ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ΒΙΒΛΟΣ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΡΙΣΠΕΝ

Τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ

ΤΟΜΟΣ Α΄

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΣΠΥΡΟΥ ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΕΤΕΝΕ

ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΣ ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

ΜΙΧ. Γ. ΠΕΤΡΙΔΗΣ

Γυμνασιάρχης, λογοτέχνης

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ

ΒΙΒΛΟΣ

'Ετυπώθη εἰς τὸ 'Εργοστάσιον
Γραφικῶν Τεχνῶν τοῦ 'Αρχαίου
'Εκδοτ. Οἴκου Δ. Δημητράκου Α.Ε.

PRINTED IN GREECE

JEAN RICHEPIN

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ

ΤΟΜΟΣ Α΄

ΟΙ ΘΕΟΙ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΟΥ

Ὁ ἐκδοτικὸς οἶκος Βίβλος ἀνέλαβε τὴν ἀξιέπαινον προσπάθειαν, ὅπως ἐκδώσῃ ἓν ἔργον περὶ Ἑλληνικῆς Μυθολογίας, τὸ ὁποῖον προορισμὸν ἔχει νὰ πληρώσῃ μέγα κενόν, τὸ ὁποῖον πράγματι ὑπάρχει ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο. Ὁ προφανὴς σκοπὸς τοῦ ἐκδότου ὑπῆρξε, νὰ δημοσιεύσῃ ἔργον προοριζόμενον διὰ τοὺς εὐρυτέρους κύκλους τοῦ Κοινοῦ. Πρὸς τοῦτο ἐξελέγη ἡ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Γάλλου ἀκαδημαϊκοῦ Jean Richepin *ἐκδοθεῖσα δίτομος μυθολογία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος. Τὰ χειρόγραφα τῆς μεταφράσεως τοῦ ἐκλεγέντος ἔργου ὑπεβλήθησαν ἕτοιμα εἰς ἐμέ, μὲ τὴν παράκλησιν ὅπως ἐπιμεληθῶ αὐτῆς.*

Τὸ προκείμενον ἔργον εἶναι γεγραμμένον μὲ συντομίαν, σαφήνειαν καὶ εἰς ὕφος ἐπιμελές, ὥστε νὰ ἐκπληρώνῃ καλῶς τὸν σκοπόν του. Πρὸς τὸν περαιτέρω σκοπὸν ὅμως, ὅπως ἀποκτήσωμεν εἰς τὴν γλῶσσαν μας πόνημα χρήσιμον καὶ εἰς φοιτητάς, λογίους καὶ ἐπιστήμονας γενικῶς, ἔχοντας ἀνάγκην ἑνὸς πρώτου κατατοπισμοῦ, προέτεινα συμπληρώσεις τινάς. Ὁ ἐκδότης, ἐν τῇ ἀξιεπαίνῳ προσπάθειά του, ὅπως παρουσιάσῃ ἔργον κατὰ τὸ δυνατὸν ἄρτιον, ἐδέχθη προθύμως τὴν πρότασίν μου, παρὰ τὴν ἐπιβάρυνσιν τοῦ ἔργου. Οὕτω τὸ κείμενον τοῦ ἀνὰ χεῖρας ἔργου θὰ μείνῃ ἀμετάβλητον, πλὴν ὀλίγων καὶ οὐχὶ οὐσιωδῶν μεταβολῶν, διὰ νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀρχικὴν μορφήν του. Εἰς τὸ τέλος ὅμως θὰ προστεθῇ γενικὸν κεφάλαιον περὶ τῆς γενέσεως καὶ τῶν διαφόρων κατηγοριῶν τῶν μύθων.

Θὰ προστεθῶσιν ὡσαύτως αἱ ἀπαραίτητοι σημειώσεις δι᾽ ἕκαστον κεφάλαιον, ὥστε νὰ ἀντιστοιχῇ τοῦτο πρὸς τὰς πρώτας ἀνάγκας λογιωτέρων ἀναγνωστῶν. Τοῦτο ἐκρίθη ἀναγκαῖον, διότι αἱ τελευταῖαι πρόοδοι τῆς ἐπιστήμης εἶναι εἰσέτι ἐγκατεσπαρμέναι εἰς βιβλία ὀγκώδη καὶ δύσχρηστα καὶ μὴ πραγματευόμενα τὴν Ἑλληνικὴν Μυθολογίαν ὡς ἐγχειρίδιον διὰ τοὺς πολλούς. Συγχρονισμένον ἐγχειρίδιον, ὁποῖον ἐλπίζεται νὰ ἀποβῇ τὸ παρόν, ἐλλείπει καὶ εἰς ξένας ἀκόμη γλώσσας.

Κυρίως θέλει πλουτισθῇ διὰ συμπληρωματικῶν σημειώσεων τὸ δεύτερον μέρος τοῦ προκειμένου ἐγχειριδίου, τὸ πραγματευόμενον περὶ τῆς ἡρωικῆς μυθολογίας τῶν Ἑλλήνων. Ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου ἡ ἐπιστήμη τελευταίως ἐσημείωσε σπουδαιοτάτας κατακτήσεις. Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐπὶ ἑλληνικοῦ ἐδάφους, ἤδη ἀπὸ τοῦ 1876 διὰ τοῦ Σλῆμαν ἐν Μυκήναις, εἶτα δὲ καὶ πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος διὰ πολλῶν διαπρεπῶν ἐργατῶν τοῦ πνεύματος, μᾶς ἀπεκάλυψαν τὸν Μυκηναϊκὸν καὶ ἐν συνεχείᾳ τὸν Μινωικὸν πολιτισμόν. Ἠκολούθησε πλῆθος σπουδαιοτάτων συνθετικῶν ἐργασιῶν, αἱ ὁποῖαι προήγα-

γον ὅλα τὰ σχετικὰ προβλήματα. Κατέστη βαθμηδὸν σαφές, ὅτι ὁ Ὅμηρος ψάλλει ἕνα προϋπάρξαντα μέγαν πολιτισμὸν μὲ τὰς παραδόσεις καὶ τὰς συνηθείας του καὶ τὰ κατορθώματα μιᾶς ἀριστοκρατίας μεγάλων πολεμιστῶν, ὅπως εἰς τὸν Μεσαίωνα ἀναλόγως ὑμνήθησαν καὶ ἐμυθοποιήθησαν οἱ ἱππόται. Ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς ἦτο ὁ Μυκηναϊκός. Ἀπεδείχθη προσέτι, ὅτι ἡ ἡρωικὴ μυθολογία τῶν Ἑλλήνων ἔχει τὰς ρίζας της εἰς τὸν Μυκηναϊκὸν πολιτισμὸν καί, ὅπερ τὸ σπουδαιότερον, ἡ μυθολογία αὕτη ἀνήκει εἰδικώτερον εἰς τὸν κύκλον τῆς ὀνομασθείσης saga. *Ὁ ὅρος αὐτὸς καθιερώθη ἵνα σημάνῃ εἰδικώτερον τοὺς μύθους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἔχουν πυρῆνα ἱ σ τ ο ρ ι κ ό ν, τοὺς ὁποίους ὅμως ἡ λαϊκὴ παράδοσις καὶ αἱ συντεχνίαι τῶν ραψῳδῶν μᾶς παρέδωκαν μὲ μυθολογικὴν μορφὴν καὶ ἐξωραϊσμόν. Εἰς τοὺς πλείστους ὅμως μύθους ὑπάρχει πυρὴν ἱστορίας καὶ γεγονότων πραγματικῶν. Οὕτω λ.χ. πιστεύομεν σήμερον εἰς τὴν ἱστορικότητα τοῦ πολέμου τῶν Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας καὶ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, ἂν καὶ ὄχι ἀκριβῶς ὅπως μᾶς τοὺς παρουσιάζει ἡ παράδοσις.*

Ὁμοίως πιστεύει σήμερον ἡ ἐπιστήμη, ὅτι οἱ περισσότεροι τῶν ἡρώων τοῦ Ὁμήρου ὑπῆρξαν πρόσωπα ἱστορικά, ἡ δὲ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα φέρει εἰς φῶς διαρκῶς τὰς πόλεις, τὰ ἀνάκτορα καὶ τοὺς τάφους των μὲ τὰ προϊόντα τοῦ πολιτισμοῦ των. Ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων λογίων σπουδαιοτάτην συμβολὴν παρέσχεν εἰς τὰ ζητήματα ταῦτα ὁ διαπρεπὴς θρησκειολόγος καὶ μυθολόγος τοῦ πανεπιστημίου τῆς Λοῦνδης (Σουηδία) καθηγητὴς Martin P. Nilsson.

Πλὴν ἀναριθμήτων μικροτέρων μελετῶν, ἐξέδωκε καὶ τὰ ἀκόλουθα βιβλία: The Mycenaean Origin of Greek Mythology, 1932. Homer and Mycenae, 1933. Minoan-Mycenaean Religion and its Survival in Greek Religion, (sec. Edition 1950). Geschichte der griechischen Religion I, (Handbuch der Altertumswissenschaft von Walter Otto, 1941).

Οὕτω σήμερον γενικῶς εἶναι ἀδύνατον νὰ ὁμιλήσῃ τις ἐγκύρως περὶ θρησκείας, μυθολογίας, ἀκόμη καὶ περὶ πολλῶν ἐκδηλώσεων τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Ἑλλήνων, χωρὶς νὰ ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς ἀνακαλύψεις τοῦ Μινωικοῦ καὶ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ. Πάντα ταῦτα τὰ ἀναγκαῖα στοιχεῖα εἰς τὴν ἀνὰ χεῖρας Μυθολογίαν θὰ προστεθῶσι κατὰ τὸ δυνατὸν ὡς συμπληρώματα τῶν οἰκείων κεφαλαίων.

Ἀθῆναι, Μάρτιος 1953

ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἂν εἶχα τὴν ἀπόλυτη βεβαιότητα ὅτι θὰ μποροῦσα νὰ ἀφιερώσω στὶς σελίδες ποὺ ἀκολουθοῦν ὅλη τὴν Ἐπιστήμη ποὺ χρειάζεται, θὰ τὸ ἀπέφευγα μὲ κάθε τρόπο, τὸ ὁρκίζομαι στὶς γυμνὲς Χάριτες !

Ὄχι διότι μοῦ ἦταν ἢ μοῦ εἶναι τώρα ἀντιπαθητική. Ἡ νεότης μου ἐτράφη ἀπὸ τὸ γάλα της, καὶ δὲν ἔπαυσα, σὲ καμμιὰ ἐποχὴ τοῦ βίου μου, νὰ δίνω δείγματα τῆς εὐγνωμοσύνης μου, ἀναμφιβόλως δὲ τὸ ἴδιο θὰ συμβαίνη μέχρι τοῦ τελευταίου παλμοῦ τῆς καρδιᾶς μου. Πόσες φορές, στὴν ὥριμη ἡλικία, ἀκόμη καὶ πολὺ ἀργότερα, ἀκόμα χθὲς καὶ σήμερα, τώρα ποὺ εἰσέρχομαι στὴ σκοτεινὴ κοιλάδα, ὅπου ἐφεξῆς θὰ βαδίσω, πόσες φορὲς μοῦ συνέβη, πόσες φορὲς θὰ μοῦ συμβῆ ἀκόμη, νὰ θηλάσω στὸ σεπτὸ στῆθος της, καὶ μὲ πόση ἀπόλαυση!

Ἐξ ἄλλου, καὶ αὐτὸ εἶναι εὐνόητο, δὲν αἰσθάνομαι οὔτε τὴν ἐλάχιστη ἀπέχθεια γιὰ τοὺς ἀναρίθμητους ἐργάτες, ποὺ οἱ ὑπομονητικὲς ἔρευνές τους ἐπρομήθευσαν στὴν καλὴ τροφὸ τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα, γιὰ νὰ μείνη τὸ γάλα της ἀστείρευτο πάντα καὶ πλούσιο. Σὲ διάστημα μεγαλύτερο ἀπὸ μισὸ αἰῶνα, ἐδιάβασα ἕνα μέρος, ἀρκετὰ σεβαστὸ μάλιστα, ἀπὸ τὰ ἔργα μὲ τὰ ὁποῖα, ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἕως σήμερα, τὴν διέθρεψαν, καθένας μὲ τὸν τρόπο του καὶ ὅσον ἠμποροῦσε καλύτερα, ποιητές, φιλόσοφοι, ῥήτορες, κριτικοί, ἐξηγητές, δημιουργοὶ ἢ ἑρμηνευτὲς μύθων, ἐνσυνείδητοι ἢ ὄχι μυθογράφοι, χάρις στοὺς ὁποίους εἶδε καὶ βλέπει ἀκόμη νὰ συσσωρεύωνται, μέσα στὶς ἑτοιμόρροπες ἀποθῆκες της, τόσοι πολύτιμοι καρποί, καὶ συγχρόνως τόσα σπάνια ἄνθη, ἀπὸ τὰ ὁποῖα οἱ ἀθάνατες μέλισσες τοῦ Ὡραίου ἀπομυζοῦν καὶ θὰ ἀπομυζοῦν πάντα τὸ θαυμασιώτερο μέλι τους.

Ἀλλά, τότε ; Πρέπει, λοιπόν, γιὰ νὰ γράψω τὶς σελίδες αὐτές, νὰ σκαλίσω ἐκεῖ μέσα, στὶς ἀποθῆκες της, μὲ τὸ ῥαβδὶ ποὺ μοῦ προσφέρει εἰρωνικῶς ἡ πολυμάθεια ; Ἢ θὰ καταλήξω νὰ φορέσω κανένα ἀξιοθρήνητο κουρέλι, δανεισμένο ἀπὸ τὴ σοβαροφάνεια, καὶ νὰ τὸ μετατρέψω σὲ στολὴ θυρωροῦ τσιτσερόνε, ποὺ ὁδηγεῖ ὀλιγάριθμους ἐπισκέπτες μέσα σ' ἕνα Μουσεῖο;

Ὄχι, ὄχι, χίλιες φορὲς ὄχι! Τέτοιο πρᾶγμα θὰ ἰσοδυναμοῦσε μὲ τὴ φρικτότερη ἱεροσυλία εἰς βάρος τοῦ φαντασμαγορικοῦ καὶ πάντα ζωντανοῦ κήπου τῆς Μυθολογίας. Ἐνώπιον τοῦ ἐγκλήματος αὐτοῦ, ὁ ἔρωτας ποὺ αἰσθάνομαι γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ψυχὴ ἐξανίσταται μὲ ὅλες του τὶς δυνάμεις. Εἶναι πολὺ παλαιός, πολὺ βαθὺς καὶ πολὺ θερμός, καὶ δὲν μπορῶ νὰ τὸν πείσω νὰ τὸ δεχθῆ. Προτιμῶ νὰ ἀκούω αὐτὰ ποὺ μὲ ἁρμονικὴ φωνὴ μοῦ ψιθυρίζει στὸ αὐτί :

«Ἐκεῖ μέσα πρέπει νὰ μπαίνης καὶ νὰ κάνης καὶ τοὺς ἄλλους νὰ μπαίνουν, μὲ τὸ χαμόγελο στὰ χείλη, καὶ μὲ βῆμα ἐλαφρό, σχεδὸν φτερωτό, ῥυθμικὸ σὰν χορός».

Ἆ, αὐτὸ ποὺ πραγματικὰ χρειάζεται στὶς σελίδες αὐτές, το αἰσθάνομαι καλά, τὸ ξαίρω πολὺ καλά, εἶναι διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ γραπτὸ λόγο. Ὁ γραπτὸς λόγος εἶναι ἀκίνητος, ἀδρανής, «καρφωμένος», πραγματικὰ νεκρός, ὅμοιος μ' ἐκεῖνα τὰ ἔντομα, μ' ἐκεῖνες τὶς πεταλοῦδες, ποὺ τὶς σκοτώνουν καὶ

τὶς καρφιτσώνουν ἐπάνω σὲ χαρτόνια. Αὐτὸ ποὺ χρειάζεται ἐδῶ εἶναι ὁ ζωντανὸς λόγος, ὁ «ὁμιλούμενος», ποὺ τὸν ζωντανεύει ἡ ἴδια ἡ γέννησίς του, καὶ ποὺ πάει, ἔρχεται, τρέχει, πετᾶ, ἀπαντᾶ, ζῇ, μεταδίδει τὴ ζωή του, τὴν πολλαπλασιάζει καὶ τὴ σπέρνει, εὐρύνοντάς την μὲ τὴν πνοή, τοὺς χτύπους τῆς καρδιᾶς, τὶς ἐκρήξεις τῆς σκέψεως, τὶς ἀποχρώσεις τῆς φωνῆς, τὶς χειρονομίες, μὲ ὅλο τὸ σῶμα, μὲ ὅλο τὸ ὂν ἐν δράσει. Εἶναι ὁ μαγικὸς λόγος, ποὺ ἀρωματίζει ἀκόμη τοὺς διαλόγους τοῦ Πλάτωνος. Εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἄνθιζε στὰ χείλη τοῦ θεϊκοῦ Σωκράτη καὶ εἶχε μετατρέψει τὸ σοφὸ σὲ ἐφευρέτη τοῦ Ἀνθρώπου, ἐπίγειου θεοῦ τῶν ἀνθρώπων.

Μὲ τί νὰ ἀντικαταστήσωμε αὐτὸν τὸ λόγο, τὸ μόνο θαυματουργό ; Ἀλλοίμονο, δὲν ἔχουμε μὲ τί, τὸ ὁμολογῶ μὲ κάθε ταπεινοσύνη.

Ἔ, λοιπόν, ὄχι, μὲ κάθε τρόπο, ὄχι. Ὅ,τιδήποτε ἄλλο ἀξίζει περισσότερο, στὴν περίπτωσή μας, καὶ ἀπὸ τὴν πιὸ σοφὴ διατριβὴ ἀκόμη. Ἂς δοκιμάσωμε αὐτὸ τὸ ὅ,τιδήποτε ἄλλο, ὅσο χιμαιρικὸ καὶ τρελλὸ κι ἂν φαίνεται.

Ἂς δοκιμάσωμε ἕνα τρόπο ὁμιλίας χωρὶς σχέδιο, χωρὶς μέθοδο, ὅπως ἔλθει, μὲ τὶς ἰδιοτροπίες ἑνὸς χοροῦ ἐκ τοῦ προχείρου, ὅλο στροβιλισμούς, καὶ ποὺ οἱ φιγοῦρες του, δηλαδὴ οἱ ἰδέες, δὲν θὰ ὑπακούουν οὔτε κὰν στοὺς νόμους τοῦ συνειρμοῦ. Σὲ ἀντιστάθμισμα, ἀνάμεσα στὶς φαντασιοπληξίες τους καὶ τὰ ξαφνικὰ πηδήματά τους, θὰ ἐπιτρέπουν στοὺς ἀναγνῶστες νὰ παρεμβάλλουν τὶς δικές τους ἰδέες, τὰ συναισθήματά τους, τὶς ἀναμνήσεις τους, τὰ ὄνειρά τους. Ἔτσι, ἐγὼ λέγοντας πράγματα στὴν τύχη, αὐτοὶ ἀπαντώντας σιωπηλά, θὰ ὑπάρξῃ ἀνάμεσά μας ἐπικοινωνία καὶ διάλογος, καὶ μιὰ ὑπόμνηση, κάποια, ὁσοδήποτε ἀόριστη, τῆς γόνιμης ζωῆς, ποὺ μόνο ὁ ζωντανὸς λόγος δημιουργεῖ.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, αὐτὴ ἡ Εἰσαγωγὴ στὸ φαντασμαγορικὸ κῆπο τῆς Μυθολογίας θὰ ἔχῃ τουλάχιστον τὸ ἀναμφισβήτητο πλεονέκτημα ὅτι δὲν θὰ μοιάζῃ μὲ καμμιὰν ἄλλη.

Ἴσως, μάλιστα, δὲν θὰ ἔχῃ παρὰ μόνο αὐτό. Εἶναι λίγο, σύμφωνοι. Μὰ εἶναι κάτι—καί, πολὺ ταπεινά, ἀρκοῦμαι σ' αὐτό.

***

Αὐτὸ ποὺ ὀνομάζομε θρησκεία, ἀποτελεῖται ἀπὸ δυὸ οὐσιαστικὰ στοιχεῖα, τὸ δόγμα καὶ τὴ λατρεία.

Δόγμα εἶναι ἕνα σύνολο ἀπὸ ἀντιλήψεις, καθωρισμένες μιὰ φορὰ γιὰ πάντα, ἀμετακλήτως.

Λατρεία εἶναι ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τοῦ δόγματος, μὲ ἕνα τελετουργικὸ καθωρισμένο κι' αὐτὸ μιὰ φορὰ γιὰ πάντα καὶ ἐπίσης ἀμετακλήτως.

Ἡ διατήρησις τοῦ δόγματος καὶ ἡ πρακτικὴ τῆς λατρείας ἔχουν, ὡς ὑπηρέτας καὶ ἐκτελεστάς, ἀνθρώπους εἰδικούς, τοὺς ἱερεῖς.

Λοιπὸν (καὶ ἰδοὺ τί, πρῶτ' ἀπ' ὅλα, πρέπει κανεὶς νὰ καταλάβῃ καλά, ὅταν ἀσχολῆται μὲ τὴ Μυθολογία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων), δὲν ὑπῆρχε στὴν Ἑλλάδα τίποτε, ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ μοιάζῃ μὲ ἐπίσημο δόγμα ἢ ἐπίσημη λατρεία. Θρησκεία ἀναγνωρισμένη ἀπὸ τὸ κράτος δὲν ὑπῆρχε καθόλου.

Ἐπάνω στὰ παλιὰ τελετουργικά, τὰ πελασγικὰ καὶ τὰ σημιτικά, οἱ πρῶτοι Ἕλληνες ἔχουν ἐφεύρει, γιὰ νὰ κατορθώσουν νὰ τὰ κατανοήσουν καὶ νὰ τὰ ἐξηγήσουν, μύθους, παραμύθια, τὰ ὁποῖα ἄρεσαν στὴν πλούσια καὶ γόνιμη φαντασία τους. Καὶ οἱ ποιητές τους καὶ οἱ καλλιτέχνες τους, ποὺ χρησιμοποιοῦσαν αὐτοὺς τοὺς μύθους καὶ τὰ παραμύθια, μποροῦσαν νὰ τοὺς μετατρέπουν ὅπως τοὺς ἄρεσε.

Ἐκτὸς ἀπὸ μερικὲς πολὺ σπάνιες ἐξαιρέσεις, ὅπως ἡ οἰκογένεια τῶν

Ζεὺς καὶ Θέτις. Ἡ μητέρα τοῦ Ἀχιλλέως ἱκετεύει τὸν βασιλέα τῶν θεῶν, ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ της

(Πίναξ τοῦ INGRES Μουσεῖον τοῦ ΑΙΞ)

Ἀσκληπιαδῶν (γιατροί, ἀπόγονοι τοῦ Ἀσκληπιοῦ) καὶ τῶν Εὐμολπιδῶν (Ἐλευσίνια μυστήρια), δὲν ὑπῆρχε κάστα ἱερωμένων, ποὺ νὰ ἀποτελῆται, δηλαδή, ἀπὸ παπάδες ἐξουσιοδοτημένους. Ὅπως καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι ἀξιωματοῦχοι, οἱ Ἀθηναῖοι ἱερεῖς ἐξελέγοντο μὲ ἐκλογές, ἦταν ἀντικαταστατοί, καί, τέλος, ἦταν πολῖτες μὲ ὑποχρεώσεις, στρατιωτικὲς καὶ πολιτικές, ὅμοιες μὲ τῶν ἄλλων πολιτῶν. Οἱ θῦται ἐξελέγοντο, κατὰ προτίμησιν, κυρίως ἀπὸ τοὺς μαγείρους, σὰν πιὸ ἐξασκημένους στὴ σφαγὴ καὶ τὸν τεμαχισμὸ τῶν ζώων ποὺ θυσίαζαν στοὺς θεούς.

Οἱ μεγάλες τελετὲς δημόσιας λατρείας συνίσταντο ἀπὸ καλλιτεχνικὲς καὶ πλαστικὲς ἑορτές, τραγούδια, χορούς, θεατρικὲς παραστάσεις, τῶν ὁποίων οἱ ὀργανωτὲς ἦσαν ἐπαγγελματίες εἰδικοί, ποιητὲς καὶ καλλιτέχνες, καὶ τῶν ὁποίων οἱ κομπάρσοι προήρχοντο ἀπὸ τὸ μεγάλο πλῆθος.

Ἀπὸ αὐτὲς τὶς διαπιστώσεις προκύπτει φανερὰ—δὲν εἶναι ἔτσι;—πὼς οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχαν ποτὲ αὐτό, ποὺ οἱ μοντέρνες κοινωνίες μας καὶ ἄλλες ἀρχαῖες κοινωνίες εἶχαν συλλάβει καὶ ἐφαρμόσει μὲ τὸ ὄνομα ἢ τὴ μορφὴ τῆς ἀνεγνωρισμένης ἀπὸ τὸ κράτος θρησκείας.

Καὶ τώρα ποὺ ἔχομε τὸ κλειδὶ γιὰ νὰ ἀνοίξωμε τὴν πόρτα τοῦ μυθολογικοῦ κήπου, ἂς μποῦμε, καὶ ἂς χορέψωμε, χωρὶς δισταγμούς, τὸ χορὸ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν ὀνείρων, ποὺ προσφέρονται ἐκεῖ !

***

Γιὰ τὸν Ἡρόδοτο, τὸν πατέρα τῆς Ἱστορίας, ὅλη ἡ Ἱστορία συνοψίζεται στὴ διαρκῶς ἀνανεούμενη πάλη τῆς Εὐρώπης μὲ τὴν Ἀσία, μὲ δυὸ λόγια, στὸ ὑπέρτατο καθῆκον τοῦ Ἕλληνος νὰ μὴν ἀφεθῇ νὰ τὸν καταβροχθίσουν οἱ βάρβαροι. Καὶ δὲν ἐπρόκειτο μόνο γιὰ ἄμυνα, σὰν λεία ποὺ ἀντιστέκεται στὸν κυνηγό, ἀλλὰ κυρίως γιὰ τὴ σωτηρία τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς, ποὺ τὴν ἀπειλοῦσε ὁ ἐκμηδενισμὸς ἀπὸ τὴ βαρβαρικὴ ψυχή. Γιατὶ ὁ ὀξυδερκὴς καὶ προφητικὸς Ἡρόδοτος καθορίζει εἰδικὰ αὐτό, ποὺ ἰσχύει καὶ στὶς ἡμέρες μας:

«Ἐκεῖνο ποὺ ξεχωρίζει πάντα τὸν Ἕλληνα ἀπὸ τὸ βάρβαρο, εἶναι ὅτι, ἀκόμη ἀπὸ τὴν πρώτη ἐμφάνισή του, ὁ Ἕλλην ἔκλινε περισσότερο στὴ γνώση καὶ λιγώτερο στὴν ἄλογη πίστη».

Μεταφράστε το σὲ καθαρὴ γλῶσσα, ἂν θέλετε νὰ ἰδῆτε ὅλα, ὅσα ἐξυπακούονται ἐδῶ:

«Ὁ βάρβαρος εἶναι κατ' οὐσίαν μυστικιστής, ὁ Ἕλλην εἶναι κατ' οὐσίαν λογικός».

Κεφαλὴ ταύρου, παριστάνουσα τὸν θεὸν Ταῦρον. (Κνωσσός. Μουσεῖον Ἡρακλείου).

Ὁ Κικέρων εἶπε γιὰ τὸ Σωκράτη πὼς εἶχε κάμει τὴ Φιλοσοφία νὰ ξανακατέβη ἀπὸ τὸν οὐρανὸ στὴ γῆ. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πολὺ μεγαλύτερη. Στὴν πρα-

γματικότητα, ὁ Σωκράτης ξανάφερε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ στὴ γῆ, ὄχι μόνο τὴ φιλοσοφία καὶ ἰδίως τὴ μεταφυσική, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ κυρίως αὐτὴν τὴν ἴδια τὴ θρησκεία. Τὰ σχόλιά του ἐπάνω στὸ «γνῶθι σαυτὸν» εἶναι ἰσοδύναμα μὲ αὐτὴν τὴν τολμηρὴ παραίνεση:

«Μάθε τί ἀξίζεις, ἄνθρωπε, καὶ γίνε θεὸς τοῦ ἑαυτοῦ σου».

Ὁ πρωτοπόρος αὐτὸς ἔχει πεῖ ἀκόμη καὶ τοῦτο, μαγικὸ κλειδὶ τοῦ μέλλοντος, ποὺ ἡ ἀνθρωπότης ὀνειρεύεται καὶ δὲν κατώρθωσε ἀκόμη νὰ τὸ πραγματοποιήση:

«Δὲν εἶμαι πολίτης μόνο τῶν Ἀθηνῶν· εἶμαι, συγχρόνως, πολίτης τοῦ κόσμου».

Σημειώσετε, ἐν παρόδῳ, ἕνα πρᾶγμα ποὺ θὰ φωτίση καλὰ τὴ θαυμαστὴ ἀνεκτικότητα τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ. Ὁ ἄνθρωπος ποὺ δίδασκε μὲ τόση τόλμη ἰδέες καὶ ἀρχὲς τόσο ἀντίθετες σὲ ὅσα ἴσχυαν στὴ χώρα του καὶ στὴν ἐποχή του, καταδικάσθηκε γι' αὐτὸ σὲ θάνατο, εἶναι ἀλήθεια, ἀλλὰ μὲ πλειοψηφία μόνο ἕξη ψήφων, οὔτε ἕνα περισσότερο, ἐπὶ πεντακοσίων πενῆντα ἑπτὰ ψηφισάντων. Καὶ τὸν εἶχαν ἀφήσει νὰ διδάσκη τὶς ἰδέες του στοὺς νέους ἐπὶ τριάντα χρόνια.

Ἡ Γῆ. Εἰδώλιον ἀπὸ τερρακόταν ἐκ Τανάγρας

Σημειώσετε ἀκόμη ἕνα γεγονός, ποὺ δείχνει πὼς ἐκεῖνος ποὺ θεοποιεῖ τὸν ἄνθρωπο εἶχε τὴν ἱκανότητα νὰ ἀγαπᾶ τοὺς εὐχάριστους ἀνθρωπομορφικοὺς θεοὺς τοῦ τόπου του. Γιὸς τοῦ ἀγαλματοποιοῦ Σωφρονίσκου, θὰ μποροῦσε νὰ γίνη ἀνταγωνιστὴς τοῦ Φειδία. Ὁ Παυσανίας διηγεῖται πὼς ὑπῆρχεν ἀκόμη στὴν Ἀκρόπολη, καὶ τὸ εἶχε ἰδεῖ, ἕνα ἔργο τοῦ Σωκράτη, καὶ μάλιστα πολὺ ὡραῖο, ἕνας ὅμιλος ἀπὸ Χάριτες, ποὺ ἔδειχνε πὼς ὁ τεχνίτης του θὰ γινόταν μεγάλος.

Ἄ, πῶς νὰ μὴν εἶναι κανεὶς εἰδωλολάτρης αὐτοῦ τοῦ λαοῦ καὶ τῆς Μυθολογίας του, ὅπου ἕνας φιλόσοφος μὲ μορφὴ Σειληνοῦ ἀρνιόταν τὴν ὕπαρξη τῶν θεῶν καὶ συγχρόνως ἐσκάλιζε στὸ μάρμαρο, μὲ θεία τέχνη, θεές;

***

Χορὸς ἰδεῶν χωρὶς συνειρμὸ ἰδεῶν, σᾶς εἶχα πεῖ προτοῦ ἀρχίσωμε τὸ χορό μας στὸν ὡραῖο κῆπο.

Ἔ, λοιπόν, γιὰ μιὰ φορά, ἂς διαψεύσωμε αὐτὸ ποὺ εἴπαμε. Ἡ λέξη ποὺ ἀνέφερα πιὸ πάνω, «ἀνθρωπομορφικός», μὲ ἐξαναγκάζει. Ὑποχωρῶ, λοιπόν. Ναί, οἱ θεοὶ τῶν Ἑλλήνων ἦταν τέτοιοι, καὶ γι' αὐτὸ τοὺς ἀγαποῦμε πάντα.

Οἱ μυστικιστὲς φαντάζονται τὸ Θεό τους ἄφθαστο, μέσα στὸ ἄπειρο καὶ στὸ ἄγνωστο. Σ' αὐτὸ ὀφείλονται οἱ θρησκεῖες τους, καὶ σκοπός τους εἶναι ἡ ἐκμηδένιση μέσα σ' αὐτὸν τὸ Θεό, μὲ τὴν ἔκσταση, ἔστω κι ἂν τελικὰ αὐτὸς ὁ Θεὸς εἶναι ἡ Νιρβάνα, δηλαδὴ τὸ ἀπόλυτον Μηδέν.

Ὁ Ἕλλην, λογικὸς καὶ στοχαστικός, δὲν παραδέχεται τίποτε ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ περάση ἀπὸ τὸ φίλτρο τοῦ λογικοῦ του. Ὅ,τι τοῦ φαίνεται ἄφθαστο, τὸ ἐγκαταλείπει, δὲν προσπαθεῖ νὰ τὸ φθάση. Ὅ,τι τοῦ φαίνεται ἀδύνατο νὰ τὸ μάθη, δὲν θέλει καθόλου νὰ τὸ μάθη, τουλάχιστον μέχρι νεωτέρας διαταγῆς. Ἔχει τὴν ἐλπίδα πὼς μιὰ μέρα ἴσως τὸ κατανοήση· ἕως τότε, ὅμως, πιστεύει πὼς εἶναι πιὸ ἄξιο, καὶ γιὰ τὸ Θεὸ καὶ γιὰ τὸν ἄνθρωπο, νὰ προσπαθῆ ὁ ἄνθρωπος νὰ κατανοήση τὸ Θεό, ποὺ ὁ ἴδιος κατεσκεύασε. Καὶ σ' αὐτὸ ἐπιδίδεται μὲ ὅλες του τὶς ἱκανότητες. Σ' αὐτό, ἀκριβῶς, ἀσχολεῖται ὁ Σοφός.

Γιὰ τοῦτο οἱ Θεοί του εἶναι πιὸ μεγάλοι, πιὸ ὡραῖοι, πιὸ εὐτυχισμένοι ἀπ' αὐτὸν τὸν ἴδιο, ἀλλὰ συγχρόνως εἶναι καὶ «κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσίν του», μὲ τὶς δικές του ἀρετές, ἀκόμη καὶ μὲ τὰ ἐλαττώματά του, ποὺ τὰ ἐξηγεῖ, καὶ μὲ τὰ ἔνστικτά του, ποὺ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὰ θεοποιεῖ.

Καὶ γιατὶ ὄχι, ἐπὶ τέλους ; Καὶ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ πῆ πὼς δὲν ἔκαναν καλά, ὅταν διαβάζη τοὺς γλυκύτατους καὶ διασκεδαστικοὺς μύθους, ποὺ ἔγραψαν οἱ ποιητές, κάτω ἀπὸ τὰ βλέμματα τῶν θαυμασίων μορφῶν, ποὺ εἶχαν ζωγραφίσει ἢ σκαλίσει στὸ μάρμαρο τόσοι σπουδαῖοι καὶ ὑπέροχοι καλλιτέχνες ;

Μεθῦστε ἀπὸ τοὺς μύθους ἢ τὰ πρόσωπα αὐτά, ἔτσι ποὺ ἡ τύχη θὰ τοὺς φέρνη μπροστά σας, στὸ χορό μας, μέσα στὸν κῆπο τῶν θαυμασίων. Γιὰ τοὺς ἀρχαίους θεούς, ἂν ὑπάρχουν ἀκόμη στὸν Ὄλυμπο, τὸ μεθύσι σας θὰ εἶναι τὸ γλυκύτερο νέκταρ, ἡ πιὸ νόστιμη ἀμβροσία.

Πιστέψτε με, μὴν εἴμαστε πιὸ δύσκολοι ἀπὸ ὅ,τι πρέπει. Ἐνσαρκώνουν αὐτοὶ ὅλες τὶς ἀνθρώπινες χαρές.

***

Ὑπάρχουν ἢ ὄχι μεταφυσικὲς καὶ κοσμογονίες κρυμμένες κάτω ἀπὸ τὶς ἀλληγορίες αὐτές, ποὺ εἶναι τόσο χαριτωμένες, μερικὲς φορὲς τόσο τρομερές, καὶ συνήθως πολὺ μπερδεμένες ;

Καὶ ναὶ καὶ ὄχι! Ἔχει γίνει τόση κατάχρηση στὶς ἑρμηνεῖες τοῦ εἴδους αὐτοῦ, ποὺ σωστὸ εἶναι νὰ φυλάγεται κανείς. Οἱ καθαυτὸ μυθολόγοι, οἱ πολὺ ἐκλεπτυσμένοι ἐξηγητές, ἀσχολήθηκαν περισσότερο ἀπὸ ὅσο ἔπρεπε μὲ μύθους, ποὺ συχνὰ εἶχαν λαϊκὴ προέλευση, ἢ μὲ ἔργα τῆς φαντασίας ποιητῶν, ποὺ εἶχαν συρράψει καινούργιους μύθους ἐπάνω σὲ παλιούς, ἔτσι ποὺ ὁ ἕνας νὰ δίνη γέννηση στὸν ἄλλο, κι αὐτὸ ἐπ' ἄπειρον.

Παρ' ὅλα αὐτά, μερικοὶ μῦθοι, ἰδίως οἱ θεογονικοί, ἔχουν ἀσφαλῶς σκοπὸ νὰ ἐκφράσουν κοσμογονικὲς ἀντιλήψεις. Ἕνα παράδειγμα: ὁ μῦθος τοῦ Ἡσιόδου γιὰ τὸν Ἔρωτα, ὀργανωτὴ τοῦ Χάους καὶ δημιουργό. Χωρὶς νὰ προσθέσωμε πὼς ὁ Ἕλλην ποὺ ἔβαλε τὴν Ἔριδα (τὴ Διχόνοια) ν' ἀκολουθῆ τὸν Ἔρωτα, ἤθελε ἴσως, μὲ τὸ εἰρωνικὸ καὶ χαμογελαστὸ αὐτὸ συνταίριασμα, νὰ συμβολίση τὴν παγκόσμια Ἕλξη καὶ τὴν παγκόσμια Διασπορά, ρυθμὸ τῆς ἀναπνοῆς τοῦ Κόσμου.

Παίρνοντας, ὅμως, αὐτὸν τὸ δρόμο, ποῦ μπορεῖ νὰ φθάση κανείς ; Δὲν εἶναι πιὸ σοφό, πιὸ μετρημένο, πιὸ λογικό, ἀληθινὰ πιὸ σύμφωνο μὲ τὸ ἑλληνικὸ γοῦστο, νὰ ἀρκῆται κανεὶς στοὺς μύθους ὅπως εἶναι, χωρὶς νὰ τοὺς φορτώνη μὲ μεταφυσικὲς φαντασμαγορίες, διπλὰ καὶ τρίδιπλα ἀκατανόητες, καὶ ποὺ γι' αὐτὸ τὶς λένε «ὑπερβατικές» ;

Εὐλογημένος ἄς εἶναι ὁ Β. Μπεράρ, πού, ἀπὸ τὸ 1894, μὲ τὸ ἔργο του «Προέλευσις τῶν ἀρκαδικῶν τύπων λατρείας», μᾶς ἐκαθάρισε, ἐπὶ τέλους, τὸ πνεῦμα καὶ τὴ μνήμη ἀπὸ ὅλη τὴ σαβούρα, χαρακτηριστικὰ γερμανική, ποὺ εἶχαν φορτώσει στὴ μεσογειακὴ Μυθολογία, μὲ τὴ διδασκαλία πὼς ἡ γέννησίς της ἐχρονολογεῖτο ἀπὸ τὸν καιρὸ τῶν μεταναστεύσεων τῶν 'Αρίων, καὶ πὼς κοιτίδα της ἦταν τὰ ὑψηλὰ ὀροπέδια τῆς Κεντρικῆς 'Ασίας!

Εὐλογημένος νὰ εἶναι ἀκόμα, γιατί, κάτω ἀπὸ τόσα καὶ τόσα ξερόκλαδα, ἀνακάλυψε μονοπάτια ἐντελῶς νέα μέσα στὸν κῆπο τῆς Μυθολογίας, διατυπώνοντας ἀρχὲς ὅπως αὐτὲς ἐδῶ, ποὺ θὰ μᾶς ὁδηγήσουν γρήγορα καὶ ἀσφαλῶς σὲ γωνιὲς καὶ γωνίτσες ὁλανθισμένες μὲ λουλούδια, ποὺ οὔτε τὰ φαντα στήκαμε ἀκόμη:

«'Ο μυθολόγος θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρῇ τὴν κοινὴ μυθολογία, ὄχι σὰν πηγή, ἀλλὰ σὰν συμβολὴ τῶν μυθολογικῶν διαλέκτων. Προτοῦ καταπιαστοῦμε μὲ τὴ Μυθολογία τῶν 'Ελλήνων, πρέπει νὰ ἀνασυστήσωμε τὶς Μυθολογίες τῶν 'Αρκάδων, τῶν Σπαρτιατῶν, τῶν 'Αθηναίων, τῶν Θεσσαλῶν, τῶν Βοιωτῶν. κ.λ.π... Τὴ συνθετικὴ μέθοδο, ποὺ εἴχαμε χρησιμοποιήσει ὥς τώρα, πρέπει νὰ τὴν ἀντικαταστήσωμε μὲ μιὰ μέθοδο ἀναλυτικὴ καὶ τοπική».

***

Μὴν ξεχνᾶμε τὸ Λουδοβῖκο Μενάρ, ἐξαιρετικὸ ποιητὴ καὶ σπάνιο φιλόσοφο πού, πρῶτος, στὸ βιβλίο του γιὰ τὸν 'Ελληνικὸ Πολυθεϊσμό, διετύπωσε αὐτὴν τὴν ἄποψη, ποὺ εἰσδύει ἕως τὸ βάθος τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς, δηλαδή, πὼς ἡ ψυχὴ αὐτὴ ἐφεῦρεν ἐξ ὁλοκλήρου καὶ μᾶς ἄφησε κληρονομιὰ αὐτὸ ποὺ ὁ συγγραφεὺς ὀνομάζει τόσο μεγαλόπρεπα «Δημοκρατικὴ Θρησκευτικὴ Πολιτεία».

Πόσο βαθειὰ κατανόησις καὶ τί φῶς ἐπάνω σ' ὅλη αὐτὴν τὴ Μυθολογία! Τὶς πολλαπλὲς δυνάμεις, τόσο διαφορετικὲς καὶ συχνὰ τόσο ἀντιθετικὲς (φαινομενικῶς), τῆς Φύσεως, οἱ Ἕλληνες τὶς εἶχαν ἐνσαρκώσει σὲ θεούς. Ἔτσι τὸ λογικό τους παρεδέχετο πὼς θελήσεις, ἄγνωστες σὲ μᾶς, κυβερνοῦν ἢ φαίνεται πὼς κυβερνοῦν τὸν κόσμο. 'Εν τούτοις, δίπλα σ' αὐτὲς τὶς θελήσεις, ὄχι κάτω ἀπὸ αὐτὲς ἀλλ' ἀκριβῶς δίπλα, διαπίστωναν, μὲ παράδειγμα τὸν ἑαυτό τους, πὼς ὑπῆρχε καὶ ἡ θέλησις τοῦ 'Ανθρώπου, ποὺ μποροῦσε, μὲ τὴν ταξινόμηση, μὲ τὸ νόμο, μὲ τὴν ἐπιστήμη, νὰ κατακτᾶ τὶς δυνάμεις αὐτές, καὶ μάλιστα νὰ τὶς μετατρέπη σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιθυμίες καὶ τὶς ἐλπίδες τοῦ ἀνθρώπου.

Τί σύλληψις ρωμαλέα καὶ ἐνθαρρυντική, τί πίστις στὸ λογικό μας! Γιατὶ ἡ Φύσις, στὸ κάτω κάτω τῆς γραφῆς, δὲν εἶναι οὔτε καλή, οὔτε δίκαιη. Μὰ ἂν ὁ ἄνθρωπος θέλη νὰ εἶναι τέτοια, ἐκεῖνος ποὺ θὰ θριαμβεύση στὸ τέλος θὰ εἶναι ἡ δική του θέληση.

Στὸ σημεῖο αὐτό, ὁ Μενὰρ συναντᾶται μὲ τὸ Σωκράτη. Μέσα στὴ χίμαιρα, θὰ πῆτε! Καὶ τί μ' αὐτό; Καί, ἐξ ἄλλου, ποιός ξαίρει; 'Εν πάση περιπτώσει, ἡ ὑπόθεσις εἶναι ὡραία, ἀξίζει τὸν κόπο νὰ διακινδυνεύση κανείς. Καὶ ὁ εὐγενὴς μεσογειακὸς πολιτισμὸς διεκινδύνευσε πάντα, καὶ πάντα μὲ ἐπιτυχία, μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν ἡμερῶν μας, στὶς ὁποῖες γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ ὁ Ἕλλην ἐνίκησε τὸ βάρβαρο, καὶ ἡ Δημοκρατία τῶν ἀνθρώπων ἐπέβαλε τὸ Δίκαιο στὴν τυραννία τῆς Δυνάμεως.

***

Ναί, ἡ Παλλὰς 'Αθηνᾶ, ἡ θεὰ τοῦ καθαροῦ Λόγου, βγῆκε πάνοπλη ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ Διός, καὶ δὲν ἔχει, συνεπῶς, μητέρα. Πρέπει, ἀπὸ τὸ σύμβολο αὐτό,

νὰ συμπεράνωμε πῶς τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα περιφρονοῦσε τὴ Γυναῖκα ; Ἂν σᾶς τὸ ποῦν, μὴν τὸ πιστέψετε καθόλου.

Σκεφθῆτε πῶς ἡ Κύπρις Ἀφροδίτη, ἡ θεὰ τῆς Ὀμορφιᾶς, γεννήθηκε, αὐτή, χωρὶς πατέρα οὔτε μητέρα, ἀπὸ τὸν ἀφρὸ τῶν κυμάτων, ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἀστραφτερὸ καὶ σπινθηροβόλο ἀφρό, ποὺ κάθε σημεῖο του ἔχει καθρεφτίσει ὅλον τὸν οὐρανό, ὅλα τὰ ἄστρα, καὶ ὅλα τὰ σύννεφα μὲ τὶς μεταβαλλόμενες καὶ πάντα ἀναγεννώμενες φαντασμαγορίες. Συγκρίνετε τὴν ἔκταση τῆς κυριαρχίας τῆς Κύπριδος μὲ τῆς Παλλάδος, καὶ θὰ ἀναγνωρίσετε πῶς εἶναι, ἀπὸ τὶς δυό, ἡ πιὸ δυνατὴ σὲ ὅλους τοὺς μύθους τῆς Μυθολογίας.

Θὰ διαπιστώσετε τότε ὅτι ὁ Ἕλλην, τόσο βαθειὰ λογικὸς καὶ στοχαστικός, ἦταν ἐπίσης, καὶ ἴσως μάλιστα πιὸ βαθειὰ ἀκόμη, κυρίως καλλιτέχνης. Ἂν τολμοῦσα, ἐπὶ τοῦ προκειμένου, νὰ θεωρήσω τὸν ἑαυτό μου, ὅπως λέγει ὁ Πλάτων, «μυθοποιόν», θὰ ἔκανα εὐχαρίστως ἕνα νέο μῦθο καὶ θὰ ἔδινα στὸν Ἕλληνα δυὸ μητέρες, τὴν Παλλάδα καὶ τὴν Κύπριδα. Ἡ δεύτερη θὰ ἦταν ἡ πιὸ ἀγαπημένη «γλυκειὰ μανούλα» του.

Γιατὶ ἡ Ὀμορφιά, ὁ ἔρωτας τοῦ Ὡραίου, ὁ ἔρωτας τοῦ ἔρωτα, ἡ χάρις καὶ τὸ χαμόγελο, νά τί, στὸν Ἕλληνα, συνοδεύει πάντα καὶ παντοῦ τὴ Σοφία, τὸ Λόγο. Ἀληθινὴ βασίλισσα τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Μυθολογίας του, εἶναι ἀκριβῶς ἐκείνη ποὺ ὁ μεγάλος ποιητὴς Λουκρήτιος τῆς ἔδωσε αὐτὸ τὸ ἀκτινοβόλο καὶ παγκόσμια θριαμβευτικὸ ὄνομα : hominum divumque voluptas, ἀνδρῶν καὶ θεῶν πόθος.

Ἡ Ἀθηνᾶ μὲ περικεφαλαίαν.

(Μουσεῖον Βατικανοῦ)

***

Νέο ἐμπόδιο στὸ πρόγραμμά μας : ἕνας γρήγορος συνειρμὸς ἰδεῶν, ἀνάμεσα σὲ δυὸ βήματα τοῦ ἰδιότροπου χοροῦ. Τὰ ἄνθη ποὺ ἦταν ἀφιερωμένα στὴν Κύπριδα, ἦταν τὸ ρόδο καὶ ἡ μυρτιά. Καὶ εἶχε γιὰ εὐνοούμενα πουλιὰ τὸν κύκνο, τὸ περιστέρι καὶ τὸ σπουργίτη.

Προτοῦ ξαναμπῆτε στὸ χορό, σταθῆτε λίγο καὶ γευθῆτε τοὺς συμβολικοὺς χυμοὺς ποὺ κλείνουν αὐτὲς οἱ πέντε λέξεις : τὸ τριαντάφυλλο, ἡ μυρτιά, ὁ κύκνος, τὸ περιστέρι καὶ ὁ σπουργίτης.

Οἱ νεαροὶ Ἀθηναῖοι ἐξεπαιδεύοντο, ὅλοι ὁμοιόμορφα, σὲ σχολεῖα δωρεάν, καὶ ὤφειλαν νὰ φοιτοῦν σ' αὐτὰ ἀπὸ ἓξ ἕως δέκα ὀκτὼ ἐτῶν. Ἐκεῖ ἀπεστήθι-

ζαν τὸ καλύτερο ἀπὸ τοὺς καλύτερους ποιητές, καὶ ἰδίως ὁλόκληρο τὸν Ὅμηρο, ὅπως ρητὰ τὸ ἀναφέρει ὁ Ἀριστοφάνης. Μποροῦμε, λοιπόν, νὰ ποῦμε πὼς ἦταν διαποτισμένοι ἀπὸ τὴ Μυθολογία καὶ πὼς τίποτε ἀπὸ αὐτὴν δὲν τοὺς διέφευγε.

Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ τοὺς ἐμάθαιναν νὰ γράφουν, νὰ διαβάζουν, νὰ λογαριάζουν, νὰ κολυμποῦν, νὰ τρέχουν, καὶ ἐπὶ πλέον τοὺς ἐδίδασκαν μουσικὴ καὶ χορό.

Μόνο ἀπὸ τὰ δέκα ὀκτὼ στὰ εἴκοσι τοὺς ἐμάθαιναν τὰ πολιτικά τους καθήκοντα καὶ δικαιώματα.

Καὶ ἰδοὺ ὁ θαυμάσιος ὅρκος, ποὺ ὁ εἰκοσαετὴς Ἀθηναῖος ἔδινε, προτοῦ μπῆ στὴ δημόσια ζωή, ἐνώπιον τῶν γονέων του καὶ τῶν ἀρχόντων :

«Δὲν θὰ ντροπιάσω τὰ ἱερὰ ὅπλα καὶ δὲν θὰ ἐγκαταλείψω τὸν διπλανό μου στρατιώτη, μ' ὅποιον κι ἂν σταθῶ στὴν ἴδια γραμμή, καὶ θὰ ὑπερασπίσω καὶ τὰ ὅσια καὶ τὰ ἱερὰ τῆς πατρίδος καὶ μόνος μου καὶ μαζὶ μὲ πολλούς. Καὶ τὴν πατρίδα δὲν θὰ τὴν παραδώσω στοὺς κατοπινούς μου πιὸ μικρή, ἀλλὰ θὰ τὴν παραδώσω πιὸ μεγάλη καὶ πιὸ καλὴ ἀπὸ ὅσην θὰ τὴν παραλάβω. Καὶ θὰ ἀκούω μὲ προσοχὴ ἐκείνους ποὺ κρίνουν φρόνιμα καὶ θὰ πειθαρχῶ εἰς τοὺς καθιερωμένους θεσμοὺς (νόμους) καὶ σ' ὅποιους ἄλλους ὁ λαὸς ὁμόφωνα ψηφίση· καὶ δὲν θὰ ἐπιτρέψω σὲ κανένα νὰ ἀνατρέψη τοὺς θεσμοὺς ἢ νὰ μὴν ὑπακούη σ' αὐτοὺς καὶ θὰ τοὺς προασπίσω καὶ μόνος μου καὶ μαζὶ μὲ ὅλους τοὺς συμπολίτας μου· καὶ θὰ τιμῶ τὰ πατροπαράδοτα ἱερά. Μάρτυρες αὐτῶν ἂς εἶναι οἱ θεοί». *

Ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸ (ὁ καλὸς Ἀθήναιος, ἂν καὶ ἔχη γράψει τόσο πολλά, δὲν τὸ λέγει, ἀλλὰ τὸ μαντεύομε), ὁ νεαρὸς πολίτης πήγαινε καὶ θυσίαζε στὴν Κύπριδα ἕνα περιστέρι ἢ ἕνα σπουργίτη, ἴσως καὶ τὰ δυὸ μαζί.

***

Αὐτοὶ οἱ Ἀθηναῖοι, τὸ ἄνθος τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἦταν περισσότεροι ἀπὸ τριακόσιες ἕως τετρακόσιες χιλιάδες. Ἡ Ἀθήνα, ὅμως, τὸν καιρὸ τῆς ἀκμῆς της, κυβερνοῦσε εἴκοσι ἑκατομμύρια συμμάχους καὶ ὑπηκόους καὶ ἦταν τὸ κέντρο τους. Ἡ ἐπιρροή της ἦταν κυρίαρχη στὴ Μικρὰ Ἀσία, στὰ νησιά, στὴ Σικελία, στὴ Μεγάλη Ἑλλάδα, ἀκόμη καὶ στὴν Προβηγκία μας καὶ στὴν Ἱσπανία. Ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς χῶρες πήγαινε κόσμος στὶς γιορτές της. Καὶ γύριζαν πίσω μὲ τὶς ἰδέες της, τοὺς μύθους της, τὴ χάρη της καὶ τὸ χαμόγελό της. Ἀπὸ τὸν Ὄλυμπό της ἐπήγαζαν ὅλα τὰ ρεύματα, ποὺ ἐφρούσκωναν τὴ θάλασσα τοῦ μεσογειακοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ Παλλὰς Ἀθηνᾶ, ἀπὸ τὸ ὕψος τοῦ Παρθενῶνος, καὶ ἡ Κύπρις Ἀφροδίτη, μέσα σὲ ὅλους τοὺς ἀφρούς, ρόδινους καὶ πράσινους τῶν κυμάτων της, θὰ εἶναι γιὰ πάντα οἱ μητρικὲς καὶ προστάτιδες θεότητες.

---

* Ὁ ὅρκος τοῦ πολίτου ἐδίδετο ὑπὸ τῶν ἐφήβων τῶν Ἀθηνῶν, ἐνδεδυμένων πλήρη πανοπλίαν, εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀγλαύρου. Περὶ αὐτοῦ ὁμιλοῦν ὁ Πολυδεύκης, ὁ Φιλόστρατος, ὁ Στοβαῖος καὶ ὁ ρήτωρ Λυκοῦργος. Ὁ ὅρκος εἰς τὴν ἀρχαίαν ἔχει ὡς ἑξῆς :

«Οὐ καταισχυνῶ ὅπλα τὰ ἱερὰ οὐδ' ἐγκαταλείψω τὸν παραστάτην, ὅτῳ ἂν στοιχήσω, ἀμυνῶ δὲ καὶ ὑπὲρ ἱερῶν καὶ ὑπὲρ ὁσίων καὶ μόνος καὶ μετὰ πολλῶν· τὴν πατρίδα δὲ οὐκ ἐλάσσω παραδώσω, πλείω δὲ καὶ ἀρείω ὅσης ἂν παραδέξωμαι· καὶ εὐηκοήσω τῶν ἀεὶ κρινόντων ἐμφρόνως καὶ τοῖς θεσμοῖς τοῖς ἱδρυμένοις πείσομαι καὶ οὕστινας ἂν ἄλλους τὸ πλῆθος ἱδρύσηται, ὁμοφρόνως· καὶ ἄν τις ἀναιρῇ τοὺς θεσμοὺς ἢ μὴ πείθηται, οὐκ ἐπιτρέψω, ἀμυνῶ δὲ καὶ μόνος καὶ μετὰ πάντων· καὶ ἱερὰ τὰ πάτρια τιμήσω· ἵστορες θεοὶ τούτων».

Ὁ Πολυδεύκης προσθέτει εἰς τὴν ἐπίκλησιν καὶ τὰ ὀνόματα Ἄγλαυρος, Ἐνυάλιος, Ἄρης, Ζεύς, Θαλλώ, Αὐξώ, Ἡγεμόνη.

Ἦταν ἕνας καιρός, λέγει ὁ Παυσανίας, ποὺ μποροῦσε κανεὶς νὰ μετρήση στὴν Ἀθῆνα περισσότερα ἀγάλματα ἀπὸ κατοίκους. Τί λαμπρὴ καὶ ἀδιάλειπτη ἐκπαίδευσις μὲ τὰ μάτια !

Ἀνέκαθεν οἱ ρήτορες, οἱ δραματουργοί, ἀκόμη καὶ οἱ διαβάτες τῶν δρόμων, στοὺς λόγους τους, στὶς ἀγορεύσεις τους, στὰ ἔργα τους τὰ ὑπέροχα ἢ τὰ κωμικά, ἢ ἁπλῶς στὶς συνομιλίες τους, στὰ λαϊκὰ τραγούδια, ἀκόμη καὶ στὰ τραγούδια τῶν ζητιάνων, ἀναφέρονταν σὲ κάποιο θεό, σὲ κάποιο ἥρωα, στὶς περιπέτειές του! Τί ἀδιάκοπη συντήρησις καὶ συμπλήρωσις τῆς ἐκπαιδεύσεως ποὺ εἶχε ἤδη γίνει μὲ τὰ μάτια !

Νὰ ξαίρης καλὰ τὴ Μυθολογία, σὰν μύθους, σὰν ἁπλῆ διήγηση καὶ μόνο, ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ νὰ ξαναζῆς λιγάκι, μαζὶ μὲ τοὺς Ἕλληνες, τὴ φαντασμαγορικὴ ζωή τους.

***

Οἱ ἀθλητὲς καὶ οἱ παρθένες εἶχαν ἐπίσης τὴ θεά τους, τὴν Ἄρτεμη. Αὐτὸ γιὰ νὰ ἱκανοποιηθοῦν οἱ ἐπιφυλάξεις τῶν αὐστηρῶν, ποὺ δὲ βαρέθηκαν νὰ βρίσκουν πολὺ τολμηρὲς μερικὲς ἐρωτικὲς περιπέτειες τῶν Ὀλυμπίων θεῶν. Ἡ λατρεία τῶν ὡραίων σωμάτων δὲν ἐκδηλωνόταν μόνον εἰς ὄφελος τῆς ἡδονικῆς Κύπριδος. Τὰ ἀγαποῦσαν ἐξ ἴσου, καὶ πιθανῶς περισσότερο καὶ καλύτερα, γιὰ τὴν καθαρή τους λαμπρότητα, γιὰ τὴ δικαιολογημένη ὑπερηφάνεια ποὺ χαρίζουν στὸν ἄνθρωπο, δείχνοντάς του πῶς εἶναι ἀληθινὸς βασιλιὰς τῶν ζώων, ἀφοῦ, φθάνει νὰ τὸ θέλη καὶ νὰ κάμη τὸν κόπο, εἶναι, ὅποτε τοῦ ἀρέσει, ἕνα ζῶο ποὺ συνενώνει στὸν ἑαυτό του ὅλες τὶς εὐγενικὲς ἀρετὲς τῆς φυσικῆς δυνάμεως, τῆς εὐκινησίας καὶ τῆς ἀντοχῆς, κάτω ἀπὸ τὴ μορφὴ ἑνὸς ἀγάλματος τέλειου καὶ συγχρόνως ζωντανοῦ.

Ἰδοὺ ἡ προσευχὴ ποὺ ἕνας σύγχρονος ποιητής, ποτισμένος ὥς τὸ μεδούλι ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα, βάζει στὸ στόμα ἑνὸς δρομέως, νικητοῦ στὰ Ἴσθμια, καὶ ποὺ ἀνεβάζει πάνω ἀπ' ὅλες τὶς ἄλλες θεότητες τὴ μεγάλη κυνηγό, ὑπέρτατη ἐνσάρκωση τῆς Παρθενίας :

«Ὦ θεά, ποὺ μεθᾶς τοὺς ἰσχυροὺς μὲ τὸ θάρρος τους,
ποὺ σπρώχνεις τοὺς ἀνθρώπους στὶς σκληρὲς δουλειὲς γιὰ νὰ γίνωνται
[σκληροί.
ἐσὺ ποὺ στολίζεις τὸ διάστημα καὶ ἀναπνέεις ἀέρα πεντακάθαρο,
θεὰ μὲ τὴ σβέλτη κορμοστασιά, μὲ τὸ πλατὺ στῆθος,
ἐσύ, ποὺ ἀμολᾶς τὰ σκυλιὰ πίσω ἀπὸ τὰ ἐλάφια καὶ τ' ἀγριογούρουνα
καὶ ἑνώνεις τὸν ἦχο τοῦ κόρνου σου μὲ τὸ ρόγχο τους,
Ἄρτεμις, ἐσὺ ποὺ ἔχεις στὸ μέτωπο ἕνα ὠχρὸ μισοφέγγαρο.
Μόνο σ' ἐσένα ἀφιερώνω ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς λατρείας μου,
βασίλισσα μὲ τὶς σκληρὲς γλύκες,
γιατὶ μόνο ἐσύ, Ἄρτεμις, θεὰ τῶν κυνηγῶν,
ἀργυρομάτα ἀδελφὴ τοῦ χρυσόφθαλμου Φοίβου,
μόνο ἐσὺ ἔκαμες ν' ἀνθίση στὸ χέρι μου αὐτὸ τὸ στεφάνι,
ἐσὺ ποὺ δίνεις, ἀνάμεσα ἀπὸ ἀγρούς, δάση, βουνά,
περισσότερη δύναμη στὰ πόδια,
περισσότερο ἀέρα στὰ πνεμόνια,
καὶ ποὺ βάφεις, φτιάχνοντας δρομεῖς γι' ἀγῶνες,
τὸ λεπτὸ ἀτσάλι τῶν ποδιῶν στὸ ψυχρὸ κρύσταλλο τῶν πηγῶν».

Τὸ θαυμασιώτερο δημοκρατικὸ σύνταγμα, ποὺ ὀνειρεύθηκε ποτὲ ἡ ἀνθρωπότης, καὶ ποὺ ἐπραγματοποίησε καὶ ἐφήρμοσε, ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνες,

ἡ Ἀθηναϊκὴ Δημοκρατία, συνελήφθη, διετυπώθη ἀπὸ σημεῖο σὲ σημεῖο, ἐκωδικοποιήθη ἕως τὶς τελευταῖες λεπτομέρειές του, ὄχι ἀπὸ κανένα νομομαθῆ, ἢ πολιτικό, ἢ ἔστω φιλόσοφο, ἀλλὰ ἀπὸ ἕνα ποιητή, καὶ αὐτὸ ἐδῶ καὶ δυὸ χιλιάδες πεντακόσια χρόνια.

Αὐτὸς ὁ ποιητὴς ὠνομαζόταν Σόλων. Πρὶν ἀπὸ αὐτόν, ἡ Ἀττικὴ ἦταν σὲ πλήρη ἀναρχία· καὶ ἐκεῖνοι ποὺ καλλιεργοῦσαν τὴ γῆ, ἐζοῦσαν σὰν σκλάβοι. Ὁ Ἀριστοτέλης τὸ πιστοποιεῖ μ' ἐκείνη τὴν ὀδυνηρὴ φράση, ὅπου λέει πὼς τότε ὁ τόπος καὶ οἱ κάτοικοί του «ἐδούλευον τοῖς πλουσίοις». Ἐναντίον αὐτῆς τῆς τυραννίας, μοιραίου καρποῦ κάθε ἀναρχίας, ὁ ποιητὴς Σόλων ἀντέταξε τοὺς Νόμους του καὶ ἵδρυσε πραγματικὰ τὴν καθαρὴ καὶ τέλεια δημο-

Ἡ νύμφη Μέλισσα συλλέγει μέλι καὶ ἡ ἀδελφή της Ἀδράστη δίδει εἰς τὸν μικρὸν Δία νὰ πιῇ γάλα ἀπὸ τὴν αἶγα Ἀμάλθειαν.

κρατία. Ὁ ἴδιος, μάλιστα, διεκδικεῖ τὴ δόξα μ' αὐτοὺς τοὺς στίχους, ποὺ τὰ παιδιά, ἀργότερα, τοὺς ἀποστήθιζαν:

«Ἔκαμα ἀνεξάρτητους ὅλους ἐκείνους, ποὺ ἐπάνω στὴ γῆ ὑφίσταντο τὴν τρομερὴ δουλεία καὶ τρέμανε μπροστὰ στ' ἀφεντικά. Μάρτυράς μου ἡ θεὰ Μήτηρ, αὐτὴ ἡ Γῆ ποὺ τῆς ξερρίζωσα τὰ σύνορα τῶν χωραφιῶν, αὐτὰ τὰ χωράφια ποὺ ἄλλοτε ἦταν ὑπόδουλα καὶ ποὺ ἀπὸ δῶ κ' ἐμπρός, χάρις σ' ἐμένα, θὰ εἶναι ἐλεύθερα».

Ἂν ὑπάρχουν ἀκόμη αὐστηροὶ κριτές, ἕτοιμοι νὰ καταρασθοῦν τὴ Μυθολογία καὶ τοὺς μύθους της, σὰν πολὺ ἐλαφρούς, πολὺ ἐπιπόλαιους, πολὺ ἐξυψωτικοὺς τοῦ ἀνθρώπου, ἀκόμα καὶ μέχρι τῶν ἐλαττωμάτων του καὶ τῶν ἐνστίκτων του, ἂς ἔχουν τὴν καλωσύνη νὰ σκεφθοῦν λίγο αὐτὸν τὸν ποιητή, ποὺ ἐπικαλεῖται τὴ θεὰ Μητέρα καὶ ποὺ ἄνοιξε, μὲ τοὺς νόμους του, τὶς πόρτες ἑνὸς γηίνου παραδείσου, ὁ ὁποῖος ἄνθισε περισσότερο ἀπὸ δυὸ αἰῶνες ἐδῶ, καὶ

δυὸ χιλιάδες πεντακόσια χρόνια, καὶ στὴν εἴσοδο τοῦ ὁποίου ἐμεῖς στεκόμαστε ἀπ' ἔξω, γιατὶ δὲν ξαίρομε πιὰ πῶς νὰ μποῦμε.

Ζήτω ὁ Σόλων! Ζήτωσαν οἱ ποιητές! Ζήτω ἡ Μυθολογία, ὅπου μόνο ἕνας ποιητὴς μποροῦσε νὰ ἀπελευθερώση, ἐπὶ τέλους, τὴ φτωχὴ γριὰ καὶ ὅμως πάντα νέα θεὰ Μητέρα, τὴν αἰώνια μητέρα μας, τὴν καλλιεργήσιμη γῆ!

***

Ὁ Αἰσχύλος ἦταν πυγμάχος. Καὶ ὁ Σοφοκλῆς εἶχεν ἐκλεγῆ κορυφαῖος τοῦ χοροῦ τῶν νεαρῶν Ἀθηναίων, ποὺ γιόρταζαν τὴ νίκη τῆς Σαλαμῖνος, ὄχι γιὰ τὶς τραγωδίες του, ποὺ δὲν τὶς εἶχε ἀκόμη γράψει, ἀλλὰ γιατὶ ἦταν ὁ πιὸ ὡραῖος νέος τοῦ καιροῦ του.

Μὰ αὐτὸ δὲν εἶναι τίποτε, μπροστὰ στὸ ἄλλο! Σταματῆστε μιὰ στιγμὴ τὸ χορό, σταθῆτε καὶ ἀκοῦστε.

Ὁ Μίλων ὁ Κροτωνιάτης, ὅλοι τὸ ξαίρουν, ἦταν ὁ μεγαλύτερος καὶ τελειότερος ἀθλητὴς τοῦ καιροῦ του. Δρόμος, ἅλμα, πάλη, δισκοβολία, παγκράτιον—εἶχε ἐπιδοθῆ σὲ ὅλα τὰ ἀθλήματα καὶ εἶχε κερδίσει σὲ ὅλα. Ἡ παράδοσις, πιὸ ἀληθοφανὴς ἀπὸ τὴν ἱστορία, ἀφοῦ τὴν κάνει πιὸ συνθετική, ἀναφέρει τὸ ἀκόλουθο κατόρθωμά του, ποὺ δίνει μιὰν ἰδέα τῆς ὑπεράνθρωπης, πέραν ἀπὸ κάθε ὅριο καὶ φαντασία, δυνάμεώς του. Μιὰ μέρα, μετέφερε ἐπάνω στοὺς ὤμους του ἕνα βώδι σὲ ἀπόσταση ἑνὸς σταδίου (περίπου 200 μέτρα), ὕστερα τὸ σκότωσε μὲ μιὰ γροθιὰ καί, τέλος, τὸ ἔφαγε στὸ διάστημα μιᾶς μόνο ἡμέρας.

Ἔ, λοιπόν, αὐτὸς ὁ Μίλων ὁ Κροτωνιάτης, ὁ μόνος ποὺ θὰ μποροῦσε ἴσως νὰ συναγωνισθῆ τὸν Ἡρακλῆ, ἦταν μαθηματικὸς καὶ φιλόσοφος πρώτης τάξεως, καὶ ὁ εὐνοούμενος μαθητὴς τοῦ δασκάλου του, ὁ μόνος ποὺ μποροῦσε νὰ τὸν καταλάβη. Καὶ ποιός ἦταν αὐτὸς ὁ δάσκαλος; Ὁ Πυθαγόρας!

Γιὰ σκεφθῆτε το αὐτὸ μιὰ στιγμή, κι ἂς ξαναπιάσωμε τὸ χορὸ ἀνάμεσα στὶς φαντασμαγορίες τοῦ θαυμάσιου μυθολογικοῦ κήπου.

***

Ὅλα δὲν κανονίζονταν στὴν Ἀγορὰ μόνο μὲ τὴν ψῆφο. Πολλὰ ἀξιώματα τὰ μοιράζανε μὲ κλῆρο («τύχη»). Ἄφηναν, λοιπόν, καὶ στὴν τύχη τὸ μερίδιό της. Ἄλλως τε, τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἀξιώματα αὐτὰ ἦταν βραχυχρόνια. Ὑπῆρχε μάλιστα ἕνα, ἀπολύτως τιμητικό, ἀφοῦ ἔδινε προνόμια σχεδὸν βασιλικά, ποὺ δὲν κρατοῦσε παρὰ μόνο μιὰ μέρα. Καὶ ὁ φτωχότερος μποροῦσε νὰ φιλοδοξήση πῶς θὰ τὸ κέρδιζε. Τί παρηγοριὰ γιὰ τὴ φτώχεια, τί θαυμάσιο ἀντιφάρμακο γιὰ τὸ φθόνο!

***

Στ' ἀλήθεια, ἔχομε ἀνακαλύψει τίποτε, ὅ,τιδήποτε, στὴ φιλοσοφία, στὴ μεταφυσική, στὴ λογική, στὴν κοσμογονία, ἔπειτα ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες; Ὅ,τι ἔχομε κάμει, ὅλο ὅλο, εἶναι ὅτι ἀναπτύξαμε τὴ μιὰ ἢ τὴν ἄλλη θεωρία τους. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Βάκωνος ὑπάρχει σὲ δυὸ γραμμὲς τοῦ Ἀριστοτέλη. Ὅλη ἡ ἀτομικὴ θεωρία ὑπάρχει στὸ Δημόκριτο. Ὅσο γιὰ τὸν Ἡράκλειτο, τὸν Σκοτεινό, διετύπωσε μόνος αὐτός, καὶ μὲ πόση συντομία, τρία ἀπὸ τὰ πιὸ ξακουστὰ συστήματά μας, ὄχι λιγώτερα. Ὁ «περὶ ὑπάρξεως ἀγὼν» βγαίνει κατ' εὐθεῖαν ἀπὸ τὸ δικό του «πόλεμος πατὴρ πάντων». Ἡ ταυτότης τῶν ἀντιθέσεων τοῦ Ἐγέλου, εἶναι ἴδιο μὲ τὸ «τὰ ἐναντία ταὐτά». Καί, τέλος, τὸ «διαρκὲς γίγνεσθαι» διαφέρει σὲ τίποτε ἀπὸ τὸ «πάντα ρεῖ» τοῦ Ἕλληνος;

Δὲν παραλείπω νὰ σημειώσω πὼς ὅλα αὐτὰ ἀναπτύσσονται καὶ θὰ ἀναπτύσσωνται μὲ τὸ συλλογισμό, ποὺ ὅλες οἱ ποικιλίες του, μὲ ὅλες τὶς δυνατὲς κατηγορίες τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως, ἔχουν καταγραφῆ ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη.

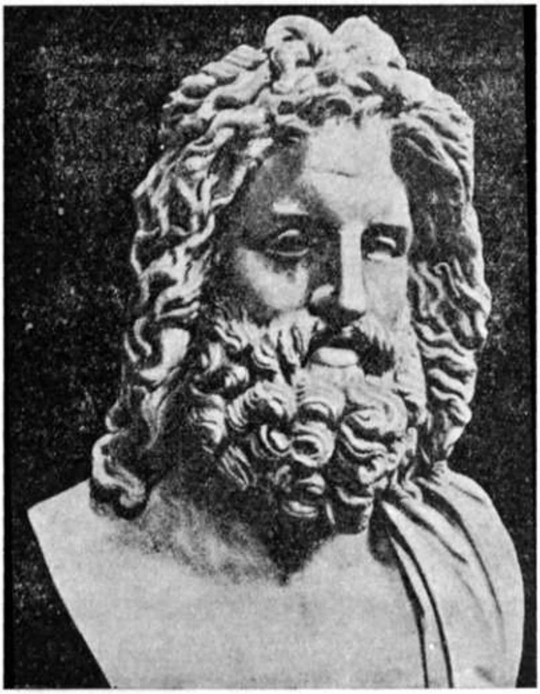
Ἂς μὴ περιφρονοῦμε, λοιπόν, τὰ παιγνίδια, μὲ τὰ ὁποῖα διασκέδαζαν τὰ ὑψηλὰ αὐτὰ πνεύματα, ὅταν κατέβαιναν γιὰ νὰ χορέψουν, κι αὐτοί, στὸ χαρούμενο κῆπο τῆς Μυθολογίας.

***

Ἦταν Ἕλλην, ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀνωνύμους τῆς γλυκυτάτης Ἀνθολογίας, ποὺ εἶπε αὐτὸν τὸ λόγο, τόσο ἁπλὸ καὶ συγχρόνως τόσο βαθύ:

«Ἂν ἤμουν θεός, δὲν θὰ ζητοῦσα ἀπὸ τοὺς λατρευτές μου νὰ μὲ παρακαλοῦν, οὔτε νὰ μ' ἀγαποῦν· θὰ τοὺς ζητοῦσα νὰ προσπαθήσουν νὰ μὲ καταλάβουν».

***

Κεφαλὴ Διός. (Μουσεῖον Βατικανοῦ)

Οἱ ἐχθροὶ τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας ἔχουν εἰρωνευθῆ πολὺ τὸν θεσμὸ τῶν Ἡλιαστῶν, τῶν πληβείων αὐτῶν πού, ἔξη χιλιάδες περίπου, τὸ περισσότερο χωρικοί, ναῦτες, ψαράδες, ἐργάτες, μικρέμποροι, ἀπέδιδαν δικαιοσύνη. Θὰ ξαίρετε, ἄλλως τε, τί εἶχε πεῖ γι' αὐτοὺς ὁ Ἀριστοφάνης. Μὰ γιὰ σκεφθῆτε! Δικαστές, αὐτοί! Ἱκανοὶ αὐτοὶ νὰ ἰδοῦν καθαρὰ σὲ ὁποιαδήποτε πολιτικὴ ὑπόθεση! Μήπως διατηροῦσαν τὸ θεσμό, ἐπειδὴ ὑπῆρχε μιὰ ἀμοιβὴ τριῶν ὀβολῶν τὴν ἡμέρα, μὲ τοὺς ὁποίους ἕνας ἄνθρωπος μποροῦσε τότε νὰ ζήση, ὄχι πλούσια ἀλλὰ καλά,— μὲ ψωμί, κρασί, μέλι, φροῦτα, ἐλιὲς καὶ τυρί; Πολλοὶ κριτικοὶ βλέπουν, ἀκόμη καὶ σήμερα, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, τὸ ζήτημα τῶν λαϊκῶν δικαστηρίων, καὶ φυσικὰ ἔχουν μαζί τους ἐκείνους, ποὺ εἶναι πάντα ἕτοιμοι νὰ χαχανίζουν.

Καὶ ὅμως ὁ Πλάτων, ποὺ δὲν ἦταν ὀπαδὸς τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας, δὲν εἶχε διστάσει νὰ γράψη γιὰ τοὺς Ἡλιαστές:

«Ὁποιαδήποτε ὑπόθεσις μπορεῖ νὰ δικασθῆ ἀπὸ τὸν κοινὸ νοῦ τοῦ πρώτου τυχόντος, φθάνει αὐτὸς νὰ ἔχη πάρει προηγουμένως καλὴ μόρφωση».

Λοιπόν, αὐτὴν τὴν καλὴ μόρφωση ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι τὴν παίρνανε στὰ δημόσια σχολεῖα, ἀπὸ τὰ ἔξη ἕως τὰ δέκα ὀκτώ τους χρόνια. Γι' αὐτὸ καὶ γίνονταν καλοὶ δικαστές, καὶ ὄχι μόνο σὲ νομικὲς ὑποθέσεις, μὰ σὲ ὁποιαδήποτε, ἀκόμη καὶ σὲ φιλολογικὲς καὶ καλλιτεχνικές. Γυρολόγος ἦταν ἡ γυναίκα πού,

μιὰ μέρα, σ' ἕνα δρᾶμα τοῦ Εὐριπίδη, διώρθωσε τὸν ποιητή, φωνάζοντάς του τὴ λέξη ποὺ ἅρμοζε σ' ἕνα του στίχο καὶ ποὺ ἐκεῖνος δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ βρῆ.

***

Νομίζω πὼς κάνουν γενικῶς μεγάλο λάθος ὅσοι ἑρμηνεύουν τὴν περίφημη φράση τοῦ Ἀναξαγόρα γιὰ τὸν «νοῦ», σὰν βεβαίωση πίστεως στὴν ὕπαρξη ἑνὸς θεοῦ μοναδικοῦ καὶ δημιουργοῦ τοῦ κόσμου.

Ὁ φιλόσοφος ἔγραψε αὐτό : «νοῦς διεκόσμησε πάντα».

Καὶ τὸ μεταφράσανε: «ἡ ἀνώτατη νοημοσύνη ἔβαλε σὲ τάξη ὅ,τι ὑπάρχει».

Πρῶτ' ἀπ' ὅλα, ἂν ἡ σωστὴ μετάφραση εἶναι αὐτή, θὰ ἔπρεπε νὰ προϋπάρχη τοῦ Θεοῦ μιὰ οὐσία, κάτι σὰν τὸ Χάος τοῦ Ἡσιόδου, στὸ ὁποῖο ὁ γέρος ποιητὴς ἔβαλε τὸν Ἔρωτα γιὰ ὀργανωτὴ καί, κατὰ συνέπειαν, γιὰ πλάστη. Εἶναι ὅμως φανερὸ πὼς ἡ ἀντίληψη αὐτή, δὲ συμβαδίζει μὲ τὴν ἄλλη, τὴ μεταγενέστερη, ἑνὸς Θεοῦ ποὺ ἐδημιούργησε τὰ πάντα ἐκ τοῦ μηδενός.

Μὰ γιατί νὰ μὴν ἀποδώσωμε στὴ λέξη «νοῦς» τὴν ἀρχική, τὴ δική της σημασία ; «Νοῦς» θὰ πῆ νοημοσύνη, πνεῦμα, λογικὸ—σύμφωνοι, ἀλλὰ χωρὶς κανένα ἐπίθετο, κανένα προσδιορισμὸ γιὰ ὑπέρτατο ἢ θεϊκό. Μήπως, λοιπόν, ὁ Ἀναξαγόρας ἐννοοῦσε μὲ τὴ λέξη αὐτή, πολὺ ἁπλά, τὸ πνεῦμα, τὸ λογικό, τέτοια ὅπως τὰ ὀνομάζει τὸ δικό μας πνεῦμα, τὸ δικό μας λογικό, μ' ἄλλα λόγια : τὸ πνεῦμα μας, τὸ λογικό, τὰ δικά μας, τῶν ἀνθρώπων ;

Στὴν περίπτωση αὐτή, ἡ σωστὴ μετάφρασις θὰ ἦταν: «Ὅ,τι ὑπάρχει εἶναι χάος, σύγχυσις, ἀταξία, ἀνακάτεμα, ποὺ οὐσία του εἶναι ἡ τύχη· ἐμεῖς ὅμως, οἱ ἄνθρωποι, οἱ Ἕλληνες, μὲ τὸ λογικό μας, μὲ τὴν ἀκατανίκητη ἀνάγκη μας νὰ κατανοοῦμε, βάζομε σὲ ὅλα αὐτὰ νόμους, μιὰν ἁρμονία ποὺ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ταξινομοῦμε, νὰ κατανοοῦμε, καὶ νὰ φτιάχνωμε ἕναν «κόσμο», ποὺ ἱκανοποιεῖ τὸν ἔρωτά μας γιὰ τὴ γνώση καὶ τὸ ὡραῖο».

Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ ἕως τὴν ὑπέροχη σύλληψη τοῦ Σωκράτη, ποὺ θεοποιεῖ τὸν Ἄνθρωπο, εἶναι ἕνα βῆμα. Καὶ ποιός ξαίρει μήπως κι' αὐτὸ τὸ βῆμα δὲν εἶναι βῆμα χοροῦ, ποὺ τινάζεται ἕως τὸ ἄπειρο, μὰ ποὺ ξαναπέφτει ἐδῶ, σὰν ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Ἀναξαγόρας νὰ εἶχαν διαισθανθῆ τὴν ὑπέροχη ἀνατολίτικη παροιμία, ποὺ λέγει :

«Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ πηδήση ἔξω ἀπὸ τὴ σκιά του».

***

Μιὰ τελευταία διάψευσις στὸ πρόγραμμά μας νὰ μὴ ἔχη ἡ Εἰσαγωγὴ αὐτὴ συνειρμοὺς ἰδεῶν. Ἰδοὺ ἕνας συνειρμὸς ποὺ ἐπιβάλλεται : μήπως ἡ Μεταφυσική, ὅπως ἡ Μυθολογία, εἶναι αὐτὸ τὸ εἶδος τοῦ χοροῦ ; Γιατί ὄχι ; Μὲ τὴ Μεταφυσική, ὅμως, ὁ χορὸς εἶναι θλιβερὸς καὶ ἀπελπιστικός, ἐνῷ μὲ τὴ Μυθολογία εἶναι ἀλλέγρος, χαρούμενος, χαμογελαστός.

Ἔτσι, στὸν «Κύκλωπα» τοῦ Εὐριπίδη, ὅταν ὁ καλὸς Σειληνὸς ἔρχεται καὶ διατρέχει ἐκεῖνο τὸ νησὶ τῶν τεράτων, ἐκεῖνο τὸ καταφύγιο τῆς βάρβαρης λατρείας, ὁ καλὸς Σειληνός, ὁ φίλος τοῦ κρασιοῦ ποὺ παρηγορεῖ τοὺς ἀνθρώπους, ὁ ἡμίθεος ποὺ ὁ Σωκράτης εἶχε τὴ μορφή του, ξαίρετε μὲ τί ὄνομα ὠνόμασε τὸ φρικαλέο τόπο τοῦ φανατισμοῦ ; Τὸν ὠνόμασε μὲ δυὸ λέξεις, μὰ ποὺ εἶναι ὁριστικές : «ἄχορον χθόνα», δηλαδὴ χώρα ὅπου δὲ χορεύουν.

***

Στὴν ἑλληνικὴ γῆ, στὸ χαρούμενο καὶ ἀκτινοβόλο κῆπο τῆς Μυθολογίας, ὅπου σᾶς ἀφήνω τώρα νὰ μπῆτε, χωρὶς νὰ σᾶς χασομερῶ πιὰ μὲ τὰ μάταια

καὶ ἀσυνάρτητα σχόλιά μου, ἃς χορέψωμε λοιπόν, ἀφοῦ οἱ φίλοι μας οἱ Ἕλληνες, οἱ φίλοι μας καὶ ἀληθινοὶ πρόγονοί μας, ἔτσι τὸ θέλησαν!

Ἃς θυμηθοῦμε, ἐξ ἄλλου, τὸν Αἰγύπτιο ἱερέα, ποὺ εἶπε στὸν Πλάτωνα, ὅταν αὐτὸς πῆγε νὰ τὸν ρωτήση γιὰ τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἀνθρώπων :

«Ἐσεῖς οἱ Ἕλληνες εἶσθε καί, ἀσφαλῶς, θὰ μείνετε γιὰ πάντα ἡ νεότης τοῦ κόσμου».

Ἐμεῖς οἱ ἄλλοι, οἱ σημερινοὶ ἄνθρωποι, ἂς προσπαθήσωμε νὰ τὴν ξαναβροῦμε λιγάκι μέσα μας, ὅπως ἦταν στοὺς προγόνους μας Ἕλληνες, αὐτὴν τὴ νεότητα, ἀπὸ τὴν ὁποία, ἀλλοίμονον, εἴμαστε πιὰ τόσο μακρυά !

Ἄ, ἡ καημένη ἡ Γῆ, ἡ Θεὰ Μητέρα, ἡ γῆ ἀπὸ τὴν ὁποία γεννηθήκαμε καὶ στὴν ὁποία θὰ ξαναγυρίσωμε (ἀφοῦ τὰ πάντα ρεῖ), ἡ καημένη ἡ μάνα, ἐγέρασε, ἐγέρασε ἔπειτα ἀπὸ τόσες καὶ τόσες χιλιάδες χρόνια. Μετὰ τὰ γερατειὰ θὰ ἔλθη ἡ κατάρρευσις καὶ ὕστερα ἡ ἀγωνία. Τότε, σὰν κάθε ὂν ποὺ φθάνει στὰ τελευταῖα του, στὸ βάθος τῆς σκοτεινῆς κοιλάδος, θὰ θυμηθῆ ὅλη τὴ μεγάλη ζωή της, καὶ πιὸ τρυφερὰ τὴ νεότητά της, καὶ θὰ τὴν ξαναδῆ καὶ θὰ τὴν ξαναζήση μιὰ στιγμή, μιὰ στιγμὴ ὅσο κρατᾶ ἡ ἀστραπή. Καί, κάνοντας ἕνα τελευταῖο πήδημα προτοῦ πέση μέσα στὴν τελευταία σκιά, θὰ ἔχη τὰ μάτια χαμογελαστὰ καὶ ἕνα λουλούδι στὰ χείλη, ἕτοιμα γιὰ ἕνα τελευταῖο ἐρωτικὸ φιλί, σὰν νὰ ἐχόρευε ἀκόμη τοὺς ὡραίους καὶ χαρούμενους χορούς της, ποὺ τόσο θεϊκὰ εἶχε χορέψει μέσα στοὺς φαντασμαγορικοὺς κήπους τῆς Μυθολογίας.

Ἃς χορεύωμε, λοιπόν, ἐμεῖς, ὅσο μποροῦμε ἀκόμη, στὴν ὑγεία τῆς καλῆς μητέρας, ποὺ τόσο μᾶς ἀγαπᾶ καὶ ποὺ δὲν θὰ τὴν ἀγαπήσωμε ποτὲ πολύ, ποτὲ ἀρκετά!

JEAN RICHEPIN
Τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΙ ΔΙΑΔΟΧΙΚΑΙ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΙ ΤΩΝ ΘΕΩΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἡ σύστασις τοῦ ἑλληνικοῦ Πανθέου ἦτο ἀποτέλεσμα μεγάλης σειρᾶς γεγονότων, τῶν ὁποίων τὰ κυριώτερα ἀναφέρονται εἰς τὴν «Θεογονίαν» τοῦ Ἡσιόδου. Προτοῦ ἐγκατασταθῇ ὁ Ζεὺς ὡς ἀπόλυτος κυρίαρχος εἰς τὸν Ὄλυμπον, ἔλαβε χώραν σειρὰ ἐπαναστάσεων, μὲ ἐπεισόδια ὄχι πάντοτε σαφῆ, ἀλλὰ πολλάκις ἐξαιρετικῶς δραματικοῦ ἐνδιαφέροντος.

Τὸ Χάος

Διακριτικὸν γνώρισμα τῆς ἑλληνικῆς Μυθολογίας εἶναι ὁ ἀνθρωπομορφισμός. Οἱ θεοὶ τῶν Ἑλλήνων ἔχουν μορφὴν καὶ πάθη ἀνθρώπινα. Τὸ χαρακτηριστικόν, ὅμως, αὐτὸ δὲν παρουσιάζεται ἀμέσως, ἀπὸ τὴν ἀρχήν, ἀπὸ ὅσα τουλάχιστον ἠμποροῦμεν νὰ κρίνωμεν ἐκ τῆς «Θεογονίας» τοῦ Ἡσιόδου*. «Πρὶν ἀπὸ κάθε ἄλλο», λέγει ὁ Ἡσίοδος, «ἦτο τὸ Χ ά ο ς. Ὕστερα δὲ ἀπὸ αὐτὸ ἡ Γ α ῖ α ἡ εὐρύστερνος, αἰώνιον καὶ ἀκλόνητον στήριγμα παντὸς πράγματος, καὶ ὁ Ἔ ρ ω ς, ὁ πλέον ὡραῖος ἀπὸ τοὺς ἀθανάτους, ποὺ εὐφραίνει μὲ τὴν γλυκύτητά του καὶ τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἀνθρώπους».

Τί ἦτο τὸ Χάος κατὰ τὸν Ἡσίοδον; Ἦτο ὁ Χ ῶ ρ ο ς, ἀλλ' ἕνας Χῶρος ποὺ περιεῖχε ἐν σπέρματι ὅλα ὅσα θὰ ἀποτελέσουν τὸ σύμπαν. Παρήγαγε δὲ τὸ Χάος πρῶτον τὸ Ἔ ρ ε β ο ς (τὸν ὑπόγειον χῶρον, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τῶν ἀρχαίων, ἐξετείνετο κάτω ἀπὸ τὸ ἔδαφος τόσον μακρὰν ὅσον καὶ ὁ οὐρανὸς ὑπεράνω τοῦ πλανήτου μας) καὶ τὴν Ν ύ κ τ α. Τὸ Ἔρεβος καὶ ἡ Νὺξ ἐγέννησαν μὲ τὴν σειράν των τὸν Αἰ θ έ ρ α (προσωποποίησιν τοῦ παρὰ τὸν οὐρανὸν ἀέρος, ὁ ὁποῖος περιβάλλει τὴν Γῆν ὑψηλότερον ἀπὸ ὅ,τιδήποτε ἄλλο) καὶ τὴν Ἡ μ έ ρ α ν. Τὸ Χάος, λοιπόν, εἶναι ἡ ἀπαρχὴ ὅλων τῶν πραγμάτων, καὶ αὐτό, χωρὶς καμμίαν βοήθειαν,

* Κατὰ τὸν Ὅμηρον, ἀντιθέτως, δημιουργὸς τοῦ σύμπαντος εἶναι ὁ Ὠκεανός, σύζυγος τοῦ ὁποίου ἦτο ἡ Θέτις. Δυστυχῶς δὲν ὑπάρχει εἰς τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα καμμία ἔνδειξις περὶ τῶν ἀπογόνων τοῦ ἀρχικοῦ αὐτοῦ ζεύγους.

ἐγέννησε τὸ Ἔρεβος καὶ τὴν Νύκτα. Αὐτὸ εἶναι ἡ κυρία καὶ δημιουργὸς ἀρχή.

Γαῖα καὶ Ἔρως

Ἀμέσως μετὰ τὸ Χάος, ὁ Ἡσίοδος ἀναφέρει τὴν Γαῖαν καὶ τὸν Ἔρωτα. Ἡ Γαῖα εἶναι ἡ καθολικὴ μητέρα καὶ τροφὸς τῶν ὄντων. Θὰ γεννήσῃ πρῶτον τὸν Οὐρανόν, «ὁ ὁποῖος ἔμελλε νὰ τὴν καλύψῃ ἀπὸ παντοῦ μὲ τὸν ἔναστρον θόλον του καὶ νὰ χρησιμεύσῃ αἰωνίως ὡς κατοικία τῶν πανευτυχῶν ἀθανάτων». Τὸν υἱόν της αὐτόν, ἡ Γαῖα ἔκαμε σύζυγόν της καὶ ἀπὸ τὴν ἕνωσιν αὐτὴν ἐδημιουργήθη ἡ πρώτη δυναστεία τῶν θεῶν.

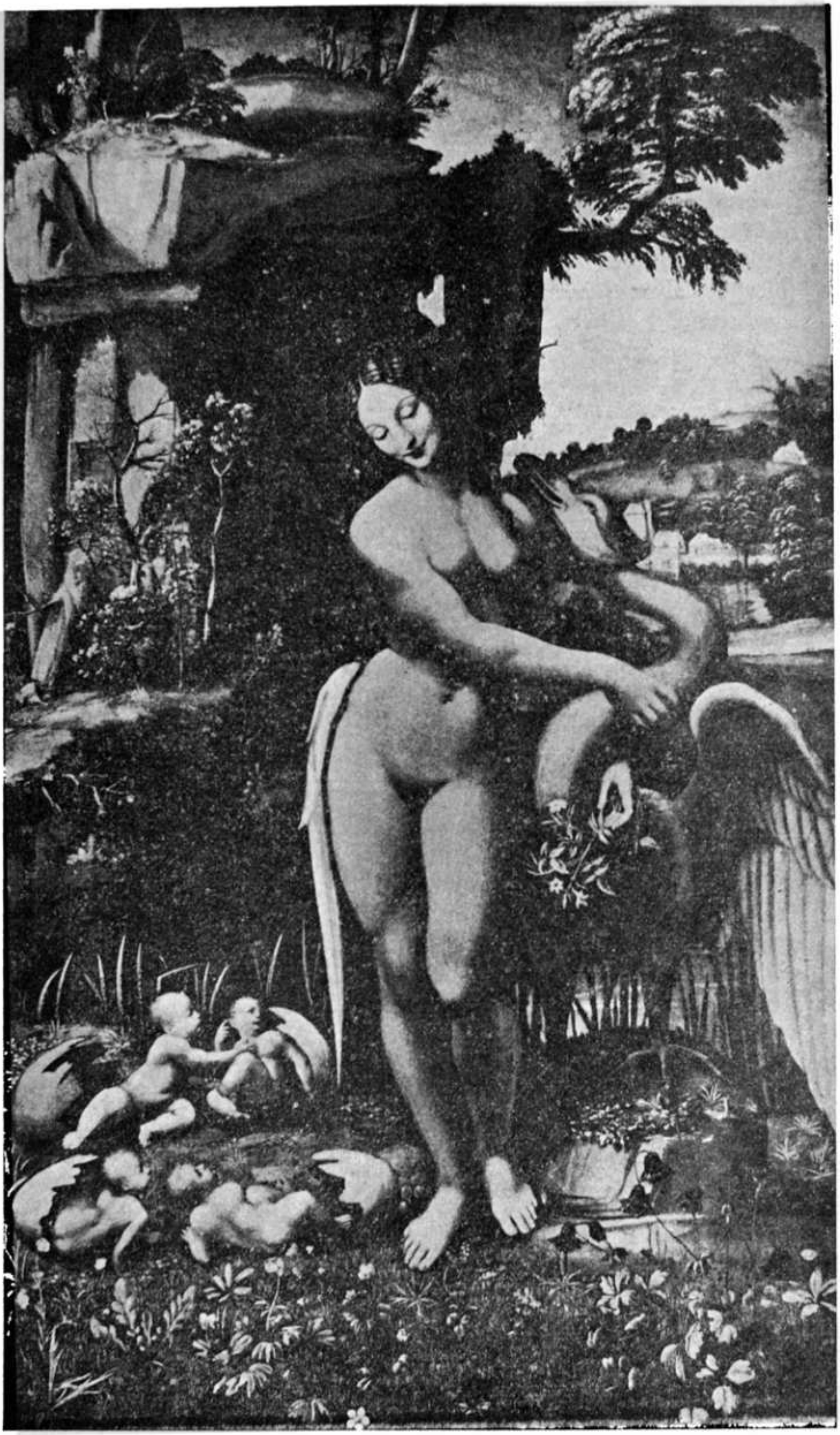
Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Ἔ ρ ω τ α, ὁ ὁποῖος ἀργότερα ἐταυτίσθη μὲ τὸν ἔ ρ ω τ α ὅπως τὸν ἐννοοῦμεν σήμερον, δὲν εἶναι κατὰ τὸν Ἡσίοδον παρὰ μία «ἀ ρ χ ή» (principium), ἀλλ' ἀρχὴ μὲ ὑψηλὴν σημασίαν. Εἶναι, ὅπως πολὺ ὀρθῶς ἔχουν ἤδη εἴπει, ἡ «δ ύ ν α μ ι ς ἕλξεως, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ τὰ στοιχεῖα εἰς τὰς ἑνώσεις καὶ τὰς συνθέσεις των». Ἡ ἰσχύς του εἶναι ἀπεριόριστος. Καὶ κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ ξεφύγῃ, οὔτε οἱ θεοὶ οὔτε οἱ ἄνθρωποι—οἱ ὁποῖοι, ἐν τούτοις, δὲν ὑπῆρχαν ἀκόμα τὴν ἐποχὴν πού, κατὰ τὸν Ἡσίοδον, παρουσιάζεται ὁ Ἔρως.

Οἱ Οὐρανίδαι. Τιτᾶνες, Κύκλωπες, Γίγαντες

Ἡ ἕνωσις τοῦ Οὐρανοῦ μὲ τὴν Γαῖαν ὑπῆρξε γονιμωτάτη. Ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους τοῦ πρώτου αὐτοῦ θεϊκοῦ ζεύγους, πρέπει ν' ἀναφέρωμεν κατ' ἀρχὴν τοὺς Τιτᾶνας. Ἦσαν δώδεκα, ἓξ ἄρρενες καὶ ἓξ θήλεις. Καὶ ἄρρενες μὲν ἦσαν ὁ Ὠκεανός, ὁ Κοῖος, ὁ Κρεῖος, ὁ Ὑπερίων, ὁ Ἰαπετὸς καὶ ὁ νεώτατος πάντων Κρόνος, ἀδελφαὶ δὲ αὐτῶν ἡ Τηθύς, ἡ Θεία, ἡ Θέμις, ἡ Μνημοσύνη, ἡ Φοίβη καὶ ἡ Ρέα. Θὰ τοὺς συναντήσωμεν σχεδὸν ὅλους εἰς τὴν συνέχειαν τῆς διηγήσεως αὐτῆς. Μερικοὶ θὰ παίξουν πρῶτον ρόλον εἰς τὰς κατοπινὰς ἐξελίξεις, ἐνῷ οἱ ἄλλοι θὰ μείνουν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον εἰς τὴν σκιάν.

Ἀδελφοὶ τῶν Τιτάνων οἱ Κύκλωπες, διακρίνονται ἀπὸ αὐτοὺς ἐπειδὴ ἔχουν ἕνα μόνον ὀφθαλμόν, εἰς τὸ μέσον τοῦ μετώπου. Εἶναι ἐγωισταὶ καὶ γεμᾶτοι ὑπεροψίαν, πολὺ δὲ ἐπίφοβοι λόγῳ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἐπιδεξιότητός των. Οἱ Κύκλωπες ἦσαν τρεῖς: ὁ Βρόντης, ὁ Στερόπης καὶ ὁ Ἄργης, καὶ ἐπροσωποποίουν τὴν βροντήν, τὴν ἀστραπὴν καὶ τὸν κεραυνόν.

Μία ἄλλη τριὰς ἀπὸ τὴν ὁμάδα τῶν Οὐρανιδῶν ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς Ἑκατόγχειρας. Ἀπὸ τοὺς ὤμους των ἐφύτρωναν ἑκα-

Ἡ Λήδα καὶ ὁ Κύκνος. Εἰς τὰ πόδια τῆς Λήδας βγαίνουν ἀπὸ δύο αὐγὰ ὁ Πολυδεύκης καὶ ἡ Ἑλένη καὶ ὁ Κάστωρ καὶ ἡ Κλυταιμνήστρα.

(Πίναξ τοῦ Λεονάρντο ντὰ Βίντσι)

τὸν ἀκατανίκητα χέρια καὶ πενῆντα κεφαλαί. Ἡ δύναμίς των ἦτο μεγίστη, ἄπειρος, ὅπως τὰ σώματά των. Αἰγαίων ἢ Βριάρεως, Κόττος καὶ Γύγης ἦσαν τὰ ὀνόματα τῶν Ἑκατογχείρων. Σημειωτέον, ὅτι οἱ γίγαντες περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνη λόγος εἰς τὴν Γιγαντομαχίαν εἶναι ἄλλοι καὶ ὄχι οἱ Ἑκατόγχειρες.

Ἡ Γαῖα καὶ ὁ Κρόνος ἐκθρονίζουν τὸν Οὐρανὸν

Ὁ Οὐρανὸς ἐγέννα ἀδιακόπως, μολονότι ἐγνώριζεν ὅτι μίαν ἡμέραν θὰ ἐξεθρονίζετο ἀπὸ τοὺς υἱούς του. Διὰ νὰ ἀποτρέψη τὸν κίνδυνον, ἐξηφάνιζε τοὺς ἀπογόνους του μόλις ἐγεννῶντο, ρίπτων αὐτοὺς εἰς τὰ ἔγκατα τῆς γῆς. Ἀπελπισμένη ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν παιδιῶν, παρὰ τὰς συνεχεῖς γεννήσεις, ἡ Γαῖα—διηγεῖται ὁ Ἡσίοδος—«ἀπεφάσισε νὰ ἐκδικηθῆ σκληρῶς. Κατεσκεύασεν ἀπὸ χάλυβα ἕνα μεγάλο δρέπανον καὶ ἀπεκάλυψε τὸ σχέδιόν της εἰς τὰ τέκνα της». Τὸ σχέδιον αὐτὸ δὲν ἀπέβλεπεν εἰς τίποτε ὀλιγώτερον παρὰ εἰς τὸ νὰ καταστήση τὸν Οὐρανὸν ἀνίκανον, μὲ τὴν φυσιολογικὴν σημασίαν, δι' ἀκρωτηριασμοῦ. Ἡ πρότασις ἔκαμε τοὺς Οὐρανίδας νὰ φοβηθοῦν. Ἀρνοῦνται νὰ ἐκτελέσουν παρόμοιον ἔγκλημα. Ἕνας μόνον, ὁ νεώτερος ἀπὸ αὐτούς, ὁ Κρόνος, συντάσσεται μὲ τὴν ἄποψιν τῆς μητέρας του. Ἡ Γαῖα τοῦ ἀποκαλύπτει τὰς λεπτομερείας τοῦ σχεδίου της. Ὡπλισμένος μὲ τὸ δρέπανον ὁ Κρόνος κρύπτεται ἀναμένων τὴν στιγμὴν ποὺ θὰ πραγματοποιήση τὴν ἐγκληματικὴν ἀποστολήν του.

«Ὁ μέγας Οὐρανός», λέγει ἡ Θεογονία, «ἔφθασε φέρων μαζί του τὴν Νύκτα καὶ γεμᾶτος ἀπὸ ἐρωτικὴν ἐπιθυμίαν. Κατακλίνεται ἐπάνω εἰς τὴν Γῆν, καθ' ὅλον τὸ μῆκος του. Τότε ὁ υἱός του ἐξέρχεται ἀπὸ τὸν κρυψῶνά του, τὸν κρατεῖ ἀκίνητον μὲ τὸ ἀριστερὸ χέρι, καὶ μὲ τὸ δεξί, κραδαίνων τὸ δρέπανον, μέγα, μακρὸν καὶ κοπτερόν, κόπτει τὸ ἀνδρικὸν ὄργανον τοῦ πατρός του». Ἀπὸ τὰς σταγόνας τοῦ αἵματος, ποὺ χύνεται ἀπὸ τὴν τρομερὰν πληγήν, θὰ γεννηθοῦν ἀργότερον αἱ Ἐρινύες, οἱ Γίγαντες καὶ αἱ Νύμφαι. Ἐν συνεχείᾳ, ὁ Ἡσίοδος προσθέτει: «Ὁ Κρόνος ἔρριψε τὸ ἀποκοπὲν μόριον εἰς τὰ ταραγμένα κύματα τῆς θαλάσσης. Αὐτὴ τὸ ἐκράτησεν ἐπὶ μακρόν. Λευκὸς ἀφρὸς ἀνέβλυσε ἀπὸ τὸ ἀποκοπὲν τμῆμα τοῦ ἀθανάτου σώματος, καὶ ἀπὸ τὸν ἀφρὸν αὐτὸν ἐγεννήθη μία νέα...». Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ γέννησις τῆς Ἀφροδίτης.

Ὁ Οὐρανὸς δὲν ὑπέκυψεν εἰς τὸ τραῦμά του. Ἐξακολουθεῖ νὰ ζῇ, ὁ ρόλος του ὅμως εἶναι ἐφεξῆς περιωρισμένος. Διατηρεῖ, ἐν τούτοις, ἓν σημαντικὸν προνόμιον, τὴν ἱκανότητα νὰ προβλέπη τὸ μέλλον. Χάρις εἰς αὐτὸ θὰ ἠμπορέση νὰ ἐπέμβη καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν

νὰ σώσῃ τὸν ἔγγονόν του Δία, μεταγενεστέρως δὲ νὰ ἀποτρέψῃ τὴν ἐκθρόνισίν του.

Κρόνος καὶ Ρέα. Δευτέρα δυναστεία τῶν θεῶν. Νέα ἐπανάστασις

Ὁ Κρόνος διεδέχθη τὸν πατέρα του, αὐτὸς ὅμως τοῦ προεῖπε ὅτι ἐπρόκειτο νὰ ἐκθρονισθῇ, μὲ τὴν σειράν του, ἀπὸ ἕνα ἀπόγονόν του. Ὁ Κρόνος ἔλαβεν ὡς σύζυγον τὴν ἀδελφήν του Ρέαν, ἀπέκτησε δὲ ἀπὸ αὐτὴν πολλὰ παιδιά. Καὶ θυγατέρας μέν, τὴν Ἑστίαν, τὴν Δήμητρα καὶ τὴν Ἥραν, υἱοὺς δὲ τὸν Ἅδην, τὸν Ποσειδῶνα καί, ἀργότερον, τὸν Δία. Ἀντί, ὅμως, νὰ ρίπτῃ τὰ παιδιά του εἰς τὸν Τάρταρον ὅπως ὁ Οὐρανός, ὁ Κρόνος τὰ κατέπινεν εὐθὺς μόλις ἐγεννῶντο. Ἀλλὰ ἡ Ρέα, ὅπως καὶ ἡ Γαῖα, δὲν ἀνέχεται αὐτὴν τὴν κατάστασιν. Ἔγκυος ἐκ νέου, ἱκετεύει τοὺς γονεῖς της νὰ τὴν βοηθήσουν νὰ σώσῃ τὸ παιδὶ ποὺ φέρει εἰς τὰ σπλάχνα της. Ὁ Οὐρανὸς καὶ ἡ Γαῖα συνεβούλευσαν, τότε, νὰ φύγῃ εἰς τὴν Κρήτην, νὰ γεννήσῃ ἐκεῖ καί, εἰς τὴν ἐπιστροφήν, νὰ ὑποκριθῇ ἐκ νέου ὅτι γεννᾷ. Τὰ πράγματα ἔγιναν ἀκριβῶς σύμφωνα μὲ τὰς συμβουλὰς αὐτάς, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἡ Ρέα παρουσίασεν εἰς τὸν Κρόνον μίαν πέτραν τυλιγμένην εἰς ὕφασμα, τὴν ὁποίαν αὐτὸς κατέπιεν ἀμέσως, νομίζων ὅτι καὶ τὴν φορὰν αὐτὴν κατενίκα τὴν μοῖραν.

Γιγαντομαχία. Ὁ Ζεὺς κεραυνοβολεῖ τοὺς Γίγαντας.

Εἰς τὸ ἑπόμενον κεφάλαιον θὰ ἴδωμεν πῶς ὁ Ζεύς, ἀφοῦ ἐμεγάλωσεν εἰς τὴν Κρήτην ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πατρός του, τὸν ἐξεθρόνισε, κατέλαβε τὴν θέσιν του, καὶ ἔγινε ἱδρυτὴς τῆς τρίτης καὶ τελευταίας δυναστείας τῶν θεῶν τῶν Ἑλλήνων, τῆς δυναστείας τῶν Ὀλυμπίων.

Πόλεμος τοῦ Διὸς κατὰ τῶν Τιτάνων

Προτοῦ γίνῃ ὁριστικῶς κύριος τοῦ Ὀλύμπου, ὁ Ζεὺς εἶχε νὰ ὑπερπηδήσῃ τρομερὰς δυσκολίας. Πράγματι ἐχρειάσθη νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν ἐπίθεσιν τῶν παλαιῶν θεοτήτων, αἱ ὁποῖαι δὲν ἠμποροῦσαν νὰ ἀνεχθοῦν τὴν στέρησιν τῆς ἐξουσίας.

Εἴδομεν προηγουμένως ὅτι οἱ ἀπόγονοι τοῦ πρώτου θεϊκοῦ ζεύγους, οἱ Τιτᾶνες, εἶχον ριφθῆ ἀπὸ τὸν πατέρα τους εἰς τὰ ἔγκατα τῆς γῆς. Ὁ Ζεὺς τοὺς ἀπηλευθέρωσεν ἀπὸ τὰ δεσμά των. Οἱ Τιτᾶνες, ὅμως, δὲν ἀνέχονται νὰ βλέπουν ἐγκατεστημένους εἰς τὴν πρώτην θέσιν τοὺς μεταγενεστέρους ἀπὸ αὐτοὺς Ὀλυμπίους. Κηρύσσουν, λοιπόν, κατ' αὐτῶν τὸν πόλεμον, καὶ ἔτσι ἀρχίζει ἕνας ἀγών, ὁ ὁποῖος, ἐκ πρώτης ὄψεως τουλάχιστον, φαίνεται χωρὶς τέλος. Διαρκεῖ ἤδη περισσότερον ἀπὸ μίαν δεκαετίαν, τίποτε δὲ δὲν προλέγει ὡς πιθανὴν τὴν λῆξιν του.

Ὁ Ζεὺς ζητεῖ τὴν βοήθειαν τῶν Κυκλώπων

Ἡ πλάστιγξ ἔκλινε πρὸς τὸ μέρος τοῦ Διὸς χάρις εἰς τὰς σοφὰς συμβουλὰς τῆς Γαίας, συζύγου τοῦ Οὐρανοῦ. Κατόπιν ὑποδείξεώς της, ὁ Ζεὺς ἀποφασίζει νὰ ἀπελευθερώσῃ τοὺς τρεῖς Κύκλωπας, Βρόντην, Στερόπην καὶ Ἄργην. Αὐτοὶ ἦσαν ἔγκλειστοι εἰς τὸν Τάρταρον, ὑπὸ τὴν φρούρησιν ἑνὸς τερατώδους ὄντος, τῆς Κάμπης. Ὁ Ζεὺς τὸ σκοτώνει καὶ ἐπαναφέρει τοὺς Κύκλωπας εἰς τὸ φῶς, αὐτοὶ δέ, εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης, τοῦ χαρίζουν τὴν βροντήν, τὴν ἀστραπὴν καὶ τὸν κεραυνόν, συγχρόνως δὲ εἰς μὲν τὸν Ποσειδῶνα τὴν τρίαιναν, εἰς δὲ τὸν Ἄδην τὴν κυνῆν. Κατασκευάζουν ἐπίσης ἕνα σιδηροῦν προκάλυμμα διὰ νὰ μὴ βλέπουν οἱ Τιτᾶνες τὴν λάμψιν τοῦ κεραυνοῦ, καὶ βωμὸν ἐπὶ τοῦ ὁποίου οἱ θεοὶ ὁρκίζονται προτοῦ βαδίσουν κατὰ τῶν ἐχθρῶν των.

Οἱ Ἑκατόγχειρες

Διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ ἀκόμη περισσότερον τὴν νίκην ὁ Ζεὺς ἀπελευθερώνει ἀπὸ τὰ δεσμά των τρεῖς ἄλλους υἱοὺς τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γαίας, τοὺς Ἑκατόγχειρας. Ἡ ἀπέραντος δύναμίς των θὰ τοῦ χαρίσῃ τὸν θρίαμβον εἰς τὸν μεγάλον ἀγῶνα. «Τριακόσιοι βράχοι, ἐκσφενδονιζόμενοι συγχρόνως ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς βραχίονάς των, ἔπιπτον ἀδιακόπως ἐπὶ τῶν Τιτάνων καὶ τοὺς ἐκάλυπτον ὡσὰν σκοτεινὸν νέφος».

Δραματικὴ εἶναι ἡ περιγραφὴ τῆς μάχης τῶν Ὀλυμπίων κατὰ τῶν Τιτάνων, ποὺ μᾶς ἄφισεν ὁ Ἡσίοδος. «Αἰφνιδίως», γράφει,

«ἀντηχοῦν ἀπὸ φρικτὸν θόρυβον ἡ ἀπέραντος θάλασσα καὶ ἡ εὐρεῖα γῆ· κλονισθεὶς στενάζει ὁ οὐρανὸς καὶ ὁ ὑψηλὸς Ὄλυμπος τρέμει ἐκ θεμελίων ὅταν συγκρούωνται οἱ ἀθάνατοι· ὁ φοβερὸς θόρυβος φθάνει ἀκόμα καὶ εἰς τὸν σκοτεινὸν Τάρταρον... Ἡ γόνιμος γῆ φλέγεται, τὰ μεγάλα δάση καίονται, ὅλα κοχλάζουν: καὶ ἡ γῆ ὁλόκληρος, καὶ τὰ ρεύματα τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ ἡ ἀπέραντος θάλασσα. Ἡ πυρκαϊὰ μεταδίδεται ἀκόμα καὶ εἰς τὸ Χάος καί, ἀπὸ ὅσα βλέπουν τὰ μάτια, ἀπὸ ὅσα ἀκούουν τὰ αὐτιά, θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ἡ γῆ καὶ ὁ οὐρανὸς ἀνακατεύονται, ἐκείνη κλονισμένη ἐκ βάθρων, αὐτὸς κρημνιζόμενος ἀπὸ τὰ ὕψη του».

Ἡ Γιγαντομαχία

Νικητὴς τῶν Τιτάνων, ὁ Ζεὺς εἶχε νὰ διεξαγάγῃ καὶ ἄλλας ἀκόμη μάχας προτοῦ ἐξασφαλίσῃ ἀπολύτως τὸν θρόνον τοῦ Ὀλύμπου. Ἡ περιφημοτέρα εἶναι ἡ ὀνομαζομένη Γιγαντομαχία, ἡ μάχη ἐναντίον τῶν Γιγάντων. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ Ἡσίοδος δὲν τὴν ἀναφέρει —μερικοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι θὰ ἠσχολήθη μὲ τὸ ἐπεισόδιον αὐτὸ εἰς κάποιο ἀπολεσθὲν τμῆμα τῆς Θεογονίας—ἀλλὰ ἡ Γιγαντομαχία κατέχει τόσον σπουδαίαν θέσιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ τὴν ἑλληνικὴν τέχνην, ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τὴν ἀντιπαρέλθωμεν.

Γιγαντομαχία. Ὁ Ποσειδῶν ἐπὶ λευκοῦ ἵππου κτυπᾶ μὲ τὴν τρίαιναν ἕνα Γίγαντα. Πλησίον του ἡ Ἄρτεμις ρίχνει βέλη. Κάτω δεξιά, ἡ Ἥρα κτυπᾶ ἄλλον Γίγαντα.

Πολλάκις συγχεόμενοι μὲ τοὺς Τιτᾶνας, οἱ Γίγαντες διαφέρουν αὐτῶν εἰς πολλὰ οὐσιώδη σημεῖα. Ἐγεννήθησαν ἀπὸ τὰς σταγόνας τοῦ αἵματος, ποὺ ἔπεσαν ἀπὸ τὴν πληγὴν τοῦ Οὐρανοῦ, ὅταν τὸν ἠκρωτηρίασεν ὁ υἱός του Κρόνος. Αὐτὰς τὰς σταγόνας, κατὰ τὸν Ἡσίοδον, «ἡ Γῆ τὰς συνέλεξε καί, μὲ τὴν πάροδον τῶν ἐτῶν, παρήγαγε τοὺς τερατώδεις Γίγαντας, ὡπλισμένους μὲ ἀπαστράπτοντα ὅπλα».

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Τιτᾶνας, οἱ Γίγαντες δὲν εἶναι ἀθά-

νατοι. Ἐξ οὗ, ἡ μητέρα των Γαῖα φροντίζει δι' αὐτοὺς συνεχῶς. Καὶ αὐτὴ ἀκριβῶς, λυπημένη ἀπὸ τὴν ἐξουδετέρωσιν τῶν Τιτάνων, παρακινεῖ τοὺς Γίγαντας νὰ ἀναλάβουν, μὲ τὴν σειράν των, τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Διὸς καὶ τῶν Ὀλυμπίων.

Οἱ Γίγαντες παρίστανται ἄλλοτε ὡς θνητοί, ἀναστήματος καὶ δυνάμεως ἐξαιρετικῶν, ἄλλοτε ὡς ὄντα τερατώδη μὲ τρομερὰν μορφήν. «Ἡ ὄψις των», λέγει ὁ Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος, «ἦτο φρικτή, αἱ γενειάδες των μεγάλαι, ἡ κόμη των μακρά, καὶ τὰ πόδια των σκεπασμένα μὲ φολίδας ἑρπετῶν». Ἐξ ἄλλου, ἦσαν πολυαριθμότεροι τῶν Τιτάνων, τῶν Κυκλώπων καὶ τῶν Ἑκατογχείρων. Ἔχουν ἀριθμηθῆ ὄχι ὀλιγώτερον τῶν ἑκατόν, τριάντα τέσσαρες δὲ φέρουν ὀνόματα.

Κυριώτερα ἐπεισόδια τῆς Γιγαντομαχίας

Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς τοποθετοῦν ὁμοφώνως τὸ θέατρον τῆς μάχης τῶν Γιγάντων καὶ τῶν θεῶν εἰς τὸ δυτικὸν τμῆμα τῆς Χαλκιδικῆς. Ἐκεῖ, εἰς μακρὰν ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου ἀπόστασιν, εὑρίσκετο τὸ πεδίον τῆς Φλέγρας, ἀρχαῖον ὄνομα τῆς Παλλήνης. Ἦτο μία περιοχὴ ἐξαιρετικῶς ἀγρία, ἡ ὁποία οὔτε καὶ σήμερον ἔχει ἀποβάλει ἐντελῶς τὸν χαρακτῆρα αὐτόν.

Εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν θεῶν, τὴν πρώτην γραμμὴν κατέχουν ὁ Ζεὺς καὶ ἡ Ἀθηνᾶ. Ἐπεμβαίνουν ὅμως καὶ ἄλλαι θεότητες: ἡ Ἥρα, ὁ Ἀπόλλων, ὁ Ἥφαιστος, ἡ Ἄρτεμις, ὁ Ποσειδῶν, ἡ Ἀφροδίτη, ἡ Ἑκάτη, ἀκόμη καὶ αἱ Μοῖραι. Κάθε ἕνας ἀπὸ τοὺς θεοὺς αὐτούς, κάθε μία ἀπὸ τὰς θεάς, συμπλέκονται εἰς ἀγῶνα μὲ ἕνα ἢ περισσοτέρους Γίγαντας, οἱ γνωστότεροι τῶν ὁποίων εἶναι ὁ Πορφυρίων, ὁ Ἀλκυονεύς, ὁ Ἐγκέλαδος, ὅστις θεωρεῖται ὑπό τινων καὶ ἀρχηγός, ὁ Ἐφιάλτης, ὁ Εὔρυτος, ὁ Κλυτίος, ὁ Πολυβότης, ὁ Πάλλας, ὁ Ἱππόλυτος, ὁ Γρατίων, ὁ Ἄγριος καὶ ὁ Θόων.

Εἴδομεν ἀνωτέρω ὅτι κατὰ τὸν ἀγῶνα τῶν Ὀλυμπίων κατὰ τῶν Τιτάνων, ὁ Ζεὺς ἠναγκάσθη νὰ καλέσῃ εἰς βοήθειαν τοὺς Κύκλωπας καὶ τοὺς Ἑκατόγχειρας διὰ νὰ κερδίσῃ τὴν νίκην. Κάτι ἀνάλογον συμβαίνει καὶ εἰς τὴν Γιγαντομαχίαν. Καὶ κατ' αὐτὴν οἱ θεοὶ δὲν κατορθώνουν νὰ ἐπικρατήσουν χωρὶς ἔξωθεν βοήθειαν. Αὐτὴν τὴν φορὰν ἐκάλεσαν ἕνα θνητόν, καὶ ὁ θνητὸς αὐτὸς δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν Ἡρακλέα, τὸν ὁποῖον ἐνίοτε συνοδεύουν μὲ τὸν Διόνυσον. Ἀπὸ τὸ μέρος της ἡ Γῆ, διὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς Γίγαντας, τὰ παιδιά της, νὰ μὴ ὑποκύψουν, μηχανεύεται τὰ πάντα. Σκέπτεται νὰ τοὺς δώσῃ νὰ φάγουν ἕνα μαγικὸ χόρτον ποὺ χαρίζει τὴν ἀθανασίαν. Εἰδοποιηθείς, ὅμως, περὶ τῶν

σχεδίων της ὁ Ζεὺς ἀπαγορεύει εἰς τὸν Ἥλιον, τὴν Σελήνην καὶ τὴν Ἠὼ νὰ ἐμφανισθοῦν καί, μέσα εἰς τὸ σκότος, ἐκριζώνει τὸ θαυματουργὸν χόρτον.

Ἡ τύχη τῶν Γιγάντων ἔχει ἤδη κριθῆ. Ματαίως θὰ προσπαθήσουν νὰ ἀναρριχηθοῦν εἰς τὸν Ὄλυμπον συσσωρεύοντες τὸ ἕνα ἐπὶ τοῦ ἄλλου τὰ γειτονικὰ βουνά. Τὰ κατορθώματά των εἶναι ἀνωφελῆ. Ὁ Ἀλκυονεύς, παραδείγματος χάριν, ἔχει ἀφ' ἑνὸς τεραστίαν δύναμιν καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ προνόμιον νὰ εἶναι ἀθάνατος ἐφ' ὅσον εὑρίσκεται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ὅπου ἐγεννήθη. Ὁ Ἡρακλῆς τὸν διαπερᾶ μὲ ἕνα βέλος, ὁ Ἀλκυονεύς, ὅμως, πρὸς μεγά-

Σύμπλεγμα ἐκ τῶν περγαμηνῶν ἀναγλύφων, ποὺ ἀπεικονίζουν τὴν Γιγαντομαχίαν.

λην ἔκπληξιν τοῦ ἀντιπάλου του, μένει ὄρθιος. Τὴν στιγμὴν αὐτήν, ἐπεμβαίνει ἡ Ἀθηνᾶ. Ἐξηγεῖ εἰς τὸν Ἡρακλέα τὸν λόγον ποὺ καθιστᾶ ἄτρωτον τὸν Γίγαντα. Εὐθὺς ἀμέσως ὁ Ἡρακλῆς τὸν παρασύρει ἔξω ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῆς Παλλήνης, καὶ ὁ πρεσβύτερος τῶν Γιγάντων θανατοῦται ἐντὸς ὀλίγου.

Ὁ Πορφυρίων, ὁ ὁποῖος παρέστη εἰς τὴν ἧτταν τοῦ ἀδελφοῦ του, θέλει νὰ τὸν ἐκδικηθῆ. Ὁρμᾶ κατὰ τοῦ Ἡρακλέους, πλησίον τοῦ ὁποίου εὑρίσκετο τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἡ σύζυγος τοῦ Διὸς Ἥρα. Ὁ Ζεὺς δὲν βλέπει ἄλλον τρόπον νὰ ἀποτρέψη τὸν κίνδυνον παρὰ νὰ ἐμπνεύση εἰς τὸν Γίγαντα αἰφνίδιον καὶ ἀσυγκράτητον πάθος πρὸς τὴν Ἥραν. Ὁ Πορφυρίων ὁρμᾶ κατὰ τῆς βα-

σιλίσσης τοῦ 'Ολύμπου, τῆς σχίζει τὰ ἐνδύματα καὶ εἶναι ἕτοιμος νὰ τῆς ἐπιφέρη τὴν δεινοτέραν προσβολήν. 'Ακριβῶς ἀπὸ αὐτὸ ἐπωφελεῖται ὁ 'Ηρακλῆς καὶ τὸν θανατώνει μὲ τὸ βέλος.

Σύμφωνα μὲ ἄλλην παράδοσιν, καὶ ἡ 'Αφροδίτη ἔπαιξεν ἀνάλογον ρόλον μὲ τὴν "Ηραν. 'Η θεὰ τοῦ ἔρωτος εἶχε κλείσει τὸν 'Ηρακλέα εἰς ἕνα σπήλαιον. Κατόπιν, ἐπιδεικνύουσα ὅλα τὰ θέλγητρά της, παρέσυρε τοὺς ἀτυχεῖς Γίγαντας εἰς τὸ σπήλαιον, ὅπου τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον τοὺς ἐφόνευσεν ὁ 'Ηρακλῆς.

Τελείως διάφορος εἶναι ὁ χαρακτὴρ τῆς συμμετοχῆς τῆς 'Αθηνᾶς εἰς τὴν μάχην κατὰ τῶν Γιγάντων. Τὰ διάφορα ἐπεισόδια αὐτῆς παρίσταντο ἐπάνω εἰς τὸν πέπλον ποὺ οἱ 'Αθηναῖοι προσέφερον κάθε χρόνον εἰς τὴν θεὰν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων. 'Ωσαύτως τὸ ἀέτωμα τῶν παλαιοτάτων ναῶν τῆς Παλλάδος 'Αθηνᾶς ἢ 'Εκατογηπέδων ἐπὶ τῆς 'Ακροπόλεως ἐκοσμεῖτο μὲ παράστασιν τῆς Γιγαντομαχίας, ὅπου κεντρικαὶ μορφαὶ ἦσαν ἡ 'Αθηνᾶ καὶ ὁ φονευόμενος 'Εγκέλαδος. 'Απὸ τὸν Πάλλαντα, ἕτερον θῦμά της, ἡ θεὰ ἀφήρεσε τὸ δέρμα του, καὶ μὲ αὐτὸ κατεσκεύασε τὴν αἰγίδα καὶ τὴν ἔκαμεν ἄτρωτον. "Οσον ἀφορᾷ τὸν 'Εγκέλαδον, διὰ νὰ τὸν καταβάλη, ἠναγκάσθη νὰ τὸν καταπλακώση μὲ τὴν νῆσον Σικελίαν. Παρομοία περιπέτεια συνέβη καὶ εἰς ἄλλον γίγαντα, τὸν Πολυβότην. «Καταδιωκόμενος διὰ μέσου τῆς θαλάσσης ὑπὸ τοῦ Ποσειδῶνος, κατέφυγεν εἰς τὴν νῆσον Κῶ. 'Ο Ποσειδῶν, τότε, ἀπέσπασε τὸ τμῆμά της τὸ ἐπονομαζόμενον Νίσυρος καί, ἐκσφενδονίσας αὐτό, τὸν κατεπλάκωσεν». ('Απολλόδωρος).

'Η ἐπέμβασις τοῦ Διονύσου εἰς τὴν Γιγαντομαχίαν, εἰσαχθεῖσα ἄλλωστε εἰς τὴν Μυθολογίαν πολὺ ἀργότερον ὑπὸ τῶν μυθογράφων, μᾶς εἶναι πολὺ ὀλιγώτερον γνωστή. 'Ο 'Ερατοσθένης διηγεῖται ὅτι ὁ θεὸς αὐτὸς εἶχεν ἔρθει συνοδευόμενος ἀπὸ ὁλόκληρον θίασον σατύρων καὶ σειληνῶν ἐπιβαινόντων ὄνων.

"Αμα τῇ προσεγγίσει τῶν Γιγάντων, τὰ ζῷα αὐτὰ ἤρχισαν νὰ ὀγκανίζουν κατὰ τρόπον τρομακτικόν. Φοβηθέντες οἱ Γίγαντες, διότι ἐνόμισαν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀγνώστου τέρατος τὸ ὁποῖον οἱ θεοὶ ἔστελλον ἐναντίον των, ἐτράπησαν ἀμέσως εἰς φυγήν.

Μάχη τοῦ Διὸς κατὰ τοῦ Τυφωέως, τοῦ φοβερωτέραυ τῶν Γιγάντων

Μετὰ τὴν νίκην του κατὰ τῶν Γιγάντων, ποὺ εἶχαν γεννηθῆ ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ Οὐρανοῦ, ὁ Ζεὺς εἶχε νὰ πολεμήση μὲ ἕνα τελευταῖον ἐχθρὸν ἀκόμη. Καὶ αὐτὸς εἰς τὴν Γῆν ὤφειλε τὴν ὕπαρξίν του. 'Απὸ τὴν ἕνωσίν της μὲ τὸν Τάρταρον, ἡ Γαῖα εἶχε γεννήσει τὸν Τυφωέα, «τὸ τελευταῖο της παιδί», λέγει ὁ 'Ησίοδος.

Καὶ προσθέτει: «Τὰ ρωμαλέα χέρια τοῦ παντοδυνάμου αὐτοῦ θεοῦ εἰργάζοντο ἀδιακόπως, καὶ τὰ πόδια του ἦσαν ἀκούραστα. Ἐπάνω εἰς τοὺς ὤμους του ὠρθοῦντο ἑκατὸν κεφαλαὶ φοβεροῦ δράκοντος, ἀπὸ κάθε μίαν δὲ ἐπρόβαλλε μία μαύρη γλῶσσα. Ἀπὸ τὰ μάτια του καὶ διὰ μέσου τῶν βλεφάρων του ἐξηκοντίζοντο φλόγες. Ὅλαι αὐταὶ αἱ κεφαλαί, αἱ φρικταὶ τὴν ὄψιν, ἐπρόφεραν χιλίους ἤχους ἀκαταλήπτους καὶ ἐνίοτε τόσον ὀξεῖς, ὥστε ἀκόμη καὶ οἱ θεοὶ δὲν ἠμποροῦσαν νὰ τοὺς ἀκούσουν...».

Ὁ Ζεὺς ἐπισκέπτεααι τὴν Δανάην, ὡς χρυσὴ βροχή.
(Πίναξ τοῦ Τισιάνου, Μουσεῖον Βιέννης)

Ὁ Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος μᾶς λέγει ἀκόμη ὅτι ὁ Τυφωεὺς ἦτο ὑψηλότερος καὶ ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα βουνά. Μὲ τὴν κεφαλήν του ἤγγιζε πολλὰς φορὰς τὰ ἄστρα. Τὰ χέρια του, τὸ ἓν ἤγγιζε τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὸ ἄλλο τὴν Δύσιν... Ἀπὸ τοὺς μηρούς του ἐπρόβαλλαν πολυάριθμοι ἔχιδναι, αἱ ὁποῖαι τὸν ἐκάλυπταν μέχρι κεφαλῆς καὶ ἐσφύριζαν ἀπαίσια. Ὁλόκληρον τὸ σῶμά του ἐκαλύπτετο ἀπὸ πτερά. Αἱ τρίχες τῆς κόμης του καὶ τῆς γενειάδος του ἦσαν πολὺ χονδραί».

'Ο Τυφωεὺς ἐπιτίθεται κατὰ τῶν θεῶν, οἱ ὁποῖοι, βλέποντες αὐτὸν νὰ ἀναβαίνῃ εἰς τὸν οὐρανόν, καταλαμβάνονται ἀπὸ τρόμον. Φεύγουν, λοιπόν, εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐκεῖ, διὰ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὸ τέρας, μεταμορφώνονται εἰς ζῷα. Ἡ μάχη μεταξὺ τοῦ Γίγαντος καὶ τοῦ Διὸς εἶναι ἐξαιρετικῶς σκληρά. Ὁ Ζεύς, χάρις εἰς τὸν κεραυνὸν καὶ ἓν ἀδαμάντινον δρέπανον, τρέπει εἰς φυγὴν τὸν Τυφωέα καὶ τὸν καταδιώκει μέχρι τῆς Συρίας. Ἐκεῖ, οἱ ἀντίπαλοι ἔρχονται εἰς χεῖρας. Ὁ Τυφωεὺς σφίγγει τὸν Δία μὲ τὰς πτυχὰς τῶν ἐχιδνῶν, ποὺ φύονται ἀπὸ τοὺς μηρούς του, τὸν ἐξαναγκάζει εἰς ἀδράνειαν καί, παίρνοντας τὸ ἀδαμάντινον δρέπανον τοῦ κυριάρχου τοῦ Ὀλύμπου, τοῦ ἀποκόπτει τὰ νεῦρα τῶν ποδῶν καὶ τῶν χειρῶν. Ἀνίκανος νὰ ἀντιτάξῃ οἱανδήποτε ἀντίστασιν, ὁ Ζεὺς μεταφέρεται ἀπὸ τὸν Γίγαντα μέχρις ἑνὸς σπηλαίου τῆς Κιλικίας. Ὁ Τυφωεὺς τὸν ἀποθέτει ἐκεῖ, ὡς καὶ τὰ ἀποκοπέντα νεῦρα, περιτυλιγμένα εἰς δέρμα ἄρκτου. Ἀλλὰ τότε σπεύδει εἰς βοήθειαν τοῦ Διὸς ὁ Ἑρμῆς. Κλέπτει τὰ νεῦρα, τὰ τοποθετεῖ εἰς τὴν θέσιν των, καὶ ἐπιτρέπει εἰς τὸν ἄνακτα τοῦ Ὀλύμπου νὰ ἐπαναλάβῃ τὸν ἀγῶνα. Ἐπάνω εἰς ἓν ἅρμα, ποὺ τὸ ἔσυραν πτεροφόροι ἵπποι, ὁ Ζεὺς καταδιώκει χωρὶς ἀνάπαυλαν τὸ τέρας, ρίπτων ἀδιακόπως ἐναντίον του κεραυνούς. Ὁ Τυφωεὺς ἀπαντᾷ ἐκσφενδονίζων κατὰ τοῦ ἐχθροῦ του ὁλόκληρα βουνά. Αἱ δυνάμεις του, ὅμως, ἐξαντλοῦνται, τὸ αἷμά του ρέει ἀπὸ πολλὰς πληγάς. Φεύγει, διασχίζει τὴν θάλασσαν καὶ φθάνει εἰς τὴν Σικελίαν. Ἐκεῖ, τέλος, ὁ Ζεὺς θριαμβεύει καὶ τὸν καταπλακώνει ὑπὸ τὸ ὄρος Αἴτναν.

Ὁ Τυφωεὺς εἶχεν ὡς σύζυγον «ἓν ὂν τερατῶδες, πρὸς τὸ ὁποῖον τίποτε δὲν ὁμοιάζει οὔτε θεῖον οὔτε ἀνθρώπινον, τὴν φοβερὰν Ἔχιδναν. Αὐτή, εἰς μὲν τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ σώματός της ἦτο νύμφη μὲ γλυκὺ βλέμμα καὶ ὡραῖον πρόσωπον, εἰς δὲ τὸ ὑπόλοιπον ἦτο τεράστιος ὄφις σκεπασμένος μὲ πολυχρώμους φολίδας».

Ἀπὸ τὴν ἕνωσιν τοῦ Τυφωέως καὶ τῆς Ἐχίδνης ἐγεννήθησαν ἄλλα τέρατα, οἱ κύνες Ὄρθρος καὶ Κέρβερος, ἡ Λερναία Ὕδρα, ἡ Χίμαιρα κλπ., περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ ἐκτενέστερον λόγος εἰς ἄλλο κεφάλαιον.

Τύχη τῶν ἡττηθέντων Τιτάνων. Ὁ Τάρταρος

Ἡττηθέντες ἔπειτα ἀπὸ φοβερὸν ἀγῶνα, οἱ Τιτᾶνες ἐρρίφθησαν εἰς τὸν Τάρταρον, εἰς τὰ ἔγκατα τῆς γῆς «τόσον μακρὰν ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν, ὅσον αὐτὴ ἀπέχει ἀπὸ τὸν οὐρανόν· διότι ἡ ἰδία ἀπόστασις χωρίζει τὸν οὐρανὸν ἀπὸ τὴν γῆν, ὅσον αὐτὴν ἀπὸ τὸν Τάρταρον. Εἷς χάλκινος ἄκμων, ποὺ θὰ ἐρρίπτετο ἀπὸ τὸν οὐρανόν, θὰ ἔπιπτεν ἐπὶ ἐννέα ἡμέρας καὶ ἐννέα νύκτας καὶ τὴν δεκά-

την δὲν θὰ εἶχεν ἀκόμη ἐγγίσει τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς. Ὁ ἴδιος ἄκμων, ἐὰν ἐρρίπτετο ἀπὸ τὴν γῆν, θὰ κατήρχετο ἐπὶ ἄλλας ἐννέα ἡμέρας καὶ ἐννέα νύκτας καὶ μόλις τὴν δεκάτην θὰ εἰσήρχετο εἰς τὸν Τάρταρον». Ἡ ἀπόστασις αὐτή, ὅμως, δὲν ἐθεωρήθη ἀρκετή. Ὅλα τὰ μέτρα λαμβάνονται, ὥστε νὰ ἀποτραπῇ οἱαδήποτε ἐπιθετικὴ ἐπιστροφὴ τῶν Τιτάνων. «Γύρω ἀπὸ τὸν Τάρταρον ἐκτείνεται ὀρειχάλκινον τεῖχος. Εἰς τὸ ἀνώτερον τμῆμα του βασιλεύει τριπλῆ νύκτα». Ἡ θύρα εἰσόδου εἰς τὸν Τάρταρον εἶναι σιδηρᾶ, καὶ ἐσκευάσθη δὲ ἀπὸ τὸν Ἥφαιστον. Οἱ τρεῖς γίγαντες, οἱ ὁποῖοι βοήθησαν τὸν Δία εἰς τὴν μάχην κατὰ τῶν Τιτάνων, ὁ Γύγης, ὁ Κόττος καὶ ὁ Βριάρεως, ἐπιφορτίζονται μὲ τὸ ἔργον νὰ μὴ ἐπιτρέψουν εἰς κανένα ἀπὸ τοὺς αἰχμαλώτους νὰ διασκελίσῃ τὸ τρομερὸν καταφύγιον. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν χῶρον, ποὺ διετέθη εἰς τοὺς δεσμώτας, αὐτὸς ἦτο ἄπειρος, διότι, ὡς λέγει ὁ Ἡσίοδος «ὅποιος ἔμπαινε εἰς τὸν Τάρταρον, δὲν θὰ ἠμποροῦσεν, οὔτε εἰς διάστημα ὁλοκλήρου ἔτους, νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ἄκρον του· θὰ μετεκινεῖτο μόνον ἀδιακόπως, παρασυρόμενος ἀπὸ θυελλώδεις στροβίλους. Μέσα εἰς αὐτὸν τὸν παράδοξον τόπον, ποὺ τὸν φοβοῦνται ἀκόμη καὶ οἱ ἀθάνατοι, ὑψώνται τὸ θλιβερὸν ἀνάκτορον τῆς Νυκτός, σκεπασμένο πάντα ἀπὸ σκοτεινὰ σύννεφα».

Ἀθάνατοι ἀλλὰ ἡττημένοι, οἱ Τιτᾶνες ἐξαφανίζονται ἀπὸ τὴν σκηνήν. Ἕνας ὅμως ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους των παίζει ἀκόμη σημαντικὸν ρόλον εἰς τὴν ἑλληνικὴν Μυθολογίαν : ὁ Προμηθεύς.

Ὁ μῦθος τοῦ Προμηθέως

Ὁ Τιτὰν Ἰαπετός, ἀπέκτησεν ἀπὸ τὴν ἕνωσίν του μὲ τὴν Ὠκεανίδα Κλυμένην τέσσαρας υἱούς : τὸν Ἄτλαντα, τὸν Μενοίτιον, τὸν Ἐπιμηθέα καὶ τὸν Προμηθέα. Καὶ οἱ τέσσαρες, διὰ διαφόρους ὁ καθένας λόγους, ἐπέσυραν τὴν ὀργὴν τοῦ Διός.

Ὁ Ἄτλας, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ γίνῃ ἐκτενέστερον λόγος εἰς τὸ περὶ Ἡρακλέους κεφάλαιον, κατεδικάσθη ὅπως «εἰς τὰ ἄκρα τῆς Γῆς, ὄρθιος ἐνώπιον τῶν Ἑσπερίδων, στηρίζῃ τὸν οὐράνιον θόλον μὲ τὴν κεφαλήν του καὶ τὰ ἀκούραστα χέρια του». Ὁ Μενοίτιος ἐβυθίσθη ὑπὸ τοῦ Διὸς εἰς τὸ Ἔρεβος «ἕνεκα τῆς κακίας του καὶ τοῦ ἀπροσμετρήτου θράσους του». Ὅσον διὰ τὸν Ἐπιμηθέα, ἠκολούθησε τὴν τύχην τοῦ ἀδελφοῦ του Προμηθέως, ὅπως θὰ ἴδωμεν εἰς τὴν συνέχειαν τῆς διηγήσεως αὐτῆς.

Ὁ μῦθος τοῦ Προμηθέως εἶναι ἀσφαλῶς ἕνας ἀπὸ τοὺς περιεργοτέρους ὁλοκλήρου τῆς ἑλληνικῆς Μυθολογίας καὶ εἶναι ἐκεῖνος πού, κατὰ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων, ἐπλουτίσθη περισσότερον παντὸς ἄλλου ἀπὸ τοὺς ποιητὰς καὶ τοὺς φιλοσόφους. Κατ' ἀντίθεσιν

πρὸς τοὺς λοιποὺς Τιτᾶνες, ποὺ δὲν ἐκπροσωποῦν παρὰ τυφλὰς δυνάμεις, ὁ Προμηθεὺς προσωποποιεῖ τὴν νοημοσύνην, ἀκόμη καὶ τὴν πονηρίαν, ὑποκύπτει ὅμως καὶ αὐτὸς εἰς τὸν ἄνισον κατὰ τοῦ Διὸς ἀγῶνα.

Διατὶ ὁ Προμηθεὺς ἐπέσυρε τὴν ὀργὴν τοῦ κυριάρχου τοῦ Ὀλύμπου; Εἶναι τελείως ἀπίθανος, καὶ δὲν τὴν ἀναφέρομεν παρὰ χάριν τῆς πληρότητος τῆς ἀφηγήσεως, ἡ παράδοσις κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Προμηθεὺς ἦτο υἱὸς τῆς Ἥρας, συζύγου τοῦ Διός, βιασθείσης πρὸ τοῦ γάμου της ἀπὸ τὸν Γίγαντα Εὐρυμέδοντα. Ἐπίσης ἀπίθανος φαίνεται καὶ ἡ ἄλλη παράδοσις, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ζεὺς ὠργίσθη ἐναντίον τοῦ Προμηθέως, διότι ὁ τελευταῖος εἶχεν ἐπιθυμήσει τὴν Ἀθηνᾶν. Ἀντιθέτως, σύμφωνα μὲ μερικοὺς συγγραφεῖς, ὁ Προμηθεὺς ἐπρωτοστάτησεν εἰς τὴν γέννησιν τῆς κόρης τοῦ Διός, ἀνοίξας διὰ πελέκεως τὴν κεφαλὴν τοῦ τελευταίου —καὶ ὄχι, ὡς γενικῶς ἀναγνωρίζεται, ὁ Ἥφαιστος.

Πραγματικὴ αἰτία τοῦ μίσους τοῦ Διὸς κατὰ τοῦ Προμηθέως ἦτο, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Ἰαπετοῦ εἶχεν ἀποβῆ εὐεργέτης τῶν ἀνθρώπων, τῶν ὁποίων θεωρεῖται ὑπό τινων καὶ δημιουργός.

Κατὰ τὸν Ἡσίοδον, ὁ Προμηθεὺς προεκάλεσε, διὰ πρώτην φοράν, τὴν ἐναντίον του ὀργὴν τοῦ Διὸς μὲ μίαν ἀπάτην, ἡ ὁποία ἐπείραξε πολὺ τὸν κύριον τῶν θεῶν. Θνητοὶ καὶ θεοὶ εἶχαν συγκεντρωθῆ μὲ τὸν σκοπὸν νὰ συζητήσουν τὰ ἀμοιβαῖα προνόμιά των καὶ εἰδικῶς, ὡς φαίνεται, διὰ νὰ καθορισθῆ ποῖον μέρος τῶν σφαγίων, ποὺ προσεφέροντο ὡς θυσία, θὰ περιήρχετο εἰς τοὺς μὲν καὶ ποῖον εἰς τοὺς δέ. Ἐπιφορτισμένος μὲ τὴν διανομὴν «ὁ Προμηθεύς, διὰ νὰ ἐξαπατήσῃ τὸν σοφὸν Δία, ἐξέθεσεν ἐνώπιον ὅλων ἕνα πελώριον ταῦρον, τὸν ὁποῖον εἶχε διαιρέσει εἰς δύο ὡς ἐξῆς: ἀφ' ἑνὸς τὰς σάρκας, τὰ ἐντόσθια καὶ τὰ παχύτερα κομμάτια, τυλιγμένα καλὰ μέσα εἰς τὸ δέρμα τοῦ ζῴου, ἀφ' ἑτέρου τὰ κόκκαλα σκεπασμένα μὲ λάμπον λῖπος». Προσκληθεὶς νὰ ἐκλέξῃ ὁ Ζεὺς ἐξηπατήθη ἀπὸ ὅ,τι ἔβλεπε καὶ δὲν ἐδίστασε νὰ πάρῃ ὡς μερίδιον τῶν θεῶν ἐκεῖνο ποὺ ἐφαίνετο πλεονεκτικώτερον. Φυσικά, ὅταν «ἀπεμάκρυνε διὰ τῶν χειρῶν του τὸ ἀπαστράπτον ἐκ λευκότητος λῖπος καὶ εἶδε τὰ γυμνὰ κόκκαλα, ἐξεμάνη». Ἀπὸ τότε, προσθέτει ὁ Ἡσίοδος, «αἱ φυλαὶ τῶν ἀνθρώπων καίουν, ἐπὶ ἀρωματισμένων βωμῶν, τὰ ὀστᾶ τῶν θυμάτων».

Ἡ κλοπὴ τοῦ πυρὸς

Ὀργισμένος ὁ Ζεύς, ἀπὸ τὸ ὅτι εἶχεν ἐξαπατηθῆ, μὲ τέτοιον τρόπον, ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων, ἀποφασίζει νὰ ἐκδικηθῆ, νὰ τιμωρήσῃ

τοὺς ἀνθρώπους. Τοὺς ἀφαιρεῖ τὸ σπουδαιότερον δῶρον, τὸ πῦρ. Πρὶν ἀπὸ αὐτό, ἡ εὐτυχία τῶν θνητῶν ἦτο ἀπεριόριστη. Μὲ τὴν στέρησιν ὅμως τοῦ πυρός, ὁ Ζεὺς δὲν τοὺς ἔδωσεν εἰς ἀντάλλαγμα τὸ «μυστικὸν τῆς λιτῆς διαβιώσεως. Ἀλλοιῶς, ἡ ἐργασία μιᾶς ἡμέρας θὰ ἦτο ἀρκετὴ διὰ νὰ προμηθεύεται κανεὶς τὰ μέσα νὰ ζῇ ὁλόκληρον ἔτος, ἔστω καὶ ἂν κατὰ τὴν διάρκειάν του δὲν θὰ εἰργάζετο».

Ὁ ἄνθρωπος, λοιπόν, εἶναι «καταδικασμένος εἰς τὰς φροντίδας καὶ τὰ βάσανα». Ὁ Αἰσχύλος ζωγραφίζει ὡς ἑξῆς τὴν θλιβερὰν ζωὴν τῶν τότε θνητῶν: «Εἶχαν μάτια καὶ δὲν ἔβλεπαν, αὐτιὰ καὶ δὲν ἤκουαν. Ὅπως εἰς τὰ νεφελώδη ὄνειρά μας, ἐπὶ ὁλοκλήρους χιλιετηρίδας τίποτε δὲν ἦτο σαφὲς δι' αὐτούς, ὅλα συνεχέοντο, ὅλα ἦσαν μπερδεμένα. Οὔτε σπίτια ἀπὸ πλίνθους εἶχαν τότε, ἀνοικτὰ εἰς τὸν ἥλιον, οὔτε οἰκοδομὰς ἄλλας. Ὡς καταφύγια εἶχαν μερικὰς ὀπὰς τῆς γῆς ἀπὸ ὅπου, καθὼς τὰ λεπτόκορμα μυρμήγκια, γλιστροῦσαν μέσα σὲ κατασκότεινα σπήλαια. Δὲν εἶχαν καμμίαν σαφῆ ἔννοιαν τοῦ χειμῶνος, οὔτε τῆς ἀνοίξεως, ἐποχῆς τῶν λουλουδιῶν, οὔτε τοῦ καλοκαιριοῦ, ἐποχῆς τῶν καρπῶν. Ὅ,τι καὶ ἂν ἔκαμαν ἦταν δι' αὐτοὺς τὸ ἴδιον...Καὶ ὅταν ἀσθενοῦσαν, δὲν εἶχαν καθόλου περιποίησιν, οὔτε φαγητόν, οὔτε ποτόν. Καί, ἐλλείψει φαρμάκων, ἀπέθνησκαν».

Ὁ Προμηθεύς, ὅμως, θὰ βοηθήσῃ τοὺς ἀνθρώπους. Αὐτὴν τὴν φωτιά, ποὺ ὁ Ζεύς, εἰς τὸν θυμόν του, ἀφήρεσε ἀπὸ τοὺς θνητούς, ὁ υἱὸς τοῦ Ἰαπετοῦ δὲν θὰ ἡσυχάσῃ ἂν δὲν τοὺς τὴν ξαναδώσῃ. Ὁ Ἡσίοδος λέγει ἁπλῶς ὅτι ὁ Προμηθεὺς ἔκλεψε τὴν φωτιὰ ἀπὸ τὸν Δία «ἀφοῦ ἔκλεισε μέσα εἰς τὸν μίσχον ἑνὸς φυτοῦ τὰς σπινθηροβόλους ἀκτῖνάς της». Ἄλλοι ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ Προμηθεὺς ἥναψε μίαν δᾶδα ἀπὸ τὸν τροχὸν τοῦ Ἡλίου, γενικώτερον ὅμως δεκτὴ εἶναι ἡ ἐκδοχὴ τοῦ Ἡσιόδου. Ἐξ ἄλλου, ἐὰν μερικοὶ συγγραφεῖς ὁρίζουν τὸν Ὄλυμπον ὡς τόπον, ὅπου ἔλαβε χώραν ἡ ἁρπαγή, ἢ φθάνουν μέχρι τοῦ σημείου νὰ λέγουν ὅτι ἡ φωτιὰ ποὺ ἐκλάπη προήρχετο ἀπὸ τὴν ἀστραπήν, πλέον ἀποδεκτὴ ὑπῆρξεν ἡ γνώμη, ποὺ συσχετίζει τὸ συμβὰν μὲ τὸν Ἥφαιστον. Εἰς τὸ ἐργαστήριον αὐτοῦ, ποὺ εὑρίσκετο εἰς τὴν Λῆμνον, πιστεύεται ὅτι ὁ Προμηθεὺς διέπραξε τὴν ἁρπαγήν, διὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ζεὺς ἐπέβαλε τόσον αὐστηρὰν τιμωρίαν.

Τὸ φυτὸν τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποίησε, κατὰ τὸν Ἡσίοδον, ὁ Προμηθεύς, διὰ νὰ κρύψῃ καὶ μεταφέρῃ τὴν φωτιά, ἀνήκει εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν σκιαδοφόρων, ἔχει δὲ ὑψηλὸν μίσχον, γεμᾶτον ἀπὸ ἐντεριώνην (ψίχαν).

Δημιουργία τῆς Πανδώρας

Ὠργισμένος ἀπὸ τὴν νέαν ἀπάτην τοῦ Προμηθέως, ὁ Ζεὺς δὲν ἤργησε νὰ ἐκδικηθῇ καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Εἰς τοὺς τελευταίους, ὁ κύριος τοῦ Ὀλύμπου ἐξαπέστειλεν «ἓν θλιβερὸν δῶρον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον θὰ εἶναι ὅλοι ἐνθουσιασμένοι εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς των, ἂν καὶ θὰ εἶναι δι' αὐτοὺς τοῦτο μία μάστιξ». Αὐτὸ τὸ δῶρον εἶναι ἡ Πανδώρα, ἡ γυναίκα. Ὁ Ζεύς, ἐν προκειμένῳ, διέταξε τὸν Ἥφαιστον «νὰ κατασκευάσῃ τὸ ταχύτερον ἓν σῶμα, ἀναμειγνύων χῶμα μὲ νερό, νὰ τοῦ μεταδώσῃ δύναμιν καὶ φωνὴν ἀνθρωπίνην, καὶ νὰ σχηματίσῃ ἐν τέλει μίαν παρθένον γοητευτικῆς ὡραιότητος καὶ ὁμοίαν μὲ τὰς ἀθανάτους θεάς». Ἄλλαι θεότητες προστρέχουν πρὸς βοήθειαν τοῦ Ἡφαίστου, διὰ νὰ στολίσουν μὲ δῶρα τὴν μέλλουσαν σύντροφον τοῦ ἀνδρός. Ἡ Ἀθηνᾶ καὶ αἱ Χάριτες τῆς δωρίζουν μεγαλοπρεπῆ ἐνδύματα, περιδέραια χρυσᾶ καὶ ἀνοιξιάτικα λουλούδια. Συγχρόνως, ὅμως, ὁ Ἑρμῆς ἐμπνέει εἰς τὴν γυναῖκα «τὴν τέχνην τοῦ ψεύδους, τοὺς γοητευτικοὺς λόγους καὶ τὸν ἄστατον χαρακτῆρα». Αὐτός, τέλος, τὴν βαπτίζει Πανδώραν, διότι ὅλοι οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου τῆς εἶχαν προσφέρει δῶρα.

Κατὰ τὸν Ἡσίοδον, ὅλαι αἱ ἀνθρώπιναι δυστυχίαι ὀφείλονται εἰς τὴν γυναῖκα. Τὴν συγκρίνει μὲ τὰ παράσιτα, ποὺ «παχύνονται ἀπὸ τὸν μόχθον τῶν ἄλλων». Ἀλλὰ ἡ ἀγαμία, κατὰ τὸν ποιητὴν πάλιν, εἶναι φάρμακον χειρότερον ἀπὸ τὴν νόσον. «Ἂν ἀποφύγωμεν τὸν γάμον καὶ τὴν συναλλαγὴν μὲ τὰς γυναῖκας, δὲν θὰ ἔχωμεν, κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ θλιβεροῦ γήρατος, κανένα νὰ μᾶς βοηθήσῃ καὶ νὰ μᾶς παρηγορήσῃ. Καὶ πλούσιοι ἂν εἴμεθα, θὰ εἶναι μάταιον· μόνον μετὰ τὸν θάνατόν μας θὰ ἐμφανισθοῦν οἱ μακρυνοὶ συγγενεῖς, διὰ νὰ μοιράσουν μεταξύ των τὸν πλοῦτόν μας». Βεβαίως, εἶναι πιθανὸν νὰ ἀποκτήσῃ κανεὶς ὡς σύζυγον «γυναῖκα ἐνάρετον καὶ ἀγαπητήν», ἀλλά, ἀκόμη καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν, «τὸ κακὸν θὰ ἀναμειγνύεται μὲ τὸ καλὸν εἰς ὅλην μας τὴν ζωήν». Ὅσον δι' ἐκεῖνον ποὺ ἡ μοῖρα τοῦ ἐπιφυλάσσει «γυναῖκα διεστραμμένην», θὰ ζήσῃ βίον πικρὸν «μὲ τὴν καρδιὰ γεμάτην ἀπὸ αἰωνίαν θλῖψιν, τὴν ὁποίαν τίποτε δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ θεραπεύσῃ».

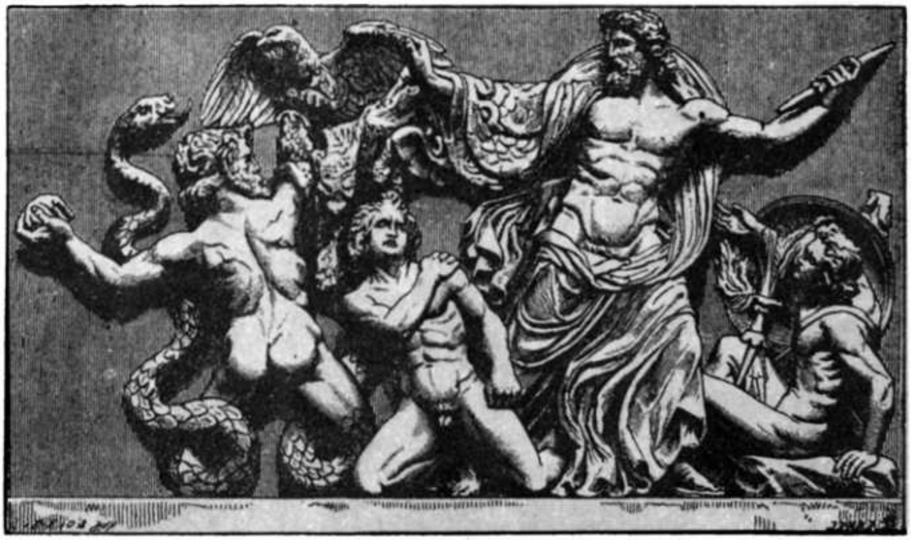
Εἰς τί νὰ ἀποδώσωμεν τὸν σκοτεινὸν μισογυνισμόν, τόσον ὀλίγον κολακευτικὸν διὰ τὴν γυναῖκα, τῶν ἀνωτέρω στίχων; Ματαίως προσεπάθησαν μερικοὶ νὰ τὸν ἐξηγήσουν ἀπὸ μυθολογικῆς ἀπόψεως. Ἄλλωστε ἡ ἐν λόγῳ ἀντίληψις οὐδόλως ἐμείωσε τὴν λατρείαν τῆς γυναικείας ὡραιότητος κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα.

'Αφοῦ ἐδημιούργησε τὴν γυναῖκα, ὁ Ἥφαιστος τὴν ὁδηγεῖ εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Προμηθέως, τὸν Ἐπιμηθέα. Αὐτός, ὡς φαίνεται, ἦτο ἐλαφρὸς τῷ πνεύματι. Ὁ Προμηθεὺς τοῦ εἶχε συστήσει νὰ μὴ δεχθῇ τίποτε ἀπὸ τὸν Δία, ἀλλ' ὁ Ἐπιμηθεύς, μὴ λαβὼν ὑπ' ὄψιν τὴν συμβουλήν, δέχεται μὲ πολλὴν προθυμίαν τὴν ὡραίαν Πανδώραν. Αὐτὴ εἶχε φέρει μαζί της ἓν δοχεῖον, ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ ὁποίου οἱ συγγραφεῖς δὲν εἶναι ἀπολύτως σύμφωνοι. Ὁ Ἡσίοδος ὁμιλεῖ περὶ «φοβερῶν δεινῶν», τὰ ὁποῖα ἐξαπελύθησαν ἀπὸ αὐτό, προσθέτων ὅτι μόνον ἡ ἐλπὶς ἔμεινεν εἰς τὸ βάθος του. Ἀλλ' ὅπως ὀρθῶς παρατηρεῖται, ἡ ἐλπὶς δὲν εἶναι «δεινόν», ἀκόμα καὶ ὅταν εἶναι ἀπατηλή. Πολλοὶ συγγραφεῖς ἰσχυρίζονται ὅτι τὸ δοχεῖον περιεῖχεν ὄχι δεινά, ἀλλὰ ἀγαθά. Ἀνοίγουσα αὐτὸ χωρὶς νὰ λάβῃ προφυλάξεις, ἡ Πανδώρα ἄφησε νὰ φύγουν ὅλα ὅσα θὰ ἀπέβαιναν πρὸς εὐτυχίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ περιέργεια, λοιπόν, καὶ ἡ ἀδιακρισία τῆς γυναικὸς εἶναι ἡ αἰτία ὅλων τῶν δεινῶν, ποὺ ἐπέπεσαν ἐν συνεχείᾳ κατὰ τῶν ἀνθρώπων.

«Προηγουμένως», λέγει ὁ Ἡσίοδος, «οἱ ἄνθρωποι ἔζουσαν ἀκόπως, χωρὶς νὰ ἐργάζωνται καὶ χωρὶς νὰ ὑποφέρουν ἀπὸ τὰς φοβερὰς ἀσθενείας ποὺ φέρουν τὸ γῆρας. Ἀπὸ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, χίλια βάσανα περιβάλλουν ἀπὸ παντοῦ τὴν ἀνθρωπότητα. Ἡ γῆ ἐγέμισε ἀπὸ δεινά, καὶ ἡ θάλασσα. Αἱ ἀσθένειαι βασανίζουν τοὺς θνητοὺς ἡμέραν καὶ νύκτα καὶ γεμίζουν τὴν ζωήν των μὲ πόνους».

Εἰς τὸν σκοτεινὸν πίνακα τῶν δεινῶν, τὰ ὁποῖα ὁ Ζεὺς συσσωρεύει κατὰ τῶν ἀνθρώπων, διότι ὁ Προμηθεὺς τοὺς ἔκαμε κυρίους τῆς φωτιᾶς, πρέπει νὰ ἀντιπαρατεθοῦν ὅλα τὰ καλά, ποὺ ἡ ἀνθρωπότης ὀφείλει εἰς τὸν Προμηθέα. Ὁ Αἰσχύλος παρουσιάζει τὸν ἴδιον τὸν ἥρωά του νὰ τὰ ἀπαριθμῇ. Πρόκειται περὶ τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τὴν ἀγρίαν κατάστασιν εἰς τὸν πολιτισμόν. Ὁ Προμηθεὺς ἐδίδαξεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους «τὴν ἀκριβῆ στιγμὴν τῆς ἀνατολῆς τῶν ἀστέρων». Ἐφεῦρε τοὺς ἀριθμούς, τὰ γράμματα καὶ τῶν τέχνην τῆς χρησιμοποιήσεώς των. Χάρις εἰς αὐτόν, μὲ τὴν ἐξημέρωσιν τῶν ζῴων (ἐκείνων ποὺ ἔγιναν κατοικίδια), ὁ ἄνθρωπος θὰ ἠμπορῇ νὰ καλλιεργῇ τὴν γῆν μὲ ὀλιγώτερον κόπον. Ἡ ναυτιλία εἶναι ἐπίσης δημιούργημα τοῦ Προμηθέως, ὅπως καὶ ἡ ἰατρική, ἡ μαντεία, ἡ ἑρμηνεία τῶν ὀνείρων καὶ τῆς πτήσεως τῶν πουλιῶν κλπ. Τέλος, ὁ Προμηθεὺς ἀπεκάλυψεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους «τί κρύπτει ἡ γῆ εἰς τὰ ἔγκατά της, τὸν ὀρείχαλκον, τὸν σίδηρον, τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον».

Τὸ σύμπλεγμα τοῦ Διὸς εἰς τὴν Γιγαντομαχίαν τῆς Ἀκροπόλεως τῆς Περγάμου. Ἄνω: Τὸ ἀνάγλυφον εἰς τὴν κατάστασιν εἰς τὴν ὁποίαν εὑρέθη. Κάτω: Τὸ ἀνάγλυφον συμπληρωθέν. Ὁ Ζεὺς μὲ τὸ ἀριστερὸ χέρι κρατεῖ τὴν αἰγίδα, μὲ τὴν ὁποίαν ἐκτύπησεν εἰς τὸν ὦμον ἕνα Γίγαντα, ὁ ὁποῖος ἔπεσε νεκρός. Ὁ Ζεὺς κρατῶν τὸν κεραυνὸν μὲ τὸ δεξὶ χέρι σημαδεύει ἄλλον Γίγαντα, ὁ ὁποῖος εἶναι ἕτοιμος νὰ κτυπήσῃ τὸν Δία μὲ ὀγκώδη λίθον. Τὰ πόδια τοῦ Γίγαντος εἶναι δύο τεράστια φίδια. Εἰς τὸ στόμα τοῦ ἑνὸς ὁ ἀετὸς τοῦ Διὸς ἐμπήγει τὰ νύχια του.

(Ἀνάγλυφον τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου τοῦ Βερολίνου)

Τὸ Σύμπλεγμα τῆς Ἀθηνᾶς εἰς τὴν Γιγαντομαχίαν τῆς Ἀκροπόλεως τῆς Περγάμου. Ἄ ν ω : Τὸ ἀνάγλυφον εἰς τὴν κατάστασιν εἰς τὴν ὁποίαν εὑρέθη. Κ ά τ ω : Τὸ ἀνάγλυφον ὅπως συνεπληρώθη. Ἡ Ἀθηνᾶ σύρει ἀπὸ τὰ μαλλιὰ ὡραῖον πτερωτὸν Γίγαντα. Ὁ ἱερὸς ὄφις περιτυλίσσει τὸν Γίγαντα καὶ τοῦ δίδει θανατηφόρα δήγματα εἰς τὸ στῆθος. Ὁ τρόμος καὶ ὁ πόνος τοῦ Γίγαντος εἶναι ζωγραφισμένοι εἰς τὸ πρόσωπόν του. Ἡ θεὰ Νίκη στεφανώνει τὴν Ἀθηνᾶν. Κάτω ἀπὸ τὴν Νίκην ἡ μητέρα τῶν Γιγάντων Γαῖα παρακαλεῖ τὴν Ἀθηνᾶν νὰ λυπηθῇ τὰ παιδιά της.

('Ανάγλυφον τοῦ 'Αρχαιολογικοῦ Μουσείου τοῦ Βερολίνου).

Δευκαλίων καὶ Πύρρα

Ὁ Ζεύς, ὅμως, δὲν εἶναι ἱκανοποιημένος. Θέλει μίαν ἐκδίκησιν πληρεστέραν, δηλαδὴ τὴν ἐξόντωσιν τῶν ἀνθρώπων. Ἐξαπολύει, λοιπόν, κατὰ τῆς γῆς κατακλυσμὸν προωρισμένον νὰ πνίξῃ τοὺς περιτρόμους θνητούς. Καὶ πάλιν ὁ Προμηθεὺς εἶναι ἐκεῖνος, ποὺ θὰ ἐμποδίσῃ τὴν ὁλοσχερῆ ἐκτέλεσιν τοῦ ἀπαισίου σχεδίου. Ὁ υἱός του Δευκαλίων εἶχε λάβει ὡς σύζυγον τὴν Πύρραν, κόρην τοῦ Ἐπιμηθέως καὶ τῆς Πανδώρας. Ὁ Προμηθεὺς τοὺς σώζει ἀπὸ τὴν καταστροφήν. Μὲ ἰδικήν του ὑπόδειξιν, αὐτοὶ κατασκευάζουν μίαν κιβωτὸν εἰς τὴν ὁποίαν κλείονται. Ἐπὶ ἐννέα ἡμέρας καὶ ἐννέα νύκτας πλανῶνται ἐπάνω στὰ κύματα. Τέλος προσαράζουν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Παρνασσοῦ κατὰ τοὺς μέν, τῆς Ὄρθρυος κατ' ἄλλους. Πρώτη φροντὶς τοῦ Δευκαλίωνος εἶναι νὰ προσφέρῃ θυσίαν εἰς τὸν Δία. Αὐτὸς στέλλει πρὸς τοὺς φυγάδας τὸν Ἑρμῆν· «διατυπώσατε μίαν εὐχήν», τοὺς λέγει αὐτός, «ὁ κύριος τοῦ Ὀλύμπου ἐγγυᾶται ὅτι θὰ πραγματοποιηθῇ». Ὁ Δευκαλίων ζητεῖ τὴν δημιουργίαν νέου ἀνθρωπίνου γένους. Ὁ Ζεὺς δέχεται καὶ ἀναθέτει τὸ ἔργον εἰς αὐτοὺς τοὺς ἰδίους, τὸν Δευκαλίωνα καὶ τὴν Πύρραν. Ἀπὸ τοὺς λίθους, ποὺ θὰ ἔρριπτεν ὀπίσω του ὁ Δευκαλίων θὰ ἐγεννῶντο ἄνδρες, ἀπὸ ἐκείνους, ποὺ θὰ ἔρριπτεν ἡ Πύρρα θὰ ἐγεννῶντο γυναῖκες. Ἐδημιουργήθη οὕτω ἕνας νέος λαός, ἄσχετος πρὸς τοὺς καθαυτὸ ἀπογόνους τοῦ Δευκαλίωνος καὶ τῆς Πύρρας. Εἰς τὴν διαφορὰν αὐτὴν τῆς καταγωγῆς ἀπεδίδετο ἐν Ἑλλάδι ἰδιαιτέρα σημασία. Πράγματι, ὅλαι αἱ βασιλικαὶ καὶ πριγκιπικαὶ οἰκογένειαι ἰσχυρίζοντο ὅτι κατήγοντο ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸν Δευκαλίωνα καὶ τὴν Πύρραν καὶ ὅτι δὲν εἶχαν καμμίαν σχέσιν μὲ τὸν λαόν, ποὺ εἶχε δημιουργηθῆ ἀπὸ τοὺς λίθους τοῦ υἱοῦ τοῦ Προμηθέως καὶ τῆς συζύγου του. Ὁ Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος ἀπαριθμεῖ τοὺς προγόνους ὅλων τῶν βασιλικῶν κλάδων τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου, ἀπὸ τοῦ Ἕλληνος καὶ τοῦ Ἀμφικτύονος μέχρι τοῦ Ὀρεστέως, βασιλέως τῆς Αἰτωλίας.

Ὁ Προμηθεύς, δημιουργὸς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους

Μερικοὶ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς φθάνουν μέχρι τοῦ σημείου νὰ θεωροῦν τὸν Προμηθέα ὄχι ἁπλῶς εὐεργέτην, ἀλλὰ δημιουργὸν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ὁ Παυσανίας διηγεῖται ὅτι εἰς τὴν Φωκίδα ἐπεδεικνύοντο ἀπὸ τοὺς κατοίκους λίθοι, ποὺ εἶχαν τὴν αὐτὴν ὀσμὴν μὲ τὸ ἀνθρώπινον δέρμα. Ἦσαν, ὡς ἰσχυρίζοντο, τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἰλύος, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὁ Προμηθεὺς εἶχε πλάσει

τοὺς ἀνθρώπους. Ἕνας χαριτωμένος μῦθος, ἀναφερόμενος ἀπὸ τὸν Αἴσωπον, λέγει ὅτι ὁ Προμηθεὺς ἐχρησιμοποίησε δάκρυα, διὰ νὰ ὑγράνῃ τὴν ἰλὺν ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἔπλασε τὸν πρῶτον ἄνθρωπον.

Ὅσον διὰ τὸν Πλάτωνα, προκύπτει, ἀπὸ ὅσα διηγεῖται εἰς τὸν «Πρωταγόραν», ὅτι ἂν ὁ Προμηθεὺς δὲν εἶναι δημιουργὸς τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι τουλάχιστον ἐκεῖνος ποὺ τοῦ ἔδωσε τὴν ἱκανότητα νὰ ζῇ. Ὅταν οἱ θεοὶ εἶχαν σχηματίσει τὰ ζῷα «εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Γῆς, ἀπὸ μεῖγμα χώματος, φωτιᾶς καὶ ὅλων ὅσα δύνανται νὰ ἑνωθοῦν μὲ τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα, ἀνέθεσαν εἰς τὸν Προμηθέα καὶ τὸν Ἐπιμηθέα νὰ τὰ στολίσουν καὶ νὰ τὰ προικίσουν μὲ τὰς ἰδιότητας, ποὺ ἥρμοζαν εἰς τὸ καθένα». Ὁ Ἐπιμηθεὺς ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν ἀδελφόν του νὰ τὸν ἀφήσῃ νὰ κάμῃ μόνος του αὐτὸ τὸ ἔργον. Ὁ Προμηθεὺς συγκατετέθη, ὅταν ὅμως ἠθέλησε νὰ κάμῃ κάποιον ἔλεγχον, εἶδεν ὅτι ὁ Ἐπιμηθεὺς εἶχεν ἐξαντλήσει ὑπὲρ τῶν ζώων ὅλα τὰ δῶρα, ποὺ εἶχαν τεθῆ εἰς τὴν διάθεσίν του, καὶ ὅτι δὲν ἔμενε τίποτε ὑπὲρ τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὸς ἦτο «γυμνός, χωρὶς ἀμυντικὰ μέσα, χωρὶς ὅπλα». Ὁ Πλάτων προσθέτει ὅτι διὰ νὰ καταστήσῃ τὸν ἄνθρωπον ἱκανὸν νὰ ἀμύνεται, ὁ Προμηθεὺς «ἔκλεψεν ἀπὸ τὴν Ἀθηνᾶν τὴν ἐπιστήμην τῶν τεχνῶν καὶ ἀπὸ τὸν Ἥφαιστον τὴν φωτιά, χωρὶς τὴν ὁποίαν ἡ ἐπιστήμη θὰ ἦτο ἄχρηστος, καὶ τὰ ἔδωσεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἐφοδιάσας οὕτως αὐτοὺς μὲ τὰς γνώσεις καὶ τὰς τέχνας ποὺ χρειάζονται εἰς τὴν ζωήν». Κατὰ τὸν Πλάτωνα, ἐξ ἄλλου, ὁ Προμηθεὺς ἔκλεψεν ἀπὸ τὸν Δία, ὁ ὁποῖος τὴν εἶχε ἐπιμελῶς κρυμμένην, τὴν «πολιτικὴν τέχνην», καὶ ἀκριβῶς δι' αὐτὴν τὴν κλοπὴν τὸν ἐτιμώρησεν ὁ Ὀλύμπιος.

Καταδίκη καὶ ἀπελευθέρωσις τοῦ Προμηθέως

Ὁ Ζεὺς δὲν ἀρκεῖται εἰς τὸ νὰ κάμνῃ αἰσθητὸν εἰς τοὺς θνητοὺς τὸ βάρος τῆς ἐκδικήσεώς του. Ἐκδικεῖται, κατὰ τρόπον μάλιστα φοβερόν, καὶ τὸν Προμηθέα. Ὁ υἱὸς τοῦ Ἰαπετοῦ ἐπέσυρε τὴν θείαν ὀργὴν πρῶτον διότι ἐξηπάτησε τὸν Δία κατὰ τὴν διανομὴν τῶν θυμάτων, καὶ δεύτερον διότι ἔδωσε τὴν φωτιὰ εἰς τοὺς θνητούς. Μερικοὶ συγγραφεῖς ἀναφέρουν ἀκόμη καὶ ἄλλας αἰτίας τῆς ὀργῆς τοῦ Διός. Κατ' αὐτοὺς ὁ Προμηθεὺς κατεῖχε κάποιο μυστικόν, ἀλλὰ ἠρνεῖτο ἐπιμόνως νὰ τὸ ἀποκαλύψῃ εἰς τὸν κυρίαρχον τοῦ Ὀλύμπου. Τὸ μυστικὸν αὐτὸ εἶχε σχέσιν μὲ τὰς προσπαθείας τοῦ Διὸς νὰ γοητεύσῃ τὴν Θέμιδα, κόρην τοῦ Νηρέως. Ὁ Προμηθεὺς ἐγνώριζεν ὅτι ἂν ὁ Ζεὺς ἐπετύγχανεν εἰς τὰς προσπαθείας του, θὰ ἐγεννᾶτο υἱὸς ποὺ θὰ τὸν ἀνέτρεπεν ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν. Ἀργότερον, ὁ υἱὸς τοῦ Ἰαπετοῦ ἔλυσε τὴν σιωπήν του

καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Δία νὰ ἀποφύγῃ τὴν μοῖραν τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τοῦ Κρόνου.

Ὁποιαδήποτε ὅμως καὶ ἂν ἦτο ἡ αἰτία, τὸ μαρτύριον εἰς τὸ ὁποῖον κατεδικάσθη ὁ Προμηθεὺς ἀπὸ τὸν Δία ἦτο σκληρότατον. Ὁ δυστυχὴς Τιτὰν μετεφέρθη εἰς τὴν ὑψηλοτέραν κορυφὴν τοῦ Καυκάσου. Ἐκεῖ ὁ Ἥφαιστος τὸν ἔδεσεν εἰς ἕνα βράχον μὲ δεσμὰ ἄθραυστα. Ἕνας ἀετός, ποὺ τὸν ἔστειλεν ὁ Ζεύς, ἐπήγαινε κάθε ἡμέραν καὶ ἔτρωγε τὸ ἧπαρ τοῦ Προμηθέως, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ἑπομένην νύκτα ἀνεγεννᾶτο. Τὸ μαρτύριον αὐτό, τοῦ ὁποίου ὁ Αἰσχύλος δίδει συγκινητικωτάτην περιγραφήν, ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ ὁλοκλήρους χιλιετηρίδας. Ἀλλ' ὁ Ἡρακλῆς ἔθεσε τέρμα εἰς αὐτὸ κατὰ τὸ τριακοστὸν ἔτος. Ὅταν ἐπῆγεν εἰς τὸν Καύκασον ὁ υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀλκμήνης, ἐλυπήθη ἀπὸ τὴν μοῖραν τοῦ ἀτυχοῦς Τιτᾶνος καὶ ἐφόνευσε τὸν ἀετόν, ποὺ τὸν ἐβασάνιζε συνεχῶς. Ὁ Ἥφαιστος, ἐν συνεχείᾳ, ἀναμφιβόλως δὲ ὁ ἴδιος, ἦλθε καὶ ἔσπασε τὰ δεσμὰ μὲ τὰ ὁποῖα τὸν εἶχαν δέσει ἐπὶ τοῦ βράχου. Ὅλα αὐτὰ γίνονται, βεβαίως, μὲ τὴν συγκατάθεσιν τοῦ Διός, ἀφοῦ συνεφιλιώθη ἐπὶ τέλους μὲ τὸν μεγάλον ἐπαναστάτην. Ὁ Ζεύς, μάλιστα, φθάνει εἰς τοιοῦτον σημεῖον συγκαταβάσεως ὥστε δέχεται τὸν Προμηθέα εἰς τὸν Ὄλυμπον. Κατὰ τὴν παράδοσιν, ἡ τελευταία ἐκδήλωσις εἶναι σχετικὴ μὲ μίαν ὑποκατάστασιν, τῆς ὁποίας ἡ αἰτία δὲν εἶναι σαφής. Καὶ τοῦτο διότι ὁ Προμηθεύς, ὡς υἱὸς Τιτᾶνος, ἦτο ἀθάνατος, καὶ τίποτε, κατὰ συνέπειαν, δὲν ἠμποροῦσε νὰ παρεμποδίσῃ τὴν παραδοχήν του εἰς τὴν κατοικίαν τῶν θεῶν. Ὁπωσδήποτε, ἡ σχετικὴ παράδοσις ἀναφέρει ὅτι ὁ Προμηθεὺς κατέλαβεν εἰς τὸν Ὄλυμπον τὴν θέσιν τοῦ κενταύρου Χείρωνος. Αὐτὸς ἦτο ἐπίσης ἀθάνατος, τραυματισθεὶς ὅμως κατὰ τρόπον ἀνίατον καὶ ἐπιθυμῶν νὰ μὴ ὑποφέρῃ αἰωνίως, ἐζήτησε νὰ ἀποθάνῃ. Ἔτσι ἐκενώθη ἡ θέσις του.

Ὁριστικὴ μεταβολὴ τῆς κυριαρχίας τοῦ Διὸς

Ὅπως εἴδομεν, ὁ Ζεύς, μετὰ τὸν ἐκθρονισμὸν τοῦ πατρός του Κρόνου, δὲν κατώρθωσε νὰ κατανικήσῃ ἀκόπως τὴν ἀντίστασιν τῶν παλαιοτέρων θείων δυναστειῶν. Ἠναγκάσθη νὰ διεξαγάγῃ τρομεροὺς ἀγῶνας κατὰ τῶν Τιτάνων, τῶν Γιγάντων καὶ τοῦ Τυφωέως. Πλέον ἢ ἅπαξ ἔφθασε μέχρι τοῦ σημείου νὰ ὑποκύψῃ καί, διὰ νὰ νικήσῃ, ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν ὅλων τῶν θεοτήτων τοῦ Ὀλύμπου, ἀκόμη δὲ καὶ προσώπων κατωτέρας σειρᾶς, ὅπως ὁ Ἡρακλῆς. Τελικῶς, ὅλοι οἱ ἀντίπαλοί του ἡττήθησαν. Οἱ Τιτᾶνες ἔχουν διὰ παντὸς ἐγκλεισθῆ εἰς τὸν Τάρταρον. Ὁ Τυφωεὺς εἶναι καταπλακωμένος ἀπὸ τὴν Αἴτναν. Ὁ Προ-

μηθεύς, ἀφοῦ ἐτιμωρήθη διὰ τὴν αὐθάδειάν του, συνεφιλιώθη μὲ τὸν τύραννόν του. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἄμεσον περιβάλλον τοῦ Διός, τοῦτο, ἔπειτα ἀπὸ μερικὰς χαλαρὰς ἐκδηλώσεις ἀντιστάσεως, ἀνεγνώρισε τὴν κυριαρχίαν τοῦ τελευταίου τέκνου τοῦ Κρόνου καὶ τῆς Ρέας. Πρώτη ἡ Ἥρα τὸ ἀναγνωρίζει μὲ τὰς λέξεις αὐτάς, τὰς ὁποίας θέτει εἰς τὸ στόμα της ὁ Ὅμηρος: «Ἄμυαλοι, ποὺ σὰν τρελοὶ θυμώνομε μὲ τὸν Δία καὶ τὸν πλησιάζομε γιὰ νὰ τὸν ὑποτάξωμε μὲ τὴν πειθώ! Αὐτός, καθισμένος παράμερα, μᾶς θεωρεῖ ἀναξίους του, μᾶς περιφρονεῖ, καὶ ξέρει πὼς ἀπὸ ὅλους τοὺς θεοὺς εἶναι ὁ πιὸ δυνατὸς καὶ ἐκεῖνος ποὺ ἔχει μεγαλύτερη ἐξουσία. Ἂν θὰ ἐπιμείνετε, ἐσεῖς θὰ φταῖτε γιὰ τὰ δεινὰ ποὺ στέλλει στὸν καθένα σας».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΖΕΥΣ

Ι. ΓΕΝΝΗΣΙΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ ΤΟΥ ΔΙΟΣ

Ἡ κρυφὴ γέννησις

Εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον ὡμιλήσαμεν διὰ τὰς διαφόρους φάσεις τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Πανθέου. Ἡ πρώτη δυναστεία τῶν θεῶν, ἀποτελουμένη ἀπὸ τὸν Οὐρανὸν καὶ τὴν Γαῖαν, ἐξεθρονίσθη ἔπειτα ἀπὸ ἓν οἰκογενειακὸν δρᾶμα. Ἀπελπισμένη, δηλαδή, ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ σύζυγός της ἔρριπτε εἰς τὰ ἔγκατα τῆς γῆς τὰ πολυάριθμα παιδιὰ ποὺ ἐγέννα, ἡ Γαῖα ἐπενόησε ριζικὸν τρόπον διὰ νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν παιδοποιητικὴν μανίαν τοῦ Οὐρανοῦ. Κατόπιν ὑποδείξεώς της, ὁ υἱός της Κρόνος ἠκρωτηρίασε τὸν Οὐρανὸν καὶ κατέλαβε τὴν θέσιν του. Καὶ αὐτὸς ὅμως, φοβούμενος ὅτι μίαν ἡμέραν θὰ εἶχε τὴν ἰδίαν τύχην καὶ θὰ ἐξεθρονίζετο ἀπὸ κάποιον ἀπόγονόν του, ἐξηφάνιζεν ὅλα τὰ παιδιά του. Μόλις ἐγεννᾶτο ἕν, ὁ πρόδρομος αὐτὸς τοῦ Οὐγολίνου τὸ κατέπινε, πρὸς μεγίστην ἀπελπισίαν τῆς συζύγου του καὶ μητέρας. Εἰς τὸ τέλος, αὐτὴ κατέφυγεν εἰς μίαν πονηρίαν. Προκειμένου νὰ γεννήσῃ πάλιν, ἐπῆγεν, ὀλίγας ἡμέρας πρὶν ἀπὸ τὸν τοκετόν, εἰς τὴν Κρήτην, ὅπου, ἀφοῦ ἐγέννησε, ἄφησε τὸ βρέφος, κατόπιν δὲ ἐπέστρεψε γρήγορα εἰς τὸν σύζυγόν της. Ἐκεῖ ἐσκηνοθέτησεν ἕνα τοκετὸν καὶ παρουσίασεν εἰς τὸν Κρόνον μίαν πέτραν τυλιγμένην εἰς σπάργανα, ἀντὶ τοῦ νεογεννήτου. Ἡ ὑποκατάστασις ἐπέτυχε. Χωρὶς τὴν παραμικρὰν δυσπιστίαν ὁ Κρόνος κατέπιε τὴν πέτραν, βέβαιος ὅτι καὶ τὴν φορὰν αὐτὴν εἶχεν ἐκμηδενίσει τὴν ἀπειλήν.

Τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ Διός

Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς διηγοῦνται κατὰ διαφόρους τρόπους τὰ σχετικὰ μὲ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν τοῦ Διός. Κατὰ τοὺς μέν,

εὐθὺς μετὰ τὴν γέννησίν του, ὁ Ζεὺς παρελήφθη ἀπὸ τὰς Νύμφας τοῦ ὄρους Δίκτης, αἱ ὁποῖαι τὸν ἐτοποθέτησαν εἰς χρυσοῦν λίκνον. Κατ' ἄλλους, ἡ φροντὶς τῆς ἀνατροφῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ Κρόνου ἀνετέθη εἰς τὰς δύο κόρας τοῦ βασιλέως τῆς Κρήτης Μελίσσου, τὴν 'Αδράστειαν καὶ τὴν Μέλισσαν.

'Ο Ζεὺς ἐτράφη ἀπὸ τὸ γάλα μιᾶς αἰγός, τὸ ὄνομα τῆς ὁποίας μερικοὶ συγγραφεῖς τὸ συγχέουν μὲ τὸ ὄνομα μιᾶς νύμφης. 'Η αἴξ 'Αμάλθεια ἦτο τρομερὸν ζῷον. Κατήγετο ἀπὸ τὸν Ἥλιον, ἡ ὄψις της δὲ ἦτο τόσον τρομακτική, ὥστε οὔτε οἱ Τιτᾶνες δὲν ἠμποροῦσαν νὰ τὴν ἀνεχθοῦν. Δι' αὐτὸ καὶ εἶχαν παρακαλέσει τὴν Γαῖαν νὰ κρύψῃ τὴν 'Αμάλθειαν εἰς ἓν ἄντρον τῆς νήσου Κρήτης. 'Εκεῖ τῆς ἐπῆγαν τὸν Δία. Μεταγενεστέρως, κατὰ τὸν ἀγῶνά του ἐναντίον τῶν Τιτάνων, ὁ Ζεύς, κατόπιν συμβουλῆς τῆς Θέμιδος, ἐφόρεσε τὸ δέρμα τῆς αἰγὸς 'Αμαλθείας, ποὺ τίποτε δὲν ἠμποροῦσε νὰ τὸ διαπεράσῃ. Αὐτὴ ἦτο ἡ «αἰγίς», τὴν ὁποίαν, ἀργότερον, ὁ Ζεὺς ἐχάρισεν εἰς τὴν κόρην του 'Αθηνᾶν.

'Ο Κρόνος καταβροχθίζει τὰ παιδιά του.
(Ἔργον τοῦ Γκόγια, Μουσεῖον Πράντο Μαδρίτης)

Μὲ τὸ μῦθον τῆς αἰγὸς 'Αμαλθείας συνδέεται ὁ μῦθος τοῦ κέρατος τῆς ἀφθονίας. Καὶ ἐδῶ ἀκόμη ἔχομεν δύο παραλλαγάς. Κατὰ τὴν μίαν, ἡ ἰδία ἡ 'Αμάλθεια ἔσπασε μίαν ἡμέραν, ἐπάνω εἰς κάποιο δένδρον, τὸ ἕνα της κέρας. 'Η τροφὸς τοῦ Διὸς τὸ ἐμάζεψε, τὸ ἐτύλιξε μὲ φύλλα καὶ τὸ ἔφερεν εἰς τὸν Δία. Κατὰ τὴν ἄλλην, τὸ κέρας τὸ ἔσπασεν ὁ Ζεὺς καὶ τὸ ἔδωσεν ὡς δῶρον εἰς τὰς κόρας τοῦ Μελίσσου, ἀφοῦ τὸ ἐπροίκισε μὲ θαυμασίας ἰδιότητας. 'Αρκοῦσεν ἡ διατύπωσις μιᾶς εὐχῆς καὶ τὸ κέρας ἐγέμιζεν

ἀμέσως ἀπὸ ὅλα τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς. Ἔγινεν, οὕτω, τὸ σύμβολον τῆς γονιμότητος καὶ τῆς ἀφθονίας. Ἀργότερον, ὁ Ζεὺς ἐτοποθέτησε τὴν αἶγα Ἀμάλθειαν καὶ τὸ κέρας της εἰς τὸν ἔναστρον θόλον, ὡς ἀστερισμόν.

Κατὰ τὸν Ἀθήναιον, ὁ Ζεὺς ἀνετράφη ἀπὸ περιστεράς. «Τοῦ ἔφεραν τὴν ἀμβροσίαν ἀπὸ τὰ ἄκρα τοῦ ὠκεανοῦ. Ἕνας ἀετὸς μὲ μυτερὰ νύχια ἐπήγαινε κάθε βράδυ καὶ ἀντλοῦσε τὸ νέκταρ ἀπὸ τὴν πηγὴν καὶ τοῦ τὸ ἔφερε διὰ μέσου τῶν αἰθέρων. Δι' αὐτὸ ὁ Ζεύς, ἀφοῦ κατενίκησε τὸν πατέρα του Κρόνον, ἐχάρισεν εἰς τὸν ἀετὸν τὴν ἀθανασίαν καὶ τὸν ἔκαμεν ἀστερισμόν. Ὅσον ἀφορᾷ τὰς περιστεράς, ἀνέθεσεν εἰς αὐτὰς τὴν ὡραίαν ὑπηρεσίαν νὰ ἀναγγέλλουν τὰς ἐποχάς».

Τέλος, σύμφωνα μὲ μίαν παράδοσιν ὀλιγώτερον ποιητικήν, ὁ Ζεὺς ἐθηλάσθη ἁπλούστατα ἀπὸ μίαν χοῖρον, τῆς ὁποίας οἱ γρυλλισμοὶ ἠμπόδιζαν τὸν Κρόνον νὰ ἀκούῃ τοὺς κλαυθμηρισμοὺς τοῦ υἱοῦ του.

Πράγματι δέ, ὁ μέλλων κύριος τοῦ Ὀλύμπου ἦτο, ὡς βρέφος, πολὺ θορυβοποιός, καὶ ὑπῆρχε φόβος νὰ φθάσουν αἱ φωναί του μέχρι τοῦ Κρόνου. Πρὸς ἀποφυγὴν τοιούτου δυστυχήματος, πρόσωπα μυστηριώδη, οἱ Κουρῆτες ἢ Κορύβαντες, εἶχαν ἀναλάβει νὰ σκεπάζουν, μὲ τὸν θόρυβον ποὺ ἔκαμναν, τὰς κραυγὰς τοῦ θείου βρέφους. Πρὸς τοῦτο ἐκτυποῦσαν τὰ ξίφη των εἰς τὰς ἀσπίδας των, ἐνῷ συγχρόνως ἐχόρευαν ἕνα πολεμικὸν χορόν. Διὰ νὰ τοὺς τιμωρήσῃ ὁ Κρόνος τοὺς μετεμόρφωσεν ἐν συνεχείᾳ εἰς λέοντας, εἰς ἀντιστάθμισμα ὅμως ὁ Ζεὺς ἔκαμε τὸν λέοντα βασιλέα τῶν ζῴων.

Διὰ νὰ διασκεδάζουν τὸν Δία οἱ Κύκλωπες, ὡς λέγουν μερικοὶ συγγραφεῖς, κατεσκεύασαν τὴν βροντὴν καὶ τὰς ἀστραπάς, τῶν ὁποίων τόσον φοβερὰν χρῆσιν ἔκαμεν ὁ νέος θεὸς εἰς τὸν ἀγῶνά του κατὰ τῶν Τιτάνων. Ἐξ ἄλλου, ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος διηγεῖται ὅτι ἡ Νύμφη Ἀδράστεια εἶχε δώσει εἰς τὸν τρόφιμόν της ἕνα θαυμάσιον παιγνίδι. Ἦτο «μία σφαῖρα σχηματισμένη ἀπὸ χρυσοῦς κύκλους, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶχε τυλιχθῆ κισσός. Ὅταν τὴν πετοῦσαν ψηλά, διέγραφε κατὰ τὴν πτῶσίν της θαυμασίαν τροχιάν, ὁμοίαν μὲ ἐκείνην τῶν διαττόντων ἀστέρων».

Ὁ Ζεὺς ἐκθρονίζει τὸν πατέρα του

Αὐταὶ εἶναι αἱ κυριώτεραι παραδόσεις αἱ σχετικαὶ μὲ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν τοῦ Διός. Σχετικῶς, ὅμως, μὲ τὴν ἐπανάστασιν ποὺ ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Κρόνου, οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς εἶναι πολὺ ὀλιγόλογοι. Ὁ Ἡσίοδος δὲν ἀφιερώνει εἰς τὸ σπουδαι-

Ἡ κορυφὴ τοῦ Ὀλύμπου, ἡ κατοικία τῶν θεῶν. Ὁ θρόνος τοῦ Διός.
(Φωτογραφία Μπουασσονά)

ότατον αὐτὸ γεγονὸς παρὰ μερικοὺς στίχους. «Κατὰ τὸ διάστημα αὐτό, ὁ νέος θεὸς ἐμεγάλωνε γρήγορα, αἱ δὲ δυνάμεις του ηὔξαναν παραλλήλως μὲ τὰ θάρρος του. Ὅταν ἔφθασεν ἡ ὥρα, αἰφνιδιασμένος ἀπὸ τὰ τεχνάσματα τῆς Γαίας, νικημένος ἀπὸ τὰ χέρια καὶ τοὺς λόγους τοῦ υἱοῦ του, ὁ πονηρὸς Κρόνος ἀπέδωσεν εἰς τὸ φῶς τὰ τέκνα του, τὰ ὁποῖα εἶχε καταπίει». Ὁ Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος δὲν λέγει περισσότερα. «Μόλις ὁ Ζεὺς ἔφθασεν εἰς ἀνδρικὴν ἡλικίαν, ἐφώναξεν εἰς βοήθειάν του τὴν Μῆτιν, κόρην τοῦ Ὠκεανοῦ. Αὐτὴ ἔδωσεν εἰς τὸν Κρόνον ἓν φάρμακον ἐμετικόν, ἕνεκα τοῦ ὁποίου ἐκεῖνος ἐξέβαλε πρῶτα τὴν πέτραν καὶ ὕστερα τὰ τέκνα του».

Μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Κρόνου, ὁ Ζεὺς εἶχε νὰ ὑπερνικήσῃ φοβερὰ ἐμπόδια, μέχρις ὅτου ἐπιβάλῃ ὁριστικῶς τὴν κυριαρχίαν του.

Ἐξιστορήσαμεν εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον τοὺς ἀγῶνας τοῦ Διὸς ἐναντίον τῶν Τιτάνων καὶ τῶν Γιγάντων καὶ τὴν σφοδρὰν ἀντιπολίτευσιν, ποὺ συνήντησε κατὰ καιροὺς εἰς τὸ ἄμεσον περιβάλλον του. Τελικῶς, κατενίκησεν ὅλους τοὺς ἐχθρούς του καὶ ἔκτοτε ἐβασίλευσεν ὡς ἀπόλυτος κυρίαρχος ἐπὶ θεῶν καὶ ἀνθρώπων.

II. ΓΑΜΟΣ ΚΑΙ ΕΡΩΤΕΣ ΤΟΥ ΔΙΟΣ

Αἱ ἀναρίθμητοι περιπέτειαι τοῦ Διός

Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀποδίδουν εἰς τὸν Δία πολλὰς ἐρωτικὰς περιπετείας, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζουν αὐτὸν ὡς τὸ πλέον ἐλευθεριάζον καὶ κατεχόμενον ὑπὸ τοῦ πάθους πρόσωπον, ποὺ θὰ ἠδυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν. Κανὲν ἐμπόδιον δὲν τὸν ἐσταματοῦσε προκειμένου νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ἐπιθυμίας του. Θεαὶ καὶ θνηταί, συγγενεῖς καὶ ξέναι, καμμία γυναῖκα—ἀρκεῖ νὰ εἶχε διεγείρει τὸ ἐρωτικὸν πάθος του—δὲν τοῦ διέφυγεν. Ἐξ οὗ ἡ γέννησις πλήθους θεῶν, θεαινῶν καὶ ἡρώων, τῶν ὁποίων ἡ ἱστορία ἀποτελεῖ, κατὰ μέγα μέρος, τὸ ὑλικὸν τῆς ἑλληνικῆς Μυθολογίας.

Ζεὺς καὶ Ἥρα

Νόμιμος σύντροφος τοῦ Διὸς ἦτο ἡ ἀδελφή του Ἥρα. Μερικοὶ συγγραφεῖς ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ Ζεὺς καὶ ἡ Ἥρα δὲν ἐπερίμεναν τὴν τέλεσιν τῶν γάμων των, διὰ νὰ δοθοῦν ὁ ἕνας εἰς τὸν ἄλλον. Ὁ Πλούταρχος διηγεῖται ὅτι ἡ Ἥρα εὑρίσκετο εἰς τὴν Εὔβοιαν, ὅπου ἐμεγάλωνεν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς τροφοῦ της, ὅταν ὁ Ζεὺς ἦλθε νὰ τὴν ἀπαγάγῃ. Τὴν μετέφερεν εἰς τὸ ὄρος Κιθαι-

ρῶνα, τοῦ ὁποίου ἡ χλόη τοὺς ἐχρησίμευσεν ὡς γαμήλιος κλίνη. Σύμφωνα μὲ μίαν ἄλλην παράδοσιν, ὁ Ζεύς, διὰ νὰ κερδίσῃ τὴν εὔνοιαν τῆς Ἥρας, ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς ἓν στρατήγημα: «Μιὰ χειμωνιάτικη μέρα ποὺ ἔκανε πολὺ κρύο, ἡ θεὰ εἶδε νὰ ἔρχεται κοντά της ἕνας κοῦκκος. Τὰ φτερά του ἦσαν μούσκεμα ἀπὸ τὴ βροχή, καὶ ἔτρεμε. Συγκινημένη ἡ Ἥρα ἐπῆρε τὸ πουλὶ καί, γιὰ νὰ τὸ ζεστάνῃ, τὸ ἐτοποθέτησε εἰς τὸ στῆθός της. Λοιπόν, ὁ κοῦκκος αὐτὸς ἦταν ὁ Ζεύς. Παίρνοντας ἐκ νέου τὴν ἀληθινὴ μορφή του, ὁ θεὸς ἐπεχείρησε νὰ κάμῃ τὴν Ἥρα δική του. Ἐκείνη ὅμως ἀντεστάθη καὶ τὸν ἀπωθοῦσε, ἐδέχθη δὲ μόνον, ἀφοῦ ὁ Ζεὺς τῆς ὑπεσχέθη νὰ τὴν νυμφευθῇ».

Τύπος ἀστάτου συζύγου, ὁ Ζεὺς προκαλεῖ ἐπανειλημμένως τὴν ζηλοτυπίαν καὶ τὸν θυμὸν τῆς Ἥρας. Ἐξ οὗ συχναὶ φιλονεικίαι, αἱ ὁποῖαι ἐνίοτε καταλήγουν εἰς δρᾶμα. Περισσότερον ἀπὸ μίαν φοράν, ἡ Ἥρα ἐγκατέλειψε τὴν συζυγικὴν στέγην, δηλαδὴ τὸν Ὄλυμπον, ἀποφασισμένη νὰ μὴ ἐπιστρέψῃ πλέον ἐκεῖ. Ὁ Παυσανίας διηγεῖται ὅτι «μίαν ἡμέραν ἔφυγεν εἰς τὴν Εὔβοιαν, ἐκεῖ δηλαδὴ ὅπου εἶχεν ἀρχίσει τὸ εἰδύλλιόν της μὲ τὸν Δία. Ἦτο ἀποφασισμένη νὰ μὴ ἐπιστρέψῃ πλέον εἰς τὸν ἄπιστον. Ὁ Ζεύς, ἀντιθέτως, αἰσθάνεται νὰ ἀναγεννᾶται τὸ πάθος του διὰ τὴν νόμιμον σύζυγόν του. Διὰ νὰ συμφιλιωθῇ μαζί της, καταφεύγει εἰς ἓν μοναδικὸν μέσον: ἀποφασίζει νὰ ἐρεθίσῃ ἀκόμη περισσότερον τὴν ζηλοτυπίαν της. Πηγαίνει, λοιπόν, καὶ αὐτὸς εἰς Εὔβοιαν. Ἐκεῖ, σκηνοθετεῖ ἕνα γάμον μὲ τεχνητὸν ὁμοίωμα γυναικὸς εἰς τὸ ὁποῖον εἶχε φορέσει ἐνδυμασίαν νύμφης. Ἔξω φρενῶν ἀπὸ τὴν ἀναίδειαν, ἡ Ἥρα ὁρμᾷ ἐναντίον τῆς ἀντιζήλου της καὶ τῆς ἀποσπᾷ τὸν πέπλον. Μόλις ἀποκαλύπτει τὸ στρατήγημα, γελᾷ μὲ τὴν καρδιά της. Νά την, πάλιν, ἀφωπλισμένη. Δι' ἄλλην μίαν φορὰν δέχεται νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν κύριόν της».

Σύμφωνα μὲ κάποιο χωρίον τῆς Ἰλιάδος, ὁ Ζεὺς δὲν ἠσθάνετο καθόλου τὴν ὑποχρέωσιν νὰ κρύπτῃ ἀπὸ τὴν Ἥραν τὰς ἐξωσυζυγικὰς περιπετείας του. Ἀντιθέτως μάλιστα, τὰς ἀπαριθμεῖ ἐνίοτε μὲ κάποιαν φιλαρέσκειαν, ὡς ἄνευ σημασίας ἁμαρτήματα, διὰ τὰ ὁποῖα ἡ Ἥρα δὲν θὰ εἶχε κανὲν δικαίωμα νὰ παραπονῆται, δεδομένου ὅτι, εἰς τὸ βάθος, εἶναι ἡ μόνη τὴν ὁποίαν ἀγαπᾷ πραγματικά. Ἰδοὺ οἱ λόγοι τοὺς ὁποίους, κατὰ τὸν Ὅμηρον, ἀπευθύνει εἰς τὴν σύζυγόν του:

«Ἔλα, καὶ πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἂς ἀναπαυθοῦμε, κι' ἂς παραδοθοῦμε στὶς ἀπολαύσεις τοῦ ἔρωτα. Ποτέ, θεὰ ἢ θνητή, δὲν μοῦ ἐνέπνευσε τόσους πόθους: Οὔτε ἡ γυναίκα τοῦ Ἰξίωνος, ποὺ ἐγέννησε τὸν Πειρίθον, τὸ ἴδιο γενναῖον ὅπως οἱ θεοί· οὔτε ἡ κόρη τοῦ Ἀκρισίου, ἡ Δανάη, ἡ μητέρα τοῦ Περσέα, τοῦ περιφημότερου ἀπὸ τοὺς

ἀνθρώπους· οὔτε ἡ κόρη τοῦ ξακουσμένου Φοίνικος, ποὺ ἐγέννησε τὸν Μίνωα καὶ τὸ Ραδάμανθυ· οὔτε στὴ Θήβα ἡ Ἀλκμήνη, ἡ μητέρα τοῦ Ἡρακλῆ, τοῦ τόσον δυνατοῦ, καὶ ἡ Σεμέλη, ἡ μητέρα τοῦ Διόνυσου, χαρᾶς τῶν ἀνθρώπων. Ὄχι, οὔτε ἡ ξανθὴ Δήμητρα, οὔτε ἀκόμη ἡ Λητώ, δὲν μοῦ ἐμπνεύσανε τὸν ἔρωτα ποὺ αἰσθάνομαι γιὰ σὲ καὶ τοὺς πόθους ποὺ μὲ γεμίζεις».

Ὁ κατάλογος αὐτὸς τῶν θυμάτων τοῦ Διὸς δὲν εἶναι καθόλου πλήρης, ὅπως θὰ ἴδωμεν εἰς τὴν συνέχειαν τῆς διηγήσεως αὐτῆς. Ἡ Ἥρα, ἐξ ἄλλου, εἶχε καὶ ἄλλους λόγους νὰ ζηλεύῃ: κάθε μία ἀπὸ τὰς ἀντιζήλους της ἐμεγάλωνε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐξωγάμων τέκνων τοῦ κυριάρχου τοῦ Ὀλύμπου, ἐνῷ αὐτὴ δὲν εἶχεν ἀποκτήσει ἀπὸ τὸν Δία παρὰ τὴν Ἥβην καὶ τὸν Ἄρην, σύμφωνα δὲ μὲ μερικοὺς συγγραφεῖς, καὶ τὸν Ἥφαιστον.

Ζεὺς καὶ Μῆτις. Γέννησις τῆς Ἀθηνᾶς

Κατά τινας συγγραφεῖς, πρώτη σύζυγος τοῦ Διὸς δὲν ὑπῆρξεν ἡ Ἥρα, ἀλλ' ἡ Μῆτις, κόρη τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Τηθύος. Κατὰ τὸν Ἡσίοδον, ἡ Μῆτις ἦτο ἡ προσωποποίησις τῆς σοφίας. Ἀλλ' ἡ ἕνωσίς της μὲ τὸν Δία ἐτερματίσθη κατὰ τρόπον τραγικόν. Ὑπῆρχε μία προφητεία, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποίαν ἡ Μῆτις, ἀφοῦ ἐγέννα τὸ παιδὶ ποὺ ἔφερε εἰς τὰ σπλάχνα της, θὰ ἔφερεν εἰς φῶς ἕνα υἱὸν πανίσχυρον προωρισμένον νὰ γίνῃ βασιλεὺς τῶν θεῶν. Ἔτσι, ὁ Ζεὺς εὑρέθη ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν νὰ ἐκθρονισθῇ καὶ αὐτὸς μὲ τὴν σειράν του. Ἐζήτησε τότε τὴν συμβουλὴν τοῦ ἀρχαιοτέρου θεϊκοῦ ζεύγους, τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γαίας. Καὶ ἰδοὺ τὸ ἀποτέλεσμα: Διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν φοβερὰν μοῖραν ποὺ τὸν ἀπειλοῦσεν, ὁ Ζεὺς δὲν εἶχεν ἄλλην διέξοδον παρὰ νὰ καταπίῃ τὴν Μῆτιν ἔγκυον, ὅπως ἦτο. Θὰ ἐπετύγχανεν ἔτσι, ὅπως λέγει ὁ Ἡσίοδος, δύο τινά: θὰ ἀπέφευγεν ἀφ' ἑνὸς κάθε κίνδυνον ἐκθρονισμοῦ καὶ θὰ ἐμάνθανεν ἀφ' ἑτέρου, καταπίνων τὴν Μῆτιν, τί ἦτο καλὸν καὶ τί κακόν, θὰ ἀπέκτα δηλαδὴ τὴν πᾶσαν σοφίαν.

Πῶς, ὅμως, ὁ Ζεὺς θὰ ἀπέδιδεν εἰς τὸ φῶς τὸ παιδὶ τοῦ ὁποίου ἦτο πατέρας καὶ τοῦ ὁποίου εἶχε καταπίει τὴν μητέρα; Μὲ μίαν καισαρικὴν τομὴν κάπως ἰδιότυπον. Ὅταν ἦλθεν ἡ ὥρα τοῦ τοκετοῦ, ὁ Ζεὺς διέταξε τὸν Ἥφαιστον, κατ' ἄλλους δὲ τὸν Προμηθέα, νὰ τοῦ σχίσῃ τὴν κεφαλήν. Ἡ Ἀθηνᾶ, λέγει ὁ ὁμηρικὸς ὕμνος, «ἐξεπήδησε τότε ἀπὸ τὴν ἀθάνατον κεφαλήν, πάλλουσα αἰχμηρὸν δόρυ. Ἐκ θεμελίων ἐκλονίσθη ὁ μέγας Ὄλυμπος, τριγύρω δὲ ἡ γῆ ἀπέδωσε τρομερὸν ἦχον. Ἡ θάλασσα ἐπίσης ἀνεβιβάσθη καὶ κύματα σκοτεινὰ τὴν ἐσκέπασαν. Ὅλα ὅμως ἠρέμησαν συντόμως καὶ ὁ ἔνδοξος υἱὸς τοῦ Ὑπερίωνος ἐκράτησε τὰ ἄλογά του

μέχρις ὅτου ἡ νεαρὰ παρθένος Παλλὰς Ἀθηνᾶ ἀφήρεσεν ἀπὸ τοὺς ἀθανάτους ὤμους της τὰ θεῖα ὅπλα. Καὶ ὁ σοφὸς Ζεὺς ἐχάρη».

Ζεὺς καὶ Θέμις. Μνημοσύνη. Θέτις. Εὐρυνόμη

Ὁ Πίνδαρος διαμφισβητεῖ ὑπὲρ μιᾶς ἄλλης θεᾶς, τῆς Θέμιδος, τὴν τιμὴν ὅτι ὑπῆρξε πρώτη σύζυγος τοῦ Διός. «Ὡδηγήθη», λέγει, «μέσα εἰς χρυσοῦν ἅρμα, εἰς τὰς πηγὰς τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τὰς ἀπαστραπτούσας ὁδοὺς τοῦ Ὀλύμπου, διὰ νὰ γίνῃ πρώτη σύζυγος τοῦ Διός, προστάτου τῶν ἀνθρώπων». Κόρη τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γαίας, ἡ Θέμις ἦτο μία ἀπὸ τὰς ἓξ Τιτανίδας. Ἔγινε σύμβουλος τοῦ Διὸς καὶ ἐπροσωποποίησε τὴν ἰδέαν τῆς Δικαιοσύνης, ὅπως ἀκριβῶς ἡ Μῆτις τὴν ἰδέαν τῆς Σοφίας. Τῆς ἀπέδωσαν ὄχι μόνον τὴν γέννησιν τῶν Ἐποχῶν, ἀλλ' ἀκόμη καὶ τῶν Μοιρῶν, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὁμιλήσωμεν εἰς εἰδικὸν κεφάλαιον.

Ἀδελφὴ τῆς Θέμιδος, ἡ Μνημοσύνη, ἔγινε μὲ τὴν σειράν της ἀντικείμενον τοῦ ἐρωτικοῦ πόθου τοῦ Διός. Ἀπὸ τὰς σχέσεις της μὲ τὸν Ὀλύμπιον, ὁ ὁποῖος, ὡς λέγουν, ἔμεινε μαζί της ἐννέα νύκτας, ἐγεννήθησαν αἱ ἐννέα Μοῦσαι.

Μία ἄλλη Τιτανίς, ἡ Θέτις, ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν δύο συγχρόνως θεῶν, τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος. Διέφυγεν ὅμως καὶ ἀπὸ τοὺς δύο, χάρις εἰς μίαν προφητείαν τῆς Θέμιδος. Κατ' αὐτήν, ἂν ἡ Θέτις παρεδίδετο εἰς ἕνα ἐξ αὐτῶν, θὰ ἐγέννα νέον ἰσχυρότερον ἀπὸ τὸν πατέρα του, καὶ ὁ ὁποῖος θὰ ἐφεύρισκεν ἓν ὅπλον πλέον ἐπίφοβον καὶ ἀπὸ τὸν κεραυνὸν καὶ ἀπὸ τὴν τρίαιναν. Πρὸ τῆς ἀπειλῆς αὐτῆς ὁ Ζεὺς ἐγκατέλειψε τὰ σχέδιά του. Ἄλλη παράδοσις, ὅμως, ἰσχυρίζεται τὰ ἀντίθετα καὶ βεβαιώνει ὅτι ἡ Θέτις ἔφερεν ἤδη εἰς τὰ σπλάχνα της τὸν Ἀχιλλέα κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν γάμων της μὲ τὸν Πηλέα.

Κόρη τοῦ Ὠκεανοῦ, σύντροφος τῆς Θέτιδος, ἡ Εὐρυνόμη ἀπέκτησεν ἀπὸ τὸν Δία τὰς τρεῖς Χάριτας, τὴν Ἀγλαΐαν, τὴν Εὐφροσύνην καὶ τὴν Θάλειαν. Αἱ Χάριτες κατέχουν εἰς τὴν Μυθολογίαν καὶ τὴν Τέχνην σπουδαιοτάτην θέσιν. Θὰ γίνῃ λόγος περὶ αὐτῶν περαιτέρω.

Αἱ Ἀτλαντίδες. Μαῖα. Γέννησις τοῦ Ἑρμοῦ

Ὁ Ἄτλας—ὁ ὁποῖος ἦτο Τιτὰν—εἶχε νυμφευθῆ τὴν Πληϊόνην, κόρην τοῦ Ὠκεανοῦ. Ἀπὸ τὴν ἕνωσιν αὐτὴν ἐγεννήθησαν ἑπτὰ κόραι, αἱ Πλειάδες. Τέσσαρες ἐξ αὐτῶν ἐτιμήθησαν μὲ τὴν εὔνοιαν τοῦ Διὸς καὶ ἐγέννησαν παιδιὰ ἀπὸ αὐτόν. Μόνη, ὅμως, ἡ σχετικὴ μὲ τὴν Μαῖαν παράδοσις ἔφθασε μέχρις ἡμῶν. Ἡ Μαῖα

εἶχε τὴν κατοικίαν της εἰς τὸ ὄρος Κυλλήνη τῆς Ἀρκαδίας. Ἐκεῖ τὴν κατέκτησεν ὁ Ζεὺς καὶ τὴν κατέστησε μητέρα τοῦ πλέον πολυμηχάνου ἀπὸ τοὺς θεούς, τοῦ Ἑρμοῦ. «Ὁ υἱὸς τοῦ Κρόνου», λέγει ὁ ὁμηρικὸς ὕμνος, «ἡνώθη μὲ τὴν καλλίκομον Νύμφην κατὰ τὴν διάρκειαν σκοτεινῆς νυκτός, ὥστε ἡ Ἥρα νὰ κοιμᾶται καὶ νὰ μὴ τοὺς ἰδοῦν οὔτε οἱ ἀθάνατοι θεοὶ οὔτε οἱ θνητοὶ ἄνθρωποι. Ὅταν ὅμως ὁ σκοπὸς τοῦ Διὸς ἐξεπληρώθη καὶ ὁ δέκατος μὴν ἐσημειώθη εἰς τὸν οὐρανόν, ἡ νύμφη ἐγέννησε καὶ πράγματα θαυμάσια συνέβησαν, διότι ἔφερεν εἰς τὸ φῶς υἱὸν πολυμήχανον, ἐφευρετικόν, κλέπτην βοῶν, ὁδηγὸν ὀνείρων, φύλακα θυρῶν, ὁ ὁποῖος ἔμελλε λίαν συντόμως νὰ κάμῃ νὰ λάμψουν μεταξὺ τῶν ἀθανάτων θεῶν ἔνδοξα ἔργα».

Λητώ, μητέρα τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος. Ἀστερία

Ἡ ζηλοτυπία τῆς Ἥρας κατεδίωξεν ἰδιαιτέρως τὴν Λητώ, κόρην τοῦ Τιτᾶνος Κοίου καὶ τῆς Φοίβης. Ἡ νόμιμος σύζυγος τοῦ Διὸς μετεχειρίσθη πᾶν μέσον, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἀντίζηλόν της νὰ γεννήσῃ τὰ δύο παιδιά, τὴν Ἄρτεμιν καὶ τὸν Ἀπόλλωνα, τὰ ὁποῖα ἔφερεν ἤδη εἰς τὴν κοιλίαν της. Ἐκράτησεν εἰς τὸν Ὄλυμπον τὴν Εἰλείθυιαν, «θεὰν τῶν τοκετῶν». Ἀλλ' ἡ ἐπιθυμία τῆς Ἥρας δὲν ἐξεπληρώθη. Ἡ Εἰλείθυια κατώρθωσε νὰ δραπετεύσῃ καὶ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Δῆλον, ὅπου εἶχε πρὸ ὀλίγου φθάσει καὶ ἡ Λητώ.

Τότε «ἡ ὥρα τοῦ τοκετοῦ ἔφθασε διὰ τὴν Λητώ. Τὸ αἰσθάνεται καὶ ἀγκαλιάζει μὲ τὰ δυό της χέρια ἕνα φοίνικα καὶ γονατίζει ἐπάνω εἰς τὴν τρυφερὰν χλόην. Ἡ γῆ κάτω ἀπὸ αὐτὴν χαμογελᾶ, καὶ τὸ παιδὶ πηδᾶ ἔξω εἰς τὸ φῶς... Αἱ θεαὶ τὸ ἔπλυναν μὲ καθαρὸ νερὸ καὶ τοῦ ἔδωσαν ὡς ἔνδυμα ἓν λεπτὸν ὕφασμα, ἐλαφρὸν καὶ δροσερόν, καὶ μίαν χρυσῆν ζώνην, διὰ νὰ τὸ σφίγγῃ εἰς τὴν μέσην του. Ἡ μητέρα δὲν ἐθήλασε καθόλου τὸν Ἀπόλλωνα. Μὲ τὰ ἀθάνατα χέρια της ἡ Θέτις τοῦ προσέφερε νέκταρ καὶ ἀμβροσίαν».

Ἡ Ἀστερία ἦτο ἀδελφὴ τῆς Λητοῦς. Ἐξαιρετικὰ ἐνάρετος, ἀντέστη μέχρι τέλους εἰς τὰς προσπαθείας τοῦ Διός. Διὰ νὰ τὴν τιμωρήσῃ, ὁ Ὀλύμπιος τὴν μετεμόρφωσεν εἰς ὀρτύκι καὶ τὴν ἔρριψεν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀργότερα τὴν μετεμόρφωσεν εἰς νῆσον, τὴν Ὀρτυγίαν, ἡ ὁποία, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς ὅλας τὰς ἄλλας, ἐπέπλεεν ἐπάνω εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐφέρετο ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Κάποτε ἡ Ὀρτυγία ἐσταμάτησε καὶ ἔγινε σταθερά, ὅπως αἱ ἄλλαι. Εἶναι ἡ σημερινὴ Δῆλος. Εἰς αὐτὴν ἦλθεν ἡ ἀδελφή της, ἡ Λητώ, καὶ ἐγέννησε τὴν Ἄρτεμιν καὶ τὸν Ἀπόλλωνα.

Κατ' ἄλλην παράδοσιν, ὁ Ζεὺς εἰς τὸ τέλος ἐνίκησε τὴν ἀρετὴν τῆς 'Αστερίας. Τὴν ἔδωσε κατόπιν ὡς σύζυγον εἰς τὸν Πέρσην, αὐτὴ δέ, ὀλίγον μετὰ τοὺς γάμους της, ἐγέννησε τὴν Ἑκάτην.

Δήμητρα καὶ Περσεφόνη

Ἡ Δήμητρα (Δημήτηρ) καὶ ἡ κόρη της Περσεφόνη ἢ Κόρη, κατέχουν σπουδαιοτάτην θέσιν εἰς τὴν θρησκεῖαν καὶ τὴν μυθολογίαν τῶν Ἑλλήνων. Θὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ αὐτὰς προκειμένου περὶ τῶν περιφήμων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα 'Ελευσινίων μυστηρίων. Πρὸς τὸ παρόν, ὅμως, θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὰς μετὰ τοῦ Διὸς σχέσεις των.

Εἰς τὴν μῆνίν των κατὰ τοῦ εἰδωλολατρισμοῦ, οἱ Πατέρες τῆς 'Εκκλησίας, ἰδίως ὁ 'Αρνόβιος καὶ ὁ Λακτάντιος, δὲν ἐδίστασαν νὰ υἱοθετήσουν παραδόσεις χαρακτηριζομένας ἀπὸ τὸν πλέον ποταπὸν νατουραλισμόν, τῶν ὁποίων ἄλλωστε οὐδεμία μνεία ὑπάρχει εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς. Εἰς γλῶσσαν λατινικήν, ἡ ὁποία δὲν ἐνθυμίζει καθόλου τὰ κείμενα τοῦ Κικέρωνος, ὁ 'Αρνόβιος μᾶς διηγεῖται ὅτι ὁ Ζεὺς κατελήφθη αἰφνιδίως ἀπὸ φλογερὸν πάθος διὰ τὴν Δήμητρα, τὸ ὁποῖον καὶ ἱκανοποιεῖ τέλος. Ἡ θεὰ καταλαμβάνεται ἀπὸ ἀπελπισίαν, ἐν τέλει ὅμως συγχωρεῖ τὸν ἔνοχον καὶ δὲν σκέπτεται πλέον παρὰ τὸ παιδὶ ποὺ συνέλαβε. Μετὰ ἐννέα μῆνας ἐγέννησεν ἐκείνην, ἡ ὁποία, ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Περσεφόνης, ἐχρησίμευσεν ὡς θέμα ἑνὸς ἀπὸ τοὺς παραδοξοτέρους μύθους τῆς μυθολογίας.

Ἔρωτες τοῦ Διὸς μετὰ θνητῶν. Νιόβη

Ὁ κύριος τοῦ 'Ολύμπου δὲν ἀρκεῖται εἰς τὰς ἐπιτυχίας του εἰς τὸ ἄμεσον περιβάλλον του. Μέγας ἀριθμὸς θνητῶν εἵλκυσαν τὴν προσοχήν του. Κατὰ τοὺς Πατέρας τῆς 'Εκκλησίας, τοῦτο δὲν διήρκεσεν ὀλιγώτερον τῶν δέκα ἑπτὰ γενεῶν. 'Απὸ τοὺς ἔρωτας αὐτοὺς ἐγεννήθησαν πλεῖστοι ἥρωες, τῶν ὁποίων ἡ θαυμαστὴ ἱστορία κατέχει σπουδαιοτάτην θέσιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν Μυθολογίαν.

Ἡ πρώτη θνητὴ τὴν ὁποίαν ἠγάπησεν ὁ Ζεὺς ἦτο, ὡς ἐλέγετο, ἡ Νιόβη. Δὲν πρέπει νὰ τὴν συγχέωμεν μὲ τὴν κόρην τοῦ Ταντάλου, τὴν θλιβερὰν ἱστορίαν τῆς ὁποίας θὰ ἀφηγηθῶμεν εἰς ἄλλο κεφάλαιον. Δὲν γνωρίζομεν, ἄλλως τε, περὶ αὐτῆς σπουδαῖα πράγματα· ἐλάχιστα εἶναι τὰ σχετικὰ δεδομένα ποὺ ἔφθασαν μέχρις ἡμῶν. Κόρη τοῦ Φορωνέως, βασιλέως τῆς Πελοποννήσου, καὶ τῆς Νύμφης Λαοδικείας, ἡ Νιόβη ἀπέκτησεν ἀπὸ τὸν Δία ἕνα υἱόν, τὸν Ἄργον, ὁ ὁποῖος, ὡς ἐλέγετο, ἵδρυσε τὴν ὁμώνυμον πόλιν.

Ὁ Ζεὺς καὶ αἱ Νύμφαι. Καλλιστὼ

Ἡ πραγματικὴ σημασία τῆς λέξεως «νύμφη», εἰς τὴν πρωτόγονον ἑλληνικὴν Μυθολογίαν, εἶναι: νέα κόρη εἰς ὥραν γάμου. Ἀργότερα ὠνόμασαν μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ καὶ θεάς, διέκριναν δὲ αὐτὰς εἰς Νύμφας ὑδάτων, ὀρέων, ἀγρῶν κλπ. Θὰ ἀσχοληθῶμεν εἰδικῶς περὶ αὐτῶν εἰς τὸ κεφάλαιον τὸ ἀφιερωμένον εἰς τὰς θεότητας τῶν ὑδάτων.

Κατὰ τὸν Ἡσίοδον, ἡ Καλλιστὼ (ἀπὸ τὸ καλλίστη = ἡ πλέον ὡραία) ἦτο Εὔμφη. Μερικοὶ συγγραφεῖς λέγουν ὅτι ἦτο κόρη θνητοῦ, τοῦ Λυκάονος. Ἐξαιρετικῶς ὡραία, εἶχεν ὁρκισθῆ νὰ μείνῃ παρθένος. Σύντροφος τῆς Ἀρτέμιδος, ἔφερε τὰ ἴδια μὲ ἐκείνην ἐνδύματα καὶ συνεμερίζετο τὴν παρθενικὴν ζωήν της. Ἀλλ' ὁ Ζεὺς τὴν ἐπεθύμει μὲ σφοδρότατον πάθος. Ἐπωφελήθη, λοιπόν, μιᾶς εὐκαιρίας κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Καλλιστὼ ἀνεπαύετο εἰς τὸ βάθος ἑνὸς δάσους, ἔχουσα ἀποθέσει δίπλα της τὸ τόξον της καὶ τὰ βέλη της. Διὰ νὰ μὴ προκαλέσῃ τὴν δυσπιστίαν τῆς νεαρᾶς παρθένου, παρουσιάσθη ἐνώπιόν της μὲ τὴν μορφὴν τῆς Ἀρτέμιδος. Ἡ Καλλιστὼ ὑποκύπτει. Τρέμει τώρα μήπως ἡ Ἄρτεμις ἀνακαλύψῃ ὅτι παρέβη τὸν ὅρκον τῆς ἁγνότητος. Ἐπὶ ἀρκετὸν καιρὸν κατορθώνει νὰ κρύπτῃ τὴν κατάστασίν της. Μίαν ἡμέραν, ὅμως, εἰς τὸ λουτρόν, ὅλα ἀποκαλύπτονται. Ἡ Ἄρτεμις καταλαμβάνεται ἀπὸ τρομερὰν ὀργήν. Παρακινεῖται, ἄλλως τε, εἰς αὐτὸ καὶ ἀπὸ τὴν ζηλότυπον Ἥραν, ἡ ὁποία ἔχει ἐκμανῆ ἀπὸ τὴν νέαν αὐτὴν ἀπιστίαν τοῦ συζύγου της. Διὰ νὰ σώσῃ τὴν Καλλιστώ, ὁ Ζεὺς τὴν μετεμόρφωσε εἰς ἄρκτον, ἡ Ἄρτεμις ὅμως τὴν κατετόξευσεν. Εἰς τὸ ἀναμεταξύ, τὸ παιδὶ ποὺ ἡ Καλλιστὼ εἶχε συλλάβει ἀπὸ τὸν Δία, δὲν ἐχάθη. Ὁ πατέρας του τὸ ἐπῆρε, τὸ μετέφερεν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν καὶ ἀνέθεσεν εἰς τὴν Μαῖαν τὴν ἀνατροφήν του. Ὁ υἱὸς αὐτὸς ὠνομάσθη Ἀρκάς, ἔγινε δὲ γενάρχης τῶν Ἀρκάδων. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν Καλλιστώ, ἐτοποθετήθη ἀπὸ τὸν ἐραστήν της μεταξὺ τῶν ἀστερισμῶν.

Ὁ Ζεὺς καὶ αἱ κόραι τοῦ Ἀσωποῦ ποταμοῦ. Αἴγινα. Ἀντιόπη

Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοσιν, ὁ ποταμὸς Ἀσωπὸς εἶχεν εἴκοσι κόρας. Δύο ἀπὸ αὐτάς, ἡ Αἴγινα καὶ ἡ Ἀντιόπη, ὑπῆρξαν θύματα τοῦ πάθους τοῦ Διός.

Διὰ νὰ ἀπαγάγῃ τὴν Αἴγιναν, ὁ Ζεὺς ἔλαβεν, ὅπως διηγοῦνται μερικοὶ συγγραφεῖς, τὴν μορφὴν ἀετοῦ. Ἀντιθέτως, ὁ Ὀβίδιος λέγει ὅτι μετεμορφώθη εἰς πῦρ. Ἡ νεαρὰ παρθένος μετεφέρθη ἀπὸ τὸν Δία εἰς τὴν νῆσον Οἰνώνην (ἢ Οἰνοπίαν), ἡ ὁποία ἐκ τού-

του μετωνομάσθη εἰς Αἴγιναν. Ἐγέννησε δὲ ἕνα υἱόν, τὸν Αἰακόν.

Μὲ τὸν μῦθον αὐτὸν συνδέεται καὶ ὁ μῦθος τοῦ Σισύφου. Αὐτὸς ἀπεκάλυψεν εἰς τὸν Ἀσωπὸν τὸ ὄνομα τοῦ ἀπαγωγέως τῆς κόρης του, εἶναι δὲ γνωστὸν πῶς ἐτιμωρήθη δι' αὐτό. Περιπλανώμενος πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς Αἰγίνης, ὁ Αἰακὸς ἔφθασεν εἰς τὴν Κόρινθον, ὅπου τότε ἐβασίλευεν ὁ Σίσυφος. Ὁ τόπος ὑπέφερεν ἀπὸ φοβερὰν ξηρασίαν. Ὁ Ἀσωπὸς διὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς κατοίκους ἔκαμε νὰ ἀναβλύσῃ μία πηγή. Ἀπὸ εὐγνωμοσύνην τότε ὁ Σίσυφος τοῦ ἀπεκάλυψεν ὅτι ἀπαγωγεὺς τῆς κόρης του ἦτο ὁ Ζεύς. Ὁ Ἀσωπὸς συνεχίζει ἀμέσως τὴν πορείαν του πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς Αἰγίνης, ἀλλ' ὁ Ζεὺς τὸν κεραυνοβολεῖ καὶ τὸν ἀναγκάζει νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν κοίτην του. Κατ' ἄλλον μῦθον, ὁ ἐξωργισμένος πατέρας συνέλαβε τοὺς δύο ἐραστὰς κατὰ τὴν ὥραν τῶν ἐναγκαλισμῶν των. Διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν ὀργήν του, ὁ Ζεὺς δὲν εὐρῆκεν ἄλλο μέσον παρὰ νὰ μεταμορφώσῃ τὴν νέαν εἰς νῆσον, αὐτὸς δὲ νὰ μεταβληθῇ εἰς πέτραν.

Διὰ νὰ κατακτήσῃ τὴν Ἀντιόπην, ἀδελφὴν τῆς Αἰγίνης, ὁ Ζεὺς μετεμορφώθη εἰς σάτυρον. Δίδυμοι υἱοί, ὁ Ἀμφίων καὶ ὁ Ζῆθος, ἐγεννήθησαν ἀπὸ τὴν ἕνωσιν αὐτήν. Καὶ οἱ δύο ἔγιναν διάσημοι. Περὶ αὐτῶν θὰ γίνῃ λόγος εἰς τὸ κεφάλαιον τῶν θηβαϊκῆς προελεύσεως μύθων.

Ὁ μῦθος τῆς Ἀντιόπης διεσώθη μέχρις ἡμῶν ὑπὸ πολλὰς μορφάς. Μία ἀπὸ τὰς γνωστοτέρας παριστάνει τὴν Ἀντιόπην ὄχι ὡς κόρην τοῦ Ἀσωποῦ ποταμοῦ, ἀλλὰ τοῦ Νυκτέως, υἱοῦ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ μιᾶς Πλειάδος. Ἔγκυος ἀπὸ τὸν Δία, ἡ Ἀντιόπη ἔφυγε, φοβουμένη τὰς τρομερὰς ἀπειλὰς τοῦ πατρός της. Κατέφυγεν εἰς τὸ ὄρος Κιθαιρῶνα, ἐκεῖ δὲ τὴν εὑρῆκε ὁ Ἐπωπεύς, τύραννος τῆς Σικυῶνος. Οὗτος, γοητευθεὶς ἀπὸ τὴν ὡραιότητά της καὶ καταληφθεὶς ἀπὸ οἶκτον διὰ τὴν περιπέτειάν της, τὴν ἐνυμφεύθη. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὁ Νυκτεύς, μὴ δυνάμενος νὰ ἐπιζήσῃ τῆς προσβολῆς, ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Σικυῶνος καὶ τρωθεὶς θανασίμως τραυματίζει καὶ αὐτὸς τὸν Ἐπωπέα. Προτοῦ ἀποθάνῃ, ὅμως, ἀνέθεσεν εἰς τὸν ἀδελφόν του Λύκον τὴν φροντίδα νὰ τὸν ἐκδικηθῇ. Ὁ Λύκος βαδίζει κατὰ τῆς Σικυῶνος, ἐν τῷ μεταξὺ δὲ καταλαμβάνει ὁ θάνατος καὶ τὸν τραυματισμένον Ἐπωπέα, τοῦ ὁποίου ὁ διάδοχος Λαμέδων παραδίδει τὴν Ἀντιόπην. Καθ' ὁδόν, ἡ δυστυχισμένη νέα γεννᾷ δίδυμα, τὸν Ἀμφίωνα καὶ τὸν Ζῆθον. Ἀφοῦ ὑπέφερεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη, κατώρθωσε τέλος νὰ φύγῃ καὶ νὰ μεταβῇ πρὸς συνάντησιν τῶν υἱῶν της, οἱ ὁποῖοι ἐν τῷ μεταξὺ εἶχαν μεγαλώσει καὶ ἠμπόρεσαν νὰ ἐκδικηθοῦν σκληρῶς τοὺς βασανιστὰς τῆς μητέρας των.

Τὰ βάσανα τῆς Ἰοῦς

Ἡ Ἰὼ ὑπῆρξε τὸ κατ' ἐξοχὴν θῦμα τῆς ζηλοτυπίας τῆς Ἥρας. Κατεδιώχθη ἀπὸ αὐτὴν ἀμειλίκτως καὶ ὑπεβλήθη εἰς τὰ πλέον σκληρὰ μαρτύρια. Κόρη τοῦ Ἰνάχου, τοῦ πλέον ἀρχαίου βασιλέως τοῦ Ἄργους, ἡ Ἰώ, μὲ τὴν θαυμαστὴν ὡραιότητά της προκαλεῖ τὸν ἔρωτα τοῦ Διός. Ἀλλὰ ἡ ζηλότυπος Ἥρα ἀγρυπνεῖ. Παρακολουθεῖ ἐκ τοῦ πλησίον τοὺς ἐραστάς. Ὁ Ζεὺς νομίζει ὅτι θὰ παραπλανήσῃ τὴν Ἥραν μεταμορφώνων τὴν Ἰὼ εἰς λευκὴν ἀγελάδα. Εὐθὺς ἀμέσως ἡ Ἥρα τοῦ ζητεῖ νὰ τῆς κάμῃ δῶρον τὴν ἀγελάδα ἐκείνην. Ὁ Ζεὺς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἐπιθυμίαν της. Ἡ Ἥρα ἐμπιστεύεται, τότε, τὴν φύλαξιν τῆς Ἰοῦς, μεταμορφωμένης εἰς ἀγελάδα, εἰς τὸν τρομερὸν Ἄργον, τέρας μὲ ἑκατὸν μάτια. Εἰς ἐκτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς του, ὁ Ἄργος ὡδήγησε τὴν Ἰὼ-ἀγελάδα εἰς ἓν ἱερὸν ἄλσος πλησίον τῶν Μυκηνῶν καὶ τὴν ἔδεσεν εἰς ἓν δένδρον, ἐλαίαν κατὰ τὸν Ἀπολλώδωρον. Αὐτὸ τὸ δένδρον ὑπῆρχε, καὶ τὸ ἔδειχναν εἰς τοὺς ἐπισκέπτας, ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐποχήν. Ἐκεῖ δεμένην τὴν ἐφύλασσεν ὁ Ἄργος, χωρὶς νὰ παραμελῇ τὸ καθῆκόν του οὔτε μίαν στιγμήν. Εἰς τὸ τέλος ὁ Ζεύς, ἀπὸ οἶκτον, ἀνέθεσεν εἰς τὸν Ἑρμῆν νὰ σκοτώσῃ τὸ τέρας.

Ἡ Ἥρα, τότε, ἐφεῦρε νέον μαρτύριον διὰ τὴν ἀτυχῆ ἀντίζηλόν της. Ἓν φοβερὸν ἔντομον, ὁ οἶστρος, καταδιώκει ἀδιακόπως τὴν Ἰώ. Αὐτή, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὰ κεντήματά του, φεύγει, φεύγει διαρκῶς. Τίποτε δὲν τὴν σταματᾶ εἰς τὸν ἀλλόφρονα δρόμον της. Διασχίζει τὴν θάλασσαν, ἡ ὁποία καὶ σήμερον φέρει τὸ ὄνομά της (Ἰόνιον πέλαγος), κατ' ἄλλην ὅμως παράδοσιν διέρχεται τὸν Βόσπορον καὶ φθάνει, ἔπειτα ἀπὸ πολλὰς περιπετείας, εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐκεῖ, ὁ Ζεὺς τῆς δίδει ἐκ νέου, δι' ἁπλῆς ἀπαφῆς, τὴν πρώτην μορφήν της, αὐτὴ δὲ γεννᾷ τὸν Ἔπαφον.

Κατὰ τὸν Ἀπολλόδωρον τὸν Ἀθηναῖον, ἡ ζηλοτυπία τῆς Ἥρας κατεδίωξε καὶ τὸ παιδὶ τῆς Ἰοῦς καὶ τοῦ Διός. Ἡ σύζυγος τοῦ Κρονίωνος ἀνέθεσεν εἰς τοὺς Κουρῆτας νὰ ἐξαφανίσουν τὸν Ἔπαφον. Ὀργισθείς, ὅμως, ὁ Ζεὺς ἐφόνευσεν ἐκείνους ποὺ τὸν εἶχαν φυλάξει ἄλλοτε, κατὰ τὴν παιδικήν του ἡλικίαν, εἰς τὴν Κρήτην. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν Ἰώ, ὅπως καὶ τόσα ἄλλα θύματα τοῦ πάθους τοῦ Διός, ἔλαβεν ἀργότερον μίαν θέσιν εἰς τὸν οὐράνιον θόλον ὡς ἀστερισμός.

Ζεὺς καὶ Εὐρώπη

Ὀλιγώτερον τραγικὸς ἀπὸ τὸν μῦθον τῆς Ἰοῦς ὁ μῦθος τῆς ἁρπαγῆς τῆς Εὐρώπης, ἐθέρμανε τὴν φαντασίαν τῶν ποιητῶν καὶ τῶν καλλιτεχνῶν τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Πατέρα τῆς Εὐρώπης θεωροῦν, ἄλλοι μὲν τὸν Φοίνικα ἄλλοι δὲ τὸν Ἀγήνορα. Καὶ οἱ δύο ἐβασίλευσαν εἰς τὰς ὄχθας τῆς Συρίας. Ὁ Ζεὺς εἶδε τὴν Εὐρώπην, διὰ πρώτην φοράν, μίαν ἡμέραν ποὺ ἡ νεαρὰ παρθένος, εἰς παραθαλάσσιον ἀγρόν, ἐμάζευεν ἄνθη μαζὶ μὲ τὰς φίλας της. Τὸ πάθος του ἤναψε διὰ μιᾶς. Διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν σκοπόν του καταφεύγει καὶ τὴν φορὰν αὐτὴν εἰς ἓν στρατήγημα. Μεταμορφώνεται εἰς ταῦρον, ἥμερον κατὰ τὴν ἐμφάνισιν, ὡραῖον, μὲ εὐωδιάζουσαν ἀναπνοήν. Ἔκθαμβος ἀπὸ τὴν ὡραιότητα τοῦ ζῴου, ἡ Εὐρώπη πλησιάζει τὸν ταῦρον καὶ τὸν θωπεύει. Δέχεται ἐκεῖνος τὰς θωπείας καὶ γονατίζει. Χάριν παιδιᾶς ἡ νεαρὰ Εὐρώπη κάθεται εἰς τὴν ράχην του, προσκαλεῖ μάλιστα καὶ τὰς φίλας της νὰ τὴν μιμηθοῦν. Ταχύς, ὅμως, ὡς ἀστραπή, ὁ ταῦρος ἀνορθώνεται καὶ τρέχει πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἡ Εὐρώπη, ἔντρομος, δὲν τολμᾷ νὰ πηδήσῃ εἰς τὸ ἔδαφος, ἀλλὰ κρατεῖται ἀπὸ τὰ κέρατά του καὶ ζητεῖ μὲ κραυγὰς βοήθειαν. Ματαίως... Ἐν μέσῳ θριαμβευτικῆς συνοδείας ἀπὸ Τρίτωνας καὶ Νηρηΐδας τὸ θεῖον ζῷον σχίζει τὰ κύματα καὶ φθάνει εἰς τὴν Κρήτην. Ἐκεῖ, αἱ Ἐποχαὶ εἶχαν ἑτοιμάσει τὴν νυμφικὴν παστάδα μέσα εἰς τὸ Δικταῖον ἄντρον. Κατ' ἄλλον μῦθον, ἡ ἕνωσις τοῦ Διὸς καὶ τῆς Εὐρώπης ἔγινεν εἰς τὴν Γόρτυνα, ὑπὸ τὴν σκιὰν μιᾶς πλατάνου, ἡ ὁποία ἔκτοτε παρέμεινεν ἀειθαλὴς καὶ ἐδεικνύετο μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ Εὐρώπη ἐγέννησεν ἐκ τοῦ Διὸς τὸν Μίνωα καὶ τὸν Ραδάμανθυν, Κρῆτας ἥρωας, περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ λόγος περαιτέρω. Ὡς υἱόν της θεωροῦν μερικοὶ καὶ τὸν Σαρπηδόνα, ὁ ὁποῖος, ὅμως, παρὰ τὴν θείαν καταγωγήν του, δὲν ἀπέφυγε τὸν θάνατον. Τὴν προστασίαν τῆς Εὐρώπης ὁ Ζεὺς τὴν ἀνέθεσεν εἰς τὸν Γίγαντα Τάλων, τοῦ ὁποίου τὸ σῶμα «κατεσκευασμένον ἀπὸ σκληρότατον χαλκόν, ἦτο ἄτρωτον, πλὴν μιᾶς φλεβὸς εἰς τὴν πτέρναν». Τῆς ἔδωσεν ἐπίσης μίαν κύνα, ἀπὸ τὴν ὁποίαν καμμία λεία δὲν ἠμποροῦσε νὰ διαφύγῃ, καὶ μίαν φαρέτραν τῆς ὁποίας τὰ βέλη ἐπετύγχαναν πάντοτε τὸν στόχον. Μετά τινα χρόνον, ἡ Εὐρώπη ἔλαβεν ὡς σύζυγον ἕνα βασιλέα Κρῆτα, ὁ ὁποῖος υἱοθέτησε τὰ τέκνα ποὺ εἶχε ἀποκτήσει ἀπὸ τὸν Δία.

Δανάη. Ἡ χρυσῆ βροχή. Γένησις τοῦ Περσέως

Ὁ περὶ Δανάης μῦθος ἦτο ἀπὸ τοὺς πλέον διαδεδομένους τῆς ἑλληνικῆς Μυθολογίας. Ἀπὸ τὸν γάμον του μὲ τὴν Εὐρυδίκην ὁ Ἀκρίσιος, ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἄργους, ἀπέκτησε μόνον μίαν κόρην, τὴν Δανάην. Ἀπελπισμένος ποὺ δὲν ἀπέκτα υἱόν, ἐζήτησε τὴν συμβουλὴν τοῦ μαντείου, ὁ χρησμὸς ὅμως τὸν ἐβύθισεν εἰς μεγάλην στενοχωρίαν. Κατ' αὐτόν, ὁ Ἀκρίσιος ἔπρεπε νὰ παύσῃ ἐλπίζων ὅτι θὰ ἀποκτοῦσεν υἱόν, ἀντιθέτως ὅμως, υἱὸν προωρίζετο νὰ ἀποκτήσῃ ἡ Δανάη, ὁ ὁποῖος καὶ θὰ ἐγίνετο αἰτία τοῦ θανάτου τοῦ πάππου του. Διὰ νὰ ἀποτρέψῃ τὸ μοιραῖον ὁ Ἀκρίσιος, μόλις ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Ἄργος, κατεσκεύασεν ὑπόγειον διαμέρισμα ἀπὸ χαλκὸν καὶ ἔκλεισεν ἐκεῖ τὴν Δανάην μαζὶ μὲ τὴν τροφόν της. Ἔπειτα ἀπὸ αὐτό, ὁ πατέρας της τὴν ἐθεώρει πλέον κατάδικον εἰς τὴν αἰωνίαν παρθενίαν. Τότε, ὅμως, παρουσιάσθη ὁ Ζεύς. Ἐρωτεύεται τὴν Δανάην. Διὰ νὰ φθάσῃ μέχρις αὐτῆς, μεταμορφώνεται εἰς χρυσῆν βροχήν, ἡ ὁποία διαπερᾷ τὴν στέγην καὶ πίπτει εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς Δανάης. Ἀναλαμβάνει τότε ὁ θεὸς τὴν μορφήν του καὶ ἑνώνεται μὲ τὴν κόρην. Ἀπὸ τὴν ἕνωσιν αὐτὴν ἡ αἰχμάλωτη βασιλοπούλα ἀπέκτησεν υἱόν, τὸν Περσέα, ποὺ ἔγινεν ἕνας ἀπὸ τοὺς διασημοτέρους ἥρωας τῆς Ἑλλάδος. Χάρις εἰς τὴν συμπαιγνίαν τῆς τροφοῦ της, ἡ Δανάη, ἐπὶ πολὺν χρόνον, κατώρθωνε νὰ μὴ μάθῃ τίποτε ὁ πατέρας της. Μίαν ἡμέραν, ὅμως, ὁ Ἀκρίσιος ἤκουσε τὰς κραυγὰς τοῦ παιδίου καὶ ἀνεκάλυψε τὰ πάντα. Ἔσυρεν ἀμέσως τὴν κόρην του πρὸ τοῦ βωμοῦ τοῦ Διὸς καὶ τῆς ἐζήτησε νὰ τοῦ ἀποκαλύψῃ τὸ ὄνομα τοῦ ἐραστοῦ της. Ἡ Δανάη ἀπήντησεν ὅτι ἦτο ὁ Ζεύς. Ἀλλ' ὁ Ἀκρίσιος δὲν ἤθελε νὰ πιστεύσῃ. Διὰ νὰ τιμωρήσῃ τὴν κόρην του, κατεσκεύασε μίαν κιβωτόν, ἔκλεισε μέσα τὴν Δανάην καὶ τὸ παιδί της καὶ τοὺς ἔρριψεν εἰς τὴν θάλασσαν. Κλυδωνιζομένη ἀπὸ τὰ κύματα, ἡ φυλακὴ τῆς Δανάης καὶ τοῦ Περσέως ἔφθασε κάποτε εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Σερίφου. Ἕνας ψαρᾶς, ὁ Δίκτυς, συνέλαβε μέσα εἰς τὰ δίκτυα του τὸ παράδοξον ἀντικείμενον. Κραυγαὶ ἠκούοντο ἀπὸ τὸ ἐσωτερικόν του. Ὁ Δίκτυς τὸ ἤνοιξε καὶ ἐλευθέρωσε τοὺς ἐγκλείστους. Ἡ Δανάη καὶ ὁ Περσεὺς διηγήθησαν τότε εἰς τὸν ψαρᾶν τὰς περιπετείας των. Χωρὶς δισταγμὸν ὁ Δίκτυς τοὺς ἐπῆρε εἰς τὸ σπίτι του καὶ ἀνέλαβε τὴν φροντίδα των. Ἀλλ' ὁ ἀδελφός του ἐρωτεύθη τὴν Δανάην. Ἡ ἀτυχὴς γυναίκα ὑπέφερεν ἔκτοτε τὰ πάνδεινα, μέχρι τῆς ἡμέρας ποὺ ὁ Περσεὺς τὴν ἀπηλευθέρωσε καὶ τὴν ἔστειλεν εἰς τὸ Ἄργος, ὅπου καὶ ἔζησε τὸν ὑπόλοιπον βίον της.

Ζεὺς καὶ Σεμέλη. Γέννησις τοῦ Διονύσου

Μὴ δυνηθεῖσα νὰ ἐμποδίσῃ τὸν Δία νὰ ἑνωθῇ μὲ τὴν Σεμέλην, κόρην τοῦ βασιλέως τῶν Θηβῶν Κάδμου, ἡ Ἥρα ἐξεδικήθη κατὰ σκληρότατον τρόπον. Ἀφοῦ ἔλαβε τὴν μορφὴν τῆς τροφοῦ τῆς Σεμέλης, ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τῆς ἀντιζήλου της καὶ τῆς ὑπέβαλε τὴν ἰδέαν νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν ἐραστήν της, ἀφοῦ τὸν ὁρκίσῃ ἐκ τῶν προτέρων εἰς τὰ ὕδατα τῆς Στυγός, ὅτι θὰ τῆς κάμῃ τὴν χάριν ποὺ θὰ τοῦ ζητήσῃ, νὰ τὴν ἐπισκεφθῇ «μὲ τὴν μορφὴν ὑπὸ τὴν ὁποίαν μετέβη νὰ ζητήσῃ τὴν Ἥραν εἰς γάμον». Ὁ Ζεὺς ματαίως προσεπάθησε νὰ πείσῃ τὴν Σεμέλην νὰ παραιτηθῇ τῆς ἀξιώσεώς της. Ἡ νέα ἐπέμενε. Τότε ὁ ὕπατος τῶν θεῶν εἰσῆλθεν εἰς τὸ δωμάτιόν της «ἐπάνω εἰς τὸ ἅρμα του, συνοδευόμενος ἀπὸ κεραυνούς, ἀστραπὰς καὶ βροντάς». Ἡ δυστυχισμένη νέα κατεκάη. Τὸ παιδὶ ποὺ ἔφερεν εἰς τὰ σπλάγχνα της καὶ τοῦ ὁποίου ἡ κυοφορία δὲν εἶχεν ἀκόμη τερματισθῇ, ὁ Ζεὺς τὸ ἐπῆρε καὶ τὸ ἔρραψε μέσα εἰς τὸν μηρόν του. Ὅταν ἐπέρασαν οἱ ἐννέα μῆνες, τὸ ἀπέσυρεν. Ἔτσι ἐγεννήθη ὁ Διόνυσος, θεὸς τοῦ οἴνου.

Ὁ Ζεὺς διέταξε τότε τὸν Ἑρμῆν νὰ φέρῃ τὸ νεογέννητον εἰς τὸν Ὀρχομενὸν καὶ νὰ τὸ παραδώσῃ εἰς τὴν Ἰνώ, ἀδελφὴν τῆς Σεμέλης. Ἡ Ἰνὼ καὶ ὁ σύζυγός της Ἀθάμας περιέβαλαν τὸ παιδὶ μὲ τὰς πλέον στοργικὰς φροντίδας. Ἡ Ἥρα, ὅμως, μὴ ἀρκουμένη εἰς τὸν θάνατον τῆς Σεμέλης, κατεδίωξεν ὁλόκληρον τὴν οἰκογένειαν. Ἔκαμε νὰ καταληφθῇ ἀπὸ μανίαν ὁ Ἀθάμας καὶ νὰ σκοτώσῃ τὸν ἕνα υἱόν του, τὸν ὁποῖον ἐξέλαβε πρὸς στιγμὴν ὡς ἔλαφον. Ἡ Ἰνώ, ἐξ ἄλλου, ἔρριψε τὸ ἄλλο παιδί της μέσα σὲ βραστὸ νερό. Ἐν συνεχείᾳ ἐπῆρε τὸ πτῶμά του εἰς τὰς ἀγκάλας της καὶ ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν. Διὰ νὰ προφυλάξῃ τὸν Διόνυσον ἀπὸ τὴν ὀργὴν τῆς Ἥρας, ὁ Ζεὺς τὸν μετεμόρφωσεν εἰς ἐρίφιον, ὁ δὲ Ἑρμῆς τὸν μετέφερεν εἰς τὴν Νύσαν, ὡραίαν κοιλάδα μετὰ σπηλαίου, ἡ ὁποία ἐτοποθετεῖτο εἰς τὴν Βοιωτίαν ἢ τὴν Θρᾴκην ἢ τὰς Ἰνδίας ἢ τὴν Ἀραβίαν, καὶ τὸν παρέδωσε εἰς τὰς νύμφας, εἰς τὰς ὁποίας καὶ ἀνέθεσε τὴν ἀνατροφήν του. Αὐταὶ τὸν ἀνέθρεψαν δι' ἀθανάτου ἡδείας τροφῆς, ἐντὸς τοῦ σπηλαίου.

Ζεὺς καὶ Λήδα. Κάστωρ καὶ Πολυδεύκης. Ἑλένη

Τὸ θερμὸν πάθος τοῦ Διὸς δὲν περιωρίζετο μόνον εἰς τὰς παρθένους. Καὶ ἐγγάμους ἠγάπησεν ὁ Ὀλύμπιος. Εἰς πλείστας περιπτώσεις δὲν ἐδίστασε νὰ προσβάλῃ τὴν τιμὴν ἁπλῶν θνητῶν. Οἱ

περιφημότεροι ἐν προκειμένῳ μῦθοι εἶναι τῆς Λήδας καὶ τῆς Ἀλκμήνης.

Ἡ Λήδα ἦτο κόρη ἑνὸς βασιλέως τῆς Αἰτωλίας, εἶχε δὲ γίνει σύζυγος τοῦ Λακεδαιμονίου Τυνδάρεω. Ἐγέννησε πολλὰ παιδιά, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ τὴν Κλυταιμνήστραν, τὴν μέλλουσαν σύζυγον τοῦ Ἀγαμέμνονος. Διὰ νὰ ἀποκτήσῃ τὴν Λήδαν ὁ Ζεὺς μετεμορφώθη εἰς κύκνον. Ἐλάχιστοι μῦθοι, ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι σήμερον, ἐνέπνευσαν τόσον τοὺς καλλιτέχνας, ὅσον αὐτός.

Ἡ Δανάη καὶ ἡ Χρυσῆ βροχή.
(Ἔργον τοῦ Corrège. Ρώμη, Galerie Borghèse)

Κατά τινας συγγραφεῖς, ἡ Λήδα, συνευρεθεῖσα τὴν ἰδίαν νύκτα μὲ τὸν Τυνδάρεω καὶ μὲ τὸν Δία, συνέλαβεν ἐκ τοῦ πρώτου τὸν Κάστορα, ἐκ δὲ τοῦ δευτέρου τὸν Πολυδεύκην καὶ τὴν Ἑλένην. Ἄλλοι συγγραφεῖς λέγουν ὅτι ἡ Λήδα ἐγέννησε δύο αὐγά. Ἀπὸ τὸ ἓν ἐγεννήθη ἡ Ἑλένη. Ἀπὸ τὸ ἄλλο, ποὺ περιεῖχε δύο σπέρματα, ἓν τοῦ Διὸς καὶ ἓν τοῦ Τυνδάρεω, ἐγεννήθησαν ὁ Κάστωρ καὶ ὁ Πολυδεύκης. Θὰ ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τοῦ θέματος, ὅταν θὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τοὺς Διοσκούρους.

Ζεὺς καὶ Ἀλκμήνη. Γέννησις τοῦ Ἡρακλέους

Ἐλέγετο ὅτι ἡ Ἀλκμήνη ἦτο ἡ τελευταία θνητὴ ποὺ ἠγάπησεν ὁ Ζεύς. Ἦτο σύζυγος τοῦ Ἀμφιτρύωνος, ἡ δὲ εὐφυΐα της καὶ ἡ ὡραιότης της προκαλοῦν νέαν ἐκδήλωσιν τοῦ πάθους τοῦ Κρονίωνος. Μίαν νύκτα ποὺ ὁ Ἀμφιτρύων ἀπουσίαζεν, ὁ Ζεὺς παίρνει τὰ χαρακτηριστικά του καὶ παρουσιάζεται εἰς τὴν Ἀλκμήνην. Αὐτὴ πιστεύει ὅτι ἔχει ἐνώπιόν της τὸν σύζυγόν της. Πῶς νὰ ἀμφιβάλλῃ περὶ αὐτοῦ, ὅταν ἐκεῖνος τῆς διηγεῖται λεπτομερῶς ὅλα τὰ γεγονότα τῆς ἡμέρας; Χάρις εἰς τὴν σύγχυσιν αὐτήν, ὁ Ζεὺς κατακτᾷ χωρὶς κόπον τὴν Ἀλκμήνην. Περνᾷ μαζί της μίαν νύκτα «τὴν ὁποίαν ἔκαμε νὰ διαρκέσῃ ὅσον τρεῖς κανονικαὶ νύκτες»,

διότι, κατόπιν διαταγῆς του, ὁ ἥλιος δὲν ἐνεφανίσθη ἐπὶ μίαν ἡμέραν. Ἔπειτα ἀπὸ αὐτά, ὁ ἀληθινὸς Ἀμφιτρύων ἐπανέρχεται εἰς τὸ σπίτι του. Ἐκπλήσσεται ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν προθυμίας ἐκ μέρους τῆς συζύγου του καὶ ἀνησυχεῖ. Τὴν πιέζει μὲ ἐρωτήσεις. Αὐτή, ἀφελέστατα, τοῦ ἀπαντᾷ ὅτι αἱ ἐρωτήσεις του εἶναι δι' αὐτὴν ἀκατανόητοι, δεδομένου ὅτι μόλις πρὸ μερικῶν στιγμῶν ἐσταμάτησαν οἱ ἐναγκαλισμοί των.

Διὰ νὰ φωτίσῃ τὸ μυστήριον ὁ Ἀμφιτρύων ἀπευθύνεται εἰς τὸν μάντιν Τειρεσίαν. Μανθάνει ἀπὸ αὐτὸν ὅλην τὴν ἀλήθειαν, καὶ βέβαιος ὅτι ἡ καλὴ πίστις τῆς Ἀλκμήνης ἦτο ἐν τάξει, δὲν ζητεῖ καμμίαν ἐκδίκησιν. Ἐννέα μῆνας μετὰ ταῦτα, ἡ Ἀλκμήνη ἔφερεν εἰς φῶς τὸν ἐνδοξότερον ἥρωα τῆς ἑλληνικῆς Μυθολογίας, τὸν Ἡρακλέα.

Ζεὺς καὶ Γανυμήδης

Θὰ φανῇ ἴσως παράδοξον ἐκ πρώτης ὄψεως ὅτι ὁ μῦθος τοῦ Γανυμήδους ἀναφέρεται εἰς ἓν κεφάλαιον ἀφιερωμένον εἰς τοὺς ἔρωτας τοῦ Διός.

Εἰς τὰς ἐκδόσεις τῆς μυθολογίας τὰς προοριζομένας «ad usum delphini», ἡ σχετικὴ ἀφήγησις περιορίζεται εἰς τὸ ὅτι, ὁ Γανυμήδης, «ὁ ὡραιότερος τῶν θνητῶν», υἱὸς τοῦ Τρωὸς καὶ τῆς Καλλιρρόης, ἀνηρπάγη ἀπὸ ἀετὸν καὶ μετεφέρθη εἰς τὸν Ὄλυμπον. Ἐκεῖ ἔγινεν οἰνοχόος τῶν θεῶν. Τὴν ὑπηρεσίαν αὐτὴν ἐξετέλει μέχρι τότε ἡ κόρη τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας Ἥβη. Μίαν ἡμέραν ὅμως ὠλίσθησε καὶ ἔπεσεν, ἀπὸ τὴν πτῶσιν δὲ ἀνεκαλύφθη ἐν μέρει τὸ σῶμά της. Ἡ θέα τῆς γυμνῆς Ἥβης ἔπεισε τοὺς ἀθανάτους ὅτι ἦτο ἀνάξιον αὐτῆς νὰ ἐκτελῇ χρέη οἰνοχόου.

Ἐν τούτοις, σύμφωνα μὲ μερικοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, τὴν ἁρπαγὴν τοῦ Γανυμήδους ἐξετέλεσεν ὁ ἴδιος ὁ Ζεὺς μεταμορφωμένος εἰς ἀετόν. Καὶ τὸν μετέφερεν εἰς τὸν Ὄλυμπον, διὰ νὰ τὸν ἔχῃ κοντά του ὡς οἰνοχόον καὶ ὡς εὐχάριστον σύντροφον τῶν συμποσίων.

Θάλεια καὶ Φθία

Ἀπομένει νὰ ὁμιλήσωμεν διὰ δύο ἀκόμη θύματα τοῦ Διός, τὴν Θάλειαν καὶ τὴν Φθίαν. Ἐλάχιστα, ὅμως, πράγματα γνωρίζομεν περὶ αὐτῶν. Διὰ τὴν Θάλειαν γνωρίζομεν ὅτι, ὅπως ὁ Γανυμή-

δης, ἀνηρπάγη ἀπὸ τὸν Δία μεταμορφωμένον εἰς ἀετόν. Ὅσον διὰ τὴν Φθίαν, ὁ βασιλεὺς τῶν θεῶν, διὰ νὰ τὴν κατακτήσῃ μετεμορφώθη εἰς περιστεράν. Ἀπὸ τὴν ἕνωσιν αὐτὴν ἐγεννήθη ὁ Ἀχαιός.

Ἐξήγησις τῶν σχετικῶν μὲ τοὺς ἔρωτας τοῦ Διὸς μύθων

Ὁλόκληρος σχολὴ μυθολόγων ἐπεδόθη εἰς τὴν ἐξήγησιν τῶν ἀνωτέρω μύθων διὰ συσχετισμοῦ αὐτῶν μὲ φυσικὰ φαινόμενα. Διὰ μέσου ὑποθέσεων ἀρκετὰ εὐφυῶν, τῶν ὁποίων τὴν ἰδέαν ὑπέβαλλε συχνὰ ἡ συγκριτικὴ μυθολογία, διετυπώθησαν ποικίλαι θεωρίαι. Κατ' αὐτάς, ἡ γέννησις τῆς Ἀθηνᾶς συμβολίζει τὴν ἀστραπὴν ποὺ ἐκπηδᾷ ἀπὸ τὸ σύννεφον. Ὁ μῦθος τῆς Δανάης καὶ τοῦ Περσέως «εἶναι ἡ χαριτωμένη εἰκὼν τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου, κρυμμένου ἀκόμη μαζὶ μὲ ἐκείνην ποὺ τὸν ἐγέννησε εἰς τὰ σκοτάδια τοῦ λυκαυγοῦς, σκεπασμένου ἀπὸ τὰ κύματα, ἐπάνω ἀπὸ τὰ ὁποῖα θὰ ὑψώσῃ ἐντὸς ὀλίγου τὴν λάμπουσαν μορφήν του». «Ἡ Λήδα, ὅπως καὶ ἡ Λητώ, φαίνεται νὰ εἶναι προσωποποίησις τῆς νυκτός, ἡ ὁποία, ἀπὸ τὴν ἕνωσίν της μὲ τὸν θεὸν τοῦ Οὐρανοῦ, συλλαμβάνει καὶ γεννᾷ τὰ δυὸ ἄστρα, ποὺ φωτίζουν τὸν κόσμον».

Ἐάν, ὅμως, μερικαὶ ἀπὸ τὰς ἐξηγήσεις αὐτὰς φαίνωνται ἱκανοποιητικαί, ἄλλαι εἶναι ἐξαιρετικὰ τολμηραὶ καὶ πολὺ ἐνωρὶς ἐγκατελείφθησαν. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, ἡμεῖς τουλάχιστον συντασσόμεθα μὲ τὴν γνώμην τοῦ Bayle, ὁ ὁποῖος, προκειμένου περὶ τοῦ μύθου τοῦ Γανυμήδους, λέγει:

«Δὲν θὰ ἀναφέρω τὰς προταθείσας ἀλληγορικὰς ἑρμηνείας. Διότι δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ παιγνίδια τοῦ πνεύματος, ὅμοια τῶν ὁποίων ἠμπορεῖ νὰ ἐπινοῶνται ἐπ' ἄπειρον, καὶ διὰ τῶν ὁποίων εὑρίσκει κανεὶς εἰς κάθε πρᾶγμα ἐκεῖνο ποὺ θέλει».

III. ΙΣΧΥΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑΙ ΤΟΥ ΔΙΟΣ

Ἡ παντοδυναμία τοῦ Διὸς

Ἂν ἡ φαντασία τῶν Ἑλλήνων ἀπέδωσεν εἰς τὸν Δία περιπετείας κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπιληψίμους, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἡ εἰκὼν τὴν ὁποίαν εἶχαν σχηματίσει οἱ Ἕλληνες περὶ τοῦ θεοῦ αὐτοῦ ἀντιστοιχοῦσεν εἰς πολὺ ὑψηλὴν σύλληψιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐνυπάρχουν τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ μονοθεϊσμοῦ. Ὅπως θὰ ἴδωμεν ἐν συνεχείᾳ, ὁ Ὄλυμπος ἐφιλοξενοῦσε μέγαν ἀριθμὸν θεοτή-

των μὲ ποικίλας δικαιοδοσίας. Ἡ ἰσχύς των, ὅμως, εἶναι μηδαμινὴ ἐν συγκρίσει μὲ τὴν ἰσχὺν τοῦ Διός. Αὐτὸς συγκεντρώνει τὰ πάντα εἰς ἑαυτόν, δικαίως δὲ οἱ Ἕλληνες τὸν ὠνόμαζαν πατέρα θεῶν καὶ ἀνθρώπων.

Ὁ Ζεὺς εἶναι, πρῶτον, ὁ ἰσχυρότερος. Διὰ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν κυριαρχίαν του, ἐχρειάσθη νὰ διεξαγάγῃ μακροὺς ἀγῶνας κατὰ τῶν Τιτάνων καὶ τῶν Γιγάντων. Ἀνεδείχθη νικητής, ἡ ἀδελφή του ὅμως Ἥρα, ἡ ὁποία εἶναι συγχρόνως καὶ σύζυγός του, καὶ οἱ ἀδελφοί του, ὁ Ποσειδῶν καὶ ὁ Ἅδης, μὲ δυσκολίαν δέχονται νὰ ὑπακούσουν παθητικῶς εἰς αὐτόν. Δὲν εἶχε συμφωνηθῇ ὅτι ὁ Ποσειδῶν θὰ ἐβασίλευεν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ὁ Ἅδης εἰς τὸν κόσμον τῶν σκιῶν, ἐνῷ μόνον ἡ κυριαρχία τοῦ οὐρανοῦ θὰ ἀνῆκεν εἰς τὸν Δία; Τὸ τελευταῖον παιδί, ὅμως, τοῦ Κρόνου δὲν εἶναι τῆς αὐτῆς γνώμης. Δέχεται τὴν ὕπαρξιν ἄλλων θεῶν παραλλήλως μὲ αὐτόν, ἀλλ᾽ ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ εἶναι ὅλοι ταπεινοὶ ὑπήκοοί του, εἰς τοὺς ὁποίους κατὰ συγκατάθεσιν ἔχει παραχωρήσει μέρος τῆς ἐξουσίας του. Ἐὰν ἡ περίπτωσις τὸ ἐπιβάλλῃ, τοὺς ἀνακαλεῖ ἀμέσως εἰς τὴν τάξιν, ὅπως π. χ. εἰς αὐτὸ τὸ τυχαῖον χωρίον τῆς Ἰλιάδος:

«Θὰ μάθετε πόσο εἶμαι πιὸ δυνατὸς ἀπὸ ὅλους τοὺς θεούς. Ἰδού, θεοί, δοκιμᾶστε γιὰ νὰ πεισθῆτε ὅλοι: δέσατε στὸν οὐρανὸν μιὰ χρυσῆ ἁλυσίδα καὶ πιαστῆτε ἀπὸ αὐτὴν ὅλοι, θεοὶ καὶ θεές. Ὅσο καὶ νὰ προσπαθήσετε, δὲν θὰ παρασύρετε πρὸς τὴ γῆ τὸ Δία. Ἂν ὅμως ἐγὼ θελήσω νὰ σύρω τὴν ἁλυσίδα πρὸς ἐμέ, θὰ τραβήξω μαζί της καὶ γῆ καὶ θάλασσα. Τόσον εἶμαι δυνατώτερος ἀπὸ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους».

Ἓν ὀρφικὸν ποίημα, ἀναφερόμενον εἰς ἔργον, τὸ ὁποῖον κακῶς ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἀριστοτέλη, μᾶς παρουσιάζει ὑπὸ τὴν ἀκόλουθον μορφὴν τὴν ἰδέαν, ποὺ εἶχαν οἱ Ἕλληνες διὰ τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Διός:

«Ὁ Ζεὺς ἦτο ὁ πρῶτος· ὁ Ζεὺς εἶναι ὁ τελευταῖος καὶ ὁ κύριος τῆς βροντῆς.—Ὁ Ζεὺς εἶναι ἡ κεφαλή· ὁ Ζεὺς εἶναι τὸ μέσον· ἀπὸ τὸν Δία προέρχεται τὸ σύμπαν.—Ὁ Ζεὺς εἶναι ἡ βάσις τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ μὲ τὰ λαμπρὰ ἄστρα.—Ὁ Ζεὺς ἦτο ἄρρην, ὁ Ζεὺς ἦτο ἐπίσης ἀθάνατος Νύμφη.—Ὁ Ζεὺς εἶναι ἡ πνοὴ τῶν πάντων· ὁ Ζεὺς εἶναι ἡ ρίζα τῆς θαλάσσης· ὁ Ζεὺς εἶναι ὁ κύριος τοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος τρέμει τὸν κεραυνὸν ποὺ ἐκεῖνος ρίπτει.—Ἀφοῦ ἐδημιούργησεν ὅλα τὰ ὄντα, τὰ θέτει ὑπὸ τὸ ἐκθαμβωτικὸν φῶς, ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴν ἱερὰν καρδίαν του, καὶ ἐπιτελεῖ τὰ θαυμασιώτερα πράγματα».

Πολυάριθμα ἐπίθετα, συνοδεύοντα τὸ ὄνομα τοῦ Διὸς (ἔχουν καταμετρηθῆ ὄχι ὀλιγώτερα τῶν ἑκατὸν πενῆντα), παρουσιάζουν τὸν θεὸν ὑπὸ τὰς μορφάς, τὰς ὁποίας τοῦ εἶχεν ἀποδώσει ἡ φαντασία τῶν Ἑλλήνων. «Τὸν ἀποκαλοῦν θεὸν κεραυνοβολοῦντα, αἰθέριον, ἀέριον, δημιουργὸν τῆς βροντῆς καὶ τῆς βροχῆς καὶ τῶν ἀναλόγων φαινομένων. Τὸν ἀποκαλοῦν πατέρα τῶν καρπῶν, τοὺς ὁποίους φέρει ἡ γῆ· φύλακα τῶν πόλεων· προστάτην, ὑπερασπιστήν, πατέρα, δημιουργόν, ξένιον, πολεμιστήν, θριαμβευτήν, ἐξαγνιστήν, ἱκέτην, εὔνουν, σωτῆρα καὶ ἐλευθερωτήν, καί, ἐν ἑνὶ λόγῳ, οὐράνιον συγχρόνως καὶ γήινον, μὲ ὀνόματα ποὺ ἀναφέρονται εἰς ὅλην τὴν φύσιν καὶ ὅλα τὰ φαινόμενα, ὡς αἰτίαν τοῦ παντός».

Καθὲν ἀπὸ τὰ ἐπίθετα αὐτὰ παρέχει ὑλικὸν μακρᾶς ἀναπτύξεως, ἡ ἀπαρίθμησίς των ὅμως θὰ ἀπέβαινεν εἰς τὸ τέλος κουραστική. Ἐκεῖνο ποὺ πρέπει νὰ σημειωθῇ εἶναι ὅτι ὁ Ζεὺς εἶχε πολλὰς δικαιοδοσίας, φυσικὰς καὶ ἠθικάς, ἄριστα χαρακτηρισθείσας μὲ τὴν φράσιν ὅτι ἡ ἐξουσία του «ἐθεμελιοῦτο εἰς τὴν διπλῆν ἀνωτερότητα τῆς δυνάμεως καὶ τῆς σοφίας».

Τὴν δύναμιν τοῦ Διὸς τὴν εἴδαμεν ἐν δράσει κατὰ τοὺς ἀγῶνας, ποὺ διεξήγαγε διὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς κυριαρχίας του. Ἡ ἐξουσία του, ἀδιαμφισβήτητος πλέον, ἀσκεῖται χωρὶς ἐμπόδια ἐπὶ ὅλων τῶν ἄλλων θεῶν. Δὲν εἶναι ἐν τούτοις ἀπεριόριστος, διότι ὑπόκειται καὶ αὐτὴ εἰς δύναμιν ἀκόμα μεγαλυτέραν, τὸ Πεπρωμένον, τὴν ὁποίαν ὁ ἑλληνικὸς ἀνθρωπομορφισμὸς ἐπροσωποποίησε μὲ τὰς τρεῖς Μοίρας.

Αἱ Μοῖραι

Ἡ «Θεογονία» τοῦ Ἡσιόδου ἐξηγεῖ κατὰ δύο διαφορετικοὺς τρόπους τὴν προέλευσιν τῶν Μοιρῶν. Εἰς ἓν πρῶτον χωρίον ὁ ποιητὴς λέγει: «Ἡ Νὺξ ἐγέννησε τὰς ἀμειλίκτους Μοίρας Κλωθώ, Λάχεσιν καὶ Ἄτροπον, αἱ ὁποῖαι μοιράζουν τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν εἰς κάθε θνητὸν τὴν στιγμὴν ποὺ γεννᾶται, τιμωροῦν τὰ ἐγκλήματα τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν θεῶν καὶ δὲν παύουν τὴν ὀργήν των παρὰ ἀφοῦ ἐκδικηθοῦν κατὰ τρόπον τρομερόν». Εἰς τὸ τέλος τῆς Θεογονίας ὑπάρχουν οἱ ἀκόλουθοι στίχοι, ἀναμφιβόλως γραφέντες μεταγενεστέρως ἀπὸ ἄλλον: «Ἡ Θέμις, γενομένη σύζυγος τοῦ Διός, ἐγέννησε τὴν Κλωθώ, τὴν Λάχεσιν καὶ τὴν Ἄτροπον, αἱ ὁποῖαι μοιράζουν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὰ καλὰ καὶ τὰ κακά».

Οἱαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ προέλευσίς των, αἱ Μοῖραι παίζουν σημαντικώτατον ρόλον εἰς τὴν ἑλληνικὴν Μυθολογίαν. Ἀντιπροσωπεύουν μίαν δύναμιν, ἡ ὁποία ἐφορεύει ἐπὶ τῆς ζωῆς τῶν ἀν-

θρώπων ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τοῦ τάφου. Τὰς παρέστησαν ὑπὸ τὴν μορφὴν γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι κλώθουν, τὴν δὲ ζωὴν τῶν ἀνθρώπων ὡς νῆμα, τὸ ὁποῖον κόπτεται εἰς πᾶσαν πρᾶξιν τῆς ζωῆς· τόσον ἡ ἐνυπάρχουσα εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν δύναμις εἶναι μικρὰ καὶ εὔθραυστος.

Ἰδοὺ πῶς ἕνας ἀρχαῖος συγγραφεὺς ἐξηγοῦσε τὰς δικαιοδοσίας κάθε μιᾶς ἀπὸ τὰς τρεῖς Μοίρας: «Τὸ νῆμα παριστάνει ἢ ὅ,τι ἔχει ἤδη γίνει, ἢ ὅ,τι πρόκειται νὰ γίνῃ, ἢ ὅ,τι γίνεται τώρα. Μία ἀπὸ τὰς Μοίρας ἀντιπροσωπεύει τὸ παρελθόν· εἶναι ἡ Ἄτροπος, καὶ ὀνομάζεται ἔτσι, διότι ὅσα ἔγιναν δὲν ὑπάρχει τρόπος νὰ ἀλλάξουν. Τὸ μέλλον τὸ ἀντιπροσωπεύει ἡ Λάχεσις, διότι τὸ τέλος, σύμφωνα μὲ τὴν φύσιν, ἐκδηλώνεται εἰς ὅλα τὰ πράγματα. Τὸ παρόν, τέλος, τὸ ἀντιπροσωπεύει ἡ Κλωθώ, ἐκείνη ποὺ κλώθει διὰ κάθε πρᾶγμα ὅ,τι ἀναφέρεται εἰς αὐτό».

Ποία ἡ σχέσις τῶν θεῶν, τοῦ Διὸς ἰδιαιτέρως, ὡς πρὸς τὰς Μοίρας; Ἓν πρᾶγμα εἶναι βέβαιον: ὅτι οἱ θεοὶ εἶναι ἀνίσχυροι ἀπέναντί των. Δὲν ἠμποροῦν νὰ μεταβάλουν τὸ πεπρωμένον. Εἰς τὴν Ἰλιάδα, ὁ Ὅμηρος παρουσιάζει τὸν Δία, βαθύτατα συγκινημένον εἰς τὰ πατρικά του αἰσθήματα, νὰ κοιτάζῃ ἕνα ἀπὸ τοὺς υἱούς του, τὸν Σαρπηδόνα, ἕτοιμον νὰ ὑποκύψῃ ἀπὸ τὰ κτυπήματα τοῦ Πατρόκλου, χωρὶς νὰ ἠμπορῇ νὰ ἀποτρέψῃ τὸ μοιραῖον. Ὁμιλεῖ διὰ τὰ αἰσθήματά του εἰς τὴν Ἥραν, αὐτὴ δὲ τὸν ἀνακαλεῖ εἰς τὴν πραγματικότητα μὲ ὀλίγας φράσεις: «Ὑπερόπτη υἱὲ τοῦ Κρόνου, τί τολμᾶς νὰ σκέπτεσαι; Θέλεις νὰ ἀποσπάσῃς διὰ δευτέραν φορὰν ἀπὸ τὰς Μοίρας ἕνα θνητόν, προωρισμένον ἀνέκαθεν νὰ ἀποθάνῃ; Κάμε ὅ,τι θέλεις, θὰ ἐπισύρῃς ὅμως τὴν δυσαρέσκειαν ὅλων τῶν θεῶν». Ὁ Ζεὺς ὑποχωρεῖ καί, ὅπως λέγει ὁ ποιητής, «ὁ πατέρας τῶν θεῶν καὶ θνητῶν δὲν ἀντιτίθεται εἰς τὸ μοιραῖον. Ἀλλά, ὡς δεῖγμα τοῦ πόνου του, ἀφίνει νὰ πέσῃ ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς ἐπὶ τῆς γῆς δρόσος αἱματόχρους».

Ὅλα αὐτά, διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ ἀντίθεσις μεταξὺ Μοίρας καὶ Διός. Τὸ πεπρωμένον εἶναι εἶναι ὁ νόμος ποὺ κυβερνᾷ τὸ Σύμπαν, καὶ ὁ νόμος αὐτὸς ἐθεσπίσθη ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Δία. Ὑποχρεοῦται, λοιπόν, ὁ ὕπατος τῶν θεῶν, νὰ δίδῃ τὸ καλὸν παράδειγμα σεβόμενος ἕνα κανόνα, ποὺ θέτει περιορισμοὺς εἰς τὰς ἰδιοτροπίας του. Ἡ ἰδέα αὐτὴ εἶχε τόσον ἐπιβληθῆ εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν Ἑλλήνων, ποὺ κατέληξαν νὰ συνδυάσουν τὸν Δία μὲ τὴν λατρείαν τῶν Μοιρῶν καὶ νὰ τοῦ ἀποδώσουν ἓν ἀκόμη ἐπίθετον· τὸν εἶπαν Μοιραγέτην, δηλαδὴ ὁδηγὸν τῶν Μοιρῶν.

Ἐξ ἄλλου, ὅταν χρειάζεται, αἱ Μοῖραι ἐπεμβαίνουν ὑπὲρ τοῦ Διός. Αὐτὸ συνέβη κατὰ τὴν Γιγαντομαχίαν, ὅταν ἐσκότωσαν δύο ἀπὸ τὰ τέρατα, τὸν Ἄγριον καὶ τὸν Θόοντα, οἱ ὁποῖοι ἐμά-

χοντο ὡπλισμένοι μὲ χάλκινα ρόπαλα. Αὐταὶ ἐπίσης ἐβοήθησαν τὸ Ὀλύμπιον νὰ νικήσῃ τὸν Τυφωέα, εἰς τὸν ὁποῖον εἶπαν ὅτι δῆθε θὰ ἀνέκτα δυνάμεις, ἐὰν ἔτρωγεν ἐφημέρους καρπούς.

Ὁ Ζεὺς καὶ ὁ ὅρκος

Μὲ τὰς ἀντιλήψεις αὐτὰς συνδέεται καὶ ὁ θεσμὸς τοῦ ὅρκου, ὁ ὁποῖος ἔπαιξε μεγάλον ρόλον εἰς τὴν ἑλληνικὴν Μυθολογίαν. Ὁ ὅρκος εἶχε τεθῆ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Διός. Ὅλαι αἱ θεότητε ὑπάγονται εἰς τὴν ἠθικὴν αὐτὴν δέσμευσιν. «Ἐὰν ἕνας ἀπὸ τοὺ κατοίκους τοῦ Ὀλύμπου», λέγει ὁ Ἡσίοδος, «κατηγορηθῆ ὅτι ψεύδεται, ἡ Ἶρις ἀποστέλλεται ἀπὸ τὸν Δία διὰ νὰ φέρῃ, μέσα εἰ χρυσοῦν δοχεῖον, τὸ περίφημο νερὸ ποὺ πηγάζει, κατάψυχρο πάντοτε, ἀπὸ ὑψηλὸν βράχον καὶ ἐπάνω εἰς τὸ ὁποῖον ὁρκίζοντα οἱ θεοί». Ὁ ποιητὴς ἐννοεῖ τὴν Στύγα· «ἐὰν ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀθανάτους, ποὺ κατοικοῦν τὴν κορυφὴν τοῦ χιονοσκοποῦς Ὀλύμπου ὁρκισθῇ ψευδῶς, ἐνῷ θὰ ἔκαμνε σπονδὰς μὲ νερὸ τῆς Στυγός, χάνει ἐπὶ ἓν ἔτος τὴν πνοὴν τῆς ζωῆς, δὲν γεύεται πλέον οὔτε τὸ νέκταρ οὔτε τὴν ἀμβροσίαν, μένει ἐξαπλωμένος ἐπὶ τῆς κλίνης του χωρὶς νὰ ἀναπνέῃ, χωρὶς νὰ ὁμιλῇ, βυθισμένος εἰς νάρκην. Ὅταν περάσῃ τὸ ἔτος καὶ τελειώσῃ ἡ ἀσθένειά του, εὑρίσκεται καταδικασμένος εἰς νέα βάσανα· ἐπὶ ἐννέα ὁλόκληρα ἔτη θὰ ζῇ χωριστὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀθανάτους, χωρὶς νὰ δικαιοῦται νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὰ συμβούλια ἢ τὰ συμπόσιά των· μόνον τὸ δέκατον ἔτος ποὺ λήγει ἡ ποινὴ τῆς ψευδορκίας, ἠμπορεῖ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ὁμήγυριν τῶν θεῶν, εἰς τὸν Ὄλυμπον».

Εἰς τὴν Ὀλυμπίαν ὑπῆρχεν ἄγαλμα τοῦ Ὁρκίου Διός, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου, ὅσοι ἐπρόκειτο νὰ λάβουν μέρος εἰς τοὺς ἀγῶνας ὡρκίζοντο νὰ τηρήσουν αὐστηρῶς ὅλους τοὺς κανόνας τοὺς σχετικοὺς μὲ τὰ ἀγωνίσματα. Ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Διὸς εἰδικῶς ἐτίθετο ὁ ὅρκος (Ὅρκιος Ζεύς). Ἐτιμώρει σκληρῶς τοὺς ἐπιόρκους καὶ μόνον οἱ ψευδεῖς ὅρκοι προκειμένου περὶ Ἔρωτος ἐσυγχωροῦντο, διότι καὶ αὐτὸς εἶχεν ὑποπέσει εἰς ἀνάλογον ἁμάρτημα.

Ἡ κατοικία τοῦ Διός. Ὁ Ὄλυμπος

Ἀδιαμφισβήτητος ἄρχων τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων, ὁ Ζεὺς εἶχε τὴν ἕδραν του εἰς τὸν Ὄλυμπον. Τὸ ὄρος αὐτὸ εἶναι τὸ ὑψηλότερον τῆς Ἑλλάδος, τὸ ἴδιον ὅμως ὄνομα τὸ εἶχαν εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἓξ ὄρη. Ἔτσι, ὑπῆρχεν Ὄλυμπος εἰς τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ἀρκαδίαν, τὴν Ἦλιδα, τὴν Μυσίαν καὶ τὴν

Κιλικίαν. Ἀλλὰ πλέον ὀνομαστὸς ἦτο ὁ Ὄλυμπος τῆς Μακεδονίας, ἐκεῖ δέ, κατὰ τὰς λαϊκὰς δοξασίας τῶν Ἑλλήνων, ὁ Ζεὺς καὶ αἱ ὑπ' αὐτὸν θεότητες εἶχαν ἐγκαταστήσει τὴν κατοικίαν των.

Ὁμιλῶν περὶ τοῦ Ὀλύμπου, ὁ Ἡσίοδος λέγει ὅτι «ποτὲ δὲν τὸν κτυπᾷ ὁ ἄνεμος, οὔτε τὸν ἐγγίζει τὸ χιόνι· καθαρώτατος ἀέρας καὶ λεπτὴ διαύγεια τὸν περιβάλλουν, οἱ δὲ θεοὶ ἀπολαμβάνουν ἐκεῖ εὐτυχίας, ἡ ὁποία διαρκεῖ ὅσον καὶ ἡ ἀτελείωτος ζωή των».

Ἡ Ἀθηνᾶ φονεύει ἕνα Γίγαντα.
(Ἐθνική Βιβλιοθηκη Παρισίων)

Ἐπάνω εἰς αὐτὸν τὸν Ὄλυμπον ὁ Ἥφαιστος, ὁ θεϊκὸς τεχνίτης, κατεσκεύασεν ἓν ἀνάκτορον διὰ κάθε θεόν. Ὁ Ἀπόλλων τοὺς διεσκέδαζε μὲ τὴν λύραν του καὶ αἱ Μοῦσαι ἐτραγουδοῦσαν τὰ ὡραιότερα τραγούδια των. Ἡ Ἥβη, ἡ κόρη τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας, προσέφερεν εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ Ὀλύμπου τὴν ἀμβροσίαν μέσα εἰς χρυσᾶ ποτήρια. Ἀπὸ ἐκεῖ ὁ Ζεὺς ἔρριπτε τοὺς κεραυνούς του· κάθε πρωί, ἡ Ἠὼς «ἐγκαταλείπουσα τὴν κλίνην τοῦ ὡραίου Τιθωνοῦ», ἀνέβαινε μὲ τὸ ἅρμα της εἰς τὸν Ὄλυμπον «διὰ νὰ φέρῃ τὸ φῶς εἰς τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἀνθρώπους». Τὸ βράδυ, μὲ τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ Ἡλίου, ἡ σιγὴ ἐσκέπαζε τὴν κατοικίαν τῶν θεῶν.

Εἰς νεωτέραν ἐποχήν, ὅταν αἱ θρησκευτικαὶ ἀντιλήψεις ἔγιναν κάπως ἀνώτεραι, οἱ Ἕλληνες ἐτοποθέτησαν τὴν ἕδραν τῶν θεῶν των, ὄχι πλέον ἐπάνω εἰς γήινον ὄρος, ἀλλὰ εἰς τὸν οὐρανόν. Πάντως, καὶ τότε, μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ὀλύμπου ἀνέφεραν τὴν κατοικίαν τῶν θεῶν. Ἰδοὺ ἡ περιγραφὴ τοῦ Ὀβιδίου: «Εἰς τὸ ὕψος τοῦ Ἐμπυρείου ὑπάρχει ἕνας δρόμος, ὁρατὸς ὅταν ὁ οὐρανὸς εἶναι ἀνέφελος· τὸν ὀνομάζουν Γαλαξίαν. Ἀπ' αὐτὸν τὸν δρόμον οἱ ἀθάνατοι πηγαίνουν εἰς τὸ ὑπέροχον ἀνάκτορον, ὅπου κατοικεῖ ὁ κύριος τῆς βροντῆς. Δεξιὰ καὶ ἀριστερά, εἰς στοὰς πάντοτε ἀνοικτάς, κατοικοῦν οἱ πρώτης τάξεως θεοί· ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ὑπάρχουν θέσεις καὶ διὰ τοὺς δευτερεύοντας· εἰς τὴν εἴσοδον τῆς βασιλικῆς αὐτῆς κατοικίας οἱ θεοί, ποὺ μὲ τὴν δόξαν των καὶ τὸ κῦρος

των ἀνυψώθησαν ἐπάνω ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἔχουν ἐγκαταστήσει τὰς ἕδρας των».

IV. Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΟΥ ΔΙΟΣ

Τὰ κυριώτερα ἱερὰ

Ἱερὰ ἀφιερωμένα εἰς τὸν Δία, ὄχι βεβαίως τόσον πολλὰ ὅπως αἱ ἐπωνυμίαι του, ὑπῆρχαν εἰς ὅλας τὰς χώρας, ὅπου ὡμιλεῖτο ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα. Καθὲν εἶχε τὸν ἰδιαίτερον χαρακτῆρά του, πρᾶγμα ποὺ ἀποδεικνύει ὅτι εἶχαν ἱδρυθῆ εἰς διαφορετικὰς ἐποχάς, ὅταν ἀκόμη δὲν ὑπῆρχε κοινότης θρησκευτικῶν ἰδεῶν μεταξὺ τῶν διαφόρων φύλων τῆς Ἑλλάδος. Ὄχι σπανίως, ἄλλωστε, ἡ λατρεία τοῦ Διὸς ὑποκατέστησε τὴν λατρείαν ἀρχαιοτέρου θεοῦ. Μέγιστον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ μελέτη τῶν διαφόρων αὐτῶν τύπων λατρείας· ἀποδεικνύει ὅτι δὲν ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν μία γενικὴ μυθολογία κοινὴ εἰς ὅλους τοὺς Ἕλληνας, ἀλλ' ὅτι κάθε ἑλληνικὸν φῦλον εἶχεν ἰδικήν του μυθολογίαν ποὺ διέφερε πολὺ εὐκρινῶς ἀπὸ τὰς ἄλλας.

Ἀθηνᾶ καὶ Ἡρακλῆς.
(Μουσεῖον Λούβρου)

Ὁ Λύκαιος Ζεὺς

Ἡ λατρεία τοῦ Διός, ποὺ ἐτελεῖτο εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους Λυκαίου τῆς Ἀρκαδίας, παρουσιάζει τοῦτο τὸ ἰδιαίτερον, ὅτι κατ' αὐτὴν ἐθυσιάζοντο ἄνθρωποι. Πόθεν προήρχετο τὸ ἔθιμον αὐτό, τὸ τόσον ἀντίθετον μὲ τὰς θρησκευτικὰς ἰδέας τῶν Ἑλλήνων; Ἰδοὺ πῶς τὸ ἐξηγεῖ ὁ μῦθος.

Ὁ Λυκάων, υἱὸς τοῦ Πελασγοῦ καὶ βασιλεὺς τῆς Ἀρκαδίας, διὰ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τοὺς ὑπηκόους του τὴν ἰδέαν τῆς δικαιοσύνης, τοὺς διηγήθη ὅτι ἐδέχετο ἐνίοτε τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Διός. Ὑπὸ τὴν μορφὴν ἁπλοῦ θνητοῦ, ὁ ὕπατος τῶν θεῶν ἤρχετο καὶ ἐζήτει πληροφορίας διὰ τὴν διαγωγὴν τῶν Ἀρκάδων. Μίαν ἡμέραν ὁ Λυκάων, ἀφοῦ ἀνήγγειλε τὴν

ἐπίσκεψιν τοῦ θεοῦ, ἡτοίμαζε τὴν σχετικὴν θυσίαν. Ὁ Λυκάων, ὅμως, εἶχε πενῆντα υἱούς, μερικοὶ δὲ ἀπὸ αὐτοὺς ὑπωψιάζοντο ὅτι αἱ διηγήσεις τοῦ πατέρα των, διὰ τὰς σχέσεις του μὲ τὸν Δία, ἦσαν ἀνακριβεῖς καὶ ὅτι τοιαῦται σχέσεις δὲν ὑπῆρχαν. Ἀπεφάσισαν, λοιπόν, νὰ ξεκαθαρίσουν τὸ ζήτημα· καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἐσκότωσαν ἕνα παιδὶ καὶ ἀνέμειξαν τὰς σάρκας του μὲ τὰς σάρκας τοῦ θυσιαζομένου ζῴου. Ἀλλὰ τότε ἔφθασε πράγματι ὁ Ζεύς. Ἀνακαλύπτει τὴν ἀνευλάβειαν, ἀνατρέπει τὸν βωμὸν καὶ κατακεραυνώνει, ὅλους ὅσοι εἶχαν λάβει μέρος εἰς τὸν θάνατον τοῦ παιδίου.

Ὁ Ὀβίδιος διηγεῖται διαφορετικὰ τὸν μῦθον αὐτόν. Κατὰ τὸν ποιητήν, ὁ Λυκάων ὁ ἴδιος ἠθέλησε νὰ θέσῃ ὑπὸ δοκιμασίαν τὴν θεότητα τοῦ Διὸς καὶ τοῦ προσέφερε τὰς σάρκας ὁμήρου, τὸν ὁποῖον εἶχε σφάξει. Πρὸς τιμωρίαν του, ὁ θεὸς ἐπυρπόλησε τὴν κατοικίαν τοῦ ἐγκληματίου. Ἄλλοι συγγραφεῖς, ὅπως ὁ Παυσανίας, προσθέτουν ὅτι ὁ Λυκάων μετεμορφώθη ἀπὸ τὸν Δία εἰς λύκον. Φαίνεται, μάλιστα, ὅτι τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς μεταμορφώσεως ἐπανελήφθη καὶ ἄλλοτε, εἰς ὁμοίας περιπτώσεις. Κατὰ τὴν παράδοσιν, οἱ ἀσεβεῖς ποὺ εἶχαν τιμωρηθῆ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον, ἐπανεύρισκαν, ἔπειτα ἀπὸ δέκα χρόνια, τὴν ἀρχικὴν μορφήν των, ἂν κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ δὲν εἶχαν φάγει σάρκας ἀνθρώπου.

Ὑπὸ οἱανδήποτε παραλλαγήν του, ὁ μῦθος αὐτὸς φαίνεται ὅτι κατάγεται ἀπὸ τὸ ἔθιμον τῶν ἀνθρωποθυσιῶν κατὰ τὴν λατρείαν τοῦ Λυκαίου Διός. Φαίνεται δὲ ὅτι τὸ ἔθιμον ἐξηκολούθησε νὰ ἰσχύῃ ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Παυσανίου.

Ἄλλο χαρακτηριστικὸν τῆς λατρείας τοῦ Λυκαίου Διός, εἶναι ὅτι ὁ θεὸς αὐτός, ὁ ὁποῖος ἄλλωστε ἐλατρεύετο καὶ εἰς τὴν Τεγέαν καὶ τὴν Μεγαλόπολιν, δὲν εἶχεν εἰκόνας ἢ ἄλλας παραστάσεις οὔτε ναόν. Εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους ὑπῆρχε μόνον ἁπλοῦς βωμὸς πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ. «Ἐνώπιον τοῦ βωμοῦ», λέγει ὁ Παυσαίας, «ὑψώνοντο δύο στῆλαι, σχεδὸν κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἀνατολῆς· ἐπάνω εἰς αὐτὰς ἦσαν ζωγραφισμένοι ἀετοὶ ἐπίχρυσοι, ἀλλὰ μὲ πολὺ ἀρχαίαν τεχνοτροπίαν. Εἰς τὸν βωμὸν αὐτὸν προσφέρονται εἰς τὸν Λύκαιον Δία μυστηριώδεις θυσίαι». Ἡ προσέγγισις εἰς τὸν βωμὸν ἀπηγορεύετο ἐπὶ ποινῇ θανάτου εἰς τοὺς ἀμυήτους, καθένας δὲ εἶχε δικαίωμα νὰ σκοτώσῃ τὸν παραβάτην. Ἕνας ἄλλος μῦθος προσέθετεν ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἢ τὰ ζῷα, ποὺ εἶχαν εἰσδύσει εἰς τὸ θυσιαστήριον τοῦ Λυκαίου Διὸς δὲν εἶχαν πλέον σκιάν.

Οἱ Ἀρκάδες ἰσχυρίζοντο ὅτι ἡ πόλις Λυκόσουρα, ἡ ὁποία εὑρίσκετο πλησίον εἰς τὸ μέρος ὅπου ἐλατρεύετο ὁ Ζεύς, ἦτο ἡ ἀρχαιοτέρα τοῦ κόσμου. «Ἀπὸ ὅλας τὰς πόλεις ποὺ παρήγαγεν ἡ

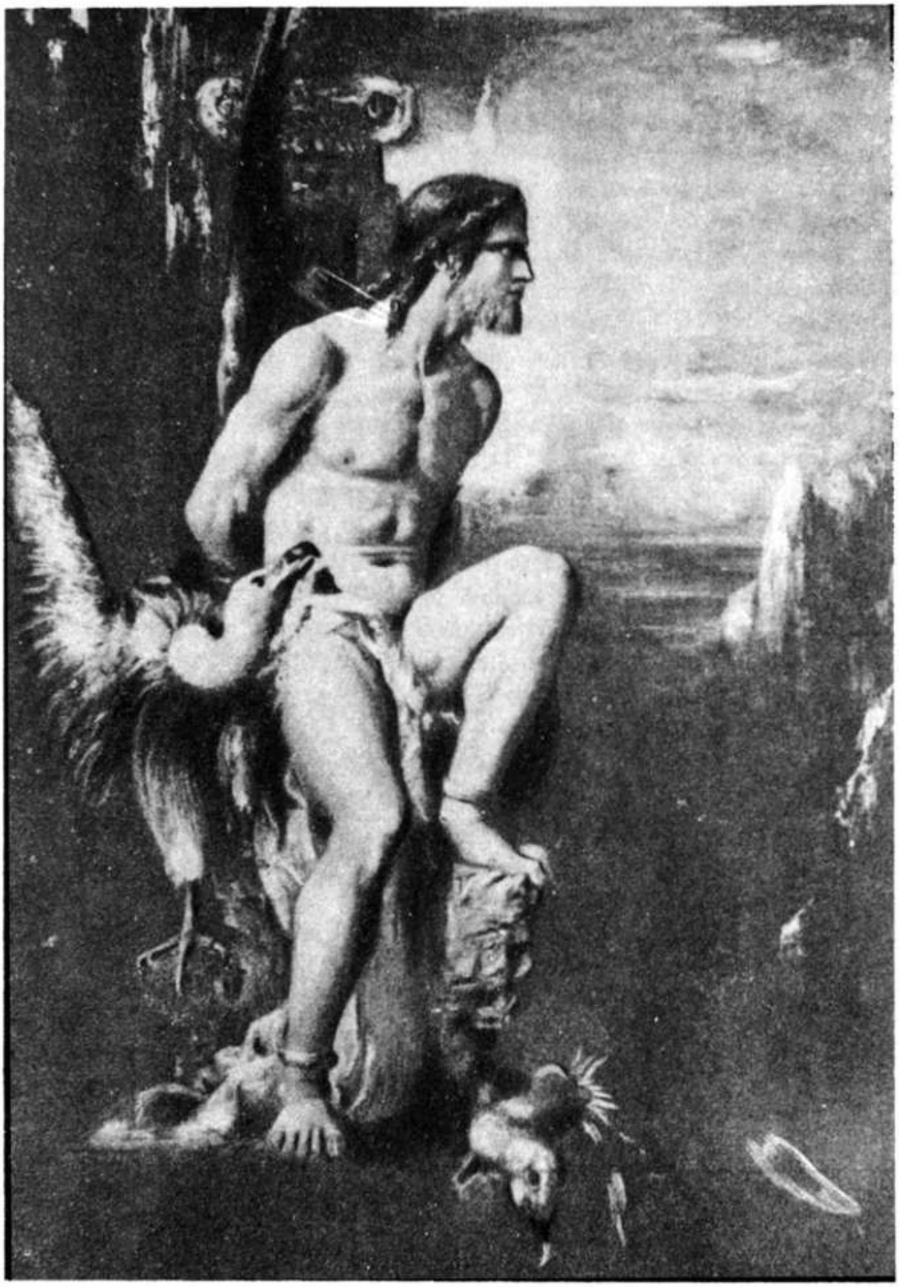
Γῆ ἐπὶ τῶν ἠπείρων καὶ τῶν νήσων, ἡ Λυκόσουρα εἶναι ἡ ἀρχαιοτέρα. Αὐτὴ πρώτη εἶδε τὸ φῶς καὶ δι' αὐτῆς οἱ ἄνθρωποι ἔμαθαν νὰ κτίζουν πόλεις».

Τὸ ἐν Δωδώνῃ ἱερὸν τοῦ Διός. Τὸ μαντεῖον

Ἓν ἀπὸ τὰ περιφημότερα ἱερὰ τοῦ Διὸς εἶναι ἐκεῖνο, ποὺ ἀπὸ πολὺ παλαιὰ χρόνια ὑπῆρχεν εἰς τὴν Δωδώνην. Ἡ φήμη του εἶχε ἐξαπλωθῆ εἰς ὁλόκληρον τὸν ἑλληνικὸν κόσμον ἐξ αἰτίας τοῦ μαντείου του. Ἡ Δωδώνη εὑρίσκετο εἰς τὴν Ἤπειρον, εἰς μίαν τοποθεσίαν τὴν ὁποίαν ὁ Ἡσίοδος μᾶς περιγράφει ὡς ἑξῆς: «Ἡ Ἑλλοπία εἶχε πολλοὺς ἀγροὺς καὶ λειβάδια, ὅπου ἔβοσκαν πολλὰ πρόβατα καὶ βόδια. Τὴν κατοικοῦσαν πολυάριθμοι θνητοί, κάτοχοι μεγάλων ποιμνίων. Εἰς μίαν ἄκραν τῆς περιοχῆς αὐτῆς εὑρίσκετο ἡ Δωδώνη, ἡ ἀγαπητὴ εἰς τὸν Δία. Ἐκεῖ ὁ θεὸς ἐγκατέστησε τὸ μαντεῖόν του, εἰς τὴν κοιλότητα τοῦ κορμοῦ μιᾶς δρυός. Οἱ ἄνθρωποι, ἐνθαρρυνόμενοι ἀπὸ τοὺς καλοὺς σκοπούς, πηγαίνουν πάντοτε ἐκεῖ, φέροντες μαζί των πλούσια δῶρα, διὰ νὰ ἐκλιπαρήσουν τὴν εὔνοιαν τοῦ θεοῦ καὶ νὰ μάθουν τὰς θελήσεις του».

Ἡ Δωδώνη, συνεπῶς, ἦτο ἓν ἀπὸ τὰ μέρη ὅπου ὁ Ζεύς, φίλος τῶν ἀνθρώπων, ἀπεκαλύπτετο εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς φωνῆς τῆς φύσεως, ἐν προκειμένῳ διὰ τοῦ θροΐσματος τῶν φυλλωμάτων τῶν δένδρων καὶ τοῦ ἤχου μιᾶς πηγῆς. Ἡ ἐκλογὴ τοῦ μέρους ἦτο πραγματικὰ ἐπιτυχής, «εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Τομάρου, μέσα εἰς μίαν κοιλάδα γόνιμον, μὲ πολλὰ νερά, ἀλλὰ καὶ παγερήν. Τὴν ἐκτυποῦσαν πολλοὶ ἄνεμοι, συχνὰ δὲ τὴν συνεκλόνιζεν ἡ βροντὴ τοῦ θεοῦ, ποὺ εἶχε τὴν ἕδραν του ἐπάνω εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους». Πράγματι, σύμφωνα μὲ κάποιον Γερμανὸν ἐπιστήμονα, ποὺ ἔκαμεν εἰδικὴν ἔρευναν ἐπὶ τόπου, ὁ ἐτήσιος μέσος ὅρος τῶν θυελλωδῶν ἡμερῶν εἰς τὴν Δωδώνην εἶναι 49, πρᾶγμα ποὺ δὲν συμβαίνει εἰς ἄλλο μέρος τῆς Εὐρώπης.

Τὸ ἐν Δωδώνῃ μαντεῖον τοῦ Διὸς ἐθεωρεῖτο ἀρχαιότερον ἀπὸ ὅλα τὰ μαντεῖα τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ὅμηρος ἀκόμη, εἰς μίαν ἐπίκλησιν ποὺ κάμνει ὁ Ἀχιλλεύς, ὁμιλεῖ διὰ τὴν «δυσχείμερον Δωδώνην». Ἐλέγετο ὅτι ὁ Δευκαλίων εἶχε ζητήσει ἀπὸ αὐτὸ τὴν συμβουλὴν τοῦ Διός, ἀνέφεραν δὲ μεγάλον ἀριθμὸν προσωπικοτήτων, ποὺ τὸ εἶχαν ἐπισκεφθῆ διὰ τὸν ἴδιον σκοπόν: τὸν Ἴναχον, τὴν Ἰώ, τὸν Ἡρακλέα, τὸν Ἰάσωνα, τὸν Ὀδυσσέα, τὸν Νεοπτόλεμον, τὸν Ὀρέστην. Ὁ Ἡρόδοτος, ἐξ ἄλλου, ἀναφέρει δύο ἐκδοχάς, ἀρκετὰ διαφορετικὰς τὴν μίαν ἀπὸ τὴν ἄλλην, σχετικῶς μὲ τὴν ἵδρυσιν τοῦ μαντείου τῆς Δωδώνης. «Δύο περιστεραί», λέγει, «εἶχαν πετάξει ἀπὸ τὰς Θήβας τῆς Αἰγύπτου, ἡ μία εἰς τὴν

Τὸ Μαρτύριον τοῦ Προμηθέως.

(Πίναξ τοῦ Moreau)

Λιβύην καὶ ἡ ἄλλη εἰς τὴν Δωδώνην. Ἡ δευτέρα ἐκάθησεν ἐπάνω εἰς μίαν δρῦν καὶ μὲ ἀνθρωπίνην φωνὴν εἶπεν εἰς τοὺς Δωδωναίους ὅτι ἔπρεπε νὰ κτίσουν εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο μαντεῖον τοῦ Διός. Ὁ λαὸς κατενόησεν ὅτι τὸ μήνυμα προήρχετο ἀπὸ τὸν θεόν. Ἔκαμε, λοιπόν, ὅ,τι ὑπηγόρευεν ἐκεῖνος. Ἡ ἄλλη περιστερὰ διέταξε τοὺς Λίβυας νὰ ἱδρύσουν τὸ μαντεῖον τοῦ Ἄμμωνος. Κατὰ τὸν δεύτερον μῦθον, «οἱ Φοίνικες ἀνήρπασαν δύο γυναῖκας ἀπὸ τὰς Θήβας. Ἀργότερον ἔγινε γνωστὸν ὅτι ἡ μία ἀπὸ αὐτὰς εἶχε πωληθῆ εἰς τὴν Λιβύην καὶ ἡ ἄλλη εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὅτι καὶ αἱ δύο ἵδρυσαν τὰ πρῶτα μαντεῖα εἰς τὰς χώρας αὐτάς». Ἄλλοι μυθογράφοι θεωροῦν τὰς περιστερὰς ποὺ ὡμίλουν, ὡς δῶρα τοῦ Διὸς εἰς τὴν κόρην του Ἥβην. Ἡ μία ἀπὸ τὰς περιστερὰς αὐτὰς ἐπῆγεν εἰς τὴν Δωδώνην. Τὴν στιγμὴν τῆς ἀφίξεώς της, ἕνας ξυλοκόπος ἡτοιμάζετο νὰ κόψῃ τὴν ἱερὰν δρῦν τοῦ Διός. Ἡ περιστερὰ τὸν ἠμπόδισε. Τὸ ἴδιο πουλὶ 'παίζει τὸν ἴδιον ρόλον εἰς ἄλλον μῦθον. Ἕνας βοσκὸς εἶχεν ἔλθει νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν Δία τὸ ὄνομα ἐκείνου, ποὺ εἶχε κλέψει ἕνα πρόβατόν του· τὸ μαντεῖον, ποὺ ἐκείνην τὴν ἡμέραν θὰ ὡμιλοῦσε διὰ πρώτην φοράν, ὑπέδειξεν ὀνομαστικῶς τὸν ἔνοχον. Ὁ κλέπτης, ἐξοργισθείς, ἡτοιμάζετο νὰ κόψῃ τὸ κατηραμένον, δι' αὐτόν, δένδρον, ὅταν μία περιστερά, ἐξελθοῦσα ἀπὸ αὐτό, τὸν ἠμπόδισε νὰ διαπράξῃ τὸ ἔγκλημα.

Ὁ ρήτωρ Φιλόστρατος, ὁ ὁποῖος ἔζησε τὸν 2ον μ. Χ. αἰῶνα, μᾶς ἀφῆκε τὴν περιγραφὴν ἑνὸς πίνακος, εἰς τὸν ὁποῖον παρίστατο ἡ χρυσῆ περιστερὰ καθημένη εἰς τὴν δρῦν, σοφὴ εἰς ἀποκαλύψεις μὲ τοὺς χρησμοὺς ποὺ μεταδίδει ἐκ μέρους τοῦ Διός. Καταγῆς ἔκειτο ὁ πέλεκυς, ὁ ὁποῖος ἔχει πέσει ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ ξυλοκόπου. Ἡ δρῦς εἶναι ὁλόκληρος στολισμένη, διότι, ὅπως ὁ τρίπους τῶν Δελφῶν, ἐκδίδει χρησμούς. Ἄνθρωποι φαίνονται πλησιάζοντες ὁ ἕνας διὰ νὰ ἐρωτήσῃ, ὁ ἄλλος διὰ νὰ προσφέρῃ θυσίαν».

Παραλλήλως μὲ τὸν Δία, ἐλατρεύετο εἰς τὴν Δωδώνην καὶ μία θεά, ἡ Διώνη, ἡ ὁποία, εἰς τὴν περιοχὴν ἐκείνην, ἐθεωρεῖτο σύζυγος τοῦ υἱοῦ τοῦ Κρόνου. Κατὰ τὸν Ἡσίοδον ἦτο κόρη τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Τηθύος. Μερικοὶ συγγραφεῖς τὴν θεωροῦν μητέρα τῆς Ἀφροδίτης. Ὁπωσδήποτε, εἰς τὴν Δωδώνην ἡ λατρεία της ἦτο στενὰ συνδεδεμένη μὲ τὴν λατρείαν τοῦ Διός, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ πολλὰ ἀρχαῖα νομίσματα τῆς Ἠπείρου.

Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι κατ' ἀρχὰς ὁ Ζεὺς καὶ ἡ Διώνη ἐθεωροῦντο ὡς θεότητες μιᾶς πηγῆς, ἡ ὁποία ἔρρεε παρὰ τὸν κορμὸν τῆς ἱερᾶς δρυός. Ὁ μῦθος λέγει ὅτι «τὰ ὕδατά της ἔσβηναν τὰς ἀναμμένας δᾶδας, ἄναβαν ὅμως τὰς σβησμένας, αἱ ὁποῖαι ἐφέροντο πλησίον τῆς ἐπιφανείας της». Ἐξ οὗ ἡ ὑπόθεσις ὅτι εἰς τὴν

Δωδώνην οἱ χρησμοὶ ἐδίδοντο μὲ ἑρμηνείαν τοῦ θορύβου τοῦ ρέοντος ὕδατος, εἰς τὸ ὁποῖον, ὅπως καὶ εἰς τὸ θρόϊσμα τῶν φυλλωμάτων, ἐπιστεύετο ὅτι ὑπῆρχεν ἡ ἔκφρασις τῆς θείας θελήσεως.

Ἡ λατρεία τοῦ Δωδωναίου Διὸς ἐξυπηρετεῖτο ἀπὸ ἱερεῖς, οἱ ὁποῖοι ἔφεραν τὰ ὀνόματα: Σελλοί, Ἑλλοὶ καὶ Τόμουροι, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς ἕνα ἀρχηγόν, τὸν Ναΐαρχον. Ἦσαν πραγματικοὶ ἀσκηταί. Ὑποχρεώνοντο νὰ κατακλίνωνται καταγῆς, νὰ μὴ πλένουν ποτὲ τὰ πόδια των, φαίνεται δὲ ἐπίσης ὅτι ἦσαν καταδικασμένοι εἰς ἀποχήν. Οἱ ἱερεῖς αὐτοὶ ὁμοιάζουν εἰς περισσότερα τοῦ ἑνὸς σημεῖα μὲ τοὺς μεταγενεστέρους των χριστιανοὺς μοναχούς, διὰ τοὺς ὁποίους μερικοὶ κανόνες τῆς ὑγιεινῆς ἦσαν ἀντίθετοι μὲ τὴν ἁγιωσύνην *

Παραλλήλως μὲ τοὺς ἱερεῖς αὐτούς, ὑπῆρχαν εἰς τὴν Δωδώνην καὶ ἱέρειαι, αἱ Πελειάδες, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὸν Ἡρόδοτον κατήγοντο ἀπὸ τὴν Αἰγυπτίαν δούλην, ποὺ εἶχε πωληθῆ ὑπὸ τῶν Φοινίκων εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἶχεν ἱδρύσει τὸ μαντεῖον τῆς Δωδώνης. Οἱ κάτοικοι τοῦ τόπου τὴν εἶχαν ὀνομάσει Πέλειαν (περιστεράν), διότι δὲν κατενόουν τὴν γλῶσσάν της, ἡ ὁποία δι' αὐτοὺς ὡμοίαζε μὲ τῆς περιστερᾶς. Μόνον ἀφοῦ ἐπέρασε καιρός, ἐξεφράσθη εἰς γλῶσσαν ἀνθρωπίνην, δηλαδὴ κατανοητήν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν Πελειάδων δὲν ἐπέρασε ποτὲ τὰς τρεῖς, εἰς τὸ τέλος δὲ παρεδέχοντο μίαν μόνον. Ὅπως καὶ οἱ ἱερεῖς, φαίνεται ὅτι ἔζοῦσαν ἀσκητικῶς καὶ ὑπεβάλλοντο εἰς αὐστηρὰς τελετουργίας.

Αἱ Πελειάδες ἦσαν ἐπιφορτισμέναι μὲ τὴν ἑρμηνείαν τῶν χρησμῶν. Δι' αὐτῶν δὲ ἀνεκαλύπτετο εἰς τοὺς θνητοὺς ἡ θέλησις τοῦ Διός. Ὁ θεὸς ἐξεφράζετο κατὰ πέντε διαφόρους τρόπους, μεταξὺ τῶν ὁποίων πρῶτος πρέπει νὰ ἀναφερθῆ τὸ θρόϊσμα τῶν φύλλων τῆς ἱερᾶς δρυός. Ἐκεῖνοι ποὺ ἐζήτουν χρησμὸν ἐπλησίαζαν εἰς τὸ δένδρον. Αὐτό, κάποιαν στιγμήν, ἐκινεῖτο. Ἡ ἱέρεια, ἀφοῦ ἔπινεν ἀπὸ τὴν πηγὴν τοῦ Διός, ἐλάμβανε τότε τὸν λόγον. Ὡμιλοῦσεν εἰς στίχους, τῶν ὁποίων οἱ πρῶτοι, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἦσαν οἱ ἑξῆς: «Ὁ Ζεὺς ἦτο, ὁ Ζεὺς εἶναι, ὁ Ζεὺς θὰ εἶναι. Ὦ μεγάλε Ζεῦ! Ἡ Γῆ παράγει τοὺς καρπούς, δι' αὐτὸ ἐπικαλεῖσθε τὴν φί-

* Οἱ ἀρχικοὶ οὗτοι ἱερεῖς τοῦ Διὸς τῆς Δωδώνης ἀναφέρονται εἰς τὴν περίφημον ἐπίκλησιν τοῦ Ἀχιλλέως πρὸς τὸν Δωδωναῖον Δία ἐν Π. τῆς Ἰλιάδος. Ὀνομάζονται ἀνιπτόποδες, χαμαιεῦναι, τοῦτο δὲ σημαίνει, ὅτι ἀρχικῶς ἠσκεῖτο εἰς τὴν Δωδώνην ἡ δι' ὀνείρων μαντικὴ ἡ συγγενὴ καὶ ἐν Βοιωτίᾳ. Οὗτοι ἀποκαλοῦνται Ἑλλοί, οὕτω δ' ἐξηγεῖται καὶ τὸ ὄνομα Ἑλλοπία (γνωστὸν καὶ ἐν Βορείῳ Εὐβοίᾳ), τὸ ὁποῖον δίδει εἰς τὴν Δωδώνην ἐν ἀπόσπασμα τοῦ Ἡσιόδου. Τὰ ὀνόματα ταῦτα συνδέονται ἀναμφιβόλως πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ τὴν Ἑλλάδα, ἅτινα ἀπαντοῦν εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Οὕτως ἡ Δωδώνη, παραμείνασα πάντοτε ἑλληνικὴ ἐντὸς τῆς καρδίας τῆς Ἠπείρου, συνδέεται καὶ πρὸς τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἑλλήνων. Βραδύτερον ἤλλαξε τὸ καθεστὼς τοῦ μαντείου. Ὁ Ζεὺς λατρεύεται ὁμοῦ μετὰ τῆς συζύγου του Διώνης, θεραπεύεται ὑπὸ τριῶν ἱερειῶν καὶ ἡ μαντικὴ ἀποκαλύπτεται διὰ τοῦ ψιθύρου τῆς ἱερᾶς δρυός.

λην μας Γῆν». Αἱ Πελειάδες ἔδιδαν ἐπίσης χρησμοὺς ἀπὸ τὸν τρόπον καὶ τὴν διεύθυνσιν ποὺ ἐπετοῦσεν ἡ περιστερὰ καθὼς καὶ ἀπὸ τὸν τρόπον ποὺ ἐκάθητο ἐπάνω εἰς τὰ δένδρα ἢ εἰς ἄλλα ἀντικείμενα.

Ὁ τρίτος τρόπος συνίστατο εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἤχων ποὺ ἀπέδιδε χάλκινον σκεῦος. Κατά τινα ἐκδοχὴν «ἓν μικρὸν ἄγαλμα τὸ ἐκτύπα μὲ μίαν ράβδον. Αἱ Πελειάδες, ἐν συνεχείᾳ, ἔδιδαν τὴν ἑρμηνείαν τοῦ παραγομένου ἤχου».

Κατέφευγαν ἐπίσης, ὡς εἰς μέσον προφητικόν, εἰς τὸ κελάρυσμα τῆς πηγῆς, περὶ τῆς ὁποίας ἔγινε λόγος ἀνωτέρω, καὶ εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῶν ὀνείρων.

Αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Δωδώνης ἐπέτρεψαν νὰ ἀνευρεθοῦν ὄχι μόνον πολυάριθμα ἀντικείμενα, δῶρα προφανῶς εἰς τὸ μαντεῖον, ἀλλ' ἀκόμη καὶ μολύβδινα πλακίδια, εἰς τὰ ὁποῖα εἶναι γραμμένα ἐρωτήσεις λαῶν καὶ ἀτόμων πρὸς τὸ μαντεῖον τοῦ Διὸς καὶ τῆς Δωδώνης, προσέτι δὲ καὶ μερικαὶ ἀπαντήσεις. Ἰδοὺ μερικαὶ ἀπὸ τὰς ἐρωτήσεις αὐτάς:

«Ὁ Ἆγις ἐρωτᾶ τὸ μαντεῖον ἂν οἱ κουβέρτες καὶ τὰ προσκέφαλά του, ποὺ ἐξηφανίσθησαν, ἐχάθησαν ἢ ἐκλάπησαν».

«Ὁ Λυσανίας ἐρωτᾶ ἂν τὸ παιδί, ποὺ ἡ Νύλα φέρει εἰς τὴν κοιλίαν της, εἶναι δικό του».

«Ὁ Ἱππόστρατος ἐρωτᾶ εἰς ποῖον θεὸν πρέπει νὰ προσφέρῃ θυσίας».

Ἕνας πατέρας ἢ μία μητέρα «ἐρωτᾶ ἂν συμφέρῃ» νὰ κάμουν τὸ τάδε καὶ τὸ δεῖνα πρᾶγμα «ὑπὲρ τοῦ τέκνου των».

Ἕνας βοσκὸς ὑπόσχεται νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν εὐγνωμοσύνην του, ἐὰν ἐπιτύχῃ εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις του σχετικῶς μὲ τὰ ποίμνιά του.

Τὰ ὀλίγα αὐτὰ παραδείγματα κάμνουν φανερόν, ὅτι οἱ Ἕλληνες συνεβουλεύοντο τὸ μαντεῖον διὰ διαφόρους λόγους ποικίλης σημασίας. Κάποτε, κόμματα, ἀκόμη καὶ λαοὶ εὑρισκόμενοι εἰς ἀνοικτὸν ἀγῶνα, ἔστελλαν ἀπεσταλμένους εἰς τὴν Δωδώνην διὰ νὰ κερδίσουν, ὅσον τὸ δυνατόν, τὴν εὔνοιαν τοῦ Διὸς μὲ τὸ μέρος των. Ἔτσι, σύμφωνα μὲ κάποιαν παράδοσιν, οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ Πελασγοὶ τῆς Ἀττικῆς, εὑρισκόμενοι εἰς πόλεμον μεταξύ των, ἐζήτησαν τὸν χρησμὸν τοῦ μαντείου. Ἡ ἀπάντησις πρὸς τοὺς Πελασγοὺς ἦτο ἡ ἑξῆς: «Μία θυσία θὰ σᾶς χαρίσῃ τὴν νίκην». Μόλις τὸ ἤκουσαν, οἱ Βοιωτοὶ συνέλαβαν τὴν δυστυχῆ Πελειάδα, ἡ ὁποία εἶχε διατυπώσει τὸν χρησμόν, καὶ τὴν ἔκαυσαν ζωντανήν. Συλληφθέντες ἀπὸ τοὺς Δωδωναίους οἱ φονεῖς παρεπέμφθησαν εἰς δικαστήριον ἀποτελούμενον ἀπὸ τὰς δύο ἄλλας Πελειάδας καὶ δύο ἄρρενας. Χάρις εἰς τὴν κατανομὴν τῶν ψήφων οἱ ἔνοχοι ἀπηλλάγησαν.

Λεηλατηθὲν κατὰ πρῶτον τὸ 219 π. Χ. ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν, τὸ ἐν Δωδώνῃ ἱερὸν τοῦ Διὸς ἔχασε σιγὰ-σιγὰ τὴν σπουδαιότητά του, μέχρι τῆς ἡμέρας ποὺ τὸ κατέστρεψεν ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος. Ὁ Ζεὺς ἀντικατεστάθη ἀπὸ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ ἡ Διώνη ἀπὸ τὴν Παναγίαν. Μία ἐκκλησία ἀντικατέστησε τὸν ναὸν καὶ χριστιανὸς ἐπίσκοπος διωρίσθη εἰς τὴν Δωδώνην. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἱερὰν δρῦν, ἡ ὁποία ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ ἀρχαιότερον δένδρον τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ ὁποίου ἓν τεμάχιον εἶχε χρησιμεύσει ὡς τρόπις εἰς τὸ πλοῖον «Ἀργὼ» κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τῶν Ἀργοναυτῶν, ἐκόπη, ὡς ἐλέγετο, ἀπὸ Ἰλλυριὸν ληστὴν ὀνομαζόμενον Ἄρκην.

Τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἱερὸν τοῦ Διὸς

Ὄχι ὀλιγώτερον περίφημον ἀπὸ τὸ ἱερὸν τῆς Δωδώνης, τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἱερὸν τοῦ Διὸς εἶχεν ἱδρυθῆ εἰς ἀρχαιοτάτους χρόνους. Εἰς τὰ μέρη μάλιστα αὐτὰ εἶχε προηγηθῆ τῆς λατρείας τοῦ Διός, ἡ λατρεία τῆς πρώτης δυναστείας τῶν θεῶν. Ὁ Οὐρανὸς καὶ ἡ Γαῖα εἶχαν ἐκεῖ βωμοὺς καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν ἀκόμη τοῦ Παυσανίου ἠμποροῦσε κανεὶς νὰ ἰδῇ τὸ Γαῖον, ὀπὴν τῆς γηίνης ἐπιφανείας, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐδίδοντο χρησμοί, ὡς καὶ βωμὸν τῆς Θέμιδος, θεᾶς τοῦ νόμου. Τὸν ἐκθρονισθέντα πατέρα εἶχε διαδεχθῆ εἰς τὴν Ὀλυμπίαν ὁ Κρόνος. Ἕνας ναὸς εἶχεν ἱδρυθῆ πρὸς τιμήν του εἰς τὸν λόφον, ὁ ὁποῖος, ἐπὶ πολὺν ἀκόμη χρόνον ὠνομάζετο Κρόνιον. Ἐν συνεχείᾳ ἡ λατρεία τοῦ Κρόνου ἀντικατεστάθη ἀπὸ τὴν λατρείαν τοῦ Διός. Κατὰ τὸν μῦθον, τὸν καιρὸν ποὺ ἀνετρέφετο μυστικῶς εἰς Κρήτην, ὁ νεαρὸς θεὸς ὡδηγήθη ἀπὸ τοὺς πέντε Κουρῆτας εἰς τὴν Ἤλιδα. Ἐκεῖ ὁ ἀρχηγός των, ὁ Ἰδαῖος Ἡρακλῆς, ἔδωσεν εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Ἀλφειοῦ τὸ ὄνομα Ὀλυμπία καὶ ἵδρυσε μεγάλον βωμὸν τοῦ Διός. Ὁ ἴδιος ὠργάνωσεν ἀγῶνας μεταξὺ μερικῶν θεῶν. Νικητὴς ἀνεδείχθη ὁ Ἀπόλλων, ἐπικρατήσας καὶ τοῦ Ἄρεως καὶ τοῦ Ἑρμοῦ, ἔλαβε δὲ ὡς ἀμοιβὴν τῆς νίκης στέφανον ἀπὸ κλάδον ἀγρίας ἐλαίας.

Εἰς τὴν Ὀλυμπίαν, ἡ ἑρμηνεία τῶν χρησμῶν τοῦ Διὸς εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς τρεῖς οἰκογενείας, τῶν Ἰαμιδῶν, τῶν Κλυτιαδῶν καὶ τῶν Τελλιαδῶν. Οἱ Ἰαμίδαι ἰσχυρίζοντο ὅτι κατήγοντο κατ' εὐθεῖαν ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα. Ἔλεγαν ὅτι μία ἀπὸ τὰς προγόνους των, ἡ Εὐάδνη, «ἡ νέα μὲ τὴν ἰόχρουν κόμην», εἶχεν ἑνωθῆ μὲ τὸν Ἀπόλλωνα. Ὁ βασιλεὺς Αἴγυπτος, ὁ θετὸς πατέρας της, ἐζήτησε τότε τὴν συμβουλὴν τοῦ μαντείου. Ὁ Πίνδαρος διηγεῖται τὸν ποιητικώτατον μῦθον ὡς ἑξῆς:

«Ἡ Εὐάδνη, ἐν τούτοις, ἀφοῦ κατέθεσε τὴν πορφυρᾶν ζώνην

της καὶ τὸ ἀργυροῦν δοχεῖόν της, ἔφερεν εἰς φῶς ἕνα θεϊκὸ παιδί. Ὁ Θεὸς μὲ τὴν χρυσῆν κόμην τῆς εἶχε στείλει τὴν Εἰλείθυιαν, ἡ ὁποία ἐμετρίασε τοὺς πόνους τοῦ τοκετοῦ, καὶ τὰς Μοίρας... Κατὰ διαταγὴν τῶν θεῶν, δύο φίδια μὲ πράσινα μάτια ἀνέλαβαν τὴν φύλαξίν του καὶ τὸ ἔτρεφαν μὲ μέλι. Εἰς τὸ ἀναμεταξὺ ὁ βασιλεύς, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐπιστρέψει ἀπὸ τὸ μαντεῖον, ἐρωτοῦσεν ὅλους εἰς τὸ παλάτι ποῦ εἶναι τὸ παιδὶ ποὺ ἔπρεπε νὰ εἶχε γεννήσει ἡ Εὐάδνη· διότι, ἔλεγε, πατέρας του εἶναι ὁ Φοῖβος, καὶ θὰ γίνῃ περίφημος μάντις μεταξὺ τῶν θνητῶν καὶ τὸ γένος του δὲν θὰ σβήσῃ ποτέ. Αὐτὰ ἔλεγε, καὶ οἱ ἄλλοι ὡρκίζοντο ὅτι δὲν εἶχαν ἰδεῖ οὔτε ἀκούσει τίποτε, μολονότι τὸ παιδὶ εἶχε γεννηθῆ πρὸ πενταετίας. Καὶ αὐτὸ συνέβαινε διότι ἦτο κρυμμένο εἰς πυκνοὺς θάμνους, ὅπου τὸ λεπτὸν σῶμά του ἐλούετο ἀπὸ τὰς χρυσᾶς καὶ ἐρυθρὰς ἀνταυγείας τῶν ἴων. Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ τελευταίου αὐτοῦ ἡ μητέρα του ἐδήλωσεν ὅτι θὰ ὀνομάζεται πάντοτε Ἴαμος. Ὅταν ὁ Ἴαμος ἔδρεψε τὸν γλυκὺν καρπὸν τῆς νεότητος, κατῆλθεν εἰς τὴν κοίτην τοῦ Ἀλφειοῦ καὶ ἐκάλεσε τὸν ἰσχυρὸν πρόγονόν του, τὸν Ποσειδῶνα, καὶ τὸν τοξότην ποὺ φυλάσσει τὴν νῆσον Δῆλον, καὶ τοὺς ἐζήτησεν ἓν στόλισμα διὰ τὸ μέτωπόν του. Ἦτο νύκτα. Καὶ ἰδού, ἡ πραγματικὴ φωνὴ τοῦ πατέρα του τοῦ ἀπαντᾷ: «Σήκω, παιδί μου, ἄκουσε τὴ φωνή μου καὶ ἔλα ἐδῶ, σ' αὐτὸν τὸν τόπον, ὅπου θὰ συγκεντρώνεται ὅλος ὁ κόσμος». Ἐπῆγαν, λοιπόν, εἰς τὸν ἀπότομον βράχον τοῦ Κρονίου. Ἐκεῖ ὁ θεὸς τοῦ ἐχάρισε τὸ μέγα δῶρον τῆς μαντικῆς, τὸ προνόμιον νὰ ἀκούῃ τὴν φωνὴν ποὺ ποτὲ δὲν ψεύδεται. Ἐπὶ πλέον τοῦ ἔδωσεν τὴν ἐντολήν, ὅταν θὰ ἤρχετο ὁ Ἡρακλῆς... καὶ θὰ ἵδρυε τοὺς ἀγῶνας, νὰ ἱδρύσῃ ἀκόμα ἓν μαντεῖον εἰς τὸν πλέον ὑψηλὸν βωμὸν τοῦ Διός. Ἀπὸ τὸν Ἴαμον κατάγεται τὸ γένος τῶν Ἰαμιδῶν, περίφημον εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ εὐλογημένον ἀπὸ τοὺς θεούς».

Οἱ Κλυτιάδαι, ποὺ ἰσχυρίζονται ὅτι ἦσαν διακλάδωσις τοῦ γένους τῶν Ἰαμιδῶν, κατήγοντο, κατὰ τὸν μῦθον, ἀπὸ τὸν φημισμένον ἥρωα Ἀμφιάραον. Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς Τελλιάδας, ἡ προέλευσίς των εἶναι ἄγνωστος. Ἕνας ἀπὸ αὐτούς, ὁ Ἡγησίστρατος, φυλακισθεὶς καὶ καταδικασθεὶς εἰς θάνατον ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους, ἔκοψεν ὁ ἴδιος τὸ πόδι του, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἦτο δεμένος, ἐτρύπησε τὸν τοῖχον τῆς φυλακῆς του καί, βαδίζων μόνον τὴν νύκτα, ἔφθασεν εἰς τὴν Τεγέαν. Ἐκεῖ, παρήγγειλε καὶ τοῦ κατεσκεύασαν ἕνα ξύλινο πόδι καί, διὰ νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς Λακεδαιμονίους, ἐπέρασεν εἰς τὸ Περσικὸν στρατόπεδον. Φυσικά, εἰς τὰς Πλαταιὰς συνεμερίσθη τὴν τύχην τῶν Περσῶν καί, συλληφθεὶς ἐκ νέου ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους, ἐθανατώθη.

Αὐταὶ αἱ τρεῖς οἰκογένειαι εἶχαν ἀναλάβει κληρονομικῶς τὴν

ἑρμηνείαν τῶν χρησμῶν τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας. Ἡ ἑρμηνεία ἐγίνετο κατὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους τρόπους, κυρίως ὅμως διὰ τῆς ἐπισκοπήσεως τῶν σπλάχνων καὶ τῆς ἐξετάσεως τῶν φλογῶν κατὰ τὰς θυσίας. Αἱ θυσίαι ἐγίνοντο εἰς ἕνα βωμόν, ποὺ εἶχε σχηματισθῆ ἀπὸ τὴν τέφραν προηγουμένων θυσιῶν. Ἡ τέφρα αὐτὴ ἐφυλάσσετο εἰς τὸ Πρυτανεῖον, ἐκεῖθεν δὲ μίαν φορὰν τὸ ἔτος καὶ εἰς ἡμερομηνίαν ὡρισμένην, μετεφέρετο εἰς τὸν βωμὸν τοῦ Διός, ὅπου ἀναμειγνυομένη μὲ ὕδωρ τοῦ Ἀλφειοῦ (καὶ οὐδενὸς ἄλλου ποταμοῦ) ἐγίνετο πολτός, διὰ τοῦ ὁποίου ἠλείφετο ὁ βωμός. Ὁ Παυσανίας λέγει ὅτι εἰς τὸν καιρόν του ὁ βωμὸς αὐτὸς εἶχε περιφέρειαν 125 ποδῶν καὶ ὕψος 22 ποδῶν. Οἱ ἱερεῖς τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἐχρησιμοποίουν κατὰ τὰς θυσίας των μόνον ξύλον λεύκης, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ Ἡρακλέους. Ὅταν ὁ Ἡρακλῆς ἔφερεν ἀπὸ τὸν Ἅδην δεμένον τὸν κύνα Κέρβερον, ἐκρατοῦσε κλάδον λεύκης κομμένον εἰς τὸν Ἅδην, ὅπου οἱ ἀρχαῖοι ἐπίστευαν ὅτι ὑπάρχουν λεῦκαι.

Σύμφωνα μὲ ἕνα μῦθον, οἱ ἱερεῖς τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας ἔδιδαν χρησμοὺς καὶ ἐπροφήτευαν κατόπιν ἐξετάσεως, μὲ εἰδικὴν μέθοδον, τῶν δερμάτων τῶν θυμάτων. Ὁ Παυσανίας, ἐξ ἄλλου, ἀναφέρει ὅτι δὲν ὑπῆρχαν πλέον μυῖγες εἰς τὴν Ὀλυμπίαν, ἀπὸ τὴν ἡμέραν ποὺ ὁ Ἡρακλῆς προσέφερε θυσίαν εἰς τὸν Ἀπόμυιον Δία.

Ἡ Ὀλυμπία ἦτο περίφημος ὄχι μόνον διὰ τὸ ἱερὸν τοῦ Διός, ἀλλ' ἀκόμη καὶ διὰ τοὺς ἀγῶνας, ποὺ ἐτελοῦντο ἐκεῖ κατὰ τετραετίαν. Ὁ μῦθος ἀποδίδει τὴν ἵδρυσίν των εἰς τὸν Ἡρακλέα. Νικητὴς τοῦ Αὐγείου, βασιλέως τῆς Ἤλιδος, κατέλαβε τὴν χώραν καὶ ὥρισε πρὸς τιμὴν τοῦ πατρός του ἀγῶνας. Ὁ ἴδιος ἐχάραξε τὴν περίμετρον τῆς ἄλτεως, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ὁποίας ἔπρεπε νὰ τελοῦνται. Κάθε πλευρὰ τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς ἦτο 600 φορὰς μεγαλυτέρα ἀπὸ τὸ πέλμα τοῦ ἥρωος. Ὁ Ἡρακλῆς ἐπίσης μετέφερεν εἰς τὴν Ὀλυμπίαν ἀπὸ τὴν χώραν τῶν Ὑπερβορείων, τὸν κότινον (=ἀγριελαίαν) τοῦ ὁποίου ἡ σκιὰ ἔμελλε νὰ προστατεύῃ τὴν ἄλτιν ἀπὸ τὰς καυστικὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου, οἱ δὲ κλάδοι της νὰ χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν κατασκευὴν στεφάνων διὰ τοὺς νικητάς. Ὁ θεϊκὸς ἥρως ἔλαβε καὶ ἐκεῖνος μέρος εἰς τὰ ἀγωνίσματα, διηγωνίσθη καὶ μὲ κάποιον Λέπρεον, ποῖος θὰ φάγῃ περισσότερον. Οἱ ὅροι τοῦ ἀγῶνος ἦσαν οἱ ἑξῆς: καθένας ἀπὸ τοὺς δύο ὤφειλε νὰ φονεύσῃ, νὰ εὐτρεπίσῃ εἰς δεῖπνον καὶ νὰ φάγῃ ἕνα βοῦν. Ἀμφότεροι οἱ ἀντίπαλοι ὑπῆρξαν σχεδὸν ἰσόπαλοι εἰς τὴν πολυφαγίαν, ἀλλ' ὁ Λέπρεος ἐτόλμησε νὰ καλέσῃ εἰς ἀγῶνα ὅπλων τὸν Ἡρακλέα, ὅπου νικηθεὶς ἔχασε τὴν ζωήν του.

Οἱαδήποτε, ὅμως, καὶ ἂν εἶναι ἡ μυθολογικὴ προέλευσις τῶν

ὀλυμπιακῶν ἀγώνων, εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ ἵδρυσίς των χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 776 π. Χ., καὶ ὅτι ἀπὸ τότε ὁ χρόνος ἐμετρᾶτο κατὰ ὀλυμπιάδας, δηλαδὴ κατὰ τετραετίαν.

Ὁ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναὸς τοῦ Διὸς ἦτο ἀπὸ τοὺς περιφημοτέρους ὅλης τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ δὲ τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος εὑρίσκετο εἰς αὐτὸ ἓν ἀπὸ τὰ ἑπτὰ θαύματα τοῦ κόσμου, τὸ ἄγαλμα τοῦ Διός, ποὺ ἐφιλοτέχνησε ὁ Φειδίας. Ὁ μεγαλοφυὴς γλύπτης ἐποίησε τὸ ἀριστούργημα αὐτὸ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 451 καὶ 448, βοηθούμενος ἀπὸ τὸν συγγενῆ του Πάναινον καὶ τὸν βοηθόν του Κολώτην. Ὁ Πάναινος εἶχε τορεύσει τὰ ἄνθη, ποὺ ἐστόλιζαν τὸ ἔνδυμα τοῦ θεοῦ ὁ δὲ Κολώτης εἶχεν ἐπεξεργασθῆ τὰς λεπτομερείας. Τὸ σύνολον, ὅμως, τοῦ ἀγάλματος ἦτο ἔργον τοῦ Φειδίου, δι' αὐτὸ δὲ δικαίως ὁ μέγας γλύπτης εἶχε χαράξει κάτω ἀπὸ τοὺς πόδας τοῦ Διός: «Εἶμαι ἔργον τοῦ Φειδίου, υἱοῦ τοῦ Χαρμίδου, πολίτου Ἀθηναίου».

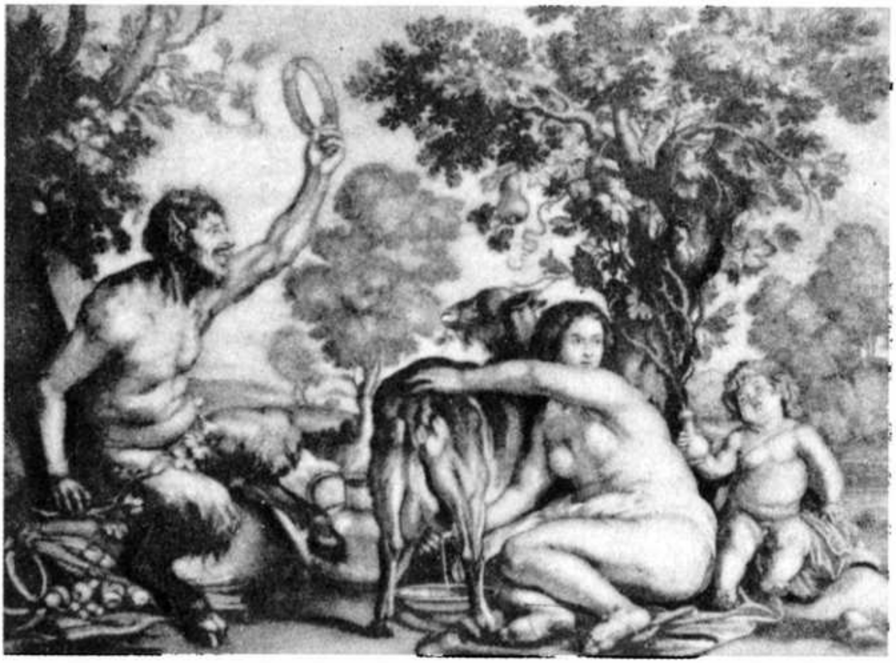
Συνολικῶς, τὸ ἄγαλμα εἶχεν ὕψος δέκα τριῶν μέτρων. Ὁ Παυσανίας λέγει ὅτι ἂν ὁ θεὸς ἐσηκώνετο ἀπὸ τὴν ἕδραν του, ἡ κεφαλή του θὰ ἔβγαινεν ἀπὸ τὴν στέγην τοῦ ναοῦ. Τὸ βάθρον, ὕψους 9 ½ μέτρων καὶ πλάτους 6 ½, ἦτο στολισμένον μὲ θαυμάσια ἀνάγλυφα καὶ εἰκονογραφίας. Αἱ κυριώτεραι ἀπὸ τὰς παραστάσεις αὐτὰς ἦσαν ὁ Ἥλιος ἐπιβαίνων χρυσοῦ ἅρματος, ὁ Ζεὺς καὶ ἡ Χάρις, ἡ Ἥρα, ὁ Ἑρμῆς καὶ ἡ Ἑστία, ὁ Ἔρως ὑποδεχόμενος τὴν Ἀναδυομένην Ἀφροδίτην, ἡ Πειθὼ στεφανώνουσα τὴν Ἀφροδίτην, ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Ἡρακλῆς, ἡ Ἀμφιτρίτη καὶ ὁ Ποσειδῶν.

Ὁ θρόνος εἰς τὸν ὁποῖον ἐκάθητο ὁ Ζεὺς ἦτο καὶ αὐτὸς στολισμένος μὲ ἀφθόνους παραστάσεις, φιλοτεχνημένας ἀπὸ χρυσόν, πολυτίμους λίθους, ἐλεφαντόδοντον, ἔβενον καὶ ὀρείχαλκον. Τὸ κάθισμα ἐστηρίζετο εἰς τέσσερα πόδια, ἐνισχυμένα ἐσωτερικῶς μὲ τέσσαρας στυλίσκους τοῦ αὐτοῦ ὕψους. Εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ ὕψους οἱ πόδες τοῦ θρόνου συνεδέοντο μεταξύ των μὲ πλαγίας ράβδους. Οἱ βραχίονες τῆς ἕδρας ἐστηρίζοντο εἰς ὑποστηρίγματα, τῶν ὁποίων ἡ προσθία ὄψις ἦτο στολισμένη μὲ εἰκόνας ποὺ παρίσταναν ἁρπαγὴν νεαρῶν Θηβαίων ἀπὸ Σφίγγας καί, κάτωθεν, τὴν θανάτωσιν τῶν Νιοβιδῶν ἀπὸ τὴν Ἄρτεμιν καὶ τὸν Ἀπόλλωνα. Πολυάριθμα ἀνάγλυφα διεκόσμουν τὰς τέσσαρας ταινίας, ποὺ συνέδεαν τὰ ὄρθια μέρη τοῦ θρόνου· εἰς κάθε πλευρὰν ὑπῆρχαν τέσσαρες εἰκόνες, αἱ ὁποῖαι εἰς τὸ σύνολόν των παρίσταναν τὰ ὀκτὼ εἴδη ἀγῶνος, ποὺ συνηθίζοντο ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων εἰς τὴν Ὀλυμπίαν. Τριάντα εἰκόνες ἐκόσμουν τὰς ταινίας αὐτάς, ἐξιστοροῦσαι τὰ κατορθώματα τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Θησέως.

Τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ ἐρεισινώτου εἶχε σχῆμα ἀετώματος, εἰς δὲ τὰς δύο ἀνωτέρας γωνίας του ὑπῆρχαν αἱ παραστάσεις ἀφ' ἑνὸς μὲν τῶν Χαρίτων ἀφ' ἑτέρου δὲ τῶν Ὡρῶν. Ὁ θεὸς ἐφοροῦσε σαν-

δάλια, ἐστήριζε δὲ τὰ πόδια τους ἐπάνω εἰς ἓν ὑποπόδιον διακοσμημένον μὲ ἀναγλύφους χρυσοῦς λέοντας.

Ὁ Ζεὺς τοῦ Φειδίου ἐστήριζε τὸ ἀριστερὸ χέρι εἰς σκῆπτρον, τοῦ ὁποίου ἡ κορυφὴ ἔφερεν ἀετόν. Εἰς τὸ δεξιὸ χέρι ἐκράτει Νίκην χρυσελεφαντίνην, βλέπουσαν πρὸς αὐτόν. Τὰ γυμνὰ μέρη τοῦ σώματος, τὸ πρόσωπον, τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια ἦσαν ἀπὸ ἐλεφαντοστοῦν. Ὁ θεος ἐφοροῦσε μανδύαν χρυσοῦν, ὁ ὁποῖος ἔφθανε μέχρι τῶν ἀστραγάλων. Ἀναδιπλωμένος ὁ μανδύας αὐτὸς πρὸς τὸν ἀριστερὸν ὦμον, ἄφηνεν ἐντελῶς γυμνὸν τὸν δεξιόν. Ἦτο γεμᾶτος ἀπὸ παραστάσεις ζῴων καὶ ἀνθέων.

Ἡ παιδικὴ ἡλικία τοῦ Διός.
(Πίναξ τοῦ Jordaens, Μουσεῖον Λούβρου)

Ὁ Φειδίας εἶχε χρησιμοποιήσει ὅλην τὴν τέχνην του, διὰ νὰ δώσῃ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Διὸς τὴν μεγαλοπρεπῆ ἔκφρασιν, ποὺ ἥρμοζεν εἰς τὸν κυρίαρχον τοῦ Ὀλύμπου. Ἔλεγεν ὅτι ἐνεπνεύσθη ἀπὸ τοὺς ἀκολούθους στίχους τοῦ Ὁμήρου: «Μόλις τὰ ἄκουσεν αὐτά, ὁ υἱὸς τοῦ Κρόνου κατένευσε χαμηλώνοντας τὰ φρύδια. Ἡ κόμη του ἐσάλευσε καὶ ὁ εὐρὺς Ὄλυμπος ἐσείσθη». Εἶναι μᾶλλον ἀπίθανον ὅτι ὁ καλλιτέχνης ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ τὸν θεὸν μὲ τόσον αὐστηρὰν μορφήν. Μὲ τὴν μεγάλην κεφαλήν του, τὴν παχεῖαν γενειάδα καὶ τὴν κόμην τὴν στεφανωμένην μὲ φύλλα ἐ-

λαίας, ὁ Ζεὺς τῆς Ὀλυμπίας «εἵλκυσε τὴν προσοχὴν μὲ τὴν συλλογισμένην ἔκφρασιν συγκεντρωμένης μεγαλοπρεπείας, ἠρέμου καὶ βεβαίας δι' ἑαυτὴν δυνάμεως».

Σύμφωνα μὲ κάποιο ἀνέκδοτον, ὁ Φειδίας ἤθελε νὰ μάθῃ τὴν γνώμην τοῦ πλήθους διὰ τὸ ἔργον του, καὶ ἄφησεν ἐλευθέραν τὴν εἴσοδον εἰς τὸν ναόν. Κρυμμένος εἰς μίαν γωνίαν, ὁ καλλιτέχνης ἤκουεν ὅ,τι ἐλέγετο γύρω ἀπὸ τὸ ἄγαλμα καὶ ἐσημείωνε λεπτομερῶς τὰς διατυπουμένας γνώμας. Ἐν συνεχείᾳ ἔκαμεν εἰς τὸ ἄγαλμα τὰς μεταβολὰς ποὺ εὕρισκε δικαιολογημένας.

Τέλος, διηγοῦντο ὅτι ἀφοῦ ἐτελείωσε τὸ ἀριστούργημά του, ὁ Φειδίας εἰσῆλθε διὰ μίαν τελευταίαν φορὰν εἰς τὸν ναόν. «Ἐνώπιος ἐνωπίῳ» μὲ τὸ ἄγαλμα, ὕψωσε τὰ χέρια πρὸς τὸν Δία καὶ τοῦ ἐζήτησε νὰ τοῦ δείξῃ μὲ ἓν σημεῖον ἂν ἦτο ἱκανοποιημένος ἀπὸ τὸ ἔργον του. Τότε, ἀπὸ τὸν ἀνέφελον οὐρανὸν καὶ διὰ μέσου τῆς στέγης τοῦ ναοῦ, ἕνας κεραυνὸς ἔφθασε μέχρι τοῦ καλλιτέχνου. Μία μαύρη κηλὶς ἐπάνω εἰς τὸ δάπεδον ἐσημείωσε τὸ μέρος, ὅπου ἔπεσε τὸ θεῖον πῦρ. Εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο ἐτοποθετήθη ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς μία ὑδρία.

Μεγίστη ἦτο ἡ φήμη τοῦ ἔργου τοῦ Φειδίου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Τόσον ποὺ ὁ Ἐπίκτητος ἔλεγε: «Πηγαίνετε εἰς τὴν Ὀλυμπίαν νὰ ἰδῆτε τὸν Δία τοῦ Φειδίου. Εἶναι κρῖμα νὰ πεθάνῃ κανεὶς χωρὶς νὰ τὸν ἰδῇ».

Εἰς ἓν νόμισμα τῆς Ἤλιδος εἶναι χαραγμένη ἡ κεφαλὴ τοῦ Διὸς τοῦ Φειδίου, ἀλλὰ θεωμένη ἀπὸ τὰ πλάγια (προφίλ). Πολλοὶ ὑπεστήριξαν ὅτι μερικὰ μαρμάρινα ἔργα εἶναι ἀναπαραστάσεις τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας, ἰδίως δὲ ἡ κεφαλὴ τοῦ Otricoli. Τίποτε ὅμως δὲν θεμελιώνει τοὺς ἰσχυρισμοὺς αὐτούς.

Τὰ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος ἱερὰ τοῦ Διὸς

Ὁ Ζεὺς ἐλατρεύετο ὄχι μόνον εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ τὰς γειτονικὰς νήσους, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀκόμα δὲ καὶ εἰς τὴν Ἀφρικήν. Εἴδαμεν εἰς τὸ κεφάλαιον τὸ σχετικὸν μὲ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν τοῦ Διός, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Κρόνου εἶχε, κατὰ τὸν μῦθον, μεγαλώσει εἰς τὴν Κρήτην. Ὁ Κρὴς αὐτὸς Ζεὺς παρίσταται εἰς τὰ κρητικὰ νομίσματα ὡς νέος ἀγένειος, καθήμενος ἐπὶ κορμοῦ δένδρου· μὲ τὸ ἀριστερὸ χέρι κρατεῖ, ἐπάνω εἰς τὸν μηρόν του, ἕνα πετεινόν. Πιθανῶς ὑπῆρξε καὶ μαντεῖον τοῦ Διὸς εἰς τὴν Κρήτην, τὰ σχετικὰ ὅμως δεδομένα εἶναι συγκεχυμένα καὶ ἀντιφατικά.

Τὸ ἱερὸν τοῦ Ἄμμωνος-Διὸς

Ἕν ἀπὸ τὰ περιφημότερα ἱερὰ τοῦ Διὸς ἦτο ἐκεῖνο, ποὺ εὑρίσκετο εἰς μίαν ὄασιν τῆς Λιβυκῆς ἐρήμου, ὅπου ὁ θεὸς ἐλατρεύετο ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἄμμων-Ζεύς. Ὀλίγα σημεῖα τῆς ἑλληνικῆς Μυθολογίας ἔχουν προκαλέσει τόσας συζητήσεις καὶ ἀντιγνωμίας ὅσον αὐτό, ἀλλὰ ὅπως πολὺ ὀρθῶς ἔχει λεχθῆ: «οἱ σοφοὶ δὲν εἶναι σύμφωνοι οὔτε ἐπὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐθνικότητος τοῦ λατρευομένου εἰς τὸν ὄασιν θεοῦ, οὔτε ἐπὶ τῆς ἱδρύσεως τοῦ μαντείου του». Ἡ πλέον ἱκανοποιητικὴ ὑπόθεσις φαίνεται ἐκείνη κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἄμμων ἦτο θεότης αἰγυπτιακή, ἡ ὁποία εἶχε «ἢ κεφαλὴν ἀνθρώπου, φέρουσαν δύο μεγάλα πτερά· ἢ κεφαλὴν κριοῦ (σύμβολον ἀνδρισμοῦ, τοῦ ὁποίου ὁ τύπος τοῦ Ἄμμωνος-Διὸς διατηρεῖ ἀκόμη τελευταῖα ἴχνη), μὲ τὰ κέρατα ἐστραμμένα πρὸς τὰ κάτω καὶ ἐμπρός». Οἱ Ἕλληνες ἐδέχθησαν τὸν Αἰγύπτιον θεόν, ἀλλὰ ἐτροποποίησαν τὴν λατρείαν του προσαρμόζοντες αὐτὴν πρὸς τὰς ἰδικάς των δοξασίας. Ἄλλοι συγγραφεῖς, ἀντιθέτως, ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ λατρεία τοῦ Διὸς εἰσήχθη εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, καὶ μάλιστα τὸν 7ον αἰῶνα π. Χ., κατὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς Κυρήνης.

Ὁ Ποσειδῶν φονεύει τὸν Γίγαντα Πολυβότην· ὄπισθέν του ἡ Γῆ.

Ὅ,τιδήποτε καὶ ἂν συμβαίνη, ἡ λατρεία τοῦ Ἄμμωνος-Διὸς διεδόθη εὐρύτατα εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὸ δὲ μαντεῖόν του ἐθεωρεῖτο ἐξ ἴσου σπουδαῖον μὲ τὰ μαντεῖα τῆς Δωδώνης καὶ τῆς Ὀλυμπίας. Πλὴν τῶν ἄλλων τρόπων μαντείας, ποὺ συνήθως ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς ἄλλα ἱερά, ὑπῆρχεν ἕνας ἀπολύτως εἰδικὸς εἰς τὸν Ἄμμωνα-Δία. Τὰ σημεῖα τῆς θελήσεως τοῦ θεοῦ προήρχοντο ἀπὸ τὸ ἴδιον τὸ ἄγαλμά του. Ἐπηκολούθει, φυσικά, ἡ ἑρμηνεία αὐτῶν ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς.

Ὡρισμένας ἡμέρας τοῦ ἔτους τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἄμμωνος-Διός, τοποθετημένον εἰς χρυσοῦν φορεῖον, τὸ ὁποῖον ἐκράτουν 80 ἱε-

ρεῖς, περιεφέρετο μεταξὺ τῶν παρισταμένων. Ἐλέγετο ὅτι ὁ θεὸς ἔκαμνε τότε νεύματα καὶ ὅτι αἱ μεταλλασσόμεναι ἀναλαμπαὶ τῶν ἐπ' αὐτοῦ πολυτίμων λίθων ἦσαν δείγματα τῆς θείας θελήσεως.

Ὅπως οἱ συνάδελφοί των ἄλλων μαντείων, οἱ ἱερεῖς τοῦ Ἄμμωνος-Διὸς ἔδιδαν χρησμοὺς ἀπὸ τὸ πέταγμα τῶν πουλιῶν, ἀπὸ τὸ θρόϊσμα τῶν φύλλων, ποὺ ἀνετάρασσε ὁ ἄνεμος, καὶ ἀπὸ τὸ κελάρυσμα μιᾶς θαυμαστῆς πηγῆς, διὰ τὴν ὁποίαν ἐλέγετο ὅτι ἠκολούθει τὴν πορείαν τοῦ ἡλίου, «ψυχρὰ κατὰ τὴν μεσημβρίαν, θερμὴ κατὰ τὸ μεσονύκτιον, ὡς ἐὰν ἤθελε νὰ ἐπιφέρῃ ἐξισορρόπησιν εἰς τὸν καύσωνα τῆς ἡμέρας καὶ τὸ νυκτερινὸν ψῦχος».

Οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ ἀναφέρουν περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας πολλὰ ἑλληνικὰ κράτη ἔστελλαν πρεσβείας, διὰ νὰ συμβουλευθοῦν τὸ μαντεῖον τοῦ Ἄμμωνος-Διός. Ἱστορικὴ ἔχει παραμείνει ἡ ἐπίσκεψις εἰς τὸ Λιβυκὸν μαντεῖον τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἰδοὺ πῶς τὴν περιγράφει ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης:

«Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν καὶ ἀντίκρυσε τὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ, ὁ προφήτης, ἄνθρωπος πολὺ ἡλικιωμένος, ἐπροχώρησε πρὸς αὐτὸν καὶ τοῦ εἶπε: «Χαῖρε, υἱέ μου, δέξου αὐτὸ τὸ ὄνομα ἐκ μέρους τοῦ θεοῦ». «Τὸ δέχομαι, πάτερ μου», ἀπήντησεν ὁ Ἀλέξανδρος, «καὶ ἐφεξῆς θὰ ὀνομάζωμαι υἱός σου, ἐὰν θέλῃς νὰ μοῦ δώσῃς τὴν κυριαρχίαν τῆς Γῆς». Ὁ ἱερεὺς εἰσῆλθε τότε εἰς τὸ ἄδυτον καί, ἐνῷ οἱ φορεῖς τοῦ ἀγάλματος μετεκινοῦντο σύμφωνα μὲ ὡρισμένα σημεῖα τῆς φωνῆς τοῦ θεοῦ, ἐβεβαίωσε τὸν Ἀλέξανδρον ὅτι ὁ θεὸς συγκατετίθετο εἰς ὅ,τι ἐζήτει. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐξηκολούθησε: «Μοῦ ἀπομένει ἀκόμη, προστάτα θεέ, νὰ σὲ ἐρωτήσω ἂν ἔχω τιμωρήσει ὅλους τοὺς δολοφόνους τοῦ πατρός μου, ἢ ἂν μερικοὶ μοῦ διέφυγαν». «Μὴ βλασφημῇς», ἐφώναξε τότε ὁ ἱερεύς, «κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐπιβουλευθῇ τὴν ζωὴν ἐκείνου ποὺ σοῦ ἔδωσε τὴν ζωήν· ὅσον διὰ τοὺς δολοφόνους τοῦ Φιλίππου, ἔχουν ὅλοι τιμωρηθῆ». Κατὰ τοὺς ἱερεῖς αὐτούς, ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἦτο υἱὸς τοῦ Ἄμμωνος-Διός*.

---

* Κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων ἕκαστος Φαραὼ ἦτο γνήσιος υἱὸς τοῦ Ἄμμωνος (τὸν ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ἐταύτιζαν πρὸς τὸν ἰδικόν των Δία). Ἐπιστεύετο ὅτι νύκτα τινὰ ὁ Ἄμμων, λαμβάνων τὴν μορφὴν τοῦ Φαραὼ κατήρχετο πρὸς τὴν βασίλισσαν, ὥστε ὁ ἑκάστοτε γεννώμενος διάδοχος ἦτο πραγματικὸς υἱὸς τοῦ θεοῦ. (Οἱ Ἕλληνες διετήρησαν αὐτούσιον τὸ μῦθον τοῦτον εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Ἀμφιτρύωνος καὶ τῆς Ἀλμήνης). Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἐκυρίευσε τὴν Αἴγυπτον, ἔπρεπε νὰ εὑρεθῇ τρόπος νὰ γίνῃ καὶ γνήσιος υἱὸς τοῦ Ἄμμωνος, διὰ νὰ θεωρηθῇ ἀντάξιος τῶν Αἰγυπτίων. Ἐπειδὴ διὰ τοὺς Ἕλληνας τοῦ 4ου αἰῶνος προσέπιπτε πλέον ἡ ἀντίληψις αὕτη ἀνεδαφικὴ καὶ χονδροειδής, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου θὰ ἦσαν διατεθειμένοι νὰ πιστεύσουν εἰς ἓν τυχαῖον σφάλμα ὑποκρύπτον τοῦ θεοῦ τὰς θελήσεις, εἶχε διαδοθῇ τὸ ἀκόλουθον πραγματικὸν ἢ φανταστικὸν ἀνέκδοτον: Μόλις ὁ νεαρὸς Ἀλέξανδρος ἐπλησίασε πρὸς τὸ χρηστήριον τοῦ Ἄμμωνος, ὁ ἱερεύς, ὁ ὁποῖος δὲν ὡμίλει καλῶς τὴν Ἑλληνικήν, ἐδοκίμασε νὰ τὸν προσαγορεύσῃ ἀρχίζων μὲ τὰς λέξεις «ὦ παιδίον». Ἀντ' αὐτοῦ ὅμως τὰ χείλη του ἐλάλησαν «ὦ παιδίος». Οἱ παριστάμενοι ἀμέσως ἐθεώρησαν τὸ πρᾶγμα ὡς ἐκδήλωσιν τῆς θελήσεως τοῦ θεοῦ, διότι τὴν φράσιν ἀντελήφθησαν «ὦ παῖ Διός».

Ένας ἄλλας διάσημος στρατηλάτης τῆς ἀρχαιότητος, ὁ Ἀννίβας, συνεβουλεύθη καὶ αὐτὸς τὸ μαντεῖον τοῦ Ἄμμωνος-Διός, ὅταν ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Καρχηδόνα. Ἡ ἐμπιστοσύνη, ὅμως, πρὸς τὸ μαντεῖον εἶχε μειωθῆ πολὺ κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχήν. Ἡ ἀμάθεια τῶν ἱερέων εἶχε καταντήσει παροιμιώδης. Ὡς παράδειγμα ἀναφέρεται τὸ ἀνέκδοτον μιᾶς λυχνίας, ποὺ δὲν τὴν ἔσβηναν ποτέ, καὶ ἡ ὁποία ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος κατηνάλισκε ὀλιγώτερον λάδι. Ἐξ αὐτοῦ συνεπέραιναν, λέγει ὁ Πλούταρχος, «ὅτι ἡ ροὴ τοῦ χρόνου εἶναι ἀκανόνιστος καὶ ὅτι κάθε ἔτος εἶναι μικρότερον τοῦ προηγουμένου, διότι, φυσικά, εἰς μικροτέραν κατανάλωσιν ἀντιστοιχεῖ μικρότερος χρόνος».

Τὴν ἐποχὴν ποὺ ἐνεφανίσθη ὁ χριστιανισμός, ἡ λατρεία τοῦ Ἄμμωνος-Διὸς εἶχεν ἤδη τελείως σταματήσει.

V. Ο ΟΡΙΣΤΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΤΟΥ ΔΙΟΣ

Ὁ Ζεὺς ὡς προσωποποίησις, παρὰ τοῖς Ἕλλησι, τῆς ἰδέας τοῦ θεοῦ

Ἀνεφέραμεν διαδοχικῶς τὰς περισσοτέρας μυθολογικὰς παραδόσεις τὰς σχετικὰς μὲ τὴν γέννησιν τοῦ Διός, τοὺς ἔρωτάς του, τὰς δικαιοδοσίας του καὶ τὴν λατρείαν του. Ἀπὸ ὅλους αὐτοὺς τοὺς μύθους, ἡ προέλευσις τῶν ὁποίων εἶναι ποικιλωτάτη, ὁ ἑλληνικὸς ἀνθρωπομορφισμὸς κατώρθωσε νὰ δημιουργήσῃ μίαν ἰδανικὴν μορφὴν μεγάλης ἠθικῆς ὡραιότητος καὶ συγκεντρώνουσαν ὅλας τὰς ἑλληνικὰς ἀντιλήψεις τὰς σχετικὰς μὲ τὴν θεότητα. Δὲν ἦτο πλέον ὁ Ζεὺς τῶν πρώτων χρόνων, ὁ ἐξηναγκασμένος νὰ μάχεται συνεχῶς καὶ πολλάκις σκληρότατα, διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς του. Νικητὴς τῶν Τιτάνων καὶ τῶν Γιγάντων, τοὺς ὁποίους πολλοὶ ἐπαραλλήλισαν μὲ τὰς ἀποτόμους ἐκδηλώσεις τῆς ἐν ἀναταραχῇ φύσεως, ὁ Ζεὺς ἐπέβαλεν ἐπίσης τὴν κυριαρχίαν του καὶ ἐπὶ ὅλων τῶν ἄλλων θεῶν, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τότε ἀποτελοῦν τὴν ἀκολουθίαν του καὶ μὲ τοὺς ὁποίους πολὺ συχνὰ συγχέεται. Ἐκτὸς αὐτοῦ, ὁ κυρίαρχος τοῦ Ὀλύμπου, ὁ ὁποῖος κατ' ἀρχὰς ἦτο ἐχθρὸς τῶν ἀνθρώπων, δὲν εἶναι πλέον ἐχθρός των, ἡ δὲ ὀργή του ἔπαυσε νὰ τοὺς καταδιώκῃ. Ἀντιθέτως, τρέφει ἀπέναντί των τὰ πλέον εὐνοϊκὰ αἰσθήματα καὶ ἐφορεύει ἐπὶ τῆς γῆς των, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν ἀναμειγνύονται, σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τῆς μοίρας. Ὅπως ἔγραφεν ὁ Jules Girard, «ὁ Ζεὺς εἶναι ὁ προστάτης τῶν κανόνων δικαίου, εἰς τοὺς ὁποίους στηρίζονται ὅλαι αἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων μεταξύ των. Ὕπατος θεὸς τοῦ ὅρκου καὶ τῆς οἰκογενείας, ἀγρυπνεῖ παρὰ τὸν περίβολον τῆς κατοικίας κάθε θνητοῦ· εἶναι ἐπίσης προστάτης τῶν ξένων, τῶν κη-

ρύκων καὶ τῶν ἱκετῶν. Ἔτσι, ὁ σεβασμός, ἡ γλυκύτης, ἡ εὐσπλαγχνία βραβεύονται ἐν τῷ προσώπῳ του. Ὅπως οἱ θεοὶ δὲν εἶναι πάντοτε ἀμείλικτοι, πρέπει σύμφωνα μὲ τὴν εὐεργετικὴν θέλησίν του καὶ οἱ ἄνθρωποι νὰ μὴ εἶναι σκληροὶ καὶ ἀνοικτίρμονες μεταξύ των. Πρέπει πρὸ παντὸς νὰ ἐξακολουθήσῃ ὑπάρχουσα ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία καὶ δι' αὐτὸ πρέπει νὰ ὑπακούῃ εἰς τοὺς ἠθικοὺς νόμους, ποὺ δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἀπαραίτητοι διὰ τὴν διατήρησίν της ἀπὸ ὅσον οἱ νόμοι τοῦ μέτρου καὶ τῆς ἰσορροπίας εἶναι ἀπαραίτητοι διὰ τὴν διατήρησιν τοῦ σύμπαντος».

Ἀπὸ τὰς ἰδέας αὐτὰς ἐνεπνέοντο οἱ Ἕλληνες καλλιτέχναι, ὅταν ἀναπαρίσταναν τὸν Δία. Τὰ χαρακτηριστικά του ἐκφράζουν πάντοτε τὴν δύναμιν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὴν σύνεσιν καὶ τὴν καλωσύνην. Ἡ κεφαλὴ εἶναι ρωμαλέα, ἡ κόμη πυκνὴ καὶ κυματιστή, πυκνὴ δὲ καὶ μᾶλλον τραχεῖα ἡ γενειάς. Εἰς μερικὰς παραστάσεις ἡ κεφαλὴ τοῦ Διὸς εἶναι γυμνή, ἀλλὰ εἰς τὰς περισσοτέρας φέρει λεπτὴν ταινίαν ἢ στέφανον ἀπὸ δάφνην ἢ ἐλαίαν.

Γενικῶς ὁ Ζεὺς παρίσταται κρατῶν σκῆπτρον, τὸ ὁποῖον καταλήγει εἰς ἀετόν. Ὡς γνωστόν, ὁ ἀετὸς ἦτο ἀφιερωμένος εἰς τὸν Δία, διότι, κατὰ τὸν Ἀθήναιον, αὐτός, εἰς τὴν Κρήτην «ἐπήγαινε κάθε ἡμέραν νὰ ἀντλήσῃ τὸ νέκταρ εἰς τὴν πηγὴν καὶ νὰ τοῦ τὸ φέρῃ διὰ μέσου τῶν αἰθέρων». Ἔλεγαν ἐπίσης ὅτι ὁ ἀετὸς ἐπανέφερεν εἰς τὸν Δία τοὺς κεραυνοὺς ποὺ εἶχε ρίψει καταγῆς. Εἰς μερικὰς ζωγραφικὰς παραστάσεις ὁ Ζεὺς εἰκονίζεται κρατῶν τὸν ἀετὸν εἰς τὸ δεξὶ χέρι.

Εἰς μερικὰς παραστάσεις ὁ Ζεὺς εἰκονίζεται φορῶν τὴν αἰγίδα, ἡ ὁποία προήρχετο, ὅπως εἴδαμεν ἤδη, ἀπὸ τὴν αἶγα Ἀμάλθειαν, καὶ ἡ ὁποία εἶχε τὴν ἰδιότητα νὰ εἶναι ἀδιαπέραστος. Κατὰ τὸν μῦθον, ἦτο ἀρκετὸν νὰ διατάξῃ ὁ θεὸς αὐτὸ τὸ δέρμα, διὰ νὰ σκορπίσῃ παντοῦ τρόμον καὶ φρίκην. Τὴν αἰγίδα ὁ Ζεὺς τὴν ἐφοροῦσεν ἢ τυλιγμένην εἰς τὸ χέρι του ἢ ριγμένην εἰς τὸν ἀριστερὸν ὦμόν του ἤ, ἀκόμη, ἁπλωμένην εἰς τὰ γόνατά του. Ἀλλὰ τὸ κυριώτερον ὅπλον τοῦ Διὸς ἦτο ὁ κεραυνός, τὸν ὁποῖον κατεσκεύασαν δι' αὐτὸν προσωπικῶς οἱ Κύκλωπες κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Τιτανομαχίας. Κατ' ἀρχὰς οἱ καλλιτέχναι παρίσταναν τὸν κεραυνὸν ὡς ἁπλοῦν ἀκόντιον· ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ὅμως, ἡ παράστασις αὐτὴ ἔγινε πολυπλοκωτέρα διὰ τῆς προσθήκης ἀκτίνων, ἀνέμων, βροχῆς καὶ πυρός. Κατέληξαν, τέλος, εἰς τὸν πτερωτὸν κεραυνόν, ὁ ὁποῖος, ὡς ἔλεγαν, ἐσυμβόλιζε τὴν ταχύτητα, μὲ τὴν ὁποίαν ἐξεδικεῖτο ἢ ἐτιμώρει ὁ Ζεύς. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν κεραυνὸν ἀκόμη, οἱ Ἕλληνες κατώρθωσαν νὰ ἐκφράσουν τὴν ἰδέαν ἑνὸς εὐεργετικοῦ θεοῦ· ὅταν ὁ Ζεὺς ἐκρατοῦσε τὸν κεραυνὸν ἠρέμα ἢ πλησίον τῶν γονάτων του, αὐτὸ ἀπεδείκνυε ὅτι ἡ διάθεσίς του ἦτο εἰρηνικὴ καὶ δὲν εἶχε κατὰ νοῦν καμμίαν κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἐκδίκησιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΗΡΑ

1. ΟΙ ΚΥΡΙΩΤΕΡΟΙ ΠΕΡΙ ΗΡΑΣ ΜΥΘΟΙ

Η Ἥρα, χωρὶς νὰ κατέχῃ εἰς τὴν ἑλληνικὴν Μυθολογίαν θέσιν τόσον σημαντικήν, ὅσον ὁ Ζεύς, παίζει ἐν τούτοις ρόλον σπουδαιότατον. Ἀπόδειξις αὐτοῦ ὁ μέγας ἀριθμὸς μύθων, ποὺ ἀναφέρονται εἰς αὐτήν.

Ἡ Ἥρα ἦτο ἓν ἀπὸ τὰ ἓξ παιδιὰ τοῦ Κρόνου. Εἶχεν ὑποστῆ τὴν ἰδίαν τύχην μὲ τὰς δύο ἀδελφάς της, τὴν Δήμητρα καὶ τὴν Ἑστίαν, καὶ τοὺς δύο ἀδελφούς της, τὸν Ποσειδῶνα καὶ τὸν Ἅδην. Μόλις δηλαδὴ ἐγεννήθη, τὴν κατέπιεν ὁ ἀμείλικτος πατέρας της. Ἔχομεν διηγηθῆ πῶς ὁ Κρόνος κατέπιε μίαν πέτραν ἀντὶ τοῦ τελευταίου παιδιοῦ του καὶ ποῖαι δυστυχίαι προέκυψαν δι' αὐτὸν ἐκ τούτου. Ἠναγκάσθη νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸ φῶς τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τὰς ἀδελφὰς τοῦ Διός, καὶ ἔτσι ἡ Ἥρα ἐπανεῦρε τὴν θέσιν της εἰς τὴν τρίτην καὶ τελευταίαν δυναστείαν τῶν θεῶν.

Γέννησις καὶ νεότης τῆς Ἥρας

Οἱ μῦθοι οἱ σχετικοὶ μὲ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν καὶ τὴν νεότητα τῆς Ἥρας εἶναι ποικίλοι. Κατ' ἄλλους ἀνετράφη ἀπὸ τὸν Ὠκεανὸν καὶ τὴν Τηθύν, κατ' ἄλλους ἔζησε τὰ πρῶτα χρόνια της εἰς τὴν Σάμον, τὴν Στυμφαλίαν, τὴν Εὔβοιαν. Οἱ Σάμιοι ἰσχυρίζοντο ὅτι ἡ Ἥρα εἶχε γεννηθῆ εἰς τὸ νησί των, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰμβράσου ποταμοῦ, κάτω ἀπὸ μίαν ἰτέαν, ἡ ὁποία, ὅπως καὶ ἡ δρῦς τῆς Δωδώνης, ἦτο δένδρον ἀρχαιότατον. Εἰς τὴν Στυμφαλίαν ἡ Ἥρα ἐλατρεύετο ὑπὸ τὸ τριπλοῦν ἐπίθετον τῆς κόρης, τῆς γυναικὸς καὶ τῆς χήρας: κόρης, διότι εἶχε λάβει τὴν πρώτην τροφὴν εἰς τὴν Στυμφαλίαν καὶ παρθένος ἀκόμη εἶχε ζήσει ἐκεῖ· γυναικός, διότι ἐκεῖ εἶχε γίνει σύζυγος τοῦ Διός· καὶ χήρας, διότι, δι' ἀγνώστους λόγους, εἶχεν ἐγκαταλείψει τὸν Δία καὶ εἶχε καταφύγει ἐκ νέου εἰς τὴν Στυμφαλίαν.

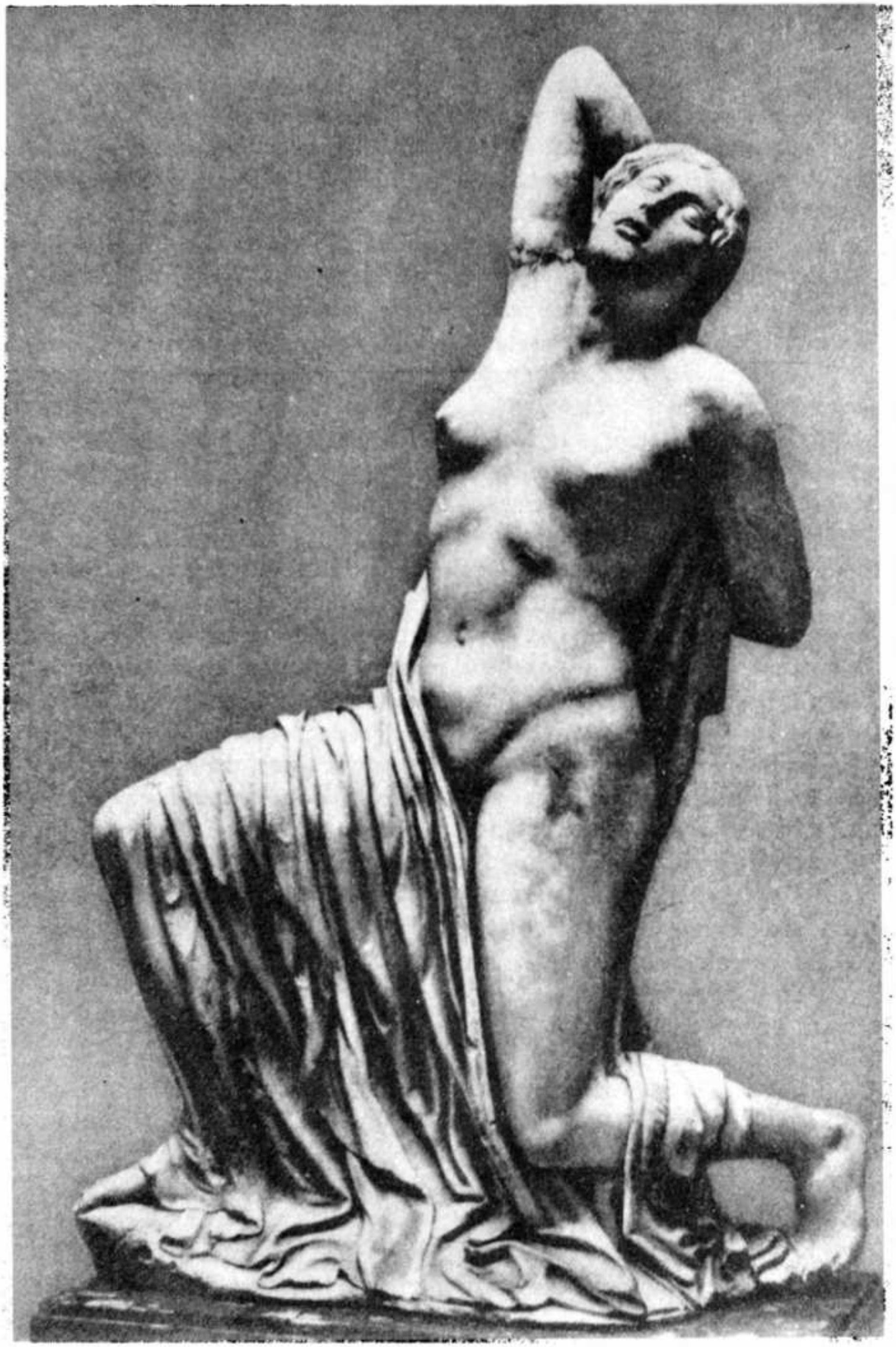
Εἰς τὴν Εὔβοιαν τοποθετεῖται ἡ σκηνὴ τῆς κατακτήσεως τῆς

Ἥρας ἀπὸ τὸν Δία μεταμορφωμένον εἰς κοῦκκον. Ὁ Παυσανίας διηγεῖται τὰ ἀκόλουθα ἐπὶ τοῦ προκειμένου: «Ὁ Ζεὺς ἀπήγαγε τὴν νεαρὰν Ἥραν ἀπὸ τὴν Εὔβοιαν, ὅπου τὴν ἐμεγάλωνεν ἡ τροφός της ἡ Μάκρις, καὶ τὴν ἐπῆγε, παρθένον ἀκόμη, εἰς ἓν σπήλαιον τοῦ Κιθαιρῶνος, ὅπου ἐδόθησαν εἰς τὸν ἔρωτα. Πολὺ γρήγορα ὅμως, ὀργισθεῖσα δι' ἄγνωστον λόγον ἐναντίον τοῦ Διός, ἡ θεὰ ἀπεσύρθη εἰς τὴν Εὔβοιαν. Ὁ Ζεὺς τότε κατεσκεύασεν ἓν ξόανον (ξύλινον ἄγαλμα) κόρης, τὸ ἐκάλυψε μὲ πέπλον, τὸ ἐτοποθέτησεν εἰς μίαν ἅμαξαν ποὺ τὴν ἔσυραν βόδια, καὶ διέταξε νὰ τὸ περιφέρουν εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ νὰ λέγουν παντοῦ ὅτι αὐτὴ ἦτο ἡ νέα μνηστὴ τοῦ θεοῦ, ἡ Πλάταια, κόρη τοῦ Ἀσωποῦ. Ὅταν ἡ Ἥρα τὸ ἔμαθεν, ἐπέστρεψε δρομαίως εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἔτρεξεν εἰς τὴν ἅμαξαν, ἔσχισε τὸν πέπλον καί, πρὸς μεγάλην χαράν της, εὑρῆκεν ἓν ξόανον ἀντὶ γυναικός.

Ἡ ἕνωσις τῆς Ἥρας μὲ τὸν Δία

Μολονότι ἀδέλφια, ἡ Ἥρα καὶ ὁ Ζεὺς ἀντιπροσωπεύουν εἰς τὴν Μυθολογίαν τῶν Ἑλλήνων τὸν ἰδεώδη τύπον τοῦ συζυγικοῦ ζεύγους. Κατὰ τὸν μῦθον, αἱ σχέσεις των εἶχαν ἀρχίσει πολὺ πρὸ τῆς ἐποχῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἕνωσίς των ἐπεκυρώθη ἐπισήμως καὶ ὁριστικῶς. Ἡ ἕνωσις αὕτη, ἐξ ἄλλου, δὲν ὑπῆρξεν ἀνέφελος, ὅπως εἴδαμεν ἤδη εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον. Σύζυγος ἄστατος κατ' ἐξοχήν, ὁ Ζεὺς παρεῖχε πάρα πολλὰς ἀφορμὰς εἰς τὴν Ἥραν διὰ νὰ ζηλεύῃ. Ἡ θεὰ δὲν ἀποδέχεται εὐκόλως τὰς εἰς βάρος της ἀπάτας. Ἡ προσβεβλημένη ἀξιοπρέπειά της τῆς ἐμπνέει εὐγενεῖς λόγους: «Εἶμαι θεὰ καὶ κατάγομαι ἀπὸ τὸ ἴδιο αἷμα μὲ σέ. Εἶμαι τὸ πιὸ τιμημένο ἀπὸ τὰ παιδιὰ τοῦ Κρόνου, καὶ λόγῳ τῆς γεννήσεώς μου, καὶ διότι μὲ ὀνομάζουν σύζυγόν σου, σοῦ ὁ ὁποῖος ἄρχεις ἐπὶ ὅλων τῶν θεῶν». Ἀλλὰ ὁ Ζεὺς δὲν συγκινεῖται ἀπὸ λόγια. Διαδηλώνει, μάλιστα, καθαρὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν του ἀπέναντι τῆς Ἥρας. «Μὴν ἐλπίζῃς», τῆς λέγει, «ὅτι θὰ μάθῃς ποτὲ ὅλας μου τὰς σκέψεις· ἀκόμη καὶ ἡ σύζυγος τοῦ Διὸς δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ τὰς βυθομετρήσῃ. Κοίταξε νὰ ὑπακούῃς εἰς τοὺς νόμους μου, διαφορετικὰ μάθε ὅτι, καὶ ἂν ὅλοι οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου θελήσουν νὰ σὲ βοηθήσουν, δὲν θὰ κατορθώσουν νὰ σὲ ὑπερασπίσουν, ὅταν τὸ ἀνίκητο χέρι μου πέσῃ ἐπάνω σου».

Ἄλλως τε ὁ Ζεὺς δὲν εἶχε διστάσει, εἰς τὸ παρελθόν, νὰ μετατρέψῃ τοὺς λόγους εἰς ἔργα. «Δὲν θυμᾶσαι», λέγει ἀκόμα εἰς τὴν Ἥραν, «τὴν ἡμέραν ποὺ μετέωρη εἰς τὸν ἀέρα, μ' ἕνα ἄκμονα δεμένο σὲ κάθε πόδι σου, μὲ τὰ χέρια σου δεμένα μὲ ἄθραυστες χρυσὲς ἁλυσίδες, σὲ εἶχα κρεμάσει ἀνάμεσα στὸν αἰθέρα καὶ τὰ

Ἡ Κόρη τῆς Νιόβης.
(Μουσεῖον Ρώμης)

σύννεφα; Οἱ ἄλλοι θεοὶ τοῦ μεγάλου 'Ολύμπου ἀγανακτοῦσαν, σὲ πλησίαζαν, ἀλλὰ δὲν ἠμποροῦσαν νὰ σὲ λύσουν».

Τέλος, εἰς ἄλλο χωρίον τῆς 'Ιλιάδος, ὁ Ζεὺς ἀπευθύνει εἰς τὴν σύζυγόν του τοὺς ἑξῆς ὑπερηφάνους λόγους: «Περιφρονῶ τὴν ὀργήν σου, ἀκόμη καὶ ἂν θὰ ἔφθανες εἰς τὰ ἔσχατα τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάσσης, εἰς τὸ μέρος ὅπου εὑρίσκονται ὁ 'Ιαπετὸς καὶ ὁ Κρόνος, ὅπου ποτὲ δὲν φθάνει τὸ χάδι τοῦ ἡλίου, τοῦ γιοῦ τοῦ 'Υπερίωνος, οὔτε ἡ πνοὴ τοῦ ἀνέμου, καὶ πού τὸ περιβάλλουν αἱ βαθύταται ἄβυσσοι τοῦ Ταρτάρου—ἀκόμη καὶ ἄν, γυρίζοντας ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, χωρὶς σκοπό, ἔφθανες ἕως ἐκεῖνο τὸ μέρος, θὰ περιφρονῶ τὰ μουρμουρητά σου».

Αἱ ἐξεγέρσεις τῆς "Ηρας ἐναντίον τοῦ συζύγου της μένουν χωρὶς ἀποτέλεσμα. Μίαν μόνον φορὰν ἐνόμισεν ὅτι θὰ κατώρθωνε νὰ τὸν ὑποτάξῃ. Εἶχεν ἐπιτύχει νὰ κερδίσῃ μὲ τὸ μέρος της τὴν 'Αθηνᾶν, κόρην πολυφίλητον τοῦ Διός, καὶ τὸν Ποσειδῶνα, ἀδελφὸν τοῦ κυριάρχου τοῦ 'Ολύμπου. 'Ο Ζεὺς ἐπρόκειτο νὰ δεθῇ μὲ ἁλυσίδας, ὅταν ἡ Θέτις ἔφερεν εἰς βοήθειάν του ἕνα ἀπὸ τοὺς 'Εκατόγχειρας, ἐκεῖνον πού, κατὰ τὸν Ὅμηρον, οἱ μὲν ἄνθρωποι ὠνόμαζαν Αἰγαίωνα, οἱ δὲ θεοὶ Βριάρεων. «'Υπερήφανος, αὐτός, διὰ τὴν τιμήν, ἐκάθησε παρὰ τὸν θρόνον τοῦ Διός, καὶ ὅλοι οἱ θεοί, τρομοκρατηθέντες, ἐγκατέλειψαν τὰ σχέδιά των».

'Επειδὴ δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸ πάθος της (τὴν ζήλειαν), ἐναντίον τοῦ ἰδίου τοῦ Διός, ἡ "Ηρα ἔστρεψε τὴν ὀργὴν καὶ τὴν ἐκδικητικὴν μανίαν της ἐναντίον τῶν ἀντιζήλων της καὶ τῶν παιδιῶν των. Οἱ κυριώτεροι σχετικοὶ μῦθοι ἐξετέθησαν ἤδη εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον. Θὰ ἐπανέλθωμεν, ὅμως, εἰς ἐκείνους ἀπὸ αὐτούς, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ρίψουν νέον φῶς εἰς τὰ θέματα τοῦ παρόντος κεφαλαίου.

Τὰ παιδιὰ τῆς "Ηρας καὶ τοῦ Διὸς

Οἱ περισσότεροι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς λέγουν ὅτι ἀπὸ τὴν ἕνωσιν τῆς "Ηρας καὶ τοῦ Διὸς ἐγεννήθησαν πολλὰ παιδιά. Σύμφωνα, ὅμως, μὲ μίαν ἄλλην παράδοσιν, ἡ ἕνωσις αὐτὴ εἶχε μείνει στεῖρα. Μερικοὶ μῦθοι, μάλιστα, λέγουν ὅτι ἡ "Ηρα ἔγινε μητέρα χωρὶς τὴν θέλησιν τοῦ Διός.

Μία ἀπὸ τὰς πλέον χαριτωμένας θεὰς τοῦ 'Ολύμπου ἦτο ἡ "Ηβη. Αὐτὴ ἐθεωρεῖτο γενικῶς ὡς κόρη τῆς "Ηρας καὶ τοῦ Διός. Μερικοὶ συγγραφεῖς λέγουν ὅτι ὁ Ζεὺς δὲν εἶχε λάβει μέρος εἰς τὴν γέννησίν της καὶ τὸ ἐξηγοῦν κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον :

Εἰς ἓν γεῦμα, εἰς τὸ ὁποῖον τὴν προσεκάλεσεν ὁ 'Απόλλων, ἡ "Ηρα ἔφαγεν ἄγρια μαρούλια· ἀπὸ αὐτὸ ἔμεινεν ἔγκυος καὶ ἐγέ-

νησε κόρην. Ἡ νέα θεὰ ἦτο προσωποποίησις τῆς αἰωνίας νεότητος. Αὐτὴ «ἐσέρβιρεν» εἰς τοὺς θεοὺς τὴν ἀμβροσίαν, ἡ ὁποία δὲν τοὺς ἄφινε νὰ γηράσουν. Εἴδαμεν εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον κατόπιν ποίου μικροατυχήματος τῆς ἀφῃρέθη ὁ ρόλος αὐτὸς καὶ ἀνετέθη εἰς τὸν Γανυμήδην. Ἡ Ἥβη, ἐξ ἄλλου, ἦτο μέλος τοῦ χορευτικοῦ ὁμίλου τοῦ Ὀλύμπου, τὸν ὁποῖον ἐσχημάτιζαν αἱ Ὧραι, ἡ Ἁρμονία, ἡ Ἀφροδίτη καὶ ἡ Ἄρτεμις, καὶ ὁ ὁποῖος ἐχόρευεν ὑπὸ τοὺς ἤχους τῆς λύρας τοῦ Ἀπόλλωνος.

Στενώτατα συνδεομένη μὲ τὴν μητέρα της, ἡ Ἥβη ἔγινεν ὁ συνεκτικὸς κρίκος εἰς τὴν συμφιλίωσιν τῆς Ἥρας μὲ τὸν Ἡρακλέα. Μνηστευθεῖσα μὲ τὸν ἔνδοξον ἥρωα, ἔγινε σύζυγός του, ὅταν τοῦ ἐδόθη ἡ ἄδεια νὰ κατοικῇ εἰς τὸν Ὄλυμπον.

Ὡς ἀδελφὴ τῆς Ἥβης ἐθεωρεῖτο μία θεότης ἐντελῶς εἰδικοῦ χαρακτῆρος, ἡ Εἰλείθυια, «θεὰ τῶν τοκετῶν», ὅπως τὴν χαρακτηρίζει ὁ Ὅμηρος. Τὸν ρόλον της αὐτὸν ἡ Εἰλείθυια τὸν διεδραμάτισεν εἰς πολλὰς σπουδαίας περιπτώσεις. Ὅταν ἡ Ἀλκμήνη ἦτο ἑτοίμη νὰ γεννήσῃ τὸ παιδί, ποὺ εἶχε συλλάβει ἀπὸ τὸν Δία, ἡ Εἰλείθυια, κατόπιν προτροπῆς τῆς Ἥρας, ἔκαμεν ὅ,τι ἦτο δυνατὸν διὰ νὰ καθυστερήσῃ τὸν τοκετόν, ἐνῷ, ἀντιθέτως, εἶχεν εὐνοήσει τὴν γέννησιν τοῦ Εὐρυσθέως, διδύμου ἀδελφοῦ τοῦ Ἡρακλέους. Κατὰ τὸν μῦθον, ἡ Εἰλείθυια καὶ αἱ Μοῖραι, καθήμεναι ἐμπρὸς εἰς τὸ δωμάτιον τῆς Ἀλκμήνης μὲ τὰ χέρια συμπεπλεγμένα ἐπὶ τῶν γονάτων καὶ προφέρουσαι μαγικὰ λόγια, ἔκαμαν νὰ κρατήσῃ ἐννέα ἡμέρας καὶ ἐννέα νύκτας τὸ μαρτύριον τῆς συζύγου τοῦ Ἀμφιτρύωνος. Τὴν λύσιν τῆς καταστάσεως τὴν ἔδωσε μία παιδικὴ φίλη τῆς Ἀλκμήνης, ἡ Γαλινθιάς, διὰ τοῦ ἑξῆς τεχνάσματος: Εἰς μίαν στιγμὴν ἐβγῆκεν αἰφνιδίως ἀπὸ τὸ δωμάτιον τῆς λεχοῦς καὶ ἀνήγγειλεν ὅτι σύμφωνα μὲ τὴν θέλησιν τοῦ Διός, ἡ Ἀλκμήνη ἐγέννησε, καὶ μάλιστα υἱόν. Κατατρομαγμέναι ἡ Εἰλείθυια καὶ αἱ Μοῖραι ἐσηκώθησαν. Αὐτὸ ἀκριβῶς ἐχρειάζετο διὰ νὰ «λυθοῦν τὰ μάγια»*. Εὐθὺς ἀμέσως ὁ Ἡρακλῆς ἐγεννήθη. Ὁ μῦθος προσ-

* Πρόκειται πράγματι περὶ μαγικοῦ ἐθίμου διαδεδομένου εὐρύτατα ἀνὰ τὸν κόσμον ὅτι ἐν ὥρᾳ δυσκόλου τοκετοῦ κάθε τι κλειστὸν πρέπει νὰ ἀνοίγῃ. Μεταξὺ τῶν Μαλαίων τῆς Ἰάβας καὶ Σουμάτρας ἐπικρατεῖ τὸ ἔθιμον νὰ ξεκλειδώνουν τὰς θύρας, νὰ ἀνοίγουν τὰ παράθυρα, τὰ κυτία κλπ. Ἐνταῦθα ὁ μῦθος ἀναφέρεται, κατὰ τὸν Νίκανδρον, ὡς διηγεῖται τοῦτον Ἀντωνῖνος ὁ Λιβεράλις. Κατὰ τὸν Παυσανίαν αἱ ἐμποδίζουσαι τὸν τοκετὸν τῆς Ἀλκμήνης ἦσαν αἱ Φαρμακίδες (= μάγισσαι) καὶ ἡ ἐξαπατήσασα αὐτὰς κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἐλέγετο Ἱστορίς (θυγάτηρ τοῦ Τειρεσίου). Κατὰ τὸν Ὀβίδιον ὁ τοκετὸς ἠμποδίζετο ὑπὸ μόνης τῆς Lucina (= Εἰλειθυίας), ἡ ὁποία ἐκάθητο μὲ τὸ δεξιὸν σκέλος χιαστὶ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ καὶ μὲ τοὺς δακτύλους τῶν χειρῶν συμπεπλεγμένους ἐπὶ τῶν γονάτων. Ὁ Πλίνιος ἀναφέρει, ὅτι ἡ στάσις αὐτὴ προκειμένου περὶ τικτουσῶν ἢ ἀσθενῶν ἠμπόδιζε τὸν τοκετὸν καὶ τὴν ἴασιν, ἀναφερόμενος ἀκριβῶς εἰς τὸ περιστατικὸν τῆς Ἀλκμήνης. Ἐν Ρώμῃ ἐθεωρεῖτο τόσον ἀποτελεσματικὸν ἐμπόδιον ἡ ἀνωτέρω στάσις τῶν χειρῶν καὶ ποδῶν, ὥστε ἀπηγορεύετο ἐν ὥρᾳ πολεμικοῦ συμβουλίου, ἐπισήμων συνεδριάσεων καὶ προσευχῆς ἢ θυσίας. Καὶ σήμερα ἀκόμη ἐν ὥρᾳ τοκετοῦ ἀπαγορεύεται εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος νὰ κάθεται κανεὶς ἐντὸς τῆς οἰκίας μὲ τὸν ἕνα πόδα ἐπὶ τοῦ ἄλλου.

θέτει ὅτι διὰ νὰ τιμωρήσῃ τὴν Γαλινθιάδα, ἡ Εἰλείθυια τὴν μετεμόρφωσεν εἰς γαλῆν. Ἡ Ἑκάτη, ὅμως, τὴν ἐλυπήθη καὶ τὴν προσέλαβεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν της. Ἀπὸ εὐγνωμοσύνην πρὸς τὴν Γαλινθιάδα ὁ Ἡρακλῆς ἵδρυσεν εἰς τὰς Θήβας ναὸν ἐπ' ὀνόματί της, προσέφερε δὲ ὁ ἴδιος τὴν πρώτην θυσίαν, τὴν ὁποίαν κατόπιν ἐπανελάμβαναν ἐτησίως οἱ Θηβαῖοι.

Εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον, διηγήθημεν ἤδη πῶς ἡ Ἥρα προσεπάθησε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν Λητὼ νὰ φέρῃ εἰς τὸ φῶς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἄρτεμιν, κρατοῦσα τὴν Εἰλείθυιαν εἰς τὸν Ὄλυμπον. Ἡ θεὰ τῶν τοκετῶν, ὅμως, κατόπιν ὑποσχέσεως τῶν ἄλλων θεῶν ὅτι θὰ τῆς ἐδίδετο ὡς δῶρον «περιδέραιον ἐννεαπλοῦν», συγκατετέθη νὰ δραπετεύσῃ καὶ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Δῆλον.

Ἀναφέρεται ἀκόμη ἄλλη μία κόρη τῆς Ἥρας καὶ τοῦ Διός, ἡ Ἄγγελος, τὴν ὁποίαν, ὡς ἐλέγετο, εἶχαν ἀναθρέψει αἱ Νύμφαι. Αἱ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς μητέρας της σχέσεις δὲν ὑπῆρξαν λαμπραί. Ἡ Ἄγγελος ἔκλεψε κάποτε ἀπὸ αὐτὴν μίαν καλλυντικὴν ἀλοιφήν, ποὺ ἡ Ἥρα τὴν ἐθεωροῦσε πολύτιμον, καὶ τὴν ἔδωσε εἰς τὴν Εὐρώπην, κόρην τοῦ Φοίνικος. Ἡ ὀργὴ τῆς Ἥρας διὰ τὴν κλοπὴν αὐτὴν ἦτο τρομερά. Ἡ Ἄγγελος, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν μητέρα της, ἐκρύβη κατὰ τὰς πρώτας στιγμὰς εἰς τὸ δωμάτιον μιᾶς λεχοῦς, ἐν συνεχείᾳ δέ, διὰ νὰ ἔχῃ μονιμώτερον καταφύγιον, προσεκολλήθη εἰς τὰς πομπὰς τῶν ψυχῶν πρὸς τὸν Ἅδην. Εἰς τὸ τέλος, ὑπεβλήθη εἰς κάθαρσιν ἀπὸ τοὺς Καβείρους, εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἀχέροντος, ἀπὸ τότε δὲ ἀνήκει εἰς τὸν ὑποχθόνιον κόσμον.

Οἱ υἱοὶ τῆς Ἥρας καὶ τοῦ Διὸς

Ὁ Ἄρης, ὁ θεὸς τοῦ πολέμου, ἐθεωρεῖτο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας νόμιμος υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας. Εἰς τὴν Ἰλιάδα ὁ Ζεὺς ἐκδηλώνει τὴν ἐναντίον του ἀποστροφήν του ὡς ἑξῆς: «Μοῦ εἶσαι ὁ πλέον μισητὸς ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ Ὀλύμπου. Σοῦ ἀρέσουν πάντοτε οἱ διχόνοιες, οἱ ἔριδες καὶ οἱ πόλεμοι. Ἔχεις τὸ ἀγύριστο κεφάλι καὶ τὸν ἀνυπόφορο χαρακτῆρα τῆς μάννας σου τῆς Ἥρας, ποὺ μόλις κατορθώνω νὰ τὴν δαμάζω». Ἕνας ἄλλος μῦθος λέγει ὅτι ὁ Ζεὺς δὲν ἦτο πατέρας τοῦ Ἄρεως. Πεισματωμένη ἀπὸ τὴν γέννησιν τῆς Ἀθηνᾶς, ἡ Ἥρα, κατὰ τὸν μῦθον αὐτόν, συνέλαβε τὸν τρομερὸν υἱόν της μὲ τὴν ἁπλῆν ἐπαφὴν ἑνὸς ἄνθους.

Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς διαφωνοῦν ἀκόμη περισσότερον ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴν τοῦ Ἡφαίστου ἀπὸ τὸ ζεῦγος Διὸς καὶ Ἥρας. Γενικῶς θεωρεῖται υἱός των. Μία παράδοσις, μάλιστα, ἀναφέρει ὅτι ἐγεννήθη ἀπὸ τὰς σχέσεις, ποὺ εἶχαν πρὸ τοῦ γάμου των.

Κατ' ἄλλην ἐκδοχήν, ἡ Ἥρα ἔφερεν ἤδη εἰς τὰ σπλάγχνα της, κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἑνώσεώς της μὲ τὸν Δία, τὸ παιδὶ ποὺ θὰ ὠνομάζετο Ἥφαιστος. Ὅταν τὸ ἐγέννησεν, ἰσχυρίσθη ὅτι τὸ συνέλαβεν «ἄνευ μείξεως», δηλαδὴ χωρὶς σαρκικὴν ἐπαφήν.

Ἐνῷ ὅλα τὰ παιδιὰ τῶν θεῶν φεγγοβολοῦν ἀπὸ ὡραιότητα, ὁ Ἥφαιστος, κατὰ τὸν μῦθον, ἐγεννήθη ἄσχημος. Ἡ μητέρα ἠσθάνθη τόσην ἐντροπὴν δι' αὐτό, ὥστε, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὰ εἰρωνικὰ σχόλια τῶν Ὀλυμπίων, τὸν ἔρριψεν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἐκεῖ τὸν περισυνέλεξαν ἡ Εὐρυνόμη, κόρη τοῦ Ὠκεανοῦ, καὶ ἡ «ἀργυρόπους» Θέτις· τὸν ἔκρυψαν καὶ τὸν ἀνέθρεψαν. Συνεπείᾳ τῆς πτώσεως, ὁ Ἥφαιστος ἔμεινεν ἀνάπηρος καὶ μὲ «γυριστὰ» πόδια. Διὰ νὰ ἐκδικηθῇ τὴν μητέρα του, ὁ Ἥφαιστος τῆς ἔστειλε χρυσοῦν θρόνον, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχε προσκολλήσει ἀόρατα δεσμά. Μόλις ἡ θεὰ ἐκάθησεν, εὑρέθη δεμένη ἐπάνω του, ὅλαι δὲ αἱ προσπάθειαι τῶν ἄλλων θεῶν νὰ τὴν ἀπαλλάξουν ἀπέτυχαν. Ἐχρειάσθη νὰ μετακαλέσουν τὸν Ἥφαιστον, διὰ νὰ ἀπαλλάξῃ ὁ ἴδιος τὴν μητέρα του ἀπὸ τὴν γελοίαν ἐκείνην κατάστασιν.

Κορμὸς Διός.
(Μουσεῖον Λούβρου)

Σύμφωνα μὲ ἄλλην παράδοσιν, τὸν Ἥφαιστον τὸν ἔρριψεν ἀπὸ τὸν οὐρανὸν ὄχι ἡ Ἥρα ἀλλ' ὁ Ζεύς. Κατ' αὐτήν, ὁ Ἥφαιστος ἠθέλησε νὰ βοηθήσῃ τὴν μητέρα του, ὅταν Ζεὺς τὴν εἶχε κρεμάσει ἀπὸ τὰ ὕψη τοῦ Ὀλύμπου, δεμένην μὲ χρυσῆν ἁλυσίδα καὶ μὲ ἕνα ἄκμονα εἰς κάθε πόδι. Ὠργισμένος ὁ Ζεύς, ἅρπαξε τὸν Ἥφαιστον καὶ τὸν ἔρριψεν εἰς τὸ κενόν. Ὅλην τὴν ἡμέραν ὁ θεὸς ἔπιπτε καὶ τὸ βράδυ κατέπεσεν εἰς τὴν Λῆμνον. Ἀπὸ υἱικὸν φίλτρον, λοιπόν, ὁ Ἥφαιστος ἐπέσυρεν ἐναντίον του τὸν θυμὸν τοῦ Κρονίωνος, ἂν καὶ δὲν εἶχε λόγους νὰ εἶναι πολὺ εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν μητέρα του.

Ἥρα καὶ Τυφωεὺς

Ὡμιλήσαμεν ἤδη διὰ τὸ τέρας Τυφωέα, προκειμένου περὶ τοῦ ἀγῶνος ποὺ διεξήγαγεν ἐναντίον του ὁ Ζεύς. Μερικοὶ συγγραφεῖς

λέγουν ὅτι ὁ Τυφωεὺς ἦτο υἱός τῆς Ἥρας. Εἰς τὸν ὕμνον πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα, ἡ σύζυγος τοῦ Διός, ὠργισμένη ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι αὐτὸς ἐτόλμησε «νὰ γεννήσῃ μόνος τὴν Ἀθηνᾶν μὲ τοὺς γλαυκοὺς ὀφθαλμούς», φωνάζει: «Ἀκοῦστε με τώρα, Γαῖα καὶ σὺ μεγάλε Οὐρανέ· καὶ σεῖς θεοὶ Τιτᾶνες, ποὺ μένετε κάτω ἀπὸ τὴ γῆ γύρω ἀπὸ τὸν ἀπέραντο Τάρταρο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο βγήκαμε ὅλοι, ἄνθρωποι καὶ θεότητες· ἀκοῦστε με ὅλοι καὶ δῶστε μου ἕνα παιδὶ χωρὶς τὸ Δία, ποὺ δὲν θὰ τοῦ εἶναι καθόλου κατώτερο σὲ δύναμη, ποὺ θὰ τὸν περνᾶ, μάλιστα, τόσο ὅσο ὁ Ζεὺς ξεπερνοῦσε τὸν Κρόνο». Ὁ ποιητὴς λέγει ὅτι ἔπειτα ἀπὸ τὰ λόγια αὐτὰ «ἡ Ἥρα ἐκτύπησε τὴ γῆ μὲ τὸ δυνατὸ χέρι της. Τότε, ἡ γῆ ἐσείσθη. Μεγάλη χαρὰ ἔνοιωσε ἀπὸ αὐτὸ ἡ Ἥρα, γιατὶ ἔβλεπε πὼς ἡ ἐπιθυμία της θὰ ἐπραγματοποιεῖτο. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ αὐτή, ὡσότου συνεπληρώθη ὁ ἀπαιτούμενος χρόνος, δὲν ἐπλησίασε στὸ κρεββάτι τοῦ Διός.

»Τέλος, ὅταν ἦλθεν ἡ ὥρα, ὅταν ἐπέρασαν οἱ μῆνες καὶ οἱ ἡμέρες ποὺ ἔπρεπε, ὅταν οἱ ἐποχὲς ἐπέστρεψαν γιὰ νὰ ξαναρχίσουν τὴ διαδρομή τους, ἐγέννησε ἕνα παιδὶ ὄχι ὅμοιο μὲ τοὺς θεοὺς ἢ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ τὸν φρικτό, τὸν τρομερὸ Τυφωέα, μάστιγα τῶν ἀνθρώπων».

Εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον εἴδαμεν πόσον φοβερὸς ἐχθρὸς ὑπῆρξε διὰ τὸν Δία τὸ παιδὶ ποὺ ἐγέννησε μόνη της ἡ Ἥρα, καθὼς καὶ τὰς δραματικὰς περιπετείας τῆς μεταξὺ τῶν δύο ἀντιπάλων μονομαχίας. Καὶ ἔτσι, διὰ μίαν ἀκόμη φοράν, ἡ Ἥρα δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπιβληθῇ τοῦ πανισχύρου συζύγου της.

Ἡ Ἥρα καὶ τὰ παιδιὰ τῶν ἀντιζήλων της

Ἡ Ἥρα, μὴ ἀρκουμένη νὰ ἐκδικῆται προσωπικῶς τὰς ἰδίας τὰς ἀντιζήλους της, ἐμίσει καὶ κατεδίωκε καὶ τὰ παιδιά, ποὺ αὐταὶ εἶχαν ἀποκτήσει ἀπὸ τὸν Δία. Μὲ ἰδιαιτέραν ἐχθρότητα κατέτρεξε τὸν Ἡρακλέα. Ἀφοῦ δὲν ἠμπόρεσε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν γέννησίν του, ἀπεφάσισε νὰ τὸν ἐξοντώσῃ μέσα εἰς τὸ λίκνον του. Ἔτσι, ἐνῷ ὁ υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀλκμήνης ἐκοιμᾶτο, δύο τεράστια φίδια ἔφθασαν μέχρις αὐτοῦ. Εἰς μίαν στιγμὴν ἐξύπνησεν ἡ Ἀλκμήνη, τὰ εἶδε καὶ ἤρχισε νὰ καλῇ εἰς βοήθειαν. Ὁ Ἀμφιτρύων ἔτρεξεν ὡπλισμένος μὲ τὸ σπαθί του. Ἀλλ' ἡ ἐπέμβασίς του ἦτο περιττή. Τὸ βρέφος μὲ τὰ χέρια του, τὰ ὁποῖα εἶχαν ἤδη τεραστίαν δύναμιν, εἶχε συλλάβει τὰ δυὸ τέρατα καὶ τὰ εἶχε πνίξει.

Τὰ σχέδια τῆς Ἥρας εἶχαν πάλιν ἀποτύχει. Ἐντελῶς ἀντίθετα μὲ τὰς διαθέσεις της, ἡ ἴδια ἡ Ἥρα, σύμφωνα μὲ ἄλλον μῦθον, καὶ χωρὶς φυσικὰ νὰ τὸ γνωρίζῃ, ἔδωσεν εἰς τὸν ἥρωα τὴν ἀθα-

νασίαν, θηλάσασα αὐτὸν μὲ τὸ ἰδικόν της γάλα. Ἐλέγετο, δηλαδή, ὅτι κατόπιν συνεννοήσεως τοῦ Διὸς μὲ τὴν Ἀθηνᾶν, ἐστάλη εἰς τὰς Θήβας ὁ Ἑρμῆς καὶ ἐπῆρε καὶ μετέφερε τὸ βρέφος δίπλα εἰς τὴν κοιμωμένην Ἥραν. Ὁ Ἡρακλῆς προσεκολλήθη ἀμέσως εἰς τὸν μαστὸν τῆς θεᾶς, ἡ Ἥρα ὅμως, ἀφυπνισθεῖσα, τὸν ἀπώθησε ἀποτόμως. Ἀπὸ τὸ γάλα ποὺ ἐξετινάχθη ἀπὸ τὴν ἐλευθερωθεῖσαν θηλήν, ἔγινε, κατὰ τὴν ποιητικὴν φαντασίαν τῶν ἀρχαίων, ὁ Γαλαξίας.

Τὸ μῖσος τῆς Ἥρας κατὰ τοῦ Ἡρακλέους φθάνει μέχρι τῶν συντρόφων τοῦ νεαροῦ ἥρωος. Ἐπειδὴ εἶχε κάμει τὸν σωρὸν τῶν ξύλων ἐπάνω εἰς τὰ ὁποῖα, ὅταν ἀπέθανε, ἐκάη ὁ υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀλκμήνης, ὁ Φιλοκτήτης κατεδικάσθη εἰς φρικτὴν τιμωρίαν ἀπὸ τὴν Ἥραν. Ἕνα φίδι, ἀποσταλὲν ἀπὸ τὴν θεάν, τὸν ἐδάγκασε καὶ τοῦ ἔκαμε μίαν πληγήν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀνεδίδετο τόσον ἀπαισία δυσοσμία, ὥστε οἱ Ἕλληνες ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν δυστυχῆ, ἐντελῶς ἀβοήθητον, εἰς τὴν Λῆμνον.

Ζεὺς γαμηλίου πομπῆς.
(Villa Albani, Ρώμη)

Φίδι ἐπίσης ἐξαποστέλλει ἡ Ἥρα κατὰ τῆς Λητοῦς, μητέρας τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος. Ἡ Λητὼ ἐσώθη μόνον χάρις εἰς τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Ἡφαίστου, μετὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἀπόλλων ἐσκότωσε τὸ φίδι μὲ τὰ βέλη του.

Εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον εἴδαμεν πῶς ἡ Σεμέλη εὗρε τὸν θάνατον, ἐπειδὴ εἶχε ζητήσει ἀπὸ τὸν Δία, κατόπιν ὑποδείξεως τῆς Ἥρας, νὰ παρουσιασθῇ ἐνώπιόν της μὲ ὅλην τὴν λαμπρότητα τῆς θεϊκῆς του ὑποστάσεως. Εἴδαμεν ἐπίσης πῶς τὸ παιδί, ποὺ ἔφερεν εἰς τὰ σπλάγχνα της καὶ τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ

παίξη τόσον σπουδαῖον ρόλον ὑπὸ τὸ ὄνομα Διόνυσος, ἐσώθη ἀπὸ τὸν Δία.

Ἡ ἀδελφὴ τῆς Σεμέλης, ἡ Ἰνώ, ἐπέσυρε καὶ αὐτὴ ἐναντίον της τὸ φοβερὸν μῖσος τῆς Ἥρας, ἐπειδὴ ἀνέλαβε χρέη μητέρας ἀπέναντι τοῦ νέου θεοῦ. Τὰ ἀποτελέσματα ὅμως τοῦ μίσους αὐτοῦ δὲν ἔγιναν ἀμέσως αἰσθητά. Ἡ Ἥρα ἐπερίμενε νὰ λάβη ἡ Ἰνὼ σύζυγον—τὸν Ἀθάμαντα—καὶ νὰ ἀποκτήση παιδιά, τὸν Λέαρχον καὶ τὸν Μελικέρτην. Ἀφοῦ ἐπέρασε καιρός, ὁ Ἀθάμας κατελήφθη μίαν ἡμέραν ἀπὸ τρέλλαν καὶ ἐσκότωσε τὸν Λέαρχον, νομίσας, μέσα εἰς τὴν μανίαν του, ὅτι ὁ υἱός του ἦτο ἔλαφος.

Ὁ Μελικέρτης θὰ εἶχεν ὑποστῆ τὴν ἰδίαν τύχην, ἂν δὲν τὸν ἥρπαζεν εἰς τὰς ἀγκάλας της ἡ μητέρα του. Φεύγουσα, ἡ δυστυχισμένη γυναίκα, ἔφθασεν εἰς τὴν ἀκτὴν καὶ ἐκεῖ ἐρρίφθη, μαζὶ μὲ τὸ παιδί της, εἰς τὴν θάλασσαν. Ἕνα δελφίνι ἔσωσε τὸν Μελικέρτην· τὸν μετέφερεν, ἐπάνω εἰς τὴν ράχιν του, εἰς τὸν Ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου. Ὅσον διὰ τὴν Ἰνώ, αὐτὴ κατετάγη μεταξὺ τῶν θεοτήτων τῆς θαλάσσης.

Εἴδαμεν, ἐπίσης, κατὰ ποῖον τρόπον ἡ Ἥρα ἐξεδικήθη δύο ἄλλα θύματα τοῦ πάθους τοῦ Διός, τὴν Καλλιστὼ καὶ τὴν Ἰώ. Κατὰ κάποιον μῦθον, μετεμόρφωσε τὴν Καλλιστὼ εἰς ἄρκτον, ἐξώθησε δὲ ἐν συνεχείᾳ τὴν Ἄρτεμιν νὰ σκοτώση τὸ ζῷον. Ὅσον διὰ τὴν Ἰώ, μεταμορφωμένην ἀπὸ τὸν Δία εἰς ἀγελάδα, ἐπέβαλεν εἰς αὐτὴν μαρτύρια ἀνηκούστου σκληρότητος.

Ἄλλα θύματα τῆς Ἥρας

Αἱ Προιτίδες, κόραι βασιλέως τῆς Τίρυνθος, ἐπέσυραν τὸ μῖσος τῆς Ἥρας, κατ' ἄλλους μὲν διότι εἶχαν καυχηθῆ ὅτι ἦσαν ὡραιότεραι ἀπὸ αὐτήν, κατ' ἄλλους δὲ διότι εἶχαν κλέψει τὸν χρυσόν, ποὺ ἐστόλιζε τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς. Μίαν ἡμέραν κατελήφθησαν ἀπὸ τρέλλαν, ἐνόμισαν ὅτι εἶχαν μεταβληθῆ εἰς ἀγελάδας καὶ ἔτρεχαν μυκώμεναι εἰς τὰ λειβάδια. Ἐπανεῦραν ὅμως τὸ λογικόν των χάρις εἰς ἕνα μάντιν, τὸν Μελάμποδα, ὁ ὁποῖος κατώρθωσε νὰ ἐξευμενίση τὴν Ἥραν, καὶ νὰ δώση ἓν φάρμακον εἰς τὰς κόρας τοῦ Προίτου, ἀναμείξας αὐτὸ μὲ τὸ νερὸ ποὺ ἔπιναν.

Ἡ Ἀηδὼν καὶ ὁ σύζυγός της, ἕνας καλλιτέχνης ὀνόματι Πολύτεχνος, ἐσχημάτιζαν πράγματι ἰδεῶδες συζυγικὸν ζεῦγος. Κάποτε ὅμως τοὺς ἦλθεν ἡ ἀνόητος ἰδέα νὰ καυχηθοῦν ὅτι ἡ εὐτυχία των ἦτο ἀνωτέρα ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν εὐτυχίαν τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας. Εὐθὺς ἀμέσως ἡ Ἥρα ἔστειλε κοντά των τὴν Ἔριδα, ἡ ὁποία τοὺς ἐνέπνευσε τὴν ἰδέαν ἑνὸς στοιχήματος: ἐκεῖνος ἀπὸ τοὺς δύο ποὺ θὰ ἐτελείωνε πρῶτος τὸ ἔργον, ποὺ εἶχεν ἀρχίσει, θὰ

ἐλάμβανεν ἀπὸ τὸν ἄλλον μίαν δούλην. Πρώτη ἐτελείωσεν ἡ Ἀηδών. Πληγωμένος ἀπὸ τὸν ἐγωισμόν του ὡς καλλιτέχνου, ὁ Πολύτεχνος ἐμίσησεν ἀμέσως τὴν γυναῖκα, ποὺ εἶχε λατρεύσει ἕως τότε. Διὰ νὰ ἐκδικηθῆ, ἐβγῆκεν ἀπὸ τὴν οἰκίαν λέγων ὅτι θὰ ἐπήγαινε νὰ εὕρῃ μίαν δούλην, διὰ νὰ πληρώσῃ τὸ στοίχημα. Αὐτός, ὅμως, ἐπῆγεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πενθεροῦ του Πανδάρεω, εἰς τὸν ὁποῖον εἶπεν ὅτι ἤρχετο ἐκ μέρους τῆς συζύγου του νὰ προσκαλέσῃ εἰς τὴν οἰκίαν του τὴν μικροτέραν ἀδελφήν της, τὴν Χελιδόνα.

Ὁ Πανδάρεως ἄφησε τὴν κόρην του νὰ μεταβῆ. Καθ' ὁδὸν ὁ Πολύτεχνος τὴν ἔκαμεν ἐρωμένην του, κατόπιν τῆς ἔκοψε τὰ μαλλιὰ καὶ τὴν ἔντυσεν ὡς ὑπηρέτριαν. Συγχρόνως τὴν ἠπείλησε μὲ θάνατον, ἐὰν θὰ ἀπεκάλυπτε τὰ διατρέξαντα εἰς τὴν Ἀηδόνα.

Ἐπὶ πολὺν καιρὸν ἡ Χελιδὼν ἐχρημάτισε δούλη τῆς ἀδελφῆς της. Μίαν ἡμέραν, ὅμως, ποὺ ἡ νέα ἐξεμυστηρεύετο τὰ βάσανά της κοντὰ εἰς μίαν πηγήν, ἡ Ἀηδὼν τὴν ἤκουσεν, ἀνεγνώρισε τὴν ἀδελφήν της καί, κατόπιν συνεννοήσεως, ἀπεφάσισαν καὶ αἱ δύο νὰ ἐκδικηθοῦν τὸν Πολύτεχνον. Ἀπὸ τὸν γάμον της μὲ αὐτὸν ἡ Ἀηδὼν εἶχεν ἕνα παιδί, τὸν Ἴτυν. Ἡ ἀνάλγητη μητέρα ἐσκότωσε τὸ παιδί της καὶ προσέφερε τὰς σάρκας του εἰς τὸν πατέρα του ὡς φαγητόν. Μετὰ τὸ ἔγκλημά των, ἡ Ἀηδὼν καὶ ἡ Χελιδὼν κατέφυγαν εἰς τὴν πατρικὴν οἰκίαν. Ὁ Πολύτεχνος τὰς κατεδίωξε μέχρις αὐτῆς, οἱ ὑπηρέται ὅμως τοῦ Πανδάρεω τὸν συνέλαβαν, τὸν ἔδεσαν, τὸν ἄλειψαν μὲ μέλι καὶ τὸν ἄφησαν ἔκθετον εἰς ἕνα λειβάδι, ὅπου χιλιάδες μυιῶν ἔσπευσαν νὰ καθήσουν ἐπάνω του. Ἡ Ἀηδών, μὴ δυναμένη νὰ ὑποφέρῃ τὸ θέαμα, ἤθελε νὰ διώξῃ τὰ ἔντομα, οἱ γονεῖς της ὅμως καὶ τὰ ἀδέλφια της τὴν ἠμπόδισαν. Δὲν ἠμποροῦσαν νὰ λησμονήσουν τὴν προσβολὴν καὶ ἠπείλησαν τὴν Ἀηδόνα μὲ θάνατον ἂν ἐπιμείνῃ νὰ τὸν σώσῃ. Εἰς τὸ τέλος ἐπενέβη ὁ Ζεὺς καὶ μετεμόρφωσε τοὺς πρωταγωνιστὰς τοῦ δράματος εἰς πουλιά. Ὁ Πανδάρεως ἔγινεν ἀλιάετος, ἡ μητέρα τῆς Ἀηδόνος

Ζεύς. ἀρχαία κεφαλή.
(Μουσεῖον Πετρουπόλεως)

ἀλκυών, ὁ Πολύτεχνος πελεκάνος, ἡ Ἀηδὼν ἀηδόνι καὶ ἡ Χελιδὼν χελιδόνι.

Ὁ σχετικὸς μὲ τὴν Ἀντιγόνην μῦθος εἶναι ὀλιγώτερον περίπλοκος. Κόρη τοῦ Λαομέδοντος, ἐκαυχήθη ἀνοήτως ὅτι εἶχεν ὡραιότερα μαλλιὰ ἀπὸ τὴν Ἥραν. Εὐθὺς τὰ μαλλιά της μετεβλήθησαν εἰς ἑρπετά. Ἀλλ' οἱ θεοί, καταληφθέντες ἀπὸ οἶκτον δι' αὐτήν, τὴν μετεμόρφωσαν εἰς πελαργόν.

Ἡ Ἥρα ἐτιμώρησε μὲ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ τὴν Γεράναν, τὴν βασίλισσαν τῶν Πυγμαίων, ἐπειδὴ περιεφρόνει τοὺς θεούς, ἰδίως δὲ τὴν σύζυγον τοῦ Διὸς καὶ τὴν Ἄρτεμιν. Ἡ Ἥρα τὴν μετεμόρφωσεν εἰς γερανόν. Ὁ μῦθος προσθέτει ὅτι ἡ ἀτυχὴς Γεράνα ἐπετοῦσεν ἀδιακόπως γύρω ἀπὸ τὴν οἰκίαν, ὅπου ἔζουσε τὸ παιδί της, ἀλλὰ οἱ Πυγμαῖοι τὴν ἐξεδίωκαν ἐπίσης συνεχῶς.

Οἱ ἔρωτες ποὺ ἐνέπνευσεν ἡ Ἥρα

Ἂν καὶ κάπως ἐπισκιαζομένη ἀπὸ τὴν Ἀφροδίτην ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὡραιότητα, ἡ Ἥρα ἐθεωρεῖτο ἐν τούτοις ὡς μία ἀπὸ τὰς ὡραιοτέρας θεὰς τοῦ Ὀλύμπου.

Δὲν ἐπροκαλοῦσε, βέβαια, γενικῶς τὸν πόθον, ὅπως ἡ μητέρα τοῦ Ἔρωτος, τὴν ἐθαύμαζαν ὅμως ἀρκετοί, χωρὶς ἄλλως τε νὰ ἐπιτύχουν καμμίαν παραχώρησιν. Ὁ περιφημότερος ἀπὸ αὐτοὺς ἦτο ὁ Ἰξίων, βασιλεὺς τῶν Λαπιθῶν. Δολοφόνος τοῦ πατέρα τῆς μνηστῆς του, ἀπεδιώκετο ὅπου καὶ ἂν ἐπήγαινε, καὶ ἀπὸ θεοὺς καὶ ἀπὸ ἀνθρώπους, διότι ἐπροκαλοῦσε μόνον τὴν φρίκην. Ὁ Ζεύς, ἐν τούτοις, τὸν ἐλυπήθη, τὸν προσεκάλεσεν εἰς τὸ τραπέζι του, καὶ τοῦ ἐχάρισε μάλιστα καὶ τὴν ἀθανασίαν. Μεθυσμένος ἀπὸ τὸ νέκταρ, ὁ Ἰξίων ἐρωτεύεται τὴν Ἥραν. Τὸ πάθος του εἶναι φανερόν, ὅλοι οἱ Ὀλύμπιοι τὸ ἀντιλαμβάνονται. Φυσικά, καὶ ὁ Ζεύς. Διὰ νὰ ἰδῇ ἕως ποῦ ἠμποροῦσε νὰ φθάσῃ τὸ τέρας τῆς ἀγνωμοσύνης, ὁ κυρίαρχος τοῦ Ὀλύμπου δίδει εἰς ἓν σύννεφον τὴν μορφὴν τῆς Ἥρας. Ὁ Ἰξίων ἑνώνεται μὲ τὸ σύννεφον. Ἀπὸ τὴν ἕνωσιν αὐτὴν ἐγεννήθη ὁ Κένταυρος, ἀπὸ δὲ τὰς σχέσεις τοῦ Κενταύρου μὲ τὰς φορβάδας τῆς Μαγνησίας ἐγεννήθησαν οἱ Ἱπποκένταυροι, κατὰ τὸ ἥμισυ ἄνθρωποι καὶ κατὰ τὸ ἄλλο ἥμισυ ἵπποι.

Φυσικά, ὁ Ζεὺς δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἀφίσῃ ἀτιμώρητον τὴν κραυγαλέαν ἀγνωμοσύνην τοῦ Ἰξίωνος. Κατὰ διαταγήν του ὁ Ἑρμῆς ἔδεσε τὸν ἔνοχον ἐπάνω εἰς τροχὸν φλεγόμενον. Τὰ δεσμά του δὲν εἶναι ἁλυσίδες, ἀλλὰ φίδια. Ἀπὸ τότε ὁ Ἰξίων, ἐπάνω εἰς τὸν ἀενάως περιστρεφόμενον τροχόν, φωνάζει διαρκῶς: «Πρέπει νὰ τιμῶμεν τοὺς εὐεργέτας μας».

Σύμφωνα μὲ ἕνα μῦθον καὶ ὁ Ἐνδυμίων, ἀφοῦ ἔγινε δεκτὸς εἰς

τὸν Ὄλυμπον, ἐτόλμησε νὰ ποθήσῃ τὴν Ἥραν. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν κατερρίφθη εἰς τὸν Τάρταρον, κατ' ἄλλην δὲ ἐκδοχὴν κατεδικάσθη εἰς αἰώνιον ὕπνον.

Εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον εἴδαμεν πῶς ὁ Ζεύς, διὰ νὰ καταβάλῃ τὸν γίγαντα Πορφυρίωνα, τοῦ ἐνέπνευσε ἀκατανίκητον πάθος διὰ τὴν Ἥραν. Τὴν στιγμὴν ποὺ ὁ δυστυχὴς ἐπρόκειτο νὰ ἀποκτήσῃ τὴν θεάν, ὁ Ἡρακλῆς τὸν ἐσκότωσε μὲ ἓν βέλος. Ἕνας ἄλλος μῦθος βεβαιώνει ὅτι ὁ Εὐρυμέδων, γίγας καὶ αὐτός, ἦτο περισσότερον εὐτυχὴς ἀπὸ τὸν Πορφυρίωνα, καὶ ὅτι ἀπὸ τὰς σχέσεις του μὲ τὴν Ἥραν ἐγεννήθη ὁ Προμηθεύς. Γενικῶς, ὅμως, ὁ κλέπτης τοῦ πυρὸς θεωρεῖται υἱὸς τοῦ Τιτᾶνος Ἰαπετοῦ.

Ἡ Ἥρα καὶ ἡ κρίσις τοῦ Πάριδος

Ὁ μῦθος περὶ τῆς κρίσεως τοῦ Πάριδος καταδεικνύει ὅτι ἡ Ἥρα ἐθεωροῦσεν ὅτι ἦτο ἴση, ἀπὸ ἀπόψεως ὡραιότητος, μὲ τὴν Ἀθηνᾶν, ἀκόμη δὲ καὶ μὲ τὴν Ἀφροδίτην. Κατὰ τοὺς γάμους τῆς Θέτιδος μὲ τὸν Πηλέα, ἡ Ἥρα, ἡ Ἀφροδίτη καὶ ἡ Ἀθηνᾶ, παρακινούμεναι ἀπὸ τὴν Ἔριδα, διεξεδίκησαν τὰ πρωτεῖα τῆς ὡραιότητος. Οἱ ἄλλοι θεοὶ δὲν ἐτόλμησαν νὰ δεχθοῦν τὸν ρόλον τοῦ κριτοῦ. Τότε ὁ Ζεὺς ἀπεφάσισε νὰ κρίνῃ τὸν ἀγῶνα ἕνας θνητός, ὁ Πάρις, ὡραιότατος ἄλλως τε καὶ αὐτός.

Ζεὺς-Ἄμμων.
(Βατικανόν)

Κατ' ἐντολὴν τοῦ Διός, ὁ Ἑρμῆς ὡδήγησε τὰς θεὰς εἰς τὸ ὄρος Ἴδην, ὅπου ὁ Πάρις ἔβοσκε τὸ ποίμνιόν του. Εἰς τὴν θέαν τοῦ θεϊκοῦ ὁμίλου, ὁ Πάρις, φοβισμένος, ἀποπειρᾶται νὰ τραπῇ εἰς φυγήν. Ὁ Ἑρμῆς, ὅμως, τὸν σταματᾷ καὶ τοῦ διαβιβάζει τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Διός. Ὁ Πάρις πλησιάζει τότε τὰς θεάς. Κάθε μία προσπαθεῖ νὰ κερδίσῃ τὴν εὔνοιάν του μὲ διαφόρους ὑποσχέσεις. Ἡ Ἥρα ἀναλαμβάνει νὰ τοῦ χαρίσῃ τὴν κυριαρχίαν ὅλης τῆς Ἀσίας. Ἡ Ἀθηνᾶ, νὰ τὸν καταστήσῃ ἀήττητον. Ἡ Ἀφροδίτη, νὰ τοῦ δώσῃ ὡς σύζυγον τὴν ὡραιοτέραν γυναῖκα. Ὁ Πάρις ἀποφαίνεται ὑπὲρ τῆς Ἀφροδίτης.

Αὐτὸς εἶναι, εἰς τὰς γενικάς του γραμμάς, ὁ μῦθος τῆς κρίσεως τοῦ Πάριδος. Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς δὲν παρέλειψαν νὰ τὸν

ἐξωραΐσουν καὶ νὰ τὸν κάμουν ποιητικώτερον, ὅσον ἦτο δυνατόν. Ὁ Λουκιανὸς παρουσιάζει τὸν Πάριν βόσκοντα τὸ ποίμνιόν του, τὴν στιγμὴν ποὺ καταφθάνουν αἱ θεαί. Ὅταν ὁ Ἑρμῆς τοῦ εἶπε τί ἤθελαν ἀπὸ αὐτόν, ὁ Πάρις, διὰ ν' ἀποφύγῃ τὴν κρίσιν, προβάλλει ὡς λόγον τὴν ἀπειρίαν του. Καὶ οἱ τρεῖς θεαὶ τοῦ φαίνονται ἀσυγκρίτως ὡραῖαι, καὶ τοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποφανθῇ. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Ἑρμῆς ἐπέμενεν, ὁ Πάρις ζητεῖ πρῶτα ἀπὸ τὰς θεὰς νὰ τοῦ ὑποσχεθοῦν ὅτι ἐκεῖναι ποὺ θὰ χάσουν, δὲν θὰ μνησικακήσουν ἐναντίον του.

Ζητεῖ κατόπιν νὰ ἀποβάλουν αἱ διαγωνιζόμεναι ὅλους τοὺς πέπλους των, διὰ νὰ ἠμπορέσῃ νὰ ἐκτιμήσῃ τὰ θέλγητρά των ἐν πλήρει γνώσει. Αἱ θεαὶ δέχονται, δέχονται ἀκόμη νὰ ἐμφανισθοῦν κάθε μία μόνη ἐνώπιον τοῦ Πάριδος. Ἡ Ἥρα καὶ ἡ Ἀθηνᾶ τοῦ ὑπόσχονται, ὅπως εἴπαμεν ἤδη, ἡ μία τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀσίας καὶ ἡ ἄλλη τὴν νίκην, ὁ Πάρις ὅμως τοὺς λέγει ὅτι αἱ ὑποσχέσεις των δὲν πρόκειται νὰ ἐπηρεάσουν καθόλου τὴν ἀπόφασίν του.

Μὲ τὴν σειράν της ἔρχεται καὶ ἡ Ἀφροδίτη. Ἀρχίζει κολακεύουσα τὸν Πάριν διὰ τὴν ὡραιότητά του. Ἕνας ἄνθρωπος ὅπως αὐτός, λέγει, δὲν εἶναι καμωμένος διὰ νὰ φυλάττῃ ποίμνια, ἀλλὰ διὰ νὰ ζῇ εἰς λαμπρὸν περιβάλλον, δίπλα εἰς μίαν γυναῖκα ποὺ νὰ τοῦ ἀξίζῃ, ὅπως, παραδείγματος χάριν, ἡ ὡραία Ἑλένη. Ἂν ὁ Πάρις ἀπεφάσιζε νὰ δώσῃ εἰς αὐτὴν τὸ ἔπαθλον τοῦ ἀγῶνος, ἡ θεὰ ἀνελάμβανε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν σχεδίων του. Ὁ Πάρις δὲν διστάζει καὶ ἡ Ἀφροδίτη κερδίζει τὴν νίκην.

Ἡ Ἥρα, ὅμως, δὲν ἠμποροῦσε νὰ μὴ ἐκδικηθῇ τὴν περιφρόνησιν τοῦ Τρωός. Ὅταν ὁ Πάρις ἀπήγαγε τὴν Ἑλένην καὶ ἤθελε νὰ τὴν φέρῃ μαζί του εἰς τὴν Τροίαν, ἡ Ἥρα ἔστειλε θύελλαν, ἡ ὁποία ἠνάγκασε τοὺς δυὸ ἐραστὰς νὰ ἀποβιβασθοῦν εἰς τὴν Σιδῶνα. Κατόπιν ἐξερράγη ὁ Τρωικὸς πόλεμος. Οἱ Ὀλύμπιοι συμμετέσχον εἰς αὐτόν, οἱ μὲν μὲ τὸ μέρος τῶν Ἑλλήνων, οἱ ἄλλοι μὲ τὸ μέρος τῶν Τρώων. Ἀπὸ μνησικακίαν κατὰ τοῦ Πάριδος, ἡ Ἥρα κατεδίωκε μὲ ἀνεξάντλητον μῖσος τοὺς συμπατριώτας τοῦ ἀπαγωγέως τῆς Ἑλένης. Καὶ δὲν ἔκρυψε καθόλου τὴν χαράν της, ὅταν ὁ Πάρις ἐπληγώθη θανασίμως.

II. ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑΙ ΚΑΙ ΛΑΤΡΕΙΑΙ ΤΗΣ ΗΡΑΣ

Ἡ Ἥρα θεὰ τοῦ γάμου

Οἱ διάφοροι μῦθοι, περὶ τῶν ὁποίων ἔγινε λόγος, μᾶς δείχνουν τὴν Ἥραν ὑπὸ μορφὴν ὄχι καὶ τόσον συμπαθῆ. Ὡς κύρια γνωρίσματα τοῦ χαρακτῆρός της δίδουν τὸν ἐγωισμόν, τὴν αὐστηρό-

τητα, τὴν φιλόνεικον διάθεσιν, τέλος τὴν ζηλοτυπίαν. Βεβαίως, ἡ ἀπέναντί της διαγωγὴ τοῦ Διὸς δικαιολογεῖ πλήρως τὴν συμπεριφορὰν τῆς Ἥρα. Ὅπως πολὺ ὀρθῶς ἐλέχθη, ὁ χαρακτὴρ τῆς συζύγου τοῦ Διός, ἰδίως δὲ ὁ ἐγωισμὸς καὶ ἡ ζηλοτυπία της, ἐξηγοῦνται ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν τῆς ἐποχῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐγεννήθησαν οἱ μῦθοι αὐτοί. Ἡ γυναῖκα δὲν ἦτο τότε ὅ,τι ἔγινε μεταγενεστέρως.

Ἀλλὰ ἡ Ἥρα εἶναι πρὸ παντὸς θεὰ προστάτις τῆς γυναικός. Τὴν προστατεύει ὡς κόρην, ὡς μνηστήν, ὡς σύζυγον. Δὲν ἐγκαταλείπει τὴν γυναῖκα οὔτε μίαν στιγμήν. Τὴν παρακολουθεῖ ἀκόμη καὶ εἰς τὰς πλέον γυναικείας λεπτομερείας τῆς φυσιολογικῆς ζωῆς της. Εἴδαμεν ἤδη ὅτι ἡ Ἥρα εἶχε θυγατέρα τὴν Εἰλείθυιαν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀνατεθῆ ἡ προστασία τῶν τοκετῶν. Συχνὰ ὅμως ἡ σύζυγος τοῦ Διὸς συγχέεται μὲ τὴν Εἰλείθυιαν. Διηγοῦνται ὅτι ὁ Σωκράτης ὡρκίζετο εἰς τὸ ὄνομα τῆς Ἥρας, διότι ἡ μητέρα του ἦτο μαῖα.

Ζεὺς Ἱστιαίας.
(Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν)

Κυρίως, ὅμως, τὴν ἔγγαμον γυναῖκα προστατεύει ἡ Ἥρα. Ἂν καὶ ἡ ζωή της μὲ τὸν Δία δὲν ἦτο πάντοτε ἀνέφελος, οἱ Ἕλληνες τὴν ἐθεώρουν ὡς πρότυπον τῆς ἰδεώδους συζυγικῆς ζωῆς. Ὠνόμαζαν τὴν ἕνωσίν της καὶ τὴν ζωήν της μὲ τὸν ὕπατον τῶν θεῶν «ἱερὸν γάμον». Αἱ σχετικαὶ ἑορταί, αἱ ὁποῖαι ἐτελοῦντο εἰς ὁλόκληρον τὸν τότε ἑλληνικὸν κόσμον, ἀποτελοῦν, οὕτως εἰπεῖν, τὴν οὐσίαν τῆς λατρείας τῆς Ἥρας. Εἶχαν δὲ τὸ χαρακτηριστικὸν ὄνομα Ἡραῖα. Ἄλλαι ὀνομασίαι τῶν πρὸς τιμήν της ἑορτῶν ἦσαν: τὰ Δαίδαλα, τὰ Καλλιστεῖα, τὰ Ἑκατόμβαια.

Τὰ κυριώτερα ἱερὰ τῆς Ἥρας

Εἰς τὸ Ἄργος, μίαν ἀπὸ τὰς τρεῖς πόλεις, ποὺ ἡ θεὰ ἀγαποῦσε περισσότερον, ἐτελοῦντο αἱ περιφημότεραι πρὸς τιμὴν τῆς Ἥρας

ἑορταί. Κατὰ τὴν παράδοσιν, εἶχαν θεσπισθῆ ἀπὸ τὸν Λυγκέα, γαμβρὸν τοῦ Δαναοῦ, ὑπὸ τὰς ἀκολούθους περιστάσεις. Ὅταν ὁ Λυγκεὺς ἐπληροφορήθη ἀπὸ τὸν υἱόν του Ἄβαντα τὸν θάνατον τοῦ πενθεροῦ του, ἐχάρη τόσον, ποὺ ἠθέλησε νὰ ἀνταμείψῃ τὸν ἀγγελιαφόρον διὰ τὴν καλὴν εἴδησιν. Τοῦ ἔδωσε, λοιπόν, ὡς δῶρον μίαν ἀσπίδα, τὴν ὁποίαν ὁ Δαναὸς εἶχεν ἀφιερώσει εἰς τὴν Ἥραν, καὶ ἐθέσπισεν ἀγῶνας πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς.

Πρὸ τῶν ἀγώνων ἐγίνοντο θυσίαι ταύρων ἀπὸ ἱέρειαν, ἡ ὁποία μετέβαινεν εἰς τὸν ναὸν μὲ ἅμαξαν συρομένην ἀπὸ λευκὰ βόδια, ἐν συνεχείᾳ λιτανεῖαι, κατόπιν δὲ οἱ ἀγῶνες. Ἀπὸ ὅλα τὰ ἀγωνίσματα περιφημότερος ἦτο ὁ δρόμος μὲ τὰς ἀσπίδας. Ὅσοι ἐλάμβαναν μέρος εἰς αὐτόν, ἔτρεχαν ἔφιπποι μὲ ὅσην ταχύτητα ἠμποροῦσαν. Καθὼς ἔτρεχαν, ἔπρεπε νὰ ἐμπήγουν τὸ δόρυ των εἰς μίαν ἀσπίδα κρεμασμένην ἀπὸ ἀκόντιον καρφωμένον εἰς τὸ ἔδαφος. Ὁ νικητὴς ἐλάμβανεν ὡς ἔπαθλον στέφανον μυρσίνης καὶ ἀσπίδα.

Τὸ Ἡραῖον (ὁ ναὸς τῆς Ἥρας) τοῦ Ἄργους ἦτο ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα ἱερὰ τῆς Ἑλλάδος. Κατά τινα παράδοσιν, ἀναφερομένην ἀπὸ τὸν Παυσανίαν, ἡ Ἥρα καὶ ὁ ἀδελφός της Ποσειδῶν ἐφιλονείκησαν κάποτε διὰ τὴν κατοχὴν τῆς Ἀργολίδος. Δικαστήριον ἀποτελεσθὲν ἀπὸ τὸν Φορωνέα, τὸν Κηφισὸν καὶ τὸν Ἴναχον, ἀπεφάνθη ὑπὲρ τῆς Ἥρας. Ὁ Φορωνεὺς εἶχεν ἱδρύσει τὸν πρῶτον ναὸν ἀπὸ τοὺς ἀφιερωμένους εἰς τὴν Ἥραν. Εἰς αὐτὸν ὑπῆρχε μέγας ἀριθμὸς ἀγαλμάτων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μερικὰ ἦσαν ἀρχαιότατα, ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ἀκόμη ποὺ ἡ τέχνη τοῦ ἀγαλματοποιοῦ ἔκαμνε τὰ πρῶτα της βήματα. Ἦτο, πρῶτον, μία στήλη ἀπὸ πέτραν, τὴν ὁποίαν, κατὰ τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας, ἐστόλιζαν μὲ ταινίας καὶ κροσσούς. Κατόπιν πολλὰ ξύλινα ἀγάλματα (ξόανα), ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἓν ἀπὸ ξύλον ἀγρίας ἀπιδέας.

Δίπλα εἰς αὐτὰ τὰ ἀρχαϊκὰ ἀγάλματα, τὸ Ἡραῖον τοῦ Ἄργους κατεῖχεν ἄλλο ἕν, τὸ ὡραιότερον, τῆς Ἥρας, ἐξ ἴσου φημισμένον ὅπως τὸ ἄγαλμα τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας, ἔργον τοῦ Πολυκλείτου.

Ἡ «θεά», λέγει ὁ Παυσανίας, «κάθηται ἐπὶ θρόνου ἀπὸ ἐλεφαντόδοντα καὶ χρυσόν. Ἐπάνω εἰς τὸ διάδημά της παρίστανται αἱ Χάριτες καὶ αἱ Ὧραι· εἰς τὸ ἕνα χέρι κρατεῖ τὸ σκῆπτρον, εἰς τὸ ἄλλο τὴν ροιάν». Τὸ ἄγαλμα ἦτο ἀπὸ ἐλεφαντόδοντα καὶ χρυσόν. Χρυσελεφάντινον ἐπίσης ἦτο καὶ τὸ ἄγαλμα τῆς Ἥβης, ἔργον τοῦ Ναυκύδους, μαθητοῦ τοῦ Πολυκλείτου, τὸ ὁποῖον ἦτο τοποθετημένον δίπλα εἰς τὸ ἄγαλμα τῆς Ἥρας.

Ἄλλαι πόλεις τῆς Πελοποννήσου, εἰς τὰς ὁποίας ὑπῆρχαν φημισμένοι ναοὶ τῆς Ἥρας, ἦσαν αἱ Μυκῆναι, ἡ Τίρυνς, ἡ Σπάρτη,

τὸ Ναύπλιον, ἡ Ὀλυμπία*. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Τίρυνθος, τὸ ἀρχαιότατον ξόανον τῆς Ἥρας, ποὺ εὑρίσκετο εἰς τὸν ναὸν τῆς πόλεως αὐτῆς, μετεφέρθη εἰς τὸ Ἡραῖον τοῦ Ἄργους. Εἰς τὸ Ναύπλιον ὑπῆρχεν ἡ παράδοσις ὅτι ἡ Ἥρα ἐλούετο κατ' ἔτος εἰς τὸν Κάναθον, μίαν πηγήν, ποὺ τὸ νερό της τῆς ἐπανέδιδε τὴν παρθενίαν της.

Ὁ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναὸς τῆς Ἥρας, χωρὶς νὰ εἶναι τόσον ὀνομαστὸς ὅπως τοῦ Διός, ἦτο ὅμως καὶ αὐτὸς ἀρκετὰ φημισμένος, καὶ αἱ κατὰ πενταετίαν τελούμεναι εἰς αὐτὸν ἑορταὶ προσείλκυαν μεγάλα πλήθη. Ἐλέγετο ὅτι ὁ ναὸς αὐτὸς εἶχεν ἱδρυθῆ διὰ νὰ σταθεροποιηθῇ ἡ συμφιλίωσις τῶν πόλεων τῆς Ἤλιδος, ἔπειτα ἀπὸ τὸν πόλεμον ποὺ εἶχαν μεταξύ των. Κάθε μία ἀπὸ τὰς πόλεις αὐτὰς—καὶ ἦσαν

Ζεὺς καὶ Τυφών.

δέκα ἕξ—ὥριζε μίαν γυναῖκα, ὅλαι δὲ αὐταὶ μαζὶ ὕφαιναν ἕνα πέπλον, ὁ ὁποῖος κατὰ πενταετίαν ἀφιερώνετο εἰς τὴν Ἥραν.

Ἀπὸ τοὺς ἀγῶνας ποὺ διεξήγοντο μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἀφιερώσεως τοῦ πέπλου, ὀνομαστοὶ ἦσαν οἱ δρόμοι τῶν νεανίδων. Αἱ διαγωνιζόμεναι νέαι ἔτρεχαν μὲ τὴν κόμην λυτὴν καὶ φοροῦσαι βραχὺν χιτῶνα. Τὸ ἔπαθλον τοῦ ἀγῶνος ἦτο στέφανος ἐλαίας καὶ τεμάχιον κρέατος ἀπὸ τὸ θυσιασθὲν εἰς τὴν θεὰν ζῷον.

Τὸ Ἡραῖον τῆς Ὀλυμπίας περιεῖχε πολυάριθμα καλλιτεχνήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων σπουδαιότατον ἦτο ἡ λάρναξ τοῦ

* Ἐσχάτως ἀνεκαλύφθη καὶ τὸ ἀρχαιότατον ἱερὸν τῆς Ἥρας Ἀκραίας καὶ Ἥρας Λιμενίας εἰς τὴν Περαχώραν, ἔναντι τῆς Κορίνθου, εἰς τὸ ἀπέναντι μέρος τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου.

Κυψέλου. Ἀρκετὰ λεπτομερῆ περιγραφὴν αὐτῆς μᾶς ἀφῆκεν ὁ Παυσανίας. Ἦτο κατεσκευασμένη ἀπὸ ξύλον κέδρου καὶ στολισμένη μὲ μικρὰς παραστάσεις, ἄλλας ἀπὸ ἐλεφαντόδοντα, ἄλλας ἀπὸ χρυσὸν καὶ ἄλλας σκαλισμένας εἰς τὸ ξύλον τοῦ ἰδίου τοῦ ἐπίπλου». Εἰς τὰς πλευράς του ἀναπαρίστατο ἡ ἐξέλιξις σκηνῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν Μυθολογίαν. Θεοὶ καὶ ἄνθρωποι συνεφύροντο καὶ ἡ περιγραφὴ τοῦ Παυσανίου παρέχει πολυτίμους πληροφορίας σχετικῶς μὲ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους τῆς ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων.

Ἂς σημειωθῇ τέλος, ὅτι εἰς τὸ Ἡραῖον τῆς Ὀλυμπίας εὑρίσκετο ἓν ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα ἀριστουργήματα τῆς ἑλληνικῆς γλυπτικῆς—τοὐλάχιστον ὅσα διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν—ὁ Ἑρμῆς τοῦ Πραξιτέλους.

Ὁ ἐν Κορίνθῳ ναὸς τῆς Ἥρας εὑρίσκετο ἔξω ἀπὸ τὴν πόλιν, εἰς ἓν ἀκρωτήριον. Αἱ ἑορταὶ ποὺ ἐτελοῦντο κατ' ἔτος εἰς αὐτόν, εἶχαν χαρακτῆρα ἐξιλεωτικὸν καὶ συνεδέοντον μὲ τὸν μῦθον τῆς Μηδείας. Διηγοῦντο ὅτι τὸ δυστυχισμένον θῦμα τοῦ Ἰάσωνος ὡδήγησε τὰ παιδιά της εἰς τὸ ἱερὸν τῆς θεᾶς, μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι αὐτὸ ἦτο ἀσφαλὲς καταφύγιον. Οἱ Κορίνθιοι, ὅμως, δὲν εἶχαν τὴν ἰδίαν γνώμην καὶ τὰ κατέσφαξαν.

Πρὸς τιμωρίαν τῆς ἱεροσυλίας αὐτῆς, ἐπιδημία ἐπέπεσε κατὰ τῆς πόλεως. Διὰ νὰ σταματήσῃ τὸ κακόν, ἐχρειάσθη ὄχι μόνον νὰ προσφερθοῦν θυσίαι εἰς τὴν Ἥραν, ἀλλὰ καὶ νὰ τιμηθοῦν τὰ παιδιὰ τῆς Μηδείας. Πρὸς τοῦτο, ἑπτὰ νέαι καὶ ἑπτὰ νέοι, τῶν καλυτέρων οἰκογενειῶν, ὤφειλαν νὰ ὑπηρετοῦν ἐναλλὰξ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἥρας, μὲ τὰ μαλλιὰ κομμένα καὶ μὲ στολὴν πένθιμον.

Τὸ Ἡραῖον τῆς Κορίνθου παρουσίαζε μίαν ἀκόμη ἰδιομορφίαν· ἦτο ὁ μόνος ναὸς τῆς θεᾶς, ὁ ὁποῖος εἶχε μαντεῖον. Δὲν κατέχομεν ὅμως κανὲν στοιχεῖον σχετικῶς. Ἄλλωστε, ὅπως τὸ εἶπαν: «Ἡ θεὰ ἦτο πάρα πολὺ ἐπιβλητικὴ καὶ πάρα πολὺ ἐπιφυλακτική, ὥστε δύσκολα ἠμποροῦσε νὰ εἰσακουσθῇ κανεὶς ἀπὸ αὐτήν».

Εἰς τὸ Ἡραῖον τῆς Μαντινείας εὑρίσκετο ἄγαλμα τῆς Ἥρας, ἔργον τοῦ Πραξιτέλους. Εἰς τὴν Στυμφαλίαν, ὅπου, κατά τινα μῦθον, ἡ θεὰ εἶχεν ἀνατραφῆ ἀπὸ τὸν Τήμενον, αὐτὸς τῆς εἶχε, ὡς ἔλεγαν, ἀφιερώσει τρεῖς ναούς: ὡς παρθένου, ὡς ἐγγάμου καὶ ὡς χήρας. Εἰς τὰς Ἀθήνας, εἰς τὴν πρὸς Φάληρον ὁδόν, ὑπῆρχεν ἱερὸν τῆς Ἥρας, χωρὶς θύραν καὶ στέγην. Τὸ ἱερὸν αὐτὸ ἐκάη κατὰ τοὺς μηδικοὺς πολέμους, ἐκτίσθη δὲ ἐκ νέου ἀργότερον. Εἰς τὰς Πλαταιὰς ἑωρτάζοντο τὰ Δαίδαλα, ἱδρυθέντα, ὡς ἔλεγαν, ἀπὸ τὴν ἰδίαν τὴν θεάν. Τὸ ὄνομα τῆς ἑορτῆς ὠφείλετο εἰς τὸ ὅτι κατ' αὐτὴν ἐλιτανεύετο ξύλινον ὁμοίωμα παρθένου, τῆς Δαιδάλης, εἰς ἀνάμνησιν περιπετείας τῆς Ἥρας, τὴν ὁποίαν ἀνεφέ-

ραμεν προηγουμένως (Κεφ. Β', II). Τὰ Δαίδαλα διεκρίνοντο εἰς Μικρά, τελούμενα ἀνὰ ἑξαετίαν ὑπὸ τῶν Πλαταιέων, καὶ εἰς Μεγάλα, τελούμενα ἀνὰ ἑξηκονταετίαν μὲ συμμετοχὴν ὅλων τῶν Βοιωτικῶν πόλεων.

Ἡ Ἥρα ἐτιμᾶτο ἐπίσης εἰς τὴν Εὔβοιαν, ὅπου, κατὰ τὴν παράδοσιν, εἶχεν ἀνατραφῆ ὑπὸ τῆς τροφοῦ της Μάκριδος καὶ ὅπου ὁ Ζεὺς τὴν εἶχε σαγηνεύσει μεταμορφωθεὶς εἰς κοῦκκον. Ἡ θεὰ ἐλατρεύετο καὶ εἰς τὴν Θράκην καὶ εἰς μερικὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, ἀκριβῶς δὲ εἰς τὴν Σάμον εὑρίσκετο ὁ μεγαλύτερος ἀπὸ τοὺς ἀφιερωμένους εἰς αὐτὴν ναούς, ὁ ὁποῖος, ὡς ἐλέγετο, εἶχε

Ζεὺς καὶ ἀετός, ἐν τῇ Ἀποθεώσει τοῦ Ὁμήρου.
(Βρεττανικὸν Μουσεῖον)

κατασκευασθῆ ἀπὸ τοὺς Ἀργοναύτας. Τὸ ἀρχαιότερον σύμβολον τῆς Ἥρας ἦτο, ὡς φαίνεται, μία ἁπλῆ σανίς, ἡ ὁποία ἀντικατεστάθη ἀργότερον ἀπὸ ξόανον ὀλιγώτερον χονδροειδές. Ὡς γνωστόν, ἄλλωστε, οἱ Σάμιοι ἰσχυρίζοντο ὅτι ἡ θεὰ εἶχε γεννηθῆ εἰς τὴν νῆσόν των. Ἐτήσιαι ἑορταί, εἰς τὰς ὁποίας ἐλάμβαναν μέρος ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως, ἦσαν ἀφιερωμέναι εἰς τὸ γεγονὸς αὐτό. Κατ' αὐτάς, τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς μετεφέρετο εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἰμβράσου ποταμοῦ καὶ ἐκρύπτετο κάτω ἀπὸ μίαν ὀξυάν, ἐκεῖ δὲ τὸ ἀναζητοῦσαν κατόπιν οἱ κάτοικοι ἐν μεγάλῃ πομπῇ.

Εἰς τὴν Λέσβον ἐτελοῦντο, πρὸς τιμὴν τῆς Ἥρας, διαγωνισμοὶ

ὡραιότητος, τὰ Καλλιστεῖα, προφανῶς εἰς ἀνάμνησιν τῆς κρίσεως τοῦ Πάριδος.

Τέλος, ἡ Ἥρα ἐτιμᾶτο εἰς τὴν Κνωσὸν τῆς Κρήτης, καθὼς καὶ εἰς τὴν Μεγάλην Ἑλλάδα, ἰδιαιτέρως δὲ εἰς τὴν Σικελίαν, ὅπου εἰς τὰς Συρακούσας, τὸν Ἀκράγαντα καὶ τὴν Σελινοῦντα εἶχαν ἀνεγερθῆ ναοὶ πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου τοῦ Διός.

Σύμβολα τῆς Ἥρας

Ἡ περιγραφὴ τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἥρας, τοῦ ὀφειλομένου εἰς τὴν σμίλην τοῦ Πολυκλείτου, παρουσιάζει τὴν θεὰν κρατοῦσαν μὲ τὸ ἕνα χέρι σκῆπτρον, τὸ ὁποῖον ἔφερεν εἰς τὴν κορυφὴν κοῦκκον, καὶ μὲ τὸ ἄλλο ροιάν. Ὁ κοῦκκος, ὡς ἔλεγαν, ἦτο σύμβολον τοῦ ἔρωτος τοῦ Διὸς πρὸς τὴν Ἥραν, διότι ὑπ' αὐτὴν τὴν μορφὴν ὁ κυρίαρχος τοῦ Ὀλύμπου εἶχε κατακτήσει τὴν ἀδελφήν του. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ροιάν, ὁ Παυσανίας λέγει: «Προβάλλονται διὰ τὸ σύμβολον αὐτὸ μυστικοὶ λόγοι, τοὺς ὁποίους ἀντιπαρέρχομαι ἐν σιγῇ». Γενικῶς ἡ ροιὰ ἑρμηνεύεται ὡς σύμβολον τῆς γονιμότητος, διότι ἡ Ἥρα ἐθεωρεῖτο καὶ θεὰ τῶν τοκετῶν. Ὅμοιον σύμβολον εἶναι ἡ ψαλίς, ἡ ὁποία τὴν συνοδεύει εἰς μερικὰ νομίσματα. Τέλος, τὸ κυριώτερον ζῷον ἀπὸ τὰ ἀφιερωμένα εἰς τὴν Ἥραν ἦτο ὁ ταὼς (παγώνι), τοῦ ὁποίου τὸ λαμπρὸν πτέρωμα ἐσυμβόλιζεν, ὡς ἔλεγαν, τὸν ἔναστρον οὐρανόν.

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ προηγούμενα, ἡ λατρεία τῆς Ἥρας ἦτο πολὺ διαδεδομένη εἰς ὅλον τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν κόσμον. Χωρὶς νὰ εἶναι τόσον πολυάριθμα ὅσον ἐκεῖνα τοῦ Διός, τὰ ἐπίθετα μὲ τὰ ὁποῖα οἱ Ἕλληνες συνώδευαν τὸ ὄνομά της ἔφθαναν εἰς ἀριθμὸν σεβαστόν. Τὰ κυριώτερα ἀναφέρονται εἰς τὴν ἰδιότητα τῆς Ἥρας ὡς προστάτιδος τῶν γυναικῶν. Ἕνας συγγραφεὺς τοῦ 17ου αἰῶνος εἶχε χαρακτηρίσει ὡς ἑξῆς τὸν ρόλον τῆς συζύγου τοῦ Διός: «Ἐπροστάτευε τοὺς γάμους καὶ προΐστατο τῶν ἑνώσεων καὶ τῶν φυσικῶν συνεπειῶν των, δηλαδὴ τῶν τοκετῶν καὶ πολλῶν πραγμάτων ποὺ ἕπονται αὐτῶν».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΑΘΗΝΑ

I. ΟΙ ΚΥΡΙΩΤΕΡΟΙ ΠΕΡΙ ΑΘΗΝΑΣ ΜΥΘΟΙ

Είναι ἡ προσωπικότης τῆς Ἀθηνᾶς ἀπὸ τὰς πλέον περιέργους καὶ τὰς πλέον ἑλκυστικὰς τῆς ἑλληνικῆς Μυθολογίας. Εἶναι ἐπίσης μία ἀπὸ τὰς πλέον πολυπλόκους. Οἱ μῦθοι ποὺ συνδέονται μὲ αὐτὴν ἔδωσαν γένεσιν εἰς προβλήματα, τῶν ὁποίων ἡ λύσις ἐπεδιώχθη κατὰ πολλοὺς τρόπους. Ἀλλά, ὅπως καὶ οἱ φιλόλογοι, οἱ ἐξηγηταὶ τῶν μύθων δὲν κατέληξαν εἰς συμφωνίαν μεταξύ των. Οἱ πρῶτοι δὲν κατώρθωσαν νὰ συμφωνήσουν ὡς πρὸς τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ ὀνόματος τῆς θεᾶς. Ὅσον διὰ τοὺς δευτέρους, αἱ προσπάθειαί των νὰ ἐξηγήσουν τὰ πάντα διὰ τῆς μετεωρολογίας, ἀπέδωσαν θεωρίας, ἀπὸ τὰς ὁποίας μερικαὶ εἶναι ἀρκετὰ πιθανοφανεῖς, δὲν ἀντέχουν ὅμως εἰς τὸν λεπτομερῆ ἔλεγχον.

Εὑρέθησαν σοφοί, ποὺ ἔφθασαν μέχρι τοῦ σημείου νὰ συγκρίνουν τὴν Ἀθηνᾶν μὲ τὴν γερμανικὴν Βαλκυρίαν. Ὡς ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ οἱαδήποτε σχέσις μεταξὺ τῶν προϊόντων τῆς ὁμιχλώδους φαντασίας τῶν πέραν τοῦ Ρήνου ὁμάδων, καὶ τῶν ἀντιλήψεων τοῦ λαοῦ, «ὁ ὁποῖος πρῶτος κατέκτησε τὴν ἔννοιαν τῶν ἀσαλεύτων νόμων τοῦ σύμπαντος καί, πρῶτος, ἀνεκάλυψε τὸ φῶς τοῦ συλλογισμοῦ». Μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ ἦτο ἡ θεά, τὴν ὁποίαν ἐπροτιμοῦσεν ἰδιαιτέρως ἡ πόλις ποὺ ἔγινε βασίλισσα τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, αἱ Ἀθῆναι — ἡ πόλις ποὺ ἰσχυρίζετο ὅτι εἶχεν ἱδρυθῆ ἀπὸ αὐτὴν ταύτην τὴν κόρην τοῦ Διός.

Ἡ γέννησις τῆς θεᾶς

Ἡ Ἀθηνᾶ διακρίνεται ἀπὸ τὰς ἄλλας θεὰς τοῦ Ὀλύμπου καὶ κατὰ τὸν τρόπον ποὺ ἐγεννήθη. Κατὰ τὴν γενικώτερον δεκτὴν παράδοσιν ἡ Ἀθηνᾶ ἐγεννήθη ὄχι ἀπὸ θεὰν ἀλλ' ἀπὸ θεόν. Ἰδοὺ πῶς ὁ Ἡσίοδος ἐξηγεῖ τὸ πρᾶγμα: «Ὁ Ζεὺς ἐξέλεξεν ὡς σύζυ-

γον τὴν Μῆτιν, τὴν σοφωτέραν ἀπὸ ὅλας τὰς θυγατέρας τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων. Ὅταν ὅμως ἡ Μῆτις ἔφθασεν εἰς τὸ σημεῖον νὰ φέρῃ εἰς φῶς τὴν Ἀθηνᾶν, τὴν θεὰν μὲ τοὺς γλαυκοὺς ὀφθαλμοὺς ὁ Ζεύς, παραπλανήσας αὐτὴν μὲ κολακευτικοὺς λόγους, τὴν ἔκλεισε μέσα εἰς τὸ σῶμά του, σύμφωνα μὲ τὴν συμβουλὴν τῆς Γαίας καὶ τοῦ Οὐρανοῦ, οἱ ὁποῖοι δὲν ἤθελαν νὰ καταλάβῃ ἄλλος θεός, ἀντὶ τοῦ Διός, τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν διότι, σύμφωνα μὲ τὴν ἀπόφασιν τῆς μοίρας, ἡ Μῆτις θὰ ἐγέννα ἐκ τοῦ Διὸς παιδιὰ ὀνομαστὰ διὰ τὴν σοφίαν των· πρῶτον, τὴν Τριτογένειαν Ἀθηνᾶν, ἐφάμιλλον τοῦ πατέρα της ὡς πρὸς τὴν δύναμιν καὶ τὴν σοφίαν, κατόπιν υἱόν, ὁ ὁποῖος, ὡπλισμένος μὲ ὑπέρτατον θάρρος, θὰ ἐγίνετο βασιλεὺς τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Ζεὺς ἀπέτρεψε τὴν συμφορὰν αὐτὴν ἐγκλείσας τὴν Μῆτιν μέσα εἰς τὸ ἴδιον τὸ σῶμά του. Μὲ αὐτὸ ἐκέρδισε συγχρόνως καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ἀφοῦ ἡ Μῆτις ἦτο σοφωτάτη».

Ἔτσι ὁ Ζεὺς ἀκολουθοῦσε τὰ ἴχνη τοῦ πατρός του, ποὺ κατέπινε τὰ παιδιά του εὐθὺς ὡς ἐγεννῶντο. Ἔκαμε μάλιστα κάτι περισσότερον, δεδομένου ὅτι κατέπιε τὴν μητέρα καὶ τὸ παιδί, ποὺ ἐκείνη ἔφερεν εἰς τὰ σπλάγχνα της. Εἰς προηγούμενον κεφάλαιον εἴδαμεν μὲ ποῖον τρόπον ὁ Κρόνος ὑπεχρεώθη νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸ φῶς ὅλα τὰ παιδιά του. Ὅσον διὰ τὸν Δία, οἱ μῦθοι διηγοῦνται ὅτι, διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ παιδιοῦ, ἐκάλεσε μίαν ἡμέραν τὸν Ἥφαιστον (ἄλλοι λέγουν τὸν Προμηθέα) καὶ τὸν διέταξε νὰ τοῦ σχίσῃ τὴν κεφαλήν. Ἀπὸ τὸ ἄνοιγμα ἀνεπήδησε πάνοπλος ἡ Ἀθηνᾶ.

Κατὰ τὸν ὁμηρικὸν ὕμνον, ἡ Ἀθηνᾶ «ἐξεπήδησε τότε ἀπὸ τὴν ἀθάνατον κεφαλήν, πάλλουσα αἰχμηρὸν δόρυ. Ἐκ θεμελίων ἐκλονίσθη ὁ μέγας Ὄλυμπος, τριγύρω δὲ ἡ γῆ ἀπέδωσε τρομερὸν ἦχον. Ἡ θάλασσα ἐπίσης ἀνεστατώθη καὶ κύματα σκοτεινὰ τὴν ἐσκέπασαν. Ὅλα ὅμως ἠρέμησαν συντόμως καὶ ὁ ἔνδοξος υἱὸς τοῦ Ὑπερίωνος ἐκράτησε τὸ ἄλογό του, μέχρις ὅτου ἡ νεαρὰ παρθένος Παλλὰς Ἀθηνᾶ ἀφήρεσε ἀπὸ τοὺς ἀθανάτους ὤμους της τὰ θεῖα ὅπλα. Καὶ ὁ σοφὸς Ζεὺς ἐχάρη».

Οἱ ἀρχαῖοι μυθογράφοι ἀναφέρουν καὶ ἄλλας παραδόσεις σχετικὰς μὲ τὴν γέννησιν τῆς Ἀθηνᾶς. Σύμφωνα μὲ μίαν ἀπὸ αὐτάς, ἡ θεὰ ἐγεννήθη εἰς τὴν Κρήτην ἀπὸ ἓν σύννεφον, ποὺ ὁ Ζεὺς τὸ ἐκτύπησε μὲ κεραυνόν. Μία ἄλλη τὴν θεωρεῖ θυγατέρα τοῦ πτερωτοῦ γίγαντος Πάλλαντος, τὸν ὁποῖον, κατόπιν, ἡ θεὰ ἐσκότωσε, διότι ἠθέλησε νὰ τὴν κάμῃ ἐρωμένην του. Ἄλλη, τέλος, ἀποδίδει τὴν γέννησίν της εἰς τὸν Ποσειδῶνα καὶ τὴν Τριτωνίδα, προσθέτουσα ὅτι, ἔπειτα ἀπὸ φιλονεικίαν μὲ τὸν θεὸν τῆς θαλάσσης, ἡ Ἀθηνᾶ κατέφυγεν εἰς τὸν Δία, ὁ ὁποῖος καὶ τὴν υἱοθέτησε.

Ὁ τόπος γεννήσεως τῆς θεᾶς. Τὸ Παλλάδιον

Εἰς τὴν «Θεογονίαν» τοῦ Ἡσιόδου καὶ εἰς τὸν «Ὁμηρικὸν Ὕμνον», ἡ Ἀθηνᾶ ὀνομάζεται Τριτογένεια. Ἀπεδίδετο δὲ τὸ ἐπίθετον εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ θεὰ εἶχε γεννηθῆ πλησίον μιᾶς πηγῆς, ποὺ ὠνομάζετο Τριτωνίς. Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς διαφωνοῦν ὅσον ἀφορᾷ τὴν χώραν, ὅπου εὑρίσκετο ἡ πηγὴ αὐτή. Ἄλλοι λέγουν ὅτι εὑρίσκετο εἰς τὴν Βοιτωίαν, ἄλλοι εἰς τὴν Κρήτην, ἄλλοι εἰς τὴν Ἀφρικὴν (Λιβύην), καὶ μερικοὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς, συγχέοντες προφανῶς αὐτὴν μὲ τὸν Ὠκεανόν. Τέλος, πολλαὶ πόλεις ἰσχυρίζοντο ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ εἶχε γεννηθῆ εἰς αὐτάς, ἔφεραν δὲ

Ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Διόνυσος μάχονται κατὰ τῶν Γιγάντων.

ὡς ἐπιχείρημα τὸ γεγονὸς ὅτι κατεῖχαν ἀγάλματα τῆς Ἀθηνᾶς, τὰ Παλλάδια, τὰ ὁποῖα, κατ' αὐτούς, εἶχαν πέσει ἀπὸ τὸν οὐρανόν.

Τὸ περιφημότερον Παλλάδιον εἶναι ἐκεῖνο ποὺ σχετίζεται μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς Τροίας. Ἦτο, γράφει ὁ Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος, ἓν ἄγαλμα ὕψους τριῶν πήχεων. Ἡ θεὰ παρίστατο μὲ τὰ πόδια ἑνωμένα. Εἰς τὸ δεξιὸν χέρι της ἐκρατοῦσεν ὄρθιον δόρυ καὶ εἰς τὸ ἀριστερὸν ἠλακάτην καὶ ἄτρακτον. Τὸ ἄγαλμα αὐτό, κατὰ τὸν μῦθον, τὸ εἶχε κατασκευάσει ἡ ἰδία ἡ Ἀθηνᾶ, ὑπὸ τὰς ἀκολούθους περιστάσεις: Σύντροφος τῆς νεαρᾶς θεᾶς ἦτο ἡ Παλλάς, κόρη τῆς Τριτωνίδος, ἡ ὁποία εἶχεν ἀναλάβει τὴν ἀνατροφὴν τῆς Ἀθηνᾶς. Καὶ αἱ δύο νέαι ἐπεδίδοντο εἰς ἀσκήσεις ἀρκετὰ βιαίας. Μίαν ἡμέραν ἐφιλονείκησαν. Ἡ Παλλὰς ἡτοιμάζετο νὰ κτυπήσῃ τὴν Ἀθηνᾶν, ἀλλὰ ὁ Ζεύς, φοβηθεὶς μήπως πάθῃ τί-

ποτε ἡ κόρη του, ἔθεσεν ἐμπρὸς ἀπὸ αὐτὴν τὴν αἰγίδα. Τότε ἡ Ἀθηνᾶ, ἐπωφελουμένη ἀπὸ τὴν σύγχυσιν τῆς συντρόφου της ἐνώπιον τῆς τρομακτικῆς ἀσπίδος, τὴν ἐκτύπησε καὶ τὴν ἐξήπλωσε νεκράν. Ἀπελπισμένη ἀπὸ τὴν πρᾶξίν της, κατεσκεύασεν ἓν ξύλινον ὁμοίωμα τῆς Παλλάδος, ἔβαλεν εἰς τὸ στῆθός του τὴν αἰγίδα ποὺ εἶχε κατατρομάξει τὴν νεαρὰν κόρην, καὶ τὸ ἐτοποθέτησε, πρὸς τὴν τιμὴν τῆς μνήμης της, δίπλα εἰς τὸν Δία. Ἐν συνεχείᾳ, προσθέτει ὁ Ἀπολλόδωρος, «ὅταν ἡ Ἠλέκτρα, μετὰ τὴν ἐρωτικὴν συνομιλίαν, κατέφυγε πλησίον τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ, τὸ Παλλάδιον κατεκρημνίσθη μαζί της εἰς τὸ Ἴλιον, ὅπου ὁ Ἶλος κατεσκεύασεν εἰδικὸν ναὸν δι' αὐτὸ καὶ τοῦ ἀπέδωσε θείας τιμάς». (Ἡ Ἠλέκτρα, περὶ ἧς ὁ λόγος, ἦτο κόρη τοῦ Ἄτλαντος, ἐκ τῆς ὁποίας ὁ Ζεὺς ἐγέννησε τὸν Ἰασίωνα καὶ τὸν Δάρδανον).

Κατ' ἄλλον μῦθον, τὸ Παλλάδιον ἐδόθη ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Δία εἰς τὸν Δάρδανον, βασιλέα τῶν Τρώων. Ἡ σωτηρία τῆς πόλεως θὰ ἐξηρτᾶτο εἰς τὸ μέλλον ἀπὸ τὴν διατήρησιν τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ. Ὁ Δάρδανος τὸ ἐτοποθέτησεν εἰς τὸ ἄδυτον τοῦ ναοῦ, δηλαδὴ εἰς τὸ μέρος ὅπου ἀπηγορεύετο ἡ εἴσοδος. Δεύτερον Παλλάδιον ἦτο τοποθετημένον εἰς τὸν σηκὸν τοῦ ἱεροῦ, ὅπου ἐπετρέπετο ἡ εἴσοδος καὶ εἰς τὸν λαόν. Εἰς τὴν Ἰλιάδα, ὁ Ἕκτωρ ζητεῖ ἀπὸ τὴν μητέρα του νὰ μεταβῇ εἰς τὸν ναὸν μαζὶ μὲ τὰς καλυτέρας γυναῖκας τῆς πόλεως καὶ νὰ ἐκλιπαρήσουν τὴν βοήθειαν τῆς Τρωάδος Ἀθηνᾶς. «Πηγαίνετε εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς. Πάρετε μαζί σας ἀρώματα, τοποθετήσατε ἐπάνω εἰς τὰ γόνατα τῆς θεᾶς τὸν πολυτιμότερον πέπλον, τὸν μεγαλύτερον ἀπὸ ὅσους ὑπάρχουν στὸ παλάτι σου, ἐκεῖνον ποὺ σοῦ ἀρέσει περισσότερον, καὶ δῶσέ της τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι θὰ θυσιάσῃς εἰς τὸν ναόν της δώδεκα δαμάλεις, ἂν λυπηθῇ τὸ Ἴλιον, τὰς Τρῳάδας γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά των, ἂν συγκατατεθῇ νὰ ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τὰ ἱερὰ τείχη μας τὸν υἱὸν τοῦ Τυδέως».

Ὁ υἱὸς αὐτὸς τοῦ Τυδέως ἦτο ὁ Διομήδης, ἕνας ἀπὸ ἐκείνους, ποὺ ἤθελαν νὰ ἁρπάξουν τὸ τρωικὸν Παλλάδιον, διὰ νὰ ἐπιταχύνουν τὴν πτῶσιν τῆς πόλεως. Βεβαίως, δὲν εἶναι ἐδῶ ἡ θέσις νὰ ἀφηγηθῶμεν τὰς περιπετείας του καθὼς καὶ ἐκείνας τοῦ Αἴαντος καὶ τοῦ Ὀδυσσέως. Ἀπὸ τοὺς σχετικοὺς ὅμως μὲ τὸ Παλλάδιον μύθους, προκύπτει ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ ἦτο προστάτις τῆς Τροίας, ὅπως καὶ τόσων ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων. Ἡ λατρεία τῆς Ἀθηνᾶς εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Ἰλίου πρέπει νὰ ἦτο ἀρχαιοτάτη. Πολλοὶ μάλιστα ἔθεσαν τὸ ζήτημα μήπως ἡ ἐν γένει λατρεία τῆς Ἀθηνᾶς κατήγετο ἀπὸ τὴν Τρωάδα. Καὶ θὰ ἔπρεπε κανεὶς νὰ παραδεχθῇ αὐτὴν τὴν ἄποψιν, ἐφ' ὅσον θὰ ἐδέχετο τὸν μῦθον κατὰ τὸν

ὁποῖον ὁ Πάρις, ὅταν ἀπήγαγε τὴν Ἑλένην, εἶχε συγχρόνως ὑπεξαιρέσει ἀπὸ τὸν Μενέλαον καὶ τὸ Παλλάδιον, ποὺ ἡ ἰδία ἡ Ἀθηνᾶ εἶχε κατασκευάσει ἀπὸ τὰ ὀστᾶ τοῦ Πέλοπος. Ὁ μῦθος αὐτός, ὅμως, ὡς μὴ στηριζόμενος εἰς ἄλλα στοιχεῖα, δὲν ἀξίζει νὰ ἀναφέρεται παρὰ μόνον χάριν περιεργείας.

Αἱ σχέσεις τῆς Ἀθηνᾶς μὲ τὰς ἄλλας θεότητας. Ἀθηνᾶ καὶ Ζεὺς

Ἡ Ἀθηνᾶ εἶναι τὸ ἀγαπημένο παιδὶ τοῦ Διός. Ὁ κυρίαρχος τοῦ Ὀλύμπου ἐπιδεικνύει εἰς κάθε περίπτωσιν τὴν βαθεῖαν πρὸς αὐτὴν ἀγάπην του. Ὁ Ὅμηρος, ἐν τούτοις, ἀναφέρει ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ συνωμότησε μὲ τὴν Ἥραν καὶ τὸν Ποσειδῶνα νὰ δέσουν τὸν Δία, διότι ἡ κυριαρχία του εἶχε καταντήσει ἀνυπόφορος δι᾽ αὐτούς. Ἡ ἀσυμφωνία ὅμως αὐτὴ δὲν ἀφῆκεν ἴχνη. Εἰς τὸν ἀγῶνα

Ἑρμῆς. Ἀθηνᾶ καὶ Ἡρακλῆς εἰς μίαν Γιγαντομαχίαν.

κατὰ τῶν Γιγάντων ἡ Ἀθηνᾶ ἐπολέμησεν ἀποφασιστικῶς εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ πατέρα της. Αὐτὴ συνεβούλευσε τὸν Ἡρακλέα νὰ παρασύρῃ ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Παλλήνης τὸν γίγαντα Ἀλκυονέα, διότι, ἐφ᾽ ὅσον ὁ γίγας ἐπατοῦσε τὸ ἔδαφος τῆς περιοχῆς ὅπου εἶχε γεννηθῆ (τῆς Παλλήνης), ἦτο ἀθάνατος. Ἡ ἰδία ἀφήρεσε τὸ δέρμα τοῦ γίγαντος Πάλλαντος καὶ τὸ ἐχρησιμοποίησε διὰ νὰ καλύπτεται κατὰ τὰς μάχας. Τέλος, ἐπολέμησε πεισμόνως κατὰ τοῦ Ἐγκελάδου, τὸν ὁποῖον δὲν κατώρθωσε νὰ νικήσῃ παρὰ καταπλακώνουσα αὐτὸν κάτω ἀπὸ τὴν Σικελίαν. Τὸ τελευταῖον ἐπεισόδιον, πασίγνωστον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀναπαρίστατο κάθε χρόνον εἰς τὸν πέπλον, ποὺ οἱ Ἀθηναῖοι προσέφεραν εἰς τὴν Ἀθηνᾶν κατὰ τὰ Παναθήναια.

Ἀθηνᾶ καὶ Ἥφαιστος

Ἡ κόρη τοῦ Διὸς προσωποποιεῖ εἰς τὴν ἑλληνικὴν Μυθολογίαν τὴν παρθενίαν. Ἀλλ᾽ ἡ αὐστηρότης τῆς ὁμορφιᾶς της δὲν ἦτο ἀρ-

κετὴ διὰ νὰ ἀπομακρύνεται ἀπὸ αὐτὴν ὁ πόθος. Ὁ πλέον ἄσχημος ἀπὸ τοὺς Ὀλυμπίους, ὁ Ἥφαιστος, ἐτόλμησε νὰ τὴν διεκδικήση. Κατά τινας συγγραφεῖς, ὁ Ἥφαιστος ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Δία, πρὶν τοῦ σχίση τὴν κεφαλὴν κατὰ τὴν γέννησιν τῆς Ἀθηνᾶς, νὰ τοῦ δώση ὡς σύζυγον τὴν κόρην, ποὺ θὰ ἔφερεν εἰς τὸ φῶς. Κατὰ τὸν Ἀπολλόδωρον τὸν Ἀθηναῖον, τὰ πράγματα συνέβησαν διαφορετικά. Ἡ Ἀθηνᾶ εἶχε ζητήσει ἀπὸ τὸν Ἥφαιστον νὰ τῆς κατασκευάση πανοπλίαν. «Ὁ θεὸς αὐτός, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἐγκαταλείψει ἡ Ἀφροδίτη, ἐρωτεύθη τὴν Ἀθηνᾶν καὶ ἤρχισε νὰ τὴν καταδιώκη. Κατώρθωσε, τέλος, νὰ τὴν φθάση, ἂν καὶ μὲ πολὺν κόπον (διότι ἦτο χωλὸς) καὶ προσεπάθησε νὰ τὴν βιάση. Ἀλλ' ἡ Ἀθηνᾶ ἦτο παρθένος καὶ συνετή. Ἠμύνθη τόσον καλά, ποὺ ἐκεῖνος δὲν κατώρθωσε νὰ φθάση εἰς τὸν σκοπόν του. Ἄφισε μόνον τὰ σημεῖα τοῦ πόθου του ἐπάνω εἰς τὴν κνήμην τῆς θεᾶς, ἡ ὁποία, γεμάτη ἀηδίαν, τὰ ἐσκούπισε μὲ ἕνα τεμάχιον ὑφάσματος καὶ τὰ ἔρριψε καταγῆς. Κατόπιν ἡ θεὰ ἔφυγε, καὶ ὁ Ἐριχθόνιος ἐγεννήθη ἀπὸ αὐτὸ ποὺ εἶχε ρίψει καταγῆς». Θὰ ὁμιλήσωμεν ἐκ νέου, περαιτέρω, διὰ τοὺς σχετικοὺς μὲ τὸν Ἐριχθόνιον μύθους, διότι ὁ ρόλος των εἶναι μεγάλος εἰς τὴν Ἀττικὴν λατρείαν τῆς Ἀθηνᾶς. Ἂς σημειωθῆ πάντως ἀπὸ τοῦδε, ὅτι οἱ περισσότεροι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς δὲν δέχονται ὅτι ὁ ἥρως αὐτὸς ἐγεννήθη ἀπὸ τὴν ἀπόπειραν τοῦ Ἡφαίστου νὰ βιάση τὴν Ἀθηνᾶν, ἂν καὶ ἡ θεὰ ἠσχολεῖτο μὲ αὐτὸν ὡς ἐὰν ἦτο υἱός της.

Ἀθηνᾶ καὶ Ποσειδῶν

Δὲν πρόκειται νὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὸν μῦθον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ Ἀθηνᾶ εἶναι κόρη τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Τριτωνίδος, οὔτε μὲ ἐκεῖνον ποὺ τὴν θεωρεῖ κόρην τοῦ ἰδίου θεοῦ καὶ τῆς Ὠκεανίδος Κορυφῆς. Μία παράδοσις πολὺ πλέον ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἐκείνη ποὺ ἀναφέρεται εἰς τὴν διένεξιν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος διὰ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀττικῆς.

Κατέχομεν, σχετικῶς μὲ τὸ θέμα αὐτό, περισσοτέρας ἀπὸ μίαν ἐκδοχάς. Κατὰ τὴν μίαν, πρῶτος ἦλθεν εἰς τὴν Ἀττικὴν ὁ Ποσειδῶν. Μὲ ἓν κτύπημα τῆς τριαίνης του ἔκαμε νὰ ἀναβλύση ἐπάνω εἰς τὴν Ἀκρόπολιν πηγὴ ἁλμυροῦ ὕδατος. Ἡ Ἀθηνᾶ ἦλθε κατόπιν, ἐφύτευσε τὴν ἐλαίαν καὶ διεξεδίκησε τὴν κυριαρχίαν τοῦ τόπου. Ἡ διένεξις ἐξεδικάσθη, ὡς ἐλέγετο, ἀπὸ τὸ δικαστήριον τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου, οἱ ὁποῖοι ἔδωσαν τὴν νίκην εἰς τὴν Ἀθηνᾶν.

Ἄλλη ἀφήγησις, τὴν ὁποίαν ὀφείλομεν εἰς τὸν ἅγιον Αὐγουστῖνον, εἶναι περισσότερον λεπτομερειακή. Τὴν ἐποχὴν τοῦ Κέκροπος, μία ἐλαία ἐφύτρωσεν αἰφνιδίως εἰς ἓν σημεῖον τῆς Ἀκροπό-

λεως καὶ μία πηγὴ ἀνέβλυσε πλησίον τοῦ σημείου ἐκείνου. Ὁ Κέκροψ ἐζήτησε τὴν γνώμην τοῦ μαντείου, αὐτὸ δὲ ἀπήντησεν ὅτι ἡ πηγὴ ὑπεδείκνυε τὸν Ποσειδῶνα, ἡ δὲ ἐλαία τὴν Ἀθηνᾶν. Ἀπέμενεν εἰς τοὺς κατοίκους νὰ ἐκλέξουν ποίας θεότητος, ἀπὸ τὰς δύο, θὰ ἔδιδαν τὸ ὄνομα εἰς τὴν πόλιν των. Ὁ Κέκροψ συνεκάλεσε τότε ὅλους τοὺς κατοίκους, ἄνδρας καὶ γυναῖκας—διότι αἱ γυναῖκες ἦσαν δεκταὶ τότε εἰς τὰς συνελεύσεις καὶ εἶχαν δικαίωμα ψήφου. Ὅλοι οἱ ἄνδρες ἐψήφισαν ὑπὲρ τοῦ Ποσειδῶνος, ὅλαι δὲ αἱ γυναῖκες ὑπὲρ τῆς Ἀθηνᾶς. Ἡ Ἀθηνᾶ ἐνίκησε, διότι ὁ ἀριθμὸς τῶν γυναικῶν ἦτο κατὰ μίαν μονάδα μεγαλύτερος ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀνδρῶν. Ὁ Ποσειδῶν, ὅμως, ὀργισθεὶς ἐπλημμύρισε τὴν χώραν. Διὰ νὰ τὸν ἐξευμενίσουν οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ἐστράφησαν κατὰ τῶν ἐνόχων, τῶν γυναικῶν. Περιώρισαν, λοιπόν, τὰ δικαιώματά των· τοὺς ἀφήρεσαν τὸ δικαίωμα νὰ ψηφίζουν εἰς τὰς συνελεύσεις καὶ τοὺς ἀπηγόρευσαν νὰ δίδουν τὸ ὄνομά των εἰς τὰ παιδιά των καὶ νὰ προσαγορεύωνται Ἀθηναῖαι.

Τὸ Μαρτύριον τοῦ Προμηθέως.
(Μουσεῖον Λούβρου)

Ὁ κοινότερος τύπος ὑπὸ τὸν ὁποῖον ἀναφέρεται ὁ μῦθος τῆς φιλονεικίας μεταξὺ Ἀθηνᾶς καὶ Ποσειδῶνος εἶναι ἐκεῖνος, κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ θεοὶ εἶχαν ὑποσχεθῆ τὴν κυριαρχίαν τῶν Ἀθηνῶν εἰς ἐκεῖνον ἀπὸ τοὺς δύο ἀνταγωνιστάς, ποὺ θὰ προσέφερεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὸ χρησιμώτερον δῶρον. Μὲ ἓν κτύπημα τῆς τριαίνης του ὁ Ποσειδῶν ἔκαμε νὰ ἀναπηδήσῃ ἀπὸ τὸ χῶμα ἕνας ἵππος. Μὲ ἓν κτύπημα τοῦ δόρατός της ἡ Ἀθηνᾶ ἔκαμε νὰ φυτρώσῃ μία ἐλαία. Οἱ θεοὶ ἔκριναν ὅτι τὸ δένδρον αὐτὸ ἦτο χρησιμώτερον ἀπὸ τὸν ἵππον, καὶ ἔδωσαν τὸν τόπον εἰς τὴν Ἀθηνᾶν.

Ἂν καὶ ἐκάη ἀπὸ τοὺς Πέρσας, μαζὶ μὲ τὸν ναὸν τῆς Πολιάδος, ἡ ἱερὰ ἐλαία τῆς Ἀκροπόλεως δὲν ἐξηφανίσθη· τὴν ἐπομένην ἀκριβῶς τῆς πυρκαϊᾶς νέοι βλαστοὶ ἀνεφάνησαν. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ἡ θεὰ ἔδειξεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὅτι δὲν τοὺς ἐγκατέλειπε.

Ἀθηνᾶ καὶ Ἀφροδίτη

Εἰς τὴν Ἰλιάδα, ἡ Ἀθηνᾶ ἐπεμβαίνει εἰς τὰς μάχας. Ἡ προστασία, μὲ τὴν ὁποίαν περιβάλλει τοὺς εὐνοουμένους της ἥρωας, φθάνει μέχρι τοῦ σημείου νὰ τοὺς ἀναδεικνύῃ νικητὰς ἀκόμη καὶ τῶν θεῶν ποὺ βοηθοῦν τὸ ἀντίθετον στρατόπεδον. Τέτοια ἦτο ἡ περίπτωσις τοῦ Διομήδους. «Ἐάν», τοῦ λέγει ἡ Ἀθηνᾶ, «ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀθανάτους θελήσῃ νὰ ἀντιπαραταχθῇ σὲ σένα, μὴ πολεμήσῃς ἐναντίον του. Ἀλλ' ἂν ἡ Ἀφροδίτη, ἡ κόρη τοῦ Διός, ἐμφανισθῇ εἰς τὴν μάχην, κτύπα την μὲ τὸ χάλκινον δόρυ σου». Ὁ Ὅμηρος παρουσιάζει τὸν Διομήδη νὰ ὁρμᾷ κατὰ τῆς Ἀφροδίτης καὶ νὰ τραυματίζῃ «μὲ τὸν αἰχμηρὸν χαλκὸν τὸ λεπτὸ χέρι τῆς θεᾶς· ἡ ἐπιδερμὶς ἐσχίσθη, κάτω ἀπὸ τὸν θεῖον πέπλον, ποὺ εἶχαν ὑφάνει αἱ Χάριτες, καὶ τὸ αἷμα τῆς θεᾶς ἔρρευσεν ἐπάνω εἰς τὴν παλάμην της».

Πληγωμένη ἡ Ἀφροδίτη ἐτράπη εἰς φυγήν, ἀνῆλθεν εἰς τὸν Ὄλυμπον καὶ παρεπονέθη μὲ δριμύτατα λόγια εἰς τὸν Δία διὰ τὴν προσβολὴν ποὺ τῆς ἔκαμεν ἕνας θνητός. Ὁ Ζεύς, ὅμως, ἐχαμογέλασε καὶ τῆς εἶπεν: «Ἀγαπημένο μου παιδί, οἱ δουλειὲς τοῦ πολέμου δὲν εἶναι γιὰ σένα· ἄφισέ τις στὸν ὁρμητικὸ Ἄρη καὶ στὴν Ἀθηνᾶν, καὶ ἐσὺ κοίταζε μόνο τοὺς ἔρωτες καὶ τοὺς γάμους».

Ἡ Ἀθηνᾶ καὶ οἱ ἥρωες. Ἡρακλῆς

Εἰς προηγούμενον κεφάλαιον εἴδαμεν πῶς ὁ Ἡρακλῆς κατώρθωσε νὰ καταβάλῃ τὸν γίγαντα Ἀλκυονέα χάρις εἰς τὰς συμβουλὰς τῆς Ἀθηνᾶς.

Ἐν συνεχείᾳ ἡ θεὰ ἐξεδήλωσεν ἐπανειλημμένως τὴν εὔνοιάν της πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀλκμήνης. Αὐτὴ τὸν ἐβοήθησε νὰ ἐξολοθρεύσῃ τὰς Στυμφαλίδας ὄρνιθας, τερατώδη πουλιά, τὰ ὁποῖα ἐζοῦσαν εἰς τὸ ἕλος τῆς Στυμφαλίας. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν τοῦ ἐχάρισε κύμβαλα, ἔργον τοῦ Ἡφαίστου, μὲ τὰ ὁποῖα ὁ ἥρως ἔκαμνε τόσον θόρυβον, ὥστε αἱ Στυμφαλίδες ἐτρόμαξαν καί, ἀφοῦ ἐγκατέλειψαν τὰς κρύπτας των, ἐπέταξαν διὰ νὰ φύγουν. Αὐτὸ ἀκριβῶς ἤθελεν ὁ Ἡρακλῆς, νὰ ἐμφανισθοῦν δηλαδὴ εἰς ἀνοικτὸν χῶρον· μίαν πρὸς μίαν τὰς ἐτόξευσε τότε μὲ τὰ βέλη του.

Ὅταν ὁ Ἡρακλῆς κατώρθωσε νὰ πάρῃ τὰ μῆλα τοῦ κήπου τῶν Ἑσπερίδων, τὰ ἔδωσεν ὡς δῶρον εἰς τὴν Ἀθηνᾶν. Ἀλλ' ἡ θεά, κατὰ τὸν μῦθον, τὰ ἐπανέφερεν εἰς τὸν κῆπον, διότι «δὲν ἐπετρέπετο νὰ εὑρίσκωνται εἰς ἄλλο μέρος».

Ἀθηνᾶ καὶ Περσεύς. Ἡ Γοργώ. Τὸ Γοργόνειον

Οἱ περισσότεροι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς λέγουν ὅτι τὴν Γοργώ, τρομακτικὸν τέρας ποὺ κατοικοῦσεν εἰς τὰ ἔσχατα τῆς Γῆς, τὴν ἐσκότωσεν ὁ ἥρως Περσεύς, ποὺ κατήγετο ἀπὸ τὸ Ἄργος. Ἕνας ἄλλος μῦθος, ποὺ τὸν ἀναφέρει ὁ Εὐριπίδης, ἀποδίδει τὸν φόνον τῆς Γοργοῦς εἰς τὴν ἰδίαν τὴν Ἀθηνᾶν. Εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ ἐξακριβωθῇ ποία ἀπὸ τὰς δύο παραδόσεις εἶναι ἀρχαιοτέρα. Ἴσως εἶναι ἡ δευτέρα. Ὅπως πολὺ ὀρθῶς παρετήρησαν τινές, εἶναι πραγματικὰ φυσικώτερον νὰ κερδίζῃ κανεὶς τὴν νίκην μόνος του,

Ὁ Ζεὺς καὶ ἡ Ἥρα ἐπὶ θρόνων, δεχόμενοι νέκταρ. Ὁ Ζεὺς κρατεῖ σκῆπτρον καὶ κεραυνόν. Ἔναντι τούτων ὁ Ποσειδῶν καθήμενος καὶ κρατῶν τρίαιναν καὶ δελφῖνα, ὄρθιοι δὲ ὁ Ἑρμῆς κρατῶν κηρύκειον καὶ ἡ Ἀθηνᾶ φέρουσα δόρυ.

(Ἐρυθρόμορφος ἀγγειογραφία)

ἀντὶ νὰ λαμβάνῃ τὸ ἔπαθλον ἀπὸ τὰ χέρια ἑνὸς ἄλλου ποὺ διεξάγει τὸν ἀγῶνα καὶ ἐνίκησε διὰ λογαριασμόν του. Καὶ τὸ τρόπαιον εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτήν, δηλαδὴ ἡ κεφαλὴ τῆς Γοργοῦς, ἦτο μεγίστης σπουδαιότητος.

Ἡ Γοργώ, ὅπως ἐλέγετο, εἶχε φίδια ἀντὶ κόμης, δόντια τεράστια ὅπως τοῦ ἀγριοχοίρου καὶ μάτια τόσον τρομακτικὰ ποὺ ἀπελίθωναν ὅποιον ἐτολμοῦσε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸ βλέμμα τους. Ἡ Γοργώ, ἐξ ἄλλου, εἶχε χέρια ἀπὸ χαλκὸν καὶ πτέρυγας χρυσᾶς, μὲ τὰς ὁποίας ἠμποροῦσε νὰ πετᾷ. Τέλος, ἦτο θνητή, ἐνῷ αἱ ἀδελφαί της, ἡ Σθενὼ καὶ ἡ Εὐρυάλη, ἦσαν ἀθάνατοι. Ἐλέγετο, μά-

λιστα, ὅτι ὁ Ποσειδῶν εἶχε ζητήσει τὴν εὔνοιάν της καὶ ὅτι ἦτο πατέρας τοῦ Χρυσάορος καὶ τοῦ Πηγάσου, οἱ ὁποῖοι ἐξεπήδησαν μαζὶ μὲ τὸ αἷμα τῆς Γοργοῦς τὴν στιγμὴν ἀκριβῶς ποὺ ἀπεκόπτετο ἡ κεφαλή της.

Πῶς νὰ καταβληθῇ τὸ τέρας αὐτό; Κατὰ τὸν μῦθον ποὺ ἀποδίδει τὸ κατόρθωμα εἰς τὴν ἰδίαν τὴν Ἀθηνᾶν, ἡ θεὰ ἐπλησίασε τὴν Γοργώ, ἐνῷ αὐτὴ ἐκοιμᾶτο καί, διὰ νὰ ἐξουδετερώσῃ τὴν φρικτὴν δύναμιν τοῦ βλέμματός της, ἐσκέπασε τὰ μάτια τοῦ τέρατος στρέψασα ἐπάνω των τὴν κόμην του. Κατὰ τοὺς μύθους ποὺ ἀποδίδουν τὴν νίκην εἰς τὸν Περσέα, ἡ Ἀθηνᾶ ἐβοήθησε τὸν ἥρωα. Αὐτὴ ὡδήγησε τὸ χέρι του, ὅταν ἔδωσε τὸ κτύπημα τοῦ ἀποκεφαλισμοῦ. Ὅσον διὰ τὰ μάτια τῆς Γοργοῦς, ἐπειδὴ ὁ Περσεὺς δὲν ἐτόλμα νὰ τὴν κοιτάξῃ ἀπ' εὐθείας, τὴν ἔβλεπεν εἰς τὸν καθρέπτην ποὺ ἐσχημάτιζεν ἡ λεία ἐπιφάνεια χαλκίνης ἀσπίδος.

Ἀλλά, εἴτε ἡ Ἀθηνᾶ ἡ ἰδία εἴτε ὁ Περσεὺς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἔκοψε τὴν κεφαλὴν τῆς Γοργοῦς, γεγονὸς εἶναι ὅτι τὸ τρόπαιον ἐτοποθετήθη ἐπάνω εἰς τὴν αἰγίδα τῆς θεᾶς, ὅπου καὶ διετήρησε τὴν ἀπολιθωτικὴν δύναμίν της. Οἱ Ἕλληνες καλλιτέχναι μᾶς ἀφῆκαν σχετικῶς ἀρκετὰς χαρακτηριστικὰς ἀναπαραστάσεις. Πρᾶγμα περίεργον δέ, μὲ τὸν καιρόν, τὸ Γοργόνειον κατέληξε νὰ γίνῃ ἓν εἶδος φυλακτοῦ ἐναντίον τῆς βασκανίας. Μὲ τὴν φρικτὴν μορφὴν ἑνὸς δαίμονος, οἱ Ἕλληνες ἐνόμιζαν ὅτι θὰ ἔδιωχναν τὰ ἄλλα κακὰ πνεύματα.

Ἂς ἀναφέρωμεν, τέλος, τὴν παράδοσιν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ἡ Γοργὼ ἐφιλονείκησαν περὶ τοῦ ποία ἦτο ὡραιοτέρα. Ἴσως δὲ αὐτὴ ἡ παράδοσις ἐξηγεῖ τὴν ἐξέλιξιν ποὺ παρατηρεῖται, ἀπὸ μιᾶς ἐποχῆς καὶ ἐντεῦθεν, εἰς τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον εἰκονίζετο ἡ Γοργώ. Δὲν εἶναι πιὰ τὸ τρομερὸν τέρας, μὲ τὸ ἀπαίσιον στόμα, ἀπὸ τὸ ὁποῖον προβάλλουν ἀπειλητικὰ δόντια, μὲ τὰ φλογερὰ ἀπὸ μανίαν καὶ μῖσος μάτια. Τὸ νέον Γοργόνειον παρουσιάζεται μὲ τὴν μορφὴν μεγαλοπρεποῦς γυναικείας κεφαλῆς, μὲ χαρακτηριστικὰ ἀσυγκρίτου καθαρότητος καὶ εὐγενείας. Ὅ,τι εἶχεν ἄλλοτε τρομακτικὸν καὶ φρικτὸν περιορίζεται τώρα εἰς τὴν σκληρὰν ἀναισθησίαν τοῦ πρώτου αὐτοῦ προσώπου, τοῦ ὁποίου ἡ ἔκφρασις δὲν προσελκύει, παρὰ διὰ νὰ πληγώσῃ βαθύτερον.

Διηγοῦντο ἐπίσης ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ, ἀφοῦ συνέλεξε τὸ αἷμα ποὺ ἐχύθη ἀπὸ τὰς φλέβας τῆς Γοργοῦς, τὸ ἔδωσεν εἰς τὸν Ἀσκληπιόν. Τὸ αἷμα τῶν φλεβῶν τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς ἐπέτρεπεν εἰς τὸν Ἀσκληπιὸν νὰ θανατώνῃ τοὺς ἀνθρώπους, τὸ αἷμα τῆς δεξιᾶς νὰ τοὺς θεραπεύῃ. Ἕνας ἄλλος συγγραφεὺς λέγει ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Ἀσκληπιὸς διεμοιράσθησαν τὰς σταγόνας τοῦ αἵμα-

τος, πού εἶχαν πέσει ἀπὸ τὴν κεφαλὴν τῆς Γοργοῦς. Ὁ Ἀσκληπιὸς τὰς μετεχειρίζετο διὰ νὰ ἀνακουφίζῃ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τοὺς πόνους, ἡ Ἀθηνᾶ, ἀπ' ἐναντίας, διὰ νὰ τοὺς ἐξοντώνῃ. Τέλος, κατὰ τὸν Εὐριπίδην, ἡ Ἀθηνᾶ ἔδωσεν εἰς τὸν Ἐριχθόνιον δύο σταγόνας ἀπὸ τὸ αἷμα τῆς Γοργοῦς, μίαν πού προκαλοῦσε τὸν θάνατον καὶ μίαν πού εἶχε θεραπευτικὴν δύναμιν.

Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως Τεγέας εἶχαν, ὡς ἔλεγαν, ἕνα φυλακτὸ πού ἔκαμνε τὴν πόλιν των ἀπόρθητον. Ἦτο μία δέσμη τριχῶν τῆς Γοργοῦς, κλεισμένη μέσα εἰς χαλκίνην ὑδρίαν. Αὐτὸ τὸ ἀνεκτιμήτου ἀξίας δῶρον, τὸ εἶχε δώσει κατ' ἀρχὰς ἡ Ἀθηνᾶ εἰς τὸν Ἡρακλέα, ἐκεῖνος δέ, μὲ τὴν σειράν του, εἰς τὸν Κηφέα, υἱὸν τοῦ Ἀλέου. «Ὅταν», τοῦ εἶπεν ὁ ἥρως, «παρουσιασθῇ πρὸ τῆς Τεγέας στρατὸς ἐχθρικός, θὰ τὸν τρέψῃς εἰς φυγήν, ἂν τοῦ δείξῃς τρεῖς φοράς, ἀπὸ τὰς ἐπάλξεις τῶν τειχῶν τῆς πόλεώς σου, αὐτὰς τὰς τρίχας. Πρόσεχε μόνον νὰ μὴ τὰς κοιτάξῃς ἐσύ».

Ἀθηνᾶ καὶ Βελλεροφόντης

Εἴπαμεν ἀνωτέρω ὅτι ὁ ἵππος Πήγασος ἐξεπήδησεν ἀπὸ τὸ σῶμα τῆς Γοργοῦς τὴν στιγμὴν ἀκριβῶς πού ὁ Περσεὺς τὴν ἀπεκεφάλιζεν. Ὁ ἥρως Βελλεροφόντης—τὸν σχετικὸν μὲ αὐτὸν μῦθον θὰ διηγηθῶμεν εἰς ἄλλο κεφάλαιον—συνέλαβε τὸν περίφημον κέλητα, ἐνῷ ἔπινε νερὸ εἰς τὴν πηγὴν Πειρήνην, πλησίον τῆς Κορίνθου. Ἀλλ' ὁ Πήγασος ἦτο ἀδάμαστος. Ὁ Βελλεροφόντης, τότε, κατέφυγεν εἰς ἕνα διάσημον μάντιν, τὸν Πολύδωρον, διὰ νὰ μάθῃ τί ἔπρεπε νὰ κάμῃ. Αὐτὸς τὸν συνεβούλευσε νὰ κοιμηθῇ μέσα εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς. Κατὰ τὴν νύκτα, ἡ θεὰ ἐνεφανίσθη εἰς τὸν ἥρωα καὶ τοῦ ἔδωσεν ἕνα χαλινόν, μὲ τὸν ὁποῖον ἠμπόρεσε νὰ δαμάσῃ τὸν Πήγασον.

Ἀθηνᾶ καὶ Ἐριχθόνιος

Ὁμιλοῦντες διὰ τὰς σχέσεις τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ἡφαίστου, ἀνεφέραμεν ἕνα ἀπὸ τοὺς μύθους τοὺς σχετικοὺς μὲ τὴν γέννησιν τοῦ Ἐριχθονίου. Ἕνας ἄλλος μῦθος λέγει ὅτι ὁ Ἐριχθόνιος ἦτο παιδὶ τῆς Γαίας, καὶ ὅτι αὐτὴ τὸ εἶχε παραδώσει εἰς τὴν Ἀθηνᾶν. Μόλις τὸ ἐπῆρεν, ἡ θεὰ ἔκρυψε τὸ νεογέννητον εἰς ἓν κάνιστρον, τοῦ ὁποίου τὴν φύλαξιν ἐνεπιστεύθη εἰς τὰς τρεῖς κόρας τοῦ Κέκροπος, τὴν Ἄγλαυρον, τὴν Ἕρσην καὶ τὴν Πάνδροσον, μὲ τὴν ρητὴν ἐντολὴν νὰ μὴ τὸ ἀνοίξουν πρὸ τῆς ἐπιστροφῆς της εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Ἐν συνεχείᾳ ἡ θεὰ ἐπῆγεν εἰς τὴν Παλλήνην,

διὰ νὰ εὕρῃ ἕνα βράχον κατάλληλον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀντιστήριγμα εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν Ἀκρόπολιν.

Κατὰ τὴν ἐπιστροφήν της, εἶδε νὰ σπεύδῃ εἰς προϋπάντησίν της μία κουρούνα. Αὐτὴ τῆς εἶπεν ὅτι αἱ κόραι τοῦ Κέκροπος εἶχαν νικηθῆ ἀπὸ τὴν περιέργειαν καὶ εἶχαν ἀνοίξει τὸ καλάθι ποὺ τοὺς εἶχεν ἐμπιστευθῆ ἡ θεά. Ἀπὸ τὴν ἔκπληξίν της, ἡ Ἀθηνᾶ ἄφισε νὰ πέσῃ ἀπὸ τὰ χέρια της ὁ βράχος τὸν ὁποῖον ἔφερε— καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ προέλευσις τοῦ σημερινοῦ Λυκαβηττοῦ. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ πουλὶ ποὺ εἶχε φέρει τὴν κακὴν εἴδησιν, τοῦ ἀπηγόρευσε νὰ πλησιάζῃ ἐφεξῆς εἰς τὴν Ἀκρόπολιν.

Κατὰ τὸν μῦθον, δύο μόνον ἀπὸ τὰς κόρας τοῦ Κέκροπος, ἡ Ἄγλαυρος καὶ ἡ Ἕρση, εἶχαν ὑποπέσει εἰς τὸ ἔγκλημα νὰ παραβοῦν τὴν ἐντολὴν τῆς θεᾶς. Τὴν στιγμὴν ποὺ ἡτοιμάζοντο νὰ ἰδοῦν τὸ περιεχόμενον τοῦ καλαθιοῦ καὶ νὰ ἱκανοποιήσουν τὴν περιέργειάν των, ἕνα φίδι ἀνεπήδησεν ἀπὸ μέσα καὶ τὰς ἐθανάτωσε. Κατ' ἄλλην ἐκδοχήν, κατελήφθησαν ἀπὸ τρέλλαν καὶ ἐρρίφθησαν ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς Ἀκροπόλεως εἰς τὸ κενόν. Ὡς γνωστόν, τὸ φίδι ἦτο τὸ ἱερὸν ζῶον τῆς Ἀθηνᾶς. Τὸ ἔτρεφαν εἰς τὸν ναὸν τὸν ἀφιερωμένον πρὸς τιμήν της καὶ ὁ Φειδίας τὸ εἶχεν ἀναπαραστήσει παρὰ τὴν ἀσπίδα τῆς Ἀθηνᾶς, διότι, κατ' ἄλλον μῦθον, τὸ φίδι, ἀφοῦ ἀνεπήδησεν ἀπὸ τὸ καλάθι ποὺ τόσον ἀνοήτως ἄνοιξαν αἱ Κεκροπίδες, κατέφυγεν εἰς τὴν ἀσπίδα τῆς θεᾶς.

Ὁ μῦθος τοῦ Ἐριχθονίου κατεῖχε σημαντικὴν θέσιν εἰς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν μυθικὴν παράδοσιν τῶν Ἀθηναίων. Ἀπέδιδαν εἰς τὸν ἥρωα αὐτὸν τὴν καθιέρωσιν ὡρισμένων τελετῶν καὶ ἑορτῶν, ἰδιαιτέρως τῶν Παναθηναίων, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἱδρύσει πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς. Ἀκριβῶς δὲ κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν πρώτων Παναθηναίων, καὶ ἀφοῦ ἡ θεὰ τὸν εἶχε διδάξει τὴν τέχνην νὰ ζευγνύῃ καὶ νὰ ὁδηγῇ τοὺς ἵππους, ὁ Ἐριχθόνιος ἐπέδειξε τὸ πρῶτον τέθριππον (μὲ τέσσαρας ἵππους) ἅρμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπέβαινε καὶ τὸ ὁποῖον ὡδήγουσεν ὁ ἴδιος. Εἰς αὐτὸν ἐπίσης ἀπέδιδαν τὴν ἐφεύρεσιν τῆς κοπῆς νομισμάτων.

Ἡ ἐφεύρεσις τοῦ αὐλοῦ

Ὅταν ὁ Περσεὺς ἀπεκεφάλισε τὴν Γοργώ, ἠκούσθησαν ἀπὸ τὰς δύο ἀδελφάς της, τὴν Σθενὼ καὶ τὴν Εὐρυάλην, ἦχοι θρηνητικοί, οἱ ὁποῖοι ὅμως, ὡς ἐλέγετο, προήρχοντο ἀπὸ τὰ φίδια, ποὺ εἶχαν αἱ Γοργόνες εἰς τὴν κεφαλήν. Ἡ Ἀθηνᾶ, διὰ νὰ μιμηθῇ τοὺς ἤχους αὐτούς, ἐτρύπησεν ἕνα κομμάτι ἀπὸ κόκκαλο ἐλάφου, ἐπέταξεν εἰς τὸν Ὄλυμπον καὶ ἔπαιξεν ἐνώπιον τῶν θεῶν μὲ τὸ νέον ὄργανον ποὺ εἶχεν ἐφεύρει. Ἡ Ἥρα, ὅμως, καὶ ἡ Ἀφροδίτη τὴν

εἰρωνεύθησαν, διότι διὰ νὰ φυσᾷ εἰς τὸν αὐλὸν (τὴν φλογέραν) ἦτο ὑποχρεωμένη νὰ φουσκώνῃ τὰ μάγουλά της, πρᾶγμα ποὺ παρεμόρφωνε τὸ πρόσωπόν της. Πεισμωμένη ἡ θεά, ἔτρεξεν εἰς ἓν ρυάκιον διὰ νὰ καθρεπτισθῇ. Ἐπειδὴ δὲ διεπίστωσεν ὅτι τὴν εἶχαν εἰρωνευθῆ δικαίως, ἐπέταξε τὸν αὐλὸν μακρὰν καὶ ἐπρόφερε φρικτὴν κατάραν ἐναντίον ἐκείνου, ποὺ θὰ ἐτόλμα νὰ τὸν πάρῃ. Θὰ ἴδωμεν, εἰς τὸ περὶ Ἀπόλλωνος κεφάλαιον, τί ἔπαθεν ὁ Μαρσύας, ποὺ ἐτόλμησε νὰ πάρῃ τὸ ὄργανον αὐτό.

Ἡ τιμωρία τοῦ Τειρεσίου

Ὄχι ὀλιγώτερον ἐντροπαλὴ ἀπὸ τὴν Ἄρτεμιν, ἡ Ἀθηνᾶ ἐξεδικήθη ἀγρίως τὸν Τειρεσίαν, ποὺ τὴν εἶχεν ἰδεῖ γυμνήν, μίαν ἡμέραν ποὺ ἐλούετο μαζὶ μὲ τὴν νύμφην Χαρικλώ. Χωρὶς οἶκτον, ἐτύφλωσε τὸν ἀδιάκριτον μὲ ἁπλῆν ἐπαφὴν τῶν χεριῶν της εἰς τὰ μάτια του. Ἔντρομη ἡ Χαρικλὼ τὴν ἱκέτευσε νὰ δώσῃ ἐκ νέου τὴν ὅρασιν εἰς τὸν Τειρεσίαν. Ἐπειδή, ὅμως, ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀκυρωθῇ ἀπόφασις θεοῦ, ἡ Ἀθηνᾶ, εἰς ἀντιστάθμισμα, «ἐκαθάρισε τὴν ἀκοήν του τόσον, ὥστε νὰ κατανοῇ τὴν γλῶσσαν τῶν πουλιῶν, καὶ τοῦ ἔδωσε μίαν ράβδον ἀπὸ ὄαν (σουρβιὰν) μὲ τὴν ὁποίαν ἠμποροῦσε νὰ βαδίζῃ ἐξ ἴσου ἀσφαλῶς ὅπως καὶ ἐκεῖνοι ποὺ ἔβλεπαν».

Ὁ ρόλος τῆς Ἀθηνᾶς εἰς τὸν Τρωικὸν πόλεμον

Προστάτις τῶν Ἑλλήνων ἡ Ἀθηνᾶ, ἐπενέβαινε συχνὰ εἰς τὸν πόλεμον, διὰ νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν νίκην κατὰ τῶν Τρώων. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀναφέρωμεν ἐδῶ ὅλα τὰ ἐπεισόδια, εἰς τὰ ὁποῖα ἔπαιξε κάποιον ρόλον ὑπὲρ τῶν ἡρώων ποὺ εὐνοοῦσεν. Ἦτο δίπλα των εἰς τὰς στιγμὰς τῶν τρομερωτέρων κινδύνων καί, εἰς τὴν ἀνάγκην, τοὺς ἔσωζε μὲ θαύματα ἀπὸ τὰ κτυπήματα τῶν ἐχθρῶν των. Διὰ νὰ κερδίσῃ ὁ Διομήδης μεγάλην δόξαν, λέγει ὁ Ὅμηρος, «ἡ Ἀθηνᾶ ἔκαμε νὰ βγαίνῃ ἀπὸ τὴν περικεφαλαίαν του καὶ τὴν ἀσπίδα του ἀκούραστη φλόγα, ὅμοια μὲ τοῦ φθινοπωρινοῦ ἄστρου, ποὺ ἔχει τὴ μεγαλύτερη λάμψι, ὅταν ἀνατέλλῃ ἀπὸ τὰ λουτρὰ τοῦ Ὠκεανοῦ· τέτοια εἶναι ἡ φλόγα ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς ὤμους τοῦ ἥρωος, ὅταν ἡ θεὰ τὸν σπρώχνῃ, στὴν πιὸ μεγάλη ἔντασι τῆς μάχης, ἀνάμεσα στοὺς δύο στρατούς». Μὲ πύρινον ἐπίσης νέφος περιέβαλε τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀχιλλέως, διὰ νὰ τὸν προστατεύσῃ εἰς δυσκόλους στιγμάς. Ἐφ' ὅσον, τέλος, ἡ ἀνάγκη τὸ ἐκάλει, ἡ Ἀθηνᾶ δὲν ἐδίσταζε νὰ κατέλθῃ μεταξὺ τῶν Τρώων καὶ νὰ τοὺς δώσῃ συμβουλὰς ποὺ θὰ ἐπετάχυναν τὴν καταστροφήν των.

῾Ο Παυσανίας διηγεῖται ἓν ἐπεισόδιον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον καταφαίνεται μέχρι ποίου σημείου ἡ θεὰ ἐπεθύμει τὴν νίκην τῶν ῾Ελλήνων κατὰ τῶν Τρώων. ῞Ενας μικρὸς ἄρχων ἀπὸ τὴν ᾿Αρκαδίαν, ὁ Τεῦθις, ἐπειδὴ ἦλθεν εἰς διάστασιν μὲ τὸν ᾿Αγαμέμνονα κατὰ τὸ διάστημα ποὺ ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐπερίμενεν εἰς τὴν Αὐλίδα νὰ πνεύσουν εὐνοϊκοὶ ἄνεμοι, ἠθέλησε νὰ ἐπιστρέψῃ μαζὶ μὲ τὸν στρατόν του εἰς τὸν τόπον του. «Λέγουν, ὅτι τότε ἡ ᾿Αθηνᾶ, ἀφοῦ ἔλαβε τὴν μορφὴν ἀνθρώπου, προσεπάθησε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Τεῦθιν ἀπὸ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεώς του. ᾿Εν βρασμῷ ὀργῆς ἐκεῖνος, ἐκτύπησεν, εἰς ἀπάντησιν, τὴν θεὰν μὲ τὸ δόρυ του καὶ τὴν ἐπλήγωσεν εἰς τὸν μηρόν, ἔπειτα δὲ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν χώραν του. ᾿Αλλ᾿ ἡ θεὰ ἐνεφανίσθη ἐνώπιόν του καὶ τοῦ ἔδειξε τὴν πληγήν της· ἐν συνεχείᾳ αὐτοῦ, ὁ Τεῦθις ἀρρώστησε καὶ εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο ἡ γῆ ἔπαυσε νὰ παράγῃ καρπούς. Οἱ κάτοικοι ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγουν εἰς τὸ μαντεῖον τῆς Δωδώνης, κατὰ συμβουλὴν δὲ αὐτοῦ ἀνήγειραν ἄγαλμα τῆς ᾿Αθηνᾶς τραυματισμένης».

῾Η ᾿Αθηνᾶ, ἐπίσης, δὲν ἀφῆκε τὸν ᾿Αχιλλέα νὰ σκοτώσῃ τὸν ᾿Αγαμέμνονα, ἂν καὶ αὐτὸς τὸν εἶχε προσβάλει βαρύτατα. Αὐτὴ ηὐνόησε τὰ σχέδια τοῦ ᾿Οδυσσέως, τὸν ἐβοήθησε νὰ κερδίσῃ τὰ ὅπλα τοῦ ᾿Αχιλλέως, νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα του καὶ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς μνηστῆρας. ῞Οταν ὁ υἱὸς τοῦ ᾿Αγαμέμνονος, ὁ ᾿Ορέστης, κατεδιώκετο ἀδιακόπως ἀπὸ τὰς ᾿Ερινύας, ἐπειδὴ εἶχε σκοτώσει τὴν μητέρα του, ἡ ᾿Αθηνᾶ ἐπενέβη καὶ ἔθεσε τέρμα εἰς τὸ μαρτύριόν του. Αὐτὴ ἵδρυσε, διὰ νὰ δικάσῃ τὸν ᾿Ορέστην, τὸ δικαστήριον τοῦ ᾿Αρείου Πάγου, μὲ ἕδραν τὴν ᾿Ακρόπολιν. ῾Η ἰδία προήδρευσε τῆς συνεδριάσεως, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐξεδικάσθη ἡ ὑπόθεσις τοῦ ᾿Ορέστου, καὶ χάρις εἰς τὴν ἰδικήν της ψῆφον ἠθωώθη ὁ φονεὺς τῆς Κλυταιμνήστρας. ᾿Απὸ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἔγινε δεκτὴ εἰς τὸν ῎Αρειον Πάγον ἡ ἀρχὴ ὅτι ἐπὶ ἰσοψηφίας ὁ κατηγορούμενος ἀθωώνεται. ᾿Αόρατος ἀλλὰ παροῦσα, ὑποτίθεται ὅτι ἡ ᾿Αθηνᾶ ψηφίζει πάντοτε ὑπὲρ τοῦ κατηγορουμένου.

II. ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑΙ ΚΑΙ ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Αἱ πολλαπλαῖ μορφαὶ τῆς προσωπικότητος τῆς ᾿Αθηνᾶς

Οἱ κυριώτεροι μῦθοι ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν ᾿Αθηνᾶν, — καὶ τοὺς ὁποίους ἀνεφέραμεν,—μᾶς ἔδειξαν μέχρι ποίου σημείου εἶναι πολύπλοκος ἡ προσωπικότης τῆς θεᾶς. Κόρη τοῦ Διός, συμμετέχει εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατέρα της, προσωποποιεῖ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἀνδρείαν καὶ εἶναι θεὰ πολεμική. ᾿Ανεπήδησε πάνοπλος ἀπὸ τὴν κεφαλὴν τοῦ κυριάρχου τοῦ ᾿Ολύμπου, «πάλλουσα αἰχμηρὸν δόρυ».

Ὁ ποιητὴς τῆς «Θεογονίας» παρουσιάζει τὴν Ἀθηνᾶν «πρόθυμον νὰ ἐνισχύῃ τοὺς ἀγῶνας, ἐπιδεξίαν νὰ ὁδηγῇ στρατεύματα, πάντοτε ἀκούραστην, πάντοτε σφοδρῶς ἐπιθυμοῦσαν τὰς ἰαχὰς τῶν πολέμων καὶ τὰς συγκρούσεις». Παρὰ ταῦτα, ἡ δύναμις καὶ ἡ εὐψυχία της δὲν εἶναι χυδαῖαι· τὰς χαρακτηρίζουν μᾶλλον ἡ γενναιοφροσύνη καὶ ἡ τάσις πρὸς εὐεργεσίαν. Ὅπως εἶπεν ὁ Bossuet, εἰς τὸ ἔργον του περὶ τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, «ἡ Ἀθηνᾶ εἶναι ἡ στρατιωτικὴ τέχνη καὶ ἡ ἀνδρεία καθοδηγούμεναι ἀπὸ τὸ πνεῦμα». Θεὰ πολιάς, δηλαδὴ προστάτις τῶν πόλεων, ἔχει τὰ ἱε-

Ἡ γαμήλιος πομπὴ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας.
(Ἀνάγλυφον ἐν Ρώμῃ).

ρά της εἰς τὰς ἀκροπόλεις, δηλαδὴ εἰς τὰ ὑψηλότερα σημεῖα τῶν πόλεων, τελευταῖα καταφύγια εἰς περίπτωσιν ἐχθρικῆς ἐπιδρομῆς.

Ἀποδίδουν εἰς αὐτὴν τὴν ἐκγύμνασιν τοῦ πολεμικοῦ ἵππου, τοῦ ὁποίου λέγεται ὅτι ἔκαμε χρῆσιν κατὰ τὴν Γιγαντομαχίαν. Τότε, ἐπίσης, ἐφεῦρε τὸν πολεμικὸν χορὸν τὸν ὀνομαζόμενον πυρρίχιον, καὶ τὸν ἐχόρευσε πρὸς ἑορτασμὸν τῆς ὁριστικῆς νίκης τοῦ Διός. Οἱ κάτοικοι τοῦ Ἄργους, ἐξ ἄλλου, εἰς αὐτὴν ἀπέδιδαν τὴν ἐφεύρεσιν τῆς πολεμικῆς σάλπιγγος. Τέλος, κατόπιν ὑποδείξεως τῆς Ἀθηνᾶς, ὁ Δαναὸς «κατεσκεύασε τὸ πρῶτον πλοῖον», τὸ ὁποῖον

καὶ ὠνόμασε «πεντηκόντορον» ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν θυγατέρων του (τῶν πενῆντα Δαναΐδων).

Ἕνας μῦθος τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος, καταδεικνύει πῶς ἡ Ἀθηνᾶ, ἂν καὶ θεὰ πολεμική, δὲν εἶχε καθόλου τὸν ἄγριον χαρακτῆρα τοῦ Ἄρεως, τοῦ καθαυτὸ θεοῦ τοῦ πολέμου. Ἕνας ἀπὸ τοὺς εὐνοουμένους ἥρωας τῆς θεᾶς, ὁ Τυδεύς, εἶχε πληγωθῆ θανασίμως. Ἡ Ἀθηνᾶ ἱκετεύει ὑπὲρ αὐτοῦ τὸν Δία, ὁ ὁποῖος τῆς ἐπιτρέπει νὰ δώσῃ εἰς τὸν προστατευόμενόν της ἓν ποτὸν ποὺ θὰ τὸν καταστήσῃ ἀθάνατον. Ἀλλὰ τί βλέπει; Ὁ Τυδεύς, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχαν φέρει τὴν κεφαλήν, ἐκείνου ποὺ τὸν ἐτραυμάτισεν, εἶχεν ἀνοίξει τὸ κρανίον καὶ ἔτρωγε τὸν ἐγκέφαλον τοῦ ἐχθροῦ του. Τὸ ἀποκρουστικὸν θέαμα ἐπροξένησεν ἀηδίαν εἰς τὴν θεάν. Μεταβάλλει γνώμην, δὲν θέλει πλέον νὰ προστατεύῃ ἕνα τόσον σκληρὸν ἄνθρωπον καὶ—λέγει ὁ συγγραφεύς—«δὲν ἔκαμε τὸ καλὸν ποὺ εἶχε τὴν πρόθεσιν νὰ κάμῃ».

Καὶ τοῦτο διότι ἡ Ἀθηνᾶ, ἂν καὶ συμμετέχει εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ πατέρα της, ἔχει συγχρόνως κληρονομήσει καὶ τὰς ἀρετὰς τῆς μητέρας της, τῆς θεᾶς τῆς σοφίας, τὴν ὁποίαν ὁ Ζεύς, ὅπως εἴδαμεν προηγουμένως, εἶχε καταπίει, διὰ νὰ τὴν ἐμποδίσῃ νὰ γεννήσῃ κάποιαν ἡμέραν ἕνα υἱὸν ποὺ θὰ ἐγίνετο ἰσχυρότερος ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἴδιον.

Ἡ ἀγαπημένη, λοιπόν, κόρη τοῦ Διός, εἶναι προσωποποίησις τῆς νοήσεως, τῆς ἐλλόγου νοημοσύνης, ἡ ὁποία ἀποβλέπει εἰς ὅλα τὰ πεδία τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος. Ἡ φαντασία τοῦ πλέον ἐκλεπτυσμένου λαοῦ τῆς ἀρχαιότητος ἀπέδωσε, σὺν τῷ χρόνῳ, εἰς αὐτὴν τὰς περισσοτέρας ἀνακαλύψεις καὶ ἐφευρέσεις ποὺ ἀπότελοῦν τὸ βασικὸν κεφάλαιον τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ Ἀθηνᾶ, θεὰ τῆς νοήσεως καὶ τῆς λογικῆς

Ἓν ἀπὸ τὰ πλέον χαρακτηριστικὰ ἐπίθετα, ποὺ ἀποδίδει ὁ Ὅμηρος εἰς τὴν Ἀθηνᾶν εἶναι τὸ «πολύβουλος», καὶ αὐτὸ σημαίνει «ἐκείνην ποὺ ἔχει πολλὴν φρόνησιν, πολλὴν κρίσιν». Ὅπως καὶ ὁ πατέρας της, ἡ Ἀθηνᾶ ὑπερβάλλει ὅλους τοὺς θεοὺς εἰς νοημοσύνην· δι' αὐτὸ καὶ προστατεύει τὸν Ὀδυσσέα, τὸν εὐφυέστερον ἀπὸ τοὺς ὁμηρικοὺς ἥρωας. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἤξιζε πράγματι νὰ εἶναι ἡ προτιμωμένη θεὰ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴν ὡραίαν ἔκφρασιν τοῦ Victor Bérard, «ἦτο ὁ πρῶτος λογικὸς λαός». Ὁ λαὸς αὐτός, κατὰ τὸν ἴδιον συγγραφέα, «πρῶτος ἐτόλμησε νὰ διακηρύξῃ τὴν ἀναγκαιότητα, εἰς κάθε τι, τῆς ἐλευθέρας σκέψεως. Πρῶτος διεκήρυξεν, ὅτι οἱ νόμοι ποὺ θεμελιώνονται ἀπὸ τὸ λογικὸν εἶναι ἀμετάβλητοι καὶ ἔχουν καθολικὸν κῦρος καὶ ὅτι

τὰ πάντα εἰς τὸν κόσμον ὑπόκεινται εἰς αὐτούς. Ὅτι, χωρὶς ἀμφιβολία, νοὶ θεοὶ βασιλεύουν εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τὸν διοικοῦν ὅπως τοὺς ἀρέσει. Ἀλλ' ὅτι ἡ γῆ παρεδόθη εἰς τὸν ἄνθρωπον, τὸ λογικὸν ὄν, διὰ νὰ ἠμπορέσῃ αὐτὸς νὰ δημιουργήσῃ, μὲ τὴν βοήθειαν τῆς σοφίας, τὸ βασίλειον τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς ἐλευθερίας». Εἰς τὰς Ἀθήνας, ἡ Ἀθηνᾶ προΐσταται τῶν «ἐκκλησιῶν τοῦ δήμου», δηλαδὴ τῶν συνελεύσεων τοῦ λαοῦ. Εἰς αὐτὴν ἡ παράδοσις ἀποδίδει τὴν ἵδρυσιν τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τὴν θέσπισιν τοῦ τόσον ἀνθρωπίνου μέτρου, ὅτι ἐν περιπτώσει ἰσοψηφίας ἡ πλάστιγξ τῆς δικαιοσύνης πρέπει νὰ κλίνῃ ὑπὲρ τοῦ κατηγορουμένου.

Κατὰ τὴν ἑορτήν, ἐξ ἄλλου, τῆς ἀρόσεως, ὁ ἱερεὺς τῆς Ἀθηνᾶς ὁ ἐπιφορτισμένος νὰ χαράσσῃ τὸ ἱερὸν αὐλάκι εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως, ἀπήγγελλεν αὐτὰς τὰς φράσεις, γεμάτας ἀπὸ ἀληθινὸν ἀνθρωπισμόν: «Δὲν θὰ ἀρνηθῇς σὲ κανένα, ὅταν σοῦ ζη-

Σάτυροι προσβάλλουν τὴν Ἥραν. Ὁ Ἑρμῆς τοὺς νουθετεῖ καὶ ὁ Ἡρακλῆς τοὺς ἀπειλεῖ.

(Ἐρυθρόμορφος ἀγγειογραφία)

τήσῃ, νερὸ ἢ φωτιά· δὲν θὰ παραπλανήσῃς κανένα δείχνοντάς του ἄλλον δρόμο ἀπὸ τὸ σωστό· δὲν θὰ ἀφήσῃς κανένα σῶμα ἄταφο· δὲν θὰ σκοτώσῃς τὸν ταῦρο, ποὺ σύρει τὸ ἀλέτρι».

Ἡ Ἀθηνᾶ, θεὰ προστάτις τῆς γεωργίας

Οἱ ἀρχαῖοι ἐθεώρουν, καὶ ὀρθῶς, ὅτι πρώτη βάσις τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἡ γεωργία. Οἱ Ἕλληνες, λοιπόν, ἐπίστευαν ὅτι πρώτη ἡ Ἀθηνᾶ τοὺς εἶχε διδάξει τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς. Τῆς ἀπέδιδαν τὴν ἐφεύρεσιν τοῦ ἀρότρου, εἴδαμεν δὲ προηγουμένως ὅτι αὐτὴ εἶχε φυτεύσει ἐπάνω εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τὴν πρώτην ἐλαίαν. Ἐπὶ ἀρκετὸν χρονικὸν διάστημα, ὅποιος ἔκοπτεν ἔστω καὶ ἓν δένδρον ἐλαίας κατεδικάζετο εἰς θάνατον. Εἰς τὰς Ἀθήνας, διάφοροι ἑορταὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους ἀνεφέροντο εἰς τὴν Ἀθη-

νᾶν, θεὰν τῆς γεωργίας. Τὰ Χαλκεῖα ἦσαν ἀφιερωμένα εἰς τὴν ἐφεύρεσιν τοῦ ἀρότρου. Εἰς κάθε χρονολογίαν πού ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν γεωργίαν, ἀπὸ τῆς σπορᾶς μέχρι τοῦ θερισμοῦ, ὑπῆρχε καὶ εἰδικὴ ἑορτή. Ἀνεφέραμεν ἤδη τὴν τελετήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἕνας ἱερεὺς τῆς Ἀθηνᾶς, ὁ Βουζύγης, ἐχάρασσε μὲ τὸ ἄροτρον ἕνα αὐλάκι κάτω ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν. Εἰς τὸ τέλος τοῦ χειμῶνος ἐτελοῦντο τὸ Προχαριστήρια, κατὰ τὰ ὁποῖα ηὐχαρίστουν τὴν θεὰν ἐκ τῶν προτέρων διὰ τὴν εὔνοιάν της.

Κατὰ τὴν ἄνοιξιν ἐτελοῦντο αἱ ἀρκετά, ἄλλως τε, μυστηριώδεις ἑορταὶ τῶν Πλυντηρίων καὶ τῶν Καλλυντηρίων. Καὶ τὰ μὲν Πλυντήρια εἶχαν ὡς κύριον σκοπὸν τὸν καθαρισμὸν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ ἀγάλματος ἀκόμη τῆς θεᾶς. Τὰ δὲ Καλλυντήρια, πού ἑωρτάζοντο εἰς τὸ τέλος τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν, συνεδυάζοντο μὲ τὴν ἰδέαν τῆς ἀφθονίας τῶν μελλοντικῶν ἐσοδειῶν. Ἡ ὑπόθεσις ὅτι πράγματι ἐγίνετο ὁ συνδυασμὸς αὐτός, στηρίζεται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων πού ἐφέροντο κατὰ τὴν πομπήν, ἡ ὁποία ἐλάμβανε χώραν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ, ὑπῆρχε καὶ ἕνας δίσκος μὲ σῦκα. Τὰ σῦκα, ὅμως, ἐθεωροῦντο δῶρον τῆς Ἀθηνᾶς.

Μέσα εἰς τὴν καρδιὰν τοῦ καλοκαιριοῦ, τότε πού ἐφοβοῦντο μήπως ἡ μεγάλη ζέστη βλάψῃ τὰς ἐσοδείας, ἑωρτάζοντο τὰ Σκιροφόρια (ἀπὸ τὴν λέξιν «σκίρον», πού σημαίνει σκιάδιον, ὀμπρέλλα). Μία πομπή, ἀφοῦ ἐξεκινοῦσεν ἀπὸ τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς, ἔφθανε μέχρι μιᾶς τοποθεσίας πλησίον τῆς Ἐλευσῖνος. Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς πομπῆς ἦτο ἕνας ἱερεὺς πού ἐκρατοῦσε ὀμπρέλλαν. Ἡ τελετὴ ἐτελείωνε μὲ θυσίαν εἰς τὴν Ἀθηνᾶν.

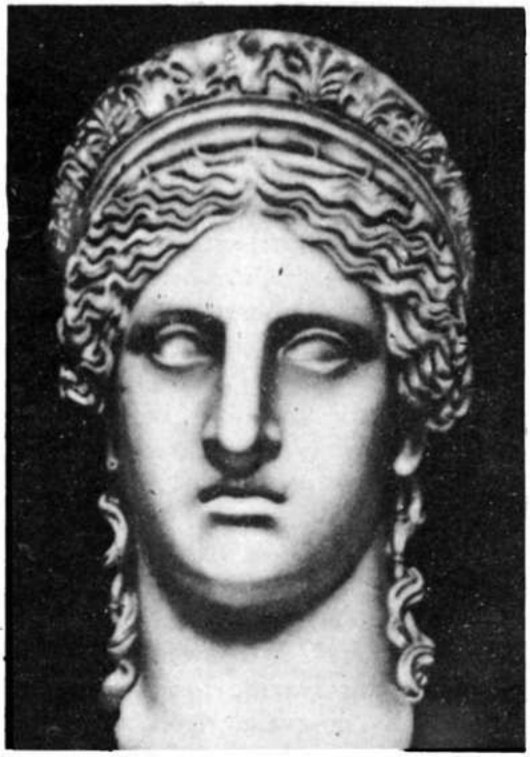
Τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἐτελοῦντο τὰ Ἀρρηφόρια, τὰ ὁποῖα συνεδέοντο ἐπίσης μὲ τὴν λατρείαν τῆς Ἀθηνᾶς ὡς θεᾶς τῆς γεωργίας. Εἶναι, ὅμως, ἀληθὲς ὅτι, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἑορτὴν αὐτήν, ὁ σύνδεσμος δὲν ἀποδεικνύεται εὐκόλως. Μυστήριον, ἀδιαπέραστον δι' ἡμᾶς, καλύπτει τὰ Ἀρρηφόρια. Κάθε χρόνον ἐξέλεγαν ἀπὸ τὰς καλυτέρας οἰκογενείας τῶν Ἀθηνῶν, ὡρισμένον ἀριθμὸν νεανίδων, δύο ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐλάμβαναν τὸ ὄνομα «ἀρρηφόροι». Αἱ νεάνιδες αὐταὶ εἶχαν τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μένουν ὁλόκληρον τὸ ἔτος ἐκεῖνο εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Ὅταν ἔφθαναν αἱ ἑορταί, ἡ ἱέρεια τῆς Ἀθηνᾶς τοὺς ἔδιδε κλειστὰ κάνιστρα, τὰ ὁποῖα περιεῖχαν μυστηριώδη ἀντικείμενα, ἄγνωστα καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἰδίαν. Αἱ ἀρρηφόροι, τὴν νύκτα, μετέφεραν τὰ καλάθια αὐτὰ μέχρι μιᾶς ὑπογείου διόδου, ὅπου τοὺς παρεδίδοντο ἄλλα, τὰ ὁποῖα, ἐξ ἴσου μυστηριωδῶς, τὰ ἔφεραν εἰς τὴν ἱέρειαν τῆς Ἀθηνᾶς. Διετυπώθη ἡ ὑπόθεσις ὅτι πιθανῶς τὰ Ἀρρηφόρια ἦσαν ἑορτὴ τοῦ ἀλωνισμοῦ

τοῦ σίτου. Ἡ λέξις πιθανῶς εἶναι συγκεκομμένη μορφὴ τοῦ πληρεστέρου τύπου ἀρρητοφόρια.

Τέλος ἡ λατρεία τῆς Ἀθηνᾶς συνεδέετο καὶ μὲ τὰ Ὀσχοφόρια, ποὺ ἐτελοῦντο εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ τρυγητοῦ. Περὶ αὐτῶν θὰ ἀσχοληθῶμεν ἐκτενέστερον εἰς τὸ περὶ Διονύσου κεφάλαιον.

Τὰ Παναθήναια

Αἱ λαμπρότεραι ἑορταί, ἀπὸ ὅσας ἐτελοῦντο εἰς τὰς Ἀθήνας πρὸς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς, ἦσαν τὰ Παναθήναια. Γενικῶς ὑποτίθεται ὅτι, εἰς τὰς ἀρχὰς τουλάχιστον, τὰ Παναθήναια εἶχαν γεωργικὸν χαρακτῆρα καὶ ἦσαν συνδεδεμένα μὲ τὴν λῆξιν τοῦ θερισμοῦ. Ἐνωρίς, ὅμως, ἔχασαν τὸν χαρακτῆρα αὐτὸν καὶ ἀφιερώθησαν εἰς τὴν Πολιάδα Ἀθηνᾶν, τὴν προστάτιδα τῆς πόλεως.

Ἡ λεγομένη Ἥρα Λουδοβίζι.
(Μαρμαρίνη κεφαλὴ ἐν Ρώμῃ)

Ἡ ἵδρυσις τῶν Παναθηναίων ἀπεδίδετο εἰς τὸν Ἐριχθόνιον, τοῦ ὁποίου διηγήθημεν ἤδη τὸν μῦθον. Αὐτός, κατὰ τὸν Ἀπολλόδωρον τὸν Ἀθηναῖον, «ἔστησεν εἰς τὴν Ἀθηνᾶν ξύλινον ἄγαλμα, τὸ ὁποῖον τώρα εὑρίσκεται εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, καὶ ἵδρυσε τὰς ἑορτὰς τῶν Παναθηναίων».

Κατ' ἀρχὰς αἱ ἑορταὶ αὐταὶ ὠνομάζοντο Ἀθήναια, ὠνομάσθησαν δὲ Παναθήναια μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Θησέως συνένωσιν τῶν δώδεκα πόλεων τῆς Ἀττικῆς εἰς μίαν. Τὰ Μικρὰ Παναθήναια ἑωρτάζοντο κανονικῶς κάθε χρόνο ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σόλωνος. Ἡ καθιέρωσις τῶν Μεγάλων Παναθηναίων, τὰ ὁποῖα ἑωρτάζοντο κατὰ τετραετίαν, ἀποδίδεται εἰς τὸν Πεισίστρατον. Εὐθὺς ἀπὸ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀπέκτησαν μεγάλην φήμην, χάρις εἰς τὰ γυμνικὰ καὶ μουσικὰ ἀγωνίσματα ποὺ

ἐτελοῦντο παραλλήλως. Ἀργότερα ὁ Περικλῆς ἑτόνωσε περισσότερον αὐτὴν τὴν πλευρὰν τῆς ἑορτῆς· πράγματι, εἰς αὐτὸν ἀποδίδεται ἡ εἰσαγωγὴ τῶν ἀγωνισμάτων τῆς κιθάρας, τοῦ ᾄσματος καὶ τοῦ αὐλοῦ (φλογέρας). Βέβαιον πάντως εἶναι ὅτι ὁ Περικλῆς ἵδρυσε τὸ Ὠδεῖον, ὅπου ἦτο δυνατὸν νὰ διεξάγωνται τὰ ἀγωνίσματα αὐτὰ μὲ πᾶσαν ἄνεσιν.

Τὰ Παναθήναια διαρκοῦσαν δέκα ἡμέρας. Ἤρχιζαν δὲ μὲ ἀγωνίσματα μουσικά, γυμνικά, ἱππικά, χοροῦ (πυρριχίου), ἀνδρικῆς καλλονῆς (εὐανδρίας) καὶ λαμπαδηδρομίας.

Φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν καθιέρωσιν τῶν Μεγάλων Παναθηναίων, ραψῳδοὶ ἔψαλαν διὰ πρώτην φορὰν τὰ ἔπη τοῦ Ὁμήρου. Αὐτὸ ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τῶν φωνητικῶν μουσικῶν ἀγώνων, οἱ ὁποῖοι συνεπληρώθησαν μὲ ἀγωνίσματα διὰ μουσικῶν ὀργάνων, ὅπως ἡ κιθάρα καὶ ὁ αὐλός. Τὰ ἔπαθλα ποὺ ἀπενέμοντο εἰς τοὺς νικητὰς ἦσαν χρηματικὰ ποσά, σεβαστὰ διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, καὶ στέφανοι. Οἱ μουσικοὶ ἀγῶνες δὲν περιωρίζοντο ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλ' ἐπετρέποντο εἰς ὅλους τοὺς Ἕλληνας.

Ἀπὸ τὸν Πεισίστρατον, ἐπίσης, καθιερώθησαν οἱ γυμνικοὶ ἀγῶνες, ποὺ περιελάμβαναν πέντε κυρίως ἀγωνίσματα: τὸν δρόμον, τὴν πάλην, τὴν πυγμαχίαν, τὸ ἅλμα καὶ τὴν δισκοβολίαν. Οἱ διαγωνιζόμενοι ἐχωρίζοντο εἰς τρεῖς κατηγορίας: τὰ παιδιά, τοὺς ἐφήβους καὶ τοὺς ἄνδρας. Οἱ νικηταὶ ἐλάμβαναν ἀμφορεῖς ἐλαίου, τοὺς γνωστοὺς μὲ τὸ ὄνομα «παναθηναϊκοὶ ἀμφορεῖς»· τὰ δοχεῖα αὐτὰ εἰς μὲν τὴν μίαν πλευράν των ἔφεραν παράστασιν τῆς Ἀθηνᾶς παλλούσης τὸ δόρυ, εἰς δὲ τὴν ἄλλην, παράστασιν σκηνῆς ἀπὸ τοὺς ἀγῶνας.

Οἱ ἱππικοὶ ἀγῶνες ἦσαν ἀρχαιότεροι καὶ εἶχαν ἱδρυθῆ, ὡς ἐλέγετο, ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Ἐριχθονίου. Εἰς τὰς ἀρχὰς ἐπρόκειτο περὶ ἁρματοδρομιῶν, μὲ ἅρματα πολεμικὰ συρόμενα ἀπὸ δύο ἢ τέσσαρας ἵππους. Τὰ ἀγωνίσματα αὐτὰ ἐχωρίζοντο εἰς κατηγορίας, ἀναλόγως τῆς ἡλικίας τῶν ἵππων ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς ἀξίας των ἀφ' ἑτέρου. Ἐν συνεχείᾳ, προσετέθησαν εἰς τοὺς ἀγῶνας αὐτοὺς καὶ αἱ καθαυτὸ ἱπποδρομίαι. Ὅπως καὶ εἰς τοὺς γυμνικούς, τὰ βραβεῖα ἦσαν ἀμφορεῖς ἐλαίου. Κατὰ τὰ Παναθήναια, τέλος, ἐλάμβαναν χώραν πραγματικὰ γυμνάσια ἱππικοῦ: ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι ἱππεῖς, χωρισμένοι εἰς δύο ὁμάδας, ἐλάμβαναν μέρος εἰς ἀναπαράστασιν ἐπελάσεως, ποὺ ἐτελείωνε μὲ τὴν συνένωσιν τῶν ὁμάδων εἰς ἓν σῶμα. Τοῦτο, ἐν συνεχείᾳ, ἤρχετο καὶ ἐσταματοῦσεν ἐνώπιον τοῦ βήματος, παρὰ τὸ ὁποῖον ἐκάθηντο οἱ κυριώτεροι ἀξιωματοῦχοι τῆς πόλεως.

Ὁ πυρρίχιος ἢ πολεμικὸς χορὸς ἦτο, ἐπίσης, ἀγώνισμα ἀρχαιότατον. Εἴπαμεν ἤδη ὅτι ἡ ἐφεύρεσις τοῦ χοροῦ αὐτοῦ ἀπεδίδετο

εἰς τὴν ἰδίαν τὴν Ἀθηνᾶν, ἡ ὁποία πρώτη ἐχόρευσε πυρρίχιον διὰ νὰ ἑορτάσῃ τὴν νίκην τῶν θεῶν κατὰ τῶν Γιγάντων. Ὁ πυρρίχιος ἐχορεύετο κυρίως ὑπὸ τοὺς ἤχους αὐλοῦ, ἀλλ' ἀκόμη καὶ λύρας. Ὄχι σπανίως, εἰς τὴν μουσικὴν προσετίθεντο καὶ ᾄσματα. Οἱ χορευταὶ ἐκράτουν εἰς τὸ ἕνα χέρι ἀσπίδα καὶ εἰς τὸ ἄλλο ἀκόντιον.

Ὁ πυρρίχιος εἶχε χαρακτῆρα ἀπολύτως πολεμικόν, καὶ ἀναπαρῆγε, διὰ τῆς μιμήσεως, τὰς διαφόρους φάσεις τοῦ ἐνόπλου ἀγῶνος. Καὶ εἰς αὐτόν, ἐπίσης, οἱ διαγωνιζόμενοι ἐχωρίζοντο εἰς τρεῖς κατηγορίας: παιδιά, ἐφήβους καὶ ἄνδρας. Ἔπαθλον τοῦ πυρριχίου ἦτο εἷς βοῦς ἀξίας ἑκατὸν δραχμῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ἡ σημασία ποὺ ἀπέδιδαν οἱ Ἕλληνες εἰς τὰ σωματικὰ προσόντα, ὤθησε τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὴν καθιέρωσιν τῶν ἀγώνων εὐανδρίας ἢ ἀνδρικῆς καλλονῆς. Εἶναι πιθανὸν ὅτι καὶ οἱ διαγωνιζόμενοι εἰς αὐτοὺς ἐχωρίζοντο εἰς τρεῖς κατηγορίας, ἀναλόγως τῆς ἡλικίας των. Ὅπως δὲ καὶ διὰ τὸν πυρρίχιον, τὸ ἔπαθλον ἦτο βοῦς ἀξίας ἑκατὸν δραχμῶν.

Ἐρωτικὴ σκηνὴ μεταξὺ Διὸς καὶ Ἥρας. Ὁ Ζεὺς σύρων τὴν σύζυγόν του πρὸς τὸ μέρος του. (Μετόπη ἐκ ναοῦ τοῦ Σελινοῦντος ἐν Σικελίᾳ)

Ἡ λαμπαδηδρομία, ἡ ὁποία ἐτελεῖτο τὴν παραμονὴν τῆς ἡμέρας, ποὺ προσεφέρετο ἡ μεγάλη θυσία εἰς τὴν Ἀθηνᾶν, ἦτο ἀγώνισμα ἀρχαιότατον. Περιελάμβανε διακοσίους δρομεῖς, χωρισμένους εἰς πέντε σειράς. Τὸ διάστημα ποὺ ἔπρεπε νὰ διανυθῇ ἦτο περίπου χίλια μέτρα. «Μόλις ἐδίδετο τὸ σύνθημα», λέγει ὁ Foucart, «ὁ πρῶτος δρομεὺς ἔφευγε μὲ ἀναμμένην τὴν λαμπάδα. Ἔπρεπε νὰ τὴν κρατῇ μὲ τρόπον ὥστε νὰ μὴ σβήσῃ. Διήνυε, μὲ ὅλην του τὴν ταχύτητα, τὴν ἀπόστασιν ποὺ τὸν ἐχώριζεν ἀπὸ τὸν δεύτερον· αὐτὸς—ποὺ τὸν ἐπερίμενεν—ἥρπαζε τὴν λαμπάδα, ἔτρεχε καί, μὲ τὴν σειράν του, τὴν παρέδιδεν εἰς τὸν τρίτον, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς μέχρι τοῦ τεσσαρακοστοῦ καὶ τελευταίου τῆς σειρᾶς». Νικήτρια ἦτο ἡ σειρὰ ποὺ ἔφθανε πρώτη, διὰ τοῦ τελικοῦ δρομέως της, εἰς τὸν βωμόν, τὸν

ὁποῖον ἄναβε μὲ τὴν λαμπάδαν της. Τὸ ἔπαθλον τῆς λαμπαδηδρομίας ἦτο μία ὑδρία ἀξίας τριάντα δραχμῶν.

Αἱ κατὰ τὰ Παναθήναια θρησκευτικαὶ τελεταί. Ἡ μεταφορὰ τοῦ πέπλου. Αἱ θυσίαι

Ὅλα αὐτὰ τὰ ἀγωνίσματα δὲν εἶχαν γενικῶς κανένα θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, ἡ δὲ μεταγενεστέρα ἀνάπτυξίς των ἦτο παράλληλος μὲ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀθηναϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ κυρία, ὅμως, πρᾶξις τῆς ἑορτῆς τῶν Παναθηναίων ἦτο ἡ μεταφορά, μὲ μεγάλην πομπήν, τοῦ πέπλου ὁ ὁποῖος προσεφέρετο εἰς τὴν Ἀθηνᾶν. Ἡ μεταφορὰ αὐτὴ ἐγίνετο τὴν ἡμέραν, ποὺ τὴν ἐθεωροῦσαν ὡς ἐπέτειον τῆς γεννήσεως τῆς θεᾶς.

Ἡ ἐπεξεργασία τοῦ ἱεροῦ πέπλου ἦτο ἀντικείμενον τῶν μεγαλυτέρων φροντίδων, ἐγίνετο δὲ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς ἱερείας τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς, δύο ἀρρηφόρων καὶ μερικῶν ἄλλων νεανίδων, ποὺ ἦσαν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῆς ἱερείας. Ἐπάνω εἰς τὸ μάλλινον αὐτὸ ἔνδυμα ἀναπαρίστατο ἡ συμμετοχὴ τῆς Ἀθηνᾶς εἰς τὴν Γιγαντομαχίαν. Εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν ἀναπαρίσταναν εἰς τὸν πέπλον καὶ εἰκόνας ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους ἤθελαν νὰ τιμήσουν ἢ τῶν ὁποίων ἤθελαν νὰ κερδίσουν τὴν εὔνοιαν. Ἡ καινοτομία ὅμως αὐτὴ εἶχε γίνει γενικῶς δεκτὴ μὲ δυσφορίαν. Πολὺ μεταγενεστέρως, ἐπίσης, ἐδημιουργήθη ἡ συνήθεια νὰ κρεμοῦν τὸν πέπλον ὡς γιγαντιαῖον ἱστίον, εἰς τὸν ἱστὸν τῆς ἱερᾶς τριήρους, τὴν ὁποίαν, μὲ εἰδικὰ μηχανήματα, ἀνέβαζαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν.

Ἡ ἑορταστικὴ πομπή, λεπτομερῶς ὠργανωμένη, ἐξεκινοῦσεν ἀπὸ τὸν ἔξω Κεραμεικόν, διέσχιζε τὸν ἐσωτερικόν, ἐπερνοῦσεν ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ Ἐλευσίνιον καὶ τὸ Πελασγικόν, καὶ ἔφθανε τέλος εἰς τὰ Προπύλαια, διὰ τῶν ὁποίων εἰσήρχετο εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Ἐπὶ κεφαλῆς ἐβάδιζαν, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, δίπλα εἰς τὸν ἱερέα τῆς Ἀθηνᾶς, οἱ κυριώτεροι ἀξιωματοῦχοι τῶν Ἀθηνῶν, πρυτάνεις, ἄρχοντες, στρατηγοί, ταξίαρχοι. Ἤρχοντο κατόπιν τὰ ζῷα ποὺ προωρίζοντο διὰ τὴν θυσίαν. Αἱ κανηφόροι, αἱ ὁποῖαι ἠκολούθουν, ἦσαν νεάνιδες Ἀθηναῖαι, τῶν καλυτέρων οἰκογενειῶν τῆς πόλεως καὶ ὀνομασταὶ διὰ τὴν ὡραιότητά των. Μετέφεραν ἐπάνω εἰς τὴν κεφαλήν των ἐλαφρὰ καλάθια γεμάτα μὲ προσφορὰς πρὸν τὴν θεὰν ἢ σκεύη τῆς λατρείας. Τὰ δοχεῖα ποὺ προωρίζοντο διὰ τὰς θυσίας μετεφέροντο ἀπὸ τοὺς σκαφηφόρους, οἱ ὁποῖοι δὲν ἦσαν ἐντόπιοι ἀλλὰ μέτοικοι. Τῶν κατοίκων αὐτῶν καὶ αἱ σύζυγοι καὶ αἱ θυγατέρες ἐλάμβαναν μέρος εἰς τὴν πομπήν. Ἄλλαι μὲν ἀπὸ αὐτὰς μετέφεραν ὀμπρέλλες, ἄλλαι ὑδρίας ἢ ἀγγεῖα ἀντλήσεως ὕδατος καὶ ἄλλαι, τέλος, αἱ διφροφό-

Μαρμαρίνη κεφαλή εἰς τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον τῶν Ἀθηνῶν, πιθανῶς ἀντίγραφον τῆς χρυσελεφαντίνης Ἀθηνᾶς τοῦ Φειδίου.

ροι, μετέφεραν καθίσματα, τὰ ὁποῖα προωρίζοντο πιθανῶς διὰ τὰς κανηφόρους.

Τὸ ἀνδρικὸν φῦλον ἀντεπροσωπεύετο ἀπὸ τοὺς θαλλοφόρους, ποὺ ἐξελέγοντο μεταξὺ τῶν ὡραιοτέρων γερόντων τῆς πόλεως. Καθένας ἀπὸ αὐτοὺς ἐκρατοῦσε κλάδον ἐλαίας, ἠκολουθοῦντο δὲ οὗτοι ἀπὸ μονάδας ὁπλιτῶν, ἡνιόχων (ὁδηγῶν ἁρμάτων) καὶ ἱπ-

πέων. Τὸ τμῆμα αὐτὸ τῆς πομπῆς ἦτο τὸ θεαματικώτερον καὶ προκαλοῦσε τὸν θαυμασμὸν τοῦ πλήθους.

Ἡ τελετὴ τῶν Παναθηναίων ἐτελείωνε μὲ τὰς θυσίας, ποὺ προσεφέροντο εἰς τὴν θεάν. Κατ' ἀρχὰς πολὺ πτωχικαὶ (εἰς τοὺς πρώτους χρόνους μόλις ἔφθαναν τὰς δύο κεφαλὰς σφαγίων), αἱ θυσίαι αὗται ἀνεπτύχθησαν παραλλήλως μὲ τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας. Προσεφέροντο δὲ ἐπάνω εἰς τοὺς βωμοὺς τῆς Ἀθηνᾶς Ὑγιείας, τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης. Τὰ ζῷα ποὺ ἐθυσιάζοντο, ἦσαν κριοί, ταῦροι καὶ ἀγελάδες. Τὸν ὑπεροχώτερον ὑμνητήν της εὗρῆκεν ἡ πομπὴ τῶν Παναθηναίων εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Φειδίου, ὅστις ἀπεικόνισε ταύτην εἰς τὴν ζωφόρον τοῦ Παρθενῶνος.

Ἡ Ἀθηνᾶ, θεὰ τῶν τεχνῶν καὶ τοῦ ἐμπορίου

Τὰ δῶρα τῆς Ἀθηνᾶς πρὸς τοὺς θνητοὺς δὲν περιωρίζοντο μόνον εἰς τὴν γεωργίαν. Ἐπιστεύετο ὅτι αὐτὴ ἐδίδαξεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους σχεδὸν ὅλας τὰς τέχνας. Ὁ Ὅμηρος, εἰς τὴν Ἰλιάδα, διηγεῖται ὅτι ἡ θεὰ εἶχεν ὑφάνει τὸν πέπλον της καθὼς καὶ τὸ ἔνδυμα τῆς Ἥρας. Ἀπὸ αὐτὴν οἱ Ἕλληνες ἔμαθαν νὰ κάμνουν νῆμα τὸ ἔριον καὶ νὰ ὑφαίνουν. Τὸ κέντημα, ἐπίσης, ἀπὸ αὐτὴν τὸ ἐδιδάχθησαν. Διηγοῦνται ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἕνα μῦθον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον φαίνεται πόσον ἡ Ἀθηνᾶ ἤθελε νὰ διατηρήσῃ τὴν ὑπεροχήν της ἀπέναντι τῶν ἀνθρώπων. Μία νέα Λυδή, ἡ Ἀράχνη, εἶχε γίνει κεντήστρια ἀπαραμίλλου δεξιότητος. Τόσον, ὥστε ἐτόλμησε νὰ προκαλέσῃ τὴν ἰδίαν τὴν Ἀθηνᾶν εἰς διαγωνισμόν, διότι, ὅπως ἔλεγε, δὲν ἐφοβεῖτο τὴν σύγκρισιν τῆς ἐργασίας της μὲ τὴν ἐργασίαν τῆς θεᾶς. Εἰς ἀπόδειξιν, παρουσίασεν ἓν κέντημα ἀσυγκρίτου λεπτότητος καὶ ὡραιότητος, εἰς τὸ ὁποῖον εἰκονίζοντο τὰ κυριώτερα ἐπεισόδια τῶν ἐρώτων τῶν θεῶν. Ἡ Ἀθηνᾶ ἐξήτασε λεπτομερῶς τὸ ἔργον τῆς Ἀράχνης, δὲν ἠμπόρεσεν ὅμως νὰ εὕρῃ κανένα λάθος. Διὰ νὰ ἐκδικηθῇ τὴν ἀντίζηλόν της, τὴν μετεμόρφωσεν εἰς ἀράχνην.

Ἡ Ἀθηνᾶ δὲν ἦτο προστάτις μόνον τῶν ἀγγειοπλαστῶν, τῶν ὑποδηματοποιῶν, τῶν κτιστῶν καὶ τῶν ἁμαξοποιῶν. Τῆς ἀπέδιδαν ἐπίσης τὴν ἀνακάλυψιν τῆς χρυσοχοΐας, τῆς χαρακτικῆς, τῆς πυρογραφίας, τῆς γλυπτικῆς καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἐθεωρεῖτο ἀκόμη καὶ προστάτις τῆς ἰατρικῆς· ὑπὸ τὴν ἰδιότητα αὐτὴν ἐλατρεύετο μὲ τὸ ὄνομα Ἀθηνᾶ Ὑγίεια. Ὡς ἐλέγετο δέ, ὅταν, κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ Παρθενῶνος, ἕνας ἐργάτης κατέπεσεν ἀπὸ τὰ ἰκριώματα, ἡ Ἀθηνᾶ ἐνεφανίσθη καθ' ὕπνον εἰς τὸν Περικλέα

καὶ τοῦ ὑπέδειξε ποῖον βότανον νὰ χρησιμοποιήσῃ διὰ νὰ θεραπευθῇ ὁ τραυματίας.

Κυριώτερα ἱερὰ τῆς 'Αθηνᾶς

'Ακόμη καὶ εἰς τὴν 'Ακρόπολιν τῶν 'Αθηνῶν ὑπῆρχαν πολλοὶ ναοὶ ἀφιερωμένοι εἰς τὴν 'Αθηνᾶν. Ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς ἦτο τὸ 'Ερεχθεῖον, ποὺ εἶχε κτισθῆ, ὅπως ἐλέγετο, εἰς τὸ σημεῖον ἀκριβῶς ὅπου εἶχε λάβει χώραν ἡ μεταξὺ 'Αθηνᾶς καὶ Ποσειδῶνος διαμάχη.

'Ολίγα μέτρα πέραν τοῦ 'Ερεχθείου ὑπῆρχε παλαιότερος ναὸς τῆς 'Αθηνᾶς, τὸ 'Εκατόμπεδον, ὅπου ἐστεγάζετο πιθανῶς τὸ ἄγαλμα τῆς Πολιάδος 'Αθηνᾶς, τὸ ὁποῖον, ὅπως ἐπιστεύετο, εἶχε πέσει ἀπὸ τὸν οὐρανόν. Τὸ 'Εκατόμπεδον ἐκάη ἀπὸ τοὺς Πέρσας. Μετὰ τοὺς μηδικοὺς πολέμους ἐκτίσθη ἐκ νέου, ἔπειτα ὅμως ἀπὸ ὀλίγον χρόνον κατεδαφίσθη. Τὰ θεμέλιά του ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς 'Ακροπόλεως.

'Ο περιφημότερος ναὸς τῆς 'Αθηνᾶς, τὸ ἀριστούργημα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς καί, δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν, τῆς ἀρχιτεκτονικῆς γενικῶς, ὁ Παρθενών, ἀποτελεῖ, κατὰ κάποιον τρόπον, συνέχειαν τοῦ 'Εκατομπέδου, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἀπεῖχε μόλις περὶ τὰ εἴκοσι μέτρα. 'Ιδρύθη περὶ τὰ τέλη τοῦ ἕκτου αἰῶνος. Κατὰ τὸν δεύτερον μηδικὸν πόλεμον κατεστράφη, ἐκτίσθη δὲ ἐκ νέου, μὲ νέα σχέδια, ἐπὶ Περικλέους, ὁ ὁποῖος ἀνέθεσε τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐργασιῶν εἰς τὸν 'Ικτῖνον, τὸν δὲ ἐξωραϊσμὸν εἰς τὸν Φειδίαν καὶ τοὺς μαθητάς του. Εἰς τὸν νέον ναὸν ἐστεγάσθη τὸ ὡραιότερον ἄγαλμα τῆς θεᾶς, ἔργον τοῦ μεγαλυτέρου γλύπτου ὅλων τῶν αἰώνων. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ὄνομα Παρθενών, τοῦτο κατ' ἀρχὰς εἶχε δοθῆ εἰς ἓν τμῆμα τοῦ ναοῦ, πρῶτος δὲ ὁ Δημοσθένης ἐπεξέτεινε τὴν ὀνομασίαν εἰς τὸ σύνολον τοῦ οἰκοδομήματος.

Τέλος, ὁ ναὸς τῆς 'Αθηνᾶς Νίκης, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἱδρυθῆ τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν μὲ τὸ 'Ερεχθεῖον, ὑψώνετο εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τῆς 'Ακροπόλεως καὶ εἶχε, πιθανώτατα, κτισθῆ εἰς ἀντικατάστασιν παλαιοῦ βωμοῦ τῆς θεᾶς.

'Εκτὸς τῶν 'Αθηνῶν, ἡ 'Αθηνᾶ εἶχε πολλὰ ἐπίσης ἱερὰ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς 'Αττικῆς. Εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Πεντελικοῦ ὑπῆρχεν ἄγαλμα τῆς θεᾶς. Μεταξὺ Μαραθῶνος καὶ 'Αθηνῶν ὑπῆρχεν ὁ ναὸς τῆς Παλλήνης· ἰσχυρίζοντο μάλιστα ὅτι ἀπὸ αὐτὸ τὸ σημεῖον εἶχεν ἐκκινήσει ἡ λατρεία τῆς 'Αθηνᾶς, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα φαίνεται ἐλάχιστα πιθανόν.

Πάντως, ἡ λατρεία τῆς 'Αθηνᾶς εἶχε διαδοθῆ εἰς ὁλόκληρον τὴν 'Ελλάδα καὶ ἐτελεῖτο εἰς διάφορα μέρη, τόσον βορείως ὅσον καὶ

νοτίως τῆς 'Αττικῆς. Εἰς τὴν Βοιωτίαν, τὸ ἱερὸν τῆς 'Ιτωνίας 'Αθηνᾶς ἦτο κέντρον τῶν ὁμοσπονδιακῶν ἀγώνων, τῶν Παμβοιωτίων. 'Η 'Αλαλκομενηὶς 'Αθηνᾶ ἐτιμᾶτο εἰς μικρὸν ὁμώνυμον περιοχήν, παρὰ τὰς ὄχθας μικροῦ ποταμοῦ, τοῦ Τρίτωνος. Εἰς τὸν ἐκεῖ ναὸν τῆς θεᾶς, ὑπῆρχε χρυσελεφάντινον ἄγαλμα αὐτῆς, τὸ ὁποῖον, ὅπως ἐπιστεύετο, εἶχε πέσει ἀπὸ τὸν οὐρανόν. Οἱ κάτοικοι τῶν 'Αλαλκομενῶν ἰσχυρίζοντο, ἄλλως τε, ὅτι ἡ 'Αθηνᾶ εἶχε γεννηθῆ καὶ εἶχεν ἀνατραφῆ εἰς τὸν τόπον των. 'Εκεῖ πλησίον ὑπῆρχε δάσος δρυῶν, ἀπὸ τὸ ξύλον τῶν ὁποίων κατεσκευάζοντο τὰ ξόανα διὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Δαιδάλων.

'Ιερὰ τῆς 'Αθηνᾶς ὑπῆρχαν καὶ εἰς τὴν Φωκίδα (εἰς Δελφούς, Δαυλίδα καὶ 'Ελάτειαν), εἰς τὴν Λοκρίδα (εἰς Ἄμφισσαν, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἐκαυχῶντο ὅτι εἰς τὸν ναὸν τῆς πόλεώς των ὑπῆρχε Παλλάδιον, ποὺ εἶχε μεταφερθῆ ἀπὸ τὴν Τροίαν) καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ὅπου ἡ 'Αθηνᾶ ἐλατρεύετο εἰς πολλὰ μέρη ὡς θεὰ τοῦ πολέμου καὶ τῆς γεωργίας.

Τρία ἱερὰ τῆς 'Αθηνᾶς ὑπῆρχαν εἰς τὰ Μέγαρα. Εἰς τὴν Κόρινθον ἡ λατρεία της διαιώνιζε τὸν μῦθον τοῦ χαλινοῦ, τὸν ὁποῖον ἡ θεὰ εἶχε δωρήσει εἰς τὸν Βελλεροφόντην καὶ μὲ τὸν ὁποῖον ὁ ἥρως κατώρθωσε νὰ δαμάσῃ τὸν Πήγασον.

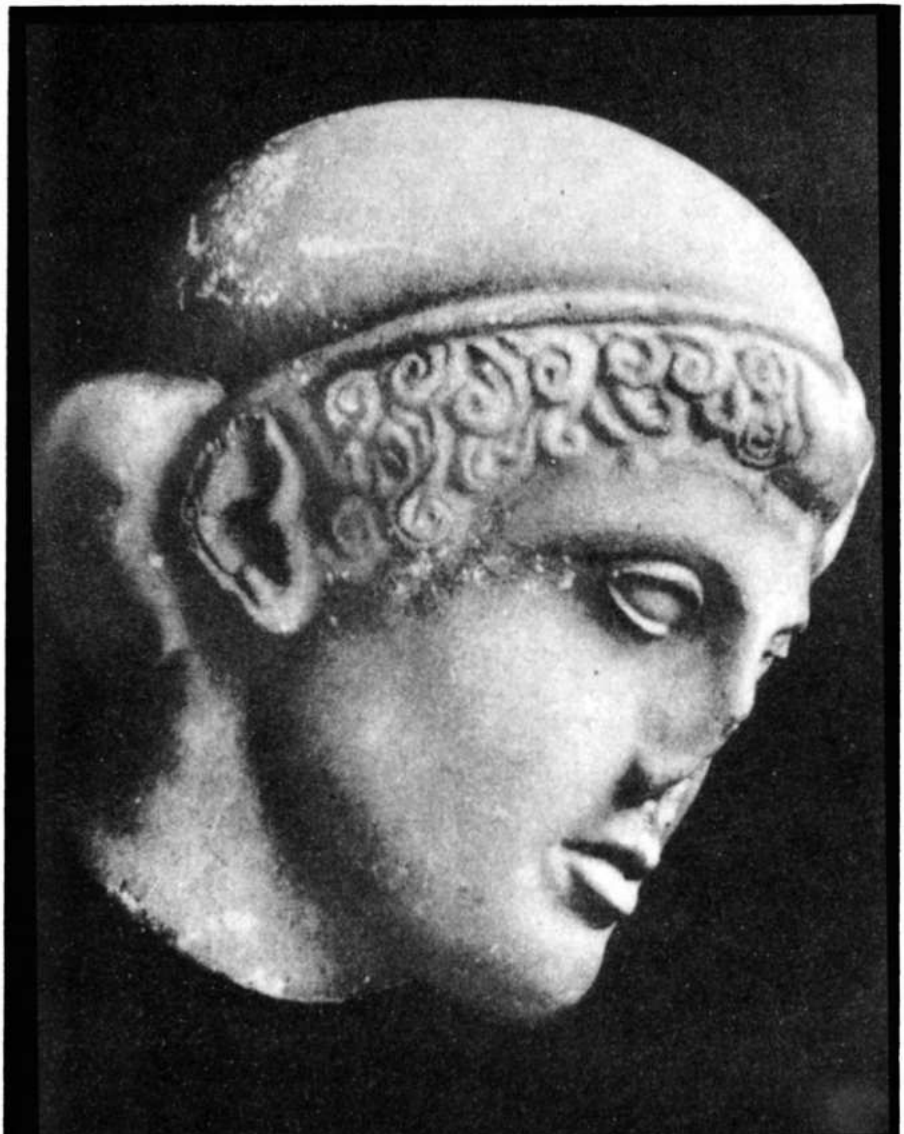
'Ο ναὸς τῆς 'Αθηνᾶς εἰς τὴν Σικυῶνα εἶχε κτισθῆ, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἀπὸ ἕνα ἥρωα ὀνομαζόμενον 'Επωπέα. Τόση ἦτο ἡ ἐκ τούτου εὐχαρίστησις τῆς θεᾶς, ὥστε ἔκαμε νὰ ἀναβλύσῃ πηγὴ ἐλαίου μέσα εἰς τὸν ναόν.

Εἰς τὸ Ἄργος, ἡ 'Αθηνᾶ Σάλπιγξ ἐτιμᾶτο ὡς θεὰ τῆς πολεμικῆς σάλπιγγος. Κάθε χρόνο ἔλουαν τὸ ἄγαλμά της, ἐλέγετο δὲ ὅτι ἡ κεφαλὴ τῆς Γοργοῦς ἦτο ἐνταφιασμένη πλησίον τοῦ ναοῦ.

Εἰς μικρὰν νῆσον, πλησίον τῆς Τροιζῆνος, ὑπῆρχεν ὁ ναὸς τῆς 'Απατουρίας 'Αθηνᾶς, εἰς τὸν ὁποῖον αἱ νεάνιδες ἀφιέρωναν τὴν ζώνην των πρὸ τοῦ γάμου.

Εἰς τὴν 'Αρκαδίαν, ἡ θεὰ εἶχεν ἱερὰ εἰς τὴν Μαντίνειαν καὶ τὴν Τεγέαν. 'Η δευτέρα πόλις ἰσχυρίζετο ὅτι ἦτο ἀπόρθητος, διότι ἡ θεὰ εἶχε δωρήσει ἕνα πλόκαμον τῆς Γοργόνος εἰς τὸν ἥρωά της Κηφέα. 'Ο ἐκεῖ ναὸς τῆς 'Αλέας 'Αθηνᾶς, (δηλαδὴ ἐκείνης ποὺ δίδει τὴν εὐεργετικὴν θερμότητα), κατεστράφη ἀπὸ πυρκαϊάν, ἐκτίσθη δὲ ἐκ νέου κατὰ τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰῶνος ἀπὸ τὸν Σκόπαν. Ἦτο λαμπρὸν οἰκοδόμημα, ὁλόκληρον ἀπὸ μάρμαρον, εἰς αὐτὸν δὲ εὑρίσκετο ἄγαλμα τῆς θεᾶς, ἔργον τοῦ 'Ενδοίου. Κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς θεᾶς ἐτελοῦντο εἰς τὸ στάδιον τῆς πόλεως ἀγωνίσματα, δὲν γνωρίζομεν ὅμως ἀκριβῶς ποῖα, διότι δὲν διεσώθησαν σχετικὰ στοιχεῖα.

'Η 'Αθηνᾶ ἐτιμᾶτο ἐπίσης εἰς τὴν Ἤλιδα ὑπὸ τὸ ὄνομα Μήτηρ.

Κεφαλὴ τῆς Ἀθηνᾶς βοηθούσης τὸν Ἡρακλέα.
(Μετόπη τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ)

Ὁ μῦθος ἔλεγεν ὅτι μετὰ τὸν δεκατισμὸν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἤλιδος ἀπὸ τὸν Ἡρακλέα, αἱ μητέρες εἶχαν ἱκετεύσει τὴν θεὰν νὰ τοὺς δώσῃ πολλὰ παιδιὰ καὶ ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ εἶχε πραγματοποιήσει τὴν ἐπιθυμίαν των. Εἰς τὴν Σπάρτην, ἡ Ἀθηνᾶ εἶχε ναὸν καὶ ἐλατρεύετο μὲ τὸ ὄνομα Ἀθηνᾶ Ἀξιόποινος. Κατὰ τὴν παράδο-

σιν, ὁ ναὸς αὐτὸς εἶχεν ἱδρυθῆ ἀπὸ τὸν Ἡρακλέα, εἰς ἀνάμνησιν τῆς τιμωρίας ποὺ εἶχεν ἐπιβάλει εἰς τὸν Ἱπποκόωντα.

Εἶναι γνωστὸς ὁ ρόλος τῆς Κρήτης εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν ἑλληνικῶν μύθων, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους κατάγονται ἀπὸ τὴν μεγαλόνησον αὐτήν. Οἱ Κρῆτες ἰσχυρίζοντο ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ εἶχε γεννηθῆ εἰς τὸν τόπον των, πλησίον τῆς Κνωσοῦ, δίπλα εἰς τὰς πηγὰς ἑνὸς μικροῦ ποταμοῦ, τοῦ Τρίτωνος. Καὶ προσέθεταν ὅτι ὁ Ζεὺς εἶχε γεννήσει τὴν πολυαγαπημένην κόρην του ἀπὸ ἕνα σύννεφον, ποὺ τὸ ἐκτύπησε μὲ κεραυνόν. Κατ' ἄλλην κρητικὴν παράδοσιν, ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Ἥλιος ἦσαν οἱ γονεῖς τῶν Κορυβάντων.

Εἰς τὴν Λίνδον τῆς Ρόδου ὑπῆρχε ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς, μὲ τὴν ἵδρυσιν τοῦ ὁποίου συνδέονται πολλοὶ μῦθοι. Σύμφωνα μὲ ἕνα ἐξ αὐτῶν, τὸ ξόανον, τὸ ξύλινον ἄγαλμα τῆς θεᾶς, εἶχε μεταφερθῆ εἰς τὴν Λίνδον ἀπὸ τὸν Δαναόν, ὅταν ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον. Ἄλλη ἐκδοχὴ ἀναφέρει ἐπέμβασιν τοῦ Ἡλίου, ὁ ὁποῖος, τὴν στιγμὴν τῆς γεννήσεως τῆς Ἀθηνᾶς, εἶπεν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς νήσου ὅτι ἐκεῖνοι ποὺ θὰ προσέφεραν τὴν πρώτην θυσίαν εἰς τὴν θεάν, θὰ τὴν ἐκρατοῦσαν πλησίον των. Εἰς τὴν σπουδήν των, οἱ Ρόδιοι ἔκαμαν τὴν προσφοράν των χωρὶς νὰ ἀνάψουν πυράν. Ἔτσι ἐγεννήθη ἔθιμον, τὸ ὁποῖον διετηρήθη μεταγενεστέρως. Εἰς ἔνδειξιν ἱκανοποιήσεως, ὁ Ἥλιος ἔκαμε νὰ πέσῃ ἐπάνω εἰς τὴν πόλιν βροχὴ χρυσοῦ. Ἐλέγετο ἐπίσης ὅτι ὁ Κάδμος εἶχε προσφέρει εἰς τὴν Ἀθηνᾶν τῆς Λίνδου χάλκινον δίσκον μὲ φοινικικὴν ἐπιγραφήν. Ἀπὸ τὸ μέρος της, ἡ θεὰ δὲν ὑπῆρξεν ἀγνώμων πρὸς τοὺς λάτρεις της. Τοὺς ἐδίδαξεν ὄχι μόνον τὴν κατεργασίαν τοῦ χαλκοῦ, ἀλλ' ἀκόμη καὶ τὴν τέχνην νὰ κατασκευάζουν ἀγάλματα, τὰ ὁποῖα ἔδιδαν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι εἶχαν ζωὴν καὶ κίνησιν.

Ὑπῆρχαν ἀκόμη ἱερὰ τῆς Ἀθηνᾶς εἰς μερικὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, εἰς τὴν Τρωάδα καὶ εἰς τὴν Μεγάλην Ἑλλάδα. Παγκοσμίως ἐπεκταθεῖσα, ἡ λατρεία τῆς θεᾶς ἠκολούθησεν εἰς ὅλους τοὺς σταθμούς της τὴν διάδοσιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὸν κόσμον.

Μαντεῖα τῆς Ἀθηνᾶς

Ἡ Ἀθηνᾶ δὲν εἶχε μαντεῖα. Πουθενὰ δὲν ὑπῆρχεν ἱερὸν τῆς θεᾶς ἀνάλογον μὲ τὸ ἱερὸν ποὺ εἶχεν ὁ Ζεὺς εἰς τὴν Δωδώνην καὶ ὁ Ἀπόλλων εἰς τοὺς Δελφούς. Ὁ μῦθος περὶ τῆς ἐμφανίσεώς της εἰς τὸν Βελλεροφόντην μέσα εἰς ὄνειρον, ὅταν τοῦ ἀπεκάλυψε τὸν τρόπον νὰ δαμάσῃ τὸν Πήγασον, καταδεικνύει ὅτι δὲν ἄρεσεν εἰς τὴν θεὰν νὰ καταφεύγῃ εἰς μεσάζοντας, διὰ νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν θέλησίν της.

Σύμφωνα μὲ μερικὰς παραδόσεις, ἐν τούτοις, ἡ 'Αθηνᾶ διεξεδίκησεν ἀπὸ τὸν 'Απόλλωνα «τὸ προνόμιον νὰ διερμηνεύῃ εἰς τοὺς θνητοὺς τὰς θελήσεις τοῦ Διός». Αἱ Θρίαι, πτερωταὶ Νύμφαι ποὺ κατοικοῦσαν εἰς τὸν Παρνασσόν, εἶχαν, ὡς ἐλέγετο, εὕρει τὸν τρόπον νὰ προλέγουν τὸ μέλλον ἀπὸ τὴν κίνησιν τῶν χαλικιῶν ποὺ παρασύρουν οἱ χείμαρροι. 'Η 'Αθηνᾶ ἐξέμαθεν ἀπὸ αὐτὰς τὴν προφητικὴν μέθοδόν των, τῆς ὁποίας, ἄλλωστε, ἕνας ἄλλος μῦθος ἀποδίδει τὴν ἐφεύρεσιν εἰς αὐτὴν τὴν ἰδίαν. 'Αλλὰ ὁ 'Απόλλων, ὁ ὁποῖος δὲν ἤθελε νὰ χάσῃ τὰ προνόμιά του ὡς διερμηνέως τοῦ Διός, ἀνεφέρθη εἰς τὸν ὕπατον τῶν θεῶν. 'Η ἀπόφασις ηὐνόησε τὸν 'Απόλλωνα, καὶ ἡ 'Αθηνᾶ, χολωθεῖσα, ἔρριψε τὰ ἄτυχα πετραδάκια εἰς τὴν πεδιάδα, ἡ ὁποία ἀπὸ τότε ὀνομάζεται Θριάσιον πεδίον. 'Η ἀνάμνησις αὐτοῦ τοῦ μαντείου τῆς 'Αθηνᾶς διετηρήθη εἰς ἀγγειογραφίας, αἱ ὁποῖαι παριστάνουν πολεμιστὰς «ποὺ στηρίζονται μὲ τὸ ἕνα γόνατον εἰς τὸ ἔδαφος καὶ ρίπτουν χαλίκια σφαιρικοῦ σχήματος ἐμπρὸς εἰς τὰ πόδια τῆς 'Αθηνᾶς, ἡ ὁποία, ἔνοπλος, προτείνει τὸ δεξιὸ ἢ τὸ ἀριστερὸ χέρι, εἰς ἔνδειξιν εὐνοϊκῆς ἢ δυσμενοῦς τύχης».

Οἱ Ἕλληνες ἐπίστευαν ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ προβλέπουν ἐνίοτε τὸ μέλλον ἀναλόγως τῶν ἐνδείξεων ποὺ παρεῖχε τὸ παιγνίδι τῶν κύβων, ἐπινόησις καὶ αὐτὸ τῆς 'Αθηνᾶς. Τὸ τέμενος, ὅμως, τῆς 'Ελευσῖνος, ὅπου, ὑπὸ τὰ ἐμβλήματα τῆς θεᾶς, εἶχεν ἀρχίσει ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ εἴδους αὐτοῦ τῆς μαντείας, δὲν ἄργησε νὰ μεταβληθῇ εἰς πραγματικὸν καταγώγιον. Ὄχι μόνον ἔκλεβαν εἰς τὸ παιγνίδι, ἀλλ' οἱ παῖκται μετέφεραν εἰς τὸ ἱερὸν καὶ τὰς ἐρωμένας των, καὶ ἔτσι «πολὺ συντόμως τὸ μέρος ἔγινε κακόφημον».

III. ΣΥΜΒΟΛΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ. ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ

Πολλά, ὅπως αἱ φυσικαὶ καὶ ἠθικαὶ ἰδιότητες καὶ αἱ δικαιοδοσίαι τῆς 'Αθηνᾶς, εἶναι καὶ τὰ σύμβολά της. 'Απὸ αὐτά, τὰ κυριώτερα εἶναι ἡ αἰγίς, τὸ δόρυ, ἡ γλαῦξ καὶ ἡ ἐλαία.

Πόθεν προήρχετο ἡ αἰγίς; Εἴδαμεν εἰς τὸ περὶ Διὸς κεφάλαιον, ὅτι ἡ αἰγὶς ἦτο τὸ δέρμα τῆς αἰγὸς 'Αμαλθείας. Κατ' ἄλλον μῦθον, ἡ 'Αθηνᾶ, ἀφοῦ ἐσκότωσε τὸ γίγαντα Πάλλαντα, τοῦ ἀφήρεσε τὸ δέρμα καὶ ἀπὸ αὐτὸ κατεσκεύασε τὸ τρομερὸν ὅπλον της. Τέλος, κατὰ τρίτην ἐκδοχήν, τὸ ὑλικὸν διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς αἰγίδος, ἡ κόρη τοῦ Διὸς τὸ ἐπῆρεν ἀπὸ τὸ πτῶμα τῆς Γοργοῦς, ἀφοῦ τὴν ἐθανάτωσεν. Ὁ Ὅμηρος περιγράφει τὴν αἰγίδα μὲ τὰ ἀκόλουθα λόγια: «'Η θεὰ μὲ τοὺς γλαυκοὺς ὀφθαλμοὺς ρίπτει εἰς τοὺς ὤμους της τὴν αἰγίδα, ὅπλον φοβερόν. 'Επάνω εἰς αὐτὸ διακρίνονται ἡ Διχόνοια, ἡ Δύναμις καὶ ἡ αἱματοβαμμένη Μάχη·

ἐπάνω εἰς αὐτό, ἐπίσης, ὑπάρχει ἡ κεφαλὴ τῆς Γοργοῦς, τοῦ φρικτοῦ τέρατος». Δύσκολον εἶναι νὰ ἀποσαφηνίσωμεν πῶς ἀκριβῶς ἐφαντάζετο τὴν αἰγίδα ὁ ποιητὴς τῆς Ἰλιάδος: δέρμα αἰγός, ἀσπίδα ἢ θώρακα;

Σύμφωνα μὲ τὰς περιγραφὰς ποὺ ἔχομεν, ἠμποροῦμεν νὰ φαντασθῶμεν τὴν αἰγίδα ὡς εἶδος ἐπανωφορίου, σκεπασμένην ἀπὸ λέπια, μὲ φίδια γύρω-γύρω καὶ τὸ Γοργόνειον εἰς τὸ μέσον. Ἡ θεὰ τὴν ἔρριπτε εἰς τοὺς ὤμους της κατὰ τρόπον ὥστε νὰ καλύπτεται καὶ ἓν μέρος τοῦ στήθους της· τὸ ὑπόλοιπον ἐκρέματο εἰς τὰ νῶτά της, τὴν δὲ ἄκραν ἡ θεὰ τὴν ἐκρατοῦσε περιτυλιγμένην εἰς τὸ ἀριστερὸ χέρι της, ὥστε νὰ ἠμπορῇ νὰ τὴν χρησιμοποιῇ καὶ ὡς ἀσπίδα. Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὸν Ὅμηρον καὶ τοὺς συγχρόνους του, ὁ κύριος προορισμὸς τῆς αἰγίδος ἦτο νὰ χρησιμοποιῆται ὡς ἀσπίς.

Ἡ ἀρχαιότης τῆς ἐν Ἑλλάδι λατρείας τῆς Ἀθηνᾶς ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν ἐποχήν, πολὺ μακρυνήν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνάγονται αἱ πρῶται ἀναπαραστάσεις τῆς θεᾶς, κατ' ἀρχὰς ἄμορφα εἴδωλα ἀπὸ πέτραν, καὶ ἐν συνεχείᾳ χονδροειδῆ ἀγάλματα ἀπὸ ξύλον, ποὺ μὲ τὸν καιρὸν τὰ ἀντικαθιστοῦσαν ἀπὸ ἄλλα ὁλονὲν τελειότερα. Τὰ πρῶτα ξόανα ἦσαν ἁπλοῖ κορμοί, εἰς τοὺς ὁποίους προσήρμοζαν χέρια καὶ κεφαλήν, ποὺ ἔφερε περικεφαλαίαν. Ἀπὸ τὴν τελευταίαν αὐτήν, οἱ τεχνῖται κατέβαλλαν ἰδιαιτέραν προσπάθειαν νὰ ἀφήνουν νὰ φαίνωνται τὰ ἀστραφτερὰ μάτια τῆς θεᾶς.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν διακρίνομεν δύο τύπους εἰς τὰ ἀγάλματα τῆς Ἀθηνᾶς: τὴν καθημένην καὶ τὴν ὀρθίαν. Ὁ πρῶτος ὑπεγράμμιζε τὸν εἰρηνικὸν χαρακτῆρα τῆς θεᾶς, ὁ δεύτερος τὸν πολεμικόν. Ἡ Ἀθηνᾶ τῆς Τροίας, διὰ τὴν ὁποίαν γίνεται λόγος εἰς τὴν Ἰλιάδα, ἦτο καθημένη. Μὲ τὴν μορφὴν αὐτὴν ἐπίσης τὴν ἀναπαρέστησεν ὁ γλύπτης Ἔνδοιος εἰς δύο ἀγάλματα, τὰ ὁποῖα προωρίζοντο ἓν διὰ τὰς Ἀθήνας καὶ ἓν διὰ τὰς Ἐρυθράς.

Ἡ ὀρθία Ἀθηνᾶ παρίσταται ἄλλοτε ἐν ἠρεμίᾳ, ἄλλοτε βαδίζουσα καὶ πάλλουσα τὸ δόρυ ἢ κρατοῦσα αὐτὸ πρὸ τοῦ στήθους της. Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, οἱ καλλιτέχναι προσέχουν ὁλονὲν περισσότερον τὰς λεπτομερείας τῶν ἐνδυμάτων καὶ τοῦ στολισμοῦ τῆς θεᾶς. Ἐπάνω ἀπὸ τὸν χιτῶνα φέρει ἱμάτιον, ποὺ ἀφήνει ἀκάλυπτον μέρος τοῦ στήθους καὶ καταπίπτει πρὸς τὸ δεξιὸν τοῦ σώματος.

Ἔπειτα ἀπὸ τοὺς μηδικοὺς πολέμους, τὴν ἐποχὴν ποὺ ἡ ἑλληνικὴ τέχνη εἶχε φθάσει, μὲ τὸν Φειδίαν, εἰς τὸ ἀπόγειόν της, ὁ τύπος τῆς Ἀθηνᾶς ἐσταθεροποιήθη, διὰ μακρὸν χρονικὸν διάστημα, ὡς πρὸς τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικά του. Ὁ μεγαλοφυὴς γλύπτης ἐποίησε πολλὰ ἀγάλματα τῆς προσφιλοῦς εἰς τοὺς

Ἀθηνᾶ Πολιάς. Μαρμάρινον ἄγαλμα.

Ἀθηναίους θεᾶς. Τὸ περιφημότερον ἦτο ἡ Ἀθηνᾶ Παρθένος, ἀπὸ χρυσὸν καὶ ἐλέφαντα, ἀπὸ τὸ ὁποῖον, δυστυχῶς, μόνον ἀντίγραφα διεσώθησαν, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πιστά, τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Ἀπὸ αὐτά, ἐκεῖνο ποὺ ὡς φαίνεται πλησιάζει περισσότερον τὸ πρωτότυπον εἶναι ἡ Ἀθηνᾶ τοῦ Βαρβακείου, ἀγαλμάτιον μικρῶν διαστάσεων.

Ὁ Φειδίας παρέστησε τὴν θεὰν ὡσὰν νὰ ἐξήρχετο ἀπὸ τὸ εἰδικῶς προωρισμένον εἰς αὐτὴν τμῆμα τοῦ ναοῦ, προκειμένου νὰ δεχθῇ τὰς τιμὰς τῶν πιστῶν της. Ἐφοροῦσεν ὡραιοτάτην ἀλλ' ἁπλῆν ἐνδυμασίαν, ἐντελῶς ἀντίθετον πρὸς τὸν πλοῦτον τοῦ στολισμοῦ. Ὁ μακρὸς χιτὼν ἔφθανε μέχρι τῶν ποδῶν της. Ἡ αἰγίς, τριγυρισμένη ἀπὸ φίδια, ἦτο ἀναδιπλωμένη εἰς τοὺς ὤμους της. Τὸ σῶμα ἐστηρίζετο εἰς τὸ δεξιὸ πόδι, ἐνῷ τὸ ἀριστερὸ εἶχεν ἐλαφρὰν κάμψιν, ἡ ὁποία ὅμως δὲν ἠλάττωνε καθόλου τὴν χάριν τοῦ σώματος εἰς τὸ σύνολόν του. Τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς κεφαλῆς ἔδειχναν ἐνεργητικότητα. Τὰ μαλλιὰ κατέπιπταν μέχρι τοῦ στήθους καὶ ἡ περικεφαλαία ἦτο κατάφορτος ἀπὸ γλυπτά, μεταξὺ τῶν ὁποίων μία σφίγξ, πήγασοι καὶ γρῦπες. Ὁ στολισμὸς τῆς κεφαλῆς συνεπληρώνετο ἀπὸ πλουσιώτατον περιδέραιον καὶ σκουλαρίκια. Τὸ ἀριστερὸ χέρι ἐστηρίζετο εἰς στρογγυλὴν ἀσπίδα, τῆς ὁποίας ἡ μὲν ἐξωτερικὴ πλευρά, πλὴν τοῦ Γοργονείου, ἔφερε παραστάσεις ἀπὸ μίαν μάχην τῶν Ἀμαζόνων, ἡ δὲ ἐσωτερικὴ ἀπὸ μίαν Γιγαντομαχίαν. Ἀκόμη καὶ τὰ σανδάλια τῆς θεᾶς ἦσαν πλουσίως στολισμένα μὲ παράστασιν συγκρούσεως Λαπιθῶν καὶ Κενταύρων. Εἰς τὴν βάσιν τοῦ ἀγάλματος παρίστατο ἡ γέννησις τῆς Πανδώρας. Τὸ δόρυ ἐστηρίζετο εἰς τὸν ἀριστερὸν ὦμον τῆς θεᾶς. Τὸ δεξιὸ χέρι της ἐστηρίζετο ἐπάνω εἰς στήλην καὶ ἐκρατοῦσεν ἄγαλμα τῆς Νίκης, ἱπταμένης.

Κατὰ τὸν Πλίνιον, τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου εἶχεν ὕψος περίπου 12 μέτρων, τῆς δὲ Νίκης περίπου 2 μέτρων.

Πολὺ μεγαλύτερον ἦτο τὸ ἄγαλμα τῆς Προμάχου Ἀθηνᾶς καί, ὡς ἐλέγετο, ἦτο ἐπίσης ἔργον τοῦ Φειδίου. Αὐτὸ εἶχε στηθῆ εἰς τὸ ὕπαιθρον, ΒΔ. τοῦ Παρθενῶνος. Ἦτο κολοσσιαῖον, ἐμυθεύετο δὲ ὅτι οἱ ταξιδεύοντες τὸ διέκριναν ἀπὸ τὸ Σούνιον. Ἐνδεδυμένη μὲ χιτῶνα, ἡ θεὰ ἐκοιτοῦσε πρὸς βορρᾶν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ βλέπῃ ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἀγορὰν τῆς ἀγαπημένης της πόλεως.

Τουλάχιστον εἰς δύο ἀπὸ τὰς ἐξωτερικὰς παραστάσεις τοῦ Παρθενῶνος εἰκονίζετο ἡ Ἀθηνᾶ: εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἀέτωμα, ὅπου ἀπεικονίζετο ἡ σκηνὴ τῆς γεννήσεώς της καὶ εἰς τὸ δυτικόν, ὅπου παριστάνετο ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ἐφιλονείκησε περὶ τῆς γῆς πρὸς τὸν Ποσειδῶνα.

Μεταξὺ τῶν ἀξιολογωτέρων ἀγαλμάτων τῆς Ἀθηνᾶς, ποὺ διε-

σώθησαν μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν τὴν Ἀθηνᾶν τῆς Αἰγίνης, ποὺ κρατεῖ ἀσπίδα καὶ δόρυ, τὴν Ἀθηνᾶν Velletri, ποὺ εὑρίσκεται εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Λούβρου, τὴν Ἀθηνᾶν Giustiniani, τὴν Ἀθηνᾶν τῆς συλλογῆς Stnahope, ποὺ θεωρεῖται ἔργον τοῦ Φειδίου καὶ τὴν Ἀθηνᾶν Farnèse, ἔργον κάποιου μαθητοῦ τοῦ μεγάλου γλύπτου.

Ἡ κόρη τοῦ Διὸς εἰκονίζετο ἐπίσης ἐπάνω εἰς τὰ ἀγγεῖα, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν. Χωρὶς νὰ ἀναφέρωμεν τοὺς παναθηναϊκοὺς ἀμφορεῖς, ἡ θεὰ εἰκονίζεται εἰς τὰς ἀγγειογραφίας εἰς διαφόρους σκηνάς, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἡ πλέον ἀγαπητὴ εἰς τὸν λαὸν εἶναι ἡ σκηνὴ τῆς γεννήσεώς της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΑΠΟΛΛΩΝ

I. Ο ΑΠΟΛΛΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΜΥΘΟΛΟΓΙΑΝ

Εἰς τὸ ἐξαίρετον βιβλίον του «Ἱστορία τῆς Μαντικῆς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα», ὁ Bouché-Leclercq καθορίζει κατὰ τρόπον πολὺ ἐπιτυχῆ τὴν θέσιν τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς τὴν ἑλληνικὴν Μυθολογίαν. «Ὁ τύπος τοῦ Ἀπόλλωνος», γράφει, «ὡς ἰδανικὸν ρώμης, χάριτος καὶ ἀξιοπρεπείας, ὁ ὁποῖος περιλαμβάνει ὅ,τι θεῖον ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ ὁ ἄνθρωπος, μεταμορφωμένος καὶ ἀπηλλαγμένος ἀπὸ τὸν θάνατον, σημειώνει εἰς τὴν ἠθικὴν ἐξέλιξιν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς τὴν ἔναρξιν νέας ἐποχῆς. Ὁ Ἀπόλλων εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς τελευταίους καρποὺς τῆς μυθοπλαστικῆς φαντασίας τῶν Ἑλλήνων· εἶναι ἐπίσης καὶ ὁ τελειότερος».

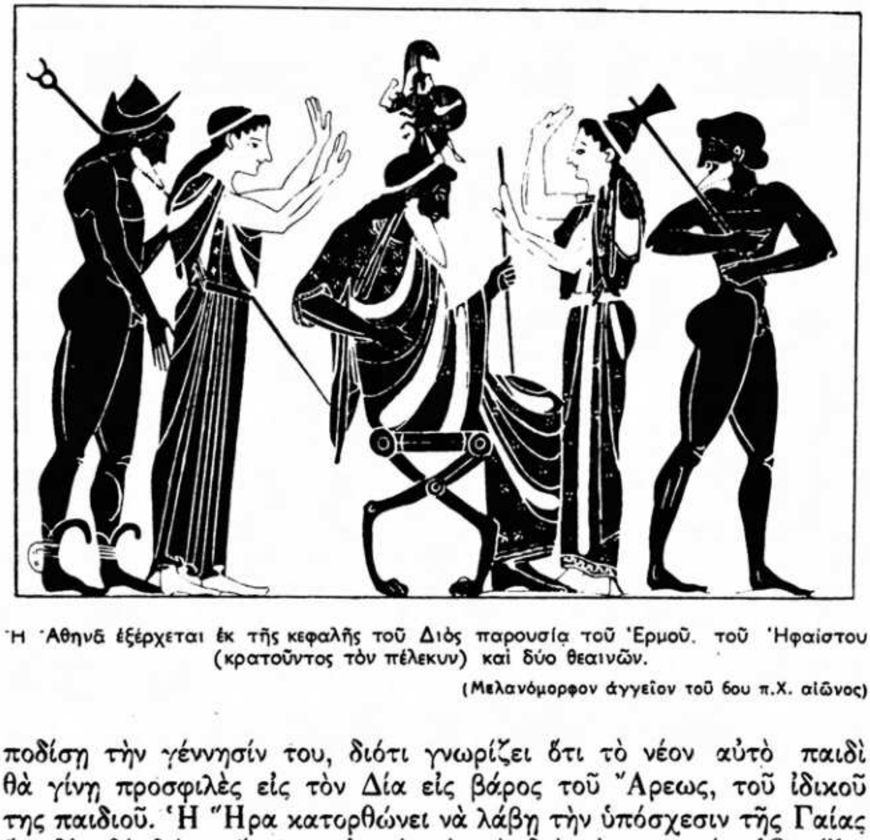
Πράγματι, ὁ Ἀπόλλων ἀπέχει ὀλιγώτερον ἀπὸ τὴν ἀνθρωπότητα παρὰ οἱ ἄλλοι θεοί, μὲ τοὺς ὁποίους ἠσχολήθημεν μέχρι τοῦδε. Ἡ ἑλληνικὴ φαντασία ἐστόλισε τὸν υἱὸν αὐτὸν τοῦ Διὸς μὲ ὅλας τὰς φυσικὰς καὶ ἠθικὰς ἰδιότητας, ποὺ ἀποτελοῦσαν δι' αὐτὴν ἰδανικά. Ἐπὶ πλέον, τοῦ ἀπέδωσεν ὡρισμένα μειονεκτήματα καὶ πάθη, διὰ τὰ ὁποῖα οἱ Ἕλληνες ἐπεδίωκαν, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, νὰ εὕρουν δικαιολογίαν δι' ἑαυτούς. Ὁ Ἀπόλλων, λέγει ἀκόμη ὁ Bouché-Leclercq, «ἦτο αὐτὸ ποὺ κάθε Ἕλλην ἤθελε νὰ εἶναι: ὡραῖος, ἀλλὰ μὲ κάλλος ἀρρενωπὸν καὶ χαριτωμένον συγχρόνως, δυνατός, γενναῖος, συνετός, ἐπιδέξιος κυρίως, ἐξ ἴσου ἐπιδιδόμενος εἰς τὴν ἐπιστήμην, τὰς τέχνας καὶ τὰς ἀπολαύσεις, εὐαίσθητος εἰς τὴν φιλίαν, ἐλάχιστα τρυφερός, καὶ τόσον ἐρωτευμένος μὲ τὴν προσωπικήν του ἐλευθερίαν, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ ὑποφέρῃ τὸ ζυγὸν τοῦ γάμου».

Ἡ γέννησις τοῦ Ἀπόλλωνος

Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀναφέρουν πολλὰς ἐκδοχὰς σχετικῶς μὲ τὴν γέννησιν τοῦ Ἀπόλλωνος. Τὸν παρουσιάζουν ἄλλοτε ὡς

υἱὸν τῆς 'Αθηνᾶς καὶ τοῦ 'Ηφαίστου, ἄλλοτε ὡς γεννηθέντα ἀπὸ τὸν Κορύβαντα εἰς τὴν Κρήτην, τὸν Σειληνὸν εἰς τὴν 'Αρκαδίαν, τὸν Μάγνητα εἰς Δίδυμα. 'Εν τούτοις, ἡ γενικῶς ἀποδεκτὴ παράδοσις εἶναι ἐκείνη, ποὺ θεωρεῖ ὡς γονεῖς τοῦ 'Απόλλωνος τὸν κυρίαρχον τοῦ 'Ολύμπου καὶ τὴν Λητώ, κόρην τοῦ Τιτᾶνος Κοίου καὶ τῆς Τιτανίδος Φοίβης.

'Ο 'Απόλλων, λοιπόν, εἶναι ἕνα παιδὶ νόθον. 'Ως τοιοῦτον εἶναι, πρὸ τῆς γεννήσεώς του ἀκόμη, ἀντικείμενον τοῦ μίσους τῆς "Ηρας, συζύγου τοῦ Διός. 'Η "Ηρα θέλει μὲ κάθε τρόπον νὰ ἐμ-

Ἡ Ἀθηνᾶ ἐξέρχεται ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς παρουσίᾳ τοῦ Ἑρμοῦ, τοῦ Ἡφαίστου (κρατοῦντος τὸν πέλεκυν) καὶ δύο θεαινῶν.

(Μελανόμορφον ἀγγεῖον τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος)

ποδίση τὴν γέννησίν του, διότι γνωρίζει ὅτι τὸ νέον αὐτὸ παιδὶ θὰ γίνη προσφιλὲς εἰς τὸν Δία εἰς βάρος τοῦ "Αρεως, τοῦ ἰδικοῦ της παιδιοῦ. 'Η "Ηρα κατορθώνει νὰ λάβη τὴν ὑπόσχεσιν τῆς Γαίας ὅτι δὲν θὰ δώση ἄσυλον εἰς τὴν Λητὼ διὰ τὸν τοκετόν. 'Ορκίζεται ὅτι ἡ δυστυχὴς δὲν θὰ ἠμπορέση νὰ φέρη εἰς τὸ φῶς τὸ πολύτιμον φορτίον της, παρὰ ἐκεῖ ὅπου δὲν φθάνουν αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου. Εὐτυχῶς, ὑπῆρχεν ἓν μέρος ποὺ εἶχε τὴν ἰδιότητα αὐτήν. Ἦτο μία νῆσος πλέουσα, τὴν ὁποίαν ὁ Ποσειδῶν εἶχε σκεπάσει μὲ τὰ κύματα τῆς θαλάσσης καὶ ἡ ὁποία, παρασυρομένη ἀπὸ τὰς τρικυμίας, ἐπλανᾶτο εἰς τὰς ἀπεράντους ἐκτάσεις τοῦ ὠκεανοῦ.

Ὁ Ποσειδῶν ἐσταμάτησε τὴν νῆσον, ἔκαμε νὰ ἀναδυθοῦν ἀπὸ τὰ βάθη τῶν ἀβύσσων τέσσαρες στύλοι καὶ τὴν ἐστήριξεν ἐπάνω εἰς αὐτούς. Ἡ νῆσος ἔλαβε τὸ ὄνομα Δῆλος.

Ὁ Ὁμηρικὸς ὕμνος πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα ἀπαριθμεῖ ὅλα τὰ μέρη, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐπέρασεν ἡ ἀτυχὴς Λητὼ χωρὶς νὰ εὑρίσκη ἄσυλον: τὴν Ἀττικήν, τὴν Εὔβοιαν, τὴν Θρᾴκην, τὰς νήσους Ἴμβρον, Λέσβον, Χίον, Σάμον καὶ Κῶν. «Εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς χώρας ἐπῆγεν ἡ ἐπίτοκος Λητώ, καὶ ἐρωτοῦσε μήπως ἤθελαν νὰ δεχθοῦν τὸν υἱόν της. Ἀλλ' ὁ φόβος ἦτο μεγάλος, καὶ ὅσον πλούσιαι καὶ ἂν ἦσαν, καμμία δὲν ἐτόλμησε νὰ δεχθῇ τὸν Ἀπόλλωνα».

Ἀκόμα καὶ ἡ Δῆλος, ἂν πιστεύσωμεν τὸν ποιητὴν τοῦ Ὁμηρικοῦ ὕμνου, τοῦ ἀφιερωμένου εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, δὲν ἔδειξε καμμίαν προθυμίαν νὰ δεχθῇ τὴν Λητώ: «Ἔχω ἕνα φόβον, Λητώ, καὶ δὲν θὰ σοῦ τὸν κρύψω. Λέγουν ὅτι ὁ Ἀπόλλων θὰ εἶναι γεμάτος ὑπεροψίαν, ὅτι θὰ κυβερνήσῃ σατραπικῶς τοὺς ἀθανάτους καὶ τοὺς θνητοὺς ἐπάνω εἰς τὴν εὔφορον γῆν. Φοβοῦμαι λοιπὸν ὅτι, μόλις ἰδῇ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, θὰ μὲ περιφρονήσῃ διότι εἶμαι στεῖρα, καὶ σπρώχνοντάς με μὲ τὸ πόδι του θὰ μὲ στείλῃ εἰς τὴν ἀνοικτὴν θάλασσαν». Διὰ νὰ γίνῃ, λοιπόν, δεκτὴ ἡ Λητὼ εἰς τὴν Δῆλον, ἀναλαμβάνει δι' ὅρκου τὴν ὑποχρέωσιν ὅτι ὁ Ἀπόλλων «θὰ κτίσῃ ἐκεῖ λαμπρὸν ναὸν μὲ μαντεῖον διὰ τοὺς θνητούς, δι' ὅλους τοὺς θνητούς, διότι ἡ φήμη του θὰ εἶναι ἄπειρος».

Ἡ κατάρα, ὅθεν, τῆς Ἥρας ἀπέβη ματαία· ἡ Λητὼ ἔχει καταφύγιον. Ἀλλ' ἡ ἀμείλικτος σύζυγος τοῦ Διὸς δὲν ἀφοπλίζεται ἀπὸ αὐτό. Διὰ νὰ παρεμποδίσῃ τὴν γέννησιν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἡ Ἥρα κατακρατεῖ εἰς τὸν Ὄλυμπον τὴν Εἰλείθυιαν, τὴν θεὰν τῶν τοκετῶν. «Ἐννέα ἡμέρας καὶ ἐννέα νύκτας, ἡ Λητὼ ὑπέφερεν ἀπὸ πόνους». Εἰς τὸ τέλος, αἱ ἄλλαι θεαὶ ποὺ εἶχαν τρέξει πλησίον τῆς Λητοῦς, ἔστειλαν τὴν Ἶριδα νὰ εὕρῃ τὴν Εἰλείθυιαν καὶ νὰ τῆς ὑποσχεθῇ ἐκ μέρους των «ἕνα μεγάλο περιδέραιον μὲ χρυσοῦν νῆμα». Ἡ Εἰλείθυια τρέχει τότε εἰς Δῆλον καὶ εὐθὺς «ἡ Λητὼ αἰσθάνεται ὅτι πρόκειται νὰ γεννήσῃ, καὶ ἀγκαλιάζει μὲ τὰ χέρια της ἕνα δένδρον καὶ γονατίζει εἰς τὴν τρυφερὰν χλόην· καί, ἐνῷ ἡ γῆ κάτω ἀπὸ αὐτὴν γελᾶ, τὸ παιδὶ βγαίνει στὸ φῶς. Αἱ ἄλλαι θεαὶ ἔπλυναν τὸ νεογέννητον μὲ καθαρὸ νερό, τὸ ἔντυσαν μὲ λευκὸν πέπλον καὶ χρυσῆν ζώνην, ἡ δὲ Θέμις τοῦ προσέφερε νέκταρ καὶ ἀμβροσίαν».

Κατ' ἄλλον μῦθον, ὁ Ἀπόλλων δὲν ἐγεννήθη εἰς τὴν Δῆλον, ἀλλ' εἰς τὴν Ὀρτυγίαν, πλησίον τῆς Ἐφέσου. Ἐκεῖ ὑπῆρχε δάσος ἀπὸ κυπαρίσσους. Εἰς αὐτὸ ἐσταμάτησεν ἡ Λητὼ καί, μετὰ τὸν τοκετόν, ἐλούσθη εἰς τὸν Κεγχριόν.

Ἄλλαι πόλεις, ποὺ διεξεδίκουν τὴν τιμὴν ὅτι εἰς αὐτὰς εἶχε γεν-

νηθῆ ὁ Ἀπόλλων, ἦσαν ἡ Τέγυρα τῆς Βοιωτίας καὶ ἡ Ἀμφιγένεια τῆς Τριφυλίας.

Ἂς σημειώσωμεν ἀκόμη τὴν ἐκδοχήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Λητὼ κατήγετο ἀπὸ τὴν χώραν τῶν Ὑπερβορείων, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἔφυγε μεταμορφωμένη εἰς λύκαιναν, διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὰς διώξεις τῆς Ἥρας, καὶ ἔφθασεν εἰς Δῆλον ἔπειτα ἀπὸ συνεχῆ πορείαν δώδεκα ἡμερῶν καὶ δώδεκα νυκτῶν.

Τέλος, ἐλέγετο ὅτι ἡ Λητώ, μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, εἶχε μεταβῆ εἰς τὴν Λυκίαν. Ἐκεῖ ἐσταμάτησε, κατ' ἄλλους μὲν πλησίον πηγῆς κατ' ἄλλους δὲ πλησίον ἕλους, διὰ νὰ πίῃ ἢ διὰ νὰ λούσῃ τὰ παιδιά της. Οἱ βοσκοὶ ἀπὸ τὰ πέριξ ἔτρεξαν τότε διὰ νὰ ἐκδιώξουν τὴν ξένην. Αὐθωρεὶ μετεμορφώθησαν εἰς βατράχους. Μία παραλλαγὴ τοῦ ἰδίου μύθου λέγει ὅτι, ἀφοῦ ἐξεδιώχθη ἀπὸ τοὺς βοσκούς, ἡ Λητὼ ἔφθασεν, ὁδηγουμένη ἀπὸ λύκους, εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ξάνθου, ἐλούσθη καὶ ἀφιέρωσε τὸν ποταμὸν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα. Ἀφοῦ δὲ ὠνόμασε τὴν χώραν «Λυκία», ἀπὸ τὴν λέξιν «λύκος», ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πηγήν, ποὺ ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω, καὶ ἐτιμώρησε τοὺς βοσκοὺς μεταμορφώσασα αὐτοὺς εἰς βατράχους.

Ἀθηνᾶ καὶ Ποσειδῶν ἀμφισβητοῦντες τὴν κατοχὴν τῆς Ἀττικῆς.
(Ἀγγειογράφος Ἄμασις, 6ος αἰὼν π.Χ.)

Ὁ Ἀπόλλων καὶ ὁ Πύθων

Κατά τινας συγγραφεῖς, ἡ Λητώ, προτοῦ ἀκόμα γεννήσῃ τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἄρτεμιν, ὑπέστη τὴν δίωξιν τοῦ Πύθωνος, τὸν ὁποῖον εἶχε στείλει ἐναντίον της ἡ Ἥρα. Ὁ Πύθων ἦτο τέρας φρικτόν, δράκων θηλυκός. Εἶχε γεννηθῆ ἀπὸ τὴν Γῆν καὶ χρησι-

μοποιηθῇ ὡς τροφὸς τοῦ Τυφωέως. «Ὅποιος τὸν συναντοῦσε, ἐγνώριζε τὸν θάνατον». Παρὰ ταῦτα, ὁ Πύθων δὲν κατώρθωσε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν γέννησιν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὸν Παρνασσόν. Ἀκριβῶς ἐναντίον αὐτοῦ ὁ νεογέννητος Ἀπόλλων θὰ ρίψῃ τὰ πρῶτα βέλη του, τὰ ὁποῖα τοῦ κατεσκεύασεν ὁ Ἥφαιστος.

Οἱ ἀρχαῖοι ἐτοποθετοῦσαν τὸ πεδίον τῆς μάχης τοῦ Ἀπόλλωνος κατὰ τοῦ Πύθωνος εἰς διάφορα μέρη: εἰς τὴν Κρήτην, τὴν Σικυῶνα καὶ ἀλλαχοῦ. Κατὰ τὴν ἐπικρατεστέραν γνώμην, ἡ μάχη αὐτὴ εἶχε γίνει εἰς τὴν **Φωκίδα**, εἰς τὸ σημεῖον ἀκριβῶς ἐκεῖνο, ὅπου ὑψώνετο τὸ περιφημότερον ἱερὸν τοῦ θεοῦ, εἰς τοὺς Δελφούς.

Κατὰ τὸν Ὁμηρικὸν ὕμνον, ὁ Ἀπόλλων εἶχε μόλις τεσσάρων ἡμερῶν ἡλικίαν, ὅταν ὥρμησεν ἀπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ Ὀλύμπου διὰ τὸ ταξίδιον ποὺ θὰ τὸν ἔφερεν εἰς τὰς πλαγιὰς τοῦ Παρνασσοῦ. Διέρχεται τὴν Πιερίαν, τὴν Εὔβοιαν, τὴν Βοιωτίαν καὶ σταματᾷ πλησίον τῆς Ἁλιάρτου, ὅπου, παρὰ τὴν πηγὴν Τελφοῦσσαν, σχεδιάζει νὰ ἱδρύσῃ ναόν. Ἀλλὰ ἡ Νύμφη, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει ἡ περιοχή, καὶ ἡ ὁποία ἔχει τὸ ἴδιον ὄνομα μὲ αὐτήν, ἀποτρέπει τὸν θεὸν ἀπὸ τὰ σχέδιά του. «Ὁ θόρυβος τῶν ἀλόγων καὶ τῶν μουλαριῶν, ποὺ ἔρχονται στὶς ὄχθες μου νὰ πιοῦν νερό, δὲν θὰ σὲ ἀφήσῃ ποτὲ ἥσυχον. Ἐδῶ, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι προτιμοῦν νὰ βλέπουν καλοφτιαγμένα κάρρα καὶ γρήγορα ἄλογα, παρὰ ἕνα μεγάλο ναὸ ἢ τὰ πολλὰ πλούτη ποὺ θὰ περιέχῃ». Καὶ τὸν συμβουλεύει νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Κρίσσαν, «στὶς πλαγιὲς τοῦ Παρνασσοῦ, ὅπου ποτὲ δὲν θὰ περάσῃ κάρρο, ὅπου ποτὲ δὲν θὰ ἀκουσθοῦν ἄλογα γύρω ἀπὸ τὸν πλούσιο βωμό σου». Ἀλλὰ ἐκεῖ ἀκριβῶς εὑρίσκετο τὸ φίδι Πύθων, «ποὺ ἔκαμε πολὺ κακὸ στοὺς ἀνθρώπους, τόσο σ' αὐτοὺς τοὺς ἴδιους ὅσο καὶ στὰ πρόβατά τους». Ὁ Ἀπόλλων ρίπτει τότε κατὰ τοῦ ἀπαισίου τέρατος ἕνα «ἀκατανίκητον βέλος». Καταληφθεὶς ἀπὸ φοβεροὺς πόνους ὁ Πύθων συσπειρώνεται, ἐκτινάσσεται καὶ συγχρόνως κραυγάζει γοερῶς· τέλος, συνεκέντρωσε τὰς δυνάμεις του καί, ἕρπων ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, εἰσέδυσεν εἰς τὸ δάσος, ὅπου καὶ ἀπέθανεν ἀπὸ τὴν αἱμορραγίαν. Τότε ὁ Φοῖβος Ἀπόλλων εἶπε: «Λειῶσε, τώρα, ἐκεῖ ποὺ κοίτεσαι, ἐπάνω στὴ γῆ ποὺ τρέφει τοὺς ἀνθρώπους. Δὲν θὰ προκαλῇς πιὰ τὸ χαμὸ τῶν θνητῶν. Οὔτε ὁ Τυφωεύς, οὔτε ἡ Χίμαιρα θὰ ἠμπορέσουν νὰ σὲ ἀπαλλάξουν ἀπὸ τὸ θάνατο. Ἐδῶ θὰ σὲ λειώσουν τὸ μαῦρο χῶμα καὶ ὁ λαμπρὸς Ὑπερίων».

Διὰ νὰ σκοτώσῃ τὸ τέρας, ὁ Ἀπόλλων εἶχεν ὑποπέσει εἰς ἓν παράπτωμα. Διὰ νὰ ἐξαγνισθῇ, κατεδίκασεν ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτόν του εἰς ἐξορίαν, ἑνὸς ἔτους κατὰ τοὺς μέν, ὀκτὼ ἐτῶν κατ' ἄλλους,

εἰς τὴν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν, ὅπου καθ' ὅλον αὐτὸ τὸ διάστημα ἐπλανᾶτο χωρὶς νὰ χρησιμοποιῇ τὸ κῦρος καὶ τὴν αἴγλην τοῦ θεοῦ. Ὅταν ἡ ποινή του ἐτελείωσεν, ἐπέστρεψεν εἰς τοὺς Δελφοὺς στεφανωμένος μὲ δάφνην καὶ κρατῶν εἰς τὸ χέρι ἕνα κλάδον τοῦ φυτοῦ αὐτοῦ.

Διὰ νὰ ἑορτάσουν τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ θεοῦ εἰς τὴν πόλιν των, οἱ κάτοικοι τῶν Δελφῶν ἵδρυσαν τὴν ἑορτὴν Σεπτήρια, ποὺ ἐτελεῖτο κάθε ἐννέα χρόνια. Ἦτο ἓν εἶδος παντομίμας, ποὺ ἀναπαρίστανε τὰς φάσεις τοῦ ἀγῶνος τοῦ Ἀπόλλωνος κατὰ τοῦ Πύθωνος. Πλησίον τοῦ ἱεροῦ τοῦ θεοῦ, κατεσκεύαζαν μίαν καλύβην ἀπὸ ξύλα· αὐτὴ παρίστανε τὴν φωλεὰν τοῦ τέρατος. Πομπή, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς ἕνα παιδί, τοῦ ὁποίου ἔζουσαν καὶ οἱ δύο οἱ γονεῖς, ἐπλησίαζεν ἀπὸ ἕνα πλάγιον μονοπάτι, χωρὶς κανένα ἀπολύτως θόρυβον, τὴν ξυλίνην καλύβην. Ὅλοι ἐκρατοῦσαν ἀναμμένας δᾶδας. Τὸ παιδί, τὸ ὁποῖον ἔπαιζε τὸν ῥόλον τοῦ Ἀπόλλωνος, ἔρριπτεν ἔξαφνα κατὰ τῆς καλύβης ἓν βέλος. Τότε, ὡς ἐκ συνθήματος, ὅλος ὁ κόσμος ὡρμοῦσεν ἐναντίον της καὶ τῆς ἔβαζε φωτιά. Ἔπειτα ἀπὸ αὐτό, ὅλοι ἔφευγαν τρέχοντες, χωρὶς νὰ γυρίσουν οὔτε μιὰ φορὰ νὰ κοιτάξουν ὀπίσω. Ὅσον διὰ τὸ παιδὶ ποὺ εἶχεν ὁδηγήσει τὴν πομπήν, αὐτό, μαζὶ μὲ πολλοὺς συνομηλίκους του κατηυθύνετο πρὸς βορρᾶν, μέχρι τῶν Τεμπῶν, ὅπου προσέφεραν θυσίαν εἰς τὸν βωμὸν τοῦ θεοῦ. Κατόπιν, ὅλη ἡ συνοδεία ἔκοπτε κλάδους δάφνης καὶ ἐπανήρχετο εἰς τοὺς Δελφοὺς διὰ τῆς Ἱερᾶς Ὁδοῦ, τῆς Πυθιάδος ὁδοῦ, ἀπὸ τὴν ὁποίαν εἶχε περάσει καὶ ὁ Ἀπόλλων. Τὸ δεύτερον αὐτὸ μέρος τῶν Σεπτηρίων ὠνομάζετο Δαφνηφόρια, ἑωρτάζετο δὲ καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ Ἀπόλλων εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἀδμήτου καὶ τοῦ Λαομέδοντος

Ἡ ἰδέα τοῦ ἐξαγνισμοῦ διὰ κάποιο παράπτωμα ἐπανευρίσκεται εἰς δύο ἄλλους μύθους, οἱ ὁποῖοι παρουσιάζουν τὸν Ἀπόλλωνα ἐξηναγκασμένον νὰ ὑπηρετήσῃ ὡς δοῦλος τοῦ Ἀδμήτου καὶ τοῦ Λαομέδοντος. Ὁ Ἀπόλλων εἶχε καταδικασθῆ, ὡς ἐλέγετο, νὰ γίνῃ δοῦλος τοῦ Ἀδμήτου, βασιλέως τῶν Φερρῶν, λόγῳ τοῦ φόνου, ὄχι τῶν Κυκλώπων, ὅπως γράφουν μερικοὶ συγγραφεῖς (οἱ Κύκλωπες ἦσαν ἀθάνατοι), ἀλλὰ τῶν υἱῶν των. Ὁ Ἀπόλλων ἤθελε νὰ ἐκδικηθῇ τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ του Ἀσκληπιοῦ, ποὺ τὸν εἶχε κεραυνοβολήσει ὁ Ζεύς. Καὶ ἐπειδὴ δὲν ἠμποροῦσεν οὔτε τὸν Δία νὰ τιμωρήσῃ, οὔτε νὰ θανατώσῃ τοὺς Κύκλωπας, ποὺ εἶχαν κατασκευάσει τὸν κεραυνόν, ἐστράφη κατὰ τῶν ἀπογόνων των.

Εἶναι ἀληθές, ὅμως, ὅτι ἄλλοι συγγραφεῖς λέγουν ὅτι ἡ δουλεία τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς τὸν Ἄδμητον ἦτο ἑκουσία καὶ ὅτι ὠφείλετο

εἰς τὸν ἔρωτα ποὺ ᾐσθάνετο ὁ θεὸς διὰ τὸν Ἄδμητον. Ἡ τελευταία αὐτὴ ὑπόθεσις εἶναι ἀντίθετος μὲ τὴν διαγωγὴν τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅπως τὴν παρουσιάζουν οἱ μῦθοι. Πράγματι, χάρις εἰς τὸν Ἀπόλλωνα ὁ Ἄδμητος ἐπέτυχε νὰ λάβῃ ὡς σύζυγον τὴν Ἄλκηστιν, κόρην τοῦ βασιλέως Πελίου. Ὁ βασιλεὺς αὐτὸς εἶχεν ὁρκισθῇ ὅτι θὰ ἔδιδε τὴν κόρην του μόνον εἰς ἐκεῖνον, ποὺ θὰ ἦτο ἱκανὸς νὰ φέρῃ ἐνώπιόν του ἅρμα συρόμενον ἀπὸ λέοντα καὶ ἀγριόχοιρον. Ἡ ἐπέμβασις τοῦ Ἀπόλλωνος ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Ἄδμητον νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὸν ὅρον ποὺ ἐφαίνετο ἀνεκπλήρωτος. Ὁ γάμος ἔγινε, λοιπόν, νέα ὅμως καὶ τρομερωτέρα δοκιμασία ἀνέμενε τὸν Ἄδμητον. Ὅταν εἰσῆλθεν εἰς τὸν νυμφικὸν θάλαμον, τὸν εὗρεν γεμάτον ἀπὸ φίδια. Τὰ εἶχε στείλει ἡ Ἄρτεμις, ὠργισμένη ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τὴν εἶχαν λησμονήσει κατὰ τὰς θυσίας, ποὺ προσεφέρθησαν ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν γάμων. Καὶ τότε, ἐπίσης, ὁ Ἀπόλλων ἐπενέβη, διὰ νὰ σώσῃ τὸν προστατευόμενόν του. Κατεπράϋνε τὴν ἀδελφήν του, κατόπιν δέ, ὡς ἐλέγετο, ἐπωφελήθη ἀπὸ μίαν στιγμήν, ποὺ αἱ Μοῖραι εἶχαν μεθύσει καὶ ἐπέτυχεν ἀπὸ αὐτὰς νὰ τροποποιήσουν τὴν ἀπόφασίν των διὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀδμήτου. Σύμφωνα μὲ τὴν τροποποίησιν, ὁ Ἄδμητος δὲν θὰ ἀπέθνησκεν ἄν, ὅταν θὰ ἔφθανεν ἡ τελευταία του ὥρα, ἕνας ἀπὸ τοὺς πλησιεστέρους συγγενεῖς του θὰ ἐδέχετο νὰ ἀποθάνῃ ἀντ' αὐτοῦ. Παρὰ τὴν μεγάλην των ἡλικίαν, ὁ πατέρας του καὶ ἡ μητέρα του ἠρνήθησαν νὰ προβοῦν εἰς τὴν θυσίαν αὐτήν. Μόνη ἡ Ἄλκηστις, ἡ ἀγαπημένη σύζυγος, προσέφερεν ἑκουσίως τὸν ἑαυτόν της εἰς τὸν θάνατον. Θὰ ἴδωμεν εἰς ἄλλο μέρος πῶς ἐσώθη ἀπὸ τὸν Ἡρακλέα.

Ἡ δουλεία τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς τὸν Λαομέδοντα τῆς Τροίας, δὲν ἔχει ὡς σκοπὸν τὸν ἐξαγνισμόν του διὰ κάποιον φόνον. Ἦτο συνέπεια τῆς ἐπαναστατικῆς κινήσεως, ἡ ὁποία εἶχε συνενώσει τὴν Ἥραν, τὸν Ποσειδῶνα, τὴν Ἀθηνᾶν καὶ τὸν Ἀπόλλωνα ἐναντίον τοῦ Διός, ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ ὁποίου αἱ θεότητες αὐταὶ ἤθελαν νὰ ἀπαλλαγοῦν. Ὁ ὕπατος τῶν θεῶν κατώρθωσε νὰ ἐξουδετερώσῃ τὴν συνωμοσίαν χάρις εἰς τὴν Θέτιδα, ἡ ὁποία τὸν εἰδοποίησε σχετικῶς καὶ ἔφερεν εἰς βοήθειάν του τὸν ἑκατόγχειρα Βριάρεων. Διὰ νὰ ἐξαγνισθοῦν ἀπὸ τὰ σφάλματά των, ὁ Ποσειδῶν καὶ ὁ Ἀπόλλων ὑπεχρεώθησαν νὰ γίνουν δοῦλοι τοῦ Λαομέδοντος.

Εἰς τὸν Ἀπόλλωνα ἀνετέθη ἡ φύλαξις τῶν ποιμνίων εἰς τὴν Ἴδην, εἰς δὲ τὸν Ποσειδῶνα ἡ κατασκευὴ τῶν τειχῶν τῆς Τροίας. Κατὰ τὸν Πίνδαρον, καὶ ὁ Ἀπόλλων εἶχε λάβει μέρος εἰς τὴν τειχοποιΐαν αὐτήν. Κατασκευασμένα ἀπὸ θεούς, τὰ τείχη τῆς Τροίας ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀπόρθητα, πλήν, ὡς ἐλέγετο, ὁ Ἀπόλ-

λων καὶ ὁ Ποσειδῶν εἶχαν χρησιμοποιήσει ὡς βοηθὸν εἰς τὸ ἔργον των καὶ ἕνα θνητόν, τὸν Αἰακόν. Ὁ Λαομέδων εἶχεν ὑποσχεθῆ κάποιαν ἀμοιβὴν εἰς τοὺς ἐργάτας του, μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν ὅμως τοῦ ἔργου ἠρνήθη νὰ τὴν καταβάλῃ. Ὁ Ποσειδῶν τὸν ἐξεδικήθη ἀργότερον μὲ τὴν βοήθειαν ποὺ ἔδωσεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐναντίον τῶν Τρώων. Ἀντιθέτως, ὁ Ἀπόλλων δὲν ἐξεδήλωσε καμμίαν μνησικακίαν. Κατὰ τὸν Ἀπολλόδωρον τὸν Ἀθηναῖον, ἐν τούτοις, καὶ οἱ δύο θεοὶ ἐξεδικήθησαν ἀγρίως τὸν Λαομέδοντα. «Ὁ Ἀπόλλων ἔστειλεν εἰς τὴν χώραν πανώλη, ὁ δὲ Ποσειδῶν

Ἀθηνᾶ, Ἡρακλῆς, Ἑρμῆς καὶ Διόνυσος ἐπὶ μελανομόρφου ἀγγείου (6ος αἰὼν π. Χ.).

τέρας θαλάσσιον, τὸ ὁποῖον ἀνήρπαζε τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τοὺς ἀγρούς».

Ἀπόλλων Ὑπερβόρειος

Ἀνεφέραμεν προηγουμένως τὸν μῦθον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ Λητώ, ἡ μητέρα τοῦ Ἀπόλλωνος, εἶχεν ἔλθει ἀπὸ μίαν χώραν, ποὺ ὠνομάζετο Ὑπερβόρειος. Ἡ μυθικὴ αὐτὴ περιοχή, εἶδος ἐπιγείου παραδείσου, ἐτοποθετεῖτο ἀπὸ τὴν φαντασίαν τῶν Ἑλλήνων «εἰς μέρος ὅπου κανεὶς ἐξερευνητὴς δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ τὴν ἀνακαλύψῃ, δηλαδὴ πέραν τῶν Ριπαίων ὀρέων, τὰ ὁποῖα μετεκινοῦντο καὶ ἀπεμακρύνοντο ἐφ' ὅσον αἱ γεωγραφικαὶ ἔρευναι, ἐν τῇ προόδῳ των, ἐπλησίαζαν πρὸς αὐτά». Εἰς αὐτὴν ἐβασίλευεν αἰωνία ἄνοιξις, ἀπὸ αὐτὴν δὲ προήρχοντο τὰ ὀρτύκια καὶ οἱ κύκνοι.

Σύμφωνα μὲ ἕνα μῦθον, εὐθὺς μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ Ἀπόλ-

λωνος, οἱ Ὑπερβόρειοι εἶχαν στείλει δύο νεάνιδας, τὴν Ὑπερόχην καὶ τὴν Λαοδίκην, νὰ φέρουν εἰς τοὺς θεοὺς τοὺς πρώτους καρποὺς τῆς ἐσοδείας των τυλιγμένους εἰς ἄχυρον σίτου.

Εἰς τὴν χώραν αὐτὴν ἐπήγαινε κάθε χρόνον ὁ Ἀπόλλων καὶ παρέμενεν ἐπὶ πολλοὺς μῆνας. Ἐπήγαινεν ἐκεῖ, ὅταν ἤρχιζεν ὁ χειμῶν, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ τῆς ἀποδημίας του αὐτῆς ἔψαλλαν ᾄσματα ποὺ ἐξυμνοῦσαν τὸ ταξίδιόν του. Κατὰ τὴν ἐπιστροφήν του (ἐπιδημίαν), τὸ καλοκαίρι, ἔψαλλαν χαρούμενους παιᾶνας ἑορταστικούς, διὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ εὐεργέτου θεοῦ. Ὅπως ἐπιστεύετο, ἡ ἐπιστροφὴ ἐγίνετο μὲ ἅρμα ποὺ τὸ ἔσυραν κύκνοι καὶ γρῦπες. Μερικαὶ ἀγγειογραφίαι, ὅμως, παριστάνουν τὸν θεὸν νὰ ταξιδεύῃ καθισμένος ἐπάνω εἰς κύκνον ἢ γρῦπα, ἐνῷ συγχρόνως παίζει τὴν λύραν *

Σχέσεις τοῦ Ἀπόλλωνος μὲ τὰς ἄλλας θεότητας

Ἡ ἑλληνικὴ Μυθολογία εἶναι γεμάτη ἀπὸ ἐπεισόδια, ποὺ ἀναφέρονται εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Ἀπόλλωνος μὲ τοὺς κατοίκους τοῦ Ὀλύμπου. Ὁ Ἀπόλλων ἔλαβε μέρος εἰς τὴν Γιγαντομαχίαν καὶ ἐνίκησε τὸν Ἐφιάλτην καὶ τὸν Πορφυρίωνα. Ἐξ ἄλλου, ἡ λατρεία του συνεδέετο στενώτατα μὲ τὴν λατρείαν τῆς ἀδελφῆς του Ἀρτέμιδος. Μαζί, οἱ δίδυμοι ἐξεδικήθησαν σκληρότατα τὸν Τιτυὸν καὶ τὴν Νιόβην, ποὺ εἶχαν προσβάλει τὴν μητέρα των, ὁ πρῶτος μὲ τὸ νὰ ἐπιβουλευθῇ τὴν τιμήν της, ἡ δευτέρα μὲ τὰς καυχησιολογίας της διὰ τὴν γονιμότητά της. Εἴδαμεν ἄλλως τε προηγουμένως ὅτι, πλὴν τῆς Ἥρας, ὅλαι αἱ θεότητες εἶχαν παραστῆ εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ εἴδαμεν ἐπίσης τὸν Ποσειδῶνα καταδικασμένον νὰ γίνῃ, μαζὶ μὲ τὸν Ἀπόλλωνα, δοῦλος τοῦ Λαομέδοντος.

Ἕνας ἄλλος νόθος υἱὸς τοῦ Διός, ὁ Ἑρμῆς, φαίνεται ὅτι θέλει,

* Εἰς τὸν περίεργον καὶ ἐνδιαφέροντα μῦθον τῶν Ὑπερβορείων Παρθένων ἀναφέρονται τέσσαρες ἐν ὅλῳ. Ὑπερόχη καὶ Λαοδίκη εἶναι τὸ ἐν ζεῦγος, τὸ ἕτερον Ὦπις καὶ Ἄργη. Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει ὅτι ἀπέθαναν καὶ ἐτάφησαν ἐν Δήλῳ, ἐπὶ δὲ τῶν τάφων των προσέφεραν θυσίας καὶ ἀφιέρωναν τὰς κόμας των αἱ κόραι καὶ οἱ παῖδες τῶν Δηλίων. Τοῦ τελευταίου ζεύγους ὁ τάφος ἔκειτο ὄπισθεν τοῦ Ἀρτεμισίου τῆς Δήλου καὶ πλησίον τοῦ «ἑστιστορίου τῶν Κηίων». Πράγματι αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς ἀνεκάλυψαν ἐκεῖ ἕνα τάφον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀπὸ τῆς Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς προσεφέροντο θυσίαι ἀδιακόπως μέχρι τῆς Ἑλληνιστικῆς. Δικαίως συνεπέρανεν ὁ Courby, ὅτι ἦτο ὁ τάφος τῆς Ὤπιδος καὶ τῆς Ἄργης.

Βραδύτερον ὁ Picard ἐσκέφθη, ὅτι, ἂν τοῦτο ἦτο ἀληθές, ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ καὶ ὁ ἕτερος τάφος τῆς Ὑπερόχης καὶ τῆς Λαοδίκης, περὶ τοῦ ὁποίου ἀλλαχοῦ ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος, ὅτι ἔκειτο ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου τοῦ αὐτοῦ Ἀρτεμισίου. Ἔσκαψε πράγματι ἐκεῖ καὶ ὄντως ἀνεκαλύφθη ἕτερος πανάρχαιος τάφος μὲ ἴχνη λατρείας ἀπὸ τῆς Κυκλαδικῆς περιόδου (περὶ τὸ 2.000 π. Χ.) μέχρι τῶν Ἑλληνικῶν χρόνων. Εἶναι μία ἐκ τῶν πλέον χαρακτηριστικῶν περιπτώσεων, αἱ ὁποῖαι ἀποδεικνύουν τὴν συνέχειαν τῆς παραδόσεως ἀπὸ τῆς Μυκηναϊκῆς μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς ἐποχῆς, προσέτι δὲ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ μυθολογία τῶν Ἑλλήνων ἔχει τὰς ῥίζας της εἰς τὴν Μυκηναϊκὴν περίοδον.

εὐθὺς ἀπὸ τὴν γέννησίν του, νὰ ἀνταγωνισθῇ τὸν Ἀπόλλωνα, κλέπτων τὸ βόδια του. Θὰ ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τοῦ ἐπεισοδίου αὐτοῦ εἰς τὸ κεφάλαιον τὸ ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ἑρμῆν. Ἂς σημειωθῇ ὅμως ἐδῶ, ὅτι οἱ δύο θεοὶ κατέληξαν ἐν τέλει εἰς φιλικὴν συμφωνίαν καὶ ὅτι ὁ Ἑρμῆς ἔδωσεν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα τὴν λύραν, ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ γίνῃ τὸ κυριώτερον ὄργανόν του. Θὰ ἴδωμεν περαιτέρω ὅτι ὑπὸ τὴν ἰδιότητά του ὡς θεοῦ τῆς μουσικῆς ὁ Ἀπόλλων ἀπέκτησε σχέσεις μὲ θεότητας δευτερευούσης τάξεως, ὅπως αἱ Μοῦσαι καὶ αἱ Χάριτες. Εἰς τοὺς Δελφούς, τέλος, δηλαδὴ εἰς τὸ σημαντικώτερον κέντρον λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐτιμοῦσαν ἐπίσης καὶ τὸν Διόνυσον, τοῦ ὁποίου ὁ τάφος εὑρίσκετο, ὡς ἐλέγετο, μέσα εἰς τὸν ναὸν τοῦ υἱοῦ τῆς Λητοῦς.

Ἀπόλλων καὶ Ἡρακλῆς

Ὡρισμένοι μῦθοι εἶχαν διαδώσει εὐρύτατα εἰς τὸν λαὸν τὰς σχέσεις, ἄλλοτε φιλικὰς καὶ ἄλλοτε ἐχθρικάς, ποὺ ὑπῆρχαν μεταξὺ Ἀπόλλωνος καὶ Ἡρακλέους. Ὁ γνωστότερος ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὸν τρίποδα τῶν Δελφῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰφίτου, ὁ Ἡρακλῆς, ἐπειδὴ ἦτο βαρειὰ ἄρρωστος, ἐπῆγεν εἰς τοὺς Δελφούς, διὰ νὰ συμβουλευθῇ τὸ μαντεῖον καὶ νὰ μάθῃ πῶς θὰ ἠμποροῦσε νὰ θεραπευθῇ. Ἡ Πυθία, ὅμως, Ξειόκλεια ἠρνήθη νὰ καθήσῃ εἰς τὸν προφητικὸν τρίποδα προκειμένου περὶ ἀνθρώπου μιανθέντος δι' ἀδίκου φόνου. Ὁ Ἡρακλῆς, τότε, ἐθύμωσεν, ἥρπασε τὸν τρίποδα καὶ ἔφυγε, διὰ νὰ ἱδρύσῃ ἰδικόν του μαντεῖον. Μερικοὶ συγγραφεῖς λέγουν ὅτι ἔφθασεν, ἔχων πάντοτε τὸν τρίποδα μαζί του, μέχρι τῆς Ἀρκαδίας ἢ τοῦ Γυθείου. Εἶναι δὲ ἀξιοσημείωτον ὅτι πολὺ ἀργότερον, τὸν 1ον με-

Κεφαλὴ τῆς Λημνίας Ἀθηνᾶς.
(Ἀντίγραφον ἔργου τοῦ Φειδίου ἐν Βολωνίᾳ)

τὰ Χριστὸν αἰῶνα, οἱ κάτοικοι τῆς Ἀρκαδίας ἀπέδωσαν τὰς πλημμύρας, ποὺ ἔγιναν τότε, εἰς τὴν ἐκδίκησιν τοῦ Ἀπόλλωνος. Αὐτὸ καὶ μόνον τὸ γεγονὸς ἀποδεικνύει μὲ πόσην σταθερότητα ἐπίστευαν ἀκόμη τοὺς μύθους, εἰς ἐποχὴν ποὺ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εὑρίσκετο πλέον εἰς παρακμήν.

Μόλις ἐπληροφορήθη τὴν ἁρπαγήν, ὁ Ἀπόλλων, ἔσπευσε νὰ ἀνεύρῃ τὸν Ἡρακλέα. Ὅταν τὸν συνήντησεν, ἦλθαν εἰς τὰ χέρια· οἱ ἀντίπαλοι ὅμως ἦσαν ἰσοδύναμοι καὶ ὁ ἀγὼν χωρὶς διέξοδον. Τότε ὁ Ζεύς, ποὺ ἦτο πατέρας καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Ἡρακλέους, ἐπενέβη: ἔρριψε μεταξὺ τῶν δύο κεραυνόν. Οἱ ἀντίπαλοι ἀντελήφθησαν, φυσικά, ἀμέσως, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐκδηλώσεως ἀνωτέρας θελήσεως. Ὁ Ἡρακλῆς ὑπέκυψε καὶ παρέδωσε τὸν τρίποδα, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ὅμως, ἡ Πυθία συγκατετέθη νὰ δώσῃ χρησμὸν δι' αὐτόν. Ἀπὸ τότε ὁ θεὸς καὶ ὁ ἥρως εἶχαν φιλικὰς πλέον σχέσεις. Καὶ ὅταν ὁ Ἡρακλῆς ἐθεοποιήθη καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν Ὄλυμπον μέσα εἰς ἅρμα, ποὺ τὸ ὡδηγοῦσεν ἡ Ἀθηνᾶ, ὁ Ἀπόλλων τὸν συνώδευσε κρούων τὴν λύραν.

Ἐρωτικαὶ περιπέτειαι τοῦ Ἀπόλλωνος

Ἄξιος υἱὸς τοῦ Διός, ὁ Ἀπόλλων ἔγινεν ἥρως πολυαρίθμων ἐρωτικῶν περιπετειῶν. Τὰς περισσοτέρας, ὅμως, ἀπὸ αὐτὰς τὰς ἐδημιούργησεν ἡ ἐπιθυμία τῶν Ἑλλήνων νὰ ἔχουν σημαίνοντας προγόνους. Ἐκ τούτου, ὅλοι αὐτοὶ οἱ υἱοὶ τοῦ Ἀπόλλωνος, γενάρχαι λαῶν καὶ ἱδρυταὶ πόλεων. Δὲν θὰ ἀναφέρωμεν παρὰ τοὺς πλέον ἐνδιαφέροντας ἀπὸ μυθολογικῆς ἀπόψεως. Ἐξ ἄλλου, ἐκεῖνο ποὺ κυρίως κάμνει ἐντύπωσιν εἰς τοὺς μύθους τοὺς σχετικοὺς μὲ τοὺς ἔρωτας τοῦ Ἀπόλλωνος, εἶναι ὅτι σπανίως αἱ ἐκλεκταὶ τοῦ θεοῦ συμμερίζονται τὸ πάθος του. Συνήθως ἡ περιπέτεια τελειοῦται μὲ μίαν καταστροφήν. Ὁ Bouché-Leclercq γράφει πολὺ εὐστόχως: «Ματαίως θὰ ἀνεζήτει κανεὶς εἰς τὴν βιογραφίαν τοῦ Ἀπόλλωνος τὸν φυσικὸν καὶ νόμιμον ἔρωτα ὡς στοιχεῖον εὐτυχίας. Ἡ Ἥρα, θεὰ τῆς συζυγικῆς ἑνώσεως, κατεδίωξε κάποτε μὲ τὸ μῖσός της τὸν υἱὸν τῆς Λητοῦς· θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι δὲν εἶχε λησμονήσει». Ἂς προσθέσωμεν, μαζὶ μὲ τὸν ἴδιον συγγραφέα, ὅτι «οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχαν διστάσει νὰ ἀποδώσουν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, διὰ νὰ δικαιολογηθοῦν οἱ ἴδιοι, τὰ πλέον ἀσυγχώρητα ἀπὸ τὰ πάθη των. Ὁ Πλούταρχος σημειώνει μὲ ἀηδίαν τὰς διηγήσεις τῶν ποιητῶν διὰ τοὺς ἔρωτας τοῦ Ἀπόλλωνος μὲ τὸν Ὑάκινθον, τὸν Ἄδμητον, τὸν Ἱππόλυτον τῆς Σικυῶνος. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ, ἂς σημειωθῇ ὅτι, οἱ σοφισταὶ δὲν παρέλειπαν νὰ διδάσκουν εἰς τοὺς νέους τὰ ἀποκρουστικὰ αὐτὰ παραδείγματα».

Οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐπέμειναν, δι' ἄλλους βεβαίως λόγους, εἰς τὸ σημεῖον αὐτό. Ὅσον ἀφορᾷ ἡμᾶς, θὰ ἀρκεσθῶμεν νὰ ἀσχοληθῶμεν δι' ὀλίγων μὲ τὸ τόσον λεπτὸν αὐτὸ θέμα.

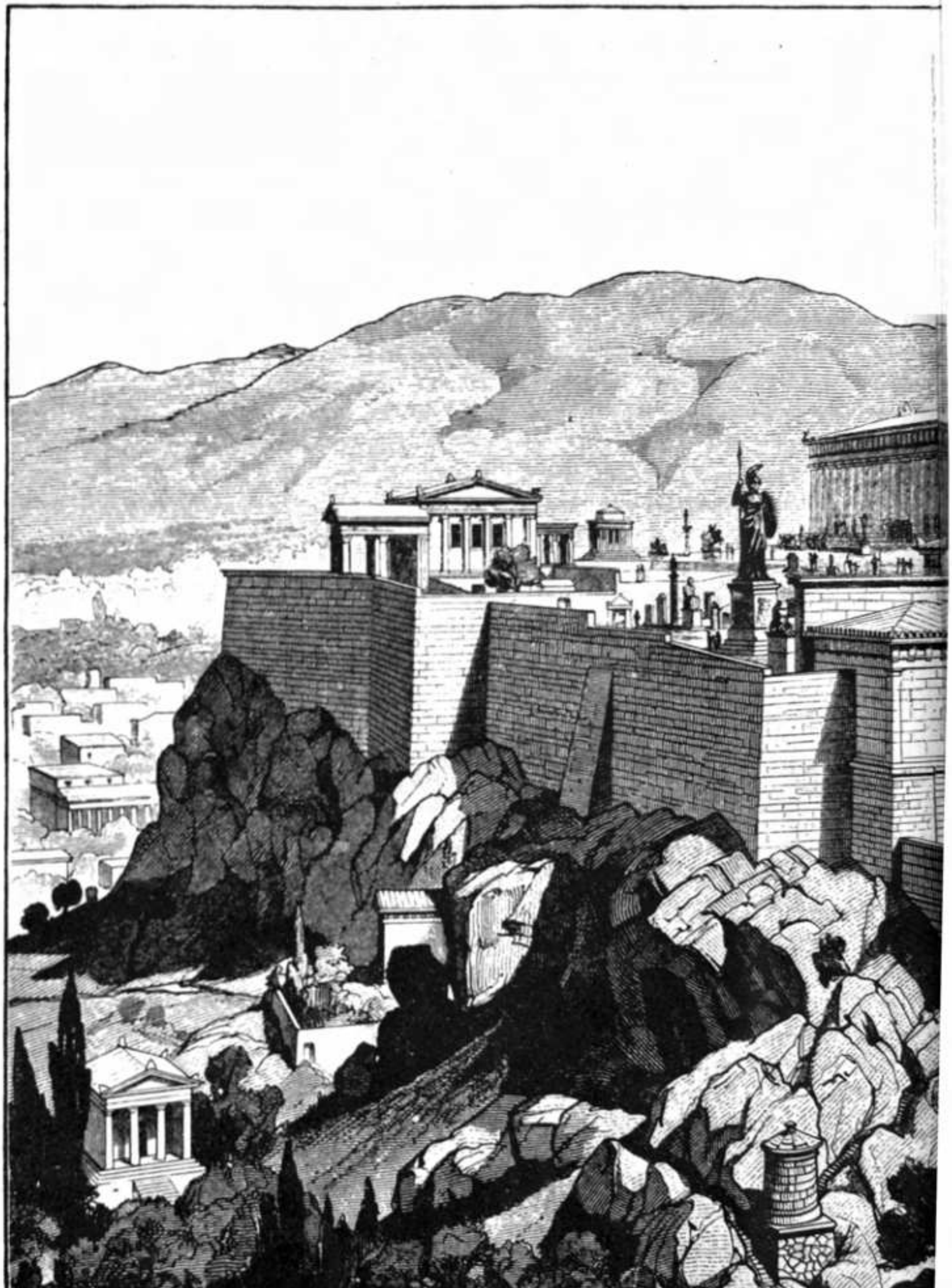
Ἔρωτες τοῦ Ἀπόλλωνος μὲ τὰς θεὰς

Ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Ὁμηρικὸν ὕμνον εἰς τὴν Ἀφροδίτην, ὁ Ἀπόλλων εἶχεν ἀποπειραθῆ, μετὰ τὸν Ποσειδῶνα, νὰ μεταδώση τὴν φλόγα του εἰς τὴν Ἑστίαν, κόρην τοῦ Κρόνου καὶ ἀδελφὴν τοῦ Διός. «Αὐτὴ ὅμως δὲν τὸν ἐδέχθη. Ἠρνήθη ἐπιμόνως καὶ ἔδωσε τὸν μέγαν ὅρκον, τὸν ὁποῖον καὶ ἐτήρησεν· ὡρκίσθη δηλαδή, μὲ τὸ χέρι της ἐπάνω εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ Διός, νὰ μείνη πάντοτε παρθένος, εὐγενὴς μεταξὺ τῶν ἄλλων θεοτήτων». Σύμφωνα μὲ ἄλλον μῦθον, τοῦ ὁποίου, ἄλλως τε, εἶναι δύσκολον νὰ ἐξακριβωθῇ ἡ προέλευσις, ὁ Ἀπόλλων δὲν ἐφείσθη οὐδὲ τῆς ἀδελφῆς του, τῆς ξανθῆς Ἀρτέμιδος, ἡ ὁποία ἦτο διὰ τοὺς Ἕλληνας τὸ σύμβολον τῆς παρθενίας. Ἡ ἐπίθεσις, σύμφωνα μὲ τὸν ἴδιον μῦθον, ἔγινεν εἰς τὴν Δῆλον, δίπλα εἰς τὸν βωμὸν τὸν ἀφιερωμένον εἰς τὴν κόρην τῆς Λητοῦς. Ἐξ ἄλλου, μία ἀπὸ τὰς Μούσας, ἡ Καλλιόπη, ἐγέννησεν ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα υἱόν, τὸν Ἰάλεμον, ὁ ὁποῖος ἔγινε ποιητὴς καὶ ἔδωσε τὸ ὄνομά του (ἰάλεμοι) εἰς τὰ πένθιμα καὶ θρηνητικὰ τραγούδια, ποὺ θρηνοῦν τὸν πρόωρον θάνατον τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ὄντων. Μερικοί, τέλος, συγγραφεῖς ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ Ὀρφεὺς ἦτο υἱὸς τοῦ θεοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Μούσης Κλειοῦς.

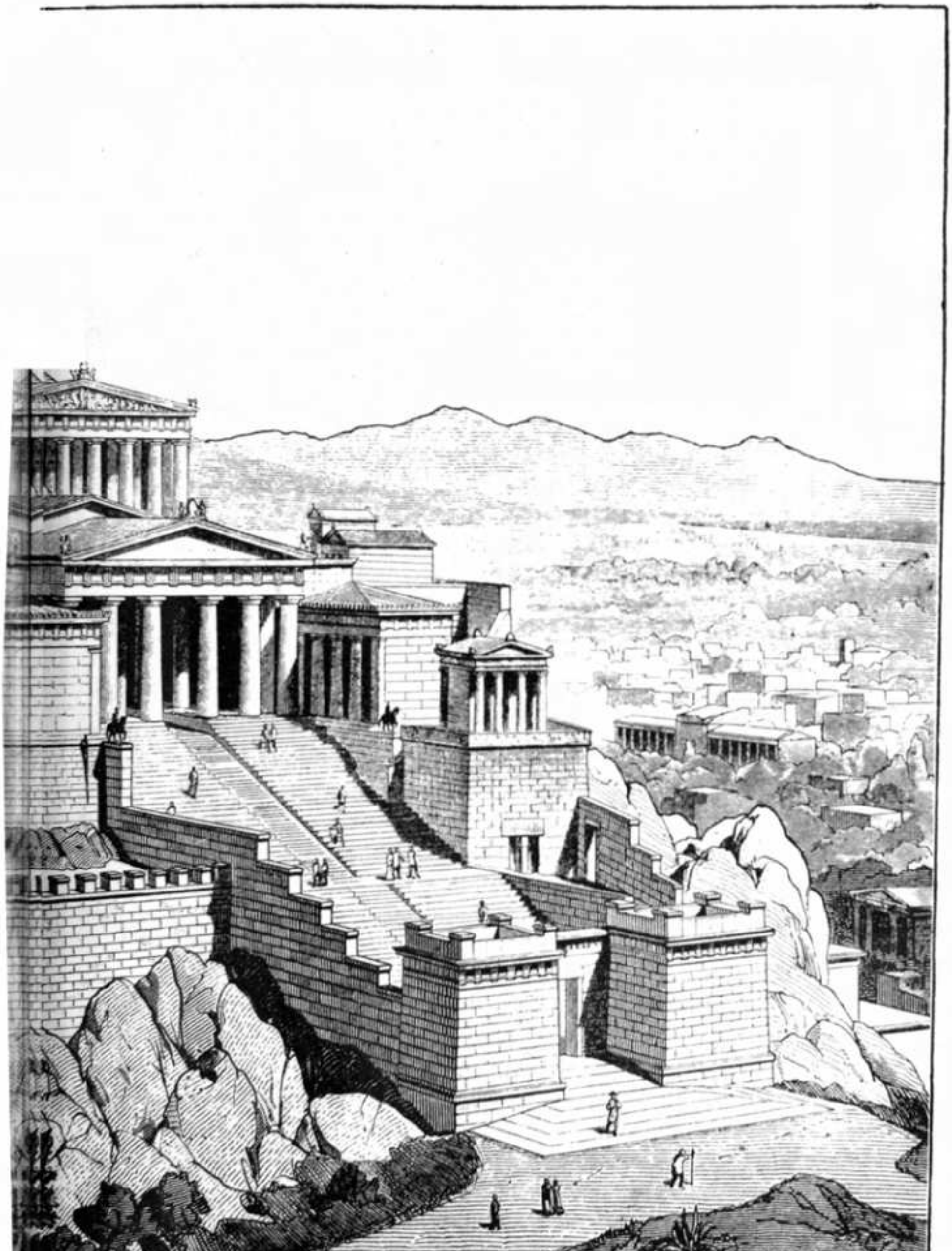
Ὁ Ἀπόλλων καὶ αἱ Νύμφαι. Δάφνη. Κωρυκία. Ὠκυρρόη. Μελία

Πολλὰ εἶναι τὰ θύματα τοῦ Ἀπόλλωνος μεταξὺ τῶν Νυμφῶν. Γνωστοτέρα εἶναι ἡ περίπτωσις τῆς Δάφνης, ἡ ὁποία ἄλλοτε θεωρεῖται κόρη τοῦ ἐν Ἀρκαδίᾳ ποταμοῦ Λάδωνος καὶ τῆς Γῆς, ἄλλοτε δὲ κόρη τοῦ μεγάλου θεσσαλικοῦ ποταμοῦ Πηνειοῦ. Ἐξ ἴσου συνετὴ καὶ ὡραία, ἡ Δάφνη ἀπέρριπτε τὰς προτάσεις τῶν ἀνδρῶν. Βέβαιος ὅτι δὲν ἐπρόκειτο νὰ τὸν ἀγαπήση, ἐπιθυμῶν ὅμως νὰ ζῇ πάντοτε εἰς τὸν περιβάλλον της, ὁ Λεύκιππος, υἱὸς τοῦ βασιλέως Οἰνομάου, ἀφῆκε νὰ μεγαλώση ἡ κόρη του, ἐφόρεσε φορέματα γυναικεῖα καὶ ἐκέρδισε τὴν φιλίαν τῆς Νύμφης. Ἀλλ' ὁ Ἀπόλλων, ἐρωτευμένος καὶ αὐτὸς μὲ τὴν Δάφνην, κατέφυγεν εἰς ἓν στρατήγημα, διὰ νὰ καταστρέψη τὸν Λεύκιππον. Κατόπιν ἰδικῆς του ἐμπνεύσεως, ἡ Δάφνη ἐκάλεσε τὰς συντρόφους της νὰ λουσθοῦν εἰς τὸν Λάδωνα.

Ὁ Λεύκιππος δὲν ἠμπόρεσε νὰ ἀποφύγη τὴν πρόσκλησιν καὶ

'Η 'Ακρόπολις τῶ

…ς ὡς εἶχε τὸ πάλαι.

ὑπεχρεώθη νὰ γυμνωθῇ. Μόλις, ὅμως, ἀπεκαλύφθη ὅτι ἦτο ἄνδρας, ἐθανατώθη μὲ ἀκοντισμοὺς καὶ κτυπήματα μαχαιρῶν. Ἀπηλλαγμένος ἀπὸ τὸν ἀντίζηλον αὐτόν, ὁ Ἀπόλλων ἔτρεξε νὰ ἱκανοποιήση τὸ πάθος του διὰ τὴν Δάφνην. Ματαίως ἐκείνη προσπαθεῖ νὰ διαφύγη. Ὁ θεός, ταχύτερος, κατορθώνει νὰ τὴν φθάση. Ἤδη τὴν ἐναγκαλίζεται. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἡ Δάφνη καλεῖ εἰς βοήθειαν τὴν Γαῖαν, τὴν μητέρα της. Ἡ γῆ ἀνοίγει, ἡ νεαρὰ Νύμφη ἐξαφανίζεται καὶ εἰς τὴν θέσιν της παρουσιάζεται τὸ φυτὸν δάφνη.

Μερικοὶ συγγραφεῖς τοποθετοῦν τὴν ὑπόθεσιν τῆς Δάφνης εἰς τὴν Συρίαν, στηριζόμενοι εἰς τὸ ἀκόλουθον γεγονός. Μίαν ἡμέραν ποὺ ὁ βασιλεὺς Σέλευκος Α΄ ὁ Νικάνωρ ἐκυνηγοῦσε παρὰ τὸν Ὀρόντην, τὸ ἄλογό του ἐσκόνταψεν εἰς ἓν ἀντικείμενον. Ἦτο μία αἰχμὴ βέλους, ἐπάνω εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο γραμμένη ἡ λέξις «Φοῖβος» (ἓν ἀπὸ τὰ ὀνόματα τοῦ Ἀπόλλωνος). Ἀμέσως ἐδόθη ἡ ἐξήγησις ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τοῦ βέλους, ποὺ ὁ Ἀπόλλων εἶχεν ἀφίσει νὰ πέση τὴν στιγμὴν τῆς ἐξαφανίσεως τῆς Δάφνης.

Ἡ Νύμφη Ὠκυρρόη ἦτο κόρη τοῦ ἐν Σάμῳ ποταμοῦ Ἰμβράσου. Καὶ αὐτὴ ἠθέλησε νὰ ἀποφύγη τὸν Ἀπόλλωνα. Ἐνόμιζε μάλιστα τὸν ἑαυτόν της ἀσφαλῆ ἐπάνω εἰς τὸ πλοιάριον, μὲ τὸ ὁποῖον θὰ ἔφευγεν, ἀλλ' ὁ Ἀπόλλων μετεμόρφωσε τὸ μὲν πλοιάριον εἰς βράχον, τὸν δὲ ναύτην του εἰς ψάρι.

Ἀναφέρουν ἀκόμη δύο θύματα τοῦ Ἀπόλλωνος μεταξὺ τῶν Νυμφῶν. Τὴν Μελίαν, κόρην τοῦ Ὠκεανοῦ, ἡ ὁποία ἀπέκτησεν ἐξ αὐτοῦ υἱόν, τὸν Ἰσμηνόν, πατέρα μὲ τὴν σειράν του τῆς Δίρκης, διὰ τὴν ὁποίαν θὰ γίνη λόγος εἰς τὸ περὶ Περσέως κεφάλαιον, καὶ τὴν Κωρυκίαν, ἡ ὁποία ἐγέννησεν ἀπὸ τὸν θεὸν τὸν Λυκωρέα, ἱδρυτὴν τῆς Λυκωρείας, εἰς τὸν Παρνασσόν, ποὺ ἐθεωρεῖτο ὡς μία ἀπὸ τὰς ἀρχαιοτάτας πόλεις τῆς Ἑλλάδος.

Ἔρωτες τοῦ Ἀπόλλωνος μὲ θνητὰς

Ἀλλὰ κυρίως ὁ Ἀπόλλων «ἔκαμε θραῦσιν» μεταξὺ τῶν θυγατέρων τῶν θνητῶν. Ὁ κατάλογος ἐκείνων τὰς ὁποίας κατέστησε μητέρας εἶναι πολὺ μεγάλος. Ὑπῆρξαν πάντως μερικαὶ ποὺ κατώρθωσαν νὰ διαφύγουν καὶ ἄλλαι ποὺ ἐπροτίμησαν τὸν θάνατον ἀπὸ τὴν ἀτίμωσιν.

Ἡ Κασσάνδρα, κόρη τοῦ βασιλέως Πριάμου καὶ τῆς Ἑκάβης, ὑπεσχέθη εἰς τὸν Ἀπόλλωνα νὰ δεχθῇ τὰς ἐπιθυμίας του, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι θὰ τῆς ἐμάνθανε τὴν τέχνην τῆς μαντείας. Ὁ Ἀπόλλων ἐδέχθη, ἡ νέα ὅμως ὑπανεχώρησεν. Ἂν καὶ τὸ δῶρον τοῦ θεοῦ ἦτο ἀνέκκλητον, ὁ Ἀπόλλων εὑρῆκε τρόπον νὰ ἐκμηδενίση τὴν

Ἀθηνᾶ ἀπορρίπτουσα τοὺς αὐλούς.
(Ἀντίγραφον ἔργου τοῦ Μύρωνος. Μουσεῖον Φραγκφούρτης)

ἀποτελεσματικότητά του. Ἐζήτησεν ἀπὸ τὸ παρ' ὀλίγον θῦμά του νὰ τοῦ δώσῃ τουλάχιστον ἕνα φιλί. Χωρὶς δισταγμόν, ἡ Κασσάνδρα ἐδέχθη. Ὁ Ἀπόλλων ἐπωφελήθη ἀπὸ τὸ φιλὶ καὶ ἔπτυσεν εἰς τὸ στόμα τῆς νέας, μὲ αὐτὸν δὲ τὸν τρόπον τῆς ἐξουδετέρωσε κάθε ἱκανότητα νὰ πείθῃ τοὺς ἄλλους μὲ τὰς προφητείας της. Ἔτσι ἡ Κασσάνδρα διετήρησε τὸ τάλαντον νὰ προφητεύῃ, ἀλλ' αὐτὸ τῆς ἦτο ἄχρηστον, διότι κανεὶς δὲν ἤθελε νὰ τὴν πιστεύσῃ. Θὰ ἴδωμεν περαιτέρω πῶς ἡ Κασσάνδρα, ἀφοῦ μετεφέρθη αἰχμάλωτος ἀπὸ τὸν Ἀγαμέμνονα εἰς τὸ Ἄργος, ἐφονεύθη ἀπὸ τὴν Κλυταιμνήστραν, τὴν ἄπιστον σύζυγον τοῦ βασιλέως τοῦ Ἄργους.

Ἕνας ἄλλος μῦθος παρουσιάζει τὸν Ἀπόλλωνα περιφρονημένον χάριν ἑνὸς θνητοῦ, ἀπὸ μίαν νέαν, ποὺ τὴν εἶχεν ἐρωτευθῆ. Ὁ θεὸς εἶχε πιστεύσει ὅτι ἡ Μάρπησσα, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε κάμει καὶ πρότασιν γάμου, τὸν ἀγαποῦσεν, ὅταν αἰφνιδίως ἐνεφανίσθη καὶ ἄλλος μνηστήρ, ὁ Ἴδας. Αὐτὸς ἥρπασε τὴν κόρην ἐπάνω εἰς πτερωτὸν ἵππον, δῶρον τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ τὴν μετέφερεν εἰς τὴν Μεσσηνίαν. Ἔξω φρενῶν ὁ Ἀπόλλων κατεδίωξε τοὺς φυγάδας. Τοὺς ἔφθασε καὶ ἐπηκολούθησε συμπλοκή. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐπενέβη ὁ Ζεὺς καὶ διέταξε τὴν Μάρπησσαν νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ τῶν δύο. Ἡ νέα, φοβουμένη ὅτι μίαν ἡμέραν θὰ ἐγήραζε καὶ ὁ Ἀπόλλων θὰ τὴν ἐγκατέλειπεν, ἐξέλεξε τὸν Ἴδαν ὡς θνητὸν καὶ αὐτόν, ἐνώπιον δὲ τῆς ἀποφάσεως αὐτῆς ὁ θεὸς ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ.

Ὁ Ἀπόλλων ὑπῆρξε περισσότερον εὐτυχὴς εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐρωτικῆς του περιπετείας μὲ τὴν Κορωνίδα, θυγατέρα τοῦ Φλεγύου, τὴν ὁποίαν κατώρθωσε νὰ σαγηνεύσῃ χωρὶς νὰ τὸ μάθῃ ὁ πατέρας της. Ὅταν, ὅμως, ἡ νέα ἀντελήφθη ὅτι θὰ ἐγίνετο μητέρα, ἀπεφάσισεν, ἐπειδὴ ἐφοβεῖτο τὴν πατρικὴν ὀργήν, νὰ δεχθῇ ὡς σύζυγον τὸν Ἴσχυν, ὁ ὁποῖος τὴν ἐθεωροῦσεν ἀκόμη παρθένον. Ἐλέγετο, ὅτι ὁ Ἀπόλλων κατηράσθη τὸν κόρακα, ὁ ὁποῖος τοῦ μετέδωσε τὴν εἴδησιν, νὰ γίνῃ, ἀπὸ λευκὸς ποὺ ἦτο ἕως τότε, μαῦρος.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἄπιστον, τὴν ἐσκότωσεν, ἤ, σύμφωνα μὲ ἄλλην παράδοσιν, ἀνέθεσε τὸ ἔργον αὐτὸ εἰς τὴν Ἄρτεμιν, ἡ ὁποία τότε ἐθανάτωσε συγχρόνως πολλὰς γυναῖκας. Ὁ σύζυγος τῆς Κορωνίδος ἐθανατώθη ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Ἀπόλλωνα. Ὁ πατέρας της, ποὺ ἠθέλησε νὰ πυρπολήσῃ τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν, ἐθανατώθη ἀπὸ τὰ βέλη τοῦ θεοῦ καὶ κατεκρημνίσθη εἰς τὸν Ἅδην ὅπου κατεδικάσθη εἰς αἰώνιον μαρτύριον. Τὸ παιδὶ ὅμως, ποὺ ἡ Κορωνὶς ἔφερεν εἰς τὰ σπλάγχνα της, τὸ ἐπῆρεν ὁ ἴδιος ὁ Ἀπόλλων τὴν στιγμὴν ποὺ ἡ δυστυχισμένη ἐπρόκειτο νὰ καῇ. Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἔγινεν ἕνας ἀπὸ τοὺς διασημοτέρους ἥρωας τῆς

ἑλληνικῆς Μυθολογίας. Θὰ ἴδωμεν εἰς ἄλλο κεφάλαιον τὴν ἐξιστόρησιν τῶν περιπετειῶν του.

Δύο ἄλλαι νεάνιδες, ἡ Βολίνη καὶ ἡ Κασταλία, ἐπροτίμησαν τὸν θάνατον ἀπὸ τὸν ἔρωτα τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἡ πρώτη ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν, πλησίον τῆς ἀχαϊκῆς πόλεως, ἡ ὁποία φέρει τὸ ὄνομα της. Ἡ Κασταλία, νεαρὰ κάτοικος τῶν Δελφῶν, ἐρρίφθη εἰς τὴν πηγήν, ἡ ὁποία ἐπίσης φέρει τὸ ὄνομά της.

Οἱ ἔρωτες τοῦ Ἀπόλλωνος μὲ θνητὰς εἶναι ἀντικείμενον πολυαρίθμων ἀκόμη μύθων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους δὲν θὰ ἀναφέρωμεν παρὰ τοὺς πλέον χαρακτηριστικούς. Αὐτοί, διὰ τοὺς Ἕλληνας, εἶχαν μεγάλην σημασίαν, διότι ἀπὸ τὰς σχέσεις τοῦ υἱοῦ τῆς Λητοῦς μὲ τὰς θνητὰς ἐγεννῶντο συνήθως παιδιά, τὰ ὁποῖα ἐθεωροῦντο γενάρχαι πολλῶν ἑλληνικῶν φύλων.

Ὁ Ἴων, παραδείγματος χάριν, ὁ γενάρχης τῶν Ἰώνων, ἐθεω-

Ἡ Γῆ παραδίδει τὸν Ἐριχθόνιον εἰς τὴν Ἀθηνᾶν. Ἀριστερὰ ὁ Κέκροψ. Δεξιὰ ὁ Ἥφαιστος καὶ ἡ Ἕρση.

(Ἐρυθρόμορφος ἀγγειογραφία τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος)

ρεῖτο υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Κρεούσης, κόρης τοῦ Ἐρεχθέως. Οἱ δυὸ ἐρασταὶ συνηντῶντο εἰς ἓν σπήλαιον τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἐκεῖ δὲ ἡ Κρέουσα ἐγέννησε καὶ ἀφῆκε τὸ νεογέννητον τοποθετημένον εἰς ἕνα καλάθι. Κατόπιν παρακλήσεως τοῦ Ἀπόλλωνος, ὁ Ἑρμῆς ἐπῆρε τὸ βρέφος καὶ τὸ μετέφερεν εἰς τοὺς Δελφούς, ὅπου ἐπεφόρτισε τὰς ἱερείας τοῦ ναοῦ μὲ τὴν ἀνατροφήν του. Ἔπειτα ἀπὸ αὐτά, ἡ Κρέουσα ἔγινε σύζυγος τοῦ Ξούθου.

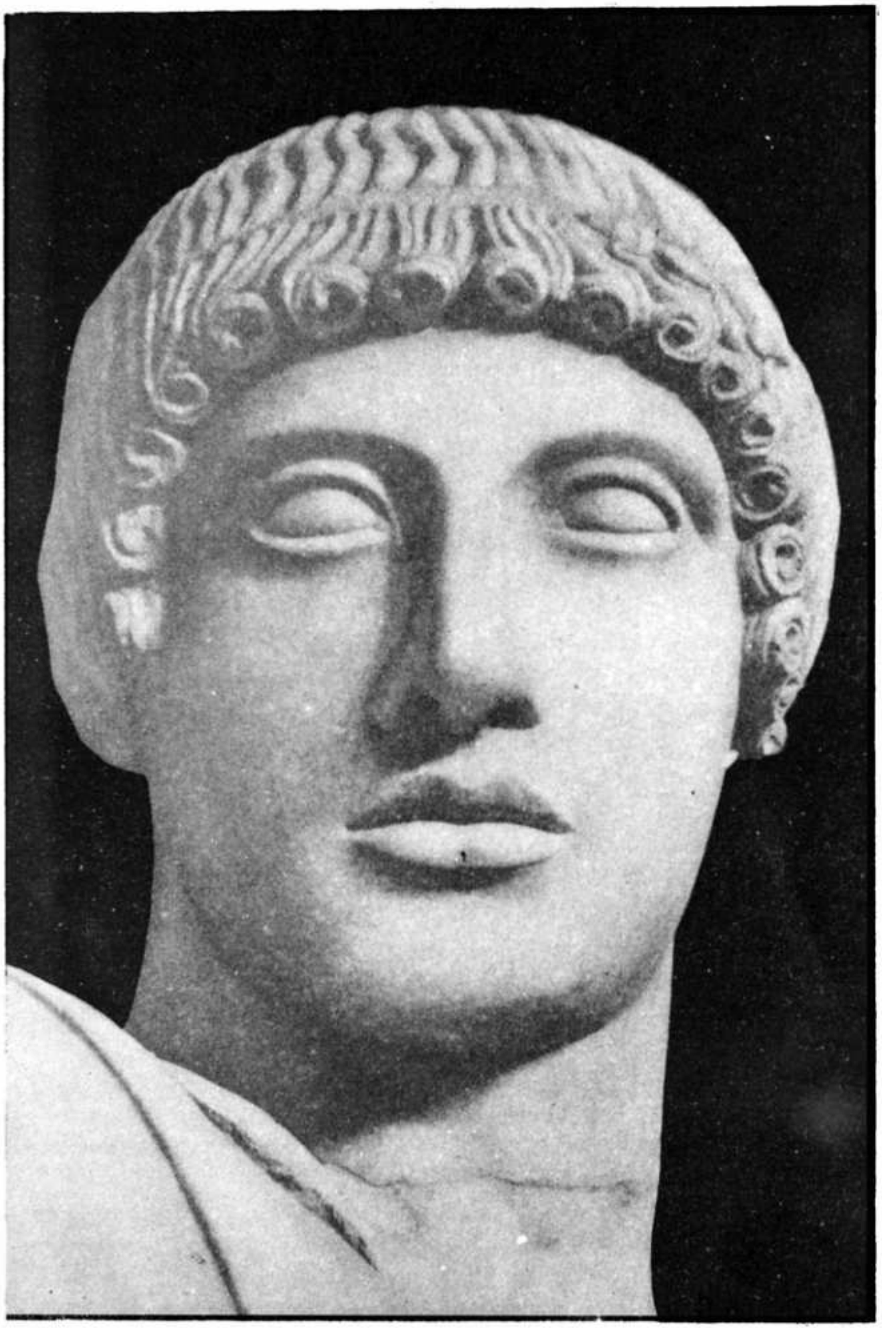
Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἕνωσίς των ἀπέμενε στεῖρα, ἐζήτησαν τὴν συμβουλὴν τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν, τί νὰ κάμουν. Διὰ στόματος

τῆς Πυθίας ὁ θεὸς τοὺς διέταξε νὰ ἀναγνωρίσουν ὡς υἱόν των τὸν πρῶτον νέον, ποὺ θὰ συναντοῦσαν, ὅταν θὰ ἐξήρχοντο ἀπὸ τὸν ναόν. Ὁ νέος αὐτὸς δὲν ἦτο ἄλλος ἀπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Κρεούσης, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε μεγαλώσει. Ὁ Ξοῦθος τὸν ἐδέχθη προθύμως, ἡ Κρέουσα ὅμως ἤθελε νὰ τὸν δηλητηριάση. Κατὰ καλήν της τύχην, ἀνεκάλυψεν ἐγκαίρως ὅτι εἶχε ἐνώπιόν της τὸ ἴδιο τὸ παιδί της. Μητέρα καὶ υἱὸς συνεφώνησαν κατ' ἀρχὰς νὰ μὴ ἀποκαλύψουν τὸ μυστικόν των εἰς τὸν Ξοῦθον, ἐπενέβη ὅμως ἡ Ἀθηνᾶ, ἀπὸ τότε δὲ ὁ Ἴων θεωρεῖται γενάρχης τοῦ ἑλληνικοῦ φύλου, ποὺ φέρει τὸ ὄνομά του.

Ἡ Κυρήνη, κόρη τοῦ βασιλέως τῶν Λαπιθῶν Ὑψέως, ἦτο θαρραλέα κυνηγός. Μίαν ἡμέραν ὁ Ἀπόλλων τὴν εἶδε νὰ παλαίη μόνη καὶ ἄοπλος ἐναντίον λέοντος, τὸν ὁποῖον τελικῶς κατέβαλε. Καταληφθεὶς ἀπὸ θαυμασμὸν καὶ ἔρωτα, τὴν μετέφερεν εἰς τὴν Λιβύην μέσα εἰς ἅρμα χρυσοῦν, ποὺ τὸ ἔσυραν κύκνοι. Ἐκεῖ, ἡ Κυρήνη ἐγέννησε τὸν Ἀρισταῖον ἢ Ἀριστέα. Κατά τινα μῦθον, ὁ Ἑρμῆς ἐπῆρε τὸ νεογέννητον καὶ τὸ μετέφερεν εἰς τὴν Κρέουσαν, κόρην τοῦ Ποσειδῶνος. Ἀφοῦ ἐξεπαιδεύθη ἀπὸ τὰς Ὧρας καὶ ἐτράφη μὲ νέκταρ καὶ ἀμβροσίαν, ὁ Ἀρισταῖος ἔγινεν ἀρκάδιος θεός, «ἕνας Ζεὺς καὶ ἕνας Ἀπόλλων μαζί, πρόθυμος βοηθὸς τῶν φίλων του καὶ προστάτης τῶν ποιμνίων των».

Κατὰ τὴν ἐκδοχὴν τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου, ὁ Ἀπόλλων μετεμόρφωσε τὴν Κυρήνην εἰς Νύμφην καὶ μετέφερε τὸ παιδί του εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ Χείρωνος. Τὸ ἀνέθρεψαν δὲ αἱ Μοῦσαι καὶ τοῦ ἐδίδαξαν ὅ,τι ἀφορᾶ τὴν ζωοτεχνίαν καὶ τὴν μελισσοκομίαν. Τὰς γνώσεις του αὐτὰς τὰς μετέδωσεν ὁ Ἀρισταῖος εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἔγινεν ἔτσι ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους εὐεργέτας των. Τέλος, ἕνας ἄλλος συγγραφεὺς λέγει ὅτι, ὅταν ἔφθασεν ἡ Κυρήνη εἰς τὴν Λιβύην, ἡ χώρα ὑπέφερεν ἀπὸ τὴν παρουσίαν ἑνὸς λέοντος. Ὁ βασιλεὺς τῆς περιοχῆς εἶχεν ὑποσχεθῆ τὸ στέμμα του εἰς ὅποιον θὰ τὴν ἀπήλλασσεν ἀπὸ τὴν μάστιγα. Ἡ Κυρήνη τὸ κατώρθωσε χωρὶς κόπον καὶ ἔγινε βασίλισσα.

Ἡ Ἀκακαλλίς, κόρη τοῦ Μίνωος, βασιλέως τῆς Κρήτης, ἀπέκτησεν ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα πολλοὺς υἱούς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἕνας, ὅπως ἐλέγετο, ἵδρυσε τὴν πόλιν Νάξον καὶ ἄλλος τὴν Μίλητον, ποὺ μὲ τὸν καιρὸν ἔγινε μία ἀπὸ τὰς ἐνδοξοτέρας πόλεις τῆς Ἰωνίας. Ὁ μῦθος ἀναφέρει ὅτι, ἀφοῦ ἔφερε τὸν Μίλητον εἰς τὸν κόσμον, ἡ Ἀκακαλλὶς τὸν ἐγκατέλειψε μέσα εἰς ἓν δάσος. Τὸ παιδὶ ἀνετράφη ἀπὸ μίαν λύκαιναν, κατόπιν δὲ ἀπὸ βοσκούς, οἱ ὁποῖοι τὸ εὑρῆκαν καὶ τὸ ἐπῆραν μαζί των. Ἡ ἐξαιρετικὴ ὡραιότης του εἵλκυσε τὴν προσοχὴν τοῦ παπποῦ του Μίνωος, ὁ ὁποῖος ἐπεζήτησε τὸν ἔρωτα τοῦ νέου. Ὁ Μίλητος, ὅμως, διὰ νὰ ἀπαλλαγῆ,

Κεφαλὴ Ἀπόλλωνος.
(Μουσεῖον Ὀλυμπίας)

ἔφυγε μὲ λέμβον εἰς τὴν Καρίαν καὶ ἐκεῖ ἵδρυσε τὴν πόλιν, ποὺ ἔλαβε τὸ ὄνομά του.

Ἡ περιπέτεια τῆς Ροιοῦς, τῆς κόρης τοῦ Σταφύλου, ἐνθυμίζει ἀπὸ μερικὰς ἀπόψεις τὴν περιπέτειαν τῆς Δανάης, τῆς μητέρας τοῦ Περσέως. Ἡ νέα εἶχε σχέσεις μὲ τὸν Ἀπόλλωνα. Ὅταν ὁ Στάφυλος ἀντελήφθη ὅτι ἡ κόρη του ἦτο ἔγκυος, τὴν ἔβαλε μέσα εἰς ἓν κιβώτιον καὶ τὸ ἔρριψεν εἰς τὴν θάλασσαν. Τὰ κύματα παρέσυραν τὸ κιβώτιον μέχρι τῆς Εὐβοίας, ἐκεῖ δὲ ἡ νέα ἐγέννησεν υἱόν, ὁ ὁποῖος ἔλαβε τὸ ὄνομα Ἄνιος. Ὁ Ἀπόλλων μετέφερε κατόπιν τὸ παιδί του εἰς τὴν Δῆλον καὶ τοῦ ἐχάρισε τὴν μαντικὴν ἱκανότητα. Ἡ προστασία τοῦ θεοῦ ἐπεξετάθη ἐν συνεχείᾳ καὶ εἰς τὰς τρεῖς κόρας, τὴν Οἰνώ, τὴν Σπερμὼ καὶ τὴν Ἐλαΐδα, ποὺ ὁ Ἄνιος ἀπέκτησεν ἀπὸ τὴν Δωρίππην. Ὁ θεός, δηλαδή, τοὺς ἔδωσε τὸ χάρισμα νὰ δημιουργοῦν ἀφθόνως τὸν οἶνον, τὰ σιτηρὰ καὶ τὸ ἔλαιον. Οἱ ἄνθρωποι τὰς ἐπωνόμασαν «Οἰνοτρόπας», δηλαδὴ ἐκείνας ποὺ ἠμποροῦσαν νὰ μεταβάλλουν τὸ νερὸ σὲ κρασί.

Ὁ ἔρως τοῦ Ἀπόλλωνος διὰ τὴν Ψαμμάθειαν, κόρην τοῦ βασιλέως τοῦ Ἄργους Κροτώπου, εἶχε τραγικὸν τέλος. Ἐπειδὴ ἐφοβεῖτο τὸν πατέρα της, τὸ θῦμα τοῦ θεοῦ ἐγκατέλειψε τὸ νεογέννητον εἰς ἓν δάσος. Ἐκεῖ, ὅμως, τὸ ἀνεκάλυψαν ποιμενικοὶ κύνες καὶ τὸ κατεσπάραξαν. Διὰ νὰ ἐκδικηθῇ ὁ Ἀπόλλων ἔστειλεν εἰς τὴν χώραν ἓν τέρας, ποὺ ἥρπαζε τὰ βρέφη ἀπὸ τὰς ἀγκάλας τῶν μητέρων των. Ἕνας νεαρὸς εὐγενὴς Ἀργεῖος, ὁ Κόροιβος, κατώρθωσε νὰ σκοτώσῃ τὸ τέρας. Εὐθὺς ἀμέσως φοβερὰ πανώλης ἐνέσκηψεν εἰς ὁλόκληρον τὴν χώραν. Διὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν κατάστασιν ὁ Κόροιβος, ἐζήτησε συμβουλὴν ἀπὸ τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν, συγχρόνως δὲ προσέφερε τὸν ἑαυτόν του ὡς ἐξιλαστήριον θῦμα. Ἡ Πυθία, ὅμως, τοῦ μετέδωσε ἐντολὴν νὰ πάρῃ ἀπὸ τὸν ναὸν ἕνα τρίποδα καὶ νὰ τὸν μεταφέρῃ μέχρι τοῦ σημείου, ποὺ δὲν θὰ ἠμποροῦσε πλέον νὰ τὸν κρατᾷ εἰς τὰ χέρια του. Εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο θὰ ἔπρεπε νὰ ἱδρύσῃ ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἔτσι ἐξηγοῦσαν τὴν ἵδρυσιν τῆς κώμης Τριποδίσκοι εἰς τὴν Μεγαρίδα.

Ἡ Χιόνη, κόρη τοῦ Δαιδαλίωνος, ἐτιμήθη συγχρόνως καὶ ἀπὸ τὸν Ἑρμῆν καὶ ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα. Ἀπὸ τὸν πρῶτον ἀπέκτησε τὸν Αὐτόλυκον, ἀπὸ τὸν δεύτερον τὸν Φιλάμμονα. Ἡ Ἄρτεμις, ὅμως, τὴν ὁποίαν εἶχε τὴν ἀτυχῆ ἔμπνευσιν νὰ προσβάλῃ, τὴν ἐσκότωσε μὲ τὰ βέλη της. Τόση ἦτο ἡ θλῖψις καὶ ἡ ἀπελπισία τοῦ πατέρα της διὰ τὸν θάνατόν της, ὥστε ὁ Ἀπόλλων τὸν μετεμόρφωσεν εἰς γῦπα.

Μοναχοκόρη τοῦ βασιλέως τῶν Δρυόπων, ἡ Δρυόπη ἐφύλασ-

σεν εἰς τὸ ὄρος Οἴτην τὰ ποίμνια τοῦ πατέρα της. Αἱ Ἀμαδρυάδες τὴν εἶχαν δεχθῆ ὡς σύντροφόν των καὶ τὴν εἶχαν μάθει νὰ ψάλλῃ ὕμνους καὶ νὰ χορεύῃ. Μίαν ἡμέραν, ἐνῷ ἐχόρευε, τὴν εἶδεν ὁ Ἀπόλλων καὶ τὴν ἐρωτεύθη. Διὰ νὰ τὴν πλησιάσῃ, μετεμορφώθη εἰς χελώνην, μὲ τὴν ὁποίαν ἄρεσεν εἰς τὰς Νύμφας νὰ παίζουν. Μόλις ὅμως ἡ Δρυόπη ἐπῆρε τὴν χελώνην ἐπάνω εἰς τὰ γόνατά της, ὁ Ἀπόλλων μετεμορφώθη εἰς ἑρπετόν. Τρομαγμέναι

Ἀπόλλων, Ἄρτεμις καὶ Ἑρμῆς ἐν Δελφοῖς. Ὁ Ἀπόλλων, κρατῶν λύραν, κάθηται ἐπὶ τοῦ ὀμφαλοῦ. Παραπλεύρως ἡ ἱερὰ δάφνη τοῦ μαντείου.
(Ἐξ ἐρυθρομόρφου ἀγγείου)

αἱ Νύμφαι ἐτράπησαν εἰς φυγήν, ἀπὸ αὐτὸ δὲ ἐπωφελήθη ὁ θεὸς καὶ ἔκαμε τὴν κόρην ἐρωμένην του.

Ὀλίγον ἀργότερον, ἡ Δρυόπη ἔγινε σύζυγος τοῦ Ἀνδραίμονος, υἱοῦ τοῦ Ὀξύλου, καὶ ἐγέννησεν υἱόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἐδόθη τὸ ὄνομα Ἄμφισσος. Αὐτὸς ἔκτισε μετέπειτα τὴν πόλιν Οἴτην καὶ ναὸν ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ἀπόλλωνα. Κατὰ τὴν παράδοσιν, αἱ Ἀμαδρυάδες ἐπῆγαν καὶ εὑρῆκαν τὴν Δρυόπην εἰς τὸν ναὸν ποὺ εἶχε κτίσει ὁ υἱός της καὶ τὴν μετεμόρφωσαν εἰς Νύμφην. Εἰς ἐκδήλωσιν εὐγνω-

μοσύνης, ὁ Ἄμφισσος ἀφιέρωσεν ἕνα ναὸν εἰς τὰς Ἀμαδρυάδας.
Ὁ Ἀπόλλων ἐχρησιμοποίησε τὴν ἱκανότητά του νὰ μεταμορφώνῃ ὑπὲρ ἑνὸς ἄλλου θύματός του, τῆς Θρύας καὶ τοῦ υἱοῦ ποὺ ἀπέκτησεν ἀπὸ αὐτήν, τοῦ Κύκνου. Ὁ Κύκνος ἦτο τόσον ὡραῖος, ποὺ ἀκόμη καὶ οἱ ἄνδρες τοῦ ἔκαμναν ἑλκυστικὰς προτάσεις. Ὁ νέος τὰς ἀπέρριπτεν μὲ ἀγανάκτησιν. Διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸν Φύλιον, ὁ ὁποῖος τὸν παρακολουθοῦσε παντοῦ καὶ ἐζητοῦσε τὸν ἔρωτά του, ὁ Κύκνος τοῦ ἀνέθεσε τρία ἔργα, τὰ ὁποῖα ἐνόμιζεν ὅτι δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἐκτελέσῃ. Ὁ Φύλιος, ὅμως, τὰ ἐξετέλεσεν. Ὁ ἀτυχὴς υἱὸς τῆς Θρύας ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ. Ἐπειδὴ ὅμως, ἔπειτα ἀπὸ ὀλίγον χρόνον, ὁ ἐραστής του τὸν ἐγκατέλειψεν, ἐρρίφθη μαζὶ μὲ τὴν μητέρα του εἰς ἓν ἕλος γεμάτο ἀπὸ κουνούπια. Ὁ Ἀπόλλων, τότε, μετεμόρφωσε καὶ τοὺς δύο εἰς πουλιά.

Κατὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Θηβῶν ἀπὸ τοὺς Ἐπιγόνους (δηλαδὴ τοὺς ἀπογόνους τῶν Ἑπτὰ ἀρχηγῶν), ἡ Μαντώ, ἡ κόρη τοῦ περιφήμου μάντεως Τειρεσίου, συμπεριελήφθη ἀπὸ τοὺς νικητὰς εἰς τὸ μέρος τῶν λαφύρων ποὺ προωρίζετο διὰ τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν. Ἐκεῖ, ἡ Μαντὼ ἔγινε συγχρόνως ἱέρεια καὶ ἐρωμένη τοῦ θεοῦ. Ἔπειτα ἀπὸ καιρόν, ὁ Ἀπόλλων τὴν ἔστειλεν εἰς τὴν Ἰωνίαν, νὰ ἱδρύσῃ μαντεῖον εἰς τὴν πόλιν Κλάρον, (διὰ τὸ ὁποῖον θὰ γίνῃ λόγος εἰς ἄλλο κεφάλαιον). Ἡ Μαντὼ ἀπέκτησεν ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα ἕνα υἱόν, τὸν Μόψον, εἰς τὸν ὁποῖον ἐδόθη ἐπίσης τὸ χάρισμα τῆς μαντικῆς. Ὁ υἱὸς αὐτὸς τοῦ Ἀπόλλωνος ἔγινεν ἐμμέσως αἰτία νὰ ἀποθάνῃ ὁ περίφημος μάντις Κάλχας. Κατὰ σχετικὴν προφητείαν, ὁ Κάλχας θὰ ἀπέθνησκε τὴν ἡμέραν, ποὺ θὰ συναντοῦσε ἕνα ἱκανώτερον ἀπὸ αὐτὸν εἰς τὴν τέχνην τῆς μαντικῆς. Ἡ συνάντησις τῶν δύο ἀνδρῶν ἔγινεν εἰς τὴν Κλάρον. Κατὰ τὸν ἀγῶνα ποὺ ἐπηκολούθησε μεταξύ των, ὁ Κάλχας ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ τὴν ἧτταν του. Ἀπέθανε ἀπὸ λύπην, κατὰ κάποιον δὲ μῦθον, ἔσκαψε μόνος του τὸν λάκκον του.

Μὲ τὴν διαμονὴν τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς τὰς ὑπερβορείους περιοχάς, συνδέεται ὁ μῦθος τῶν ἐρώτων του μὲ τὴν Θεμιστώ, κόρην τοῦ Ζαβίου, βασιλέως τῆς χώρας. Ἀπὸ τὰς σχέσεις αὐτὰς ἐγεννήθη ἕνα παιδί, ὁ Γαλεός, ἱδρυτὴς δυναστείας διασήμων μάντεων. Δύο ἀπὸ τοὺς ἀκολούθους του, ὁ Γαλεώτης καὶ ὁ Τελμισσός, ἐγκατέλειψαν τὴν χώραν τῶν Ὑπερβορείων, κατόπιν ἐντολῆς τοῦ μαντείου τῆς Δωδώνης, καὶ ἐβάδισαν ὁ ἕνας πρὸς ἀνατολὰς καὶ ὁ ἄλλος πρὸς δυσμάς. Κατὰ τὴν ἐντολήν, θὰ ἵδρυαν ἕκαστος ἕνα βωμὸν εἰς τὸ μέρος, ὅπου ἕνας ἀετὸς θὰ ἤρχετο, τὴν στιγμὴν ποὺ θὰ προσέφεραν θυσίαν, καὶ θὰ ἐζήτει νὰ πάρῃ τὸ κρέας τῶν θυμάτων. Τέρμα τῆς πορείας τοῦ Τελμισσοῦ ὑπῆρξεν ἡ Καρία, τοῦ δὲ Γαλεώτου ἡ Σικελία.

Ἔρωτες τοῦ Ἀπόλλωνος μὲ νέους

Εἰς τὸ περὶ Διὸς καὶ Γανυμήδους κεφάλαιον μᾶς ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νὰ ὁμιλήσωμεν διὰ τὴν ἐρωτικὴν κλίσιν, ἡ ὁποία ὤθει μερικοὺς ἄρρενας νὰ ἀναζητοῦν τὸν ἔρωτα μόνον εἰς τὸ φῦλόν των. Οἱ Ἕλληνες, κατὰ τὴν συνήθειάν των, δὲν παρέλειψαν νὰ ἀποδώσουν καὶ εἰς τὸν Ἀπόλλωνα τὰ αὐτὰ ἤθη, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀνεκτὰ εἰς τὴν κοινωνίαν των. Καὶ ἐδῶ, ὅμως, ἀκόμη, αἱ προθέσεις τοῦ Ἀπόλλωνος δὲν ἐστέφθησαν πάντοτε ἀπὸ ἐπιτυχίαν. Ὁ Λευκά-

Ὁ Ἀπόλλων καὶ ἡ Ἄρτεμις ἐπιτίθενται κατὰ τοῦ Τιτυοῦ, ὅστις τολμᾷ νὰ προσβάλῃ τὴν Λητώ.
(Ἐρυθρόμορφος ἀγγειογραφία)

τας, ἕνας νέος πρὸς τὸν ὁποῖον ἐστράφη ὁ ἐρωτισμός του, ἐπροτίμησε τὸν θάνατον ἀπὸ τὴν ἀτίμωσιν. Ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν, ἀπὸ τὸ ὕψος ἑνὸς βράχου, ποὺ εὑρίσκεται εἰς τὸ νοτιώτατον ἄκρον τῆς νήσου Λευκάδος. Ἀπὸ τὸ γεγονὸς αὐτό, ὁλόκληρον τὸ ἀκρωτήριον ὠνομάσθη Λευκάτας. Ἀργότερα ἱδρύθη ἐκεῖ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, φαίνεται δὲ ὅτι τοῦτο ἔγινεν εἰς ἀρχαιοτάτην ἐποχήν, διότι ἐπὶ μακρὸν διάστημα τὸ θῦμα, κατὰ τὰς θυσίας ποὺ προσεφέροντο εἰς τὸ ἱερὸν αὐτό, ἦτο ἄνθρωπος. Ἐπρόκειτο περὶ θύματος ἐξιλεωτικοῦ, προωρισμένου νὰ ἀποτρέπῃ τὴν ὀργὴν τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἐξέλεγαν δὲ πρὸς τοῦτο ἕνα ἐγκληματίαν, τὸν ὁποῖον ἔρριπταν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀργότερα, μὲ τὴν ἐξημέ-

ρωσιν τῶν ἠθῶν, τὸ βάρβαρον αὐτὸ ἔθιμον, χωρὶς νὰ ἐξαλειφθῇ ἐντελῶς, διετηρήθη μόνον κατ' ἐπιφάνειαν. Τὸ θῦμα ἐρρίπτετο πάντοτε ἀπὸ τὸν βράχον, ἐτύλιγαν ὅμως τὸ σῶμά του καταλλήλως, ὥστε ἡ πτῶσις νὰ μὴ φέρῃ τὸν θάνατον. Συγχρόνως, κοντὰ εἰς τὸ ἀκρωτήριον ἐπερίμεναν πλοῖα, ἐκεῖνο δὲ ποὺ περισυνέλεγε τὸν κατάδικον τὸν μετέφερε μακράν, μαζί του δέ, ὅπως ἐπιστεύετο, καὶ τὰ ἁμαρτήματα ὅλων τῶν κατοίκων τῆς νήσου.

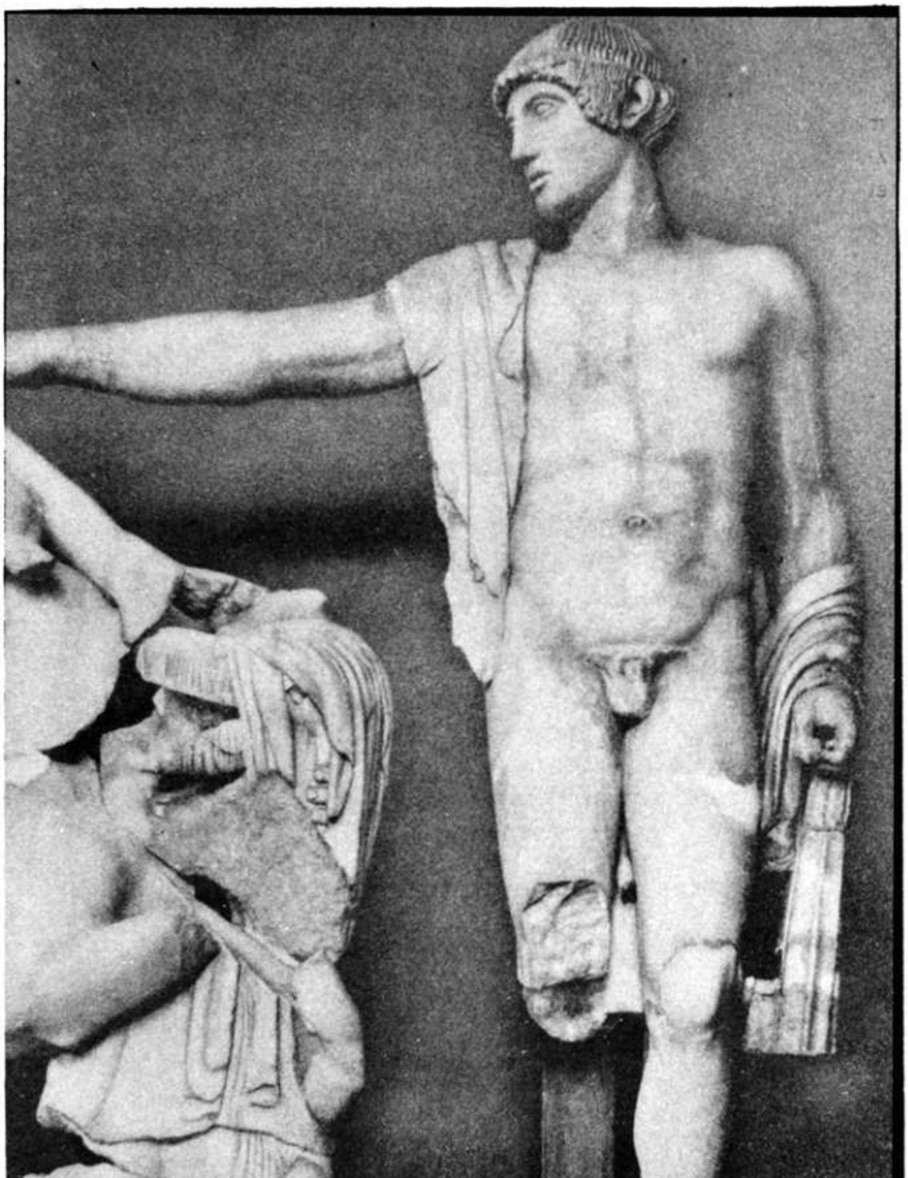
Ὁ περὶ Κυπαρίσσου μῦθος παρουσιάζει πολλὰς ἀναλογίας μὲ τὸν μῦθον τῆς Δάφνης. Ἐπρόκειτο περὶ ὡραιοτάτου νέου, ὁ ὁποῖος, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὸν Ἀπόλλωνα, ἐτράπη εἰς φυγήν. Ὅταν ἔφθα-

Ὁ Ἀπόλλων καταβάλλει εἰς πάλην τὸν Τιτυόν.
(Μελανόμορφος ἀγγειογραφία)

σεν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ὀρόντου, μετεμορφώθη εἰς κυπαρίσσι. Διηγοῦντο ἐπίσης ὅτι ὁ Κυπάρισσος κατείχετο ἀπὸ μεγάλην μελαγχολίαν, διότι, ἀπὸ λάθος, εἶχε σκοτώσει εἰς τὸ κυνήγι μίαν ἔλαφον ποὺ ἦτο ὁ ἀγαπημένος του σύντροφος. Ἐξ αὐτοῦ τὸ κυπαρίσσι εἶναι δένδρον ἀφιερωμένον εἰς τοὺς νεκρούς.

Ὄχι ὀλιγώτερον θλιβερὰ ὑπῆρξεν ἡ μοῖρα τοῦ Ὑακίνθου, υἱοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Ἀμύκλα. Τὸν ἀγαποῦσεν ὁ Ἀπόλλων, συγχρόνως δὲ ἐπολιορκεῖτο ἀπὸ τὸν Θορέαν καὶ τὸν Ζέφυρον. Μίαν ἡμέραν πού, μαζὶ μὲ τὸν Ἀπόλλωνα, ἐπεδίδετο εἰς τὸ ἀγαπημένον του ἄθλημα, τὴν δισκοβολίαν, ὁ Ζέφυρος ἔκαμε, μὲ τὴν πνοήν του, τὸν δίσκον νὰ ἀλλάξῃ κατεύθυνσιν, νὰ προσκρούσῃ εἰς ἕνα βράχον καὶ ἀπὸ ἐκεῖ νὰ ἐκτιναχθῇ καὶ νὰ κτυπήσῃ τὸν Ὑά-

Ὁ Ἀπόλλων ἐφορεύει τῆς μάχης μεταξὺ Λαπιθῶν καὶ Κενταύρων.
(Κεντρικὴ μορφὴ τοῦ δυτ. ἀετώματος τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ).

κινθον εἰς τὴν κεφαλήν. Ὁ ἀγαπημένος τοῦ Ἀπόλλωνος ἔμεινεν ἄπνους. Ἀπὸ τὸ αἷμά του ἐγεννήθη τὸ ὁμώνυμον φυτόν.

Ἡ ἀνάμνησις τῆς περιπετείας αὐτῆς διετηρεῖτο εἰς τὴν Λακωνίαν καὶ συνεδέετο μὲ τὴν τέλεσιν σπουδαιοτάτων ἑορτῶν, τῶν Ὑακινθίων. Ἐτελοῦντο δὲ αὐταὶ κάθε χρόνον εἰς τὴν πόλιν Ἀμύκλας, ὅπου καὶ ὁ τάφος τοῦ ἥρωος ἐδεικνύετο ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνος. Τὰ Ὑακίνθια διαρκοῦσαν τρεῖς ἡμέρας, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἡ πρώτη, ἀφιερωμένη εἰς τὸν θάνατον τοῦ νέου, ἦτο πένθιμος καὶ ἐχαρακτηρίζετο ἀπὸ ἐκδηλώσεις βαθυτάτης λύπης. Τὴν δευτέραν ἡμέραν, ἀντιθέτως, ἡ εὐθυμία ἐπανήρχετο. Χοροὶ νέων ἔψαλλαν χαρούμενα τραγούδια, μὲ συνοδείαν κιθάρας καὶ αὐλῶν. Ἔπειτα ἐγίνετο παρέλασις νεανίδων ἐπάνω εἰς ἅρματα μεγαλοπρεπῶς στολισμένα. Πολλαὶ θυσίαι προσεφέροντο εἰς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ ὅλη ἡ πόλις ἑώρταζε *.

Πολλοὶ ἄλλοι ὑπῆρξαν θύματα τοῦ πάθους τοῦ Ἀπόλλωνος. δὲν θὰ ἀναφέρωμεν ὅμως ἀπὸ αὐτοὺς παρὰ τοὺς γνωστοτέρους. Ὁ Κάρνος ἦτο, ὡς ἐλέγετο, υἱὸς τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ Διός. Ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα τὸ δῶρον τῆς μαντικῆς. Ὁμοία ὑπῆρξεν ἡ περίπτωσις τοῦ Βράγχου, ὁ ὁποῖος ἐθέσπισε τὴν λατρείαν τοῦ Διδυμαίου Ἀπόλλωνος. Ὁ Κινύρας, πρῶτος βασιλεὺς τῆς Κύπρου καί, κατά τινας συγγραφεῖς, πατέρας τοῦ Ἀδώνιδος, εὗρε τὸν θάνατον ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα εἰς μουσικὸν ἀγώνισμα, εἰς τὸ ὁποῖον τὸν προσεκάλεσεν· ὁ θεὸς μὲ τὴν λύραν του ἐνίκησεν εὐκολώτατα τὸν θνητόν, μολονότι ἦτο ἐξαιρετικὸς ἀθλητής.

II ΛΑΤΡΕΙΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑΙ ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ

Ἡ πολλαπλότης τῆς προσωπικότητος τοῦ Ἀπόλλωνος

Ὁ σπουδαιότατος ρόλος τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς τὴν ἑλληνικὴν Μυθολογίαν φαίνεται ἀπὸ τὴν παρουσίαν του εἰς μεγάλον ἀριθμὸν περιπτώσεων. Ὅπως καὶ διὰ τὸν Δία, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνα-

---

* Σήμερον ἡ ἐπιστήμη γνωρίζει, ὅτι ὁ Ὑάκινθος εἶναι πέραν πάσης ἀμφιβολίας προελληνικὸς θεὸς Μινωικῆς καταγωγῆς. Τὸ ὄνομα εἶναι προελληνικόν, σημαίνει δὲ συγχρόνως καὶ ἓν ἄνθος, πρᾶγμα συμβαῖνον καὶ μὲ ἄλλας προελληνικὰς θεότητας (ὧν μεταξὺ καὶ ἡ Ἑλένη). Ἡ ἑορτὴ τοῦ θεοῦ τούτου (Ὑακίνθια) ἦτο μία τῶν μεγίστων τῆς Σπάρτης. Βραδύτερον ὁ νεώτερος θεὸς Ἀπόλλων ἐσφετερίσθη καὶ τὴν λατρείαν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ προκατόχου του, διότι ἐλατρεύετο ὡς Ἀπόλλων Ὑακίνθιος. Μεταξὺ πολλῶν Δωρικῶν περιοχῶν ἐλατρεύετο ὡσαύτως ὁ Ὑάκινθος, ὡς ἀποδεικνύει τὸ ὄνομα τοῦ μηνὸς Ἰακινθίου καὶ τὸ ὄνομα φυλῆς Ἰακινθίδος ἐν Τήνῳ, ὡς καὶ ἡ τοποθεσία Οἶον Ἰακινθικόν. Ὁ θεὸς οὗτος ἀνῆκεν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἐτησίως ἀποθνησκόντων καὶ ἀνισταμένων νεαρῶν θεῶν τῆς βλαστήσεως. Τοιοῦτος ἦτο καὶ ὁ Ζεὺς τῆς Κρήτης, τοῦ ὁποίου ἐδεικνύετο ὁ τάφος. Οὕτω καὶ τοῦ Ὑακίνθου ὁ τάφος ἐδεικνύετο εἰς τὰς Ἀμύκλας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Τάραντα. Τὴν νηπιακήν του ἡλικίαν, ἀντίστοιχον πρὸς τὴν τοῦ Διὸς ἐν Κρήτῃ, ἀποδεικνύει τὸ ἐπίθετον τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Κνίδῳ, ἥτις ἐκαλεῖτο Ἰακινθοτρόφος (= τροφὸς τοῦ Ὑακίνθου).

Ὁ Ἀπόλλων ἁρπάζει τὴν Δάφνην, ἥτις ἀρχίζει ἤδη νὰ μεταμορφωνεται εἰς τὸ ὁμώνυμον φυτόν.
(Μαρμάρινον σύμπλεγμα τοῦ Berniui. Ρώμη, Villa Borghèse)

φέρωμεν ἐδῶ ὅλα τὰ ἐπίθετα, μὲ τὰ ὁποῖα οἱ Ἕλληνες συνώδευαν τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ, καὶ ποὺ ἐξηγοῦνται τὸ καθένα μὲ μίαν ἰδιαιτέραν ἐπίδοσίν του. Θὰ ἀναφέρωμεν, κατ' ἀνάγκην, μόνον τὰς σημαντικωτέρας ἐπιδόσεις του καὶ τοὺς σπουδαιοτέρους μύθους ποὺ συνδέονται μὲ αὐτάς.

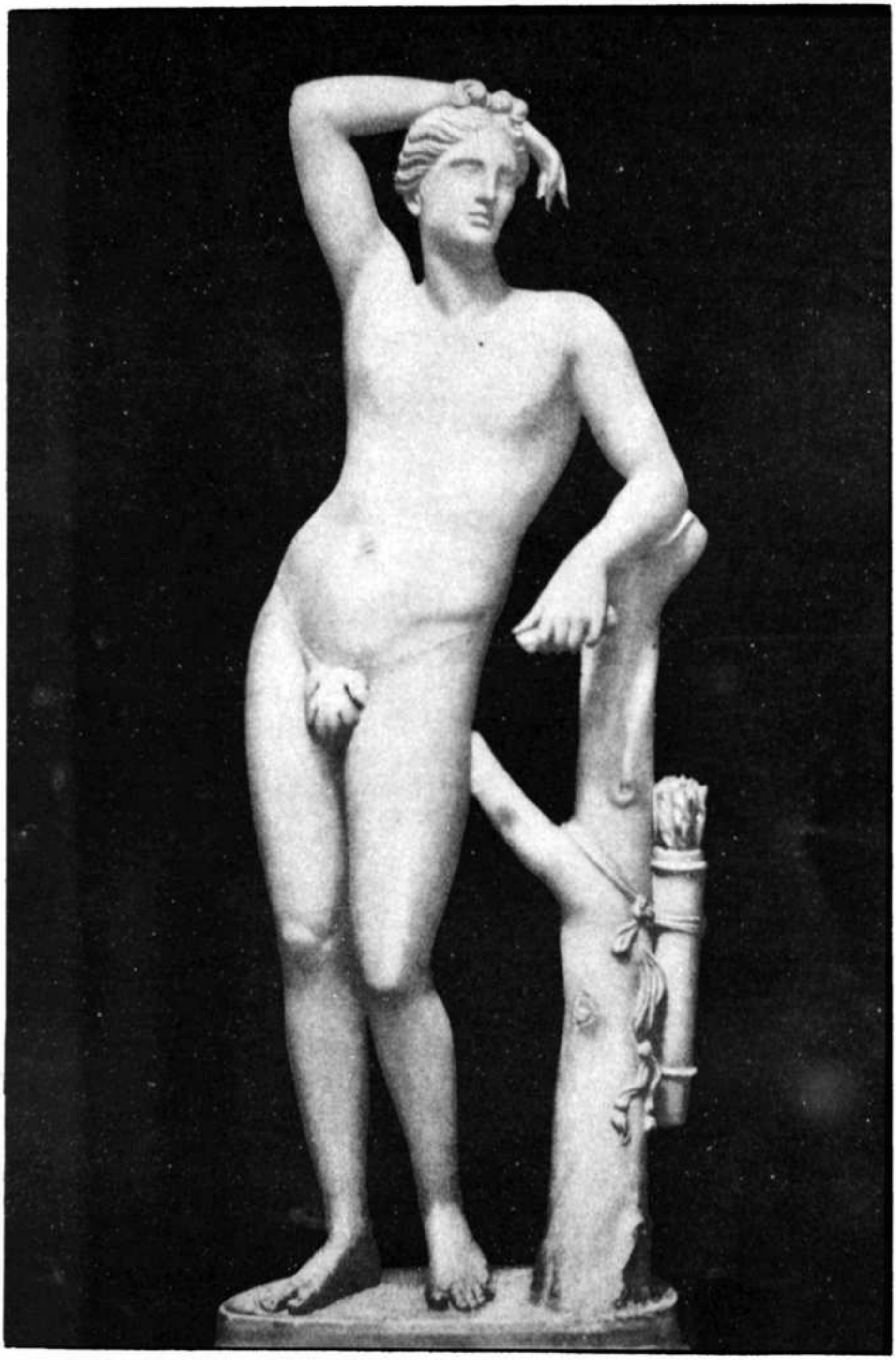
Ὁ Ἀπόλλων, θεὸς τῆς μαντικῆς. Ἵδρυσις τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν

Ὡς θεὸς τῆς μαντικῆς ὁ Ἀπόλλων κατεῖχεν ἐντελῶς ἰδιαιτέραν θέσιν μεταξὺ τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου. Εἰς τὸν Ὁμηρικὸν ὕμνον ὁ Ἑρμῆς τοῦ λέγει: «Κατέχεις ἀπὸ τὸν Δία τὴν γνῶσιν τῶν χρησμῶν καὶ τῆς μοίρας». Ὁ ἴδιος ὁ Ἀπόλλων ἐξηγεῖ ὡς ἑξῆς, εἰς τὸν ἀδελφόν του, τὴν ἀποστολήν του: «Δὲν ἔχει δοθῆ οὔτε εἰς ἐσέ, οὔτε εἰς κανένα ἀπὸ τοὺς ἀθανάτους ἡ ἱκανότης νὰ κατανοοῦν τὰ μαντικὰ σημεῖα. Αὐτὴ ἡ ἐπιστήμη εἶναι κτῆμα μόνον τοῦ Διός, καὶ ἐγώ, εἰς τὸν ὁποῖον τὴν ἐνεπιστεύθη, ὡρκίσθην τὸν μεγάλον ὅρκον ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ ἐμέ, κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀθανάτους θεοὺς δὲν θὰ ἐγνώριζε, μὲ ἄλλον τρόπον, τὰς συνετὰς προθέσεις τοῦ Διός».

Ὁ μῦθος παρουσιάζει τὸν Ἀπόλλωνα νὰ ζητῆ, μόλις ἐγεννήθη, ἓν μέρος ὅπου θὰ ἔκτιζε μαντεῖον καὶ θὰ ἔδιδε χρησμούς. Ἀφοῦ κατῆλθεν ἀπὸ τὸν Ὄλυμπον, ἠκολούθησε τὸν δρόμον, διὰ τὸν ὁποῖον ὡμιλήσαμεν, ὅταν διηγούμεθα τὸν μῦθον τοῦ Πύθωνος. Πλησίον τῆς Ἁλιάρτου, ἐσταμάτησε παρὰ τὰς ὄχθας τῆς πηγῆς Τελφούσσης καὶ τῆς λέγει: «Τελφοῦσσα, σκέπτομαι νὰ κτίσω ἐδῶ ἕνα ὡραῖον ναόν, διὰ νὰ δίδω χρησμοὺς εἰς τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι, ὁσάκις θὰ ἔρχωνται νὰ μὲ συμβουλεύωνται, θὰ φέρουν πάντοτε ἐδῶ δι' ἐμὲ πλήρεις ἑκατόμβας, εἴτε ἀπὸ τὴν εὔφορον Πελοπόννησον, εἴτε ἀπὸ τὴν Εὐρώπην, εἴτε ἀπὸ τὰ νησιά».

Εἴδαμεν προηγουμένως πῶς ἡ Νύμφη Τελφοῦσσα ἀπέτρεψε τὸν Ἀπόλλωνα ἀπὸ τὰ σχέδιά του αὐτὰ καὶ πῶς, ἀφοῦ ἐπίστευσε τὰ λόγια της, ὁ θεὸς ἐπῆγεν εἰς τὴν Κρίσσαν, ὅπου συνήντησε τὸν Πύθωνα καὶ τὸν ἐσκότωσεν. Ὠργισμένος ὁ Ἀπόλλων ἐναντίον τῆς Τελφούσσης, διότι ἦτο φανερὸν ὅτι ἡ Νύμφη τὸν εἶχε στείλει εἰς τὴν Κρίσσαν διὰ νὰ εὕρῃ τὸν θάνατον ἀπὸ τὸν Πύθωνα, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πόλιν καὶ τῆς εἶπε: «Τελφοῦσσα, σὺ ποὺ εἶσαι τόσο χαριτωμένη, δὲν θὰ κυλᾶς πλέον, ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ἠθέλησες νὰ μοῦ κάμῃς, τὰ διαυγῆ νερά σου. Ἡ ἰδική μου, δόξα θὰ ἀκτινοβολῇ ἐδῶ καὶ ὄχι ἡ ἰδική σου». Καὶ ἀφοῦ εἶπεν αὐτά, ἐσκέπασε τὴν πηγὴν μὲ βράχους καὶ «ἔκτισε βωμὸν εἰς τὸ μέσον τοῦ ἱεροῦ δάσους, πλησίον τῆς ὡραίας πηγῆς».

Ὁ Ἀπόλλων εἶναι, τώρα, κύριος τῆς περιοχῆς, ἀλλ' εἶναι μό-

Ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνος.

(Φλωρεντία, Galleria Uffici)

νος. «Διερωτᾶται ποῦ θὰ εὕρῃ μεμυημένους ἀνθρώπους, διὰ νὰ τοὺς κάμῃ λειτουργούς του». Καθὼς εἶχε στρέψει τὸ βλέμμα του πρὸς τὸ μέρος τῆς θαλάσσης, βλέπει ἓν πλοῖον, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τὴν Κρήτην ἐπήγαινεν εἰς τὴν Πύλον. Ὁ θεὸς «ρίπτεται εἰς τὴν θάλασσαν, ὅμοιος μὲ δελφίνι, φθάνει τὸ πλοῖον καὶ εἰσέρχεται εἰς αὐτό. Κανεὶς ἀπὸ τοὺς ναύτας δὲν τὸν ἀναγνωρίζει». Πλησίον τοῦ Ταινάρου, τὸ πλήρωμα θέλει νὰ σταματήσῃ καὶ νὰ ἀποβιβασθῇ εἰς τὴν ξηράν, «ἀλλὰ τὸ πλοῖον δὲν ὑπακούει εἰς τοὺς κωπηλάτας». Κατευθύνεται μόνον του, παραπλέει τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀττικῆς, καὶ τοὺς φέρει ἐμπρὸς εἰς τὴν Κρίσσαν, ὅπου προσαράζει εἰς τὸν ἀμμώδη βυθόν. Εὐθὺς ὁ Ἀπόλλων γίνεται φανερὸς εἰς τὸ πλήρωμα, «ὅμοιος μὲ ἄνδρα ρωμαλέον, εἰς τὴν πρώτην του νεότητα, μὲ πλατεῖς ὤμους σκεπασμένους ἀπὸ πλουσίαν κόμην». Ἐρωτᾷ τοὺς ναύτας διὰ ποῖον λόγον δὲν ἀποβιβάζονται καὶ κατόπιν τοὺς ἐξηγεῖ τὰ σχέδιά του. «Ξένοι, κατοικούσατε κάποτε τὴν πολύδενδρον Κνωσόν. Ἀπὸ ἐδῶ κ' ἐμπρὸς κανεὶς ἀπὸ σᾶς δὲν θὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν ὡραίαν του πόλιν, εἰς τὸ ὡραῖον του σπίτι, κοντὰ στὴ γυναῖκα του. Ἀλλὰ θὰ ἀναλάβετε ἐδῶ τὴν φύλαξιν τοῦ ναοῦ μου, ποὺ τὸν τιμοῦν οἱ θνητοί. Εἶμαι ὁ Ἀπόλλων, ὁ υἱὸς τοῦ Διός. Θὰ μάθετε τὰ σχέδια τῶν ἀθανάτων καί, μὲ τὴν ἰδικήν των θέλησιν, θὰ τιμᾶσθε πάντοτε καὶ ἀδιακόπως».

Ἔπειτα ἀπὸ τὰ λόγια αὐτά, οἱ Κρῆτες ἵδρυσαν, σύμφωνα μὲ ἐντολὴν τοῦ Ἀπόλλωνος, βωμὸν εἰς τὴν ἀκρογιαλιάν, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἠκολούθησαν τὸν θεόν, ὁ ὁποῖος ἐβάδιζε μεγαλοπρεπῶς καὶ ἔπαιζε τὴν λύραν. Ἔφθασαν ἔτσι εἰς τὴν Πυθώ. Διὰ νὰ καθησυχάσῃ τοὺς συντρόφους του, ποὺ ἀνησυχοῦσαν διὰ τὴν ξηρασίαν καὶ τὴν αὐχμηρότητα τοῦ τόπου, ὅπου ἔμελλαν νὰ ἐγκατασταθοῦν, ὁ Ἀπόλλων τοὺς λέγει: «Θὰ ἔχετε εἰς μεγάλην ἀφθονίαν ὅ,τι θὰ μοῦ φέρουν αἱ ὀνομασταὶ φυλαὶ τῶν ἀνθρώπων. Σεῖς, νὰ φυλάσσετε τὸν ναόν μου, νὰ ὑποδέχεσθε τὰς φυλὰς ποὺ θὰ συναθροίζωνται ἐδῶ, καὶ κυρίως νὰ ζητῆτε τὰς ὁδηγίας μου, εἴτε σᾶς ἀπευθύνουν ματαίους λόγους εἴτε σᾶς προσβάλλουν μὲ ἔργα ἢ ὕβρεις».

Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐξιστόρησις τῆς ἱδρύσεως τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν, κατὰ τὸν ὁμηρικὸν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα ὕμνον. Ἐν τούτοις, ἂν πιστεύσωμεν τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ὁ Ἀπόλλων, ὄχι μόνον δὲν ἦτο ἱδρυτὴς τοῦ μαντείου αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ μόνον ποὺ εἶχε κάμει ἦτο νὰ «ἀπαλλοτριώσῃ» ἄλλας θεότητας πού, πρὶν ἀπὸ αὐτόν, ἔδιδαν προφητείας εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο. Ἡ δικαιοδοσία αὐτὴ ἀνῆκεν, ὡς ἐλέγετο, πρῶτα εἰς τὴν Γῆν, τὴν Γαῖαν, τῆς ὁποίας στόμα ἐθεωρεῖτο τὸ ἄντρον ἢ ἡ ρωγμὴ τοῦ ἐδάφους, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐδίδοντο αἱ σχετικαὶ μὲ τὸ μέλλον ἀποκαλύψεις. Κατὰ τοὺς

συγγραφεῖς αὐτούς, ἡ Γαῖα εἶχεν ἐκχωρήση τὸ προνόμιόν της εἰς τὴν κόρην της Θέμιδα, ἡ ὁποία, μὲ τὴν σειράν της, τὸ παρεχώρησεν εἰς τὴν Φοίβην, αὐτὴ δέ, τελικῶς, τὸ ἐγκατέλειψεν ὑπὲρ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἐξ ἄλλου, ὡς ἐλέγετο, ὁ Ποσειδῶν εἶχεν ἰδικόν του μαντεῖον πλησίον τοῦ μαντείου τῆς Γαίας καὶ δὲν συγκατετέθη νὰ ἐκχωρήση τὴν θέσιν του εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, παρὰ κατόπιν ἀνταλλαγῆς μὲ τὴν νῆσον Καλαυρίαν κατὰ τοὺς μέν, μὲ τὸ Ταίναρον κατὰ τοὺς ἄλλους.

Εἰς ἓν ἔργον τοῦ Εὐριπίδου ἀναφέρεται ὅτι ἡ Γαῖα δὲν ὑπεχώρησε χωρὶς ἀντίστασιν πρὸ τοῦ νεοελθόντος: «Ὅταν ὁ υἱὸς τῆς Λητοῦς ἀπηλλοτρίωσε τὴν Θέμιδα ἀπὸ τὸ ὑπόγειον μαντεῖόν της, ἡ Γαῖα ἐγέννησε τὰ φαντάσματα τῶν ὀνείρων ποὺ ἀπεκάλυπταν τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον εἰς τοὺς θνητοὺς ποὺ ἐκοιμῶντο εἰς τὰ σκοτεινὰ σπήλαιά της. Ἐξεδικεῖτο ἔτσι τὴν προσβολήν, ποὺ εἶχε γίνει κατὰ τῆς κόρης της καὶ ἀφαιροῦσε ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα τὸ προνόμιον τοῦ νὰ δίδη χρησμούς. Τότε ὁ Ἀπόλλων ἀνῆλθε μ' ἕνα πήδημα εἰς τὸν Ὄλυμπον, ἐνηγκαλίσθη μὲ τὰ παιδικὰ χέρια του τὸν θρόνον τοῦ Διὸς καὶ ἱκέτευσε τὸν πατέρα του νὰ ἀπομακρύνη ἀπὸ τὸ πυθικὸν ἱερὸν τὴν ὀργὴν τῆς Γαίας καὶ τὰς νυκτερινὰς φωνάς. Ὁ Ζεὺς ἐγέλασε ποὺ ἔβλεπε τὸν υἱόν του νὰ καταφεύγη εἰς αὐτὸν διὰ νὰ ἐξασφαλίση τὸ προνόμιον, τὸ ὁποῖον θὰ ἔκαμνε τὸν χρυσὸν νὰ συρρέη εἰς τὸν ναόν του, καὶ κατένευσε μὲ τὴν κεφαλήν του. Ἐξηφάνισε τὰ νυκτερινὰ ὄνειρα, ἀπέσπασε τοὺς θνητοὺς ἀπὸ τὴν κατάπληξιν τῶν ὀπτασιῶν καὶ τοῦ θανάτου καὶ ἔδωσεν εἰς τὸν Λοξίαν τὰς τιμὰς ποὺ ἐζήτει».

Ὁ Ἀπόλλων τιμωρεῖ τὸν Τιτυὸν παρουσίᾳ τῆς Γαιας.
(Ἐρυθρόμορφος κρατὴρ τοῦ Λούβρου)

Ἂς σημειώσωμεν ἐπίσης τὸν χαριτωμένον μῦθον, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Ἀπόλλων ἐξέμαθεν ἀπὸ τὰς Θρίας τὴν μαντικὴν τῆς κινήσεως τῶν χαλικιῶν. Αἱ Θρίαι ἦσαν «Νύμφαι πτερωταί, αἱ ὁποῖαι, μὲ τὴν κεφαλὴν πουδραρισμένην μὲ λευκὴν σκόνην, ἐπετοῦσαν,

σὰν πεταλοῦδες ἀπὸ ἄνθους εἰς ἄνθος, μέσα εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Παρνασσοῦ». Τὰ χαλίκια ποὺ ἐχρησιμοποιοῦσαν διὰ νὰ προλέγουν τὸ μέλλον, προήρχοντο ἀπὸ τρεῖς πηγάς, τὴν Κασταλίαν, τὴν Κασσωτίδα καὶ τὴν Τελφοῦσσαν, ποὺ ἐξεχείλιζαν κατὰ τὴν ἄνοιξιν, ὅταν ἔλειωναν τὰ χιόνια.

Ἐξ ἄλλου, Νύμφαι, κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν Ἑλλήνων, ἀπέκτησαν πρῶται τὸ δῶρον τοῦ προφητικοῦ ἐνθουσιασμοῦ. Ὅπως λέγει ὁ Ἡσίοδος, «αὐταὶ ἐγνώριζαν τὸ παρόν, τὸ μέλλον καὶ τὸ παρελθόν». Οἱ Ἕλληνες ἐπίστευαν ὅτι «αἱ ἀναθυμιάσεις καὶ μερικαὶ πηγαὶ ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ρίψουν τὸν ἄνθρωπον εἰς κατάστασιν ὑπερφυσικῆς παρακρούσεως». Ὁ Bouché-Leclercq καθώρισε πολὺ ὀρθῶς τὴν σχέσιν, ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ φαινομένου αὐτοῦ καὶ τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου, τροφίμου τῶν Μουσῶν—αἱ ὁποῖαι ἦσαν «αἱ κυριώτεραι Νύμφαι τοῦ Παρνασσοῦ»—καὶ «φίλου των, προστάτου των, ἀδελφοῦ των καὶ κορυφαίου των». Κατὰ τὸν συγγραφέα, ἡ καταγωγὴ τῆς προφητικῆς «μανίας» πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὰ Διονυσιακὰ ὄργια καὶ ὄχι εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ἀπόλλωνος.

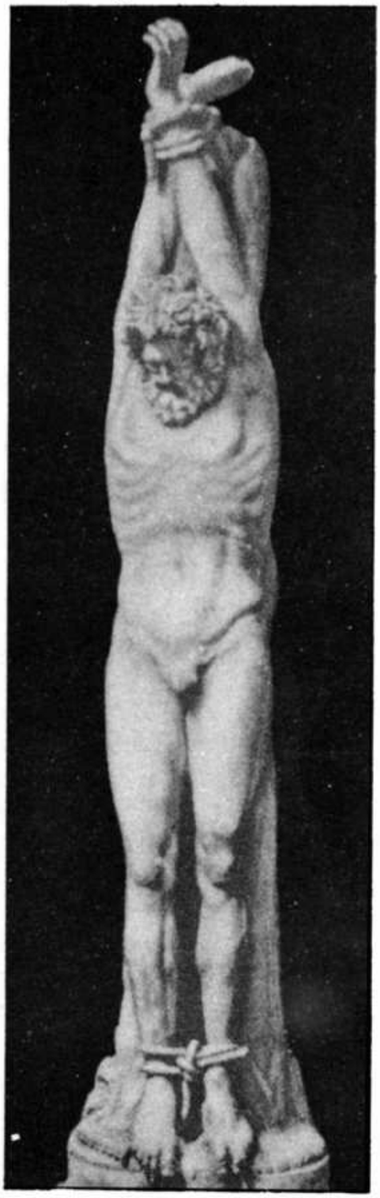
Ἡ τοποθεσία ὅπου ὑψώνετο τὸ περίφημον ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος εἶναι ἀπὸ τὰς πλέον ἀγρίας τῆς Ἑλλάδος. Μέσα εἰς τὸ πέρασμα τῶν αἰώνων συνέβησαν ἐκεῖ γεωλογικὰ καὶ σεισμικὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα ἔκαμαν νὰ ἐκπηδήσουν ἀπὸ τὴν γῆν δύο κάθετοι τοῖχοι «ἑνωμένοι κατὰ γωνίαν ὀρθὴν καὶ περικλείοντες κολοσσιαῖον ἀμφιθέατρον». «Μυστηριώδεις» πηγαὶ ἀνέβλυζαν ἀπὸ αὐτὸν τοῦτον τὸν βράχον. Ἡ ἀτμόσφαιρα «ἦτο βαρεῖα, φορτωμένη μὲ θερμοὺς ἀτμοὺς κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου».

Αὐτὴ ἦτο ἡ τοποθεσία τῆς «τραχείας Πυθοῦς», ὅπως λέγει ὁ ὁμηρικὸς ὕμνος. Ἡ πόλις τῶν Δελφῶν ἐκτίσθη ὀλίγον πιὸ κάτω, εἰς τὰς πλαγιὰς τοῦ Παρνασσοῦ, δὲν ἐβράδυνεν ὅμως νὰ περιλάβῃ τὴν Πυθὼ καὶ τὸ ἱερόν της. Εἰς αὐτὸ εὑρίσκοντο, πλὴν τοῦ ἄντρου τῆς Γαίας, ὁ τάφος τοῦ Διονύσου καὶ ὁ ὀμφαλὸς ὁ ὁποῖος, εἰς τὴν φαντασίαν τῶν Ἑλλήνων, ὑψώνετο εἰς τὸ σημεῖον ἀκριβῶς, ὅπου εὑρίσκετο τὸ κέντρον τῆς γῆς. Ἐκεῖ εἶχαν συναντηθῆ δύο ἀετοί, τοὺς ὁποίους εἶχε στείλει ὁ Ζεύς, τὸν ἕνα ἀπὸ τὴν ἀνατολὴν καὶ τὸν ἄλλον ἀπὸ τὴν δύσιν. Ὁ ὀμφαλὸς ἦτο πέτρα λευκή, μαστοειδοῦς σχήματος. Κατά τινας συγγραφεῖς ἐσκέπαζε τὸ πτῶμα τοῦ Πύθωνος. Ἐξ ἄλλου, ὑπάρχει χαρακτηριστικὴ ἀναλογία μεταξὺ τοῦ ὀμφαλοῦ καὶ τῆς λεγομένης «πέτρας τοῦ Κρόνου». Αὐτὴν τὴν εἶχε καταπίει ὁ υἱὸς τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τὴν εἶχεν ἐκβάλει κατὰ τὴν ἐκθρόνισίν του ἀπὸ τὸν Δία. Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος αὐτοῦ, ἄλειφαν κάθε ἡμέραν μὲ λάδι τὴν πέτραν τοῦ Κρόνου, τὰς δὲ ἑορτασίμους ἡμέρας τὴν ἐστόλιζαν μὲ ταινίας ἀπὸ ἀκατέργαστον μαλλί, ποὺ ὑπενθύμιζαν, ὡς ἐλέ-

γετο, τὸ ὕφασμα μὲ τὸ ὁποῖον ἡ Ρέα τὴν εἶχε τυλίξει, ὅταν τὴν ἔδωσεν εἰς τὸν σύζυγόν της διὰ νὰ τὴν καταπίῃ.

Πολλοί, λοιπόν, εἶπαν ὅτι ὁ ὀμφαλὸς καὶ ἡ πέτρα τοῦ Κρόνου ἦσαν τὸ ἴδιον πρᾶγμα. Ὁ Παυσανίας, ἐν τούτοις, ἰσχυρίζεται ὅτι εἶδε καὶ τὰ δύο χωριστά. Ἡ συζήτησις, ἐν προκειμένῳ, παραμένει ἀνοικτή. Ὅσον ἀφορᾷ ἡμᾶς, εὑρίσκομεν ὀρθὴν τὴν γνώμην τοῦ Bouché-Leclercq, διὰ τὸν ὁποῖον «ὁ ὀμφαλός, πιθανώτατα, εἶναι ἀναπαράστασις τοῦ Διός, καὶ κατὰ κάποιον τρόπον ἀποκάλυψίς του, δηλαδή, ἡ Πυθία, ὄργανον τοῦ Ἀπόλλωνος, προφητεύει καθισμένη ἐπάνω εἰς τὸν ὀμφαλόν τοῦ Διός, τοῦ ὁποίου εἶναι διερμηνεύς».

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὁ Ἀπόλλων καθιστᾷ γνωστὴν τὴν θέλησιν τοῦ πατέρα του, πάντοτε διὰ τῆς Πυθίας, τῆς ἱερείας του. Ἡ πρώτη Πυθία ὠνομάζετο, ὡς ἐλέγετο, Φημονόη, δηλαδὴ ἐκείνη ποὺ κατανοοῦσε τὴν σημασίαν τῶν φωνῶν. Ἐν συνεχείᾳ, ἡ Πυθία ἐξελέγετο ἀπὸ τὰς νεάνιδας τῶν Δελφῶν. Ὅπως ἀργότερα αἱ Ρωμαῖαι Ἑστιάδες, ἡ Πυθία ἔπρεπε νὰ εἶναι καὶ νὰ μείνῃ παρθένος. Ἐπειδὴ ὅμως, κάποτε, μία ἀπὸ αὐτὰς ἐδέχθη νὰ ἀπαχθῇ, ἀπεφασίσθη νὰ μὴ προσλαμβάνουν ἐφεξῆς παρὰ γυναῖκας ἡλικίας ἄνω τῶν πενῆντα ἐτῶν. Τὸ μέτρον αὐτό, ἐν τούτοις, ἐγκατελείφθη συντόμως, καὶ τὸ μαντεῖον ἐπανῆλθεν εἰς τὸ παλαιὸν σύστημα τῶν παρθένων. Ἀπὸ τὰς Πυθίας δὲν ἐζητεῖτο νὰ εἶναι ἐξαιρετικῶς εὐφυεῖς· ἀντιθέτως, ὅσον ἁπλοϊκώτεραι ἦσαν, τόσον ἐφαίνοντο περισσότερον κατάλληλοι διὰ τὰς ὑπηρεσίας ποὺ ἀνέμεναν ἀπὸ αὐτάς.

Ἡ τιμωρία τοῦ Μαρσύου. (Ἐξεδάρη ζῶν ἐπειδὴ ἐτόλμησε νὰ διαγωνισθῇ πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα.
(Ἀνδριὰς μαρμάρινος ἐν Ρώμῃ)

Προκειμένου νὰ προφητεύσῃ, ἡ ἱέρεια ἐκάθητο εἰς τὸν τρίποδα, ὁ ὁποῖος ἦτο τοποθετημένος ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἄντρον, «εἰς τὸ ὁποῖον μία τεχνητὴ παροχέτευσις ἔρριπτε τὰ ὕδατα τῆς πηγῆς Κασσωτίδος». Πολλὰ ἐλέχθησαν διὰ τὸ μέγεθος τοῦ τρίποδος αὐτοῦ. «Οἱ μέν», γράφει ὁ Bouché-Leclercq, ἀπὸ τὸν ὁποῖον καὶ ἀντιγράφομεν ὅλας αὐτὰς τὰς λεπτομερείας, «λέγουν ὅτι ἦτο πολὺ ὑψηλός, ἄλλοι δὲ τὸν παριστάνουν ὡς κανονικὸν κάθισμα ποὺ ἐπέτρεπεν εἰς τὴν Πυθίαν νὰ στηρίζῃ τὰ πόδια της εἰς τὸν ὀμφαλόν· μερικοὶ λέγουν ὅτι ἦτο χρυσοῦς καὶ ἄλλοι χάλκινος».

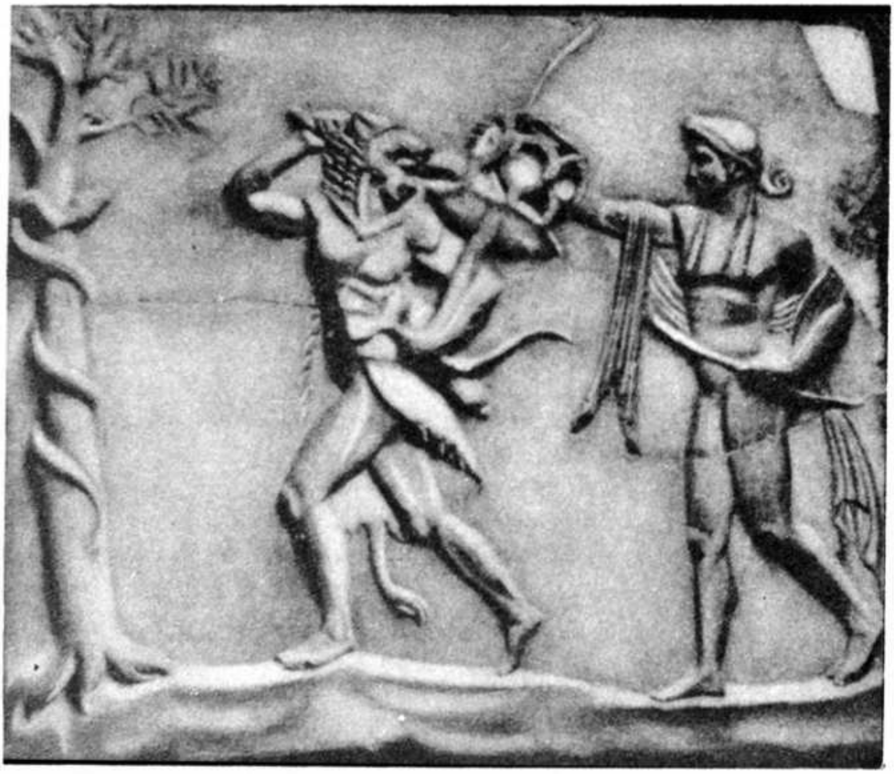
Πρὶν ἀπὸ κάθε χρησμὸν τῆς Πυθίας προηγεῖτο θυσία, μόνον δὲ ἐὰν τὰ σημεῖα, ἀπὸ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐντοσθίων τοῦ θύματος, ἦσαν εὐνοϊκά, ἡ ἱέρεια τοῦ Ἀπόλλωνος εἰσήρχετο εἰς τὴν σκηνήν. «Ἡ Πυθία, ἀφοῦ ἔκαμνε «καθαρμὸν» εἰς τὰ ὕδατα τῆς Κασταλίας, εἰσήρχετο εἰς τὸ ἄδυτον. Ἐφοροῦσεν ἐνδυμασίαν ἐπιδεικτικήν, ἀνάλογον μὲ τοῦ Ἀπόλλωνος Μουσηγέτου, ἔπινε νερὸ ἀπὸ τὴν πηγὴν Κασσωτίδα, ἔβαζε φύλλον δάφνης εἰς τὸ στόμα της καί, μὲ ἕνα κλάδον τοῦ ἰδίου δένδρου εἰς τὸ χέρι, ἐκάθητο εἰς τὸν τρίποδα. Τότε οἱ ἱκέται, ποὺ ἐπερίμεναν εἰς διπλανὸν διαμέρισμα, εἰσήρχοντο κατὰ σειρὰν καὶ ὑπέβαλλαν τὰ ἐρωτήματά των εἴτε προφορικῶς εἴτε γραπτῶς. Ἡ Πυθία, μεθυσμένη, ὡς ἐλέγετο, ἀπὸ τὰς ἀναθυμιάσεις τοῦ ἄντρου καὶ κατεχομένη ἀπὸ τὸν θεόν, περιέπιπτεν ἀμέσως εἰς ἔκστασιν. Ἡ νευρικὴ αὐτὴ κρίσις δὲν ἦτο πάντοτε ψεύτικη, διότι, τὴν ἐποχὴν τοῦ Πλουτάρχου, μία Πυθία ἀπέθανε κατὰ τὴν διάρκειαν ὁμοίας κρίσεως».

Ἀπὸ τὸ στόμα τῆς ἱερείας τοῦ Ἀπόλλωνος δὲν ἔβγαιναν παρὰ ἦχοι συγκεχυμένοι καὶ ἄναρθροι. Αὐτοὺς τοὺς ἤχους τοὺς ἐσημείωναν οἱ ἱερεῖς, προφῆται καὶ αὐτοί, τῶν ὁποίων ἔργον ἦτο νὰ συντάσσουν φράσεις, ποὺ νὰ ἔχουν κάποιαν σχέσιν μὲ τὸ ἐρώτημα. Ἐπειδὴ αἱ φράσεις αὐταὶ ἦσαν γενικῶς ἀκατανόητοι, ἐζητεῖτο ἡ ἐξήγησίς των ἀπὸ εἰδικοὺς ἐπαγγελματίας, τοὺς ἐξηγητάς. Ἡ ἀπάντησις τοῦ θεοῦ διήρχετο, λοιπόν, ἀπὸ πολλοὺς ἐνδιαμέσους, προτοῦ φθάσῃ εἰς τὸν πιστὸν ποὺ εἶχεν ἔλθει νὰ ζητήσῃ τὴν συμβουλήν του.

Μερικαὶ ἀπὸ τὰς ἀπαντήσεις αὐτὰς εἶχαν γίνει παροιμιώδεις, καὶ ἀποτελοῦσαν, τρόπον τινά, τὴν βάσιν τῆς ἀρχαίας σοφίας. Γνωρίζομεν πέντε ἢ ἓξ ἀπὸ αὐτάς. Ἄλλως τε δὲν εἶναι ὅλοι σύμφωνοι διὰ τὴν προέλευσίν των. Μερικοὶ τὰς ἀποδίδουν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, ἄλλοι εἰς τοὺς Σοφούς. Ὅπως πολὺ ὀρθῶς ἐλέχθη, «εἶναι ἔργα τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως, ἐγκεκριμένα καὶ ἐπικυρωμένα ἀπὸ τὴν θείαν νόησιν». Ἀναφέρονται δὲ κυρίως δύο ἀπὸ τὰ ἀξιώματα αὐτά: «Γνῶθι σαυτὸν» καὶ «Μηδὲν ἄγαν», διότι,

παρὰ τὴν συντομίαν των, ἀποτελοῦν σύνοψιν πολλῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων.

Δὲν πρόκειται νὰ ἀσχοληθῶμεν ἐδῶ μὲ τὸν ἱστορικὸν ρόλον τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν. Διαφορετικά, θὰ ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὴν Μυθολογίαν καὶ νὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὴν Ἱστορίαν. Ἂς σημειωθῇ μόνον, ὅτι ὁ ρόλος αὐτὸς ἦτο σπουδαιότατος. Εἰς

Ὁ Ἀπόλλων ἔρχεται εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸν Ἡρακλέα περὶ τοῦ τρίποδος.
(Μαρμάρινον ἀνάγλυφον τοῦ Λούβρου)

τοὺς Δελφούς, ὑπὸ τὴν ἔμπνευσιν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐρρίφθησαν, διὰ τῆς ὀργανώσεως τῶν Ἀμφικτιονιῶν, ἡ πρώτη ἰδέα καὶ τὰ σχέδια τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν.

Ἄλλα μαντεῖα τοῦ Ἀπόλλωνος

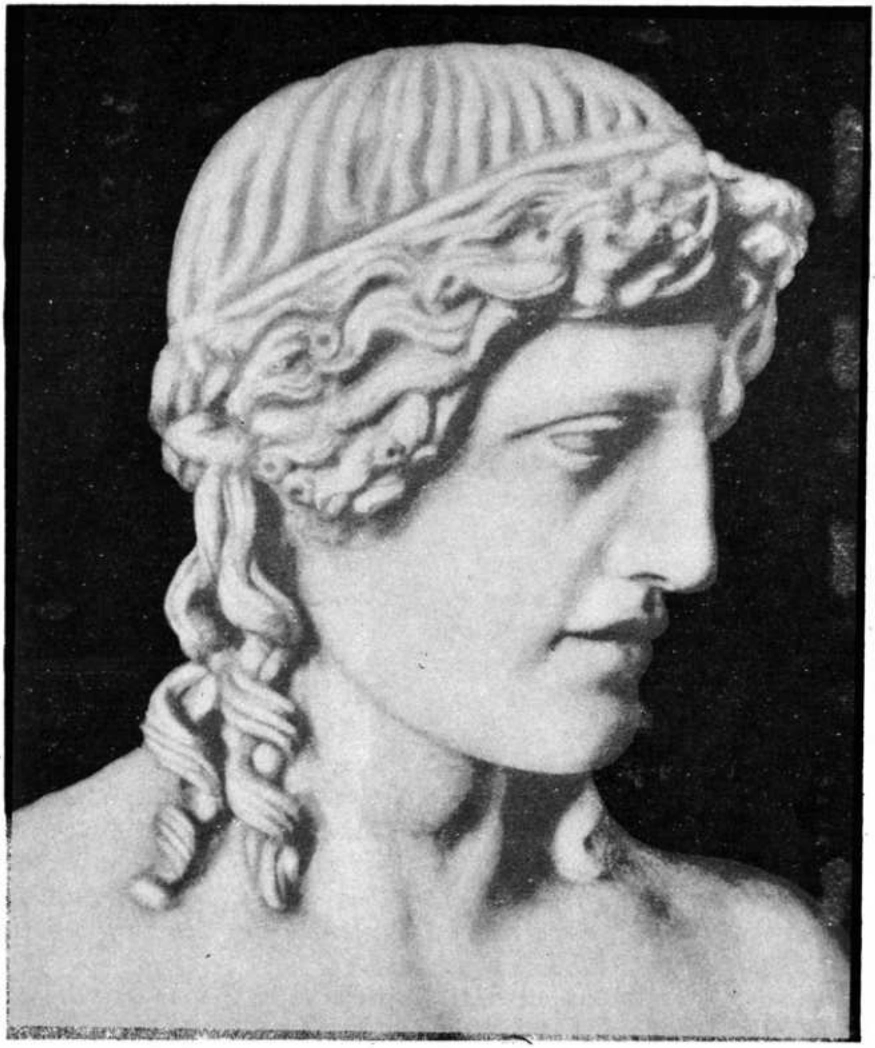
Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἱερὸν τῶν Δελφῶν ὑπῆρχαν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἄλλα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐδίδοντο χρησμοὶ τοῦ Ἀπόλλωνος. Οὕτω, ὑπῆρχαν μαντεῖα εἰς τὴν Ἀκραιφίαν καὶ τὰς Θήβας τῆς Βοιω-

τίας καὶ εἰς τὸ Ἄργος τῆς Πελοποννήσου. Τὸ περιφημότερον ὅμως, μετὰ τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν, εὑρίσκετο εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, εἰς τὴν Μίλητον, ἢ μᾶλλον εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ αὐτήν. Ἐκεῖ ἐλατρεύετο ὁ Ἀπόλλων ὑπὸ τὸ ὄνομα Διδυμαῖος. Ἱδρυτὴς τοῦ μαντείου αὐτοῦ ἦτο ὁ Βράγχος, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀπόλλων εἶχεν ἀγαπήσει. Βορειότερον ὑπῆρχε τὸ μαντεῖον τῆς Κλάρου, τοῦ ὁποίου ἡ ἵδρυσις ἀπεδίδετο εἰς τὴν κόρην τοῦ Τειρεσίου Μαντώ. Νοτιώτερον, εἰς τὴν Λυκίαν, ὑπῆρχεν ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς τὰ Πάταρα. Ἡ ἱέρεια αὐτοῦ, προτοῦ ἀπαντήσῃ εἰς τὰ ἐρωτήματα ποὺ τῆς ἀπηυθύνοντο, διήρχετο τὴν νύκτα μέσα εἰς τὸν ναόν, ὅπου τὴν ἐπεσκέπτετο ὁ θεός, τουλάχιστον ἐν ὀνείρῳ.

Ὁ σοφιστὴς Λουκιανὸς εἰρωνεύεται μὲ ἀρκετὴν ὀξύτητα τὸ ὅτι ὁ υἱὸς τῆς Λητοῦς εἶχε τόσον πολλὰ μαντεῖα. «Ὁ Ἀπόλλων», λέγει, «χάρις εἰς τὸ περίπλοκον ἐπάγγελμα ποὺ ἐδιάλεξε, δὲν θὰ ἠμπορῇ νὰ σταθῇ οὔτε στιγμὴν ἥσυχος ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἐνδιαφερομένων, ποὺ προσφεύγουν εἰς αὐτὸν διὰ νὰ λάβουν χρησμόν. Τώρα πρέπει νὰ εὑρίσκεται εἰς τοὺς Δελφούς· μίαν στιγμὴν ἀργότερα πρέπει νὰ τρέξῃ εἰς τὴν Κολοφῶνα· ἀπὸ ἐκεῖ, εἰς τὴν Ξάνθον, ἔπειτα εἰς τὴν Κλάρον, εἰς τὴν Δῆλον, παντοῦ ὅπου ἡ ἱέρεια, ἀφοῦ ἔπινε τὸ ἱερὸν νερὸ καὶ ἐμασοῦσε τὴν δάφνην, ἐτάρασσε τὸν τρίποδα καὶ ἐκαλοῦσε τὸν θεὸν νὰ ἐμφανισθῇ. Καὶ πρέπει νὰ φθάνῃ παντοῦ χωρὶς ἀργοπορίαν καὶ νὰ συνδυάζῃ καταλλήλως τοὺς χρησμούς, διαφορετικὰ διατρέχει τὸν κίνδυνον νὰ μειώσῃ ἀνεπανορθώτως τὴν ὑπόληψιν τοῦ ἐπαγγέλματός του».

Ὁ Ἀπόλλων, θεὸς τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ποιήσεως

Θὰ ἴδωμεν εἰς τὸ κεφάλαιον τὸ ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ἑρμῆν πῶς ὁ θεὸς αὐτὸς ἐφεῦρε τὴν λύραν. Ὅταν ἀνεκαλύφθη ὅτι κλέπτης τῶν βοῶν τοῦ Ἀπόλλωνος ἦτο ὁ Ἑρμῆς, ὁ τελευταῖος, διὰ νὰ ἐξευμενίσῃ τὸν ἀδελφόν του, ἐπῆρε τὴν λύραν καὶ ἔπαιξε μὲ αὐτὴν ἐνώπιόν του. «Ὁ Ἀπόλλων, μόλις ἤκουσεν, αἰσθάνθηκε πολλὴν χαρὰν καὶ ἐγέλασεν. Ἐνῷ ὁ εὐχάριστος ἦχος τῆς θείας μουσικῆς ἐγέμιζε τὴν ψυχήν του, γλυκεῖα ἐπιθυμία τὸν κατέλαβε νὰ ἀποκτήσῃ τὴν λύραν». Ὁ Ἑρμῆς δὲν προέβαλε καμμίαν δυσκολίαν καὶ ἔδωσεν εἰς τὸν ἀδελφόν του τὸ μουσικὸν ὄργανον, τὸ ὁποῖον θὰ ἐγίνετο ἀργότερα τὸ κυριώτερον σύμβολόν του. «Ἀφοῦ», τοῦ εἶπε, «ἡ καρδιά σου ἐπιθυμεῖ τόσον πολὺ νὰ παίζῃς μὲ τὴν λύραν, πάρε την, δέξου την ἀπὸ τὰ χέρια μου, καὶ κάμε αὐτὸ ποὺ σοῦ ἀρέσει. Πήγαινε νὰ χαρίσῃς τὴν χαρὰν εἰς τὰς πανηγύρεις, εἰς τοὺς χοροὺς καὶ εἰς τὰ πολυτελῆ συμπόσια, γέμισε

Ἀρχαϊκή κεφαλή Ἀπόλλωνος.
(Μουσεῖον Λούβρου)

μὲ διασκέδασιν τὰς ἡμέρας καὶ τὰς νύκτας. Ἡ λύρα ἀπαντᾶ εὔκολα σὲ ὅποιον ξέρει νὰ τὴν ἐρωτᾶ μὲ τέχνην καὶ σοφίαν, καὶ τὸν διδάσκει διάφορα πράγματα εὐχάριστα εἰς τὸ πνεῦμα».

Ἀπόλλων καὶ Μαρσύας

Κατὰ τὸν Πλούταρχον, ὁ Ἀπόλλων δὲν ἐπῆρε τὴν λύραν ἀπὸ τὸν Ἑρμῆν, ἀλλὰ τὴν ἐφεῦρεν ὁ ἴδιος. Ὁ Πλούταρχος ἀποδίδει ἐπίσης εἰς τὸν υἱὸν τῆς Λητοῦς τὴν ἐφεύρεσιν τοῦ αὐλοῦ (φλο-

γέρας). Εἰς τὸ κεφάλαιον τὸ ἀφιερωμένον εἰς τὴν Ἀθηνᾶν, εἴδαμεν πῶς ἡ θεά, ἀφοῦ πρῶτα ἐχρησιμοποίησε τὸ ὄργανον αὐτό, τὸ ἀπέρριψε, συγχρόνως δὲ κατηράσθη μὲ φοβερὰν κατάραν ἐκεῖνον, ποὺ θὰ ἐτολμοῦσε νὰ τὸ πάρῃ ἀπὸ ἐκεῖ ὅπου εἶχε πέσει. Ὁ σάτυρος Μαρσύας, ὅμως, ὁ ὁποῖος ἄλλως τε θεωρεῖται ἀπὸ πολλοὺς ὡς ἐφευρέτης τοῦ αὐλοῦ, δὲν ἔλαβε σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν του τὴν κατάραν τῆς θεᾶς. Ὑπερήφανος διὰ τὸ μουσικόν του τάλαντον, ἐπροκάλεσε τὸν Ἀπόλλωνα εἰς μουσικὸν διαγωνισμόν, κριταὶ τοῦ ὁποίου ὡρίσθησαν τὸ ὄρος Τμῶλος καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Φρυγίας Μίδας. Ὁ Τμῶλος ἀπεφάνθη ὑπὲρ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ὁ Μίδας, ἀντιθέτως, ἀπένειμε τὸ ἔπαθλον εἰς τὸν Μαρσύαν. Διὰ νὰ τιμωρήσῃ τὸν Μίδαν, ὁ Ἀπόλλων μετέβαλε τὰ αὐτιά του εἰς αὐτιὰ ὄνου. Σύμφωνα μὲ μερικοὺς ἄλλους συγγραφεῖς, κριταὶ τοῦ ἀγῶνος εἶχαν ὁρισθῆ αἱ Μοῦσαι.

Ὁ Ἀπόλλων δὲν ἐνίκησεν εὔκολα τὸν ἀντίπαλόν του. Ἐλέγετο ὅτι διὰ νὰ τὸν κάμῃ νὰ χάσῃ, τοῦ ἐζήτησε νὰ παίξῃ τὸν ἴδιον σκοπὸν καὶ ἀπὸ τὰ δύο στόματα τοῦ αὐλοῦ του. Ὁ Μαρσύας ἀπέτυχεν, ἐνῷ ὁ Ἀπόλλων ἔκαμνε πολὺ εὔκολα αὐτὸ τὸ μουσικὸν γύμνασμα μὲ τὴν λύραν του.

Μία ἐντελῶς διαφορετικὴ ἑρμηνεία τοῦ μέρους αὐτοῦ τοῦ ὡς ἄνω μύθου ἐδόθῃ ἀπὸ τὸν Clavier καὶ ἀξίζει νὰ σημειωθῇ. «Ἡ κιθάρα εἶναι ἔγχορδον ὄργανον καί, ὅσον ἀτελὴς καὶ ἂν εἶναι, παρέχει τὴν δυνατότητα εἰς τὸν καθένα νὰ παίζῃ κατὰ διαφόρους τρόπους καὶ εἰς διαφόρους τόνους ἀναλόγως μὲ τὸ χούρδισμα, ὑψηλὸν ἢ χαμηλόν, ποὺ ἔχει κάμει. Δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὸν αὐλόν, καὶ ὁ Παυσανίας λέγει ὅτι πρὸ τοῦ Προιόμου ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιοῦν τρεῖς διαφορετικοὺς αὐλούς, διὰ νὰ παίζουν κατὰ τὰς τρεῖς τεχνοτροπίας, τὴν δωρικήν, τὴν φρυγικὴν καὶ τὴν λυδικήν.

»Καὶ σήμερον ἀκόμη, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παίξωμεν μὲ τὸν ἴδιον αὐλὸν εἰς ὅλους τοὺς τόνους. Εἶναι, λοιπόν, πιθανὸν ὅτι ὁ Ἀπόλλων ἔπαιξεν εἰς ἄλλον τόνον, ἀφοῦ ἐχούρδισε διαφορετικὰ τὴν κιθάραν του, πρᾶγμα ποὺ ὁ Μαρσύας δὲν ἠμπόρεσε νὰ κάμῃ». Ἐξ ἄλλου, κατὰ τὸν Διόδωρον τὸν Σικελιώτην, ὁ Ἀπόλλων ἐκέρδισε τὴν νίκην, διότι δὲν περιωρίσθη νὰ παίζῃ μόνον, ἀλλὰ συγχρόνως ἐτραγουδοῦσε, πρᾶγμα ποὺ ὁ Μαρσύας δὲν ἠμποροῦσε νὰ κάμῃ, ἀφοῦ ἔπαιζεν ὄχι λύραν ἀλλὰ αὐλόν.

Εἰς τοὺς θεοὺς δὲν ἀρέσει νὰ τοὺς προκαλοῦν. Εἴδαμεν εἰς τὸ περὶ Ἀθηνᾶς κεφάλαιον πῶς ἡ Ἀράχνη μετεμορφώθη ἀπὸ τὴν θεὰν εἰς τὸ ἔντομον ἀράχνη, ἐπειδὴ ἐκαυχήθη ὅτι ἦτο καλὴ κεντήστρια. Ἡ ἐκδίκησις τοῦ Ἀπόλλωνος ἦτο ἀκόμη φοβερωτέρα. Ὁ θεὸς ἐξέδαρε τὸν Μαρσύαν ζωντανόν. Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα,

ἐπεδεικνύετο πλησίον τῶν Κελαινῶν, εἰς τὴν Φρυγίαν, ἓν σπήλαιον, ὅπου ὁ θεὸς εἶχε κρεμάσει τὸ δέρμα τοῦ θύματός του. Κατ' ἄλλον μῦθον, τὸ αἱματόβρεκτον τρόπαιον εἶχεν ἀναρτηθῆ εἰς ἓν σπήλαιον τῆς 'Ακροπόλεως.

'Εξ ἄλλου, ἡ περιφρόνησις τοῦ 'Απόλλωνος διὰ τὸν αὐλὸν δὲν ἐκράτησεν ἐπὶ πολύ, καὶ τὸ μουσικὸν αὐτὸ ὄργανον ἔγινε δεκτὸν εἰς τοὺς μουσικοὺς ἀγῶνας ποὺ ἐτελοῦντο πρὸς τιμὴν τοῦ υἱοῦ τῆς Λητοῦς, ἐπειδὴ αὐτὸς ἐθεωρεῖτο ὡς θεὸς τῆς μουσικῆς γενικῶς. Ἦτο ἐπίσης θεὸς τοῦ χοροῦ, καὶ τὸν βλέπομεν νὰ συνδέεται στενῶς μὲ τὰς Μούσας καὶ τὰς Χάριτας, πολλαὶ ἀπὸ τὰς ὁποίας, σύμφωνα μὲ μερικοὺς συγγραφεῖς, ἦσαν κόραι του.

'Ο 'Απόλλων ὁ λεγόμενος Σαυροκτόνος. Παριστάνετο παίζων μὲ μίαν σαύραν, τὴν ὁποίαν προσεπάθει νὰ τρυπήσῃ δι' ἑνὸς βέλους.
(Μουσεῖον Βατικανοῦ)

Τέλος, ὁ 'Απόλλων ἦτο θεὸς τῆς ποιήσεως. 'Ο ὁμηρικὸς ὕμνος τὸν παρουσιάζει μὲ τὴν λύραν εἰς τὸ χέρι, νὰ βαδίζῃ πρὸς τὴν Πυθὼ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Κρητῶν, ἐνῷ αὐτοὶ ἔψαλλαν τὸν Παιᾶνα, τὸν ὁποῖον πρῶτος ὁ 'Απόλλων εἶχε συνθέσει καὶ τονίσει μετὰ τὴν νίκην του ἐναντίον τοῦ Πύθωνος. Μὲ τὸ ἴδιον ὄργανον συνωδεύοντο οἱ πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ ὕμνοι, αὐτοὺς δὲ πρέπει νὰ θεωρήσωμεν καὶ ὡς πρώτην ἀρχήν, εἰς τὴν 'Ελλάδα, τῆς λεγομένης λυρικῆς ποιήσεως.

Ἄλλαι ἠθικαὶ δικαιοδοσίαι τοῦ 'Απόλλωνος

Οἱ Ἕλληνες ἐθεώρουν τὸν 'Απόλλωνα προστάτην τῆς νεότητος. Οἱ καλλιτέχναι των τὸν παρίσταναν μὲ κόμην βοστρυχωτήν,

γνώρισμα τῆς ἡλικίας αὐτῆς. Τὸν ἐθεωροῦσαν ἐπίσης θεὸν τοῦ πολέμου καὶ τοῦ θανάτου. Ὁ Ἀπόλλων μάχεται ἐναντίον τῶν Γιγάντων, θανατώνει τὸν Πύθωνα καὶ τὸν Τιτυόν. Ἐπεμβαίνει εἰς τὸν Τρωικὸν πόλεμον. Μὲ ὅπλα—τὰ βέλη του—ἐξοντώνει τοὺς ἀντιπάλους του. Εἶναι καὶ αὐτός, ὅπως ὁ Ζεύς, φύλαξ τοῦ ὅρκου καὶ προστάτης τῆς καλῆς ἐκτελέσεως τῶν συμφωνιῶν. Ἐξ ἄλλου, ὁ Ἀπόλλων προσωποποιεῖ τὴν πολὺ ὑψηλὴν καὶ πολὺ εὐγενικὴν ἰδέαν τοῦ ἐξαγνισμοῦ καὶ τῆς συγγνώμης. Καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὑπεβλήθη εἰς ἐξαγνισμὸν προτοῦ συγχωρηθῇ. Οἱ ἄνθρωποι ὀφείλουν νὰ τὸν ἔχουν ὡς παράδειγμα καὶ νὰ μὴ κοκκινίζουν, ὅταν πρόκειται νὰ πληρώσουν διὰ τὰ σφάλματά των, ἀφοῦ ἀκόμη καὶ ἕνας θεὸς ἔκαμε τὸ ἴδιον.

Ὁ Ἀπόλλων, θεὸς τῆς γεωργίας καὶ τῆς κτηνοτροφίας

Πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀποδιδόμενα εἰς τὸν Ἀπόλλωνα ἐπίθετα (φυτάλμιος, ἀρότριος, ἐρίφυλλος καὶ ἔναγρος) καταδεικνύουν ὅτι οἱ Ἕλληνες τὸν ἐθεωροῦσαν προστάτην τοῦ μόχθου τῶν γεωργῶν καὶ ὅλων τῶν πραγμάτων, ὅσα συνδέονται μὲ τὴν γεωργίαν γενικῶς. Ἐπροστάτευε τὸν σῖτον κατὰ τῆς σκωριάσεως καὶ ἦτο ἐχθρὸς τῶν ἀκρίδων καὶ τῶν ἀρουραίων (Ἀπόλλων Σμινθεύς). Ἡ δάφνη ἦτο ἀφιερωμένη εἰς αὐτόν. Ἄλλα δένδρα, ὅπως ὁ φοῖνιξ, ἡ μυρσίνη, ὁ πλάτανος, ἦσαν ὑπὸ τὴν προστασίαν του.

Τὸν καιρὸν ποὺ ὑπηρετοῦσεν ὡς δοῦλος εἰς τὸν Ἄδμητον, ὁ Ἀπόλλων εἶχεν ἀσχοληθῆ προθύμως μὲ τὰ ποίμνια τοῦ κυρίου του, τὰ ὁποῖα χάρις εἰς αὐτὸν ἐγεννοῦσαν δύο φορὰς κάθε χρόνον. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐτιμᾶτο ὡς θεὸς τῶν βοσκῶν (Ἀπόλλων Νόμιος). Ἐξ ἄλλου, ὡς γνωστόν, ἦτο πατέρας τοῦ Ἀρισταίου ποὺ ἐδίδαξεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν μελισσοκομίαν.

Ὁ Ἀπόλλων, εἰς τὸν ὁποῖον ἦτο ἀφιερωμένος καὶ ὁ δελφίν, ἐθεωρεῖτο ἐπίσης θεὸς τῆς ναυτιλίας καὶ προστάτης τῶν μεγάλων θαλασσίων ταξιδίων. Αὐτά, κυρίως, τὰ ἔκαμναν μετανάσται, ὅταν ἐπήγαιναν να ἱδρύσουν ἀποικίας. Ἐπιστεύετο, λοιπόν, ὅτι ὁ υἱὸς τῆς Λητοῦς, ὑπὸ τὴν ἰδιότητά του ὡς Ἀρχηγέτου, ἦτο ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἀποστολῶν αὐτῶν, κατὰ δὲ τὸν Στέφανον τὸν Βυζάντιον, ὄχι ὀλιγώτεραι τῶν εἴκοσι πέντε πόλεων εἶχαν τὸ ὄνομά του.

Μία ἰδέα πολὺ διαδεδομένη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, καὶ ἡ ὁποία εἶχε γίνει δεκτὴ καὶ ἀπὸ πολλοὺς μυθολόγους, ἐθεωροῦσε τὸν Ἀπόλλωνα ὄχι μόνον ὡς θεὸν τοῦ φωτὸς καὶ τῆς διαυγείας, ἀλλὰ τὸν συνέχεε μὲ αὐτὸν τοῦτον τὸν Ἥλιον. Μὲ βάσιν τὴν ὑπόθεσιν αὐτήν, πολλοὶ ἀπεπειράθησαν νὰ ἑρμηνεύσουν τοὺς προγενεστέ-

ρους ἀπὸ τοὺς σχετικοὺς μὲ τὸν 'Απόλλωνα μύθους· αἱ ἑρμηνεῖαι αὐταὶ ἔχουν, φυσικά, ὀπαδοὺς καὶ ἀντιπάλους, δὲν ἀποτελοῦν ὅμως θέμα τοῦ παρόντος.

Δελφοὶ καὶ Μίλητος

Χάρις εἰς τὸ πλῆθος τῶν ἰδιοτήτων καὶ τῶν δικαιοδοσιῶν του, ὁ 'Απόλλων εἶχεν ἱερὰ εἰς ὅλας τὰς περιοχὰς τῆς ἠπειρωτικῆς 'Ελλάδος, εἰς τὰς νήσους καὶ εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Μικρᾶς 'Ασίας. Τὰ περιφημότερα ἦσαν τὰ ἱερὰ τῶν Δελφῶν καὶ τῆς Μιλήτου.

'Ελέγετο ὅτι ἀρχιτέκτονες τοῦ πρώτου ναοῦ τοῦ 'Απόλλωνος εἰς τοὺς Δελφοὺς ἦσαν δύο βασιλόπαιδες τοῦ 'Ορχομενοῦ, ὁ Τροφώνιος καὶ ὁ 'Αγαμήδης. 'Ο ναὸς αὐτὸς ἐκάη τὸ 548 π. Χ. Διεσώθη μόνον τὸ ἄδυτον (τὸ μέρος τοῦ ναοῦ εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἐπετρέπετο ἡ εἴσοδος ἄλλων πλὴν τῶν ἱερέων) «τὸ ὁποῖον ἡ φύσις καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶχαν κατασκευάσει ἄφθαρτον». Πρὸς κάλυψιν τῶν ἐξόδων ἀνοικοδομήσεως, διεξήχθησαν τότε ἔρανοι εἰς ὅλην τὴν 'Ελλάδα. Οἱ κάτοικοι τῶν Δελφῶν ἀνέλαβαν τὰ δύο τρία τῆς δαπάνης, τῆς ὁποίας τὸ σύνολον εἶχεν ἐκτιμηθῆ εἰς τρεῖς χιλιάδας ταλάντων. Βάσει τοῦ προϋπολογισμοῦ αὐτοῦ, μία πλουσία ἀθηναϊκὴ οἰκογένεια, τῶν 'Αλκμεωνιδῶν, ἀνέλαβε νὰ ἐκτελέσῃ τὰ σχέδια τοῦ ἀρχιτέκτονος Σπινδάρου τοῦ Κορινθίου. Εἰς τὴν πραγματικότητα, ὄχι μόνον ἐξετέλεσε τὰς ἀναληφθείσας ὑποχρεώσεις, ἀλλ' ἔκαμε κάτι περισσότερον· κατεσκεύασε δηλαδὴ τὴν κυρίαν πρόσοψιν ἀπὸ μάρμαρον τῆς Πάρου, ἐνῷ ἡ συγγραφὴ ὑποχρεώσεων προέβλεπε κατασκευὴν ἀπὸ πέτραν τοῦ τόπου.

'Ο 'Απόλλων καὶ ἡ 'Άρτεμις κατατοξεύουν τοὺς Νιοβίδας.
('Ερυθρόμορφος κρατὴρ τοῦ Λούβρου)

Γύρω ἀπὸ τὸν ναὸν ἐκτίσθησαν ἐν συνεχείᾳ πολλὰ ἄλλα οἰκοδομήματα, προωρισμένα νὰ δέχωνται τὰ ἀναθήματα «ποὺ ἔστελ-

λαν διάφοροι λαοί, πρίγκιπες καὶ πολιτεῖαι, ἀθληταὶ νικηταί, ἐγκληματίαι μετανοήσαντες, πλούσιοι εὐεργέται τοῦ ναοῦ, καὶ ματαιόδοξοι παντὸς εἴδους, ποὺ ἐπιθυμοῦσαν ν' ἀκουσθῇ τὸ ὄνομά των».

«Μὲ τὸ προϊὸν τῶν κτημάτων, τῶν γεωμόρων, τῆς συμμετοχῆς (εἰς χρῆμα καὶ δούλους) εἰς τὰ λάφυρα τῶν πολέμων, τῆς φορολογίας τῶν ἀποικιῶν, τῶν ἐπιβαλλομένων προστίμων, συνεκεντρώνετο τεράστιον κεφάλαιον, τὸ ὁποῖον ἡ εὐφυὴς διαχείρισις ἔκαμνε νὰ μεγαλώνῃ συνεχῶς». Εἰς τὴν πραγματικότητα, οἱ Δελφοὶ εἶχαν γίνει ἡ μεγαλυτέρα τράπεζα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος.

Τὰ Πύθια

Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, εἶχαν θεσπισθῇ εἰς τοὺς Δελφοὺς ποιητικοὶ καὶ μουσικοὶ ἀγῶνες, οἱ ὁποῖοι ἐτελοῦντο κάθε ἐννέα ἔτη. Συνίσταντο δὲ εἰς ἐξύμνησιν, τῇ συνοδείᾳ τῆς λύρας, τοῦ ἀγῶνος τοῦ Ἀπόλλωνος κατὰ τοῦ Πύθωνος. Τὸ 590 π. Χ. τὰ Πύθια ἀναδιωργανώθησαν. Παραλλήλως πρὸς τὰ μουσικὰ ἀγωνίσματα, εἰσήχθησαν καὶ γυμνικὰ καὶ ἱππικά, ἡ δὲ τέλεσις τῶν ἑορτῶν ὡρίσθη νὰ τελῆται ἐφεξῆς κάθε πέντε χρόνια.

Κατ' ἀρχάς, οἱ νικηταὶ ἐλάμβαναν ἔπαθλα χρηματικά. Ἀργότερον, τὰ ἔπαθλα αὐτὰ ἀντικατεστάθησαν ἀπὸ στεφάνους δάφνης, κατεσκευασμένους ἀπὸ κλάδους, τοὺς ὁποίους ἕνα παιδί, ποὺ εἶχε ζωντανοὺς καὶ τοὺς δύο γονεῖς του, ἐπήγαινε καὶ τὰς ἔκοπτε ἀπὸ τὴν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν. Πλὴν αὐτοῦ, οἱ θριαμβευταὶ εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ ἀνεγείρουν εἰς τοὺς Δελφοὺς ἀνδριάντα, ἀναμνηστικὸν τῆς νίκης των.

Μία ἀπὸ τὰς τελετὰς τῶν Πυθίων ἦτο ἀνάλογος, ἀπὸ ὡρισμένων ἀπόψεων, μὲ μίαν τῶν Παναθηναίων. Ἦτο ἡ μεγαλοπρεπὴς πομπή, εἰς τὴν ὁποίαν ἐλάμβαναν μέρος ἀντιπρόσωποι ἀπὸ πάρα πολλὰς ἑλληνικὰς πόλεις. Εἰς τὴν οὐσίαν ἐπρόκειτο περὶ πρωτοφανοῦς παρελάσεως πλούτου. Τὸ πλῆθος, παρατεταγμένον κατὰ μῆκος τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ, διὰ τῆς ὁποίας διήρχετο ἡ πομπή, ἐθαύμαζε τὰ προσφερόμενα εἰς τὸν Ἀπόλλωνα δῶρα, τὸ πλῆθος τῶν ζῴων, ποὺ προωρίζοντο διὰ τὰς θυσίας, καὶ τὰς λαμπρὰς ἐνδυμασίας τῶν παρελαυνόντων.

Τὸ Διδυμαῖον, δηλαδὴ ὁ ναὸς τοῦ Διδυμαίου Ἀπόλλωνος, ἦτο κτισμένον εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν Μίλητον. «Ὡμοίαζε πρὸς ἱερὰν πόλιν, γεμάτην ἀπὸ ναΰδρια καὶ διάφορα μνημεῖα, περιεβάλλετο ἀπὸ μεγαλοπρεπεῖς κήπους καὶ συνεδέετο μὲ τὸν

λιμένα τῆς Πανόρμου δι' ἱερᾶς ὁδοῦ διακοσμημένης μὲ ἀρχαϊκὰ ἀγάλματα». Ἐκεῖ ἐτελοῦντο ἀγῶνες, τὰ Διδυμαῖα, διὰ τοὺς ὁποίους, ἀτυχῶς, δὲν ἔχομεν καμμίαν πληροφορίαν. Εἰς τὸ Διδυμαῖον αὐτὸ εὑρίσκετο περίφημον ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνος, ἔργον τοῦ γλύπτου Κανάχου τοῦ Σικυωνίου.

Σύμβολα τοῦ Ἀπόλλωνος

Ἐξ αἰτίας τῶν πολλῶν δικαιοδοσιῶν του, εἶχαν ἀφιερώσει εἰς τὸν Ἀπόλλωνα πολλὰ ζῷα, φυτὰ καὶ ἀντικείμενα. Ἀπὸ τὰ τελευταῖα τὰ γνωστότερα ἦσαν ἡ λύρα, ὁ τρίπους, τὸ τόξον καὶ

Ἀπόλλων κιθαρῳδός, τὸν ὁποῖον δεξιοῦνται Νύμφαι.
(Μελανόμορφος ἀγγειογραφία)

τὰ βέλη. Ὁ κατάλογος τῶν ζώων εἶναι μεγαλύτερος. Ἰδοὺ μερικά: Ἀπὸ τὰ πτηνά, ὁ κύκνος, ὁ ἱέραξ, ὁ γύψ, ὁ κόραξ. Ὁ γρὺψ ἦτο φανταστικὸν τέρας, μεῖγμα ἀετοῦ καὶ λέοντος. Ἀπὸ τὰ τετράποδα, ὁ λύκος, ἡ ἔλαφος, ὁ τράγος καὶ ἡ αἶξ, ὁ κριὸς καὶ ὁ ποντικός. Ἂς μὴ παραλείψωμεν νὰ σημειώσωμεν τὸν ὄφιν, τὴν

σαύραν καὶ τὴν ἀκρίδα. Τέλος, ἀπὸ τὰ φυτά, ὁ φοῖνιξ, ἡ ἐλαία, καὶ ἰδίως ἡ δάφνη, ἔπαιζαν μεγάλον ρόλον εἰς τὴν λατρείαν τοῦ υἱοῦ τῆς Λητοῦς.

Αἱ κυριώτεραι παραστάσεις τοῦ Ἀπόλλωνος

Ἀρκετὰ μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, σχετικὰ μὲ τὸν Ἀπόλλωνα, διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν. Ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ μελετήσῃ ἐπάνω εἰς αὐτὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἑλληνικῆς γλυπτικῆς, ἀπὸ τὰς πρώτας ἀποπείρας της, τὰ ξόανα ἢ ξύλινα ἀγάλματα, μέχρι τῶν πλέον τελειοποιημένων τύπων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους μερικὰ συγκαταλέγονται εἰς τὰ καλλιτεχνικὰ ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαιότητος. Ἀνεφέραμεν ἤδη τὸν Φιλήσιον Ἀπόλλωνα, τοῦ Διδυμαίου τῆς Μιλήτου, ἔργον τοῦ Κανάχου τοῦ Σικυωνίου. Ἄλλοι μεγάλοι γλύπται, ὅπως ὁ Κάλαμος, σύγχρονος τοῦ Φειδίου, ὁ Μύρων, ὁ ἰσάξιος τοῦ Πραξιτέλους, ὁ Σκόπας καὶ τέλος ὁ Πραξιτέλης, ἔκαμαν ἀγάλματα τοῦ Ἀπόλλωνος, ἔτσι ὅπως τὸν ἐφαντάζοντο τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, δηλαδὴ ὡς ὡραῖον ἄνδρα, τοῦ ὁποίου ὅμως τὸ κάλλος ἦτο συγχρόνως ἀρρενωπὸν καὶ χαριτωμένον.

Δὲν ἔχομεν καμμίαν πληροφορίαν εἰς ποῖον γλύπτην ὀφείλεται ὁ περίφημος Ἀπόλλων τοῦ Belvedere, παγκοσμίως γνωστὸς ἀπὸ τὰς πολυαρίθμους ἀναπαραστάσεις του καὶ ἀπὸ τὰς ζωηρὰς συζητήσεις ποὺ προεκάλεσε μεταξὺ τῶν εἰδικῶν.

Διεσώθησαν ἀκόμη μερικὰ ἀνάγλυφα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναγνωρίζομεν ἀδιστάκτως τὸν υἱὸν τῆς Λητοῦς ὑπὸ διαφόρους μορφάς. Τέλος, πολλὰ μετάλλια φέρουν τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀπόλλωνος. Τὸ ὡραιότερον ἀπὸ ὅλα εἶναι τὸ μετάλλιον τοῦ Ἀντιγόνου, ἑνὸς ἀπὸ τοὺς στρατηγοὺς καὶ διαδόχους τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Ἀπόλλων παρίσταται καθισμένος εἰς μίαν τριήρη.

Ἑρμῆς, Ἀπόλλων κιθαρῳδὸς μεταξὺ δύο φανταστικῶν ὄντων (πτηνανθρώπων) καὶ Ἄρτεμις.

(Μελανόμορφος ἀγγειογραφία)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

ΑΡΤΕΜΙΣ

I. ΜΥΘΟΙ ΣΧΕΤΙΚΟΙ ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΤΕΜΙΝ

Εἰς τὴν ἑλληνικὴν Μυθολογίαν δὲν ὑπάρχει μορφὴ περισσότερον πολύπλοκος ἀπὸ τὴν Ἄρτεμιν. Αἱ ἐπωνυμίαι, τὰς ὁποίας τῆς ἀποδίδουν, τὰ ἐπίθετα μὲ τὰ ὁποῖα συνοδεύουν τὸ ὄνομά της, εἶναι πολὺ περισσότερα καὶ ἀπὸ τοῦ Διός. Ὑπερβαίνουν τὰ διακόσια. Ἡ λατρεία της ἐτελεῖτο κατὰ τοὺς πλέον ποικίλους τρόπους, εἰς περιοχὰς μὲ διαφορετικὸν πολιτισμόν. Τὸ φαινόμενον εἶχε κάμει ἐντύπωσιν καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους. Πρὸς ἐξήγησίν του ὑπῆρχαν, κατ' αὐτούς, δύο θεωρίαι. Σύμφωνα μὲ τὴν πρώτην, ἡ Ἄρτεμις ἦτο θεὰ σεληνιακή, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα, ὁ ὁποῖος ἦτο θεὸς ἡλιακός. Τὴν θεωρίαν αὐτὴν τὴν δέχονται πολλοὶ καὶ ἀπὸ τοὺς νεωτέρους συγγραφεῖς, δὲν στηρίζεται ὅμως εἰς πολὺ στερεὰ ἐπιχειρήματα. Ἂν ἡ σύγκρισις μεταξὺ τῶν θανατηφόρων βελῶν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου δὲν ἀντέχει εἰς τὴν κριτικήν, τί νὰ εἴπωμεν διὰ τὴν σύγκρισιν μεταξὺ τῶν βελῶν τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τῶν ἀκτίνων τῆς σελήνης; Παρὰ ταῦτα, ἀκόμα ἀπὸ τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος, ἡ θεωρία αὐτὴ ἦτο γενικῶς ἀποδεκτή, τόσον ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους, ὅσον καὶ ἀπὸ τὸν λαόν.

Σύμφωνα μὲ ἄλλους συγγραφεῖς, ἡ πολλαπλότης τῶν δικαιοδοσιῶν τῆς Ἀρτέμιδος ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν διάσπασιν μιᾶς μονα-

δικῆς θεότητος εἰς πολλὰς διαφορετικάς. Ἔπειτα ἀπὸ αὐτό, σιγὰ σιγά, μὲ μίαν ἀναστροφὴν τοῦ φαινομένου, ὅλαι αὐταὶ αἱ θεότητες ἡνώθησαν ἐκ νέου εἰς μίαν, ἡ ὁποία ὠνομάσθη Ἄρτεμις. Ἀσφαλῶς, ἡ θεωρία αὐτὴ ἔχει εἰς τὴν βάσιν της μίαν ἰδέαν ὀρθήν, διότι τὰ ἑτερογενῆ στοιχεῖα εἶναι πολλὰ εἰς τὸν τύπον τῆς Ἀρτέμιδος, ὅπως αὐτὴ διεμορφώθη ὁριστικῶς. Ἐν συνεχείᾳ θὰ ἴδωμεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες, ὅταν συναντοῦσαν ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος βαρβαρικοὺς τόπους λατρείας ἀναλόγους μὲ τὴν λατρείαν τῆς Ἀρτέμιδος, δὲν ἐδίσταζαν νὰ ἀναγνωρίζουν εἰς αὐτοὺς τὴν ἰδικήν των θεὰν καὶ νὰ στηρίζουν τὴν ἀναγνώρισιν ἐπάνω εἰς βάσεις πολὺ συχνὰ εὐθραύστους *

Γέννησις τῆς Ἀρτέμιδος

Ἡ πολλαπλότης, διὰ τὴν ὁποίαν ὡμιλήσαμεν, ὑπάρχει καὶ εἰς τοὺς σχετικοὺς μὲ τὴν γέννησιν τῆς Ἀρτέμιδος μύθους. Σύμφωνα μὲ ἕνα ἀπὸ αὐτούς, ἡ θεὰ ἦτο κόρη τοῦ Διὸς καὶ τῆς Δήμητρος. Σύμφωνα μὲ ἕναν ἄλλον, ταυτίζεται μὲ τὴν Περσεφόνην. Τρίτος, θεωρεῖ τὴν Περσεφόνην μητέρα τῆς Ἀρτέμιδος. Πάντως, ἀπὸ πολὺ ἀρχαίους χρόνους, οἱ Ἕλληνες υἱοθέτησαν γενικῶς τὴν ἐκδοχήν, ποὺ εἶχεν ἐκλαϊκεύσει ὁ ὁμηρικὸς ὕμνος, ὅτι δηλαδὴ ἡ Ἄρτεμις ἦτο κόρη τῆς Λητοῦς καὶ ἀδελφὴ τοῦ Ἀπόλλωνος. Διηγήθημεν ἤδη εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον, πῶς ἡ Λητώ, καταδιωκομένη ἀπὸ τὸ ἀμείλικτον μῖσος τῆς Ἥρας, μετὰ βίας κατώρθωσε νὰ εὕρῃ ἄσυλον διὰ νὰ γεννήσῃ. Κατὰ τὸν ὁμηρικὸν ὕμνον, ἡ Ἄρτεμις ἐγεννήθη εἰς τὴν νῆσον Ὀρτυγίαν, ὁ Ἀπόλλων εἰς τὴν «τραχεῖαν Δῆλον». Οἱ ἑρμηνευταὶ ἀπεπειράθησαν νὰ ταυτίσουν τὴν Ὀρτυγίαν μὲ μίαν νησῖδα γειτονικὴν τῆς Δήλου, ἀλλὰ τὸ ὄνομα Ὀρτυγία συνδέεται μὲ τὰς παραδόσεις καὶ ἄλλων τόπων, εἰδικῶς δὲ εὑρίσκεται παντοῦ, ὅπου ἐπεζητήθη νὰ βεβαιωθῇ ἡ ἀρχαιότης τῆς λατρείας τῆς Ἀρτέμιδος μὲ κάποιον μῦθον σχετικὸν μὲ τὴν γέννησιν τῆς θεᾶς. Τοιαύτη εἶναι ἡ περίπτωσις τοῦ δάσους τῆς Ὀρτυγίας, πλησίον τῆς Ἐφέσου, εἰς τὸ

* Σήμερον ἡ ἐπιστήμη γνωρίζει, ὅτι ἡ Ἄρτεμις εἶναι ὁ πλέον χαρακτηριστικὸς ἴσως τύπος τῆς μεγάλης προελληνικῆς θεότητος, ἥτις ἐλατρεύετο εἰς τὴν Μινωικὴν Κρήτην καὶ τὴν Μυκηναϊκὴν Ἑλλάδα. Κυρίως εἶναι ἡ δέσποινα τῶν δρυμῶν καὶ τῶν δασῶν καὶ τῶν ὑψηλῶν ὀρέων, ἡ δαμάστρια καὶ κυρίαρχος τῶν ἀγρίων θηρίων, ἡ Πότνια θηρῶν, ὡς τὴν ἀποκαλεῖ ὁ Ὅμηρος. Παρουσιάζεται ὅμως καὶ ὑπὸ ἄλλας ἰδιότητας. Ἡ διάβασίς της προκαλεῖ τὸν θόρυβον καὶ ἐγείρει τὸ ἀνατρίχιασμα τῆς φύσεως (Ἄρτεμις Κελαδεινή). Βραδύτερον ταυτίζεται πρὸς τὴν ὡραίαν κυνηγέτιδα παρθένον, τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ἀπόλλωνος. Αἱ πολλαὶ ὅμως καὶ ἐν πολλοῖς ἀντιφατικαὶ ἰδιότητές της (ἡ παρθένος εἶναι συγχρόνως καὶ προστάτις τῶν τοκετῶν [Λοχεία] καὶ τῶν παίδων [Κουροτρόφος]) ἀποδεικνύουν τὴν προελληνικὴν προέλευσίν της. (Ὅρα τὸ σχετικὸν ἐπίμετρον ἐν τέλει τοῦ βιβλίου).

'Απόλλων κιθαρῳδός. ('Ο 'Απόλλων, ὅταν παρίστατο ὡς κιθαρῳδός, ἔφερε ποδῆρες ἔνδυμα γυναικεῖον, εἶναι δὲ περίεργον, ὅτι τὸ ἴδιον πρᾶγμα συναντῶμεν εἰς τὰ ἔργα τῆς Μινωικῆς τέχνης, λ.χ. ἐπὶ τῆς σαρκοφάγου τῆς 'Αγίας Τριάδος, ὅπου ὁ παίζων τὴν λύραν φορεῖ ποδῆρες ἔνδυμα.

("Αγαλμα τοῦ Βατικανοῦ, Ρώμη)

ὁποῖον, σύμφωνα μὲ μερικοὺς συγγραφεῖς, ἐγεννήθη ἡ Ἄρτεμις.

Κατὰ τὸν μῦθον, ἡ θεὰ ἐγεννήθη μίαν ἡμέραν πρὸ τοῦ ἀδελφοῦ της καὶ ἐβοήθησε μάλιστα τὴν μητέρα της νὰ γεννήση τὸ δεύτερον παιδί της. Ἀπὸ αὐτὸ συμπεραίνεται ὅτι, ἂν καὶ προσωποποιεῖ τὴν ἁγνείαν καὶ τὴν παρθενικότητα εἰς ὅ,τι ἔχουν εὐγενέστερον, ἡ κόρη τῆς Λητοῦς ταυτίζεται ἀπὸ μερικοὺς μὲ τὴν Εἰλείθυαν, θεὰν τῶν τοκετῶν καὶ τῆς μητρότητος.

Ἄρτεμις καὶ Ἀπόλλων

Δίδυμος ἀδελφὴ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἡ Ἄρτεμις συνδέεται συχνότατα ὄχι μόνον μὲ τὴν λατρείαν τοῦ ἀδελφοῦ της, ἀλλ' ἀκόμη καὶ μὲ τὰς περιπετείας του. Παρίσταται εἰς τὸν φόνον τοῦ Πύθωνος καί, ὅταν ὁ Ἀπόλλων πηγαίνῃ νὰ ἐξαγνισθῇ ἀπὸ τὸ παράπτωμά του, δὲν τὸν ἐγκαταλείπει. Καὶ ὅπως ὁ ἀδελφός της, τῆς ἀρέσει νὰ πηγαίνῃ καὶ νὰ μένῃ εἰς τὴν εὐτυχισμένην χώραν τῶν Ὑπερβορείων, ὅπου, ὅπως ἐλέγετο, ἐθυσίαζαν εἰς αὐτὸν ὄνους.

Οἱ μῦθοι παρουσιάζουν ἐπίσης τὰ δύο παιδιὰ τῆς Λητοῦς ἀδελφικὰ ἑνωμένα, ὅταν πρόκειται νὰ ὑπερασπίσουν τὴν μητέρα των. Ἀπὸ κοινοῦ ἐθανάτωσαν, μὲ τὰ βέλη των, τὸν Τιτυὸν ποὺ ἀπεπειράθη νὰ βιάσῃ τὴν Λητώ. Ἐπίσης, ὅταν ἡ Νιόβη, μέσα εἰς τὴν μητρικὴν ὑπερηφάνειάν της, προσέβαλε τὴν μητέρα τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, τὰ δύο ἀδέλφια τὴν ἐξεδικήθησαν σκληρότατα, τόσον ὥστε ἡ Νιόβη νὰ γίνῃ μία ἀπὸ τὰς πλέον ἐκφραστικὰς προσωποποιήσεις τοῦ ἀνθρωπίνου πόνου.

Κόρη τοῦ Ταντάλου, ἡ Νιόβη ἀπέκτησεν ἀπὸ τὴν ἕνωσίν της μὲ τὸν Ἀμφίωνα, Θηβαῖον ἥρωα, διὰ τὸν ὁποῖον θὰ γίνῃ λόγος εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ ἔργου αὐτοῦ, δώδεκα ὡραῖα παιδιά, ἓξ υἱοὺς καὶ ἓξ θυγατέρας, καὶ ἦτο, φυσικά, πολὺ ὑπερήφανη δι' αὐτό. Δυστυχῶς δι' αὐτήν, ἡ ὑπερηφάνειά της τὴν παρέσυρε μέχρι τοῦ σημείου νὰ καυχηθῇ διὰ τὴν γονιμότητά της καὶ νὰ εἴπῃ ὅτι, ἀπὸ τὴν ἄποψιν αὐτήν, ἦτο «εὐτεκνοτέρα» καὶ ἀπὸ τὴν μητέρα τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος.

Ἡ προσβολὴ αὐτὴ δὲν ἠμποροῦσε νὰ μείνῃ ἀτιμώρητος. Ἡ Ἄρτεμις, μὲ τὰ βέλη της, ἐθανάτωσε τὰς θυγατέρας τῆς Νιόβης, μέσα εἰς τὸ σπίτι τῆς τελευταίας. Ὅσον διὰ τοὺς υἱούς της, ποὺ ἐκυνηγοῦσαν εἰς τὸν Κιθαιρῶνα, ἐθανατώθησαν κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα. Κανεὶς δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀποδώσῃ τὰς ἐπικηδείους τιμὰς εἰς τὰ δυστυχισμένα θύματα. Μόνον ἔπειτα ἀπὸ ὀκτὼ ἡμέρας τὰ ἔθαψαν οἱ θεοί. Ὅσον διὰ τὴν Νιόβην, ἔπειτα ἀπὸ τὴν φοβερὰν σφαγήν, κατέφυγε πλησίον τοῦ πα-

τέρα της Ταντάλου. Ὁ Ζεύς, ἀπὸ τὴν λύπην ποὺ τοῦ ἐπροξένησεν ἡ ὀδύνη της, εἰσήκουσε τὴν παράκλησίν της καὶ τὴν μετεμόρφωσεν εἰς βράχον, ποὺ ἔκλαιε χωρὶς διακοπὴν τὴν ἀσύγκριτον δυστυχίαν της.

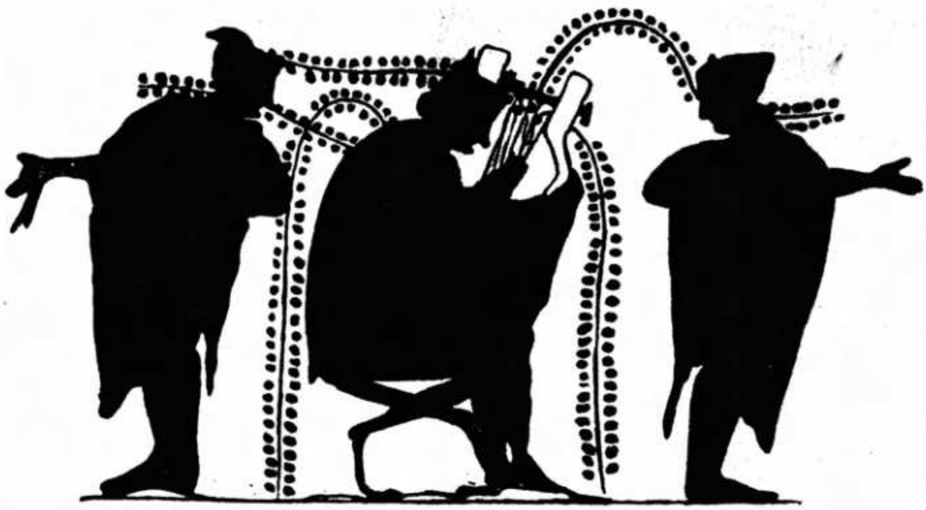
Ἡ Ἄρτεμις καὶ ὁ Ἀπόλλων ἔλαβαν μέρος, καθεὶς χωριστά, εἰς τὴν Γιγαντομαχίαν. Ἡ Ἄρτεμις ἐξώντωσε μὲ τὰ βέλη της ἕνα ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Διός, τὸν Γαΐον ἢ Ραΐον. Ὅπως διηγοῦνται μερικοὶ συγγραφεῖς, πολλοὶ θεοί, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Γιγαντομαχίας, ἐπῆραν τὴν μορφὴν ζώων, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀφιερωμένα εἰς αὐτούς. Ἔτσι, ὁ Ἀπόλλων εἶχε μεταμορφωθῆ

Ἡ τριάς: Ἄρτεμις, Ἀπόλλων καὶ Λητώ.
(Ἐρυθρόμορφον ἀγγεῖον τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος)

εἰς γρῦπα καὶ ἡ Ἄρτεμις εἰς ἔλαφον. Ἔλαφος ἦτο, σύμφωνα μὲ τὸν μῦθον, ἡ αἰτία τοῦ θανάτου τῶν δύο Ἀλωαδῶν, τοῦ Ὤτου καὶ τοῦ Ἐφιάλτου. Πολλὰ εἶναι τὰ κοινὰ χαρακτηριστικὰ τῶν δύο αὐτῶν προσώπων μὲ τοὺς Γίγαντας. Γενικῶς, θεωροῦνται τέκνα τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἰφιγενείας. Ἡ τελευταία, ἐρωτευμένη μὲ τὸν θεὸν τῆς θαλάσσης, ἐπήγαινε κάθε ἡμέραν εἰς τὴν ἀκτὴν τοῦ ὠκεανοῦ, ἀντλοῦσε νερὸ καὶ τὸ ἔχυνεν εἰς τὸ στῆθός της. Τὰ δύο παιδιὰ ποὺ ἐγέννησεν, ἐμεγάλωναν κατὰ τρόπον ὑπερφυσικόν. Προικισμένα μὲ δύναμιν ἀφάνταστον, ἀπεπειράθησαν εἰς τὸ τέλος νὰ ἀναρριχηθοῦν εἰς τὸν Ὄλυμπον καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἔσυραν καὶ ἔρριψαν τὸ Πήλιον ἐπάνω εἰς τὴν Ὄσσαν. Καὶ

καὶ μὲν δὲν ἐπέτυχαν τοῦ σκοποῦ των, κατώρθωσαν ὅμως, τουλάχιστον, νὰ συλλάβουν αἰχμάλωτον τὸν Ἄρην καὶ νὰ τὸν κρατήσουν ἐπὶ δέκα τρεῖς μῆνας κλεισμένον ἐντὸς χαλκίνου ἀγγείου. Ὁ θεὸς τοῦ πολέμου θὰ ἦτο, κυριολεκτικῶς, χαμένος, ἂν ἡ Ἐρί-

Ὁ Ἀπόλλων κρούων τὴν λύραν μεταξὺ μητρὸς καὶ ἀδελφῆς.
(Μελανόμορφος ἀγγειογραφία)

βοια, ἡ μητρυιὰ τῶν Ἀλωαδῶν, δὲν διηγεῖτο τὰ συμβάντα εἰς τὸν Ἑρμῆν καὶ ἂν αὐτὸς δὲν ἀπελευθέρωνε τὸν ἀδελφόν του. Μέσα εἰς τὴν ὑπεροψίαν των, οἱ δύο Γίγαντες ἔφθασαν μέχρι τοῦ σημείου νὰ «ὑψώσουν τὸν ὀφθαλμούς», ὁ ἕνας εἰς τὴν Ἥραν, ὁ ἄλλος εἰς τὴν Ἄρτεμιν. Ἡ κόρη τῆς Λητοῦς ἔρριψε τότε ἀνάμεσά τους μίαν ἔλαφον. Εἰς τὴν προσπάθειάν των νὰ τὴν σκοτώσουν, ἐτραυμάτισαν θανασίμως ὁ ἕνας τὸν ἄλλον. Σύμφωνα μὲ ἄλλον μῦθον, οἱ Ἀλωάδαι ἐθανατώθησαν ἀπὸ τὰ βέλη τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος. Μετὰ θάνατον, μέσα εἰς τὸν Ἅδην, ἐδέθησαν εἰς ἕνα στύλον, ράχιν μὲ ράχιν. Τὰ δεσμά των εἶχαν φίδια, μία δὲ κουκουβάγια ἐφώναζε συνεχῶς, μὲ διαπεραστικὴν φωνήν, πολὺ κοντὰ εἰς τὰ αὐτιά των.

Εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον εἴδαμεν πῶς ὁ Ἀπόλλων ἐπεφόρτισε τὴν Ἄρτεμιν νὰ τιμωρήσῃ τὴν Κορωνίδα, ποὺ ἀφοῦ ἠγαπήθη ἀπὸ τὸν θεόν, μὲ τὸν ὁποῖον ἀπέκτησεν υἱόν, τὸν Ἀσκληπιόν, δὲν ἐδίστασε νὰ τὸν ἀρνηθῇ καὶ νὰ γίνῃ σύζυγος ἑνὸς θνητοῦ. Ἡ Κορωνὶς ἐθανατώθη ἀπὸ τὴν Ἄρτεμιν, μαζὶ δὲ μὲ αὐτὴν καὶ πολλαὶ ἄλλαι γυναῖκες. Κατὰ τὸ ἴδιον χρονικὸν διάστημα, ὁ Ἀπόλλων ἐξώντωσε τὸν ἀντεραστήν του.

Ἄρτεμις καὶ Ἀριάδνη. Ἱππόλυτος. Μελέαγρος

Θὰ πραγματευθῶμεν περισσότερον λεπτομερῶς τὸν μῦθον τῆς Ἀριάδνης, κόρης τοῦ Μίνωος, εἰς τὸ περὶ Θησέως κεφάλαιον. Ἐγκαταλειφθεῖσα ἀπὸ τὸν ἀπαγωγέα της εἰς τὴν νῆσον Νάξον, ἡ Ἀριάδνη ἐσαγήνευσε μὲ τὴν καλλονήν της τὸν Διόνυσον, ὁ ὁποῖος τὴν ἔκαμε σύντροφόν του. Σύμφωνα ὅμως μὲ ἄλλον μῦθον, ὁ Διόνυσος ὁ ἴδιος ἐζήτησεν ἀπὸ τὴν Ἄρτεμιν νὰ σκοτώσῃ τὴν Ἀριάδνην, καὶ ἡ δυστυχισμένη νέα ὑπέκυψεν εἰς τὰ πλήγματα τῆς ἀδελφῆς τοῦ Ἀπόλλωνος.

Ἡ ἀδελφὴ τῆς Ἀριάδνης, ἡ Φαίδρα, τὴν ὁποίαν ἔκαμε σύζυγόν του ὁ Θησεύς, ἔπεσεν ἐμμέσως θῦμα τῆς Ἀρτέμιδος. Ἠγάπησε παραφόρως τὸν Ἱππόλυτον, υἱὸν τοῦ Θησέως καὶ τῆς Ἀντιόπης. Κυνηγὸς ἄριστος, ἐξησκημένος εἰς τὴν ἐκγύμνασιν τῶν ἵππων, ὁ Ἱππόλυτος εἶχεν ἀφιερωθῆ εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἀρτέμιδος καί, ὅπως ἡ θεά, εἶχεν ὁρκισθῆ νὰ μείνῃ διὰ παντὸς παρθένος. Εἰς τὴν Τροιζηνίαν, μάλιστα, εἶχεν ἱδρύσει ναὸν πρὸς τιμὴν τῆς Ἀρτέμιδος. Ὅπως λοιπὸν εἶναι γνωστόν, ἡ Φαίδρα, μανιώδης ἀπὸ τὴν ἄρνησιν τοῦ Ἱππολύτου νὰ ἀνταποκριθῆ εἰς τὸν ἔρωτά της, καὶ διὰ νὰ τὸν ἐκδικηθῆ, τὸν κατηγόρησεν εἰς τὸν Θησέα δι' ἐκεῖνο ἀκριβῶς ποὺ ἡ ἰδία ἦτο ἔνοχος. Ὁ Ἱππόλυτος ἀπέθανε, θῦμα τῆς πατρικῆς κατάρας, ἔπειτα δὲ ἀπὸ αὐτὸ ἡ Φαίδρα ηὐτοκτόνησε.

Σύμφωνα μὲ μερικοὺς συγγραφεῖς, ἡ Ἄρτεμις παίζει κάποιον ρόλον εἰς τὸν μῦθον τοῦ Ἀδώνιδος, διὰ τὸν ὁποῖον θὰ γίνῃ λό-

Δύο πτερωτοὶ δαίμονες προσκομίζουν ἀνδρικὴν καὶ γυναικείαν μορφὴν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἄρτεμιν.

(Ἐτρουσκικὴ ἀγγειογραφία)

γος εἰς τὸ κεφάλαιον τὸ ἀφιερωμένον εἰς τὴν Ἀφροδίτην. Ὁ ἀγριόχοιρος πού, μ' ἕνα κτύπημα τῶν χαυλιοδόντων του, ἐπλήγωσε θανασίμως τὸν ὡραῖον ἔφηβον, εἶχεν, ὡς ἐλέγετο, σταλῆ ἀπὸ τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ἀπόλλωνος. Ὁ Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθη-

ναῖος λέγει σαφῶς ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Ἀδώνιδος «ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς ὀργῆς τῆς Ἀρτέμιδος», ἀτυχῶς ὅμως παραλείπει νὰ ἀναφέρῃ τὰ αἴτια τῆς ὀργῆς αὐτῆς.

Ἔχομεν περισσοτέρας πληροφορίας ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἐπεμβάσεις τῆς θεᾶς εἰς ἄλλας περιπτώσεις. Εἰδικῶς εἰς τὸν μῦθον τὸν σχετικὸν μὲ τὸν Μελέαγρον καὶ τὸν Καλυδώνιον κάπρον, καὶ εἰς τὸν μῦθον τοῦ Ἀδμήτου, ἡ θεὰ εἶναι ὠργισμένη διότι τὴν ἐξέχασαν εἰς κάποιαν θυσίαν. Εἴπαμεν ἤδη, εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον, κατὰ ποῖον τρόπον ἡ ἀδελφὴ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐξεδικήθη τὸν Ἄδμητον· τὸ βράδυ τῶν γάμων του, ἐγέμισε μὲ φίδια τὸ γαμήλιον δωμάτιόν του. Διὰ νὰ τιμωρήσῃ δὲ τὸν Οἰνέα, πατέρα τοῦ Μελεάγρου, ἔνοχον τῆς ἰδίας μὲ τὸν Ἄδμητον παραλείψεως, ἡ Ἄρτεμις ἔστειλεν εἰς τὴν χώραν, τῆς ὁποίας ὁ Οἰνεὺς ἦτο βασιλεύς, φοβερὸν κάπρον (ἀγριόχοιρον) ποὺ ἐπροξένησε μεγάλας καταστροφάς.

Ἡ θήρα τοῦ Καλυδωνίου κάπρου ἐχρησιμοποιήθη συχνὰ ὡς θέμα ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας γλύπτας, ἰδίως εἰς τὸ ἀνάγλυφον τῶν διαζωμάτων. Ὁ Μελέαγρος ἐσκότωσε τὸ τέρας, ἡ διανομὴ ὅμως τοῦ σώματος τοῦ ζῴου προεκάλεσε φιλονεικίαν, ἡ ὁποία συντόμως κατέληξεν εἰς συμπλοκήν. Κατόπιν ἀποθνήσκει καὶ ὁ Μελέαγρος. Ἡ μητέρα του καὶ ἡ γυναίκα του κατελήφθησαν ἀπὸ τόσην ὀδύνην διὰ τὸν θάνατόν του, ὥστε ηὐτοκτόνησαν, ἐνῷ αἱ ἀδελφαί του ἐθρηνοῦσαν διαρκῶς ἐπάνω ἀπὸ τὸν τάφον του. Συγκινημένη ἀπὸ τὸν πόνον των, ἡ Ἄρτεμις τὰς μετεμόρφωσεν εἰς πτηνὰ μελεαγρίδας (=φραγκόκοττες) πού, ὅπως λέγει ἀρχαῖος συγγραφεύς, «καὶ σήμερον ἀκόμη μοιάζουν, σὲ κάθε ἄνοιξιν, σὰν νὰ πενθηφοροῦν διὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ των».

Ἄρτεμις καὶ Ἰφιγένεια

Ἡ λατρεία τῆς Ταυρικῆς Ἀρτέμιδος, διὰ τὴν ὁποίαν θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω, ἔχει ὡς βάσιν τὸν μῦθον τῆς θυσίας τῆς Ἰφιγενείας, κόρης τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἀρχηγοῦ τῆς ἐκστρατείας τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν Τρώων. Ἐπὶ τοῦ θέματος, ποὺ τόσας φορὰς εἵλκυσε τοὺς ποιητάς, ὑπάρχουν δύο ἐκδοχαί. Κατὰ τὴν μίαν, ὁ Ἀγαμέμνων, ὀλίγον πρὸ τῆς γεννήσεως τῆς Ἰφιγενείας, εἶχεν ὑποσχεθῆ νὰ προσφέρῃ ὡς θυσίαν εἰς τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ἀπόλλωνος «τὸ ὡραιότερον προϊὸν τοῦ ἔτους». Ἔτσι ἡ Ἰφιγένεια ἦτο ἐκ τῶν προτέρων καταδικασμένη εἰς θάνατον.

Κατὰ τὴν ἄλλην, πολὺ περισσότερον διαδεδομένην εἰς τὰ λαϊκὰ στρώματα, αἰτία τῆς θυσίας τῆς νεαρᾶς παρθένου ἦτο ἡ ὀργὴ τῆς Ἀρτέμιδος κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος. Μέγας κυνηγός, ὁ βασιλεὺς

'Απόλλων Μουσαγέτας (συνοδεύων μὲ τὴν λύραν τὸ ᾆσμα τῶν Μουσῶν).
("Αγαλμα τοῦ Βατικανοῦ, Ρώμη)

τῶν Μυκηνῶν, ἐπῆγε μίαν ἡμέραν, κατὰ τὸ διάστημα ποὺ ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐπερίμενεν εἰς τὴν Αὐλίδα εὐνοϊκὸν ἄνεμον, νὰ κυνηγήσῃ εἰς ἓν δάσος ἀφιερωμένον εἰς τὴν Ἄρτεμιν. Ὡσὰν νὰ μὴ τοῦ ἔφθανε ποὺ ἐσκότωσε μίαν μεγαλοπρεπῆ ἔλαφον, ὁ Ἀγαμέμνων ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ καυχηθῇ διὰ τὴν ἐπιδεξιότητά του, ἀνωτέραν, καθὼς εἶπε, καὶ ἀπὸ αὐτῆς τῆς Ἀρτέμιδος.

Ἡ ἐκδίκησις τῆς θεᾶς δὲν καθυστέρησεν. Ἀντίθετοι ἄνεμοι ἠμπόδισαν τὸν ἑλληνικὸν στόλον νὰ ἐκκινήσῃ πρὸς τὴν Ἀσίαν. Ἐπειδὴ ἡ κατάστασις ἐξακολουθοῦσεν ἀμετάβλητος, ἠρωτήθη ὁ μάντις Κάλχας διὰ τὰ αἴτιά της, αὐτὸς δὲ ἀπεκάλυψεν ὅτι ἡ θεὰ ἦτο ὠργισμένη καὶ ἐζητοῦσε κάτι τρομακτικόν: τὴν θυσίαν τῆς κόρης τοῦ Ἀγαμέμνονος Ἰφιγενείας. Ὅπως εἶναι γνωστόν, χάρις εἰς τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ἀρτέμιδος ἡ νεαρὰ παρθένος διεσώθη καὶ μετεφέρθη εἰς χώραν μακρυνήν, ὅπου ἔγινεν ἱέρεια τῆς αἱματηρᾶς λατρείας τῆς θεᾶς, μέχρι τῆς ἡμέρας ποὺ ὁ ἀδελφὸς της Ὀρέστης τὴν ἐπανέφερεν εἰς τὴν γενέτειράν της.

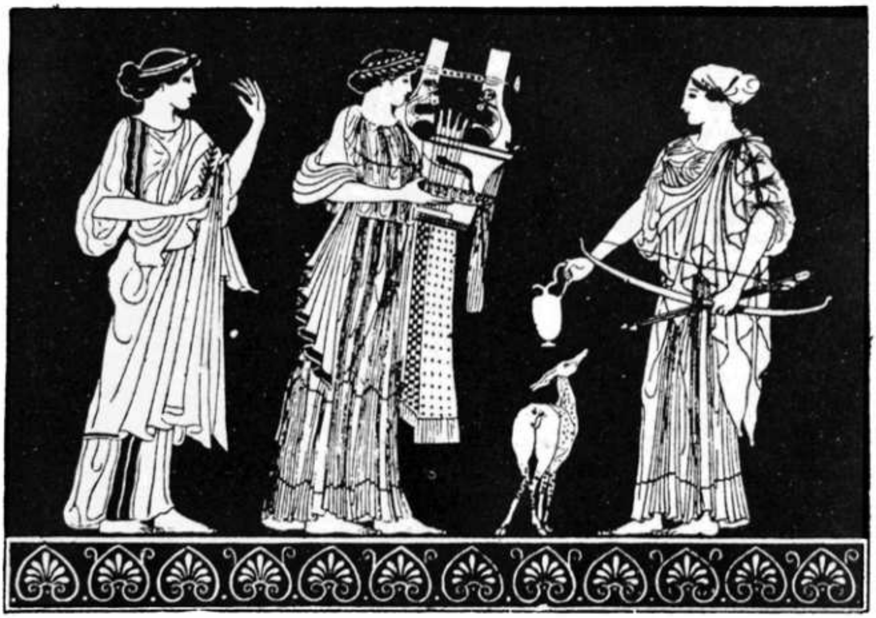
Ἄρτεμις καὶ Ἀκταίων

Μία ἀπὸ τὰς κυριωτέρας δικαιοδοσίας τῆς Ἀρτέμιδος ἦτο, ὡς θὰ ἴδωμεν περαιτέρω, τὸ κυνήγιον. Ἡ θεὰ διέσχιζεν ἀδιακόπως τὰ βουνὰ καὶ τὰς κοιλάδας καὶ ἐκυνηγοῦσε, συνοδευομένη ἀπὸ τὰς Νύμφας της. Ὅταν συναντοῦσε πηγάς, ἐσταματοῦσε καὶ ἐλούετο. Μίαν ἡμέραν, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ λουτροῦ της εἰς τὴν πηγὴν Παρθένιον (τῆς παρθένου), τὴν εἶδεν ἕνας νέος, ὁ Ἀκταίων, υἱὸς τοῦ Ἀρισταίου καὶ τῆς Αὐτονόης. Ἀνατραφεὶς ἀπὸ τὸν Κένταυρον Χείρωνα, ἀγαποῦσε καὶ αὐτὸς τὸ κυνήγι καὶ ἐπεδίδετο εἰς αὐτὸ μὲ πάθος. Ἀλλά, ὅπως λέγει ὁ ποιητὴς Καλλίμαχος, «οἱ νόμοι τοῦ Κρόνου ὁρίζουν, ὅτι ἐκεῖνος ποὺ βλέπει ἕνα ἀθάνατον, χωρὶς αὐτὸς νὰ τὸ θέλῃ, πρέπει νὰ πληρώσῃ πολὺ ἀκριβά». Ὁ Ἀκταίων ἀπέκτησε πικρὰν πεῖραν τοῦ νόμου αὐτοῦ. Ἡ Ἄρτεμις τὸν μετεμόρφωσεν εἰς ἔλαφον, συγχρόνως δὲ ἔκαμε νὰ καταληφθοῦν ἀπὸ λύσσαν οἱ πεντήκοντα κύνες ποὺ τὸν συνώδευαν. Φυσικά, οἱ κύνες, μέσα εἰς ὀλίγα λεπτά, κατεσπάραξαν τὴν ἔλαφον, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἀνεγνώριζαν τὸν πρὸ ὀλίγου κύριόν των. Ἔπειτα ἀπὸ αὐτό, μὲ συνεχῆ γαυγίσματα καὶ ὠρυγμούς, ἔφθασαν μέχρι τοῦ σπηλαίου τοῦ Χείρωνος. Διὰ νὰ τὰ κατευνάσῃ ὁ Κένταυρος ἔκαμε μίαν εἰκόνα, ποὺ ἔμοιαζε πρὸς τὸν Ἀκταίωνα. Τότε μόνον ἡ λυσσῶσα ἀγέλη ἡσύχασεν.

Ἄλλος κυνηγός, ὁ Ὠρίων, ὑπῆρξε καὶ αὐτὸς θῦμα τῆς Ἀρτέμιδος. Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀναφέρουν τὸν σχετικὸν μῦθον κατὰ διαφόρους τρόπους. Οἱ μὲν λέγουν ὅτι ἡ Ἄρτεμις ἐμίσησε βα-

θύτατα τὸν 'Ωρίωνα, εἴτε διότι ἐκαυχήθη διὰ τὴν ἐπιδεξιότητά του εἰς τὸ κυνήγι, εἴτε διότι ἀπεπειράθη νὰ τὴν βιάση. Πρὸς τιμωρίαν του, ἔστειλεν ἕνα σκορπιόν, ὁ ὁποῖος ἐπροξένησε τὸν θάνατον τοῦ 'Ωρίωνος. Κατ' ἄλλην ἐκδοχήν, ἡ θεὰ τὸν ἐσκότωσε μὲ τὰ βέλη της.

"Αλλοι συγγραφεῖς ὅμως λέγουν ὅτι ἡ "Αρτεμις δὲν παρέμεινεν ἀσυγκίνητος ἀπὸ τὸν ἔρωτα τοῦ 'Ωρίωνος. Καὶ εἶχε σχεδὸν ἀποφασίσει νὰ γίνη σύζυγός του, ὅταν ἐπενέβη ὁ 'Απόλλων μὲ σκοπὸν νὰ τὴν ἀποτρέψη. Εἰς τὴν ἀρχὴν ἡ προσπάθειά του δὲν ἐπέτυχεν, ἀργότερα ὅμως τὸν ἐβοήθησεν ἡ τύχη. «Μίαν ἡμέραν

Λητώ, 'Απόλλων καὶ "Αρτεμις.
(Νεάπολις)

ποὺ ὁ 'Ωρίων ἐλούετο, καὶ λόγῳ τῆς ἀποστάσεως ἡ κεφαλή του ἐφαίνετο μόλις ὡς μικρὸν μαῦρον σημεῖον, ὁ 'Απόλλων προσεποιήθη ὅτι ἀμφέβαλλε διὰ τὴν ἐπιδεξιότητα τῆς ἀδελφῆς του καὶ τὴν προεκάλεσε νὰ ἐπιτύχη μὲ ἓν βέλος τὸ σημεῖον ἐκεῖνο. 'Η "Αρτεμις, παρασυρθεῖσα ἀπὸ τὴν πρόκλησιν, ἐσκότωσε τὸν 'Ωρίωνα. "Επειτα ἀπὸ αὐτό, διὰ νὰ παρηγορηθῇ διὰ τὸν θάνατόν του, τὸν μετεμόρφωσεν εἰς ἀστερισμὸν καὶ τοῦ ἔδωσε μίαν θέσιν εἰς τὸν οὐράνιον θόλον».

'Ο 'Αρκὰς ἥρως Βουφάγος, υἱὸς τοῦ 'Ιαπετοῦ καὶ τῆς Θόρνα-

κος, εἶχε δώσει ἀποδείξεις γενναιοδωρίας μὲ τὸ νὰ μεταφέρῃ εἰς τὸ σπίτι του τὸν Ἰφικλέα, ἀδελφὸν τοῦ Ἡρακλέους, ὅταν ἐπληγώθη κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦ περιφήμου ἥρωος ἐναντίον τοῦ Αὐγείου. Τὸν ἐπεριποιήθη μέχρι τοῦ θανάτου του καὶ τὸν ἐκήδευσε. Δυστυχῶς δι' αὐτόν, ἐρωτεύθη τὴν Ἄρτεμιν. Διὰ νὰ τιμωρήσῃ ὅ,τι ἐθεωροῦσεν ὡς ὕβριν, ἡ θεὰ ἔρριψεν ἐναντίον του, ἐπάνω εἰς τὸ ὄρος Φολόην, δύο βέλη, ποὺ ἔθεσαν τέρμα εἰς τὴν ζωήν του.

Ἡ Ἄρτεμις ἔλαβεν ἐπίσης μέρος εἰς ἕνα ἀπὸ τοὺς δώδεκα ἄθλους τοῦ Ἡρακλέους, ὁ ὁποῖος, ὅπως καὶ ἡ ὑπόθεσις τοῦ Βουφάγου, ἔχει ὡς θέατρον τὴν Ἀρκαδίαν. Πρόκειται διὰ τὴν περίφημον Κερυνίτιδα ἔλαφον (τὴν ἔλαφον τοῦ ὄρους Κερυνείας), ἡ ὁποία εἶχε κέρατα χρυσᾶ καὶ πόδας χαλκοὺς καὶ τὴν ὁποίαν ἡ νύμφη Ταϋγέτη εἶχεν ἀφιερώσει εἰς τὴν Ἄρτεμιν. Τὸ ζῷον αὐτὸ διέμενεν, ὡς ἐλέγετο, εἰς ἓν ἱερὸν τῆς θεᾶς εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπανῆλθεν, ἀφοῦ ἐπὶ ἓν ὁλόκληρον ἔτος ἔτρεχεν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὸν Ἡρακλέα. Ὁ ἥρως τὴν συνέλαβε τέλος εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Λάδωνος, τὴν στιγμὴν ὅμως ποὺ ἦτο ἕτοιμος νὰ τὴν σκοτώσῃ, συνεκρατήθη ἀπὸ τὴν Ἄρτεμιν καὶ τὸν Ἀπόλλωνα. Σύμφωνα μὲ τὰς συμβουλάς των, ὁ Ἡρακλῆς ἐφορτώθη τὴν ἔλαφον εἰς τοὺς ὤμους του καὶ τὴν μετέφερε ζωντανὴν εἰς τὴν Τίρυνθα. Ἐκεῖ ὁ Εὐρυσθεὺς τὴν ἀφιέρωσεν ἐκ νέου εἰς τὴν Ἄρτεμιν.

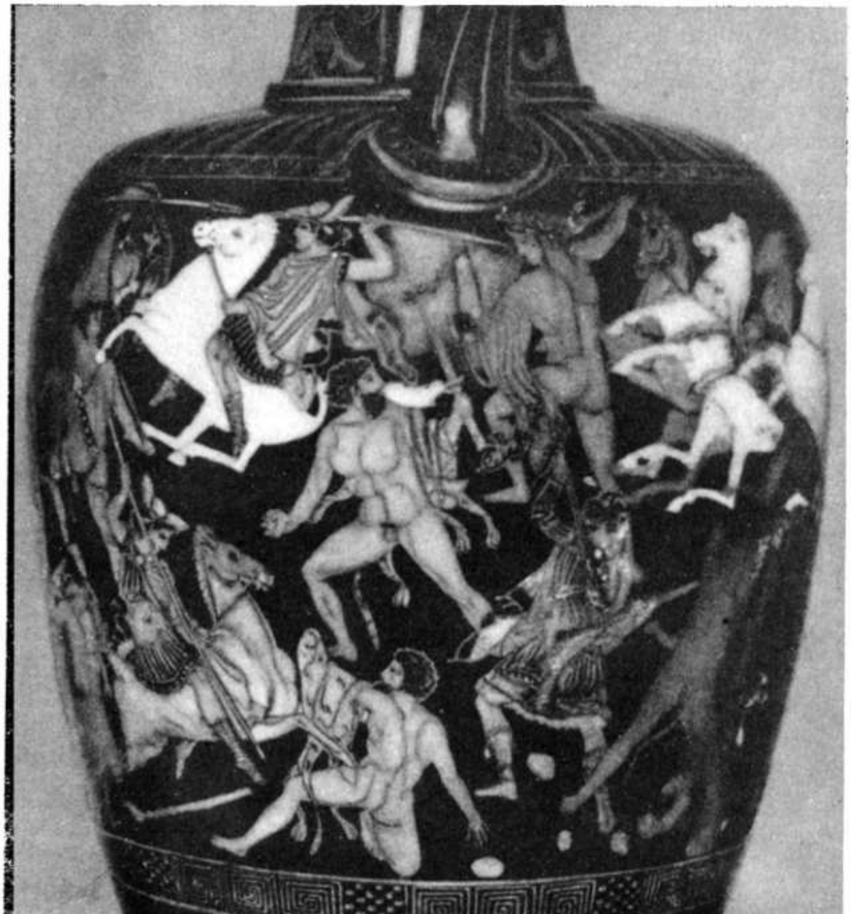
Τέλος, διηγήθημεν εἰς προηγούμενον κεφάλαιον, πῶς ἐτιμωρήθη ἡ Νύμφη Καλλιστὼ ἐπειδὴ δὲν ἐτήρησε τὸν ὅρκον της νὰ παραμείνῃ παρθένος.

Ὅλοι αὐτοὶ οἱ μῦθοι, τοὺς ὁποίους ἔχομεν ἀπαριθμήσει, θὰ μᾶς ἐπιτρέψουν νὰ καθορίσωμεν μὲ ἀρκετὴν ἀκρίβειαν τὰς δικαιοδοσίας τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τὸν τρόπον ποὺ ἠσκεῖτο ἡ λατρεία της.

II. ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑ ΚΑΙ ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΗΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ

Ὁ ποιητὴς Καλλίμαχος θέτει εἰς τὸ στόμα τῆς Ἀρτέμιδος μίαν ἐπίκλησιν τῆς θεᾶς πρὸς τὸν πατέρα της, εἰς τὴν ὁποίαν περιέχονται ἐν περιλήψει αἱ κυριώτεραι δικαιοδοσίαι της: «Δῶσέ μου, πατέρα μου, δῶσε στὴν κόρη σου νὰ μείνῃ πάντα παρθένος... Δῶσε μου, ὅπως στὸν Φοῖβο, ἕνα τόξο καὶ βέλη. Τί λέω ;... Ὄχι, πατέρα μου, δὲν εἶσαι σὺ ποὺ θὰ ὁπλίσῃς τὴν κόρη σου. Οἱ Κύκλωπες θὰ φροντίσουν γι' αὐτό, καὶ θὰ προθυμοποιηθοῦν νὰ μοῦ κατασκευάσουν βέλη καὶ φαρέτρα. Ἀλλὰ δῶσέ μου τὸ διακριτικὸ γνώρισμα νὰ φέρω πυρσοὺς καὶ νὰ φορῶ χιτῶνα μὲ κροσσούς, ποὺ δὲν θὰ κατεβαίνῃ κάτω ἀπὸ τὰ γόνατά μου, γιὰ νὰ μὴ μὲ ἐμποδίζῃ στὸ κυνήγι. Δῶσέ μου γιὰ ἀκολουθία μου ἑξῆντα κόρες

τοῦ Ὠκεανοῦ, ὅλες σὲ ἡλικία, ποὺ νὰ μὴ φοροῦν ζώνη. Δῶσέ μου ἀκόμη εἴκοσι ἄλλες Νύμφες, κόρες τοῦ Ἀμασίου, νὰ μὲ ὑπηρετοῦν τὶς ὧρες ποὺ δὲν θὰ κυνηγῶ τοὺς λύγκες καὶ τὰ ἐλάφια, καὶ νὰ φροντίζουν γιὰ τὰ πιστὰ σκυλιά μου. Δὲν σοῦ ζητῶ παρὰ μιὰ

Μία σκηνὴ ἐκ τῆς Γιγαντομαχίας.
(Ἐρυθρόμορφον ἀγγεῖον τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος)

πόλι, ὅποια θέλεις. Ἡ Ἄρτεμις σπανίως θὰ κατεβαίνη στὶς πόλεις. Θὰ κατοικῶ στὰ βουνὰ καὶ δὲν θὰ ζυγώνω στὰ κατοικημένα μέρη παρὰ μόνο τὶς στιγμὲς ποὺ οἱ γυναῖκες, μέσα στοὺς δυνατοὺς πόνους τοῦ τοκετοῦ, θὰ μὲ καλοῦν σὲ βοήθειά τους. Ξέρεις

πὼς τὴν ἡμέρα ποὺ γεννήθηκα, οἱ Μοῖρες μοῦ ἐπέβαλαν νὰ τὶς βοηθῶ, γιατὶ ἡ κοιλιὰ ποὺ μὲ γέννησε δὲ γνώρισε ἀπὸ μένα πόνο καὶ χωρὶς κόπο μὲ ἔφερε στὸ φῶς».

Ἡ Ἄρτεμις, θεὰ τῆς Φύσεως

Παραλλήλως μὲ τὰς δικαιοδοσίας ποὺ ἀπαριθμεῖ ὁ Καλλίμαχος, εἶναι γνωσταὶ πολλαὶ ἄλλαι, κάθε μία δὲ ἀπὸ αὐτὰς ἀντιστοιχεῖ εἰς εἰδικὴν ἐπωνυμίαν τῆς θεᾶς. Ἡ μελέτη τῶν ἐπωνυμιῶν αὐτῶν θὰ ἦτο ἀσφαλῶς ἐνδιαφέρουσα, ὑπερβαίνει ὅμως τὰ πλαίσια τοῦ παρόντος ἔργου. Ἀποτελοῦν, ὅμως, καθ' ἑαυτάς, ἀρκετὰ σταθερὰν βάσιν, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει τὴν εἰσαγωγὴν κάποιας μεθόδου εἰς ἕνα θέμα ἀρκετὰ συγκεχυμένον.

Μέγα μέρος τῶν δικαιοδοσιῶν τῆς Ἀρτέμιδος ἀπορρέει ἀπὸ τὸν ρόλον της ὡς θεᾶς τῆς Φύσεως. Ἐλατρεύετο παντοῦ: εἰς τὰ βουνά, εἰς τὰς πεδιάδας, εἰς τὰς ὄχθας τῶν πηγῶν, τῶν λιμνῶν, τῶν ποταμῶν καὶ τῶν ρυακίων, πλησίον τῶν ἑλῶν. Πολλὰ μέρη ἀπὸ αὐτὰ τῆς ἦσαν ἀφιερωμένα. Ὁ Ἱππόλυτος μαζεύει ἄνθη, διὰ νὰ κάμῃ στέφανον διὰ τὴν θεάν, μέσα εἰς ἕνα λειβάδι, ὅπου κανὲν ζῷον δὲν βόσκει καὶ εἰς τὸ ὁποῖον μόνον ἡ βομβοῦσα μέλισσα δίδει ζωὴν μὲ τὴν παρουσίαν της κατὰ τὴν ἄνοιξιν.

Ἡ Ἄρτεμις ἔχει ἱερὰ μέσα εἰς δάση παντοίων δένδρων, δρυός, κυπαρίσσου, ἐλαίας καὶ ἄλλων. Ἄγαλμά της ἦτο τοποθετημένον μέσα εἰς τὸν κοῖλον κορμὸν κέδρου παρὰ τὸν Ὀρχομενόν, εἰς τὴν Ἀρκαδίαν. Ἀπὸ τὰ ρυάκια καὶ τοὺς ποταμούς, ἡ ἐπιρροὴ τῆς κόρης τῆς Λητοῦς ἐπεξετάθη, μὲ τὸν καιρόν, εἰς τοὺς λιμένας, ἀκόμα δὲ καὶ εἰς τὴν θάλασσαν. Καὶ ἡ Ἄρτεμις ἔγινε θεὰ προστάτις τῆς ναυτιλίας, ἔφορος τῶν ἀναχωρήσεων καὶ τῶν ἐπιστροφῶν. Ἐξ οὗ τὰ ἱερὰ ποὺ ἵδρυαν πρὸς τιμήν της εἰς τοὺς λιμένας, εἰς τὰ ἀκρωτήρια καὶ εἰς τὰς ἀκτάς.

Θεὰ τῆς Φύσεως, ἡ Ἄρτεμις ὤφειλε κατ' ἀνάγκην νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν προστασίαν της εἰς τὴν γεωργίαν. Διανομεὺς τῆς γονιμοποιοῦ ὑγρασίας, ἐτιμᾶτο ὡς ἡ θεὰ εἰς τὴν ὁποίαν ὠφείλοντο οἱ πλούσιοι θερισμοὶ καὶ ἡ ὡρίμανσις τῶν ὀπωρῶν. Ἀπομακρύνει τὰς μάστιγας τῶν ἀγρῶν, εἰς ἀντάλλαγμα δὲ ἀπαιτεῖ νὰ θυσιάζουν εἰς αὐτὴν τὰ πρωτόλεια τῶν ἐσοδειῶν. Ὅταν οἱ ἄνθρωποι λησμονοῦν τὴν ὑποχρέωσίν των αὐτήν, δὲν ἀργεῖ νὰ κάμῃ αἰσθητὴν τὴν ἐκδίκησίν της· στέλλει παγετοὺς καὶ ἄγρια ζῷα, ποὺ καταστρέφουν τοὺς ἀγρούς.

Ἐξ ἴσου μὲ τὸ φυτικὸν βασίλειον, τὸ ζωικὸν ὑπάγεται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ἀρτέμιδος. Εἶναι ἡ θεὰ τῆς ζωοτεχνίας καὶ προστατεύει τὰ ζῷα κατὰ τῶν ἐπιζωοτιῶν. Ἡ αἶξ καὶ ὁ τράγος

εἶναι τὰ θύματα ποὺ τῆς προσέφεραν κατὰ προτίμησιν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἔλαφος καὶ ὁ λαγὸς καὶ ὁ βούβαλος ἐθυσιάζοντο εἰς τὴν Ἄρτεμιν. Ἀπὸ τὰ πουλιὰ ἀγαποῦσε κυρίως τὸν κορυδαλλόν, πουλὶ τῆς ἀνοίξεως, τῆς ἐποχῆς ποὺ ἐπροτιμοῦσεν ἡ θεὰ καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν ἐτελοῦντο αἱ κυριώτεραι ἑορταί της. Ἐξ ἄλλου, τὰ ἄγρια θηρία ἦσαν ἐξ ἴσου ὑπὸ τὴν προστασίαν της, ἰδίως ἡ ἄρκτος, ὁ κάπρος, ὁ λέων καὶ ὁ λύκος.

Εἰς τὰς Πάτρας ἐθυσίαζαν εἰς τὸν ἴδιον βωμὸν ζῷα ἄγρια καὶ κατοικίδια. Σύμφωνα μὲ τὰς λαϊκὰς δοξασίας, αὐτὰ τὰ δύο εἴδη

Οἱ θεοὶ συγκεντρωμένοι ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου. Ποσειδῶν, Ἀπόλλων, Ἄρτεμις.
(Πλὰξ ἐκ τῆς ἀνατ. ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος)

ζῴων ἔζουσαν ἐν πλήρει ἁρμονίᾳ εἰς μερικὰ δάση ἀφιερωμένα εἰς τὴν θεάν. Κατὰ συνέπειαν, δὲν εἶναι καθόλου ἐκπληκτικὸν τὸ γεγονὸς ὅτι μία ἀπὸ τὰς κυριωτέρας δικαιοδοσίας τῆς Ἀρτέμιδος ἦτο τὸ κυνήγι. Συνοδευομένη ἀπὸ τὰς Νύμφας της ἡ θεὰ διέσχιζεν ἀδιακόπως τὰ δάση πρὸς ἀναζήτησιν θηραμάτων. Εἰς τὴν ἐπίδοσίν της αὐτὴν τὴν ἐβοηθοῦσεν ὁ κύων, ποὺ εἰκονίζεται πάντοτε δίπλα της.

Διὰ νὰ ξεκουράζεται ἀπὸ τοὺς κόπους τοῦ κυνηγίου, ἐλούετο μὲ ὁλόκληρον τὴν ἀκολουθίαν της εἰς τὸ διαυγὲς νερὸ τῶν πηγῶν.

Ὡς γνωστόν, εἰς ἕνα τέτοιο λουτρὸν ἀνεκαλύφθη ἡ ἐγκυμοσύνη τῆς Καλλιστοῦς. Ὁ δὲ μῦθος τοῦ Ἀκταίωνος, διὰ τὸν ὁποῖον ἔγινε ἀνωτέρω λόγος, συνδέεται μὲ τὰ λουτρὰ τῆς θεᾶς. Ἀλλ' ὁ ἀτυχὴς θνητὸς ἐπλήρωσε πολὺ ἀκριβὰ τὸ θαυμάσιον θέαμα τῆς Ἀρτέμιδος καὶ ὁλοκλήρου τῆς συνοδείας της τῶν λουομένων Νυμφῶν.

Ἡ Ἄρτεμις καὶ ἡ νεότης

Ἡ προστασία τῆς Ἀρτέμιδος δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν Φύσιν· ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Κυρίως τὴν ἐνδιαφέρουν οἱ νέοι καὶ αἱ νέαι, τῶν ὁποίων αἱ ἐκδηλώσεις τῆς λατρείας τὴν συγκινοῦν ἰδιαιτέρως. Εἰς μερικὰ ἱερά, αἱ νέαι ἀφιερώνουν εἰς αὐτὴν τὰς κόμας των, ἤ, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ γάμου των, τῆς προσφέρουν τὰ παιγνίδια των, τὴν ζώνην των, ἢ μίαν πλεξίδα ἀπὸ τὰ μαλλιά των. Συχνὰ συγχεομένη μὲ τὴν Εἰλείθυιαν, ἡ Ἄρτεμις παρουσιάζεται ὡς θεὰ τῶν τοκετῶν, πρᾶγμα ποὺ ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται ἀντιφατικὸν μὲ τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἡ ἀδελφὴ τοῦ Ἀπόλλωνος προσωποποιεῖ τὴν ἁγνείαν καὶ τὴν παρθενικότητα.

Ἀλλ' αὐτὸ ἀκριβῶς στηρίζει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι τὸ πρόσωπον, ἡ μορφὴ τῆς Ἀρτέμιδος μετεβλήθη μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, καὶ ὅτι εἰς τὴν ἀρχὴν δὲν εἶχε τὸν χαρακτῆρα μὲ τὸν ὁποῖον τὴν παρουσιάζουν οἱ συγγραφεῖς τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς. Εἴδαμεν ἐξ ἄλλου ὅτι, γεννηθεῖσα μίαν ἡμέραν πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα, ἡ Ἄρτεμις ἐβοήθησε τὴν μητέρα της νὰ φέρῃ εἰς τὸ φῶς τὸν λαμπρὸν Φοῖβον. Ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχουν τὰ πράγματα, ἡ προστασία τῆς παρθενικότητος καὶ τῆς ἁγνείας εἶναι μία ἀπὸ τὰς κυριωτέρας ἐπιδόσεις καὶ δικαιοδοσίας τῆς Ἀρτέμιδος. Δίδει ἡ ἰδία τὸ παράδειγμα καὶ δὲν ἀνέχεται καμμίαν παρέκκλισιν ἐκ μέρους τῶν συντρόφων της. Δὲν ἔχει καμμίαν σημασίαν δι' αὐτὴν ὅτι ἐραστὴς τῆς Καλλιστοῦς ἦτο ὁ Ζεύς· ἡ παράβασις τῆς ἀναληφθείσης ὑποχρεώσεως στοιχίζει εἰς τὴν Νύμφην τὴν ζωήν.

Ὁ Παυσανίας διηγεῖται μίαν ἄλλην ἀνάλογον περίπτωσιν. Εἰς τὰς Πάτρας «τὸ τελετουργικὸν τὸ εἶχαν ἀναθέσει κάποτε εἰς μίαν νέαν, ἡ ὁποία ἡνώθη μὲ τὸν ὡραῖον Μελάνιππον, μέσα εἰς αὐτὸν τὸν ναὸν τῆς θεᾶς. Τὸ μαντεῖον ἀπεκάλυψε τὸ ἔγκλημα τῶν δύο ἐραστῶν καὶ ὥρισε νὰ θυσιάζουν κάθε χρόνον ἕνα νέον καὶ μίαν νέαν, ἀπὸ τοὺς ὡραιοτέρους, ἕως ὅτου ἕνας ξένος βασιλεὺς φέρῃ εἰς τὴν χώραν μίαν ξένην θεότητα. Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας ὁ Εὐρύαλος ἔφερεν ἓν κιβώτιον, μέσα εἰς τὸ ὁποῖον ὑπῆρχεν ἄγαλμα τοῦ Διονύσου, τὸ ὁποῖον ὁ Ζεὺς εἶχε δωρήσει εἰς τὸν Δάρδανον».

Ἄρτεμις.
(Ἐθνικὸν Μουσεῖον Νεαπόλεως)

Παρθένος καὶ ἁγνή, ἡ Ἄρτεμις ἦτο συγχρόνως ὡραιοτάτη, συχνὰ δὲ ἀπεδίδετο εἰς αὐτὴν ἡ ἐπωνυμία Καλλίστη. Θεὰ τῆς ἀνοίξεως, εἶχεν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν της τὸν χορὸν καὶ τὴν μουσικήν, διότι σχεδὸν εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς ἡ ἀνανέωσις ἑορτάζεται μὲ χοροὺς καὶ τραγούδια. Ὅπως ἐλέγετο δέ, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῶν ἑορτῶν τῆς Ἀρτέμιδος οἱ βοσκοὶ εἶχαν συνθέσει τὰ πρῶτα βουκολικὰ τραγούδια. Εἰς πολλὰς περιοχὰς τὰ εὐεργετήματα τῆς θεᾶς ἐξυμνοῦντο ἀπὸ χοροὺς νεανίδων.

Ὁ κηδεμονευτικὸς χαρακτὴρ τῆς Ἀρτέμιδος ἐπανευρίσκεται εἰς τὴν προστασίαν ποὺ παρέχει εἰς τοὺς ταξιδιώτας καὶ τοὺς μετανάστας. Ἐφορεύει ἐπὶ τῶν ὁδῶν, τῶν ἀγορῶν καὶ τελικῶς ἐπ' αὐτῶν τούτων τῶν πόλεων. Οἱ ἱκέται δὲν τὴν ἐπεκαλοῦντο ἐπὶ ματαίῳ. Τὸ Ἀρτεμίσιον τῆς Ἐφέσου ἦτο ἄσυλον.

Ἐν τούτοις, παρὰ τὴν εὔνοιάν της πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἡ Ἄρτεμις εἶναι σαφῶς θεότης τοῦ θανάτου. Θύματά της εἶναι κυρίως αἱ γυναῖκες, τὰς ὁποίας θανατώνει μὲ τὰ βέλη της. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνδρες δὲν ἀποφεύγουν τὴν ὀργήν της. Εἴδαμεν προηγουμένως ὑπὸ ποίας συνθήκας ἡ ἀδελφὴ τοῦ Ἀπόλλωνος προεκάλεσε τὸν θάνατον τῶν Ἀλωαδῶν, τοῦ Ἀκταίωνος, τοῦ Βουφάγου καὶ τοῦ Ὠρίωνος. Εἰς αὐτὸν τὸν χαρακτῆρα τῆς Ἀρτέμιδος ὀφείλονται αἱ ἀνθρωποθυσίαι, ποὺ ἐσυνηθίζοντο εἰς μερικὰ ἱερὰ καὶ περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ περαιτέρω λόγος. Περιττὸν νὰ σημειωθῇ ὅτι εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐποχὴν αἱ ἀνθρωποθυσίαι εἶχαν καταργηθῆ, ἀντικατασταθεῖσαι ἀπὸ ἄλλας συμβολικάς.

Ὡμιλήσαμεν ἤδη διὰ τὴν ἀντίληψιν ποὺ ἐθεωροῦσε τὴν Ἄρτεμιν ὡς θεὰν σεληνιακήν. Φαίνεται ὅτι ἡ ἰδέα αὐτὴ ἐνεφανίσθη εἰς τὴν μυθολογίαν εἰς ἐποχὴν σχετικῶς νεωτέραν. Οὐδὲν ἴχνος αὐτῆς εὑρίσκεται εἰς τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα, οὔτε εἰς τοὺς τραγικούς· μερικὰ χωρία ποὺ ἀναφέρονται εἰς αὐτὴν εἶναι ἀμφιβόλου γνησιότητος. Πολὺ ἀργότερα ἐταύτισαν τὴν Ἄρτεμιν μὲ τὴν σελήνην, ὅπως ἔκαμαν τὸ ἴδιον μὲ τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὸν ἥλιον. Πρέπει δὲ νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἡ ἰδέα αὐτή, ἂν καὶ ἔγινεν εὐμενῶς δεκτὴ ἀπὸ τὸν λαόν, δὲν ἐπηρέασε ποτὲ τὰ τῆς λατρείας τῆς θεᾶς.

Ἡ Ἄρτεμις εἰς τὴν Ἑλλάδα

Ἡ Ἄρτεμις εἶχε πολυάριθμα ἱερά, ὄχι μόνον εἰς ὁλόκληρον τὸν ἑλληνικὸν κόσμον, ἀλλ' ἀκόμη, λόγῳ τοῦ ταυτισμοῦ της μὲ ἄλλας θεότητας, εἰς τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ γνωστοῦ εἰς τοὺς ἀρχαίους κόσμου. Ἐν προκειμένῳ παριστάμεθα μάρτυρες εἰς τὴν υἱοθεσίαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων βαρβαρικῶν μορφῶν λατρείας, εἰς τὰς ὁποίας ἐνόμιζαν ὅτι ἐπανεύρισκαν στοιχεῖα τῶν ἰδικῶν

των δοξασιῶν. Εἰς τὴν πραγματικότητα, ὅμως, οὐδέποτε ἔλαβε χώραν πλήρης ἕνωσις τῶν ἑλληνικῶν καὶ ξένων μορφῶν λατρείας, καὶ δὲν εἶναι δύσκολον νὰ διακρίνωμεν, κάτω ἀπὸ τὰ ἐπιφανειακὰ γνωρίσματα, τὴν οὐσίαν τῶν περὶ Ἀρτέμιδος δοξασιῶν τῶν Ἑλλήνων.

Ἱερὰ τῆς Ἀρτέμιδος

Στενώτατα συνδεδεμένη εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν Ἑλλήνων μὲ τὸν ἀδελφόν της Ἀπόλλωνα, ἡ Ἄρτεμις ἐτιμᾶτο γενικῶς εἰς τὰ ἴδια ἱερὰ μὲ ἐκεῖνον. Ὁ ρόλος της ὅμως εἰς τὰ ἱερὰ αὐτὰ ἦτο δευτερεύων. Ἰδικά της ἱερὰ εἶχεν ἡ Ἄρτεμις εἰς πολλὰ μέρη. Εἰς

Ὁ Ἀπόλλων κιθαρίζει καὶ μία Νύμφη παίζει κρόταλα παρουσίᾳ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Διονύσου.

(Μελανόμορφον ἀγγεῖον)

τὴν Ἀττικὴν ἀκόμη, ἡ θεὰ ἦτο ἀντικείμενον ἰδιαιτέρας λατρείας εἰς τὴν Βραυρῶνα, μικρὸν δῆμον παρὰ τὰς Ἀραφηνίδας Ἁλάς. (Τὸ ὄνομα διατηρεῖται καὶ σήμερον, Βραῶνα, πλησίον τοῦ Μαρκοπούλου). Μὲ τὴν λατρείαν αὐτὴν συνεδέετο εἷς ἀπὸ τοὺς πλέον διαδεδομένους εἰς τὴν Ἑλλάδα μύθους, ὁ ἀφορῶν εἰς τὴν θυσίαν τῆς Ἰφιγενείας ἀπὸ τὸν Ἀγαμέμνονα, τὴν ὡς ἐκ θαύματος σωτηρίαν τῆς νεάνιδος ἀπὸ τὴν Ἄρτεμιν καὶ τὴν ἐπιστροφήν της εἰς τὴν Ἑλλάδα μαζὶ μὲ τὸν ἀδελφόν της Ὀρέστην.

Εἴδαμεν προηγουμένως ὑπὸ ποίας συνθήκας ὁ Ἀγαμέμνων, διὰ νὰ κατευνάσῃ τὴν ὀργὴν τῆς Ἀρτέμιδος, ἠναγκάσθη νὰ θυ-

σιάση τὴν κόρην του εἰς αὐτήν. Τὴν στιγμὴν ποὺ ἡ δυστυχισμένη νέα ἐπρόκειτο νὰ ἀποθάνῃ, ἡ θεὰ τὴν ἀνήρπασεν ἀπὸ τὸν βωμόν ἐνῷ συγχρόνως τὴν ἀντικαθίστα μὲ μίαν ἔλαφον ὡς θῦμα. Ἡ Ἰφιγένεια, ἐν συνεχείᾳ, μετεφέρθη ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν Αὐλίδα εἰς τὸ βάθος τοῦ Εὐξείνου Πόντου, εἰς τὴν χερσόνησον τῶν Ταύρων ἢ Ταυρικὴν (τῆς Κριμαίας). Ἐκεῖ ἡ Ἄρτεμις εἶχεν ἱερόν, εἰς αὐτὸ δὲ ἡ Ἰφιγένεια ἔγινεν ἱέρεια. Ἐδῶ ὅμως ἡ λατρεία τῆς θεᾶς ἦτο βάρβαρος. Κάθε ξένος ποὺ ἀπεβιβάζετο εἰς τὴν ἀκτήν, ἔπρεπε νὰ θυσιασθῇ εἰς τὴν Ἄρτεμιν, ἡ ἐκτέλεσις δὲ τῆς θυσίας ἦτο ἔργον τῆς ἱερείας, δηλαδὴ τῆς Ἰφιγενείας.

Δὲν θὰ διηγηθῶμεν κατόπιν ποίων περιπετειῶν ὁ Ὀρέστης, ὁ ἀδελφὸς τῆς Ἰφιγενείας, ἀφοῦ ἐσκότωσε τὴν μητέρα του Κλυταιμνήστραν, διὰ νὰ ἐκδικηθῇ τὴν δολοφονίαν τοῦ πατέρα του ἔφθασεν εἰς τὴν Ταυρίδα. Αὐτὸ ποὺ ἐνδιαφέρει ἐν προκειμένῳ εἶναι ὅτι, ἀφοῦ ἀνεγνωρίσθη ἀπὸ τὴν ἀδελφήν του, τὴν ἐπῆρεν εἰς τὸ πλοῖον του, μαζὶ δὲ καὶ ἓν ξύλινον ἄγαλμα (ξόανον) τῆς θεᾶς τὸ ὁποῖον ἀφήρεσεν ἀπὸ τὸ ἱερόν. Ὁ μῦθος λέγει ὅτι ἡ Ἄρτεμις ὄχι μόνον δὲν ὠργίσθη διὰ τὴν κλοπὴν αὐτήν, ἀλλ' ἀπεναντίας ἔγινε συνένοχος τοῦ Ὀρέστου. Οἱ φυγάδες, ὅταν ἔφθασαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὰς Ἀραφηνίδας Ἁλάς, λιμένα τῆς Βραυρῶνος, μαζὶ μὲ τὸ πολύτιμον εἴδωλον, τὸ ὁποῖον, ὡς ἐλέγετο, μετεφέρθη ἀργότερα εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Ἔτσι εἰσήχθη εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ λατρεία τῆς Ταυρικῆς Ἀρτέμιδος. Ἔφθασαν μάλιστα μέχρι τοῦ σημείου νὰ εἴπουν ὅτι ἡ θυσία τῆς Ἰφιγενείας εἶχε γίνει ὄχι εἰς τὴν Αὐλίδα ἀλλὰ εἰς τὴν Βραυρῶνα, καὶ ὅτι ἡ θεὰ δὲν τὴν εἶχεν ἀντικαταστήσει μὲ ἔλαφον ἐπάνω εἰς τὸν βωμόν, ἀλλὰ μὲ θηλυκὴν ἄρκτον.

Ἡ θηλυκὴ ἄρκτος παίζει, πράγματι, σημαντικὸν ρόλον εἰς τὰ Βραυρώνια, τὰς ἑορτὰς δηλαδὴ ποὺ ἐτελοῦντο κάθε πέντε χρόνια εἰς τὴν Βραυρῶνα κατ' ἀρχάς, εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν ἀργότερον. Ὁ λεξικογράφος Σουΐδας διηγεῖται κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον τὴν προέλευσιν τῶν τελετῶν αὐτῶν. Μία ἐξημερωμένη ἄρκτος ποὺ περιεφέρετο ἐλεύθερα εἰς τὴν πόλιν, κατεσπάραξε μίαν νέαν ποὺ τῆς εἶχε φερθῇ βαναύσως. Ἔπειτα ἀπὸ αὐτό, οἱ ἀδελφοὶ τῆς νέας ἐσκότωσαν τὸ ζῷον. Ἀλλ' εὐθὺς ἀμέσως ἐνέσκηψεν εἰς τὴν χώραν φοβερὰ πανώλης. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐζήτησαν τότε τὴν συμβουλὴν τοῦ μαντείου. Καὶ αὐτὸ ἀπεκρίθη ὅτι θὰ ἔπρεπεν εἰς τὸ μέλλον νὰ ἀφιερώσουν τὰς κόρας των εἰς τὴν Ἄρτεμιν, ὑπὸ τὴν μορφὴν ἄρκτου.

Φυσικά, ἡ ἀφιέρωσις αὐτὴ ὅλων τῶν νεανίδων τῆς χώρας δὲν ἠμποροῦσε νὰ γίνεται διαφορετικὰ παρὰ ὑπὸ συμβολικὴν μορφήν. Κατὰ τὰ Βραυρώνια, λοιπόν, μία μεγάλη φάλαγξ ἀπὸ κοριτσάκια,

ἡλικίας πέντε ἕως δέκα ἐτῶν, ἐπήγαιναν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος. Τὰ φορέματά των εἶχαν τὸ χρῶμα τοῦ κρόκου (κροκωτά). Μαζὶ μὲ τὰ κοριτσάκια ἐπήγαιναν καὶ οἱ γονεῖς των, οἱ ὁποῖοι ὅταν ἔφθαναν εἰς τὸν ναὸν ἐθυσίαζαν εἰς τὴν θεὰν μίαν αἶγα. Ἐκείνην τὴν ἡμέραν ὅλος ὁ κόσμος ἀποκαλοῦσε τὰ κοριτσάκια «ἄρκτους». Ὅλαι αἱ Ἀθηναῖαι, πρὶν ἀπὸ τὸν γάμον των, ἔπρεπε νὰ γίνουν μίαν φορὰν «ἄρκτοι» *.

Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς διηγοῦνται, χωρὶς ὅμως νὰ εἰσέρχωνται εἰς λεπτομερείας, ὅτι παραλλήλως μὲ τὰς ἑορτὰς ποὺ ἀνεφέραμεν, ἐτελοῦντο, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῶν Βραυρωνίων, καὶ ἄλλαι ἑορταί, ἐντελῶς διαφορετικοῦ χαρακτῆρος. Οἱ ἄνδρες ἐπεδίδοντο εἰς ἀληθινὰ ὄργια, συνοδευόμενα ἀπὸ ἐκδηλώσεις, αἱ ὁποῖαι οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουν μὲ τὴν λατρείαν τῆς Ἀρτέμιδος, συνδέονται δὲ μᾶλλον μὲ τὴν λατρείαν τοῦ Διονύσου.

Σύμφωνα μὲ ἕνα ἄλλον μῦθον, τὸ ξόανον τῆς Ταυρικῆς Ἀρτέμιδος, τὸ ὁποῖον εἶχε φέρει εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Ὀρέστης, δὲν ἀπετέθη εἰς τὴν Βραυρῶνα, ἀλλὰ εἰς τὸ Λιμναῖον, χωρίον τῆς Λακωνίας. Ἐκεῖ ὑπῆρχεν ἱερὸν τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος, ἡ ὁποία εἶχεν αὐτὸ τὸ ὄνομα, διότι τὸ ξόανον τῆς θεᾶς εἶχεν εὑρεθῆ ὄρθιον μέσα εἰς τοὺς θάμνους. Ἡ ἀνεύρεσις τοῦ ξοάνου αὐτοῦ εἶχε φοβερὰς συνεπείας δι' ἐκείνους ποὺ τὸ εὑρῆκαν. Παρεφρόνησαν ὅλοι. Ἐξ ἄλλου, κατὰ τὴν διάρκειαν μιᾶς θυσίας, οἱ παριστάμενοι, καταληφθέντες ἀπὸ τρέλλαν, συνεπλάκησαν ἀγρίως μεταξύ των. Ὅσοι ἀπὸ αὐτοὺς δὲν ἐσκοτώθηκαν ἐκεῖ, ἀπέθαναν ἀργότερα ἀπὸ μυστηριώδη ἀσθένειαν.

Ἐπειδὴ τὸ κακὸν αὐτὸ ἀπεδόθη εἰς τὴν ὀργὴν τῆς Ἀρτέμιδος, ἐθέσπισαν πρὸς τιμήν της ἀνθρωποθυσίας, αἱ ὁποῖαι ἐτελοῦντο μέχρι καὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Λυκούργου. Ὁ νομοθέτης τὰς κατήργησε καὶ τὰς ἀντικατέστησε μὲ τὸ ἔθιμον τῆς μαστιγώσεως ἐφήβων μέχρις αἵματος, ἀπὸ τὸ αἷμα δὲ αὐτὸ ἐρραντίζετο ὁ βωμὸς τῆς θεᾶς. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτό, ἡ ἱέρεια μὲ τὸ ξύλινον ἄγαλμα (ποὺ εἶχε φέρει ὁ Ὀρέστης) εἰς τὴν ἀγκάλην της, ἐπέβλεπε διὰ τὴν ἀκριβῆ τήρησιν τῶν κανονισμῶν ποὺ εἶχε συντάξει ὁ Λυκοῦργος. Ἐὰν ὁ ζῆλος τῶν μαστιγωτῶν ἐμειώνετο, τὸ ξόα-

---

* Ἡ περίεργος αὐτὴ τελετή, ἡ ὁποία ἐγίνετο ἀνὰ πέντε ἔτη, συνδέεται ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρω αἰτιολογικοὺς μύθους, διότι οἱ μεταγενέστεροι μυθογράφοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξηγήσουν τὸ περίεργον ὄνομα «ἄρκτοι». Τοῦτο ἑρμηνεύεται συνήθως ὡς ἀνάμνησις παλαιᾶς θηριομορφικῆς ὑποστάσεως τῆς Ἀρτέμιδος. Πάντως ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν «Πότνιαν Θηρῶν», τὴν κυρίαρχον τῶν θηρίων. Ἀνάλογος εἶναι καὶ ἐν Ἀρκαδίᾳ ὁ μῦθος μεταμορφώσεως τῆς Καλλιστοῦς εἰς ἄρκτον. Τὰ γλυπτὰ ἐκ Λυκοσούρας παρουσιάζουν πράγματι σαφῆ τὰ ἴχνη θηριομόρφων λατρευτῶν ἢ συνόδων τῆς αὐτῆς λατρείας. Τέλος καὶ τὸ ἄγαλμα Ἀρτέμιδος Εὐρυνόμης ἐν Φιγαλείᾳ κατέληγεν εἰς οὐρὰν ἰχθύος καὶ ἦτο δεδεμένον διὰ χρυσῶν ἁλύσεων. Εἶναι δὲ γνωστόν, ὅτι ἡ Ἀρκαδία γενικῶς, λόγῳ τοῦ ἀποκέντρου τῆς χώρας, διετήρησε πλῆθος ἀρχαικωτάτων μύθων καὶ λατρειῶν.

νον τῆς Ἀρτέμιδος ἐξεδήλωνε τὴν δυσαρέσκειαν τῆς θεᾶς μὲ ἁπλού
στατον τρόπον: ἐγίνετο βαρύτερον μέσα εἰς τὴν ἀγκάλην τῆ
ἱερείας. Ἐξ ἄλλου, μετὰ τὴν τελετὴν τῆς μαστιγώσεως ἀκολου
θοῦσεν ἄλλη, ἡ τελετὴ τῆς φαλλοφορίας, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ παρι
στάμενοι ἐκρατοῦσαν ἐμβλήματα ποὺ δὲν ἔχουν καμμίαν σχέσι
μὲ τὴν παρθενικότητα τὴν ἀποδιδομένην συνήθως εἰς τὴν Ἄρ
τεμιν.

Ὁ Παυσανίας διηγεῖται ἀκόμη ἕνα περίεργον μῦθον σχετικὸ

Δεξιά, Ἄρτεμις μετὰ φαρέτρας. Ἀριστερά, ἡ ἰδιότυπος μορφὴ τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδο
(Μαρμάρινα γλυπτ

μὲ τὴν λατρείαν τῆς Ἀρτέμιδος εἰς τὴν Ἀρκαδίαν. «Κοντὰ εἰ
τὸ χωρίον Κονδυλέα εὑρίσκεται ἱερὸν δάσος, ἀφιερωμένον εἰ
τὴν Ἄρτεμιν, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπάρχει καὶ ναὸς τῆς θεᾶς. Εἰς τὴ
περιοχὴν αὐτήν, καὶ ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου, ἡ Ἄρτεμις ἐπωνο
μάζετο Κονδυλεᾶτις. Ἡ ἐπωνυμία ἤλλαξεν ὑπὸ τὰς ἀκολούθου
περιστάσεις. Μερικὰ παιδιά, ἐνῷ ἔπαιζαν κοντὰ εἰς τὸν ναὸν τῆ

θεᾶς, εὑρῆκαν ἕνα σχοινί, τὸ ἐπέρασαν εἰς τὸν λαιμὸν τῆς θεᾶς καὶ ἄρχισαν νὰ φωνάζουν ὅτι ἡ θεὰ εἶχεν ἀπαγχονισθῆ. Οἱ Καφυᾶται (κάτοικοι τῆς πόλεως Καφυαί), ποὺ εἶχαν ἰδῆ τί ἔκαναν τὰ παιδιά, τὰ ἐσκότωσαν διὰ λιθοβολισμοῦ. Εὐθὺς ἀμέσως, ὅμως, ἐνέσκηψεν ἐπιδημία καὶ αἱ γυναῖκες δὲν ἐγεννοῦσαν παρὰ νεκρὰ παιδιά. Τὸ μαντεῖον συνεβούλευσε νὰ θάψουν τὰ παιδιὰ καὶ νὰ προσφέρουν κάθε χρόνον νεκρωσίμους θυσίας πρὸς τιμήν των. Μέχρι σήμερον, οἱ Καφυᾶται ἐφαρμόζουν τὸν χρησμὸν καὶ ἐπονομάζουν, πάλιν σύμφωνα μὲ ὑπόδειξιν τῆς Πυθίας, τὴν ἀπαγχονισθεῖσαν θεάν, 'Ἀπαγχομένην»*.

Ἡ Ἄρτεμις εἶχεν ἓν ἀκόμη ἱερὸν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν. Αὐτὸ εὑρίσκετο εἰς τὴν πόλιν Λουσούς. Ἐλέγετο ὅτι εἰς τοὺς Λουσοὺς εἶχαν καταφύγει αἱ Προιτίδες, κόραι τοῦ Προίτου, βασιλέως τῆς Τίρυνθος, ὅταν κατελήφθησαν ἀπὸ μανίαν. Εἰς τὸν ἐκεῖ ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος ὑπεβλήθησαν εἰς καθαρμὸν ἀπὸ τὸν μάντιν Μελάμποδα καὶ ἀνέκτησαν τὸ λογικόν των.

Ταυτισμὸς ἐπίσης ὑφίστατο μεταξὺ τῆς ἑλληνικῆς Ἀρτέμιδος καὶ δύο θρακικῶν θεοτήτων, τῆς Βενδῖδος καὶ τῆς Χρυσῆς. Ἡ λατρεία των ἔχει μεγάλας ἀναλογίας μὲ τὴν λατρείαν τῆς ἀδελφῆς τοῦ Ἀπόλλωνος. Δὲν γνωρίζομεν πολλὰ πράγματα περὶ τῆς Χρυσῆς Ἀρτέμιδος. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν Βενδῖδα Ἄρτεμιν, πρὸς τιμὴν τῆς ὁποίας οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν ἀνεγείρει ἱερὸν εἰς τὴν χώραν των, ἡ λατρεία της ἐχαρακτηρίζετο ἀπὸ ἀνθρωποθυσίας. Ὡς ἐλέγετο, ἐθυσιάζοντο εἰς αὐτὴν νεάνιδες, ἀγνοοῦμεν ὅμως ὑπὸ ποίας συνθήκας ἐγίνοντο αἱ θυσίαι αὐταί.

Ἡ Ἄρτεμις ἐτιμᾶτο εἰς πολλὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ Ἰονίου, ἰδιαιτέρως δὲ εἰς τὴν Εὔβοιαν, τὴν Δῆλον, τὴν Πάρον, τὴν Σάμον, τὴν Κέρκυραν καὶ τὴν Κεφαλληνίαν. Τὴν εὑρίσκομεν ἐπίσης εἰς τὴν Κρήτην, ἀπὸ ὅπου κατάγονται πολλοὶ μῦθοι τῆς ἑλληνικῆς Μυθολογίας. Ἐκεῖ ἡ Ἄρτεμις συνεχέετο μὲ μίαν θεάν, ἡ ὁποία ἄλλοτε ὠνομάζετο Βριτόμαρτις, ἄλλοτε δὲ Δίκτυννα. Σύμφωνα μὲ μερικοὺς συγγραφεῖς ἡ Βριτόμαρτις ἦτο νύμφη Κρῆσσα, ἡ ὁποία, διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὰς ἐνοχλήσεις τοῦ Μί-

* Τὰ ἀνωτέρω εἶναι καὶ πάλιν αἰτιολογικοὶ μῦθοι, ἵνα ἑρμηνεύσουν πιθανῶς τὸ ἔθιμον, κατὰ τὸ ὁποῖον μικρὸν ὁμοίωμα τῆς θεᾶς (πλαγγών, κούκλα) ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τῶν κλάδων τῶν δένδρων χάριν εὐφορίας. Ὑπῆρχαν καὶ ἄλλαι ἀνάλογοι θεότητες τῆς εὐφορίας (Ἑλένη Δενδρῖτις, Ἀριάδνη) αἱ ὁποῖαι διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐμυθολογεῖτο ὅτι ἀπηγχονίσθησαν. Ὁ μῦθος τῆς Ἠριγόνης, θυγατρὸς τοῦ Ἰκαρίου ἐν Ἀττικῇ (δῆμος Ἰκαρίας ἐπὶ τῆς Πεντέλης, ὁ σημερινὸς Διόνυσος) εἶναι τῆς αὐτῆς ἀρχῆς. Συνεδέετο εἰδικῶς πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ οἴνου, ἡ δὲ Ἠριγόνη ἐπιστεύετο ἀπαγχονισθεῖσα ἐκ θλίψεως διὰ τὸν φόνον τοῦ πατρός της. Ἀπὸ τὸ αἰωρούμενον σῶμα ἑρμηνεύεται τὸ ἔθιμον τῆς Αἰώρας κατὰ τὰ «ἀνθεστήρια». Εὑρήματα ἐκ Κρήτης (Ἁγία Τριάς) ἀποδεικνύουν τὴν προελληνικὴν καταγωγὴν τοῦ ἐθίμου, ἡ δὲ αἰώρα, τὸ καὶ σήμερον προσφιλὲς παίγνιον τῶν παίδων διὰ σχοινίου ἐξαρτωμένου ἐκ δένδρου, ἀρχικῶς ἦτο τελετὴ πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς εὐφορίας.

νωος, εἶχε ριφθῆ εἰς τὴν θάλασσαν. Ἐσώθη, ὅμως, ἀπὸ ἁλιεῖς εἰς τὰ δίκτυα τῶν ὁποίων ἐνέπεσε. Σύμφωνα μὲ ἄλλον μῦθον, καὶ οἱ ἁλιεῖς αὐτοὶ ἠθέλησαν νὰ καταχρασθοῦν τῆς Νύμφης, ἀλλ' αὐτὴ κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ καί, ἀργότερον, νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Αἴγιναν, ὅπου οἱ κάτοικοι ἀνήγειραν πρὸς τιμήν της ναόν.

Ἡ λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος εἰς τὴν Ἀσίαν

Εἰς τὴν ἀσιατικὴν ἀκτὴν τοῦ Αἰγαίου, πλησίον τῶν ἐκβολῶν τοῦ Καΰστρου, ὑπῆρχεν ἓν ἀπὸ τὰ περιφημότερα ἱερὰ τῆς Ἀρτέμιδος, τὸ ὁποῖον καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς ἓν ἀπὸ τὰ ἑπτὰ θαύματα τοῦ

Ἀπόλλων μετὰ κιθάρας καὶ Ἄρτεμις μετὰ τόξου καὶ φαρέτρας ἐπὶ τοῦ ὤμου.
(Ἐρυθρόμορφος ἀγγειογραφία)

κόσμου. Πρόκειται διὰ τὸ Ἀρτεμίσιον τῆς Ἐφέσου. Ἡ θεὰ ἡ ὁποία ἐλατρεύετο ἐκεῖ, διέφερεν ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων τῆς ἀδελφῆς τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐταυτίζετο ὅμως μὲ ἐκείνην. Ἐλέγετο μάλιστα, ὅτι ἀκριβῶς πλησίον τῆς Ἐφέσου, καὶ μάλιστα παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Κεγχρίου, μέσα εἰς τὸ δάσος τῆς Ὀρτυγίας, δίπλα εἰς μίαν ἐλαίαν, ἡ ὁποία ὑπῆρχεν ἀκόμα εἰς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους —ὅτι ἀκριβῶς ἐκεῖ ἡ Λητὼ εἶχε γεννήσει τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴ

Ἄρτεμιν. Τὴν ζηλότυπον Ἥραν ἐξέπληξαν διὰ τοῦ θορύβου τῶν ὅπλων των οἱ Κουρῆτες, κατὰ τὴν γέννησιν τῶν θεῶν, ἀπὸ τὸ ὄρος Σολμισσόν, τὸ ὁποῖον ὑψοῦται ἐκεῖ πλησίον. Ἀκόμη καὶ τὸν μῦθον τοῦ Πύθωνος προσεπάθησαν νὰ πολιτογραφήσουν εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα.

Γεγονὸς ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι οἱ Ἕλληνες εὑρῆκαν εἰς τὴν Ἔφεσον τὴν λατρείαν μιᾶς θεότητος, ποὺ παρουσίαζε πολλὰς ἀναλογίας μὲ τὴν πρωτόγονον ἑλληνικὴν Ἄρτεμιν. Ἦτο μία θεὰ τῆς

Ἡ Ἄρτεμις ἀνακαλύπτει τὴν ἐγκυμοσύνην τῆς Καλλιστοῦς.
(Πίναξ τοῦ Solimena. Φλωρεντία, Galleria Uffici)

Φύσεως, τροφὸς τῶν φυτῶν, τῶν ζῴων καὶ τῶν ἀνθρώπων. Δὲν ἐθεωρεῖτο παρθένος. Μία ἀπὸ τὰς περιεργοτέρας ἀναπαραστάσεις τῆς Ἀρτέμιδος τῆς Ἐφέσου—καὶ ἡ ὁποία ἔχει διασωθῆ μέχρις ἡμῶν—εἶναι ἐκείνη εἰς τὴν ὁποίαν ἡ θεὰ εἰκονίζετο μὲ τὸ στῆθος γεμᾶτον ἀπὸ πολλοὺς μαστούς. Τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος εἶναι σφιγμένον εἰς ἓν εἶδος θήκης, χωρισμένον εἰς πολλὰ διαμερίσματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναπαρίστανται πολλὰ συμβολικὰ ζῷα. Πρόκειται, προφανῶς, περὶ εἰδώλου καθαρῶς ἀνατολικῆς προελεύσεως. Ἀνάλογα γνωρίσματα χαρακτηρίζουν καὶ τὴν λατρείαν

τῆς θεᾶς. Ὁλόκληρος στρατὸς ἱερέων, ἱερειῶν καὶ ὑπηρετῶν ἐκινεῖτο εἰς τὸ Ἀρτεμίσιον. Ὑπῆρχαν ἀκόμα καὶ εὐνοῦχοι, οἱ Μεγάβυζοι, μετ' αὐτοὺς δὲ τρεῖς τάξεις ἱερέων καὶ ἱερειῶν. Ὅσον διὰ τοὺς δούλους ποὺ ἐξυπηρετοῦσαν τὴν λατρείαν, ἦσαν ἀφαντάστως πολλοί.

Παρὰ τὰς προσπαθείας τῶν Ἑλλήνων νὰ ἐξελληνίσουν τὴν Ἄρτεμιν τῆς Ἐφέσου, αὐτὴ διετήρησεν ἀμετάβλητον τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀνατολικῆς θεότητος. Ἡ τέλεσις ἀγώνων ὁμοίων μὲ ἐκείνους, ποὺ ἐτελοῦντο εἰς τὴν Ἑλλάδα, δὲν ἠμπόδισε τὸν ταυτισμὸν τῆς ἑλληνικῆς θεᾶς μὲ τὴν ἀνατολικὴν θεότητα νὰ μείνῃ ἐπιφανειακός. Σύμφωνα μὲ ἕνα μῦθον, ἡ Ἄρτεμις εἶχεν ἔλθει εἰς τὴν Ἔφεσον, διὰ νὰ ζητήσῃ τὴν φιλοξενίαν τοῦ ἥρωος Ἐφέσου, ἡ γυναίκα του ὅμως τὴν ἐξεδίωξεν. Ἡ θεά, διὰ νὰ τὴν τιμωρήσῃ τὴν μετεμόρφωσεν εἰς κύνα, ἀργότερα ὅμως τὴν ἐλυπήθη καὶ τῆς ἔδωσε πάλιν τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν. Ἀλλὰ ἦτο ἀδύνατον εἰς τὴν δυστυχισμένην γυναῖκα νὰ λησμονήσῃ τὴν καταισχύνην ἐκείνην, καὶ ἀπηγχονίσθη. Ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸ ἡ θεὰ τῆς ἔδωσε τὸ ὄνομα Ἑκάτη.

Ἡ λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος διεδόθη τόσον εἰς τὴν Ἀσίαν ὅσον καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην. Οἱ Φωκαεῖς τὴν μετέφεραν εἰς τὴν Μασσαλίαν, ὅπου, καθὼς λέγει ὁ Στράβων, ἀνήγειραν πρὸς τιμήν της ναόν.

Στενὴ συγγένεια ὑπῆρχε μεταξὺ τῆς θεᾶς, ποὺ ἐλατρεύετο εἰς τὴν Ἔφεσον καὶ τῆς Λευκοφρυηνῆς Ἀρτέμιδος. Ἡ Λεύκοφρυς ἦτο πόλις τῆς Καρίας, εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἡ ἀκριβὴς τοποθεσία τῆς ὁποίας παραμένει ἄγνωστος. Πιθανὸν εὑρίσκετο εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Μαιάνδρου, εἰς τὰς ὄχθας λίμνης, τῆς ὁποίας τὰ ὕδατα, ὡς ἐλέγετο, εὑρίσκοντο εἰς διαρκῆ βρασμόν. Ἡ θεὰ τῆς Λευκόφρυος ἦτο θεὰ τῆς Φύσεως, καὶ πιθανῶς τῆς πτηνοτροφίας· ἀφιερωμένον εἰς αὐτὴν ζῷον ἦτο ὁ βούβαλος. Ἐλέγετο ὅτι Μάγνητες τῆς Θεσσαλίας, ἔπειτα ἀπὸ μακρὰν παραμονὴν εἰς τὴν Κρήτην, εἶχαν λάβει ἀπὸ τὸ μαντεῖον τὴν ἐντολὴν νὰ ἱδρύσουν πλησίον τοῦ Μαιάνδρου μίαν νέαν Μαγνησίαν. Ἐκεῖ εὑρῆκαν τὴν λατρείαν τῆς Λευκοφρυηνῆς Ἀρτέμιδος, καὶ ἐθεώρησαν τὴν θεὰν αὐτὴν ὁμοίαν μὲ τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἓν ἀπὸ τὰ περιεργότερα φαινόμενα τοῦ ταυτισμοῦ τῆς Ἀρτέμιδος μὲ ξενικὰς θεότητας εἶναι ἐκεῖνο ποὺ παρουσιάζει ἡ περσικὴ Ἄρτεμις, ἡ γνωστὴ ἀκόμη μὲ τὸ ὄνομα Ἀναΐτις. Μέχρι τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος ἦτο μία τοπικὴ θεότης τῆς περιοχῆς τοῦ Ὤξου. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Ἀρταξέρξης ὁ Β' τὴν προήγαγεν εἰς μεγάλην θεάν. Ἀπὸ τότε ἐτιμᾶτο εἰς ὁλόκληρον τὸ κράτος τοῦ μεγάλου βασιλέως. Ὅταν τὴν ἐγνώρισαν οἱ Ἕλληνες, τὴν ἐταύτισαν ἀμέ-

σως μὲ τὴν κόρην τῆς Λητοῦς. Καὶ αὐτὴ ἐπίσης ἦτο θεὰ τροφός, παρισταμένη ἐνίοτε πτερωτὴ καὶ πάντοτε μὲ ἀκολουθίαν ζώων, λεόντων καὶ κύκνων.

Ὑπῆρχε, τέλος, καὶ ἡ Ἄρτεμις τῆς Πέργης, πόλεως τῆς Παμφυλίας, κειμένης πλησίον τοῦ Καΰστρου ποταμοῦ. Περίφημος ἦτο ὁ ναὸς τῆς Πέργης. Εἰς αὐτὸν εὑρίσκετο εἴδωλον τῆς θεᾶς ἀπὸ

Ἡ πτερωτὴ Ἄρτεμις ἐπὶ ἅρματος συρομένου ὑπὸ θηλυκῶν ἐλάφων.
(Μελανόμορφος ἀγγειογραφία)

πέτραν σχήματος κώνου, στολισμένην μὲ πλάκας χρυσᾶς. Ἡ κορυφὴ τῆς πέτρας παρίστανε γυναικείαν κεφαλὴν φέρουσαν τὸν κάλαθον (κτένισμα ὑπὸ μορφὴν τμήματος τοῦ κορινθιακοῦ κιονοκράνου).

Ὁ μέγας ἀριθμὸς συμβόλων τῆς Ἀρτέμιδος

Ὀλίγαι θεότητες ἔχουν τόσα σύμβολα ὅσα ἡ Ἄρτεμις: ζῷα, φυτά, ἀντικείμενα παντὸς εἴδους. Ἀναφέρομεν μερικά: ἀπὸ τὰ ζῷα, τὴν ἔλαφον, τὸν κύνα, τὴν αἶγα, τὴν χελώνην, τὸν ταῦρον, τὸ ὀρτύκι, τὸν πετεινόν, τὴν μέλισσαν, τὴν ἄρκτον, τὸν λέοντα, τὸν λύκον, τὸν πάνθηρα, τὸν ὄφιν. Ἀπὸ τὰ δένδρα, τὴν δάφνην, τὴν μυρσίνην, τὴν κυπάρισσον, τὸν κέδρον, τὴν ἐλαίαν καὶ τὸν φοίνικα. Τέλος, τὸ ξίφος, τὸ τόξον, τὸ ἀκόντιον, τὸ ἄροτρον, ἡ ἡμισέληνος ἦσαν ἐπίσης σύμβολα, τὰ ὁποῖα συχνὰ συναντῶνται εἰς τὰς καλλιτεχνικὰς παραστάσεις τῆς θεᾶς, διὰ τὰς ὁποίας θὰ ὁμιλήσωμεν.

Ἡ μελέτη τῶν παραστάσεων τῆς Ἀρτέμιδος, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων πρὸς τὰς νεωτέρας, θὰ μᾶς ἐπέτρεπε νὰ ἐξετάσωμεν τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, ἀπὸ τὰ πρῶτα ψελλίσματά της μέχρι τῆς πλήρους ἀναπτύξεώς της τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς. Συμβαίνει καὶ μὲ τὴν Ἄρτεμιν ὅ,τι καὶ μὲ ἄλλας θεότητας. Εἰς τὴν

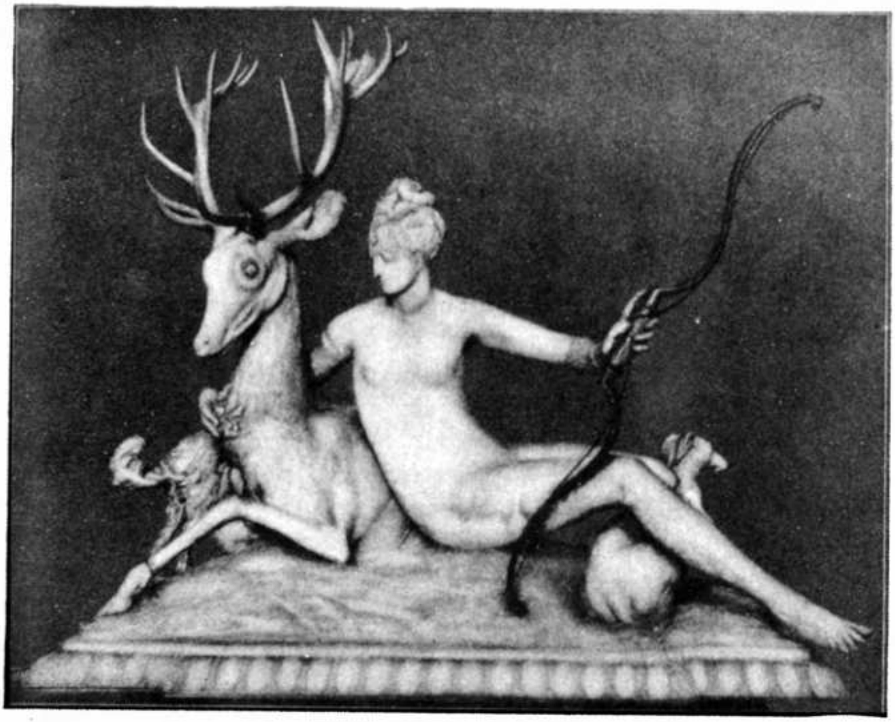

Ἡ Ἄρτεμις προκαλεῖ λύσσαν εἰς τοὺς κύνας τοῦ Ἀκταίωνος.
(Μετόπη τοῦ ναοῦ τῆς Ἥρας ἐν Σελινοῦντι, 5ος αἰὼν π. Χ.)

ἀρχήν, εὑρισκόμεθα ἐνώπιον εἰδώλων χονδροειδῶν καὶ ἀμόρφων. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ὅμως, τὰ ἄμορφα εἴδωλα τελειοποιοῦνται διὰ τῆς προσθήκης μελῶν καὶ κεφαλῆς. Τέτοια θὰ ἦσαν, ἀναμφιβόλως, τὰ ἀρχαιότατα ξόανα, ἰδίως ἐκεῖνα ποὺ ἀπεδίδοντο εἰς

τὸν Δαίδαλον. Κατόπιν, ὁ τύπος τῆς Ἀρτέμιδος σταθεροποιεῖται εἰς ἀγάλματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐκεῖνα ποὺ θεωροῦνται ὡς ἀρχαιότατα, ἦσαν ἔργα γλυπτῶν, τῶν ὁποίων μόνον τὸ ὄνομα ἔφθασε μέχρις ἡμῶν, ὅπως ὁ Τεκταῖος, ὁ Ἀγγελίων, ὁ Δίποινος καὶ ὁ Σκύλλις. Εἰς τὰς ἀγγειογραφίας, ἡ θεὰ παρίσταται εἰς πολυαρίθμους μυθικὰς σκηνάς, μὲ μακρὰν κόμην, ἡ ὁποία καλύπτει τοὺς ὤμους της, καὶ ἐνδεδυμένη γενικῶς μὲ πέπλον.

Μεταξὺ τῶν ἀγαλμάτων τῆς Ἀρτέμιδος, τῶν ἀρχαιοτέρων τῆς

Ἡ Ἄρτεμις ὡς θεὰ τοῦ κυνηγίου.
(Σύμπλεγμα τοῦ Jean Goujon)

ἐποχῆς τοῦ Φειδίου, διὰ τὰ ὁποῖα ὁμιλοῦν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν τὴν Ἄρτεμιν τοῦ Γιτιάδα, ἡ ὁποία εὑρίσκετο εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἀμυκλῶν, καὶ ἦτο τοποθετημένη ὑπὸ χαλκοῦν τρίποδα. Ἡ Λαφρία Ἄρτεμις, ἀπὸ χρυσὸν καὶ ἐλεφαντόδοντα, ἵστατο ἐπάνω εἰς τὸν λόφον τῆς Καλυδῶνος καὶ ἦτο ἔργον τῶν γλυπτῶν Μεναίχμου καὶ Σοΐδα. Ἀπομίμησις τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ πιστεύεται ὅτι ἀνευρέθη εἰς τὴν Πομπηΐαν. Ἐξ ἄλλου, ὅπως εἶναι εὐνόητον, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἔχῃ ἄγαλμα ἡ Ἄρτεμις εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἀδελφοῦ της εἰς τοὺς Δελφούς, ανα-

φέρονται δὲ ἀκόμη περίφημα ἀνάγλυφα τῆς θεᾶς εἰς τὰ ἱερὰ τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Πάρου. Ἡ κόρη τοῦ Διὸς καὶ τῆς Λητοῦς εἰκονίζεται γενικῶς εἰς αὐτὰ ἐνδεδυμένη μὲ χιτῶνα καὶ ἱμάτιον, ἐνίοτε ὅμως εἰκονίζεται καὶ πτερωτή, ὅπως κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον.

Ὁ Φειδίας, ὅπως φαίνεται, εἶχεν εἰκονίσει τὴν Ἄρτεμιν ἐπάνω εἰς τὸν θρόνον τοῦ κολοσσιαίου ἀγάλματος τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας. Τὴν εἶχεν ἐπίσης παραστήσει εἰς τὰ διακοσμητικὰ γλυπτὰ τοῦ Παρθενῶνος, ἰδιαιτέρως εἰς τὴν μετόπην, μέσα εἰς τὴν συνέλευσιν τῶν θεῶν. Ὁ Ἀλκαμένης καὶ ὁ Πραξιτέλης ὁ ἀρχαῖος εἶχαν ποιήσει, ἐξ ἄλλου, ἀγάλματα τῆς Ἀρτέμιδος πολὺ φημισμένα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἐνεφανίσθη ὁ τύπος τῆς Ἀρτέμιδος, ποὺ διεδόθη τόσον εὐρέως, δηλαδὴ ὁ τύπος τῆς κυνηγέτιδος θεᾶς, τοῦ ὁποίου τὸ ἄγαλμα, τὸ γνωστὸν μὲ τὴν ὀνομασίαν «Ἄρτεμις τῶν Βερσαλλιῶν», εἶναι τὸ τελειότερον ὑπόδειγμα.

Ὁ Πραξιτέλης, ὁ ἐνδοξότερος μετὰ τὸν Φειδίαν Ἕλλην γλύπτης, εἶχεν ἐπανειλημμένως προσπαθήσει νὰ ἀποδώση τὴν μορφὴν τῆς Ἀρτέμιδος, εἴτε μόνης, εἴτε μέσα εἰς ὅμιλον, μεταξὺ τῆς μητέρας τῆς Λητοῦς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ της Ἀπόλλωνος. Ὑπὸ τὴν τελευταίαν αὐτὴν μορφὴν παρίστατο εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Μαντινείας καὶ τῶν Μεγάρων, μὲ τὸ τόξον εἰς τὸ ἀριστερὸν χέρι, ἐνῷ μὲ τὸ δεξιὸν ἔπαιρνε ἓν βέλος ἀπὸ τὴν φαρέτραν, ποὺ ἐκρέματο εἰς τὴν ράχιν της. Εἰς τὸν ναὸν τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος, εἰς τὰς Ἀθήνας, ὑπῆρχεν ἄλλο ἄγαλμα τῆ. θεᾶς, τοῦ ἰδίου γλύπτου. Πρὸς αὐτὴν παραβάλλουν σήμερον τὴν Ἄρτεμιν τὴν λεγομένην de Gabies, ἡ ὁποία εὑρίσκεται εἰς τὸ Λοῦβρον. Τέλος, εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος εἰς Ἀντίκυραν εὑρίσκετο κολοσσιαῖον ἄγαλμα τῆς ἀδελφῆς τοῦ Ἀπόλλωνος, ἔργον τοῦ Πραξιτέλους, περιγραφὴν τοῦ ὁποίου δίδει ὁ Παυσανίας. Ἡ θεά, ὡπλισμένη, κρατεῖ δᾷδα μὲ τὸ ἀριστερὸν χέρι· εἰς τὰ δεξιά της τρέχει κύων.

Αὐτὸς εἶναι ὁ ὁριστικὸς τύπος τῆς Ἀρτέμιδος εἰς τὴν τέχνην, ἀπὸ τὸν ὁποῖον οἱ μεταγενέστεροι γλύπται δὲν ἀπεμακρύνθησαν παρὰ σπανίως. Εἰς αὐτὸν κυρίως προέχει ὁ παρθενικὸς χαρακτὴρ τῆς θεᾶς, τελείως σύμφωνος μὲ τὰς δοξασίας τῶν Ἑλλήνων δι' ἐκείνην, ποὺ ἦτο δι' αὐτοὺς ἡ τελεία προσωποποίησις τῆς ἁγνότητος.

Ο Ἑρμῆς ὄρθιος ἐπὶ δένδρου μεταξὺ δύο σφιγγῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

Ε Ρ Μ Η Σ

I. ΜΥΘΟΙ ΣΧΕΤΙΚΟΙ ΜΕ ΤΗΝ ΓΕΝΝΗΣΙΝ ΚΑΙ ΤΑΣ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΕΡΜΟΥ

Αν καὶ δὲν ἔχει τὴν σπουδαιότητα τῶν θεοτήτων, μὲ τὰς ὁποίας ἠσχολήθημεν μέχρι τοῦδε, ὁ Ἑρμῆς εἶναι μία ἀπὸ τὰς πλέον περιέργους καὶ τὰς πλέον λαοφιλεῖς μορφὰς τῆς ἑλληνικῆς Μυθολογίας. Αἱ δικαιοδοσίαι του δὲν εἶναι σαφῶς καθωρισμέναι, εἰς δὲ τὴν δρᾶσιν του καταπατεῖ πολὺ συχνὰ τὴν περιοχὴν σχεδὸν ὅλων τῶν ἄλλων θεῶν. Ἡ λατρεία του κατάγεται ἀπὸ τὴν Ἀρκαδίαν, ἓν ἀπὸ τὰ πλέον ἄγρια καὶ πλέον ἀπρόσβλητα ἀπὸ ἐξωτερικὰς ἐπιδράσεις διαμερίσματα τῆς Πελοποννήσου, χρονολογεῖται δὲ ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων. Στηριζόμενος εἰς ἀρκετὰ ἐπιτυχῆ ἐπιχειρήματα, ὁ Βίκτωρ Μπεράρ ἀπεπειράθη νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ ἀρκαδικὸς Ἑρμῆς κατήγετο ἀπὸ τὴν Φοινίκην. Τὸ μόνον ποὺ δικαιούμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, εἶναι ὅτι προτοῦ προαχθῇ εἰς θεότητα τοῦ Ὀλύμπου, ὁ Ἑρμῆς ἦτο θεὸς καθαρὰ τοπικός. Διετήρησε, βεβαίως, ἐν μέρει, τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς ἀρχαίας δικαιοδοσίας, ἀλλὰ καὶ ὁ ἕνας καὶ αἱ ἄλλαι ἐξειλίχθησαν καὶ μετεμορφώθησαν μέχρι σημείου, ὥστε ὁ ἁπλοῦς βοσκὸς τῶν πρώτων χρόνων νὰ γίνῃ σπουδαῖος θεὸς τοῦ Ὀλύμπου καὶ εὐεργέτης τῶν ἀνθρώπων.

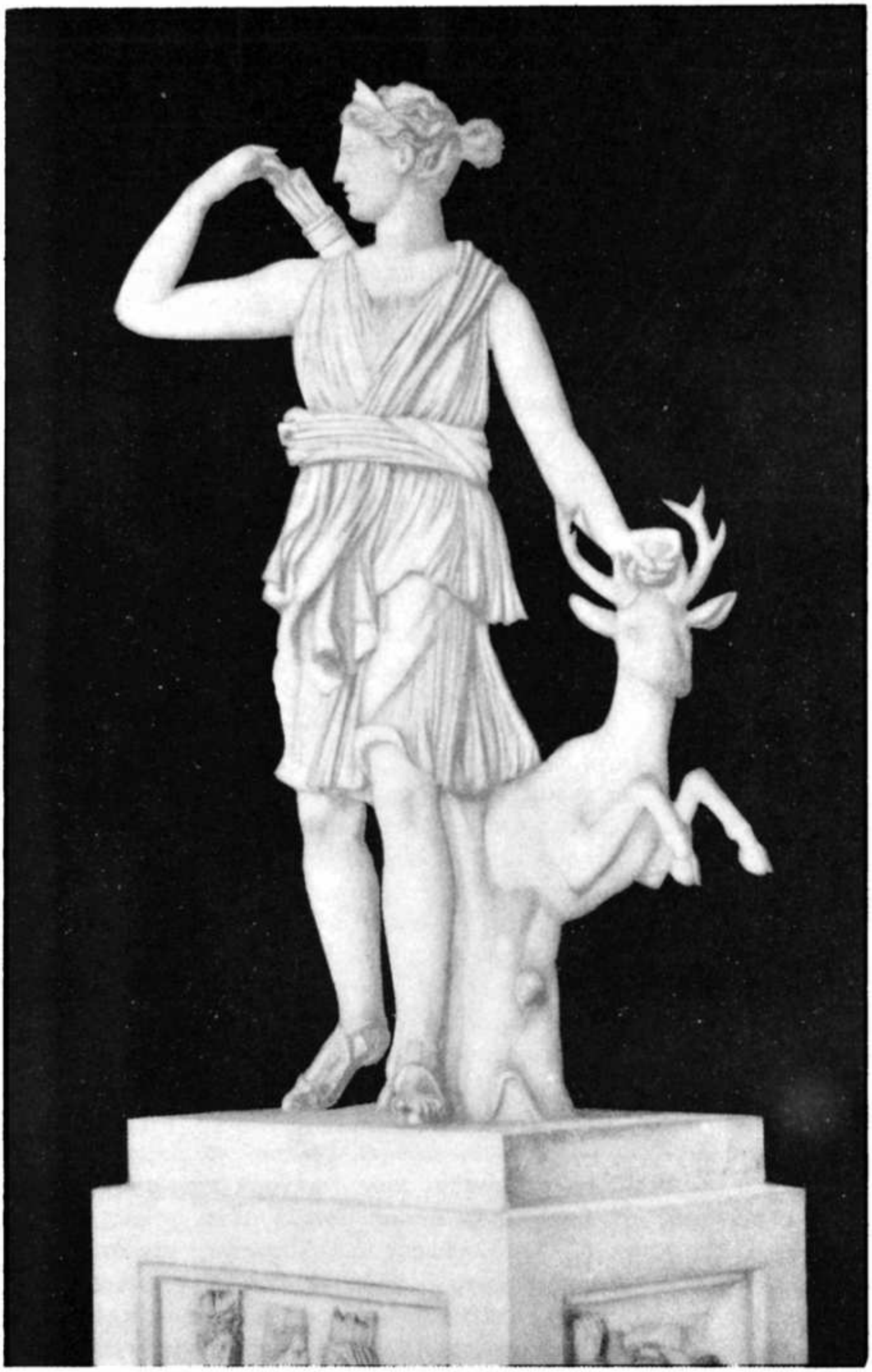
Ὁ Ἑρμῆς ἦτο υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Μαίας, μιᾶς ἀπὸ τὰς ἑπτὰ Πλειάδας, κόρης τοῦ Ἄτλαντος καὶ τῆς Πληϊόνης. Δὲν γνωρίζομεν τίποτε ἀπὸ τὰ περιστατικὰ τοῦ ἔρωτος τοῦ Διὸς καὶ τῆς Μαίας. Ὁ ὁμηρικὸς ὕμνος ὁ ἀφιερωμένος εἰς τὸν Ἑρμῆν, μᾶς λέγει ἁπλῶς ὅτι ἡ Μαῖα, «ντροπαλὴ Νύμφη μὲ ὡραῖες πλεξίδες, ἀπέφευγε τὸ πλῆθος τῶν εὐτυχισμένων θεῶν καὶ ζοῦσε σὲ μιὰ σκοτεινὴ σπηλιά· ἐκεῖ ἑνώθηκε μαζί της ὁ υἱὸς τοῦ Κρόνου, κ' ἐδιάλεξε γι' αὐτὸ μιὰ βαθειὰ νύχτα, γιὰ νὰ μὴν ξυπνήσῃ τάχα ἡ Ἥρα καὶ νὰ μὴν τοὺς ἀντιληφθοῦν οὔτε οἱ ἄλλοι ἀθάνατοι οὔτε οἱ θνητοὶ ἄνθρωποι».

Ὅπως καὶ ὁ πατέρας του, ὁ Ἑρμῆς ἐγεννήθη εἰς ἓν σπήλαιον. Ἐπιστεύετο ὅτι τὸ σπήλαιον αὐτὸ εὑρίσκετο εἰς τὸ ὄρος Κυλλήνη (τὴν σημερινὴν Ζήρειαν), τὸ ὁποῖον οἱ ἀρχαῖοι ἐθεωροῦσαν ὡς τὸ ὑψηλότερον τῆς Πελοποννήσου. (Σήμερον εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ ὕψος του, 2.374 μ., ὑπολείπεται ὀλίγον τοῦ ὕψους τοῦ Ταϋγέτου). Ἡ κορυφή του, ὡς ἐλέγετο, δὲν ἐκαλύπτετο ἀπὸ τὰ σύννεφα οὔτε προσεβάλλετο ἀπὸ τοὺς ἀνέμους. Ἡ στάκτη τῶν θυμάτων, ποὺ ἐθυσιάζοντο ἐκεῖ εἰς τὸν Ἑρμῆν, δὲν διεσκορπίζετο. Μετὰ ἓν ἔτος, τὴν ἐπανεύρισκαν ὅπως ἀκριβῶς τὴν εἶχαν ἀφήσει κατὰ τὴν προηγουμένην πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ προσφοράν. Εἰς τὸ ὄρος αὐτὸ ἐφύετο τὸ μῶλυ, μυθικὸν χόρτον μὲ μαγικὰς ἰδιότητας, ποὺ ὁ Ἑρμῆς τὸ ἔδωσεν εἰς τὸν Ὀδυσσέα, διὰ νὰ τὸν προστατεύσῃ ἀπὸ τὰς μαγείας τῆς Κίρκης.

Μόλις ἐγεννήθη, ὁ Ἑρμῆς ἤρχισε τὰς θαυμαστὰς ἐπιδόσεις του. «Γεννημένος τὴν αὐγήν, ἐφεῦρε κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας καὶ ἔπαιξε τὴν λύραν, καὶ τὸ βράδυ ἔκλεψε τὰ βόδια τοῦ Ἀπόλλωνος», λέγει ὁ ὁμηρικὸς ὕμνος. Ἔτσι, τὴν ἰδίαν ἡμέραν τῆς γεννήσεώς του, ἔδιδεν ἀποδείξεις τῆς ἐφευρετικότητος καὶ τῆς πονηρίας του.

Κατὰ τὴν πρώτην ἔξοδόν του ἀπὸ τὸ σπήλαιον, ὅπου ἐγεννήθη, ὁ Ἑρμῆς συνήντησε μίαν χελώνην. Ἀπὸ αὐτὴν ἐσκέφθη νὰ κατασκευάσῃ τὴν λύραν. «Μὲ ἓν γλύφανον πολιοῦ σιδήρου, ἐσκάλισε καὶ ἀφήρεσε τὴν ζωὴν ἀπὸ τὴν χελώνην τοῦ βουνοῦ... Ἔκοψεν ἔπειτα καλάμια εἰς διάφορα μεγέθη καὶ τὰ ἐστερέωσε μέσα ἀπὸ τὸ κέλυφος τῆς χελώνας. Γύρω-γύρω ἐτέντωσεν ἐπιδέξια δέρμα βοός. Ἔπειτα ἐκάρφωσε τοὺς δύο βραχίονας καὶ τὸν ζυγόν, καὶ τέλος ἔθεσε καὶ ἐτέντωσεν ἑπτὰ ἁρμονικὲς χορδές, καμωμένες ἀπὸ ἔντερα προβάτου». Χωρὶς νὰ χάσῃ πλέον καιρόν, ὁ νεαρὸς θεὸς ἤρχισε νὰ παίζῃ μὲ τὸ ὄργανον ποὺ εἶχεν ἐφεύρει, καὶ νὰ ἐξυμνῇ... τοὺς ἔρωτας τοῦ πατέρα του καὶ τῆς μητέρας του.

Τὸ πνεῦμα ὅμως τοῦ Ἑρμοῦ εἶναι ἀνήσυχον. Πολὺ γρήγορα ἀπέθεσε τὴν λύραν εἰς τὸ ἱερὸν λίκνον καὶ ἔφυγεν. «Ὀρέγεται

Ἄρτεμις Κυνηγέτις κρατοῦσα ἔλαφον.
(Ἄγαλμα τοῦ Λούβρου)

κρέας, καὶ μέσα στὸ μυαλό του στριφογυρίζει μεγάλες πονηριές, σὰν ἐκεῖνες ποὺ κάνουν οἱ κλέφτες στὶς πιὸ σκοτεινὲς ὧρες τῆς νύχτας». Μὲ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου κατευθύνεται πρὸς τὴν Πιερίαν, «ὅπου τὰ ἀθάνατα βόδια τῶν εὐτυχισμένων θεῶν ἔχουν τοὺς στάβλους των καὶ ὅπου βόσκουν σὲ χαρούμενα λειβάδια, ποὺ δὲν τὰ θερίζει κανείς». Κλέπτει πενῆντα δαμάλεις καὶ τὰς παίρνει μαζί του, ἀφοῦ ἔλαβε τὴν πρόνοιαν νὰ «μπερδέψη τὰ ἴχνη», ἀντιστρέφων τὰς χηλὰς τῶν ζῴων καὶ βαδίζων ὁ ἴδιος πρὸς τὰ ὀπίσω. Καθ' ὁδὸν συναντᾷ ἕνα γέροντα, ὁ ὁποῖος θὰ ἠμποροῦσε νὰ εἶναι μάρτυς εἰς βάρος του. Ὁ Ἑρμῆς τοῦ συνιστᾷ σιωπήν. «Καὶ ἂν εἶδες, κάμε σὰν νὰ μὴν εἶδες, καὶ ἂν ἄκουσες, κάμε τὸν κουφό».

Ὅταν ἔφθασεν εἰς τὸ τέρμα τῆς διαδρομῆς του, πλησίον τῆς Πύλου, ὁ Ἑρμῆς ἔκρυψε τὸ κοπάδι του εἰς ἓν σπήλαιον. Κατόπιν, ἐπῆρε μαζί του δύο δαμάλεις, τὰς ὡδήγησεν ἔξω καὶ τὰς ἔσφαξε. Διὰ νὰ ψήση τὰς σάρκας των «ἐσκέφθη νὰ εὕρη τὴν τέχνην νὰ ἀνάβη φωτιά. Πῆρε ἕνα κλαδάκι δάφνης, τὸ ξεφλούδισε μὲ ἕνα κομμάτι σίδερο, καὶ τὸ ἔτριψε μὲ τὸ χέρι του. Θερμὸς ἀτμὸς βγῆκε ἀπὸ τὸ ξύλο». Ἔψησε, κατόπιν, ἓν μέρος ἀπὸ τὰς σάρκας καὶ τὰς ἐμοίρασεν εἰς δώδεκα μερίδια, προφανῶς ἓν δι' ἕκαστον ἀπὸ τοὺς δώδεκα θεούς.

Ἐν τῷ μεταξύ, εἶχεν ἁπλώσει τὰ δέρματα εἰς τοὺς βράχους, διὰ νὰ στεγνώσουν. Παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν του, ὁ Ἑρμῆς δὲν ἐγγίζει τὰ ψημένα κρέατα. Περιορίζεται εἰς τὸ νὰ ὀσφραίνεται τὴν εὐωδίαν των. Τέλος, μαζεύει τὰς ὑπολοίπους σάρκας, τὰς βράζει, σβήνει τὴν φωτιὰν καὶ «ἐξαφανίζει τὴ μαύρη στάχτη». Ἔπειτα, ἀφοῦ ἔρριψε τὰ σανδάλιά του εἰς τὸν Ἀλφειόν, ἐπιστρέφει γρήγορα εἰς τὸ λίκνον του. Εἰς τὴν κατοικίαν του εἰσέρχεται «ἀπὸ τὴν κλειδαρότρυπα, σὰν πνοὴ ἀνέμου, σὰν ἀτμός». Κανεὶς δὲν ἀντελήφθη τίποτε. Εἰς τὴν μητέρα του, ὅμως, ἐξιστορεῖ τὰ διατρέξαντα καί, ὅταν ἐκείνη τὴν ἐπιπλήττη, τῆς ἀπαντᾷ ὅτι σκοπεύει νὰ συνεχίση τὰ κατορθώματά του καὶ ὅτι αὐτὸ ποὺ σκέπτεται νὰ κάμη τώρα εἶναι νὰ λεηλατήση τὸ Μαντεῖον τοῦ Ἀπόλλωνος τῶν Δελφῶν.

Ὁ Ἀπόλλων, ὅμως, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκουν αἱ δαμάλεις ποὺ ἔκλεψεν ὁ Ἑρμῆς, ἀντιλαμβάνεται πολὺ γρήγορα τὴν μυστηριώδη ἐξαφάνισίν των. Ἡ ἔρευνα τὴν ὁποίαν ἔκαμε μένει χωρὶς ἀποτέλεσμα, ἀλλά, λέγει ὁ Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος, «μαθαίνει μὲ τὴν μαντικὴν τέχνην ποῖος ἦτο ὁ κλέπτης, καὶ πηγαίνει εἰς τὴν Μαῖαν, εἰς τὴν Κυλλήνην, καὶ κατηγορεῖ τὸν Ἑρμῆν ὡς κλέπτην». Μητέρα καὶ υἱὸς διαμαρτύρονται, ἀλλὰ ὁ Ἀπόλλων δὲν πείθεται ἀπὸ τὰς ψευδεῖς βεβαιώσεις των. Παίρνει τὸν Ἑρμῆν μαζί του. «Τότε», λέγει ὁ ὁμηρικὸς ὕμνος, «ὁ δυνατὸς φονεὺς τοῦ Ἄργου»,

δηλαδὴ ὁ Ἑρμῆς, «σκέπτεται, ἐνῷ τὰ χέρια τοῦ Ἀπόλλωνος τὸν ἐκρατοῦσαν,... καὶ φταρνίζεται. Εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦ ἤχου αὐτοῦ, ὁ Ἀπόλλων ρίπτει τὸν Ἑρμῆν καταγῆς». Ἀμέσως ἔπειτα ὁ Ἑρμῆς προτείνει εἰς τὸν Ἀπόλλωνα νὰ φέρουν τὸ ζήτημά των

Ἡ Ἄρτεμις κιθαρίζει ἐπὶ τῆς λύρας του ἀδελφοῦ της.
(Μελανόμορφος ἀγγειογραφία)

ἐνώπιον τοῦ Διός, κοινοῦ πατέρα καὶ τῶν δύο. Ὁ Ἀπόλλων δέχεται καὶ βαδίζουν μαζὶ διὰ τὸν Ὄλυμπον.

Πρῶτος ὁμιλεῖ ὁ υἱὸς τῆς Λητοῦς. Ὁ Ἑρμῆς ἀπαντᾶ, ἀρνούμενος ἀσυστόλως τὰ πάντα, καὶ λέγει εἰς τὸν Δία: «Ὅλα αὐτά, εἶναι ἔτσι ἀκριβῶς, ὅπως σοῦ τὰ λέω. Σέβομαι πολὺ τὸν Ἥλιο

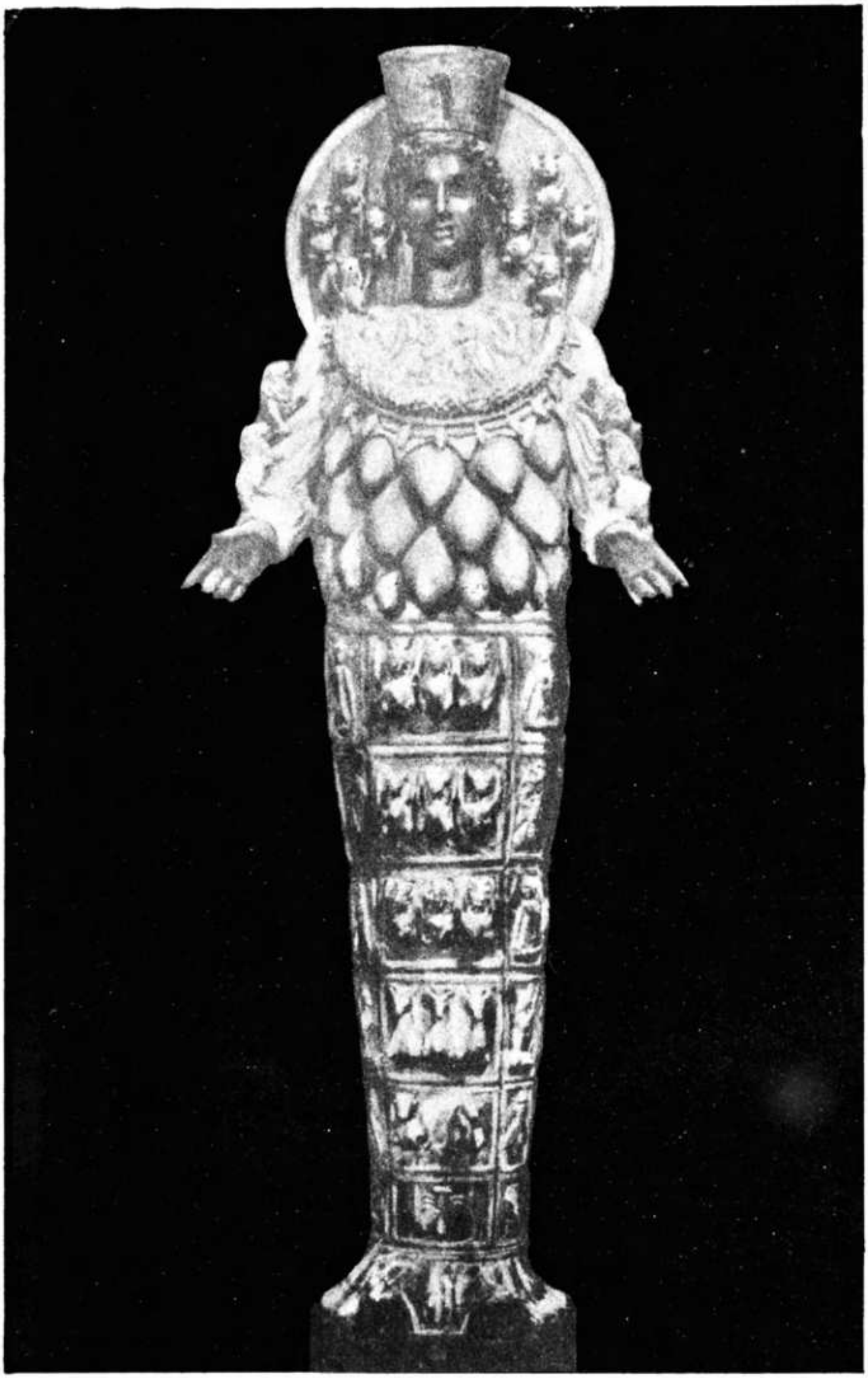
καὶ τὶς ἄλλες θεότητες, καὶ σένα σ' ἀγαπῶ, κι αὐτὸν ἐδῶ τὸν φοβᾶμαι. Τὸ ξέρεις κ' ἐσὺ πὼς δὲν εἶμαι καθόλου ἔνοχος. Ὁρίστε, ὁρκίζομαι τὸ μεγάλον ὅρκο: Ὄχι, δὲν εἶμαι ἔνοχος, ὄχι, μὰ τὶς ὑπέροχες πύλες τῶν ἀθανάτων».

Τόση ἀναίδεια ἀφοπλίζει τὸν Δία. «Γελᾷ μὲ τὴν καρδιά του, βλέποντας τὸ γιό του νὰ ἀρνῆται μὲ τόση τέχνη πὼς εἶχε κλέψει τὰ ζῷα». Καὶ δίδει εἰς τὸν Ἑρμῆν τὴν ἐντολὴν νὰ βοηθήση τὸν Ἀπόλλωνα νὰ ἐπανεύρη τὰς δαμάλεις του. Ὁ Ἑρμῆς δὲν ἔχει πλέον καμμίαν δυνατότητα διαφυγῆς. Ὁ Ἀπόλλων ἐπανευρίσκει, λοιπόν, τὸ κοπάδι του. Διὰ νὰ τὸν καταπραΰνη, ὁ Ἑρμῆς ἀρχίζει νὰ παίζη ἐνώπιόν του τὴν λύραν καὶ νὰ τραγουδᾷ. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἄμεσον. «Τί τέχνη εἶναι αὐτή;», ἀναφωνεῖ ὁ Ἀπόλλων. «Ποιά Μοῦσα εἶναι αὐτὴ ποὺ μπορεῖ νὰ καθησυχάζη ὅλες τὶς ἔγνοιες;... Ἐγώ, ὑπηρέτης τῶν Μουσῶν τοῦ Ὀλύμπου, στὸν ὁποῖο ἔχει ἀνατεθῆ ἡ φροντίδα τῶν χορῳδιῶν καὶ τῆς μεγάλης τέχνης τῶν στίχων, τίποτε δὲν ἀγάπησα τόσο, ὅσο αὐτὲς τὶς μελῳδίες, ποὺ ταιριάζουν στὶς γιορτὲς τὶς τόσον ἀρεστὲς στοὺς νέους».

Πρόθυμος νὰ ἱκανοποιήση τὰς ἐπιθυμίας τοῦ Ἀπόλλωνος, ὁ Ἑρμῆς τοῦ ἐχάρισε τὴν λύραν. Ἐζήτησε δὲ εἰς ἀντάλλαγμα νὰ τοῦ δοθῆ τὸ χάρισμα τῆς προφητείας, ἡ γνῶσις τοῦ μέλλοντος,— προνόμιον τοῦ Ἀπόλλωνος. Αὐτός, ὅμως, δὲν συγκατετέθη νὰ τὸ στερηθῆ. Ἀφῆκε διὰ τὸν ἀδελφόν του μόνον τὴν μαντικὴν ποὺ εἶναι γνωστὴ μὲ τὴν ὀνομασίαν «ἡ διὰ ψήφων μαντική». Αὐτὴ στηρίζεται εἰς τὴν τέχνην καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὸ παιγνίδι τῶν κύβων, ἐξ αἰτίας δὲ τοῦ ἰδιορρύθμου καὶ ἀβεβαίου χαρακτῆρός της δὲν ἔχει καμμίαν ἀξίαν. Ἐπὶ πλέον ἔδωσεν εἰς τὸν Ἑρμῆν τὰς δαμάλεις «καὶ τὸ χρυσὸ ραβδὶ τῆς ἀφθονίας καὶ τῆς εὐτυχίας», ποὺ τοῦ ἐχρειάζετο ἐφ' ὅσον ἦτο βοσκός. Ἀντιστοίχως ὁ Ἑρμῆς ὑπεσχέθη νὰ μὴ κλέψη ποτὲ τίποτε ἀπὸ ὅσα ἀνῆκαν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ νὰ μὴ πλησιάση ποτὲ εἰς τὴν κατοικίαν του. Ἀπὸ τὸ μέρος του, ὁ Ἀπόλλων ἐπεκύρωσε τὴν στενὴν φιλίαν των μὲ καταφατικὴν κίνησιν τῆς κεφαλῆς καὶ ὡρκίσθη ὅτι κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀθανάτους δὲν θὰ τοῦ ἦτο ποτὲ περισσότερον ἀγαπητὸς ἀπὸ τὸν Ἑρμῆν, καὶ ὅτι θὰ τὸν ἐπροτίμα πάντοτε ἀπὸ ὅλους τοὺς υἱοὺς τοῦ Διός, εἴτε θεούς, εἴτε ἀνθρώπους.

Σχέσεις τοῦ Ἑρμοῦ μὲ τὰς ἄλλας θεότητας

Εἴδαμεν ὅτι μόλις ἐγεννήθη ὁ Ἑρμῆς, προικισμένος μὲ τεραστίαν δύναμιν, ἔδωσε συγχρόνως ἀποδείξεις πονηρίας εἰς τὰς σχέσεις του μὲ τὸν ἀδελφόν του Ἀπόλλωνα. Εἰς τὸ τέλος συνεφιλιώθη μὲ αὐτόν, ἀπὸ τότε δὲ τίποτε δὲν ἐτάραξε τὴν φιλίαν των. Ἐν

Ἡ Ἄρτεμις τῆς Ἐφέσου. Τὸ πλῆθος τῶν μαστῶν ὑποδηλοῖ τὴν μορφὴν τῆς θεᾶς ὡς προστάτιδος τῆς ἀναπαραγωγῆς καὶ εὐφορίας.

συνεχεία ὁ Ἑρμῆς ἐκέρδισε τὴν εὔνοιαν καὶ τῶν ἄλλων θεῶν τοῦ Ὀλύμπου, μὲ ἕνα πολὺ ἁπλοῦν τρόπον· ἐτίθετο εἰς τὴν διάθεσίν των πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν πλέον ποικίλων ἀποστολῶν.

Ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι θεοί, ὁ Ἑρμῆς ἔλαβε μέρος εἰς τὴν Γιγαντομαχίαν. Ὁ Ἅδης τοῦ ἐδάνεισε τὴν περικεφαλαίαν του (τὴν κυνῆν), ἡ ὁποία ἔκαμνε ἀόρατον ἐκεῖνον ποὺ τὴν ἐφοροῦσεν. Ἀόρατος, ὁ Ἑρμῆς ἠμπόρεσε νὰ σκοτώσῃ τὸν Ἱππόλυτον. Εἰς ἄλλο κεφάλαιον εἴδαμεν πῶς ὁ Ἑρμῆς ἐβοήθησε τὸν Δία, τοῦ ὁποίου ὁ Τυφωεὺς εἶχεν ἀποκόψει τὰ νεῦρα τῶν ποδῶν. Ὅταν ἡ Ἰώ, θῦμα τῆς ζηλοτυπίας τῆς Ἥρας, μετεμορφώθη εἰς ἀγελάδα, ὁ Ζεὺς ἐπεφόρτισε τὸν Ἑρμῆν νὰ τὴν ἁρπάσῃ. Δὲν τὸ κατώρθωσε, ἐσκότωσεν ὅμως τὸν Ἄργον, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ Ἥρα εἶχεν ἀναθέσει τὴν ἐπίβλεψιν τῆς Ἰοῦς.

Σύμφωνα μὲ κάποιον μῦθον, ἡ σύζυγος τοῦ Διὸς ἔφερε τὸν Ἑρμῆν ἐνώπιον δικαστηρίου διὰ τὸν φόνον τοῦ Ἄργου. Ἀλλ' οἱ θεοὶ τὸν ἀπήλλαξαν, διότι εἶχεν ἐνεργήσει ὑποκινούμενος ἀπὸ τὸν Δία. Ὁ Ζεὺς ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τοῦ Ἑρμοῦ κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ Διονύσου. Τοῦ ἐνεπιστεύθη τὸ παιδὶ ποὺ εἶχε γεννηθῆ ἀπὸ τὸν ἔρωτά του πρὸς τὴν Σεμέλην, καὶ τοῦ ἔδωσεν ἐντολὴν νὰ τὸ μεταφέρῃ εἰς τὴν Εὔβοιαν, κατόπιν δὲ εἰς τὰς Νύμφας τοῦ ὄρους Νῦσα. Ὁ Ἑρμῆς συμμετέχει ἐπίσης εἰς τὴν ἐκδίκησιν τοῦ πατέρα του κατὰ τοῦ Προμηθέως καὶ εἰρωνεύεται σκληρότατα τὸν δέσμιον Τιτᾶνα. Ἀκόμα καὶ τὴν εὔνοιαν τῆς Ἥρας ἐκέρδισεν ὁ Ἑρμῆς, ἡ ὁποία, προτοῦ ζητήσῃ τὴν τιμωρίαν του διὰ τὸν φόνον τοῦ Ἄργου, εἶχε συγκατατεθῆ, ὡς ἐλέγετο, νὰ θηλάσῃ τὸν υἱὸν τοῦ Διὸς καὶ τῆς Μαίας.

Ὡς ἤδη ἀνεφέραμεν, ὁ Ἄρης, ὁ θεὸς τοῦ πολέμου, εἶχεν ἐγκλεισθῆ ἀπὸ τοὺς Ἀλωάδας εἰς ὀρειχαλκίνην φυλακήν. Παρέμεινεν αἰχμάλωτος, ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ἄλλων θεῶν, ἐπὶ διάστημα μεγαλύτερον τοῦ ἔτους. Τὸν ἀπηλευθέρωσεν ὁ Ἑρμῆς, ἀφοῦ ἔμαθε τὸ γεγονὸς ἀπὸ ἀκριτομυθίας τῆς Ἐριβοίας, μητρυιᾶς τῶν Ἀλωαδῶν. Ἐξ ἄλλου ὁ Ἀπόλλων, εἰς τὸν Ἑρμῆν ἐνεπιστεύθη τὸ παιδὶ ποὺ ἀπέσπασε ἀπὸ τὰ σπλάγχνα τῆς ἀπίστου ἐρωμένης του Κορωνίδος, τὴν ὁποίαν ἐσκότωσεν ὁ ἴδιος. Τὸ παιδὶ αὐτὸ ἔμελλε νὰ εἶναι ὁ Ἀσκληπιός.

Τὴν ἰδίαν ἐπίσης ὑπηρεσίαν προσέφερεν ὁ Ἑρμῆς, ὅταν ἐδέχθη ἀπὸ τὰ χέρια τῆς Γαίας τὸν ἥρωα Ἐριχθόνιον (διὰ τὸν ὁποῖον ὡμιλήσαμεν ἤδη εἰς τὸ περὶ Ἀθηνᾶς κεφάλαιον). Εὑρίσκετο, ἐξ ἄλλου, συχνὰ εἰς σχέσεις μὲ τὴν πολυφίλητον κόρην τοῦ Διός, τὴν Ἀθηνᾶν, τὴν ὁποίαν καὶ ἐβοήθησεν εἰς τὸ ἔργον τοῦ καθαρμοῦ τῶν Δαναΐδων. Αὐτός, τέλος, ὡδήγησε τὴν Ἀθηνᾶν, τὴν Ἥραν καὶ τὴν Ἀφροδίτην εἰς τὸν Πάριν, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχεν ανα-

τεθῆ νὰ κρίνῃ ποία ἀπὸ τὰς τρεῖς θεὰς ἦτο ἡ ὡραιοτέρα. Τέλος ὁ Ἑρμῆς παρίσταται εἰς τὴν ἁρπαγὴν τῆς Περσεφόνης ἀπὸ τὸν Ἅδην καὶ εἰς τὴν ἐπιστροφήν της εἰς τὴν γῆν.

Ὁ Ἑρμῆς καὶ οἱ ἥρωες

Ὁ Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος διηγεῖται ὅτι, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰφίτου, ὁ Ἡρακλῆς ἐζήτησε τὴν συμβουλὴν τῆς Πυθίας, ἡ ὁποία ὅμως ἠρνήθη νὰ ἀπαντήσῃ. Ἀπὸ τὴν ἄρνησιν αὐτὴν προεκλήθη ἡ «ἔρις τοῦ τρίποδος», διὰ τὴν ὁποίαν ἔγινε λόγος προηγουμένως. Ὅταν, κατόπιν διαταγῆς τοῦ Διός, ὁ Ἀπόλλων καὶ ὁ Ἡρακλῆς συνεφιλιώθησαν, τὸ μαντεῖον ἐδέχθη νὰ ἀπαντήσῃ. Κατὰ τὸν χρησμόν, λοιπόν, ὁ ἥρως δὲν θὰ ἐγίνετο καλὰ ἀπὸ τὴν ἀσθένειαν ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὑπέφερε, παρὰ ἂν ὑπηρετοῦσε τρία χρόνια ὡς δοῦλος. Μὲ τὴν πώλησιν τοῦ Ἡρακλέους εἰς τὴν Ὀμφάλην ἐπεφορτίσθη ὁ Ἑρμῆς,—εἶναι δὲ γνωστὴ ἡ ἀπήχησις τῆς δουλείας τοῦ ἥρωος εἰς τὴν Μυθολογίαν.

Εἰς ἄλλας περιπτώσεις ὁ Ἑρμῆς προσφέρει τὴν βοήθειάν του εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀλκμήνης. Ὅταν ὁ Ἡρακλῆς κατῆλθεν εἰς τὸν Ἅδην, διὰ νὰ φέρῃ ἀπὸ ἐκεῖ τὸν Κέρβερον, ὁ Ἑρμῆς τὸν συνώδευσεν. Ἔκαμε τὸ ἴδιον, ὅταν ὁ ἥρως ἐπῆγεν εἰς τὸν Ἅδην, διὰ νὰ πάρῃ τὴν ψυχὴν τῆς Ἀλκήστιδος, τῆς γυναίκας ποὺ εἶχε προβῆ εἰς τὴν ὡραιοτέραν αὐτοθυσίαν ἀπὸ ὅσας ἀναφέρει ἡ Μυθολογία.

Ἄλλος περίφημος ἥρως τῆς μυθικῆς ἀρχαιότητος, ὁ Περσεύς, εἶχε τὴν τύχην νὰ βοηθηθῇ ἀπὸ τὸν Ἑρμῆν. Τρομαγμένος ἀπὸ τὸ μέγεθος τοῦ ἄθλου, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀναλάβει, νὰ σκοτώσῃ δηλαδὴ τὴν Γοργόνα καὶ νὰ μεταφέρῃ τὴν κεφαλήν της εἰς τὴν Ἀθηνᾶν, ὁ ἥρως εἶχε καταληφθῆ ἀπὸ ἀπελπισίαν, ὅταν, ἔξαφνα, ἐνεφανίσθη ὁ Ἑρμῆς. Ὁ θεὸς τὸν ἠρώτησε διὰ τὰ αἴτια τῆς καταστάσεώς του, τὸν ἐνεθάρρυνε καὶ προσεφέρθη νὰ τὸν βοηθήσῃ. Ὁ Περσεὺς ἐδέχθη καὶ ἔτσι ἠμπόρεσε νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ δύσκολον ἔργον του. Εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης ἐδώρισεν εἰς τὸν Ἑρμῆν τὴν «κυνῆν», τὴν περικεφαλαίαν ποὺ τοῦ εἶχε δώσει ὁ Ἅδης καὶ ποὺ ἔκαμνεν ἀόρατον ἐκεῖνον ποὺ τὴν ἐφοροῦσεν. Εἰς ἀντάλλαγμα ὁ Ἑρμῆς ἐδώρισεν εἰς τὸν Περσέα ἀδαμάντινον ἰδιόσχημον ὅπλον, τὴν ἅρπην.

Ἔρωτες καὶ ἀπόγονοι τοῦ Ἑρμοῦ

Ὅπως ἐπιστεύετο, ὁ Ἑρμῆς εἶχε τιμήσει μὲ τὴν εὔνοιάν του μερικὰς Νύμφας καὶ θνητάς. Ἀπὸ τὰς σχέσεις αὐτὰς ἐγεννήθησαν

παιδιά, μερικὰ τῶν ὁποίων ἔγιναν διάσημα. Οὕτως ἕνας ὁμηρικὸς ὕμνος λέγει ὅτι ὁ Ἑρμῆς ἦτο πατὴρ τοῦ Πανός. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἄλλοι συγγραφεῖς θεωροῦν τὸν Πᾶνα υἱὸν τοῦ Διὸς ἢ τοῦ Ἀπόλλωνος. Πάντως, σύμφωνα μὲ τὸν ὁμηρικὸν ὕμνον ὁ Πὰν ἐγεννήθη ἀπὸ τὸν Ἑρμῆν καὶ τὴν Νύμφην Δριόπην, ἡ ὁποία, ὅταν εἶδε «τὸ τραχὺ καὶ γενειοφόρον πρόσωπον τοῦ νεογεννήτου, τὰ τραγίσια πόδια του καὶ τὰ κέρατά του», ἐτράπη εἰς φυγήν. Ὁ Ἑρμῆς ἐπῆρε τότε τὸ παιδί του καί, μὲ τὴν ψυχὴν γεμάτην χαράν, τὸ ἐτύλιξεν εἰς δέρμα λαγοῦ καὶ ἀνῆλθε μαζί του εἰς τὴν κατοικίαν τῶν θεῶν.

Ἀπὸ μίαν ἄλλην Νύμφην ὁ Ἑρμῆς ἀπέκτησε τὸν Δάφνιν, τὸν ὁποῖον, μόλις ἐγεννήθη, ἡ μητέρα του τὸν ἐγκατέλειψεν εἰς ἓν δάσος δαφνῶν τῆς Σικελίας. Ἐκεῖ τὸν εὑρῆκαν βοσκοὶ καὶ τὸν ἐπῆραν μαζί των. Ἀργότερα, οἱ βοσκοὶ παρέδωσαν τὸ παιδὶ εἰς Νύμφας, αἱ ὁποῖαι ἀνέλαβαν τὴν ἀνατροφήν του. Ὁ νέος ἔγινε καὶ αὐτὸς βοσκὸς καί, ὡς ἐλέγετο, ἔμαθεν ἀπὸ τὸν Πᾶνα τὴν μουσικὴν καὶ ἐδίδαξε πρῶτος τὴν βουκολικὴν ποίησιν. Ἦτο πολὺ ὡραῖος, καὶ δι' αὐτὸ ἐπεζήτουν τὸν ἔρωτά του ὄχι μόνον αἱ γυναῖκες ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνδρες. Μεταξὺ τῶν ἐραστῶν του ἀνεφέροντο ὁ Πάν, ὁ Πρίαπος καὶ αὐτὸς ὁ Ἑρμῆς. Σύντροφος τῆς Ἀρτέμιδος εἰς τὰ κυνήγια της, ὁ Δάφνις διεσκέδαζε τὴν θεὰν καὶ τὴν ἀκολουθίαν της μὲ τὰ τραγούδια του καὶ τὴν τέχνην του νὰ παίζῃ τὴν σύριγγα.

Ὅταν ὁ Δάφνις, εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας του, ἀπέθανεν, οἱ θεοί, οἱ ἄνθρωποι καὶ ὁλόκληρος ἡ φύσις ἐπένθησαν. Τὰ πέντε σκυλλιά του δὲν ἠθέλησαν νὰ ἐπιζήσουν. Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀναφέρουν πολλοὺς μύθους σχετικοὺς μὲ τὸν θάνατον τοῦ ὡραίου βοσκοῦ. Μία Νύμφη, ἡ Λύκη, τὸν ἐρωτεύθη. Ὁ βοσκὸς ἐδέχθη τὸν ἔρωτά της καὶ τῆς ἔδωσε τὴν ὑπόσχεσιν νὰ μὴ ἀγαπήσῃ ἄλλην γυναῖκα ἐκτὸς ἀπὸ αὐτήν. Εἰς περίπτωσιν ἀθετήσεως τῆς ὑποσχέσεώς του, θὰ ἐτυφλώνετο. Κάποτε, κατὰ τὴν διάρκειαν ἑνὸς κυνηγίου, ὁ Δάφνις ἔφθασεν εἰς ἓν μεγαλοπρεπὲς ἀνάκτορον, ὅπου τὸν ὑπεδέχθη ἡ κόρη τοῦ βασιλέως. Ἡ νέα πολὺ γρήγορα ἐρωτεύθη τὸν φιλοξενούμενόν της. Ματαίως ὁ Δάφνις ἠγωνίσθη νὰ μὴ ὑποκύψῃ εἰς τὴν γοητείαν της. Ἡ ἐρωτευμένη νέα τοῦ ἔδωσε νὰ πίῃ κάποιο φίλτρον καί, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ, ἡνώθη μαζί του.

Ἀλλὰ ἡ ἀθέτησις τῆς ὑποσχέσεώς του δὲν ἤργησε νὰ γίνῃ γνωστὴ εἰς τὴν Λύκην, καὶ ἡ ἀμείλικτος Νύμφη τὸν ἐτύφλωσε. Παρὰ τὴν ἀναπηρίαν του, ὁ Δάφνις δὲν ἔπαυσε νὰ παίζῃ τὴν σύριγγα καὶ νὰ τραγουδᾷ, περιπλανώμενος ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Μίαν ἡμέραν, τυφλὸς ὅπως ἦτο, ἔπεσεν ἀπὸ ἕνα βράχον καὶ ἐπληγώθη βαρύτατα. Τὴν στιγμὴν ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ἀποθάνῃ, ἐκάλεσε τὸν πα-

τέρα του. Ὁ Ἑρμῆς ἔσπευσεν ἀμέσως καὶ τὸν ἐπῆρε μαζί του εἰς τὸν Ὄλυμπον, εἰς τὸ σημεῖον δὲ ὅπου εἶχε κρημνισθῆ ὁ Δάφνις ἔκαμε νὰ ἀναβλύσῃ μία πηγή. Εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο, οἱ κάτοικοι τῆς Σικελίας ἐπήγαιναν κάθε χρόνον καὶ προσέφεραν θυσίας. Σύμ-

Ἡ Ἄρτεμις ἀνάπτουσα τὸ ἱερὸν πῦρ τοῦ βωμοῦ.
(Χάλκινον ἀνάγλυφον ἐκ Δήλου)

φωνα μὲ ἄλλην ἐκδοχήν, ὁ Δάφνις μετεμορφώθη εἰς βράχον μὲ ἀνθρωπίνην μορφήν. Ὁ βράχος αὐτὸς εὑρίσκετο εἰς τὰ περίχωρα τῆς πόλεως Ἱμέρας.

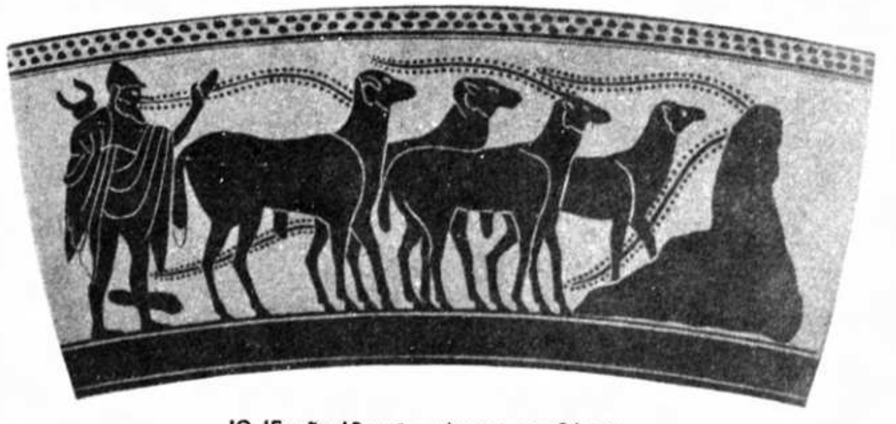
Ὁ Θεόκριτος ἔψαλε πολὺ διαφορετικὰ τοῦ μῦθον τοῦ Δάφνιδος. Ὁ βοσκὸς εἶχε καυχηθῆ ὅτι θὰ ἀνθίστατο ἐπιτυχῶς εἰς τὸν

Ἔρωτα. Ματαίως, ὅμως, ἠγωνίσθη κατὰ τοῦ πάθους ποὺ τὸν κατέκαιε. Τὰ βάσανά του ἔφθασαν μέχρι τοῦ σημείου νὰ συγκινήσουν τὰ ζῷα τοῦ ποιμνίου του, ἀκόμα καὶ τοὺς κατοίκους τῶν δασῶν. Οἱ ἄλλοι βοσκοί, ὁ Ἑρμῆς καὶ ὁ Πρίαπος, προσεπάθησαν νὰ τὸν παρηγορήσουν. Ἀλλ' ὁ Δάφνις δὲν συνεκινεῖτο ἀπὸ τίποτε. Αἱ μόναι λέξεις τὰς ὁποίας ἔλεγεν, ἦσαν ὕβρεις κατὰ τῆς Ἀφροδίτης. Τέλος ἐκάλεσε τὸν Πᾶνα, εἰς τὸν ὁποῖον ἔδωσε τὴν σύριγγα καὶ ἐδήλωσεν ὅτι θὰ ἀποθάνῃ. Ἔπεσε καταγῆς. Ὅταν ἡ Ἀφροδίτη ἔσκυψε διὰ νὰ τὸν ἀνασηκώσῃ, εἶδεν ὅτι ἦτο πλέον νεκρός.

Πολλὰ παιδιὰ τοῦ Ἑρμοῦ ὑπάρχουν μεταξὺ τῶν Ἀργοναυτῶν. Ὁ πλέον γνωστὸς ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι ὁ Αἰθαλίδης, κήρυξ τοῦ Ἰάσωνος καὶ τῶν συντρόφων του. Εἰς αὐτὸν ὁ Ἑρμῆς εἶχεν ὑποσχεθῆ νὰ τοῦ χαρίσῃ ὅ,τιδήποτε θὰ ἐζητοῦσεν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀθανασίαν. Ὁ Αἰθαλίδης ἐζήτησε τότε νὰ τοῦ δοθῇ ἡ χάρις νὰ διατηρῇ τὴν ἀνάμνησιν ὅλων ὅσα θὰ τοῦ συνέβαιναν εἰς τὰ διάφορα σώματα, εἰς τὰ ὁποῖα θὰ κατοικοῦσε διαδοχικῶς ἡ ψυχή του. Ὁ μῦθος αὐτὸς δὲν ἠμποροῦσε νὰ μὴ ἐπισύρῃ τὴν προσοχὴν τῶν ὀπαδῶν τῆς θεωρίας τῆς μετεμψυχώσεως, πρωταγωνιστὴς τῆς ὁποίας ἦτο ὁ Πυθαγόρας. Οἱ μαθηταὶ τοῦ περιφήμου φιλοσόφου ἰσχυρίζοντο, λοιπόν, ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ Αἰθαλίδου εἶχεν ἐνσαρκωθῆ εἰς τὸν Πυθαγόραν. Ἀπαριθμοῦσαν, μάλιστα, τὰ ὀνόματα διαφόρων προσώπων, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ ψυχὴ αὐτὴ εἶχε διαδοχικῶς κατοικήσει. Πρῶτος ἦτο ὁ Εὔφορβος, τραυματισθεὶς ἀπὸ τὸν Μενέλαον κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Τροίας. Ὁ νικητὴς ἀφιέρωσε τὴν ἀσπίδα τοῦ Εὐφόρβου εἰς τὸν Ἀπόλλωνα τῶν Βραγχιδῶν, αὐτὴν δὲ τὴν ἀσπίδα ἀνεγνώρισε βραδύτερον ἡ ψυχὴ τοῦ Αἰθαλίδου, ὅταν ἦτο ἐνσαρκωμένη εἰς τὸν Ἑρμότιμον. Τέλος, προτοῦ φθάσῃ εἰς τὸν Πυθαγόραν, ἡ ψυχὴ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἑρμοῦ εἶχεν ἀκόμη ζήσει εἰς τὸ πρόσωπον ἑνὸς ταπεινοῦ βοσκοῦ τῆς Δήλου.

Ὁ Αὐτόλυκος, υἱὸς τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς Χιόνης, εἶχε προικισθῆ ἀπὸ τὸν πατέρα του μὲ τὴν ἱκανότητα νὰ μεταμορφώνῃ ὅ,τι ἔκλεπτεν, ἰδίως ζῷα. Ἔτσι ἔκλεψε τὰ βόδια τοῦ Σισύφου, τὰ ὁποῖα ὅμως ὁ τελευταῖος ἀνεῦρε χάρις εἰς ἕνα σημάδι ποὺ εἶχε κάμει εἰς τὰς χηλάς των μὲ πυρακτωμένον σίδηρον. Ἡ ἀναγνώρισις ἔγινεν εἰς τὸν στάβλον τοῦ κλέπτου, ὁ ὁποῖος ἔμεινε κατάπληκτος ἀπὸ τὸ κατόρθωμα. Σύμφωνα μὲ τὸν μῦθον, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπισκέψεως αὐτῆς ὁ Σίσυφος ἐρωτεύθη τὴν Ἀντίκλειαν, κόρην τοῦ Αὐτολύκου. Ἡ νέα ἀνταπεκρίθη εἰς τὸν ἔρωτά του καὶ ἔτσι ἐγεννήθη ὁ Ὀδυσσεύς. Πρὸ τῆς γεννήσεως ὅμως τοῦ περιφήμου ἥρωος, ἡ Ἀντίκλεια ἔγινε σύζυγος τοῦ Λαέρτου, διὰ τοῦτο δὲ ὁ τελευταῖος θεωρεῖται ὡς πραγματικὸς πατέρας τοῦ Ὀδυσσέως.

Εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον εἴδαμεν ὅτι ἡ 'Ακακαλλίς, κόρη τοῦ Μίνωος, ἐγέννησε πολλὰ παιδιὰ ἀπὸ τὸν 'Απόλλωνα. 'Αλλὰ καὶ τοῦ 'Ερμοῦ ἐρωμένη ἔγινεν ἡ νέα. 'Από τὰς σχέσεις των ἐγεννήθη ὁ Κύδων, ἐπώνυμος ἥρως καὶ ἱδρυτὴς τῆς πόλεως Κυδωνίαι τῆς Κρήτης. Αὐτὴ ἄλλωστε δὲν ἦτο ἡ μόνη φορὰ ποὺ ὁ 'Ερμῆς «ἐτίμησε» τὴν οἰκογένειαν τοῦ Μίνωος. Ἕνας υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Κρήτης, ὁ Κατρεύς, εἶχε ζητήσει ἀπὸ τὸ μαντεῖον νὰ μάθη πῶς θὰ ἐτελείωνε τὸν βίον του ὁ πατέρας του. Τὸ μαντεῖον ἀπήντησεν ὅτι θὰ ἀπέθνησκεν ἀπὸ τὸ χέρι ἑνὸς παιδιοῦ του. Φοβούμενος ὅτι θὰ ἐσκότωνε τὸν πατέρα του, ὁ 'Αλθαιμένης, υἱὸς τοῦ Κατρέως, ἔφυγε μαζὶ μὲ τὴν ἀδελφήν του 'Απημοσύνην καὶ ἐγκατεστάθη εἰς ἀπόμερον γωνίαν τῆς Κρήτης. 'Εκεῖ, τὴν ἐρωτεύθη ὁ 'Ερμῆς, ἀλλὰ ἡ νέα, ταχυτέρα εἰς τὸν δρόμον ἀπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Διός,

'Ο 'Ερμῆς ὁδηγεῖ ποίμνιον προβάτων.
(Μελανόμορφος λήκυθος)

κατώρθωσεν ἐπί τι διάστημα νὰ τοῦ διαφεύγῃ. Τότε ὁ 'Ερμῆς κατέφυγεν εἰς ἓν στρατήγημα. Ἅπλωσεν εἰς τὰ σημεῖα, ὅπου θὰ διήρχετο ἡ νέα, δέρματα ζῴων, ποὺ μόλις εἶχαν ἐκδάρει. 'Η 'Απημοσύνη ἐγλίστρησε, καί, προτοῦ σηκωθῇ, ὁ 'Ερμῆς ἐπρόφθασε, τὴν ἔπιασε καὶ ἱκανοποίησε τὸ πάθος του. 'Η 'Απημοσύνη εἶχε τὴν ἀτυχῆ ἔμπνευσιν νὰ διηγηθῇ εἰς τὸν ἀδερφόν της τὰ διατρέξαντα. Δύσπιστος ἐκεῖνος, τὴν ἐλάκτισεν ἀπροσέκτως καὶ αὐτὴ ἀπέθανεν.

Εἰς τὸν 'Ερμῆν ἀπέδιδαν ἀκόμη ὡρισμένας περιπετείας, μὲ τὸν προφανῆ σκοπὸν νὰ ἐπιτρέψουν εἰς μερικὰς οἰκογενείας νὰ ἰσχυρίζωνται ὅτι κατήγοντο ἀπὸ ἐνδόξους προγόνους. Σύμφωνα δὲ μὲ ἕνα μῦθον ἡ Ἕρση, κόρη τοῦ Κέκροπος, ἀπέκτησεν ἀπὸ τὸν 'Ερμῆν υἱόν, τὸν Κέφαλον, ἀλλ' εἶναι φανερὸν ὅτι ὁ μῦθος ἐπενοήθη εἰδικῶς πρὸς εὐχαρίστησιν τῶν κατοίκων τῆς 'Αττικῆς.

II. ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑΙ ΤΟΥ ΕΡΜΟΥ

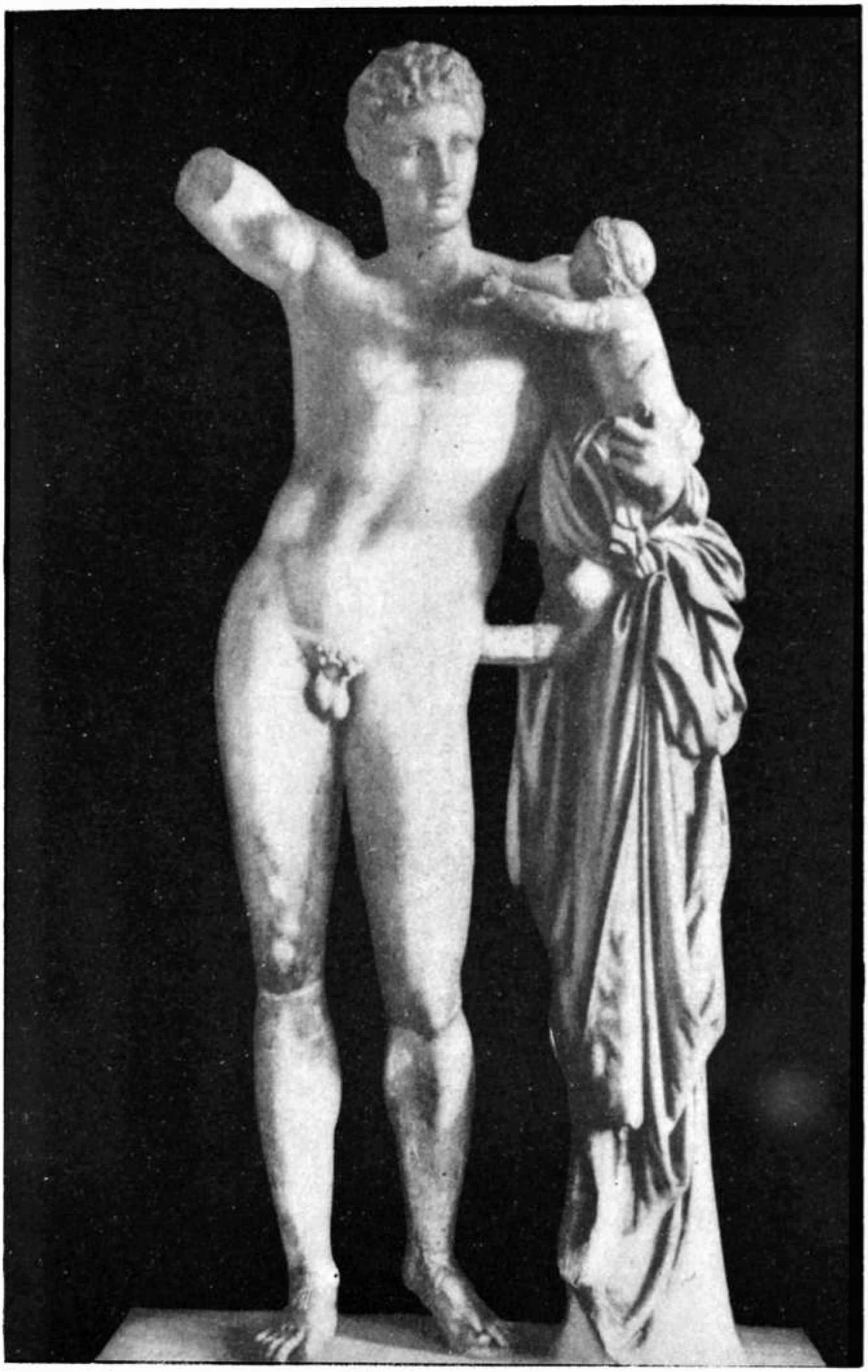
Πολλαπλότης τῶν δικαιοδοσιῶν τοῦ Ἑρμοῦ. Ρόλος του εἰς τὸν Ὄλυμπον

Ἐλάχιστα πρόσωπα τῆς ἑλληνικῆς Μυθολογίας ἔχουν τόσον πολλὰς καὶ ποικίλας ἐπιδόσεις ὅπως ὁ Ἑρμῆς. Ἡ δρᾶσίς του ἐκτείνεται ἀπὸ τῶν οὐρανίων σφαιρῶν, εἰς τὰς ὁποίας κατοικοῦν οἱ θεοί, εἰς τὴν γῆν, ὅπου κατοικοῦν οἱ ἄνθρωποι καὶ εἰς τὸν ὑποχθόνιον κόσμον. Τοὺς διαφόρους ρόλους του κατώρθωνε νὰ τοὺς συνδυάζῃ ὁ Ἑρμῆς χάρις εἰς τὴν ἐξαίρετον πνευματικὴν εὐστροφίαν του, τὴν καλήν του διάθεσιν καὶ κάποιαν ἐλαστικότητα, ἡ ὁποία τοῦ ἐπέτρεπε νὰ μὴ ἐνδιαφέρεται καὶ πολὺ διὰ τὴν αὐστηρὰν τήρησιν τῶν κανόνων τῆς ἠθικῆς. Εἰς αὐτὸ ὀφείλεται ἄλλωστε καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἦτο τόσον ἀγαπητὸς μεταξὺ θεῶν καὶ ἀνθρώπων.

Ὁ Ἑρμῆς ἦτο, πρὸ παντὸς ἄλλου, ἀγγελιαφόρος, κήρυξ τῶν Ὀλυμπίων. Ἐξετόπισε σιγὰ-σιγὰ ἀπὸ τὴν θέσιν αὐτὴν τὴν ἀξιέραστον Ἶριδα, ἡ ὁποία ὡς ἐκ τούτου μετέπεσεν εἰς δευτερεῦον ἐπίπεδον. Ὁ Ζεὺς εἶναι κυρίως ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος προσφεύγει εἰς αὐτόν, κατὰ τὰς ἐξαιρετικῶς δυσκόλους περιστάσεις, ἰδίως ὅταν πρόκειται νὰ ἀποτρέψῃ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ὀργῆς καὶ τῆς μνησικακίας τῆς Ἥρας (ὑπόθεσις τῆς Ἰοῦς, γέννησις τοῦ Διονύσου). Εἰς ἄλλας περιπτώσεις ὁ Ἑρμῆς ἐπεμβαίνει πότε ἐξ ὀνόματος τοῦ Διός, πότε κατ' ἐντολὴν ὁλοκλήρου τοῦ Δωδεκαθέου.

Ὁ Ὅμηρος περιγράφει τὴν μετάβασίν του εἰς τὴν Νύμφην Καλυψώ, προκειμένου νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ Ὀδυσσέως: «Εἶπεν (ὁ Ζεύς), καὶ ὁ Ἑρμῆς ἐφόρεσε τὰ ὡραῖά του πέδιλα, τὰ χρυσᾶ, τὰ θεϊκά, ποὺ τὸν ἐπήγαιναν ὅπου ἤθελε, ὑπεράνω τῆς ξηρᾶς καὶ τῶν κυμάτων, γρήγορα ὅπως ἡ πνοὴ τοῦ ἀνέμου. Ἔπειτα πῆρε στὰ χέρια του τὸ κηρύκειον, τὸ ραβδὶ μὲ τὸ ὁποῖον ἠμποροῦσε νὰ ἀποκοιμίζῃ ὅποιον ἤθελε. Ὥρμησε κατόπιν καί, ἀφοῦ ἐπέρασε πάνω ἀπὸ τὴν Πιερία, κατέβηκε ἀπὸ τὸν αἰθέρα στὴ θάλασσα. Ἐπάνω ἀπὸ τὰ κύματα πετοῦσε ὅμοιος μὲ γλάρο πού, ψάχνοντας γιὰ ψάρια, βρέχει τὰ πυκνὰ φτερά του στὴν ἅλμη. Ἔτσι γλιστροῦσε ὁ θεὸς ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἀτελείωτη θάλασσα».

Ὅταν ἐτελείωνε τὰς ἀποστολάς του, ὁ Ἑρμῆς ἐπέστρεφεν εἰς τὸν Ὄλυμπον, ἐκεῖ δὲ ἡ πονηρία του καὶ ἡ ἀναίδειά του διεσκέδαζε τοὺς θεούς. Ὅταν ἡ Ἀφροδίτη καὶ ὁ Ἄρης συνελήφθησαν εἰς τὰ ἀόρατα δεσμὰ ποὺ εἶχε κατασκευάσει ὁ Ἥφαιστος, καὶ ὁ ἐραστὴς τῆς θεᾶς τοῦ ἔρωτος ὑπεχρεώθη νὰ πληρώσῃ εἰς τὸν προσβληθέντα σύζυγον τὴν ἀποζημίωσιν τῆς μοιχείας, ὁ Ἀπόλλων

'Ο 'Ερμῆς τοῦ Πραξιτέλους.
(Μαρμάρινον ἄγαλμα, Μουσεῖον 'Ολυμπίας)

εἶπεν εἰς τὸν 'Ερμῆν: «Γιὲ τοῦ θεοῦ, ἀγγελιαφόρε, χορηγὲ ἀγαθῶν, ἀσφαλῶς θὰ δεχόσουν, γιὰ τέτοια ἀποζημίωσι, νὰ κοιμηθῇς μὲ τὴν ὡραία 'Αφροδίτη». Καὶ ὁ 'Ερμῆς ἀπεκρίθη: «Μὰ θέλει ρώτημα: Κι ἂν ἀκόμα τὰ δεσμὰ θὰ ἦταν τρεῖς φορὲς δυνατώτερα, κι ἂν ἀκόμα θὰ γινόμουν «θέατρο» μπροστὰ σὲ ὅλους τοὺς θεοὺς καὶ ὅλες τὶς θεές, θὰ ἤθελα, φυσικά, νὰ κοιμηθῶ μαζὶ μὲ τὴν ὡραία 'Αφροδίτη».

'Ως ἔμβλημα τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἀγγελιαφόρου τῶν θεῶν, ὁ 'Ερμῆς φέρει τὸ κηρύκειον, τοῦ ὁποίου τὸ σχῆμα, ἁπλοῦν κατ' ἀρχάς, ἐγίνετο, μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, ὁλονὲν πολυπλοκώτερον. Εἰς τὴν ἀρχὴν δὲν ἦτο παρὰ μικρὰ ράβδος. Εἰς αὐτὴν προσετέθη ἀργότερον ἕνας δίσκος, μὲ ἡμισέληνον εἰς τὸ ἐπάνω μέρος του, εἰς τρόπον ὥστε νὰ σχηματίζεται ἕνα εἶδος 8 ἀνοικτοῦ εἰς τὸ ἐπάνω μέρος (Ȣ). 'Η ἀρχαϊκὴ αὐτὴ μορφὴ ἐτελειοποιήθη ἀργότερον· ἡ πρωταρχικὴ ράβδος κατέληξεν εἰς τὸ κηρύκειον μὲ ὄφεις. Περὶ τῆς γενέσεώς του ὑπάρχουν διάφοραι θεωρίαι.

Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοσιν, τὸ κηρύκειον μὲ ὄφεις εἶναι ἐφεύρεσις τοῦ μάντεως Τειρεσίου, διὰ τὸν ὁποῖον ὡμιλήσαμεν ἤδη εἰς προηγούμενον κεφάλαιον. 'Αφοῦ ἐτυφλώθη ἀπὸ τὴν 'Αθηνᾶν, ἐπειδὴ τὴν εἶδε γυμνὴν εἰς τὸ λουτρόν, ὁ Τειρεσίας ἔλαβεν ἀπὸ τὴν θεάν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ χάρισμα νὰ κατανοῇ τὴν γλῶσσαν τῶν πουλιῶν, μίαν ράβδον διὰ νὰ ὁδηγῆται κατὰ τὸ βάδισμα. 'Εντελῶς διαφορετικὰ διηγεῖται τὰ σχετικὰ μὲ τὴν τύφλωσιν τοῦ Τειρεσίου ὁ 'Απολλόδωρος: «Κατὰ τὸν 'Ησίοδον, ὁ Τειρεσίας συνήντησε κάποτε εἰς τὴν Κυλλήνην δύο φίδια ἀγκαλιασμένα καὶ τὰ ἐπλήγωσε. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν μετεμορφώθη εἰς γυναῖκα. Ἔπειτα ἀπὸ ὀλίγον καιρὸν συνήντησε πάλιν τὰ ἴδια φίδια ἀγκαλιασμένα καὶ ἔγινε πάλιν ἄνδρας. Δι' αὐτό, ὁ Ζεὺς καὶ ἡ Ἥρα, κάποτε ποὺ ἔτυχε νὰ συζητοῦν ἂν τὸ ἄρρεν ἢ τὸ θῆλυ αἰσθάνεται περισσοτέραν ἡδονὴν κατὰ τὴν γενετήσιον ἕνωσιν, ἐκάλεσαν τὸν Τειρεσίαν ὡς κριτήν. 'Ο Τειρεσίας ἀπήντησεν: ἂν διαιρέσωμεν εἰς δέκα μέρη τὴν ἐρωτικὴν ἀπόλαυσιν, ἡ γυναῖκα αἰσθάνεται ἐννέα καὶ ὁ ἄνδρας ἕν. 'Οργισθεῖσα ἡ Ἥρα ἀπὸ τὴν ἀπάντησιν τὸν ἐτύφλωσεν, ὁ Ζεὺς ὅμως τοῦ ἔδωσε τὸ χάρισμα τῆς μαντείας».

Σύμφωνα μὲ ἄλλον ἀρχαῖον συγγραφέα, ὁ Τειρεσίας ἤλλαξε φῦλον ὄχι ὀλιγώτερον ἀπὸ ἑπτὰ φοράς. Εἶχε γεννηθῇ κόρη. Ὅταν ἔφθασεν εἰς ἡλικίαν ἑπτὰ ἐτῶν, τὴν ἐρωτεύθη ὁ 'Απόλλων, ὁ ὁποῖος, διὰ νὰ κερδίσῃ τὴν εὔνοιάν της, τῆς ἔμαθε τὴν τέχνην τῆς μαντικῆς. Μόλις ὅμως ἐκείνη ἔμαθε τὴν τέχνην αὐτήν, ἠρνήθη νὰ τηρήσῃ τὴν ὑπόσχεσίν της. Διὰ νὰ τὴν ἐκδικηθῇ ὁ 'Απόλλων τὴν μετεμόρφωσεν εἰς ἄνδρα. Τότε ἀκριβῶς ὁ Τειρεσίας ἐκλήθη νὰ ἐκδικάσῃ τὴν διαφορὰν Διὸς καὶ Ἥρας, καὶ ἡ Ἥρα, ἐπειδὴ δὲν

τῆς ἤρεσεν ἡ ἀπάντησίς του, τὸν μετεμόρφωσε πάλιν εἰς γυναῖκα. Μὲ τὴν νέαν της πάλιν μορφὴν ἐρωτεύθη ἕνα ὡραῖον Ἀργεῖον, τὸν Κάλωνα. Ἐπειδὴ ὅμως ἐφέρθη περιφρονητικῶς, μίαν ἡμέραν, πρὸς ἓν εἴδωλον τῆς Ἥρας, ἡ θεὰ τὸν μετεμόρφωσε πάλιν εἰς ἄνδρα καὶ μάλιστα πολὺ ἄσχημον, ἕως ὅτου ὁ Ζεύς, ἐπιεικὴς καὶ συγκαταβατικός, τὸν μετέβαλεν εἰς ὡραιοτάτην γυναῖκα. Ἕνας Τροιζήνιος, ὁ Γλύφιος, τὴν ἐρωτεύθη καὶ ἀπεπειράθη νὰ τὴν βιάσῃ. Ἐκείνη τὸν ἐσκότωσεν. Ὁ Ποσειδῶν, ὅμως, ὁ ὁποῖος ἦτο ἐρωτευμένος μὲ τὸν Γλύφιον, ἀνέθεσεν εἰς τὰς τρεῖς Μοίρας νὰ ἐκδικηθοῦν τὸν θάνατον τοῦ νέου. Ἐκεῖναι κατεδίκασαν τὸν Τειρεσίαν νὰ γίνῃ πάλιν ἄνδρας.

Ἀλλὰ εἰς τοὺς γάμους τῆς Θέτιδος καὶ τοῦ Πηλέως, ἡ Ἀφρο-

Ψυχοστασία. Ὁ Ἑρμῆς ζυγίζει τὰς ψυχὰς τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τοῦ Μέμνονος παρουσίᾳ τῶν μητέρων των Θέτιδος καὶ Ἠοῦς. Ρέπει ἡ ψυχὴ τοῦ Μέμνονος, οὗτος ἄρα θὰ φονευθῇ κατὰ τὴν μάχην, δι' ὃ ἡ Ἠὼς (ἀριστερὰ) ἔντρομος τρέπεται εἰς φυγὴν
(Μουσεῖον τοῦ Λούβρου)

δίτη καὶ αἱ τρεῖς Χάριτες, Καλή, Πασιθέα καὶ Εὐφροσύνη, διεξεδίκησαν τὸ ἔπαθλον τῆς καλλονῆς. Ὁ Τειρεσίας, κληθεὶς ὡς κριτής, ἔδωσε τὸ βραβεῖον εἰς τὴν Καλήν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ὀργισθῇ ἡ Ἀφροδίτη καὶ νὰ τὸν μεταμορφώσῃ εἰς γυναῖκα, καὶ μάλιστα γραῖαν. Ἡ Καλή, ὅμως, ἔδωσεν εἰς τὴν γραῖαν αὐτὴν ὡραίαν κόμην καὶ τὴν μετέφερεν εἰς τὴν Κρήτην, ὅπου τὴν ἐρωτεύθη ὁ Ἄραχνος. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Ἄραχνος ἐκαυχήθη κάποτε ὅτι ἦτο ἐραστὴς τῆς Ἀφροδίτης, ἡ θεὰ τοῦ ἔρωτος μετεμόρφωσεν αὐτὸν μὲν εἰς ἰκτίδα, τὸν δὲ Τειρεσίαν εἰς ποντικόν.

Πολλοί θεοί, λοιπόν, ὁ Ζεύς, ἡ Ἥρα, ὁ Ἀπόλλων, ὁ Ποσειδῶν, ἡ Ἀφροδίτη, παίζουν κάποιον ρόλον εἰς τὸν μῦθον τοῦ Τειρεσίου. Διὰ νὰ ἐπανέλθωμεν, τώρα, εἰς τὸ κηρύκειον, τοῦ ὁποίου

ἡ ἐπινόησις ἀπεδίδετο εἰς τὸν Τειρεσίαν, μερικοὶ συγγραφεῖς ἐνόμισαν ὅτι τὸ σύμβολον περιεῖχε κάποιον ὑπαινιγμὸν διὰ τὰ δύο φίδια, ποὺ ἡ Ἥρα εἶχε στείλει διὰ νὰ πνίξουν τὸν Ἡρακλέα μέσα εἰς τὸ λίκνον του. Κατὰ τὸν Βίκτωρα Μπεράρ, ὅμως, τὸ κηρύκειον συμβολίζει τὸν διπλοῦν χαρακτῆρα τοῦ Ἑρμοῦ, ἀπεσταλμένου τόσον τοῦ Διὸς ὅσον καὶ τῆς Ἀφροδίτης, ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς συγχρόνως, μὲ ἄλλα λόγια συμβολίζει τὸν Ἑρμαφρόδιτον. Θὰ ἐπανέλθωμεν ἐν καιρῷ ἐπὶ τοῦ ἰδιαιτέρου αὐτοῦ σημείου σχετικῶς μὲ τὸν Ἑρμῆν *.

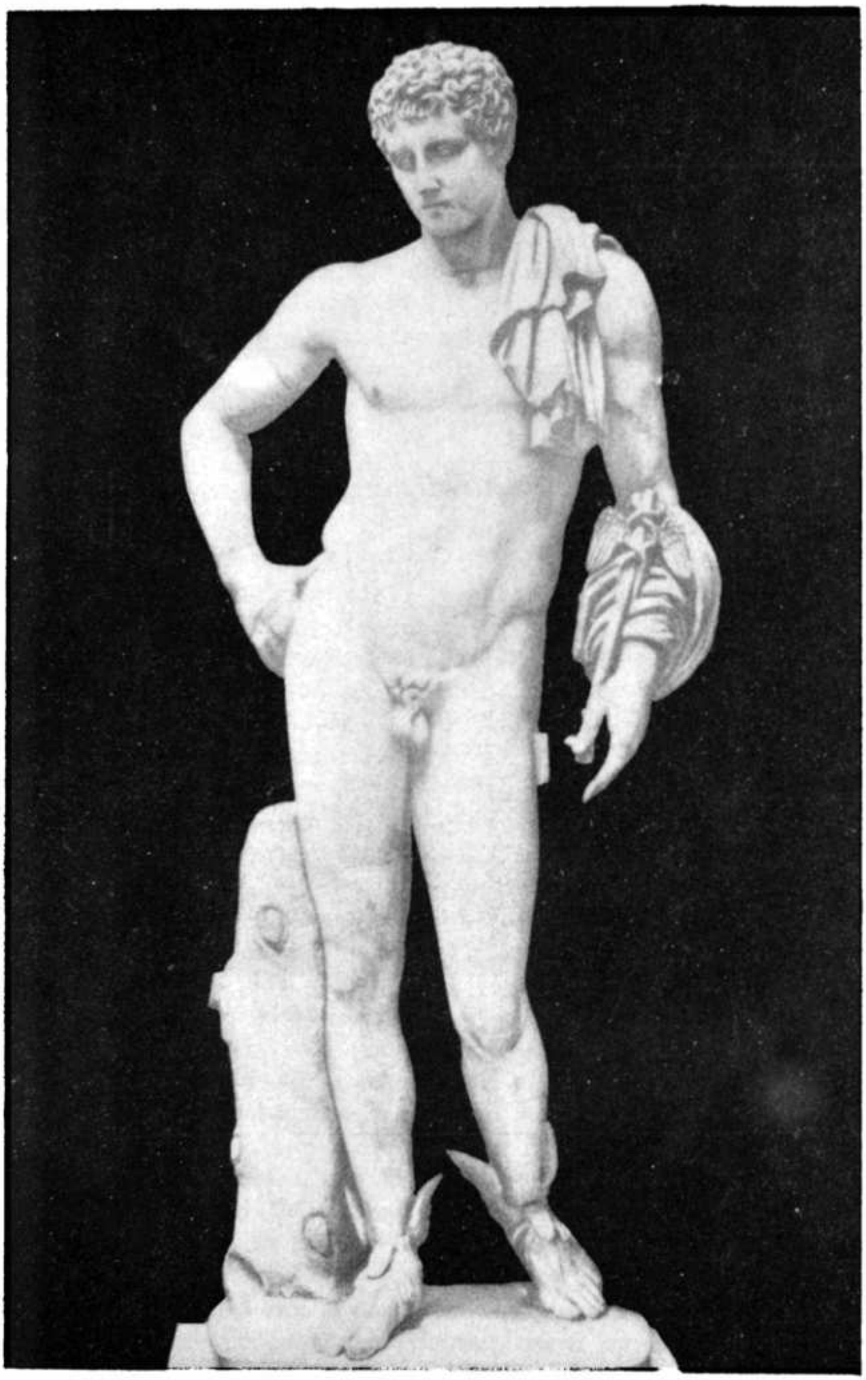
Ὑπὸ τὴν ἰδιότητά του ὡς κήρυκος τῶν θεῶν, ὁ Ἑρμῆς ἦτο προικισμένος μὲ ἐξαιρετικὴν μνήμην καὶ πολὺ δυνατὴν φωνήν. Ὁ ἥρως Στέντωρ, διὰ τὸν ὁποῖον δὲν γνωρίζομεν τίποτε ἄλλο παρὰ ὅτι ἡ φωνή του ἰσοδυναμοῦσε μὲ τὴν φωνὴν πενῆντα ἀνθρώπων μαζί, εἶχε τὴν ἀνοησίαν νὰ προκαλέσῃ τὸν Ἑρμῆν. Τὸ ζήτημα ἦτο ποῖος ἀπὸ τοὺς δύο θὰ ἐφώναζε δυνατώτερα. Ὁ Στέντωρ ἐνικήθη καὶ ἐπλήρωσεν τὴν ἧττάν του μὲ τὴν ζωήν του.

Ὁ Ἑρμῆς καὶ οἱ ἄνθρωποι

Ἡ ἑλληνικὴ Μυθολογία ἀποδίδει εἰς τὸν Ἑρμῆν, θεὸν γήινον, τὰς πλέον ποικίλας δικαιοδοσίας. Μὲ τὰς πολυαρίθμους ἐφευρέσεις του ἔγινεν εὐεργέτης τῶν ἀνθρώπων, εἰς τοὺς ὁποίους ἠρέσκετο νὰ παρέχῃ ὑπηρεσίας εἰς τὰς δυσκόλους περιστάσεις. Ὅπως εἴδαμεν προηγουμένως, ὁ Ἑρμῆς, ἀφοῦ ἔκλεψε τὰ βόδια τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀπόλλωνος, «προσεπάθησε νὰ εὕρῃ τρόπον νὰ ἀνάβῃ φωτιά», καὶ τὸν εὑρῆκε τρίβων μὲ τὸ χέρι του ἕνα κλαδὶ δάφνης. Εἴδαμεν ἐπίσης πῶς κατεσκεύασε τὴν λύραν, τὴν ὁποίαν ἐχάρισε κατόπιν εἰς τὸν ἀδελφόν του Ἀπόλλωνα. Εἰς τὸν Ἑρμῆν ἀπεδίδετο ἀκόμη ἡ ἐπινόησις τοῦ αὐλοῦ καὶ τῆς σύριγγος. Εἰς αὐτόν, λοιπόν, οἱ ἄνθρωποι ὀφείλουν τὴν τέχνην τῆς μουσικῆς, ἡ ὁποία, ἐν συνεχείᾳ, ἔγινεν ἡ εἰδικωτέρα δικαιοδοσία τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῶν Μουσῶν.

Ὁ Ἑρμῆς ἐθεωρεῖτο, ἐπίσης, ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας θεὸς τοῦ λόγου καὶ τῆς νοημοσύνης. Εἰς αὐτὸν ὠφείλετο, ὡς ἐπιστεύετο, ἡ γραφή. Σύμφωνα μὲ μερικούς, αὐτὸς εἶχεν ἐπινοήσει τὰ γράμματα

* Τὸ κηρύκειον τοῦ Ἑρμοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι ἓν ἐκ τῶν πλέον δυσερμηνεύτων συμβόλων τῶν θεῶν, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς εἰδικὰς μελέτας. Ἐπιστεύθη ὅτι τὸ πρωτότυπόν του εἶναι οἱ ὄφεις χθονίων θεῶν, ἰδίᾳ τοῦ θεοῦ Νιγκισζιδά, τοὺς ὁποίους βλέπομεν συνεστραμμένους, μὲ τὰς κεφαλὰς ἀντωπάς, ὡς καὶ εἰς τὸ κηρύκειον, ἐπὶ τοῦ ποτηρίου τοῦ Νεοσουμερίου βασιλέως Γουδέα (περὶ τὸ 2.400 π.Χ.). Ἐν τούτοις πρόσφατος εἰδικὴ μελέτη (1939) κατέδειξεν ὅτι μόνον ἡ μεταγενεστέρα μορφὴ τοῦ κηρυκείου καταλήγει εἰς ὄφεις, ἐνῷ ἀρχαιότερον τοῦτο εἶναι ἡ συμβολικὴ ράβδος τῆς εὐτυχίας.

Ἑρμῆς ψυχοπομπός.
(Μαρμάρινον ἄγαλμα
ἐν τῷ Βρεττανικῷ Μουσείῳ τοῦ Λονδίνου)

καὶ τὰ ἔδωσεν ἔπειτα εἰς τοὺς Αἰγυπτίους. Σύμφωνα μὲ ἄλλους, ὁ Ἑρμῆς εἶχε φέρει εἰς τοὺς Ἀρκάδας τὰ φοινικικὰ γράμματα, τὰ ὁποῖα διὰ τοῦ Κάδμου εἰσήχθησαν εἰς τὴν Βοιωτίαν.

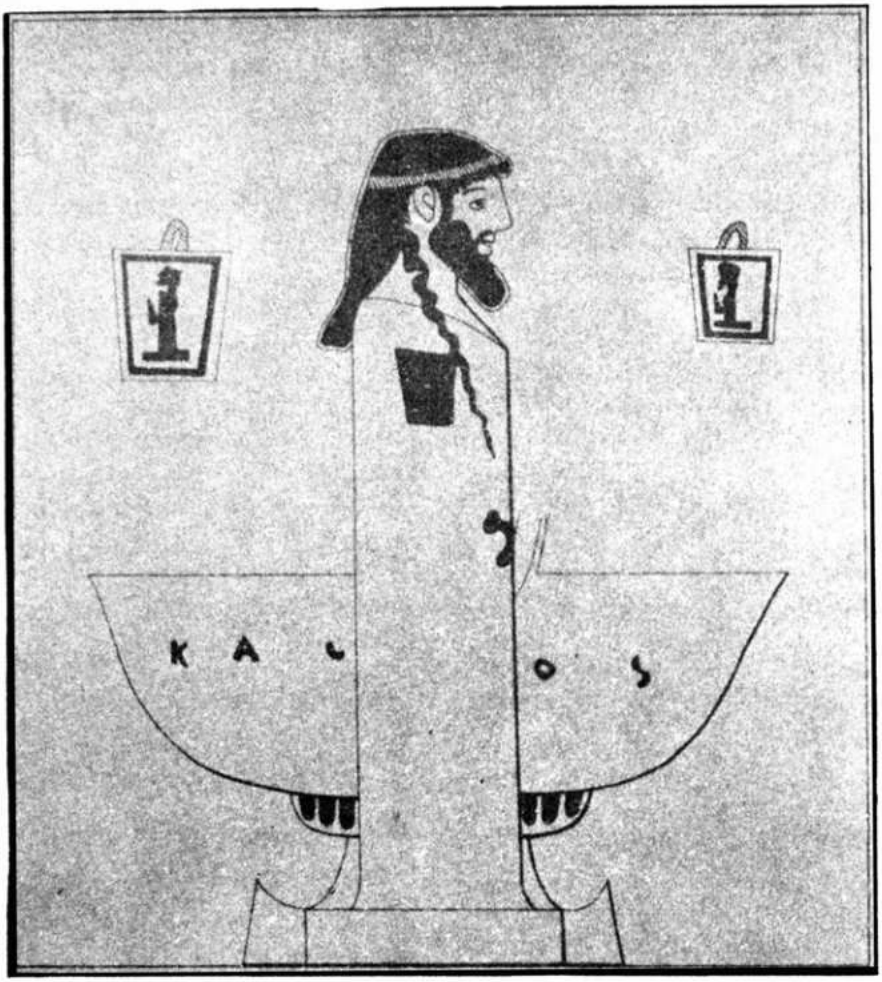
Ὑπὸ τὴν ἰδιότητά του ὡς υἱοῦ τῆς Μαίας, μιᾶς ἀπὸ τὰς Πλειάδας, αἱ ὁποῖαι εἶχαν μεταβληθῆ εἰς ἀστερισμόν, ἦτο πατὴρ τῆς ἀστρονομίας καί, κατὰ συνέπειαν, τῶν μαθηματικῶν. Ὁ Ἑρμῆς ἐπίσης, ὡς ἐλέγετο, εἶχε δώσει εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς πρώτους νόμους των, τοὺς κανόνας τῶν ἀνταλλαγῶν καὶ τῶν συμβάσεων, αὐτὸς δὲ εἶχε καθορίσει τὰ πρῶτα μέτρα καὶ σταθμά. «Ὁ Ἑρμῆς», λέγει ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, «ἀνεκάλυψε πρῶτος τὰ μέτρα καὶ τὰ σταθμά, τὸ νόμιμον κέρδος καὶ τὴν δι' αὐτῶν ἀπάτην». Ἔτσι, ὁ υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Μαίας ἔγινε θεὸς τοῦ ἐμπορίου.

Ἕν ἀπὸ τὰ σύμβολά του ἦτο τὸ πλῆρες νομισμάτων βαλλάντιον (Ἑρμῆς Βαλλαντιοφόρος). Ἐλατρεύετο, λοιπόν, ἀπὸ τοὺς ἐμπόρους καὶ ἰδιαιτέρως ἀπὸ τοὺς μεσάζοντας, οἱ ὁποῖοι, ἀπὸ ἐκεῖνον ἀκόμη τὸν καιρόν, εἶχαν τὴν φήμην ὅτι δὲν ἦσαν καὶ τόσον... προσεκτικοί. Ἡ κακὴ φήμη των ἐχαρακτήρισεν ἐν συνεχείᾳ καὶ τὸν θεόν, ὁ ὁποῖος ἐθεωρήθη προστάτης τῶν κλεπτῶν. Εἰς τὴν Σάμον ἐτελεῖτο μία ἑορτή, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ κλοπὴ ἐπετρέπετο. Εἰς τὴν Πέργαμον, οἱ ἔμποροι ποὺ εἶχαν ἐπιδοθῆ εἰς λαθρεμπόρια, ἠμποροῦσαν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν ποινικὴν δίωξιν, ἐὰν ἐπλήρωναν ὡρισμένον ποσόν, τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο «τὸ χρῆμα διὰ τὸν Ἑρμῆν».

Ἄλλως τε δὲν ἔλειπαν οἱ μῦθοι ποὺ θὰ ἐπέτρεπαν εἰς τοὺς κλέπτας νὰ ἐπικαλοῦνται τὸν Ἑρμῆν ὡς προστάτην των. Ὅπως εἴδαμεν, μόλις ἐγεννήθη, ἔκλεψε τὰ βόδια τοῦ Ἀπόλλωνος. Σύμφωνα μὲ τὸν Λουκιανόν, ὅλοι οἱ θεοὶ εἶχαν παράπονα ἐναντίον του· ἀπὸ ὅλους κάτι εἶχε κλέψει. Ἀπὸ τὸν Ποσειδῶνα τὴν τρίαιναν, ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα τὸ τόξον καὶ τὰ βέλη του, ἀπὸ τὸν Ἥφαιστον τὰς πυράγρας, ἀπὸ τὴν Ἀφροδίτην τὴν ζώνην της, ἀπὸ αὐτὸν ἀκόμα τὸν Δία τὸ σκῆπτρόν του.

Διὰ νὰ ἐξαπατήσῃ τὴν Ἥραν καὶ νὰ τὸν θηλάσῃ, ὁ Ἑρμῆς, σύμφωνα μὲ τὸν μῦθον, εἶχε λάβει τὴν μορφὴν τοῦ ἀγαπημένου της θεοῦ, τοῦ Ἄρεως. Τὸ πάθος του διὰ τὴν κλοπήν, τὸν ὁδηγεῖ μέχρι τοῦ σημείου νὰ κλέπτῃ καὶ ἀπὸ τὴν μητέρα του. Μίαν ἡμέραν ποὺ ἡ Μαῖα καὶ αἱ κόραι της ἐλούοντο, ὁ Ἑρμῆς τοὺς ἔκλεψε τὰ φορέματά των. Δὲν συγκατετέθη νὰ τοὺς τὰ δώσῃ, παρὰ ἀφοῦ διεσκέδασε μὲ τὴν ἀμηχανίαν των.

Ἐξ ἄλλου, πρῶτοι οἱ θεοὶ παρώτρυναν καὶ ἐνίσχυαν τὸν Ἑρμῆν εἰς τὴν κλοπήν, ὅταν, φυσικά, αὐτὸ τοὺς συνέφερεν. Εἴδαμεν ἤδη ὅτι ὁ Ζεὺς τοῦ εἶχεν ἀναθέσει νὰ κλέψῃ τὴν Ἰώ, τὴν ὁποίαν εἶχε μεταμορφώσει εἰς ἀγελάδα. Ἐπίσης, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ ἐπι-

Ἑρμαϊκὴ στήλη τετράπλευρος εἰκονιζομένη ἐπὶ ἐρυθρομόρφου ἀγγείου.

τραπῇ εἰς τὸν Πρίαμον νὰ μεταφέρῃ εἰς τὴν Τροίαν τὸ πτῶμα τοῦ υἱοῦ του Ἕκτορος, εἰς τὸν Ἑρμῆν ἀνέθεσαν οἱ θεοὶ νὰ βοηθήσῃ τὸν δυστυχῆ γέροντα.

Ὁ Ἑρμῆς, ὁ θεὸς τῶν ὁδῶν. Οἱ Ἑρμαῖ

Ἡ προστασία τοῦ Ἑρμοῦ ἐξετείνετο εἰς ὅλους ὅσοι ἐκυκλοφοροῦσαν εἰς τοὺς δρόμους ἢ μᾶλλον εἰς τὰ μονοπάτια, ὁδοιπόρους, μετανάστας καὶ κυνηγούς. Ἐπέβλεπε, διὰ νὰ μὴ παραπλανηθοῦν ἀπὸ τὴν ὀρθὴν κατεύθυνσιν. Αὐτὸν τὸν σκοπὸν ἐξεπλήρωναν οἱ Ἑρμαῖ, σήματα ἀνάλογα μὲ τοὺς ἰδικούς μας ὁδικοὺς δείκτας.

Κατ' ἀρχὰς οἱ Ἑρμαῖ ἦσαν ἁπλοῖ σωροὶ λίθων. Κάθε ὁδοιπόρος, διερχόμενος ἔρριπτεν ἕνα λίθον εἰς τὸν σωρὸν καὶ ἔτσι αὐτὸς ἐμεγάλωνεν. Ἐπιστεύετο ὅτι μὲ τὴν χειρονομίαν αὐτὴν ὁ ὁδοιπόρος ἀπηλλάσσετο ἀπὸ τὴν κόπωσιν τοῦ ταξιδίου, ἡ ὁποία ἐπερνοῦσεν εἰς τὴν πέτραν. Ὅταν τοῦ ἦτο δυνατόν, ὁ ὁδοιπόρος ὤφειλε νὰ ἀποθέτῃ σῦκα πλησίον τῶν Ἑρμῶν. Ἐξεπλήρωνεν οὕτω ἁπλοῦν σκοπόν: ἀφ' ἑνὸς ἐτίμα τὸν Ἑρμῆν, ἀφ' ἑτέρου ἐβοηθοῦσε τοὺς πεινασμένους ὁδοιπόρους.

Οἱ πρωτόγονοι σωροὶ λίθων ἀντικατεστάθησαν, μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, διὰ συμβόλων ὀλιγώτερον στοιχειωδῶν. Οἱ Ἑρμαῖ ἔλαβαν τὴν μορφὴν τετραπλεύρων στηλῶν μὲ κεφαλὴν ἀνθρώπου εἰς τὴν κορυφὴν καί σχεδὸν πάντοτε, εἰς τὸ μέσον, ἕνα φαλλὸν ἐν στύσει. Μεταγενεστέρως προσέθεσαν εἰς τοὺς Ἑρμᾶς καὶ βραχίονας. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐδόθη εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν Ἑρμῶν ἔκφρασις καλλιτεχνική. Ἡ κόμη, καλὰ κτενισμένη, ἔπιπτε πρὸς τὸν τράχηλον, τὸ γένειον κατέληγεν εἰς αἰχμήν. Εὑρέθησαν ὅμως καὶ ἀγένειοι Ἑρμαῖ. Τὸ ὕψος των ἐποίκιλλεν· ἄλλοτε ἔφθανε τὸ ἀνάστημα ἀνδρός, ἄλλοτε μόλις ἔφθανε τὸ ἓν μέτρον ἢ ὀλιγώτερον.

Ἡ χρῆσις τῆς Ἑρμαϊκῆς στήλης ἐπεξετάθη μὲ τὸν καιρόν. Δὲν ἐτοποθετοῦντο μόνον οἱ Ἑρμαῖ εἰς τοὺς μεγάλους δρόμους τῆς ὑπαίθρου, εἰς τὰ σταυροδρόμια (πού ὑπῆρχαν, ἐνίοτε, τρεῖς καὶ τέσσαρες Ἑρμαῖ) καὶ εἰς τὰς γεφύρας. Ὁ Ἵππαρχος, ὁ υἱὸς τοῦ Πεισιστράτου, ἀνήγειρεν Ἑρμᾶς εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς τοὺς γειτονικοὺς δήμους. Ἐνδείξεις διὰ τὰς ἀποστάσεις καὶ ὡραῖα γνωμικὰ ἀνεγράφοντο εἰς τὰς ἐπιπέδους πλευρὰς τῶν Ἑρμῶν. Ἀλλ' ἡ εὐρύτης τῆς χρησιμοποιήσεως μετέβαλλεν αὐτοὺς ἀπὸ ὁδικοὺς δείκτας εἰς συνοριακὰς στήλας.

Ὁπουδήποτε ἦτο κάποιο σύνορον, κάποιο ὅριον, ὑψώνετο καὶ ἕνας Ἑρμῆς. Εἰς τὰς πύλας τῶν πόλεων, εἰς τὰς εἰσόδους τῶν περιβόλων τῶν σπιτιῶν, εἰς τὰς πλατείας τῶν ἀγορῶν, εἰς τὰ γυμνάσια, εἰς τὰς παλαίστρας; εἰς τὰς βιβλιοθήκας, ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς τάφους, ὑπῆρχαν Ἑρμαῖ. Ἐνίοτε ἡ κεφαλὴ δὲν ἦτο τοῦ Ἑρμοῦ, τὸ ὄνομα ὅμως παρέμενε τὸ ἴδιον. Ἀπενέμετο δὲ εἰς αὐτοὺς πραγματικὴ λατρεία, ἰδίως ἀπὸ τὰς κατωτέρας τάξεις τῆς κοινωνίας, ἰδιαιτέρως δὲ ἀπὸ τοὺς νέους ἀμφοτέρων τῶν φύλων. Τοὺς ἐστόλιζαν μὲ κλαδιὰ καὶ στεφάνους καὶ τοὺς προσέφεραν σπονδάς, καρπούς, γλυκίσματα, ἀκόμη δὲ καὶ μικρὰ ζῷα, ὅπως κουνέλια καὶ πουλιά.

Κατὰ τὰς τελετὰς ἐπετρέπετο εἰς τοὺς πιστοὺς νὰ ἐγγίζουν μὲ οἰκειότητα τὴν κεφαλὴν ἢ τὸν φαλλὸν τῶν Ἑρμῶν, αὐτὸ ὅμως δὲν ἐμείωνε καθόλου τὸν σεβασμόν, μὲ τὸν ὁποῖον περιεβάλλοντο τὰ μνημεῖα αὐτά. Ἀπόδειξις, τὸ σκάνδαλον τῶν Ἑρμοκοπιδῶν· τὸ

421 π.Χ., τὴν παραμονὴν τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος εἰς Σικελίαν, ἕνας ὅμιλος ἀπὸ νέους εὑρῆκε διασκεδαστικὸν νὰ ἀκρωτηριάσῃ τοὺς Ἑρμᾶς τῶν ἀθηναϊκῶν δρόμων (ἐξ οὗ καὶ ὠνομάσθησαν Ἑρμοκοπίδαι). Ἡ πρᾶξις ἐθεωρήθη γενικῶς ὡς ἱεροσυλία καί, παρὰ τὴν δημοτικότητά του, ὁ Ἀλκιβιάδης, κατηγορηθεὶς ὅτι εἶχε συμμετάσχει εἰς τὸ ἔγκλημα, ἀνεκλήθη εἰς Ἀθήνας. Ὡς γνωστόν, ὁ περιβόητος Ἀθηναῖος κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ καὶ νὰ μὴ ὑποστῇ τὴν λαϊκὴν ἐκδίκησιν.

Ὁ Ἑρμῆς, θεὸς τῆς νεότητος

Εἴπαμεν ἀνωτέρω, ὅτι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι κυρίως ἐτιμοῦσαν τοὺς Ἑρμᾶς ἦσαν οἱ νέοι. Αὐτὸ συνέβαινε, διότι ἐπιστεύετο ὅτι ὁ Ἑρμῆς ἐπροστάτευεν ἰδιαιτέρως τὴν νεότητα. Τὸ εἶχεν ἤδη απο-

Ὁ Ἑρμῆς ἀσχολούμενος μὲ μίαν θυσίαν ἐπὶ βωμοῦ.
(Ἐρυθρόμορφον ἀγγεῖον)

Ὁ Ἑρμῆς κρατῶν τὸ κηρύκειον καὶ προσφέρων σπονδήν.
(Ἐρυθρόμορφος ἀγγειογραφία)

δείξει μὲ τὴν βοήθειαν, ποὺ παρέσχεν εἰς τοὺς υἱοὺς θεῶν, ὅπως ὁ Ἐριχθόνιος, ὁ Διόνυσος καὶ ὁ Ἀσκληπιός. Ἐπὶ πλέον, πρῶτος αὐτὸς ὠργάνωσε τὰς ἀθλητικὰς παιδιάς, αἱ ὁποῖαι ἀναπτύσσουν τὴν σωματικὴν ρώμην τῶν νέων. Αὐτὸς ἐγκαινίασε τὰς ἀσκήσεις τῶν παλαιστρῶν, τὴν πάλην, τὴν πυγμαχίαν, τὸ ἅλμα, τὸν δρόμον κλπ. Ἀκόμη καὶ ἡ λέξις «παλαίστρα» ἐθεωρεῖτο ὅτι προήρχετο ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς Παλαίστρας, μιᾶς κόρης τοῦ Ἑρμοῦ. Κατὰ τὸν μῦθον, τὴν τέχνην αὐτὴν τὴν ἐδίδαξεν εἰς τὸν Ἡρακλέα ἕνας υἱὸς τοῦ Ἑρμοῦ, ὁ Ἁρπάλυκος, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιδεξιότης ἦτο τόση, ὥστε κανεὶς δὲν ἠμποροῦσε νὰ τὸν νικήσῃ. Εἰς μερικὰς δὲ

πόλεις, ὅπως ἡ Φενεός, ἡ Παλλήνη καὶ αἱ Ἀθῆναι, ἀκόμη δὲ καὶ εἰς τὴν Κρήτην, οἱ νέοι ἐτέλουν τὰ τῆς λατρείας τοῦ Ἑρμοῦ μὲ ἑορτάς, κατὰ τὰς ὁποίας αἱ ἀσκήσεις τῆς παλαίστρας κατεῖχαν τὴν πρώτην θέσιν.

Ὁ Ἑρμῆς, θεὸς τῆς ὑγείας

Χωρὶς νὰ εἶναι καθαυτὸ θεὸς τῆς ἰατρικῆς, ὁ Ἑρμῆς ἐφρόντιζε διὰ τὴν ὑγείαν τῶν ἀνθρώπων καί, εἰς τὴν ἀνάγκην, τοὺς παρεῖχεν ἀποτελεσματικὴν συνδρομὴν ἐναντίον τῶν ἀσθενειῶν. Διηγοῦντο ὅτι, ὅταν εἶχεν ἐνσκήψει πανώλης εἰς τὴν Τανάγραν, ὁ Ἑρμῆς περιέφερεν ἕνα κριὸν γύρω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς πόλεως καὶ ἔτσι τὴν ἔσωσεν ἀπὸ τὴν νόσον. Εἰς ἀνάμνησιν ἐτελεῖτο ἑορτή, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ὡραιότερος Ταναγραῖος ἔφηβος ἔκαμνε τὸν γῦρον τῆς πόλεως μὲ ἕνα κριὸν εἰς τοὺς ὤμους. Ὁ Ἑρμῆς ἔδωσεν εἰς τὸν Ὀδυσσέα τὸ μῶλυ, διὰ νὰ τὸν προφυλάξῃ ἀπὸ τὰς μαγείας τῆς Κίρκης. Ὁ ἴδιος ἐπίσης εἶχε μάθει εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν χρῆσιν καὶ ἄλλων φυτῶν, ὅπως τοῦ πενταφύλλου, τὸ ὁποῖον, ὡς ἐπιστεύετο, εἶχε ναρκωτικὰς ἰδιότητας καὶ ἐπροκαλοῦσεν ὕπνον.

Ὁ Ἑρμῆς, προπομπὸς τῶν ψυχῶν

Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ἑρμοῦ διὰ τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς παρακολουθοῦσε καὶ εἰς τὸν ὕπνον των, ἀκόμη δὲ καὶ μετὰ θάνατον. Ἔστελλεν ὄνειρα εἰς τοὺς θνητούς, ἠμποροῦσε δὲ νὰ τοὺς ἀποκοιμίζῃ ἢ νὰ τοὺς ξυπνᾷ κατὰ βούλησιν. Εἰς αὐτὸν οἱ Φαίακες, σύμφωνα μὲ τὴν «Ὀδύσσειαν», προσέφεραν τὴν τελευταίαν σπονδὴν προτοῦ μεταβοῦν πρὸς ἀνάπαυσιν. Ἡ εἰκὼν τοῦ θεοῦ ἐκρέματο πλησίον τῆς κλίνης των, πρὸς αὐτὴν δὲ ἔστρεφαν τὸ πρόσωπον οἱ κοιμώμενοι.

Ἀπὸ μιᾶς ἐποχῆς καὶ ἐντεῦθεν ἐπεκράτησεν εἰς τὰς θρησκευτικὰς ἀντιλήψεις τῶν Ἑλλήνων ἡ ἰδέα ὅτι τὸ βασίλειον τῶν ψυχῶν εὑρίσκετο εἰς τὴν ὑποχθόνιον περιοχὴν τοῦ Ἅδου, μακρὰν τῆς γηίνης ἐπιφανείας, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπετίθεντο τὰ σώματα τῶν νεκρῶν. Ἡ μεταφορὰ τῶν ψυχῶν ἐκεῖθεν τῆς Στυγὸς δὲν ἦτο ἔργον μόνον τοῦ Χάρωνος. Καὶ ὁ Ἑρμῆς λαμβάνει μέρος εἰς αὐτό. Αὐτὸς συνώδευσεν εἰς τὸ ταξίδιόν των τὰς ψυχὰς τῶν μνηστήρων, ποὺ εἶχε σκοτώσει ὁ Ὀδυσσεύς.

Ὅταν εἰς τοὺς «Πέρσας» τοῦ Αἰσχύλου καλῆται ἡ σκιὰ τοῦ Δαρείου, ἡ ἐπίκλησις πρὸς παροχὴν τῆς ἀδείας ἀπευθύνεται συγχρόνως πρὸς τὸν Ἅδην καὶ τὸν Ἑρμῆν. Μὲ τὸν καιρόν, ὁ ρόλος τοῦ ψυχοπομποῦ θεοῦ ἀνεπτύχθη ὁλονὲν περισσότερον. Εἰς τὸ Ἄρ-

Τὸ νήπιον Ἑρμῆς παρακολουθεῖ τὴν συζήτησιν περὶ τῆς κλοπῆς τῶν βοῶν, τὴν ὁποίαν αὐτὸς πρὸ ὀλίγου εἶχε διαπράξει.
(Μελανόμορφος ὑδρία)

γος, παραδείγματος χάριν, προσέφεραν θυσίαν εἰς τὸν Ἑρμῆν τριάντα ἡμέρας ἔπειτα ἀπὸ κάθε θάνατον, διότι ἐπίστευαν ὅτι ἠσχολεῖτο μὲ τὰς ψυχὰς ὅπως ὁ Ἀπόλλων μὲ τὰ σώματα.

Ὁ Ἑρμῆς καὶ ἡ μαντικὴ

Διάμεσος μεταξὺ θεῶν καὶ ἀνθρώπων, κατερχόμενος ἀπὸ τὸν οὐράνιον κόσμον εἰς τὸν γήινον καὶ ἀπὸ αὐτὸν εἰς τὸν Ἅδην, ὁ Ἑρμῆς κατεῖχε θαυμασίαν θέσιν διὰ νὰ προλέγῃ τὸ μέλλον. Κα-

τέληξεν ὅμως νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ προνόμιον αὐτὸ εἰς τὸν ἀδελφόν του Ἀπόλλωνα, ὁ ὁποῖος δὲν τοῦ ἄφησεν ἄλλο σχετικὸν δικαίωμα παρὰ νὰ δίδῃ χρησμοὺς διὰ μέσου τῶν Θριῶν, αἱ ὁποῖαι κατοικοῦσαν εἰς τὸ βάθος τῆς κοιλάδος τοῦ Παρνασσοῦ.

Δὲν γνωρίζομεν σαφῶς καὶ ἀκριβῶς εἰς τί συνίστατο ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς μαντικῆς, ποὺ ἐγίνετο μὲ πέτρες ἢ χαλίκια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα, σύμφωνα μὲ μερικοὺς συγγραφεῖς, «ἦτο γεμάτη μία χαλκίνη λεκάνη, τοποθετημένη πρὸ τοῦ μαντικοῦ τρίποδος, καὶ ἡ ὁποία ἀνεταράσσετο καὶ ἀναπηδοῦσε κάθε φορὰν ποὺ ὁ θεὸς ἤθελε νὰ ὁμιλήσῃ». Ὁ Παυσανίας, ἐξ ἄλλου, ὁμιλεῖ δι' ἕνα χρησμὸν τοῦ Ἑρμοῦ πρὸς τὰς Φαράς, πόλιν τῆς Ἀχαΐας. «Ὑπάρχει εἰς Φαρὰς ἄγαλμα τοῦ Ἑρμοῦ γενειοφόρου· τὸ ἄγαλμα εἶναι μαρμάρινον, σχήματος τετραγωνικοῦ, μεσαίου μεγέθους. Πλησίον αὐτοῦ ὑπάρχει μαντεῖον. Ἐνώπιον τοῦ ἀγάλματος ὑπάρχει μία ἑστία, ἐπίσης μαρμαρίνη, γύρω δὲ ἀπὸ αὐτὴν λύχνοι ἀπὸ χαλκόν. Ἐκεῖνος ποὺ θέλει νὰ συμβουλευθῇ τὸν θεόν, πηγαίνει ἐκεῖ πρὸς τὸ βράδυ, καίει λιβάνι εἰς τὴν ἑστίαν, κατόπιν χύνει λάδι εἰς τοὺς λύχνους καὶ ἀφοῦ τοὺς ἀνάψῃ, τοποθετεῖ ἐπάνω εἰς τὸν βωμόν, δεξιὰ τοῦ ἀγάλματος, ἓν χαλκοῦν νόμισμα τοῦ τόπου καὶ πλησιάζει τὸν θεὸν διὰ νὰ τοῦ ψιθυρίσῃ εἰς τὸ αὐτὶ τὸ ζήτημα ποὺ τὸν ἀπασχολεῖ. Ἔπειτα ἀπὸ αὐτό, βουλώνει καλὰ τὰ αὐτιά του καὶ ἐγκαταλείπει τὴν ἀγοράν. Ὅταν εὑρεθῇ ἔξω ἀπὸ αὐτήν, ἀποσύρει τὰ χέρια του ἀπὸ τὰ αὐτιά του· ἡ πρώτη λέξις ποὺ θὰ ἀκούσῃ εἶναι ἡ ἀπάντησις τοῦ μαντείου».

Ὁ Ἑρμῆς, θεὸς τῆς γονιμότητος

Ἀπὸ ὅλας τὰς δικαιοδοσίας τοῦ Ἑρμοῦ, ἡ σπουδαιοτέρα, ἴσως δὲ καὶ ἡ ἀρχαιοτέρα, εἶναι ἐκείνη ποὺ τὸν παρουσιάζει ὡς παράγοντα τῆς ἀρχῆς τῆς γονιμότητος. Κυριώτερα σύμβολα, σχετικὰ μὲ αὐτήν, εἶναι ὁ φαλλὸς καὶ ὁ κριός, εἰς τὰ ὁποῖα προσέθεταν ἐνίοτε τὸν μόσχον καὶ τὸν τράγον (ἐξ οὗ καὶ αἱ ἐπωνυμίαι τοῦ Ἑρμοῦ: κριοφόρος, μοσχοφόρος καὶ τραγοφόρος). Σύμφωνα μὲ τὸν Παυσανίαν, ὁ Ἑρμῆς παρίστατο εἰς τὸν ναόν, ποὺ τοῦ ἦτο ἀφιερωμένος εἰς τὴν Κυλλήνην τῆς Ἤλιδος, δι' ἁπλοῦ φαλλοῦ. «Ὁ ἐξοιδημένος φαλλός», λέγει ὁ Βίκτωρ Μπεράρ, «ἦτο τὸ κυριώτερον σύμβολον τοῦ θεοῦ καὶ ἡ μοναδικὴ διακόσμησις τῶν ξοάνων τοῦ Ἑρμοῦ. Αὐτὸς ὁ φαλλὸς ἦτο κατάλοιπον τοῦ ἀρχικοῦ εἰδώλου; Ἤ, ἀντιθέτως, οἱ Ἀρκάδες, ἀκολουθοῦντες κάποιον συλλογισμόν, ἐσυμβόλιζαν δι' αὐτοῦ τὴν ἀντίληψίν των περὶ τοῦ θεοῦ; ὡς ἀρρενωποῦ καὶ ἰσχυροῦ, ἥρωος καὶ πολεμιστοῦ εἰς τὸν ἴδιον βαθμόν, ποὺ ἦτο καὶ ἀγγελιαφόρος τοῦ πατέρα του; Ἤ, τέ-

Ὁ Ἑρμῆς κλέπτων τοὺς βόας τοῦ Ἀπόλλωνος.
(Ρώμη, μέγαρον Doria)

λος, ἤθελαν νὰ συμβολίσουν δι' αὐτοῦ τὸν λάγνον θεόν, τὸν ἐραστὴν τῆς θεᾶς;».

Εἰς τὸν ὁμηρικὸν ὕμνον, τὸν ἀφιερωμένον εἰς τὴν 'Αφροδίτην, ὁ ποιητὴς λέγει ὅτι «οἱ σάτυροι καὶ ὁ εὐφυὴς φονεὺς τοῦ Ἄργου (ὁ Ἑρμῆς) ἑνώνονται ἐρωτικῶς μὲ τὰς Νύμφας, μέσα εἰς σκιερὰ καὶ μυστικὰ σπήλαια». Ἄλλωστε, ὅπως εἴδαμεν προηγουμένως, οἱ Ἑρμαῖ ἔφεραν φαλλούς. Πιθανῶς τὸ ἴδιον θὰ συνέβαινε καὶ μὲ τὸ ἀρχαιότατον ἄγαλμα τοῦ Ἑρμοῦ, ποὺ ὁ Κέκροψ εἶχεν ἀφιερώσει εἰς τὸν ναὸν τῆς Πολιάδος 'Αθηνᾶς. Ὁ Παυσανίας δὲν δίδει ἐπὶ τοῦ προκειμένου καμμίαν πληροφορίαν, διότι, ὅταν ἐπεσκέφθη τὸν ναόν, τὸ ἄγαλμα αὐτὸ ἦτο σκεπασμένον μὲ κλάδους μυρσίνης.

Ὁ Ἑρμῆς φέρων ἀσυνήθεις πτέρυγας καὶ τὸν πῖλον χαρακτηριστικοῦ σχήματος, τὸν ὁποῖον συχνάκις φοροῦν καὶ οἱ γήινοι ὁμότεχνοί του, οἱ κήρυκες.
(Μελανόμορφος ἀγγειογραφία)

Οἱ 'Αρκάδες, λαὸς βοσκῶν, ἐζητοῦσαν κυρίως ἀπὸ τὸν θεόν των νὰ εὐνοῇ τὴν αὔξησιν καὶ τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν ποιμνίων των. 'Αλλὰ τὸ κατ' ἐξοχὴν ἀναπαραγωγικὸν κατοικίδιον ζῷον εἶναι ὁ κριός. Κατέχει, λοιπόν, τὸ ζῷον αὐτὸ κυρίαρχον θέσιν εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ἑρμοῦ, ἀκόμη καὶ ἐντὸς τῆς 'Αρκαδίας, ὅπως διηγεῖται ὁ Παυσανίας. «Εἰς τὸν δρόμον τοῦ Λεχαίου (εἰς τὴν Κόρινθον) ὑπάρχει ἄγαλμα τοῦ Ἑρμοῦ μὲ ἕνα κριὸν δίπλα του. Σύμφωνα μὲ τὸν Ὅμηρον, ὁ Ἑρμῆς εἶναι θεὸς προστάτης καὶ φύλαξ τῶν ποιμνίων. 'Αναφέρουν ἐπίσης κάποιον μυστικὸν λόγον εἰς τὰς μυήσεις τῆς μητέρας θεᾶς, ὅσον ἀφορᾷ τὸν Ἑρμῆν καὶ τὸν κριόν του, δὲν ἠμπορῶ ὅμως νὰ τὸν εἴπω». Εἶναι πράγματι λυπηρὰ αὐτὴ ἡ ἐκδήλωσις αἰδημοσύνης ἐκ

μέρους τοῦ Παυσανίου, διότι ὅσα ἀπεσιώπησε θὰ μᾶς ἔδιδαν ἴσως σπουδαίας πληροφορίας ἐπὶ τοῦ θέματος.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν τράγον, τὸν ὁποῖον γενικώτερον ἀφιέρωναν εἰς τὴν Ἀφροδίτην, κατελογίσθη μεταξὺ τῶν συμβόλων τοῦ Ἑρμοῦ, χάρις, προφανῶς, εἰς τὸν λάγνον χαρακτῆρά του. Ἀθηναϊκὸν πήλινον εἰδώλιον παριστᾷ «τὸν θεὸν ὄρθιον, γενειοφόρον καὶ φέροντα χλαμύδα· εἰς τὸν ὦμόν του φέρει τράγον, μὲ μεγάλα κέρατα, τοῦ ὁποίου τὰ τέσσερα πόδια, ἑνωμένα, τὰ κρατεῖ μὲ τὸ ἀριστερὸ χέρι». Εἰς μίαν ἀγγειογραφίαν, ὁ Ἑρμῆς παρίσταται, μὲ τὸ κηρύκειον εἰς τὸ χέρι, καθισμένος ἐπάνω εἰς ἕνα τράγον. Τέ-

Ὁ Διόνυσος καθήμενος περιβάλλεται ὑπὸ τοῦ Ἑρμοῦ, τῆς Ἀθηνᾶς, τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Ἄρεως.

(Μελανόμορφος ἀγγειογραφία)

λος, μεταμορφωμένος εἰς τράγον, ὁ Ἑρμῆς ἐπετέθη κατὰ τῆς Πηνελόπης—ὄχι τῆς συζύγου τοῦ Ὀδυσσέως, ἀλλὰ ἄλλης, συνωνύμου της.

Διάδοσις τῆς λατρείας τοῦ Ἑρμοῦ

Εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Διὸς καὶ τῆς Μαίας πού, καθὼς ἐπιστεύετο, ἦτο ὁ πρῶτος ποὺ εἶχε προσφέρει θυσίαν εἰς τοὺς θεούς, προσεφέροντο πάρα πολλαὶ ἐκ μέρους ὅσων τὸν ἐλάτρευαν. Πλησιέστερος εἰς τοὺς θνητοὺς ἀπὸ τοὺς ἄλλους θεούς, ἐλάμβανεν ἀπὸ αὐτοὺς ποικιλωτάτας προσφοράς, αἱ ὁποῖαι δὲν ἦσαν ὅλαι αἱματηραί. Ὁ κριός, ὁ ἀμνός, ἡ αἶξ, ὁ ταῦρος, καὶ μερικὰ μέρη τοῦ χοίρου

ἦσαν τὰ ζῷα ποὺ κατὰ προτίμησιν ἐθυσίαζαν εἰς τὸν Ἑρμῆν. Εἰδικῶς, τοῦ προσέφεραν τὰς γλώσσας τῶν θυμάτων του, εἰς τὴν συνήθειαν δὲ αὐτὴν μερικοὶ ἐνόμισαν ὅτι ἐνυπάρχει ὑπαινιγμὸς διὰ τὴν ἰδιότητα τοῦ Ἑρμοῦ ὡς θεοῦ τῆς εὐγλωττίας. Ἐξ ἄλλου, ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ λατρεία του ἦτο διαδεδομένη κυρίως εἰς τὰς λαϊκὰς τάξεις, ὁ Ἑρμῆς ἱκανοποιεῖτο καὶ ἀπὸ τὰς πενιχρὰς εἰσφοράς. Τοῦ ἤρεσαν, ὡς ἐλέγετο, τὰ γλυκίσματα,—καὶ τοῦ προσέφεραν. Κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Ἀνθεστηρίων τοῦ προσέφεραν δοχεῖα γεμάτα ἀπὸ βρασμένα λαχανικά, τὸ ἴδιον δὲ συνέβαινε καὶ κατὰ τὴν τοποθέτησιν νέων Ἑρμῶν.

Ἡ λατρεία τοῦ Ἑρμοῦ ἐτελεῖτο εἰς εἰδικὰς ἑορτάς, τὰ Ἑρμαῖα. Δὲν γνωρίζομεν πολλὰ πράγματα περὶ αὐτῶν. Εἰς αὐτὰς συμμετεῖχε κυρίως ἡ νεολαία διὰ τῆς ὀργανώσεως γυμνικῶν παιδιῶν, ἀπὸ τὰς ὁποίας κυριωτέρα ἦτο ἡ λαμπαδηδρομία. Ἑρμαῖα ἐτελοῦντο, κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, εἰς Ἀθήνας, Σαλαμῖνα, Τανάγραν, Ἀχαΐαν, Φενεὸν καὶ Κυλλήνην τῆς Ἀρκαδίας, Ἄργος, Δῆλον καὶ Κρήτην.

Ὁ Ἑρμῆς δὲν εἶχε πολλοὺς ναοὺς εἰδικῶς ἀφιερωμένους εἰς αὐτόν, συχνὰ δὲ ἡ λατρεία του συνεδέετο μὲ τὴν λατρείαν ἑνὸς ἢ περισσοτέρων ἄλλων θεοτήτων. Τὸ περιφημότερον ἱερὸν τοῦ θεοῦ ἦτο ἐκεῖνο, ποὺ εὑρίσκετο εἰς τὸ ὄρος Κυλλήνη, τόπον τῆς γεννήσεώς του. Ὁ ναὸς αὐτὸς εἶχεν ἱδρυθῆ, ὡς ἐλέγετο, εἴτε ἀπὸ τὸν Κυλλῆνα, υἱὸν τοῦ Ἐλάτου, εἴτε ἀπὸ τὸν Λυκάονα. Ἐκεῖ ὑπῆρχε ξόανον τοῦ Ἑρμοῦ, ὕψους ὀκτὼ ποδῶν. Ἄλλος ναὸς τοῦ θεοῦ ὑπῆρχεν εἰς Φενεόν, ἀναφέρεται δὲ καὶ ἕνας εἰς τὴν Τεγέαν.

Τὸ περίφημον ἄγαλμα τοῦ Ἑρμοῦ, ἔργον τοῦ Πραξιτέλους, τὸ ὁποῖον ἡ καλὴ τύχη διέσωσε μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, εὑρίσκετο εἰς τὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ ναὸν τῆς Ἥρας. Ἀγάλματα τοῦ θεοῦ ὑπῆρχαν ἀκόμη, ὡς ἀναφέρεται ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς, εἰς Ἄργος, Σπάρτην, Κόρινθον, Σικυῶνα καὶ Φεράς. Εἰς τὴν τελευταίαν πόλιν ὑπῆρχε καὶ μαντεῖον. Εἰς τὰς Ἀθήνας εὑρίσκετο τὸ ἄγαλμα, ποὺ ὁ Κέκροψ εἶχε τοποθετήσει εἰς τὸν ναὸν τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς. Ἄλλο ἦτο τοποθετημένον πλησίον τῆς Ποικίλης στοᾶς, (Ἑρμῆς Ἀγοραῖος), ἄλλο εἰς τὴν εἴσοδον τῆς Ἀκροπόλεως, ἐθεωρεῖτο δὲ ἔργον τοῦ Σωκράτους καὶ εὑρίσκετο πλησίον τῶν Προπυλαίων.

Εἰς τὰς Θήβας, εἰς ἕνα ἀπὸ τοὺς ναούς της, ὑπῆρχεν ἄγαλμα τοῦ Ἑρμοῦ, ἔργον τοῦ Φειδίου. Εἰς τὴν Τανάγραν ὁ θεὸς εἶχε δύο ἱερά. Τὸ ἓν ἀπὸ αὐτὰ ἦτο ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ἑρμῆν Πρόμαχον. Ἐλέγετο ὅτι, ὅταν οἱ Εὐβοεῖς ἐπετέθησαν κατὰ τῆς πόλεως, ὁ Ἑρμῆς ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐφήβων ἔτρεψε τὸν ἐχθρὸν εἰς φυγήν.

Ἴχνη τῆς λατρείας τοῦ Ἑρμοῦ εὑρίσκονται καὶ εἰς τὴν Θεσσα-

λίαν, τὴν Φωκίδα, τὰς κυριωτέρας νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Οἱ κάτοικοι τῆς Σαμοθράκης ἰσχυρίζοντο ὅτι εἶχαν ὡς ἐπώνυμον τὸν Σάωνα, υἱὸν τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς Νύμφης Ρήνης.

Ὅσον ἀφορᾶ τὰ σύμβολα τοῦ Ἑρμοῦ, ἀνεφέραμεν ἤδη τὰ σπουδαιότερα ἀπὸ αὐτά, τὸ κηρύκειον καὶ τὸν κριόν. Ἐκτὸς αὐτῶν εἶναι καὶ τὰ πτερωτὰ πέδιλα καὶ ὁ πέτασος, ἀναμφιβόλως σύμβολα τῆς ταχύτητος τοῦ κήρυκος τῶν θεῶν. Κατὰ τὸν μῦθον, τὰ σανδάλια ἦσαν ἐφεύρεσις τοῦ Ἑρμοῦ. Τὰ εἶχε κατασκευάσει πλέκων λεπτοὺς κλάδους μυρίκης καὶ μυρσίνης. Ὅσον ἀφορᾶ τὸν πέτασον,

Ὁ Ἑρμῆς προσπαθεῖ νὰ κλέψῃ τὴν Ἰὼ ἀπὸ τὸν Ἄργον.
(Πίναξ τοῦ Rubens, Μουσεῖον τῆς Δρέσδης)

οὗτος ἦτο τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς ὅλων, ὅσοι ζοῦν εἰς τὸ ὕπαιθρον, τῶν βοσκῶν καὶ τῶν ταξιδιωτῶν, οἱ ὁποῖοι ἰδιαιτέρως ἐλάτρευαν τὸν Ἑρμῆν.

Σχεδὸν ὅλα τὰ κατοικίδια ζῷα ἦσαν ἀφιερωμένα εἰς τὸν Ἑρμῆν, ὁ ὁποῖος, εἰς τοὺς πρώτους χρόνους, ἦτο κυρίως θεὸς τῶν βοσκῶν καὶ τῶν ποιμένων. Ἀλλὰ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πρόβατα, τὰς αἶγας, τοὺς σκύλους, τοὺς ἵππους καὶ τοὺς ἡμιόνους, καὶ ἡ ἔλαφος καὶ ὁ ἀγριόχοιρος καὶ ὁ λέων ἦσαν ἀφιερωμένοι εἰς αὐτόν. Ἀπὸ τὰ φυτά, ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα ἀπεδίδοντο εἰδικαὶ ἰδιότητες καὶ διὰ τὰ ὁποῖα ὡμιλήσαμεν ἤδη, σύμβολα τοῦ Ἑρμοῦ ἐθεωροῦντο ἡ παπαρούνα, ἡ μυρσίνη καὶ ἡ ἐλαία.

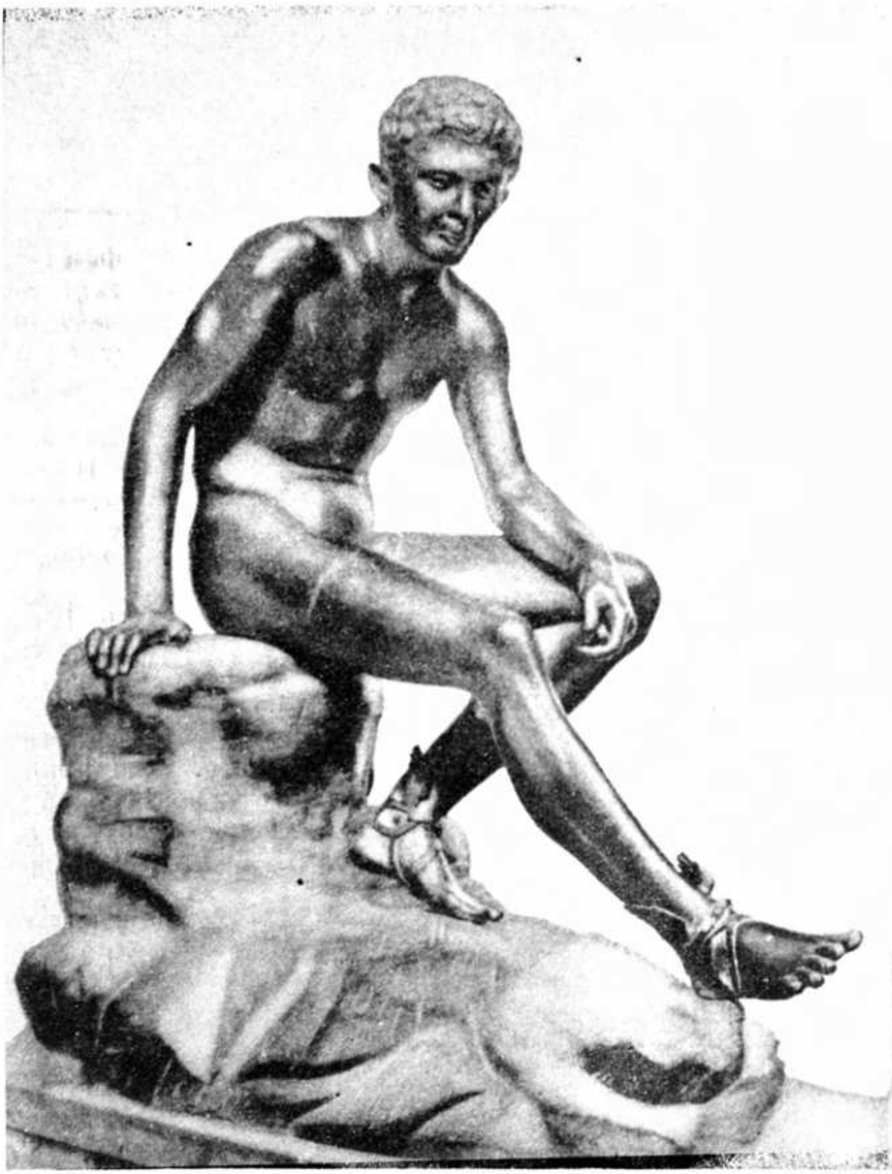

Ὁ Ἑρμῆς ὡς ψυχοπομπὸς παραδίδει τὴν Εὐρυδίκην εἰς τὸν Ὀρφέα.
(Ἀνάγλυφον τῆς ἐπαύλεως Albani, Ρώμη)

Τέλος, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κηρύκειον, ὁ Ἑρμῆς κρατεῖ ἐνίοτε ξίφος, δρέπανον, δίσκον, κυρίως δὲ δερμάτινον βαλλάντιον (πουγγί).

Αἱ κυριώτεραι καλλιτεχνικαὶ παραστάσεις

Εἴδαμεν, προκειμένου περὶ τῶν Ἑρμῶν, πῶς οἱ πρωτόγονοι σωροὶ λίθων ἀντικατεστάθησαν σιγὰ-σιγὰ μὲ ὀρθογωνίους στήλας, αἱ ὁποῖαι ἔφεραν εἰς τὴν κορυφήν των κεφαλὴν Ἑρμοῦ. Παραλλήλως μὲ τὰ μνημεῖα αὐτὰ ὑπῆρχαν, ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων, ξόανα τοῦ υἱοῦ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Μαίας. Τὰ μόνα ἀπὸ τὰ ξύλινα

Ἑρμῆς ἀναπαυόμενος ἐπὶ βράχου.
(Ἄγαλμα τοῦ Μουσείου τῆς Νεαπόλεως)

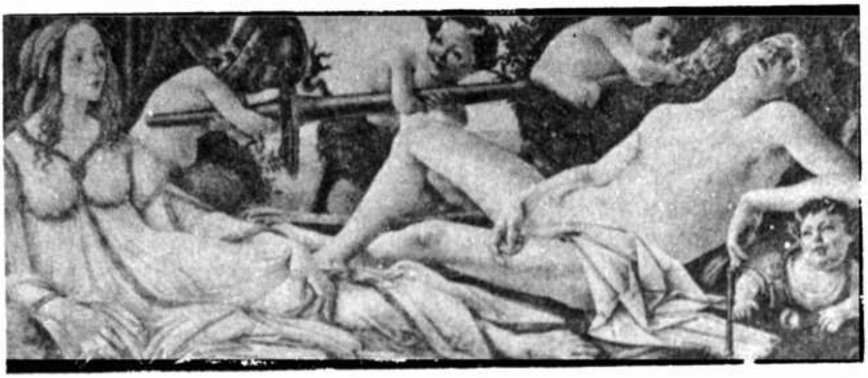
αὐτὰ ἀγάλματα, διὰ τὰ ὁποῖα διεσώθη μνεία μέχρις ἡμῶν, εἶναι ἐκεῖνα ποὺ εὑρίσκοντο εἰς τὸ Ἄργος καὶ εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις ναὸν τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς. Τὸ πρῶτον ἐθεωρεῖτο ἔργον τοῦ Ἐπειοῦ.

Ἔχομεν καλυτέρας πληροφορίας ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἔργα δύο καλλιτεχνῶν, ποὺ ἔζησαν τὸν πέμπτον αἰῶνα π. Χ., τοῦ Ὀνάτα

καὶ τοῦ Καλάμιδος. Ὁ πρῶτος εἶχε κάμει διὰ τοὺς **Φενεάτας** ἕνα Ἑρμῆν, ὁ ὁποῖος ἐκρατοῦσε κάτω ἀπὸ τὴν μασχάλην του κριόν. Τὸ ἄγαλμα αὐτὸ εὑρίσκετο εἰς τὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ ναὸν τοῦ Διός. Ὁ Κάλαμις εἶχε κάμει ἕνα Ἑρμῆν κριοφόρον, δηλαδὴ μὲ τὸν κριὸν ἐπάνω εἰς τοὺς ὤμους του. Σύγχρονος περίπου τοῦ Ὀνάτα καὶ τοῦ Καλάμιδος ὁ Φειδίας, εἶχε κάμει ἕνα ἄγαλμα τοῦ Ἑρμοῦ διὰ τὸ Ἰσμήνιον, περίφημον ναὸν τῶν Θηβῶν. Εἶχεν ἐπίσης παραστήσει τὸν θεὸν εἰς μίαν ἀπὸ τὰς μετόπας τοῦ Παρθενῶνος. Ἡ φωκικὴ πόλις Λυσιμάχεια εἶχεν ἕνα Ἑρμῆν, ἔργον τοῦ Πολυκλείτου, τοῦ ὁποίου ἀνευρέθη πλησίον τοῦ Annecy χάλκινον ἀντίγραφον. Σύμφωνα μὲ μερικοὺς ἐπιστήμονας, ὁ δισκοβόλος τοῦ Βατικανοῦ εἶναι καὶ αὐτὸς ἕνας Ἑρμῆς.

Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Ὀλυμπίας ἀνεκαλύφθη, τὸ 1877, ἓν ἀπὸ τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαίας γλυπτικῆς, ὁ Ἑρμῆς τοῦ Πραξιτέλους. Ἐξιδανικευμένος τύπος τοῦ ἐφήβου, ὁ θεὸς κρατεῖ εἰς τὸ δεξιὸ χέρι τὸν Διόνυσον εἰς παιδικὴν ἡλικίαν, ὑποτίθεται δὲ ὅτι εἰς τὸ ἀριστερὸ ἐκράτει σταφυλήν. Τέλος, δύο ἄλλοι μεγάλοι Ἕλληνες καλλιτέχναι ἐπεδόθησαν εἰς ἀναπαραστάσεις τοῦ Ἑρμοῦ, ὁ Σκόπας καὶ ὁ Λύσιππος. Εἰς τὸν τελευταῖον ἀποδίδεται τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἑρμοῦ, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Λούβρου, καὶ εἰς τὸ ὁποῖον ὁ θεὸς παρίσταται δένων τὰ σανδάλιά του.

Ὁ Ἑρμῆς εἰκονίζεται ἐπίσης εἰς πολυαρίθμους ἀγγειογραφίας. Εἰς τὰ ἀρχαιότερα ἀγγεῖα παρίσταται ὡς ὥριμος ἄνδρας, γενειοφόρος. Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, ὅμως, οἱ ἀγγειογράφοι τὸν παριστάνουν ὁλονὲν νεώτερον, τονίζουν δὲ τὴν σωματικήν του τελειότητα. Κατέχομεν ἐπίσης παραστάσεις τοῦ Ἑρμοῦ εἰς νομίσματα. Τέλος, ὁ θεὸς εἰκονίζεται εἰς ἀνάγλυφα, ὅπως εἰς τὴν ζωφόρον τοῦ Παρθενῶνος καὶ τὸν θρόνον τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας, ἀμφότερα ἔργα τοῦ Φειδίου. Μία παράστασις τοῦ Ἑρμοῦ Ψυχοπομποῦ ὑπάρχει εἰς ἕνα κίονα τοῦ ἐν Ἐφέσῳ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος. Εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς παραστάσεις, ὁ Ἑρμῆς προσωποποιεῖ τὸν τύπον τῆς νεότητος. Μήπως, ἄλλωστε, δὲν ἦτο ὁ θεός, ποὺ ἐπροτιμᾶτο ἀπὸ τοὺς νέους καὶ τῶν δύο φύλων, οἱ ὁποῖοι, εἰς πλείστας περιπτώσεις, δὲν παρέλειπαν νὰ τοῦ προσφέρουν τὰ δείγματα τῆς λατρείας των;

Ἀφροδίτη καὶ Ἄρης ἀναπαυόμενος, ἐνῷ οἱ Ἔρωτες παίζουν μὲ τὰ ὅπλα του.
(Πίναξ τοῦ Botticelli ἐν Λονδίνῳ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

ΑΡΗΣ

I. ΜΥΘΟΙ ΣΧΕΤΙΚΟΙ ΜΕ ΤΟΝ ΑΡΗΝ

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἑλληνικὰς θεότητας, διὰ τὰς ὁποίας ἐγένετο λόγος μέχρι τοῦδε, ὁ Ἄρης δὲν προκαλεῖ εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἀνθρώπων καμμίαν συμπάθειαν. Εἶναι μία προσωπικότης κτηνώδης, ἀγρία, προσωποποιεῖ δὲ τὴν φρικτοτέραν μάστιγα τῆς ἀνθρωπότητος: τὸν πόλεμον. Διψασμένος γιὰ αἷμα, ὁ Ἄρης δὲν εὐχαριστεῖται παρὰ εἰς τὸν ὀρυμαγδὸν τῶν μαχῶν, εἰς τὰς ὁποίας εὑρίσκει πεδίον ἐλευθέρας δράσεως ἡ ἄλογος μανία του. Καμμία εὐγένεια δὲν ὑπάρχει εἰς αὐτόν· μόνον τὸ ἔνστικτον τὸν ὁδηγεῖ.

Ἀκόμη καὶ ἡ ἐντιμότης εἶναι ἄγνωστος εἰς αὐτόν, τόσον ὥστε, ἂν ἡ ἀνάγκη τὸ ἀπαιτήσῃ, καταπολεμεῖ ἐκείνους, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχεν ὑποσχεθῆ νὰ τοὺς βοηθήσῃ. Δι' αὐτὸ τὸν μισοῦν οἱ ἄλλοι θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου, ἀκόμη καὶ ὁ πατέρας του. «Μοῦ εἶσαι ὁ πιὸ μισητὸς ἀπὸ ὅλους τοὺς κατοίκους τοῦ Ὀλύμπου», τοῦ λέγει ὁ Ζεύς, «γιατὶ πάντα σοῦ ἀρέσουν οἱ ἔριδες, οἱ πόλεμοι, οἱ μάχες... Ἔτσι σκληρόκαρδος ποὺ εἶσαι, ἂν εἶχες ἄλλον πατέρα, θὰ εἶχες ξεπέσει ἀπὸ πολὺν καιρὸ στὴν τελευταία σειρὰ τῶν κατοίκων τοῦ οὐρανοῦ».

Ὁ ποιητὴς τοῦ ὁμηρικοῦ ὕμνου τοῦ ἀφιερωμένου εἰς τὸν Ἄρην

προσεπάθησε, εἶναι ἀλήθεια, νὰ ἀντιδράσῃ κατὰ τῆς ἀντιλήψεως ποὺ ἦτο γενικῶς διαδεδομένη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διὰ τὸν θεὸν τοῦ πολέμου, καὶ λέγει: «Πανίσχυρε Ἄρη, θεὲ μὲ τὴ χρυσῆ περικεφαλαία, μὲ τὴν ὁρμητικὴ ψυχὴ καὶ τὸ δυνατὸ χέρι, σωτῆρα πόλεων, στήριγμα τοῦ Ὀλύμπου, πατέρα τῆς πολεμόχαρης Νίκης, συνεργάτη τῆς Θέμιδος, τιμωρὲ τῶν ἀνταρτῶν, ἀρχηγὲ τῶν δικαίων, βασιλιὰ τῆς ἀνδρείας... ἄκουσε, σύμμαχε τῶν θνητῶν, ...κάμε ὥστε νὰ κατορθώσω νὰ διώξω ἀπὸ τὸ μυαλό μου τὴ θλιβερὴ δειλία καὶ νὰ κυριαρχήσω μὲ τὸ πνεῦμά μου τὶς ἀπατηλὲς παρορμήσεις τῆς ψυχῆς. Βοήθησέ με νὰ συγκρατῶ τὴν πικρὴ ὀργή, ποὺ θὰ μὲ ὡδηγοῦσε σὲ φοβερὲς συγκρούσεις... Δῶσέ μου τὸ ἀληθινὸ θάρρος καὶ εὐδόκησε, ὥστε νὰ ζήσω κάτω ἀπὸ τοὺς γλυκοὺς νόμους τῆς εἰρήνης, ἀφοῦ γλυτώσω ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν μου καὶ τῶν βιαίων Μοιρῶν!».

Γέννησις τοῦ Ἄρεως

Ὅλοι οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ἀπὸ συμφώνου, θεωροῦν τὸν Ἄρην μοναδικὸν νόμιμον υἱὸν τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας. «Εἶσαι γιός μου, ἡ γυναίκα μου σὲ γέννησε», μὲ αὐτὴν τὴν φράσιν ἀπευθύνεται, εἰς τὴν «Ἰλιάδα», ὁ Ζεὺς πρὸς τὸν Ἄρην, ὄχι χωρὶς πικρίαν, ἀφοῦ εἰς μερικοὺς στίχους προηγουμένως τὸν κατηγορεῖ ὅτι ἔχει «τὸ ἀγύριστο κεφάλι» τῆς μητέρας του. Μόνος ὁ Ὀβίδιος ἀναφέρει, διὰ τὴν γέννησιν τοῦ Ἄρεως, ἕνα διαφορετικὸν μῦθον, προωρισμένον ἀκριβῶς νὰ ὑπογραμμίσῃ τὴν ἀσυμφωνίαν ποὺ ἐπικρατοῦσε μεταξὺ τοῦ ὑπάτου τῶν θεῶν καὶ τῆς συζύγου του. Σύμφωνα μὲ αὐτόν, ἡ Ἥρα ἐγέννησε τὸν Ἄρην χωρὶς τὴν συνεργασίαν τοῦ Διός, μὲ τὴν ἁπλῆν ἐπαφὴν θαυμαστοῦ ἄνθους τῆς πεδιάδος τοῦ Ὠλενοῦ. Ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ ὑπενθυμίζει τὸν μῦθον τὸν σχετικὸν μὲ τὴν γέννησιν τῶν δύο ἄλλων παιδιῶν τῆς Ἥρας. Κατ' αὐτόν, ἡ σύζυγος τοῦ Διὸς ἐγέννησε τὴν Ἥβην ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἔφαγεν ἄγρια μαρούλια, τὸν δὲ Ἥφαιστον χωρὶς σαρκικὴν ἐπαφήν.

Ἄρης καὶ Ἀθηνᾶ

Αἱ σχέσεις τοῦ Ἄρεως, αἱ ὁποῖαι μὲ τὰς ἄλλας θεότητας εἶναι ἐλάχιστα φιλικαί, μὲ τὴν Ἀθηνᾶν εἶναι σαφῶς ἐχθρικαί. Ἡ θεὰ τῆς σοφίας καὶ τοῦ λόγου, θεὰ πολεμικὴ καὶ αὐτή, ἀλλ' ὄχι τοῦ ἀλόγου καὶ ἀγρίου πολέμου, δὲν ἠμποροῦσε παρὰ νὰ εἶναι ἀντίπαλος τοῦ αἱμοχαροῦς θεοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ μανία ἦτο ἀπεριόριστος. Εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτόν, τοῦ ὁποίου τὰ κυριώτερα ἐπεισόδια λαμ-

βάνουν χώραν κάτω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς Τροίας, νικήτρια ἀνεδείχθη ἡ 'Αθηνᾶ.

'Ο Ἄρης εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς τὴν μητέρα του Ἥραν καὶ εἰς τὴν 'Αθηνᾶν νὰ συμμετάσχῃ εἰς τὸν πόλεμον ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Παρὰ τὴν ὑπόσχεσίν του ὅμως, ἔδωσε τὴν βοήθειάν του εἰς τοὺς Τρῶας. Πάλλων πελώριον δόρυ, ἐμφανίζεται πότε ἐνώπιον τοῦ Ἕκτορος πότε ὄπισθεν αὐτοῦ. Οἱ Ἕλληνες, στερούμενοι τῆς παρουσίας τοῦ 'Αχιλλέως, δὲν ἠμποροῦν νὰ ἀντισταθοῦν εἰς τὴν ἐπίθεσιν. Ἡ Ἥρα βλέπει τὰ συμβαίνοντα, καλεῖ τὴν 'Αθηνᾶν καὶ ἀνέρχονται μαζὶ εἰς τὸν Ὄλυμπον. 'Εκεῖ ἡ Ἥρα ἐρωτᾷ τὸν Δία: «Πανίσχυρε, θὰ θυμώσῃς, ἂν διώξω τὸν Ἄρη ἀπὸ τὴ μάχη

Ὁ Ἑρμῆς καταβάλλων γίγαντα.
(Μελανόμορφος λήκυθος)

βαρειὰ πληγωμένο;». Ὁ κυρίαρχος τοῦ Ὀλύμπου τῆς ἀπαντᾷ: «Ὄχι, στεῖλε ἐναντίον του τὴν 'Αθηνᾶν· αὐτὴ ξέρει νὰ τὸν σιγυρίζῃ». 'Εξησφαλισμένη διὰ τὴν συγκατάθεσιν τοῦ πατρός της, ἡ 'Αθηνᾶ ὁρμᾷ εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης. Συντάσσεται παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Διομήδους καί, διὰ νὰ εἶναι ἀόρατος, φορεῖ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ Ἅδου, τὴν κυνῆν. Ἡ μάχη ἀρχίζει μεταξὺ τοῦ Ἄρεως καὶ τοῦ προστατευομένου τῆς θεᾶς. «Ὁ Ἄρης πρῶτος, διψασμένος γιὰ αἷμα, σκύβει μπροστὰ καὶ ρίχνει ἐπάνω ἀπὸ τὰ ἡνία καὶ τὸν ζυγὸν τοῦ ἅρματος τὸ χάλκινον δόρυ του. Ἡ 'Αθηνᾶ ὅμως, μὲ τὸ δυνατὸ χέρι της, τὸ σπρώχνει καὶ τὸ κάμνει νὰ κτυπήσῃ εἰς τὸ κενόν. Τότε ὁ ρωμαλέος Διομήδης ρίπτει τὸ ἰδικόν

του δόρυ καὶ ἡ Ἀθηνᾶ τὸ κατευθύνει εἰς τὰ πλευρὰ τοῦ θεοῦ τοῦ πολέμου. Τὸ κτύπημα ἐπιτυγχάνει, ὁ θεὸς τραυματίζεται, καὶ ὅταν ὁ Διομήδης τραβᾶ τὸ δόρυ του, ὁ τρομερὸς Ἄρης βγάζει μιὰ κραυγὴ τόσο δυνατή, ποὺ κατατρόμαξε Ἕλληνας καὶ Τρῶας, γιατὶ ἦταν σὰν νὰ ἐφώναζαν μαζί, μέσα στὴν ὁρμὴ τῆς μάχης, ἐννέα ἢ δέκα χιλιάδες πολεμισταί». Ἔπειτα ἀπὸ αὐτό, ὁ Ἄρης ἐγκαταλείπει τὴν μάχην, ἀνέρχεται εἰς τὸν Ὄλυμπον καὶ παραπονεῖται δριμύτατα κατὰ τῆς Ἀθηνᾶς, ἀλλ' ἐπισύρει αὐστηρὰν ἀπάντησιν ἐκ μέρους τοῦ Διός, ὁ ὁποῖος, πάντως, συγκατατίθεται νὰ θεραπευθῇ ὁ Ἄρης διὰ τοῦ ἰατροῦ τῶν θεῶν Παιῶνος.

Ὅταν ἤρχισεν ἡ τελικὴ μάχη, ἡ ὁποία θὰ ἔκρινε τὴν τύχην τῆς Τροίας, οἱ θεοὶ ἐχωρίσθησαν εἰς δύο στρατόπεδα. Μὲ τοὺς Ἕλληνας συνετάχθησαν ἡ Ἥρα, ἡ Ἀθηνᾶ, ὁ Ποσειδῶν, ὁ Ἑρμῆς καὶ ὁ Ἥφαιστος. Μὲ τοὺς Τρῶας «ὁ Ἄρης μὲ τὴν ἀστραφτερὴ περικεφαλαία, ὁ Ἀπόλλων μὲ τὰ μακριὰ μαλλιά, ἡ ὑπερήφανη γιὰ τὰ βέλη της Ἄρτεμις, ἡ Λητώ, ὁ Ξάνθος καὶ ἡ Ἀφροδίτη». «Ἔξαφνα», λέγει ὁ Ὅμηρος, «οἱ θεοὶ συγκρούονται μὲ τρομερὸ κρότο. Πρῶτος ὁ Ἄρης ὁρμᾷ κατὰ τῆς Ἀθηνᾶς καί, μὲ τὸ δόρυ στὸ χέρι, τῆς ἀπευθύνει αὐτὰ τὰ ὑβριστικὰ λόγια : Γιατί, ἀδιάντροπη σκύλα, προκαλεῖς καβγάδες ἀνάμεσα στοὺς θεούς; Ἡ ἀναίδειά σου εἶναι ἄφθαστη, ἡ καρδιά σου γεμάτη ἐγωισμό. Ἐλπίζω πὼς τώρα θὰ πληρώσῃς τὸ κακὸ ποὺ ἔκαμες. Καί, λέγοντας αὐτά, χτυπᾷ τὴν αἰγίδα, ὅπλο τρομερὸ ποὺ δὲν τὸ περνᾶ οὔτε ὁ κεραυνὸς τοῦ Διός. Ἡ θεὰ ὀπισθοχωρεῖ καὶ παίρνει ἀπὸ τὴν πεδιάδα μιὰν πελώρια πέτρα, ποὺ κάποτε οἱ ἄνθρωποι τὴν εἶχαν στήσει ἐκεῖ γιὰ σύνορο. Τὴ ρίχνει καὶ χτυπᾶ στὸ λαιμὸ τὸ θεὸ τοῦ πολέμου. Τὰ γόνατα τοῦ Ἄρη λυγίζουν. Πέφτει καὶ μὲ τὸ κορμί του σκεπάζει ἑπτὰ πλέθρα. Τὰ μαλλιά του γεμίζουν χώματα».

Ἡ Ἀφροδίτη σπεύδει εἰς βοήθειαν τοῦ Ἄρεως «ποὺ βογγᾶ καὶ δὲν κατορθώνει νὰ συνέλθῃ», τὸν παίρνει ἀπὸ τὸ χέρι καὶ θέλει νὰ τὸν ὁδηγήσῃ ἔξω ἀπὸ τὸ πεδίον τῆς μάχης. Ἀλλά, κατόπιν ὑποδείξεως τῆς Ἥρας, ἡ Ἀθηνᾶ «ἀφίνει τὸ χέρι της νὰ πέσῃ ἐπάνω εἰς τὸ στῆθος τῆς Ἀφροδίτης. Τὰ γόνατα τῆς θεᾶς λυγίζουν καὶ τώρα οἱ δύο θεοὶ κείτονται ξαπλωμένοι στὰ γόνιμα χωράφια».

Εἰς μίαν ἄλλην περίπτωσιν, ὁ Ἄρης ὑποχωρεῖ πρὸ τῆς ἐπιμονῆς τῆς Ἀθηνᾶς καὶ δὲν πραγματοποιεῖ τὰ σχέδια ἐκδικήσεως ποὺ τοῦ ὑπηγόρευεν ὁ θάνατος τοῦ υἱοῦ του Ἀσκαλάφου. Εἶχεν ἤδη δώσει ἐντολὴν εἰς τὸν Δεῖμον καὶ τὸν Φόβον νὰ ζεύξουν τὰ ἄλογά τους. Καὶ ἀσφαλῶς θὰ εἶχε κάμει μέγα κακόν, στρέφων τὴν ὀργὴν τοῦ Διὸς ἐναντίον ὅλων τῶν θεῶν ἀδιακρίτως, ἂν ἡ Ἀθηνᾶ, φοβουμένη δι' ὁλόκληρον τὸν Ὄλυμπον, δὲν εἶχε κατέλθει

ἀπὸ τὸν θρόνον της καὶ δὲν εἶχε σταθῆ εἰς τὸ κατώφλι τοῦ θεϊκοῦ ἀνακτόρου. Ἐκεῖ, ἀπέσπασεν ἀπὸ τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἄρεως τὴν περικεφαλαίαν του, ἀπὸ τοὺς ὤμους του τὴν ἀσπίδα του, ἀπὸ τὰ χέρια του τὸ πελώριον δόρυ του. Τοῦ ἔδειξε τὰς τρομερὰς συνεπείας, ποὺ θὰ εἶχεν ἡ πραγματοποίησις τῶν σχεδίων του καὶ τελικῶς μετέπεισε τὸν ὁρμητικὸν Ἄρην νὰ καθήσῃ πάλιν εἰς τὸν θρόνον του.

Ἄρης καὶ Ἡρακλῆς

Νικημένος ἀπὸ τὴν Ἀθηνᾶν, ὁ Ἄρης δὲν ἔχει περισσοτέραν ἐπιτυχίαν εἰς τοὺς ἀγῶνάς του κατὰ τοῦ Ἡρακλέους, εἰς τὸν ὁποῖον

Ὁ Ἑρμῆς κρατῶν κηρύκειον καὶ μεταφέρων λύραν. (Ἐρυθρόμορφον ἀγγεῖον)

Ὁ Ἑρμῆς ἀσχολεῖται μὲ τὴν κατασκευὴν κηρυκείου. (Ἐρυθρόμορφον ἀγγεῖον)

ἄλλως τε ἡ πολυφίλητος κόρη τοῦ Διὸς παρέχει ἐνίοτε βοήθειαν. Γενικῶς, εἰς σύγκρουσιν μὲ τὸν ἔνδοξον ἥρωα, ἔρχονται τὰ παιδιὰ τοῦ Ἄρεως· ὑποκύπτουν, ὅμως, παρὰ τὴν βοήθειαν τοῦ θεοῦ τοῦ πολέμου. Ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ, γνωστότεροι εἶναι οἱ μῦθοι τοῦ Κύκνου καὶ τοῦ Διομήδους τοῦ Θρακός.

Ὁ Κύκνος ἦτο υἱὸς τοῦ Ἄρεως καὶ τῆς Πελοπείας. Ἄγριος καὶ σκληρός, ἐπετίθετο ἐναντίον ἐκείνων ποὺ ἐταξίδευαν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Θερμοπυλῶν—Τεμπῶν. Ἤθελε νὰ ἐγείρῃ ναὸν πρὸς τιμὴν τοῦ πατέρα του, μὲ τὰ κρανία των. Χωρὶς δισταγμόν, ὁ Κύκνος ἐπετέθη καὶ κατὰ τοῦ Ἡρακλέους. Ὁ Ἄρης ἔσπευσεν ἀμέσως νὰ τὸν βοηθήσῃ. Ὁ ἥρως κατ' ἀρχὰς ὑπεχώρησεν, ὅταν ὅμως ἔφυγεν ὁ Ἄρης, ἐπετέθη κατὰ τοῦ Κύκνου καὶ τὸν ἐθανάτωσεν. Εἰς τὴν «Ἀσπίδα», ὁ Ἡσίοδος διηγεῖται τὴν περιπέτειαν κάπως δια-

φορετικά. Λέγει ὅτι ὁ Κύκνος, γαμβρὸς τοῦ Κήυκος ἐπετέθη κατὰ τοῦ Ἡρακλέους, ἀπὸ συμφώνου μὲ τὸν Ἄρην. Τὴν στιγμὴν τῆς συναντήσεως ὁ Ἡρακλῆς ἐπέβαινεν ἅρματος, ποὺ τὸ ὡδηγοῦσεν ὁ Ἰόλαος. Τὸ ἓν ἀπὸ τὰ ἄλογα ἦτο ὁ Ἀρίων.

Ὁ ἥρως, ἀφοῦ ἐφόρεσε τὰ ὅπλα ποὺ τοῦ εἶχαν δώσει οἱ θεοὶ καὶ ἔρριψεν εἰς τὴν πλάτην του τὴν φαρέτραν γεμάτην βέλη, κατῆλθεν ἀπὸ τὸ ἅρμα. Ἐσκότωσε τὸν Κύκνον καὶ ἐτραυμάτισε τὸν Ἄρην εἰς τὸν μηρόν. Ὁ θεὸς τοῦ πολέμου ἐτράπη ἀμέσως εἰς φυγὴν πρὸς τὸν Ὄλυμπον.

Ὁ πενθερός του καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ μέρους ἐκείνου ἔθαψαν τὸ σῶμα τοῦ Κύκνου. Ἀλλά, κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀπόλλωνος, τὰ νερὰ τοῦ Ἀμάρου παρέσυραν τὸν τάφον. Ἐλέγετο ἀκόμη ὅτι ματαίως ἡ Ἀθηνᾶ προσεπάθησε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Ἄρην ἀπὸ τὰ ἐκδικητικά του σχέδια κατὰ τοῦ Ἡρακλέους. Δι' αὐτό, ὅταν ὁ Ἄρης ἐπετέθη κατὰ τοῦ ἥρωος, ἡ Ἀθηνᾶ ἔσπευσεν εἰς βοήθειάν του καὶ ἔκαμε νὰ παρεκκλίνῃ τὸ δόρυ τοῦ θεοῦ τοῦ πολέμου.

Ὁ Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος ὁμιλεῖ δι' ἄλλον Κύκνον, υἱὸν τοῦ Ἄρεως καὶ τῆς Πυρήνης. Αὐτὸς ἐπροκάλεσε τὸν Ἡρακλέα εἰς ἀγῶνα. Ὁ Ἄρης ἠθέλησε νὰ βοηθήσῃ τὸν υἱόν του καὶ νὰ κατακαύσῃ τὸν ἥρωα, ἕνας κεραυνὸς ὅμως, ποὺ ἐρρίφθη ἀπὸ τὸν Δία ἀνάμεσά τους, τοὺς ἐχώρισεν.

Ὁ μῦθος τοῦ φόνου τοῦ Διομήδους, ἄλλου υἱοῦ τοῦ Ἄρεως, ἀπὸ τὸν Ἡρακλέα, μᾶς μεταφέρει εἰς Θρᾴκην, χώραν βάρβαρον, ἡ ὁποία θεωρεῖται ἐνίοτε τόπος προελεύσεως τοῦ θεοῦ τοῦ πολέμου. Βασιλεὺς τῶν Βιστώνων ὁ Διομήδης, ἔτρεφε τὰς φορβάδας του μὲ ἀνθρώπινον κρέας. Ὁ Ἡρακλῆς ἐπῆρε τὰ ἄλογα τοῦ Διομήδους καὶ τὰ ἔφερε πρὸς τὸ μέρος τῆς θαλάσσης. Οἱ Βίστωνες, μὲ τὸν Διομήδην ἐπὶ κεφαλῆς, ἐπετέθησαν τότε κατὰ τοῦ Ἡρακλέους, ἀλλὰ ἐνικήθησαν καὶ ὁ βασιλεύς των εὗρε τὸν θάνατον.

Αἱ Στυμφαλίδες ὄρνιθες ποὺ, ὅπως τὰ ἄλογα τοῦ Διομήδους, ἐτρέφοντο μὲ ἀνθρώπινον κρέας, εἶχαν, ὡς ἐλέγετο, ἀνατραφῆ ἀπὸ τὸν Ἄρην. Ἡ ἐξόντωσίς των ἀπετέλεσεν ἕνα ἀπὸ τοὺς δώδεκα ἄθλους τοῦ Ἡρακλέους, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ Ἀθηνᾶ ἐβοήθησε τὸν ἥρωα. Τοῦ ἔδωσε τὰ χάλκινα κύμβαλα, ὁ κρότος τῶν ὁποίων ἐφόβισε τὰς ὄρνιθας καὶ τὰς ἠνάγκασε νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς κρύπτας των. Εὔκολα, κατόπιν, τὰς ἐσκότωσεν ὁ Ἡρακλῆς μὲ τὰ βέλη του.

Ὁ Ἄρης καὶ οἱ Ἀλῳάδαι

Παρὰ τὴν τεραστίαν δύναμίν του, ὁ Ἄρης ἔπαιξε δευτερεύοντα ρόλον εἰς τὴν Γιγαντομαχίαν. Τὸ μόνον ποὺ εἶναι γνωστὸν διὰ

τὴν δρᾶσίν του κατ' αὐτὴν εἶναι, ὅτι ἐσκότωσεν ἓν ἀπὸ τὰ τερατῶδη ἐκεῖνα ὄντα, τὸν Μίμαντα. Περισσότερον ταπεινωτικὴ δι' αὐτὸν εἶναι ἡ περιπέτεια, τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ἥρως εἰς τὸν μῦθον τῶν 'Αλῳαδῶν, τὸν ὁποῖον ἀνεφέραμεν εἰς τὸ περὶ 'Ερμοῦ κεφάλαιον. 'Ο ῏Ωτος καὶ ὁ 'Εφιάλτης συνέλαβαν τὸν θεὸν τοῦ πολέμου αἰχμάλωτον. Ὅπως λέγουν μερικοὶ συγγραφεῖς, τὰ πρᾶγμα συ-

'Ερμῆς κριοφόρος.
('Ερυθρόμορφος κύλιξ)

νέβη ἐνῷ οἱ δύο γίγαντες προσεπάθουν νὰ ἀναρριχηθοῦν εἰς τὸν οὐρανὸν ἐπισωρεύοντες τὴν Ὄσσαν ἐπὶ τοῦ 'Ολύμπου καὶ τὸ Πήλιον ἐπὶ τῆς Ὄσσης. Ὅπως λέγουν ἄλλοι, οἱ 'Αλῳάδαι, ἐπιφορτισμένοι ἀπὸ τὴν 'Αφροδίτην νὰ φυλάσσουν τὸν Ἄδωνιν, ἔκλεισαν τὸν Ἄρην εἰς χαλκίνην φυλακὴν πρὸς τιμωρίαν του διὰ τὸν φόνον τοῦ 'Αδώνιδος. Εἴδαμεν ἤδη πῶς ἀπηλευθερώθη ἀπὸ τὸν

Ἑρμῆν, ἔπειτα ἀπὸ αἰχμαλωσίαν δέκα τριῶν μηνῶν. Ντροπιασμένος, ὁ Ἄρης, δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐμφανισθῇ ἀμέσως εἰς τὸν Ὄλυμπον, καὶ ἐκρύβη, μόλις ἀπηλευθερώθη, μεταξὺ τῶν βράχων τῆς νήσου Νάξου.

Ὁ Ἄρης καὶ ὁ Ἄρειος Πάγος

Ἀπὸ τὴν κόρην τοῦ Κέκροπος Ἄγλαυρον, διὰ τὴν ὁποίαν ὡμιλήσαμεν εἰς τὸν μῦθον τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ἐριχθονίου, ὁ Ἄρης εἶχεν ἀποκτήσει μίαν κόρην, τὴν Ἀλκίππην. Αὐτὴν τὴν ἐβίασεν ὁ Ἁλιρρόθιος, υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος. Ἐκδικούμενος τὴν κόρην του, ὁ Ἄρης ἐσκότωσε τὸν βιαστήν. Κατόπιν τούτου, ὁ Ποσειδῶν προσέφυγεν εἰς τὸ συμβούλιον τῶν θεῶν καὶ ἐζήτησε τὴν τιμωρίαν τοῦ ἐνόχου. Τὸ δικαστήριον συνῆλθεν εἰς ἕνα λοφίσκον πλησίον τῆς Ἀκροπόλεως. Ὁ Ἄρης ἠθωώθη ἀλλά, ὅπως ὁ Ἀπόλλων μετὰ τὸν φόνον τοῦ Πύθωνος, ὑπεχρεώθη νὰ ὑποβληθῇ εἰς ἐξαγνισμὸν καὶ νὰ ὑπηρετήσῃ ἐπὶ ἓν χρονικὸν διάστημα ὡς δοῦλος. Ἀργότερον καθιερώθη, ὅπως αἱ ποινικαὶ ὑποθέσεις ἐκδικάζωνται εἰς τὸν λόφον ποὺ ἔφερε τὸ ὄνομά του (Ἄρειος Πάγος=βράχος τοῦ Ἄρεως).

Σύμφωνα μὲ ἄλλον μῦθον, ὅμως, ὁ Ἄρειος Πάγος ὤφειλε τὸ ὄνομά του εἰς διαφορετικὸν γεγονός. Αἱ περίφημοι πολεμίστριαι, αἱ Ἀμαζόνες, ἦσαν, ὡς ἐλέγετο, κόραι τοῦ Ἄρεως. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θησέως, κατέκλυσαν τὴν Ἀττικήν, κατέλαβαν τὰς Ἀθήνας καὶ προσέφεραν εἰς τὸν πατέρα των θυσίαν ἐπάνω εἰς τὸν λόφον, ὁ ὁποῖος ἀφιερώθη, ἀπὸ τότε, εἰς αὐτόν.

Ὁ Ἄρης καὶ ὁ μῦθος τοῦ Κάδμου

Ὁ μυθικὸς ἥρως, ὁ ἱδρυτὴς τῶν Θηβῶν, ἐπέσυρε τὴν ὀργὴν τοῦ Ἄρεως, ἐπειδὴ ἐσκότωσεν ἕνα δράκοντα, ποὺ ἐλυμαίνετο τὴν χώραν του καὶ πού, ὡς ἐλέγετο, εἶχε γεννηθῇ ἀπὸ τὴν ἕνωσιν τοῦ θεοῦ μὲ τὴν Νύμφην Τελφοῦσσαν. Πρὸς ἐξαγνισμὸν διὰ τὸν φόνον αὐτόν, ὁ Κάδμος ὑπεχρεώθη νὰ ὑπηρετήσῃ τὸν Ἄρην ὡς δοῦλος ἐπὶ ἓν ἔτος. Ὁ Ἄρης καὶ ἡ Ἀθηνᾶ ἔδωσάν εἰς τὸν ἥρωα τὸ ἥμισυ τῶν ὀδόντων τοῦ δράκοντος, τὸ ὑπόλοιπον δὲ ἥμισυ εἰς τὸν Αἰήτην. Κατόπιν διαταγῆς τοῦ Ἄρεως, ὁ Κάδμος ἔσπειρε τὰ δόντια εἰς ὠργωμένον ἀγρόν. Ἀπὸ τὴν γῆν ἐφύτρωσαν ἄνθρωποι ὡπλισμένοι, μὲ ἀγρίαν μορφήν. Τρομαγμένος ὁ Κάδμος τοὺς ἐλιθοβόλησε. Μόλις ἐκεῖνοι ᾐσθάνθησαν ὅτι τοὺς ἐκτυποῦσαν, ἐπετέθησαν οἱ μὲν κατὰ τῶν δὲ καὶ ἀλληλοεξωντώθησαν. Πέντε μόνον ἀπὸ αὐτοὺς διεσώθησαν, εἶναι δὲ ἀπὸ τότε γνωστοί, αὐτοὶ καὶ οἱ

ἀπόγονοί των, μὲ τὸ ὄνομα Σπαρτοί. Ὁ Κάδμος τοὺς ἔκαμε πολίτας τῆς πόλεως ποὺ ἵδρυσε. Σύμφωνα μὲ τὸν μῦθον, εἶχαν ὡς διακριτικὸν σημεῖον ἓν ἀκόντιον τυπωμένον ἐπάνω εἰς τοὺς ὤμους των.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Ἄρης συνεφιλιώθη μὲ τὸν Κάδμον καὶ τοῦ ἔδωσεν ὡς σύζυγον τὴν κόρην του Ἁρμονίαν, μητέρα τῆς ὁποίας ἦτο ἡ Ἀφροδίτη. Ὅλοι οἱ θεοὶ παρέστησαν εἰς τοὺς γάμους τοῦ Κάδ-

Ἄρης καὶ Ἀθηνᾶ.
(Πίναξ τοῦ Βερονέζε, Βερολῖνον)

μου καὶ τῆς Ἁρμονίας καὶ προσέφεραν δῶρα εἰς τὴν κόρην τοῦ Ἄρεως. Ὁ Ἀπόλλων καὶ αἱ Μοῦσαι ἔψαλλαν, οἱ δὲ κάτοικοι τῶν Θηβῶν ἔδειχναν, κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, τὸ μέρος ὅπου αὐτὸ εἶχε συμβῆ. Μεταξὺ τῶν δώρων ἦσαν εἷς πέπλος καὶ ἓν περιδέραιον, ἔργα τοῦ Ἡφαίστου, τὰ ὁποῖα ὅμως ἐπρόκειτο νὰ φέρουν δυστυχίαν εἰς ὅσους τὰ ἐφοροῦσαν.

Παρὰ τὴν συμφιλίωσιν, ὁ Ἄρης παρέμεινεν ἐχθρὸς τοῦ Κάδμου καὶ τῶν ἀπογόνων του. Ὅλα τὰ δεινά, τὰ ὁποῖα ἐν συνεχείᾳ ἐπέπεσαν κατὰ τῆς γενεᾶς τοῦ ἱδρυτοῦ τῶν Θηβῶν, ἀπεδίδοντο εἰς τὸν Ἄρην. Θὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ αὐτὰ περισσότερον λεπτομερειακῶς εἰς τὸ περὶ Θηβαϊκῶν μύθων κεφάλαιον.

Ἄρης καὶ Ἀφροδίτη

Φαίνεται ὅτι ἀνέκαθεν τὸ ἀσθενὲς φῦλον ᾐσθάνετο ἰδιαιτέραν ἕλξιν πρὸς τοὺς πολεμιστάς. Ἡ ἑλληνικὴ Μυθολογία παρέχει ἓν παράδειγμα εἰς τὰ πρόσωπα τῆς Ἀφροδίτης, θεᾶς τοῦ ἔρωτος, καὶ τοῦ Ἄρεως, θεοῦ τοῦ πολέμου. Μερικοὶ συγγραφεῖς λέγουν ὅτι ἡ Ἀφροδίτη ἦτο σύζυγος τοῦ Ἄρεως. Ἄλλοι, ἀντιθέτως, ἀναφέρουν ὡς σύζυγόν της τὸν Ἥφαιστον, τοῦ ὁποίου ὁ Ἄρης ὑπῆρξεν ὁ εὐτυχὴς ἀντεραστής. Ὁ ποιητὴς τῆς «Ὀδυσσείας» ψάλλει τοὺς ἔρωτας τοῦ Ἄρεως καὶ τῆς ὡραίας Ἀφροδίτης, οἱ ὁποῖοι ἠνώθησαν μυστικὰ εἰς τὸ ἀνάκτορον τῆς θεᾶς. Ὁ Ἄρης ἔκαμε πολλὰ δῶρα καὶ ἀτίμασε τὴν κλίνην τοῦ Ἡφαίστου. Ἀλλὰ ὁ Ἥλιος εἶδε τί ἐγίνετο καὶ εἰδοποίησε τὸν σύζυγον. Μόλις ἤκουσε τὴν ὀδυνηρὰν πληροφορίαν, ὁ Ἥφαιστος, ἐσκέφθη πῶς νὰ ἐκδικηθῇ. «Κατεβαίνει στὸ σιδηρουργεῖον του καὶ κατασκευάζει δεσμά, ποὺ κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ οὔτε νὰ τὰ λύσῃ, οὔτε νὰ τὰ μεταθέσῃ, οὔτε νὰ τὰ σπάσῃ. Γεμᾶτος θυμὸν κατὰ τοῦ Ἄρεως, πηγαίνει, μόλις ἐτελείωσε τὸ ἔργον, στὸ συζυγικὸ δωμάτιον. Ἐκεῖ κρεμᾷ τὰ δεσμὰ ἀπὸ τὰς δοκοὺς καὶ αὐτά, ἀόρατα ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς θεούς, περιβάλλουν σὰν ἱστὸς ἀράχνης τὴν κλίνην του. Ἀφοῦ ἐτελείωσε, προσποιεῖται ὅτι πηγαίνει εἰς τὴν Λῆμνον, ὑπέροχη πολιτεία ποὺ τὴν ἀγαπᾷ περισσότερο ἀπὸ κάθε τι στὸν κόσμο. Ὁ Ἄρης τὸν παρακολουθεῖ, τὸν βλέπει ποὺ φεύγει καὶ τρέχει στὸ ἀνάκτορον, γεμᾶτος ἀπὸ τὶς ἐπιθυμίες, ποὺ τοῦ ἐμπνέει ἡ ὡραία Κυθηρεία. Ἡ γελαστὴ θεὰ ἦταν ἐκεῖ. Ὁ Ἄρης μπαίνει στὴν κατοικία της, παίρνει τὸ χέρι της καὶ τῆς λέγει: «Ἔλα, ἀγαπημένη μου, πᾶμε στὸ κρεββάτι. Ὁ Ἥφαιστος δὲν εἶναι ἐδῶ. Χωρὶς ἀμφιβολία θὰ ἔχῃ φθάσει κιόλας στὴ Λῆμνο καὶ θὰ εὑρίσκεται ἀνάμεσα στοὺς Σιντίους μὲ τὴ βάρβαρη γλῶσσα». Εἶπε, καὶ ἡ Ἀφροδίτη βρίσκει πὼς εἶναι ὡραῖο νὰ πλαγιάσῃ μαζί του. Ἀνεβαίνουν στὸ κρεββάτι καὶ ξαφνικὰ τὰ δεσμά, ποὺ εἶχεν ἑτοιμάσει ὁ μεγάλος τεχνίτης, κλείνουν. Οἱ δυὸ θεοὶ δὲν μποροῦν πιὰ οὔτε νὰ χωρισθοῦν, οὔτε νὰ κινηθοῦν. Καταλαβαίνουν πὼς τρόπος νὰ ξεφύγουν δὲν ὑπάρχει».

Ὁ Ἥφαιστος, ὁ ὁποῖος στὸ ἀναμεταξὺ εἶχεν ἐπιστρέψει, συγκαλεῖ ὅλους τοὺς θεοὺς νὰ παραστοῦν εἰς τὸ θέαμα τῶν δύο ἐραστῶν

πού εἶχαν συλληφθῆ εἰς τὴν παγίδα του. Φωνάζει. «Πανίσχυρε Δία, καὶ σεῖς εὐτυχισμένοι ἀθάνατοι, τρέξετε, ἐλᾶτε νὰ γελάσετε καὶ νὰ ἀηδιάσετε. Ἐπειδὴ εἶμαι ἀνάπηρος, ἡ κόρη τοῦ Διός, ἡ Ἀφροδίτη, μὲ περιφρονεῖ διαρκῶς καὶ προτιμᾷ τὸν ἄγριο Ἄρη, πού εἶναι ὡραῖος καὶ εὐκίνητος. Δὲν εἶναι, ὅμως, λάθος δικό μου πού εἶμαι ἀνάπηρος· εἶναι λάθος τῶν γονέων μου, πού δὲν ἔπρεπε νὰ μὲ κάμουν ἔτσι. Κοιτᾶχτε τους πῶς ἔχουν ἀποκοιμηθῆ χαϊδεύοντας ὁ ἕνας τὸν ἄλλο. Στενοχωροῦμαι, φυσικά, πού τοὺς βλέ-

Ἄρης καὶ Ἀθηνᾶ σπεύδοντες πρὸς ἀποστολήν τινα.
(Μελανόμορφον ἀγγεῖον)

πω, ἀλλὰ πιστεύω πὼς πολὺ γρήγορα αὐτὴ ἡ ἀνάπαυσις δὲν θὰ τοὺς εἶναι εὐχάριστη, οὔτε γιὰ μιὰ στιγμή, καὶ πὼς δὲν θὰ θέλουν πιὰ τὸ κρεββάτι μου, μολονότι ἀγαπιοῦνται πολύ».

Ὅλοι οἱ θεοὶ τρέχουν, ἡ αἰδημοσύνη ὅμως συγκρατεῖ τὰς θεὰς εἰς τὴν κατοικίαν των. «Οἱ θεοὶ σταματοῦν στὴν πόρτα. Ἀπέραντο γέλιο ξεσπᾷ ἀνάμεσα στοὺς εὐτυχισμένους ἀθανάτους, μόλις βλέπουν τὰ ἔργα τοῦ Ἡφαίστου».

Μόνον κατόπιν τῆς ἐπιμονῆς τῶν ἄλλων θεῶν καὶ τῆς ὑποσχέσεως τοῦ Ἄρεως ὅτι θὰ καταβάλῃ τὴν ἀποζημίωσιν τῆς μοι-

χείας, ὁ Ἥφαιστος ἐδέχθη νὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς ἐνόχους ἀπὸ τὰ δεσμὰ ποὺ παρέλυαν τὰς κινήσεις των. Ἡ Ἀφροδίτη ἔτρεξεν ἀμέσως νὰ κρυφθῇ εἰς τὴν Κύπρον, ὁ δὲ Ἄρης εἰς τὴν Θρᾴκην, χώραν ἀγρίαν, ποὺ ἤρεσεν ἰδιαιτέρως εἰς τὸν θεὸν καὶ ἀπὸ τὴν ὁποίαν, ὡς ἐλέγετο, κατήγετο.

Σύζυγος ἢ ἐραστὴς τῆς Ἀφροδίτης, ὁ Ἄρης ζηλεύει τρομερά. Δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑποφέρῃ τὸ πάθος τῆς θεᾶς διὰ τὸν ὡραῖον Ἄδωνιν καὶ μεταμορφώνεται εἰς ἀγριόχοιρον, διὰ νὰ σκοτώσῃ ἐκεῖνον, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ θαυμασία καλλονή του ἔγινεν αἰτία νὰ τὸν ἐρωτευθοῦν ἡ Ἀφροδίτη καὶ ἡ Περσεφόνη.

Ὁ μῦθος τοῦ Οἰνομάου

Ἀπὸ τὴν Νύμφην Ἄρπιναν, κόρην τοῦ ποταμοῦ Ἀσωποῦ, ὁ Ἄρης ἀπέκτησεν υἱόν, τὸν Οἰνόμαον, ἥρωα περιφήμου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα μύθου. Ὁ Οἰνόμαος εἶχε μίαν κόρην, ὡραιοτάτην, τὴν Ἱπποδάμειαν, τὴν ὁποίαν εἶχαν ζητήσει πολλοὶ εἰς γάμον. Ὁ Οἰνόμαος, ὅμως, ἠρνεῖτο ἐπιμόνως νὰ συγκατατεθῇ. Σύμφωνα μὲ μερικοὺς συγγραφεῖς, ἡ ἄρνησίς του ὠφείλετο εἰς ζήλειαν, διότι καὶ ὁ ἴδιος ἦτο ἐρωτευμένος μὲ τὴν Ἱπποδάμειαν καὶ ἤλπιζε νὰ τὴν κρατήσῃ διὰ παντὸς πλησίον του. Σύμφωνα μὲ ἄλλην ἐκδοχήν, ἡ ἄρνησις τοῦ Οἰνομάου εἶχεν ὡς αἰτίαν χρησμόν, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ γαμβρός του θὰ τὸν ἐσκότωνε.

Διὰ νὰ ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τοὺς ὑποψηφίους μνηστῆρας, ὁ Οἰνομάος δὲν ἠρνεῖτο ἀπ' εὐθείας, ἀλλὰ τοὺς ὑπέβαλλεν εἰς δοκιμασίαν, εἰς τὴν ὁποίαν εὕρισκαν τὸν θάνατον. Ὁ Οἰνόμαος εἶχεν ἀπὸ τὸν πατέρα του Ἄρην δύο ἵππους «ταχυτέρους τοῦ ἀνέμου». Τοὺς ἐζεύγνυεν εἰς τὸ ἅρμα του, κατόπιν δὲ ὑπεδείκνυεν εἰς τὸν μνηστῆρα νὰ ἐπιβῇ ἄλλου ἅρματος, μαζὶ μὲ τὴν Ἱπποδάμειαν, καὶ νὰ διατρέξῃ τὸ μεταξὺ Πίσης καὶ Κορίνθου διάστημα.

Μετὰ τὴν ἐκκίνησιν τοῦ μνηστῆρος, ὁ Οἰνόμαος, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὡς ἡνίοχον τὸν Μυρτίλον, υἱὸν τοῦ Ἑρμοῦ, τὸν κατεδίωκε καί, πρᾶγμα εὔκολον δι' ἅρμα μὲ τοιούτους ἵππους καὶ ἡνίοχον, τὸν κατέφθανε. Τότε ὁ Οἰνόμαος ἐπήδα καταγῆς καὶ μὲ ἓν κτύπημα τοῦ δόρατος ἐσκότωνε τὸν θρασὺν ποὺ εἶχε τολμήσει νὰ δεχθῇ τὴν πρόκλησιν. Κατόπιν ἔκοπτε τὴν κεφαλήν του καὶ τὴν ἐκάρφωνεν εἴτε εἰς τὴν εἴσοδον τῆς κατοικίας του, εἴτε εἰς τοὺς στύλους τοῦ ναοῦ τοῦ Ἄρεως ἢ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ποσειδῶνος. Μὲ τὰ φοβερὰ αὐτὰ παραδείγματα, ὁ Οἰνόμαος ἤλπιζεν ὅτι θὰ ἀπεθάρρυνε τοὺς μνηστῆρας καὶ θὰ ἀπέτρεπε τὸ μοιραῖον, ποὺ τοῦ εἶχε προείπει ὁ χρησμός. Ματαίως, ὅμως.

Δώδεκα ἢ δέκα τρεῖς νέοι εἶχαν οὕτω τερματίσει τὸν βίον,

ὅταν παρουσιάσθη ὁ Πέλοψ. Ἡ τύχη αὐτοῦ ἦτο διάφορος. Ἡ Ἱπποδάμεια τὸν ἐρωτεύθη καὶ ἔπεισε τὸν Μυρτίλον, ἐρωτευμένον καὶ αὐτὸν μαζί της, νὰ ἀφαιρέση τὰ καρφιὰ ποὺ ἐστερέωναν τὸν ἄξονα τοῦ ἅρματος τοῦ Οἰνομάου, ὥστε νὰ μὴ δυνηθῆ ὁ πατέρας

Ἄρης, Ἀφροδίτη καὶ Ἔρωτες.
(Τοιχογραφία τῆς Πομπηίας)

της νὰ τοὺς φθάση. Τὰ πράγματα ἔγιναν ὅπως ἐσχεδίασεν ἡ ἐρωτευμένη νέα. Ὁ Οἰνόμαος ἔπεσεν ἀπὸ τὸ ἅρμα του καὶ περιεπλάκη εἰς τὰ ἡνία. Οἱ συγγραφεῖς διηγοῦνται διαφοροτρόπως τὰ τοῦ θανάτου του. Σύμφωνα μὲ μερικοὺς ἐσκοτώθη ἀπὸ τὸν Πέλοπα· προτοῦ ἐκπνεύση, ὅμως, κατηράσθη τὸν Μυρτίλον νὰ ἀποθάνη

ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ νικητοῦ. Αὐτὸς ἐξεπλήρωσε τὴν κατάραν, κατ' ἄλλον μῦθον ὅμως ἐχάρισε τὴν ζωὴν εἰς τὸν Μυρτίλον κατόπιν παρακλήσεως τῆς Ἱπποδαμείας. Μία ἄλλη ἐκδοχὴ περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Οἰνομάου, λέγει ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Ἄρεως, αἰσχυνόμενος διὰ τὴν ἧττάν του, ηὐτοκτόνησε.

Μελέαγρος καὶ Ἀταλάντη

Ὁ Μελέαγρος, ὁ ἥρως τοῦ μύθου τοῦ σχετικοῦ μὲ τὸν Καλυδώνιον κάπρον, ἦτο υἱὸς τοῦ Ἄρεως καὶ τῆς Ἀλθαίας, νομίμου συζύγου τοῦ Οἰνέως. «Μόλις ἦτο ἑπτὰ ἡμερῶν», λέγει ὁ Ἀπολλόδωρος, «ὅταν οἱ Μοῖρες ἦλθαν καὶ εἶπαν ὅτι θὰ ἀπέθνησκεν, εὐθὺς ὡς ἕνας δαυλός, ποὺ εὑρίσκετο στὴ φωτιά, θὰ ἐκαίετο ἐντελῶς. Ἡ Ἀλθαία, ποὺ τὰ ἄκουσε αὐτά, ἐτράβηξε τὸν δαυλὸ ἀπὸ τὴ φωτιά, τὸν ἔσβησε καὶ τὸν ἔβαλε εἰς ἕνα κιβώτιον». Εἶχεν οὕτω εἰς χεῖράς της τὴν ζωὴν τοῦ υἱοῦ της. Ἰδοὺ ὑπὸ ποίας συνθήκας ἡ Ἀλθαία, ὀργισθεῖσα κατὰ τοῦ Μελεάγρου, προεκάλεσε τὸν θάνατόν του.

Κατὰ τὴν προσφορὰν κάποιας θυσίας εἰς τοὺς θεούς, ὁ Οἰνεὺς ἐλησμόνησε τὴν Ἄρτεμιν, ἡ ὁποία ἐξεδικήθη ἀμέσως. «Μέσα στὸ θυμό της», λέγει ὁ Ὅμηρος, «ἔστειλεν ἕναν τρομερὸ ἀγριόχοιρο, μὲ φοβεροὺς χαυλιόδοντας, ποὺ ἐπροξενοῦσε πολλὲς ζημίες στὰ χωράφια τοῦ Οἰνέως καὶ ἐξερρίζωνε τὰ δέντρα». «Ἦταν τρομερὸ ζῶο καὶ δὲν ἀρκοῦσαν λίγοι ἄνθρωποι γιὰ νὰ τὸ ἐξοντώσουν». Διὰ νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν περιοχὴν ἀπὸ τὴν τρομερὰν μάστιγα, ὁ Οἰνεὺς διωργάνωσε μέγα κυνήγιον. Εἰς αὐτὸ προσεκλήθησαν, μεταξὺ ἄλλων, καὶ ἐξέχουσαι προσωπικότητες, οἱ Διόσκουροι, ὁ Θησεύς, ὁ Πειρίθους, ὁ Πηλεὺς καὶ οἱ θεῖοι τοῦ Μελεάγρου, δηλαδὴ οἱ ἀδελφοὶ τῆς Ἀλθαίας. Μία νεαρὰ παρθένος, ἡ Ἀταλάντη, διακρίνεται μεταξὺ ὅλων διὰ τὴν ταχύτητα καὶ τὴν ἐπιδεξιότητά της. Πληγωμένος ἀπὸ αὐτήν, ὁ ἀγριόχοιρος ὑποκύπτει ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰ κτυπήματα τοῦ Μελεάγρου. Αὐτὸς τότε, κατακαιόμενος ἀπὸ τὸν ἔρωτα διὰ τὴν ἐπιτηδείαν κυνηγόν, τῆς προσφέρει τὰ τρόπαια τοῦ κυνηγίου, τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ δέρμα τοῦ ἀγριοχοίρου. Ἀλλ' οἱ θεῖοι του διαμαρτύρονται ἐντονώτατα. Διεκδικοῦν δι' αὐτοὺς τοὺς ἰδίους τὰ προσφερθέντα εἰς τὴν Ἀταλάντην, ὁ Μαλέαγρος ὅμως ὑπερασπίζεται τὴν νέαν. Κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν συμπλοκήν, οἱ ἀδελφοὶ τῆς Ἀλθαίας πίπτουν ὑπὸ τὰ πλήγματα τοῦ ἀνεψιοῦ των. Ἔξω φρενῶν ἡ μητέρα τοῦ Μελεάγρου ρίπτει εἰς τὴν φωτιὰν τὸν δαυλόν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐξαρτᾶται ἡ ζωὴ τοῦ υἱοῦ της, καὶ εὐθὺς ἀμέσως ὁ Μελέαγρος ἀποθνήσκει.

Ὁ μῦθος τοῦ Μελεάγρου ἀναφέρεται διαφορετικὰ εἰς τὴν Ἰλιάδα. Μὴ ἀρκουμένη εἰς τὸν ἀγριόχοιρον, ποὺ εἶχε στείλει εἰς τὰ κτήματα τοῦ Οἰνέως, ἡ Ἄρτεμις «ὑπεκίνησε μεγάλον πόλεμον μεταξὺ Αἰτωλῶν καὶ Κουρήτων, διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀγριοχοίρου. Ὅσον καιρὸν ἐπολεμοῦσεν ὁ Μελέαγρος, ὁ εὐνοούμενος τοῦ Ἄρεως, οἱ Κουρῆτες ἐνικῶντο. Ὅταν ὅμως ἡ ὀργή, ποὺ φουσκώνει καμμιὰ φορὰ ἀκόμη καὶ τὶς καρδιὲς τῶν σοφῶν, μπῆκε στὴν ψυχὴ τοῦ Μελεάγρου ἐναντίον τῆς μητέρας του Ἀλθαίας, ὁ νέος ἔπαυσε νὰ πολεμᾷ καὶ ἔμεινε κοντὰ στὴ γυναῖκα

Ἄρης καὶ Ἀθηνᾶ.
(Πίναξ τοῦ Δαβίδ, Λοῦβρον)

του Κλεοπάτρα. Ξαπλωμένος σ' ἕνα κρεββάτι κοντά της, ὁ Μελέαγρος ἔδιδε τροφὴ στὸν καταραμένο θυμό του, ποὺ τὸν εἶχε προκαλέσει ἡ κατάρα τῆς Ἀλθαίας. Αὐτή, συντριμμένη ἀπὸ τὸ θάνατο τῶν ἀδελφῶν της, παρακαλοῦσε τοὺς θεούς, χτυποῦσε μὲ τὰ δυό της χέρια τὴ γῆ, καὶ γονατιστή, ποτίζοντας τὸ χῶμα μὲ τὰ δάκρυά της, ἱκέτευε τὸν Ἅδη καὶ τὴν Περσεφόνη νὰ θανατώσουν τὸν γιὸ ποὺ εἶχε γεννήσει.

»Στὰ βάθη τοῦ Ἐρέβους, ἡ Ἐρινύς, θεὰ μὲ ἀμείλικτη καρδιά, ἄκουε. Καὶ σὲ λίγο, οἱ Κουρῆτες ἔφθασαν στὰ τείχη τῆς πόλεως.

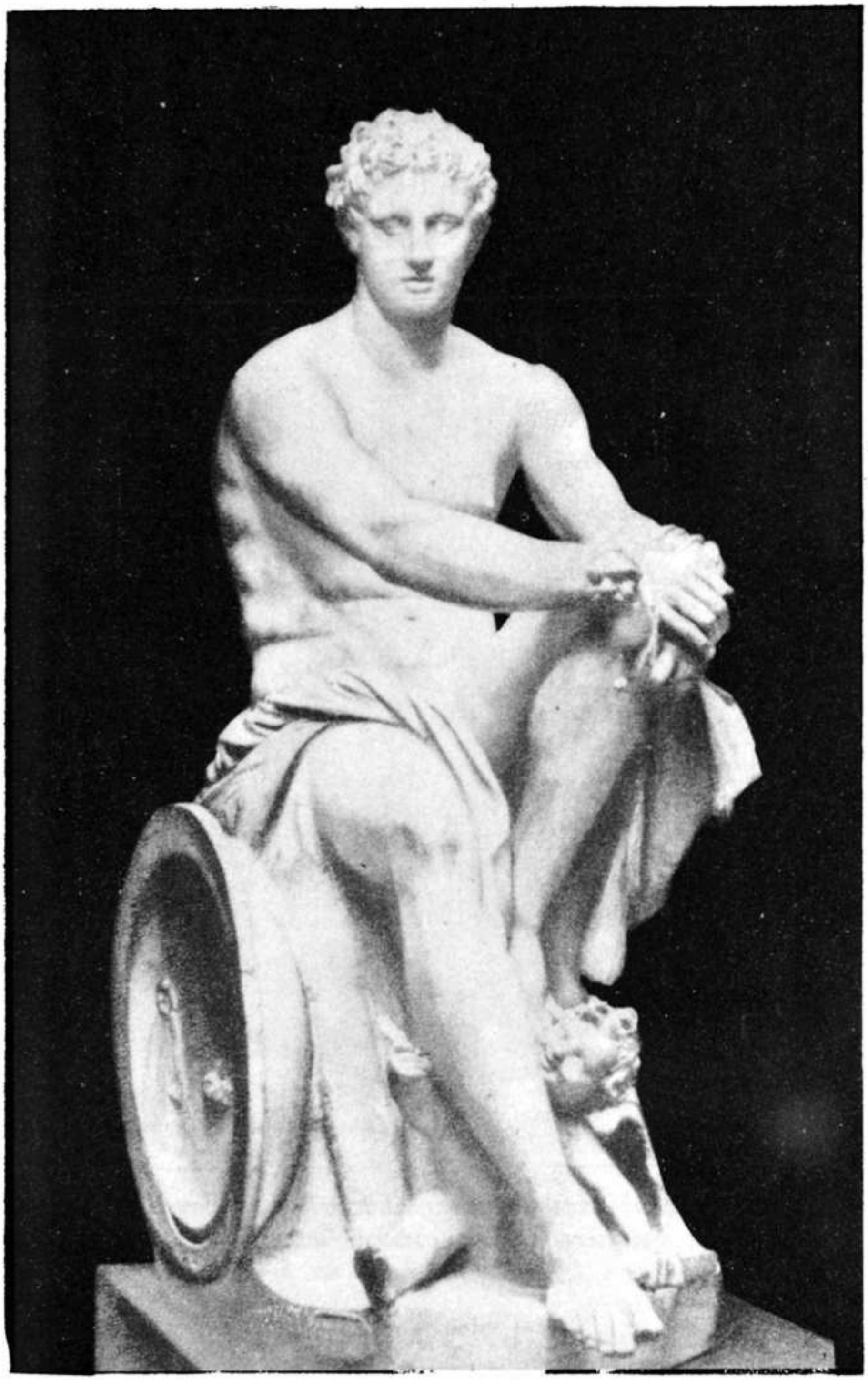
Ὁ ὀρυμαγδὸς καὶ ἡ συμπλοκὴ ἔχουν ἤδη φθάσει στὰ τείχη τῆς πόλεως. Οἱ προύχοντες παρακαλοῦν τὸν Μελέαγρο. Τοῦ στέλλουν τοὺς ἱερεῖς τῶν θεῶν νὰ τοῦ ποῦν πὼς εἶναι ἀνάγκη νὰ βγῆ νὰ πολεμήση. Ὁ γέρο-Οἰνεὺς ἰδίως, στὸ κατώφλι τοῦ συζυγικοῦ δωματίου, χτυπᾷ τὶς χονδρὲς πόρτες καὶ τὸν ἱκετεύει ἐπὶ ὧρες πολλές. Οἱ ἀδελφές του, ἡ σεβαστή του μητέρα, ἔρχονται κι αὐτὲς καὶ τὸν παρακαλοῦν. Τοὺς διώχνει ὅλους. Οἱ καλύτεροι φίλοι του τὸν ἱκετεύουν κι αὐτοί. Ματαίως. Ὁ Μελέαγρος εἶναι ἀμετάπειστος, ἐφ' ὅσον τὸ συζυγικὸ δωμάτιο δὲν ἀπειλεῖται. Κάποτε ὅμως οἱ Κουρῆτες παραβιάζουν τὰ τείχη καὶ παραδίδουν τὴν πόλι στὶς φλόγες.

»Τότε ἡ ὡραία σύζυγος τοῦ Μελεάγρου τὸν παρακαλεῖ κι αὐτὴ μὲ δάκρυα στὰ μάτια. Τοῦ μιλεῖ γιὰ τὰ δεινὰ μιᾶς πολιτείας, ποὺ τὴν παίρνει ὁ ἐχθρός, γιὰ τοὺς σκοτωμένους ἄνδρες, γιὰ τὰ κατεστραμμένα καὶ καμένα σπίτια, γιὰ τὰ παιδιὰ καὶ τὶς καλλίζωνες γυναῖκες, ποὺ θὰ τὶς πάρη μαζί του ὁ ἐχθρός. Τὰ φοβερὰ αὐτὰ δεινὰ συγκινοῦν τὴν καρδιά του. Φορεῖ τὰ ἀστραφτερὰ ὅπλα του καὶ ἀποτρέπει τὴ μοιραία μέρα τῶν Αἰτωλῶν».

Ἡ ὁμηρικὴ ἐκδοχὴ δὲν ἀναφέρει τίποτε διὰ τὸν θάνατον τοῦ Μελεάγρου, ὁ ὁποῖος, σύμφωνα μὲ ἄλλους συγγραφεῖς, ὑπέκυψεν εἰς τὰ βέλη τοῦ Ἀπόλλωνος, ὁ ὁποῖος ἐπολεμοῦσε μαζὶ μὲ τοὺς Κουρῆτας. Ἡ Ἀλθαία καὶ ἡ Κλεοπάτρα ηὐτοκτόνησαν, ὅταν ἔμαθαν τὸν θάνατον τοῦ ἥρωος. Αἱ ἀδελφαί του, ἀπαρηγόρητοι, ἔκλαιαν ἡμέραν καὶ νύκτα ἐπάνω εἰς τὸν τάφον του, ἕως ὅτου ἡ Ἄρτεμις, συγκινηθεῖσα ἀπὸ τὴν ὀδύνην των, τὰς μετεμόρφωσεν εἰς πουλιά, τὰς μελεαγρίδας (ἢ φραγκόκοτες), πού, καθὼς λέγει ἕνας ἄλλος συγγραφεὺς «καὶ τώρα ἀκόμη, εἰς κάθε ἐποχήν, μοιάζουν νὰ πενθηφοροῦν γιὰ τὸν ἀδελφό τους».

Δεῖμος καὶ Φόβος

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἁρμονίαν, σύζυγον τοῦ Κάδμου, διὰ τὴν ὁποίαν ὡμιλήσαμεν προηγουμένως, ἐλέγετο ὅτι ἀπὸ τὰς σχέσεις Ἄρεως καὶ Ἀφροδίτης εἶχαν ἐπίσης γεννηθῆ ὁ Δεῖμος καὶ ὁ Φόβος. Μερικοὶ προσέθεταν εἰς αὐτοὺς καὶ τὸν Ἔρωτα καὶ τὸν Πρίαπον. Ὁ Δεῖμος καὶ ὁ Φόβος, οἱ ὁποῖοι ἐμφανίζονται πάντοτε μαζί, ἐπροσωποποίουν τὸν τρόμον καὶ τὸν φόβον. Ἦσαν σύντροφοι καὶ ὑπηρέται τοῦ Ἄρεως, παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ὁποίου ἐπολεμοῦσαν ἀγρίως εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν. Οἱ Σπαρτιᾶται εἶχαν ἱδρύσει ἱερὸν πρὸς τιμὴν τοῦ Φόβου, τὸν ὁποῖον ἐθεώρουν ἐπιβλαβῆ θεότητα. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ὅμως, ἐπίστευαν ὅτι ὁ φόβος εἶναι ἓν ἀπὸ τὰ στερεώτερα θεμέλια τοῦ κράτους. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν

Ὁ Ἄρης εἰς στιγμὰς ρεμβασμοῦ. Ὁ Ἔρως παίζει μεταξὺ τῶν ποδων του.
(Ἄγαλμα ἐν Ρώμῃ

στρατευμάτων δὲν ἐπεκαλοῦντο τὸν Φόβον μόνον διὰ νὰ προκαλοῦν ταραχὴν εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον. Τοῦ ἐζητοῦσαν ἀκόμη νὰ προφυλάσσῃ τοὺς ἰδικούς των στρατιώτας ἀπὸ κάθε φόβον. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν, ὡς ἐλέγετο, ὁ Θησεὺς εἶχε προσφέρει θυσίαν εἰς τὸν Φόβον, προτοῦ συγκρουσθῇ μὲ τὰς Ἀμαζόνας, δύο

Ὁ Ἄρης ἑτοιμάζεται νὰ κάμῃ σπονδὴν πρὸ τοῦ βωμοῦ, βοηθούμενος ὑπὸ τῆς Ἥβης. (Ἐρυθρόμορφος ἀγγειογραφία)

δὲ ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους στρατηλάτας τῆς ἀρχαιότητος, ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ὁ Σκιπίων, εἶχαν κάμει τὸ ἴδιον τὴν παραμονὴν μεγάλων μαχῶν.

Ἄλλοι υἱοὶ τοῦ Ἄρεως

Ἀποδίδουν ἀκόμη εἰς τὸν Ἄρην μέγαν ἀριθμὸν ἄλλων ἀπογόνων, οἱ ὁποῖοι, ὅμως, δὲν παίζουν παρὰ ἀσήμαντον ρόλον εἰς

τὴν μυθολογίαν. Θὰ ἀναφέρωμεν μόνον ἐκείνους, τῶν ὁποίων ὁ μῦθος παρουσιάζει κάποιο ἰδιαίτερον χαρακτηριστικόν. Ἡ γέννησις τοῦ Ἀερόπου, καρποῦ τῶν ἐρώτων τοῦ Ἄρεως μὲ τὴν Ἀερόπην, ἐστοίχισε τὴν ζωὴν εἰς τὴν μητέρα του, ὁ θεὸς τοῦ πολέμου, ὅμως, μὲ ἓν θαῦμα, ἔκαμεν ὥστε τὸ βρέφος νὰ ἠμπορῇ νὰ θηλάζῃ ἀπὸ τὴν νεκρὰν μητέρα του. Σαγηνευμένη ἐπίσης ἀπὸ τὸν Ἄρην, ἡ Φυλονόμη, ἀφοῦ ἐγέννησε τὸν Λύκαστον, καὶ ἐπειδὴ ἐφοβεῖτο τὸν πατέρα της Νύκτιμον, ἐγκατέλειψε τὸ νεογέννητον εἰς τὸ βουνὸ Ἐρύμανθος. Τὸ νήπιον ἀνευρέθη καὶ ἀνετράφη ἀπὸ

Ἀφροδίτη. Ἔρως καὶ Ἄρης.
(Πίναξ τοῦ Bordone, μέγαρον Doria. Ρώμη)

βοσκούς, ἔγινε δὲ ἀργότερα βασιλεὺς τῆς Ἀρκαδίας. Ὁ Φλεγύας, τοῦ ὁποίου μητέρα θεωροῦν ἄλλοι μὲν τὴν Δωτίδα ἄλλοι δὲ τὴν Χρυσῆν, ἀπέκτησε παιδιὰ τὸν Ἰξίωνα καὶ τὴν Κορώνην· ἔγινεν ἤδη λόγος διὰ τὰ πρόσωπα αὐτὰ εἰς προηγούμενον κεφάλαιον.

Τέλος ἀνεφέρετο καὶ ἕνας υἱὸς τοῦ Ἄρεως εἰς τὴν Λιβύην, ὁ Λύκαστος, ποὺ εἶχε τὴν συνήθειαν νὰ θυσιάζῃ εἰς τὸν πατέρα του ὅλους τοὺς ξένους, ποὺ ἔφθαναν εἰς τὴν χώραν του. Ὅταν ὁ Διομήδης, κατὰ τὴν ἐπιστροφήν του ἀπὸ τὴν Τροίαν, ἔρριψε τὴν ἄγ-

κυραν εἰς τὴν Λιβύην, ὁ Λύκαστος ἠθέλησε νὰ τὸν θανατώσῃ. Τὸν συνέλαβε καὶ τὸν ἔδεσεν, ἀλλ' ἡ κόρη του Καλλιρρόη, ἐρωτευθεῖσα τὸν αἰχμάλωτον, τὸν ἠλευθέρωσεν. Ὁ Διομήδης, ὅμως, δὲν τῆς ἀνταπέδωσε τὴν εὐεργεσίαν, καὶ ἡ δυστυχὴς νέα, ἐγκαταλελειμμένη, ἀπηγχονίσθη.

II. ΛΑΤΡΕΙΑ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΛΑ ΤΟΥ ΑΡΕΩΣ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ

Τὰ κυριώτερα ἱερὰ τοῦ Ἄρεως

Οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχαν ἀφιερώσει εἰς τὸν θεὸν τοῦ πολέμου μεγάλους ναούς, ὅπως εἶχαν κάμει διὰ τοὺς ἄλλους μεγάλους θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου. Τὰ ὀλίγα ἱερά, διὰ τὰ ὁποῖα κάμνουν μνείαν οἱ συγγραφεῖς τῆς ἀρχαιότητος, εἶχαν δευτερεύουσαν μόνον σημασίαν. Κατὰ τὸν Παυσανίαν, οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν ἀνεγείρει πρὸς τιμὴν τοῦ Ἄρεως ναὸν εἰς τὴν ἀγοράν, κάτωθεν τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς αὐτὸν δὲ ὑπῆρχεν ἄγαλμα τοῦ θεοῦ, ἔργον τοῦ Ἀλκαμένους. Τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ ὁ Βοργήσιος Ἄρης τοῦ Λούβρου θεωρεῖται ἀντίγραφον.

Περισσότερον διαδεδομένη φαίνεται ὅτι ἦτο ἡ λατρεία τοῦ Ἄρεως εἰς τὴν Πελοπόννησον. Μεταξὺ Ἄργους καὶ Μαντινείας ὑπῆρχε ναὸς ἀφιερωμένος συγχρόνως εἰς τὸν θεὸν τοῦ πολέμου, καὶ εἰς τὴν Ἀφροδίτην. Ἄλλος ὑπῆρχεν εἰς Τροιζηνίαν, εἰς τὸ σημεῖον ὅπου, ὡς ἐλέγετο, ὁ Θησεὺς εἶχε νικήσει τὰς Ἀμαζόνας. Εἰς τὸ ὄρος Κρήσιον, πλησίον τῆς Τεγέας, ἓν ἱερὸν τοῦ Ἄρεως ὑπενθύμιζε τὸν μῦθον τοῦ Ἀερόπου, διὰ τὸν ὁποῖον ὡμιλήσαμεν ἤδη. Εἰς δὲ τὸν δρόμον πρὸς τὴν Τεγέαν, ὑπῆρχεν ἄγαλμα τοῦ θεοῦ τοῦ πολέμου, εἰς τὸ ὁποῖον μόνον αἱ γυναῖκες ἐπετρέπετο νὰ προσφέρουν θυσίαν. Καὶ τοῦτο διότι, ὅπως ἔλεγε κάποια παράδοσις, αἱ γυναῖκες τῆς Τεγέας εἶχαν κάποτε νικήσει, χωρὶς τὴν βοήθειαν τῶν ἀνδρῶν, μίαν λακωνικὴν στρατιάν. Ναὸς τοῦ Ἄρεως, καὶ μάλιστα ἀρχαιότατος, ὑπῆρχεν, ὡς ἐλέγετο, μεταξὺ Σπάρτης καὶ Θεράπνης, εἰς αὐτὸν δὲ εὑρίσκετο ἄγαλμα τοῦ θεοῦ, τὸ ὁποῖον, ὅπως ἐθρυλεῖτο, εἶχαν φέρει οἱ Διόσκουροι ἀπὸ τὴν Κολχίδα. Τέλος, ὁ Ἄρης ἐτιμᾶτο εἰς τὴν Κρήτην, τὴν Σμύρνην, καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς Καρίας.

Εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Ἄρεως ἐνέπιπταν ὅλα ὅσα ἀφοροῦν τὸν πόλεμον. Ἐμάχετο, πότε πεζός, πότε ἐπιβαίνων ἅρματος, τοῦ ὁποίου οἱ ἵπποι ἦσαν, κατὰ τὸν μῦθον, υἱοὶ τῆς Ἐρινύος καὶ τοῦ Βορρᾶ. Τὰ ὀνόματα τῶν ἵππων αὐτῶν διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν καὶ ἦσαν: Φόβος, Αἴθηων, Φλόγιος καὶ Κόναβος. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς

δύο υἱούς του, τὸν Φόβον καὶ τὸν Δεῖμον, διὰ τοὺς ὁποίους ἔγινεν ἤδη λόγος, ὁ θεὸς τοῦ πολέμου εἶχεν ἀκόμη ὡς δορυφόρους τὴν Ἔριδα καὶ τὰς Κῆρας. Ἡ Ἔρις, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα σημαίνει «διχόνοια», ἦτο, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ὁμήρου, ἀχόρταστη διὰ συγκρούσεις. «Ἀδύνατη ὅταν γεννιέται, μεγαλώνει γρήγορα, τόσο ποὺ ἐνῷ πατεῖ στὴ γῆ, ἡ κεφαλή της φθάνει στοὺς οὐρανούς. Αὐτὴ εἶναι ποὺ τρέχοντας ἀνάμεσα στὰ πλήθη, σκορπίζει καὶ στὰ δύο μέρη τὴ μανία καὶ κάνει νὰ πληθαίνουν οἱ στεναγμοὶ τῶν πολεμιστῶν». Σύμβολόν της εἶναι ὁ ἀναμμένος πυρσός.

Ὅσον διὰ τὰς Κῆρας, ποὺ ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος τὰς ὀνομά-

Ὁ Ἄρης μεταξὺ δύο Χαρίτων.
(Μελανόμορφον ἀγγεῖον)

ζει «γρήγορες σκύλες τοῦ Ἅδου, οἱ ὁποῖες, ἀπὸ τὶς ὁμίχλες ὅπου περιδινοῦνται, ρίχνονται ἐπάνω στοὺς ζωντανούς», ἦσαν δαίμονες ποὺ ὅλοι τὰς ἐφοβοῦντο, πάντοτε ἕτοιμαι νὰ ὁρμήσουν. Κανεὶς θνητὸς δὲν ἠμποροῦσε νὰ γλυτώσῃ ἀπὸ αὐτάς. Διέτρεχαν τὰ πεδία τῶν μαχῶν μαζὶ μὲ τοὺς γῦπας καὶ ἐσκόρπιζαν τὴν καταστροφὴν πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν.

Μὲ τὸν καιρόν, ὁ ρόλος τῶν Κηρῶν ἐπεξετάθη, μέχρι τοῦ σημείου νὰ συγχέωνται, ἀπὸ τινων ἀπόψεων, μὲ τὰς Μοίρας. Κάθε ἄν-

θρωπος, ὡς ἐλέγετο, εἶχε τὴν Κῆρά του, ποὺ δὲν τὸν ἐγκατέλειπεν ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του μέχρι τοῦ θανάτου του, καὶ παρίστατο εἰς ὅλας τὰς πράξεις του. Εἰς τὴν Ἰλιάδα, ὁ Ζεὺς θέτει εἰς τὴν πλάστιγγα τὰ Κῆρας τῶν δύο στρατῶν, τῶν Τρώων καὶ τῶν Ἑλλήνων. «Τὴν ἀνυψώνει, κρατώντας την ἀπὸ τὴ μέση. Ἡ μοιραία ἡμέρα τῶν Ἀργείων φαίνεται ἀμέσως. Ὁ δίσκος τους κατεβαίνει καὶ σταματᾷ στὴ γῆ· τῶν Τρώων ἀνεβαίνει πρὸς τὸν εὐρὺν οὐρανόν». Μὲ τὸν ἴδιον τρόπον ὁ Ζεὺς ἐζύγισε τὰς Κῆρας τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τοῦ Ἕκτορος, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ μονομαχήσουν, κατὰ τὴν σύγκρουσιν ποὺ ἀπέληξεν εἰς τὸν θάνατον τοῦ Τρωός. «Ἡ μοιραία ἡμέρα τοῦ Ἕκτορος φάνηκε καὶ ὁ ἥρωας κατέβηκε στὸν Ἅδη».

Ὁ Ἄρης καταβάλλει γίγαντα.
(Μελανόμορφον ἀγγεῖον)

Τὸ κυριώτερον σύμβολον τοῦ Ἄρεως εἶναι τὸ δόρυ. Εἰς αὐτὸ πρέπει νὰ προστεθῇ ὁ ἀναμμένος πυρσός, τὸν ὁποῖον, εἰς τὴν Σπάρτην, δύο ἱερεῖς βαδίζοντες ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ, ἐπήγαιναν καὶ τὸν ἔρριπταν εἰς τὰς ἐχθρικὰς γραμμάς, δίδοντες μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ σύνθημα τῆς ἐνάρξεως τῆς μάχης.

Ἀπὸ τὰ ζῷα τὰ ἀφιερωμένα εἰς τὸν θεὸν τοῦ πολέμου, πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν πρῶτον τοὺς γῦπας, συνήθεις θαμῶνας τῶν πολεμικῶν πεδίων, καὶ τοὺς κύνας. Ἐλέγετο ὅτι κατὰ τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ Τυφωέως, ὁ Ἄρης εἶχε τραπῆ εἰς φυγὴν μεταμορφωμένος εἰς κύνα. Τὸ ζῷον αὐτὸ προσεφέρετο, ἄλλωστε, ὡς θυσία εἰς τὸν θεόν, ἰδίως εἰς τὴν Σπάρτην, ἐνῷ εἰς ἄλλα μέρη προσέφεραν ταύρους, ὄνους καὶ πετεινούς. Μερικοὶ συγγραφεῖς, μάλιστα

ὁμιλοῦν δι' ἀνθρωποθυσίας, δὲν ἔχομεν, ὅμως, ἀκριβῆ ἐπ' αὐτοῦ δεδομένα.

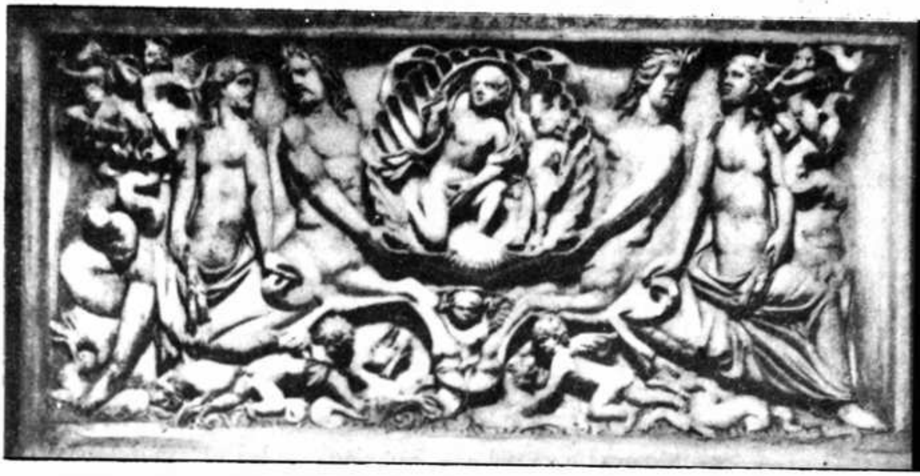
Ἡ ἀναπαράστασις τοῦ θεοῦ τοῦ πολέμου ὀλίγας φορὰς ἔθεσεν εἰς κίνησιν τὴν σμίλην ἢ τὸν χρωστῆρα τῶν Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν. Ἀπὸ τὰς ὀλίγας ὅμως παραστάσεις τοῦ Ἄρεως, ποὺ διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν, ἠμποροῦμεν νὰ διαπιστώσωμεν μίαν πολὺ περίεργον ἐξέλιξιν τοῦ τύπου τοῦ Ἄρεως εἰς τὴν ἑλληνικὴν τέχνην. Εἰς τοὺς πρώτους χρόνους, ὁ θεὸς παρίστατο μὲ μορφὴν πολεμιστοῦ. Ἀπὸ τοῦ 6ου αἰῶνος, ἀντιθέτως, ὁ Ἄρης παρίστατο ὡς ἄνδρας νέος καὶ ὡραῖος, τοῦ ὁποίου ἡ ἔκφρασις προδίδει μᾶλλον ἐρωτικὸν πάθος καὶ ὄχι κλίσιν εἰς βιαίας καὶ κτηνώδεις πράξεις.

Εἰς μίαν πλάκα τοῦ Παρθενῶνος ὁ Ἄρης εἰκονίζεται ἀγένειος, νωχελῶς καθισμένος. Ἂν ἔλειπε τὸ δόρυ ποὺ εἶναι στηριγμένον εἰς κάθισμα, τίποτε δὲν θὰ ὑπενθύμιζεν ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ θεοῦ τοῦ πολέμου.

Διετυπώθη ἐπίσης ἡ ὑπόθεσις ὅτι τὸ ἄγαλμα, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Λούβρου καὶ ποὺ εἶναι γνωστὸν μὲ τὸ ὄνομα «Ἀχιλλεὺς Βοργήσιος», εἶναι ἀντίγραφον τοῦ Ἄρεως τοῦ Ἀλκαμένους, τοῦ ὁποίου κανεὶς ἀρχαῖος συγγραφεὺς δὲν μᾶς ἄφισε λεπτομερῆ περιγραφήν.

Ἀργότερα, ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ παριστάνουν τὸν θεὸν τοῦ πολέμου ἐν πορείᾳ, μὲ τὴν χλαμύδα τοποθετημένην εἰς τὸν ἀριστερὸν ὦμον καὶ μὲ μίαν Νίκην εἰς τὸ δεξιὸν χέρι. Εἰς τὰς παραστάσεις αὐτὰς ὁ Ἄρης εἶναι ἀσκεπὴς καὶ ἀγένειος.

Ὑποτίθεται ὅτι τὸ ἄγαλμα, τοῦ ὁποίου ὁ Ἄρης Λουδοβίζι θεωρεῖται ὡς ἀντίγραφον, χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 4ου αἰῶνος. Τὸ περίφημον αὐτὸ ἄγαλμα ἀποδίδεται εἰς τὸν Σκόπαν. Οἱ Ρωμαῖοι τὸ μετέφεραν εἰς τὴν χώραν των καὶ τὸ ἐτοποθέτησαν εἰς τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ τοῦ πολέμου. Εἰκονίζεται δὲ εἰς αὐτὸ ὁ Ἄρης μὲ τὸ βλέμμα βυθισμένον μακράν, ἐνῷ ἕνας μικρὸς Ἔρως παίζει ἀνάμεσα εἰς τὰ πόδια του. Τέλος, εἰς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Λυσίππου πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν ὡρισμένα ἀγάλματα καὶ χάλκινα ἔργα, εἰς τὰ ὁποῖα ὁ θεὸς τοῦ πολέμου εἰκονίζεται πότε στηριζόμενος ἐπάνω εἰς τὸ δόρυ του, πότε μὲ τὸ χέρι εἰς τὸν λαβὴν τοῦ ξίφους του, ἐνῷ τὸ ἀνασύρει ἢ τὸ τοποθετεῖ ἐκ νέου εἰς τὴν θήκην του.

Ἡ γέννησις τῆς Ἀφροδίτης. Ἀρχαῖον ἀνάγλυφον.
(Στοὰ Μπεργκές, Ρώμη)

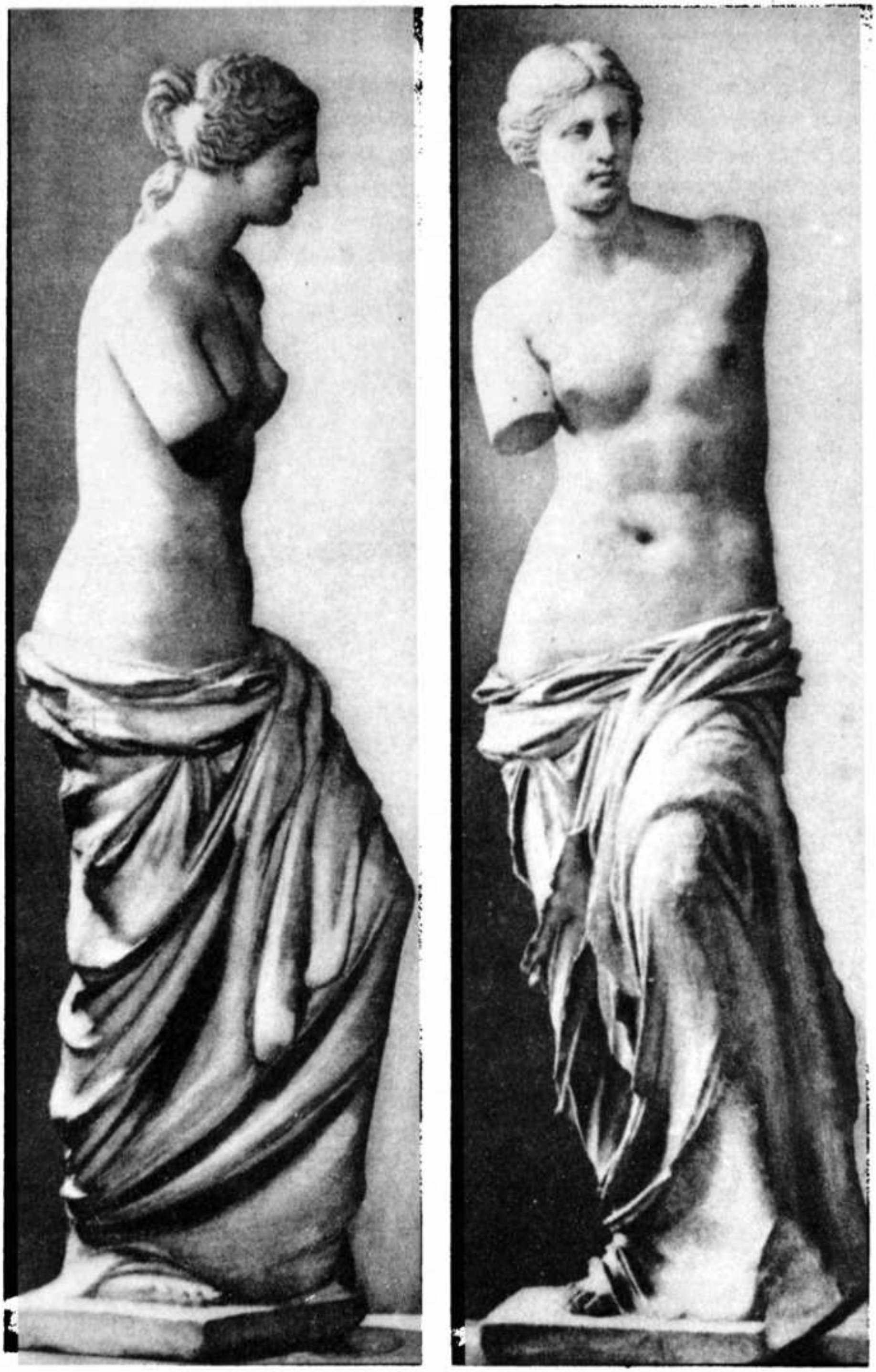
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

ΑΦΡΟΔΙΤΗ

I. Η ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΝ

Ο μῦθος τῆς Ἀφροδίτης εἶναι κλασσικὸν παράδειγμα μεταμορφώσεως, ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα, μιᾶς ἰδέας ξενικῆς προελεύσεως. Πράγματι, φαίνεται ἐκτὸς ἀμφιβολίας ὅτι ὁ μῦθος αὐτὸς ἕλκει τὴν καταγωγήν, εἰς τὰς μεγάλας τουλάχιστον γραμμάς του, ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν καὶ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ Ἀφροδίτη εἶναι στενὴ συγγενὴς τῆς φοινικικῆς Ἀστάρτης. Ἡ σχέσις αὐτὴ ὑπογραμμίζει ἐξ ἄλλου ὁλόκληρον τὴν διαφορὰν τῶν δύο πολιτισμῶν, διαφορὰν τὴν ὁποίαν τόσον ἐπιτυχῶς καθώρισεν ὁ Βίκτωρ Μπεράρ εἰς τὰς ἀκολούθους γραμμάς:

«Χωρὶς τάξιν καὶ ἐκλογήν, μὲ τὸν συνηθισμένον καὶ σταθερὸν τρόπον του, ὁ Ἀνατολίτης συνεσώρευεν ἐπὶ αἰῶνας, ἐπὶ χιλιετηρίδας, ἐννοίας, ἐμπειρίαν, ἀντιφάσεις, ὄνειρα, παραδόσεις, ἀληθείας καὶ «τρέλλες». Μίαν ἡμέραν, τὰς μετέφερεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Ἕλλην, μόλις εὑρέθη ἐνώπιον τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ, μετέφερεν εἰς αὐτὸν τὰς λογικὰς διακρίσεις του, τὰς ὀρθολογιστικὰς κατατάξεις, τὰ ἀνθρώπινα αἰσθήματά του καί, ἀπὸ τὸ χάος ἐκεῖνο, ἀνέσυρε τὸν πνευματικόν του κόσμον. Ὁ Σημίτης ἐπρο-

'Αφροδίτη τῆς Μήλου.
(Μουσεῖον Λούβρου)

μήθευσε τὸ ὑλικόν, ὁ Ἕλλην ἐπενόησε τὴν ἰδέαν».

Χάρις εἰς τὴν μέθοδον αὐτήν, ἡ φοινικικὴ θεότης ἔχασε τόσον πολὺ τὸν χαρακτῆρά της, ποὺ ἐνεφανίσθη ὡς αὐτοφυὲς προϊὸν τῆς ἑλληνικῆς φαντασίας. Ἐξ ἄλλου, οἱ Ἕλληνες δὲν εἶπαν ποτὲ ὅτι ἡ θεὰ ἐγεννήθη εἰς τὸ ἔδαφός των, ἀλλὰ εἰς τὴν Κύπρον, γείτονα τῆς Φοινίκης, ἢ εἰς τὰ Κύθηρα, ὅπου οἱ τολμηρότεροι ναυτικοὶ τῆς ἀρχαιότητος ἐπήγαιναν, διὰ νὰ ἁλιεύσουν τὰ ὄστρακα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα παρήγετο ἡ πορφύρα. Ἐπὶ πλέον, εἰς πολλὰς περιοχὰς ἡ νέα λατρεία εἶχε γίνει δεκτὴ μὲ ἐχθρότητα, ὅπως εἰς Ρόδον, Λῆμνον, Σάμον καὶ Θεσσαλίαν. Εἰς τὸ σύνολον, ὅμως, τῆς Ἑλλάδος, ἡ Ἀφροδίτη δὲν ἄργησε νὰ γίνῃ ἡ πλέον δημοφιλὴς ἀπὸ ὅλας τὰς θεότητας.

Γέννησις τῆς Ἀφροδίτης

Σύμφωνα μὲ τὸν δεύτερον ὁμηρικὸν ὕμνον τῆς Ἀφροδίτης, ἡ θεὰ ἐγεννήθη εἰς κάποιαν ἀκτὴν τῆς Κύπρου, «ὅπου ἡ ὑγρὴ πνοὴ τοῦ Ζεφύρου τὴν ἔσπρωξεν ἐπάνω στὸν λευκὸν ἀφρόν, ἀνάμεσα στὰ κύματα τῆς πολυθόρυβης θαλάσσης. Οἱ Ὧρες τὴν ἐδέχθησαν μὲ χαρὰ καὶ τὴν ἔντυσαν μὲ ἀθάνατα ροῦχα· στὸ κεφάλι της ἔβαλαν ἕνα στέμμα ἀπὸ ἀστραφτερὸ χρυσάφι, θαυμάσια δουλεμένο· πέρασαν στ' αὐτιά της λουλούδια ἀπὸ χαλκὸ καὶ χρυσάφι· στόλισαν τὸ λεπτὸ λαιμό της καὶ τὸ λευκὸ στῆθός της μὲ χρυσᾶ περιδέραια... Μόλις ἐτελείωσαν τὸν στολισμό, τὴν ὡδήγησαν στοὺς ἀθάνατους. Ὅλοι τὴ χαιρετοῦν καὶ τῆς δίνουν τὸ χέρι· καθένας ἐπιθυμεῖ νὰ τὴν κάνῃ σύζυγό του καὶ νὰ τὴν φέρῃ στὸ σπίτι του· σὲ ὅλους ἔκαμε μεγάλη ἐντύπωση ἡ ὀμορφιὰ τῆς Κυθηρείας».

Κατὰ τὸν Ὅμηρον, ἡ Ἀφροδίτη ἦτο κόρη τοῦ Διὸς καὶ τῆς Διώνης, θεότητος τῆς ὁποίας εἶναι δύσκολον νὰ καθορίσωμεν τὴν ἀκριβῆ θέσιν εἰς τὸν Ὄλυμπον καὶ τὴν ὁποίαν θεωροῦν ἀδελφὴν τῶν Τιτάνων, ἄλλοτε κόρην τοῦ Ὠκεανοῦ. Ἐντελῶς διάφορος εἶναι ὁ μῦθος, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Ἡσίοδος. Ὁ ποιητὴς τῆς Θεογονίας συνδέει τὴν γέννησιν τῆς θεᾶς μὲ τὸν ἀκρωτηριασμὸν τοῦ Οὐρανοῦ ἀπὸ τὸν Κρόνον, περὶ τοῦ ὁποίου ἔγινεν ἤδη λόγος, εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Μετὰ τὴν περιγραφὴν τῆς σκηνῆς τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ τοῦ Οὐρανοῦ, ὁ ποιητὴς προσθέτει: «Τὰ θεϊκὰ αὐτὰ κομμάτια, ποὺ τὸ κοφτερὸ σίδερο τὰ εἶχε χωρίσει ἀπὸ τὸ σῶμα, ἔπεσαν στὴν ἀπέραντη θάλασσα· πολὺν καιρὸν ἐπέπλεαν στὴν ἐπιφάνειά της· γύρω ἀπὸ αὐτὰ σχηματίσθηκε ἄσπρος ἀφρός, καὶ μέσα ἀπὸ τὸν ἀφρὸ γεννήθηκε μιὰ θεά. Στὴν ἀρχὴ οἱ ἄνεμοι τὴν ἔσπρωχναν πρὸς τὰ Κύθηρα, ἔπειτα πρὸς

τὴν **Κύπρο· ἐκεῖ** εἶδαν νὰ βγαίνῃ ἀπὸ τὰ νερὰ ἡ χαριτωμένη αὐτὴ θεά. Ὅπου πατοῦσεν, ἐφύτρωνε ἀνθισμένη χλόη. Οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἄνθρωποι τὴν ὀνομάζουν Ἀφροδίτη, γιατὶ βγῆκε ἀπὸ τὸν ἀφρό, Κυθηρείαν μὲ τὸ λαμπρὸ στέμμα, γιατὶ πλησίασε στὰ Κύθηρα, Κύπριν, γιατὶ γιὰ πρώτη φορὰ φανερώθηκε στὶς ἀκτὲς τῆς Κύπρου, φίλη τῆς ἡδονῆς σὲ ἀνάμνηση τῆς προέλευσής της. Ἀπὸ τὴ

Ἀφροδίτη κοιμωμένη.
(Ἀπόσπασμα πίνακος POUSSIN, Μουσεῖον Δρέσδης)

στιγμὴ ποὺ γεννήθηκε, ὅταν ἐπήγαινε νὰ πάρῃ τὴ θέση της στὴ συνέλευση τῶν θεῶν, ὁ Ἔρωτας καὶ ὁ Ἵμερος (ὁ πόθος) τὴν συνώδευαν...».

Σχέσεις τῆς Ἀφροδίτης μὲ τὰς ἄλλας θεότητας

Τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἔκαμε τόσον πολὺ ἰδικήν του τὴν μορφὴν τῆς Ἀφροδίτης, ποὺ τῆς ἔδωσε μίαν ἀπὸ τὰς πρώτας θέσεις τοῦ Ὀλύμπου. Σύμφωνα μὲ μερικοὺς συγγραφεῖς, ἡ θεὰ παίζει εἰδικὸν ρόλον εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Γιγάντων. Δὲν μάχεται μὲ τὰ τερατώδη ὄντα, ποὺ ἐγεννήθησαν ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ Οὐρανοῦ, εἰς ἀπ' εὐθείας συμπλοκήν, ὅπως ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ἡ Ἄρτεμις. Αὐτὴ

χρησιμοποιεῖ τὰ θέλγητρά της καὶ παρασύρει τοὺς Γίγαντας εἰς τὸ σπήλαιον, ὅπου τοὺς ἐξοντώνει ὁ Ἡρακλῆς.

Ὅταν ὁ Ζεὺς ἀπηλλάγη ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς του καὶ ἔμεινε κύριος τῶν πάντων, δὲν κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ ἀπὸ τὴν γοητείαν ἐκείνης «ποὺ ἔκαμε νὰ γεννηθῇ ὁ γλυκὺς πόθος ἀνάμεσα στοὺς θεοὺς καὶ ὑπεδούλωσε τὶς φυλὲς τῶν θνητῶν ἀνθρώπων καὶ τὰ πουλιὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ὅλα τὰ ἄγρια ζῷα καὶ τὰ θαλάσσια τέρατα». «Ἡ Ἀφροδίτη», λέγει ὁ ὁμηρικὸς ὕμνος, «ἐθόλωσε τὸ μυαλὸ τοῦ τερψικεραύνου Διός. Ὅσες φορὲς τὸ θέλησε, παρέσυρε τὴ συνετὴ αὐτὴν ψυχὴ καὶ ἕνωσε τὸ θεὸ μὲ θνητὲς γυναῖκες». Μολονότι πάντοτε ἐφρόντιζε νὰ ἀποκρύπτῃ ἀπὸ τὴν Ἥραν τὰς ἀπιστίας τοῦ συζύγου της, τὴν βοηθεῖ ὥστε νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐπαναφέρῃ τὸν ἄστατον. Πρὸς τοῦτο τῆς ἐδάνεισε θαυμασίαν ζώνην, τῆς ὁποίας ἡ ἐπίδρασις εἶναι ἀκαταγώνιστος.

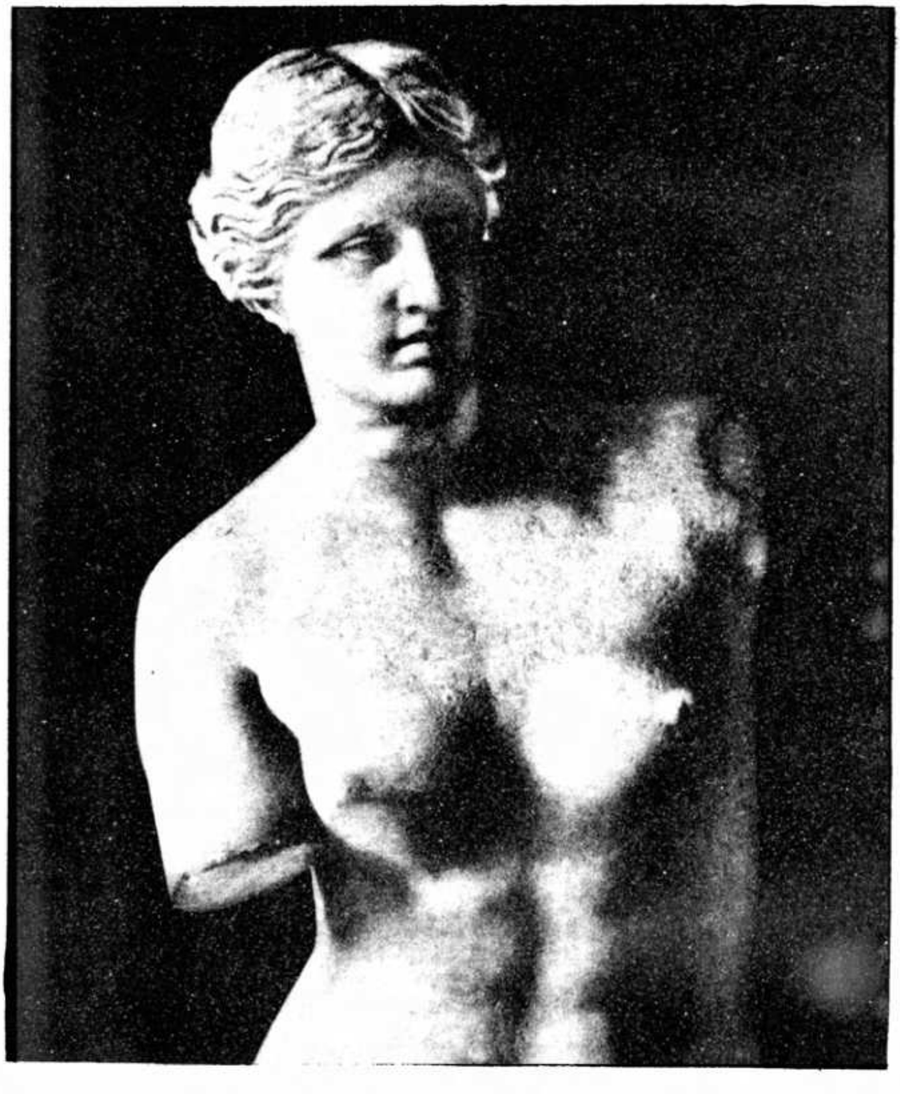
Κατὰ τὸν ποιητὴν τοῦ ὁμηρικοῦ ὕμνου, μόνον «τρεῖς ψυχὰς» εἰς ὁλόκληρον τὸν Ὄλυμπον δὲν κατώρθωσεν ἡ Ἀφροδίτη «νὰ γοητεύσῃ ἢ νὰ ἀπατήσῃ». Τὴν Ἀθηνᾶν, τὴν Ἄρτεμιν καὶ τὴν Ἑστίαν. Ἡ πρώτη ἐτόλμησε μάλιστα, ὅπως καὶ ἡ Ἥρα, νὰ διεκδικήσῃ ἀπὸ αὐτὴν τὸ ἔπαθλον τῆς καλλονῆς. Διηγήθημεν ἤδη, εἰς τὸ περὶ Ἀθηνᾶς κεφάλαιον, τὸν μῦθον τῆς κρίσεως τοῦ Πάριδος. Ἡ Ἀφροδίτη ἐνίκησεν εἰς τὰ καλλιστεῖα ἐκεῖνα.

Ἐξ ἄλλου, ἡ Ἀφροδίτη παρουσιάζεται εἰς τὴν μυθολογίαν ὡς ἡνωμένη μὲ νόμιμον δεσμὸν πότε μὲ τὸν Ἥφαιστον, πότε μὲ τὸν Ἄρην. Ὁ Ὅμηρος τὴν θεωρεῖ σύζυγον τοῦ θεοῦ τοῦ πυρός, τὸν ὁποῖον ἀπατᾷ μὲ τὸν θεὸν τοῦ πολέμου. Εἴδαμεν προηγουμένως πῶς ὁ χωλὸς θεὸς ἐξεδικήθη τὸν ἀντεραστήν του καὶ τὴν ἄπιστον σύντροφόν του. Καὶ εἴδαμεν ἀκόμη ὅτι ἀπὸ τὴν ἕνωσιν τοῦ Ἄρεως μὲ τὴν Ἀφροδίτην ἐγεννήθησαν πολλὰ παιδιά, ὁ Ἔρως, ἡ Ἁρμονία, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ὡς σύζυγον ὁ Κάδμος, καὶ οἱ δύο τρομεροὶ σύντροφοι τοῦ θεοῦ τοῦ πολέμου, ὁ Δεῖμος καὶ ὁ Φόβος.

Ἔρωτες τῆς Ἀφροδίτης μὲ τοὺς θνητούς. Ἀγχίσης

Ἡ Ἀφροδίτη δὲν περιωρίσθη εἰς τὸν ἔρωτα τῶν θεῶν μόνον. Ὁ Ζεύς, ἀπὸ πνεῦμα ἐκδικήσεως, ἐνέπνευσεν, ὡς ἐλέγετο, εἰς τὴν ψυχήν της «τὴ γλυκειὰ ἐπιθυμία νὰ ἑνωθῇ μὲ θνητούς»· ὁ ὕπατος τῶν θεῶν δὲν ἤθελεν νὰ ἀποτελῇ ἡ Ἀφροδίτη ἐξαίρεσιν καὶ νὰ μὴ ἔχῃ μοιρασθῆ τὴν κλίνην τῶν ἀνθρώπων, διὰ νὰ μὴ καυχᾶται πλέον, διηγουμένη, μὲ γέλια, πῶς ἥνωνε τοὺς θεοὺς μὲ θνητάς, καὶ τὰς θεὰς μὲ θνητούς. «Ἔκαμε, λοιπόν, νὰ μπῇ στὴν ψυχή της ἡ γλυκειὰ ἐπιθυμία γιὰ τὸν Ἀγχίση πού, τότε, στὶς κορυφὲς τῆς Ἴδης ἔβοσκε βόδια καὶ πού, ἀπὸ ὀμορφιά, ἔμοιαζε μὲ τοὺς

θεούς». Ὁ ποιητὴς τοῦ ὁμηρικοῦ ὕμνου διηγεῖται ἐν συνεχείᾳ πῶς, εἰς τὸ ἀντίκρυσμα τοῦ Ἀγχίσου, ὁ πόθος κατέλαβε βιαίως τὴν Ἀφροδίτην. Ἀναφέρει κατόπιν τὰς προετοιμασίας τῆς θεᾶς, ἡ

Ἄνω μέρος τῆς Ἀφροδίτης τῆς Μήλου.
(Μουσεῖον Λούβρου)

ὁποία «πῆγε στὸν ἀρωματισμένο ναὸ τῆς Κύπρου», ποὺ εὑρίσκεται εἰς τὴν Πάφον, καὶ εἰσέδυσε μέσα εἰς αὐτόν.

«Μόλις μπῆκε, ἔκλεισε τὶς λαμπρὲς πόρτες. Τότε, οἱ Χάριτες τὴν ὡδήγησαν στὸ λουτρὸ καὶ τὴν ἄλειψαν μὲ ἕνα λάδι, σὰν αὐτὸ

πού χρησιμοποιοῦν οἱ ἀθάνατοι θεοί, θεϊκό, πολύτιμο... Φόρεσε ὕστερα τὰ ὡραῖα της φορέματα καὶ στολίσθηκε μὲ τὰ χρυσᾶ της κοσμήματα». Φεύγει κατόπιν εἰς τὴν Ἴδην «μὲ τὶς πολλὲς πηγές, ἄσυλο ἀγρίων ζώων. Ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ βουνὰ κατευθύνεται ἴσια στὸ στάβλο· γύρω της τριχωτοὶ λύκοι, τρομερὰ λιοντάρια, ἀρκοῦδες καὶ εὐκίνητοι πάνθηρες, ἀναπηδοῦν καὶ κινοῦν τὴν οὐρά τους. Ἡ θεὰ βλέπει καὶ ἡ καρδιά της γεμίζει χαρά· σκορπίζει στὴν ψυχή τους τὸν πόθο, καὶ ὅλα ἐκεῖνα τὰ ζῷα, τὴν ἴδια ὥρα, ἑνώνονται σὲ ζευγάρια μέσα στὶς σκιερὲς κοιλάδες». Αὐτὸν τὸν πόθον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον, ὅταν ἡ θεὰ περνᾷ, καμμία ζωντανὴ ὕπαρξις δὲν διαφεύγει, θὰ τὸν ἐμπνεύσῃ ἡ Ἀφροδίτη εἰς τὸν Ἀγχίσην, ὁ ὁποῖος, ἔκθαμβος ἀπὸ τὴν καλλονήν της, τὴν ἐρωτᾷ μήπως εἶναι θεὰ τοῦ Ὀλύμπου. Ἐκείνη, ἐρωτευμένη, ψεύδεται καὶ τοῦ λέγει ὅτι εἶναι κόρη τοῦ Ὀτρέως, βασιλέως τῆς Φρυγίας, καὶ ὅτι ὑπακούουσα εἰς ἐντολὴν τοῦ Ἑρμοῦ, ἦλθεν εἰς τὸν Ἀγχίσην, διὰ νὰ τοῦ προτείνῃ νὰ γίνῃ νόμιμος σύζυγός του. Ἀλλ' ἐκεῖνος, «πού εἶναι ὡραῖος ὅπως οἱ θεοί», δὲν θέλει νὰ ἀναβάλῃ οὔτε στιγμὴν τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ πόθου πού ἔχει γεμίσει τὴν ψυχήν του. «Κανεὶς θεός, οὔτε θνητὸς δὲν θὰ μὲ ἐμποδίσῃ νὰ ἑνωθῶ μὲ ἔρωτα μαζί σου, τώρα κιόλας, χωρὶς ἀναβολή. Λέγει καὶ τὴν πιάνει ἀπὸ τὸ χέρι. Ἡ γελαστὴ Ἀφροδίτη γυρίζει, χαμηλώνει τὰ μάτια καὶ ἀφίνεται νὰ τὴν πάῃ στὸ καλοστρωμένο κρεββάτι, στὸ ὁποῖο πάντα ξαπλωνόταν ὁ βασιλιάς. Τὸ κρεββάτι αὐτὸ ἦταν σχηματισμένο ἀπὸ μαλακὰ χαλιὰ καὶ στρωμένο μὲ δέρματα ἀπὸ ἀρκοῦδες καὶ λιοντάρια, πού ὁ ἴδιος εἶχε σκοτώσει, κυνηγώντας στὰ ψηλὰ βουνά. Ὅταν ἀνέβηκαν στὸ κομψὸ κρεββάτι, ὁ Ἀγχίσης ἔβγαλε πρῶτα τὰ λαμπρὰ κοσμήματα τῆς θεᾶς, τὶς πόρπες, τὰ βραχιόλια, τὶς καρφίτσες καὶ τὰ περιδέραια· ἔλυσε ὕστερα τὴ ζώνη της καὶ τὴν ἔγδυσε ἀπὸ τὸ πολύτιμο φόρεμά της καὶ τὸ τοποθέτησε πάνω σ' ἕνα θρόνο. Τέλος, ἕνας θνητός, μὲ τὴ θέλησῃ τῶν θεῶν καὶ τῆς μοίρας, κοιμήθηκε μαζὶ μὲ μιὰ ἀθάνατη, χωρὶς νὰ τὸ ξέρῃ».

Ὅταν ὁ Ἀγχίσης ἐξύπνησεν, εἶδεν ἐνώπιόν του τὴν θεὰν στολισμένην μὲ ὅλα τὰ κοσμήματά της. Τρομαγμένος, ζητεῖ τὴν ἐπιείκειάν της, «διότι ὁ θνητὸς πού ἑνώνεται μὲ θεὰ ἀθάνατη, χάνει τὴν ὁρμὴ τῆς νιότης». Ἡ Ἀφροδίτη τὸν καθησυχάζει. Ἀσφαλῶς, δὲν θὰ διαφύγῃ ἀπὸ τὸ γῆρας «τὸ ἀμείλιχτο, τὸ καταστροφικό, πού στέκει πάντα δίπλα στοὺς ἀνθρώπους, καὶ πού τὸ μισοῦν καὶ οἱ θεοί». Εἰς ἀντάλλαγμα, θὰ ἔχῃ ἀπὸ τὴν θεὰν ἕνα υἱόν, ὅμοιον μὲ θεόν, τὸν ὁποῖον θὰ ἀναθρέψουν αἱ Νύμφαι τοῦ βουνοῦ «μὲ τὰ πλούσια στήθη».

Ἡ εὔνοια τῆς Ἀφροδίτης πρὸς τὸν Ἀγχίσην, θὰ γίνῃ πηγὴ πικρίας διὰ τὴν θεάν: «Ἐξ αἰτίας σου», τοῦ λέγει, «θὰ ἐκτεθῶ

σὲ μεγάλες ταπεινώσεις ἀνάμεσα στοὺς θεούς· μέχρι σήμερα φοβόνταν τὰ λόγια μου καὶ τὰ σχέδιά μου, γιατί, τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλο, εἶχα ἑνώσει ὅλους τοὺς θεοὺς μὲ θνητές. Ἡ θέλησή μου τοὺς εἶχεν ὑποτάξει ὅλους· ἀπὸ δῶ κ' ἐμπρός, ὅμως, δὲν θὰ μπορῶ πιὰ ν' ἀνοίγω τὸ στόμα καὶ νὰ τοὺς θυμίζω τὶς περιπέτειές τους, γιατὶ κ' ἐγὼ ἔκαμα τὸ ἴδιο λάθος. Τὸ πνεῦμα μου ἀφέθηκε νὰ παρασυρθῇ καὶ τώρα ἔχω μέσα στὰ σπλάχνα μου ἕνα παιδὶ ἀπὸ θνητό, ποὺ κοιμήθηκα μαζί του». Καὶ συνιστᾷ εἰς τὸν Ἀγχίσην νὰ μὴ ἀποκαλύψῃ εἰς κανένα τὸ πραγματικὸν ὄνομα τῆς μητέρας τοῦ παιδιοῦ, ἀλλὰ νὰ λέγῃ ὅτι τὸ ἀπέκτησεν ἀπὸ κάποιαν ροδαλὴν Νύμφην τοῦ δασωμένου βουνοῦ. «Ἂν μιλήσῃς, ἄν, ἀπὸ

Δύο θεαὶ (;) τὴν μίαν ἐκ τῶν ὁποίων προτιμᾷ ὁ πτερωτὸς Ἔρως.
(Ἐρυθρόμορφος ἀγγειογραφία)

παράλογο ἐγωισμό, καυχηθῇς πῶς ἑνώθηκες ἐρωτικὰ μὲ τὴν ὡραίαν Κυθήρειαν, ὁ Ζεὺς θὰ σὲ κεραυνοβολήσῃ».

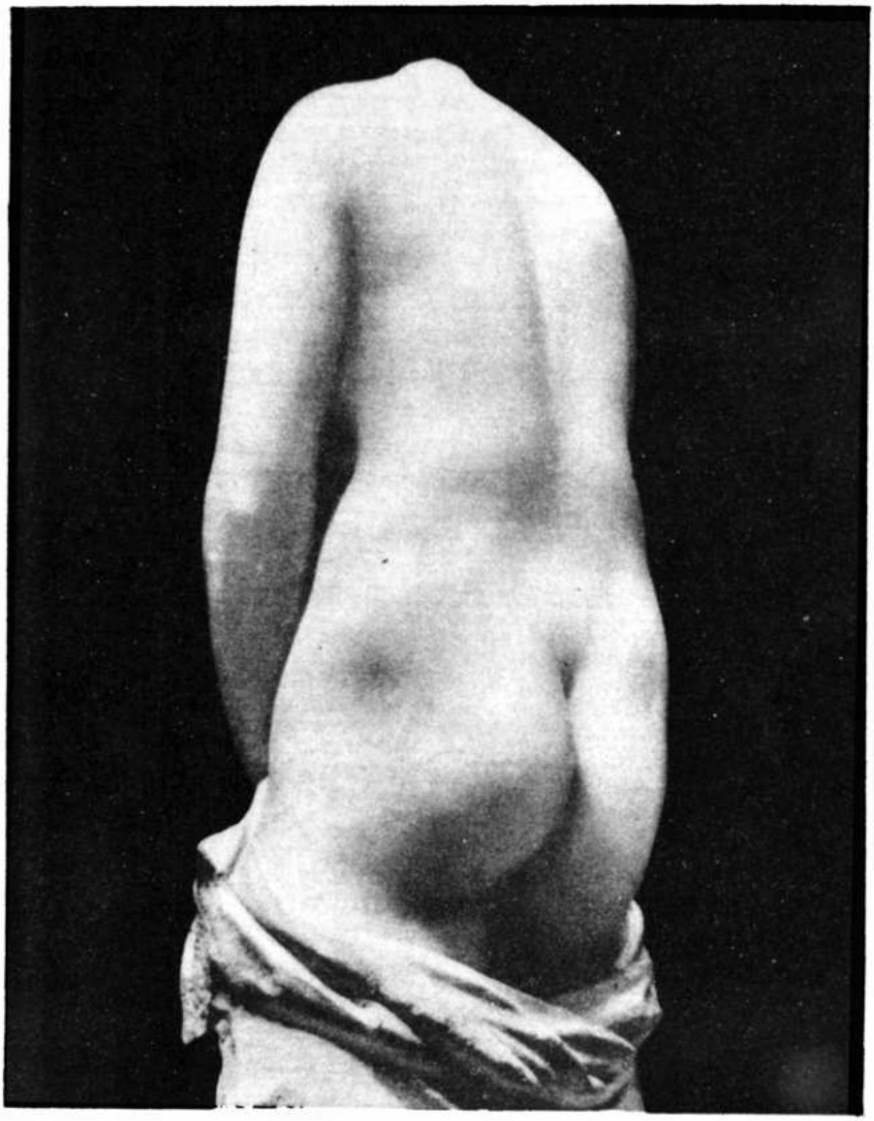
Ἀφροδίτη καὶ Ἄδωνις

Ὁ μῦθος τοῦ Ἀδώνιδος, ἀνατολικῆς προελεύσεως, παρουσιάζει τὴν Ἀφροδίτην ὑπὸ διπλῆν μορφήν. Ὠργισμένην κατ' ἀρχάς, διότι μία νεαρὰ παρθένος, ἡ Σμύρνα ἢ Μύρρα, κόρη τοῦ βασιλέως τῆς Ἀσσυρίας Θείαντος, δὲν ἀπέδιδεν εἰς αὐτὴν καμμίαν λατρείαν. Ἡ ἐκδίκησις τῆς θεᾶς ἦτο πολὺ σκληρά. Ἐνέπνευσεν εἰς τὴν νέαν ἀκατανίκητον πόθον διὰ τὸν πατέρα της. Χάρις εἰς τὴν συνενοχὴν

Ἔρως καὶ ψυχή.
(Ἐξ ἀρχαίου συμπλέγματος, ἐν Ρώμῃ)

τῆς τροφοῦ της, ἡ Μύρρα κατορθώνει ἐπὶ δώδεκα νύκτας νὰ ἱκανοποιῇ τὸν ἔνοχον πόθον της. Ὅταν ὁ Θείας ἀντελήφθη ὅτι, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, εἶχε διαπράξει αἱμομειξίαν, ὥρμησε κατὰ τῆς κόρης του, μὲ τὸ ξίφος εἰς τὸ χέρι, διὰ νὰ τὴν σκοτώσῃ. Τρομαγμένη, τὸ θῦμα τῆς Ἀφροδίτης, παρεκάλεσε τοὺς θεοὺς νὰ τὴν ἐξαφανίσουν. Ἡ εὐχή της ἐξεπληρώθη· καὶ μετεμορφώθη εἰς δένδρον,

Ἀφροδίτη Καλλίπυγος.
(Μουσεῖον Συρακουσῶν)

τὴν μυρσίνην. Δέκα μῆνας μετὰ ταῦτα, τὸ δένδρον «μισοάνοιξε», καὶ ἀπὸ τὸν κορμόν του ἐβγῆκεν ἕνας νέος, τοῦ ὁποίου τὸ θαυμάσιον κάλλος ἐγοήτευσε τὴν Ἀφροδίτην. Διὰ νὰ τὸν κρύψῃ ἀπὸ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους, ἡ Ἀφροδίτη τὸν ἔκλεισεν εἰς ἓν κιβώτιον, ποὺ τὸ ἐνεπιστεύθη εἰς τὴν Περσεφόνην.

Αὐτή, ὅμως, ἐρωτεύεται μὲ τὴν σειράν της τὸν ὡραῖον Ἄδωνιν,

καὶ ὅταν ἡ Ἀφροδίτη ἦλθε νὰ τὸν πάρη, ἀρνεῖται νὰ χωρισθῆ ἀπὸ αὐτόν. Αἱ δύο θεαὶ ἀπηυθύνθησαν τότε εἰς τὸν Δία, διὰ νὰ λύση τὴν διαφοράν των. Ὁ κύριος τοῦ Ὀλύμπου, λέγει ὁ Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος, «ἐχώρισε τὸ ἔτος εἰς τρία· τὸ ἕνα μέρος θὰ ἦτο εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Ἀδώνιδος, τὸ δεύτερο θὰ τὸ περνοῦσε μὲ τὴν Περσεφόνην καὶ τὸ τρίτο μὲ τὴν Ἀφροδίτην. Ὁ Ἄδωνις, ὅμως, ἐχάρισε στὴν Ἀφροδίτη τὸ μέρος τοῦ ἔτους ποὺ ἦταν στὴ διάθεσή του».

Ἀνατραφεὶς ἀπὸ τὰς Νύμφας, ὁ ὡραιότατος ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐφήβους ἀπέκτησε τὸ πάθος τοῦ κυνηγίου. Ματαίως ἡ Ἀφροδίτη τὸν παρεκάλει νὰ τὸ ἐγκαταλείψη. Κατὰ τὴν διάρκειαν μιᾶς κυνηγετικῆς ἐκδρομῆς εἰς τὰ δάση, ὁ Ἄδωνις εὑρέθη αἰφνιδίως ἐνώπιον τεραστίου ἀγριοχοίρου, ὁ ὁποῖος μὲ ἓν κτύπημά του τὸν ἐτραυμάτισε θανασίμως. Ἡ Ἀφροδίτη εἶδεν ἀπὸ μακρὰν τὴν σκηνὴν καὶ ὥρμησεν εἰς βοήθειαν τοῦ Ἀδώνιδος. Εἰς τὴν σπουδήν της, ὅμως, ἐλησμόνησε νὰ φορέση τὰ σανδάλια της καὶ ἕνα ἀγκάθι ἐτρύπησε τὸ πόδι της. Τὸ αἷμα ἔτρεξεν ἀπὸ τὴν πληγὴν τῆς θεᾶς, καὶ ἀπὸ τότε τὰ τριαντάφυλλα, ποὺ ἄλλοτε ἦσαν μόνον λευκά, ἔγιναν κόκκινα.

Ἐλέγετο ὅτι ἡ Ἀφροδίτη ἐτοποθέτησε τὸ πτῶμα τοῦ Ἀδώνιδος ἐπάνω σὲ μαρούλια. Δι' αὐτὸ ἐπιστεύετο ὅτι τὰ φυτὰ αὐτὰ ἔχουν ἀφροδισιακὰς ἰδιότητας. Ὡς ἐθρυλεῖτο δέ, ἡ ἀνεμώνη ἐγεννήθη ἀπὸ τὰ δάκρυα τῆς Ἀφροδίτης διὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐραστοῦ της.

Εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον εἴδαμεν ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Ἀδώνιδος ἀπεδίδετο εἰς τὴν ζήλειαν τοῦ Ἄρεως, ὁ ὁποῖος μετεμορφώθη εἰς ἀγριόχοιρον, διὰ νὰ σκοτώση τὸν εὐνοούμενον τῆς Ἀφροδίτης. Ἄλλος μῦθος ἀποδίδει τὸν φόνον εἰς τὸν Ἀπόλλωνα. Αὐτὸς ἠθέλησε νὰ ἐκδικηθῆ τὸν υἱόν του Ἐρύμανθον, τὸν ὁποῖον ἐτύφλωσεν ἡ Ἀφροδίτη, διότι τὴν εἶδε νὰ λούεται μετὰ τοὺς ἐναγκαλισμούς της μὲ τὸν Ἄδωνιν. Ὅπως ὁ Ἄρης, καὶ ὁ Ἀπόλλων μετεμορφώθη εἰς ἀγριόχοιρον, διὰ νὰ σκοτώση τὸν Ἄδωνιν.

Πρὸς τὸν μῦθον τοῦ Ἀδώνιδος, ὁ Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος συνδέει τὸν μῦθον τοῦ Ὑακίνθου. «Ἡ Κλειώ, κόρη τῆς Μνημοσύνης καὶ τοῦ Διός, εἶχε κατηγορήσει τὴν Ἀφροδίτην γιὰ τὸν ἔρωτά της μὲ τὸν Ἄδωνιν. Ἡ θεά, γιὰ νὰ τὴν ἐκδικηθῆ, τὴν ἔκαμε νὰ ἐρωτευθῆ τὸν Πικρόν. υἱὸν τοῦ Μάγνητος. Ἀπὸ τὸν ἔρωτα αὐτὸν ἐγεννήθηκε ὁ Ὑάκινθος». Εἴδαμεν εἰς προηγούμενον κεφάλαιον τὸν σχετικὸν μὲ αὐτὸν μῦθον.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Ἄδωνις ἦτο ἀντικείμενον πραγματικῆς λατρείας, πρὸς τιμήν του δὲ ἐτελοῦντο τὰ Ἀδώνια, ἑορταὶ εἰς τὰς ὁποίας συμμετεῖχαν κυρίως γυναῖκες. Ὁ Πλούταρχος διηγεῖται

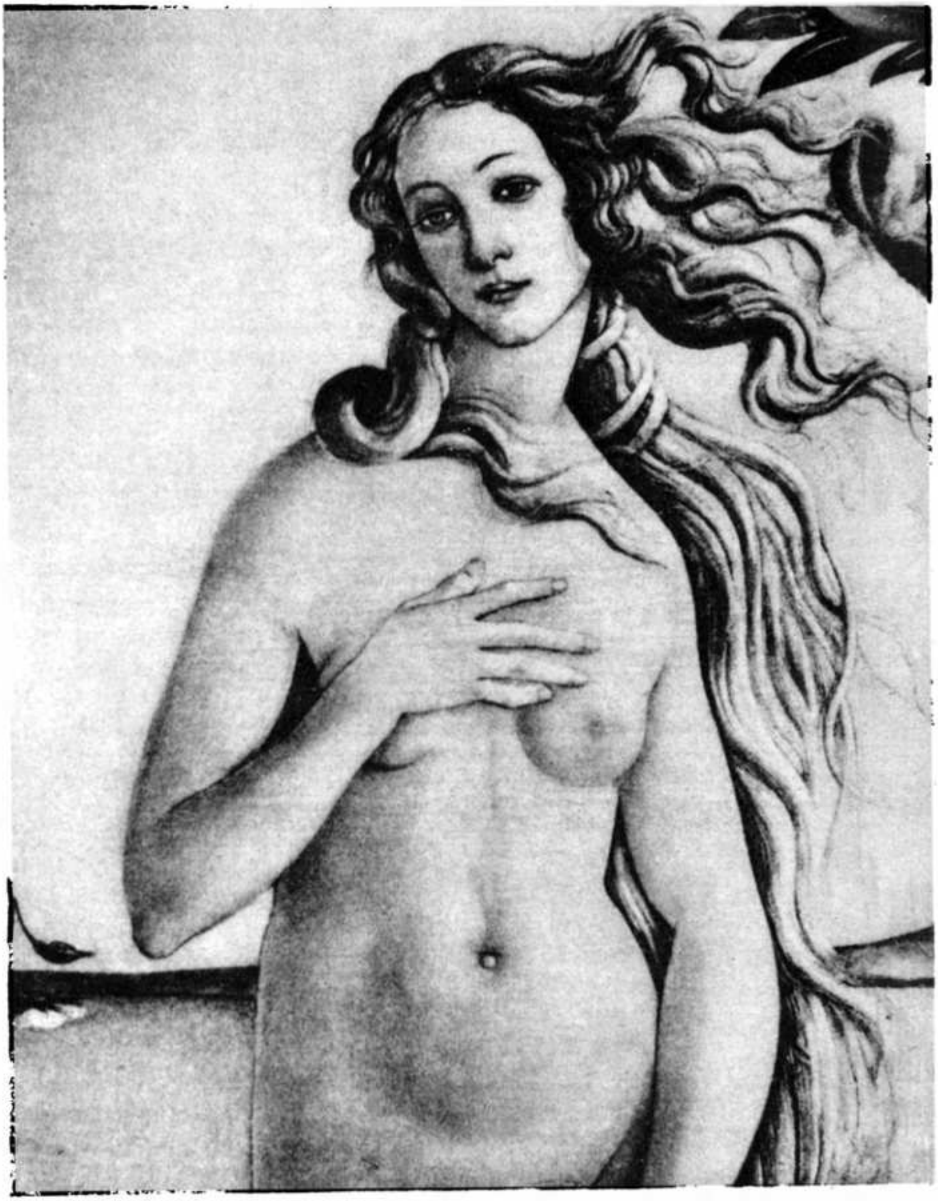
ὅτι, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ αὐτῇ, «οἱ 'Αθηναῖες ἔφεραν ὁμοιώματα νεκρῶν, καὶ ἐχτυποῦσαν τὰ στήθη τους, καὶ ἐμοιρολογοῦσαν, ὅπως γίνεται στὶς κηδεῖες». Τὰ 'Αδώνια, λοιπόν, ἦσαν ἑορτὴ ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τοῦ θανάτου τοῦ ὡραίου ἐφήβου. 'Ετελεῖτο, ὅμως, ἐν συνεχείᾳ, καὶ ἑορτὴ τῆς ἀναστάσεώς του; Τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀμφίβολον, τουλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ τὴν 'Ελλάδα. Μερικοὶ συγγραφεῖς ποὺ ἐβεβαίωσαν τὸ ἀντίθετον, δὲν παρουσίασαν ἀρκετὰ ἐπιχειρήματα. 'Αντιθέτως, εἰς τὴν 'Αλεξάνδρειαν καὶ τὴν Βύβλον τῆς Συρίας ἑωρτάζετο ἡ ἀνάστασις τοῦ 'Αδώνιδος. 'Ο Θεόκριτος εἰς τὸ δέκατον πέμπτον εἰδύλλιόν του περιγράφει μὲ ἀρκετὰς λεπτομερείας

'Αφροδίτη καὶ "Αδωνις.
('Υστερώτερον ἐρυθρόμορφον ἀγγεῖον)

τὴν ἑορτήν, ποὺ εἶχεν ὀργανώσει εἰς τὴν 'Αλεξάνδρειαν πρὸς τιμὴν τοῦ 'Αδώνιδος ἡ 'Αρσινόη, σύζυγος τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου.

«'Εδῶ, γύρω ἀπὸ τὸν "Αδωνιν, εἶναι μαζεμένοι σὲ ἀσημένια κιβώτια, οἱ ὡραιότεροι καρποὶ ἀπὸ τοὺς ὀπωρῶνας καὶ τοὺς δροσεροὺς κήπους. Εἶναι, ἀκόμη, βάζα ἀπὸ ἀλάβαστρο, διακοσμημένα μὲ ἀστραφτερὸ χρυσάφι, γεμᾶτα ἀρώματα τῆς Συρίας. "Ολα τὰ φαγητά, ποὺ οἱ ὡραῖες αὐτὲς νέες ἑτοιμάζουν, εἶναι ἀπὸ ἄνθος λευκοῦ ἀλεύρου καθαρώτατου σταριοῦ, μέλι καὶ γλυκοὺς χυμοὺς ἐλιᾶς. 'Η γῆ καὶ ὁ ἀέρας κατέθεσαν τὸ φόρο τους στὴν ἑορτή. 'Εκεῖ ὑψώνετο περίτεχνο λίκνο ἀπὸ πρασινάδα· ἀπὸ πάνω, φτερουγίζουν "Ερωτες παιδικοί, ὅπως τὰ μικρὰ ἀηδόνια ἐπάνω στὰ δενδρύλλια, ὅταν δοκιμάζουν τὰ φτερά τους, πετώντας ἀπὸ κλαδὶ σὲ κλαδί.

Ἡ γέννησις τῆς Ἀφροδίτης.
(Πίναξ τοῦ Botticelli, Φλωρεντία)

»Ὦ! πόσος ἔβενος, πόσο χρυσάφι! Κι αὐτοὶ οἱ δυὸ ἀετοὶ ἀπὸ καθαρὸ ἐλεφαντόδοντο... κι αὐτὰ τὰ πορφυρᾶ χαλιά, πιὸ μαλακὰ κι ἀπὸ τὸν ὕπνο—θὰ ἔλεγεν ἡ Μίλητος, ἀκόμη καὶ ἡ Σάμος.

»Ἀπὸ πάνω εἶναι ἕνα κρεββάτι γιὰ τὴν Ἀφροδίτη. Ὁ ὡραῖος Ἄδωνις εἶναι στὸ ἄλλο, ὁ Ἄδωνις, σύζυγος δέκα ὀκτὼ χρονῶν. Στὸ χεῖλος του μόλις ἀνθίζει ἕνα μαλακὸ χνούδι, καὶ τὰ φιλιά του

δὲν τσιμποῦν. Ἀφροδίτη, νὰ χαίρεσαι ποὺ ἔχεις τέτοιον ἄνδρα.

»Ὅταν τὴν αὐγή, αὔριο, ἡ γῆ θὰ εἶναι ἀκόμη ποτισμένη ἀπὸ τὴ δροσιά, θὰ πᾶμε ὅλες νὰ τὸν μεταφέρωμε μὲ πομπὴ στὴν ἄκρη τοῦ ἀφρισμένου γιαλοῦ καί, μὲ μαλλιὰ λυτά, θὰ ψάλλωμε τὸν ἐπίσημο ὕμνο.

»Ὦ! Ἄδωνι, νὰ μᾶς εἶσαι εὐνοϊκός, καὶ τώρα καὶ πάντα. Οἱ

Ἡ Ἀφροδίτη φερομένη ὑπὸ πτερωτῶν συνοδῶν της.
(Ἐρυθρόμορφος ἀγγειογραφία)

καρδιές μας χαρήκανε ποὺ ἔφθασες. Κάμε νὰ χαροῦνε πάλι καὶ στὴν ἐπιστροφή σου».

Κατὰ τὴν παράδοσιν, ποιητὴς τῶν ἑορταστικῶν ᾀσμάτων καὶ τῶν ἐλεγειῶν διὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀδώνιδος ἦτο ὁ Κινύρας, πρῶτος βασιλεὺς τῆς Κύπρου, ὁ ὁποῖος καὶ εἰσήγαγεν εἰς τὴν νῆσον τὴν λατρείαν τῆς Ἀφροδίτης. Ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα, τοῦ ὁποίου ἦτο εὐνοούμενος, ὁ Κινύρας εἶχε τὸ χάρισμα τῆς μουσικῆς καὶ τοῦ

ᾄσματος. Ἐλέγετο ὅτι εἶχεν ἔλθει ἀπὸ τὴν Βύβλον, ὅπου ἀπὸ μακροῦ ἐτελοῦντο ἑορταὶ πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀδώνιδος, καὶ ὅτι εἶχεν ἱδρύσει ναὸν τῆς Ἀφροδίτης εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας, εἰς μεγάλην ἀπόστασιν ἀπὸ τὸν φοινικικὴν ἀκτήν. Πρῶτος ἱερεὺς τῆς θεᾶς τῆς Κύπρου, κατέστησε τὸ λειτούργημα αὐτὸ κληρονομικὸν εἰς τὴν οἰκογένειάν του. Διὰ λόγους τοὺς ὁποίους δὲν γνωρίζομεν, αἱ τρεῖς κόραι τὰς ὁποίας ἀπέκτησεν ἀπὸ τὴν Μεθάρμην, ἐπέσυραν ἐναντίον των τῆς ὀργὴν τῆς Ἀφροδίτης. Καταληφθεῖσαι ἀπὸ ἓν εἶδος μανίας, ἐξεδίδοντο εἰς τοὺς ξένους, ποὺ κατέπλεαν εἰς τὴν Κύπρον καί, ὅπως ἐλέγετο, ἀπέθαναν εἰς τὴν Αἴγυπτον.

Ἀφροδίτη καὶ Φαέθων

Εἰς ἄλλο κεφάλαιον θὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὸν μῦθον τοῦ Φαέθοντος, ὁ ὁποῖος ἐθεωρεῖτο υἱὸς τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Ὠκεανίδος Κλυμένης. Ὁ Ἡσίοδος, ἀντιθέτως, ἀναφέρει ὡς γονεῖς του τὴν Ἠὼ καὶ τὸν Κέφαλον. Ἦτο, λέγει ἡ Θεογονία, «ὅμοιος μὲ θεόν. Στολισμένος ἀκόμη μὲ τὴν τρυφεράδα τῆς νιότης, δὲν εἶχε τὸ νοῦ του παρὰ στὰ παιγνίδια τῆς ἡλικίας του, ὅταν ἡ Ἀφροδίτη, ποὺ τόσο τῆς ἄρεσαν οἱ ἀπολαύσεις, τὸν ἀπήγαγε, τὸν ἔκαμε νυκτερινὸ φύλακα τῶν ἱερῶν ναῶν της καὶ τοῦ ἐχάρισε τὶς θεϊκὲς τιμές».

Ἀφροδίτη καὶ Ἑλένη

Ἓν ἀπὸ τὰ περιφημότερα θύματα τῆς Ἀφροδίτης ἦτο ἡ Ἑλένη, κυρία αἰτία τοῦ Τρωικοῦ πολέμου. Ἐξ αἰτίας τῆς σφοδρᾶς ἐπιθυμίας της νὰ κερδίσῃ τὸ ἔπαθλον τῶν καλλιστείων καὶ νὰ νικήσῃ τὰς ἀντιπάλους της Ἥραν καὶ Ἀθηνᾶν, ἡ Ἀφροδίτη δὲν ἐδίστασε πρὸ οὐδενὸς μέσου, διὰ νὰ ἐπηρεάσῃ ὑπὲρ αὐτῆς τὴν κρίσιν τοῦ διαιτητοῦ τοῦ ἀγῶνος, τοῦ ὡραίου Πάριδος. Τοῦ ὑπεσχέθη, λοιπόν, νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ὡραιοτέραν ἀπὸ ὅλας τὰς γυναῖκας, τὴν Ἑλένην, κόρην τῆς Λήδας καὶ τοῦ Διός, σύζυγον τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Μενελάου.

Εἰς μικρὸν ποίημα, τιτλοφορούμενον «Ἡ ἁρπαγὴ τῆς Ἑλένης», ὁ Κόλουθος, ὁ ὁποῖος ἔζησεν εἰς τὸν πέμπτον μ. Χ. αἰῶνα, ἀπαριθμεῖ τὰς προετοιμασίας τῆς Ἀφροδίτης, προτοῦ ἀναχωρήσῃ διὰ τὴν Ἴδην, ὅπου θὰ ὡδηγοῦσε τὰς τρεῖς θεᾶς ὁ Ἑρμῆς διὰ τὴν κρίσιν τῶν καλλιστείων. «Ἡ Κύπρις, πάντοτε ἐπιδέξια στὴν τέχνη τῆς γοητείας, ἄνοιξε τὸν πέπλο της, ἔλυσε τὰ μαλλιά της καὶ σκόρπισε χρυσάφι ἀνάμεσα στὶς τρίχες τῶν πλοκάμων. Ἔπειτα, κοιτώντας τρυφερὰ τοὺς Ἔρωτες, τοὺς μίλησε ἔτσι: «Ἡ ἀποφασιστικὴ στιγμὴ πλησιάζει, παιδιά μου. Μαζευθῆτε γύρω ἀπὸ τὴ

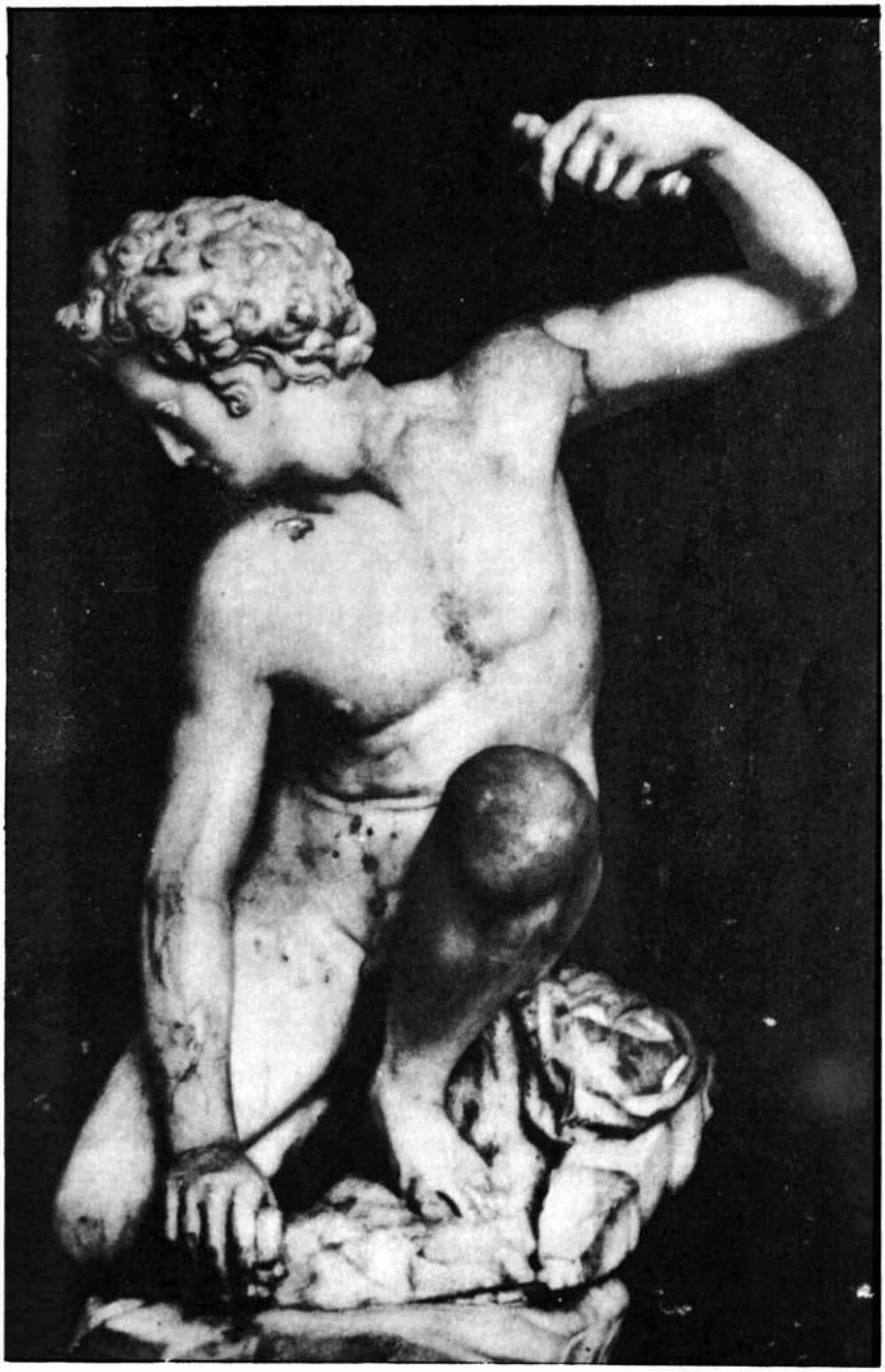
'Αναδυομένη 'Αφροδίτη.
(Σπουδή τοῦ Ingres)

μητέρα σας. Σήμερα θὰ φανῇ ἂν ἔχω κάποια ὀμορφιά. Ἀγνοῶ σὲ ποιόν θὰ δώση ὁ βοσκὸς τὸ μῆλο, καὶ ἡ ἀμφιβολία μὲ γεμίζει φόβο. Ἡ Ἥρα, λένε, εἶναι μητέρα τῶν Χαρίτων· διαθέτει σκῆπτρα, ὅπου τῆς ἀρέσει, καὶ μοιράζει βασίλεια. Ἡ Παλλὰς ἔχει τὴν πρώτη θέση στοὺς πολέμους. Μόνον ἐγὼ ἀπὸ ὅλες τὶς θεὲς δὲν ἔχω καμμιὰ δύναμη. Οὔτε τὸ βασιλικὸ κῦρος, οὔτε τὸ δόρυ εἶναι στὸ μερίδιό μου. Μὰ γιατί φοβοῦμαι; Ἀντὶ τοῦ δόρατος, δὲν ἔχω ἕνα ὅπλο πιὸ δυνατὸ μέσα σ' αὐτὴν τὴ ζώνη, ποὺ μοῦ χρησιμεύει γιὰ νὰ δένω τοὺς Ἔρωτες, γοητευμένους κιόλας ἀπὸ τὰ δεσμὰ ποὺ τοὺς ἐπιβάλλω; Τὸ ὅπλο μου δὲν εἶναι πολὺ πιὸ αἰχμηρό, δὲν εἶναι σὰν τόξο ποὺ δὲ λαθεύει ποτέ; Πόσες θνητὲς ὑποφέρουν ἀπὸ τὶς φλόγες ποὺ τοὺς ἀνάβει ἡ μοιραία αὐτὴ ζώνη, χωρὶς νὰ μποροῦν νὰ βροῦν τὸ θάνατο, ποὺ ἐπιθυμοῦν;».

Ἰδοὺ ἡ σκηνὴ τῆς σαγηνεύσεως, ὅπως τὴν ἀναφέρει ὁ ἴδιος ὁ ποιητής. Ἡ Ἥρα καὶ ἡ Ἀθηνᾶ πρῶτες, προσεπάθησαν, ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην, νὰ πείσουν τὸν Πάριν. «Ὅταν ἦλθεν ἡ σειρά της ἐμίλησε καὶ ἡ Ἀφροδίτη, καὶ γιὰ νὰ ἔχη περισσότερα πλεονεκτήματα, ἄρχισε ξεκουμπώνοντας τὸ φόρεμά της. Μόλις αἰσθάνθηκε ἄνετα, σηκώθηκε, χωρὶς νὰ κοκκινίζη γιὰ ὅ,τι ἐπρόκειτο νὰ κάμη. Ὕστερα, λύνοντας τὴ ζώνη ὅπου φωλιάζουν οἱ τρυφεροὶ Ἔρωτες, παρουσίασε γυμνὸ τὸ λαιμό της καὶ ἔδειξε ὅλες τὶς ὀμορφιές του. Ἔπειτα ἀπ' αὐτό, γυρνώντας στὸ βοσκό, τοῦ εἶπε χαμεγελώντας ἡδονικά: «Κοίτα, ἀπόλαυσε ὅλες τὶς ὀμορφιὲς ποὺ προσφέρω στὰ μάτια σου. Δὲν ἀξίζει νὰ τὶς προτιμήσῃς ἀπὸ τὰ πολεμικὰ ἔργα; Καὶ ἡ ἀπόκτησή τους δὲν ἀξίζει περισσότερο ἀπὸ ὅλα τὰ σκῆπτρα καὶ τὰ βασίλεια τῆς Ἀσίας; Ξένα μοῦ εἶναι τὰ βάσανα τοῦ πολέμου. Καὶ τί δουλειὰ ἔχω ἐγὼ μὲ τὶς ἀσπίδες; Οἱ γυναῖκες διακρίνονται κυρίως ἀπὸ τὴ λάμψη τῆς ὀμορφιᾶς τους. Δὲν μοιράζω ἀξίες. Μὰ μπορῶ νὰ σοῦ δώσω μιὰ χαριτωμένη σύντροφο. Δὲν θὰ σὲ ἀνεβάσω σὲ θρόνο, ἀλλὰ στὸ κρεββάτι τῆς Ἑλένης. Θὰ ταξιδέψῃς στὴ Σπάρτη καὶ θὰ τὴν πάρῃς».

Ὁ Πάρις, δὲν ἐδίστασε καὶ ἔδωσεν εἰς τὴν Ἀφροδίτην τὸ ἔπαθλον τῆς καλλονῆς. Ἀργότερα, ὅταν ἐπῆγεν εἰς τὴν Σπάρτην, εἶπεν εἰς τὴν Ἑλένην ὅτι ἡ θεὰ τοῦ ἔρωτος τοῦ εἶχεν ὑποσχεθῆ μίαν πολυθέλγητρον σύζυγον. «Ἑλένη εἶναι τὸ ὄνομά της καὶ ἡ θεὰ εἶναι ἀδελφή της. Δι' αὐτὴν ἦλθα ἐδῶ, γιὰ νὰ τὴν πάρω γυναῖκα μου, ὅπως μὲ διέταξεν ἡ θεά». Ἡ σύζυγος τοῦ Μενελάου δὲν προέβαλε καμμίαν ἀντίστασιν. «Αὐτὸ ἦταν», εἶπε, «ἂς φύγωμε, πάρε με μαζί σου στὴν Τροία. Δέχομαι νὰ σὲ ἀκολουθήσω, ἀφοῦ ἡ θεὰ τῶν Ἐρώτων θέλει ἔτσι».

Ἡ προστασία τῆς Ἀφροδίτης πρὸς τὸν Πάριν ἐξεδηλώθη πάντοτε μὲ τὸν πλέον ἀποτελεσματικὸν τρόπον. Εἰς τὴν τρίτην ρα-

Ὁ Ἔρως.
(Ἄγαλμα τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου. Λονδῖνον, Μουσεῖον Ἀλβέρτου καὶ Βικτωρίας)

ψωδίαν τῆς 'Ιλιάδος ὁ Ὅμηρος παρουσιάζει τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Τρῶας ἀποφασισμένους νὰ τελειώσουν τὸν πόλεμον μὲ μίαν μονομαχίαν μεταξὺ Μενελάου, τοῦ ἀτιμασθέντος συζύγου, καὶ Πάριδος, τοῦ ἀπαγωγέως τῆς Ἑλένης. Οἱ δύο ἀντίπαλοι ἔρχονται εἰς χεῖρας. Ὁ Μενέλαος ἁρπάζει τὸν Πάριν ἀπὸ τὸν ἱμάντα τῆς περικεφαλαίας του καὶ τὸν σύρει πρὸς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων.

'Αλλὰ ἡ 'Αφροδίτη σπεύδει εἰς βοήθειαν τοῦ προστατευομένου της. «Κόβει τὸ λουρί. Ἡ περικεφαλαία φεύγει ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ Πάριδος καὶ ἀκολουθεῖ τὸ χέρι τοῦ Μενελάου. Αὐτός, τὴν στριφογυρίζει μὲ δύναμη πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι του καὶ τὴν πετᾷ ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνας. Ἔπειτα, γιὰ δεύτερη φορά, ὁρμᾷ ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ του. Καίεται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νὰ τοῦ ἀφαιρέση τὴ ζωὴ μὲ τὸ δόρυ του. 'Αλλὰ ἡ 'Αφροδίτη—τόση εἶναι ἡ δύναμη τῶν θεῶν—σκεπάζει τὸν Πάρι μ' ἕνα παχὺ σύννεφο, τὸν ἁρπάζει καί, πετώντας, τὸν πάει στὸ παλάτι του καὶ τὸν ἀφίνει πάνω στὸ συζυγικὸ κρεββάτι του, ποὺ ἀναδίδει τόσες εὐωδιές».

Ἡ Ἑλένη, ἀπὸ τὰς ἐπάλξεις τῶν τειχῶν τῆς Τροίας, εἶχε παρακολουθήσει τὴν μονομαχίαν μεταξὺ τοῦ συζύγου της καὶ τοῦ ἐραστοῦ της. Καί, φυσικά, αἱ ἐντυπώσεις της εἶναι δυσμενεῖς διὰ τὸν Πάριν. Ἡ 'Αφροδίτη αἰσθάνεται τὸν κίνδυνον. Παίρνει τὴν μορφὴν μιᾶς γραίας ὑφαντρίας, ποὺ ἀγαποῦσε πολὺ τὴν Ἑλένην καὶ τὴν εἶχεν ἀκολουθήσει ἀπὸ τὴν Λακεδαίμονα, τὴν πιάνει ἀπὸ τὸ φόρεμα, ποὺ εὐωδιάζει ὅπως τὸ νέκταρ, καὶ τῆς λέγει: «Ἔλα, ἀκολούθησέ με. Ὁ Πάρις σὲ περιμένει στὸ παλάτι του. Εἶναι ξαπλωμένος στὸ κρεββάτι του καὶ λάμπει ἀπὸ ὀμορφιά· δὲν θάλεγες πὼς πολεμοῦσε μ' ἕναν τρομερὸ ἀντίπαλο, ἀλλὰ πὼς πρόκειται νὰ πάῃ σὲ χορό, ἢ πὼς ἐγύρισε ἀπὸ γλέντι καὶ ξεκουράζεται».

Ἡ Ἑλένη, ὅμως, ἀναγνωρίζει τὴν θεὰν «ἀπὸ τὸ λεπτὸ λαιμό της, ἀπὸ τὸ στῆθος της ποὺ ἀνάβει τοὺς πόθους, ἀπὸ τὰ ἀστραφτερὰ μάτια της». Γεμάτη τρόμον, τῆς λέγει: «Σκληρή, γιατί ἔρχεσαι νὰ μὲ παραπλανήσης πάλι; Θὰ μὲ ὁδηγήσης ἀκόμη πιὸ πέρα, σὲ καμμιὰ ἀπὸ τὶς πολυάνθρωπες πολιτεῖες τῶν Φρυγίων ἢ τῆς γελαστῆς Μαιονίας; Ὑπάρχει σ' αὐτὲς τὶς χῶρες κανένας θνητὸς ποὺ σοῦ εἶναι ἀγαπητός; Ἤ, μήπως, ἐπειδὴ ὁ Μενέλαος θέλει, ἀφοῦ ἐνίκησε, νὰ μὲ πάρῃ μαζί του, μ' ὅλο ποὺ εἶμαι τόσο μισητή,—μήπως γι' αὐτὸ ἦλθες πάλι κοντά μου γιὰ τίποτε νέα τεχνάσματα; Γιατί δὲν πᾶς ἐσὺ ἡ ἴδια νὰ μείνης μαζί του; Ἄφισε τοὺς οὐράνιους δρόμους, μὴ ξαναβάλης τὸ πόδι σου στὸν Ὄλυμπο, μεῖνε μαζί του, φρόντιζέ τον καὶ ὑπόμενε τὰ πάντα ἀπὸ αὐτόν, ὥσπου νὰ σὲ πάρῃ γυναῖκά του καὶ σκλάβα του. Ὅσο γιὰ μέ, ἀρνοῦμαι νὰ σὲ ἀκολουθήσω, θὰ ἤμουν πολὺ ἀξιοκατάκριτη. Ὄχι,

δὲν θέλω πιὰ νὰ μοιράζωμαι τὸ κρεββάτι του· ὅλες οἱ Τρῳάδες, ἂν τὸ κάμω, θὰ μὲ περιφρονοῦν. Ἡ καρδιά μου εἶναι ἤδη γεμάτη ἀπὸ ἀφόρητους πόνους».

Τὰ βίαια αὐτὰ παράπονα ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἐξερεθίζουν περισσότερον τὴν Ἀφροδίτην. «Κοίταξε μὴ μὲ θυμώσῃς, δυστυχισμένη», τῆς φωνάζει. «Κοίταξε νὰ μὴ σ' ἐγκαταλείψω, νὰ μὴ σὲ μισήσω ὅσο σὲ εἶχα ἀγαπήσει. Μπορῶ νὰ μεγαλώσω τὴ διχόνοια

Ἀφροδίτη καὶ Ἄδωνις.
(Μουσεῖον τοῦ Prado, Μαδρίτη)

ἀνάμεσα σὲ Τρῶες καὶ σὲ Ἕλληνες καὶ θὰ χαθῇς, θῦμα φρικτῆς μοίρας».

Ἡ Ἑλένη δὲν τολμᾷ νὰ ἀντισταθῇ περισσότερον εἰς τὴν θεὰν καὶ τὴν ἀκολουθεῖ εἰς τὸ ἀνάκτορον, ὅπου εὑρίσκεται ὁ Πάρις. Ἐκεῖ, ὁμιλεῖ εἰς τὸν ἐραστήν της μὲ περιφρόνησιν διὰ τὴν ἧττάν του. Ὁ υἱὸς τοῦ Πριάμου προβάλλει διαφόρους δικαιολογίας καί, ἐν συνεχείᾳ, τῆς λέγει: «Ἔλα, τώρα, ἄφισέ τα αὐτὰ καὶ ἂς χαροῦμε τὸν ἔρωτα. Ποτέ μου δὲν αἰσθάνθηκα τόσην ἐπιθυμία, οὔτε τότε πού, βγαίνοντας ἀπὸ τὴ γελαστὴ Λακεδαίμονα καὶ ἀφοῦ περά-

σαμε τὴ θάλασσα, σὲ εἶχα γιὰ πρώτη φορὰ στὸ νησάκι Κρανάη. Σήμερα εἶμαι μεθυσμένος ἀπὸ ἀκόμη μεγαλύτερη ἐπιθυμία. Εἶπε καὶ ξαπλώθηκε στὸ κρεββάτι του. Ἡ Ἑλένη τὸν ἀκολούθησε καί, τέλος, ὁ ὕπνος τοὺς πῆρε καὶ τοὺς δυό».

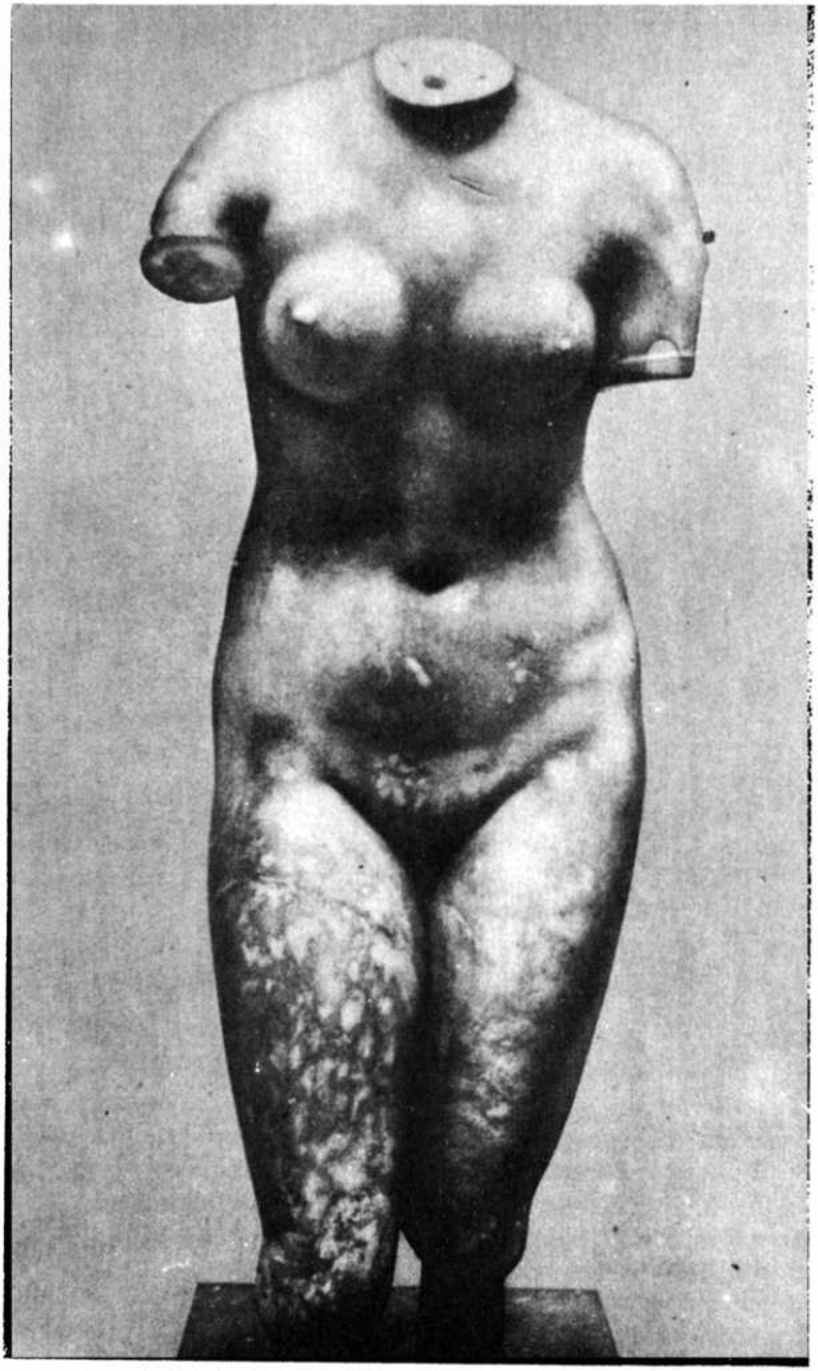
Οὕτως, ἡ Ἑλένη, τὴν ὁποίαν ἡ θέλησις τῆς Ἀφροδίτης ἔρριψεν εἰς τὴν ἀγκάλην τοῦ Πάριδος, ματαίως προσπαθεῖ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ αὐτόν. Παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν της, ὁδηγεῖται πάλιν ἀπὸ τὴν θεὰν εἰς τὸ πλευρὸν ἑνὸς ἀνδρός, ὁ ὁποῖος δὲν ἀντέχει εἰς τὴν σύγκρισιν μὲ τὸν ἐξαπατηθέντα σύζυγον.

Ἄλλα θύματα τῆς Ἀφροδίτης. Μήδεια. Πασιφάη. Φαίδρα

Ὁ ρόλος τῆς Ἀφροδίτης εἰς τὴν Ἀργοναυτικὴν ἐκστρατείαν δὲν εἶναι ὀλιγώτερον σπουδαῖος ἀπὸ τὸν ρόλον της εἰς τὸν Τρωικὸν πόλεμον. Χάρις εἰς αὐτήν, ὁ Ἰάσων, ἐπωφελούμενος ἀπὸ τὸ πάθος, μὲ τὸ ὁποῖον ἡ θεὰ ἐφλόγισε τὴν καρδίαν τῆς Μηδείας, θὰ ἠμπορέσῃ νὰ κλέψῃ τὸ χρυσόμαλλον δέρας καὶ νὰ διαφύγῃ ὅλους τοὺς κινδύνους. Ὁ Πίνδαρος διηγεῖται ὡς ἑξῆς πῶς ἡ Ἀφροδίτη διηυκόλυνε τὴν πραγματοποίησιν τῶν σχεδίων τοῦ Ἰάσονος:

«Ἰδοὺ ὅμως, ἡ θεὰ ποὺ τὰ λεπτὰ χαρακτηριστικά της πληγώνουν τὶς καρδιὲς τῶν ἀνθρώπων, ἡ ἀγαπητὴ Κύπρις, κατεβαίνει ἀπὸ τὸν Ὄλυμπο. Ἐπάνω στὸ ἅρμα της, μὲ τὶς ἀστραφετὲς ρόδες, φέρει τὸ πουλὶ ποὺ πρῶτο μετέδωσε στοὺς ἀνθρώπους τὴ μανία τοῦ ἀθεραπεύτου ἔρωτος. Καὶ μαθαίνει στὸ παιδὶ τῆς Ἠοῦς, μὲ τί μαγεῖες θὰ διώξῃ ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς Μηδείας τὸ σεβασμὸ ποὺ αὐτὴ ὀφείλει στὴ θέλησῃ τοῦ πατέρα της, καὶ πῶς θὰ ἐμπνεύσῃ στὴ δαμασμένη καρδιά της τὴν ἐπιθυμία νὰ ἰδῇ τοὺς κάμπους τῆς Ἑλλάδος. Ἡ πριγκίπισσα αὐτή, πραγματικά, δὲν ἄργησε νὰ ἀποκαλύψῃ στὸ νεαρὸ ξένο μὲ ποιὸν τρόπο θὰ ἔβγαινε νικητὴς ἀπὸ τὶς δοκιμασίες, ποὺ προετοίμαζε γι' αὐτὸν ὁ πατέρας της. Μὲ λάδι καὶ πολύτιμους χυμοὺς ἑτοίμασε μία σωτήρια ἀλοιφή, μὲ τὴν ὁποία τὸ σῶμα τοῦ Ἰάσονος ἔγινε ἀναίσθητο στὸν πόνο».

Εἰς τὰ «Ἀργοναυτικά» του ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος δίδει τὰς ἑξῆς λεπτομερείας περὶ τῆς συνθέσεως τῆς θαυμασίας αὐτῆς ἀλοιφῆς: «Τὸ φυτὸν ἀπὸ τὸ ὁποῖον παράγεται, ἐγεννήθη διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὰς κοιλάδας τοῦ Καυκάσου, ἀπὸ τὸ αἷμα ποὺ ἔσταζεν ἀπὸ τὸ ράμφος τοῦ ἀετοῦ, ὁ ὁποῖος κατέτρωγε τὸ συκώτι τοῦ Προμηθέως. Ὁ διπλοῦς μίσχος φέρει πλατὺ ἄνθος τοῦ ἰδίου χρώματος μὲ τὸν κρόκον τῆς Κιλικίας. Ἡ ρίζα του ὁμοιάζει μὲ σάρκα κομμένην προσφάτως καὶ περιέχει ἕνα μελανὸν ὑγρόν, ὅπως ἐκεῖνο ποὺ στάζει ἀπὸ τὰς δρῦς τῶν βουνῶν. Ἡ Μήδεια τὸ εἶχε

Ἀφροδίτη Πραξιτελείου τέχνης.
(Ἄγαλμα ἐν Βερολίνῳ)

συλλέξει ἄλλοτε μέσα εἰς ἓν κογχύλιον τῆς Κασπίας θαλάσσης, ἀφοῦ εἶχεν ὑποβληθῆ ἑπτὰ φορὰς εἰς καθαρμὸν καὶ ἀφοῦ, ντυμένη στὰ μαῦρα, εἶχεν ἐπικαλεσθῆ, μέσα εἰς τὴν φρίκην τοῦ ἐρέβους, ἑπτὰ φορὰς τὴν Βριμώ. Τὴν στιγμὴν ποὺ ἔκοβε τὴν ρίζαν, ἡ γῆ ἐσείσθη καὶ ὁ Προμηθεὺς ᾐσθάνθη πόνους εἰς τὰ σπλάγχνα του καὶ ἐγέμισε τὸν ἀέρα μὲ στεναγμούς».

Εἰς ἄλλο κεφάλαιον τοῦ ἔργου αὐτοῦ θὰ γίνῃ λόγος διὰ τὰ βάσανα τῆς Μηδείας, ἡ ὁποία, ἀφοῦ ἐβοήθησε τὸν Ἰάσονα νὰ ὑπερνικήσῃ ὅλας τὰς δυσκολίας, ἐγκατελείφθη ἀπὸ τὸν ἐραστήν της. Ὄχι ὀλιγώτερον τραγικὴ ἦτο ἡ μοῖρα τῆς συζύγου καὶ τῶν θυγατέρων τοῦ Μίνωος, θυμάτων καὶ αὐτῶν, ἐπίσης, τοῦ πάθους, ποὺ εἶχεν ἀνάψει εἰς τὰς ψυχάς των ἡ Ἀφροδίτη. Ἡ θεὰ τοῦ ἔρωτος ἔστρεψε κατ' ἀρχὰς τὸ μένος της ἐναντίον τῆς Πασιφάης, συζύγου τοῦ Μίνωος καὶ κόρης τοῦ Ἡλίου. Εἴδαμεν προηγουμένως ὅτι ὁ Ἥλιος εἶχεν εἰδοποιήσει τὸν Ἥφαστον δι' ὅσα συνέβαιναν μεταξὺ Ἄρεως καὶ Ἀφροδίτης, καὶ εἴδαμεν πῶς ὁ χωλὸς θεὸς ἐξεδικήθη γελοιοποιῶν αὐτοὺς ἐνώπιον τῶν Ὀλυμπίων. Ἐπειδὴ δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἐκδικηθῆ προσωπικῶς τὸν Ἥλιον, ἡ Ἀφροδίτη ἐστράφη κατ' ἀρχὰς κατὰ τῆς κόρης του. Τῆς ἐνέπνευσεν ἕνα τερατώδη ἔρωτα, δι' ἕνα ταῦρον. Θὰ ἴδωμεν εἰς ἄλλο κεφάλαιον πῶς ἡ Πασιφάη κατώρθωσε νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸ πάθος της. Ἀπὸ τὴν ἕνωσιν αὐτὴν ἐγεννήθη ὁ Μινώταυρος.

Ὅταν ὁ Θησεὺς ἦλθε διὰ νὰ ἀγωνισθῆ κατὰ τοῦ τέρατος, ἐνίκησε χάρις εἰς τὴν κόρην τῆς Πασιφάης Ἀριάδνην, εἰς τὴν καρδίαν τῆς ὁποίας ἡ Ἀφροδίτη ἐνέπνευσε σφοδρὸν ἔρωτα διὰ τὸν ὡραῖον ξένον. Ὅπως ἡ Μήδεια, καὶ ἡ Ἀριάδνη ἐπρόδωσε τὰ συμφέροντα τοῦ πατέρα της χάριν τοῦ ἐραστοῦ της. Καὶ ὅπως ἐκείνη, δὲν ἄργησε νὰ ἐγκαταλειφθῆ ἀπὸ τὸν ἄπιστον. Ἡ Ἀφροδίτη, ὅμως, εἰς τὸ τέλος, παρηγορεῖ τὸ θῦμα τοῦ Θησέως, προλέγουσα τὴν ἔλευσιν τοῦ Διονύσου, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ τοῦ γάμου της μὲ τὸν θεὸν αὐτόν, τῆς δίδει χρυσοῦν στέφανον.

Ἡ ἀδελφὴ τῆς Ἀριάδνης, ἡ Φαίδρα, ὑπῆρξε καὶ αὐτὴ θῦμα τοῦ πάθους ποὺ τῆς ἐνέπνευσεν ἡ θεά. Ὠργισμένη ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ἱππόλυτος, υἱὸς τοῦ Θησέως καὶ μιᾶς Ἀμαζόνος, δὲν ᾐσθάνετο παρὰ περιφρόνησιν δι' αὐτήν, ἡ θεὰ ἐπυρπόλησε τὴν καρδίαν τῆς Φαίδρας, δευτέρας συζύγου τοῦ Θησέως, μὲ ἔνοχον ἔρωτα διὰ τὸν προγονόν της. Οἱ ποιηταί, ἀπὸ τοῦ Εὐριπίδου μέχρι τοῦ Ρακίνα, ὁμιλοῦν διὰ τὰς ματαίας προσπαθείας τῆς Φαίδρας, «ἀπίστου καὶ ἀνοσίου παρὰ τὴν θέλησίν της», διὰ νὰ ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὸ πάθος ποὺ τὴν κατακαίει καὶ διὰ τὸ ὁποῖον ἡ ἰδία λέγει: «δὲν εἶναι φλόγα αὐτὸ ποὺ ἀνάβει τὸ αἷμα μου, εἶναι ὁλόκληρη ἡ Ἀφροδίτη ποὺ σφιχταγκαλιάζει τὸ θῦμά της». Ὁ θάνατος, ἀκό-

Ἀφροδίτη φοροῦσα στεφάνην.
(Μαρμάρινον ἔργον ἐν Νεαπόλει)

μη, τοῦ Ἱππολύτου δὲν θέτει τέρμα εἰς τὰ βάσανα τῆς Φαίδρας. Μὲ τὴν θέλησίν της ἀπαρνεῖται τὴν ζωήν: «ἀφοῦ ἡ Ἀφροδίτη τὸ θέλει, πεθαίνω κ' ἐγώ, τελευταία καὶ πιὸ πικραμένη».

Ὑπάρχει κάποια ἀναλογία μεταξὺ τῆς τραγικῆς ἱστορίας τῆς Φαίδρας καὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ἱπποδαμείας, κόρης τοῦ Οἰνομάου, διὰ τὴν ὁποίαν ἔγινε λόγος εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον. Ὅπως

εἴδαμεν, χάρις εἰς τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Μυρτίλου, ὁ Πέλοψ κατώρθωσε νὰ νικήση τὸν Οἰνόμαον εἰς μίαν ἁρματοδρομίαν καὶ νὰ κερδίση τὴν Ἱπποδάμειαν. Αὐτὴ ὅμως, ἐρωτευμένη μὲ τὸν Μυρτίλον, ἐπροφασίσθη ὅτι ἐδιψοῦσε πολὺ καὶ ἔστειλε τὸν Πέλοπα νὰ τῆς φέρη νερὸ ἀπὸ μίαν γειτονικὴν πηγήν.

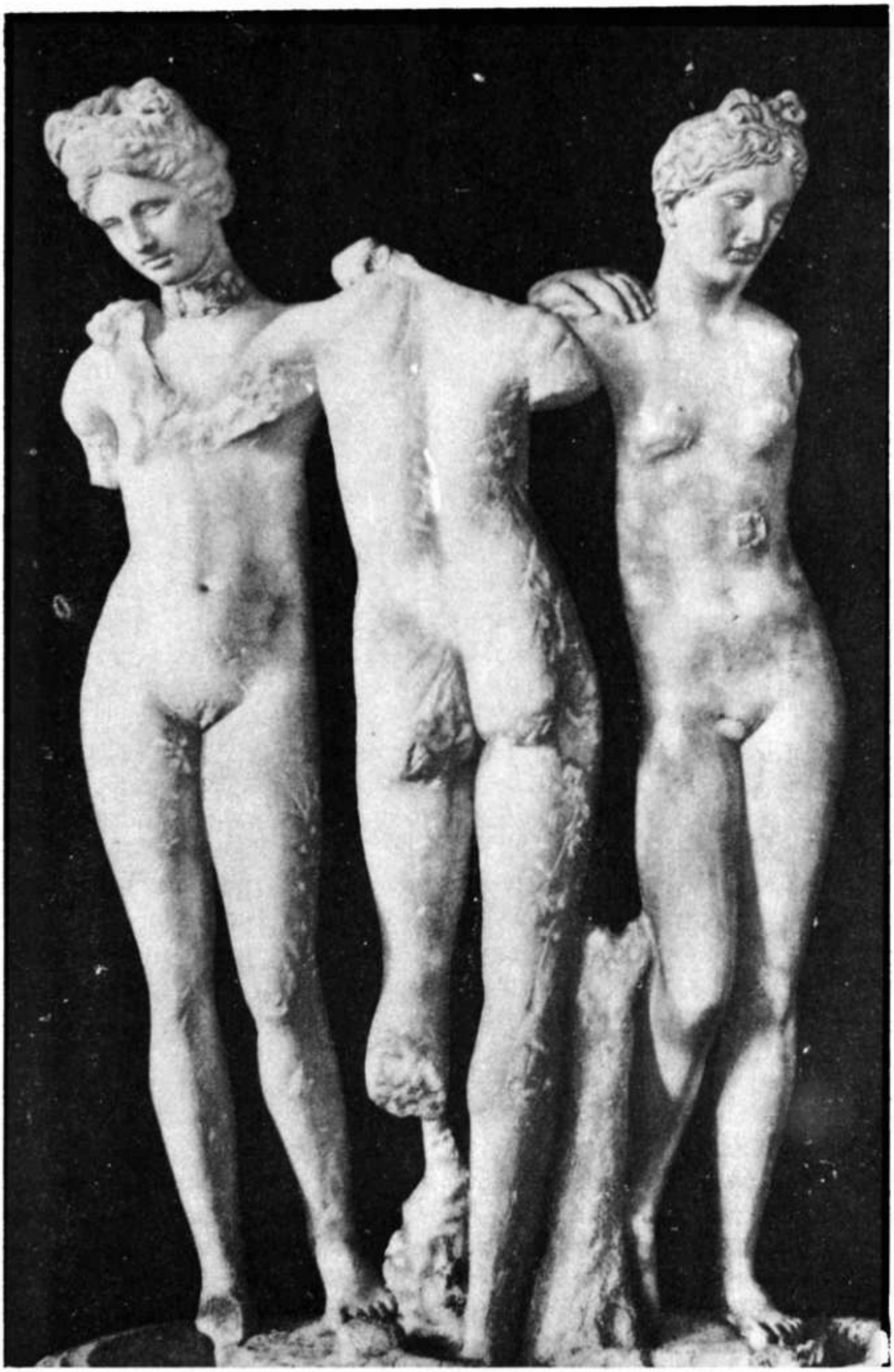
Κατὰ τὴν ἀπουσίαν του, ἡ Ἱπποδάμεια ἐξεμυστηρεύθη εἰς τὸν Μυρτίλον τὸν ἔρωτά της δι' αὐτόν, ὁ νέος ὅμως ἠρνήθη νὰ προσβάλη τὴν τιμὴν τοῦ Πέλοπος. Ἐν συνεχείᾳ, ἡ Ἱπποδάμεια, ἐπειδὴ ἐφοβήθη ὅτι ὁ Μυρτίλος θὰ προέβαινεν εἰς ἀποκαλύψεις, ἀπεφάσισε νὰ τὸν προλάβη. Μόλις ἐπέστρεψεν ὁ Πέλοψ, τοῦ εἶπεν ὅτι ὁ νεαρὸς ἡνίοχος ἀπεπειράθη νὰ τὴν βιάση. Ἔξαλλος ἀπὸ ὀργήν, ὁ Πέλοψ ἔρριψε τὸν ἀτυχῆ Μυρτίλον εἰς τὴν θάλασσαν.

Μερικοὶ συγγραφεῖς ἀποδίδουν εἰς τὴν ὀργὴν τῆς Ἀφροδίτης τὴν τρέλλαν ποὺ κατέλαβε τὰς κόρας τοῦ Προίτου, χωρίς, ἄλλως τε, νὰ λέγουν τίποτε διὰ τὴν αἰτίαν ποὺ τὴν ἐπροκάλεσεν. «Ἡ βασίλισσα τῆς Κύπρου τὰς ἔκαμεν ἀναισχύντους», λέγει ὁ ἕνας. «Ἡ μεγάλη ἀναισχυντία των τὰς ἔκαμε νὰ χάσουν τὸ ἄνθος τοῦ χρώματός των», λέγει ὁ ἄλλος. Τέλος, σύμφωνα μὲ ἕνα τρίτον «ἡ Ἀφροδίτη ἐσκόρπισεν ἐπάνω εἰς τὴν κεφαλήν των φοβερὰν λέπραν· τὸ δέρμα των ἐγέμισε πληγὰς καὶ ἡ κόμη των ἔπεσεν ἀφίνουσα γυμνὰς τὰς ἄλλοτε ὡραίας κεφαλάς των».

Ἡ θεὰ ἔχει ἐπίσης μίαν θέσιν εἰς τὸν μῦθον τοῦ Αἰγέως, ὁ ὁποῖος ἀπέδιδεν εἰς τὴν κακὴν θέλησιν τῆς Ἀφροδίτης τὴν στειρότητα τῶν δύο πρώτων συζύγων του. Ὁ Αἰγεὺς συνεβουλεύθη τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν, ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐκατάλαβε τὸ νόημα τῆς ἀπαντήσεως, ἀπηυθύνθη εἰς τὸν Πιτθέα, υἱὸν τοῦ Πέλοπος. Ὁ Πιτθεὺς ἐμέθυσε τὸν Αἰγέα καὶ κατόπιν τὸν ὡδήγησεν εἰς τὴν κλίνην τῆς κόρης του Αἴθρας, ἡ ὁποία, τὴν ἰδίαν νύκτα, ἐτιμήθη ἀπὸ τὴν εὔνοιαν τοῦ Ποσειδῶνος. Ὁ Αἰγεὺς φέρεται ὡς εἰσαγαγὼν εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν λατρείαν τῆς Ἀφροδίτης.

Ἔχομεν ἤδη ὁμιλήσει περὶ τῆς Ἀταλάντης σχετικῶς μὲ τὸν Μελέαγρον καὶ τὸ κυνήγιον τοῦ Καλυδωνίου κάπρου. Ἀπεχθανομένη τὸν γάμον, ἡ Ἀταλάντη ὑπέβαλλεν ἐκείνους ποὺ ἐζητοῦσαν τὸ χέρι της εἰς μίαν δοκιμασίαν, ἡ ὁποία ἐτελείωνε μὲ τὸν θάνατόν των. Ἡ δοκιμασία συνίστατο εἰς ἀγῶνα δρόμου. Ἡ παρθένος ὥριζεν εἰς τοὺς νέους νὰ ἐκκινήσουν πρῶτοι, κατόπιν ἐξωρμοῦσε, τοὺς κατέφθανε καὶ τοὺς ἐσκότωνε. Μολονότι τὸ πρᾶγμα ἦτο ἤδη γνωστόν, ὁ Μελάνιππος δὲν ἐδίστασε νὰ δεχθῆ τὸν ἀγῶνα, κατόπιν ὑποδείξεως τῆς Ἀφροδίτης, ἡ ὁποία, σύμφωνα μὲ τὸν μῦθον, τοῦ εἶχε δώσει πολλὰ μῆλα ἀπὸ τὸν κῆπον τῶν Ἑσπερίδων.

Κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ ἀγῶνος, ὅταν Μελάνιππος ἔβλεπεν

Αἱ τρεῖς Χάριτες.
(Ἀρχαῖον μαρμάρινον σύμπλεγμα)

ὅτι ἡ 'Αταλάντη τὸν ἐπλησίαζεν, ἄφινε νὰ πέσῃ ἓν μῆλον. 'Η νέα ἐσταματοῦσε διὰ νὰ τὸ πάρῃ. Χάρις εἰς τὸ στρατήγημα αὐτὸ ὁ νέος διέτρεξεν ὁλόκληρον τὴν ἀπόστασιν χωρὶς νὰ τὸν φθάσῃ ἡ 'Αταλάντη. Φυσικά, ὁ γάμος ἔγινεν. 'Ο μῦθος προσθέτει ὅτι οἱ νεαροὶ σύζυγοι, «μιὰ μέρα ποὺ κυνηγοῦσαν, μπῆκαν σὲ κάποια περιοχὴ ἀφιερωμένη στὸ Δία, καὶ ἐκεῖ παραδόθηκαν στὶς χαρὲς τῆς ἀγάπης· ὠργισμένος ὁ θεός, τοὺς μετεμόρφωσε σὲ λεοντάρια».

Μερικοὶ μῦθοι παρουσιάζουν τὴν 'Αφροδίτην νὰ ἔρχεται εἰς βοήθειαν θνητῶν, ποὺ εἶχαν πέσει θύματα ἀτυχοῦς πάθους ἢ πού, μὲ κάποιαν χειρογομίαν, εἶχαν κερδίσει τὴν συμπάθειάν της. 'Ο βοσκὸς Σέλεμνος, παραδείγματος χάριν, εἶχε κατορθώσει νὰ τὸν ἀγαπήσῃ ἡ Νύμφη 'Αργυρᾶ, ἡ ὁποία ὅμως τὸν ἐγκατέλειψεν, ὅταν ἡ ὀμορφιά του ἐμαράνθη. 'Απὸ τὴν λύπην του, ὁ Σέλεμνος ἀπέθανε. Συγκινημένη ἡ 'Αφροδίτη, τὸν μετεμόρφωσεν εἰς ποταμόν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν νέαν του μορφὴν ὁ Σέλεμνος ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι βαθύτατα λυπημένος. Τότε ἡ 'Αφροδίτη ἦλθε διὰ δευτέραν φορὰν εἰς βοήθειάν του, καὶ τοῦ ἔδωσε τὸ χάρισμα νὰ λησμονῇ ὅλας τὰς λύπας ποὺ προκαλεῖ ὁ ἔρως. Εἰς αὐτὸ ὠφείλετο ἡ ἐπικρατοῦσα πίστις ὅτι τὰ ὕδατα τοῦ Σελέμνου εἶχαν τὴν ἰδιότητα νὰ θεραπεύουν ἀπὸ τὰς λύπας των ὅλους, ἄνδρας καὶ γυναῖκας, ὅσοι ἐλούοντο εἰς τὰ ὕδατά του.

Σύμφωνα μὲ κάποιαν παράδοσιν τῆς Λέσβου, ἕνας κάτοικος τῆς νήσου, ὁ Φάων, πορθμεὺς τὸ ἐπάγγελμα, ἐδέχθη μίαν ἡμέραν, κατόπιν αἰτήσεώς της, νὰ περάσῃ μίαν γραῖαν εἰς τὴν ἀντικρυνὴν ἤπειρον ἐντελῶς δωρεάν. 'Η ἐπιβάτις ἐκείνη δὲν ἦτο ἄλλη ἀπὸ τὴν 'Αφροδίτην, ἡ ὁποία, μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον, ἠθέλησε νὰ δοκιμάσῃ τὴν γενναιοδωρίαν τοῦ πορθμέως. Εἰς ἀνταμοιβήν, ἡ θεὰ τοῦ ἐχάρισεν ἓν φιαλίδιον ποὺ περιεῖχε μίαν μαγικὴν ἀλοιφήν. 'Ο Φάων τὴν ἐχρησιμοποίησε καὶ ἔπειτα ἀπὸ ὀλίγας ἡμέρας ἔγινεν ὁ ὡραιότερος ἄνδρας τῆς Μυτιλήνης· ὅλαι αἱ γυναῖκες τὸν ἐρωτεύθησαν, μεταξὺ δὲ αὐτῶν, ὡς ἐλέγετο, καὶ ἡ δοξασμένη Σαπφώ. Σύμφωνα μὲ ἄλλον μῦθον, καὶ ἡ 'Αφροδίτη ἐρωτεύθη τὸν Φάωνα καί, διὰ νὰ μὴ τὸν εὑρίσκουν αἱ ἀντίζηλοί της, τὸν ἔκρυψεν εἰς ἀγρὸν σικάλεως.

"Ενας Σάμιος ἔμπορος, ὁ Δεξικρέων, ἠμποροῦσε ἐπίσης νὰ καυχᾶται διὰ τὴν προστασίαν τῆς 'Αφροδίτης. Μίαν ἡμέραν ποὺ ἐπρόκειτο νὰ φορτώσῃ τὸ πλοῖόν του μὲ παντὸς εἴδους ἐμπορεύματα, ἡ θεὰ τὸν συνεβούλευσε νὰ μὴ τὸ κάμῃ, ἀλλὰ ἀντὶ ἐμπορευμάτων νὰ φορτώσῃ μόνον πόσιμον νερὸ καὶ νὰ «κάμῃ πανιὰ» τὸ ταχύτερον. 'Ο Δεξικρέων ἠκολούθησε τὴν συμβουλήν. "Οταν εὑρέθη εἰς ἀρκετὰ μεγάλην ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν ἀκτήν, ἀπόλυτος νηνεμία ἐσταμάτησεν ὅλα τὰ πλοῖα, ποὺ εὑρίσκοντο εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο

Ἡ Ἀφροδίτη κοιμωμένη αἰφνιδιάζεται ἀπὸ τοὺς Σατύρους.
(POUSSIN)

τῆς θαλάσσης. Πολὺ σύντομα ἔλειψεν ἀπὸ τὰ πληρώματα τὸ πόσιμον νερό, καὶ ὁ Δεξικρέων ἐκέρδισε μίαν μικρὰν περιουσίαν ἀπὸ τὴν πώλησιν τοῦ νεροῦ ποὺ εἶχε φορτώσει. Εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης ἀνήγειρεν εἰς τὴν Σάμον ἄγαλμα τῆς Ἀφροδίτης.

Ἕνας ἀπὸ τοὺς συντρόφους τοῦ Ἰάσονος κατὰ τὴν Ἀργοναυτικὴν ἐκστρατείαν, ὁ Βούτης, ἄνθρωπος ἐξαιρετικοῦ θάρρους,

ἐσώθη, ὡς ἐλέγετο, ἀπὸ τὴν 'Αφροδίτην, ἀπὸ τοὺς κινδύνους, εἰς τοὺς ὁποίους τὸν ἐξέθετε τὸ θάρρος του. Ὅπως, ἀργότερα, οἱ σύντροφοι τοῦ Ὀδυσσέως, καὶ οἱ Ἀργοναῦται ἐπέρασαν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ταξιδίου των κοντὰ ἀπὸ τὰς Σειρῆνας. Τοὺς ἔσωσε δὲ ὁ Ὀρφεύς. Ὅταν αἱ Σειρῆνες ἄρχισαν νὰ ψάλλουν, ἐπῆρε τὴν λύραν του καὶ μὲ τοὺς ἁρμονικούς της ἤχους ἠμπόδισε τοὺς Ἀργοναύτας νὰ δεχθοῦν τὴν πρόσκλησίν των. Μόνον ὁ Βούτης, υἱὸς τοῦ Τελέοντος ἢ τοῦ Ποσειδῶνος, δὲν ἠμπόρεσε νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὴν γοητείαν των. Ἐρρίφθη εἰς τὰ κύματα, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ νησὶ τῶν Σειρήνων, τὴν στιγμὴν ὅμως ἐκείνην ἐπενέβη ἡ Ἀφροδίτη,

Ἀφροδίτη καὶ Διώνη.
(Λονδῖνον. Ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος τοῦ Παρθενῶνος)

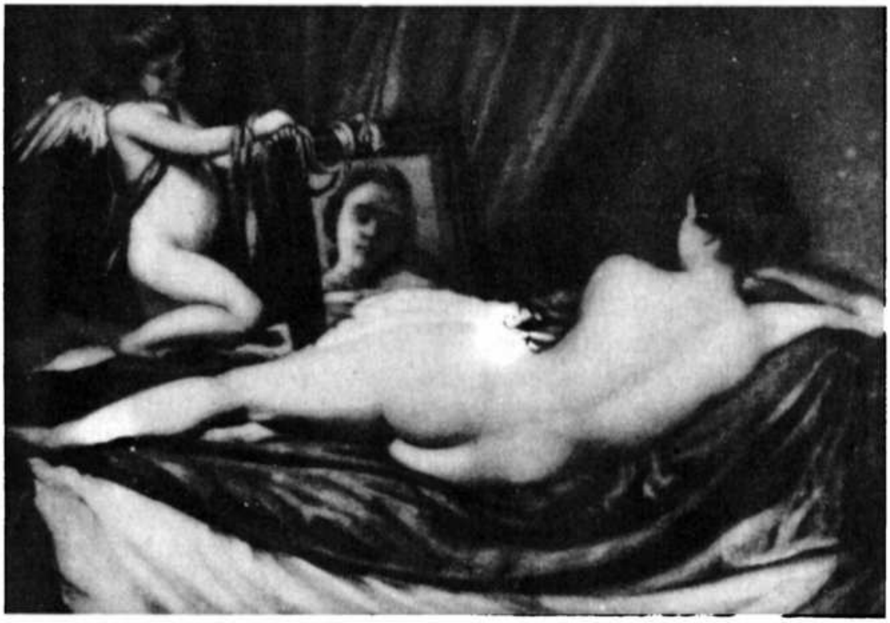
ἔπιασε τὸν ἄφρονα καὶ τὸν μετέφερε μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Σικελίας Λιλυβαίου. Ἐκεῖ, σύμφωνα μὲ τὸν μῦθον, ἡ θεά, μὴ ἀρκουμένη εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς ζωῆς τοῦ Βούτου, τοῦ ἐχάρισε καὶ τὴν εὔνοιάν της. Ἀπὸ τὴν ἕνωσίν των ἐγεννήθη ὁ Ἔρυξ.

II. ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑΙ ΚΑΙ ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΗΣ ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ

Παγκοσμιότης τῆς Ἀφροδίτης

Ἀπέραντον εἶναι τὸ πεδίον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκτείνεται ἡ δρᾶσις τῆς Ἀφροδίτης. Ὁ Λουκρήτιος ἐξέφραζεν αὐτὴν τὴν ἰδέαν, ὅταν, εἰς τὴν ἐπίκλησίν του πρὸς τὴν θεάν, ἔλεγε: «Χάρις σ' ἐσένα ὅ,τι

ἀναπνέει, τὰ ζωντανὰ εἴδη, ἐμφανίζονται στὴ ζωὴ καὶ βλέπουν τὸ φῶς τοῦ Ἥλιου. Ὅπου ἐσὺ πᾶς, ὦ θεά, φεύγουν οἱ ἄνεμοι, φεύγουν τὰ σύννεφα, κάτω ἀπὸ τὰ βήματά σου ἡ γῆ ἁπλώνει τὴ γλυκειὰ ποικιλία τῶν λουλουδιῶν, τὰ κύματα τῆς θάλασσας σοῦ χαμογελοῦν, καὶ στὸν οὐρανό, ποὺ γίνεται ἀκόμη πιὸ αἴθριος, ἁπλώνεται καὶ λάμπει τὸ φῶς. Ὅταν ἔρχωνται οἱ πρῶτες ἀνοιξιάτικες ἡμέρες, ὅταν, τόσον καιρὸ αἰχμάλωτη καὶ κοιμισμένη, ζωντανεύη πάλι ἡ γόνιμη πνοὴ τοῦ Ζεφύρου, οἱ κάτοικοι τοῦ ἀέρα πρῶτοι, τὰ πουλιά, ὦ θεά, ἀποδείχνουν πὼς ἡ δύναμή σου ἄγγισε τὴν καρδιά τους. Ὕστερα τὰ κοπάδια τῶν ζώων ποὺ βόσκουν στὰ παχειὰ

Ἡ Ἀφροδίτη ἐνώπιον τοῦ κατόπτρου.
(Velazquez)

λειβάδια ἢ περνοῦν τοὺς γρήγορους ποταμούς. Κάτω ἀπὸ τὴ γοητεία σου, ὅλη ἡ ζωντανὴ φύση σὲ ἀκολουθεῖ ζωηρὰ στὸ δρόμο, ποὺ τὴν σέρνεις. Τέλος, στὶς θάλασσες, στὰ βουνά, στὰ νερὰ τῶν ὁρμητικῶν ποταμῶν, μέσα στὰ φυλλώματα, ὅπου κρύβονται τὰ πουλιά, καὶ μέσα στὴ χλόη τῶν λειβαδιῶν, ἀγγίζοντας ὅλες τὶς καρδιὲς μὲ τὰ γλυκὰ βέλη τοῦ ἔρωτα, ἐμπνέεις σὲ κάθε εἶδος τὴν ἐπιθυμία νὰ διαιωνίζεται».

Οὕτω, τὸ πεδίον δράσεως τῆς Ἀφροδίτης περιλαμβάνει ἐξ ἴσου τὸ οὐράνιον διάστημα, τὴν θάλασσαν καὶ τὴν γῆν. Πρὸ παντὸς ἄλλου, ἡ Ἀφροδίτη εἶναι θεὰ τῆς γενέσεως, τῆς γονιμότητος, χά-

ρις εἰς τὰς ὁποίας ἡ ζωὴ πολλαπλασιάζεται καὶ ἐξαπλώνεται ἐπὶ τοῦ πλανήτου. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι αὐτὰ εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ καὶ τῆς Ἀστάρτης, θεᾶς ἀνατολικῆς. Χωρὶς ν' ἀπομακρύνεται ἀπ' αὐτά, ἡ ἑλληνικὴ Ἀφροδίτη θὰ γίνῃ κυρίως θεὰ τοῦ κάλλους καὶ τοῦ ἔρωτος, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀχώριστα.

Ὁ ἔρως, κατὰ τὴν ἀντίληψιν αὐτήν, δὲν συνεπάγεται ἀναγκαστικῶς τὴν ἰδέαν τῆς ἡδονῆς. Ὅπως ἡ Ἥρα, ἡ Ἀφροδίτη εἶναι θεὰ προστάτις τοῦ γάμου, εἰς μερικοὺς δὲ ναούς της αἱ ἱέρειαί της ἦσαν ὑποχρεωμέναι νὰ μένουν παρθένοι. Αἱ δικαιοδοσίαι της περιλαμβάνονται εἰς αὐτὰς τὰς λέξεις καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ζεὺς τῆς ἀπευθύνει εἰς τὴν Ἰλιάδα: «Ἀγαπημένο μου παιδί, οἱ δουλειὲς τοῦ πολέμου δὲν εἶναι γιὰ σένα· ἄφισέ τις στὸν ὁρμητικὸ Ἄρη καὶ στὴν Ἀθηνᾶ, καὶ ἐσὺ κοίταζε μόνο τοὺς ἔρωτες καὶ τοὺς γάμους».

Ἡ Ἀφροδίτη, θεὰ τῶν νομίμων ἑνώσεων

Πολλοὶ μῦθοι παρουσιάζουν τὴν Ἀφροδίτην ὡς προστάτιδα τῶν νομίμων ἑνώσεων καὶ ὡς ἐποπτεύουσαν ἀκόμη εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποσχέσεων γάμου. Ἕνας ἀπὸ τοὺς πλέον χαρακτηριστικοὺς εἶναι ὁ μῦθος τῆς Κτησύλλας καὶ τοῦ Ἑρμοχάρους. Ὁ Ἑρμοχάρης ἦτο νεαρὸς Ἀθηναῖος, εἰς κάποιαν δὲ ἑορτὴν ἐρωτεύθη τὴν Κτήσυλλαν. Ἔκοψε, τότε, ἓν μῆλον, ἔγραψεν ἐπάνω μερικὰς λέξεις καὶ τὸ ἔρριψεν εἰς τὸν κῆπον τῆς Ἀρτέμιδος. Ἡ νέα ἐπῆρε τὸ μῆλον καὶ ἐδιάβασε μὲ δυνατὴν φωνὴν τὴν ἐπιγραφήν. Ἦτο ἕνας ὅρκος εἰς τὴν Ἄρτεμιν, ὅτι ὁ Ἑρμοχάρης θὰ ἔπαιρνεν ὡς σύζυγον τὴν Κτήσυλλαν. Προσβεβλημένη ἀπὸ τὴν ἐνέργειαν αὐτήν, ἡ νέα ἐπέταξε τὸ μῆλον, ὁ Ἑρμοχάρης, ὅμως, διὰ νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἁγνότητα καὶ τὴν τιμιότητα τῶν προθέσεών του ἀνεζήτησε τὸν πατέρα τῆς νέας καὶ τὴν ἐζήτησεν εἰς γάμον.

Ἡ αἴτησίς του ἔγινε δεκτή, ὀλίγον ὅμως καιρὸν μετὰ ταῦτα, ὁ Ἀλκίδαμος, ὁ πατέρας τῆς κόρης, λησμονῶν τὴν ὑπόσχεσίν του ἐδέχθη ἄλλον μνηστῆρα. Ὅταν τὸ ἔμαθεν ὁ Ἑρμοχάρης, ἔτρεξεν εἰς τὸν ναόν, ὅπου εὑρίσκετο ἡ Κτήσυλλα. Αὐτή, «κατόπιν ἀποφάσεως τῶν θεῶν», ᾐσθάνθη ἔξαφνα ἀκατανίκητον πάθος διὰ τὸν παραμερισθέντα ἐρωτευμένον. Χάρις εἰς τὴν συνενοχὴν τῆς τροφοῦ της, κατώρθωσε νὰ φύγῃ μαζί του καὶ νὰ τελέσουν τοὺς γάμους των.

Ὅταν, ὅμως, ἐγέννησε τὸ πρῶτον παιδί της, ἀπέθανε. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ θεοὶ ἐξεδικήθησαν τὴν ἐπιορκίαν τοῦ πατέρα της, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὁρκισθῇ ἐπάνω εἰς τὴν ἱερὰν δάφνην νὰ δώσῃ τὴν κόρην του εἰς τὸν Ἑρμοχάρην καί, ἔπειτα, ἐλησμόνησε τὴν ὑπόσχεσίν του. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κηδείας, ἕνα περιστέρι

ἐβγῆκεν ἔξαφνα ἀπὸ τὸ φέρετρον καὶ ἐπέταξεν. Ἡ πομπὴ ἐσταμάτησεν. Ἄνοιξαν τὸ φέρετρον καὶ τὸ εὑρῆκαν κενόν. Ἐνώπιον τοῦ θαύματος αὐτοῦ, ὁ Ἑρμοχάρης ἐζήτησε τὴν γνώμην τοῦ μαντείου καὶ ἔλαβεν ἐντολὴν νὰ ἀνεγείρῃ ἄγαλμα εἰς τὴν Ἀφροδίτην-Κτήσυλλαν.

Εἰς τὸν μῦθον τῶν θυγατέρων τοῦ Πανδάρεω ἡ Ἀφροδίτη παρέχει τὴν προστασίαν της εἰς ὀρφανάς, τῶν ὁποίων οἱ γονεῖς ὑπῆρξαν θύματα τῆς ἀσεβείας των πρὸς τοὺς θεούς. «Ἡ Ἀφροδίτη», λέγει ὁ Ὅμηρος, «τὶς ἔτρεφε μὲ γάλα, γλυκὺ μέλι καὶ ἐξαίσιο κρασί. Ἡ Ἥρα τὶς ἐπροίκισε, περισσότερο ἀπὸ τὶς ἄλλες γυναῖκες, μὲ ὀμορφιὰ καὶ σύνεση. Ἡ παρθενικὴ Ἄρτεμις τοὺς ἔδωσε μεγαλοπρεπὲς παράστημα καὶ ἡ Ἀθηνᾶ τοὺς ἔμαθε τὶς πιὸ θαυμαστὲς ἐργασίες».

Ἡ Ἀφροδίτη καὶ αἱ Χάριτες εἰς τὸ λουτρόν.
(Μελανόμορφος ἀγγειογραφία)

Ὅταν ἡ Μερόπη καὶ ἡ Κλεοδώρα, μὲ τὴν ἀνατροφὴν αὐτήν, ἔφθασαν εἰς τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν, ἡ Ἀφροδίτη «ἀνέβηκε στὸν εὐρὺν Ὄλυμπο καὶ πῆγε στὸν πανίσχυρο Δία, ποὺ ξέρει τὴν τύχη καὶ τὴν δυστυχία τῶν ἀνθρώπων, γιὰ νὰ τοῦ ζητήσῃ, γιὰ τὶς ἀγαπημένες παρθένες της, εὐτυχισμένο ὑμέναιο». Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν στιγμὴν ἐδιάλεξαν αἱ Ἅρπυιαι καί, ἐπωφελούμεναι ἀπὸ τὴν ἀπουσίαν τῆς θεᾶς, ἥρπασαν τὰς νεαρὰς παρθένους καὶ τὰς ἔδωσαν ὡς ἀκολούθους «στὶς μισητὲς Ἐρινύες». Ὅπως ἡ Κτήσυλλα, ἦσαν καὶ αὐταὶ ἄθῳα θύματα τῶν ἐγκλημάτων τῶν γονέων των.

Ὅταν ἡ Ἥρα ἤθελε νὰ κάμῃ τὸν ἄστατον σύζυγόν της νὰ τὴν προσέξῃ, δὲν ἐδίσταζεν—οὔτε ἐκοκκίνιζε—νὰ ζητῇ τὴν βοήθειαν τῆς Ἀφροδίτης. «Ἐμπιστέψου μου», τῆς ἔλεγε, «τὸν ἔρωτα καὶ τὶς ἐπιθυμίες, μὲ τὰ ὁποῖα ὑποτάσσεις τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς θνη-

τούς». Καὶ τῆς ἐζητοῦσε νὰ τῆς δανείση «τὴ θαυμαστὴ ζώνη, ἐπάνω στὴν ὁποία ἦσαν χαραγμένα τὰ τρυφερὰ χάδια, οἱ ἐπιθυμίες καὶ τὰ λόγια, ποὺ αἰχμαλωτίζουν ἀκόμη καὶ τῶν σοφῶν τὶς ψυχές».

Οἱ Ἕλληνες ὠνόμαζαν τὴν προστάτιδα τοῦ γάμου Ἀφροδίτην μὲ τὴν ἐπωνυμίαν Οὐρανία. Ὁ Φειδίας τὴν εἶχε παραστήσει μὲ τὸ ἕνα πόδι ἐπάνω εἰς χελώνην, σύμβολον τῶν οἰκιακῶν ἀρετῶν.

Ἡ Πάνδημος Ἀφροδίτη

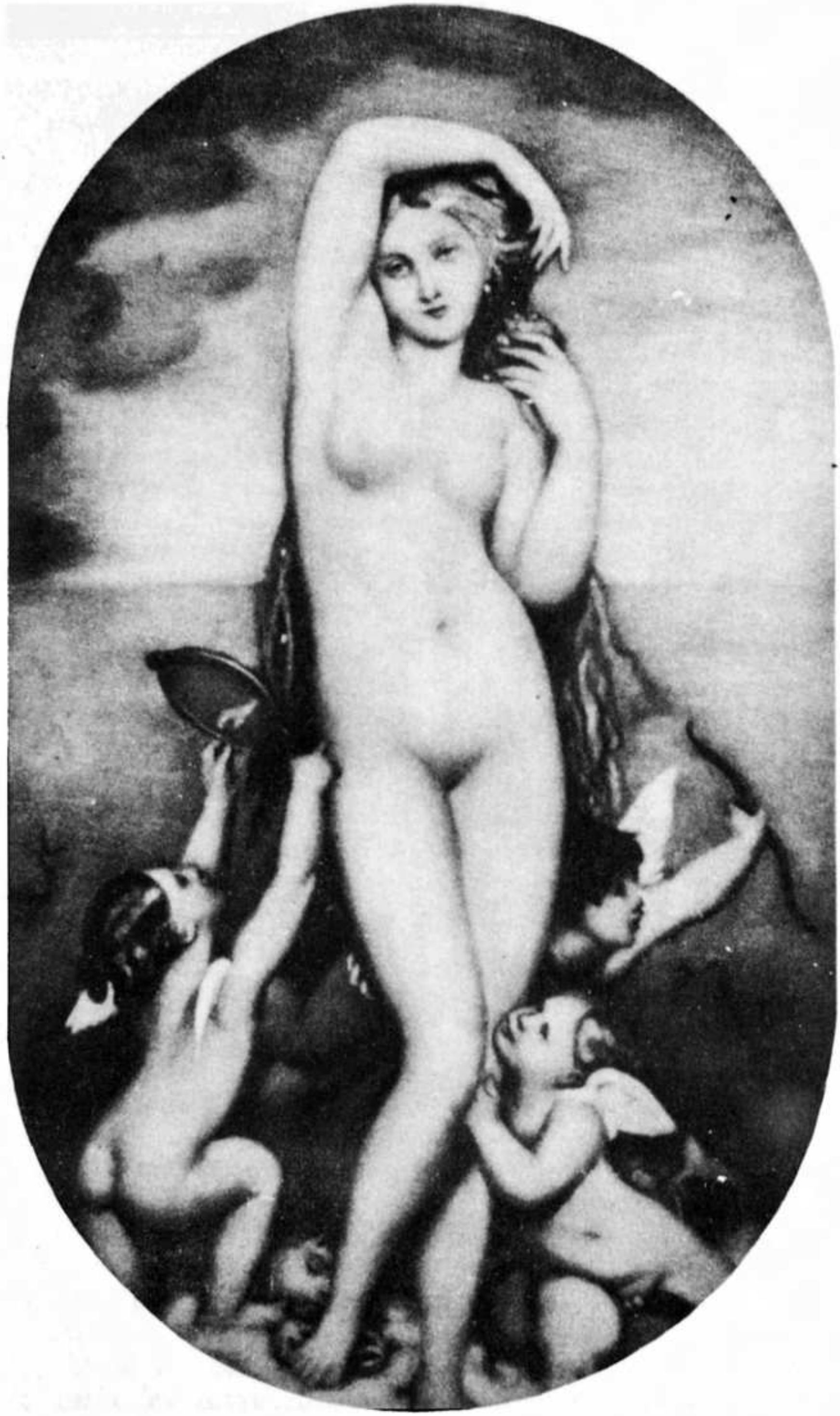
Εἰς τὴν Οὐρανίαν Ἀφροδίτην ἀντιτίθεται ἡ Πάνδημος, εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ εὐγενοῦς ἔρωτος, ἡ ἰδέα τοῦ κοινοῦ πάθους, ποὺ ἔχει ὡς μοναδικὸν σκοπὸν τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ ἀκατανικήτου ἐνστίκτου. Καὶ εἴδαμεν προηγουμένως τὰς φοβερὰς καταστροφάς, ποὺ ἐπέφερεν ἡ ἀποδέσμευσις, ἀπὸ τὴν Ἀφροδίτην, τοῦ πάθους αὐτοῦ (Ἑλένη, Μήδεια, Φαίδρα, Πασιφάη).

Ἡ λατρεία τοῦ φυσικοῦ κάλλους, προσωποποιημένου ἀπὸ τὴν Ἀφροδίτην, ὡδήγησε τοὺς Ἕλληνας εἰς τὸ σημεῖον νὰ ἀναγορεύσουν τὴν Κύπριδα, θεὰν τῶν ἑταιρῶν. Αἱ τελευταῖαι, ἄλλως τε, εἰς μερικὰς περιοχὰς ἐθεωροῦντο ἱέρειαί της. Μεταξὺ δὲ αὐτῶν, ὡς γνωστόν, οἱ μεγαλύτεροι καλλιτέχναι ἀνεζήτουν τὰ μοντέλα των. Τὸ κάλλος αὐτὸ δὲν εἶχεν, ἐννοεῖται, καμμίαν αὐστηρότητα, ὅπως τῆς Ἀθηνᾶς ἢ τῆς Ἥρας. Ἀπέπνεε τὴν χάριν, τὴν γοητείαν, τὸν αἰσθησιασμόν, τὴν ἡδονήν. Ἡ τέχνη καὶ ἡ ποίησις τῶν Ἑλλήνων τὸ ἐξύμνησαν κατὰ κόρον. Μερικὰ ἀπὸ τὰ ἀγάλματα τῆς Ἀφροδίτης, ποὺ διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν, εἶναι, ὅπως θὰ ἴδωμεν περαιτέρω, τὰ ὡραιότερα καὶ τελειότερα δημιουργήματα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Ἡ Ἀφροδίτη, ὡς θεὰ πολεμικὴ καὶ θαλασσία

«Οἱ δουλειὲς τοῦ πολέμου δὲν εἶναι γιὰ σένα», λέγει ὁ Ζεὺς εἰς τὴν Ἀφροδίτην. Εἰς μερικὰς περιοχάς, ὅμως, ἡ θεὰ ἐμφανίζεται μὲ χαρακτῆρα πολεμικόν, ἰδίως εἰς τὴν Κύπρον καὶ τὰ Κύθηρα. Ἐξ ἄλλου γνωρίζομεν ὅτι μετὰ τὴν ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς ναυμαχίαν οἱ Σπαρτιᾶται ἀφιέρωσαν, εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἀμυκλῶν, ἄγαλμα εἰς τὴν πολεμικὴν Ἀφροδίτην, ἔργον τοῦ Πολυκλείτου τοῦ νεωτέρου. Σύμφωνα μὲ μερικοὺς συγγραφεῖς, ἡ θεὰ ὤφειλε τὴν ἐπέκτασιν αὐτὴν τῶν δικαιοδοσιῶν της εἰς τὰς σχέσεις της μὲ τὸν Ἄρην. Τίποτε, ὅμως, δὲν στηρίζει τοιαύτην ὑπόθεσιν.

Ὁ Λουκρήτιος, ἀντιθέτως, ἱκετεύει τὴν Ἀφροδίτην διὰ νὰ ἐπικρατήση ἡ εἰρήνη εἰς τὸν κόσμον. «Κάμε ὥστε σὲ ὅλες τὶς θά-

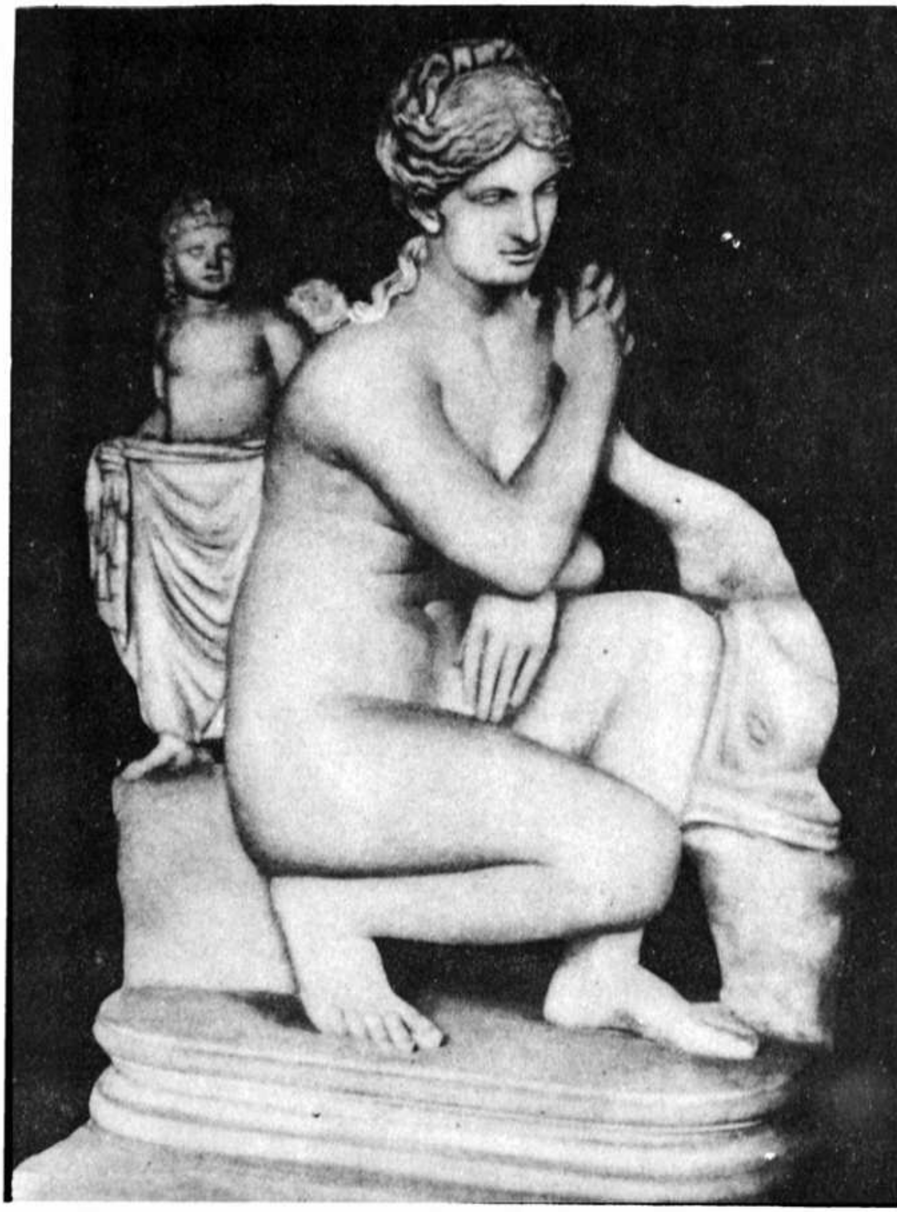
'Αφροδίτη ἀναδυομένη.
(Πίναξ τοῦ Μουσείου Σαντιγύ)

λασσες, σὲ ὅλη τὴ γῆ, νὰ σταματήσουν τὰ πολεμικὰ ἔργα, ἡ μανία νὰ κατευνασθῇ καὶ νὰ εἰρηνεύσωμε. Γιατὶ μόνο ἐσὺ μπορεῖς νὰ δώσῃς στοὺς θνητοὺς τὴν ἀνάπαυση, τὴν εὐτυχία, τὴν εἰρήνη». Καὶ τῆς ζητεῖ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν ἐπιρροήν της «στὸ δυνατὸ θεὸ τῶν ὅπλων, ποὺ συχνὰ ἔρχεται καὶ πέφτει στὴν ἀγκαλιά σου, νικημένος ἀπὸ τὸν ἔρωτα. Τότε, μὲ τὰ μάτια ὑψωμένα σὲ σένα, χορταίνει τὴ λαίμαργη ματιά του ἀπὸ τὴ θωριά σου, μὲ τὴν πνοὴ κρεμασμένη ἀπὸ τὰ χείλη σου. Ἄ, ὅταν, ὦ θεά, ἀναπαύεται ἔτσι κοντὰ στὸ θεῖο κορμί σου, ἀγκάλιασέ τον καὶ μὲ γλυκὰ λόγια ζήτησέ του τὴν εἰρήνη γιὰ τοὺς ἀνθρώπους».

Ἀντιθέτως, ἡ Ἀφροδίτη εἶναι χωρὶς ἀμφιβολίαν θαλασσία θεότης. Ἐγεννήθη ἀπὸ τὴν θάλασσαν, καὶ ἀνεφέραμεν ἤδη τὸ μέρος τοῦ ὁμηρικοῦ ὕμνου, ὅπου ἡ Ἀφροδίτη, «σπρωγμένη ἀπὸ τὴν ὑγρὴ πνοὴ τοῦ Ζεφύρου», ἔφθασεν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Κύπρου. Ἀργότερα θὰ λεχθῇ ὅτι ἡ θεὰ μετεφέρθη μέσα εἰς ἓν κογχύλιον, ἢ ὅτι ἐγεννήθη μέσα εἰς αὐτὸ—θέμα ποὺ συχνὰ θὰ τὸ χρησιμοποιήσουν οἱ Ἕλληνες καλλιτέχναι. Ἡ Ἀναδυομένη Ἀφροδίτη ἦτο πολὺ δημοφιλής, ἰδίως εἰς τοὺς λιμένας. Εἰς τοὺς μύθους τοῦ Δεξικρέοντος καὶ τοῦ Φάωνος ἡ θεὰ παρέχει τὴν προστασίαν της εἰς ναυτιλλομένους. Καὶ ὅπως πολὺ ὀρθῶς παρετήρησαν τινές, ἡ Ἀφροδίτη ἦτο διὰ τοὺς ναυτικοὺς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κάτι ἀνάλογον μὲ τὴν Notre-Dame de Bon Secours τῶν Γάλλων καὶ τὸν Ἅγιον Νικόλαον τῶν Ἑλλήνων. Εἰς τὴν Γαλλίαν τὸ πρᾶγμα δὲν ἐκπλήσσει καὶ τόσον, δεδομένου ὅτι ἡ λατρεία τῆς Θεοτόκου, εἰς πολλὰ σημεῖα τῶν ἀκτῶν, ἁπλῶς ἀντικατέστησε τὴν λατρείαν τῆς ἀρχαίας θεᾶς.

Τὰ κυριώτερα μέρη τῆς λατρείας τῆς Ἀφροδίτης

Ἡ λατρεία τῆς Ἀφροδίτης φαίνεται ὅτι ὡρμήθη ἀπὸ τὴν Κύπρον καὶ τὰ Κύθηρα, ἐκεῖθεν δὲ διεδόθη εἰς ὅλας τὰς χώρας, ὅπου ὡμιλεῖτο ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀπὸ τῆς Λήμνου καὶ τῆς Λέσβου μέχρι τῆς Βοιωτίας, τῆς Κορίνθου, τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν ἀποικιῶν τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος. Εἰς τὴν Κύπρον, ὅπου, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἡ Ἀφροδίτη ἀπεβιβάσθη μετὰ τὴν γέννησίν της, ὑπῆρχαν πολλὰ ἱερὰ τῆς θεᾶς. Γενικῶς, ἕνας μῦθος συνεδέετο μὲ τὴν ἵδρυσιν καθενὸς ἀπὸ αὐτά. Εἴδαμεν, προηγουμένως, τὸν μῦθον τοῦ Κινύρα, ὁ ὁποῖος ἐθεωρεῖτο ἱδρυτὴς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης εἰς Πάφον. Σύμφωνα μὲ ἄλλην ἐκδοχήν, ὁ ναὸς αὐτὸς εἶχεν ἱδρυθῇ ἀπὸ τὸν Ἀγαπήνορα, μνηστῆρα καὶ αὐτὸν τῆς Ἑλένης, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ταξιδίου, ἐρρίφθη ὑπὸ

Ἀφροδίτη ἐξερχομένη ἐκ τοῦ λουτροῦ.
(Ρώμη, Ἔπαυλις Λουδοβίζι)

τῶν ἀνέμων εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Κύπρου καὶ ἐγκατεστάθη ἐκεῖ ὁριστικῶς.

Οἱοσδήποτε, ὅμως, καὶ ἂν ἦτο ὁ ἱδρυτής του, ὁ ναὸς τῆς Πάφου ἀπέκτησε μεγάλην φήμην κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Εἰς τὴν μεγά-

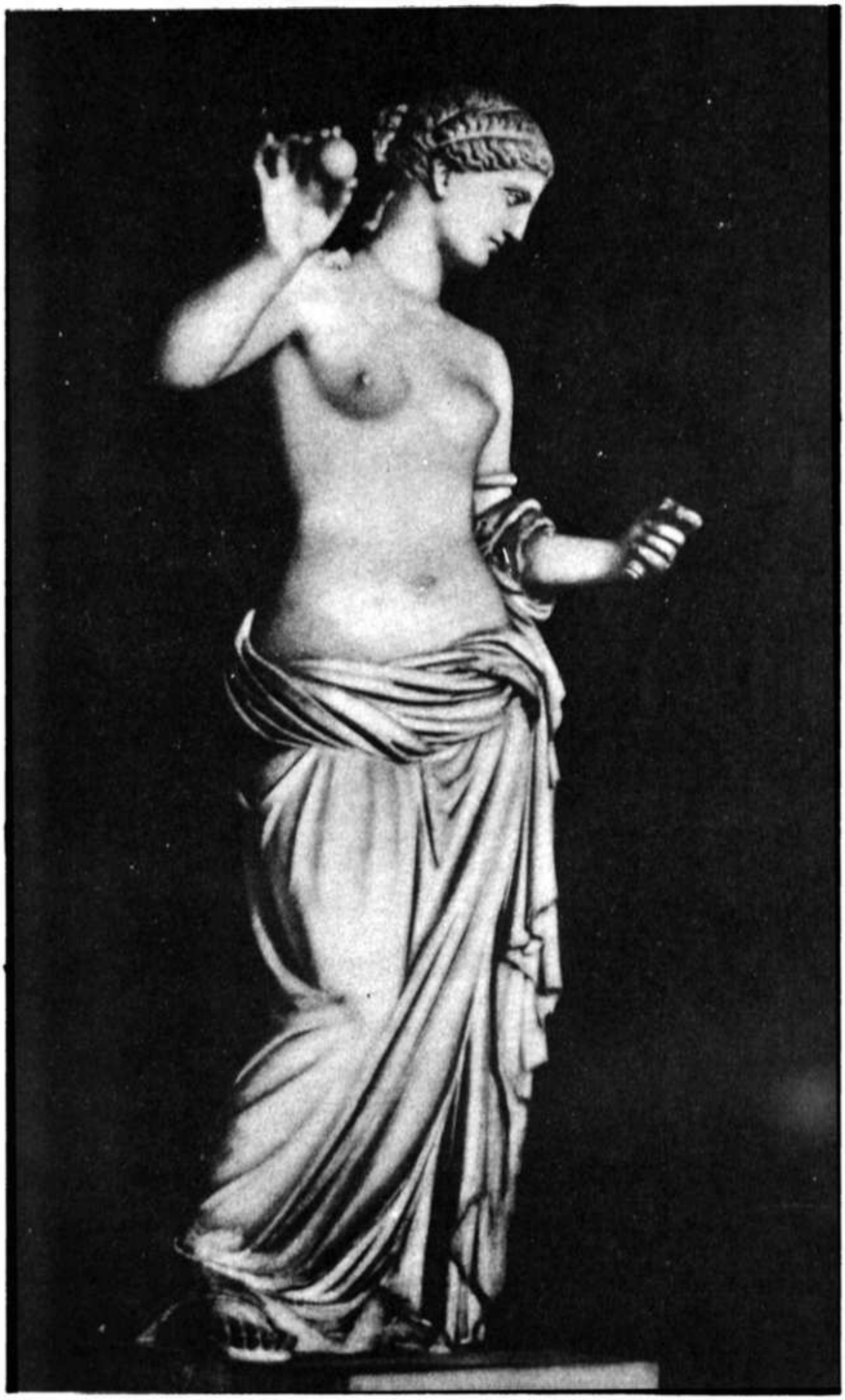
λην πανήγυριν τῆς Πάφου συνηθροίζοντο κάθε χρόνον ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς νήσου, ἄνδρες καὶ γυναῖκες. Ἐν μεγάλῃ πομπῇ ἐπήγαιναν μέχρι τῆς Παλαιπάφου, εἰς ἀπόστασιν δέκα περίπου χιλιομέτρων. Ἐκεῖ ἐτελεῖτο ἓν εἶδος μυστηρίων, περὶ τῶν ὁποίων δὲν κατέχομεν ἀκριβεῖς πληροφορίας. Γνωρίζομεν, ὅμως, ὅτι κατ' αὐτὰ κάθε προσκεκλημένος ἐλάμβανε φαλλὸν καὶ ἅλας. Γνωρίζομεν ἐπίσης ὅτι εἰς τὴν Πάφον αἱ νέαι, πρὸ τοῦ γάμου των, ὤφειλαν νὰ θυσιάσουν τὴν παρθενίαν των μέσα εἰς τὸν ναὸν τῆς θεᾶς καὶ εἰς ὄφελος αὐτοῦ. Ἐλέγετο, μάλιστα, ὅτι κάθε γυναῖκα ὤφειλε, τουλάχιστον μίαν φορὰν εἰς τὴν ζωήν της, νὰ παραδοθῇ, μέσα εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀφροδίτης, εἰς τὸν πρῶτον τυχόντα*.

Ναοὶ τῆς θεᾶς ὑπῆρχαν καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Κύπρου, ἰδίως εἰς Σαλαμῖνα καὶ Ἀμαθοῦντα. Εἰς τὴν τελευταίαν ἐτελεῖτο κατ' ἔτος, παρὰ τὸν τάφον τῆς Ἀφροδίτης-Ἀριάδνης, περίεργος τελετή, τῆς ὁποίας τὸ νόημα δὲν ἔχει ἐντελῶς ἐξακριβωθῇ μέχρι σήμερον: ἕνας νέος ἐμιμεῖτο ὅλας τὰς κινήσεις καὶ ἐκδηλώσεις μιᾶς γυναίκας ποὺ γεννᾶ.

Τέλος, σύμφωνα μὲ τὸν μῦθον, εἰς τὴν Κύπρον κατέφυγεν ἡ Ἀφροδίτη, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν περαιτέρω γελοιοποίησιν κατὰ τὴν περιπέτειάν της μὲ τὸν Ἄρην. Ἐννοεῖται ὅτι ἐφρόντισε νὰ κρυβῇ τόσον καλά, ὥστε νὰ μὴ ἠμπορῇ νὰ τὴν εὕρῃ κανείς. Ματαίως τὴν ἀναζητοῦσαν οἱ θεοί. Μία γραῖα, ὅμως, ποὺ ἐγνώριζε τὸ καταφύγιόν της, τὴν κατέδωσε. Διὰ νὰ τὴν τιμωρήσῃ ἡ θεὰ τὴν μετεμόρφωσεν εἰς λιθίνην στήλην, τὴν ὁποίαν οἱ Κύπριοι ἔδειχναν μέχρι τινός, κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐποχήν.

Τὸ ἱερὸν τῆς Πάφου εἶχε καὶ μαντεῖον. Οἱ ἐκεῖ μάντεις προέλεγαν τὸ μέλλον κατόπιν θεωρήσεως τῶν ἐντοσθίων τῶν θυμάτων. Ὁ Τάκιτος, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει τὴν προσφυγὴν τοῦ Τίτου εἰς τὸ μαντεῖον, κατὰ τὴν διέλευσίν του ἀπὸ τὴν νῆσον, δίδει ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀσαφεῖς πληροφορίας. Κατ' αὐτόν, ἀπηγορεύετο νὰ κηλιδοῦνται μὲ τὸ αἷμα τῶν θυμάτων οἱ βωμοὶ τῆς θεᾶς, αὐτὸ ὅμως φαίνεται ἀκατανόητον, ὅταν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι εἰς τὰ ἐν-

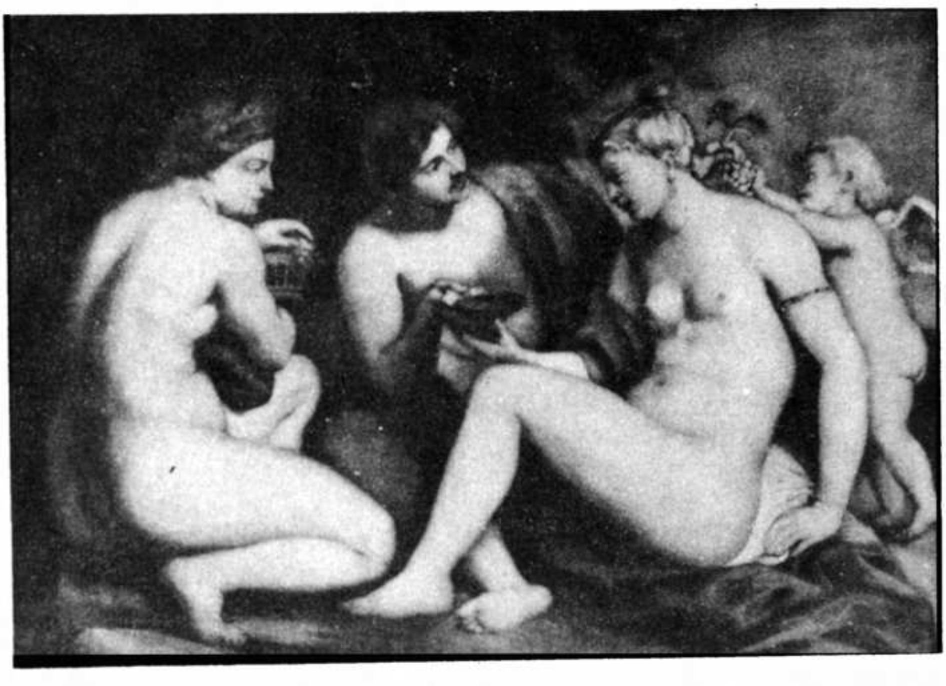
* Ἡ λατρεία τῆς Ἀφροδίτης τῆς Πάφου δὲν ἦτο καθαρῶς Ἑλληνική, ἀλλ' εἶχεν ὑποστῇ μεγάλην ἐπίδρασιν ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς ἀναλόγου θεᾶς Ἰστὰρ (Ἀστάρτης). Αὐτὴ ἦτο μεγάλη θεὰ τοῦ ἔρωτος, τῆς ὁποίας ἡ λατρεία εἶχε πολὺ ὀργιαστικὸν χαρακτῆρα. Τὸ ἔθιμον τῆς ἅπαξ παραδόσεως μιᾶς γυναικὸς εἰς ἕνα ξένον μαρτυρεῖ ὁ Ἡρόδοτος ὅτι συνέβαινεν εἰς τὴν Βαβυλῶνα καὶ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀφροδίτης, ἣν ὀνομάζει Μύλιττα (= Ἀσσυριακὴν Belit, ὅπερ σημαίνει «δέσποινα»). Ἡ Βαβυλωνιακὴ Μύλιττα, Ἀσσυριακὴ Ἰστὰρ καὶ Φοινικικὴ Ἀστάρτη, ἐλατρεύετο καὶ ἐν Κύπρῳ. Ὁ Ἡρόδοτος χαρακτηρίζει τὸ ἀνωτέρω ἔθιμον ὡς τὸν «αἴσχιστον τῶν νόμων εἰς τοὺς Βαβυλωνίους» (1,199). Θεωρεῖται ὑπὸ τῶν συγχρόνων ἐρευνητῶν ὡς ἔθιμον ἀνῆκον εἰς λίαν πρωτόγονον στάδιον τῶν ἰδεῶν τῆς ἀνθρωπότητος, ἀπαντᾷ δὲ καὶ σήμερον μεταξύ τινων πρωτογόνων φυλῶν. Ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι μόνον ἡ Κόρινθος, ἡ πόλις τῆς μεγάλης ἐμπορικῆς κινήσεως καὶ τῶν πάσης ἐθνικότητος ναυτικῶν, ἤσκει τὴν λατρείαν τῆς Πανδήμου Ἀφροδίτης ὡς ἐφόρου τῆς πορνείας.

'Η 'Αφροδίτη Arles.
(Λοῦβρον)

τόσθια τῶν θυσιαζομένων ζῴων ἐδιάβαζαν τὸ μέλλον· οἱ ἱερεῖς. Τὰ θύματα αὐτὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι πάντοτε ἄρρενα, κατὰ προτίμησιν ἐρίφια. Κατὰ τὸν Bouché-Leclercq, ὁ Τάκιτος θέλει, χωρὶς ἀμφιβολίαν, νὰ εἴπῃ ὅτι τὰ ζῷα ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς ὑποκείμενα πειραματισμοῦ (μαντικοῦ), ἀλλὰ δὲν ἐσφάζοντο.

Εἰς ὅλην τὴν ἀκτὴν τῆς Μικρᾶς 'Ασίας ἡ 'Αφροδίτη ἐλατρεύετο εἰς ἱερά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μερικὰ ἦσαν πολὺ φημισμένα εἰς ὅλην τὴν ἀρχαιότητα καὶ ἀπὸ τὰ ὁποῖα καθένα εἶχε, γενικῶς, τὸν μῦθόν του. Εἰς τὴν Κνίδον, παραδείγματος χάριν, ὅπου εὑρίσκετο

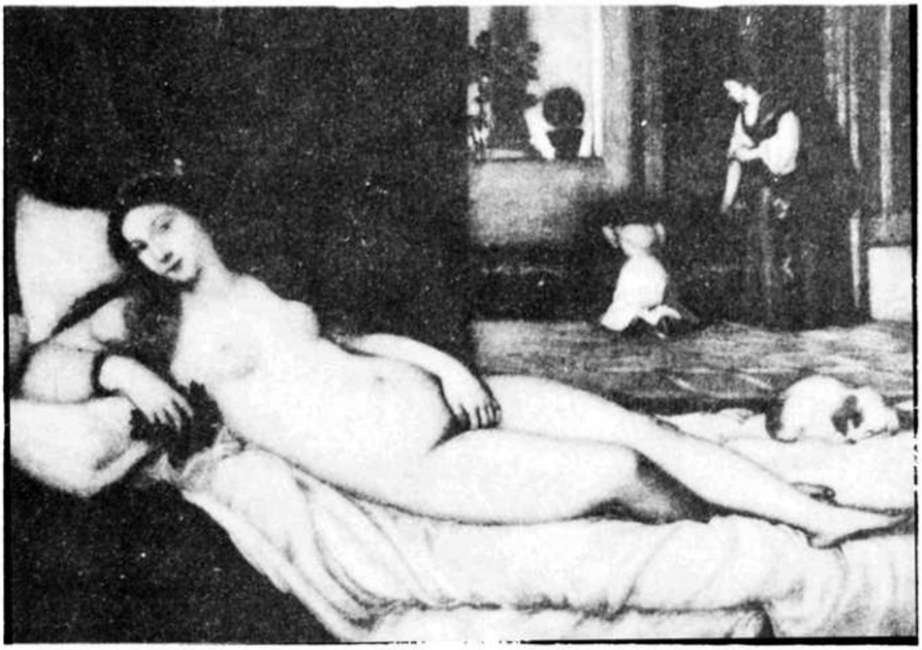
Δημήτηρ, Βάκχος, 'Αφροδίτη καὶ Ἔρως.
(Rubens, Μουσεῖον τῆς Κάσσελ)

τὸ περίφημον ἄγαλμα τῆς 'Αφροδίτης τοῦ Πραξιτέλους, εἶχαν ἀφιερώσει εἰς τὴν θεὰν ἕνα ψάρι, τὴν ἐχενηΐδα. Ἡ κεφαλή του, ὡπλισμένη μὲ πεπλατυσμένον δίσκον, τοῦ ἐπέτρεπεν ὄχι μόνον νὰ προσκολλᾶται ἰσχυρῶς εἰς τὰ ξένα σώματα, ἀλλ' ἀκόμη καὶ νὰ σταματᾷ τὰ πλοῖα. Αὐτὸ συνέβη εἰς κάποιον Περίανδρον, ὁ ὁποῖος ἐπερνοῦσεν εἰς τὰ ἀνοικτὰ τῆς Κνίδου μὲ ἓν πλοῖον, διὰ τοῦ ὁποίου μετέφερεν εἰς Κόρινθον ἀγόρια, ποὺ θὰ ὑπεβάλλοντο εἰς εὐνουχισμόν.

Πλησίον τῆς 'Αλικαρνασσοῦ, παρὰ τὴν πηγὴν Σαλμακίδα, περὶ τῆς ὁποίας θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω σχετικῶς μὲ τὸν ἑρμαφρο-

διτισμόν, ὑπῆρχε ναὸς ἀφιερωμένος καὶ εἰς τὴν Ἀφροδίτην καὶ εἰς τὸν Ἑρμῆν.

Ἡ λατρεία τῆς Ἀφροδίτης ἦτο διαδεδομένη εἰς τὰς κυριωτέρας ἀπὸ τὰς μεταξὺ Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Ἑλλάδος νήσους, ὅπως εἰς τὴν Ρόδον, τὴν Σάμον, τὴν Μῆλον (ὅπου ἀνευρέθη τὸ περίφημον ἄγαλμα, τὸ γνωστὸν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἀφροδίτη τῆς Μήλου»), τὴν Νάξον, τὴν Πάρον, τὴν Λέσβον, τὴν Λῆμνον καὶ τὴν Σαμοθράκην. Εἰς Κρήτην ὑπῆρχαν πολλὰ ἱερὰ τῆς Ἀφροδίτης, εἰς δὲ

Ἀφροδίτη τοῦ Tiziano.
(Φλωρεντία)

τὰ Κύθηρα τὸ κατὰ Παυσανίαν ἀρχαιότερον καὶ περισσότερον σεβαστὸν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα.

Τὰ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα ἱερὰ τῆς Ἀφροδίτης

Εἰς τὴν βόρειον Ἑλλάδα, εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἡ λατρεία τῆς Ἀφροδίτης ἦτο ἀρχαιοτάτη. Ἡ θεά, ὡς ἐλέγετο ἐκεῖ, εἶχε γεννηθῆ ἀπὸ τὸν Ἀφραῖον, υἱὸν τοῦ Κρόνου, καὶ τὴν Ἀστυνόμην, εἰς Θεσσαλίαν καὶ δὴ εἰς τὴν πόλιν Λακέρειαν. Εἰς τὴν Τρίκκην ἐτιμᾶτο μία Ἀφροδίτη «ἀνδροφόνος» (ποὺ ἐσκότωνε τοὺς ἄνδρας), καὶ ἐξηγοῦσαν τὴν ἐπωνυμίαν λέγοντες ὅτι αἱ γυναῖκες τῆς

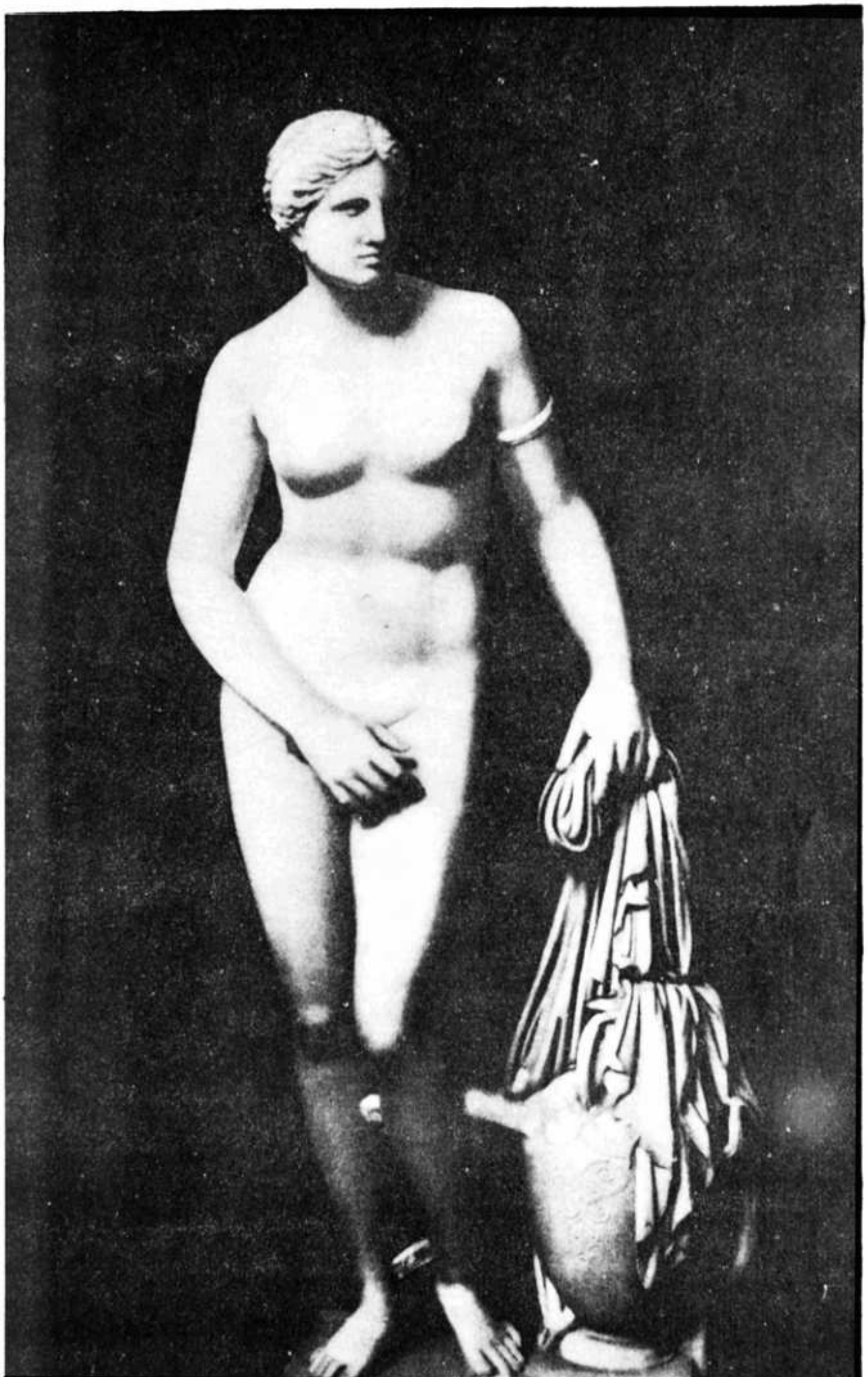
πόλεως εἶχαν σκοτώσει μέσα εἰς τὸν ναὸν τὴν περίφημον ἑταίραν Λαΐδα, διότι εἶχε κατορθώσει νὰ τὴν ἀγαπήσῃ ὁ Ἱππόλοχος. Ἄλλοι μῦθοι παρουσιάζουν τὴν Ἀφροδίτην τιμωμένην εἰς τὰ Φάρσαλα καὶ διαφόρους θεσσαλικὰς περιοχάς.

Εἰς τὴν Βοιωτίαν αἱ Θῆβαι εἶχαν ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα, ὅσον ἀφορᾷ τὴν λατρείαν τῆς Ἀφροδίτης. Ἡ θεὰ ἐθεωρεῖτο ἐκεῖ νόμιμος σύζυγος τοῦ Ἄρεως, ἀπὸ τὸν ὁποῖον εἶχε γεννήσει τὴν Ἁρμονίαν, σύζυγον τοῦ Κάδμου. Ὅλαι αἱ εὐγενεῖς οἰκογένειαι τῆς πόλεως ἰσχυρίζοντο ὅτι κατήγοντο ἀπὸ τὸ ζεῦγος αὐτό. Ἡ Ἁρμονία εἶχεν, ὡς ἐλέγετο, ἀφιερώσει τρία ξόανα εἰς τὴν Ἀφροδίτην, ἓν εἰς τὴν Οὐρανίαν, δεύτερον εἰς τὴν Πάνδημον καὶ τρίτον εἰς τὴν Ἀποστροφίαν. Πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς ἐτελοῦντο ἑορταί, κατὰ τὰς ὁποίας αἱ γυναῖκες μετημφιέζοντο εἰς ἄνδρας. Ἡ χρησιμοποίησις τοῦ κισσοῦ, συμβόλου τῆς ἀφοσιώσεως, ἀπηγορεύετο εἰς τὴν λατρείαν τῆς θηβαϊκῆς Ἀφροδίτης.

Εἰς νεωτέραν ἐποχὴν οἱ Θηβαῖοι, χωρὶς καμμίαν ἐντροπήν, ἀφιέρωσαν ναὸν εἰς τὴν ἐρωμένην τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν τῆς Ἀφροδίτης. Εἰς τὸν Ὀρχομενὸν ὑπῆρχε ναὸς τῆς Ἀφροδίτης Ἀργυννίδος, ἀφιερωμένος εἰς τὴν θεὰν ἀπὸ τὸν Ἀγαμέμνονα, εἰς ἀνάμνησιν γεγονότος ποὺ δὲν τιμᾷ καθόλου τὸν βασιλέα τοῦ Ἄργους. Ὁ Ἄργυννος, λέγει ὁ μῦθος, ἦτο νέος μεγάλης ὡραιότητος καὶ μὲ δέρμα ἐξαιρετικῶς λευκόν. Μίαν ἡμέραν ποὺ ἐλούετο εἰς τὸν Κηφισόν, τὸν εἶδεν ὁ Ἀγαμέμνων καὶ ᾐσθάνθη ἔρωτα δι' αὐτόν, ἀλλ' ὁ νέος ἐτράπη εἰς φυγήν, καταδιωκόμενος δὲ καὶ κινδυνεύων νὰ συλληφθῇ ἐρρίφθη εἰς τὸν ποταμὸν καὶ ἐπνίγη. Ὁ Ἀγαμέμνων περισυνέλεξε τὸ πτῶμά του, τὸ ἔθαψε καὶ ἀνήγειρε τὸν ναὸν τῆς Ἀφροδίτης Ἀργυννίδος.

Πολλοὶ μῦθοι διεσώθησαν σχετικῶς μὲ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς λατρείας τῆς Ἀφροδίτης εἰς τὴν Ἀττικήν. Σύμφωνα μὲ ἕνα ἀπὸ αὐτούς, ὁ Αἰγεύς, μυθικὸς βασιλεὺς τῶν Ἀθηνῶν, ἵδρυσεν εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν τὸ πρῶτον ἱερὸν τῆς θεᾶς. Αἱ δύο πρῶται σύζυγοί του, ἡ Μήτα καὶ ἡ Χαλκιόπη, δὲν τοῦ εἶχαν δώσει παιδιά. Ἐπειδὴ ἀπέδιδε τὴν στειρότητα εἰς τὴν ὀργὴν τῆς Ἀφροδίτης, ὁ Αἰγεὺς ἐζήτησε τὴν συμβουλὴν τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν.

Ἡ ἀπάντησις τῆς Πυθίας τοῦ ἐφάνη ἀκατανόητος. Κάποτε ποὺ εἶχε πάει εἰς τὴν Τροιζῆνα, ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Πιτθέα, τὸν υἱὸν τοῦ Πέλοπος, νὰ τοῦ ἐξηγήσῃ τὸν χρησμόν. Ὁ Πιτθεὺς ἐμέθυσε τὸν φιλοξενούμενόν του, κατόπιν δὲ τὸν ὡδήγησεν εἰς τὴν κλίνην τῆς κόρης του Αἴθρας, ἡ ὁποία, τὴν ἰδίαν νύκτα, εἶχε δεχθῇ τὴν ἐπίσκεψιν καὶ τοῦ Ποσειδῶνος. Ἀπὸ τὴν ἕνωσιν αὐτὴν ἡ Αἴθρα ἐγέννησε τὸν Θησέα, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ γίνῃ διὰ μακρῶν λόγος εἰς ἄλλο κεφάλαιον.

Ἡ Κνιδία Ἀφροδίτη τοῦ Πραξιτέλους.
(Μαρμάρινον ἀντίγραφον, Μουσεῖον Βατικανοῦ)

Κατ' ἄλλον μῦθον, ὁ Θησεὺς εἰσήγαγεν εἰς 'Αθήνας τὴν λατρείαν τῆς Πανδήμου 'Αφροδίτης. 'Εξ ἄλλου, προτοῦ ἀναχωρήσῃ εἰς Κρήτην, ὁ ἔνδοξος ἥρως εἶχεν ἐπισκεφθῆ τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν, αὐτὸ δὲ τὸν συνεβούλευσε νὰ τεθῇ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς 'Αφροδίτης. Παρὰ τὴν ἀκτὴν ἀκόμη τῆς θαλάσσης, ὁ Θησεὺς προσέφερε μίαν αἶγα ὡς θυσίαν εἰς τὴν θεάν, ἀλλά, ὤ τοῦ θαύματος, ἡ αἴξ, ἐπάνω εἰς τὸν βωμόν, μετεμορφώθη εἰς τράγον. 'Από τότε ἐπεκαλοῦντο τὴν θεὰν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν 'Αφροδίτη 'Επιτραγία. «Εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Οὐρανίας 'Αφροδίτης, ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς "Ηλιδος», λέγει ὁ Παυσανίας, «εὑρίσκεται ἄγαλμα τῆς 'Αφροδίτης Πανδήμου· ἡ θεὰ εἰκονίζεται καθισμένη ἐπάνω εἰς ἕνα τράγον».

Συνέδεσαν πρὸς τὴν λατρείαν τῆς 'Αφροδίτης μίαν σκηνὴν τῆς ἑορτῆς τῶν 'Αρρηφορίων, περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο λόγος εἰς τὸ κεφάλαιον τὸ ἀφιερωμένον εἰς τὴν 'Αθηνᾶν. Νεάνιδες ἦσαν ἐπιφορτισμέναι νὰ μεταφέρουν, ἀκολουθοῦσαι μυστικὴν δίοδον, μυστικὰ ἀντικείμενα εἰς τὸ ἱερὸν τῆς 'Αφροδίτης ἐν Κήποις. Κατὰ τὴν ἐπιστροφήν των, μετέφεραν ἄλλα ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα καὶ αἱ ἴδιαι δὲν ἐγνώριζαν τί ἦσαν. Εἰς τὸν 'Υμηττὸν ὑπῆρχεν ἱερὸν τῆς θεᾶς μὲ πηγήν, τῆς ὁποίας τὸ ὕδωρ ἐθεωρεῖτο ὅτι εἶχε θεραπευτικὰς ἰδιότητας κατὰ τῆς στειρώσεως καὶ τῆς ἀνικανότητος. Τέλος, εἰς τὴν Κωλιάδα ἄκραν (σημερινὸν "Αγιον Κοσμᾶν), αἱ γυναῖκες ἤρχοντο νὰ ἱκετεύσουν τὴν 'Αφροδίτην, διὰ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὰς πολλὰ παιδιά. 'Ο ἐκεῖ ναὸς τῆς θεᾶς εἶχεν ἱδρυθῆ, σύμφωνα μὲ τὸν μῦθον, ἀπὸ νέον 'Αθηναῖον, ὁ ὁποῖος, αἰχμαλωτισθεὶς ἀπὸ πειρατάς, ἀπηλευθερώθη ἀπὸ τὴν κόρην τοῦ ἀρχηγοῦ των, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ 'Αφροδίτη ἐνέπνευσε σφοδρὸν ἔρωτα δι' αὐτόν.

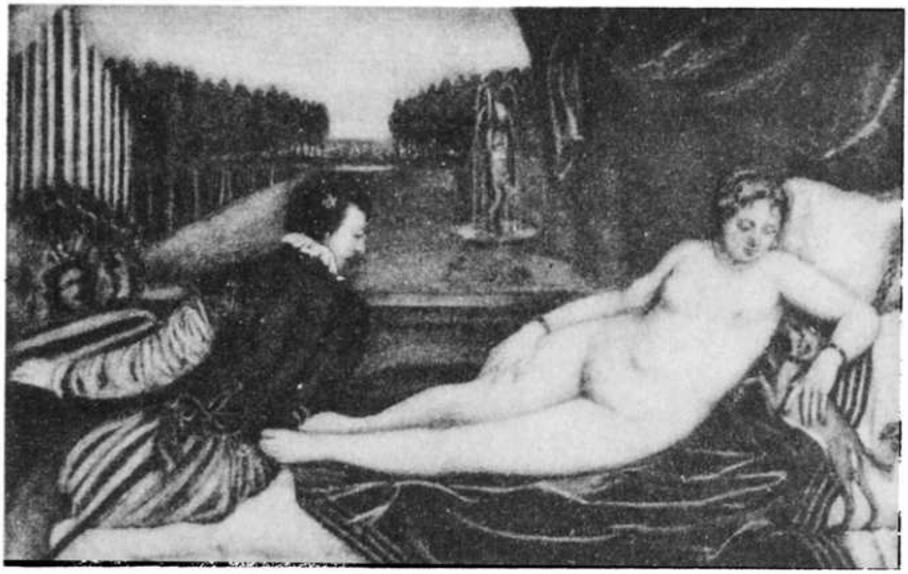
Εἰς τὸ "Αργος ἐτελεῖτο πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς μία ἑορτή, τὰ 'Υβριστικά, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ μὲν ἄνδρες μετημφιέζοντο εἰς γυναῖκας, αἱ δὲ γυναῖκες εἰς ἄνδρας. 'Η ἑορτὴ αὐτὴ ἀνεφέρετο, ὅπως φαίνεται, εἰς ἓν ἱστορικὸν γεγονός. 'Επειδὴ ὅλοι οἱ ἄνδρες τῆς πόλεως εἶχαν πέσει εἰς τὰς μάχας, αἱ γυναῖκες ἐπῆραν τὰ ὅπλα καί, μὲ τὴν Τελέσιλλαν ἐπὶ κεφαλῆς, ἀπέκρουσαν τὸν ἐχθρόν.

Εἰς κανὲν ἄλλο μέρος ἡ λατρεία τῆς 'Αφροδίτης δὲν ἤκμαζε τόσον ὅσον εἰς τὴν Κόρινθον. Εἶχε μάλιστα, ἐκεῖ, εἰδικὸν χαρακτῆρα, ὅμοιον τοῦ ὁποίου συναντῶμεν καὶ εἰς ἄλλα μέρη, ὅπως εἰς τὸν "Ερυκα, ὄρος τῆς Σικελίας. Εἰς τὰ ἐκ κυπαρίσσων ἄλση τοῦ Κρανείου, περισσότεραι ἀπὸ διακοσίας ἑταίρας προσέφεραν τὰ θέλγητρά των εἰς τοὺς ξένους. Τὰ χρήματα ποὺ ἐκέρδιζαν ἦσαν ἀφιερωμένα εἰς τὴν συντήρησιν τῆς λατρείας, ὅ,τι δὲ ἐπερίσσευε κατετίθετο εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον.

Εἰς τὴν Σικυῶνα, εἰς τὸν ναὸν τῆς 'Αφροδίτης, ὑπῆρχε χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τῆς θεᾶς, ἔργον τοῦ γλύπτου Κανάχου. 'Η θεὰ

εἰκονίζετο καθισμένη. Ἡ εἴσοδος εἰς τὸ ἱερὸν ἐπετρέπετο μόνον εἰς ἱερείας, ποὺ εἶχαν ὁρκισθῆ ὅτι θὰ ἔμεναν παρθένοι, πρᾶγμα παράδοξον, ὅταν ἀναλογισθῆ κανεὶς ὅσα ἐλάμβαναν χώραν εἰς τοὺς ἄλλους ναοὺς τῆς θεᾶς.

Οἱ Σπαρτιᾶται ἐλάτρευαν εἰς τὸν ἴδιον ναὸν μίαν Ἀφροδίτην ὡπλισμένην καὶ μίαν Ἀφροδίτην Μορφώ. Ἡ τελευταία ὀνομασία ὠφείλετο εἰς τὸ ὅτι ἡ θεὰ εἶχε τὴν κεφαλὴν σκεπασμένην μὲ πέπλον καὶ σιδηροδεσμίους τοὺς πόδας. Ὅπως ἐλέγετο, καὶ τὸν πέπλον καὶ τὰ δεσμὰ τὰ εἶχε βάλει εἰς τὸ ἄγαλμα ὁ Τυνδάρεως, διὰ νὰ ἐκδικηθῇ τὰς ἀσχημίας τῆς κόρης του Ἑλένης, θύματος τοῦ πάθους ποὺ τῆς ἐνέπνευσεν ἡ Ἀφροδίτη. Τοῦτο ὅμως ὁ Παυσα-

Μία εὐγενὴς εἰκονιζομένη ὡς Ἀφροδίτη.
(Ἔργον τοῦ Tiziano, Μαδρίτη)

νίας θεωρεῖ ἀνόητον καὶ προτιμᾷ τὴν λογικωτέραν ἑρμηνείαν, ὅτι αἱ ἁλύσεις συμβολίζουν τὴν στερεὰν πίστιν τῶν γυναικῶν πρὸς τοὺς συζύγους των.

Εἰς τὴν Ὀλυμπίαν εὑρίσκετο περίφημον ἄγαλμα τῆς Ἀφροδίτης, ἔργον τοῦ Φειδίου. Ἡ θεὰ παρίστατο μὲ τὸ ἕνα πόδι ἐπάνω εἰς μίαν χελώνην, σύμβολον τῶν οἰκιακῶν ἀρετῶν. Εἰς τὴν Ναύπακτον ὑπῆρχεν ἓν σπήλαιον, ὅπου αἱ χῆραι ποὺ ἤθελαν νὰ ἔλθουν ἐκ νέου εἰς γάμον ἐπήγαιναν καὶ ἐτιμοῦσαν τὴν Ἀφροδίτην.

Εἰς τὴν Σικελίαν ἡ Ἀφροδίτη εἶχε πολλὰ ἱερά. Τὸ σημαντικώτερον ἀπὸ αὐτὰ ἦτο ἐκεῖνο, ποὺ εὑρίσκετο εἰς τὸ ὄρος Ἔρυκα. Ἐκεῖ, ἐπάνω εἰς βωμὸν ὑπαίθριον, ὅπου ἡ φωτιὰ δὲν ἔσβηνε ποτέ,

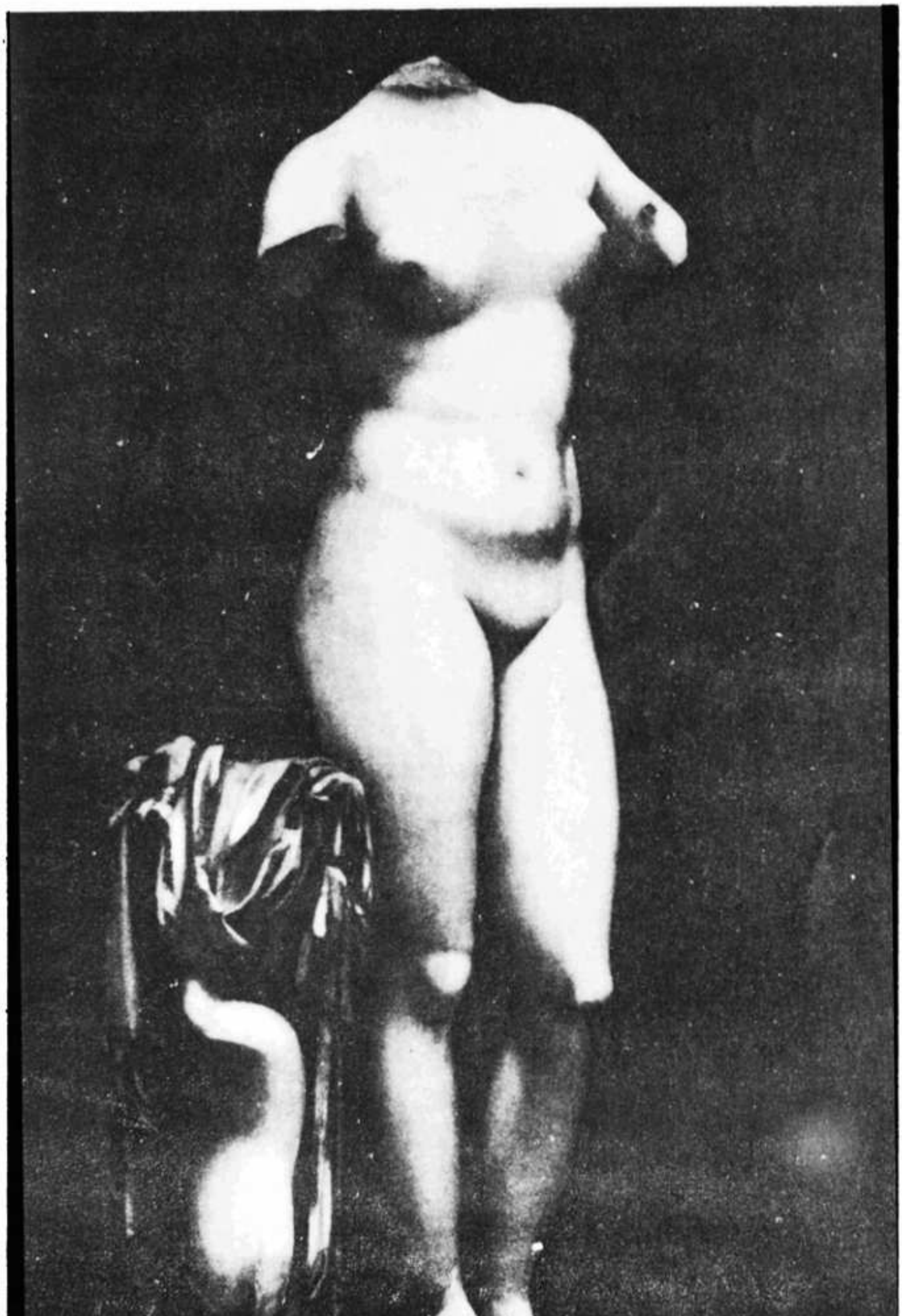
ἀλλὰ καὶ δὲν ἄφινε στάκτην, ἐθυσίαζαν εἰς τὴν θεὰν πρόβατα, αἶγας καὶ τράγους. Ἐλέγετο ὅτι τὰ ζῷα αὐτὰ ἐπήγαιναν μόνα των εἰς τὸν τόπον τῆς θυσίας. Ἄσπρα περιστέρια ἐπετοῦσαν κάθε χρόνον, ὅπως ἐπιστεύετο, πρὸς τὴν Λιβύην μαζὶ μὲ τὴν θεάν. Ἐπέστρεφαν δὲ μετὰ ἐννέα ἡμέρας μαζὶ μὲ τὴν Ἀφροδίτην. Ὅπως εἰς τὴν Κόρινθον, ἔτσι καὶ εἰς τὸ ὄρος Ἔρυκα ὑπῆρχαν πολυάριθμοι ἑταῖραι. Χάρις εἰς αὐτὰς ὁ ναὸς περιεῖχε μεγάλους θησαυρούς, προερχομένους ἀπὸ τὰς προσφορὰς τῶν ἐντοπίων καὶ τῶν ξένων.

Ἡ Ἀφροδίτη ἐλατρεύετο ἐπίσης εἰς τὰς σημαντικωτέρας πόλεις τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, ὅπως εἰς τὴν Νεάπολιν καὶ τὸν Τάραντα. Ὁ Στράβων ἀναφέρει, μάλιστα, καὶ ἱερὸν τῆς Πυρηναίας Ἀφροδίτης εἰς τὰ σύνορα τῆς Ἰβηρίας καὶ τῆς Ναρβωννησίας, ἱδρυθὲν πιθανώτατα ἀπὸ τοὺς Φωκαεῖς.

Ὁ Ἑρμαφροδιτισμὸς

Μὲ τὸ ὄνομα Ἑρμαφρόδιτος ἐμφανίζεται εἰς τὴν ἑλληνικὴν Μυθολογίαν πρόσωπον διπλῆς μορφῆς, ἄρρεν συγχρόνως καὶ θῆλυ. Ἀνατολικῆς προελεύσεως, ὁ Ἑρμαφρόδιτος εἰσήχθη εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ τῆς νήσου Κύπρου. Φαίνεται ἐξακριβωμένον ὅτι, παραλλήλως μὲ τὴν θεὰν τοῦ Ἔρωτος, οἱ Κύπριοι ἐτίμων καὶ ἄρρενα θεόν, τὸν Ἀφρόδιτον, γενειοφόρον καὶ φαλλοφόρον, ἀλλὰ μὲ ἐνδύματα γυναικεῖα. Κατὰ τὰς ἑορτὰς ποὺ ἐτελοῦντο πρὸς τιμήν του, αἱ γυναῖκες ἐφοροῦσαν ἀνδρικὰ ἐνδύματα καὶ οἱ ἄνδρες γυναικεῖα, ἔθιμον ὄχι ἄγνωστον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως εἴδαμεν προηγουμένως. Ἡ λατρεία, ὅμως, τοῦ ἄρρενος αὐτοῦ θεοῦ ποτὲ δὲν ἔγινε δημοφιλὴς εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πολὺ ἐνωρὶς τὸν ἀντικατέστησαν μὲ μίαν νέαν ἀντίληψιν, διπλῆς θεότητος, ἄρρενος συγχρόνως καὶ θήλεος, τῆς ὁποίας τὸν σχηματισμὸν τὸν ἐξηγοῦσαν μὲ ἕνα χαριτωμένον μῦθον.

Ἀπὸ τὴν ἕνωσιν τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἑρμοῦ εἶχε γεννηθῆ ἕνας υἱός, ὁ ὁποῖος, λέγει ὁ Ὀβίδιος, «εἶχεν ἀνατραφῆ ἀπὸ τὶς Ναϊάδες μέσα στὰ σπήλαια τῆς Ἴδης· ἔμοιαζε πολὺ καὶ τοῦ πατέρα του καὶ τῆς μητέρας του· γι' αὐτὸ καὶ τοῦ ἔδωσαν καὶ τὰ δυὸ ὀνόματα». Κατὰ τὰς περιοδείας του ἔφθασεν εἰς τὴν Καρίαν, πλησίον λίμνης, τῆς ὁποίας τὰ νερὰ ἦσαν τόσον διαυγῆ, ὥστε ἐφαίνετο ὁ πυθμήν. Ἡ λίμνη αὐτὴ ἦτο κατοικία μιᾶς Νύμφης, τῆς ὡραίας Σαλμακίδος, ἡ ὁποία μόλις εἶδε τὸν νεαρὸν ξένον κατελήφθη ἀπὸ τὸ ἐρωτικὸν πάθος. «Προτοῦ τὸν πλησιάση, ὅμως, καὶ μολονότι αἰσθανόταν ζωηρὴ ἐπιθυμία νὰ τὸν συναντήση, στολίσθηκε μὲ τέχνη· ὕστερα ἐπεθεώρησε τὶς πτυχὲς τοῦ φορέ-

Ἡ Ἀφροδίτη τῆς Κυρήνης.
(Ἄγαλμα ἐν Ρώμῃ)

Κεφαλὴ τῆς Κνιδίας 'Αφροδίτης τοῦ Πραξιτελους.

ματός της· ἐπὶ τέλους, μποροῦσε νὰ πῆ πὼς ἦταν ὡραία». Τότε μόνον ἐπροχώρησε πρὸς τὸν ξένον. «'Αγόρι», τοῦ εἶπε, «ἀξίζεις νὰ σὲ πάρῃ κανεὶς γιὰ θεό. Εὐτυχισμένη, χίλιες φορὲς πιὸ εὐτυχισμένη ἀπὸ τὶς ἄλλες, ἐκείνη ποὺ εἶναι σύντροφός σου ἢ ἐκείνη γιὰ τὴν ὁποία θὰ δεχθῆς ν' ἀνάψῃς τὸν πυρσὸ τοῦ ὑμεναίου. Ἂν δὲν τὴν ἔχῃς διαλέξει, εἴθε νὰ μοιρασθῶ μαζί σου τὸ ἴδιο κρεββάτι».

'Αλλ' ὁ νεὸς ἀνθίστατο. 'Η Νύμφη προσεποιήθη τότε ὅτι ἔφευγε καὶ ὁ 'Ερμοφρόδιτος, νομίζων ὅτι εἶχε μείνει μόνος, «γδύ-

Ἀφροδίτη καλλωπιζομένη.
(Tiziano, Πετρούπολις)

θηκε καὶ βούτηξε στὰ ἑλκυστικὰ νερὰ τῆς πηγῆς». Ἡ Σαλμακὶς κατελήφθη ἀπὸ ἔκστασιν. Ἡ θέα «τόσης ὀμορφιᾶς ἄναψε μέσα της θερμοὺς πόθους. Τὰ μάτια της ἔλαμπαν, ὅπως οἱ ἀστραφτερὲς ἀχτῖνες, ποὺ ρίχνουν οἱ κρύσταλλοι κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ ἥλιου. Συγκρατιόταν μὲ τὴ βία. Καιόταν ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νὰ πέση στὴν ἀγκαλιά του, δὲν ἠμποροῦσε πιὰ νὰ κυριαρχήση στοὺς πόθους της». Ὥρμησε, μέσα ἀπὸ τὰ νερά, καὶ παρ' ὅλην τὴν ἀντίστασίν του «ἀγκάλιασε τὸν Ἑρμαφρόδιτον, τὸν φιλοῦσε, πέρασε

τὰ χέρια της κάτω ἀπὸ τὰ δικά του, τὸν ἔσφιγγε καὶ σιγὰ-σιγὰ τὸν σκέπασε ὁλόκληρο».

Ἡ ἀντίστασις τοῦ Ἑρμαφροδίτου, παρὰ ταῦτα, δὲν ἐμειώθη. Τότε ἡ Νύμφη «τὸν ἐπίεσε μὲ ὅλα τὰ μέλη της, καὶ σφίγγοντάς τον ὅσο μποροῦσε πιὸ δυνατά: Μάταια ἀγωνίζεσαι, τοῦ εἶπε. Δὲν θὰ μοῦ ξεφύγης. Θεέ, κάμε ὥστε τίποτε νὰ μὴ μπορῆ ποτὲ νὰ μὲ χωρίση ἀπ' αὐτόν, οὔτε αὐτὸν ἀπὸ μένα». Καὶ οἱ θεοὶ εἰσήκουσαν τὴν παράκλησίν της. Τὰ δύο σώματά των ἠνωμένα, δὲν σχηματίζουν ἀπὸ τότε παρὰ ἓν μόνον. Ὅπως δύο κλαδιὰ κολλημένα τὸ ἓν εἰς τὸ ἄλλο, κάτω ἀπὸ τὸν ἴδιον φλοιόν, φυτρώνουν καὶ μεγαλώνουν μαζί, ἔτσι καὶ οἱ δύο ἐκεῖνοι, ἡ Νύμφη καὶ ὁ βοσκός, σφιχτὰ ἠνωμένοι μέσα εἰς τὸν ἐναγκαλισμόν των, δὲν ἀποτελοῦν πλέον δύο χωριστὰ σώματα· κάτω ἀπὸ τὴν διπλῆν μορφήν, δὲν εἶναι πλέον οὔτε ἄνδρας οὔτε γυναίκα· παρέχουν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι δὲν ἀνήκουν εἰς κανένα φῦλον καί, συγχρόνως, ὅτι ἀνήκουν καὶ εἰς τὰ δύο.

Κατόπιν τῆς διαπιστώσεως ὅτι μέσα εἰς τὰ νερὰ τῆς πηγῆς, ὅπου «ἐμπῆκε ἄνδρας», ἔγινε κατὰ τὸ ἥμισυ γυναίκα καὶ ὅτι τὰ μέλη του ἔχασαν τὴν δύναμίν των, ὁ Ἑρμαφρόδιτος ὕψωσε τὰ χέρια του πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐφώναξε μὲ φωνήν, ποὺ δὲν εἶχε πλέον κανένα ἀνδρικὸν τόνον: «Κάμετε μιὰ χάρη ἐσεῖς, πατέρα μου καὶ μητέρα μου, στὸ παιδί σας, ποὺ ἔχει τὸ ὄνομα καὶ τῶν δυό. Κάθε ἄνδρας ποὺ θὰ λούζεται σ' αὐτὴν τὴν πηγή, νὰ χάνη τὸ μισὸ φῦλο του· ἐγγίζοντας τὰ νερά της νὰ χάνη τὴν ἀνδρικὴ δύναμη». Οἱ γονεῖς τοῦ Ἑρμαφροδίτου εἰσήκουσαν τὴν παράκλησίν του καί, διὰ νὰ τὴν πραγματοποιήσουν, ἐσκόρπισαν ἐπάνω εἰς τὰ νερὰ τῆς πηγῆς ἄγνωστον φίλτρον.

Ἀφροδίτη καὶ Ἔρως

Ὁ Ἔρως κατέχει εἰς τὴν ἑλληνικὴν Μυθολογίαν θέσιν, τὴν ὁποίαν δὲν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν μὲ ἀκρίβειαν. Κατὰ τὸν Ἡσίοδον ἦτο «ὁ ὡραιότερος ἀπὸ τοὺς ἀθανάτους, ἐκεῖνος ποὺ δαμάζει ὅλες τὶς καρδιὲς καὶ νικᾷ καὶ τὶς πιὸ σοφὲς συμβουλές». Εἰς τὴν Θεογονίαν παίζει τὸν ῥόλον στοιχείου ἕλξεως καὶ προκαλεῖ τὴν ἕνωσιν τοῦ Ἐρέβους καὶ τῆς Νυκτός, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐγεννήθησαν ὁ Αἰθὴρ καὶ ἡ Ἡμέρα.

Ἡ ἀφῃρημένη αὐτὴ ἀρχὴ ἐπροσωποποιήθη πολὺ ἐνωρὶς ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, οἱ ὁποῖοι τὴν μετέβαλαν εἰς θεὸν τοῦ ἔρωτος καὶ τὴν συνέδεσαν στενώτατα μὲ τὴν Ἀφροδίτην. Ἐν συνεχείᾳ, ἡ Κύπρις ἐθεωρεῖτο γενικῶς ὡς μητέρα τοῦ Ἔρωτος, πατέρας του δὲ εἴτε ὁ Οὐρανός, εἴτε ὁ Ἄρης, εἴτε ὁ ἴδιος ὁ Ζεύς. Ἀλλ' ἂν ὁ

'Αφροδίτη ὀκλάζουσα
(Μαρμάρινον ἄγαλμα τοῦ Λούβρου)

Ἡ Ἀφροδίτη ζητεῖ παρὰ τοῦ Ἡφαίστου ὅπλα διὰ τὸν Αἰνείαν.
(Ζωγραφία τοῦ Natoire, Μουσεῖον Montpellier)

Ἔρως κατέλαβε, μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, θέσιν ὁλονὲν σημαντικωτέραν εἰς τὴν ποίησιν καὶ τὴν τέχνην τῶν Ἑλλήνων, ἡ καθαυτὸ λατρεία του σχεδὸν ἐξηφανίσθη, διατηρηθεῖσα εἰς ὀλίγιστα μόνον μέρη.

Ἀφροδίτη, Ἄρης καὶ Ἔρως.
(Ἔργον τοῦ Βερονέζε, Πετρούπολις)

Ἡ κυριωτέρα πόλις τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ἐλατρεύετο ὁ Ἔρως, ἦσαν αἱ Θεσπιαί. Ἀπὸ ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς ἐτιμοῦσαν ἐκεῖ μίαν χονδροειδῆ πέτραν, ἡ ὁποία παρίστανεν, ὡς ἐλέγετο, τὸν θεὸν τοῦ ἔρωτος. Δίπλα εἰς τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο σύμβολον, οἱ Θεσπιεῖς εἶ-

χαν στήσει δύο ἀγάλματα, ἔργα τῶν ἀντιζήλων τοῦ Φειδίου, Πραξιτέλους καὶ Λυσίππου. Ὁ Ἔρως τοῦ Πραξιτέλους ἦτο ἀπὸ πεντελήσιον μάρμαρον, τοῦ Λυσίππου ἀπὸ χαλκόν. Ἐξ ἄλλου, κάθε πέντε χρόνια, οἱ Θεσπιεῖς ἐτέλουν εἰς τὸν Ἑλικῶνα, διαμονὴν τῶν Μουσῶν, λαμπρὰς ἑορτὰς πρὸς τιμὴν τοῦ Ἔρωτος, τὰ Ἐρωτίδια, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῶν ὁποίων ἐλάμβαναν χώραν μουσικοὶ καὶ γυμναστικοὶ ἀγῶνες.

Εἰς τὸ Λεῦκτρον, ἐπὶ τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τῆς Λακωνίας, ὑπῆρχεν ἱερὸν δάσος καὶ ναὸς ἀφιερωμένος εἰς τὸν Ἔρωτα. Κατὰ τὸν μῦθον, τὰ φύλλα ποὺ ἔπιπταν ἀπὸ τὰ δένδρα, δὲν παρεσύροντο ἀπὸ τὰ νερὰ τοῦ ρυακίου ποὺ διέσχιζε τὸ δάσος. Ἐντελῶς εἰδικὴ ἦτο ἡ ἀντίληψις τῶν Σπαρτιατῶν περὶ τοῦ Ἔρωτος. Κατ' αὐτούς, ἡ σωτηρία τῆς πόλεως καὶ ἡ νίκη κατὰ τὴν μάχην ἐβασίζοντο εἰς τὸ αἴσθημα στενῆς συναδελφωσύνης τῶν πολιτῶν. Δι' αὐτό, πρὶν ἀπὸ κάθε μάχην, ἐθυσίαζαν εἰς τὸν Ἔρωτα. Τὸ ἴδιον συνέβαινε καὶ εἰς τὴν Κρήτην, ὅπου ἔθεταν εἰς γραμμὴν μάχης τοὺς ὡραιοτέρους κατοίκους τῆς νήσου. Ἡ αὐτὴ ἀντίληψις ἐπικρατοῦσε καὶ εἰς τὸν «ἱερὸν λόχον» τῶν Θηβαίων. Καθόλου παράδοξον, λοιπόν, ὅτι ἡ λατρεία τοῦ Ἔρωτος εἶχε λάβει κάποτε μεγάλην ἀνάπτυξιν εἰς τὰ γυμνάσια, ὅπου τὸ ἄγαλμά του ἵστατο παραπλεύρως τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Ἑρμοῦ, τοῦ Ἡρακλέους, ἀκόμη δὲ καὶ τῆς Ἀθηνᾶς.

Ἡ Ἀφροδίτη εἰς τὴν Τέχνην

Ἀπὸ τὰς διαφόρους παραστάσεις τῆς Ἀφροδίτης δυνάμεθα νὰ ἀντιληφθῶμεν τοὺς μετασχηματισμούς, ποὺ ὑπέστη ἡ ἀνατολικὴ αὐτὴ θεότης ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἔχουν, πράγματι, ἀνευρεθῆ εἰς τὴν Βαβυλωνίαν καὶ τὴν Ἀσσυρίαν εἰκόνες λίαν διαδεδομέναι τῆς θεᾶς τοῦ ἔρωτος. Γενικῶς, παρίσταται εἰς αὐτὰς γυμνή, εἰς στάσιν ἄκαμπτον, μὲ τὰ δύο χέρια ἐπάνω εἰς τὸ στῆθος της. Διὰ μέσου τῶν Φοινίκων, ὁ τύπος αὐτὸς ἔφθασεν εἰς τὴν Κύπρον, εἰς ἄλλας ἑλληνικὰς νήσους καὶ εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα. Ἀνευρέθησαν χρυσᾶ μυκηναϊκὰ ἐλάσματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ θεὰ εἰκονίζεται τριγυρισμένη ἀπὸ περιστεράς, πτηνὰ ποὺ τῆς ἦσαν ἀφιερωμένα. Ἰδίως, ὅμως, εἰς τὴν Κύπρον ἀνευρέθησαν πολλαὶ ἀρχαϊκαὶ παραστάσεις τῆς θεᾶς.

Εἰς τὴν Πάφον, παραδείγματος χάριν, ἐλατρεύετο ὑπὸ τὴν μορφὴν κώνου, εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε κεφαλή, ἑκατέρωθεν δὲ ἐξαρτήματα ποὺ ὑπενθύμιζαν τὸ σχῆμα τῶν χειρῶν. Ἐπάνω εἰς τερρακότας εἰκονίζεται ὡς γυναίκα μὲ πλατειὰ ἰσχία μὲ τὰ δύο χέρια εἰς τὸ στῆθος, ἢ μὲ τὸ ἕνα εἰς τὸ στῆθος καὶ τὸ ἄλλο

'Αφροδίτη, Πὰν καὶ Ἔρως.
(Μαρμάρινον σύμπλεγμα ἐκ Δήλου. 'Αθῆναι, 'Εθνικὸν Μουσεῖον)

εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλίας. Εἰς τὴν Κύπρον, ἐπίσης, ἀνευρέθησαν εἴδωλα χονδροειδῆ, εἶδος σανίδων μὲ κεφαλὴν εἰς τὸ ἓν ἄκρον καὶ μὲ παραστάσεις μαστῶν. Τέλος, ἕνας τελευταῖος κυπριακὸς τύπος παριστᾷ τὴν θεὰν γυμνὴν πάντοτε, στολισμένην μὲ πλούσια περιδέραια, καὶ μὲ τὰ χέρια εἰς τὰς θέσεις, ποὺ περιεγράψαμεν ἤδη.

Ἡ ἀρχαϊκὴ ἑλληνικὴ τέχνη φαίνεται ὅτι εἶχε παραμερίσει τὸν γυμνὸν τύπον καὶ ἐπεδόθη εἰς τὴν παράστασιν τῆς θεᾶς τοῦ ἔρωτος κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐντελῶς ἐνδεδυμένης. Ἡ ἐπίδρασις ὅμως τῶν ἀρχαϊκῶν παραστάσεων εἶναι ἀκόμη αἰσθητὴ εἰς τὴν στάσιν ποὺ οἱ καλλιτέχναι δίδουν εἰς τὰ ἀγάλματά των. Τὰ δύο χέρια ἐξακολουθοῦν ἢ νὰ σκεπάζουν τὸ στῆθος, ἢ τὸ ἓν νὰ εἶναι εἰς τὸ στῆθος καὶ τὸ ἄλλο εἴτε νὰ σκεπάζῃ τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλίας εἴτε νὰ συγκρατῇ τὰς πτυχὰς τοῦ φορέματος.

Πολὺ συχνά, εἰς τὰ ἀγάλματα αὐτά, ἡ Ἀφροδίτη ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τὰ σύμβολά της, ἀπὸ τὰ ὁποῖα συνηθέστερα εἶναι ἡ περιστερά, τὸ μῆλον ἢ ἓν ἄνθος. Τὸ φόρεμα ἀποτελεῖται ἀπὸ χιτῶνα ἰωνικόν.

Δὲν γνωρίζομεν παρὰ ἐλάχιστα ἀγάλματα τῆς Ἀφροδίτης καθημένης. Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀναφέρουν τὸ ἔργον τοῦ Σκόπα, ποὺ εὑρίσκετο εἰς τὴν Σικυῶνα. Ἡ θεὰ ἐκρατοῦσεν εἰς τὸ ἕνα χέρι μῆλον καὶ εἰς τὸ ἄλλο παπαρούναν. Μνημονεύεται ἐπίσης ἄγαλμα τῆς Ἀφροδίτης, ποὺ εὑρίσκετο εἰς τὴν Σπάρτην, μὲ πέπλον εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ σιδηρᾶ δεσμὰ εἰς τὰ πόδια.

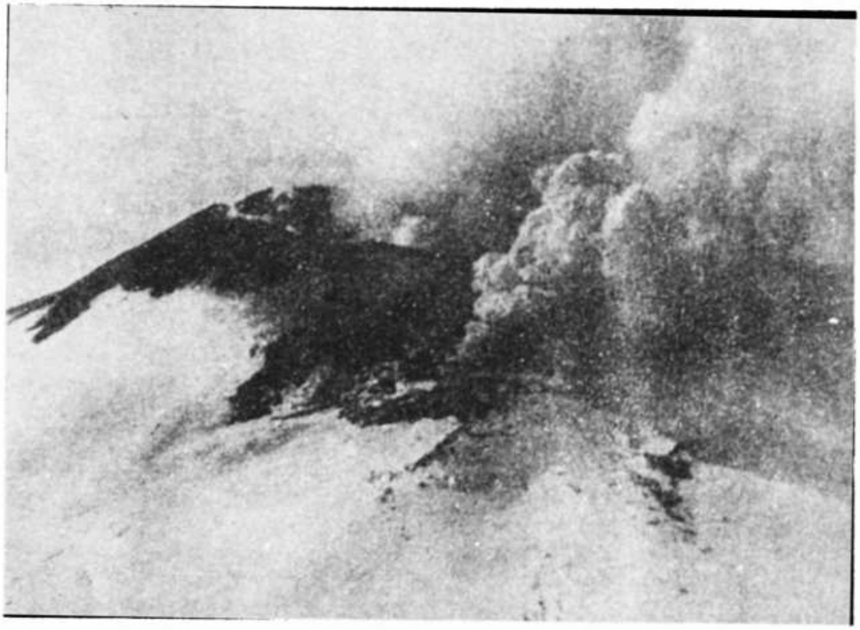
Ἀρχαϊκαὶ παραστάσεις τῆς κεφαλῆς τῆς θεᾶς ὑπάρχουν εἰς τὰ νομίσματα τῆς Κνίδου. Διετυπώθη δὲ ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἡ κολοσσιαία κεφαλὴ τῆς Ἀφροδίτης Λουδοβίζι προέρχεται ἀπὸ ἀρχαϊκὸν ἄγαλμα.

Οἱ μεγάλοι Ἕλληνες ἀγαλματοποιοὶ δὲν ἠμποροῦσαν, φυσικά, νὰ μὴ ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν ἀναπαράστασιν τῆς θεᾶς τοῦ ἔρωτος. Εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ὑπῆρχεν ἄγαλμα τῆς Ἀφροδίτης, ἔργον τοῦ Καλάμιδος. Ἡ θεὰ παρίστατο κρατοῦσα μὲ τὸ δεξιὸ χέρι τὸν χιτῶνά της καὶ μὲ τὸ ἀριστερόν, ἄνθος ροδιᾶς. Εἰς τὴν Ἦλιδα ὑπῆρχεν ἄγαλμα χρυσελεφάντινον τῆς Ἀφροδίτης, ἔργον τοῦ Φειδίου· ἡ θεὰ εἶχε τὸ ἕνα πόδι ἐπάνω εἰς χελώνην, σύμβολον, κατὰ τὸν Πλούταρχον, τῶν οἰκιακῶν ἀρετῶν. Εἰς τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἀλκαμένους, τοῦ ὁποίου ἀπομιμήσεις καὶ μεταπλάσεις θεωροῦνται διάφορα ἀγάλματα, ἀνευρίσκονται τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς τέχνης τοῦ Φειδίου· μὲ τὸ ἀριστερὸ χέρι ἡ θεὰ ἐκρατοῦσε, πιθανῶς, ἓν μῆλον.

Ἡ Ἀφροδίτη παρίστατο εἰς μερικὰ διακοσμητικὰ συμπλέγματα τοῦ Παρθενῶνος, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ περισσότερα εὑρίσκον-

ται, ἀτυχῶς, εἰς κακὴν κατάστασιν. Ἡ θεὰ παρίσταται εἰς αὐτὰ καθημένη, μὲ τὴν κεφαλὴν σκεπασμένην μὲ πέπλον καὶ μὲ τὸ ἀριστερὸ χέρι στηριγμένον εἰς τὸν Ἔρωτα. Εἰς τὸ δυτικὸν ἀέτωμα τοῦ ἰδίου ναοῦ, ἡ Ἀφροδίτη εἰκονίζεται καθισμένη εἰς τὰ γόνατα γυναικός, τὴν ὁποίαν θεωροῦν ὅτι εἶναι ἡ θάλασσα. Ὅσον διὰ τὴν Ἀναδυομένην Ἀφροδίτην, ποὺ εἰκονίζετο εἰς τὸν θρόνον τοῦ Διὸς τῆς Ὀλυμπίας, οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς δὲν ἀναφέρουν κανὲν στοιχεῖον, ποὺ θὰ μᾶς ἐπέτρεπε νὰ σχηματίσωμεν ἀκριβῆ ἰδέαν περὶ αὐτῆς. Ὑποθέτομεν ὅτι ἦτο γυμνή.

Τὸ περιφημότερον ἄγαλμα τῆς Ἀφροδίτης ἀπὸ ὅσα διεσώθησαν

Ἡ Αἴτνα ἐν ὥρᾳ ἐκρήξεως. (Οἱ ἀρχαῖοι ἐτοποθέτουν ἐκεῖ τὰ ἐργαστήρια τοῦ Ἡφαίστου).

μέχρις ἡμῶν, γνωστὸν ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «Ἀφροδίτη τῆς Μήλου» καὶ κόσμημα μέγα τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου, ἔχει ἴσως σχέσιν εἰς τὰς κυριωτέρας γραμμάς του μὲ ἔργον τοῦ Σκόπα, τοῦ ὁποίου ἡ Ἀφροδίτη, ἡ λεγομένη «τῆς Καπύης», θεωρεῖται ἀντίγραφον. Μακραὶ συζητήσεις ἔχουν διεξαχθῆ σχετικῶς μὲ τὴν στάσιν τοῦ ἀγάλματος ποὺ εὑρέθη εἰς τὴν Μῆλον. Μερικοὶ συγγραφεῖς πιστεύουν ὅτι ἀρχικῶς ὑπῆρξεν ἓν πρωτότυπον τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ ἀπὸ χαλκὸν καὶ ὅτι ἡ θεὰ ἐκρατοῦσεν ἀσπίδα, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκαθρεπτίζετο. Ἔργον μεγάλου καλλιτέχνου τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος, τοῦ ὁποίου, ἀτυχῶς, ἀγνοοῦμεν τὸ ὄνομα, ἡ Ἀφροδίτη τῆς

Μήλου, κατὰ τὴν γενικώτερον παραδεκτὴν γνώμην, ἐκρατοῦσε μῆλον εἰς τὸ δεξιὸ χέρι, ἐνῷ μὲ τὸ ἀριστερὸν συνεκράτει τὸ φόρεμά της. Πρὸς τὸ ἔργον αὐτὸ παραλληλίζουν τὴν Ἀφροδίτην Arles ἡ ὁποία, πιθανῶς, ἐκρατοῦσε καθρέπτην εἰς τὸ δεξιὸ χέρι, καὶ τὴν ὁποίαν θεωροῦν ὡς ἀπομίμησιν ἔργου τοῦ Πραξιτέλους, καθὼς καὶ τὴν Ἀφροδίτην τὴν λεγομένην τῆς Ὀστίας.

Ὁ Πραξιτέλης, ὁ μεγαλύτερος μετὰ τὸν Φειδίαν Ἕλλην γλύπτης, εἶχε πράγματι χαρίσει εἰς τὴν ἑλληνικὴν τέχνην πολλὰ ἀγάλματα τῆς Ἀφροδίτης, ἀπὸ τὰ ὁποῖα περιφημότερον ἦτο τὸ ἄγαλμα τῆς Κνίδου. Ἠμποροῦμεν νὰ σχηματίσωμεν μίαν ἰδέαν περὶ αὐτοῦ ἀπὸ τὰ νομίσματα καὶ τὰς ἀπομιμήσεις τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Ἡ θεὰ ἦτο σχεδὸν ἐντελῶς γυμνή. Μὲ τὸ δεξιὸ χέρι ἐκάλυπτεν ἐξ ἐνστίκτου τὴν αἰδῶ· μὲ τὸ ἀριστερὸν ἔπιανε τὸ φόρεμα, τὸ ὁποῖον μόλις εἶχεν ἀφαιρέσει, διὰ νὰ τὸ τοποθετήσῃ εἰς τὴν ὑδρίαν ποὺ εὑρίσκετο δίπλα της. Ἡ αὐτὴ στάσις ἐπανευρίσκεται, εἰς γενικὰς γραμμάς, εἰς τὰ ἀγάλματα μεταγενεστέρας κάπως ἐποχῆς, ἀπὸ τὰ ὁποῖα οἱ δύο σπουδαιότεροι τύποι εἶναι ἡ Ἀφροδίτη τῶν Μεδίκων καὶ ἡ Ἀφροδίτη τοῦ Καπιτωλίου, ἀντίγραφα πρωτοτύπων, τὰ ὁποῖα δὲν γνωρίζομεν ποῖος τὰ ἐφιλοτέχνησεν.

Ὁ τύπος τῆς Ἀναδυομένης Ἀφροδίτης εἶχεν ἐμπνεύσει εἰς τὸν Ἀπελλῆν ἕνα πίνακα, εἰς τὸν ὁποῖον, χωρὶς ἀμφιβολίαν, τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματος τῆς θεᾶς εὑρίσκετο μέσα εἰς τὸ νερό. Εἰς μερικὰς τερρακότας, ποὺ διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν, ἡ θεὰ παρίσταται ἐξερχομένη ἀπὸ ἓν κογχύλιον.

Ἡ Ἀφροδίτη εἶχεν ἀκόμη εἰκονισθῆ ἱππεύουσα τράγον ἢ κριόν, ἢ ἀσχολουμένη μὲ τὸν καλλωπισμόν της.

Ὅλοι αὐτοὶ οἱ τύποι ἐνέπνευσαν μεγάλους καλλιτέχνας, ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως μέχρι τῆς ἐποχῆς μας.

Ὁ Διόνυσος, τῇ συνοδείᾳ σατύρων, ἐπαναφέρει τὸν Ἥφαιστον (κρατοῦντα διπλοῦν πέλεκυν ὡς σύμβολον) εἰς τὸν Ὄλυμπον.
(Μελανόμορφος ἀγγειογραφία)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

ΑΙ ΘΕΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΠΥΡΟΣ

ΗΦΑΙΣΤΟΣ

Αἱ θεότητες, διὰ τὰς ὁποίας ἐγένετο λόγος εἰς τὰ προηγούμενα κεφάλαια, ἔχουν ὅλαι μεγαλοπρέπειαν, ἐνίοτε δὲ καὶ γοητείαν. Δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιον μὲ τὸν Ἥφαιστον. Ὁ χωλὸς θεὸς εἶναι ὁ πτωχὸς συγγενὴς εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Ὀλυμπίων. Ἡ μητέρα του δὲν τὸν ἀναγνωρίζει ὡς υἱόν της, ἡ γυναίκα του τὸν ἀπατᾷ, καὶ δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Ζεὺς εἶναι ὁ πατέρας του. Παρὰ ταῦτα, ὁ Ἥφαιστος προσωποποιεῖ τὸ κατ' ἐξοχὴν γενεσιουργὸν στοιχεῖον παντὸς πολιτισμοῦ, τὸ πῦρ, χάρις εἰς τὸ ὁποῖον οἱ ἄνθρωποι κατώρθωσαν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὰς ἀθλίας συνθήκας, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἔζουσαν ἄλλοτε.

Ὁ ἑλληνικὸς ἀνθρωπομορφισμὸς παρουσιάζει τὸν θεὸν Ἥφαιστον ὑποτάσσοντα τὸ πῦρ καὶ δημιουργοῦντα, χάρις εἰς αὐτό, θαυμάσια πράγματα, ὅπως ἐκεῖνοι οἱ τρίποδες πού «ἐπήγαιναν μόνοι των εἰς τὴν συνέλευσιν τῶν θεῶν καὶ ἐπέστρεφαν μόνοι

των εἰς τὴν θέσιν των». Ἂς μὴ νομισθῇ, ὅμως, ἀπὸ αὐτό, ὅτι ὁ «θεῖος σιδηρουργός», ὅπως τὸν ὀνομάζουν, ἐπετύγχανεν ἀκόπως αὐτὰ καὶ ἄλλα παρόμοια. Ἀληθινὸς ἐργάτης, ὑπόκειται καὶ αὐτὸς εἰς τὸν φυσικὸν κάματον. Ἀλλ' ἄν, δι' αὐτὸν τὸν λόγον, εἶναι πολὺ δημοφιλὴς μεταξὺ μερικῶν συντεχνιῶν, τὸ κῦρός του ὡς θεοῦ δὲν ἐκέρδισεν, ἀντιθέτως, τίποτε.

Γέννησις τοῦ Ἡφαίστου

Ὡμιλήσαμεν ἤδη, εἰς τὸ περὶ Ἥρας κεφάλαιον, διὰ τοὺς σχετικοὺς μὲ τὴν γέννησιν τοῦ Ἡφαίστου μύθους. Ὁ θεὸς ἐθεωρεῖτο γενικῶς ὡς νόμιμος υἱὸς τοῦ κυριωτέρου συζυγικοῦ ζεύγους τῶν Ὀλυμπίων, σύμφωνα ὅμως μὲ μερικοὺς συγγραφεῖς ἐγεννήθη ἀπὸ τὰς σχέσεις ποὺ εἶχαν ὁ Ζεὺς καὶ ἡ Ἥρα πρὸ τοῦ γάμου των. Κατ' ἄλλην ἐκδοχήν, ὁ Ἥφαιστος δὲν εἶχε πατέρα, ἀλλ' ἡ Ἥρα τὸν εἶχε γεννήσει μόνη της, «χωρὶς σαρκικὴν ἐπαφήν», ἐν εἴδει ἀντικρύσματος διὰ τὴν γέννησιν τῆς Ἀθηνᾶς, εἰς τὴν ὁποίαν μόνος ὁ Ζεὺς εἶχε λάβει μέρος.

Ἀλλ' ἂν ἡ ἐμφάνισις τῆς πολυφιλήτου κόρης τοῦ ὑπάτου τῶν θεῶν ἐχαιρετίσθη μὲ κραυγὰς χαρᾶς εἰς τὸν Ὄλυμπον, τελείως διαφορετικὴ ὑπῆρξεν ἡ τύχη τοῦ Ἡφαίστου. Ἡ ἰδία ἡ Ἥρα λέγει τὰ ἑξῆς εἰς τὸν ὁμηρικὸν ὕμνον τὸν ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ἀπόλλωνα: «Μόνον ὁ γιός μου, ὁ Ἥφαιστος, ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀθανάτους, εἶναι ἀνάπηρος κ' ἔχει στραβὰ πόδια· δι' αὐτὸ τὴν ἡμέρα ποὺ γεννήθηκε, τὸν πέταξα στὴ θάλασσα· τὸν μάζεψε ὅμως ἡ Θέτις, ἡ κόρη τοῦ Νηρέως, καὶ μαζὶ μὲ τὶς ἀδελφές της τὸν ἀνάθρεψαν». Εἰς τὴν Ἰλιάδα ὁ Ἥφαιστος, ὁμιλῶν περὶ τῆς Θέτιδος, ἐπιβεβαιώνει τὸ γεγονός: «Ἐκείνη μ' ἔσωσε, τότε ποὺ ἡ ἀνδιάντροπη ἡ μάννα μου μ' ἔρριξε στὴ γῆ, ἐπειδὴ ἤθελε νὰ κρύψη τὴν ἀναπηρία μου! Θὰ εἶχα ὑποφέρει τοῦ κόσμου τὰ βάσανα, ἂν ἡ Θέτις καὶ ἡ Εὐρυνόμη, ἡ κόρη τοῦ Ὠκεανοῦ, δὲν μὲ εἶχαν περιποιηθῇ.

Σχέσεις τοῦ Ἡφαίστου μὲ τὰς ἄλλας θεότητας

Ἡ συμπεριφορὰ τοῦ Ἡφαίστου πρὸς τὴν μητέρα του παρουσιάζεται ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς ὑπὸ δύο μορφάς. Ἄλλοτε τὴν βοηθεῖ· εἰς ἓν χωρίον τῆς Ἰλιάδος, ἡ Ἥρα ἐπικαλεῖται τὴν βοήθειάν του κατὰ τοῦ ποταμοῦ Ξάνθου. «Τρέξε, γιέ μου, κάνε γρήγορα. Πιστεύομε πὼς στὴ μάχη εἶσαι ἴσος μὲ τὸν ὁρμητικὸ Ξάνθο. Τρέξε καὶ ὑπερασπίσου τὸν Ἀχιλλέα. Ἄναψε πολλὲς φωτιές. Στὶς ὄχθες τοῦ Ξάνθου, βάλε φωτιὰ στὰ δένδρα, βάλε

Ἀφροδίτη Γενέτειρα.
(Κατὰ πρότυπα τοῦ 5ου αἰῶνος. Μουσεῖον Λούβρου)

φωτιὰ ἀκόμη καὶ στὰ νερά του. Μὴν ἀκοῦς τίποτε, οὔτε ἀπειλὲς οὔτε γλυκόλογα. Καὶ μὴ σταματήσης τὴν καταστροφή, προτοῦ σοῦ ἀναγγείλω, μὲ μιὰ κραυγή, πὼς θᾶναι ὥρα νὰ σβήσης τὶς ἀκούραστες φλόγες».

Ἀντιθέτως, σύμφωνα μὲ ἄλλον μῦθον, ὁ Ἥφαιστος ἐπιδιώκει νὰ ἐκδικηθῇ τὴν μητέρα του. Μίαν ἡμέραν τῆς ἐπῆγεν ἕνα θαυμάσιον δῶρον, ἔργον τῶν χειρῶν του. Ἦτο ἓν κάθισμα. Ἡ θεὰ τὸ ἐδέχθη μὲ χαρὰν καί, διὰ νὰ τὸ δοκιμάσῃ, ἐκάθησεν ἐπάνω. Ὅταν ἠθέλησε νὰ σηκωθῇ, ἀντελήφθη ὅτι τοῦτο τῆς ἦτο ἀδύνατον. Ἀόρατα δεσμὰ τὴν ἐκρατοῦσαν καθηλωμένην εἰς αὐτό. Ματαίως, τότε, παρεκάλεσεν ἡ Ἥρα τὸν υἱόν της νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν κωμικὴν ἐκείνην κατάστασιν. Ὁ Ἥφαιστος ἔφυγε καὶ τὴν ἀφῆκε δεμένην, ἀφοῦ τῆς ἐδήλωσε, σύμφωνα μὲ ἕνα ἀρχαῖον συγγραφέα, ὅτι θὰ ἐπανήρχετο μόνον, ὅταν ἡ Ἥρα θὰ ἀπεφάσιζε νὰ τοῦ ἀποκαλύψῃ τὸ μυστικὸν τῆς γεννήσεώς του καὶ νὰ τοῦ εἰπῇ ποῖοι ἦσαν οἱ γονεῖς του.

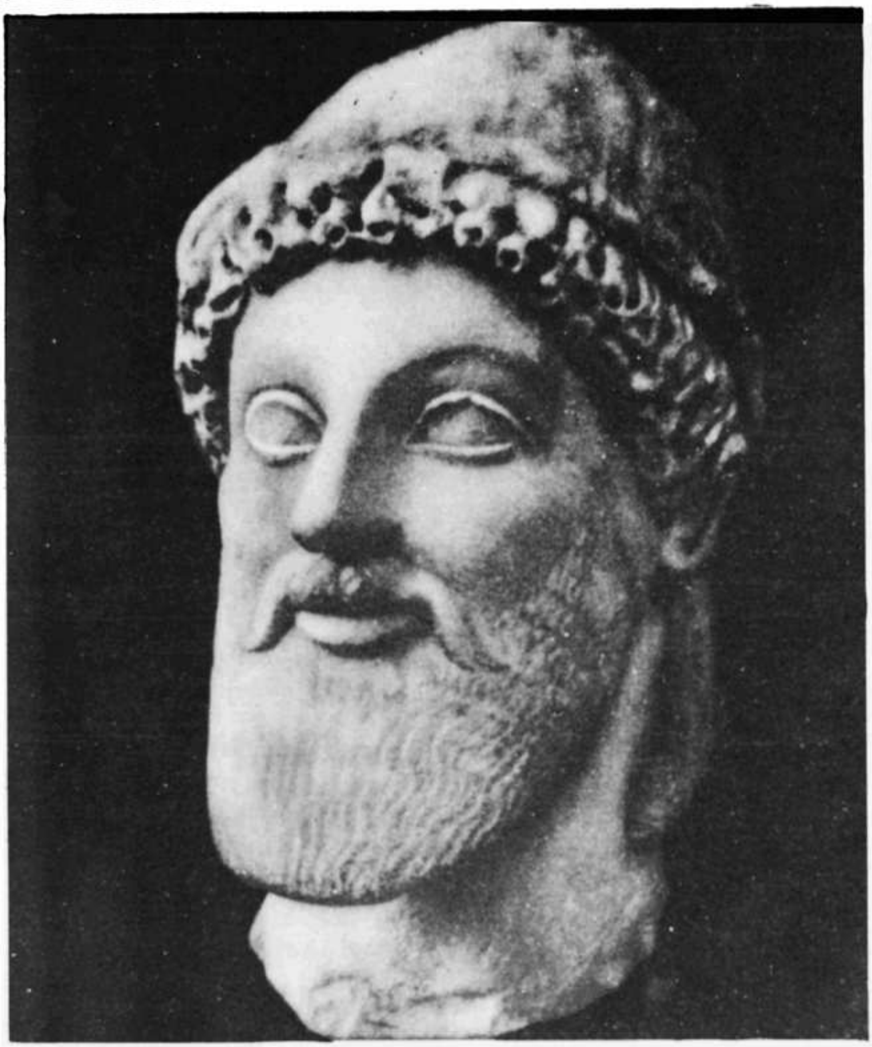
Ὅλοι οἱ Ὀλύμπιοι, ὅταν ἔμαθαν τί συνέβαινε, ἐτάχθησαν μὲ τὸ μέρος τῆς Ἥρας. Ὁ Ἄρης ἀπεπειράθη νὰ χρησιμοποιήσῃ βίαν, διὰ νὰ ἐξαναγκάσῃ τὸν Ἥφαιστον νὰ ἀπελευθερώσῃ τὴν μητέρα του. Ἀλλ' ὁ θεὸς τοῦ πυρὸς τὸν ἔτρεψεν εἰς φυγήν, «κτυπώντας τον μὲ ἕνα δαυλὸ ἀναμμένο».

Ὁ Διόνυσος εἶχε μεγαλυτέραν ἐπιτυχίαν. Κατώρθωσε νὰ μεθύσῃ τὸν Ἥφαιστον καὶ νὰ τὸν φέρῃ πάλιν εἰς τὸν Ὄλυμπον. Ἀλλ' ὁ Ἥφαιστος ἐζήτησε νὰ τοῦ δοθῇ κάποια ἀνταμοιβή. Ὁ Ζεὺς ὑπεσχέθη, τότε, ὅτι θὰ τοῦ ἐδίδετο ὅ,τιδήποτε θὰ ἐζητοῦσε. Σύμφωνα μὲ κάποιον μῦθον, ὁ θεὸς τοῦ πυρός, ἂν καὶ ἄσχημος, ἐζήτησε νὰ τοῦ δοθῇ ὡς σύζυγος ἡ ὡραιοτέρα ἀπὸ τὰς θεάς, ἡ Ἀφροδίτη.

Κατ' ἄλλην ἐκδοχήν, ὁ Ποσειδῶν, ποὺ «δὲν ἐχώνευε τὴν Ἀθηνᾶν», συνεβούλευσε τὸν Ἥφαιστον νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν Δία ὡς σύζυγον τὴν ἀγαπημένην του κόρην. Πιστὸς εἰς τὴν ὑπόσχεσίν του, ὁ ὕπατος τῶν θεῶν ἔδωσε τὴν συγκατάθεσίν του. Ὅταν ὁ Ἥφαιστος ἐπῆγεν εἰς τὸ συζυγικὸν δωμάτιον, ἡ Ἀθηνᾶ, ποὺ εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ ὁπλισθῇ διὰ νὰ τὸν ὑποδεχθῇ, ἠμύνθη ἐπιτυχῶς.

Ἕνας ἄλλος συγγραφεὺς λέγει ὅτι τὴν στιγμὴν ποὺ ὁ χωλὸς θεὸς ἡτοιμάζετο νὰ «ἐξοφλήσῃ τὸ συζυγικὸν χρέος» πρὸς τὴν σοφωτέραν θεάν, ἐκείνη ἐξηφανίσθη. Καὶ θὰ ἴδωμεν ὅτι ὁ μῦθος αὐτὸς δὲν εἶναι ὁ μόνος σχετικῶς μὲ τὰς ἰδιαιτέρας σχέσεις μεταξὺ Ἀθηνᾶς καὶ Ἡφαίστου.

Ἀπέναντι τοῦ Διός, ὁ Ἥφαιστος, ἐκτὸς τῆς περιπτώσεως ποὺ ἐπενέβη ὑπὲρ τῆς Ἥρας, συμπεριφέρεται πάντοτε ὡς καλὸς

Μαρμαρίνη κεφαλὴ τοῦ Ἡφαίστου.
(Μουσεῖον Barracco, Ρώμη)

υἱός, μὲ σεβασμὸν καὶ ὑποταγήν. Κατὰ τὴν Γιγαντομαχίαν, ἔρριψεν ἐναντίον τῶν Γιγάντων δαυλοὺς ἀναμμένους. Ἐλέγετο, μάλιστα, ὅτι ἡ αἰγὶς τοῦ Διὸς ἦτο ἔργον τοῦ Ἡφαίστου. Ὁ θεὸς τοῦ πυρὸς ἐπειθαρχοῦσεν εἰς τὰς ἐντολὰς τοῦ Διός, ἀκόμη καὶ ὅταν ὁ Ζεὺς τοῦ ἐπέβαλλεν ἔργα ποὺ τὰ ἀντιπαθοῦσεν, ὅπως, παραδείγματος χάριν, ἡ καθήλωσις τοῦ Προμηθέως εἰς τὸν βράχον. Τέλος, ὅταν ὁ ὕπατος τῶν θεῶν, ὠργισμένος κατὰ τῆς συζύγου του, ἐσκόρπισε τὸν τρόμον μεταξὺ τῶν συνηθροισμένων

θεῶν, ὁ Ἥφαιστος ἐπεδίωξε, μὲ συνετοὺς λόγους, νὰ παρηγορήσῃ τὴν μητέρα του καὶ νὰ τῆς διδάξῃ τὴν ἐγκαρτέρησιν. Ἰδοὺ τί λέγει σχετικῶς ὁ Ὅμηρος εἰς τὴν πρώτην ραψωδίαν τῆς Ἰλιάδος:

«Ὅλοι οἱ θεοί, οἱ κάτοικοι τοῦ οὐρανοῦ, στενάξανε. Ὁ Ἥφαιστος, ὅμως, ὁ περίφημος τεχνίτης, μίλησε πρῶτος γιὰ νὰ παρηγορήσῃ τὴν ἀγαπημένη του μητέρα, τὴν Ἥρα μὲ τὰ λευκὰ χέρια. «Ἄ, μὰ ἀσφαλῶς, θὰ ὑποφέρωμε ἀπὸ φοβερά, ἀπὸ ἀνυπόφορα δεινά, ἄν, γιὰ τοὺς θνητούς, θὰ μαλώνετε ἔτσι ἐσεῖς οἱ δυὸ καὶ θὰ διαταράσσετε τὴν τάξη ἀνάμεσα στοὺς θεούς. Τὰ καλύτερα γλέντια δὲν θὰ ἔχουν καμμιὰ γοητεία πλέον, ἀφοῦ θὰ βασιλεύῃ ἐδῶ ἡ διχόνοια. Συμβουλεύω, λοιπόν, τὴ μητέρα μου, μ' ὅλο ποὺ κι αὐτὴ ἡ ἴδια εἶναι τόσο συνετή, νὰ ὑποταχθῇ στὸ Δία, τὸν ἀγαπημένο πατέρα μου, γιὰ νὰ μὴ τὸν θυμώσῃ περισσότερο ἀκόμη. Γιατὶ ὁ κυρίαρχος τοῦ Ὀλύμπου, αὐτὸς ποὺ ρίχνει τοὺς κεραυνούς, μπορεῖ, ἂν θέλῃ, νὰ μᾶς πετάξῃ ὅλους ἀπὸ τὶς ἕδρες μας. Εἶναι ὁ πιὸ δυνατὸς βασιλιάς, μαννούλα μου. Πές του γλυκὰ λόγια καὶ θὰ ἰδῇς τὸ πρόσωπό του νὰ γίνῃ πάλι χαρούμενο». Καὶ λέγοντας αὐτὰ ἔδωσε στὴ μητέρα του ἕνα κύπελλον καὶ συνέχισε: «Κάνε ὑπομονή, μαννούλα μου, ὑποτάξου, παρ' ὅλο τὸν πόνο σου, γιὰ νὰ μὴ σὲ ἰδῶ χτυπημένη, ἐδῶ, μπροστὰ στὰ μάτια μου, ἐσένα, ποὺ μοῦ εἶσαι τόσο ἀγαπητή. Ὅσο καὶ νὰ μὲ λυπῇ αὐτό, δὲν θὰ μπορέσω νὰ σὲ βοηθήσω, γιατὶ εἶναι δύσκολο ν' ἀντισταθῇ κανεὶς στὸν κυρίαρχο τοῦ Ὀλύμπου. Μιὰ φορὰ ποὺ θέλησα νὰ σὲ ὑπερασπισθῶ, μὲ ἅρπαξε ἀπὸ τὸ πόδι καὶ μὲ πέταξε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ κάτω. Ὅλην τὴν ἡμέρα ἔπεφτα καὶ μόνο πρὸς τὸ βράδυ ἔφθασα, ἀναίσθητος, στὴ γῆ, στὸ νησὶ Λῆμνος, ὅπου οἱ Σίντιες μὲ περιμάζεψαν». Ἔτσι μίλησε ὁ Ἥφαιστος. Καὶ ἡ Ἥρα, ἡ θεὰ μὲ τὰ λευκὰ χέρια, ἐγέλασε καί, γελώντας, πῆρε τὸ ποτήρι ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ γιοῦ της. Κ' ἐκεῖνος, ἔπειτα ἀπ' αὐτό, πῆρε τοὺς θεοὺς μὲ τὴ σειρά, ἀρχίζοντας ἀπὸ δεξιά, καὶ τοὺς κερνοῦσε. Ἀκράτητα γέλια ξέσπασαν ἀνάμεσα στοὺς εὐτυχισμένους ἀθανάτους, ὅταν εἶδαν τὸν Ἥφαιστο νὰ πηγαινοέρχεται μέσα στὸ οὐράνιο ἀνάκτορο».

Ὅταν ὁ Ζεὺς ἦτο ἕτοιμος νὰ γεννήσῃ τὴν Ἀθηνᾶν, τὸν Ἥφαιστον ἐκάλεσεν, αὐτὸς δέ, μὲ ἓν κτύπημα διὰ πελέκεως, ἔσχισε τὴν κεφαλὴν τοῦ πατέρα του. Τὸν Ἥφαιστον, ἐπίσης, διέταξεν ὁ Ζεὺς νὰ πλάσῃ ἀπὸ χῶμα τὴν σύντροφον τοῦ ἀνδρός, τὴν Πανδώραν, εἰς τὴν ὁποίαν, ἐν συνεχείᾳ, κάθε θεὸς προσέφερεν ἀπὸ ἓν δῶρον.

Ἥφαιστος καὶ Ἀθηνᾶ. Ἀφροδίτη

Ἀνεφέραμεν ἤδη εἰς προηγούμενον κεφάλαιον (σελ. 111), τὸν μῦθον περὶ τῆς ἀποπείρας βιασμοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἐκ μέρους τοῦ Ἡφαίστου. Ὁ μῦθος αὐτὸς εἶναι, ἴσως, ἐπιβίωσις ἄλλου ἀρχαιοτέρου, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ κόρη τοῦ Διὸς ἦτο ἠνωμένη διὰ νομίμων δεσμῶν μὲ τὸν θεὸν τοῦ πυρός. Καὶ εἴπαμεν ἐπίσης πῶς, ἀπὸ τὴν ἀποτυχοῦσαν ἀπόπειραν τοῦ Ἡφαίστου, ἐγεννήθη ὁ Ἐριχθόνιος, τὸν ὁποῖον, ἐν συνεχείᾳ, ἀνέθρεψεν ἡ Ἀθηνᾶ.

Ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει ὡς σύζυγον τοῦ χωλοῦ θεοῦ τὴν ὡραίαν Χάριτα «τὴ στολισμένη μὲ ὡραῖες κορδέλλες». Δὲν ἔχομεν ἄλλας λεπτομερείας σχετικῶς μὲ τὴν ἕνωσιν αὐτήν. Ὅσον διὰ τὴν ἕνωσιν τοῦ Ἡφαίστου μὲ τὴν Ἀφροδίτην, μᾶς εἶναι περισσό-

Τὸ σιδηρουργεῖον τοῦ Ἡφαίστου. Εἰς τὸ μέσον ἡ κάμινος.
(Μελανόμορφος ἀγγειογραφία)

τερον γνωστή. Ὅπως εἴδαμεν προηγουμένως, ὁ Ἥφαιστος ἔλαβε τὴν θεὰν τοῦ ἔρωτος ὡς σύζυγον εἰς ἀντάλλαγμα τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἥρας, τὴν ὁποίαν εἶχε δέσει ἐπάνω εἰς ἓν κάθισμα.

Κατ' ἄλλον μῦθον, ἐν τούτοις, ἡ Ἀφροδίτη ἦτο σύζυγος ὄχι τοῦ Ἡφαίστου ἀλλὰ τοῦ Ἄρεως. Εἰς τὴν Ὀδύσσειαν, ὁ θεὸς τοῦ πολέμου ἀναφέρεται ὄχι ὡς σύζυγος ἀλλὰ ὡς ἐραστὴς τῆς ὡραίας θεᾶς. Καὶ οἱ δύο ἀπατοῦσαν ἀναιδέστατα τὸν Ἥφαιστον, μέσα εἰς τὸ σπίτι του, εἰς τὴν Λῆμνον. Ἀλλὰ εἰδοποιηθεὶς ὁ Ἥφαιστος ἀπὸ τὸν Ἥλιον διὰ τὰ συμβαίνοντα, ἑτοίμασε μίαν παγίδα καὶ δὲν ἐδίστασε νὰ κάμῃ δημόσιον θέαμα τὴν ἔνοχον σχέσιν. Ὅπως τὴν Ἥραν ἐπάνω εἰς τὸ κάθισμα, ἔδεσε τὸν Ἄρην καὶ τὴν Ἀφροδίτην ἐπάνω εἰς τὸ κρεββάτι, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχαν κατακλιθῆ διὰ

νὰ παραδοθοῦν εἰς τὰς ἐρωτικὰς περιπτύξεις. Ἐκάλεσε κατόπιν ὅλους τοὺς Ὀλυμπίους νὰ παραστοῦν εἰς τὸ θέαμα, καὶ δὲν ἐδέχθη νὰ ἀπελευθερώσῃ τοὺς αἰχμαλώτους του, παρὰ ἀφοῦ ἱκανοποιήθη μὲ παντὸς εἴδους ἐμπαιγμοὺς εἰς βάρος των.

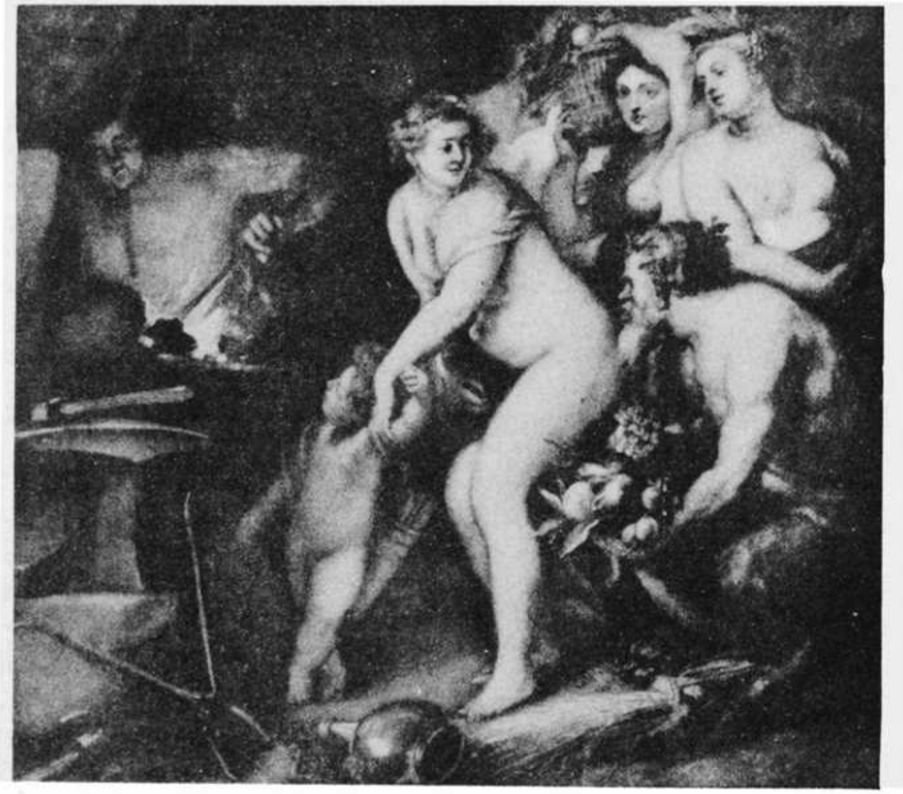
Οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἡφαίστου. Ὁ Ἔρως. Οἱ Κάβειροι

Ἡ ἑλληνικὴ Μυθολογία δὲν ἀποδίδει εἰς τὸν Ἥφαιστον πολλὰς ἐρωτικὰς περιπετείας ὅπως εἰς τοὺς περισσοτέρους ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ὀλυμπίους. Δὲν ὑπάρχει, προκειμένου περὶ τοῦ θεοῦ τοῦ πυρός, ἡ ἀφθονία τῶν μύθων, χάρις εἰς τοὺς ὁποίους πολλαὶ ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι καὶ φῦλα ἀνεβίβαζαν τὴν καταγωγήν των εἰς κάποιον θεϊκὸν πρόγονον. Σύμφωνα μὲ μερικοὺς συγγραφεῖς, ἀπὸ τὴν ἕνωσιν τοῦ Ἡφαίστου καὶ τῆς Ἀφροδίτης ἐγεννήθη ὁ Ἔρως, τοῦ ὁποίου ἐμελετήσαμεν, εἰς προηγούμενον κεφάλαιον, τὴν μορφὴν—κάπως ἀσαφῆ, ὅπως εἴδαμεν, μέσα εἰς τοὺς σχετικοὺς μύθους.

Ἐξ ἄλλου, ἐπιστεύετο ὅτι ἀπὸ τὴν Καβειρώ, κόρην τοῦ Πρωτέως, ὁ Ἥφαιστος εἶχεν ἀποκτήσει τοὺς Καβείρους, οἱ ὁποῖοι, ὡς θεότητες τοῦ πυρός, συνδέονται πράγματι στενώτατα μὲ τὸν υἱὸν τῆς Ἥρας. Τοὺς ἐθεώρουν οἱ μὲν ὡς υἱούς, οἱ δὲ ὡς ἐγγονοὺς τοῦ Ἡφαίστου. Κατὰ τοὺς τελευταίους, ἡ Καβειρώ, ἀπὸ τὴν ἕνωσίν της μὲ τὸν θεὸν τοῦ πυρός, ἐγέννησε τὸν Κάμιλλον, ὁ ὁποῖος, μὲ τὴν σειράν του, ἔφερεν εἰς τὸν κόσμον τοὺς τρεῖς Καβείρους. Αἱ θεότητες αὐταί, ἄλλωστε, ἔγιναν πολὺ ἐνωρὶς ἀντικείμενον συζητήσεων, αἱ ὁποῖαι δὲν κατέληγαν πάντοτε εἰς ἱκανοποιητικὰ συμπεράσματα. Ἀπὸ τοῦ 18ου αἰῶνος, ὁ Nicolas Fréret, εἰς ὑπόμνημά του πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν τῶν Ἐπιγραφῶν καὶ Γραμμάτων, ἔγραφεν: Ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τοὺς Καβείρους, αὐτὸ εἶναι ἓν ἀπὸ τὰ πλέον σημαντικὰ καὶ τὰ πλέον περίπλοκα σημεῖα τῆς ἑλληνικῆς Μυθολογίας. Αἱ παραδόσεις ποὺ σχετίζονται μὲ αὐτοὺς εἶναι τόσον συγκεχυμέναι, συχνὰ δὲ τόσον ἀντίθετοι αἱ μὲν πρὸς τὰς δέ, ποὺ ἡ ἀνάλυσίς των φαίνεται σχεδὸν ἀδύνατος. Ἀκόμη καὶ οἱ ἀρχαῖοι, μὴ δυνάμενοι νὰ συμφωνήσουν, ἀντεκρούοντο μεταξύ των ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ, οἱ δὲ νεώτεροι, συσσωρεύοντες μὲ περισσοτέραν μᾶλλον πολυμάθειαν παρὰ κριτικὴν τὰ σχετικὰ στοιχεῖα, περιέπλεξαν τὸ θέμα ἀντὶ νὰ τὸ διαφωτίσουν». Εἰς τὸ τέλος τοῦ κεφαλαίου τούτου θὰ ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τῆς λατρείας τῶν Καβείρων, ἡ ὁποία, εἰς μερικὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, ἔλαβεν, ὅπως θὰ ἴδωμεν, μεγάλην ἀνάπτυξιν.

Ὡς υἱὸς τοῦ Ἡφαίστου ἐθεωρεῖτο ἀκόμη ἕνας ληστής, ὁ ὁποῖος, κατ' ἀναλογίαν μερικῶν ἀπογόνων τοῦ Ἄρεως καὶ τοῦ

Ποσειδῶνος, ἔγινε γνωστότατος χάρις εἰς τὴν ἀγριότητά του. Ὁ Περιφήτης—αὐτὸ ἦτο τὸ ὄνομά του—εἶχεν ἀποβῆ ὁ τρόμος τῆς Ἐπιδαύρου καὶ τῶν περιχώρων. Ἐσκότωνε μὲ κορύνην (ρόπαλον) τοὺς ταξιδιώτας ποὺ συνήντα, ἕως ὅτου, ὅπως καὶ ἄλλοι λησταί, ἐξωντώθη ἀπὸ τὸν Θησέα. Περισσότερον συμπαθής, ὁ Πύλιος, ἄλλος υἱὸς τοῦ Ἡφαίστου, ἐθεράπευσεν εἰς τὴν νῆσον Λῆμνον τὸν Φιλοκτήτην, τὸν σύντροφον τοῦ Ἡρακλέους, ἀπὸ τὴν

Ἀφροδίτη, Ἔρως, σάτυρος καὶ Νύμφαι ἐπισκέπτονται τὸ σιδηρουργεῖον τοῦ Ἡφαίστου.
(Πίναξ τοῦ Rubens, Βρυξέλλαι)

φοβερὰν πληγήν του. Τέλος, ἀναφέρονται ἀκόμη πολλοὶ ἄλλοι υἱοὶ τοῦ Ἡφαίστου, τῶν ὁποίων, ὅμως, ὁ ρόλος ὑπῆρξεν ἀσήμαντος, ὅπως ὁ Ἄρδαλος ὁ Τροιζήνιος καὶ ὁ Παλαίμων ἢ Παλαιμόνιος, διὰ τὸν ὁποῖον εἶναι γνωστὸν μόνον ὅτι ἦτο ἀνάπηρος ὅπως καὶ ὁ θεὸς τοῦ πυρός.

Ὁ περὶ τοῦ νάνου Κηδαλίωνος μῦθος εἶναι περισσότερον περίπλοκος. Ὁ Κηδαλίων ἦτο κάτοικος τῆς νήσου Νάξου, εἰς αὐτὸν δέ, ὡς ἐλέγετο, ἡ Ἥρα εἶχεν ἀναθέσει τὴν ἀνατροφὴν τοῦ υἱοῦ,

τὸν ὁποῖον, ἀφοῦ τὸν ἔφερεν εἰς τὸν κόσμον, δὲν ἤθελε νὰ τὸν κρατήσῃ πλησίον της. Ὁ Κηδαλίων αὐτὸς ἦτο ἐπιδέξιος σιδηρουργός, ἐδίδαξε δὲ τὴν τέχνην του εἰς τὸν Ἥφαιστον. Κατ' ἄλλην ἐκδοχήν, δὲν ἦτο πατέρας ἀλλὰ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ πυρός. Παίζει, τέλος, ἕνα ρόλον εἰς τὸν μῦθον τοῦ Ὠρίωνος. Ὅταν ὁ μέγας κυνηγὸς ἐτυφλώθη, ὁ Κηδαλίων τοῦ ἐχρησίμευσεν ὡς ὁδηγὸς μέχρι τῆς ἡμέρας ποὺ ἔφθασεν εἰς Λῆμνον καὶ ἀνέκτησε τὴν ὅρασιν.

Ἥφαιστος καὶ Προμηθεὺς

Ὑπεγραμμίσθη πολλάκις, καὶ πολὺ δικαιολογημένα, ἡ μεγάλη ἀναλογία μεταξὺ Ἡφαίστου καὶ Προμηθέως, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν ὁ θεὸς καὶ ὁ Τιτὰν παρέχουν τὴν ἐντύπωσιν δύο μορφῶν τοῦ αὐτοῦ προσώπου. Καὶ οἱ δύο παρουσιάζονται ἀπὸ τοὺς μύθους ὡς βοηθήσαντες εἰς τὴν γέννησιν τῆς Ἀθηνᾶς. Καὶ οἱ δύο συμμετέχουν ἐξ ἴσου εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τοῦ ὁποίου, ἄλλωστε, εἶναι εὐεργέται μὲ τὴν δωρεὰν τοῦ πυρός. Καὶ οἱ δύο, εἰς μερικὰς περιοχάς, ἦσαν ἀντικείμενον τῆς αὐτῆς λατρείας. Εἰς τὰς Ἀθήνας, εἰς τοὺς κήπους τῆς Ἀκαδημίας, εἶχαν κοινὸν βωμόν, παριστάνοντο δὲ ὁ ἕνας εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ ἄλλου.

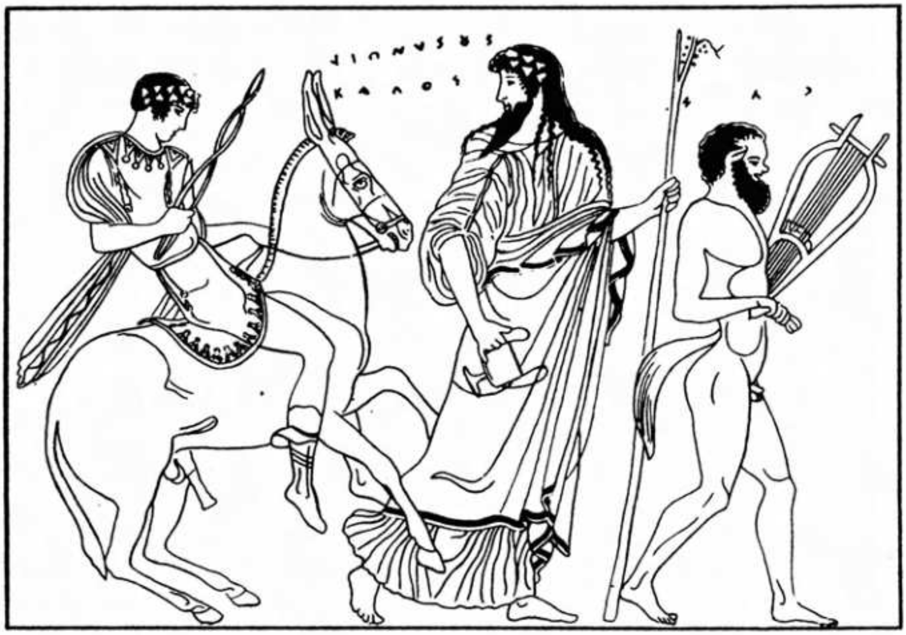
Ὁ Πλάτων λέγει ὅτι τὸ πῦρ ὠφείλετο εἰς τὸν Προμηθέα, ἀλλ' αἱ σχετικαὶ μὲ αὐτὸ τέχναι εἰς τὸν Ἥφαιστον. Ὑπάρχει, ἐν τούτοις, μία κεφαλαιώδης διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν προσώπων: ἂν ὁ Προμηθεὺς ἔδωσε τὸ πῦρ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, τὸ ἔκαμε ἀφοῦ τὸ ἔκλεψε, ἐνῷ ὁ Ἥφαιστος εἶναι δημιουργὸς τοῦ πυρός.

Ὁ Ἥφαιστος ὡς σιδηρουργὸς

Ὁ Ἥφαιστος εἶναι μία ἀπὸ τὰς πλέον ἐντυπωσιακὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ἑλληνικοῦ ἀνθρωπομορφισμοῦ. Κανεὶς ἀπὸ τοὺς θεοὺς τοῦ ἑλληνικοῦ Πανθέου δὲν πλησιάζει περισσότερον πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Ἀναμφιβόλως, εἶναι θεὸς τοῦ πυρὸς καί, ὑπὸ τὴν ἰδιότητά του ταύτην, ἠμπορεῖ νὰ ἐκδηλώσῃ ἐνδεχομένως τὴν δύναμίν του μὲ φοβερὸν τρόπον. Ἀλλ' ὁ κυριώτερος ρόλος τοῦ Ἡφαίστου δὲν εἶναι αὐτός. Ἡ ἐπωνυμία ποὺ συχνότερον συνοδεύει τὸ ὄνομά του εἶναι «ὁ θεϊκὸς σιδηρουργός», καὶ ὑπὸ τὴν μορφὴν αὐτὴν ἐμφανίζεται τὰς περισσοτέρας φοράς. Τὸν βλέπομεν, μὲ ἐντόνως ἀνεπτυγμένους τοὺς μῦς, νὰ χειρίζεται «τὰ σφυριά του καὶ τὶς τανάλιες του» μέσα εἰς τὸ ἐργαστήριόν του, ἀπὸ τὸ ὁποῖον βγαίνουν τὰ θαυμαστότερα προϊόντα, ἀνώτερα κατὰ πολὺ

ἀπὸ ὅ,τι ἠμπορεῖ νὰ ἀποδώσῃ ἕνας συνηθισμένος ἐργάτης. Καὶ τοῦτο διότι, παρὰ πᾶσαν ἀντίθεσιν, ὁ Ἥφαιστος ἦτο ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγάλους θεούς, εἰς τὸν ὁποῖον οἱ ἄλλοι Ὀλύμπιοι κατέφευγαν εἰς πλείστας περιπτώσεις. Ὅταν, παραδείγματος χάριν, ἡ Ἥρα βλέπῃ τὸν Ἀχιλλέα διεξάγοντα ἄνισον ἀγῶνα κατὰ τοῦ ποταμοῦ Ξάνθου, προσφεύγει εἰς τὸν «ἀγαπημένον της υἱόν», τοῦ ὁποίου ὁ Ὅμηρος περιγράφει ὡς ἑξῆς τὴν ἀποτελεσματικὴν ἐπέμβασιν εἰς τὸν ἀγῶνα:

«Ὁ Ἥφαιστος ρίχνει τώρα τὶς θεϊκὲς φλόγες του. Τὶς περι-

Ὁ Ἥφαιστος ἐπανάγεται εἰς τὸν Ὄλυμπον (κρατεῖ ὡς σύμβολον μίαν πυράγραν) ὑπὸ τοῦ Διονύσου καὶ ἑνὸς σατύρου.
(Ἐρυθρόμορφος ἀγγειογραφία)

φέρει πρῶτα στὸ πεδίο τῆς μάχης καὶ καίει τὰ πολυάριθμα πτώματα ποὺ κείτονται φύρδην-μείγδην ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ τὰ ξάπλωσε χάμω ὁ Ἀχιλλεύς. Σὲ μιὰ στιγμὴ ἡ γῆ ξεραίνεται καὶ ἡ πλήμμυρα σταματᾶ. Ὅπως, τὸ φθινόπωρο, ὁ Βοριὰς ξεραίνει τὸ χῶμα στὰ χωράφια ἀπὸ τὰ νερὰ τῆς βροχῆς καὶ γεμίζει χαρὰ τοὺς γεωργούς, ἔτσι καὶ ὁ Ἥφαιστος καθαρίζει ὅλην τὴν πεδιάδα καὶ καίει τοὺς νεκρούς. Κατευθύνει, ὕστερα, τὶς φλόγες του κατὰ τοῦ Ξάνθου».

Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασίν των τὰ δένδρα ποὺ φύονται εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ, ἀναφλέγονται. Ἀκόμη καὶ τὰ ψάρια, ποὺ ζοῦν εἰς

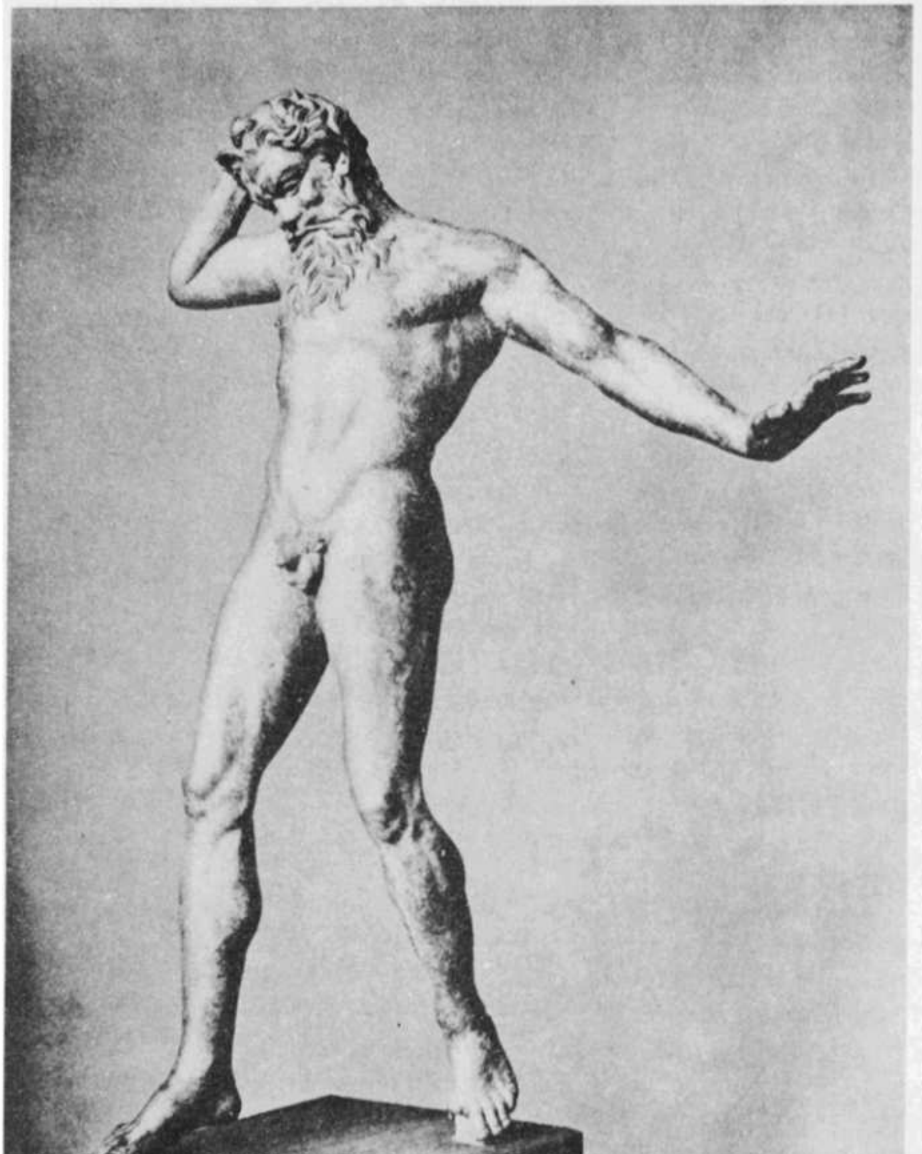
τὰ νερά του, ὑποφέρουν καὶ κατεβαίνουν εἰς τὸν πυθμένα. Ὁ ἴδιος ὁ ποταμὸς αἰσθάνεται τὴν ἐπίδρασιν τῶν φλογῶν καὶ ἱκετεύει τὸν Ἥφαιστον νὰ σταματήση. Αἱ φλόγες, ὅμως, τὸν καταβροχθίζουν. «Ὅπως μέσα σὲ χύτρα, κάτω ἀπὸ τὴν ὁποία καῖνε ξερὰ κλαδιὰ καὶ τὴν ἀγκαλιάζουν μεγάλες φλόγες, λειώνει καὶ βράζει τὸ λίπος καλοθρεμμένου χοίρου, ἔτσι καὶ τὰ ὡραῖα νερὰ τοῦ ποταμοῦ βράζουν, θερμασμένα ἀπὸ τὶς φλόγες. Ὁ Ξάνθος δὲν κυλᾶ πιὰ τὰ νερά του· τὸ ρεῦμα του ἔχει σταματήσει, δαμασμένο ἀπὸ τὴν πνοὴ τοῦ Ἡφαίστου».

Εἰς ἐλαχίστας ὅμως περιπτώσεις ὁ Ἥφαιστος ἐμφανίζεται μὲ τὴν τρομερὰν καὶ μεγαλοπρεπῆ αὐτὴν μορφήν. Συνήθως παρουσιάζεται ὡς ἐργάτης μέσα εἰς τὸ ἐργαστήριόν του, τὸ ὁποῖον, κατὰ τὸν Ὅμηρον, εὑρίσκετο εἰς τὸν Ὄλυμπον. Ἦτο δὲ αὐτό, κατὰ τὸν ποιητήν, «ἐνδιαίτημα χαλκοῦν, ἄφθαρτον, ἀπαστράπτον, ὑπέροχον μεταξὺ τῶν κατοικιῶν τῶν ἀθανάτων, ἔργον τοῦ ἀναπήρου θεοῦ». Ὁ Ὅμηρος, ἐπίσης, παρουσιάζει τὸν θεϊκὸν σιδηρουργὸν «πολυάσχολο, ἱδρωμένο, νὰ περιφέρεται γύρω ἀπὸ τὰ φυσερά του· γιατὶ εἶχε κατασκευάσει συγχρόνως εἴκοσι τρίποδες... ποὺ ἠμποροῦσαν, πρᾶγμα θαυμαστό, νὰ πηγαίνουν μόνοι τους στὶς συνελεύσεις τῶν θεῶν...».

Περαιτέρω, ὁ ποιητὴς τῆς Ἰλιάδος συνεχίζει: «ὁ θεός, ψηλὸς καὶ χοντρός, φεύγει ἀπὸ τὴ δουλειά του κουτσαίνοντας, γιατὶ τὰ πόδια του εἶναι ἀδύνατα καὶ δὲν ἀντέχουν στὸν ὄγκο του. Βγάζει τὰ φυσερὰ ἀπὸ τὶς φωτιὲς καὶ μαζεύει τὰ ἐργαλεῖα του σ' ἕνα ἀσημένιο κιβώτιο· ὕστερα, μ' ἕνα σφουγγάρι, σκουπίζει τὸ πρόσωπό του, τὰ χέρια του, τὸν νευρώδη λαιμό του καὶ τὸ δασὺ στῆθος του. Κατόπιν φοράει ἕναν χρυσὸ χιτῶνα, παίρνει ἕνα γερὸ σκῆπτρο καὶ βγαίνει κουτσαίνοντας. Χρυσᾶ ἀγάλματα τὸν βοηθοῦν νὰ βαδίζη, ὅμοια μὲ ζωντανοὺς ἐφήβους· τοὺς ἔχει δοθῆ καὶ δύναμη, καὶ σκέψη, καὶ ζωή· οἱ ἀθάνατοι τοὺς ἔμαθαν τί εἶχαν νὰ κάμουν καὶ αὐτὰ δὲν ἀπομακρύνονται καθόλου ἀπὸ δίπλα του...».

Καὶ ἰδού, ὁ Ἥφαιστος εἰσέρχεται ἐκ νέου εἰς τὸ ἐργαστήριόν του: «Κατευθύνει τὰ φυσερὰ στὶς φωτιὲς καὶ τὰ διατάζει νὰ ζωηρέψουν τὶς φλόγες. Καὶ ἐκεῖνα φυσοῦν συγχρόνως σὲ εἴκοσι φωτιὲς καὶ σκορπίζουν θερμότητα τόση, ὅση χρειάζονται οἱ ἐργασίες, ποὺ ἔχει στὸ νοῦ του ὁ Ἥφαιστος. Ἔπειτα ὁ θεὸς βάζει στὴ φωτιὰ τὸν ἀνυπότακτο χαλκό, τὸ καλάϊ, τὸ ἀσήμι καὶ τὸ πολύτιμο χρυσάφι, στερεώνει τὸ ἔργο ἐπάνω σ' ἕνα πλατὺ ἀμόνι καὶ παίρνει μὲ τὸ ἕνα χέρι ἕνα βαρὺ σφυρὶ καὶ μὲ τὸ ἄλλο μιὰ τανάλια».

Πολυάριθμα εἶναι τὰ θαυμάσια ἀντικείμενα ποὺ ἀνεφέροντο ὡς ἔργα τοῦ Ἡφαίστου. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀθανάτους εἶχαν λά-

Σάτυρος.
(Χαλκοῦν ἀγαλμάτιον τοῦ τύπου τοῦ Μαρσύου, Βρεττανικὸν Μουσεῖον)

βει ἀπὸ τὸν θεὸν τοῦ πυρὸς δῶρα ἀνεκτιμήτου ἀξίας. Ὁ Ζεὺς τὴν αἰγίδα καὶ τὸ σκῆπτρον, ἡ Δήμητρα τὸ δρέπανον, ὁ Ἀπόλλων καὶ ἡ Ἄρτεμις τὰ βέλη των. Ἡ Ἀθηνᾶ εἶχε λάβει ἀπὸ τὸν Ἥφαιστον τὰ κρόταλα ποὺ ἐδώρησεν εἰς τὸν Ἡρακλέα, ὁ τε-

λευταῖος δὲ αὐτὸς χρυσοῦν θώρακα. Εἰς τὸν Ἥλιον καὶ τὸν Διόνυσον ὁ Ἥφαιστος εἶχε δωρήσει ἀνὰ ἓν χρυσοῦν κύπελλον, εἰς τὴν Ἀριάδνην διάδημα, καὶ εἰς τὸν Κάδμον περιδέραιον κατὰ τοὺς γάμους του μὲ τὴν Ἁρμονίαν, κόρην τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἄρεως.

Τὰ χρυσᾶ ἀγάλματα, τὰ ὅμοια μὲ ζωντανοὺς ἐφήβους, διὰ τὰ ὁποῖα ἔγινε λόγος ἀνωτέρω, ἦσαν αὐτόματα προικισμένα μὲ «δύναμη, σκέψη καὶ φωνή». Ὁ Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος, ἐξ ἄλλου, λέγει ὅτι ὁ Αἰήτης, ὁ πατέρας τῆς Μηδείας, εἶχε λάβει ἀπὸ τὸν Ἥφαιστον δύο ἀγρίους ταύρους ποὺ «ἔβγαζαν φωτιὲς ἀπὸ τὰ ρουθούνια τους καὶ εἶχαν χάλκινα πόδια». Εἰς τὴν ἰδίαν κατηγορίαν ἀνήκουν καὶ οἱ ἀργυροῖ κύνες ποὺ ἐφρουροῦσαν τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ἀλκινόου. Τέλος, ὁ γίγας Τάλως, «ἀπὸ τὸ γένος τῶν χαλκίνων ἀνθρώπων», εἶχε δοθῆ ἀπὸ τὸν Ἥφαιστον εἰς τὸν Μίνωα, διὰ νὰ φρουρῇ τὴν νῆσον Κρήτην.

Ὁ Ὅμηρος περιγράφει τὴν κατασκευὴν τῶν ὅπλων τοῦ Ἀχιλλέως ἀπὸ τὸν σιδηρουργὸν θεόν. «Κατεσκεύασε πρῶτα τὴν ἀσπίδα, πλατειὰ καὶ στέρεη, καὶ τὴν ἐστόλισε ὁλόκληρη. Γύρω-γύρω ἔβαλε τριπλὸν κύκλο, κατάλευκο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἔβγαινεν ὁ ἀσημένιος ἀορτήρ. Πέντε πλάκες εἶχεν ἡ ἀσπίδα. Τὴν ἐπιφάνειά της ὁ Ἥφαιστος τὴν ἐστόλισε μὲ πολυάριθμες παραστάσεις. Ἔφτιαξε τὴ Γῆ, τὸν Οὐρανό, τὴ Θάλασσα, τὸν ἀκούραστο Ἥλιο καὶ τὸ ὁλόγιομο Φεγγάρι. Ἔπειτα ὅλα τὰ στολίδια τοῦ οὐρανοῦ, τὶς Πλειάδες, τὶς Ὑάδες, τὸν δυνατὸ Ὠρίωνα, τὴν Ἄρκτο, ποὺ τὴ λένε καὶ Ἅμαξα, καὶ ποὺ μόνη αὐτὴ δὲν κατεβαίνει ποτὲ κάτω ἀπὸ τὸν ὁρίζοντα».

Ὁλόκληρον τὸ τέλος τῆς ραψωδίας Σ τῆς Ἰλιάδος εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν σκηνῶν, τὰς ὁποίας ὁ Ἥφαιστος ἀναπαρέστησεν ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τοῦ υἱοῦ τῆς Θέτιδος. Μεταξὺ αὐτῶν: γαμήλιος τελετὴ «μὲ μεγάλο γλέντι», δίκη εἰς τὴν ἀγοράν, μάχη ὑπὸ τὰ τείχη πολιορκημένης πόλεως. Ἡ Ἀθηνᾶ, ὁ Ἄρης, ἡ Ἔρις καὶ ἡ Μοῖρα παρίστανται εἰς τὴν σκηνὴν αὐτὴν τῆς μάχης. «Ἡ τέχνη τοῦ Ἡφαίστου δίνει ζωὴ στὶς μορφὲς ποὺ σκαλίζει. Τὶς βλέπομε νὰ πολεμοῦν, νὰ μεταφέρουν τοὺς νεκρούς των».

Δίπλα εἰς τὸν πίνακα αὐτὸν τοῦ πολέμου καὶ τῆς σφαγῆς, ὁ θεὸς ἐσκάλισε καὶ σκηνὰς εἰρηνικάς, ἔργα γεωργικά, θερισμὸν καὶ τρυγητὸν ὡραίας ἀμπέλου «ποὺ τὰ χρυσᾶ κλαριά της λυγοῦσαν ἀπὸ τὸ βάρος τῶν σταφυλιῶν». Ὁ θεὸς παρέστησεν ἀκόμη ἐπάνω εἰς τὴν ἀσπίδα «μιὰ γελαστὴ κοιλάδα, ὅπου ἔβοσκαν μεγάλα καὶ ἄσπρα πρόβατα· ἐκεῖ κοντὰ ἔφτιαξε καὶ τοὺς σταύλους, τὶς αὐλὲς καὶ τὶς καλύβες τῶν βοσκῶν». Τέλος, χορὸν «ἀπὸ

ἐφήβους καὶ ὡραῖα κορίτσια πού, καθὼς ἐχόρευαν, χτυποῦσαν τὰ πόδια τους στὸ χῶμα. Μακρὰ φορέματα ἀπὸ λεπτὸ καὶ ἐλαφρὸ λινὸ καὶ λουλουδένια στεφάνια ἐστόλιζαν τὰ κορίτσια· οἱ χορευτὲς φοροῦσαν χιτῶνες ἀπὸ πλούσιο καὶ ἀστραφτερὸ ὕφασμα· τὰ σπαθιά τους ἦσαν κρεμασμένα ἀπὸ ἀσημένιους ἀορτῆρες. Πότε ὁ χορὸς ὁλόκληρος, τόσο ἐλαφρὸς ὅσο καὶ πεπειραμένος,

Ὁ Ἥφαιστος παραδίδει εἰς τὴν Θέτιν τὰ ὅπλα τοῦ Ἀχιλλέως.
(Ἐρυθρόμορφος ἀγγειογραφία)

γύριζε γρήγορα σὰν τὸν κεραμεικὸν τροχὸ τοῦ ἀγγειοπλάστου, ὅταν αὐτὸς τὸν δοκιμάζῃ... πότε χώριζε σὲ γραμμὲς πού βάδιζαν ἡ μιὰ πρὸς τὴν ἄλλη. Τὸ πλῆθος πού τοὺς ἔβλεπε, ἐθαύμαζε. Ἕνας θεϊκὸς τραγουδιστής, παίζοντας τὴ λύρα, ἐρρύθμιζε τὰ βήματά τους».

Ὁ Ἥφαιστος εἶχεν ἐργασθῆ εἰς τὴν οἰκοδόμησιν τῆς κατοικίας τῶν θεῶν εἰς τὸν Ὄλυμπον. Οἱ τοῖχοι τοῦ ἀνακτόρου ἦσαν

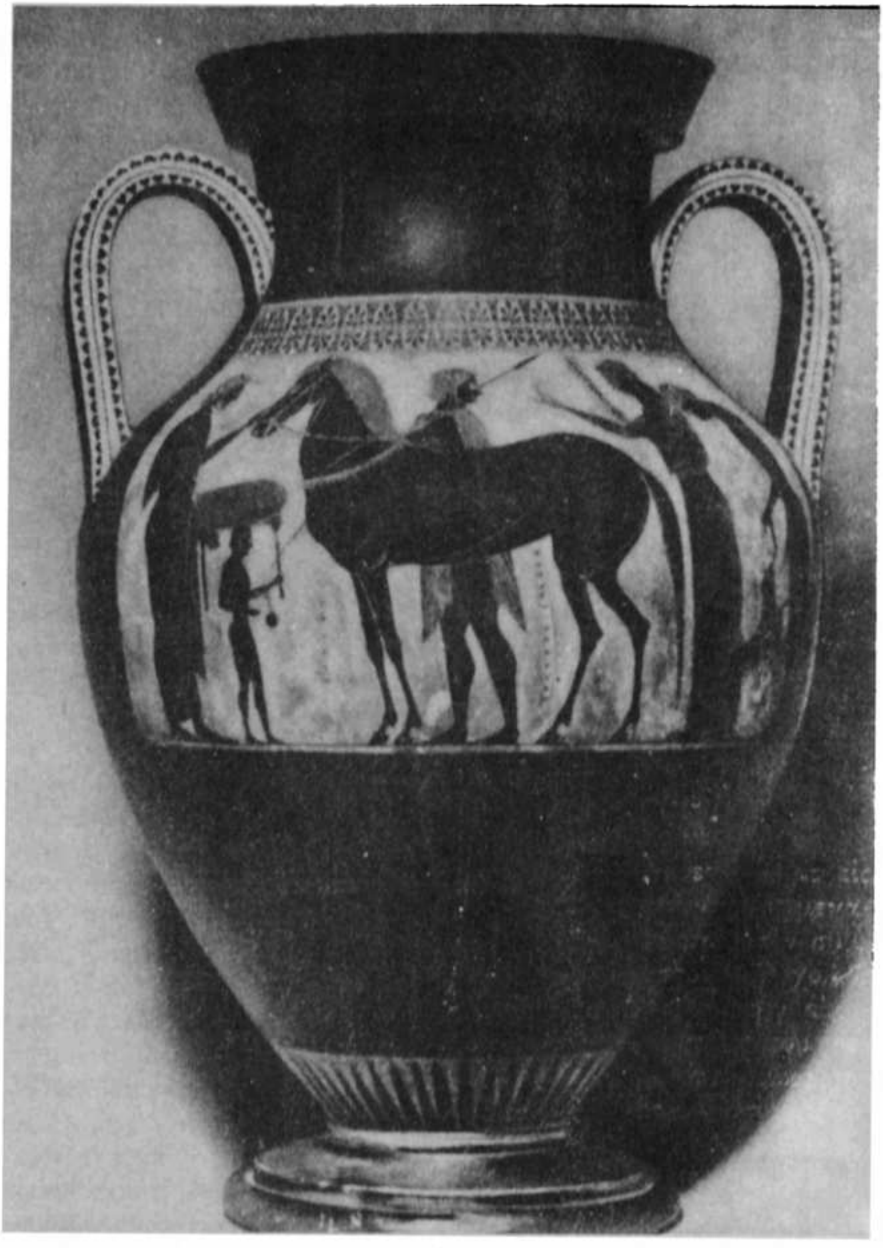
ἐνισχυμένοι μὲ πλάκας ἀπὸ χαλκόν, ἔργον τῶν χειρῶν του. Διὰ τὸν Δία εἶχε κατασκευάσει ἕνα «γαμήλιον δωμάτιον» μὲ χονδρὰς θύρας, ὅπου ὁ ὕπατος τῶν θεῶν ἦτο ἀπολύτως προφυλαγμένος ἀπὸ τὰ ἀδιάκριτα βλέμματα.

Ὁ Ἥφαιστος ὡς θεὸς τοῦ ἐσωτερικοῦ πυρὸς

Ὁ μῦθος, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Ἥφαιστος ἐρρίφθη ἀπὸ τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ ὄχι ὑπὸ τῆς Ἥρας ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Διός, μᾶς λέγει ὅτι ὁ ἀτυχής, ἐκτοξευθεὶς εἰς τὸ κενὸν «κατρακυλοῦσε ὅλη τὴν ἡμέρα, καὶ μόνο πρὸς τὸ βράδυ ἔπεσε στὴ Λῆμνο, ὅπου τὸν περιμαζέψανε οἱ Σίντιες». Ἀλλὰ ὅπως ἐπιστεύετο, ἀπὸ ἐποχὴν ποὺ εἶναι ἀδύνατον νὰ καθορισθῇ, εἰς τὴν Λῆμνον εὑρίσκετο τὸ ἐργαστήριον τοῦ Ἡφαίστου, διὰ τὸ ὁποῖον, ἀντιθέτως, ὁ Ὅμηρος λέγει ὅτι εὑρίσκετο εἰς τὸν Ὄλυμπον. Ἡ Λῆμνος, ὅμως, ἦτο νῆσος ἡφαιστειώδης, ἡ δὲ σημαντικωτέρα κορυφή της, ὁ Μόσυχλος, ἔγινε σπουδαῖον κέντρον λατρείας τοῦ Ἡφαίστου. Κυριολεκτικῶς, ἡ Λῆμνος δὲν ἦτο—οὔτε εἶναι—ἡφαίστειον, ἀπὸ τὰς ρωγμὰς ὅμως τῆς κορυφῆς ἀνέθρωσκαν ἀτμοί, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀνάμεικτοι μὲ φλόγας, τῶν ὁποίων τὸ θέαμα εἶχεν ἰσχυρῶς διεγείρει τὴν φαντασίαν τῶν κατοίκων. Αἱ διάπυροι ἐκεῖναι μᾶζαι προήρχοντο, ὡς ἐπιστεύετο, ἀπὸ τὸ ἐργαστήριον τοῦ Ἡφαίστου, οἱ δὲ ὑποχθόνιοι κρότοι ἀπὸ τὴν κροῦσιν τῆς σφύρας τοῦ θεοῦ. Σύμφωνα μὲ κάποιαν παράδοσιν, ἐξ ἄλλου, ἀπὸ τὴν Λῆμνον ἔκλεψεν ὁ Προμηθεὺς τὸ πῦρ ποὺ ἐχάρισεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ἀναφέρεται, ἐπίσης, ἕνας μῦθος, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖον τὸ πῦρ ἐγεννήθη εἰς τὴν Λῆμνον ἀπὸ δένδρον, ποὺ τὸ ἐκτύπησε κεραυνός. Ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος διηγεῖται ὅτι οἱ Ἀργοναῦται, διερχόμενοι ἀπὸ τὴν Λῆμνον, προσέφεραν εἰς τὸν Ἥφαιστον θυσίας καὶ ἐτέλεσαν πρὸς τιμήν του ἑορτάς. Τέλος, εἰς τὴν ἰδίαν νῆσον ἐλατρεύοντο οἱ Κάβειροι, διὰ τοὺς ὁποίους θὰ ὁμιλήσωμεν περαιτέρω, καὶ οἱ ὁποῖοι, σύμφωνα μὲ μερικοὺς συγγραφεῖς, ἐθεωροῦντο υἱοὶ τοῦ Ἡφαίστου.

Εἶναι, βεβαίως, ἐντελῶς φυσικόν, ὅτι οἱ Ἕλληνες, παραλλήλως μὲ τὴν ἀνακάλυψιν τῶν κυρίων ἡφαιστειακῶν περιοχῶν τῆς Μεσογείου, μετέφεραν ἐκεῖ τὴν ἕδραν τῆς δραστηριότητος τοῦ Ἡφαίστου. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἰδίως ἡ περίπτωσις τῆς Σικελίας καὶ τῶν Λιπάρων νήσων. Ὡς ἐλέγετο, ἡ Δήμητρα καὶ ὁ Ἥφαιστος εἶχαν διαφωνήσει διὰ τὴν κατοχὴν τῆς Σικελίας. Ἡ διαφορὰ ἐλύθη ἀπὸ τὴν Αἴτνην, κόρην τοῦ Βριάρεω, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ Αἴτνα ὀφείλει τὸ ὄνομά της.

Ὡς εἴδαμεν, ὁ γίγας Τυφωεὺς εἶχε ταφῇ κάτω ἀπὸ τὸ βουνὸ

'Η οἰκογένεια τοῦ Τυνδάρεω. Εἰς τὸ μέσον ὁ «Ἱππόδαμος Κάστωρ», ἀριστερὰ ὁ Τυνδάρεως καὶ μικρὸς δοῦλος φέρων κάθισμα, δεξιὰ ἡ Λήδα καὶ ὁ Πολυδεύκης.
(Μελανόμορφος ἀγγειογραφία τοῦ 'Εξηκίου)

αὐτό. Διὰ νὰ μὴ δραπετεύσῃ ὁ αἰχμάλωτος, ὁ Ἥφαιστος ἐκάθησεν ἐπάνω εἰς τὸ ὄρος. Κατ' ἄλλον μῦθον, ὁ θεὸς τοῦ πυρός, διὰ νὰ καταδικάσῃ τὸν Τυφωέα εἰς ἀκινησίαν, εἶχε κρεμάσει εἰς

τὸν λαιμόν του τὸν ἄκμονά του. Τέλος, σύμφωνα μὲ ἄλλον μῦθον, ἡ Αἴτνη ἦτο κόρη τοῦ Ὠκεανοῦ, ἀπὸ τὴν ἕνωσίν της δὲ μὲ τὸν Ἥφαιστον εἶχαν γεννηθῆ οἱ δύο Παλικοί, πνεύματα τοῦ πυρός, πρὸς τιμὴν τῶν ὁποίων εἶχεν ἱδρυθῆ ἱερὸν εἰς τὴν ὁμώνυμον πόλιν (Παλίκην).

Χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ Ἡφαίστου

Ἀπὸ τὰ μέχρι τοῦδε λεχθέντα περὶ τοῦ Ἡφαίστου, ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ σχηματίσῃ ἀρκετὰ ἀκριβῆ ἰδέαν διὰ τὴν θέσιν, ποὺ ὁ χωλὸς θεὸς κατεῖχεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν Πάνθεον. Ἦτο θεὸς τοῦ πυρὸς καὶ ἠμποροῦσεν, ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἀγῶνος του κατὰ τοῦ ποταμοῦ Ξάνθου, νὰ δίδῃ ἀποδείξεις τῆς ἀκαταμαχήτου ἰσχύος του. Δὲν εἶναι ὅμως αὐτὸ τὸ κυριώτερον γνώρισμά του. Τὸ πῦρ, τοῦ ὁποίου εἶναι ἄρχων, τὸ χρησιμοποιεῖ κυρίως διὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν μετάλλων, ἰδίως τῶν πολυτίμων μετάλλων, τῆς ὁποίας εἶναι ἐφευρέτης. Αὐτὸς ἐδίδαξεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ πυρὸς διὰ τὰς πάσης φύσεως καλλιτεχνικὰς ἐργασίας. Δι' αὐτὸ καὶ ἐθεωρεῖτο θεὸς προστάτης ὅλων τῶν τεχνιτῶν, ποὺ κατειργάζοντο τὰ μέταλλα καὶ εἰδικῶς τῶν σιδηρουργῶν.

Ὑπὸ τὴν ἰδιότητα αὐτὴν ἦτο εἰς τὰς Ἀθήνας ἀντικείμενον λατρείας πολὺ διαδεδομένης. Ὑπὸ τὴν μορφὴν σιδηρουργοῦ, ἄλλως τε, παρουσιάζεται τὰς περισσοτέρας φορὰς ὁ Ἥφαιστος—μυώδης, μὲ δυνατοὺς βραχίονας καὶ μὲ δασὺ στῆθος. Ἡ αναπηρία, ὅμως, τῶν ποδῶν του δίδει εἰς ὅλην τὴν ἐμφάνισίν του χαρακτῆρα ἀδεξιότητος, πολὺ δὲ περισσότερον εἰς τὸ βάδισμά του. Κινεῖται δυσκόλως, στηριζόμενος εἰς ράβδον, ἢ ὑποστηριζόμενος εἴτε ἀπὸ νεάνιδας εἴτε ἀπὸ τὰ χρυσᾶ αὐτόματα, διὰ τὰ ὁποῖα ὁμιλεῖ ὁ Ὅμηρος. Ἡ φυσιογνωμία του φέρει τὴν σφραγῖδα τῆς καλωσύνης καὶ κάποιας πονηρίας.

Ὅταν ἡ ἀνάγκη τὸ ἐπιβάλλῃ, γνωρίζει τὸν τρόπον νὰ παίζῃ, εἰς βάρος τῶν ἐχθρῶν του ἢ ἐκείνων, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἔχει παράπονα, φάρσες ποὺ τοὺς καθιστοῦν γελοίους. Ὑπενθυμίζομεν τὴν περιπέτειαν τῆς Ἥρας, ποὺ τὴν ἔδεσεν εἰς τὸ κάθισμα, καὶ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ἄρεως καὶ τῆς Ἀφροδίτης, τοὺς ὁποίους ἀόρατα δεσμὰ τοὺς ἠμπόδιζαν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸν περίγελων τῶν ἄλλων θεῶν.

Ὁ Ἥφαιστος παρίστατο γενικῶς μὲ μακρὰν κόμην καὶ γενειάδα, σπανίως δὲ μὲ πλήρη ἐνδυμασίαν. Συνήθως παρίστατο μὲ βραχὺν χιτῶνα χωρὶς μανίκια, ἢ ἐξωμίδα, χιτῶνα δηλαδὴ οὕτω τοποθετημένον, ὥστε ν' ἀφήνῃ τὸ δεξιὸ χέρι ἐν ελῶς ἀκάλυπτον.

Όταν είργάζετο είς τό έργαστήριόν του, έδενε τόν χιτώνα αύτόν ύψηλά είς τήν μέσην του, έν είδει ποδιάς, ή ήτο έντελώς γυμνός.

Ἡ λατρεία τοῦ Ἡφαίστου

Κυρίως είς τάς Ἀθήνας, πόλιν όπου ή καλλιτεχνική κατεργασία τών μετάλλων είχε λάβει μεγάλην άνάπτυξιν, ή λατρεία τοῦ Ἡφαίστου ήτο πολύ διαδεδομένη. Διεμοιράζετο μέ τήν Ἀθηνᾶν, είς τήν όποίαν άπεδίδετο ή έφεύρεσις τών τεχνών, τάς τιμάς καί τάς προσφοράς τών τεχνιτών. Ὑπῆρχε δέ καί δῆμος Ἡφαιστιαδῶν, όπου εύρίσκετο ίερόν τοῦ θεοῦ. Βωμός τοῦ Ἡφαίστου ύπῆρχεν έπίσης είς τό Ἐρεχθεῖον. Αί έορταί τών Χαλκείων καί τών Ἀπατουρίων ήσαν κοιναί, τοῦ Ἡφαίστου καί τῆς Ἀθη-

Ὁ Ἥφαιστος όδηγεῖται είς τόν Ὄλυμπον ύπό αύλοῦντος σατύρου, τοῦ Διονύσου κλονιζομένου άπό τήν μέθην καί ύποβασταζομένου άπό άλλον σάτυρον, καί μιᾶς δαδοφόρου μαινάδος. (Ἐρυθρόμορφον άγγεῖον)

νᾶς. Ἀλλά τά Ἡφαίστεια, έορταί πρός τιμήν τοῦ Ἡφαίστου, τελούμεναι άνά πενταετίαν, ήσαν είδικῶς άφιερωμέναι είς τόν θεόν τοῦ πυρός. Περιελάμβαναν λαμπαδηδρομίαν, έκτελουμένην άπό έφήβους, πιθανῶς δέ καί ίππικούς άγῶνας.

Ἴχνη λατρείας τοῦ Ἡφαίστου άνευρίσκονται είς μερικάς περιοχάς, όπως είς τήν Ἐπίδαυρον, τήν μεσημβρινήν Ἰταλίαν, τήν Φρυγίαν, τήν Καρίαν καί τήν Λυκίαν. Ἀλλ' αί σχετικαί πληροφορίαι εἶναι πολύ όλίγαι. Καλύτερον πληροφορημένοι είμεθα όσον άφορᾷ τήν Λῆμνον, όπου, όπως είπαμεν ήδη, εύρίσκετο, σύμφωνα μέ κάποιον μῦθον, τό έργαστήριον τοῦ Ἡφαίστου. Ἕνας Λήμνιος, μάλιστα, συγγραφεύς, ό Φιλόστρατος, άναφέρει ότι κάθε χρόνον όλες οί φωτιές είς τήν νῆσον, έσβηναν έπί έννέα ήμέρας. Τήν ένάτην ήμέραν, ένα πλοῖον, πού εἶχε πάει νά φέρῃ φωτιά άπό

τὴν Δῆλον, ἐπλεύριζε. Τὴν ἐπιστροφὴν αὐτὴν τὴν ἐπερίμενε μὲ ἀνυπομονησίαν τὸ προσευχόμενον πλῆθος. «Μετὰ τὴ διανομὴ τοῦ πυρός, ὄχι μόνον γιὰ καθημερινὴ χρήση ἀλλὰ καὶ γιὰ τὰ ἐργαστήρια τῶν τεχνιτῶν, ἐλέγετο πὼς ἄρχιζε νέα ζωὴ γιὰ τὸν τόπο».

Ὁ Ἥφαιστος ἐλατρεύετο ἐξ ἄλλου εἰς τὴν Λῆμνον ὡς θεὸς θεραπευτής. Οἱ ἱερεῖς του κατεῖχαν, ὅπως ἐπιστεύετο, φάρμακον κατὰ τῶν δηλητηρίων. Εἴδαμεν ἤδη, ὅτι εἰς τὴν Λῆμνον ἦλθεν

Ὁ Διόνυσος μεθ' ἑνὸς σατύρου ὁδηγοῦν τὸν Ἥφαιστον μεθυσμένον πρὸς τὸν Ὄλυμπον. (Ἐρυθρόμορφον ἀγγεῖον)

ὁ Φιλοκτήτης πρὸς θεραπείαν τῆς πληγῆς του καὶ ὅτι ὤφειλε τοῦτο εἰς ἕνα υἱὸν τοῦ Ἡφαίστου, τὸν Πύλιον. Τέλος, ὡς ἐλέγετο, τὸ χῶμα τῆς Λήμνου ἐπέτρεπε τὸ σταμάτημα τῶν αἱμορραγιῶν.

Ὁ Ἥφαιστος εἰς τὴν Τέχνην

Ἡ ἑλληνικὴ τέχνη δὲν ἐδημιούργησεν ἰδεώδη τύπον τοῦ Ἡφαίστου, ὅπως ἔκαμε μὲ τὰς περισσοτέρας ἀπὸ τὰς ἄλλας σημαντικὰς θεότητας. Ἂν καὶ ὁ θεὸς τοῦ πυρὸς παρίσταται πολὺ συχνά, ἰδίως εἰς ἀγγειογραφίας, δὲν κατέχει πάντοτε εἰς τὰς σχετικὰς σκηνὰς τὸν κύριον ρόλον. Μιὰ ἀπὸ τὰς κυριωτέρας ἐκ τῶν σκηνῶν αὐτῶν εἶναι ἐκείνη, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἥφαιστος ὁδηγεῖται ἀπὸ τὸν Διόνυσον, ποὺ κατώρθωσε νὰ τὸν μεθύσῃ, ἐκ νέου εἰς τὸν Ὄλυμπον.

Γενικῶς, οἱ καλλιτέχναι δὲν ἐπιδιώκουν νὰ ἐξωραΐσουν τὸν υἱὸν

τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας, ἀδικημένον ἀπὸ τὴν φύσιν· τὸν παριστάνουν εἴτε βαδίζοντα κωμικῶς εἴτε μὲ τὴν στολὴν τοῦ σιδηρουργοῦ. Ἐν τούτοις, ὁ Φειδίας δὲν ἐλησμόνησε τὸν Ἥφαιστον εἰς τὴν μετόπην τοῦ Παρθενῶνος, ὅπου ὁ θεὸς κάθηται δίπλα εἰς τὴν Ἀθηνᾶν, μὲ τὸν ὦμον ἀκουμπισμένον εἰς τὴν ράβδον του. Ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς ἀναφέρεται ἄγαλμα τοῦ Ἡφαίστου, ἔργον τοῦ Ἀλκαμένους, τὸ ὁποῖον εὑρίσκετο εἰς τὸ Ἡφαιστεῖον, ὅπως καὶ ἄλλο, ἔργον τοῦ Εὐφράνορος, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ ἀναπηρία τοῦ θεοῦ δὲν ἐφαίνετο. Μὲ τὴν προτομὴν τοῦ Βατικανοῦ καὶ τὸν κορμὸν τοῦ Κάσσελ συμπληρώνεται ὁ κατάλογος τῶν παραστάσεων τοῦ Ἡφαίστου, ποὺ διεσώθησαν μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἢ ποὺ ἀναφέρονται ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς.

ΕΣΤΙΑ

Ὁ Ἥφαιστος δὲν ἦτο εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ μόνη θεότης τοῦ πυρός, οὔτε καὶ ἡ ἀρχαιοτέρα, ἂν πιστεύσωμεν ὅσα λέγει ὁ Ἡσίοδος εἰς τὴν Θεογονίαν. Πράγματι, κατὰ τὸν ποιητὴν αὐτόν, τὸ μεγαλύτερον ἀπὸ τὰ παιδιὰ τοῦ Κρόνου καὶ τῆς Ρέας, δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς τρίτης δυναστείας τῶν θεῶν, ἦτο ἡ Ἑστία. Ἀδελφὴ τοῦ Διός, τῆς Ἥρας, τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τοῦ Ἅδου, ἡ θεὰ αὐτή, τῆς ὁποίας ἡ προσωπικότης δὲν ἀπεδόθη ποτὲ ἀπὸ τοὺς μυθογράφους μὲ ὅσην ἀκρίβειαν τοῦτο ἔγινε διὰ τοὺς ἄλλους κατοίκους τοῦ Ὀλύμπου, ἐξεπροσώπει τὸ πῦρ, ὡς στοιχεῖον τῆς ἑστίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἐγίνοντο αἱ πρὸς τοὺς θεοὺς θυσίαι, ἀλλὰ καὶ παρεσκευάζετο τὸ πρὸς διατροφὴν τῆς οἰκογενείας φαγητόν.

Ἡ Ἑστία εἰς τὴν Μυθολογίαν

Τὰ σχετικὰ μὲ τὴν Ἑστίαν μυθογραφικὰ στοιχεῖα εἶναι ἐλάχιστα. Περιορίζονται εἰς τὰς ἀκολούθους ὀλίγας γραμμὰς τοῦ ὁμηρικοῦ πρὸς τὴν Ἀφροδίτην ὕμνου:

«Ποτέ, ἐπίσης, οἱ δουλειὲς τῆς Ἀφροδίτης δὲν ἀρέσανε σὲ μιὰ παρθένα, τὴν Ἑστία, πρῶτο παιδὶ τοῦ Κρόνου καὶ πιὸ τιμημένη ἀπὸ ὅλες τὶς κόρες του, γιατὶ ἔτσι τὸ ἤθελε ὁ αἰγίοχος (ποὺ εἶχε τὴν αἰγίδα) Δίας. Σεβάσμια θεά, ποὺ τὴ θελήσανε ὁ Ποσειδῶν καί, ἀργότερα, ὁ Ἀπόλλων. Αὐτὴ ὅμως δὲν εἶχε καμμιὰ διάθεση νὰ τοὺς δεχθῆ· τοὺς ἀπέκρουσε μὲ ἐπιμονὴ καὶ ἔδωσε τὸν μεγάλον ὅρκον, τὸν ὁποῖον καὶ ἐτήρησεν· ὡρκίσθη δηλαδή, μὲ τὸ χέρι της

ἐπάνω εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ Διός, νὰ μείνῃ πάντοτε παρθένος, εὐγενὴς μεταξὺ τῶν ἄλλων θεοτήτων. Τότε ὁ πατέρας τῶν θεῶν, ἀντὶ τοῦ γάμου, τῆς ἔδωσε ἕνα σπουδαῖο ἀντάλλαγμα· ἀπολαμβάνει τῆς πλέον προνομιούχου θέσεως τῆς κατοικίας, ἐνθρονισμένη εἰς τὸ μέσον τῆς οἰκίας· καὶ σὲ ὅλους τοὺς ναοὺς τῶν θεῶν ἔχει μερίδιο ἀπὸ τὶς τιμὲς ποὺ τοὺς ἀπονέμουν, καὶ ἀνάμεσα στοὺς θνητοὺς εἶναι ἀπὸ ὅλες τὶς θεότητες ἡ πιὸ σεβαστή». Μία παράδοσις προσθέτει ὅτι ἡ Ἑστία ἔλαβεν αὐτὰ τὰ προνόμια ἀπὸ τὸν Δία μετὰ τὴν ὁριστικὴν ἧτταν τῶν Τιτάνων.

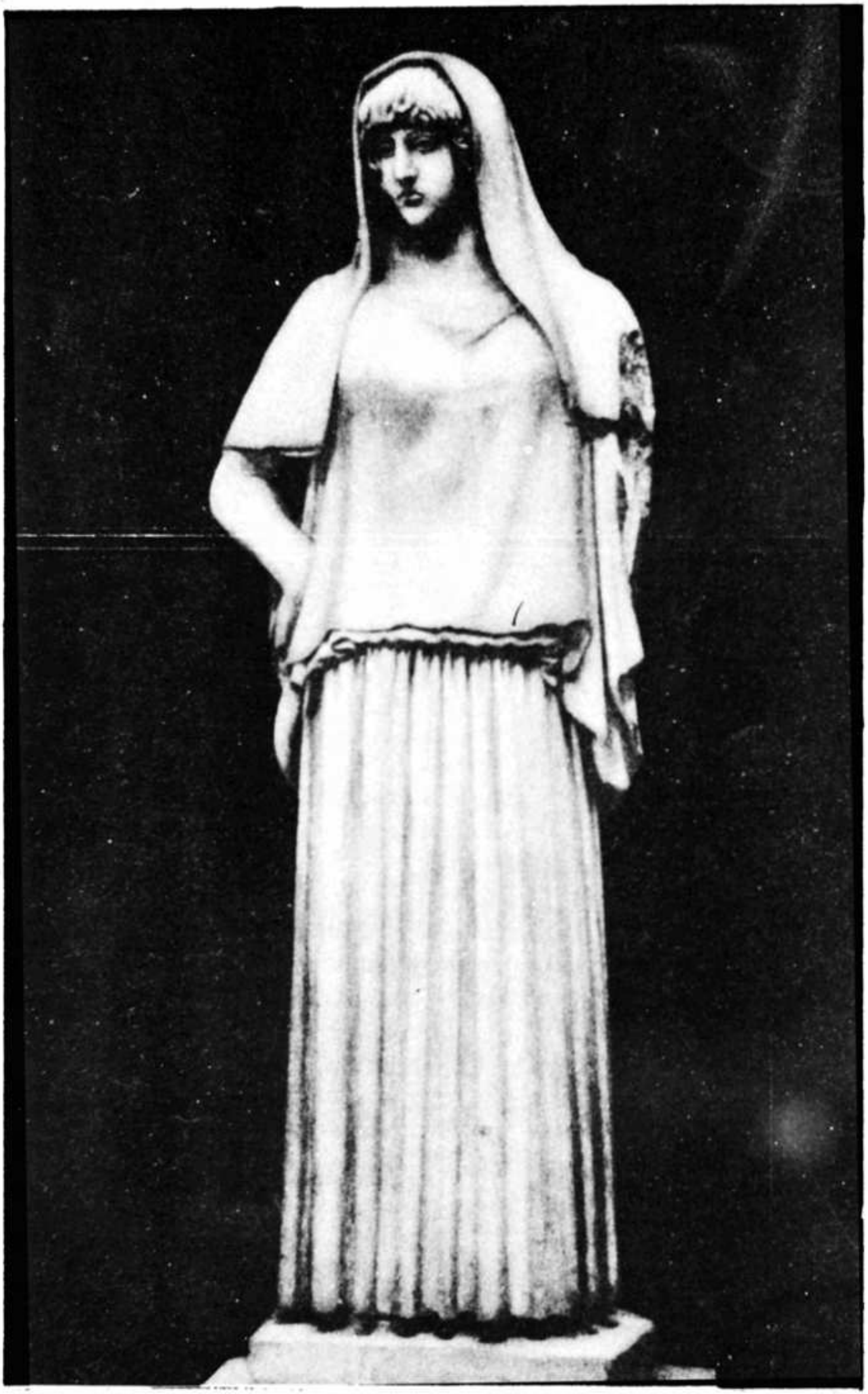
Παρθενικότης καὶ ἁγνότης τῆς Ἑστίας

Ὅπως ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ἡ Ἄρτεμις, ἡ Ἑστία ἐκπροσωπεῖ πρὸ παντὸς τὴν παρθενικότητα καὶ τὴν ἁγνότητα. Δὲν γνωρίζομεν τίποτε ἀπὸ τὰ ἐρωτικὰ διαβήματα, τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν ἀντικείμενον ἐκ μέρους τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Ποσειδῶνος. Ὁ ἑλληνικὸς ἀνθρωπομορφισμὸς δὲν ἐφεῦρε, σχετικῶς μὲ τὴν Ἑστίαν, κανένα ἀπὸ ἐκείνους τοὺς μύθους, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον μεταγενεστέρους καὶ ἐνίοτε αἰσθησιακούς, τοὺς ὁποίους συναντῶμεν προκειμένου διὰ τὰς δύο προαναφερθείσας θεότητας. Ὑπάρχει καμμία σχέσις μεταξὺ αὐτῆς τῆς ἰδέας τῆς ἁγνότητος καὶ τῆς ἰδέας ὅτι τὸ πῦρ ἐξαγνίζει τὰ πάντα, καὶ ὅτι, καθαρὸν ἀφ' ἑαυτοῦ, πρέπει νὰ προφυλάσσεται ἀπὸ καθετὶ ποὺ θὰ ἠμποροῦσε νὰ τὸ κηλιδώσῃ;

Γνωρίζομεν ὅτι μετὰ τὸν δεύτερον περσικὸν πόλεμον, ὅταν αἱ ἱεραὶ ἑστίαι ἐμολύνθησαν ἀπὸ τοὺς Πέρσας, ἐζητήθη ἀπὸ τοὺς Δελφοὺς τὸ πῦρ μὲ τὸ ὁποῖον θὰ τοὺς ἄναβαν ἐκ νέου. Ἐξ ἄλλου, εἰς τὴν Λῆμνον, κέντρον τῆς λατρείας τοῦ Ἡφαίστου, ἔσβηναν κάθε χρόνον ὅλες τὶς φωτιές, ἱερὸν δὲ πλοῖον μετέφερεν ἀπὸ τὴν Δῆλον νέον πῦρ, τὸ ὁποῖον ἔπαιρναν ἀπὸ τὸν βωμὸν τοῦ Ἀπόλλωνος. Τέλος τὸ πῦρ ἐθεωρεῖτο στοιχεῖον καθάρσεως, ποὺ ἐχρησίμευεν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν ἐκείνων ποὺ εἶχαν διαπράξει ἐγκλήματα.

Ἡ Ἑστία ὡς θεότης τοῦ οἴκου

Ἂν ἡ Ἑστία, ὅπως λέγει ὁ ὁμηρικὸς ὕμνος, εἶναι «ἀνάμεσα στοὺς θνητούς, ἀπὸ ὅλες τὶς θεότητες ἡ πιὸ σεβαστή», τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸν στενώτατον σύνδεσμόν της μὲ τὴν ζωήν των. Φαντάζεται κανεὶς εὐκόλως ποίαν σημασίαν εἶχεν, εἰς τοὺς παναρχαίους χρόνους, ἡ διατήρησις ἀσβέστου τοῦ πυρός, δεδομένου ὅτι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον τὸ ἄναβαν ἦτο πρωτόγονος καὶ κουραστικός.

'Η λεγομένη 'Εστία 'Ιουστινιάνι.
(Μαρμάρινον ἄγαλμα ἐν Ρώμῃ)

Πιθανόν, λοιπόν, ἡ θεὰ νὰ ἐξεπροσώπει τὴν ἰδέαν τοῦ ἀσβέστου πυρός. Ὁ Πλούταρχος διηγεῖται ὅτι εἰς τὴν Χαιρώνειαν τῆς Βοιωτίας, ὁ κυριώτερος ἀξιωματοῦχος τῆς πόλεως, ὁ ἄρχων, ἔκαμνε κάθε χρόνον θυσίαν εἰς τὸν κοινὸν βωμὸν καὶ ὅτι τὸ παράδειγμά του τὸ ἐμιμοῦντο ὅλοι οἱ ἰδιῶται εἰς τὰς κατοικίας των. Ἐπεδίωκαν διὰ τοῦ μέσου αὐτοῦ νὰ ἀποτρέψουν ἀπὸ τὴν χώραν τὴν μάστιγα τοῦ λιμοῦ, προσωποποιουμένην ἀπὸ ἕνα δοῦλον, τὸν ὁποῖον ἔδιωχναν μὲ πολλὰ κτυπήματα.

Ἐξ ἄλλου, ὁ Εὐριπίδης παρουσιάζει τὴν Ἄλκηστιν, ἑτοίμην νὰ ἀποθάνῃ ἀντὶ τοῦ συζύγου της, νὰ ἀπευθύνῃ τὴν τελευταίαν προσευχήν της εἰς τὴν Ἑστίαν. Τῆς ζητεῖ νὰ προστατεύῃ τὰ παιδιά της, ποὺ θὰ ἔμεναν ὀρφανά, νὰ δώσῃ εἰς τὴν κόρην της σύζυγον ἀντάξιόν της, εἰς τὸν υἱόν της σύντροφον ἐκλεκτὴν καὶ νὰ χαρίσῃ καὶ εἰς τοὺς δύο μακρὰν καὶ εὐτυχισμένην ζωήν. Ἡ ἰδέα αὐτὴ τῆς προστασίας ἐπανευρίσκεται ἀκόμη εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι αἱ ἑστίαι ἦσαν τόπος προσφυγῆς τῶν ἱκετῶν.

Εἰς τὴν «Ἱστορίαν» του, ὁ Θουκυδίδης διηγεῖται τὰ τῆς ἀφίξεως τοῦ Θεμιστοκλέους εἰς τὸ σπίτι τοῦ Ἀδμήτου, βασιλέως τῶν Μολοσσῶν. Ὁ Ἄδμητος εἶναι ἀπών. Ἡ σύζυγός του συμβουλεύει τὸν φυγάδα νὰ περιμένῃ πλησίον τῆς ἑστίας καὶ τοῦ δίδει νὰ κρατῇ εἰς τὴν ἀγκάλην του ἕνα ἀπὸ τὰ παιδιά της. Καὶ ὁ ἱστορικὸς προσθέτει: «Ὄχι μόνον ἐπειδὴ εἶναι τὸ κέντρον τῆς οἰκογενείας ἡ ἑστία ἔχει τὸν χαρακτῆρα αὐτὸν τῆς ἁγνότητος καὶ τῆς προστασίας, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἑστία εἶναι ἀφιερωμένη εἰς τοὺς θεούς, ἀφοῦ ἔχει τὸ σχῆμα τοῦ βωμοῦ καὶ ἡ φλόγα της εἶναι ἡ ἰδία μὲ τὴν φλόγα τῶν θυσιῶν».

Τέλος, ἡ ἰδέα τῆς καθάρσεως ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν τελετὴν τῶν ἀ μ φ ι δ ρ ο μ ι ῶ ν. Τὴν πέμπτην ἀπὸ τῆς γεννήσεως ἡμέραν, ἡ τροφός, μὲ τὸ νεογέννητον εἰς τὴν ἀγκάλην, ἔκαμνε τρέχουσα τὸν γῦρον τῆς ἑστίας.

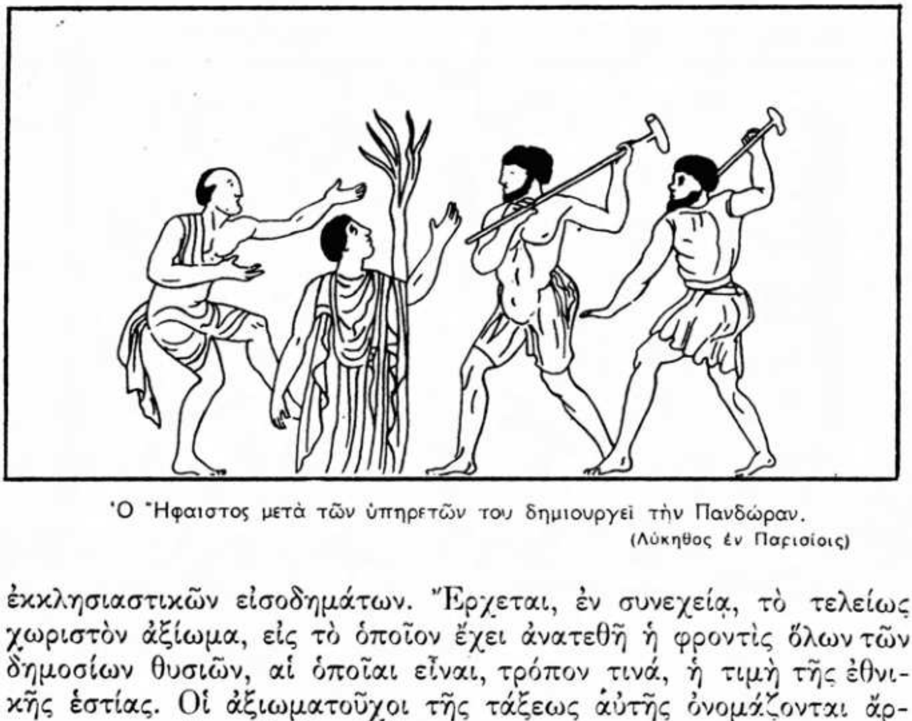
Ἡ θέσις τῆς ἑστίας εἰς τὰς κατοικίας ποικίλλει, φυσικά, ἀναλόγως τῶν ἐποχῶν. Εἰς τὴν ἀρχὴν εὑρίσκετο εἰς τὸ μοναδικὸν δωμάτιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἔμενεν ὅλη ἡ οἰκογένεια. Ἀργότερα, μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀνέσεων, ἡ ἑστία μετετοπίσθη, ἰδίως εἰς τὰ σπίτια τῶν πλουσιωτέρων.

Ἡ κοινὴ ἑστία

Ἡ Ἑστία δὲν εἶναι μόνον θεὰ τῆς ἑστίας κάθε οἰκογενείας. Παίζει τὸν ἴδιον ρόλον εἰς ὁλόκληρον τὸ κράτος. Κάθε πολιτεία εἶχε μίαν κοινὴν ἑστίαν, ὅπου ὁ κυριώτερος ἀξιωματοῦχος προσέφερε θυσίας εἰς τὴν Ἑστίαν. Ἐκπληρούμενον κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τῶν βα-

σιλέων, τὸ λειτούργημα αὐτὸ περιῆλθε μεταγενεστέρως ὄχι εἰς ἱερεῖς, ἀλλὰ εἰς πολιτικὰ πρόσωπα.

Εἰς τὰ «Πολιτικά» του, ὁ Ἀριστοτέλης δίδει σαφεῖς πληροφορίας ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ: «Ἀπομένει ἀκόμη ἡ φροντὶς διὰ τὴν λατρείαν τῶν θεῶν· αὐτὴν τὴν ἀναθέτουν εἰς ἀρχιερεῖς, ἐπιθεωρητὰς τῶν ἱερῶν πραγμάτων, ποὺ ἐποπτεύουν ἐπὶ τῆς συντηρήσεως καὶ τῆς ἐπιδιορθώσεως τῶν ναῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀντικειμένων, τῶν ἀφιερωμένων εἰς τοὺς θεούς. Ἐνίοτε τὸ ἀξίωμα αὐτὸ εἶναι μοναδικόν, καὶ αὐτὸ συμβαίνει συνήθως εἰς τὰ μικρὰ κράτη. Ἄλλοτε κατανέμεται εἰς περισσότερα λειτουργήματα, ἐντελῶς χωριστὰ ἀπὸ τὴν ἱερωσύνην, καὶ ἀνατεθειμένα εἰς τοὺς θυσιαστάς, τοὺς ἐπιθεωρητὰς ναῶν, τοὺς θησαυροφύλακας τῶν

Ὁ Ἥφαιστος μετὰ τῶν ὑπηρετῶν του δημιουργεῖ τὴν Πανδώραν.
(Λύκηθος ἐν Παρισίοις)

ἐκκλησιαστικῶν εἰσοδημάτων. Ἔρχεται, ἐν συνεχείᾳ, τὸ τελείως χωριστὸν ἀξίωμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἔχει ἀνατεθῆ ἡ φροντὶς ὅλων τῶν δημοσίων θυσιῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι, τρόπον τινά, ἡ τιμὴ τῆς ἐθνικῆς ἑστίας. Οἱ ἀξιωματοῦχοι τῆς τάξεως αὐτῆς ὀνομάζονται ἄρχοντες, πρυτάνεις ἢ βασιλεῖς».

Διὰ τὸν λόγον αὐτόν, τὸ δημόσιον ἵδρυμα, ὅπου διετηρεῖτο τὸ ἱερὸν πῦρ, ὠνομάζετο εἰς πολλὰς ἑλληνικὰς πόλεις Π ρ υ τ α ν ε ῖ ο ν. Τὸ ἵδρυμα αὐτὸ εἶχε καὶ ἄλλας χρήσεις. Ἐκεῖ ἐδέχοντο τοὺς πρέσβεις καὶ τοὺς διακεκριμένους ξένους, ποὺ ἐφιλοξενοῦσε τὸ κράτος. Ἐνίοτε διεξήγοντο ἐκεῖ καὶ δίκαι. Ἡ μεγαλυτέρα τιμὴ ποὺ ἠμποροῦσε νὰ γίνῃ εἰς ἕνα πολίτην, ἦτο νὰ γίνῃ δεκτὸς εἰς τὸ Πρυτανεῖον ὡς τρόφιμος τοῦ κράτους. Ἀπὸ ἄλλης πλευρᾶς, ὅταν οἱ μετανάσται ἔφευγαν διὰ νὰ ἱδρύσουν μακρινὰς ἀποικίας,

ἔπαιρναν πάντοτε μαζὶ τὴν φωτιὰν ἀπὸ τὴν κοινὴν ἑστίαν τῆς πόλεως, διὰ νὰ ἀνάψουν μὲ αὐτὴν τὴν νέαν ἑστίαν εἰς τὴν νέαν πατρίδα.

Ἡ λατρεία τῆς Ἑστίας

Κατὰ γενικὸν κανόνα, ἡ Ἑστία συνδέεται μὲ ὅλας τὰς θυσίας, ποὺ προσφέρονται εἰς τὰς ἄλλας θεότητας. Τὰς ἤρχιζαν μὲ σπονδὴν εἰς αὐτήν, καὶ τὰς ἐτελείωναν κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον. Καὶ αὐτὸ συνέβαινεν ὄχι μόνον εἰς τὰς οἰκογενειακὰς ἑορτὰς ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς δημοσίας. «Ἡ Ἑστία», λέγει ὁ ὁμηρικὸς πρὸς τὴν Ἀφροδίτην ὕμνος, «ἀπολαμβάνει τὴν προνομιοῦχον θέσιν τοῦ οἴκου». Εἰς ἄλλον ὕμνον λέγεται ἐπίσης: «Χωρὶς ἐσένα, (ὦ Ἑστία), δὲν ὑπάρχουν μεγάλα γλέντια στοὺς θνητούς. Ἀπὸ τὴν Ἑστίαν ἀρχίζουν μὲ τὸ γλυκὸ κρασί, γι' αὐτὴν εἶναι οἱ πρῶτες καὶ οἱ τελευταῖες σπονδές».

Προτοῦ προσφέρουν θυσίας εἰς τοὺς θεούς, ἐτιμοῦσαν πρώτην τὴν θεὰν τοῦ πυρός, εἰς τὸ ὁποῖον τότε θὰ ἔκαιαν τὰ σφάγια. Συγχρόνως, ὅμως, εἰς τὴν Ἑστίαν προσεφέροντο ἀπὸ τοὺς λάτρεις της καὶ προσωπικαὶ προσφοραί. Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς λέγουν ὅτι ἐθυσιάζοντο εἰς αὐτὴν κατὰ προτίμησιν χοῖροι, δὲν ἐξηγοῦν ὅμως διὰ ποῖον λόγον ἐγίνετο τοῦτο.

Ἡ Ἑστία εἰς τὴν Τέχνην

Τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ προσωπικότης τῆς Ἑστίας εἶναι κάτι τὸ ἀφηρημένον καὶ ἡ σχεδὸν παντελὴς ἔλλειψις μύθων σχετικῶν μὲ αὐτήν, δὲν ἦσαν προωρισμένα νὰ ἑλκύσουν τὴν προσοχὴν τῶν Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν. Δὲν πρέπει, ὡς ἐκ τούτου, νὰ ἐκπλησσώμεθα ποὺ δὲν εὑρίσκομεν εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς πολλὰς πληροφορίας διὰ τὰς ἀναπαραστάσεις τῆς θεᾶς. Ὁμιλοῦν δι' ἓν ἄγαλμα τῆς Ἑστίας, ἔργον τοῦ Γλαύκου, ὁ ὁποῖος ἔζοῦσε τὸν 5ον π. Χ. αἰῶνα.

Κατὰ τὸν Παυσανίαν, ἄλλο ἓν ἄγαλμα τῆς θεᾶς ὑπῆρχεν εἰς τὸν προθάλαμον τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς εἰς τὴν Ὀλυμπίαν. Ὁ Πλίνιος λέγει ὅτι ὁ Σκόπας εἶχε κάμει ἄγαλμα τῆς Ἑστίας, ἀλλὰ δὲν γνωρίζομεν εἰς ποῖον ναὸν εὑρίσκετο αὐτό. Τέλος, μνημονεύονται ἀγάλματα τῆς Ἑστίας εἰς Φερὰς τῆς Ἀχαΐας καὶ εἰς τὸ Πρυτανεῖον τῶν Ἀθηνῶν.

Πιθανῶς νὰ ὑπῆρχαν παραστάσεις τῆς θεᾶς καὶ εἰς τὰ γλυπτὰ τοῦ Παρθενῶνος, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀποδεδειγμένον. Τὸ ἴδιον ἰσχύει καὶ διὰ μερικὰ ἀγάλματα, ποὺ διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν,

ὅπως, π. χ., ἡ Ἑστία ἡ λεγομένη Giustiniani, ἡ ὁποία σήμερον ἀπόκειται εἰς τὸ μουσεῖον Torlonia τῆς Ρώμης. Οἱ καλύτεροι ἀπὸ τοὺς κριτικοὺς πιστεύουν ὅτι πρόκειται μᾶλλον διὰ τὴν Δήμητρα ἢ τὴν Κόρην. Ἄν, τώρα, ἀναφέρωμεν καὶ μίαν παράστασιν τῆς Ἑστίας ἐπὶ ἀρχαίου τρίποδος, εὑρισκομένην εἰς τὸ Λοῦβρον, καὶ μίαν ἄλλην τῆς αὐτῆς θεᾶς ἐπὶ μιᾶς κύλικος τοῦ ἀγγειογράφου Σωσίου, θὰ ἔχωμεν σχεδὸν ἐξαντλήσει ὅλα ὅσα ἀφοροῦν τὴν πλευρὰν αὐτοῦ τοῦ θέματος.

ΟΙ ΚΑΒΕΙΡΟΙ

Ἓν δύσκολον πρόβλημα

Ἀνεφέραμεν ἤδη τὸν μῦθον, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Ἥφαιστος ἀπέκτησεν ἀπὸ τὴν Καβειρώ, κόρην τοῦ Πρωτέως, υἱοὺς εἰς τοὺς ὁποίους ἔδωσε τὸ ὄνομα Κάβειροι. Τίποτε δὲν εἶναι τόσον δύσκολον ὅσον ὁ σχηματισμὸς ἀκριβοῦς ἰδέας περὶ τῆς φύσεως τῶν προσώπων αὐτῶν. Μυστήριον τὰ περιβάλλει, μυστήριον τὸ ὁποῖον δὲν κατώρθωσε νὰ διαλύσῃ καμμία διατριβή, ὁσονδήποτε σοφή.

Μᾶλλον ἀποδεκτὴ φαίνεται ἡ ὑπόθεσις, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Κάβειροι ἦσαν πνεύματα ἡφαιστειακά, ἡ δὲ ἀρχαιοτάτη λατρεία των διεδόθη μαζὶ μὲ τοὺς Πελασγούς, ἀπὸ τὸν τόπον τῆς καταγωγῆς της, τὴν Φρυγίαν, εἰς τὰς γειτονικὰς περιοχὰς καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἰς ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα.

Τὰ σπουδαιότερα ἴχνη τῆς λατρείας τῶν Καβείρων ἀνευρίσκονται εἰς τὰς νήσους Λῆμνον καὶ Σαμοθράκην. Ἡ Λῆμνος, ὅπως εἴδαμεν, ἦτο τὸ κυριώτερον κέντρον τῆς λατρείας τοῦ Ἡφαίστου, ἡ ὁποία, ὡς ἐπιστεύετο, εἶχεν εἰσαχθῆ εἰς τὴν νῆσον ἀπὸ τοὺς Καβείρους. Ἔφθαναν, μάλιστα, μέχρι τοῦ σημείου νὰ τοὺς θεωροῦν προγόνους τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ ἐφευρέτας τῆς ναυτιλιακῆς τέχνης, πρᾶγμα ποὺ ἐξηγεῖ τὴν εὐμενῆ πρὸς τοὺς ναυτικοὺς διάθεσίν των.

Εἰς τὴν Σαμοθράκην ἐτελοῦντο πρὸς τιμὴν τῶν Καβείρων ἑορταὶ μυστηριακαί, αἱ ὁποῖαι, ἀπὸ ἀπόψεως σπουδαιότητος, κατετάσσοντο μετὰ τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια. Κατὰ τὰς ἑορτὰς αὐτὰς δὲν ἐθεωροῦντο μόνον ὡς πνεύματα, ἀλλ' ὡς «μεγάλοι θεοί». Γνωρίζομεν, μάλιστα, καὶ τὰ ὀνόματά των: Ἀξίερος, Ἀξιόκερσα, Ἀξιόκερσος, τὰ ὁποῖα, κατὰ τὸν συγγραφέα ποὺ τὰ ἀναφέρει, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰ ὀνόματα τῆς Δήμητρας, τῆς Περσεφόνης καὶ τοῦ Ἅδου.

Ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης ἀναφέρει εἰς τὸ ἱστορικὸν τῆς ἱδρύσεως τῶν μυστηρίων τῆς Σαμοθράκης τὸν μῦθον κάποιου κατακλυσμοῦ, ὁ ὁποῖος προεκλήθη ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τῶν ἀναχωμάτων τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Ὅλαι αἱ νῆσοι ἐσκεπάσθησαν, τότε, ἀπὸ τὴν θάλασσαν, πλὴν τῆς ὑψηλοτέρας κορυφῆς τῆς Σαμοθράκης, εἰς τὴν ὁποίαν κατέφυγαν ὅλοι ὅσοι ἠμπόρεσαν νὰ διασωθοῦν ἀπὸ τὴν καταστροφήν. Αὐτοί, εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης, ἀφιέρωσαν ὁλόκληρον τὴν νῆσον εἰς τοὺς Καβείρους.

Ἐν συνεχείᾳ ἦλθαν εἰς τὴν Σαμοθράκην πρόσωπα ἔνδοξα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Δάρδανος, ὁ Ἰασίων καὶ ἡ Ἁρμονία, παιδιὰ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀτλαντίδος Ἠλέκτρας. Ἀπὸ αὐτούς, ὁ μὲν Ἰασίων ἐθεμελίωσε τὰ μυστήρια, ὁ Δάρδανος ἵδρυσεν εἰς τὴν γειτονικὴν ἀκτὴν τὸ βασίλειον τῆς Τροίας, καὶ ἡ Ἁρμονία ἔγινε σύζυγος τοῦ Θηβαίου ἥρωος Κάδμου.

Κατὰ τὴν παράδοσιν, ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Ἰάσων, οἱ Διόσκουροι, ὁ Ὀρφεύς, ἀκόμη καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ Ἀγαμέμνων, εἶχαν μεταβῆ εἰς Σαμοθράκην καὶ μυηθῆ εἰς τὰ μυστήρια.

Ἐλάχιστα πράγματα γνωρίζομεν διὰ τὰς τελετάς, ποὺ ἐλάμβαναν χώραν κατὰ τὰ μυστήρια αὐτά. «Ἐπρόκειτο», γράφει ὁ François Lenormant, «περὶ συνόλου ἱεροτελεστιῶν, αἱ ὁποῖαι περιεβάλλοντο ἀπὸ δεισιδαίμονα σεβασμὸν καὶ ἀπεκρύπτοντο ἀπὸ τοὺς ἀμυήτους διὰ τοῦ νόμου τοῦ πλέον αὐστηροῦ μυστικοῦ, περὶ τελετῶν καὶ ἱερῶν θεαμάτων, αἱ ὁποῖαι συνωδεύοντο ἀπὸ αἰνιγματικὰ λόγια, τὴν πραγματικὴν σημασίαν τῶν ὁποίων ὤφειλε νὰ ἀνεύρῃ ὁ μύστης... Εἰς τὰ διάφορα ρητά, οἱ μύσται ἤκουαν καὶ ὠνόμαζαν τὰ ἀληθινὰ ὀνόματα τῶν θεῶν τῶν μυστηρίων, ποὺ ἦσαν ἄγνωστα εἰς τὸ κοινόν... Ὑπῆρχαν δύο κατηγορίαι μυστῶν, ἀντιστοιχοῦσαι προφανῶς εἰς δύο κατηγορίας μυήσεως».

Οἱ μύσται ἐφοροῦσαν στέφανον ἐλαίας καί, ἐπὶ πλέον, ταινίαν πορφυρᾶν, ἡ ὁποία, ὡς ἐθεωρεῖτο, εἶχε τὴν δύναμιν νὰ σώζῃ καὶ ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους κινδύνους. Διηγοῦντο ὅτι, ὅταν τὰ στρατεύματα τοῦ Ἀγαμέμνονος ἐξηγέρθησαν, ἤρκεσε νὰ παρουσιασθῇ ἐνώπιόν των ὁ βασιλεύς, μὲ τὴν ταινίαν τῆς Σαμοθράκης εἰς τὸ μέτωπον, διὰ νὰ ἐπανέλθῃ ἡ τάξις. Ὁμοίως ὁ Ὀδυσσεύς, ὅταν ἐκινδύνευε νὰ πνιγῇ εἰς κάποιο ναυάγιον, ἐσώθη ἀφοῦ ἔζωσεν εἰς τὴν μέσην του τὴν ταινίαν αὐτήν.

Μία ἀπὸ τὰς σπουδαιοτέρας πλευρὰς τῶν μυστηρίων τῆς Σαμοθράκης ἦσαν αἱ καθαρτήριοι ἱεροτελεστίαι. Εἰδικὸς ἱερεὺς ἐξετέλει τὴν ὑπηρεσίαν αὐτήν, προτοῦ δὲ δώσῃ συγγνώμην, ὑπέβαλλε τοὺς πιστοὺς εἰς ἓν εἶδος ἐξομολογήσεως, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐκεῖνοι προσπαθοῦσαν νὰ διαφύγουν μὲ διφορουμένας ἀπαντήσεις. Ὅταν ὁ Λύσανδρος παρουσιάσθη πρὸ τοῦ ἱερέως αὐτοῦ,

τοῦ ἐζητήθη νὰ ἐκθέσῃ τὸ μεγαλύτερον ἁμάρτημα τῆς ζωῆς του. Ὁ πονηρὸς Λακεδαιμόνιος ἠρώτησε τότε: «Σὺ ἢ οἱ θεοὶ ζητοῦν νὰ τὸ μάθουν;». Καὶ ὅταν ὁ ἱερεὺς ἀπήντησεν: «Οἱ θεοί», ὁ Λύσανδρος τοῦ εἶπε: «Τότε, φύγε ἀπ' ἐδῶ ἐσύ· ἂν οἱ θεοὶ μὲ ρωτήσουν, θὰ τοὺς πῶ τὴν ἀλήθεια».

Οἱ ἴδιοι οἱ Κάβειροι, εἰς μερικὰς περιπτώσεις, εἶχαν ἀναλάβει τὸν ρόλον αὐτὸν τῆς καθάρσεως. Ἐλέγετο ὅτι μία κόρη τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας εἶχε κλέψει ἀπὸ τὴν μητέρα τὸ κουτί της μὲ τὰ ἀρώματα, καὶ κατόπιν ἔφυγε διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν ὀργὴν τῆς μητέρας της. Ὅταν ἔφθασεν εἰς τὴν Σαμοθράκην, ἐζήτησε πρῶτα ἄσυλον εἰς τὸ σπίτι μιᾶς γυναικός, ἡ ὁποία μόλις εἶχε γεν-

Ὁ Ἥφαιστος καὶ οἱ Κύκλωπες σφυρηλατοῦν τὴν πανοπλίαν τοῦ Ἀχιλλέως παρουσίᾳ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῆς Ἥρας.
(Ἀρχαῖον ἀνάγλυφον ἐν Ρώμῃ)

νήσει. Κατόπιν ἐζήτησε νὰ κρυφθῇ μέσα εἰς μίαν νεκρώσιμον πομπήν. Ἀπὸ οἶκτον δι' αὐτήν, ὁ Ζεὺς διέταξε τοὺς Καβείρους νὰ τὴν ὁδηγήσουν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ τοῦ Ἅδου καὶ νὰ τὴν ὑποβάλουν εἰς κάθαρσιν. Ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸ ἡ νέα ἔλαβε τὸ ὄνομα Ἑκάτη.

Ἡ Σαμοθράκη, ἄλλως τε, ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πραγματικὸν ἄσυλον. Ἡ Ἀρσινόη τοῦ Φιλαδέλφου ἐκεῖ κατέφυγε, διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν δίωξιν τοῦ Πτολεμαίου Φιλαδέλφου, ἀναφέρονται δὲ καὶ ἄλλα πρόσωπα, τὰ ὁποῖα εὗρον εἰς τὴν Σαμοθράκην ἄσυλον κατὰ τῶν ἐχθρῶν των.

Ἑορταὶ σχετικαὶ μὲ τὴν λατρείαν τῶν Καβείρων ἐτελοῦντο

εἰς τὴν Σαμοθράκην καθ' ὅλον τὸ ἔτος, ἀλλ' ἡ μεγάλη ἑορτὴ ἐτελεῖτο τὸ καλοκαίρι μὲ πᾶσαν λαμπρότητα. Προσκυνηταὶ προσήρχοντο εἰς αὐτὴν ἀπὸ ὅλην τὴν Θρᾴκην καὶ τὴν Μικρὰν 'Ασίαν. Ἱερεῖς, ὀνομαζόμενοι Σάμοι, ἐχόρευαν ἔνοπλοι ὑπὸ τοὺς ἤχους φλογέρας καὶ τυμπάνου. Τέλος, οἱ Κάβειροι εἶχαν εἰς τὴν Σαμοθράκην μαντεῖον, διὰ τὸ ὁποῖον, ὅμως, δὲν ἔχομεν καμμίαν ἀκριβῆ πληροφορίαν.

Οἱ Κάβειροι ἐλατρεύοντο ἐπίσης εἰς τὴν Ἴμβρον, τὴν Θάσον καὶ τὴν Μακεδονίαν. Εἰς τὴν Πέργαμον οἱ θεοὶ αὐτοὶ ἐθεωροῦντο τέκνα τοῦ Οὐρανοῦ, ἐπιστεύετο δὲ ὅτι εἶχαν ἀναθρέψει τὸν Δία, ὅταν ἦτο παιδί. Εἰς τὴν Μίλητον ἐλέγετο ὅτι, ὅταν ἡ 'Ασσησὸς ἐπολιορκεῖτο, οἱ κάτοικοί της εἶχαν ζητήσει τὴν συμβουλὴν τοῦ μαντείου. Αὐτὸ ἀπήντησεν ὅτι ἡ σωτηρία των θὰ ἤρχετο ἀπὸ τὴν Φρυγίαν. Πράγματι, δύο νέοι, ὁ Πόττης καὶ ὁ Ὄννης, προερχόμενοι ἀπὸ τὴν χώραν αὐτὴν καὶ φέροντες εἰκόνας τῶν Καβείρων, τοὺς ἐβοήθησαν νὰ ἀποκρούσουν τὸν ἐπιδρομέα.

Εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα, ἡ λατρεία τῶν Καβείρων δὲν ἀνεπτύχθη ποτὲ τόσον, ὅσον εἰς μερικὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου. Περισσότερον διαδεδομένη ἦτο εἰς τὴν Βοιωτίαν. Εἰς τὴν 'Ανθηδόνα, πόλιν παραθαλασσίαν, ὑπῆρχεν ἱερὸν τῶν Καβείρων πολὺ κοντὰ εἰς τὸν ναὸν τῆς Δήμητρας.

Ὁ Παυσανίας διηγεῖται ὅτι οἱ Θηβαῖοι ἐτιμοῦσαν τοὺς Καβείρους ἔξω ἀπὸ τὴν πόλιν των, μὲ λατρείαν «ὀργιαστικὴν καὶ μυστηριώδη», διὰ τὴν ὁποίαν, ὅμως, ἐξ αἰτίας τῆς δεισιδαιμονίας του, δὲν ἀναφέρει λεπτομερείας. Λέγει μόνον ὅτι οἱ Κάβειροι ἦσαν δύο, ὁ Προμηθεὺς καὶ ὁ υἱός του Αἰτναῖος. «Εἶχαν προσφέρει φιλοξενίαν εἰς τὴν Δήμητρα, τὸν καιρὸν ποὺ περιεπλανᾶτο ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Εἰς ἀνταμοιβήν, ἔλαβαν ἀπὸ τὴν Δήμητρα τὰ ἄρρητα καὶ ἱερὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα ἐφύλασσαν εἰς τὴν μυστικὴν κίστην (=κάλαθον·) καὶ τὰς ἐντολὰς τῶν ἱεροτελεστιῶν, ποὺ ἔγιναν ἀργότερον ἐντολαὶ ἱερῶν ὀργίων, τὰ ὁποῖα αὐτοὶ ἵδρυσαν καὶ εἰς τὰ ὁποῖα ἦσαν ἔκτοτε στενῶς συνδεδεμένοι μὲ τὴν θεάν».

ΟΙ ΤΕΛΧΙΝΕΣ

Μυστηριώδη πνεύματα (ἢ θεότητες)

Κατανέμουν γενικῶς μεταξὺ τῶν πνευμάτων τοῦ πυρὸς τοὺς Τελχῖνας, διὰ τοὺς ὁποίους δὲν ἔχομεν περισσοτέρας πληροφορίας ἀπὸ ὅσας διὰ τοὺς Καβείρους. Ὅπως ἐκεῖνοι, φαίνεται ὅτι ἦσαν πνεύματα ἡφαιστειακά, σχετικοὺς δὲ μύθους συναντῶμεν εἰς τὴν Κρήτην, τὴν Κύπρον καὶ τὴν Ρόδον.

Κατὰ τὸν Διόδωρον τὸν Σικελιώτην, οἱ Τελχῖνες ἦσαν υἱοὶ τῆς θαλάσσης, αὐτοὶ δέ, ὡς ἐλέγετο, μαζὶ μὲ τὴν Καφίραν, κόρην τοῦ Ὠκεανοῦ, ἀνέθρεψαν τὸν Ποσειδῶνα, τὸν ὁποῖον τοὺς εἶχεν ἐμπιστευθῆ ἡ Ρέα. Ὅταν ἐμεγάλωσεν, ὁ Ποσειδῶν ἠγαπήθη ἀπὸ τὴν Ἁλίαν, ἀδελφὴν τῶν Τελχίνων, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπέκτησεν ἓξ υἱοὺς καὶ μίαν κόρην, τὴν Ρόδον. Τὰ ἄρρενα τέκνα εἶχαν ἀποπεμφθῆ εἰς τὸ κέντρον τῆς γῆς, ἐνῷ ἡ Ἁλία, ποὺ εἶχε ριφθῆ εἰς τὴν θάλασσαν, ἐτιμήθη μὲ τὸ ὄνομα Λευκοθέα.

Σύμφωνα μὲ ἄλλον μῦθον, κάποτε ποὺ ἡ Ρόδος ἐκαλύφθη ἀπὸ τὴν θάλασσαν, οἱ Τελχῖνες ἔφυγαν, ἀφοῦ κατέβρεξαν τὴν νῆσον μὲ νερὸ τῆς Στυγὸς καὶ τὴν ἔκαμαν ἄγονον. Ἕνας ἀπὸ αὐτούς, ὁ Λύκος, κατέφυγεν εἰς τὴν Λυκίαν καὶ ἵδρυσεν ἐκεῖ τὸν ναὸν τοῦ Λυκείου Ἀπόλλωνος. Κατ' ἄλλην διαφορετικὴν ἐκδοχήν, οἱ Τελχῖνες ἐφονεύθησαν ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα, ἕνας δὲ συγγραφεὺς λέγει ὅτι τοὺς ἐξώντωσεν ὁ Ζεὺς λόγῳ τῆς κακίας των.

Ἐλέγετο ἀκόμη ὅτι οἱ Τελχῖνες ἦσαν οἱ κύνες τοῦ Ἀκταίωνος, μεταμορφωμένοι, ἀφοῦ κατεβρόχθισαν τὸν κύριόν των, ὅτι ἦσαν υἱοὶ τῆς Νεμέσεως καὶ τοῦ Ταρτάρου, τέλος δέ, ὅτι εἶχαν γεννηθῆ, ὅπως αἱ Ἐρινύες, ἀπὸ τὰς σταγόνας τοῦ αἵματος, ποὺ εἶχαν πέσει ἀπὸ τὴν πληγὴν τοῦ Οὐρανοῦ μετὰ τὸν ἀκρωτηριασμόν του ἀπὸ τὸν Κρόνον. Ἦσαν, συνεπῶς, συγγενεῖς τῶν Γιγάντων καὶ τῶν ἄλλων τεράτων, διὰ τὰ ὁποῖα ἔγινεν ἤδη λόγος.

Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀναφέρουν πολλὰς ἐπωνυμίας τῶν Τελχίνων. Ἕνας ἀπὸ τοὺς πλέον ἐνδιαφέροντας μύθους ἐπὶ τοῦ προκειμένου, εἶναι ἐκεῖνος κατὰ τὸν ὁποῖον τὰ πνεύματα αὐτὰ ἦσαν τρία καὶ ὠνομάζοντο Χρυσός, Ἄργυρος καὶ Χαλκός, ἀπὸ τὰ μέταλλα τῶν ὁποίων ἡ ἀνακάλυψις ἀπεδίδετο εἰς αὐτούς. Πράγματι δέ, ὁ σαφέστερος χαρακτηρισμὸς τῶν Τελχίνων εἶναι ὡς πνευμάτων τῶν μετάλλων. «Εἶχαν ἀνακαλύψει», λέγει ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, «πολλὰς τέχνας καὶ εἶχαν κάμει γνωστὰς καὶ ἄλλας χρησίμους εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀνακαλύψεις».

Ἔργα ἰδικά των ἦσαν, ὡς ἐλέγετο, ἡ ἅρπη (τὸ δρέπανον) μὲ τὴν ὁποίαν ἔγινεν ὁ ἀκρωτηριασμὸς τοῦ Οὐρανοῦ ἀπὸ τὸν Κρόνον, καὶ ἡ τρίαινα τοῦ Ποσειδῶνος, εἶχαν δὲ ἐργασθῆ μαζὶ μὲ τοὺς Κύκλωπας διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ περιδεραίου, τὸ ὁποῖον, ὡς γνωστόν, συγκατελέγετο μεταξὺ τῶν δώρων, ποὺ ἐδόθησαν εἰς τὴν Ἁρμονίαν, καὶ τὸ ὁποῖον ἐπέφερε τὴν δυστυχίαν ὅλων, ὅσαι τὸ ἐφοροῦσαν. Τέλος, ἐλέγετο ὅτι ἦσαν οἱ πρῶτοι κατασκευασταὶ ἀγαλμάτων θεῶν, καὶ ἐφευρέται τῆς χαρακτικῆς τῶν μετάλλων.

Οἱ Τελχῖνες ἐθεωροῦντο ἐπίσης μάγοι καὶ γόητες. Κατεσκεύαζαν φίλτρα ἀπὸ ρίζας διαφόρων φυτῶν, ἐξεπέλυαν βροχές, χά-

λαζαν, χιόνα, ἔρριπταν ἀκόμη καὶ κεραυνοὺς καὶ εἶχαν τὸ χάρισμα νὰ μεταμορφώνωνται κατὰ βούλησιν. Ὄντα ἀμφίβια, ἔζοῦσαν εἰς τὴν ξηρὰν καὶ εἰς τὰ νερά, ὡμοίαζαν ἐν μέρει μὲ δαίμονας, ἐν μέρει μὲ ἀνθρώπους καὶ ἐν μέρει μὲ ψάρια, καὶ εἶχαν μεμβράνην μεταξὺ τῶν δακτύλων τῶν ποδῶν, ὅπως αἱ χῆνες. Εἰς μερικὰς παραστάσεις των εἰκονίζονται χωρὶς χέρια, χωρὶς πόδια, μὲ μεγάλα βλέφαρα.

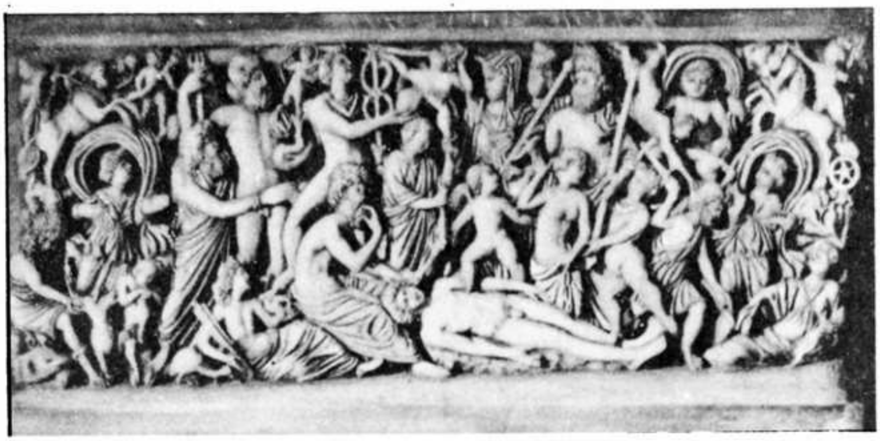
Ἐλέγετο, ἐπίσης, ὅτι οἱ Τελχῖνες εἶχαν «κακὸ μάτι», παροιμιώδης δὲ ἦτο ἡ κακία των. Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀπέδιδαν τὴν κακὴν αὐτὴν φήμην, τὴν ὁποίαν ἐθεωροῦσαν συκοφαντικήν, εἰς τὸν φθόνον ἐκείνων, ποὺ ἐζήλευαν τοὺς Τελχῖνας διὰ τὴν δεξιοτεχνίαν των.

Οἱ Τελχῖνες, σύμφωνα μὲ μερικοὺς συγγραφεῖς, εἶχαν κατοικήσει κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Ρόδον. Ἐδιώχθησαν ἀπὸ ἐκεῖ ἀπὸ τοὺς Ἡλιάδας, υἱοὺς τοῦ Ἡλίου, τῶν ὁποίων οἱ ἴδιοι συγγραφεῖς ἀναφέρουν καὶ τὰ ὀνόματα: Θρίναξ, Μακαρεὺς καὶ Αὔγης. Κατ' ἄλλην ἐκδοχήν, ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τὴν πρώτην κατοικίαν των κατόπιν κάποιου κατακλυσμοῦ.

Ἀπὸ ἐκεῖ ἐπῆγαν εἰς τὴν Κρήτην, ὅπου ἐλέγετο ὅτι ἔκαμαν, κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν τοῦ Διός, ὅσα ἀποδίδονται γενικῶς εἰς τοὺς Κουρῆτας, καὶ ἀπὸ ὅπου, ὡς ἐπιστεύετο ἐνίοτε, κατήγοντο. Ἐπανευρίσκονται ἐπίσης εἰς τὴν Κύπρον, δὲν γνωρίζομεν ὅμως τίποτε διὰ τὸν ρόλον ποὺ παίζουν εἰς τὰς παραδόσεις τῆς νήσου αὐτῆς. Ἀντιθέτως, εἰς τὴν νῆσον Κέω, τὸν σημερινὴν Τζιάν, μία ἀπὸ τὰς γνωστοτέρας οἰκογενείας, τῶν Εὐξαντιδῶν, ἰσχυρίζετο ὅτι κατήγετο, διὰ τοῦ Εὐξαντίου, ἀπὸ τοὺς Τελχῖνας. Βασιλεὺς αὐτῶν ἦτο ὁ Δημῶναξ, τοῦ ὁποίου ἡ σύζυγος ὠνομάζετο Μακελὼ ἢ Μακελλὼ ἢ Μακεδώ.

Κάποτε ποὺ ἐπῆγεν ἐκεῖ ὁ Ζεύς, οἱ Τελχῖνες δὲν τοῦ ἔκαμαν καλὴν ὑποδοχήν. Μεταγενεστέρα παράδοσις ἔλεγεν ὅτι ὁ κυρίαρχος τοῦ Ὀλύμπου εἶχε σκοτώσει τοὺς Τελχῖνας, διότι τὸ «κακὸ μάτι» τους ἀρκοῦσε, διὰ νὰ καταστρέφη τὰς ἐσοδείας. Μόνον αἱ κόραι τῶν Τελχίνων διεσώθησαν, διότι αὐταὶ ἔκαμαν καλυτέραν ὑποδοχὴν εἰς τὸν Δία.

Εὑρίσκομεν, ἐπίσης, τοὺς Τελχῖνας εἰς τὴν Τευμησὸν τῆς Βοιωτίας, ὅπου, ὡς ἐλέγετο, εἶχαν ἔλθει ἀπὸ τὴν Κύπρον καὶ εἶχαν ἱδρύσει ναὸν τῆς Τελχινίας Ἀθηνᾶς. Τέλος, τοὺς συναντῶμεν καὶ εἰς τὴν Σικυῶνα, ἡ ὁποία, ὅπως αἱ νῆσοι Κρήτη καὶ Ρόδος, ὠνομάζετο ἄλλοτε Τελχινία.

Ὁ Προμηθεὺς πλάττει τὸν πρῶτον ἄνθρωπον παρουσίᾳ τῶν θεῶν.
('Αρχαία σαρκοφάγος)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

ΑΙ ΘΕΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΥΔΑΤΩΝ

ΠΟΣΕΙΔΩΝ

Οἱ Ἕλληνες, λαὸς ναυτικός, κατοικοῦντες χώραν, τῆς ὁποίας αἱ ἀκταί, θαυμασίως κολπούμεναι, προσφέρουν πολυάριθμα καταφύγια εἰς τοὺς τολμηροὺς ναυτικούς, δὲν ἠμποροῦσε νὰ μὴ ἔχῃ θεότητας τῆς θαλάσσης. Εἰς ποίαν ἐποχὴν τὸ μέρος αὐτὸ τῆς Μυθολογίας τῶν Ἑλλήνων ἐσχηματίσθη; Ποῖαι αἱ ἐξωτερικαὶ ἐπιδράσεις, τὰς ὁποίας ὑπέστη; Πῶς αἱ ξέναι ἀντιλήψεις προσηρμόσθησαν εἰς τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα; Ἰδοὺ ζητήματα μεγίστου ἐνδιαφέροντος, εἰς τὰ ὁποῖα, ὅμως, εἶναι ἀδύνατον νὰ δώσωμεν ἀκριβεῖς ἀπαντήσεις.

Εἰς τὰ πλέον ἀρχαῖα χρόνια, τῶν ὁποίων γνωρίζομεν τὴν ἱστορίαν, τὰ ἑλληνικὰ φῦλα δὲν εἶχαν ἀκόμη γίνει οἱ τολμηροὶ θαλασσοπόροι τῶν μεταγενεστέρων ἐποχῶν. Οἱ Φοίνικες τοὺς εἶχαν προλάβει εἰς τὴν ἐπίδοσιν αὐτὴν καὶ ἔγιναν διδάσκαλοί των εἰς τὰ ναυτικά, ὅπως καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα. Ἀσφαλῶς δέ, συνέβαλαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἑλληνικῶν ἀντιλήψεων ὅσον ἀφορᾷ τὴν μυθολογίαν τῆς θαλάσσης· ἀλλά, καὶ ἐπὶ τοῦ προκει-

μένου, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς δὲν ἄργησε νὰ καταστῇ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὰς ξένας ἐπιρροάς. Ὁ Ποσειδῶν, θεὸς κυρίαρχος τῆς θαλάσσης, εἶναι μορφὴ οὐσιαστικῶς ἑλληνική. Αἱ δικαιοδοσίαι του, ὅπως θὰ ἴδωμεν περαιτέρω, ἐπεξετάθησαν πολύ, εἰς τοῦτο δὲ συνέβαλεν ἡ φύσις τοῦ ἐδάφους, εἰς τὸ ὁποῖον ἐζοῦσαν οἱ Ἕλληνες καὶ τὸ ὁποῖον ὑπῆρξε προσφάτως, ὡς λέγουν οἱ γεωλόγοι, θέατρον τεκτονικῶν φαινομένων.

I. ΟΙ ΠΕΡΙ ΠΟΣΕΙΔΩΝΟΣ ΜΥΘΟΙ

Γέννησις τοῦ Ποσειδῶνος

Ὅπως ὁ Ζεὺς καὶ ὁ Ἅδης, ὁ Ποσειδῶν ἦτο υἱὸς τοῦ Κρόνου καὶ τῆς Ῥέας. Κατὰ τὴν γενικῶς παραδεδεγμένην ἐκδοχήν, ὁ Ζεὺς ἦτο τὸ τελευταῖον παιδὶ τοῦ Κρόνου. Μερικοὶ συγγραφεῖς, ὅμως, θεωροῦν τὸν Δία πρεσβύτερον τοῦ Ποσειδῶνος καὶ λέγουν ὅτι ὁ τελευταῖος αὐτὸς διέφυγε ἀπὸ τὴν βουλιμίαν τοῦ πατέρα του χάρις εἰς ὑποκατάστασιν ἀνάλογον μὲ ἐκείνην ποὺ ἔσωσε τὸν μέλλοντα κυρίαρχον τοῦ Ὀλύμπου. Τὴν φορὰν αὐτήν, ἡ Ῥέα δὲν προσέφερεν, ἀντὶ τοῦ υἱοῦ της, πέτραν τυλιγμένην εἰς ὕφασμα, ἀλλὰ ἕνα πῶλον. Ἔκρυψε δὲ τὸν Ποσειδῶνα μέσα εἰς ἕνα κοπάδι προβάτων ποὺ ἔβοσκαν πλησίον τῆς πηγῆς Ἄρνης, εἰς κάποιαν ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν πόλιν τῆς Μαντινείας. Σύμφωνα μὲ ἄλλους συγγραφεῖς, Ἄρνη ὠνομάζετο ἡ τροφὸς τοῦ Ποσειδῶνος, ἀπὸ αὐτὴν δὲ ὁ Κρόνος, ὑποψιαζόμενος καὶ ἀνήσυχος, ἐζήτησε μίαν ἡμέραν νὰ τοῦ παραδώσῃ τὸν υἱόν του, ἀλλ' ἐκείνη «ἔκαμε τὸν ἀνήξερο» καὶ τὸν ἐβεβαίωσεν ὅτι οὐδὲ κἂν ἐγνώριζε τὴν ὕπαρξιν τοῦ Ποσειδῶνος.

Ἡ ἑλληνικὴ φαντασία ἐπενόησε, σχετικῶς μὲ τὴν ἀνατροφὴν τοῦ Ποσειδῶνος, μῦθον ἀπολύτως ἀνάλογον μὲ τὸν μῦθον τῆς ἀνατροφῆς τοῦ Διὸς εἰς τὴν Κρήτην ἀπὸ τοὺς Κουρῆτας, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι τὸν ρόλον τῶν Κουρητῶν κρατοῦν, εἰς τὸ προκείμενον, οἱ Τελχῖνες, θεότητες ποὺ ἐλατρεύοντο τόσον εἰς τὴν Κρήτην, ὅσον καὶ εἰς τὴν Κύπρον καὶ τὴν Ῥόδον. Λόγος περὶ αὐτῶν ἔγινεν ἤδη εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον, ὡς πνευμάτων τοῦ πυρός. Ἀπὸ αὐτοὺς ἔλαβεν ὁ Ποσειδῶν τὴν τρίαιναν, τῆς ὁποίας ὅμως ἡ κατασκευὴ ἀποδίδεται ἐπίσης καὶ εἰς τοὺς Κύκλωπας. Υἱοὶ τῆς θαλάσσης, οἱ Τελχῖνες ἐπεφορτίσθησαν ἀπὸ τὴν Ῥέαν νὰ ἀναθρέψουν τὸν Ποσειδῶνα παιδίον, μὲ τὴν συνεργασίαν τῆς Καφίρας, κόρης τοῦ Ὠκεανοῦ. Ἐλέγετο, μάλιστα, ὅτι ὅταν ἐμεγάλωσεν ὁ Ποσειδῶν, ἐρωτεύθη τὴν Ἁλίαν, ἀδελφὴν τῶν Τελχινῶν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπέκτησεν ἕξ υἱοὺς καὶ μίαν κόρην, τὴν Ῥόδον.

Ποσειδῶν καὶ Ζεὺς

Εἰς προηγούμενον κεφάλαιον εἴδαμεν ὅτι ὁ Ζεὺς εἶχε κατορθώσει νὰ ἐπιβληθῇ ὡς κυρίαρχος ἐπὶ τῶν ἄλλων Ὀλυμπίων. Εἴδαμεν, ἐπίσης, ὅτι μερικαὶ θεότητες δὲν εἶχαν ἀποδεχθῆ ἀδιαμαρτυρήτως τὴν ἐπὶ πάντων ἐξουσίαν του. Ὁ Ποσειδῶν, ἰδίως, δὲν ὑπετάγη παρὰ «μὲ κρύα καρδιὰ» εἰς τὸν ἀδελφόν του, τὸν ὁποῖον ἐθεωροῦσεν ὡς ὑφαρπάσαντα τὴν ἐξουσίαν.

Ὑπάρχουν εἰς τὴν Ἰλιάδα πολλὰ χωρία χαρακτηριστικὰ τῆς καταστάσεως αὐτῆς καὶ τῶν αἰσθημάτων ποὺ οἱ δύο ἀδελφοὶ

Ὁ Ἥφαιστος (κρατῶν πέλεκυν καὶ κάνθαριν) φέρεται ἐπὶ πτερωτοῦ ἅρματος.
(Ἐρυθρόμορφος ἀγγειογραφία)

τρέφουν, ὁ ἕνας ἀπέναντι τοῦ ἄλλου. Ὁ Ζεὺς ἤθελε νὰ τὸν ὑπακούῃ ὁ ἀδελφός του χωρὶς ἀντιρρήσεις. Λέγει εἰς τὴν Ἶριδα, τὴν ἀγγελιαφόρον τῶν θεῶν: «Πέταξε γρήγορα καὶ διαβίβασε στὸ βασιλέα Ποσειδῶνα αὐτὴν τὴ διαταγή. Ἂν δὲν μὲ ἀκούσῃ, ἂν περιφρονήσῃ τὰ λόγια μου, ἂς βάλῃ καλὰ στὸ μυαλό του καὶ στὴν καρδιά του πώς, παρ' ὅλη τὴ δύναμή του, δὲν θὰ μπορέσῃ νὰ μὲ ἀντιμετωπίσῃ. Γιατὶ καυχῶμαι πὼς εἶμαι ὁ δυνατώτερος κι ὁ πρωτογέννητος. Αὐτός, ὅμως, νομίζει πὼς μπορεῖ νὰ τὰ βάλῃ μ' ἐμένα, ποὺ μὲ τρέμουν ὅλοι οἱ ἄλλοι θεοί».

Καὶ ἰδοὺ πῶς παρουσιάζει ὁ Ὅμηρος τὴν ψυχικὴν κατάστασιν τοῦ Ποσειδῶνος, ἠναγκασμένου νὰ ἀποδεχθῇ τὰς διαταγὰς τοῦ ἀδελφοῦ του. «Ὁ Ποσειδῶν ἀναστενάζει βαθειὰ καὶ λέγει: Ἀλλοίμονο, ἂν ὁ Δίας εἶναι παντοδύναμος, ἡ γλῶσσα του εἶναι τόσο ἐγωιστική. Τί! νὰ μὲ ἐξαναγκάσῃ μὲ τὴ βία, ἐμένα, τὸν ἰσότιμό του! Ὁ Κρόνος ἐγέννησε τρεῖς ἀδελφούς: τὸν Δία, ἐμὲ καὶ τὸν Ἅδη ποὺ βασιλεύει στοὺς νεκρούς. Ἡ πατρικὴ κληρονομία μοιράστηκε σὲ τρεῖς κλήρους καὶ καθένας πῆρε τὸ πατρικὸ μερίδιό του· ὅταν ἐτραβήξαμε τοὺς κλήρους, ἐμένα μοῦ ἔτυχε νὰ βασιλεύω στὴν ἀφρισμένη θάλασσα· τοῦ Ἅδη ἔτυχαν τὰ ἀπέραντα ἐρέβη· καὶ τοῦ Δία ὁ ἄπειρος οὐρανὸς ἀνάμεσα στὸν ἀέρα καὶ στὰ σύννεφα· ἡ γῆ καὶ ὁ εὐρύχωρος Ὄλυμπος εἶναι κοινὸ μερίδιο, ἀδιαίρετο. Δὲν εἶμαι καθόλου ὑποταγμένος στὴ θέλησῃ τοῦ Δία· ἂς χαίρεται ἐν εἰρήνῃ, περήφανος γιὰ τὴ δύναμή του, τὸ μερίδιο ποὺ τοῦ ἔτυχε, κι ἂς μὴν προσπαθῇ νὰ μὲ φοβίζῃ μὲ τὴ δύναμή του, σὰν νὰ ἤμουν κανένας δειλός· ἂς κοιτάξῃ τοὺς γιούς του καὶ τὶς κόρες του κι ἂς κρατήσῃ γι' αὐτοὺς τὶς ἀπειλές του· αὐτοὶ πρέπει νὰ τὸν ὑπακούουν, ὅταν διατάσσῃ ἢ τοὺς μαλώνῃ».

Ὁ Ποσειδῶν, μάλιστα, ἐμφανίζεται καὶ ὡς ἀντίζηλος τοῦ Διὸς προκειμένου περὶ τῆς Θέμιδος, τὴν ὁποίαν καὶ οἱ δύο ἠθέλησαν συγχρόνως νὰ λάβουν ὡς σύζυγον. «Ἀλλά», λέγει ὁ Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος, «ἐπειδὴ ἡ Θέμις τοὺς προεῖπεν ὅτι τὸ παιδὶ ποὺ θὰ ἐγεννοῦσε θὰ ἦταν δυνατώτερος ἀπὸ τὸν πατέρα του, ἐγκατέλειψαν καὶ οἱ δύο τὴν Θέμιδα».

Εἰς τὸ τέλος, ὁ Ποσειδῶν κατέληξε νὰ ἀποδεχθῇ, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι Ὀλύμπιοι, τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἀδελφοῦ του. Ὄχι δὲ μόνον αὐτό, ἀλλ' ὁσάκις ἐχρειάζετο, τοῦ ἔδιδε βοήθειαν καὶ εὐνοοῦσεν ὅ,τι συνέφερεν ἐκεῖνον. Ὅταν ὁ Ζεύς, μεταμορφωμένος εἰς ταῦρον, ἀπήγαγε τὴν Εὐρώπην, ὁ Ποσειδῶν κατηύνασε τὰ κύματα, διὰ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν ἀπαγωγέα νὰ διαπλεύσῃ τὴν θάλασσαν μαζὶ μὲ τὴν λείαν του. Χάρις εἰς αὐτόν, ἐπίσης, ἡ Λητὼ εὑρῆκε τελικῶς τὸ καταφύγιον, ὅπου θὰ ἐγέννα τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἄρτεμιν. Τέλος, ἡ Ἰώ, τόσον σκληρὰ βασανισμένη ἀπὸ τὴν Ἥραν, εὑρῆκεν ἐπίσης ὑποστήριξιν ἀπὸ τὸν Ποσειδῶνα εἰς τὰς περιπλανήσεις της διὰ μέσου τῆς θαλάσσης. Ἐξ ἄλλου, ὁ Ποσειδῶν ἐβοήθησεν ἀποτελεσματικῶς τὸν ἀδελφόν του εἰς τὸν ἀγῶνά του κατὰ τῶν Τιτάνων καὶ κατὰ τὴν Γιγαντομαχίαν.

Ποσειδῶν καὶ Ἥρα

Ἡ νόμιμος σύζυγος τοῦ Διὸς Ἥρα ἀπεπειράθη κάποτε νὰ προλέσῃ τὴν ἔχθραν τοῦ Ποσειδῶνος κατὰ τοῦ κυριάρχου τοῦ Ὀλύμ-

που. Αὐτὸ συνέβη κατὰ τὸν Τρωικὸν πόλεμον, ὅταν ἐφαίνετο ὅτι ἡ νίκη ἔκλινεν ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν τῶν Ἑλλήνων. «Ἀλλοίμονο», τοῦ εἶπε, «θεὲ παντοδύναμε, σὺ ποὺ τραντάζεις τὴ γῆ, ἡ καρδιά σου δὲν λυπᾶται γιὰ τὴν καταστροφὴ τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι, εἰς τὰς Αἰγὰς καὶ εἰς τὴν Ἑλίκην, σοῦ προσφέρουν τόσο πολλὲς καὶ καλὲς θυσίες;». Ὁ Ποσειδῶν, ὅμως, κωφεύει εἰς τὴν πρόσκλησιν καὶ ἀπαντᾷ εἰς τὴν θεάν: «Δὲν θὰ ἤθελα, ἀκόμη καὶ μὲ τὴν βοήθειαν ὅλων τῶν θεῶν, νὰ πολεμήσω κατὰ τοῦ Διός, γιατὶ ἡ δύναμή του εἶναι πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ τὴ δική σας».

Εἰς ἄλλην περίπτωσιν, προκειμένου περὶ τῆς κατοχῆς τῆς Ἀργολίδος, ἡ Ἥρα ἠγωνίσθη ἀνοικτὰ κατὰ τοῦ Ποσειδῶνος. Εἶναι δὲ γνωστὴ ἡ ἐξέλιξις τῆς ὑποθέσεως. Οἱ θεοὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἀναθέσουν τὴν ἐπίλυσίν της εἰς δικαστήριον ἀποτελούμενον ἀπὸ τὸν Ἴναχον καὶ τοὺς δύο ποταμοὺς Κηφισὸν καὶ Ἀστερίωνα. Αὐτὸ ἀπεφάνθη ὑπὲρ τῆς Ἥρας, ἡ ὁποία, ὅπως εἴδαμεν προηγουμένως, ἀπέβη ἡ κατ' ἐξοχὴν προστάτις θεὰ τοῦ Ἄργους. Ἀλλ' ὁ Ποσειδῶν δὲν ἐδέχθη, βέβαια, μὲ προθυμίαν αὐτὴν τὴν ἀπόφασιν. Ἡ ὀργή του ἐξεδηλώθη κατὰ τρομερὸν τρόπον. Ἔκαμε νὰ στειρεύσουν ὅλαι αἱ πηγαὶ τῆς Ἀργολίδος. Κατ' ἄλλην ἐκδοχήν, διὰ μεγάλου θαλασσίου κύματος ἐπλημμύρισε τὴν χώραν ὁλόκληρον. Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος αὐτοῦ, οἱ κάτοικοι ἀνήγειραν ναὸν εἰς τὸν Ποσειδῶνα Προσκλύστιον (=τὸν πλημμυρίζοντα).

Ποσειδῶν καὶ Ἀθηνᾶ

Εἰς τὸ περὶ Ἀθηνᾶς κεφάλαιον εἴδαμεν ὅτι αὕτη, σύμφωνα μὲ κάποιον μῦθον, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν εἶχεν εὕρει μεγάλην ἀπήχησιν, ἦτο κόρη τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Τριτωνίδος. Εἰς τὸ ἴδιον κεφάλαιον, εἴχαμεν ἐπίσης ὁμιλήσει διὰ τὴν διένεξιν Ἀθηνᾶς καὶ Ποσειδῶνος σχετικῶς μὲ τὴν κατοχὴν τῆς Ἀττικῆς. Ὁ Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος δίδει, ἐπὶ τοῦ προκειμένου, μίαν ἐξιστόρησιν τῶν πραγμάτων κάπως διαφορετικὴν ἀπὸ ἐκείνην, ποὺ ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω: «Ἐπὶ βασιλείας τοῦ Κέκροπος, οἱ θεοὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἐκλέξουν ὁ καθεὶς μερικὰς πόλεις, εἰς τὰς ὁποίας θὰ ἀπεδίδοντο εἰς αὐτοὺς ἰδιαίτεραι τιμαί. Πρῶτος ἦλθεν εἰς τὴν Ἀττικὴν ὁ Ποσειδῶν καί, μὲ ἓν κτύπημα τῆς τριαίνης, ἔκαμε νὰ ἀναβλύση ἡ πηγή, ποὺ ὀνομάζεται Ἐρεχθηὶς θάλασσα. Ἡ Ἀθηνᾶ ἦλθε κατόπιν καί, ἀφοῦ ἔλαβεν ὑπὸ τὴν κατοχήν της, ἐνώπιον τοῦ Κέκροπος ὡς μάρτυρος, τὴν χώραν, ἐφύτευσεν εἰς τὸ ἔδαφος ἐλαίαν, τὴν ὁποίαν καὶ σήμερον ἀκόμη ἠμπορεῖ νὰ ἴδη κανεὶς εἰς τὸ Πανδρόσειον. Ἐν συνεχείᾳ ἐξέσπασε μεταξὺ Ἀθηνᾶς καὶ Πο-

σειδῶνος φιλονεικία, εἰς ποῖον ἀπὸ τοὺς δύο ἀνῆκεν ἡ χώρα. Ὁ Ζεὺς ἀνέθεσε τότε τὸ ζήτημα εἰς διακστήριον, τὸ ὁποῖον ἀπετελέσθη, ὄχι ἀπὸ τὸν Κέκροπα καὶ τὸν Κραναόν, οὔτε ἀπὸ τὸν Ἐρεχθέα, ὅπως λέγουν μερικοὶ συγγραφεῖς, ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς δώδεκα θεούς. Αὐτοὶ δὲ ἐπεδίκασαν τὴν χώραν εἰς τὴν Ἀθηνᾶν, κατόπιν τῆς μαρτυρίας τοῦ Κέκροπος ὅτι πρώτη αὐτὴ ἐφύτευσε τὴν ἐλαίαν. Ὀργισθεὶς ὁ Ποσειδῶν ἀπὸ τὴν ἀπόφασιν αὐτήν, ἐπλημμύρισε τὸ Θριάσιον πεδίον καὶ ἐσκέπασε μὲ ὕδατα τῆς θαλάσσης τὴν Ἀττικήν».

Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς διηγοῦνται ἀκόμη ὅτι ὁ Ποσειδῶν ὑπεχρεώθη, καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, νὰ παραχωρήση τὴν θέσιν του εἰς ἄλλους θεούς. Ἐγκατέλειψε τὴν Αἴγιναν εἰς τὸν Δία, τοὺς Δελφοὺς εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, τὴν Νάξον εἰς τὸν Διόνυσον. Ὁ Ἥλιος καὶ αὐτὸς ἐφιλονείκησαν διὰ τὴν περιοχὴν τῆς Κορίνθου. Ὁ Βριάρεως, ὁ ὁποῖος ἐκλήθη νὰ τοὺς μοιράση τὴν χώραν, ἔδωσεν εἰς μὲν τὸν Ἥλιον τὸν Ἀκροκόρινθον, εἰς δὲ τὸν Ποσειδῶνα τὸ ὑπόλοιπον τοῦ Ἰσθμοῦ. Εἰς τὸ μέρος αὐτὸ ἡ λατρεία τοῦ θεοῦ τῆς θαλάσσης ἐπρόκειτο νὰ λάβη ἀνάπτυξιν, περὶ τῆς ὁποίας θὰ ὁμιλήσωμεν εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ παρόντος κεφαλαίου.

Γάμος τοῦ Ποσειδῶνος. Ἀμφιτρίτη

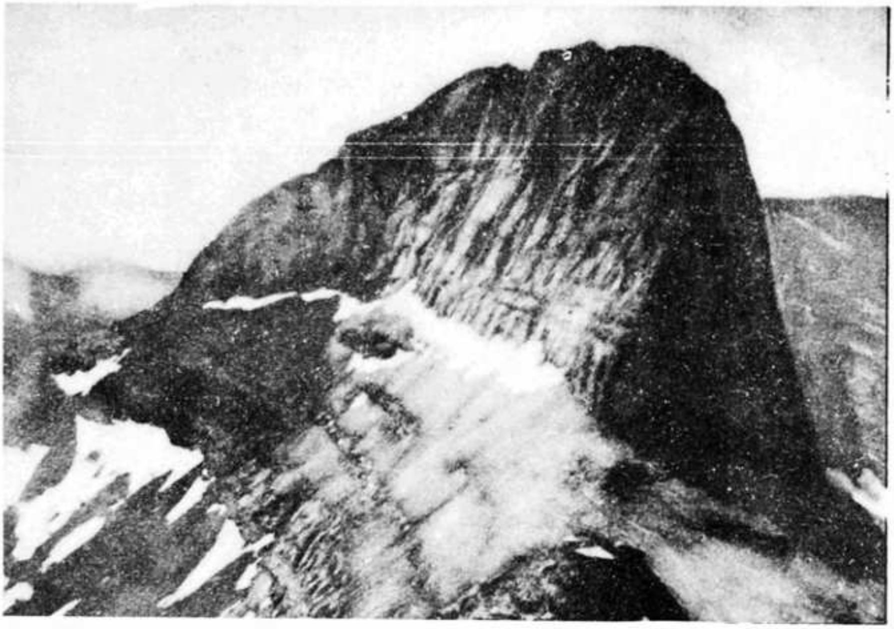
Ὡς σύζυγος τοῦ Ποσειδῶνος ἐθεωρεῖτο μία θαλασσία θεότης, ἡ Ἀμφιτρίτη. Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς δὲν εἶναι σύμφωνοι ἐπὶ τῆς καταγωγῆς της. Κατὰ τὸν Ἡσίοδον, ἦτο κόρη τοῦ Νηρέως καὶ τῆς Δωρίδος, ἀλλὰ κατὰ τὸν Ἀπολλόδωρον τὸν Ἀθηναῖον ἦτο κόρη τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Τηθύος. Γενικώτερον ἀποδεκτὴ εἶχε γίνει ἡ πρώτη ἀπὸ τὰς δύο αὐτὰς παραδόσεις. Μίαν ἡμέραν ποὺ ἡ Ἀμφιτρίτη ἔπαιζεν εἰς τὴν Νάξον μαζὶ μὲ τὰς ἄλλας Νηρηίδας, τὴν εἶδεν ὁ Ποσειδῶν. Ἡ ὡραιοτάτη κόρη ἐπεσκίαζεν ὅλας τὰς ἀδελφάς της μὲ τὴν καλλονήν της. Ὁ θεὸς τῆς θαλάσσης τὴν ἐρωτεύθη, τὴν ἀπήγαγε καὶ τὴν ἔκαμε σύζυγόν του.

Κατ' ἄλλην ἐκδοχήν, τὰ πράγματα δὲν συνέβησαν τόσον ἁπλᾶ. Ἡ Ἀμφιτρίτη δὲν ἤθελε τὸν Ποσειδῶνα. Κατέφυγε, λοιπόν, εἰς τὸν Ἄτλαντα καὶ ἐκρύβη εἰς τὸ βαθύτερον μέρος τῆς θαλάσσης. Ὁ Ποσειδῶν ἔχασε τὰ ἴχνη της, τὰ ἀνεῦρεν ὅμως ὁ δελφὶν καὶ ἐπανέφερε τὴν ὡραίαν Νηρηίδα εἰς τὸν Ποσειδῶνα. Εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης, ὁ θεὸς τῆς θαλάσσης ἐτοποθέτησε τὸν δελφῖνα μεταξὺ τῶν ἀστέρων.

Ἀπὸ τὴν ἕνωσιν τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀμφιτρίτης ἐγεννή-

θησαν ὁ Τρίτων, διὰ τὸν ὁποῖον θὰ ὁμιλήσωμεν περαιτέρω, καὶ δύο κόραι, ἡ Ρόδος καὶ ἡ Βενθεσικύμη.

Ὁ Ποσειδῶν δὲν εἶχεν ὀλιγωτέρας ἐρωτικὰς περιπετείας ἀπὸ τὸν Δία. Ἐστάθη, μάλιστα, εὐτυχέστερος τοῦ ἀδελφοῦ του κατὰ τοῦτο, ὅτι ἡ Ἀμφιτρίτη, ἡ σύζυγος του, δὲν ἦτο ζηλότυπος, οὔτε κατεδίωκε τὰς ἀντιζήλους της. Δὲν γνωρίζομεν τουλάχιστον παρὰ ἕνα μόνον μῦθον, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ Ἀμφιτρίτη ἐπεμβαίνει ἐναντίον ἑνὸς θύματος τοῦ ἀστάτου συζύγου της. Ὁ Ποσειδῶν εἶχεν ἐρωτευθῆ τὴν Νύμφην Σκύλλαν. Διὰ νὰ ἐκδικηθῇ, ἡ Ἀμφιτρίτη ἔρριψεν εἰς τὴν πηγήν, ὅπου ἐλούετο ἡ Νύμφη, μαγικὰ βό-

Ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ τοῦ Ὀλύμπου.

τανα, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ὁποίων ἡ δυστυχισμένη μετεμορφώθη εἰς ἀπαίσιον τέρας. Περὶ τῆς Σκύλλας θὰ ἀσχοληθῶμεν διεξοδικώτερον εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ κεφαλαίου τούτου.

Εἰς πολλὰς περιοχὰς ἡ λατρεία τῆς Ἀμφιτρίτης συνεδέετο μὲ τὴν λατρείαν τοῦ συζύγου της Ποσειδῶνος, οἱ δὲ Ἕλληνες καλλιτέχναι ἀναπαρέστησαν πολλάκις τὴν θεὰν εἰς τὰ ἔργα των. Εἰς τὴν Τῆνον ὑπῆρχεν ἄγαλμά της, χαλκοῦν, ὕψους 8 πήχεων, εἰς δὲ τὸ δυτικὸν ἀέτωμα τοῦ Παρθενῶνος γλυπτὴ παράστασίς της.

Εἰς τὸν ἐν Κορίνθῳ ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος ὑπῆρχε πολύτιμον καλλιτέχνημα, δῶρον τοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ

Ἀμφιτρίτη εἰκονίζετο ὀρθία μέσα εἰς τέθριππον ἅρμα, παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ συζύγου της. Γύρω, ἕνα κοπάδι Τριτώνων. Εἰς τὸ βάθρον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπατοῦσε τὸ ἅρμα, ὁ καλλιτέχνης εἶχε παραστήσει σκηνὰς καὶ πρόσωπα μυθολογικά: τὴν γέννησιν τῆς Ἀφροδίτης, τὰς Νηρηίδας, τοὺς Διοσκόρους, τὸν Βελλερεφόντην καὶ τὸν Πήγασον.

Αἱ ἐρωτικαὶ περιπέτειαι τοῦ Ποσειδῶνος. Δήμητρα

Εἰς τὸ σχετικὸν μὲ τοὺς ἔρωτας τοῦ Διὸς κεφάλαιον, εἴδαμεν ὅτι ἡ Δήμητρα, ἡ ἀτυχὴς μητέρα τῆς Περσεφόνης, ὑπέκυψεν εἰς τὰς ἐρωτικὰς πιέσεις τοῦ Διός. Ὁ θεὸς τῆς θαλάσσης δὲν τὴν ἐλυπήθη περισσότερον. Ὁ Παυσανίας διηγεῖται ὅτι «ὅταν ἡ Δήμητρα ἔχασε τὴν κόρην της, περιεφέρετο, διὰ νὰ τὴν εὕρῃ, ἀπὸ τόπου εἰς τόπον. Ὁ Ποσειδῶν, φλογισμένος ἀπὸ τὸν ἔρωτα, τὴν ἀκολουθοῦσε. Διὰ νὰ τὸν ἀποφύγῃ ἡ Δήμητρα μετεμορφώθη εἰς φορβάδα, κρυβεῖσα μεταξὺ τῶν ἵππων τοῦ Ὀγκίου. Ὁ Ποσειδῶν, ὅμως, μετεμορφώθη καὶ αὐτὸς εἰς ἵππον καὶ κατέκτησε τὴν θεάν». Τόσον εἶχεν ὀργισθῆ ἀπὸ τὸ πάθημά της ἡ Δήμητρα, ποὺ εἶχε πάρει τὴν προσωνυμίαν Ἐρινύς. Κατεπραΰνθη ὅμως κατόπιν καὶ ἐλούσθη εἰς τὸν Λάδωνα ποταμόν. Ἀπὸ τὴν ἕνωσίν της μὲ τὸν Ποσειδῶνα ἐγεννήθη μία κόρη «ποὺ τὸ ὄνομά της δὲν λέγεται εἰς τοὺς ἀμυήτους», καὶ ὁ ἵππος Ἀρείων ποὺ ὁ Ποσειδῶν τὸν ἔκαμε δῶρον, κατ' ἄλλους μὲν εἰς τὸν Κοπρέα, βασιλέα τῆς Ἁλιάρτου, κατ' ἄλλους δὲ εἰς τὸν Ὄγκιον.

Ὁ Ἀρείων ἦτο θαυμάσιον ζῷον, προικισμένον μὲ λογικὴν καὶ ἔναρθρον φωνήν, ὅπως τὰ περίφημα ἄλογα τοῦ Ἀχιλλέως. Περιελθὼν εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ Ἀδράστου, ἑνὸς ἀπὸ τοὺς Ἑπτὰ Ἀρχηγούς, πρὸ τῶν Θηβῶν, κατὰ τὴν διάρκειαν ἐπικηδείων ἀγώνων, ποὺ ἐτελέσθησαν πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀρχεμόρου, ἐξέσπασεν εἰς συγκινητικὰ μοιρολόγια διὰ τὸν θάνατον τοῦ ἥρωος αὐτοῦ. Ἔσωσε, χάρις εἰς τὴν ταχύτητά του, τὸν Ἄδραστον, τοῦ ὁποίου ὅλοι οἱ σύντροφοι εἶχαν πέσει πρὸ τῶν Θηβῶν, καὶ τὸν μετέφερεν εἰς τὸν Κολωνὸν τῆς Ἀττικῆς. Κατὰ τὸν μῦθον, ὁ ἵππος Ἀρείων ὑπῆρξε πολὺ χρήσιμος εἰς τὸν Ἡρακλέα, ὅταν ἠγωνίζετο κατὰ τοῦ Κύκνου, τοῦ ἀγρίου λῃστοῦ, υἱοῦ τοῦ Ἄρεως, διὰ τὸν ὁποῖον ἐγένετο ἤδη λόγος εἰς προηγούμενον κεφάλαιον.

Ποσειδῶν καὶ Μέδουσα

Ὑπάρχει κάποια ἀναλογία μεταξὺ τῆς περιπετείας τοῦ Ποσειδῶνος μὲ τὴν Δήμητρα καὶ τῆς περιπετείας τοῦ ἰδίου θεοῦ μὲ τὴν

Ὁ Ποσειδῶν τῆς Μήλου. Μαρμάρινον ἑλληνιστικὸν ἄγαλμα.
('Αθῆναι, 'Εθνικὸν Μουσεῖον)

Μέδουσαν. Κατὰ τὸν μῦθον, ἡ Μέδουσα, προτοῦ γίνῃ τὸ φρικτὸν τέρας, ποὺ ἐξώντωσεν ἀργότερα ὁ Περσεύς, ἦτο Κένταυρος μεγάλης καλλονῆς. Μίαν ἡμέραν ποὺ ἔβοσκεν εἰς ἕνα καταπράσινον λειβάδι, παρὰ τὴν ἀκτὴν τοῦ 'Ωκεανοῦ, ὁ Ποσειδῶν τὴν ἐβίασε. Κατὰ τὸν 'Οβίδιον, ὁ βιασμὸς ἔλαβε χώραν εἰς τὸν ναὸν τῆς 'Αθηνᾶς, ἡ ὁποία ἐτιμώρησε διὰ τοῦτο τὴν Μέδουσαν, μεταμορφώσασα τὰ μαλλιά της σὲ φίδια.

'Από τὴν ἕνωσιν αὐτὴν ἐγεννήθησαν, καὶ κατὰ τὰς δύο ἐκδοχάς, ὁ Χρυσάωρ καὶ ὁ ἵππος Πήγασος, τοῦ ὁποίου ἡ φήμη δὲν ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον μεγάλη ἀπὸ τοῦ 'Αρείωνος.

Ποσειδῶν καὶ Γαῖα. 'Ανταῖος

'Η Γῆ (ἡ Γαῖα) ὑπέστη καὶ αὐτὴ τοὺς ἐναγκαλισμοὺς τοῦ Ποσειδῶνος. 'Απέκτησε δὲ ἀπὸ αὐτὸν ἕνα υἱόν, τὸν Γίγαντα 'Ανταῖον, ὁ ὁποῖος, ὡς ἐλέγετο, ἐβασίλευσεν εἰς τὴν Λιβύην. Αὐτός, ὅταν κανένας ξένος ἀπεβιβάζετο εἰς τὴν χώραν του, τὸν ἐπροσκαλοῦσεν εἰς πάλην καὶ τὸν ἐθανάτωνε. Μὲ τὰ κρανία τῶν θυμάτων του ἐστόλιζε τὸν ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος. Κατ' ἄλλον μῦθον, ὁλόκληρος ὁ ναὸς εἶχε κτισθῆ ἀπὸ τὰ κόκκαλα τῶν ἀτυχῶν, ποὺ εἶχαν φονευθῆ ἀπὸ τὸν Γίγαντα.

'Ο 'Ανταῖος εἶχε τὴν ἰδιότητα νὰ ἐπανακτᾷ, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πάλης, τὰς δυνάμεις του, κάθε φορὰν ποὺ ἐπατοῦσεν εἰς τὴν γῆν. Παρὰ τὸ προνόμιόν του τοῦτο, ὑπέκυψε κατὰ τὴν πάλην του μὲ τὸν 'Ηρακλέα, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ τὸν ἀνύψωσεν εἰς τὸν ἀέρα, τὸν ἔπνιξε μέσα εἰς τὰ πανίσχυρα χέρια του.

'Ο 'Ανταῖος εἶχε νυμφευθῆ, ὡς ἐλέγετο, τὴν Τίγγιδα, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἔλαβε τὸ ὄνομά της ἡ πόλις Τίγγις τῆς Μαυριταγίας. Εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν ὑπῆρχε καὶ ἐπεδεικνύετο ὁ τάφος τοῦ Γίγαντος. 'Ελέγετο ὅτι ἀρκοῦσε νὰ ἀνακινήσῃ κανεὶς τὸ χῶμα του διὰ νὰ προκαλέσῃ πτῶσιν βροχῆς. Ὅταν ὁ Σερτώριος, τὸν δεύτερον π. Χ. αἰῶνα, ἐπῆγεν εἰς τὴν Μαυριτανίαν, ἠθέλησε νὰ πεισθῆ ἰδίοις ὄμμασιν ὅτι ὁ 'Ανταῖος εἶχε πράγματι τὸ μεγάλο ἀνάστημα ποὺ τοῦ ἀπεδίδετο, καὶ διέταξε νὰ ἀνοιχθῆ ὁ τάφος. 'Ως ἐλέγετο, ἡ θέα τοῦ σκελετοῦ τὸν ἔπεισε, καὶ ὁ Ρωμαῖος διέταξε νὰ κλεισθῆ ἐκ νέου ὁ τάφος.

'Ο Ποσειδῶν, πατὴρ τεράτων. Βούσιρις

'Ο 'Ανταῖος ἦτο ἓν ἀπὸ τὰ τέρατα—τρόμος καὶ φόβος τῆς ἐποχῆς των—ποὺ ἡ παράδοσις ἀπέδιδε τὴν πατρότητά των εἰς τὸν Ποσειδῶνα. Ἕνας ἄλλος ἀπὸ αὐτά, ὁ Βούσιρις, ἔγινε περίφημος

μὲ τὰ κατορθώματά του εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ὅπως ὁ Ἀνταῖος, ἐσκότωνε τοὺς ξένους ποὺ εἶχαν τὴν ἀτυχίαν νὰ ἀποβιβασθοῦν εἰς τὴν χώραν του. Ἀπέκτησε δέ, ὡς ἐλέγετο, τὴν συνήθειαν αὐτὴν ὑπὸ ἐξαιρετικὰς περιστάσεις. Ἐπὶ ἐννέα χρόνια ὁ λιμὸς ἐβασίλευεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅταν ἕνας μάντις, ὁ Φράσιος, ποὺ εἶχεν ἔλθει ἀπὸ τὴν Κύπρον, εἶπεν εἰς τὸν Βούσιριν ὅτι ἡ ἀφθονία θὰ ἐπανήρχετο εἰς τὴν χώραν, ἐὰν ἐθυσίαζεν ἕνα ξένον εἰς τὸν βωμὸν τοῦ Διός.

Τὸ πρῶτον θῦμα, ποὺ προσεφέρθη εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ Ὀλύμπου, ἦτο ὁ Φράσιος ὁ ἴδιος, ἐν συνεχείᾳ δὲ ὅλοι οἱ ξένοι ὑπέστησαν τὴν ἰδίαν τύχην. Ὅταν ὁ Ἡρακλῆς ἔφθασεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὁ Βούσιρις τοῦ ἐπετέθη, τὸν ἔδεσε καὶ τὸν ἔφερε πλησίον τοῦ βω-

Ὁ Ποσειδῶν ὑποδέχεται τὸν Θησέα (καταδυθέντα εἰς τὴν θάλασσαν, διὰ νὰ ἀποδείξῃ εἰς τὸν Μίνωα τὴν θείαν καταγωγήν του). Ἡ Ἀμφιτρίτη προσφέρει εἰς αὐτὸν ὅρμον. (Ἐρυθρόμορφον ἀγγεῖον)

μοῦ τοῦ Διός. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην, ὅμως, ὁ υἱὸς τοῦ Διὸς ἔσπασε τὰ δεσμά του, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἐσκότωσε τὸν Βούσιριν καὶ ὅλους τοὺς αὐλικούς του. Κατ' ἄλλον μῦθον, ὁ Βούσιρις, ὀλίγον χρόνον προτοῦ φθάσῃ εἰς τὴν Αἴγυπτον ὁ Ἡρακλῆς, εἶχε στείλει λῃστὰς νὰ ἀπαγάγουν τὰς ἑπτὰ Ἀτλαντίδας (ἢ Ἑσπερίδας). Κατὰ τὴν ἐπιστροφήν, μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς των, ὁ Ἡρακλῆς τοὺς συνήντησε, τοὺς κατέσφαξε καὶ ἐπανέφερεν εἰς τὸν πατέρα των τὰς νεαρὰς παρθένους ἐλευθέρας.

Ἄμυκος

Ὁ Ἄμυκος, υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Νύμφης Μελίας, ἐδυνάστευε μὲ τὰς κακουργίας του τὴν Βιθυνίαν. Πυγμάχος ἀσυναγώνιστος, εἶχεν ἐφεύρει, ὡς ἐλέγετο, τὴν πυγμαχίαν. Ἠνάγκαζε τοὺς ξένους, μόλις ἀπεβιβάζοντο εἰς τὴν χώραν του, νὰ ἀγωνίζωνται ἐναντίον του, καὶ τοὺς ἐθανάτωνεν. Ὅταν οἱ Ἀργοναῦται ἔφθασαν εἰς τὰ ἐδάφη του, ὁ Ἄμυκος ἐξῆλθε πρὸς συνάντησίν των καὶ τοὺς προσεκάλεσε νὰ ὑποδείξουν τὸν γενναιότερον ἀπὸ αὐτοὺς διὰ νὰ ἀγωνισθῇ ἐναντίον του. Ὁ Πολυδεύκης, περίφημος διὰ τὴν ὡραιότητά του, συγχρόνως δὲ γενναῖος καὶ ἐπιδέξιος πυγμάχος, ἐδέχθη τὴν πρόκλησιν καὶ ἐσκότωσε τὸν Γίγαντα.

Ὁ Θεόκριτος διέσωσε τὴν σχετικὴν παράδοσιν κατὰ τρόπον διαφορετικόν. Κατὰ τὸν ποιητὴν τῶν «Εἰδυλλίων», ὁ Πολυδεύκης, συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν Κάστορα, εὑρῆκε τὸν Ἄμυκον ἐγκατεστημένον πλησίον μιᾶς πηγῆς. Οἱ δυὸ ταξιδιῶται ἠθέλησαν νὰ πιοῦν, ἀλλ' ὁ Ἄμυκος δὲν τοὺς τὸ ἐπέτρεψε παρὰ ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο θὰ ἠγωνίζετο ἐναντίον του. Ὁ Πολυδεύκης ἐδέχθη. Ὅλοι οἱ Ἀργοναῦται καὶ οἱ Βέβρυκες, οἱ ὑπήκοοι τοῦ Ἀμύκου, προσῆλθαν καὶ παρέστησαν εἰς τὴν μονομαχίαν. Ἐνίκησεν ὁ Πολυδεύκης, ἀλλὰ δὲν ἐθανάτωσε τὸν ἀντίπαλόν του. Τοῦ ἐπέβαλεν, ὅμως, νὰ ὁρκισθῇ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρός του Ποσειδῶνος, ὅτι εἰς τὸ μέλλον δὲν θὰ ἐφέρετο ὅπως εἰς τὸ παρελθὸν μὲ τοὺς ξένους.

Ἐλέγετο ὅτι εἰς τὸν τάφον τοῦ Γίγαντος εἶχε φυτρώσει ἀγρία δάφνη καὶ ὅτι τὸ φυτὸν αὐτὸ ἐπροκαλοῦσεν ἔριδας παντοῦ, ὅπου τὸ μετέφεραν.

Κερκύων

Ὅπως ὁ Ἄμυκος, ὁ ληστὴς Κερκύων, βασιλεὺς τῆς Ἐλευσῖνος, ἄλλος υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος, ὑπεχρέωνε τοὺς ξένους νὰ παλαίουν ἐναντίον του καὶ τοὺς ἐσκότωνεν ἔπειτα ἀπὸ ἀγῶνα, τοῦ ὁποίου ἡ ἔκβασις ἦτο πάντοτε βεβαία. Τὸ ἴδιον, ὅμως, δὲν συνέβη καὶ τὴν ἡμέραν ποὺ συνηντήθη μὲ τὸν Θησέα. Ὁ ἥρως ἐνίκησε τὸν ληστὴν καὶ τὸν ἐθανάτωσεν. Ἐξ ἄλλου ὁ Κερκύων, ἂν καὶ υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος, εἶδε τὸν πατέρα του νὰ ἀτιμάζῃ τὴν οἰκογένειάν του. Ὁ Κερκύων εἶχε μίαν κόρην, τὴν Ἀλόπην, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν ἐρωμένην του ὁ θεὸς τῆς θαλάσσης καὶ πάππος της. Ἡ νέα, ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πατέρα της, ἐγέννησεν ἕνα παιδί, ἀνέθεσε δὲ εἰς τὴν τροφόν της νὰ τὸ ἐγκαταλείψῃ κάπου. Μία φορβὰς ἐθήλασε τὸ νεογέννητον, ἕνας δὲ βοσκὸς τὸ εὑρῆκε καὶ τὸ μετέ-

φερε εἰς τὸ σπίτι του, τυλιγμένον, ὅπως ἦτο, μὲ τὰ ἐνδύματα πού ἐμαρτυροῦσαν τὴν καταγωγήν του. Ἕνας ἄλλος βοσκὸς ἐζήτησε τὸ παιδὶ ἀπὸ τὸν πρῶτον· αὐτὸς ἐδέχθη, δὲν τοῦ ἔδωσεν ὅμως καὶ τὰ «μωρουδίστικα» πού ὁ υἱὸς τῆς Ἀλόπης ἐφοροῦσεν. Ἐκ τούτου ἐγεννήθη διένεξις, ἡ ὁποία ἔφθασε μέχρι τοῦ Κερκύονος πρὸς ἐκδίκασιν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἐλευσῖνος ἀνεγνώρισεν ἀμέ-

Ὁ Ποσειδῶν, ἐστεφανωμένος καὶ κρατῶν δελφῖνα, συνομιλεῖ πρὸς τὴν Ἀμφιτρίτην.
(Ἐρυθρόμορφος ἀγγειογραφία)

σως τὰ ἐνδύματα τοῦ βρέφους, καὶ εὐθὺς ἐκάλεσε τὴν τροφὸν εἰς ἀνάκρισιν. Ἐκείνη ὡμολόγησε τὰ πάντα.

Ἐξοργισθεὶς ὁ Κερκύων, κατεδίκασε τὴν κόρην του εἰς θάνατον, τὴν ἐφυλάκισε καὶ διέταξε νὰ ἐγκαταλείψουν πάλιν κάπου τὸ βρέφος. Διὰ δευτέραν φορὰν τὸ ἐθήλασε μία φορβάς, καὶ διὰ δευτέραν φορὰν τὸ ἀνεῦρον βοσκοί. Αὐτοὶ ἐθεώρησαν, φυσικά,

τὸ γεγονὸς ὡς ἐκδήλωσιν τῆς θείας θελήσεως. Ἀνέθρεψαν τὸ παιδὶ καὶ τοῦ ἔδωσαν τὸ ὄνομα Ἱπποθόων, μὲ ὁποῖον καὶ ἔγινεν ἐπώνυμος τῆς Ἱπποθοωντίδος ἀττικῆς φυλῆς.

Κατὰ τὸν μῦθον, ὁ Ποσειδῶν, καταληφθεὶς ἀπὸ οἶκτον διὰ τὴν Ἀλόπην, τὴν μετεμόρφωσεν εἰς τὴν ὁμώνυμον πηγήν, ἡ ὁποία ρέει εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἐλευσῖνος. Ὄχι μακρὰν ἀπὸ αὐτὴν ἐπεδεικνύετο ὁ τάφος τῆς νέας καθὼς καὶ ἡ περιφέρεια, ὅπου ἐλάμβαναν χώραν τὰ κατορθώματα τοῦ Κερκύονος.

Σκίρων καὶ Σίνις

Αἱ σκιρωνίδες πέτραι, βράχοι ἐπικίνδυνοι, ποὺ καὶ σήμερον ἀκόμη ὀνομάζονται Κακὴ Σκάλα, ὤφειλαν, ὡς ἐλέγετο, τὴν ὀνομασίαν των εἰς ἕνα υἱὸν τοῦ Ποσειδῶνος, ποὺ καὶ αὐτὸς εἶχε γίνει διαβόητος μὲ τὸν τρόπον ποὺ μετεχειρίζετο τοὺς διερχομένους ἀπὸ τὴν περιοχὴν ξένους. Τοὺς ὑπεχρέωνε, δηλαδή, νὰ τοῦ πλένουν τοὺς πόδας εἰς τὸ πλέον ἀπότομον σημεῖον τοῦ βράχου καὶ μὲ ἓν λάκτισμα, τοὺς ἔρριπτεν εἰς τὸ κενόν. Κάτω, τερατώδης χελώνη τοὺς κατεβρόχθιζεν. Ὅπως καὶ ὁ Κερκύων, ὁ Σκίρων ἐθανατώθη ἀπὸ τὸν Θησέα.

Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου, ἕνας ἄλλος Γίγας, υἱὸς ἐπίσης τοῦ Ποσειδῶνος, ὁ Σίνις, ὁ ἐπονομαζόμενος Πιτυοκάμπτης (ἐκεῖνος ποὺ ἐλύγιζε τὶς κουκουναριές), ὑπέβαλλε τοὺς ταξιδιώτας ποὺ «ἔπεφταν στὰ χέρια του» εἰς πρωτότυπον εἶδος μαρτυρίου.

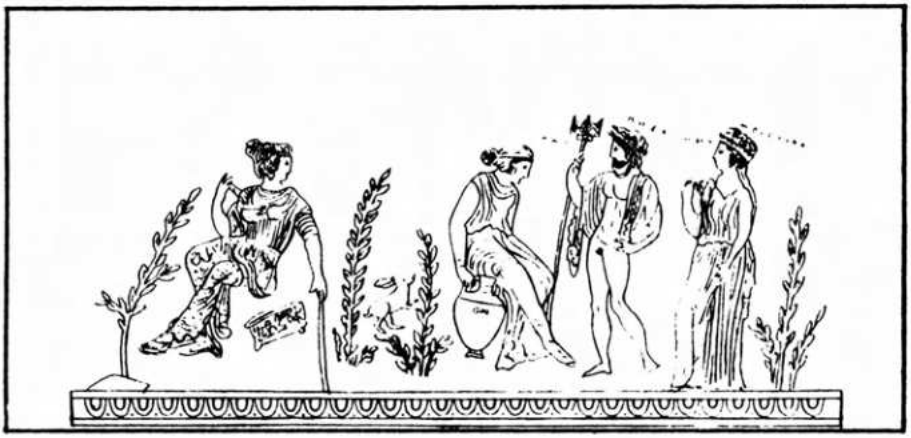
Προικισμένος μὲ τεραστίαν δύναμιν, ὁ Γίγας ἐλύγιζε μέχρι τοῦ ἐδάφους μίαν ὑψηλὴν πίτυν, κατόπιν δὲ διέτασσε τὸ θῦμά του νὰ τὸ κρατῇ εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην. Ἀνίκανος, φυσικά, διὰ παρόμοιον κατόρθωμα, ὁ αἰχμάλωτος τοῦ ληστοῦ παρεσύρετο ἀπὸ τὸ δένδρον κατὰ τὴν ἀνόρθωσίν του καί, ἐν συνεχείᾳ, ἐρρίπτετο μὲ ὁρμὴν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ὅπου εὕρισκε τὸν θάνατον λόγῳ τῆς βιαιότητος τῆς συγκρούσεως. Κατ' ἄλλον μῦθον, ὁ Σίνις ἔκαμπτε δύο πίτυς, ἐπλησίαζε τὰς κορυφάς των, ἔδενεν εἰς ἀμφοτέρας τὸ θῦμά του καὶ κατόπιν ἄφινε τὰ δένδρα νὰ ἀνορθωθοῦν. Ὁ Θησεὺς ὑπέβαλε τὸν ληστὴν εἰς τὸ ἴδιον εἶδος μαρτυρίου.

Προκρούστης καὶ Ἔρυξ

Ὁ μῦθος τοῦ Προκρούστου εἶναι ἀπὸ τοὺς πλέον γνωστοὺς τῆς ἑλληνικῆς Μυθολογίας. Ὁ υἱὸς αὐτὸς τοῦ Ποσειδῶνος, ἐγκατεστημένος μεταξὺ τῶν πεδιάδων τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Ἐλευσῖνος, ὑπέβαλλε τοὺς ταξιδιῶτας εἰς πρωτότυπον, ἐπίσης, μαρτύ-

ριον. Τούς ἐξήπλωνεν εἰς κλίνην, ἡ ὁποία δὲν ἦτο ποτὲ τοῦ ἀναστήματός των. Ἐὰν τὰ πόδια των ἐξεῖχαν ἀπὸ αὐτήν, ὁ ληστὴς τὰ ἔκοπτε· ἐὰν ἦσαν μικρότερα, τὰ «ἐμάκραινε» μὲ κτυπήματα σφύρας. Ὅπως καὶ ὁ Σίνις, ὑπεβλήθη ἀπὸ τὸν Θησέα εἰς τὸ ἴδιον μαρτύριον.

Ὁ Γίγας Ἔρυξ, υἱός, ὡς ἐλέγετο, τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ποσειδῶνος, ἐπροκαλοῦσε καὶ αὐτὸς τοὺς ξένους εἰς πάλην καὶ τοὺς

Ποσειδῶν, Ἀμυμώνη, Ἀμφιτρίτη καὶ Ἀφροδίτη.
(Μουσεῖον τῆς Νεαπόλεως)

ἐθανάτωνε. Τέρμα εἰς τὰ ἐγκλήματά του ἔθεσεν ὁ Ἡρακλῆς. Ὁ Ἔρυξ ἐτάφη κάτω ἀπὸ τὸ ὄρος τῆς Σικελίας, ποὺ ἀπὸ τότε φέρει τὸ ὄνομά του, καὶ εἰς τὸ ὁποῖον ἀνηγέρθη ἓν ἀπὸ τὰ περιφημότερα ἱερὰ τῆς Ἀφροδίτης.

Πολύφημος

Ὁ Πολύφημος, ὁ ὁποῖος ἔγινε πασίγνωστος ἀπὸ τὴν περιπέτειάν του μὲ τὸν Ὀδυσσέα, ἦτο υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Νύμφης Θοώσης. Τὸν ἐπωνόμαζαν Κύκλωπα, ἂν καὶ οὐδένα συγγενικὸν δεσμὸν εἶχε μὲ τοὺς Γίγαντας τοῦ ἰδίου ὀνόματος, διὰ τοὺς ὁποίους ὡμιλήσαμεν εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Προσωποποιεῖ τὴν τυφλὴν δύναμιν εἰς ὅλην τὴν ἀσχημίαν της, καὶ εἶναι κτηνώδης καὶ ἄλογος. Μοναδική του ἀπασχόλησις ἦτο νὰ βόσκῃ τὰ πρόβατα καὶ τὰς αἶγάς του καὶ νὰ τὰ σταυλίζῃ, τὸ βράδυ, εἰς τὸ σπήλαιον, ποὺ ἐχρησίμευε καὶ εἰς αὐτὸν ὡς κατοικία. Ἔκλειε δὲ τὴν εἴσοδον τοῦ σπηλαίου μὲ πελώριον βράχον, ποὺ εἴκοσι δύο ζεύγη βοδιῶν δὲν θὰ ἠμποροῦσαν νὰ μετακινήσουν. Ὡς ὅπλον μετεχειρίζετο ρόπαλον μεγαλύτερον ἀπὸ ἱστὸν πλοίου

καὶ ἠμποροῦσε νὰ ἐκσφενδονίζῃ εἰς τὴν θάλασσαν ὁλοκλήρους κορυφὰς βουνῶν. Ἕν ἀπὸ τὰ πλέον δημοφιλῆ μέρη τῆς Ὀδυσσείας εἶναι ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Ὅμηρος διηγεῖται πῶς ὁ Ὀδυσσεὺς κατενίκησε τὸν ἠλίθιον Γίγαντα. Διὰ τὸ κατόρθωμά του, ἄλλως τε, αὐτό, ὁ Ὀδυσσεὺς κατεδιώχθη ἀπηνέστατα ἀπὸ τὸν Ποσειδῶνα, πατέρα τοῦ Γίγαντος.

Κύκνος

Ὁ Κύκνος υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Σκαμανδροδίκης, εἶχε καὶ αὐτὸς ἐγκαταλειφθῆ ἔκθετος ἀπὸ τὴν μητέρα του μόλις ἐγεννήθη. Ἐτράφη ἀπὸ ἕνα κύκνον καὶ εἶχεν, ὡς ἐλέγετο, τὸ δέρμα τόσον λευκόν, ὅσον τὸ πτέρωμα τοῦ κύκνου. Ἀπὸ τὴν πρώτην του σύζυγον ἀπέκτησε δύο παιδιά, τὸν Τένην καὶ τὴν Ἡμιθέαν. Ὅταν ἐχήρευσεν, ἐνυμφεύθη εἰς δεύτερον γάμον τὴν Φιλονόμην, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ μῦθος ἀποδίδει περιπέτειαν ἀνάλογον μὲ τῆς Φαίδρας καὶ τοῦ Ἱππολύτου. Ἡ Φιλονόμη ἐρωτεύθη τὸν προγονόν της Τένην, ἀλλ' αὐτὸς τὴν ἀπέκρουσε. Διὰ νὰ τὸν ἐκδικηθῇ, τὸν κατηγόρησεν ὅτι ἐπεχείρησε νὰ τὴν βιάσῃ. Ὁ Κύκνος, παραφερθεὶς ἀπὸ τὴν ὀργήν, ἔκλεισε τὸν Τένην καὶ τὴν ἀδελφήν του Ἡμιθέαν εἰς ἓν κιβώτιον καὶ τοὺς ἔρριψεν εἰς τὴν θάλασσαν.

Τὰ κύματα ἔφεραν τὸ κιβώτιον μέχρι τῆς νήσου Λευκόφρυος. Ἐκεῖ, τὸ εὗρῆκαν ψαράδες; τὸ ἄνοιξαν καὶ ἔσωσαν τὴν ζωὴν τῶν δύο παιδιῶν τοῦ Κύκνου. Πρὸς τιμὴν τοῦ Τένου, ἡ Λευκόφρυς ὀνομάζεται ἀπὸ τότε Τένεδος, notissima fama insula (γνωστοτάτη ἐκ φήμης νῆσος), κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Βιργιλίου. Πράγματι, κατὰ τὸν μῦθον, ὁ Κύκνος, ἀναγνωρίσας τὴν ἀθωότητα τοῦ υἱοῦ του, ἦλθεν εἰς τὴν Τένεδον διὰ νὰ συμφιλιωθῇ μαζί του, ὁ Τένης ὅμως, ὠργισμένος ἐναντίον του, ἔκοψε μὲ ἓν κτύπημα πελέκεως τὸ σχοινίον, μὲ τὸ ὁποῖον τὸ πλοῖον τοῦ Κύκνου εἶχε προσδεθῆ εἰς τὴν ξηράν.

Ἐλέγετο ἐπίσης ὅτι ἡ ἀποβίβασις εἰς τὴν νῆσον ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς αὐλητάς, διότι χάρις εἰς τὴν ψευδῆ κατάθεσιν ἑνὸς ἀπὸ αὐτοὺς ἡ Φιλονόμη εἶχεν ἐπιτύχει τὴν καταδίωξιν τοῦ Τένου. Τέλος, κατ' ἄλλον μῦθον, ὁ Κύκνος, ἀφοῦ ἐσκότωσε τὴν σύζυγόν του, ἐπῆγεν εἰς τὴν Τένεδον, ἐκεῖ δὲ ἐξωντώθη ἀπὸ τὸν Ἀχιλλέα. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο ἀντιπάλων μονομαχία διήρκεσεν ἐπὶ πολύ, διότι καὶ οἱ δύο ἦσαν ἄτρωτοι. Κάποιαν στιγμήν, ὅμως, ὁ Κύκνος ἔχασε τὴν ἰσορροπίαν του, ἀπὸ αὐτὸ δὲ ἐπωφελήθη ὁ Ἀχιλλεὺς καὶ τὸν ἔπνιξε. Τὸ σῶμα τοῦ Κύκνου μετεμορφώθη εἰς τὸ ὁμώνυμον πτηνόν.

Ὠρίων

Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀναφέρουν δύο διαφορετικοὺς μύθους σχετικῶς μὲ τὴν γέννησιν τοῦ Ὠρίωνος. Κατὰ τὸν ἕνα ἦτο υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Εὐρυάλης, κόρης τοῦ Μίνωος. Κατὰ τὸν ἄλλον, πατέρες τοῦ Ὠρίωνος ἦσαν συγχρόνως ὁ Ζεύς, ὁ Ἑρμῆς καὶ ὁ Ποσειδῶν. Ἐπιστεύετο, πράγματι, ὅτι ὁ Ὑριεύς, υἱὸς καὶ αὐτὸς τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Πλειάδος Ἀλκυόνης, ἐδέχθη κάποτε τὴν ἐπίσκεψιν τῶν τριῶν αὐτῶν θεῶν, οἱ ὁποῖοι, διὰ νὰ τὸν εὐχαριστήσουν διὰ τὴν φιλοξενίαν του, τοῦ ἐζήτησαν νὰ διατυπώσῃ μίαν εὐχήν, τὴν ὁποίαν θὰ ἐξεπλήρωναν. Ὁ Ὑριεύς,

Ποσειδῶν, Ἀπόλλων καὶ Ἄρτεμις ἐπὶ μετόπης τῆς ζωφόρου τοῦ Παρθενῶνος.
(Μουσεῖον τῆς Ἀκροπόλεως)

ποὺ ἐπιθυμοῦσε πολὺ νὰ ἔχῃ διάδοχον, ἐζήτησε νὰ ἀποκτήσῃ υἱόν. Οἱ τρεῖς θεοὶ ἐγονιμοποίησαν τότε τὸ δέρμα ἑνὸς βοδιοῦ, ὁ δὲ Ὑριεὺς τὸ ἔθαψεν εἰς τὴν γῆν.

Ὅταν τὸ ἀπέσυρε, μετὰ ἐννέα μῆνας, εὑρῆκε μέσα ἕνα μικρὸ παιδί. Αὐτὸ ἔμελλε νὰ γίνῃ ὁ Γίγας Ὠρίων. Ἀπὸ τὸν πατέρα του Ποσειδῶνα, ὁ Ὠρίων εἶχε λάβει τὸ χάρισμα νὰ ἠμπορῇ νὰ βαδίζῃ ἐπάνω εἰς τὰ κύματα τῆς θαλάσσης. Ἀπέβη δὲ ἥρως ἀρκετῶν μύθων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους θὰ ἀναφέρωμεν τοὺς σημαντικωτέρους.

Ὁ Ὠρίων, ὅπως ἀφηγεῖται ὁ Ὅμηρος εἰς τὴν Ὀδύσσειαν,

εἶχεν ἀπαχθῆ ἀπὸ τὴν «ροδοδάκτυλον» Ἠώ, ἡ ὁποία τὸν εἶχεν ἐρωτευθῆ. Ἡ Ἄρτεμις, ἐπίσης, ἐσαγηνεύθη ἀπὸ τὴν καλλονὴν τοῦ υἱοῦ τοῦ Ποσειδῶνος, πρᾶγμα ποὺ ἐπροκάλεσε τὴν ὀργὴν τοῦ ἀδελφοῦ της Ἀπόλλωνος. Διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸν Ὠρίωνα, ὁ υἱὸς τῆς Λητοῦς κατέφυγεν εἰς ἓν στρατήγημα. Ἐπροκάλεσε τὴν ἀδελφήν του νὰ κτυπήσῃ μὲ τὰ βέλη της ἓν δυσδιάκριτον σημεῖον ποὺ ἐπέπλεεν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἡ Ἄρτεμις ἔπεσεν εἰς τὴν παγίδα, καὶ μὲ ἓν βέλος ἐκτύπησε τὸν στόχον, ὁ ὁποῖος, ὅμως, δὲν ἦτο παρὰ ἡ κεφαλὴ τοῦ Ὠρίωνος.

Μεταγενεστέρα ἐκδοχὴ παρουσιάζει διαφορετικὰ τὸν θάνατον τοῦ Γίγαντος. Ἐνῷ ἐκυνηγοῦσε μαζὶ μὲ τὴν θεὰν εἰς τὴν νῆσον Χίον, ὁ Ὠρίων ἠθέλησε νὰ τὴν κάμῃ ἐρωμένην του. Διὰ νὰ τὸν τιμωρήσῃ, ἡ Ἄρτεμις ἔστειλεν ἐναντίον του ἕνα σκορπιόν, ἀπὸ τὸ δῆγμα τοῦ ὁποίου ὁ Ὠρίων ἀπέθανεν. Εἶναι ἀληθὲς ὅμως ὅτι, κατ' ἄλλον συγγραφέα, ὄχι ἡ Ἄρτεμις ἀλλὰ ἡ Γαῖα ἔκαμε νὰ βγῇ ἀπὸ τὴν γῆν ὁ σκορπιός, ποὺ ἔδωσε τὸν θάνατον εἰς τὸν Ὠρίωνα. Κατὰ τὴν ἐκδοχὴν αὐτήν, τὸ γεγονὸς συνέβη εἰς τὴν Κρήτην, ὅπου ὁ υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος εἶχε καυχηθῆ ὅτι θὰ ἐξηφάνιζεν ὅλα τὰ ἄγρια θηρία.

Ἡ Χίος ὑπῆρξε θέατρον καὶ ἄλλης περιπετείας τοῦ Ὠρίωνος. Ὅταν ἔφθασεν εἰς τὴν νῆσον αὐτήν, ἐφιλοξενήθη ἀπὸ τὸν βασιλέα Οἰνοπίωνα, υἱὸν τοῦ Διονύσου καὶ τῆς Ἀριάδνης. Ἐρωτευθεὶς δὲ τὴν Μερόπην, κόρην τοῦ Οἰνοπίωνος, ὁ Ὠρίων τὴν ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν πατέρα της εἰς γάμον. Ἀλλ' ὁ Οἰνοπίων ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὴν ἕνωσιν αὐτήν. Ἐμέθυσε, λοιπόν, τὸν Ὠρίωνα, καὶ ἐνῷ αὐτὸς ἐκοιμᾶτο, τοῦ ἐξώρυξε τοὺς ὀφθαλμούς. Ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸ διέταξε καὶ τὸν ἔρριψαν εἰς τὴν ἀκτήν. Ἀλλὰ ὁ Ὠρίων δὲν ἔχασε τὸ θάρρος του. Καθὼς ἤκουε τὸν μακρινὸν ἦχον ἑνὸς σιδηρουργείου, ἐβάδισε πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ἐκείνην καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Λῆμνον, περιοχὴν τοῦ Ἡφαίστου. Ἐκεῖ, ἐπῆρεν ἕνα παιδί, τὸ ἔβαλεν εἰς τοὺς ὤμους του καὶ τὸ διέταξε νὰ τὸν ὁδηγῇ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου. Αἱ εὐεργετικαὶ ἀκτῖνες τοῦ ἄστρου τῆς ἡμέρας τοῦ ἀπέδωσαν τὴν ὅρασιν. Βιαστικός, τότε, ὁ Ὠρίων ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Χίον, διὰ νὰ ἐκδικηθῇ τὸν Οἰνοπίωνα, αὐτὸς ὅμως ἐσώθη ἀπὸ τὸν Ποσειδῶνα, ὁ ὁποῖος κατεσκεύασε δι' αὐτὸν ὑπόγειον καταφύγιον ἐντελῶς ἀπρόσιτον.

Ὁ Ὠρίων ἔγινεν ἀστερισμὸς κατόπιν αἰτήσεως, ὡς ἐπιστεύετο, τῆς Ἀρτέμιδος, ἡ ὁποία ἦτο ἀπαρηγόρητος διὰ τὸν θάνατόν του. Τὸ ἴδιον ἔγινε διὰ τὸν σκύλον του Σείριον, τέρας φοβερόν, ἡ πνοὴ τοῦ ὁποίου ἀπεξήραινε τὴν γῆν εἰς σημεῖον ὥστε νὰ μὴ ἀποδίδῃ πλέον κανενὸς εἴδους ἐσοδείαν. Κατὰ κάποιον μῦθον, οἱ κάτοικοι τῆς νήσου Κέω, ὑποφέροντες ἀπὸ φοβερὸν λιμόν, ἱκέ-

τευσαν τοὺς θεοὺς νὰ θέσουν τέρμα εἰς τὴν δυστυχίαν των. Ὁ Ἀπόλλων τοὺς ἐλυπήθη καὶ διέταξε τὸν υἱόν του νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Κέω. Κατόπιν θυσιῶν πρὸς τὸν Ἰκμαῖον Δία (ποὺ ἔρριπτε τὴν βροχήν), δροσεροὶ ἄνεμοι ἔπνευσαν ἐπὶ σαράντα ἡμέρας καὶ ἐπανέφεραν τὴν ἀφθονίαν εἰς τὴν νῆσον. Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος αὐτοῦ, οἱ κάτοικοι τῆς Κέω καθιέρωσαν εἰς τὰς κορυφὰς τῆς νήσου των τὴν λατρείαν τοῦ Σειρίου, πρὸς τὸν ὁποῖον προσέφεραν θυσίας εἰς ὡρισμένην ἐποχὴν τοῦ ἔτους.

Οἱ Ἀλωάδαι. Ὦτος καὶ Ἐφιάλτης

Ἔχομεν ἤδη, πλέον τῆς μιᾶς φορᾶς, ἀσχοληθῆ μὲ τοὺς Ἀλωάδας. Κατὰ κάποιον μῦθον ἦσαν παιδιὰ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς

Ποσειδῶν, Ἡρακλῆς καὶ Ἑρμῆς ἐπὶ θαλασσίων βράχων ἁλιεύοντες.
(Μελανόμορφον ἀγγεῖον)

Ἰφιμεθείας, κόρης τοῦ Τρίοπος. Κατ' ἄλλην ἐκδοχήν, ἦσαν παιδιὰ τῆς Γαίας, εἶχαν δὲ ἀνατραφῆ ἀπὸ τὴν Ἰφιμέθειαν. Μίαν ἡμέραν ποὺ ἡ Ἰφιμέθεια, εἰς τὴν Ἀχαΐαν, ἐτέλει τὰ τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου, πειραταὶ ἀπήγαγαν αὐτὴν καὶ τὴν κόρην της καὶ τὰς μετέφεραν εἰς τὴν νῆσον Στρογγύλην (τὴν Νάξον). Οἱ Ἀλωάδαι, ἀναζητοῦντες τὴν μητέρα των, ἔφθασαν καὶ εἰς τὴν Στρογγύλην, ἀπηλευθέρωσαν τὰς αἰχμαλώτους καὶ κατέλαβαν τὴν νῆσον, ἡ ὁποία ἀπὸ τότε ἔμεινεν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν των.

Ὁ Ποσειδῶν καὶ τὰ τέρατα

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς υἱοὺς τοῦ Ποσειδῶνος, ποὺ τόσον θλιβερὰν δόξαν ἀπέκτησαν ἀπὸ τὰ κακουργήματά των, ὑπάρχει ὁλόκληρος

σειρὰ ἀπὸ τέρατα, ποὺ ὁ θεὸς τῆς θαλάσσης ἔστελλεν, ὅταν ὠργίζετο, ἐναντίον τῶν ἀνθρώπων. Αἱ καταστροφαὶ ποὺ αὐτὰ ἐπροκάλεσαν δὲν ἦσαν ὀλιγώτερον τρομακτικαὶ ἀπὸ τὰ «ἔργα» τῶν υἱῶν τοῦ θεοῦ. Γνωστότερα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἐκεῖνα, ποὺ ἔπαιξαν ρόλον εἰς τοὺς μύθους τῆς Ἡσιόνης καὶ τῆς Ἀνδρομέδας, ὁ ταῦρος τῆς Κρήτης καὶ τοῦ Μαραθῶνος καὶ τὸ θαλάσσιον τέρας, ποὺ ἐπροκάλεσε τὸν θάνατον τοῦ ἀτυχοῦς Ἱππολύτου.

Εἰς προηγούμενον κεφάλαιον εἴδαμεν ὅτι ὁ Ποσειδῶν καὶ ὁ Ἑρμῆς εἶχαν ἐργασθῆ μαζὶ εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν τειχῶν τῆς Τροίας. Ὅταν, ὅμως, ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν βασιλέα Λαομέδοντα τὴν ἀμοιβήν των διὰ τὴν ἐργασίαν των, αὐτὸς τοὺς ἔδιωξεν. Ἔξω φρενῶν διὰ τὴν παράβασιν τῶν ὑπεσχημένων, ὁ Ποσειδῶν ἔστειλεν εἰς τὴν τρωικὴν ἀκτὴν τέρας φοβερόν, τὸ ὁποῖον ἐπροξένησε πολλὰ θύματα. Οἱ Τρῶες ἐζήτησαν, τότε, τὴν γνώμην τοῦ μαντείου, αὐτὸ δὲ τοὺς εἶπεν ὅτι, διὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸ τέρας, ἔπρεπε νὰ τοῦ δώσουν ὡς θῦμα τὸν κόρην τοῦ Λαομέδοντος Ἡσιόνην.

Ἁλυσόδετος ἡ κόρη ἔμελλε πλέον νὰ καταβροχθισθῆ, ὅταν ἐνεφανίσθη ὁ Ἡρακλῆς. Ὁ ἥρως ὑπεσχέθη εἰς τὸν Λαομέδοντα νὰ σκοτώση τὸ τέρας, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι θὰ ἐλάμβανεν ὡς ἀμοιβὴν τοὺς ἵππους, ποὺ ὁ Ζεὺς εἶχεν ἄλλοτε δώσει εἰς τὸν Τρῶα, διὰ νὰ τὸν παρηγορήση διὰ τὴν ἁρπαγὴν τοῦ Γανυμήδους. Ὁ Λαομέδων συγκατετέθη, ἀλλ' ὅταν ὁ Ἡρακλῆς ἐξεπλήρωσε τὴν ὑπόσχεσίν του καὶ ἀπηλευθέρωσε τὴν Ἡσιόνην, ἠρνήθη νὰ τοῦ δώση τοὺς ἵππους.

Ἡ ἐκδίκησις τοῦ υἱοῦ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀλκμήνης ὑπῆρξε τρομερά. Ἡ Τροία κατελήφθη, ὁ Λαομέδων ἐφονεύθη καὶ ἡ Ἡσιόνη ἐδόθη εἰς τὸν Τελαμῶνα, ποὺ πρῶτος εἶχεν εἰσέλθει εἰς τὴν πόλιν. Κατ' εἰδικὴν παραχώρησιν, τῆς ἐπέτρεψαν νὰ πάρη μαζί της ἕνα αἰχμάλωτον τῆς ἐκλογῆς της. Ἡ Ἡσιόνη ὑπέδειξε τὸν ἀδελφόν της Ποδάρκη, τοῦ ὁποίου ἐν συνεχείᾳ ἐξηγόρασε τὴν ἐλευθερίαν ἀντὶ χρυσοῦ πέπλου, τὸν ὁποῖον εἶχε μαζί της. Ἀπὸ τὸ γεγονὸς αὐτό, ὁ Ποδάρκης ἔλαβε τὸ ὄνομα Πρίαμος. Ἀργότερον, ὁ Πρίαμος ἐζήτησεν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας νὰ ἀπελευθερώσουν τὴν ἀδελφήν του, ἡ ἄρνησις δὲ αὐτῶν ὑπῆρξεν, ὡς ἐλέγετο, μία ἀπὸ τὰς αἰτίας τοῦ Τρωικοῦ πολέμου.

Ἡ περιπέτεια τῆς Ἀνδρομέδας ὁμοιάζει μὲ τὴν περιπέτειαν τῆς Ἡσιόνης. Ἡ μητέρα της, ἡ Κασσιόπεια, σύζυγος τοῦ βασιλέως τῆς Αἰθιοπίας Κηφέως, εἶχε τολμήσει νὰ καυχηθῆ ὅτι ἦτο ἐξ ἴσου ὡραία μὲ τὰς Νηρηίδας, ὡραιοτέρα μάλιστα ἀπὸ αὐτάς. Αἱ Νηρηίδες παρεπονέθησαν εἰς τὸν Ποσειδῶνα, αὐτὸς δὲ κατέκλυσε τὴν χώραν καὶ ἔστειλε τέρας θαλάσσιον, τὸ ὁποῖον ἐπροξένησεν

ἀνυπολογίστους καταστροφάς. Ἐζητήθη τότε ἡ γνώμη τοῦ μαντείου τοῦ Διὸς Ἄμμωνος, αὐτὸ δὲ ἀπεφάνθη ὅτι ὁ μόνος τρόπος νὰ τεθῇ τέρμα εἰς τὴν κατάστασιν ἦτο νὰ προσφερθῇ ἡ Ἀνδρομέδα ὡς θῦμα εἰς τὴν βουλιμίαν τοῦ τέρατος. Ὁ Κηφεὺς ἐπιέσθη ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους του νὰ προσδέσῃ εἰς βράχον τῆς ἀκτῆς τὴν κόρην του, ἡ Ἀνδρομέδα ὅμως ἐσώθη ἀπὸ τὸν Περσέα, ὁ ὁποῖος καὶ τὴν ἔκαμε σύζυγόν του.

Εἰς τὴν ἰδίαν κατηγορίαν τεράτων πρέπει νὰ καταταγῇ καὶ ὁ περίφημος ταῦρος τῆς Κρήτης. Ὁ Ποσειδῶν τὸν εἶχε δώσει εἰς τὸν Μίνωα διὰ νὰ τὸν θυσιάσῃ. Ἀλλὰ τὸ ζῷον ἦτο τόσον ὡραῖον, ὥστε ὁ Μίνως τὸ ἐκράτησεν, ἐθυσίασε δὲ ἄλλον εἰς τὸν θεόν. Ὀργισθεὶς ἀπὸ τὴν ὑποκατάστασιν, ὁ Ποσειδῶν ἔκαμε τὸν ταῦρον

Ποσειδῶν καὶ Ἀθηνᾶ
ἐν ζωηρᾷ συζητήσει παρουσίᾳ τοῦ Ἑρμοῦ καὶ δύο γυναικείων μορφῶν.
(Μελανόμορφον ἀγγεῖον)

νὰ ἐκμανῇ καὶ ἐνέπνευσε παράλογον ἐρωτικὸν πάθος δι' αὐτὸν εἰς τὴν Πασιφάην, σύζυγον τοῦ Μίνωος. Θὰ ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου εἰς ἄλλο κεφάλαιον.

Σύμφωνα μὲ μερικοὺς συγγραφεῖς, ὁ ταῦρος τῆς Κρήτης ἦτο ὁ ἴδιος μὲ ἐκεῖνον, ποὺ κατέστρεψε τὴν πεδιάδα τοῦ Μαραθῶνος. Ὁ Ἡρακλῆς τὸν συνέλαβε, τὸν ἔφερεν εἰς τὸν Εὐρυσθέα, κατόπιν δὲ τοῦ ἀπέδωσε τὴν ἐλευθερίαν. Τὸ ζῷον, ἀφοῦ διέσχισε τὴν Πελοπόννησον, διῆλθε διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀττικήν. Ὁ Θησεὺς κατώρθωσε νὰ τὸν συλλάβῃ χωρὶς χρῆσιν ὅπλων καί, στερεώτατα δεμένον, τὸν ἔφερε θριαμβευτικῶς εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν ἐθυσίασεν εἰς τὸν δελφίνιον Ἀπόλλωνα.

Τέλος ὁ ἴδιος ὁ υἱὸς τοῦ Θησέως, ὁ Ἱππόλυτος, ὑπῆρξε θῦμα θαλασσίου τέρατος, τὸ ὁποῖον εἶχε στείλει ὁ Ποσειδῶν ὑπὸ συνθήκας, διὰ τὰς ὁποίας ἔγινεν ἤδη λόγος. Τὰ ἄλογά του, τρομαγμένα, ἐρρίφθησαν ἐπάνω εἰς τοὺς βράχους καὶ ἐπροκάλεσαν τὸν θάνατον τοῦ κυρίου των.

Τὰ θύματα τοῦ Ποσειδῶνος. Ἀμυμώνη

Ὀλιγώτερον φημισμέναι ἀπὸ τοῦ Διός, αἱ ἐρωτικαὶ περιπέτειαι τοῦ Ποσειδῶνος ἔδωσαν τὸ ὑλικὸν ὡρισμένου ἀριθμοῦ μύθων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους μερικοὶ καταδεικνύουν τὸν εἰδικὸν χαρακτῆρά του ὡς θεοῦ τῆς θαλάσσης.

Εἴδαμεν προηγουμένως πῶς ὁ Ποσειδῶν, κατὰ τὴν φιλονεικίαν του μὲ τὴν Ἥραν διὰ τὴν κατοχὴν τῆς Ἀργολίδος, ὑπεχρεώθη νὰ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν του εἰς τὴν νόμιμον σύζυγον τοῦ Διός. Διὰ νὰ ἐκδικηθῇ τὸν Ἴναχον, τοῦ ὁποίου ἡ μαρτυρία ἔκαμε τὴν πλάστιγγα νὰ κλίνῃ ὑπὲρ τῆς Ἥρας, ὁ Ποσειδῶν ἀπεξήρανεν ὅλας τὰς πηγὰς τῆς Ἀργολίδος. Λόγῳ τῆς ξηρασίας, ὁ Δαναός, διηγεῖται ὁ Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος, ἔστειλε τὰς κόρας του νὰ εὕρουν νερό. «Μία ἀπὸ αὐτάς, ἡ Ἀμυμώνη, ἔρριψεν ἓν βέλος ἐναντίον ἐλάφου, ἀλλὰ τὸ βέλος ἔπληξε κοιμώμενον σάτυρον. Αὐτὸς ἐξύπνησε καὶ ἠθέλησε νὰ τὴν βιάσῃ. Τότε παρουσιάσθη ὁ Ποσειδῶν. Ὁ σάτυρος ἔφυγεν, ὁ θεὸς τῆς θαλάσσης ἔκαμε τὴν κόρην ἐρωμένην του καὶ εἰς ἀνταμοιβὴν τῆς ἐφανέρωσε τὰς πηγάς τῆς Λέρνης».

Ὑπάρχουν πολλαὶ παραλλαγαὶ αὐτοῦ τοῦ μύθου. Σύμφωνα μὲ μίαν, ὁ Ποσειδῶν ἔκαμε νὰ ἀναβλύσῃ ἡ πηγὴ τῆς Λέρνης μὲ ἓν κτύπημα τῆς τριαίνης του. Ἄλλοι λέγουν ὅτι ἡ πηγὴ παρουσιάσθη εἰς τὸ μέρος, ὅπου ὁ θεὸς εἶχεν ἐμπήξει τὴν τρίαιναν κατὰ τὸν χρόνον πού, μαζὶ μὲ τὴν Ἀμυμώνην, εἶχε παραδοθῇ εἰς τὰς ἀπολαύσεις τοῦ ἔρωτος.

Σύμφωνα μὲ τρίτην ἐκδοχήν, ἡ πηγὴ ἀνέβλυσεν εἰς τὸ σημεῖον ὅπου ἐνεπήχθη ἡ τρίαινα, ὅταν ὁ θεὸς τῆς θαλάσσης τὴν ἔρριψε κατὰ τοῦ σατύρου, ποὺ κατεδίωκε τὴν νέαν.

Ἄλλος συγγραφεύς, τέλος, διηγεῖται ὅτι ἡ Ἀμυμώνη, ἐνῷ ἔψαχνε νὰ εὕρῃ νερό, τὸ ὁποῖον ἐχρειάζετο διὰ κάποιαν θυσίαν, ἀπεκοιμήθη ἀπὸ τὴν κούρασιν. Ἕνας σάτυρος ἠθέλησε νὰ ἐπωφεληθῇ καὶ νὰ τὴν βιάσῃ. Τότε ἡ κόρη τοῦ Δαναοῦ ἐκάλεσεν εἰς βοήθειάν της τὸν Ποσειδῶνα. Αὐτὸς ἔσπευσεν ἀμέσως καὶ ἔρριψε κατὰ τοῦ σατύρου τὴν τρίαινάν του, ἡ ὁποία ἐνεπήχθη εἰς ἕνα βράχον. Κατόπιν, μετὰ τὴν ἐρωτικὴν ὁμιλίαν, καὶ διὰ νὰ ἀνταμείψῃ τὴν νέαν δι' αὐτήν, ὁ θεὸς τῆς θαλάσσης τῆς εἶπε νὰ τρα-

βήξη τὴν τρίαιναν ἀπὸ τὸν βράχον. Πρὸς μεγάλην τηὲ ἔκπληξιν, ἡ Ἀμυμώνη εἶδε νὰ ἀναβλύζῃ ἀπὸ τὴν ὀπὴν ἄφθονο νερό. Ἀπὸ τὴν ἕνωσιν τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀμυμώνης ἐγεννήθη ὁ Ναύπλιος, ἐπώνυμος τῆς πόλεως Ναυπλίου.

Ποσειδῶν καὶ Αἴθρα

Εἴδαμεν ὅτι τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ τερατώδη ὄντα-υἱοὺς τοῦ Ποσειδῶνος ἐξωντώθησαν ἀπὸ τὸν Θησέα. Κατὰ τὴν παράδοσιν, ὅμως, καὶ ὁ ἔνδοξος ἥρως ἦτο υἱὸς τοῦ θεοῦ τῆς θαλάσσης. Ὡς ἐπιστεύετο, ὁ Ποσειδῶν εἶχε σαγηνεύσει τὴν Αἴθραν, κόρην

Ὁ Ποσειδῶν μάχεται κατὰ τριῶν Γιγάντων.
(Μελανόμορφον ἀγγεῖον)

τοῦ Πιτθέως, βασιλέως τῆς Τροιζῆνος, καὶ νόμιμον σύζυγον τοῦ Αἰγέως. Ὁ Παυσανίας διηγεῖται ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ ἐνεφανίσθη καθ' ὕπνον εἰς τὴν Αἴθραν καὶ τὴν διέταξε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν νῆσον Σφαῖραν (τὴν Θήραν) διὰ νὰ κάμῃ προσφορὰν πρὸς τιμὴν τοῦ Σφαίρου, ἡνιόχου τοῦ Πέλοπος. Ἐκεῖ ἡ Αἴθρα συνηντήθη μὲ τὸν Ποσειδῶνα, ὁ ὁποῖος κατεχράσθη αὐτῆς.

Κατὰ τὸν Ἀπολλόδωρον τὸν Ἀθηναῖον, ἡ Αἴθρα ἦτο ἤδη, τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, σύζυγος τοῦ Αἰγέως. Ὁ Πλούταρχος, ἀντιθέτως, ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ Αἰγεὺς ἐφεῦρε τὸν μῦθον, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Ποσειδῶν ἦτο πατέρας τοῦ Θησέως, διὰ νὰ δώσῃ εἰς τὸν υἱόν του εὐγενεστέραν καταγωγήν. Ὅλα αὐτά, ἐξ ἄλλου, δὲν εἶχαν καμμίαν ἐπίδρασιν εἰς τὴν μοῖραν τῆς Αἴθρας, ἡ ὁποία

ὑπῆρξε τραγική. Ὁ Θησεύς, κατὰ τὴν διάρκειαν μιᾶς ἀπὸ τὰς ἀπουσίας του, τῆς εἶχεν ἐμπιστευθῆ τὴν Ἑλένην. Οἱ Διόσκουροι, ἐπωφεληθέντες ἀπὸ τὴν ἀπουσίαν τοῦ ἥρωος, ἦλθαν καί, μαζὶ μὲ τὴν ἀδελφήν των, ἐπῆραν καὶ ἐκείνην, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀνατεθῆ ἡ φύλαξίς της. Ἐν συνεχείᾳ, ἡ Αἴθρα ἠκολούθησε τὴν Ἑλένην εἰς τὴν Τροίαν καὶ ἔγινε δούλη της. Μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς πόλεως, ἀνεγνωρίσθη μεταξὺ τῶν αἰχμαλώτων ἀπὸ τοὺς δύο ἐγγονούς της, τὸν Δημοφῶντα καὶ τὸν Ἀκάμαντα, καὶ ἀπηλευθερώθη. Ἐλέγετο ὅτι ἐν συνεχείᾳ ἡ Αἴθρα ηὐτοκτόνησε, μὴ δυναμένη νὰ ὑποφέρῃ τὴν θλῖψιν διὰ τὸν θάνατον τοῦ Θησέως.

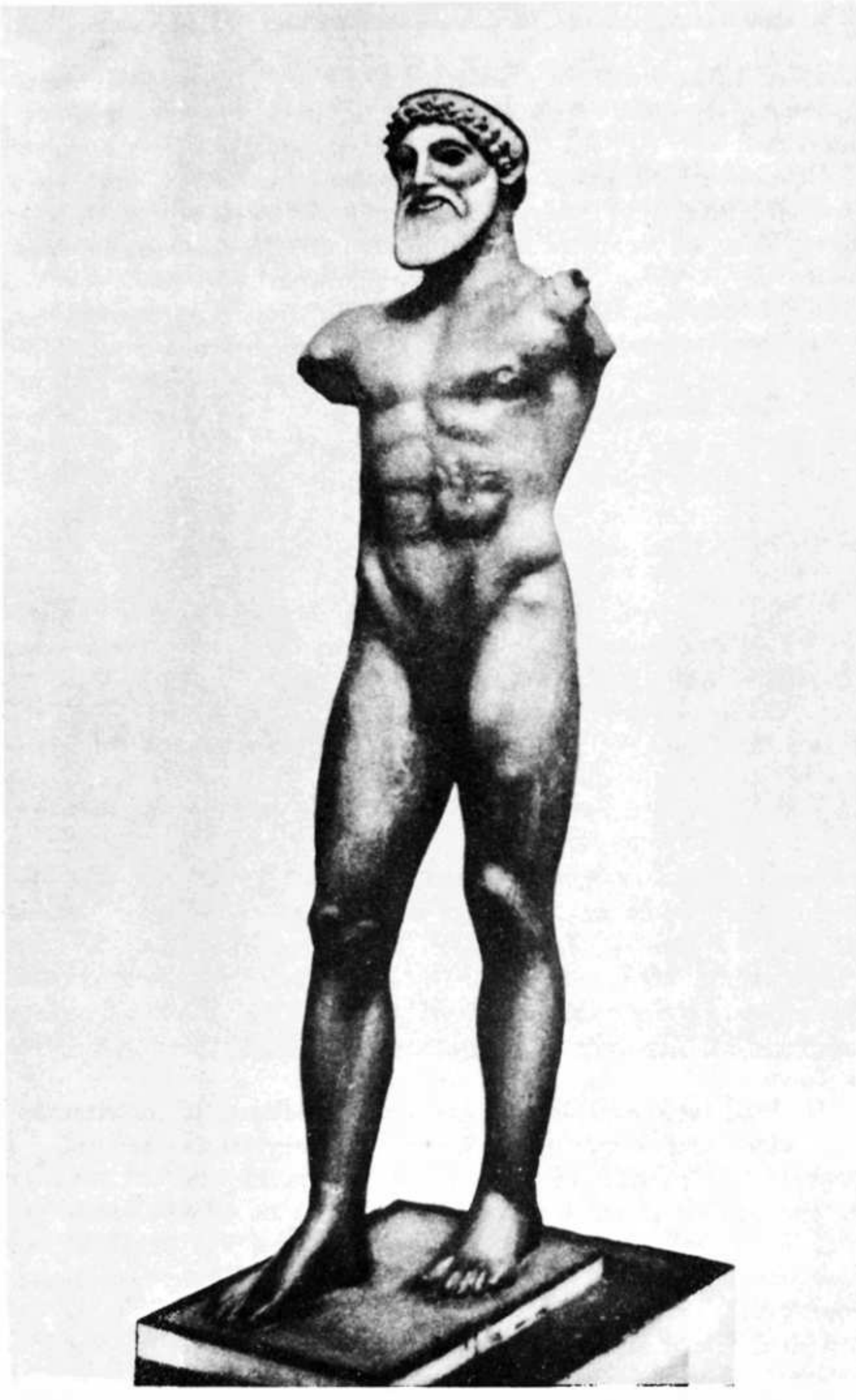
Ποσειδῶν καὶ Μελανίππη

Κόρη τοῦ Αἰόλου, ἡ Μελανίππη ἀπέκτησεν ἀπὸ τὸν Ποσειδῶνα τοὺς διδύμους Βοιωτὸν καὶ Αἴολον. Ὁ ἀπατηθείς, διὰ νὰ τὴν ἐκδικηθῇ, τῆς ἐξώρυξε τοὺς ὀφθαλμούς, διέταξε δὲ νὰ ἐγκαταλειφθοῦν ἔκθετοι οἱ δίδυμοι. Μία ἀγελὰς τοὺς ἐθήλασεν, ἐν συνεχείᾳ δὲ τοὺς εὑρῆκαν βοσκοὶ καὶ τοὺς ἐπῆραν μαζί τους. Ἔπειτα ἀπὸ ὀλίγον χρόνον, ἡ Θεανώ, σύζυγος τοῦ Μεταπόντου, βασιλέως τῆς Ἰκαρίας, ἐπειδὴ ἔβλεπεν ὅτι, λόγῳ τῆς στειρότητός της, θὰ τὴν ἐχώριζεν ὁ βασιλεύς, παρουσίασεν εἰς αὐτὸν τὰ δύο παιδιὰ τῆς Μελανίππης ὡς ἰδικά της.

Ὅταν, ἀργότερα, ἡ Θεανὼ ἀπέκτησε δικά της παιδιά, ἀπεφάσισε νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὰ ξένα, μὲ τὰ ὁποῖα κανεὶς δεσμὸς αἵματος δὲν τὴν συνέδεεν. Ὡς ὄργανα, εἰς τὸν σκοπόν της αὐτόν, ἐχρησιμοποίησε τὰ παιδιά της, ἀλλὰ εἰς τὸν ἀγῶνα μεταξὺ τῶν τεσσάρων νέων ὑπερίσχυσαν ὁ Βοιωτὸς καὶ ὁ Αἴολος. Ἀπὸ τὴν ἀπελπισίαν της, διὰ τὸν θάνατον τῶν πραγματικῶν παιδιῶν της, ἡ Θεανὼ ηὐτοκτόνησεν. Ἐν συνεχείᾳ, ὁ Βοιωτὸς καὶ ὁ Αἴολος, διὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τὴν τύφλωσιν τῆς μητέρας των, κατέσφαξαν τὸν πάππον των. Τέλος, κατόπιν ἐπεμβάσεως τοῦ Ποσειδῶνος, ἡ Μελανίππη ἀνέκτησε τὴν ὅρασιν καί, μὲ τὴν προτροπὴν τῶν υἱῶν της, ἔγινε σύζυγος τοῦ βασιλέως τῆς Ἰκαρίας.

Ποσειδῶν καὶ Μήστρα

Ὁ μῦθος τῆς Μήστρας ἢ Μήτρας δὲν εἶναι ὀλιγώτερον τραγικὸς ἀπὸ τὸν μῦθον τῆς Μελανίππης. Ἦτο κόρη τοῦ Ἐρυσίχθονος, Θεσσαλοῦ πρίγκιπος, ὁ ὁποῖος εἶχε προκαλέσει ἐναντίον του τὴν ὀργὴν τῆς Δήμητρας, διότι εἶχε τολμήσει νὰ κόψῃ μερικὰ δένδρα ἀπὸ ἓν δάσος ἀφιερωμένον εἰς τὴν θεάν. Πρὸς τιμωρίαν του, ἡ Δήμητρα τὸν κατεδίκασεν εἰς πεῖναν τὴν ὁποίαν τίποτε δὲν ἠμ-

Χαλκοῦν μικρὸν ἄγαλμα Ποσειδῶνος ἐκ Βοιωτίας.
('Εθνικὸν Μουσεῖον 'Αθηνῶν)

πορούσε νὰ καταπραΰνῃ. Ἔπειτα ἀπὸ ὀλίγον χρόνον ὁ Ποσειδῶν ἐρωτεύθη τὴν κόρην του Μήστραν καί, μετὰ τὴν ἐρωτικὴν ὁμιλίαν των, τῆς ἐχάρισε τὴν ἱκανότητα νὰ μεταμορφώνεται κατὰ βούλησιν εἰς ὅ,τιδήποτε. Ὁ Ἐρυσίχθων ἐπωφελήθη ἀπὸ αὐτό. Ἐπειδή, παρὰ τὴν πώλησιν ὅλης του τῆς περιουσίας, δὲν εἶχε λατορθώσει νὰ κατασιγάσῃ τὴν πεῖναν ποὺ τὸν ἐβασάνιζεν, ἐπώλησεν εἰς τὸ τέλος τὴν κόρην του. Αὐτή, μὲ τὴν ἱκανότητα ποὺ εἶχεν, ἄλλαζε διαρκῶς μορφὴν καὶ ἐπανήρχετο εἰς τὸν πατέρα της, ὁ ὁποῖος τὴν ἐπωλοῦσε πάλιν. Ἔγινε διαδοχικῶς, λέγει ὁ Ὀβίδιος, «φορβάς, ἔλαφος, δάμαλις, χωρὶς ἀποτέλεσμα ὅμως. Ὁ πατέρας της ἐπεινοῦσε διαρκῶς. Καὶ μολονότι εἶχε καταβροχθίσει τὰ πάντα, ἡ πεῖνά του συνεχῶς ἐμεγάλωνεν. Ἕως ὅτου, ὁ δυστυχής, ἄρχισε νὰ τρώγῃ τὰς ἰδίας του σάρκας!».

Ποσειδῶν καὶ Τυρώ. Πελίας καὶ Νηλεὺς

Ὁ Ὅμηρος ἀφηγεῖται λεπτομερῶς εἰς τὴν Ὀδύσσειαν τὸν μῦθον τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Τυροῦς. «Ἐρωτευμένη μὲ τὸν θεϊκὸ Ἐνιπέα, τὸν ὡραιότερο ποταμὸ τῆς γῆς, ἡ Τυρώ, τῆς ἄρεσε νὰ περιπλανᾶται στὶς γελαστὲς ὄχθες του. Ἔξαφνα, στὶς ἐκβολὲς τοῦ ὡραίου ποταμοῦ, ὁ Ποσειδῶν βγῆκε ἀπὸ τὴ θάλασσα, παίρνοντας τὴ μορφὴ τοῦ Ἐνιπέως. Ἕνα γαλανὸ κῦμα, ψηλὸ σὰν βουνό, λύγισε τὴν κορυφή του καὶ σκέπασε τὸ θεὸ καὶ τὴ νεαρὴ θνητή. Ὁ Ποσειδῶν ἔλυσε τότε τὴν παρθενικὴ ζώνη της καὶ σκόρπισε ἐπάνω της γλυκὸν ὕπνο. Καὶ ἔπειτα, ἀφοῦ ἱκανοποίησε τὴν ἐπιθυμία του, ἔσφιξε τὸ χέρι τῆς Τυροῦς καὶ τῆς εἶπε: «Γυναίκα, νὰ χαίρεσαι γιὰ τὸν ἔρωτά μου. Ὁ ἔρωτας τῶν θεῶν δὲν εἶναι ποτὲ στεῖρος. Μέσα στὸν χρόνο θ' ἀποκτήσῃς δυὸ ὡραῖα παιδιά. Θρέψε τα καὶ μεγάλωσέ τα. Καὶ τώρα, πήγαινε στὸ σπίτι σου καὶ πρόσεξε: μὴν πῇς τὸ ὄνομά μου. Εἶμαι ὁ πανίσχυρος Ποσειδῶν».

Ἡ Τυρὼ ἐγέννησε δίδυμα καί, ὅπως συνέβαινε μὲ τὰ περισσότερα νόθα παιδιὰ τοῦ Ποσειδῶνος, τὰ ἐγκατέλειψε ἔκθετα. Τὰ ἐθήλασε μία φορβάς, κατὰ τοὺς μέν, μία σκύλα, κατ' ἄλλους. Τὸ ἓν ἀπὸ τὰ δύο τὸ ἐπλήγωσεν εἰς τὸ πρόσωπον μὲ τὴν ὁπλήν του ἕνας ἵππος, καὶ δι' αὐτὸ ὠνομάσθη Πελίας ἀπὸ τὸν ὑπηρέτην ποὺ εὑρῆκε τὰ ἔκθετα καὶ τὰ ἐπῆρε μαζί του. Ὁ ἀδελφός του ὠνομάσθη Νηλεύς.

Καὶ οἱ δύο ἀνετράφησαν, ὡς ἐλέγετο, ἀνάμεσα εἰς τὰ κοπάδια τῶν θεσσαλικῶν ἵππων καὶ ἔγιναν σπουδαῖοι ἱππεῖς. Ὅταν ἐμεγάλωσαν, ἐπανεῦρον τὴν μητέρα των, ἡ ὁποία εἰς τὸ πατρικὸ σπίτι εἶχε παραγκωνισθῆ ἀπὸ τὴν σκληρόκαρδην μητρυιάν της Σι-

δηρὼ καὶ κατεδικάσθη νὰ ἐκτελῇ δουλικὰς ἐργασίας, καὶ τὴν ἀπηλευθέρωσαν. Τὴν δὲ Σιδηρώ, τὴν κατακρεούργησαν, μολονότι εἶχε καταφύγει ὡς ἱκέτις εἰς τὸν βωμὸν τῆς Ἥρας.

Ἔπειτα ἀπὸ κάποιαν φιλονεικίαν, οἱ δύο ἀδελφοὶ ἐχωρίσθησαν. Ὁ Πελίας ἔμεινεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Ἀπέκτησεν ἕνα υἱόν, τὸν Βίαντα, καὶ τέσσαρας θυγατέρας, ἡρωίδας μύθων καὶ αὐτάς, τὰς Πεισιδίκην, Πελοπείαν, Ἱπποθόην καὶ Ἄλκηστιν. Ὑπῆρξε δὲ ὁ Πελίας, ὁ ὑποκινητὴς τῆς ἐκστρατείας τῶν Ἀργοναυτῶν.

Ποσειδῶν, Ἀθηνᾶ και Ἑρμῆς.
(Μελανόμορφος ἀγγειογραφία)

Ἕνας χρησμὸς τοῦ εἶχε προείπει ὅτι ἕνας ἄνθρωπος, ποὺ θὰ ἐφοροῦσεν ἓν μόνον σανδάλιον, θὰ τοῦ ἔπαιρνε τὸ βασίλειόν του. Κάποτε λοιπόν, ποὺ εἶχεν ὀργανώσει ἑορτὰς πρὸς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος, ἐκάλεσεν εἰς αὐτὰς καὶ τὸν Ἰάσονα. Αὐτός, ὅμως, ἐνῷ διήρχετο τὸν ποταμὸν Ἄναυρον, ἔχασε τὸ ἓν ἀπὸ τὰ σανδάλιά του καὶ παρουσιάσθη ἐνώπιον τοῦ Πελίου μονοσάνδαλος.

Ὁ Πελίας, εἰς τὸν ὁποῖον τὸ πρᾶγμα ἔκαμεν ἐντύπωσιν, τὸν ἠρώτησε τότε τί θὰ ἔκαμνεν ἂν εἶχεν ἐνώπιόν του κάποιον, ὁ ὁποῖος, σύμφωνα μὲ τὸν χρησμόν, θὰ τὸν ἐσκότωνεν. Ὁ Ἰάσων ἀπήντησεν

ὅτι θὰ «τὸν ξεφορτωνόταν», ἐπιβάλλων εἰς αὐτὸν νὰ ἐκστρατεύσῃ εἰς τὴν Κολχίδα πρὸς κατάκτησιν τοῦ χρυσομάλλου δέρατος, τὸ ὁποῖον ἐφρουροῦσεν ἕνας τρομερὸς δράκων. Ὡς γνωστόν, τὸ ἔργον αὐτὸ ἀνετέθη εἰς τὸν ἴδιον τὸν Ἰάσονα.

Ὅταν, μετὰ τέσσαρας μῆνας, ἐπέστρεψεν ἀπὸ τὴν Κολχίδα, ὁ Ἰάσων ἀνέθεσεν εἰς τὴν Μήδειαν τὴν ἐκδίκησίν του ἐναντίον τοῦ Πελίου. Ἡ μάγισσα ἐπῆγε τότε εἰς τὸ βασιλικὸν ἀνάκτορον καὶ εἶπεν εἰς τὰς θυγατέρας του ὅτι ἐγνώριζεν ἕνα μέσον, ποὺ θὰ ἔκαμνε πάλιν νέον τῶν πατέρα των. Πρὸς τοῦτο ἀρκοῦσε νὰ τὸν τεμαχίσουν καὶ κατόπιν νὰ τὸν βράσουν. Μία δοκιμὴ μὲ γηραλέον κριὸν ἔπεισε τὰς δυστυχεῖς νέας. Φυσικά, ὅταν τὸ ἔγκλημα ἐξελέσθη, ὁ Ἰάσων καὶ ἡ Μήδεια ἐγκατέλειψαν τὴν σκηνήν.

Ὁ Νηλεὺς ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Μεσσηνίαν, ἵδρυσε τὴν Πύλον καί, ἀπὸ τὸν γάμον του μὲ τὴν Χλωρίδα, ἀπέκτησε δώδεκα υἱοὺς ὧν μεταξὺ τὸν Νέστορα, τὸν Χρομίον καὶ τὸν Περικλύμενον, καὶ μίαν κόρην, τὴν Πηρώ. Ὅταν ὁ Ἡρακλῆς τοῦ ἐζήτησε νὰ τὸν ἀποκαθάρῃ ἀπὸ τὸν φόνον τοῦ Εὐρύτου, ἠρνήθη. Ἔξαλλος ἀπὸ αὐτὸ ὁ Ἡρακλῆς, τὸν ἐφόνευσε καθὼς καὶ τοὺς υἱούς του, πλὴν τοῦ Νέστορος.

Μεγάλην δυσκολίαν συνήντησεν ὁ Ἡρακλῆς εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Περικλυμένου, «προνομιούχου θνητοῦ, στὸν ὁποῖον ὁ Ποσειδῶν εἶχε χαρίσει τὰ πολυτιμότερα δῶρα. Πότε τὸν ἔβλεπες ἀετό, πότε—πρᾶγμα ἀξιοθαύμαστο—γινόταν μυρμήγκι. Ἄλλοτε μετεμορφώνετο σὲ μέλισσα καὶ μερικὲς φορὲς σὲ τρομερὸ φαρμακερὸ φίδι. Τέλος, ἔπαιρνε χίλιες μορφές, ποὺ εἶναι ἀδύνατο νὰ περιγραφοῦν. Ἡ Ἀθηνᾶ, ὅμως, ἐβοήθησε τὸν Ἡρακλέα νὰ νικήσῃ ὅλες αὐτὲς τὶς δυσκολίες».

Σύμφωνα μὲ μερικοὺς συγγραφεῖς, ὁ Περικλύμενος συνεθλίβη ἀπὸ τὸν ἐχθρόν του ὅταν, μεταμορφωμένος εἰς μυῖγα, ἑτοιμάζετο νὰ τὸν τσιμπήσῃ. Ἄλλοι λέγουν ὅτι εὑρῆκε τὸν θάνατον ἐνῷ εἶχε τὴν μορφὴν τοῦ ἀετοῦ. Τέλος, σύμφωνα μὲ ἄλλον μῦθον, ὁ υἱὸς τοῦ Νηλέως, ἀφοῦ ἐπήδησεν ἐπάνω εἰς τὸν ἄξονα τοῦ ἅρματος τοῦ Ἡρακλέους, τὸν ἐπροκάλεσεν εἰς ἀγῶνα καὶ ἔπεσε νεκρός, κτυπημένος μὲ βέλος ἀπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Διός.

Ποσειδῶν καὶ Ἀστυπάλαια

Θῦμα τοῦ πάθους τοῦ Ποσειδῶνος ἡ Ἀστυπάλαια, κόρη τοῦ Φοίνικος, ἀπέκτησεν ἀπὸ τὸν θεὸν τῆς θαλάσσης τὸν Ἀγκαῖον, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸν Ἀπολλόδωρον, ἵδρυσε τὴν πόλιν Σάμον. Ἦτο, λέγει ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεύς, ὁ ἰσχυρότερος ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἀργοναύτας, «καὶ γι' αὐτὸ τὸν εἶχαν βάλει στὰ μεσαῖα κουπιά».

Ὑπῆρξεν ἥρως μιᾶς περιπετείας, ἡ ὁποία ἀξίζει ν' ἀναγραφῇ, διότι ἀπὸ αὐτὴν προῆλθε μία γνωστοτάτη ἀρχαία παροιμία. Ὁ Ἀγκαῖος εἶχε φυτεύσει ἀμπελῶνα, ἐπέβαλλε δὲ βαρυτάτους ὅρους ἐργασίας εἰς τοὺς δούλους του, ποὺ ἀπησχολοῦντο εἰς τὴν καλλιέργειάν του.

Ἕνας ἀπὸ αὐτούς, ἀγανακτισμένος, τοῦ εἶπε μίαν ἡμέραν ὅτι δὲν θὰ ἔπινε κρασὶ ἀπὸ τὸν ἀμπελῶνα ἐκεῖνον. Ὅταν, ἔπειτα ἀπὸ καιρόν, τὸ πρῶτον κρασὶ ἦτο ἕτοιμον, ὁ Ἀγκαῖος ἐκάλεσε τὸν δοῦλον του, τὸν διέταξε νὰ γεμίσῃ ἕνα ποτήρι καί, ὅταν τὸ ἐπῆρε εἰς τὰ χέρια, τοῦ ὑπενθύμισε τὴν προφητείαν του. Ὁ δοῦλος τοῦ ἀπήντησε: «μεταξὺ κύλικος καὶ χειλέων πολλὰ πέλει» (πολλὰ ἠμποροῦν νὰ συμβοῦν ὥσπου νὰ πάῃ τὸ ποτήρι στὰ χείλη»). Πράγματι, τὴν στιγμὴν ἐκείνην εἰδοποίησαν τὸν Ἀγκαῖον ὅτι τεράστιος ἀγριόχοιρος κατέστρεφε τὸν ἀμπελῶνά του. Ὁ

Ὁ Ποσειδῶν ἐπὶ θαλασσίου ἵππου. (Μελανόμορφος ἀγγειογραφία)

υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος ἐγκατέλειψεν ἀμέσως τὸ ποτήρι του, ἔτρεξε πρὸς καταδίωξιν τοῦ ἀγριοχοίρου καὶ εὐρῆκε τὸν θάνατον ἀπὸ αὐτόν.

Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀναφέρουν πολλὰ ἀκόμη ὀνόματα θυμάτων τοῦ ἐρωτικοῦ πάθους τοῦ Ποσειδῶνος. Ἐπαναλαμβάνεται δὲ καὶ ἐδῶ τὸ ἴδιον φαινόμενον, ποὺ εἴχαμεν διαπιστώσει προκειμένου περὶ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ἄλλων θεοτήτων.

Ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ των νὰ ἔχουν θεϊκὴν καταγωγήν, πολλαὶ φυλαὶ καὶ οἰκογένειαι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἰσχυρίζοντο ὅτι ὁ θεὸς τῆς θαλάσσης εἶχε τιμήσει μίαν ἀπὸ τὰς προγόνους των. Ὁ υἱὸς ποὺ εἶχε γεννηθῆ ἀπὸ τὴν ἕνωσιν μὲ τὸν θεόν, ἦτο ὁ πραγματικὸς πρόγονός των, πρᾶγμα ποὺ ἐπιστοποιοῦσεν ὅτι αἱ φυλαὶ καὶ αἱ οἰκογένειαι αὐταὶ ἦσαν ἀρχαιόταται. Χῶραι καὶ πόλεις εἶχαν λάβει τὸ ὄνομά των ἀπὸ υἱοὺς τοῦ Ποσειδῶνος, ποὺ εἶχαν γεννηθῆ ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας: Ὁ Βύζας ἵδρυσε τὸ Βυζάντιον

καὶ ὁ Δυρράχιος τὸ Δυρράχιον τῆς Ἰλλυρίας. Ὁ Δελφὸς εἶχε δώσει τὸ ὄνομά του εἰς τὴν πόλιν τῶν Δελφῶν. Εἰς τὴν Ρόδον, ἡ πόλις Ἰαλυσὸς εἶχεν ὀνομασθῆ οὕτως ἀπὸ ἕνα υἱὸν τοῦ Ποσειδῶνος. Οἱ δὲ ἐπώνυμοι ἥρωες τῆς νήσου Καλαυρίας καὶ τῆς Φωκίδος, ὁ Καλαύριος καὶ ὁ Φῶκος, εἶχαν γεννηθῆ καὶ οἱ δύο ἀπὸ τοὺς ἔρωτας τοῦ θεοῦ τῆς θαλάσσης.

II. ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑΙ ΚΑΙ ΛΑΤΡΕΙΑΙ ΤΟΥ ΠΟΣΕΙΔΩΝΟΣ

Ὁ Ποσειδῶν, θεὸς τοῦ ὑγροῦ στοιχείου

Τὸ καθαυτὸ βασίλειον τοῦ Ποσειδῶνος εἶναι ἡ θάλασσα. Ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι θεοί, ἀναβαίνει καὶ μένει εἰς τὸν Ὄλυμπον, συνήθης διαμονή του ὅμως εἶναι, κατὰ τὸν Ὅμηρον, οἱ Αἰγαί, ὅπου, εἰς τὰ βάθη τῆς ἀβύσσου, ἐγείρονται τὰ αἰώνια καὶ θαυμάσια ἀνάκτορά του, ἀπαστράπτοντα ἀπὸ χρυσόν. Ὁ Ποσειδῶν, λέγει ὁ ποιητής, «μπαίνει στὸ παλάτι του, ζευγνύει τὰ ἄλογά του ποὺ τρέχουν τόσο γρήγορα καὶ ἔχουν χάλκινα πόδια καὶ χρυσῆ χαίτη, παίρνει στὰ χέρια τὸ μαστίγιό του, ἀνεβαίνει στὸ ἅρμα του καὶ ὁρμᾷ ἐπάνω στὰ κύματα. Τὰ θαλάσσια τέρατα ἀναγνωρίζουν τὸν κύριό τους, βγαίνουν ἀπὸ τὶς φωλιές τους καὶ πηδοῦν μὲ χαρά. Ἡ θάλασσα ἀνοίγει γιὰ νὰ περάση ὁ θεός, τὰ ἄλογά του πετοῦν, καί, κάτω ἀπὸ τὸ ἅρμα, οὔτε μία σταγόνα δὲ βρέχει τὸν χάλκινο ἄξονα».

Αὐτὸ ποὺ κάμνει ἀμέσως ἐντύπωσιν ἀπὸ τὸν χαρακτῆρα τοῦ Ποσειδῶνος ὡς κυριάρχου τῆς θαλάσσης, εἶναι ἡ **βιαιότης** του, ἡ ἀγριότης του, ποὺ συχνὰ ἐκδηλώνεται μὲ φοβεροὺς **κατακλυσμούς**. Εἰς τὴν Ὀδύσσειαν, τὸν βλέπομεν νὰ παίρνη τὴν τρίαινάν του, νὰ ἀναταράσση τὰ κύματα, νὰ ἐξαπολύη ὅλους τοὺς ἀνέμους, νὰ προκαλῆ θυέλλας. «Σκοτεινὰ σύννεφα σκεπάζουν συγχρόνως τὴ θάλασσα καὶ τὶς ἀκτές, ἡ νύχτα πέφτει ἀπὸ τὸν οὐρανὸ στὴ γῆ. Ὁ Εὖρος καὶ ὁ Νότος συγκρούονται μὲ τὸν βίαιο Ζέφυρο καὶ τὸν ὁρμητικὸ Βορρᾶ καὶ ξεσηκώνουν πελώρια κύματα».

«Ὅπως», λέγει ἀκόμη ὁ Ὅμηρος, «τὸ γρήγορο γεράκι χυμᾶ ἐπάνω ἀπὸ κάποιον ἀπότομο βράχο πρὸς τὴν πεδιάδα, κυνηγώντας ἕνα πουλάκι, ἔτσι ὁρμᾶ ὁ θεός».

Εἴδαμεν προηγουμένως πῶς ὁ Ποσειδῶν ἐκδηλώνει τὴν ὀργήν του, προκαλῶν τὴν ἐμφάνισιν θαλασσίων τεράτων ποὺ σκορπίζουν τὸν τρόμον μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Φοβερὰ εἶναι ἡ μοῖρα ἐκείνων ποὺ ἡ ὀργὴ τοῦ θεοῦ τοὺς εὑρίσκει εἰς τὴν θάλασσαν. Ἐπειδὴ εἶχε σκοτώσει τὸν γίγαντα Πολύφημον, υἱὸν τοῦ Ποσειδῶνος, ὁ Ὀδυσσεὺς κατεδικάσθη νὰ περιπλανᾶται ἐπὶ πολλὰ χρό-

νια εἰς τὴν θάλασσαν, ἀπειλούμενος κάθε στιγμὴν νὰ πνιγῇ. Ὁ Αἴας, ἀφοῦ διέφυγε τὸν κίνδυνον, εἶχε τὴν ἀτυχῆ ἰδέαν νὰ φωνάξῃ: «Ναί, κι ἂν δὲν τὸ θέλανε οἱ θεοί, ἐγὼ γλύτωσα ἀπὸ τὴ θάλασσα». Δὲν ἐχρειάζετο περισσότερον διὰ νὰ τὸν ἐξοντώσῃ ὁ ὠργισμένος Ποσειδῶν.

Κατὰ τὴν κατεδάφισιν τοῦ τείχους ποὺ ἐπροστάτευε τὸν ἑλληνικὸν στόλον πρὸ τῆς Τροίας, «ὁ ἴδιος ὁ Ποσειδῶν, μὲ τὴν τρίαινα στὸ χέρι, ὡδήγησε τὰ κύματα καὶ ἔκαμε νὰ κυλήσουν στὴ θάλασσα οἱ βράχοι καὶ τὰ πελώρια δοκάρια, στὰ ὁποῖα οἱ Ἕλληνες, μὲ τόσους κόπους, εἶχαν στήσει τὰ θεμέλια. Τὸ τεῖχος, σὲ λίγο, ἦλθε στὸ ἴδιο ὕψος μὲ τὸ ρεῦμα τοῦ γρήγορου Ἑλλησπόντου

Ποσειδῶν μεθ' ἅρματος ἵππων ὑποπτέρων, Ἑρμῆς καὶ ἄλλαι θεότητες.
(Μελανόμορφον ἀγγεῖον)

καὶ ἡ ἄμμος, σκεπάζοντάς το, ἐξαφάνισε διὰ παντὸς τὰ ἴχνη του».

Ἕνας λαός, ὅμως, τόσο λεπτὸς ὅπως οἱ Ἕλληνες, δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἀρνηθῇ εἰς τὸν θεὸν τῆς θαλάσσης ἓν μέρος, ὁσονδήποτε μικρόν, ἀπὸ τὴν καλὴν διάθεσιν ἀπέναντι τῶν ἀνθρώπων, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὰς ἄλλας θεότητας τοῦ Ὀλύμπου. Ἡ θάλασσα δὲν εἶναι πάντοτε φουρτουνιασμένη, οἱ ναῦται δὲν εἶναι πάντοτε ὑποχρεωμένοι νὰ ἀγωνίζωνται κατὰ τῶν ἐξαγριωμένων κυμάτων. Ὁ Ποσειδῶν, ὅπως εἶπεν ὁ Bouché-Leclercq, «ἐξαπολύει τὴν θύελλαν, ὅταν τοῦ ἀρέσῃ· ἀλλὰ ὅταν ἡ θάλασσα γαληνεύῃ καὶ οἱ ἀφροὶ τῶν κυμάτων ἐξαφανίζωνται, ὅταν οἱ ἄνεμοι σταματοῦν καὶ τὰ δελφίνια παίζουν στὰ γαλανὰ νερά, ὁ Ἕλλην πιστεύει ὅτι κάποια πνευματικὴ ὀντότης κρατεῖ τὰ ἡνία καὶ ὅτι

καὶ τὰ βιαιότερα φυσικὰ φαινόμενα ἔχουν κάποιο μέτρον καὶ νόμους. Ὁ Ποσειδῶν γίνεται τότε «ἀσφάλιος» (αὐτὸς ποὺ στηρίζει τὰ θεμέλια τῆς γῆς) ἡ μορφή του γαληνεύει· ἐνθυμεῖται πάλιν, θὰ ἔλεγε κανείς, ὅτι ἡ ὡραία Ἀφροδίτη ἐγεννήθη εἰς τὸ βασίλειόν του».

Ὁ Ἀχιλλεὺς πιστεύει εἰς τὴν καλὴν θέλησιν τοῦ θεοῦ καὶ λέγει εἰς τὸν Ὀδυσσέα: «Ἂν ὁ Ποσειδῶν μᾶς χαρίση καλὸ ταξίδι, θὰ φθάσωμεν μετὰ τρεῖς μέρες στὶς εὔφορες ἀκτὲς τῆς Φθίας». Ἐξ ἄλλου, εἴδαμεν προηγουμένως πῶς ὁ Ζεύς, κατὰ τὴν ἀπαγωγὴν τῆς Εὐρώπης, ἐπέρασε θριαμβευτικῶς τὴν θάλασσαν, τῆς ὁποίας ὁ Ποσειδῶν εἶχε καταπραΰνει τὰ κύματα. Διὰ νὰ ἠμπορέση ἡ Λητὼ νὰ γεννήση τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἄρτεμιν, ὁ θεὸς τῆς θαλάσσης ἐσκέπασεν, ὡσὰν μὲ στέγην, τὴν νῆσον Ὀρτυγίαν, κατόπιν δὲ τὴν ἔκαμε νὰ ἀναδυθῆ ἀπὸ τὰ κύματα.

Βεβαίως, ὁ Ποσειδῶν ἦτο ἡ αἰτία τῶν ναυαγίων, συνέβαινε ὅμως μερικοὶ ναυτικοὶ νὰ σώζωνται ὡς ἐκ θαύματος ἀπὸ μεγάλους κινδύνους, πολλάκις δὲ νὰ ἀπομακρύνουν οἱ Τρίτωνες τὰ πλοῖα ἀπὸ τοὺς βράχους, ἐπάνω εἰς τοὺς ὁποίους ἐκινδύνευαν νὰ συντριβοῦν. Ὁ Ποσειδῶν, μάλιστα, θὰ δώση ἀργότερα εἰς τοὺς Διοσκούρους τὴν ἱκανότητα νὰ κατευνάζουν τὰ κύματα.

Ἀπόλυτος κύριος τῆς θαλάσσης, τίποτε δὲν ἀφήνει νὰ γίνεται εἰς τὸ βασίλειόν του χωρὶς τὴν ἄδειάν του. Κρατεῖ εἰς χεῖράς του τὴν τύχην τῶν πλοίων ποὺ ταξιδεύουν καὶ δι' αὐτὸ εἶναι θεὸς τῶν ναυτικῶν. Ἂν οἱ Ἕλληνες κατώρθωσαν νὰ φθάσουν εἰς τὰς ἀκτάς, ἐνώπιον τῶν ὁποίων ὑψώνοντο τὰ τείχη τῆς Τροίας, αὐτὸ ἔγινε διότι ὁ Τρὼς ἱερεὺς τοῦ Ποσειδῶνος δὲν προσέφερεν εἰς αὐτὸν θυσίαν, διὰ νὰ ἐμποδίση τὴν ἀποβίβασιν τοῦ ἐχθροῦ. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐλιθοβολήθη καὶ εἰς τὴν θέσιν του ὁ Λαοκόων, ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος, ἔλαβε ἐντολὴν νὰ θυσιάση ταῦρον εἰς τὸν θεὸν τῆς θαλάσσης.

Τὸ πλοῖον «Ἀργώ», ποὺ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Ἀργοναύτας νὰ ἐκπληρώσουν ἐπιτυχῶς τὴν ἀποστολήν των, ἀφιερώθη εἰς τὸν Ποσειδῶνα ἐν Κορίνθῳ. Προτοῦ ἀρχίσουν ἕνα ταξίδι ἢ διὰ νὰ ἔχη πλουσίαν ἀπόδοσιν ἡ ἁλιεία, προσέφεραν θυσίαν εἰς τὸν θεὸν τῆς θαλάσσης, προσηύχοντο εἰς αὐτὸν καὶ διετύπωναν ὑποσχέσεις πρὸς αὐτὸν διὰ τὴν περίπτωσιν ἐπιτυχίας. Ἐκεῖνοι ποὺ ἐπεδίδοντο εἰς τὴν ἁλιείαν τοῦ τόνου, τοῦ ἐζητοῦσαν νὰ προστατεύση τὰ δίκτυά των ἀπὸ τὰ σχισίματα ποὺ προξενοῦν τὰ μεγάλα ψάρια· τοῦ προσέφεραν, δι' αὐτό, τὰ πρῶτα ἁλιεύματα, εἰς δὲ τὴν Κέρκυραν ἐθυσίαζαν εἰς αὐτὸν ταῦρον. Εἰς ἄλλα μέρη ἐξέφραζαν τὰς εὐχαριστίας των πρὸς τὸν Ποσειδῶνα ὅταν ἔρριπτεν ἀπὸ τὴν θάλασσαν εἰς τὰς ἀκτὰς τὰ φύκη.

Ὅταν οἱ Ἕλληνες, ἀφοῦ ἔγιναν ναυτικὴ δύναμις, μετέφεραν τὸν πόλεμον εἰς τὴν θάλασσαν, ἀπέδωσαν εἰς τὸν Ποσειδῶνα τὰς μεγάλας νίκας των, ἰδίᾳ ἐκείνας ποὺ ἐπέτυχαν κατὰ τοὺς μηδικοὺς πολέμους. Μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ περσικοῦ στόλου ὑπὸ θυέλλης, τοῦ ἀπένειμαν τὴν ἐπωνυμίαν «σωτήρ».

Μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ Ξέρξου εἰς τὴν Σαλαμῖνα, οἱ νικηταὶ προσέφεραν εἰς τὸν Ποσειδῶνα μίαν φοινικικὴν τριήρη εἰς τὸ Σούνιον καὶ μίαν εἰς τὴν Κόρινθον. Πεπεισμένοι ὅτι χάρις εἰς τὸν Ποσειδῶνα ἐνίκησαν εἰς τὰς Πλαταιάς, οἱ Ἕλληνες ἀνήγειραν πρὸς τιμήν του ἄγαλμα κολοσσιαῖον. Κατὰ δὲ τὸν Αἰσχύλον, ἡ ἧττα

Ποσειδῶν, Ἀμφιτρίτη, θαλάσσιοι δαίμονες.
(Μαρμάρινον ἀνάγλυφον ἐν Μονάχῳ)

τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν ὠφείλετο εἰς τὴν ἀχαλίνωτον ἔπαρσίν του, ἡ ὁποία τὸν ὤθησε νὰ δυσαρεστήσῃ τοὺς θεοὺς καὶ ἰδιαιτέρως τὸν Ποσειδῶνα.

Ὁ Ποσειδῶν, θεὸς γήινος

Ἡ δραστηριότης τοῦ Ποσειδῶνος δὲν περιωρίζετο μόνον εἰς τὴν θάλασσαν. Ἓν ἀπὸ τὰ ἐπίθετα ποὺ συχνότερα συνοδεύει τὸ ὄνομά του εἶναι τὸ «σεισίχθων» (αὐτὸς ποὺ τραντάζει τὴν γῆν). «Ἡ ἁπλοϊκὴ ἀντίληψις ὅτι τὰ φοβερὰ φαινόμενα, ἡ τρικυμία καὶ οἱ σεισμοί, συνεδέοντο μεταξύ των, κατέληγεν εἰς τὴν πίστιν ὅτι εἰς ὠθήσεις τῆς χειρὸς τοῦ Ποσειδῶνος ὠφείλοντο καὶ ἡ ἐξέγερσις τῶν θαλασσίων κυμάτων καὶ ἡ δημιουργία τῶν κυμάνσεων

τοῦ στερεοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς (τῶν σεισμῶν), ποὺ κάμνουν νὰ τρέμη τὸ ἔδαφος καὶ γεμίζουν ἀπὸ ἀπελπισίαν τὴν ψυχὴν τῶν ἀνθρώπων» (Bouché-Leclercq). Τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι ἐκπληκτικὸν εἰς χώραν, ὅπως ἡ Ἑλλὰς καὶ αἱ γειτονικαὶ νῆσοι, ποὺ ὑποφέρουν ἀπὸ σεισμικὰς δονήσεις καὶ ἡφαιστειακὰς ἐκδηλώσεις. Τὸ 464 π. Χ. ἡ Σπάρτη κατεστράφη σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ σεισμόν. Ἐθεωρήθη, τότε, ὅτι τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ Ποσειδῶνος. Πράγματι, εἵλωτες, καταγόμενοι ἀπὸ τοὺς ἰθαγενεῖς πληθυσμούς, τοὺς ὁποίους οἱ Σπαρτιᾶται εἶχαν καταδικάσει εἰς τὴν σκληροτέραν δουλείαν, εἶχαν καταφύγει εἰς τὸν παρὰ τὸ Ταίναρον ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος. Κατὰ διαταγήν, ὅμως, τῶν ἐφόρων, οἱ δυστυχισμένοι εἵλωτες ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τὸν ναὸν διὰ τῆς βίας καὶ ἐσφάγησαν. Ἡ ἀσέβεια αὐτὴ ὀλίγον ἔλειψε, κατὰ τὰς τότε ἀντιλήψεις, νὰ ἐπιφέρη τὴν καταστροφὴν τῆς Σπάρτης.

Ὅταν τὸ 373 π. Χ. σεισμὸς καὶ μέγα παλιρροιακὸν κῦμα κατέστρεψαν τὰς δύο πόλεις Ἑλίκην καὶ Βοῦραν, ἀπέδωσαν ἐπίσης τὸ γεγονὸς εἰς τὴν ἐκδίκησιν τοῦ Ποσειδῶνος. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐλέγετο ὅτι, κατ' ἐντολὴν τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν, οἱ Ἴωνες τῆς Ἀσίας εἶχαν ἔλθει νὰ ζητήσουν ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν δύο ὡς ἄνω πόλεων ἀντίγραφον τοῦ ἀγάλματος τοῦ θεοῦ, τοῦ ὁποίου ἤθελαν νὰ εἰσαγάγουν τὴν λατρείαν εἰς τὴν χώραν των. Οἱ κάτοικοι, ὅμως, τῆς Ἑλίκης καὶ τῆς Βούρας, ὄχι μόνον ἀπέρριψαν τὴν αἴτησιν ἀλλὰ καὶ ἡμπόδισαν τοὺς ἀπεσταλμένους τῶν Ἰώνων νὰ προσφέρουν θυσίαν εἰς τὸν θεὸν τῆς θαλάσσης. Ἐκδικούμενος ὁ Ποσειδῶν ἐξηφάνισεν ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς ἀμφοτέρας τὰς πόλεις.

Ὅταν, τὸν δεύτερον αἰῶνα, ἡ νῆσος Ἱερὰ ἀνεδύθη αἰφνιδίως ἀπὸ τὰ κύματα μεταξὺ Θήρας καὶ Θηρασίας, τὸ γεγονὸς ἐθεωρήθη ὡς ἀποτέλεσμα τῆς βουλήσεως τοῦ Ποσειδῶνος. Οἱ Ρόδιοι ἔσπευσαν ἀμέσως νὰ ἀφιερώσουν ναὸν εἰς τὸν Ποσειδῶνα ἀσφάλιον (ποὺ στηρίζει τὰ θεμέλια τῆς γῆς). Ἐπίστευαν ἄλλωστε ὅτι καὶ ἡ ἰδική των περιοχὴ καὶ ἄλλαι ἀκόμη ὤφειλαν τὴν γέννησίν των εἰς σεισμούς.

Ἡ ἐπενέργεια τοῦ Ποσειδῶνος ἦτο ἀναμφισβήτητος διὰ τοὺς Ἕλληνας εἰς πολλὰ μέρη τῆς χώρας. Αὐτὸς μὲ ἓν κτύπημα τῆς τριαίνης του εἶχεν ἀνοίξει τὴν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν, πρᾶγμα ποὺ ἐπέτρεψε νὰ ἀποσυρθοῦν τὰ ὕδατα καὶ νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ εὐημερία τῆς περιοχῆς. Ὅλα τὰ στενά, ποὺ χωρίζουν τὴν νῆσον Λέσβον ἀπὸ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὁ Εὔριπος ποὺ ἐκτείνεται μεταξὺ τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, τὸ στενὸν τῆς Μεσσήνης,

μεταξὺ 'Ιταλίας καὶ Σικελίας, ἦσαν, εἰς τὴν φαντασίαν τῶν 'Ελλήνων, ἔργα τοῦ Ποσειδῶνος.

'Ο Ὅμηρος περιγράφει τὸν θεόν, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, κατὰ τρόπον πολὺ ἔντονον: «'Ο Ποσειδῶν κάνει τὴν ἀπέραντη γῆ νὰ τρέμῃ. Τραντάζει συγχρόνως τὶς ψηλὲς κορυφὲς τῶν βουνῶν, τὴν Ἴδη ἀπὸ τὴν κορυφὴ ὥς τὶς ρίζες, τὴν πόλη τῶν Τρώων καὶ τὰ πλοῖα τῶν 'Ελλήνων. 'Ο βασιλεὺς τῶν νεκρῶν, ὁ Ἅδης, στὰ ὑπόγεια ἀνάκτορά του, τρομάζει· πηδᾷ ἀπὸ τὸν θρόνο του ξεφωνίζοντας· γιατὶ φοβᾶται μήπως τὰ τρομερὰ κτυπήματα τοῦ Ποσειδῶνος μισοανοίξουν τὴ γῆ καὶ κάμουν φανερὴ σὲ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους τὴ φρικτὴ χώρα τοῦ ἐρέβους, ποὺ καὶ οἱ θεοὶ ἀκόμη τὴν τρέμουν».

Εἴδαμεν, ἐξ ἄλλου, ὅτι κατὰ τὴν διένεξίν του μὲ τὴν 'Αθηνᾶν διὰ τὴν κατοχὴν τῆς 'Αττικῆς, ὁ Ποσειδῶν εἶχε κάμει νὰ ἀναβλύσῃ πηγὴ μὲ ἁλμυρὸ νερὸ ἐπάνω εἰς τὴν 'Ακρόπολιν. Ἄλλη ἁλμυρὴ πηγὴ ὑπάρχει εἰς τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ τῆς Μαντινείας, καὶ τρίτη εἰς τὰ Μύλασα. Τέλος, παρὰ τὸ Γενέθλιον τῆς 'Αργολίδος, πηγὴ μὲ γλυκὸ νερό, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε δοθῆ τὸ ὄνομα Δίνη, ἀνέβλυζεν ἀπὸ τὴν θάλασσαν. Τὴν ἐθεωροῦσαν ὡς δῶρον τοῦ θεοῦ καὶ δι' αὐτὸ ἐθυσίαζαν πρὸς τιμήν του ἵππους, διὰ πνιγμοῦ μέσα εἰς τὴν πηγήν.

Δέον νὰ σημειωθῆ ὅτι ὁ Ποσειδῶν ἐθεωρεῖτο ὄχι μόνον θεὸς τῆς θαλάσσης, ἀλλὰ καὶ θεὸς τοῦ ὑγροῦ στοιχείου γενικῶς, κατὰ συνέπειαν δὲ καὶ τῶν γλυκέων ὑδάτων, τῶν πηγῶν δηλαδὴ καὶ τῶν ποταμῶν. 'Η περίφημος πηγὴ 'Ιπποκρήνη, εἰς τὸν 'Ελικῶνα, ἀνέβλυσεν ἀπὸ ἓν κτύπημα τῆς ὁπλῆς τοῦ Πηγάσου, ὁ ὁποῖος, σύμφωνα μὲ μερικοὺς συγγραφεῖς, ἦτο υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Μεδούσης. Τὸ ἴδιον συνέβαινε μὲ τὴν πηγὴν Πειρήνην, πλησίον τῆς Κορίνθου.

Κατὰ κάποιον μῦθον, ἡ Ρέα, μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ Ποσειδῶνος, διὰ νὰ τὸν προφυλάξῃ ἀπὸ τὸν κίνδυνον νὰ τὸν καταπίῃ ὁ πατέρας του Κρόνος, τὸν ἔκρυψε πλησίον τῆς πηγῆς Ἄρνης. 'Ελέγετο ἐπίσης ὅτι ὁ θεὸς εἶχε κάμει νὰ ἀναβλύσουν δύο πηγαὶ τῆς νήσου 'Ατλαντίδος, καὶ τοῦ ἀπέδιδαν ἀκόμη τὴν ἐμφάνισιν εὐεργετικῶν ὑδάτων εἰς πολλὰς περιοχάς. 'Αναφέρομεν, μεταξὺ ἄλλων, τὸ Καλλίχορον φρέαρ εἰς τὴν 'Ελευσῖνα καὶ μίαν λίμνην ὀνομαζομένην τοῦ Ποσειδῶνος εἰς Αἰγίας τῆς Λακωνικῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπηγορεύετο ἡ ἁλιεία καὶ εἰς τὰς ὄχθας τῆς ὁποίας ὑπῆρχε ναὸς καὶ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ. Πλησίον, τέλος, τοῦ λιμένος Νυμφαίου, παρὰ τὸν Μαλέαν, ὑπῆρχε σπήλαιον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἔρρεε πηγή· δίπλα εἰς αὐτὴν εἶχαν ἐγείρει ἄγαλμα τοῦ Ποσειδῶνος.

Οἱ ποταμοὶ ἀνῆκον ἐπίσης εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Ποσειδῶνος. Ἡ κοίτη τοῦ Ἀλφειοῦ τοῦ ἐχρησίμευεν ἐνίοτε, καθὼς ἐλέγετο, ὡς κατοικία. Ὅταν ἠθέλησε νὰ ἀποκτήσῃ τὴν Τυρώ, ἔλαβε τὴν μορφὴν τοῦ ποταμοῦ Ἐνιπέως. Καὶ εἰς τὸ προκειμένον, ὁ θεὸς ἐμφανίζεται μὲ τὰς δύο μορφάς του: ὡς θεότης τρομερὰ ἢ εὐεργετική. Ἄν, ὅπως εἰς τὸν μῦθον τῆς Ἀμυμώνης, κάμνει νὰ ἀναβλύζουν πηγαί, ἢ ἂν ἀνοίγῃ δίοδον εἰς ποταμούς, ὅπως εἰς τὸν Ἀλφειόν, εἰς ἄλλας περιπτώσεις, ἀντιθέτως, κατακλύζει χώρας ὁλοκλήρους ἢ ἀποξηραίνει πάσας τὰς πηγὰς μιᾶς περιοχῆς. Τὸ τελευταῖον αὐτὸ συνέβη εἰς τὴν Ἀργολίδα, ἡ ὁποία κατεκλύσθη ὑπὸ ὑδάτων, ὅταν ὁ Ποσειδῶν εἶδεν ὅτι ἡ κατοχὴ τῆς χώρας, τὴν ὁποίαν εἶχε διεκδικήσει καὶ αὐτός, περιήρχετο εἰς τὴν Ἥραν. Ἕνας μῦθος, ὅμως, λέγει ὅτι ἡ Ἥρα κατώρθωσε νὰ τὸν καταπραΰνῃ καὶ νὰ τὸν πείσῃ νὰ ἀποσύρῃ τὰ ὕδατα.

Εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου εἶχε σταματήσει ἡ πλήμμυρα, οἱ Ἀργεῖοι ἀνήγειραν ναὸν πρὸς τιμήν του. Ἐξ ἄλλου, μανιώδης κατὰ τῶν κατοίκων τῆς Τροιζῆνος, ὁ Ποσειδῶν κατέστησεν ἀγόνους τοὺς ἀγρούς των, διαποτίσας τὸ ἔδαφος, μέχρι τῆς ρίζης τῶν φυτῶν, μὲ ἁλμυρὸ νερό. Ἡ ὀργή του δὲν ἔπαυσε παρὰ ἔπειτα ἀπὸ προσευχὰς καὶ θυσίας.

Ἀνεφέραμεν προηγουμένως τοὺς ἔρωτας τοῦ Ποσειδῶνος καὶ ὡρισμένων Νυμφῶν. Ἡ Νύμφη ποὺ παίζει τὸν σημαντικώτερον ρόλον εἶναι ἡ Μελία, τὴν ὁποίαν μερικοὶ θεωροῦν σύζυγον, ἄλλοι κόρην τοῦ Ποσειδῶνος καὶ ἄλλοι κόρην τοῦ Ὠκεανοῦ. Ἐλέγετο ἐπίσης ὅτι ἡ Μελία εἶχε γίνει σύζυγος τοῦ θεοῦ-ποταμοῦ Ἰνάχου καὶ ὅτι εἶχε γεννήσει τὸν θεσσαλικὸν ποταμὸν Ἰσμήνιον. Ἀπὸ τὸν Ποσειδῶνα ἀπέκτησε τὸν γίγαντα Ἄμυκον, τοῦ ὁποίου διηγήθημεν ἤδη τὰς περιπετείας.

Ὁ Ποσειδῶν καὶ οἱ ἵπποι

«Γιὰ σένα, Ποσειδῶν, οἱ θνητοὶ χωρίσανε τὶς τιμὲς σὲ δυό: σοῦ δώσανε νὰ εἶσαι δαμαστὴς τῶν ἀλόγων καὶ σωτῆρας τῶν πλοίων». Αὐτὰ λέγει ὁ ὁμηρικὸς ὕμνος ὁ ἀφιερωμένος εἰς τὸν θεὸν τῆς θαλάσσης. Εἴδαμεν πῶς ὁ Ποσειδῶν ἐξεδήλωνε τὴν εὔνοιάν του πρὸς τοὺς τολμηροὺς ναυτίλους, ποὺ διέτρεχαν τὰς θαλάσσας. Οἱ ἄνθρωποι, εἰς τὴν ξηράν, δὲν τοῦ ὤφειλαν ὀλιγωτέρας χάριτας, ἀφοῦ τοὺς εἶχε χαρίσει τὸ ὡραιότερον ἂν μὴ τὸ χρησιμώτερον ἀπὸ τὰ κατοικίδια ζῷα, τὸν ἵππον.

Ἡ ἑλληνικὴ Μυθολογία ἔχει ἀφθόνους μύθους, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ ἵππος συνδέεται μὲ τὸν Ποσειδῶνα. Πῶλον ἔδωσεν ἡ Ρέα εἰς τὸν Κρόνον νὰ τὸν καταπίῃ ἀντὶ τοῦ παιδιοῦ ποὺ ἔμελ-

λε νὰ γίνῃ θεὸς τῆς θαλάσσης. Διὰ νὰ ἀποκτήσῃ τὴν Δήμητρα, ἡ ὁποία εἶχε μεταμοφωθῆ εἰς φορβάδα, ὁ Ποσειδῶν μετεμορφώθη εἰς ἐπιβήτορα. Πολλὰ ἀπὸ τὰ παιδιά του, ἐγκαταλειφθέντα ἔκθετα ἀπὸ τὰς μητέρας των, ἐθηλάσθησαν ἀπὸ φορβάδας. Ὁ Πήγασος καὶ ὁ Ἀρίων ἦσαν υἱοί του.

Ὁ Ποσειδῶν κρατῶν τρίαιναν ἐμφανίζεται πρὸ τῆς Αἴθρας (μητρὸς τοῦ Θησέως).
(Ἐρυθρόμορφος ἀγγειογραφία)

Μία παραλλαγὴ τοῦ μύθου τοῦ σχετικοῦ μὲ τὴν διένεξιν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος διὰ τὴν κατοχὴν τῆς Ἀττικῆς, παρουσιάζει τὸν θεὸν τῆς θαλάσσης νὰ δημιουργῆ τὸν ἵππον. Ἡ χρησιμότης ὅμως τοῦ ζώου ἐκρίθη μικροτέρα ἀπὸ τῆς ἐλαίας. Κατ' ἄλλην ἐκδοχήν, ὁ Ποσειδῶν ἐδημιούργησε τὸν ἵππον εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Ἐκεῖ, μὲ ἓν κτύπημα τῆς τριαίνης του εἰς βράχον, ἔκαμε νὰ βγῆ ἀπὸ αὐτὸν ὁ ἵππος Σκύφιος.

Ὁ ἴδιος μῦθος ἀνευρίσκεται εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, εἰς τὴν Βοιω-

τίαν καὶ εἰς τὴν 'Αττικήν, ἐλέγετο δὲ ὅτι ὁ ἵππος ἐγεννήθη ἀπὸ τὸ χῶμα, ἀφοῦ ἐγονιμοποιήθη ἀπὸ τὸν Ποσειδῶνα.

'Ο θεὸς τῆς θαλάσσης, ὁ μόνος ἀπὸ τοὺς μεγάλους θεοὺς τοῦ 'Ολύμπου, ὁ ὁποῖος ἔχει εἰκονισθῆ ἔφιππος, ἐτέθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Διός, διὰ νὰ ζεύξῃ τὸ ἀπαστράπτον ἅρμα, ποὺ τὸν περιέφερεν εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Οἱ δύο ἀθάνατοι ἵπποι, ὁ Βαλίος καὶ ὁ Ξάνθος, ἦσαν δῶρον τοῦ Ποσειδῶνος πρὸς τὸν Πηλέα. Δὲν εἶναι, λοιπόν, καθόλου ἐκπληκτικὸν ὅτι εἰς τὸν θεὸν τῆς θαλάσσης ἀπεδόθη ἡ ἐφεύρεσις τῆς ἱππευτικῆς τέχνης καὶ ὅτι ἐθεωρεῖτο θεὸς τῶν ἱππέων. Πρὸς τιμήν του ἱδρύθησαν οἱ ἱππικοὶ ἀγῶνες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους λαμπρότεροι ἦσαν ἐκεῖνοι, ποὺ ἐτελοῦντο κατὰ τὰ "Ισθμια. Εἰς πολλὰ μέρη ἐθυσίαζαν ἵππους εἰς τὸν Ποσειδῶνα, ρίπτοντες αὐτοὺς εἰς τὴν θάλασσαν, ὅπως, ἐπὶ παραδείγματι, εἰς τὴν περίφημον πηγὴν γλυκοῦ νεροῦ, τὴν Δίνην, ἡ ὁποία ἀνέβλυζε μέσα εἰς τὴν θάλασσαν καὶ διὰ τὴν ὁποίαν ἔγινεν ἤδη λόγος.

Γενικοὶ χαρακτῆρες τῆς λατρείας τοῦ Ποσειδῶνος

'Ανίσως διαδεδομένη εἰς τὴν 'Ελλάδα ἡ λατρεία τοῦ Ποσειδῶνος, ὡς θεοῦ τῆς θαλάσσης, ἐτελεῖτο κυρίως εἰς τὰς ναυτικὰς πόλεις καὶ εἰς τὰς ἀκτάς. Αἱ ἀρχαιότεραι ἀμφικτυονίαι ἢ ἑνώσεις λαῶν, ποὺ κατοικοῦσαν γύρω ἀπὸ τὸ ἴδιον ἱερόν, ἦσαν εἰς τὴν 'Ελλάδα αἱ ἀμφικτυονίαι τοῦ 'Ογχηστοῦ καὶ τῆς Καλαυρίας. Οἱ βουλευταί των συνήρχοντο εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος.

Εἰς πολλὰ μέρη ἡ λατρεία τοῦ Ποσειδῶνος συνεδέετο μὲ τὴν λατρείαν ἄλλων θεῶν, ὁ σύνδεσμος αὐτός, ὅμως, τὰς περισσοτέρας φορὰς δὲν εἶχε πραγματοποιηθῆ παρὰ ἔπειτα ἀπο μακροὺς ἀγῶνας. Εἰς πολλὰ σημεῖα, μάλιστα, ὅπως εἴδαμεν ἤδη, ὁ θεὸς τῆς θαλάσσης εἶχε παραμερισθῆ. 'Ετιμοῦσαν δὲ τὸν Ποσειδῶνα ὄχι μόνον εἰς τοὺς λιμένας καὶ τὰ ἀκρωτήρια, ὅπως τὸ Σούνιον, ἡ 'Ερμιόνη, ὁ Μαλέας καὶ τὸ Σαμικόν, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ πλησίον τῶν πηγῶν, τῶν ποταμῶν καὶ τῶν λιμνῶν, καθὼς καὶ εἰς τὰ σπήλαια. Συχνότατα, τὰ ἱερὰ τοῦ Ποσειδῶνος ἐχρησίμευαν ὡς ἄσυλα, εἴδαμεν δὲ προηγουμένως ὅτι εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ θεοῦ, διὰ τὴν καταπάτησιν τοῦ δικαιώματός του αὐτοῦ, ὠφείλετο ὁ σεισμός, ποὺ κατέστρεψεν ἐν μέρει τὴν Σπάρτην.

Λαμπραὶ ἑορταί, ἀπὸ τὰς ὁποίας περιφημότεραι ἦσαν τὰ "Ισθμια, διὰ τὰ ὁποῖα θὰ ὁμιλήσωμεν περαιτέρω, ἐτελοῦντο πρὸς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος εἰς πολλὰ σημεῖα τῶν ἀκτῶν. Εἴδαμεν ἤδη ὅτι εἰς μερικὰ μέρη ἐθυσίαζαν ἵππους εἰς τὸν θεὸν τῆς θαλάσσης. Τὸ θῦμα, ἐν τούτοις, ποὺ ἐπροτιμοῦσεν ὁ Ποσειδῶν, ἦτο ὁ ταῦ-

ρος. Ἐλέγετο ὅτι ὁ πρῶτος ἄποικος τῆς Λέσβου εἶχε ρίψει εἰς τὴν θάλασσαν πρὸς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος ἕνα ταῦρον. Οἱ Κερκυραῖοι εἶχαν κάμει τὸ ἴδιον, διότι ὁ ταῦρος, μὲ τοὺς μυκηθμούς του, τοὺς εἶχε ὑποδείξει τὴν παρουσίαν γιγαντιαίας ἀγέλης τόνων. Ἄλλα ζῷα ποὺ ἐθυσιάζοντο εἰς τὸν Ποσειδῶνα ἦσαν ὁ κριός, ὁ χοῖρος καὶ ὁ ἀγριόχοιρος. Οἱ ψαράδες ἐθυσίαζαν ψάρια.

Κυριώτεροι τόποι λατρείας

Ἡ Θεσσαλία φαίνεται ὅτι ὑπῆρξεν ἀφετηρία τῆς λατρείας τοῦ Ποσειδῶνος. Συνάγεται δὲ τοῦτο ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς αὐτὴν

Ποσειδῶν κρατῶν τὴν τρίαιναν καὶ δύο γυναικεῖαι μορφαί.
(Ἐρυθρόμορφος ἀγγειογραφία)

τὴν περιοχὴν ἐντοπίζονται οἱ ἀρχαιότεροι μῦθοι οἱ σχετικοὶ μὲ τὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ τῆς θαλάσσης. Κυριώτεροι ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι οἱ ἀφορῶντες: τοὺς ἔρωτάς του μὲ τὴν Νύμφην Τυρώ, τῆς ὁποίας ὁ ἕνας υἱός, ὁ Πελίας, ὑπῆρξε πρῶτος βασιλεὺς τῆς πόλεως Ἰωλκοῦ· ἡ δημιουργία τοῦ ἵππου Σκυφίου· ἡ διάνοιξις τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν μὲ ἓν κτύπημα τῆς τριαίνης. Ἐξ ἄλλου, οἱ Ἀργοναῦται ἐξεκίνησαν ἀπὸ τὴν Ἰωλκὸν καὶ ἡ πόλις Ἄρνη ὤφειλε τὸ ὄνομά της εἰς ἓν ἀπὸ τὰ θύματα τοῦ Ποσειδῶνος· τὰ παιδιὰ τῆς Ἄρνης ἐθεωροῦντο γενάρχαι πολλῶν θεσσαλικῶν φύλων.

Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς δὲν ἀναφέρουν ἀκριβῆ στοιχεῖα διὰ τὰ μέρη, ὅπου ἐτελεῖτο ἡ λατρεία τοῦ Ποσειδῶνος εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Ὑποτίθεται ὅτι ὑπῆρχε ναὸς τοῦ θεοῦ εἰς τὴν εἴσοδον τῆς

κοιλάδος τῶν Τεμπῶν, καὶ ὅτι ἱππικοὶ ἀγῶνες διεξήγοντο εἰς ἀνάμνησιν τῆς δημιουργίας τοῦ ἵππου Σκυφίου.

Ἀπὸ τὴν Θεσσαλίαν ἡ λατρεία τοῦ Ποσειδῶνος διεδόθη εἰς τὴν Βοιωτίαν, ὅπου ἕνας ἀπὸ τοὺς υἱοὺς τοῦ θεοῦ, ὁ Μινύας, ἔγινε βασιλεὺς τοῦ Ὀρχομενοῦ. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Ποσειδῶν ἐτιμᾶτο εἰς τοὺς Δελφοὺς πρὸ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ὅτι ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν του εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Διὸς καὶ τῆς Λητοῦς, ἀφοῦ ἔλαβεν ὡς ἀντάλλαγμα τὴν Καλαυρίαν, νῆσον τῆς Ἀργολίδος, διὰ τὴν ὁποίαν θὰ γίνῃ λόγος περαιτέρω.

Πιθανῶς ἀρχαιοτέρα τῆς λατρείας τῆς Ἀθηνᾶς εἰς τὴν Ἀττικὴν ἡ λατρεία τοῦ Ποσειδῶνος, ἐξηφανίσθη ἐντελῶς ἀπὸ τὴν περιοχὴν αὐτήν. Μετὰ τὴν συμφιλίωσιν τῶν δύο θεοτήτων οἱ Ἀθηναῖοι τὰς ἐτίμων μαζὶ εἰς τὸ Ἐρεχθεῖον, ὅπου, ἄλλωστε, μόνον τῆς Ἀθηνᾶς ὑπῆρχεν ἄγαλμα.

Καὶ εἰς ἄλλα μέρη ὑπῆρχαν κοινὰ ἱερὰ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος, ὅπως εἰς τὸ Σούνιον, ὅπου, μετὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Σαλαμῖνος, φοινικικὴ τριήρης ἀφιερώθη εἰς τὸν θεὸν τῆς θαλάσσης. Αἱ νῖκαι τοῦ ἀθηναϊκοῦ ναυτικοῦ κατὰ τοὺς μηδικοὺς πολέμους συνέτειναν, ἐξ ἄλλου, εἰς τὴν ἀνύψωσιν τοῦ γοήτρου τοῦ Ποσειδῶνος, θεωρουμένου ὡς συμμάχου τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐχθροῦ τῶν Περσῶν. Παρίσταται δὲ ὁ θεὸς τῆς θαλάσσης εἰς πολλὰ γλυπτὰ τοῦ Παρθενῶνος, μία δὲ ἀπὸ τὰς παραστάσεις του αὐτὰς εἶναι ἡ καλυτέρα ἀπὸ ὅσας ἔχομεν.

Ἡ πόλις Τροιζήν, ἡ ὁποία, ὅπως ἐλέγετο, ὠνομάζετο Ποσειδωνία, ἦτο ἓν ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα κέντρα λατρείας τοῦ Ποσειδῶνος. Εἰς αὐτὴν ἐνετόπιζαν τοὺς μύθους τοῦ Αἰγέως καὶ τῆς Αἴθρας, εἰς μικρὰν δὲ ἀπόστασιν ἀπὸ αὐτὴν ὑπῆρχε τὸ Γενέθλιον, ὁ τόπος ὅπου ἐγεννήθη ὁ Θησεύς. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ Ποσειδῶν κατεῖχε μαζὶ μὲ τὴν Ἀθηνᾶν τὴν Τροιζῆνα, πρὸ τῶν τειχῶν τῆς ὁποίας ὑπῆρχεν ὁ ναὸς ποὺ εἶχαν ἀνεγείρει, διὰ νὰ καταπραΰνουν τὴν ὀργήν του, ὅταν εἶχε καταστρέψει τὰς ἐσοδείας ὑπὸ τὰς συνθήκας ποὺ ἀνεφέραμεν ἤδη.

Εἰς τὴν Ἐλευσῖνα ὑπῆρχεν, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Παυσανίου, ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος, τελευταῖον λείψανον λατρείας, ἡ ὁποία εἶχεν ἄλλοτε ἀκμάσει καὶ τῆς ὁποίας αἱ σχέσεις μὲ τὰ μυστήρια, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ Δήμητρα ἔπαιζε τὸν κύριον ρόλον, δὲν ἔχουν ἀκόμη διευκρινισθῆ. Εἰς τὸν λιμένα τῆς Νισαίας, εἰς τὴν Μεγαρίδα, ὑπῆρχεν ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος. Ὁμοίως καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον, τὸ ὁποῖον, ὡς γνωστόν, ἦτο ἀποικία τῶν Μεγαρέων.

Ἡ Κόρινθος καὶ τὰ Ἴσθμια

Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου ἀνεπτύχθη πλουσία ἄνθησις ποσειδωνιακῶν μύθων. Εἴδαμεν ἤδη πῶς ἡ Κορινθία κατενεμήθη μεταξὺ Ἡλίου καὶ Ποσειδῶνος. Ὁ πρῶτος ἔλαβε τὸν Ἀκροκόρινθον καὶ ὁ δεύτερος τὸν Ἰσθμόν. Κατὰ κάποιον μῦθον, οἱ ἴδιοι οἱ θεοί, ἔπειτα ἀπὸ τὴν διανομὴν αὐτήν, ἵδρυσαν τὰ Ἴσθμια, ὄχι ὀλιγώτερον φημισμένα ἀπὸ τὰς ἄλλας μεγάλας πανελληνίους ἑορτάς, ποὺ ἐτελοῦντο εἰς τοὺς Δελφούς, τὴν Ὀ-

Ὁ Ποσειδῶν ἐπὶ ταύρου.
(Μελανόμορφος ἀγγειογραφία)

λυμπίαν καὶ τὴν Νεμέαν. Ἄλλοι συγγραφεῖς ἀποδίδουν τὴν ἵδρυσιν τῶν Ἰσθμίων εἰς τὸν ἴδιον τὸν Ποσειδῶνα, προσθέτοντες ὅτι τοῦτο ἔπραξεν ὁ θεὸς τῆς θαλάσσης πρὸς τιμὴν τοῦ Μελικέρτου, ἐνῷ κατ' ἄλλας διαφορετικὰς ἐκδοχάς, ἡ πρωτοβουλία ὀφείλεται εἴτε εἰς τὸν Σίσυφον, εἴτε εἰς τὸν Θησέα. Κατ' αὐτάς, ὁ Θησεὺς ἐθυσίασεν εἰς τὰς Κεγχρεὰς τὸν πρῶτον ταῦρον πρὸς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος, διὰ τοῦτο καί, ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, οἱ

Ἀθηναῖοι εἶχαν τιμητικὴν θέσιν κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν ἀγώνων. Σύμφωνα μὲ μίαν ἐπιγραφήν, ἡ ἵδρυσις τῶν Ἰσθμίων ἀπὸ τὸν Θησέα χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ 1259 π. Χ.

Πολὺ καλύτερον ἐξηκριβωμένη εἶναι ἡ χρονολογία κατὰ τὴν ὁποίαν, κατόπιν διαταγῆς τοῦ Περιάνδρου, τυράννου τῆς Κορίνθου καὶ ἑνὸς ἀπὸ τοὺς Ἑπτὰ Σοφοὺς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἡ θυσία ποὺ προσεφέρετο κάθε δύο χρόνια εἰς τὸν Ποσειδῶνα ἔπρεπε νὰ συνοδεύεται ἐφεξῆς ἀπὸ ἀγῶνας γυμνικούς, ἱππικοὺς καὶ μουσικούς. Ἡ διαταγὴ αὐτὴ χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ 587 π. Χ.

Αἱ ἑορταὶ ἐτελοῦντο πλησίον τοῦ ὅρμου Σχοινοῦντος, πρὸς Β. τῶν Κεγχρεῶν. Ἡ τοποθεσία εἰς τὴν ὁποίαν διεξήγοντο «ἦτο μία μικρὰ ἀκρόπολις, σχήματος ὄχι κανονικοῦ, μήκους ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον 210 μέτρων, στηριζομένη πρὸς βορρᾶν εἰς τὸ μεγάλο στρατιωτικὸν τεῖχος ποὺ ἔφρασσε τὴν εἴσοδον τοῦ ἰσθμοῦ». Οἱ γυμνικοὶ καὶ οἱ ἱππικοὶ ἀγῶνες ἦσαν ὅμοιοι μὲ ἐκείνους ποὺ ἐτελοῦντο εἰς τὴν Ὀλυμπίαν. Ὁ νικητὴς ἐλάμβανεν ὡς ἔπαθλον στέφανον ἀπὸ φύλλα ἀγριοσελίνου ἢ ἀπὸ κλάδους ἐλάτης, πρᾶγμα ποὺ ὑπέθετε κάποιαν ἰδέαν πένθους.

Δὲν ἔχομεν ἀκριβεῖς πληροφορίας διὰ τοὺς μουσικοὺς ἀγῶνας, τουλάχιστον διὰ τὴν ἀρχαιοτέραν τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχήν, οὔτε εἴμεθα καλύτερον πληροφορημένοι διὰ τοὺς δραματικοὺς ἀγῶνας. Ἂς σημειωθῇ, ἐν τέλει, ὅτι κατὰ τὰ Ἴσθμια τοῦ 196 π.Χ. ὁ Φλαμινῖνος ἀνεκήρυξε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος, πέριξ τοῦ ὁποίου ἐτελοῦντο οἱ ἀγῶνες, ἦτο τὸ κυριώτερον ἱερὸν τοῦ θεοῦ. Ἐκεῖ ὑπῆρχεν ἄγαλμά του, καθὼς καὶ τῆς Ἀμφιτρίτης καὶ ἄλλων θεοτήτων τῆς θαλάσσης. Ἀπὸ τὴν Κόρινθον, ἡ λατρεία τοῦ Ποσειδῶνος διεδόθη εἰς τὴν Σικελίαν, ὅπου ἡ πόλις Συράκουσαι εἶχεν ἱδρυθῆ, ὡς ἐλέγετο, τὸν 8ον π. Χ. αἰῶνα, ἀπὸ τὸν Ἀρχίαν, φυγάδα ἀπὸ τὴν γενέτειραν πόλιν, διὰ νὰ σωθῇ ἀπὸ τὴν ὀργὴν τοῦ θεοῦ.

Ἄλλη ἀποικία τῆς Κορίνθου, ἡ Κέρκυρα, εἶχεν ὡς ἐπώνυμον μίαν κόρην τοῦ ποταμοῦ Ἀσωποῦ, τὴν ὁποίαν ὁ Ποσειδῶν εἶχε κάμει ἐρωμένην του. Εἰς τὴν Κέρκυραν ἐλατρεύετο ὁ Ποσειδῶν. Ἐλατρεύετο ἐπίσης εἰς τὴν Ποτίδαιαν τῆς Χαλκιδικῆς. Ἐπειδὴ δὲν εἶχαν σεβασθῆ οἱ Πέρσαι τὸ ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος, τὸ ὁποῖον ἵδρυσαν εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν οἱ Κορίνθιοι, ἔχασαν τὸν στόλον των λόγῳ τρικυμίας.

Ἡ λατρεία τοῦ Ποσειδῶνος ἦτο πολὺ διαδεδομένη εἰς ὁλόκληρον τὴν Πελοπόννησον. Εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀχαΐας ὑπῆρχαν ἱερὰ τοῦ θεοῦ εἰς τὰς Πάτρας, παρὰ τὸ Ρίον, εἰς τὸ Αἴγιον, τὴν Ἑλίκην, τὰς Αἰγὰς καί, εἰς τὸ ἐσωτερικόν, εἰς τὴν Πελλήνην. Ὁ περιφημότερος ἀπὸ τοὺς τόπους αὐτοὺς τῆς λατρείας τοῦ Ποσει-

δῶνος ἦτο ἡ Ἑλίκη. Διηγήθημεν ἤδη, πῶς ἡ πόλις αὐτή, λόγῳ τῆς ὀργῆς τοῦ Ποσειδῶνος, ὡς ἐλέγετο, κατεστράφη τὸ 374 π. Χ. ἀπὸ σεισμὸν συνοδευόμενον ἀπὸ παλιρροιακὸν κῦμα.

Δύο νῆσοι τοῦ Σαρωνικοῦ, ἡ Καλαυρία καὶ ἡ Αἴγινα, ἦσαν κέντρα ποσειδωνιακῆς λατρείας.

Εἰς τὴν Καλαυρίαν, τὴν ὁποίαν, κατὰ τὸν μῦθον, ὁ Ποσειδῶν εἶχε λάβει ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα εἰς ἀντάλλαγμα τῶν Δελφῶν, ὑπῆρχε ναὸς τοῦ θεοῦ περιβαλλόμενος ἀπὸ ἄλσος. Εἰς αὐτὸ ἐδηλητηριάσθη ὁ Δημοσθένης. Εἰς τὴν Αἴγιναν ὑπῆρχεν ἐπίσης ἱε-

Ποσειδῶν.
(Προτομὴ τῆς συλλογῆς Κιαραμόντι, Ρώμη)

Ποσειδῶν.
(Προτομὴ τοῦ Λατερανοῦ, Ρώμη

ρὸν τοῦ Ποσειδῶνος, ὅπου ἐτελοῦντο ἑορταὶ διαρκείας δέκα ἓξ ἡμερῶν.

Διηγήθημεν ἤδη τὸν μῦθον, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Ποσειδῶν ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ὑπὲρ τῆς Ἥρας εἰς τὸ ζήτημα τῆς κατοχῆς τῆς Ἀργολίδος, καθὼς καὶ μὲ ποῖον τρόπον ἐξεδικήθη δι' αὐτό. Πλησίον τοῦ μέρους, ὅπου εἶχε λάβει χώραν ἡ περιπέτεια μὲ τὴν Ἀμυμώνην, εἰς τὸ Γενέσιον, ἱδρύθη ναὸς πρὸς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος.

Εἰς τὴν Ἀρκαδίαν οἱ κάτοικοι τῆς χώρας, σπουδαιοτέρα ἀσχολία τῶν ὁποίων ἦτο ἡ πτηνοτροφία, ἐτιμοῦσαν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ποσειδῶνος κυρίως τὸν δημιουργὸν τοῦ ἵππου. Εἰς πολλὰς πόλεις τῆς Ἀρκαδίας ὑπῆρχαν ἱερὰ τοῦ Ποσειδῶνος, τὸ πλέον φημισμένον ὅμως ἦτο τὸ ἱερὸν τῆς Μαντινείας. Ὁ ναὸς αὐτός,

κατὰ τὴν παράδοσιν, εἶχεν ἱδρυθῆ ἀπὸ τὸν 'Αγαμήδην καὶ τὸν Τροφώνιον, εἰς τοὺς ὁποίους ὠφείλετο καὶ τὸ περίφημον ἱερὸν τοῦ 'Απόλλωνος τῶν Δελφῶν. Τὸ ἱερὸν τῆς Μαντινείας δὲν εἶχε θύρας, ἀλλ' ἐκλείετο ἁπλῶς μὲ μίαν κόκκινην κλωστὴν ἀπὸ μαλλί. Κανείς, ἐκτὸς τοῦ ἱερέως, δὲν εἶχε δικαίωμα νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ὅπου ὑπῆρχε πηγὴ ἁλμυροῦ ὕδατος. Εἷς βασιλεύς, ὁ Αἴπυτος, ἔκοψε τὴν κλωστὴν καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναόν. 'Ετυφλώθη ὅμως καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἀπέθανεν.

Εἰς τὴν Λακωνίαν, ὁ Ποσειδῶν εἶχε πλησίον τοῦ Ταινάρου ἱερὸν ἀρχαιότατον, συγχρόνως δὲ καὶ ἄσυλον, μὲ συμβούλιον ἱερέων, οἱ ὁποῖοι πιθανῶς ἑρμήνευαν χρησμοὺς ποὺ ἐδίδοντο ἐκεῖ. 'Ανεφέραμεν δὲ ἤδη τὸ Νυμφαῖον, πλησίον τοῦ Μαλέα, μὲ τὴν πηγὴν καὶ τὸ σπήλαιον, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ὑπῆρχεν ἄγαλμα τοῦ Ποσειδῶνος. Εἰς τὴν Σπάρτην, ἐπίσης, ὑπῆρχαν πολλὰ ἱερὰ τοῦ θεοῦ τῆς θαλάσσης.

Εἰς τὴν Ἤλιδα, ὁ Ποσειδῶν ἐλατρεύετο εἰς τὴν Ἦλιν καὶ εἰς τὴν 'Ολυμπίαν. Εἰς τὴν δευτέραν, ὁ 'Ηρακλῆς εἶχεν ἀφιερώσει βωμὸν εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Διός, παράστασις τοῦ ὁποίου, ἄλλως τε, μαζὶ μὲ τὴν 'Αμφιτρίτην, ὑπῆρχεν εἰς τὸν περίφημον θρόνον τοῦ κυριάρχου τοῦ 'Ολύμπου.

Τέλος, ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος ὑπῆρχεν εἰς ἕνα ἐλαιῶνα, πλησίον τοῦ ἀκρωτηρίου Σαμικοῦ, εἰς τὴν Τριφυλίαν.

Οἱ ναυτικοὶ καὶ οἱ ψαράδες τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου δὲν ἠμποροῦσαν, βεβαίως, νὰ μὴ εἶναι θερμοὶ λάτρεις τοῦ θεοῦ τῆς θαλάσσης. Εἰς τὴν μεγαλόνησον Εὔβοιαν ὁ Ποσειδῶν εἶχεν ἀρχαιότατον ἱερὸν εἰς τὰς Αἰγὰς καὶ ἄλλο πλησίον τοῦ ἀκρωτηρίου Γεραιστοῦ.

Ἔχομεν ἤδη ἀναφέρει τὸν μῦθον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ νῆσος Δῆλος, ἡ παλαιὰ 'Ορτυγία, εἶχε καλυφθῆ ἀπὸ τὴν θάλασσαν καὶ ἀναδυθῆ κατόπιν ἀπὸ αὐτήν. 'Ο ἀδελφὸς τοῦ Διὸς εἶχεν ἐκεῖ ναόν. 'Ομοίως καὶ εἰς τὴν Σῦρον καὶ τὴν Τῆνον. Εἰς τὴν τελευταίαν, μέσα εἰς ἓν δάσος, ὑπῆρχαν δύο ἱερά, ἀφιερωμένα τὸ ἓν εἰς τὸν Ποσειδῶνα καὶ τὸ ἄλλο εἰς τὴν 'Αμφιτρίτην, μὲ τεράστια ἀγάλματα τῶν δύο θεοτήτων.

'Η Σκῦρος, εἰς τὴν ὁποίαν, ὅπως ἐλέγετο, ὁ Θησεὺς εἶχε παραδώσει τὴν τελευταίαν πνοήν, ἦτο μέγα κέντρον ποσειδωνιακῆς λατρείας.

Εἰς τὴν νῆσον Νάξον, ὅμως, ὁ Ποσειδῶν ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν του εἰς τὸν Διόνυσον.

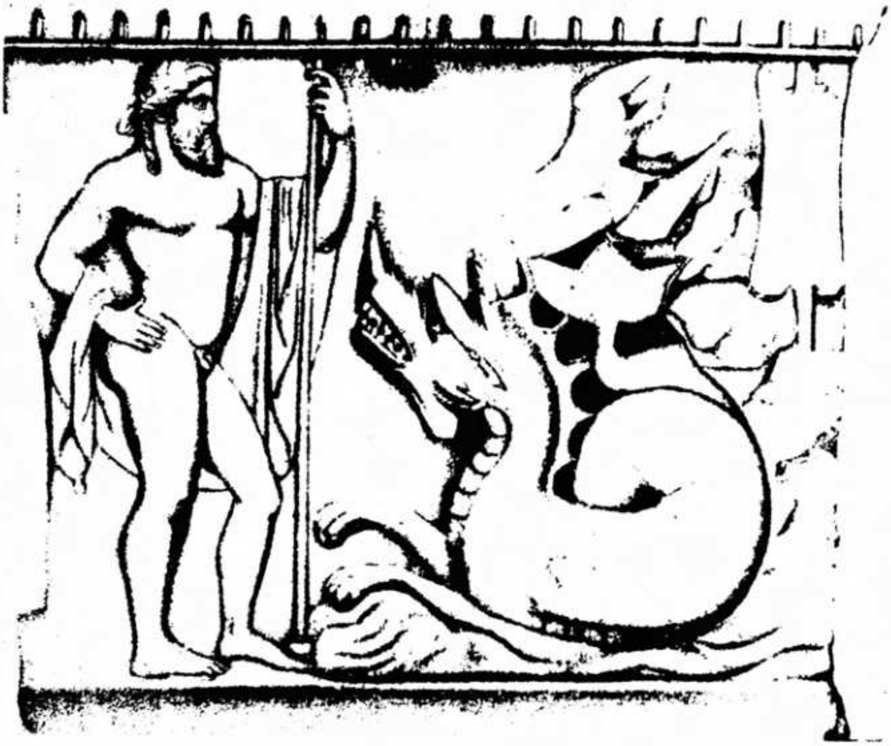
Εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Μικρᾶς 'Ασίας, οἱ Ἕλληνες εἶχαν ἱδρύσει ναοὺς πρὸς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος εἰς τὰς κυριωτέρας πόλεις, τὴν 'Αλικαρνασσόν, τὴν Μυκάλην, τὴν Πριήνην, τὴν Μίλητον, τὴν

Ἔφεσον καὶ τὸν Κολοφῶνα. Ὁ θεὸς ἐλατρεύετο ἐπίσης εἰς τὰς μεγάλας γειτονικὰς νήσους, τὴν Σάμον καὶ τὴν Χίον.

Τέλος, οἱ Ἕλληνες εἶχαν μεταφέρει τὴν ποσειδωνιακὴν λατρείαν εἰς τὰς ἀποικίας των τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, κυρίως εἰς τὴν Σύβαριν καὶ τὸν Τάραντα, καθὼς καὶ εἰς τὴν Σικελίαν, ὅπου ὁ Ποσειδῶν εἶχεν ἱερὰ εἰς τὰς Συρακούσας καὶ τὸν Σελινοῦντα.

Ὁ Ποσειδῶν καὶ ἡ μαντικὴ

Πρὸ τῆς ἐγκαταστάσεως εἰς τοὺς Δελφοὺς τοῦ περιφήμου μαντείου τοῦ Ἀπόλλωνος, ὁ Ποσειδῶν, κατὰ κάποιον μῦθον, εἶχε

Ὁ Ποσειδῶν μετὰ θαλασσίου τέρατος.
(Ρώμη, Villa Albani)

προείπει τὸ μέλλον μέσῳ ἑνὸς μάντεως ὀνομαζομένου Πύρκωνος. Ἐξ ἄλλου, ὁ θεὸς τῆς θαλάσσης ἐθεωρεῖτο πατέρας τοῦ Δελφοῦ καὶ τοῦ Παρνασσοῦ, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ μὲν πρῶτος εἶχεν ἐφεύρει τὴν μαντικὴν διὰ τῆς ἐξετάσεως τῶν σπλάγχνων τῶν θυσιαζομένων ζώων, ὁ δὲ δεύτερος τὴν μαντικὴν διὰ τῆς ἑρμηνείας τοῦ τρόπου ποὺ πετοῦν τὰ πουλιὰ (οἰωνοσκοπία). Τίποτε δὲν εἶχεν

ἀπομείνει ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοτάτους αὐτοὺς θεσμούς, ὅταν οἱ Δελφοί περιῆλθαν ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν Ἀπόλλωνα.

Τὸ μόνον μαντεῖον τοῦ Ποσειδῶνος, διὰ τὸ ὁποῖον γίνεται λόγος εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, εἶναι τοῦ Ὀγχηστοῦ εἰς τὴν Βοιωτίαν, ὅπου ὑπῆρχε καὶ δάσος ἀφιερωμένον εἰς τὸν θεὸν τῆς θαλάσσης. «Ἐκεῖ», λέγει ὁ ὁμηρικὸς εἰς Ἀπόλλωνα ὕμνος, «τὸ πουλάρι, ποὺ μόλις ἐδαμάσθη, λαχανιάζει σέρνοντας ὡραῖα ἅρματα· ὁ ἡνίοχος, ἂν καὶ ἐπιδέξιος, κατεβαίνει καὶ βαδίζει δίπλα στ' ἄλογά του. Κι ἂν αὐτὰ ὁδηγήσουν τὸ ἅρμα στὸ ἱερὸ δάσος, οἱ ὑπηρέτες ἀναλαμβάνουν τὴ φροντίδα τους καὶ ἀφίνουν τὸ ἅρμα νὰ ἀναπαυθῇ. Ἔτσι γίνεται ἀπὸ πολὺ παλιά. Οἱ ἄνθρωποι τότε προσεύχονται στὸ θεό, τὸ ἅρμα γίνεται δικό του καὶ ἡ Μοῖρα τὸ κρατεῖ».

Ποῖος ἦτο ὁ ρόλος τῆς μαντικῆς εἰς τὴν τελετουργίαν αὐτήν; Ὁ Bouché-Leclercq τὸν ἐξηγεῖ ἔτσι: «Ὁ δρόμος τῶν ἁρμάτων, ποὺ τὰ ὡδηγοῦσαν μόνον τὰ ἄλογα μὲ τὸ ἔνστικτόν των, πρέπει νὰ ἦτο ἐτησία δοκιμασία, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπίστευαν ὅτι ἔπαιζε ρόλον ἡ ἀποκάλυψις. Ἄφιναν τὸν θεὸν ἐλεύθερον νὰ δεχθῇ ἢ νὰ ἀπορρίψῃ τὸν φόρον, ποὺ προσέφερεν ἡ πολιτεία καὶ ποὺ εἶχεν ἐκλεγῆ ἐπίτηδες, ὥστε νὰ εἶναι εὐχάριστος εἰς τὸν «ἵππειον». Ἦτο, συνεπῶς, εἶδος ἐπισήμου ἐξακριβώσεως, ἡ ὁποία, δι' ἓν χρονικὸν διάστημα, ἐχαρακτήριζε τὴν «μοῖραν» ἐκείνων, ποὺ ἐλάτρευαν τὸν Ποσειδῶνα, καὶ ἡ ὁποία ἐταύτιζε τὸ δάσος μὲ πραγματικὸν μαντεῖον, μαντεῖον ἐντελῶς τοπικοῦ κύρους καί, συνεπῶς, ταχέως ἐγκαταλειφθὲν χάριν ἱδρυμάτων ὀλιγώτερον κλειστῶν διὰ πελατείαν ἀπὸ ἄλλα μέρη».

Σύμβολα τοῦ Ποσειδῶνος

Κυριώτερον σύμβολον τοῦ θεοῦ τῆς θαλάσσης ἦτο ἡ τρίαινα, πρώτη μορφὴ τῆς ὁποίας ἦτο πιθανώτατα τὸ «καμάκι» ποὺ ἐχρησιμοποιεῖτο εἰς τὴν ἁλιείαν τοῦ τόνου, ἰδιαιτέρως δὲ τοῦ δελφῖνος. Ἀργότερον, ἡ τρίαινα ἔγινεν ὄχι μόνον σύμβολον τῆς ἁλιείας, ἀλλ' ἀκόμη καὶ τοῦ θεοῦ, ὁ ὁποῖος κάμνει τὰς πηγὰς νὰ ἀναβλύζουν ἀπὸ τοὺς βράχους, τραντάζει τὴν γῆν, προκαλεῖ ρωγμὰς τοῦ ἐδάφους καὶ ἐγείρει τὰ κύματα. Ἡ τρίαινα ἦτο μακρὺ κοντάρι καταλῆγον εἰς τρεῖς διακλαδώσεις· ἡ μεσαία ἦτο ὀλίγον μεγαλυτέρα ἀπὸ τὰς ἄλλας δύο. Ὅπως ὁ κεραυνὸς τοῦ Διός, ἡ τρίαινα τοῦ Ποσειδῶνος, μὲ τὴν πάροδον τοῦ καιροῦ, ἔλαβεν εἰς τὰς διακοσμητικὰς συνθέσεις τῶν Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν μορφὰς περισσότερον τεχνικάς.

Μετὰ τὴν τρίαιναν, τὸ συνηθέστερον σύμβολον τοῦ Ποσειδῶ-

νας εἶναι ὁ ἰχθύς, ἰδιαιτέρως δέ, εἰς τὰς ἀρχαιοτέρας παραστάσεις, ὁ τόνος, μὲ τὴν στρογγυλὴν κεφαλὴν καὶ τὸ ἐπίμηκες σῶμα, χωρὶς νωτιαῖον πτερύγιον. Ἐνωρίς, ὅμως, σύμβολον τοῦ θεοῦ ἔγινε καὶ ὁ δελφίν, πολὺ πλέον διακοσμητικός. Εἰς μερικὰς παραστάσεις, ὁ Ποσειδῶν εἰκονίζεται ἱππεύων ἐπὶ ἱπποκάμπου· συχνὰ συνοδεύεται ἀπὸ ἀκολουθίαν Τριτώνων. Τέλος, ἀλλὰ πολὺ σπανιώτερον, ὁ ἵππος καὶ ὁ ταῦρος, θύματα τῆς προτιμήσεως τοῦ θεοῦ, εἰκονίζονται δίπλα εἰς τὸν Ποσειδῶνα.

Ὁ Ποσειδῶν καὶ ἡ τέχνη

Δὲν μᾶς εἶναι δυνατόν, ὅπως δι' ἄλλας θεότητας, νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἐξέλιξιν τῶν παραστάσεων τοῦ Ποσειδῶνος,

Θαλάσσιος δαίμων (Τρίτων).
(Μελανόμορφον ἀγγεῖον)

ἀπὸ τὸ ἀρχαϊκὸν ξύλινον ἄγαλμα (ξόανον) μέχρι τῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἑλληνικῆς γλυπτικῆς τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς. Τὸ ἀρχαιότερον ἀπὸ τὰ ἀγάλματα τοῦ θεοῦ ποὺ ἔχουν διασωθῆ, χρονολογεῖται μόλις ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος. Εἶναι ἀπὸ χαλκόν, μικρότερον τοῦ φυσικοῦ, τοῦ ἔδωσαν δὲ τὸ ὄνομα τῆς τοποθεσίας ὅπου ἀνευρέθη, τῆς Λιβαδόστρας, κειμένης εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τὸν λιμενίσκον Ἅγιος Βασίλειος, εἰς τὸν ἀνατολικὸν μυχὸν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου.

Πλέον ἀρχαϊκὰς παραστάσεις τοῦ Ποσειδῶνος ἔχομεν πρῶτον εἰς μίαν σειρὰν ἀναθηματικῶν πηλίνων πλακιδίων, ποὺ ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὴν Κόρινθον, καὶ δεύτερον εἰς ἀγγειογραφίας· εἰς αὐτάς, ὁ θεὸς παρουσιάζεται γενικῶς εἰς μυθολογικὰς σκηνάς.

Ὁ θεὸς τῆς θαλάσσης φορεῖ σχεδὸν πάντοτε μακρὸν χιτῶνα καὶ ταινίαν εἰς τὴν κόμην. Ἀναγνωρίζεται δὲ εὐκόλως ἀπὸ τὴν τρίαιναν.

Ἀπὸ τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος, ὁ Ποσειδῶν παρίσταται συνηθέστερον γυμνὸς ἢ μὲ κοντὸν ἔνδυμα, ποὺ σκεπάζει μόνον μέρος τοῦ σώματός του. Ἡ μακρὰ κόμη του χύνεται καὶ πρὸς τὰ ἐμπρός, ἐπάνω εἰς τοὺς ὤμους του. Τὸ γένειον, ἀρχαϊκοῦ ῥυθμοῦ, καταλήγει εἰς αἰχμήν. Δὲν διεσώθη πλήρης παρὰ ἡ μία ἀπὸ τὰς δύο παραστάσεις τοῦ Ποσειδῶνος, ποὺ ὑπῆρχαν εἰς τὰ ἀετώματα τοῦ Παρθενῶνος. Δὲν ἀπέμεινε, πράγματι, σχεδὸν τίποτε (μόλις ὁ κορμὸς) ἀπὸ τὸν θεὸν τῆς θαλάσσης τοῦ ἑνὸς ἀετώματος, (δυτικοῦ), ἐκείνου εἰς τὸ ὁποῖον παρίστατο ἡ διένεξίς του μὲ τὴν Ἀθηνᾶν διὰ τὴν κατοχὴν τῶν Ἀθηνῶν. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τῆς ζωφόρου, ἀντιθέτως, ἔχομεν μεγαλοπρεπῆ εἰκόνα τοῦ θεοῦ, καθημένου μεταξὺ τῶν ἄλλων θεοτήτων καί, πιθανώτατα, παρακολουθοῦντος μαζί των πομπὴν τῶν Παναθηναίων.

Ὁ Ποσειδῶν εἰκονίζετο ἐπίσης εἰς τὰ γλυπτὰ τοῦ Θησείου, ἱεροῦ ἀφιερωμένου εἰς τὸν ἐνδοξότερον ἀπόγονόν του. Ἐξ ἄλλου, ὁ Βαλέριος Μάξιμος ἀναφέρει ὅτι ὁ ζωγράφος Εὐφράνωρ εἶχε ζωγραφίσει τὸν θεὸν τῆς θαλάσσης εἰς τὴν πύλην τοῦ Ἐλευθερίου Διὸς τῶν Ἀθηνῶν, καὶ μάλιστα ὅτι εἶχε δώσει τόσην μεγαλοπρέπειαν εἰς τὴν ἔκφρασίν του, ὥστε παρὰ τὰς προσπαθείας του δὲν κατώρθωσε νὰ δώσῃ ὑψηλότερον τόνον εἰς τὸν κυρίαρχον τοῦ Ὀλύμπου.

Δύο μεγάλοι γλύπται τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος, ὁ Σκόπας καὶ ὁ Λύσιππος, ἐπεδόθησαν εἰς καλλιτεχνικὰς ἀναπαραστάσεις τοῦ θεοῦ τῆς θαλάσσης. Δὲν γνωρίζομεν τίποτε διὰ τὸ ἔργον τοῦ Σκόπα, πλὴν τοῦ ὅτι, εἰς αὐτό, ὁ Ποσειδῶν συνωδεύετο ἀπὸ τὴν Θέτιν, τὸν Ἀχιλλέα καὶ ὁλόκληρον ἀκολουθίαν ἄλλων θαλασσίων θεοτήτων. Τὸ χάλκινον ἄγαλμα τοῦ Λυσίππου εὑρίσκετο εἰς τὴν Κόρινθον· ὁ Ποσειδῶν παρίστατο ὄρθιος, πατῶν μὲ τὸ ἕνα πόδι εἰς βράχον ἢ δελφῖνα. Ἀπὸ τότε, ἡ στάσις αὐτὴ ἔγινε γενικῶς ἀποδεκτὴ ἀπὸ τοὺς ἀγαλματοποιούς. Τὴν ἐπανευρίσκομεν εἰς τὸ κολοσσιαῖον ἄγαλμα τοῦ Λατερανοῦ, πρὸς τὸ ὁποῖον ὁμοιάζουν ἄλλα, εὑρισκόμενα σήμερον εἰς τὰ κυριώτερα μουσεῖα τῆς Εὐρώπης.

Ἄγαλμα τοῦ Ποσειδῶνος εὑρέθη, ὅπως τὸ περίφημον τῆς Ἀφροδίτης, εἰς τὴν Μῆλον. Ἂς σημειώσωμεν ἀκόμη τὸ ἄγαλμα τοῦ Cherchel, τὴν προτομὴν Chiaramonti τοῦ Βατικανοῦ. Τέλος, μερικὰ νομίσματα ἀποτελοῦν πολύτιμα στοιχεῖα διὰ τὴν μελέτην τοῦ τύπου τοῦ Ποσειδῶνος εἰς τὴν τέχνην· τὸ ἴδιον ἰσχύει διὰ μερικὰ κοσμήματα, τοιχογραφίας καὶ μωσαϊκά.

ΑΙ ΑΛΛΑΙ ΘΕΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΗΣ

Νηρεύς

Ὁ Ποσειδῶν κατέχει τὴν σημαντικωτέραν θέσιν εἰς τὴν μυθολογίαν τῆς θαλάσσης. Παραλλήλως, ὅμως, πρὸς αὐτὸν ὑπῆρχεν ὡρισμένος ἀριθμὸς θεοτήτων, τῶν ὁποίων ὁ ρόλος, χωρὶς νὰ δύναται νὰ συγκριθῇ μὲ τὸν ρόλον τῶν περὶ τὸν Δία θεῶν τοῦ Ὀλύμπου, ἔδωσεν ἐπίσης γένεσιν εἰς ἐνδιαφέροντας μύθους. Ἡ κυριω-

Ποσειδῶν καὶ Ἀμφιτρίτη.
(Πίναξ τοῦ Ρούμπενς)

τέρα ἀπὸ τὰς δευτερευούσας αὐτὰς προσωπικότητας ἦτο ὁ Νηρεύς.

Κατὰ τὸν Ἡσίοδον, ὁ Νηρεὺς ἦτο υἱὸς τοῦ Πόντου. Ὁ Πόντος, εἰς τὴν κοσμογονίαν τῶν Ἑλλήνων, εἶναι μία ἀφηρημένη μορφή, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἐδόθη ποτὲ συγκεκριμένον περιεχόμενον. Μητέρα τοῦ Νηρέως ἦτο ἡ Γαῖα, ἡ Γῆ, ἀδέλφια του δὲ ὁ Θαύμας, ὁ Φόρκυς, ἡ Κητὼ καὶ ἡ Εὐρυβία. Ὁ Νηρεὺς ἀνῆκε, συνεπῶς, εἰς γενεὰν προγενεστέραν τοῦ Ποσειδῶνος. Ἀπὸ τὸν γάμον του μὲ τὴν Ὠκεανίδα Δωρίδα ἐγεννήθησαν αἱ Νηρηίδες, ἀπὸ τὰς ὁποίας μία, ἡ Ἀμφιτρίτη, ἔγινε σύζυγος τοῦ Ποσειδῶνος.

Εἰς τοὺς μύθους ὁ Νηρεὺς ἔχει πάντοτε ρόλον δευτερεύοντα. Κυριώτερον χαρακτηριστικόν του εἶναι ἡ καλωσύνη. Τὸν ὠνόμαζαν «ὁ ἅλιος γέρων», ὁ θαλάσσιος γέρων. Τὴν ἰδίαν ἐπωνυμίαν ἀπέδιδαν, ἄλλως τε, καὶ εἰς τὸν Τρίτωνα, τὸν Γλαῦκον, τὸν Φόρκυν καὶ τὸν Πρωτέα. Προικισμένος μὲ προφητικὴν δύναμιν προεῖπεν εἰς τὸν Πάριν τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας, ἐνῷ ὁ Γλαῦκος, ὁ διερμηνεύς του, προανήγγειλεν εἰς τοὺς Ἀργοναύτας τὴν ἔνδοξον σταδιοδρομίαν τοῦ Ἡρακλέους. Ὁ υἱὸς τῆς Ἀλκμήνης, ἐξ ἄλλου, ἐζήτησε πολλάκις βοήθειαν ἢ συμβουλὰς ἀπὸ τὸν Νηρέα. Ἀπὸ αὐτὸν ἔλαβε τὸ κύπελλον τοῦ Ἡλίου, χάρις εἰς τὸ ὁποῖον ἠμπόρεσε νὰ διαπλεύσῃ τὸν Ὠκεανόν. Αὐτὸς τοῦ ἔδειξε τὸν δρόμον, ποὺ ὡδηγοῦσεν εἰς τὸν κῆπον τῶν Ἑσπερίδων. Ἐξ ἄλλου, ὁ Νηρεὺς ἀνέθρεψε τὴν Ἀφροδίτην εἰς τὴν κατοικίαν του, ἔδωσε δὲ εἰς τὸν Πηλέα ἓν φάρμακον κατὰ τῆς πείνης.

Αἱ θυγατέρες τοῦ Νηρέως, αἱ Νηρηΐδες, κατέχουν εἰς τὴν μυθολογίαν θέσιν περισσότερον σημαντικὴν ἀπὸ τὸν πατέρα των. Ἡ Ἰλιὰς ἀναφέρει τριάντα τέσσαρας, ὁ Ἡσίοδος πενῆντα καὶ ὁ Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος σαράντα πέντε. Μόνον ὅμως μερικαὶ ἀπὸ αὐτὰς ἔγιναν ἀντικείμενον μύθων μὲ κάποιο ἐνδιαφέρον.

Ἀνεφέραμεν ἤδη τὴν Ἀμφιτρίτην, ποὺ ἔγινε σύζυγος τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ τὴν Θέτιν, τὸν ἔρωτα τῆς ὁποίας ἐζήτησαν συγχρόνως ὁ Ζεὺς καὶ ὁ Ποσειδῶν καὶ ἡ ὁποία, ἀμυνομένη, κατέληξε νὰ γίνῃ σύζυγος τοῦ Πηλέως.

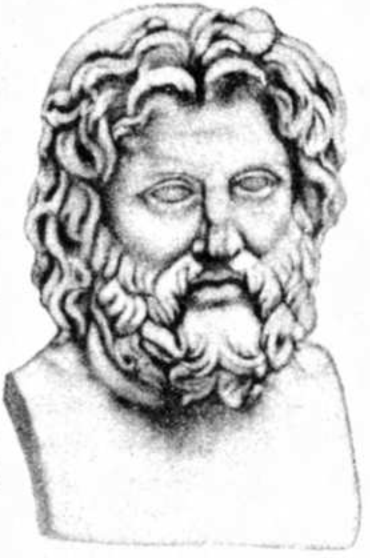
Τὴν Νηρηΐδα Γαλάτειαν τὴν ἐρωτεύθη ὁ κύκλωψ Πολύφημος, ἀλλ' αὐτὴ ἀπέκρουσε τὰς προτάσεις του. Κατ' ἄλλην ὅμως ἐκδοχήν, ἐφάνη ὀλιγώτερον σκληρά, ἔδωσε «ραντεβοὺ» εἰς τὸν κύκλωπα καί, τελικῶς, τοῦ ὑπεσχέθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν θάλασσαν καὶ νὰ γίνῃ σύζυγός του. Προσέθεταν, μάλιστα, ὅτι ὁ Πολύφημος εἶχε καὶ ἀντεραστήν, τὸν Ἄκιν, καὶ ὅτι κινούμενος ἀπὸ ζήλειαν τὸν κατασυνέτριψε μὲ ἕνα βράχον. Αὐτὰ ἔγιναν εἰς τὴν Σικελίαν. Ὁ ἀτυχὴς Ἄκις, ἐν συνεχείᾳ, ἀνέβλυσε κάτω ἀπὸ τὸν βράχον ὡς ποταμός, ὁ ὁποῖος φέρει καὶ σήμερον τὸ ὄνομά του.

Ὁ μῦθος τοῦ Πρωτέως

Ὅπως ὁ Νηρεύς, ὁ Πρωτεὺς ἦτο «θαλάσσιος γέρων». Κατὰ κάποιαν παράδοσιν, γενικῶς ἀποδεκτὴν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ἦτο αἰγυπτιακῆς προελεύσεως. Ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον ἐπῆγεν εἰς τὴν Θρᾴκην καί, ἐκεῖ, ἐνυμφεύθη τὴν Νύμφην Κορώνην, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπέκτησε δύο υἱούς. Αὐτοὶ ὅμως κάμνοντες κατάχρησιν τῆς μεγάλης δυνάμεώς των, ἐπετίθεντο κατὰ τῶν τα-

ξιδιωτῶν, τοὺς ἠνάγκαζαν νὰ παλαίουν μαζί των καὶ τοὺς ἐθανάτωναν. Ἀπελπισμένος διὰ τὴν διαγωγὴν τῶν υἱῶν του, ὁ Πρωτεὺς ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Ποσειδῶνα νὰ τοῦ διευκολύνῃ τὴν μετάβασίν του εἰς Αἴγυπτον. Ὁ Ποσειδῶν, λέγει ὁ Clavier, τοῦ ἔκαμεν ἐπάνω ἀπὸ τὴν θάλασσαν ἕνα δρόμον, καὶ ὁ Πρωτεὺς ἐπέρασε χωρὶς νὰ βραχῇ.

Κατὰ τὴν Ὀδύσσειαν, ὁ Πρωτεὺς κατοικοῦσεν εἰς τὴν νῆσον Φάρον. «Στὸ νησὶ αὐτὸ ἔρχεται ὁ ἀληθινὸς θαλάσσιος γέρων, ὁ ἀθάνατος Πρωτεὺς τῆς Αἰγύπτου. Ὑποτακτικὸς τοῦ Ποσειδῶνος, γνωρίζει ὅλες τὶς θάλασσες ὥς τὸν πυθμένα... Ὅταν ὁ ἥλιος μεσουρανῆ, ὁ θαλάσσιος νέρων βγαίνει ἀπὸ τὰ κύματα, σπρωγμένος

Μαρμαρίνη προτομὴ εἰκονίζουσα τὸν Ποσειδῶνα.

Ποσειδῶν.
(Ἐκ ψηφιδωτοῦ ἐν Παλέρμῳ)

ἀπὸ τὴν πνοὴ τοῦ Ζεφύρου... καὶ ἀναπαύεται μεσα σὲ κανένα σπήλαιο· γύρω του, οἱ φῶκες τῆς ὡραίας Ἁλοσύδνης κοιμοῦνται, κοπάδι ὁλόκληρο, μακριὰ ἀπὸ τὰ ἀφρισμένα κύματα, γεμίζοντας τὸν ἀέρα μὲ τὴ βαρειὰ μυρωδιὰ τοῦ ἁλμυροῦ βυθοῦ».

Ὁ Πρωτεὺς εἶχε τὴν ἱκανότητα νὰ μεταμορφώνεται εἰς ὅ,τιδήποτε. Ἡ κόρη του Εἰδοθέα, ἡ ὁποία κατὰ τὸν Ὅμηρον ὑπέδειξεν εἰς τὸν Μενέλαιον μὲ ποῖον τρόπον νὰ συλλάβῃ τὸν Πρωτέα καὶ νὰ τὸν ἀναγκάσῃ νὰ τοῦ ἀποκαλύψῃ τὸ μέλλον, ἐξέθεσεν εἰς τὸν Ἕλληνα ἡγέτην «τὶς πονηριὲς τοῦ γέρου». «Θὰ μεταμορφωθῇ», τοῦ εἶπε, «σὲ ὅ,τι βλέπεις ἐπάνω στὴ γῆ· θὰ γίνῃ φίδι, κῦμα, ἀκούραστη φωτιά». Διὰ νὰ διαφύγῃ ἀπὸ τὸν Μενέλαιον καὶ

τοὺς συντρόφους του, ὁ Πρωτεὺς κατέφυγε πράγματι εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς μεταμορφώσεις. «Στὴν ἀρχὴ ἔγινε λιοντάρι μὲ μεγάλη χαίτη, κατόπιν δράκοντας, πάνθηρας, τρομερὸς ἀγριόχοιρος· στὸ τέλος ἔγινε διαυγὲς κῦμα καὶ δένδρο μὲ ὡραία φυλλωσιά».

Ἀπὸ τὸ ταξίδιόν του εἰς τὴν χώραν τοῦ Νείλου ὁ Ἡρόδοτος εἶχε μεταφέρει τὴν παράδοσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Πρωτεὺς ἦτο βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου, σύγχρονος τοῦ Τρωικοῦ πολέμου. Ἀφοῦ ἐφιλοξένησε τὸν Πάριν καὶ τὴν Ἑλένην, δὲν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ὡραῖον Τρῶα νὰ πάρῃ μαζί του τὴν σύζυγον τοῦ Μενελάου. Τὴν ἐκράτησε πλησίον του, διὰ νὰ τὴν παραδώσῃ ἀργότερον εἰς τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης.

Εἰς τὴν τραγῳδίαν «Ἑλένη», ὁ Εὐριπίδης μεταφέρει καὶ αὐτὸς τὴν ἡρωίδα του εἰς τὴν Αἴγυπτον, πλησίον τοῦ Πρωτέως. Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι ἡ ὑπόθεσις περὶ αἰγυπτιακῆς καταγωγῆς τοῦ «θαλασσίου γέροντος» ἀξίζει νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν. Ἡ ἑλληνικὴ Μυθολογία ὅμως εἶχε κάμει ἀπὸ τὸν αἰγυπτιακὸν Πρωτέα μίαν θαλασσίαν θεότητα σύμφωνον μὲ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα, δηλαδὴ ἕνα δορυφόρον τοῦ Ποσειδῶνος, προικισμένον συγχρόνως μὲ προφητικὰς ἱκανότητας.

Γλαῦκος καὶ Φόρκυς

Μία ἀπὸ τὰς θαλασσίας θεότητας, τὰς πλέον δημοφιλεῖς μεταξὺ τῶν ἁλιέων καὶ τῶν ναυτικῶν, ἦτο ὁ Γλαῦκος. Εἶχε γεννηθῆ, ὡς ἐλέγετο, εἰς Ἀνθηδόνα, μικρὰν πόλιν τῆς βοιωτικῆς παραλίας, ἀπέναντι τῆς Εὐβοίας. Γονεῖς του ἐθεωροῦντο, πότε ὁ Ἀνθηδών, ἐπώνυμος ἥρως τῆς ὁμωνύμου πόλεως, καὶ ἡ Ἀλκυόνη, πότε ὁ Πόλυβος καὶ ἡ Εὔβοια, πότε ὁ Ποσειδῶν καὶ μία ναϊάς. Κατ' ἀρχὰς ἦτο ἁπλοῦς ἁλιεύς. Ἰδοὺ τὸ περιστατικὸν κατὰ τὸ ὁποῖον, ὅπως λέγει ὁ Ὀβίδιος, προήχθη εἰς τὴν σειρὰν τῶν θαλασσίων θεοτήτων.

Μίαν ἡμέραν ποὺ εἶχε ξαπλώσει σὲ κάποιο λιβάδι, διὰ νὰ ξεκουρασθῇ ἀπὸ τοὺς κόπους τῆς ἁλιείας, ὁ Γλαῦκος παρετήρησεν ὅτι ἕνα ἀπὸ τὰ ψάρια ποὺ εἶχε πιάσει εἰς τὰ δίκτυά του, μόλις ἤγγισε τὴν χλόην, ἐπάνω εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο ἐξηπλωμένος, ἀνεζωογονήθη καὶ ἔπεσε πάλιν εἰς τὴν θάλασσαν.

Ἔκπληκτος ἀπὸ τὸ γεγονός, ὁ Γλαῦκος ἔφαγεν ὀλίγην ἀπὸ τὴν θαυματουργὸν χλόην καὶ ἐρρίφθη καὶ αὐτὸς εἰς τὴν θάλασσαν. Ἐκεῖ ἔγινε δεκτὸς ἀπὸ τὸν Ὠκεανὸν καὶ τὴν Τηθύν, οἱ ὁποῖοι τὸν ἀπήλλαξαν ἀπὸ τὸ «θνητὸν περίβλημά» του καὶ τὸν προήγαγαν εἰς θαλάσσιον θεόν.

Κατ' ἄλλον μῦθον, ὁ Γλαῦκος ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν διότι, συγχρόνως μὲ τὴν ἀθανασίαν, δὲν τοῦ εἶχε δοθῆ καὶ ἡ αἰωνία νεότης. Τέλος, ἐλέγετο ἀκόμη ὅτι ὁ Γλαῦκος εἶχε γίνει ἀθάνατος, ἀφοῦ ἐλούσθη εἰς θαυματουργὸν πηγήν, καὶ ὅτι, ἀπελπισμένος ποὺ δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἀποδείξῃ εἰς τοὺς δυσπίστους τὴν ἀλλαγήν, ἐρρίφθη εἰς τὴν ἄβυσσον.

Αἱ ἐρωτικαὶ περιπέτειαι ποὺ ἀπεδίδοντο εἰς τὸν Γλαῦκον δὲν εἶχαν καλὸν τέλος. «Ἀγάπησε», γράφει ὁ Ρενάν, «τὴν Σκύλλαν, ὡραίαν θαλασσίαν παρθένον. Μίαν ἡμέραν, γεμᾶτος ἐλπίδας, τῆς ἐπῆγε κογχύλια καὶ μικρά, ἄπτερα θαλασσοπούλια. Ἐνόμιζεν ὅτι αὐτὸ θὰ τὴν εὐχαριστοῦσεν. Ἐκείνη, ὅμως, ἐδάκρυσε, καὶ ὁ Γλαῦκος ἐλυπήθη. Ἐν συνεχείᾳ ἡ Κίρκη, ἀπὸ ζηλοτυπίαν, ἐδηλητηρίασε τὸ λουτρὸν τῆς νέας καὶ τὴν μετεμόρφωσεν εἰς ἀπαίσιον γαυγίζον τέρας, προσωποποίησιν τοῦ τρόμου ποὺ ἐμπνέουν οἱ καρχαρίαι καὶ οἱ πολλαπλοῖ κίνδυνοι τῆς Σικελικῆς θαλάσσης».

Ὁ Ποσειδῶν μετὰ τῶν συμβόλων του, τριαίνης καὶ δελφῖνος.
(Ἐξ ἐρυθρομόρφου ἀγγείου)

Ἀντιθέτως, ὁ Γλαῦκος, κατώρθωσε νὰ ἀπαγάγῃ τὴν Σύμην, κόρην τοῦ Ἰαλύσου καὶ τῆς Δωτίδος, μὲ τὴν ὁποίαν ἐπῆγεν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν νησῖδα ποὺ φέρει, ἀπὸ τότε, τὸ ὄνομα τῆς νέας.

Τέλος, ἐλέγετο, ὅτι ὁ Γλαῦκος εἶχεν ἀποπειραθῆ νὰ παρηγορήση τὴν 'Αριάδνην, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐγκαταλείψει ὁ Θησεὺς εἰς τὴν Νάξον· ὁ Διόνυσος ὅμως ἐπρόφθασε καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ παραιτηθῆ τῶν σχεδίων του.

Ὅπως καὶ ἄλλαι θεότητες τῆς θαλάσσης, ὁ Γλαῦκος εἶχε τὸ χάρισμα τῆς προφητείας. Σύμφωνα, μάλιστα, μὲ μερικοὺς μύθους, ὁ 'Απόλλων ἦτο μαθητής του, ἡ δὲ Σίβυλλα τῆς Κύμης κόρη του. Ὡς ἐλέγετο, εἶχε παρουσιασθῆ εἰς τὸν Μενέλαον, παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Μαλέαν, καὶ τοῦ εἶχε προείπει τὸ μέλλον. Προφητείας διετύπωσε καὶ εἰς τοὺς 'Αργοναύτας κατὰ τὴν ἐκστρατείαν των, ἀφοῦ ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ναυπήγησιν τῆς «'Αργοῦς». Οἱ ψαράδες ἐπίστευαν ὅτι ἀπὸ τὴν κορφυφὴν κάποιου βράχου, ὁ Γλαῦκος, ἐνῷ δὲν ἔπαυε νὰ θρηνῇ διότι ἦτο ἀθάνατος, τοὺς προέλεγε τὰ βάσανα ποὺ τοὺς ἐπερίμεναν. 'Εν συνεχείᾳ, ἐκεῖνοι προσπαθοῦσαν, ἐξηπλωμένοι μέσα εἰς τὰς λέμβους των, νὰ τὰ ἀποτρέψουν μὲ προσευχὰς καὶ νηστείας.

Ὁ Γλαῦκος, πρὸς τὸν ὁποῖον οἱ λάτρεις του ἀπηυθύνοντο μὲ πολλὴν οἰκειότητα καὶ τοῦ ὁποίου τὴν ἀνάμνησιν συναντῶμεν εἰς τὴν Δῆλον, τὴν Νάξον, τὸν Μαλέαν, τὴν Κόρινθον καὶ τὸ Γύθειον, ἦτο ἐξαιρετικὰ δημοφιλὴς μεταξὺ τῶν ναυτικῶν τῆς Ἑλλάδος. Κάθε χρόνον, ὡς ἐπιστεύετο, διέσχιζε τὰς θαλάσσας τὴν νύκτα καὶ ἐπεσκέπτετο ὅλας τὰς νήσους καὶ ὅλας τὰς ἀκτάς.

«Τὸν βλέπομεν ἐπάνω εἰς τὰ μνημεῖα», γράφει ὁ Ρενάν, «μὲ τὸ βλέμμα προσηλωμένο κάπου, μὲ τὰ φρύδια σμειγμένα, μὲ τὴ γενειάδα του ποὺ εἶναι ἀπὸ φύκια. Οἱ Ἔρωτες διασκεδάζουν εἰς βάρος του· ὁ ἕνας τοῦ τραβᾷ τὰ μαλλιά, ὁ ἄλλος τοῦ δίνει ἕνα ράπισμα.

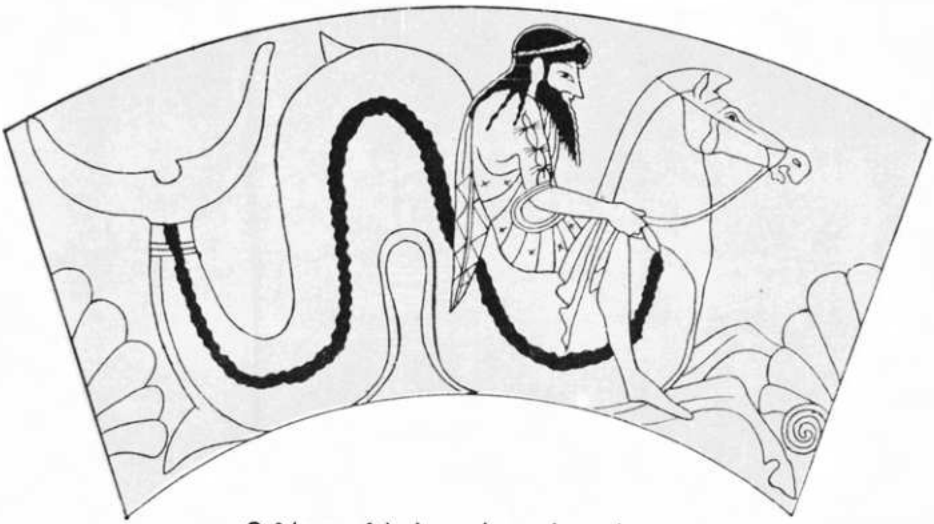
»Μερικὲς φορὲς ὁ Γλαῦκος γίνεται (εἰς τὴν φαντασίαν τῶν ναυτικῶν) Γλαύκη, δηλαδὴ ἐκεῖνο τὸ χρῶμα, πράσινον μαζὶ καὶ κυανοῦν, ποὺ παίρνει ἡ θάλασσα στὰ μέρη ὅπου εἶναι ρηχὴ καὶ ὁ πυθμήν της σκεπασμένος ἀπὸ λευκὴν ἄμμον. Τὸ χρῶμα τῆς θαλάσσης γίνεται τότε, γιὰ τοὺς ναυτικούς, γυναῖκα, ὅπως οἱ ἀφρισμένες κορυφὲς τῶν κυμάτων τοὺς φαντάζουν σὰν τὶς λευκὲς κεφαλὲς τῶν Γραιῶν (γηραιῶν γυναικῶν), ποὺ τόσο τρομάζουν τοὺς θαλασσοπόρους.

»Ἄλλοτε ὁ Γλαῦκος γίνεται Λάμια, ποὺ γοητεύει καὶ παρασύρει τοὺς ἄνδρες· ἄλλοτε γεράκι, ποὺ χυμᾷ ν' ἁρπάξῃ κάτι, ἄλλοτε σειρῆνα ἀχόρταγη, ποὺ κρατεῖ ἕνα νέο μὲ κάθε της χέρι. Ρῖχτε φύρδην-μείγδην ὅλες τὶς ἰδέες τῶν θαλασσινῶν, ἀνακατέψτε τὰ κομμάτια τῶν ὀνείρων ἑνὸς ναύτη, καὶ θὰ ἔχετε τὸ μῦθο τοῦ Γλαύκου: μελαγχολικὲς ἔγνοιες, ὀνειροφαντασίες βαρειὲς καὶ δύσμορφες, ζωηρὴ αἴσθηση ὅλων τῶν φαινομένων ποὺ γεννιῶνται

μέσα στὰ νερά, διαρκὴς ἀνησυχία, κίνδυνος παντοῦ, γοητεία παντοῦ, σκοτεινὸ μέλλον, μεγάλη ἐπίδρασις τοῦ μοιραίου στὶς ψυχές».

Ὁ χαρακτηρισμὸς «κύριος τῆς θαλάσσης» δίδεται ἀκόμη, εἰς τὴν ἑλληνικὴν Μυθολογίαν, εἰς μίαν ἄλλην μορφήν, τὴν ὁποίαν εἶναι δύσκολον νὰ ὁρίσωμεν ἀκριβῶς. Πρόκειται περὶ τοῦ Φόρκυος, ὁ ὁποῖος, ὅπως ὁ Νηρεύς, ἦτο κατὰ τὴν γενεαλογίαν του προγενέστερος τοῦ Ποσειδῶνος. Ὁ Ἡσίοδος λέγει ὅτι ἦτο υἱὸς τοῦ Πόντου καὶ τῆς Γαίας, ἄλλοι ὅμως τὸν θεωροῦν ἀπόγονον τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Τηθύος, ἢ ἀδελφὸν τοῦ Κρόνου καὶ τῆς Ῥέας. Τέλος, μερικοὶ τὸν κατατάσσουν εἰς τοὺς Τιτᾶνας, προσθέτοντες ὅτι ἡ Γαῖα τὸν ἐγέννησε κρυφά.

Κατὰ τὸν Ἡσίοδον ὁ Φόρκυς ἦτο σύζυγος τῆς Κητοῦς, ἀπο-

Θαλάσσιος θεὸς ἐπωχούμενος ἱπποκάμπου.
(Ἐρυθρόμορφον ἀγγεῖον)

γόνου καὶ αὐτῆς τοῦ Πόντου καὶ τῆς Γαίας. Ἀπέκτησε δὲ ἀπὸ αὐτὴν πάρα πολλοὺς ἀπογόνους, τὰς Γραίας, τὰς Γοργόνας, τὰς Ἑσπερίδας καὶ τὸν περίφημον δράκοντα, ποὺ ἐφρουροῦσε τὰ χρυσᾶ μῆλα τοῦ θαυμασίου κήπου.

Μεταξὺ τῶν τεράτων, τῶν ὁποίων ἡ πατρότης ἀπεδίδετο εἰς τὸν Φόρκυν, πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν ἐπίσης τὴν Ἔχιδναν, τὴν Θόωσσαν, ἡ ὁποία ἐπροσωποποίει τὴν μαινομένην θάλασσαν, τὰς Σειρῆνας καὶ τὴν Σκύλλαν. Τὴν τελευταίαν τὴν ἐθανάτωσεν ὁ Ἡρακλῆς, τὴν ἐπανέφερεν ὅμως εἰς τὴν ζωὴν ὁ πατέρας της καὶ ἔκαυσε τὸ σῶμα της. Ἐνετοπίζετο δὲ ὁ μῦθος τοῦ Φόρκυος εἰς τὸ Ἀρύμνιον, βραχώδη ὅρμον τῆς Ἀχαΐας, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐπῆγεν

εἰς τὴν Κεφαλληνίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἰθάκην. Ἕνας λιμὴν τῆς νήσου αὐτῆς φέρει τὸ ὄνομά του.

Τρίτων

Τὸ ὄνομα τοῦ Τρίτωνος ὡς θεότητος θαλασσίας, ἐμφανίζεται διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν Θεογονίαν τὴν ἀποδιδομένην εἰς τὸν Ἡσίοδον. «Ἀπὸ τὴν Ἀμφιτρίτη καὶ τὸν Ποσειδῶνα γεννήθηκε ὁ δυνατὸς Τρίτων, ποὺ κατοικεῖ στὸ βυθὸ τῆς θάλασσας, κοντὰ στὴ μητέρα του, κοντὰ στὸν δοξασμένο πατέρα του». Ὅμοιος εἰς πολλὰ σημεῖα μὲ τοὺς θαλασσίους θεοὺς ποὺ ἀνεφέραμεν ἤδη, τὸν Νηρέα, τὸν Πρωτέα καὶ τὸν Γλαῦκον, διακρίνεται ἀπὸ αὐτοὺς κατὰ τὴν μορφήν. «Πάνω ἀπὸ τὴ μέση τὸ σῶμά του εἶναι ὅμοιο μὲ τῶν εὐτυχισμένων θεῶν, κάτω ὅμως ἀπὸ τὴ μέση κατέληγε σὲ οὐρὰ σὰν τῶν θαλασσίων τεράτων» (Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος).

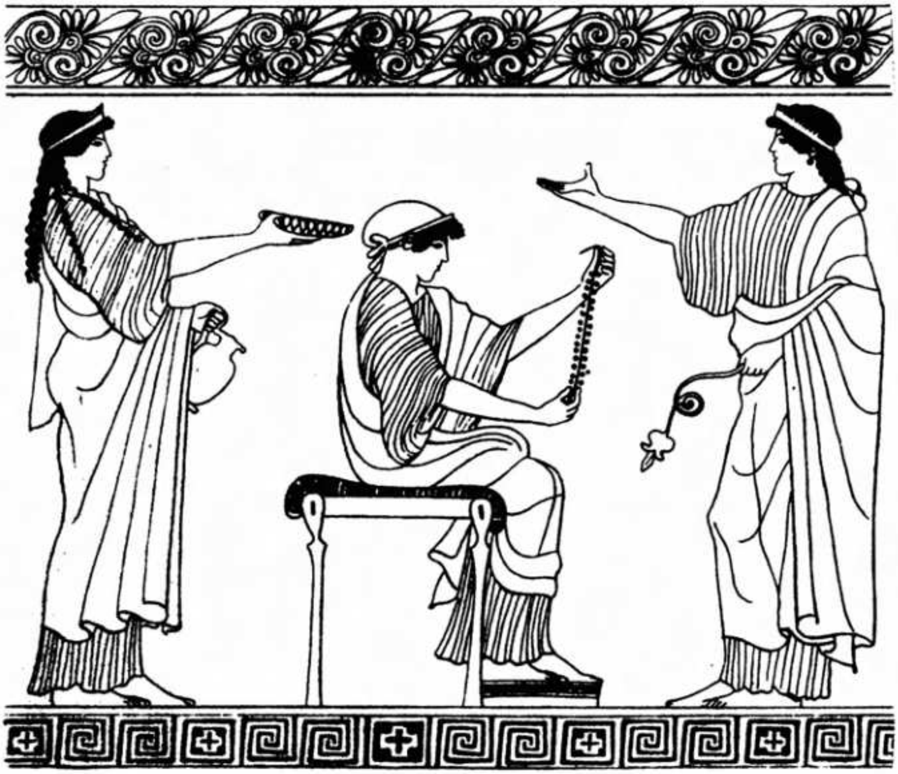
Ἐξ ἄλλου, ἂν καὶ κατὰ τὸν Ἡσίοδον ὁ Τρίτων εἶναι υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος, δὲν εἶναι ὀλιγώτερον βέβαιον ὅτι ἀνήκει εἰς ἐποχὴν πολὺ προγενεστέραν. Φαίνεται μάλιστα ἐξηκριβωμένον ὅτι ἡ λατρεία του προέρχεται ἀπὸ τὴν Λιβύην. Ἦτο δηλαδὴ θεὸς ἀφρικανικός, τὸν ὁποῖον ἐπολιτογράφησαν οἱ Ἕλληνες, ἀφοῦ τὸν ἐσφράγισαν μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα ὅλων τῶν ἄλλων θεοτήτων των.

Ὡς υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος, ὁ Τρίτων τάσσεται παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ πατέρα του κατὰ τὴν Γιγαντομαχίαν· ὁ τρομερὸς θόρυβος, τὸν ὁποῖον κάμνει φυσῶν εἰς τὸ κέρας του, τρομοκρατεῖ τοὺς ἀντάρτας καὶ τοὺς τρέπει εἰς φυγήν. Ὁ Ὀβίδιος, ἐξ ἄλλου, διηγεῖται ὅτι ὁ Τρίτων ἔκαμε νὰ ἀποσυρθοῦν τὰ νερά, μὲ τὰ ὁποῖα ὁ Ζεὺς ἀπειλοῦσε νὰ σκεπάσῃ ὅλην τὴν γῆν κατὰ τὸν κατακλυσμόν.

Τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Ποσειδῶνος συνδέεται μὲ τὸν μῦθον τοῦ Ἡρακλέους εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῶν μήλων τῶν Ἑσπερίδων. Ἐλέγετο ὅτι τὸν Τρίτωνα ἔπρεπε νὰ κατανικήσῃ ὁ Ἡρακλῆς, διὰ νὰ μάθῃ κατόπιν ἀπὸ αὐτὸν ποῦ εὑρίσκοντο τὰ περίφημα χρυσᾶ μῆλα. Τέλος, ὁ Τρίτων ἔπαιξεν ἐπίσης ρόλον εἰς τὴν ἐκστρατείαν τῶν Ἀργοναυτῶν, ὅταν ἡ θύελλα τοὺς εἶχε καταδικάσει εἰς ἀκινησίαν εἰς τὰς ἀφιλοξένους ἀκτὰς τῆς Λιβύης.

Ὅπως ὁ Νηρεύς, ὁ Τρίτων εἶχε καὶ αὐτὸς τὸ χάρισμα τῆς προφητείας καὶ προεῖπε τὸ μέλλον εἰς τὸν Ἰάσονα καὶ τοὺς συντρόφους του. Χάρις δὲ εἰς αὐτὸν ἠμπόρεσαν νὰ βγάλουν τὸ πλοῖον των «Ἀργὼ» ἀπὸ τὴν Τριτωνίδα λίμνην καὶ νὰ πλεύσουν πρὸς τὴν ἀνοικτὴν θάλασσαν.

Συνέκριναν, πολὺ δικαιολογημένα, τὸν ρόλον τοῦ Τρίτωνος πλησίον τοῦ Ποσειδῶνος μὲ τὸν ρόλον τοῦ Ἑρμοῦ πλησίον τοῦ Διός. Ὁ Τρίτων εἶναι ἀγγελιαφόρος τοῦ πατέρα του καὶ ὑπηρέτης του. Τὰ ἴδια λειτουργήματα ἐκπληρώνει καὶ πλησίον τῆς Ἀμφιτρίτης καὶ τῶν ἄλλων θαλασσίων θεοτήτων. Τὸ κυριώτερον σύμβολόν του εἶναι τὸ κέρας, ἀπὸ τὸ ὁποῖον κάμνει νὰ βγαίνουν ἦχοι, ποὺ τίποτε δὲν ἠμπορεῖ νὰ τοὺς ἀντισταθῇ. Ἀργότερον, ἐθεώρησαν ἀκόμη ὡς σύμβολά του καὶ τὴν τρίαιναν καὶ τὸ κουπί

Ἡ Ἀμφιτρίτη ὑποδέχεται τὸν Γλαῦκον.
(Ἐρυθρόμορφον ἀγγεῖον)

Κατ' ἀρχὰς μοναδικὸς εἰς τὸ εἶδος του, ὁ Τρίτων δὲν ἄργησε νὰ πολλαπλασιασθῇ. Εἰς τὸ τέλος, τὸ ὄνομά του ἐδόθη εἰς πλῆθος θαλασσίων τεράτων, τὰ ὁποῖα, μαζὶ μὲ τὰς Νηρηίδας, ἐσχημάτιζαν τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀμφιτρίτης. Οἱ Τρίτωνες ἔχουν πολλὰς ἀναλογίας μὲ τοὺς Σατύρους. Ὅπως ἐκείνους, τοὺς παρίσταναν ἐνίοτε μὲ κέρατα καὶ μυτερὰ αὐτιά, καὶ τοὺς ἀπέδιδαν τὸν ἴδιον λάγνον χαρακτῆρα, τὰς ἰδίας ἐρωτικὰς περιπετείας μὲ τὰς Νύμφας.

Αἱ Σειρῆνες

Μεταξὺ τῶν μυθικῶν ὄντων, ποὺ ἐφεῦρεν ἡ φαντασία τῶν ἀνθρώπων, ἐλάχιστα ἔχουν γίνει τόσον δημοφιλῆ ὅσον αἱ Σειρῆνες. Τὸ ὄνομά των φέρει ἀμέσως εἰς τὸν νοῦν τὴν ἰδέαν τῆς γοητείας καὶ τῆς σαγήνης, ἐπικινδύνων δι' ἐκείνους, ποὺ δὲν ἠμποροῦν νὰ ἀντισταθοῦν. Δι' αὐτὸ καὶ εἶναι ἀπορίας ἄξιον, κατόπιν ποίας παρανοήσεως κατέληξαν νὰ ὀνομάζουν μὲ τὴν ἰδίαν λέξιν τὰ γνωστὰ ὄργανα, τὰ ἐν χρήσει εἰς τὰ πλοῖα καὶ τὰ ἐργοστάσια, τῶν ὁποίων ὁ ὀξὺς ἦχος δὲν ἔχει τίποτε τὸ ἁρμονικόν.

Ἡ Κίρκη, εἰς τὴν Ὀδύσσειαν, λέγει τὰ ἑξῆς περὶ τῶν Σειρήνων εἰς τὸν Ὀδυσσέα: «Γοητεύουν ὅλους τοὺς ἄνδρες ποὺ τὶς πλησιάζουν. Ἀλλοίμονον ὅμως σ' ἐκεῖνον, ποὺ ἀπὸ ἄγνοια θὰ τὶς πλησιάση πολὺ καὶ τὶς ἀκούση. Ποτὲ πιὰ ἡ γυναίκα του, οὔτε τὰ παιδιά του, δὲν θὰ χαροῦν γιὰ τὸ γυρισμό του. Οἱ Σειρῆνες, καθισμένες σ' ἕνα λιβάδι, τριγυρισμένες ἀπὸ ἕνα μεγάλο σωρὸ ἀνθρώπινων σκελετῶν καὶ σαρκῶν ποὺ σέπονται, θὰ τὸν κρατήσουν γιὰ πάντα μὲ τὸ ἁρμονικὸ τραγούδι τους».

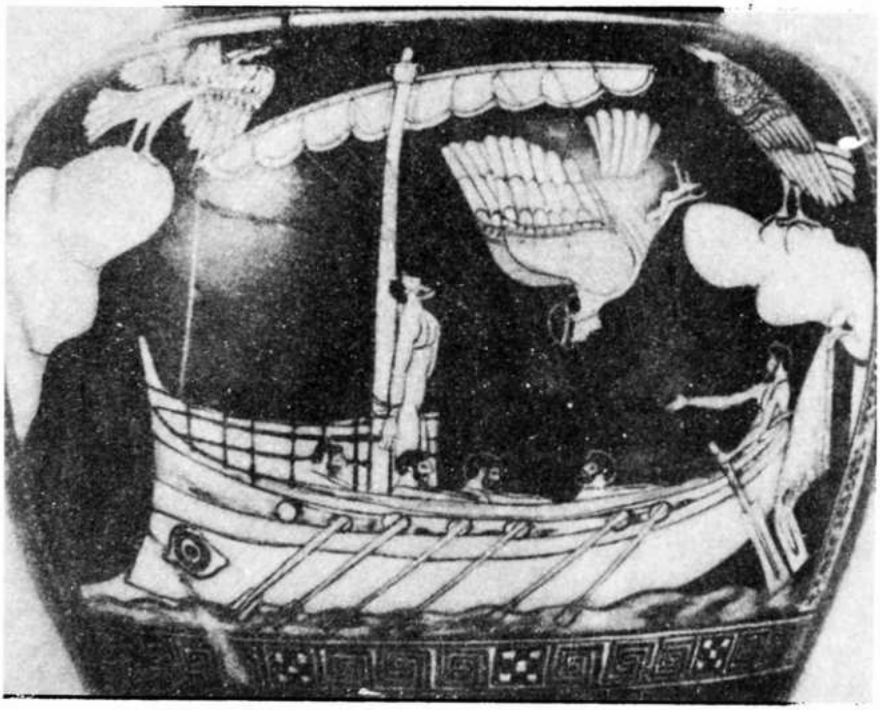
Ὁ Ὅμηρος, ἐπίσης, ἀναφέρει τὰ «ἁρμονικὰ τραγούδια», μὲ τὰ ὁποῖα αἱ Σειρῆνες προσπαθοῦν νὰ προσελκύσουν τὸν Ὀδυσσέα, στερεὰ δεμένον εἰς τὸν ἱστὸν τοῦ πλοίου του. «Ἔλα σὲ μᾶς, δοξασμένε Ὀδυσσέα, τιμὴ τῆς Ἑλλάδος, σταμάτησε τὸ πλοῖο σου γιὰ ν' ἀκούσης τὴ φωνή μας. Ποτὲ δὲν περνοῦν ἀπὸ ἐδῶ χωρὶς νὰ σταθοῦν ν' ἀκούσουν τὰ γλυκὰ τραγούδια μας. Ὕστερα φεύγουν εὐχαριστημένοι καὶ ξέροντας πολὺ περισσότερα πράγματα».

Αἱ Σειρῆνες εἶχαν κεφαλὴν γυναικὸς καὶ σῶμα πουλιοῦ. Ποία ἦτο ἡ καταγωγή των; Ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ ἔχομεν πολλὰς ἐκδοχάς. Κατὰ τὴν μίαν, πατέρας των ἦτο ὁ Φόρκυς, ὁ «θαλάσσιος γέρων», διὰ τὸν ὁποῖον ἔγινε λόγος προηγουμένως. Κατ' ἄλλον μῦθον, πιθανῶς ἀρχαιότερον, αἱ Σειρῆνες εἶχαν γεννηθῆ ἀπὸ τὰς σταγόνας τοῦ αἵματος, ποὺ εἶχαν πέσει ἀπὸ τὸ κέρας τοῦ ποταμοῦ Ἀχελώου, μητέρα των δὲ ἦτο εἴτε ἡ Γαῖα ἢ Χθὼν (ἡ Γῆ), εἴτε μία ἀπὸ τὰς τρεῖς Μούσας, Τερψιχόρην, Μελπομένην καὶ Καλλιόπην.

Εἰς τὴν συγγένειάν των αὐτὴν μὲ τὰς Μούσας, αἱ Σειρῆνες ὤφειλαν τὸ ἁρμονικὸ τραγούδι των. Ἐλέγετο, μάλιστα, ὅτι αἱ Σειρῆνες καὶ αἱ Μοῦσαι εἶχαν διαγωνισθῆ, ποῖαι θὰ ἐτραγουδοῦσαν καλύτερα, προσέθεταν δὲ ὅτι ὁ ἀγὼν εἶχε γίνει εἰς τὴν Ἄπτεραν τῆς Κρήτης. Νικήτριαι εἶχαν ἀναδειχθῆ αἱ Μοῦσαι. Διὰ νὰ τὰς ἐκδικηθοῦν, αἱ Σειρῆνες τοὺς ἀπέσπασαν τὰ πτερά, μὲ τὰ ὁποῖα εἶχαν κατασκευάσει τοὺς στεφάνους ποὺ ἐφοροῦσαν. Μετὰ

τὴν ἧττάν των αἱ Σειρῆνες ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Κρήτην καὶ νὰ καταφύγουν εἰς τοὺς πλέον ἀποτόμους βράχους τῶν ἀκτῶν, ἐπάνω εἰς τοὺς ὁποίους προσείλκυαν μὲ τὴν γοητείαν των τοὺς ἄφρονας ναυτικούς.

Πόσαι ἦσαν αἱ Σειρῆνες; Γενικῶς ἀναφέρονται δύο, μερικοὶ συγγραφεῖς ὅμως ἀναφέρουν τρεῖς. Ὡς κόραι τῆς Τερψιχόρης ὀνομάζονται Παρθενόπη, Λευκωσία καὶ Λίγεια. Ὡς κόραι τῆς Μελπομένης, Θελξίπεια, Ἀγλαόπη, Πεισινόη.

Ὁ Ὀδυσσεὺς δέσμιος ἐπὶ τοῦ ἱστοῦ τοῦ πλοίου του διέρχεται διὰ μέσου τῶν Σειρήνων. (Ἐξ ἀρχαίου ἀμφορέως)

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν τόπον διαμονῆς τῶν Σειρήνων, αἱ πληροφορίαι ποὺ ἔχομεν δὲν εἶναι περισσότερον ἀκριβεῖς. Ὁ Ὅμηρος, ἀφηγούμενος εἰς τὴν Ὀδύσσειαν τὴν περιπέτειαν τοῦ Ὀδυσσέως μὲ τὰς Σειρῆνας, τοποθετεῖ τὴν διαμονήν των εἰς τὸ στενὸν τῆς Μεσσήνης, ἐκεῖ ὅπου εὑρίσκονται καὶ οἱ σκόπελοι Σκύλλα καὶ Χάρυβδις. Ἄλλοι εἰς τὸ ἀκρωτήριον Πέλωρον, ἄλλοι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Αἴτνας, ἄλλοι εἰς τὴν Κατάνην, ἀκόμη δὲ καὶ εἰς τὰς Σειρηνούσας νήσους.

Μία ἀπὸ τὰς Σειρῆνας, ἡ Παρθενόπη, ἦτο ἀντικείμενον λατρείας

εἰς τὴν ὁμώνυμον ἰταλικὴν πόλιν, τῆς ὁποίας ἦτο ἐπώνυμος καὶ ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ ὀνομασθῇ ἀργότερον Νεάπολις.

Αἱ Σειρῆνες παίζουν ἐπίσης ἕνα ρόλον εἰς τὴν ἐκστρατείαν τῶν Ἀργοναυτῶν. Οἱ σύντροφοι τοῦ Ἰάσονος κατώρθωσαν νὰ διαφύγουν ἀπὸ τὴν ἐπικίνδυνον ἕλξιν των, χάρις εἰς τὸν Ὀρφέα, τοῦ ὁποίου τὰ τραγούδια ἦσαν καλύτερα ἀπὸ τὰ ἰδικά των. Ἕνας μόνον ἀπὸ τοὺς Ἀργοναύτας, ὁ Βούτης, δὲν ἠμπόρεσε νὰ συγκρατηθῇ καὶ ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν· ἡ Ἀφροδίτη, ὅμως, ἐπενέβη καὶ δὲν τὸν ἄφισε νὰ ἐκτελέσῃ τὸ μοιραῖον σχέδιόν του.

Κατ' ἄλλον μῦθον, αἱ Σειρῆνες ἔλαβαν μέρος εἰς τὴν περιπέτειαν τῆς Δήμητρος, ὅταν ἀναζητοῦσε τὴν Περσεφόνην. Ἐλέγετο ὅτι, ἐπειδὴ δὲν ἠμπόδισαν τὸν Ἅδην νὰ ἀπαγάγῃ τὴν κόρην τῆς Δήμητρος, αἱ Σειρῆνες κατεδικάσθησαν νὰ μείνουν γυναῖκες μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ, κατὰ δὲ τὸ ὑπόλοιπον νὰ γίνουν πουλιά. Κατ' ἄλλην ἐκδοχήν, ἔλαβαν τὴν μορφὴν αὐτὴν κατόπιν αἰτήσεώς των, διὰ νὰ εἶναι ἀκριβῶς καλύτερα εἰς θέσιν νὰ ἐρευνήσουν πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἐξαφανισθείσης Περσεφόνης. Τέλος, ἄλλοι ἐπίστευαν ὅτι ἡ μεταμόρφωσίς των ἦτο ἔργον τῆς Ἀφροδίτης, ἡ ὁποία τὰς ἐξεδικήθη μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον, διότι ἐπεριφρονοῦσαν τὸν ἔρωτα.

Φαίνεται ὅτι αἱ Σειρῆνες δὲν ἦσαν μόνον θαλάσσια τέρατα, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ δαίμονες γήινοι, στεναὶ συγγενεῖς τῶν Ἐρινύων καὶ τῶν Ἁρπυιῶν. Ὑπὸ τὴν ἰδιότητά των αὐτήν, ἐπιστεύετο ὅτι κατοικοῦσαν εἰς τὸν ὑποχθόνιον χῶρον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐξωρμοῦσαν, διὰ νὰ συναντοῦν τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ τοὺς τυραννοῦν, ἰδίως κατὰ τὸν ὕπνον των, μὲ φοβερὰ ὄνειρα καὶ ἐφιάλτας. Ἐν τούτοις, ὁ ρόλος των δὲν εἶναι πάντοτε τόσον κακός, ἐνίοτε μάλιστα γίνεται εὐεργετικός, ὅταν τὰ θύματά των κατορθώνουν νὰ τὰς ἐξευμενίσουν.

Εἰς ἓν ἀπόσπασμα τῆς «Ἑλένης» τοῦ Εὐριπίδου, ἡ σύζυγος τοῦ Μενελάου ἀναφωνεῖ: «Φτερωτὲς παρθένες, κόρες τῆς γῆς, μελῳδικὲς Σειρῆνες, ἐλᾶτε νὰ συνοδεύσετε τὰ βογγητά μου μὲ τὸ θλιμμένο σκοπὸ τῆς σύριγγος καὶ τῆς λιβυκῆς φλογέρας, ἔτσι ποὺ τὰ τραγούδια ποὺ θὰ πῶ, ταιριασμένα μὲ τὰ δάκρυα καὶ τὰ ἀξιοθρήνητα βάσανά μου, νὰ μπορέσουν νὰ φθάσουν στὴν Περσεφόνη σὰν θλιβερὲς ἁρμονίες». Δὲν εἶναι, λοιπόν, ἐκπληκτικὸν ὅτι εἰκονίζοντο Σειρῆνες εἰς τὰς ἐπιταφίους πλάκας, ὅπου, ὅπως ἐλέχθη, «παρίσταναν τὴ γαληνεμένη ψυχὴ ποὺ συμμετέχει στὰ βάσανα τῶν ζωντανῶν, γιὰ τοὺς ὁποίους ἦταν κάποτε κίνδυνος», ἐνῷ συγχρόνως ἐπροστάτευαν τοὺς τάφους «ἀπὸ τὴν ἐπιβουλὴ τῶν κακῶν πνευμάτων».

Σκύλλα καὶ Χάρυβδις

Τὸ ὄνομα τῆς Σκύλλας ἀνεφέρθη ἤδη εἰς τὸ κεφάλαιον αὐτό, ὡς ἀντιζήλου τῆς Ἀμφιτρίτης ἀφ' ἑνὸς καὶ σχετικῶς μὲ τὸν Γλαῦκον ἀφ' ἑτέρου. Τὸ τέρας αὐτό, λέγει ὁ Ὅμηρος, διέμενε «μέσα σ' ἕνα βαθὺ σπήλαιο κάποιου βράχου, τόσο ψηλοῦ, ποὺ ἡ μυτερὴ

Θαλάσσιος δαίμων (Νηρεύς).
(Ἐρυθρόμορφον ἀγγεῖον)

κορφή του ἔφθανε ἴσαμε τὸν οὐρανό· τὸ βράχο αὐτὸν τὸν ἐτύλιγε πάντα ἕνα σύννεφο, ποὺ τίποτε δὲν τὸ ἐσκόρπιζε καὶ ποὺ ποτὲ δὲν τὸ ἀντικατέστησε ὁ αἰθέρας, ἀκόμη καὶ στὶς πιὸ καλὲς μέρες τοῦ καλοκαιριοῦ καὶ τοῦ φθινοπώρου. Ποτὲ θνητός, ἀκόμη κι ἂν εἶχε εἴκοσι χέρια καὶ εἴκοσι πόδια, δὲν θὰ μποροῦσε νὰ σκαρ-

φαλώση στὸ βράχο τῆς Σκύλλας, γιατὶ ἦταν λεῖος ἀπὸ ὅλες τὶς μεριές, σὰν νὰ τὸν εἶχαν κατεργασθῆ ἐπίτηδες ἔτσι».

Ἐκείνη ποὺ κατοικοῦσε ἐκεῖ «ἦταν ἕνα τέρας ἄγριο· ἡ φοβερὴ φωνή της ἀντηχοῦσε σὰν βρυχηθμὸς νεαροῦ λιονταριοῦ· ἡ ὄψη της ἔκαμνε ἀκόμη καὶ τοὺς θεοὺς νὰ θλίβωνται· εἶχε δώδεκα δύσμορφα πόδια, ἔξη μακρουλοὺς λαιμούς, ἔξη φρικτὰ κεφάλια καὶ τριπλὲς σειρὲς δυνατὰ δόντια στὸ κάθε στόμα της, φωλιὰ τοῦ σκοτεινοῦ Θανάτου. Κρυμμένη ὥς τὴ μέση στὸ βάθος τῆς πελώριας ἀβύσσου, βγάζει μόνο τὰ κεφάλια της καί, βουτώντας τα γύρω ἀπὸ τὸ βράχο, ψαρεύει δελφίνια, σκυλόψαρα καί, τέλος, ὅ,τι μπορεῖ νὰ πιάση ἀπὸ τὰ πολλὰ τέρατα ποὺ θρέφει ἡ βουερὴ Ἀμφιτρίτη. Ποιοί ναυτίλοι μποροῦν νὰ καυχηθοῦν πὼς πέρασαν ἀπὸ δίπλα της μὲ πλοῖο καὶ γλυτώσανε; Κάθε κεφάλι τοῦ τέρατος ἁρπάζει ἀπὸ τοὺς πάγκους κ' ἕναν κωπηλάτη».

Προτοῦ γίνη τὸ φοβερὸν αὐτὸ τέρας, ἡ Σκύλλα ἦτο θαλασσία Νύμφη. Ἄλλοι τὴν ἐθεωροῦσαν κόρην τοῦ Φόρβαντος καὶ τῆς Ἑκάτης, ἄλλοι τοῦ Φόρκυος καὶ τῆς ἰδίας θεᾶς, ἄλλοι τοῦ Τυφωέως καὶ τῆς Ἐχίδνης. Ἄλλοι, ἀκόμη, ἐθεωροῦσαν πατέρα της τὸν Τρίτωνα ἢ τὸν Τυρρηνόν. Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς διηγοῦνται ἐπίσης κατὰ διαφορετικοὺς τρόπους τὰ σχετικὰ μὲ τὴν μεταμόρφωσίν της· ἄλλοι τὴν ἀποδίδουν εἰς τὴν ζηλοτυπίαν τῆς Ἀμφιτρίτης καὶ ἄλλοι εἰς τὴν ζηλοτυπίαν τῆς Κίρκης.

Ὁ Ὅμηρος διηγεῖται εἰς τὴν Ὀδύσσειαν ὅτι ἓξ ἀπὸ τοὺς συντρόφους τοῦ Ὀδυσσέως, οἱ πλέον γενναῖοι, οἱ πλέον ρωμαλέοι, ἀνηρπάγησαν «ἀπὸ τοὺς πάγκους τοῦ πλοίου των». Εὐτυχέστεροι οἱ Ἀργοναῦται, χάρις εἰς τὴν Θέτιν καὶ τὰς ἀδελφάς της, κατώρθωσαν νὰ διαφύγουν ἀπὸ τὴν μανίαν τῆς Σκύλλας. Εἰς τὸ τέλος, τὸ τέρας ἐπέσυρε ἐναντίον του τὴν ὀργὴν τοῦ Ἡρακλέους, διότι τοῦ ἀνήρπασε μερικὰς ἀπὸ τὰς βοῦς τοῦ Γηρυόνου. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο νὰ θανατωθῆ ἀπὸ τὸν ἔνδοξον ἥρωα. Ὁ πατέρας της ὅμως, ὁ Φόρκυς, τὴν ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν ζωήν, κατὰ τὸν τρόπον ποὺ ἔχομεν ἤδη διηγηθῆ.

Ἡ διαμονὴ τῆς Σκύλλας ἀπεῖχεν ὅσον διανύει ριπτόμενον βέλος ἀπὸ τὴν διαμονὴν ἑνὸς ἄλλου τέρατος τοῦ ἰδίου εἴδους, τῆς Χαρύβδεως. Ὁ βράχος τῆς Χαρύβδεως ἦτο ὀλιγώτερον ὑψηλὸς ἀπὸ τῆς Σκύλλας. «Μιὰ μεγάλη συκιὰ ἁπλώνει στὴ βάση του τὴν πράσινη φυλλωσιά της. Κάτω ἀπὸ αὐτήν, ἡ θεϊκὴ Χάρυβδις καταπίνει τὸ πικρὸ κῦμα. Τρεῖς φορὲς τὴν ἡμέρα ξερνᾶ τὰ νερὰ ποὺ κατάπιε καὶ τρεῖς φορὲς πάλι τὰ ρουφᾶ μὲ τρομερὴ ταχύτητα». Ἀκόμη καὶ ὁ Ποσειδῶν δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ σώση τὸν ἀτυχῆ ναυτίλον, ποὺ θὰ ἐπλησίαζε παρὰ πολὺ εἰς τὸ φοβερὸν βάραθρον.

Ὁ Ὀδυσσεὺς ἀπέκτησε πεῖραν τοῦ πράγματος, ὅταν, ἀφοῦ ἐπέ-

ρασε μίαν φορὰν χωρὶς νὰ πάθῃ τίποτε, τὰ ρεύματα τὸν ἐπανέφεραν ναυαγὸν ἐπάνω εἰς τὸ ἀνεστραμμένον πλοῖον του. Τὴν στιγμὴν ποὺ ἔφθασε πλησίον τοῦ τρομεροῦ βράχου, «ἡ Χάρυβδις κατάπινε τὸ πικρὸ κῦμα».

Ὁ Ὀδυσσεὺς διηγεῖται πῶς ἐσώθη ἀπὸ τὴν καταστροφήν: «Ἔπιασα τὰ κλαδιὰ τῆς συκιᾶς καὶ κρατήθηκα σὰ νυχτερίδα· δὲν μποροῦσα μήτε νὰ πατήσω, μήτε νὰ πιάσω τὸν κορμὸ τοῦ δένδρου, γιατὶ ἤμουνα μακριὰ ἀπὸ αὐτόν· μόλις εἶχα προφθάσει νὰ πιασθῶ ἀπὸ τὶς ἄκρες τῶν κλαδιῶν, ποὺ σκεπάζουν μὲ τὴ σκιά τους τὸ βάροθρο. Κρατήθηκα, ὅμως, ἐκεῖ, ὥσπου τὸ τέρας ἐξέρασε καὶ τὸ κατάρτι καὶ τὴν καρένα».

Ὁ δεύτερος ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος ἐν Σουνίῳ.
(Τοῦ αὐτοῦ ἀρχιτέκτονος, ὅστις ἔκαμε καὶ τὸ Θησεῖον)

Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν των οἱ Ἀργοναῦται διέφυγαν καὶ ἐδῶ τὴν καταστροφήν, ἐξ ἴσου ἐπιτυχῶς ὅπως καὶ εἰς τὴν Σκύλλαν.

Παραστάσεις τῆς Σκύλλας ὑπάρχουν εἰς πολλὰ νομίσματα τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, εἰς ἀγγεῖα καὶ εἰς ἀνάγλυφα. Γνωρίζομεν ἐπίσης ὅτι τρεῖς ἀρχαῖοι ζωγράφοι, ὁ Ἀνδροκίδης, ὁ Νικόμαχος καὶ ὁ Φαληρίων, τὴν εἶχαν ζωγραφίσει. Γενικῶς, τὸ τέρας παρίσταται κατὰ τὸ ἄνω ἥμισυ ὡς γυναίκα κατὰ δὲ τὸ ὑπόλοιπον ὡς ψάρι μὲ φολίδας.

Οἱ ποτάμιοι θεοί. Ὠκεανὸς

Ὅπως εἴπαμεν ἤδη, εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Ποσειδῶνος περιελαμβάνοντο ὄχι μόνον ἡ θάλασσα, ἀλλὰ ὁλόκληρον τὸ ὑγρὸν στοιχεῖον. Τὰ νερὰ λοιπὸν τῶν ποταμῶν καὶ τῶν λιμνῶν ἦσαν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του. Ἂν παρουσιάζετο, μάλιστα, καμμία καλὴ εὐκαιρία, ὁ θεὸς τῆς θαλάσσης μετεμορφώνετο εἰς ποταμόν, ὅπως εἰς τὴν περιπέτειάν του μὲ τὴν ὡραίαν Τυρώ. Παρὰ ταῦτα εἰς τὴν ἑλληνικὴν Μυθολογίαν οἱ ποταμοὶ καὶ αἱ πηγαὶ ἦσαν ἀντικείμενον ἰδιαιτέρας λατρείας. Πρὸς αὐτὴν συνεδέοντο ἀρκετοὶ μῦθοι, μερικοὶ δὲ ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι ἀπὸ τοὺς πλέον χαριτωμένους, ποὺ ἐπενόησε τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα.

Οἱ ποταμοὶ ἐθεωροῦντο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ὡς θεότητες. Μερικοὺς ἀπὸ αὐτοὺς ὁ Ὅμηρος τοὺς παρουσιάζει νὰ ἐπεμβαίνουν εἰς τὰς μάχας τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τρώων. Παρουσιάζει, παραδείγματος χάριν, τὸν Ἀχιλλέα νὰ συμπλέκεται μὲ τὸν Σκάμανδρον καὶ νὰ ρίπτεται εἰς τὸ μέσον τοῦ ρεύματος. «Τὸ ποτάμι φουσκώνει μὲ μανία. Σὲ ὅλη του τὴ διαδρομὴ ταράσσεται καὶ βράζει. Ξεσηκώνει τὰ πτώματα ποὺ σώριασε στὰ νερά του ὁ γιὸς τοῦ Πηλέα καί, μουγκρίζοντας σὰν ταῦρος, τὰ ρίχνει ἔξω στὴ στεριά. Σώζει, ὅμως, ἐκείνους ποὺ ζοῦν ἀκόμη, κρύβοντάς τους ἢ κάτω ἀπὸ τὰ καθαρὰ νερά του ἢ μέσα στοὺς ἀπέραντους στροβίλους του, ἐνῷ γύρω ἀπὸ τὸν ἥρωα σωρεύει φοβερὰ κύματα, ποὺ χτυποῦν καὶ σπάζουν ἐπάνω στὴν ἀσπίδα του».

Ὅλοι οἱ ποταμοὶ εἶχαν, κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν Ἑλλήνων, ὡς κοινὴν πηγὴν ἕνα ἄλλον ποταμόν, τὸν Ὠκεανόν, ὁ ὁποῖος περιέβαλλε κυκλικῶς τὴν γῆν. Ἔχει δοθῆ ἡ ἀκόλουθος ἐξήγησις τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐσχηματίσθη αὐτὴ ἡ ἀντίληψις. «Ἦτο εὔκολον νὰ διαπιστωθῇ διὰ παρατηρήσεων ὅτι ἐκεῖνο ποὺ συντηρεῖ τὰς πηγὰς καὶ τοὺς ποταμούς, εἶναι τὸ νερὸ τῶν βροχῶν... Ἀπὸ ποῦ ἔρχονται, ὅμως, τὰ σύννεφα, τὰ ὁποῖα ἐμφανίζονται κάθε τόσο εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ὁποῖα φαίνονται ἀνεξάντλητα ἀπὸ νερό; Κατ' ἀνάγκην, πρέπει νὰ ὑπάρχῃ κάπου μιὰ ἀπέραντη ἀποθήκη, ποὺ προμηθεύει διαρκῶς εἰς τὴν γῆν νερό. Ἀλλὰ τὰ σύννεφα, ἔτσι φαίνεται τουλάχιστον, γεννῶνται καὶ ἀναπτύσσονται εἰς τὸν ὁρίζοντα. Φυσικόν, λοιπόν, ἦτο νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἡ μεγάλη ἀποθήκη μὲ τὸ νερὸ εὑρίσκεται εἰς τὸν ὁρίζοντα. Οἱ ἀρχαῖοι, ἐξ ἄλλου, ἐπίστευαν ὅτι ἡ γῆ εἶναι κυκλικὴ καὶ ἐπίπεδος, ὁ δὲ νεφοσκεπὴς οὐρανὸς ἡμισφαιρικὸν κάλυμμα ἀπὸ σύννεφα, ποὺ στηρίζεται εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς γῆς. Γύρω ἀπὸ τὴν γῆν συνεπῶς θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ ἡ ὑγρὰ ζώνη, ἀπὸ τὴν ὁποίαν βγαίνουν τὰ

σύννεφα. Αὐτὴν τὴν κυκλικὴν ἀποθήκην, οἱ Ἕλληνες τὴν ὠνόμαζαν Ὠκεανὸν» (Ch. Poix).

Κατὰ τὸν Ἡσίοδον, ὁ Ὠκεανὸς ἦτο υἱὸς τῆς Γαίας καὶ τοῦ Οὐρανοῦ καὶ ἀδελφὸς τῆς Τηθύος, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν ἀργότερα σύζυγόν του. Ἀπέκτησε δὲ ἀπὸ αὐτὴν πολυάριθμα παιδιά, τρεῖς χιλιάδας υἱῶν, «τὰ βουερὰ ποτάμια», καὶ τρεῖς χιλιάδας θυγατέρων, τὰς Ὠκεανίδας «μὲ τὰ λεπτὰ σφυρά, οἱ ὁποῖες, σκορπισμένες σὲ ὅλη τὴ γῆ, κυβερνοῦν τὶς βαθειὲς πηγές». Ὁ ποιητὴς τῆς Θεογονίας ἀπαριθμεῖ εἴκοσι πέντε ποταμούς, οἱ ὁποῖοι, σχεδὸν ὅλοι, εὑρίσκονται εἰς τὴν Αἰολίδα, καὶ σαράντα μίαν Ὠκεανίδας.

Οἱ ποταμοὶ—οἱ ὁποῖοι, σημειωτέον, ἐθεωροῦντο ἀπὸ μερικοὺς καὶ υἱοὶ τοῦ Διὸς—ἦσαν, ὅπως ὁ πατέρας των Ὠκεανός, θεότητες.

Ποτάμιος θεὸς ἐν μορφῇ ταύρου.
(Ἐξ ἀρχαίου ἀγγείου)

Τουλάχιστον δύο ἀπὸ αὐτούς, ὁ Ἀχελῷος καὶ ὁ Ἀλφειός, εἶχαν σχεδὸν καθολικὸν χαρακτῆρα, ἐνῷ τῶν ἄλλων ἡ λατρεία ἦτο καθαρῶς τοπική. Ὁ Ἀχελῷος (τὸ Ἀσπροπόταμο), τοῦ ὁποίου ὑπῆρχαν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἄλλοι πέντε ὁμώνυμοι, ἦτο ὁ βασιλεὺς τῶν ποταμῶν. Τοῦ ἀπέδιδαν πολλὰς περιπετείας, ἀπὸ αὐτὰς δὲ περιφημοτέρα ἦτο ὁ ἀγών του κατὰ τοῦ Ἡρακλέους διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς Δηιανείρας.

Προικισμένος μὲ τὸ χάρισμα τῆς μεταμορφώσεως, ὁ Ἀχελῷος, διὰ νὰ καταβάλῃ τὸν ἀντίπαλόν του, ἔγινε διαδοχικῶς φίδι, ταῦρος, ἄνθρωπος μὲ κεφαλὴν ταύρου. Ὑπέκυψεν ὅμως καί, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πάλης, ἔχασε τὸ ἓν ἀπὸ τὰ κέρατά του, τὸ ὁποῖον ἔγινε κέρας τῆς ἀφθονίας.

Πολὺ εὐτυχέστερος ὑπῆρξεν ὁ Ἀχελῷος εἰς ἄλλας ἐρωτικὰς περιπετείας του. Τὸν ἠγάπησε μία Μοῦσα, ἡ Τερψιχόρη κατὰ τοὺς μέν, ἡ Μελπομένη κατ' ἄλλους, καὶ ἔγινε πατέρας τῶν Σειρήνων. Μεταξὺ τῶν ἐρωμένων του ἀνέφεραν καὶ τὴν Καλλιρρόην καὶ τὴν Περιμήδην, κόρην τοῦ Αἰόλου.

Θεοποιημένοι ποταμοὶ ἦσαν ἀκόμη ὁ Ἀσωπός, ὁ Ἀλφειὸς καὶ ὁ Ἰλισὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ Σκάμανδρος, ὁ Κάϊκος, ὁ Ἕρμος, ὁ Κάϋστρος καὶ ὁ Μαίανδρος εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.

Πολλοὶ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀναφέρουν στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν λατρείαν τῶν ποταμῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Ὅμηρος παρουσιάζει τὸν Ἀχιλλέα, ἀπαρηγόρητον διὰ τὸν θάνατον τοῦ Πατρόκλου, νὰ κόβῃ τὰ μαλλιά του πού, προτοῦ φύγῃ διὰ τὴν Τροίαν, τὰ εἶχε «τάξει» ὁ πατέρας του νὰ τὰ προσφέρῃ εἰς τὸν ποταμὸν Σπερχειόν, ὅταν θὰ ἐπέστρεφεν ὁ Ἀχιλλεύς.

Μερικοὶ πιστεύουν ὅτι αἱ ἐκδηλώσεις αὐτοῦ τοῦ εἴδους εἶναι πᾶν ὅ,τι ἀπέμεινεν ἀπὸ θυσίας πολὺ σοβαρωτέρας, ποὺ προσεφέροντο ἄλλοτε εἰς τοὺς θεοὺς-ποταμούς, δηλαδὴ ἀπὸ ἀνθρωποθυσίας. Εἰς πολλὰ μέρη ἔρριπταν εἰς τοὺς ποταμοὺς ἄλογα.

Οἱ ποταμοὶ ἐλατρεύοντο ὄχι μόνον διότι ἐθεωροῦντο πηγὴ πάσης εὐφορίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς καθαρτικὰς καὶ ἰαματικὰς ἰδιότητας τῶν ὑδάτων των. Τέλος, μερικοὺς τοὺς ἐθεωροῦσαν γενάρχας καὶ ἱδρυτὰς πόλεων. Ἰδιαιτέρως αὐτὸ συνέβαινε μὲ τὸν Ἀλφειὸν καὶ τὸν Ἀσωπόν.

Αἱ Νύμφαι

Κυριώτεραι θεότητες τῶν γλυκέων ὑδάτων ἦσαν αἱ Νύμφαι. Κατὰ τὸν Ὅμηρον ἦσαν κόραι τοῦ Διός, κατὰ τὸν Ἡσίοδον ὅμως μερικαὶ ἀπὸ αὐτάς, αἱ Μελίαι, εἶχαν γεννηθῆ ἀπὸ τὰς σταγόνας τοῦ αἵματος τοῦ Οὐρανοῦ, ποὺ εἶχε χυθῆ ἀπὸ τὸ τραῦμα του κατὰ τὸν ἀκρωτηριασμόν του ἀπὸ τὸν Κρόνον. Συνήθως ὅμως αἱ Νύμφαι ἐθεωροῦντο κόραι τοῦ ποταμίου θεοῦ τῆς περιοχῆς, εἰς τὴν ὁποίαν διέμεναν. Μέγας ἀριθμὸς φύλων καὶ οἰκογενειῶν ἰσχυρίζοντο ὅτι κατήγοντο ἀπὸ Νύμφας καὶ ὅτι συνεπῶς εἶχαν ἐπιφανῆ προέλευσιν.

Ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν Νυμφῶν ἦτο πολὺ μεγάλος. Κατὰ τὸν Ὀβίδιον, δὲν ἦσαν ὀλιγώτεραι ἀπὸ χιλίας. Μόνον ὁ Ἀσωπὸς ἦτο πατέρας εἴκοσι Νυμφῶν καί, ὡς γνωστόν, ἡ Ἄρτεμις εἶχε ζητήσει ἀπὸ τὸν Δία ὀγδόντα συνοδούς, ἀπὸ τὰς ὁποίας αἱ ἑξῆντα ἔπρεπε νὰ ἦσαν Ὠκεανίδες καὶ αἱ εἴκοσι κόραι τοῦ κραταιοῦ ποταμοῦ Ἀμνισοῦ.

Αἱ Νύμφαι ἐπροσωποποιοῦσαν τὴν νεαρὰν κόρην εἰς τὰ πλέον γοητευτικὰ γνωρίσματά της, δηλαδὴ τὴν ὡραιότητα, τὴν προσήνειαν καὶ τὴν προθυμίαν νὰ φαίνεται χρήσιμος. Ἂν καὶ θείας καταγωγῆς, ἂν καὶ ἐνεφανίζοντο ἐνίοτε εἰς τὸν Ὄλυμπον, δὲν ἦσαν θεαὶ μὲ τὴν σημασίαν ποὺ ἔχει ἡ λέξις. Κατεῖχαν θέσιν ἐνδιάμεσον μεταξὺ τῶν θεῶν καὶ τῶν θνητῶν γυναικῶν. Πνεύματα τῶν ὑδάτων, διεβίουν τόσον εἰς τοὺς ποταμοὺς ὅσον καὶ εἰς τὰ βουνά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα οἱ ποταμοὶ πηγάζουν. Διεκρίνοντο εἰς Ὀρεστιάδας (Νύμφας τῶν δασῶν) καὶ Ναϊάδας (Νύμφας τῶν ποταμῶν καὶ τῶν πηγῶν), εἰς τὰς ὁποίας προσέθεσαν ἀργότερα καὶ τὰς Ἁμαδρυάδας (Νύμφας τῶν δένδρων). Δὲν θὰ ἀσχοληθῶμεν ἐδῶ παρὰ μόνον μὲ τὰς Ναϊάδας.

Νύμφαι συνομιλοῦσαι καὶ νήθουσαι.
(Ἐξ ἀρχαίου ἀγγείου)

Αἱ Ναϊάδες ἦσαν αἱ κυριώτεραι θεότητες τῶν πηγῶν καὶ τῶν ποταμῶν. Εἰς μερικὰ μέρη (εἰς τὰ Μέγαρα καὶ τὴν Κατάνην) ἦσαν ἀφιερωμένοι εἰς αὐτὰς καὶ οἱ ἀγωγοὶ τοῦ ὕδατος. Διέμεναν δὲ κατὰ προτίμησιν εἰς σπήλαια, ὅπως ἐκεῖνο ποὺ ὁ Ὅμηρος περιγράφει εἰς τὴν Ὀδύσσειαν: «Σ' ἕνα μέρος τῆς Ἰθάκης εἶναι τὸ λιμάνι τοῦ Φόρκυος, τοῦ θαλασσίου γέροντος. Δυὸ ἀπότομα ἀκρωτήρια σχηματίζουν τὴν περιφέρειά του καὶ τὸ προστατεύουν ἀπὸ τὴ μανία τῶν κυμάτων καὶ ἀπὸ τοὺς βουεροὺς ἀνέμους. Τὰ πλοῖα ποὺ μπαίνουν μέσα δὲν ἔχουν ἀνάγκη νὰ ρίχνουν ἄγκυρα καὶ νὰ δένουν πριμάτσες. Στὸ βάθος του ὑπάρχει μιὰ φουντωτὴ ἐλιά. Ἡ σκιά της κρύβει ἕνα πολὺ ὡραῖο σπήλαιο, σκιερὴ καὶ ἱερὴ δια-

μονὴ τῶν Ναϊάδων. Σ' αὐτὸ τὸ ἄσυλο, ποὺ τὸ δροσίζει ἀστείρευτη πηγή, ὑπάρχουν ὑδρίες καὶ ἀμφορεῖς ἀπὸ πέτρα. Ἐκεῖ ἀποθέτουν οἱ μέλισσες τὸ μέλι τους, καὶ σὲ μεγάλους ἀργαλειοὺς ἀπὸ πέτρα οἱ Νύμφες ὑφαίνουν πορφυρᾶ ὑφάσματα θαυμάσια. Τὸ σπήλαιο ἔχει δυὸ εἰσόδους: ἡ μιά, ποὺ τὴ χτυπάει ὁ Βοριάς, εἶναι γιὰ τοὺς θνητούς, ἡ ἄλλη, ἀπὸ τὴ μεριὰ τοῦ Νότου, εἶναι γιὰ τοὺς θεούς. Ποτὲ ἄνθρωπος δὲν περνᾶ ἀπὸ κεῖ: εἶναι μόνο γιὰ τοὺς ἀθανάτους».

Ποσειδῶν.
(Μουσεῖον Καπιτωλίου, Ρώμη)

Ἄλλο περίφημον σπήλαιον ἦτο τὸ Κωρύκιον ἄντρον τοῦ Παρνασσοῦ. Κατὰ τὸν Ἀπολλόδωρον τὸν Ἀθηναῖον, ὤφειλε τὴν ὀνομασίαν του εἰς τὴν Νύμφην Κωρυκίαν, τὴν ὁποίαν ἠγάπησεν ὁ Ἀπόλλων καὶ ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπέκτησεν υἱόν, τὸν Κώρυκον.

Εἰς τὸν Κιθαιρῶνα εὑρίσκετο τὸ σπήλαιον Σφραγίδιον, διὰ τὸ ὁποῖον θὰ γίνῃ περαιτέρω λόγος σχετικῶς μὲ τὰς μαντικὰς ἰδιότητας, ποὺ ἀπεδίδοντο εἰς τὰς Νύμφας. Ἀνεφέροντο ἐπίσης σπήλαια εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Κέρκυραν. Εἰς τὴν τελευταίαν ἐτελέσθησαν οἱ γάμοι τοῦ Ἰάσονος μὲ τὴν Μήδειαν, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ αἱ Νύμφαι ἐστόλισαν καὶ ἔρραναν τὸ κρεββάτι τῶν νεονύμφων μὲ λουλούδια.

Εἰς νεωτέραν ἐποχὴν δὲν ἐφαντάζοντο πλέον τὰ σπήλαια τῶν Νυμφῶν εἰς τὰς πηγὰς τῶν ποταμῶν, ἀλλὰ κάτω ἀπὸ αὐτούς. Ἀπὸ τότε δέ, αἱ Νύμφαι τῶν σπηλαίων αὐτῶν ὠνομάζοντο, συνήθως, ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ποταμοῦ: Ἀχελωΐδες, Ἀμνισίδες,

'Ανιγρίδες, 'Ασωπιάδες, 'Εχεδωρίδες, 'Ισμηνίδες, Κηφισίδες, Λουσιάδες, Πακτωλίδες.

Εἰς τὰς Νύμφας ἀπεδίδοντο ἀρκεταὶ ἐρωτικαὶ περιπέτειαι. 'Ο 'Απολλώνιος ὁ Ρόδιος διηγεῖται ὡς ἑξῆς τὸν μῦθον τοῦ Ὕλα, συντρόφου τοῦ 'Ηρακλέους.

«'Οδηγημένος ἀπὸ τὴν τύχη ὁ Ὕλας ἔφθασε σὲ μιὰ πηγή, ποὺ τὸ ὄνομά της ἦταν Π η γ έ ς. Ἦταν βράδυ, καὶ τὴν ὥρα αὐτὴ οἱ Νύμφες ποὺ μένουν στὴ χαριτωμένη ἐκείνη περιοχή, συνήθιζαν νὰ μαζεύωνται κοντὰ στὴν πηγὴ καὶ νὰ χορεύουν καὶ νὰ τραγουδοῦν, ὅλη τὴ νύχτα, ὕμνους στὴν Ἄρτεμι. Οἱ Νύμφες τῶν βουνῶν καὶ οἱ Νύμφες τῶν δασῶν, ποὺ κατοικοῦσαν στὰ βαθειὰ σπή-

Νηρηὶς ἐπὶ θαλασσίου ἵππου.
('Εξ ἀρχαίου ἀναγλύφου)

λαια, ἔχουν κιόλας ξεκινήσει καὶ πήγαιναν πρὸς τὰ ἐκεῖ. 'Η 'Εφυδατίη, ἡ Νύμφη ποὺ κατοικοῦσε στὴν πηγή, ἔβγαλε τότε τὸ κεφάλι της ἀπὸ τὰ νερά, ἀντίκρυσε τὸν νεαρὸ Ὕλα καί, μέσα στὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ, εἶδεν πόσο ἔλαμπε ἡ ὀμφορφιά του καὶ πόσο χαριτωμένο ἦταν τὸ πρόσωπό του. Τὴν ἴδια στιγμὴ ὁ ἔρωτας πλημμύρισε τὸ κορμί της. 'Η 'Εφυδατίη κοιτοῦσε τὸν νέο καὶ δὲν ἤξερε τί νὰ κάνῃ. Στὸ ἀναμεταξὺ ὁ Ὕλας, σκυμμένος, βουτοῦσε τὴν ὑδρία του στὰ νερά της. 'Η Νύμφη, ἀναμμένη ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νὰ φιλήσῃ τὰ ὡραῖα χείλη του, πέρασε τὸ ἕνα χέρι της γύρω ἀπὸ τὸ λαιμό του καὶ μὲ τὸ ἄλλο τὸν ἔσυρε κοντά της. 'Ο Ὕλας ἔπεσε καί, ξεφωνίζοντας, σύρθηκε στὰ βάθη τῶν νερῶν».

Οἱ ἔρωτες τῶν Νυμφῶν μὲ βοσκοὺς ἔγιναν ἀφετηρία ἄλλων μύ-

θων. Ἀπὸ αὐτοὺς ἕνας, ὁ πλέον χαρακτηριστικός, εἶναι ὁ μῦθος τῆς Σαλμακίδος καὶ τοῦ Ἀφροδίτου, τὸν ὁποῖον διηγήθημεν εἰς τὸ περὶ Ἀφροδίτης κεφάλαιον.

Οἱ ἀρχαῖοι εἶχαν, φυσικά, παρατηρήσει ὅτι μερικὰ νερὰ εἶχαν ἰαματικὰς ἰδιότητας. Τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασίν των τὴν ἀπέδιδαν εἰς τὰς Ναϊάδας. Οὕτω, εἰς τὴν παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Σαμικὸν τῆς Ἤλιδος θειοῦχον πηγήν, προσέφεραν θυσίας εἰς τὰς Νύμφας. Τὰ λουτρὰ εἰς τὴν πηγὴν αὐτὴν ἦσαν ἐνδεδειγμένα κατὰ τῶν δερματικῶν παθήσεων.

Πλησίον τῆς Ἡρακλείας, εἰς ἀπόστασιν πενῆντα σταδίων ἀπὸ τὴν Ὀλυμπίαν, εὑρίσκετο ἄλλη ἰαματικὴ πηγὴ μὲ ἱερὸν τῶν Ἰωνίδων Νυμφῶν. Ἀξιόλογοι ἐπίσης ἦσαν αἱ θερμαὶ πηγαὶ τῆς σικελικῆς Ἱμέρας, ὅπου ἐλούσθη ὁ Ἡρακλῆς, διὰ νὰ ἀνακτήσῃ δυνάμεις, καθὼς καὶ αἱ πηγαὶ τῆς Αἴτνας. Ἐλέγετο ὅτι αἱ τελευταῖαι ἦσαν μοναδικαὶ κατὰ τῆς ποδάγρας.

Εἰς τὰς Νύμφας ἀπεδίδοντο ἐπίσης προφητικαὶ ἱκανότητες, ὑπὸ τὴν ἰδιότητα, πάντως, διερμηνέων τῆς θελήσεως θεῶν ἀνωτέρας τάξεως. Οὕτω, ἡ Νύμφη Ἐρατὼ ἔκαμνε γνωστὰς τὰς θελήσεις τοῦ Πανός, καὶ ἡ Δάφνις τῆς Γαίας εἰς τοὺς Δελφούς. Εἰς τὸ σπήλαιον Σφραγίδιον τοῦ Κιθαιρῶνος αἱ Νύμφαι εἶχαν μαντεῖον, ἐλέγετο δὲ ὅτι πολλοὶ ἐντόπιοι εἶχαν λάβει ἀπὸ αὐτὰς τὸ χάρισμα νὰ προλέγουν τὸ μέλλον. Ἐλέγετο, ἐπίσης, ὅτι μερικοὶ περίφημοι μάντεις ὤφειλαν τὴν προφητικὴν ἱκανότητά των εἰς Νύμφας, ὅπως ὁ Μελησαγόρας, ἀπὸ τὴν Ἐλευσῖνα, καὶ ὁ Βάκις, ἀπὸ τὴν Βοιωτίαν. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς προφήτας αὐτοὺς ἦσαν παιδιὰ Νυμφῶν. Ὁ Ἡρόφυτος, ὡς ἐλέγετο, εἶχε μητέρα τὴν Σίβυλλαν, καὶ ὁ Τειρεσίας, διὰ τὸν ὁποῖον ἔχομεν ἤδη ὁμιλήσει, τὴν Χαρικλώ.

Οἱ ἄνθρωποι ὅμως δὲν ἦσαν πάντοτε εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν προφητικὴν δραστηριότητα τῶν Νυμφῶν. Διότι, εἰς πολλὰς περιπτώσεις, αὐταὶ ἐπωφελήθησαν διὰ νὰ σπείρουν τὴν σύγχυσιν εἰς τὰ πνεύματα τῶν θυμάτων των καὶ νὰ τοὺς μεταδώσουν ἀθεράπευτον τρέλλαν. Ἐλέγετο, προσέτι, ὅτι ὁποιοσδήποτε εἶχε τὴν ἀτυχίαν νὰ ἰδῇ μίαν Νύμφην μέσα εἰς μίαν πηγήν, ἔχανε τὰ λογικά του.

Θεότητες ἀποκλειστικῶς τοπικαί, αἱ Νύμφαι δὲν εἶχαν ναούς. Αἱ θυσίαι προσεφέροντο εἰς αὐτὰς πλησίον τῶν πηγῶν ἢ μέσα εἰς τὰ σπήλαια, βωμοὶ δὲ ἀνηγείροντο πρὸς τιμήν των μέσα εἰς τὰ ἱερὰ ἄλλων θεοτήτων. Ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν εὑρεθέντων ἀναθημάτων καταδεικνύεται πόσον εἶχεν ἀναπτυχθῆ ἡ λατρεία τῶν Νυμφῶν εἰς τὰς χώρας, ὅπου ὡμιλεῖτο ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα.

Οἱ γάμοι τοῦ Πηλέως καὶ τῆς Θέτιδος. Οἱ νεόνυμφοι δεξιὰ εἰς τὸ ἄκρον, δεχόμενοι δῶρα.
('Εξ ἀρχαίας σαρκοφάγου)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ

Ο ΑΔΗΣ

ΚΑΙ ΑΙ ΥΠΟΧΘΟΝΙΟΙ ΘΕΟΤΗΤΕΣ

Εἰς τὴν 'Ιλιάδα ὁ Ὅμηρος παρουσιάζει τὸν Ποσειδῶνα, ὠργισμένον κατὰ τοῦ κυριάρχου τοῦ 'Ολύμπου, νὰ λέγη: «Ὁ Κρόνος ἐγέννησε τρεῖς ἀδελφούς: τὸν Δία, ἐμὲ καὶ τὸν Ἅδη, ποὺ βασιλεύει στοὺς νεκρούς. Ἡ πατρικὴ κληρονομία μοιράστηκε σὲ τρεῖς κλήρους καὶ καθένας πῆρε τὸ τιμητικὸ μερίδιό του· ὅταν τραβήξαμε τοὺς κλήρους, ἐμένα μοῦ ἔτυχε νὰ βασιλεύω στὴν ἀφρισμένη θάλασσα· τοῦ Ἅδη τοῦ ἔτυχαν τὰ ἀπέραντα ἐρέβη· καὶ τοῦ Δία ὁ ἄπειρος οὐρανὸς ἀνάμεσα στὸν ἀέρα καὶ στὰ σύννεφα· ἡ γῆ καὶ ὁ εὐρύχωρος Ὄλυμπος εἶναι κοινὸ μερίδιο, ἀδιαίρετο».

'Εμφανίζεται οὕτω μία θεότης, τῆς ὁποίας τὸ βασίλειον φαίνεται ἐντελῶς καθωρισμένον. Τὸ βασίλειον αὐτὸ εἶναι ἡ χώρα τοῦ ἐρέβους, ἡ διαμονὴ τῶν νεκρῶν, ἡ δὲ θεότης, ὁ Ἅδης, σκοτεινὴ καὶ φοβερὰ μορφή, τῆς ὁποίας καὶ μόνον τὸ ὄνομα ἐμπνέει τὴν φρίκην, τόσον ὥστε ἀπέφευγαν, κατὰ τὸ δυνατόν, καὶ νὰ τὸ ἀναφέρουν. Ὁ πρωταρχικὸς αὐτὸς τύπος δὲν ἔμεινεν ἐν τούτοις ἀμετάβλητος. Ὑπέστη, ἀντιθέτως, ἀπὸ μιᾶς ἐποχῆς καὶ ἐντεῦθεν, περίεργον μετασχηματισμόν, οὕτως ὥστε εἰς τὸ τέλος νὰ ἰσοδυναμῆ μὲ «γενικὴν ἔκφρασιν, πολύπλοκον καὶ ὄχι ἀκριβολογημένην, τῶν κρυφῶν δυνάμεων, ποὺ προΐστανται τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναγεννήσεως, ποὺ καταστρέφουν καὶ ἐπανασυνιστοῦν ἀδια-

κόπως τοὺς μεταβαλλομένους συνδυασμοὺς τῆς αἰωνίας οὐσίας» (Bouché-Leclercq). Ὁ Ἅδης μετεμορφώθη τελικῶς εἰς τὸν Πλούτωνα, θεὸν εὐεργετικὸν καὶ οὐδόλως φοβερόν, φίλον τῶν ζωντανῶν, τῶν ὁποίων διευκολύνει τὴν ζωὴν μὲ τὴν εὐφορίαν ποὺ σκορπίζει εἰς τὴν τροφὸν γῆν.

I. Ο ᾼΔΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΥΘΟΛΟΓΙΑΝ

Ἡ γέννησις τοῦ Ἅδου

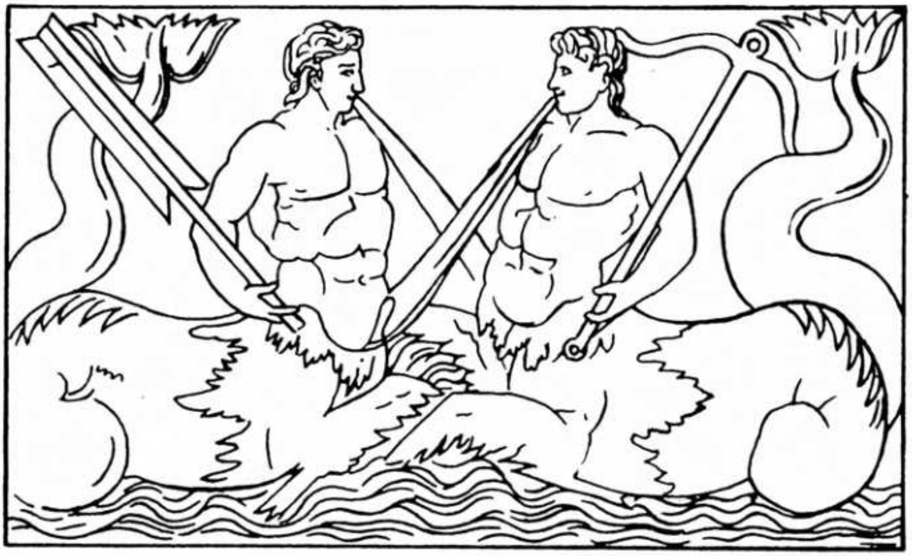
Ἀδελφὸς τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος, τῆς Ἥρας, τῆς Ἑστίας καὶ τῆς Δήμητρος, ὁ Ἅδης εἶχεν ὑποστῆ τὴν ἰδίαν τύχην μὲ τὰ ἄλλα παιδιὰ τοῦ Κρόνου. Ὁ πατέρας του τὸν κατέπιε καὶ αὐτόν, τὸν ἀπέδωσε δὲ εἰς τὸ φῶς μόνον μετὰ τὴν ὁριστικὴν ἧτταν του ἀπὸ τὸν Δία. Ὅταν οἱ Τιτᾶνες, κατὰ τὴν ἐπιθετικὴν ἐπιστροφήν των, ἠπείλησαν τὴν τύχην τῆς νέας δυναστείας τῶν θεῶν, ὁ Ἅδης τὴν ἐβοήθησε μὲ ὅλας του τὰς δυνάμεις νὰ τοὺς νικήση. Ἡ ἐπέμβασίς του ἦτο κατὰ τοῦτο περισσότερον ἀποτελεσματική, ποὺ δὲν εἶχε τίποτε νὰ φοβηθῇ ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς του. Χάρις εἰς τὴν «κυνῆν», περικεφαλαίαν ἀπὸ δέρμα κυνός, περιεβάλλετο ἀπὸ ἀδιαπέραστον σύννεφον καὶ ἐγίνετο ἀόρατος.

Ἡ κυνῆ ἦτο, κατὰ τὸν μῦθον, δῶρον τῶν Κυκλώπων, ὅπως καὶ ὁ κεραυνὸς τοῦ Διὸς καὶ ἡ τρίαινα τοῦ Ποσειδῶνος. Δὲν γνωρίζομεν ὅμως τίποτε μὲ ἀκρίβειαν σχετικῶς μὲ ὅ,τι ἔκαμεν ὁ Ἅδης εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Τιτάνων καὶ κατὰ τὴν Γιγαντομαχίαν. Ὁ θεὸς αὐτός, ἐξ ἄλλου, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἄλλους Ὀλυμπίους, δὲν ἔγινε θέμα πολλῶν μύθων. Ἐλαχίστας δὲ φορὰς ἐξῆλθεν ἀπὸ τὸ σκοτεινὸν βασίλειόν του, πρῶτον κατὰ τὴν ἀπαγωγὴν τῆς κόρης τῆς Δήμητρος, τῆς Περσεφόνης, τὴν ὁποίαν ἔκαμε σύζυγόν του, καὶ δεύτερον ὅταν, πληγωμένος ἀπὸ τὸν Ἡρακλέα, ἀνῆλθεν εἰς τὸν Ὄλυμπον, διὰ νὰ ὑποβληθῇ εἰς θεραπείαν ἀπὸ τὸν Παιῶνα.

Ἡ ἁρπαγὴ τῆς Περσεφόνης

Ὁ Ὁμηρικὸς ὕμνος, ὁ ἀφιερωμένος εἰς τὴν Δήμητρα, διηγεῖται πῶς, μὲ τὴν συγκατάθεσιν τοῦ Διός, ὁ Ἅδης ἀπήγαγε τὴν νέαν «μὲ τὸ ἀνάλαφρο βῆμα, τὴν ὥρα ποὺ ἔπαιζε μὲ τὶς ἄλλες νέες... μαζεύοντας λουλούδια μέσα σ' ἕνα λιβάδι: ρόδα, κρόκους, ὡραῖες βιολέττες, ὑακίνθους καὶ ἕνα νάρκισσο, ποὺ ἡ Γῆ, θέλοντας νὰ ἐξυπηρετήση τὸν ἀχόρταγο Ἅδη, τὸν ἐγέννησε καὶ ἐξαπάτησε μὲ αὐτὸν τὴ ροδαλὴ παρθένα. Ἡ Γῆ ἔπλασε τὸν νάρκισσο αὐτό, μὲ

τὴ συγκατάθεση τοῦ Διός, τόσο ὡραῖο, τόσο λαμπρό, ποὺ θὰ τὸν ἐθαύμαζαν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι καὶ ὅλοι οἱ θεοί. Ἀπὸ τὴ ρίζα του βγαίναν ἑκατὸ μίσχοι. Τὸ γλυκό του ἄρωμα ἐγέμιζε μὲ χαρὰ ὅλον τὸν οὐρανό, ὅλη τὴ γῆ καὶ τὴν ἁλμυρὴ ἄβυσσο τῶν θαλασσῶν. Ἔκπληκτη ἡ κόρη ἅπλωσε καὶ τὰ δυὸ χέρια, γιὰ νὰ πάρῃ τὸ ὡραῖο ἄνθος. Μὰ τὴν ἴδια στιγμὴ ἡ εὐρύστερνη Γῆ ἄνοιξε στὸ Νύσιον πεδίον, κι ὁ ἀχόρταγος βασιλιάς, ὁ γιὸς τοῦ Κρόνου, ξεπετάχθηκε ἀπὸ τὸ ἄνοιγμα μὲ τὰ ἀθάνατα ἄλογά του. Τὴν ἅρπαξε καί, παρ' ὅλη τὴν ἀντίστασή της, τὴν κουβάλησε στὸ χρυσὸ ἅρμα του καὶ τὴν πῆρε μαζί του. Ἐκείνη τότε ἔμπηξε δυνατὲς κραυγὲς καὶ ἐπικαλέσθηκε τὸν ἀνώτατο ἄρχοντα, τὸν παντοδύναμο

Τρίτωνες κρατοῦντες ὁ μὲν κώπην ὁ δὲ ἄγκυραν.
(Ἐξ ἀρχαίου ἀναγλύφου)

Δία. Κανεὶς θεός, ὅμως, κανεὶς θνητὸς δὲν ἄκουσε τὴ φωνή της, οὔτε τὶς κραυγὲς τῶν κοριτσιῶν ποὺ ἦσαν μαζί της».

Εἰς ἄλλο κεφάλαιον θὰ γίνῃ λόγος διὰ τὰς περιπετείας τῆς Δήμητρος κατὰ τὴν ἀναζήτησιν τῆς κόρης της.- Ὅσον διὰ τὸν Ἅδην, πρὸς τὸν ὁποῖον ὁ Ζεὺς ἐξαπέστειλε τὸν διπλωματικώτατον Ἑρμῆν, συγκατετέθη νὰ ἀφίνῃ τὴν Περσεφόνην ἐλευθέραν ἐπὶ ἓν διάστημα νὰ ἐπιστρέφῃ εἰς τὸ φῶς, ἀφοῦ προηγουμένως θὰ τῆς ἔδιδε κρυφὰ νὰ τρώγῃ κόκκους ροδιᾶς «γιὰ νὰ μὴ μείνῃ γιὰ πάντα κοντὰ στὴ σεβαστὴ μητέρα της».

Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς της, ὁ Ἅδης ἀπηύθυνεν εἰς τὴν Περσεφόνην τοὺς ἑξῆς λόγους: «Πήγαινε, Περσεφόνη, γύρισε στὴ μαυροφορεμένη μητέρα σου. Πήγαινε καὶ ἔχε θάρρος καὶ καλὴ διά-

θεση καὶ μὴ λυπᾶσαι περισσότερο ἀπὸ τὶς ἄλλες γυναῖκες. Δὲν θὰ εἶμαι ἐγώ, ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους θεούς, ἀνάξιος σύζυγός σου, ἐγώ, ἀδελφὸς τοῦ ὑπάτου θεοῦ. Σὰν γυρίσῃς ἐδῶ, θὰ βασιλεύῃς σὲ ὅλα ὅσα κινοῦνται καὶ ἀναπνέουν, καὶ θὰ σὲ τιμοῦν ὅλοι οἱ ἄλλοι θεοί. Πάντα οἱ ἄδικοι ἄνθρωποι θὰ τιμωροῦνται, ἐκτὸς ἂν μὲ θυσίες κερδίσουν τὴν εὔνοιά σου».

Ἡ σύγκρουσις μεταξὺ Δήμητρος καὶ Ἅδου ἔληξεν, ὡς ἐκ τούτου, μὲ συμβιβασμόν. Ἡ Περσεφόνη, ἐφεξῆς, θὰ ζῇ ἓν διάστημα μὲ τὴν μητέρα της καὶ ἓν διάστημα μὲ τὸν σύζυγόν της. Τὸ ἓν τρίτον τοῦ ἔτους θὰ μένῃ «στ' ἄβαθα τῆς γῆς», τὰ ὑπόλοιπα δύο τρίτα πλησίον τῆς Δήμητρος καὶ τῶν ἄλλων ἀθανάτων. Σύμφωνα μὲ ἄλλον μῦθον, μεταγενέστερον, ἡ κατανομὴ αὐτὴ τοῦ ἔτους εἶχε γίνει εἰς δύο ἡμίσῃ.

Ἅδης καὶ Ἡρακλῆς

Ἕνας ἀπὸ τοὺς ἄθλους ποὺ εἶχαν ἐπιβληθῆ εἰς τὸν Ἡρακλέα συνίστατο εἰς τὸ νὰ φέρῃ ἀπὸ τὸν «κάτω κόσμο» τὸν ἀγριώτερον ἀπὸ τοὺς φύλακας τοῦ βασιλείου τοῦ Ἅδου, τὸν κύνα Κέρβερον. Ὡδηγημένος ἀπὸ τὸν Ἑρμῆν, ὁ ἥρως κατῆλθεν εἰς τὴν σκοτεινὴν χώραν. Σύμφωνα μὲ κάποιον μῦθον, βασιζόμενον εἰς μίαν ἀγγειογραφίαν, ὁ Ἅδης ἐτρομοκρατήθη τόσον ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Ἡρακλέους—ὅταν ὁ ἥρως παρουσιάσθη αἰφνιδίως ἐνώπιόν του—ὥστε ἐτράπη εἰς φυγήν, ἐνῷ ἡ Περσεφόνη, περισσότερον θαρραλέα, ἐσηκώθη μόνον ἀπὸ τὸν θρόνον της.

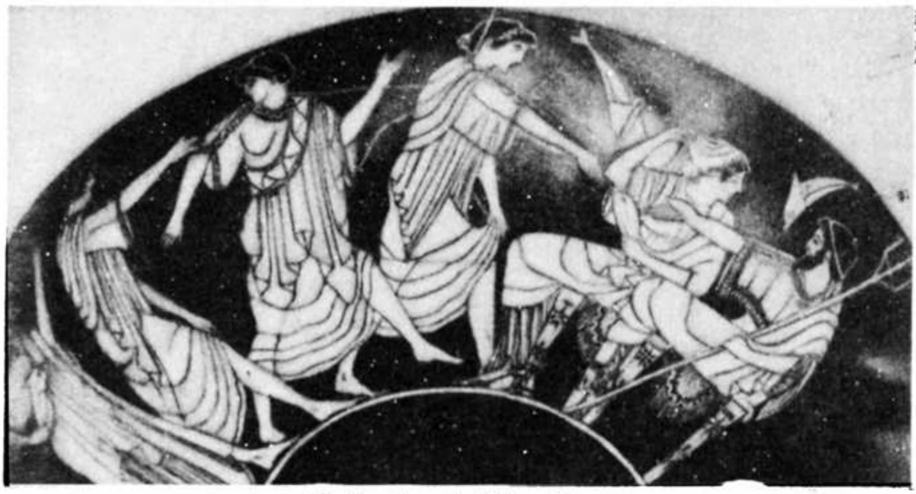
Κατὰ τὴν πλέον διαδεδομένην ἐκδοχήν, ὁ Ἅδης εἶχεν ἐπιτρέψει εἰς τὸν ἥρωα νὰ πάρῃ μαζί του τὸν Κέρβερον, ἂν κατώρθωνε νὰ τὸν δαμάσῃ, χωρὶς νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ ὅπλα του. Τέλος, ὁ Ὅμηρος, εἰς τὴν Ἰλιάδα, λέγει ὅτι ὁ Ἡρακλῆς ἐτόξευσε τὸν Ἅδην καὶ τοῦ ἐπροξένησεν ὀδυνηρὰ τραύματα. «Τότε ὁ Ἅδης, μὲ βαρειὰ τὴν καρδιά, ἀνέβηκε στὸ παλάτι τοῦ Δία. Εἶχε ἀκόμη τὸ βέλος μπηγμένο στὸ δυνατὸν ὦμο του. Ὁ Παιὼν τὸν ἐθεράπευσε μὲ τὶς σωτήριες ἀλοιφές του, γιατὶ ὁ θάνατος δὲν μπορεῖ νὰ πάρῃ τοὺς θεούς».

Μίνθη καὶ Λεύκη

Ἡ σύζυγος τοῦ Ἅδου δὲν εἶχε πολλὰς ἀντιζήλους, ὅπως ἡ σύζυγος τοῦ Διός. Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς δὲν ἀναφέρουν παρὰ μόνον τὰς ἐρωτικὰς περιπετείας, εἰς τὰς ὁποίας εἶχεν ἀναμειχθῆ ὁ βασιλεὺς τοῦ σκότους. Ἡ μία ἀφορᾷ τὴν Μίνθην, Νύμφην τοῦ ὑποχθονίου κόσμου, τὴν ὁποίαν ὁ Ἅδης ἐπεζήτησε νὰ κάμῃ

ἐρωμένην του. Ἡ Περσεφόνη ἤ, κατ' ἄλλους συγγραφεῖς, ἡ Δήμητρα, κατεδίωξε τὴν ἀτυχῆ Νύμφην καὶ τὴν ἐποδοπάτησεν ἤ, ὅπως λέγουν ἄλλοι, τὴν κατεκρεούργησε. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ μαρτυρίου της, ὁ Ἅδης οὔτε κἂν ἐκινήθη διὰ νὰ βοηθήσῃ τὴν ἐκλεκτήν του. Περιωρίσθη νὰ τὴν μεταμορφώσῃ εἰς ἓν φυτὸν ποὺ ἐνεφανίσθη διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὸ ὄρος Μίνθη τῆς Τριφυλίας. Εἶναι ἡ γνωστὴ μέντα, ἀφιερωμένη ἀπὸ τότε εἰς τὸν θεὸν τοῦ ἐρέβους.

Ἡ Λεύκη, κατὰ τὸν μῦθον, ἦτο κόρη τοῦ Ὠκεανοῦ. Ὁ Ἅδης τὴν ἀπήγαγεν εἰς τὸ βασίλειόν του. Ὅταν ἀπέθανε, τὴν μετεμόρ-

Ὁ Νηρεὺς καὶ αἱ Νηρηΐδες.
(Ἀπὸ ἑλληνικὸν κύπελλον, Μουσεῖον τοῦ Λούβρου)

φωσεν εἰς δένδρον, τὸ μόνον ποὺ, ἀπὸ τότε, ἐφύετο εἰς τὰ Ἠλύσια Πεδία, τὴν ἀργυρόχρουν λεύκην, ἀπὸ τὰ φύλλα τῆς ὁποίας ὁ Ἡρακλῆς ἔπλεξε τὸν στέφανον, ποὺ ἐφοροῦσε κατὰ τὴν ἐπιστροφήν του ἀπὸ τὸν Ἅδην.

II. ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑΙ ΚΑΙ ΠΕΔΙΟΝ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ ΤΟΥ ἉΔΟΥ

Ἡ φυσιογνωμία τοῦ Ἅδου. Ὁ Τάρταρος

Τὰ ἐπίθετα ποὺ συνοδεύουν τὸ ὄνομα τοῦ Ἅδου εἰς τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα—ὀλιγάριθμα, ἄλλωστε, ἐν συγκρίσει μὲ τὰ τῶν ἄλλων θεῶν— μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ σχηματίσωμεν κάπως ἀκριβῆ ἰδέαν τῆς φυσιογνωμίας του. Ἐπονομάζεται ἰσχυρός, ρωμαλέος, τερατώδης, θαυμαστός, τρομερός, μισητός, λυπημένος, σκληρός, ἀσυγκίνητος, ἀδάμαστος, ἀόρατος, νυκτερινός, ἀποκρουστικώτερος ἀπὸ ὅλους τοὺς θεούς. Μία τέτοια θεότης δὲν ἠμποροῦσε, βέ-

βαια, νὰ ἐμπνέῃ τὴν συμπάθειαν. Ἐνέπνεε τὴν φρίκην. Ὁσάκις οἱ ἄνθρωποι ἀπηυθύνοντο πρὸς αὐτόν, ἐχρησιμοποιοῦσαν παντὸς εἴδους περιφράσεις, διὰ νὰ μὴ ἀφήσουν νὰ διαφανῇ ἡ ἀπέχθεια ποὺ ᾐσθάνοντο, παρὰ τὴν θέλησίν των, ἔναντι ἑνὸς θεοῦ ποὺ ἐπιθυμοῦσαν νὰ μὴ τοὺς ἐνθυμῆται καθόλου.

Ὁ Ἅδης, πρὶν ἀπ' ὅλα, εἶναι ὁ θεὸς τῶν νεκρῶν, τοὺς ὁποίους δέχεται εἰς τὸ ὑποχθόνιον βασίλειόν του. Ἀσχολεῖται, ὅμως, καὶ μὲ τοὺς ζωντανούς, ἔναντι τῶν ὁποίων ἀσκεῖ τρομερὰν ἀποστολήν. «Πάντα οἱ ἄδικοι ἄνθρωποι θὰ τιμωροῦνται», λέγει ὁ ἴδιος εἰς τὴν Περσεφόνην, εἰς μίαν ἀποστροφήν, ποὺ ἀνεφέραμεν προηγουμένως. Ἐπιβλέπει τὴν τήρησιν τῶν κανόνων τοῦ δικαίου, ἰδιαιτέρως δὲ κτυπᾷ ἀμειλίκτως τοὺς ἐπιόρκους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους τίποτε δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀποτρέψῃ τὴν τρομερὰν ἐκδίκησίν του.

Ποῦ ἐφαντάζοντο οἱ ἀρχαῖοι ὅτι εὑρίσκετο τὸ βασίλειον τοῦ Ἅδου, τὸ βασίλειον τοῦ Ἐρέβους, ὅπως συχνὰ τὸ ὠνόμαζαν; Ὁ Ὅμηρος λέγει ὅτι τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ἅδου εὑρίσκεται εἰς τὴν ἰδίαν ἀπόστασιν ἀπὸ τὸν Τάρταρον, ποὺ χωρίζει τὸν οὐρανὸν ἀπὸ τὴν γῆν. Διὰ νὰ φθάσῃ ἐκεῖ ὁ Ὀδυσσεύς, σύμφωνα μὲ τὰς ὑποδείξεις τῆς Κίρκης, δὲν ἔχει παρὰ νὰ ἀφεθῇ, μὲ τὸ πλοῖον του, νὰ τὸν ὁδηγήσῃ ἐκεῖ ἡ πνοὴ τοῦ Βορρᾶ. «Ὅταν ὁ Βοριὰς θὰ ἔχῃ πάει τὸ πλοῖο σου, ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ κύματα τοῦ Ὠκεανοῦ, στὶς ταπεινὲς ἀκτὲς καὶ τὸ ἱερὸ δάσος τῆς Περσεφόνης, μὲ τὶς μεγάλες λεῦκες καὶ τὶς ἄκαρπες ἰτιές, ἔβγα στὴ στεριὰ καὶ πήγαινε στὸ βασίλειο τοῦ Ἅδη. Ἐκεῖ ἑνώνονται μὲ τὸν Ἀχέροντα ὁ Πυριφλεγέθων καὶ ὁ Κωκυτός, ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴ Στύγα. Ἕνας βράχος δείχνει τὴ συμβολὴ αὐτῶν τῶν δυὸ πολυθόρυβων ποταμῶν».

Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰθάκης διηγεῖται ὁ ἴδιος τὸ ταξίδιόν του εἰς τὴν χώραν τοῦ σκότους. «Μιὰ ὁλόκληρη ἡμέρα ταξιδεύαμε μὲ γεμάτα πανιά. Τὴν ὥρα ποὺ βράδυαζε καὶ τὰ σκοτάδια σκέπαζαν ὅλους τοὺς δρόμους, ἐφθάσαμε στὴν ἀντικρυνὴ ὄχθη τοῦ Ὠκεανοῦ μὲ τὶς βαθειὲς ἀβύσσους. Ἐκεῖ ἔχουν τὴν πολιτεία τους οἱ Κιμμέριοι, λαὸς σκεπασμένος πάντα μὲ σύννεφα καὶ ὁμίχλες. Ποτὲ οἱ ἀχτῖνες τοῦ ἥλιου δὲν φθάνουν ἴσαμ' αὐτούς, οὔτε ὅταν τὸ ἄστρο τῆς μέρας ἀνεβαίνῃ στὸν ἔναστρο οὐρανό, οὔτε ὅταν κατεβαίνῃ στὴ γῆ. Θλιβερὴ νύχτα σκεπάζει πάντα τοὺς δυστυχισμένους αὐτοὺς θνητούς. Ζυγώσαμε στὴν ἀκτή, σταματήσαμε τὸ πλοῖο καὶ βαδίσαμε ἴσαμε τὸ μέρος, ποὺ μᾶς εἶχεν ὑποδείξει ἡ θεά».

Διὰ νὰ καλέσῃ τὰς ψυχὰς τῶν νεκρῶν, ὁ Ὀδυσσεὺς ἐστάθη εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ βασιλείου τοῦ σκότους, ἡ ὁποία ἐπιστεύετο ὅτι εὑρίσκεται εἰς τὰ ἔγκατα τῆς γῆς. Ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν ζωντανῶν τὸν χωρίζουν «μεγάλοι ποταμοί, ρεύματα τρομερά, καὶ

ἰδίως ὁ 'Ωκεανός», λέγει ὁ ποιητὴς τῆς 'Οδυσσείας. Οἱ γνωστότεροι ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι ἡ Στὺξ καὶ ὁ 'Αχέρων. 'Η Στὺξ εἶναι ἡ ἰδία τρομερὰ θεότης, τὴν ὁποίαν ἐπικαλοῦνται οἱ θεοί, ὅταν ὁρκίζωνται.

'Ιδοὺ ἕνας ὅρκος τῆς "Ηρας, ὅπως τὸν ἀναφέρει ὁ "Ομηρος: «Μάρτυρές μου ἂς εἶναι ἡ γῆ καὶ ὁ εὐρύχωρος οὐρανός, ποὺ ἁπλώνεται ἀπὸ πάνω σας, καὶ ἡ Στύξ, ποὺ τὰ νερά της πέφτουν ἀπὸ ψηλὰ μέσα στὴ γῆ».

'Ο 'Ησίοδος περιγράφει, ἐξ ἄλλου, «τὴ μεγαλύτερη κόρη τοῦ 'Ωκεανοῦ... τὴν πελώρια Στύγα, τρόμο τῶν ἀθανάτων. Τὸ ὡραῖο παλάτι της ὑψώνεται, μακριὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους θεούς, στεφανωμένο μὲ πελώριους βράχους· στηρίζεται σὲ ἀσημένιες κολῶνες, ποὺ ὑψώνονται πρὸς τὸν οὐρανό... "Αν ἕνας ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ 'Ολύμπου πῆ ψέματα, ἡ 'Ιρις, σταλμένη ἀπὸ τὸν Δία γιὰ τὴν καθιέρωση τοῦ ὅρκου, φέρνει, μέσα σὲ χρυσὸ δοχεῖο, τὸ περίφημο νερὸ ποὺ πέφτει, κρύο πάντα, ἀπὸ τὴν κορυφὴ ἑνὸς βράχου. Τὰ περισσότερα νερὰ τῆς Στυγὸς ἀναβλύζουν ἀπὸ τὴν ἱερὴ πηγή της, τρέχουν κάτω ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ἀπέραντης γῆς μέσα στὴ σκιὰ τῆς νύχτας καὶ γίνονται ἕνας βραχίονας τοῦ 'Ωκεανοῦ. Τὸ ἕνα δέκατο ἀπὸ αὐτὰ εἶναι γιὰ τὸν ὅρκο. Τὰ ἄλλα ἐννέα δέκατα κυλοῦν γύρω ἀπὸ τὴ γῆ... καὶ χύνονται στὴ θάλασσα, σχηματίζοντας χίλιους ἀσημένιους στροβίλους. Τὸ νερὸ ποὺ πέφτει ἀπὸ τὸ βράχο εἶναι γιὰ τὴν τιμωρία τῶν θεῶν. 'Εὰν ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀθανάτους, ποὺ κατοικοῦν τὴν κορυφὴ τοῦ χιονοσκεποῦς 'Ολύμπου, ὁρκισθῆ ψευδῶς κάνοντας σπονδὲς μὲ νερὸ τῆς Στυγός, χάνει γιὰ ἕνα χρόνο τὴν πνοὴ τῆς ζωῆς, δὲ γεύεται πλέον οὔτε τὸ νέκταρ οὔτε τὴν ἀμβροσία, μένει ξαπλωμένος στὸ κρεββάτι του χωρὶς νὰ ἀναπνέῃ, χωρὶς νὰ μιλῇ, βυθισμένος σὲ νάρκη. "Οταν περάση ὁ χρόνος καὶ τελειώση ἡ ἀσθένειά του, εἶναι καταδικασμένος σὲ νέα βάσανα. 'Επὶ ἐννέα ὁλόκληρα χρόνια

Ποτάμιος θεός.
('Ετρουσκικὸν κόσμημα)

θὰ ζῇ χωριστὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀθανάτους, χωρὶς νὰ δικαιοῦται νὰ λάβῃ μέρος στὰ συμβούλια καὶ στὰ συμπόσιά των· μόνον τὸν δέκατο χρόνο, ποὺ λήγει ἡ ποινὴ τῆς ψευδορκίας, ἠμπορεῖ νὰ ἐπανέλθῃ στὴν ὁμήγυρη τῶν θεῶν, στὸν Ὄλυμπο. Ἔτσι οἱ θεοὶ καθιέρωσαν γιὰ τὸν ὅρκο τὸ ἀδιάφθορο ρεῦμα τῆς Στυγός, τὸ νερὸ αὐτὸ τὸ πανάρχαιο, ποὺ περνᾷ περιοχὲς γεμάτες βράχους».

Ὁ Ἀχέρων ἦτο ὁ γνωστότερος ἀπὸ τοὺς ποταμοὺς τοῦ ὑποχθονίου κόσμου. Ὁμώνυμον ρεῦμα ὕδατος ὑπῆρχεν εἰς ἓν ἀπὸ τὰ ἀγριώτερα τμήματα τῆς Ἠπείρου, εἰς τὴν χώραν τῶν Θεσπρωτῶν. Ὁ Ἀχέρων αὐτός, ἔπειτα ἀπὸ διαδρομὴν διὰ μέσου περιοχῆς πλουσίας εἰς ἀποτόμους ἐναλλαγάς, ὅπου χάνεται πρὸς στιγμὴν εἰς βαθείας ἀβύσσους, ἀπὸ τὰς ὁποίας, ἔπειτα ἀπὸ ὑπόγειον διαδρομήν, ἀναφαίνεται ὀλίγον περαιτέρω εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, σχηματίζει πλησίον τῶν ἐκβολῶν του, ὄχι μακρὰν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν πόλιν τῆς Ἐφύρας, τέλμα μὲ βαρείας ἀναθυμιάσεις. Κατὰ τὴν λαϊκὴν φαντασίαν ἐκεῖ εὑρίσκετο μία ἀπὸ τὰς εἰσόδους τοῦ ὑποχθονίου κόσμου. Πολὺ ἐνωρὶς τὸ σπήλαιον τῆς Ἐφύρας ἔγινεν ἕδρα μαντείου, ὅπου ἐπεκαλοῦντο τοὺς νεκροὺς μὲ μαγικὰς φράσεις ἢ μὲ αἱματηρὰς θυσίας.

Πρὸς διάπλουν τοῦ Ἀχέροντος, αἱ ψυχαὶ τῶν νεκρῶν ὤφειλαν νὰ ἀπευθύνωνται εἰς ἓν πρόσωπον πανελληνίου φήμης, τὸν πορθμέα Χάροντα. Ὁ Χάρων παρίστατο ὡς γέρων κακότροπος καὶ ἀποκρουστικός. Ἡ πρώτη φροντίς του, κατὰ τὸν μῦθον, ἦτο νὰ ζητῇ τὸν ὀβολόν, τὸν ὁποῖον κάθε ἐπιβάτης ὤφειλε νὰ τοῦ δίδῃ, ἐξεδίωκε δὲ ἀνηλεῶς ἐκεῖνον ὅστις δὲν εἶχεν.

Εὐρεῖα πύλη ἦτο ἡ εἴσοδος τοῦ ὑποχθονίου κόσμου, ἐφρουρεῖτο δὲ ἀπὸ τέρας τρομερόν, τὸν κύνα Κέρβερον. Κατὰ τὸν Ἡσίοδον ὁ Κέρβερος ἦτο, ὅπως καὶ ὁ κύων Ὄρθος καὶ ἡ Λερναία Ὕδρα, προϊὸν τῆς ἑνώσεως δύο τεράτων, διὰ τὰ ὁποῖα ἔχομεν ἤδη ὁμιλήσει, τοῦ γίγαντος Τυφωέως καὶ τῆς Ἐχίδνης, «ἀθανάτου Νύμφης, ποὺ δὲν θὰ ἐγήραζε ποτέ».

Ὁ ποιητὴς τῆς «Θεογονίας» ὁμιλεῖ χαρακτηριστικῶς διὰ τὸν τρομερὸν Κέρβερον, «φύλακα τοῦ παλατιοῦ τοῦ Ἅδη, τέρας μὲ πενῆντα κεφαλές, μὲ φωνὴ μεταλλική, μὲ πελώριο σῶμα, μὲ ἀκαταδάμαστη δύναμη».

Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς δὲν εἶναι ὅλοι σύμφωνοι διὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν κεφαλῶν τοῦ Κερβέρου. Ἄλλοι λέγουν ὅτι εἶχε μίαν, ἄλλοι τρεῖς, ἄλλοι πενῆντα. Δὲν εἶναι σύμφωνοι, ἐπίσης, οὔτε ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν του. Κατ' ἄλλους, ὁ Κέρβερος ἦτο ὅμοιος μὲ συνηθισμένον κύνα, κατ' ἄλλους εἶχε πόδια λέοντος. Ἄλλοι, τέλος, ἔλεγαν ὅτι φίδια ἐφύτρωναν εἰς ὅλον τὸ σῶμα του. Ἐνώπιον τῶν προσερχομένων ἐκινοῦσε τὴν οὐράν του

καὶ τὰ αὐτιά του μὲ τέτοιον τρόπον, ὡσὰν νὰ τοὺς προσκαλοῦσε νὰ περάσουν τὴν πύλην. Ἀλλοίμονον, ὅμως, εἰς ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ εἶχε περάσει τὸ φρικτὸν καταφύγιον, θὰ ἀπεπειρᾶτο νὰ γυρίση πίσω. Ὁ Κέρβερος ἦτο ἕτοιμος νὰ τὸν κατασπαράξη.

Τὸν σπουδαιότερον ρόλον ὁ Κέρβερος τὸν παίζει εἰς τὸν μῦθον τῆς καθόδου τοῦ Ἡρακλέους εἰς τὸν Ἅδην. Περὶ αὐτοῦ θὰ ἀσχοληθῶμεν ἐκτενέστερον εἰς τὸ κεφάλαιον τὸ ἀφιερωμένον εἰς τὸν σημαντικώτερον ἥρωα τῆς ἑλληνικῆς Μυθολογίας.

Ποία ἦτο ἡ τύχη ἐκείνων, ποὺ εἰσήρχοντο εἰς τὴν ὑποχθόνιον περιοχήν, τὴν ὁποίαν, ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ ποὺ ἐβασίλευεν

Τρίτων σαλπίζων διὰ κόχλου καὶ κρατῶν κώπην, δι' ἧς ἐγείρει τὰ κύματα.
(Ἐξ ἀρχαίου ἀναγλύφου)

εἰς αὐτήν, τὴν ὠνόμαζαν συχνὰ Ἅδην; Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἐπεκταθῶμεν ἐπὶ τοῦ θέματος, ποὺ ἀφορᾷ περισσότερον τὴν Ἱστορίαν τῶν θρησκευμάτων καὶ τὴν Φιλοσοφίαν.

Κατὰ τὰς ἀρχαιοτέρας δοξασίας, ὁ Ἅδης ἦτο τόπος θλίψεως καὶ ἀπελπισίας. Μεταγενεστέρως ὅμως, ἡ ἀντίληψις αὐτὴ ἐξελίχθη, καθωρίσθη δὲ μία διάκρισις. Σχετικὴ ἔνδειξις ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν Ὀδύσσειαν. Ὁ Πρωτεὺς λέγει εἰς τὸν Μενέλαον: «Ἐσύ, ἐπειδὴ ἀπὸ τὴν Ἑλένη, τὴ γυναῖκα σου, ἔγινες γαμπρὸς τοῦ Δία, δὲν θὰ πεθάνης... Ἀλλὰ οἱ θεοὶ θὰ σὲ στείλουν στὰ Ἠλύσια Πεδία, στὰ σύνορα τῆς Γῆς, ἐκεῖ ὅπου ἄρχοντας εἶναι

ὁ ξανθὸς Ραδάμανθυς. Σ' αὐτὸ τὸ μέρος ἡ ζωὴ εἶναι εὔκολη γιὰ τοὺς ἀνθρώπους· ἐκεῖ δὲν χιονίζει, δὲν βρέχει, δὲν κάνει κρύο, ἀλλὰ ὁ Ὠκεανὸς σκορπίζει τὴ δροσερὴ πνοὴ τοῦ Ζεφύρου».

Ὁ Ἡσίοδος, ἐξ ἄλλου, ὁμιλεῖ διὰ τὰς Νήσους τῶν Μακάρων (τῶν εὐτυχισμένων), τόπον διαμονῆς τῶν ἡρώων ποὺ κατήγοντο ἀπὸ τὴν τετάρτην γενεὰν τῶν ἀνθρώπων. «Μακριὰ ἀπὸ κάθε ἀνησυχία, κατοικοῦν στὰ Νησιὰ τῶν Μακάρων, πέραν ἀπὸ τὸν Ὠκεανὸ μὲ τὶς βαθειὲς ἀβύσσους. Τρεῖς φορὲς τὸ χρόνο, ἡ εὔφορη γῆ παράγει, γι' αὐτούς, καρποὺς λαμπροὺς καὶ γλυκυτάτους»*.

Εἰς τὰς ἀρχάς, τὰ Ἠλύσια Πεδία καὶ αἱ Νῆσοι τῶν Μακάρων ἐθεωροῦντο τόπος διαμονῆς μερικῶν ἐκλεκτῶν μόνον, εἰδικῶς εὐνοουμένων ἀπὸ τοὺς θεούς, μὲ τοὺς ὁποίους μερικοὶ συνεδέοντο καὶ μὲ δεσμοὺς συγγενείας. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων καὶ τοῦ ὀρφισμοῦ, ἡ εἴσοδος εἰς τοὺς παραδεισίους αὐτοὺς τόπους ἤρχισε νὰ προσφέρεται ὁλονὲν περισσότερον εἰς τὸ πλῆθος τῶν θνητῶν, ἐν τέλει δὲ ὅλοι ὅσοι εἶχαν ζήσει τιμίως καὶ δικαίως ἠμποροῦσαν νὰ πιστεύουν ὅτι εἶχαν ἐξασφαλίσει δικαίωμα διαμονῆς εἰς αὐτούς.

Συγχέουν ἐνίοτε τὸ βασίλειον τοῦ Ἅδου μὲ τὸν Τάρταρον, διὰ τὸν ὁποῖον ἔγινεν ἤδη λόγος εἰς τὸ κεφάλαιον τὸ σχετικὸν μὲ τοὺς ἀγῶνας τοῦ Διὸς κατὰ τῶν Τιτάνων. Ἐξ ἴσου μακρὰν ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς Γῆς, ὅσον αὐτὴ ἀπέχει ἀπὸ τὸν οὐρανόν, ὁ Τάρταρος χρησιμεύει ὡς φυλακὴ τῶν ἡττημένων Τιτάνων. Κάποτε, μάλιστα, ὁ Ζεὺς ἠθέλησε νὰ κατακρημνίσῃ ἐκεῖ τὸν υἱόν του Ἀπόλλωνα, ἐπειδὴ εἶχε σκοτώσει τοὺς Κύκλωπας. Καὶ ἂν δὲν τὸ ἔκαμε, τοῦτο ὀφείλεται εἰς ἐπέμβασιν τῆς Λητοῦς, τῆς μητέρας τοῦ Ἀπόλλωνος. Ὀλιγώτερον ἐπιεικῶς, ὅμως, ἐφάνη πρὸς τοὺς Ἀλωάδας, τὸν Ὦτον καὶ τὸν Ἐφιάλτην.

Εἰς μεταγενεστέραν ἐποχήν, αἱ περὶ Ταρτάρου ἀντιλήψεις

* Δὲν πρόκειται περὶ ἰδιαιτέρας διακρίσεως ἢ διαμερίσματος τοῦ Ἅδου. Τὰ Ἠλύσια εἶναι ὑπόστασις τελείως διάφορος τῆς τοῦ Ἅδου, ὅστις, θλιβερὰ καὶ κατηφὴς περιοχὴ ὤν, εἶναι ἡ μόνη γνησία ἀντίληψις τῶν Ἑλλήνων περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς. Τόσον ἀθλία εἶναι ἐκεῖ ἡ ὕπαρξις, ὥστε ὁ Ὀδυσσεὺς ἀκούει ἀπὸ τὸν Ἀχιλλέα τοὺς ἑξῆς χαρακτηριστικοὺς λόγους: «Καλύτερον νὰ ἤμην ἐπὶ τῆς γῆς δοῦλος ἑνὸς ἀνθρώπου πτωχοῦ, ὁ ὁποῖος νὰ στερῆται περιουσίας ἀρκετῆς, παρὰ ἐδῶ βασιλεὺς τῶν νεκρῶν».

Τὰ Ἠλύσια ἐμφανίζονται αἰφνιδίως, ἡ δὲ πρώτη καὶ μόνη μνεία των παρ' Ὁμήρῳ εἶναι ἡ ἀνωτέρω ἐν τῷ κειμένῳ μνημονευομένη προφητεία τοῦ Πρωτέως πρὸς τὸν Μενέλαον (Ὀδυσ. Δ. 561 ἑξ.). Ἡ σκηνὴ τῆς συναντήσεως Πρωτέως καὶ Μενελάου ἦτο ἐν Αἰγύπτῳ. Γνωρίζομεν δέ, ὅτι μία χώρα εὐτυχισμένη πλήρης δρόσου καὶ ἄλλων ἀγαθῶν, ὅπου μετέβαινον αἱ ψυχαὶ τῶν εὐσεβῶν, ἦτο ἀντίληψις θρησκευτικὴ τῶν Αἰγυπτίων. Ἡ χώρα ἐκείνη ἐκαλεῖτο Ἰαροῦ ἢ Ἰαλοῦ. Ὑπάρχουν λόγοι νὰ πιστεύσωμεν, ὅπως ἐξέθηκεν ὁ περηφανὴς Σουηδὸς θρησκειολόγος Νίλσσον, ὅτι οἱ Μινωικοὶ Κρῆτες παρέλαβον τὴν αἰγυπτιακὴν ταύτην δοξασίαν τῶν Ἠλυσίων. Ἐκεῖθεν εἶναι πιθανὸν ὅτι τὴν ἐκληρονόμησαν οἱ Ἕλληνες, ὧν ὅμως ἡ κυρία μεταθανάτιος ὑπόστασις ὑπῆρξε κυριώτατα ὁ Ἅδης.

μετεβλήθησαν. Ἐθεωρεῖτο, πλέον, ὡς τόπος μαρτυρίου ἐκείνων, τοὺς ὁποίους σήμερον θὰ ὠνομάζαμεν «ἐγκληματίας περιωπῆς», ὅπως ὁ Τάνταλος, ὁ Τιτυὸς καὶ ὁ Σίσυφος. Εἰς τὸ τέλος καὶ ἡ

Ἡ Νύμφη Ἀρέθουσα.
(Νόμισμα Συρακουσῶν)

ἀντίληψις αὐτὴ ἔγινεν εὐρυτέρα, καὶ εἰς τὸν Τάρταρον ἐστέλλοντο ὅλοι οἱ ἀσεβεῖς καὶ οἱ ἔνοχοι. Ὁ Τάρταρος ἔγινεν, οὕτω, ἀληθινὴ «κόλασις».

Μετασχηματισμὸς τοῦ τύπου τοῦ Ἅδου. Πλούτων

Ἡ προσωπικότης τοῦ Ἅδου, ὡς θεοῦ τοῦ ὑποχθονίου κόσμου καὶ τοῦ θανάτου, πρὸς τὴν ὁποίαν συνεδέοντο μόνον ἰδέαι τρόμου καὶ φρίκης, ὑπέστη, ἀπὸ ἕναν καιρὸν καὶ ἐδῶ, περίεργον μετασχηματισμόν. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ὁρίσωμεν ἀκριβῶς πότε ἤρχισεν

αὐτὴ ἡ ἐξέλιξις, διαπιστοῦται ὅμως ὅτι εἶναι τετελεσμένον γεγονὸς ἀπὸ τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος. Ἀποδίδεται δὲ γενικῶς εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἐλευσινίων Μυστηρίων καὶ τὰς μεταξὺ Ἅδου καὶ Περσεφόνης σχέσεις ἡ ριζικὴ αὐτὴ ἀλλαγή, ἡ ὁποία ἐξεδηλώθη ἀκόμη καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν, διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως μὲ νέον ὄνομα—Πλούτων—τοῦ πρώτου ὀνόματος, ποὺ τόσην ἐνέπνεε φρίκην εἰς ὅσους ἐπρόκειτο νὰ τὸ προφέρουν.

Ἀπὸ τότε εὑρισκόμεθα ἐνώπιον ἑνὸς νέου θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἀξίζει τὴν εὐμένειαν τῶν ἀνθρώπων, διότι παρέχει εἰς αὐτοὺς τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως. Ἀπὸ αὐτὸν ἐξαρτᾶται ἡ γονιμότης τῆς τροφοῦ γῆς. Ὅ,τιδήποτε βγαίνει ἀπὸ τὸ ἔδαφος εἶναι δῶρον τοῦ Πλούτωνος. Εἶναι κατ' ἴσον λόγον κύριος καὶ χορηγὸς τῶν θησαυρῶν, ποὺ ἡ γῆ περικλείει εἰς τοὺς κόλπους της. Παρέχει εἰς τοὺς θνητοὺς ἄφθονα τὰ προϊόντα τῆς ἐπιφανείας της, συγχρόνως δέ, μὲ τὸ νὰ θέτῃ εἰς τὴν διάθεσίν των τὰ μέταλλα, τοὺς δίδει τὰ μέσα νὰ μεγαλώνουν τὴν εὐημερίαν των καὶ νὰ πλουτίζουν.

Ἓν ἀπὸ τὰ κυριώτερα σύμβολα τοῦ θεοῦ, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, εἶναι τὸ κέρας τῆς ἀφθονίας, πηγὴ ἀστείρευτος ἀγαθῶν παντὸς εἴδους. Ἀσφαλῶς ὁ ἀρχαϊκὸς τύπος τοῦ Ἅδου δὲν ἐξηφανίσθη ὁλοσχερῶς, ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν πιστῶν του ἠλαττώνετο συνεχῶς, ἐνῷ, ἀντιθέτως, ἐπολλαπλασιάζοντο οἱ πιστοὶ τοῦ Πλούτωνος.

III. ΟΙ ΤΟΠΟΙ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

Σπάνις ἱερῶν τοῦ Ἅδου

Ὑπὸ τὴν ἰδιότητά του ὡς θεοῦ τοῦ ὑποχθονίου κόσμου, βασιλείου τοῦ θανάτου, ὁ Ἅδης δὲν εἶχε τὸ πλῆθος ἐκεῖνο τῶν ἱερῶν, εἰς τὰ ὁποῖα ὅλαι αἱ ἄλλαι ἑλληνικαὶ θεότητες ἔβλεπαν νὰ προστρέχουν οἱ λάτρεις των. Ὅπως εἴπαμεν ἤδη, οἱ ἄνθρωποι ηὔχοντο κυρίως νὰ μὴ τοὺς ἐνθυμῆται ὁ θεός. Πολὺ δύσκολα ἀποτολμοῦσαν νὰ προφέρουν τὸ ὄνομά του καὶ ἐχρησιμοποιοῦσαν παντὸς εἴδους περιφράσεις, διὰ νὰ ἀποφεύγουν τὴν λέξιν «Ἅδης». Διὰ τοῦτο, εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, μίαν μόνον φορὰν ἀναφέρεται ναὸς τοῦ Ἅδου, ὁ ναὸς τῆς πόλεως τῶν Ἠλείων. Ἡ πόλις τῆς Ἠλειακῆς Πύλου, δεχθεῖσα τὴν ἐπίθεσιν τοῦ Ἡρακλέους, ὤφειλε τὴν σωτηρίαν της εἰς τὴν ἐπέμβασιν τοῦ χθονίου θεοῦ. Εἰς ἀνάμνησιν δὲ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ, οἱ Ἠλεῖοι ἵδρυσαν τὸ ἐν λόγῳ ἱερόν. Καὶ πάλιν, ὅμως, δὲν ἠνοίγετο παρὰ μίαν φορὰν τὸν χρόνον, καὶ δι' ἕνα μόνον ἱερέα, διότι ὁ δρόμος τοῦ θανάτου δὲν ἔπρεπε νὰ εἶναι προσιτὸς εἰς οὐδένα.

Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Πλούτωνος, ὁ θεὸς ἦτο ἀντικείμενον λατρείας κάπως περισσότερον διαδεδομένης, συνήθως ὅμως συνεδυάζετο μὲ μίαν ἄλλην θεότητα, τὴν Δήμητρα ἢ τὴν κόρην της Περσεφόνην. Τοῦ εἶχαν κυρίως ἀφιερώσει τοὺς τόπους, οἱ ὁποῖοι ἔδιδαν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι εὑρίσκοντο εἰς σχέσιν μὲ τὸν ὑποχθόνιον κόσμον, δηλαδὴ τὰ βάραθρα καὶ τὰ σπήλαια, τὰ ὁποῖα, μάλιστα, τὰ ὠνόμαζαν καὶ Πλουτώνια ἢ Χαρώνια (ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Χάρωνος, τοῦ πορθμέως τοῦ Ἀχέροντος, διὰ τὸν ὁποῖον ἔγινε προηγουμένως λόγος).

Τὰ κυριώτερα ἀπὸ τὰ ἱερὰ αὐτὰ ἦσαν ἕδραι μαντείων, τὰ ὁποῖα ὁ Bouché-Leclercq διαιρεῖ εἰς δύο κατηγορίας: τὰ νεκρομαντεῖα καὶ τὰ ἰατρικὰ μαντεῖα. Μεταξὺ τῶν πρώτων ἦσαν «τὸ σπήλαιον τῆς Ἐφύρας εἰς τὴν Θεσπρωτίαν, τὸ τῆς Σιβύλλης τῆς Κύμης παρὰ τὴν Ἀβάρνην λίμνην, τὰ Πλουτώνια ἢ Χαρώνια τῆς Φιγαλείας, τοῦ Ταινάρου καὶ τῆς Ποντοηρακλείας, τὰ ὁποῖα εἵλκυαν μόνον τὰ βίαια πάθη, τὴν ἱερόσυλον περιέργειαν διὰ τὸ πέραν τοῦ τάφου μυστήριον, καὶ ὅπου τὸ μόνον ποὺ ἐπερίμενε κανεὶς ἦσαν ὀπτασίαι ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦ θανάτου, ὀφειλόμεναι εἰς τὴν δύναμιν τῶν μαγικῶν ρητῶν καὶ τοῦ χυνομένου αἵματος». Τὰ δεύτερα ἦσαν «ἰατρεῖα, ὅπου οἱ ἀσθενεῖς ἤρχοντο νὰ ζητήσουν ζωὴν ἀπὸ ἐκεῖνον, ποὺ ἠμποροῦσε νὰ τοὺς τὴν ἀφαιρέσῃ, καὶ ὅπου περιίπτανται μὲ τὰ χέρια γεμᾶτα ἀπὸ σοφὰ διφορούμενα, ὄνειρα πανέτοιμα νὰ χαμογελάσουν ἐνώπιον πλουσίων προσφορῶν».

Τὸ γνωστότερον ἀπὸ τὰ ἱερὰ τοῦ εἴδους αὐτοῦ εὑρίσκετο εἰς τὰ Ἀχάρακα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, εἰς τὸ λεκανοπέδιον τοῦ Μαιάνδρου ποταμοῦ. Μέσα εἰς ἓν δάσος ὑπῆρχε ναὸς ἀφιερωμένος εἰς τὸν Πλούτωνα καὶ τὴν Περσεφόνην, πιὸ πέρα δὲ «ἕνας ἀγωγὸς ἀπὸ τὸν κάτω κόσμον». Ἰδοὺ τί λέγει ὁ Στράβων περὶ αὐτοῦ: «Λέγουν ὅτι οἱ ἄρρωστοι, καὶ ὅσοι θεωροῦν σπουδαῖο αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς θεϊκῆς ἰατρικῆς, πηγαίνουν καὶ ἐγκαθίστανται στὸ χωριὸ ποὺ εἶναι κοντὰ στὸ σπήλαιο. Ἐκεῖ ὑπάρχουν ἱερεῖς μὲ πεῖρα, ποὺ μπαίνουν οἱ ἴδιοι, ἀντὶ τῶν ἀσθενῶν, στὸ σπήλαιο, καὶ ὕστερα τοὺς λένε τί θεραπεία νὰ κάνουν, ἀνάλογα μὲ τὰ ὄνειρα ποὺ εἶδαν ἐκεῖ μέσα. Αὐτοὶ οἱ ἱερεῖς ἐπικαλοῦνται τὴ συμπαράσταση τῶν θεοτήτων. Συχνά, ἐπίσης, ὁδηγοῦν τοὺς πελάτες των στὸ σπήλαιο καὶ τοὺς ἐγκαθιστοῦν ἐκεῖ, χωρὶς τροφὴ ἐπὶ πολλὲς μέρες. Συμβαίνει οἱ ἄρρωστοι νὰ ἰδοῦν οἱ ἴδιοι ὄνειρα, πάλιν ὅμως καταφεύγουν στοὺς ἱερεῖς γιὰ νὰ τοὺς τὰ ἐξηγήσουν καὶ νὰ τοὺς συμβουλεύσουν. Γιὰ ὅλους τοὺς ἄλλους, τὸ μέρος αὐτὸ εἶναι ἀπρόσιτο καὶ βλαβερό. Κάθε χρόνο γίνεται στὰ Ἀχάρακα πανηγύρι, καὶ τότε κυρίως βλέπει κανεὶς καὶ ἀκούει ἀνθρώπους ποὺ διαφημίζουν αὐτὰ τὰ θαύματα».

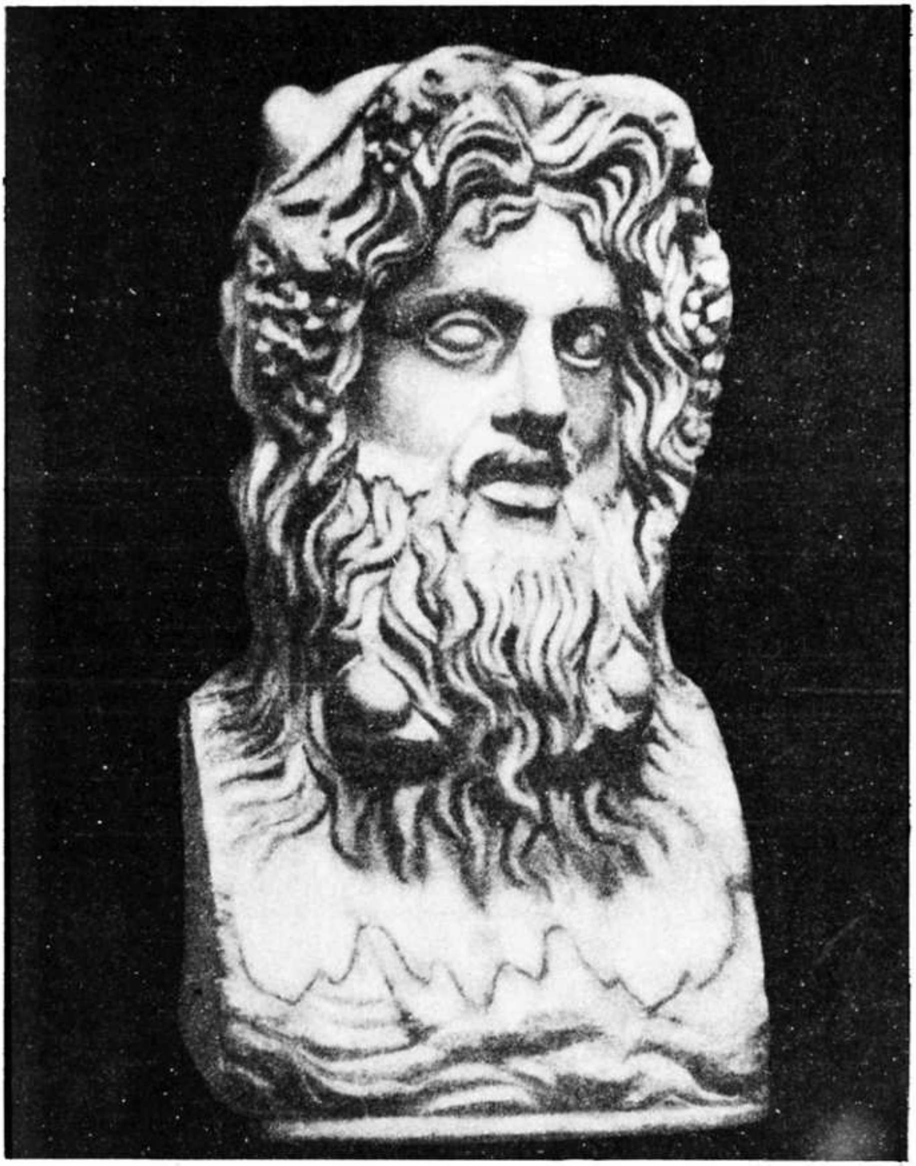
Ὁ ἴδιος συγγραφεὺς ἀσχολεῖται καὶ μὲ ἓν ἄλλο Πλουτώνιον, ποὺ εὑρίσκετο εἰς τὴν ἰδίαν περιοχήν, εἰς τὴν Ἱεράπολιν. «Τὸ Πλουτώνιο αὐτὸ βρίσκεται στὰ ριζὰ τοῦ βουνοῦ καὶ εἶναι ἕνα στενὸ ἄνοιγμα, τόσο ποὺ μόλις χωράει ἕνας ἄνθρωπος, ἀλλὰ πολὺ βαθύ. Ἡ προσέγγιση σ' αὐτὸ ἐμποδίζεται ἀπὸ κιγκλίδωμα ποὺ ἔχει περίμετρον ἡμίσεος πλέθρου (15 μέτρων).

»Μέσα ἡ τρύπα εἶναι γεμάτη ἀπὸ παχὺν καὶ βαρὺν ἀτμό, τόσο ποὺ δύσκολα διακρίνει κανεὶς τὸ ἔδαφος. Ὅταν δὲν φυσάῃ, ἐκεῖνοι ποὺ κάθονται γύρω-γύρω στὸ κιγκλίδωμα, δὲν ἐνοχλοῦνται ἀπὸ τὸν ἀτμό, γιατὶ δὲν ἀνακατεύεται μὲ τὸν ἀέρα. Ἀλλὰ ὅποιο ζῷο μπῆ στὸν περίβολο, πεθαίνει ἀμέσως. Ἀκόμη καὶ ταῦροι, ποὺ τοὺς μπάσανε ἐκεῖ, πέσανε ἀμέσως καὶ τοὺς βγάλανε νεκρούς. Ἐμεῖς ἀφίσαμε νὰ μποῦν στὸν περίβολο σπουργίτες· τὴν ἴδια στιγμὴ ἔπαθαν ἀσφυξία. Οἱ Γάλλοι (εὐνοῦχοι)* ὅμως, μπαίνουν στὸν περίβολο χωρὶς νὰ παθαίνουν τίποτε. Πλησιάζουν μάλιστα στὸ ἄνοιγμα, σκύβουν ἀπὸ πάνω, καὶ πολλοὶ μπαίνουν μέσα, κρατώντας ὅσο μποροῦν τὴν ἀναπνοή τους, γιατὶ διαπιστώσαμε στὰ πρόσωπά τους ἐνδείξεις κάποιου πνιγμοῦ, στὸν ὁποῖο ἀντέχουν εἴτε γιατὶ οἱ εὐνοῦχοι ἔχουν ἰδιαίτερη ἀντοχή, εἴτε ἀπὸ συγκατάθεση τῆς θείας Προνοίας, δικαιολογημένη ὅταν πρόκειται γιὰ ἐνθουσιασμό, εἴτε χάρις σὲ ἀντίδοτα».

Εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα ἐτιμοῦσαν τὸν θεὸν τοῦ ὑποχθονίου κόσμου ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν Δήμητρα ἢ τὴν Περσεφόνην εἰς ἱερά, τὰ περισσότερα τῶν ὁποίων, ἓξ τὸν ἀριθμόν, εὑρίσκοντο εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἀφ' ἑτέρου, ἄγαλμα τοῦ Ἅδου ὑπῆρχεν ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Κορωνείᾳ τῆς Βοιωτίας, εἰς δὲ τὰς Ἀθήνας ἡ εἰκών του ὑπῆρχε, παραπλεύρως τῶν εἰκόνων τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς Γαίας, εἰς ἕνα ναόν, ὅπου οἱ ἀπαλλασσόμενοι ἀπὸ τὸν Ἄρειον Πάγον εἶχαν τὴν συνήθειαν νὰ φέρουν προσφοράς. Τέλος, εἰς τὴν Ἐλευσῖνα, ὁ Πλούτων ἐτιμᾶτο μαζὶ μὲ τὴν Δήμητρα καὶ τὴν Περσεφόνην.

Πῶς ἐτελεῖτο γενικῶς ἡ λατρεία τοῦ θεοῦ τοῦ ὑποχθονίου κόσμου; Δὲν κατέχομεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἰμὴ ἐλαχίστας πληροφορίας. Ὁ Ὅμηρος, εἰς τὴν Ἰλιάδα, παρουσιάζει τὴν Ἀλθαίαν, μητέρα τοῦ Μελεάγρου, νὰ ἐπικαλῆται τοὺς θεούς. «Χτυποῦσε μὲ τὰ δυὸ χέρια της τὴ γόνιμη γῆ. Ἱκέτευε γονατιστὴ τὸν Ἅδη καὶ τὴν Περσεφόνη νὰ δώσουν τὸ θάνατο στὸ γιὸ ποὺ εἶχε γεννήσει». Συνάγεται ἐκ τούτου ὅτι, διὰ νὰ ἐπισύρουν τὴν προσοχὴν τοῦ θεοῦ, ἐκτυποῦσαν τὴν γῆν μὲ τὰ χέρια ἢ καὶ μὲ τὰ πόδια. Διὰ νὰ ἀποκτήσουν τὴν εὔνοιάν του, ἐθυσίαζαν εἰς αὐτὸν

* Γάλλοι = εὐνοῦχοι ἱερεῖς τῆς Κυβέλης ἐν Μικρασίᾳ.

Μαρμαρίνη προτομή τοῦ Ὠκεανοῦ.
(Μουσεῖον Βατικανοῦ)

ζῷα, κυρίως πρόβατα, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ εἶναι μελανοῦ χρώματος.

Τὰ εἰς τὸν Ἅδην ἀφιερωμένα ζῷα ἦσαν ὁ κύων, ὁ λύκος καὶ ὁ ὄφις. Ἀπὸ τὰ φυτά, ἡ κυπάρισσος, ποὺ καὶ σήμερα ἀκόμη στολίζει τὰ νεκροταφεῖα μας, καὶ ἀπὸ τὰ λουλούδια, ὁ νάρκισσος.

Καλλιτεχνικαὶ παραστάσεις

Οἱ ἴδιοι λόγοι ποὺ ἐξηγοῦν τὴν μικρὰν ἀνάπτυξιν τῆς λατρείας τοῦ Ἅδου, μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ κατανοήσωμεν διατὶ οἱ Ἕλληνες καλλιτέχναι ἐλάχιστα ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἀναπαράστασιν τῆς μορφῆς τοῦ θεοῦ τοῦ ἐρέβους. Ἡ θέσις ποὺ ὁ Ἅδης κατέχει εἰς τὴν ἑλληνικὴν τέχνην εἶναι πολὺ μικρὰ ἐν συγκρίσει μὲ τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος, τῶν ἀδελφῶν του, ἀπὸ τοὺς ὁποίους, ἄλλωστε, δὲν διαφέρει παρὰ μὲ τὴν κάπως σκοτεινοτέραν ἔκφρασιν τῶν χαρακτηριστικῶν του, τὰ μακρύτερα μαλλιὰ καὶ τὴν ἀπεριποίητον γενειάδα. Κάτοικος ψυχρῶν περιοχῶν, ὁ Ἅδης παρίσταται γενικῶς μὲ εὐρύχωρα φορέματα, ἱκανὰ νὰ τὸν προφυλάσσουν ἀπὸ τὴν δριμύτητα τοῦ ψύχους.

Εἰς ἀγγειογραφίας καὶ ἀνάγλυφα εὑρίσκονται αἱ περισσότεραι ἀπὸ τὰς καλλιτεχνικὰς παραστάσεις τοῦ θεοῦ τοῦ ἐρέβους. Ἡ ἀρχαιοτέρα μνεία, τὴν ὁποίαν κατέχομεν ἐπὶ τοῦ θέματος, εἶναι τοῦ Παυσανίου, ὁ ὁποῖος λέγει ὅτι ὁ Ἅδης παρίστατο εἰς τὰ ἀνάγλυφα τοῦ ἐν Ἀμύκλαις θρόνου τοῦ Ἀπόλλωνος, ἔργου τοῦ Βαθυκλέους. Πλησίον τῆς Σπάρτης εὑρέθη σειρὰ ἀναγλύφων, εἰς τὰ ὁποῖα μερικοὶ πιστεύουν ὅτι παρίστανται καὶ ὁ Ἅδης καὶ ἡ Περσεφόνη, τοῦτο ὅμως δὲν ἔγινε γενικῶς δεκτόν. Τὸ ἀντίθετον συμβαίνει μὲ μερικὰ ἀγγεῖα μελανόμορφα, ἀρχαϊκῆς τεχνοτροπίας, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ μορφὴ τοῦ Ἅδου προβάλλει σαφέστατα.

Ἕνας γλύπτης τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς, ὁ Ἀγοράκριτος, μαθητὴς τοῦ Φειδίου, εἶχε κάμει, διὰ τὴν πόλιν Κορώνειαν τῆς Βοιωτίας, ἕνα ὅμιλον, διὰ τὸν ὁποῖον οὔτε οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς δὲν εἶναι σύμφωνοι. Ὁ μὲν Παυσανίας λέγει ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, ὁ δὲ Στράβων περὶ τοῦ Ἅδου καὶ τῆς Ἀθηνᾶς. Εἰς τὰς ἀγγειογραφίας τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, διαπιστοῦται ὁ μετασχηματισμὸς τῶν ἀντιλήψεων διὰ τὸν θεὸν τοῦ ὑποχθονίου κόσμου ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Μυστηρίων τῆς Ἐλευσῖνος. Ὁ Ἅδης παρουσιάζεται ὡς θεὸς εὐεργετικός, μὲ κυριώτερον γνώρισμά του τὸ κέρας τῆς ἀφθονίας.

Ὁ Βρύαξις ὁ Ἀθηναῖος, σύγχρονος τοῦ Σκόπα, εἶχε φιλοτεχνήσει ἄγαλμα τοῦ Σεράπιδος, τὸ ὁποῖον ἐδωρήθη ἀπὸ μίαν ἑλληνικὴν πόλιν εἰς τὸν Πτολεμαῖον τὸν Φιλάδελφον.

Σύμφωνα μὲ μερικοὺς συγγραφεῖς, τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Σεράπιδος ἦσαν ὅμοια μὲ τοῦ Ἅδου, τὸ δὲ ἄγαλμα ἀπέδιδε τὸν ἰδεώδη τύπον τοῦ θεοῦ. Ὁ καλλιτέχνης εἶχε χρησιμοποιήσει κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἔργου του σχεδὸν ὅλα τὰ γνωστὰ μέταλλα: τὸν χρυσόν, τὸν ἄργυρον, τὸν χαλκόν, τὸν μόλυβδον καὶ τὸν κασσίτερον, τὸ εἶχε δὲ βάψει μὲ χρῶμα σκοτεινόν. Πιθανῶς,

ὁ θεὸς παρίστατο καθήμενος, παραλληλίζουν δὲ πρὸς τὸ ἔργον τοῦτο τὸ ἄγαλμα τῆς villa Borghese. Ἂν ἀναφέρωμεν ἀκόμη τὴν μαρμαρίνην κεφαλὴν τῆς συλλογῆς Chigi καὶ μερικὰς τοιχογραφίας μεταγενεστέρας ἐποχῆς, θὰ ἔχωμεν περιεκτικὸν πίνακα ὅλων τῶν γνώσεών μας ἐν σχέσει μὲ τὰς καλλιτεχνικὰς παραστάσεις τοῦ Ἅδου.

IV. ΟΙ ΔΟΡΥΦΟΡΟΙ ΤΟΥ ΑΔΟΥ

Αἱ Κῆρες

Δίπλα εἰς τὸν Ἅδην καὶ τὴν σύζυγόν του Περσεφόνην, ἐμφανίζονται εἰς τὴν ἑλληνικὴν Μυθολογίαν καὶ μερικαὶ ἄλλαι ὑποχθόνιοι θεότητες, τῶν ὁποίων δὲν εἶναι πάντοτε εὔκολον νὰ διακρίνῃ κανεὶς καθαρῶς τὸν οὐσιαστικὸν χαρακτῆρα. Ἰδιαιτέρως αὐτὸ συμβαίνει μὲ τὰς Κῆρας, αἱ ὁποῖαι, ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων, συγχέονται μὲ τὰς Μοίρας. Κατὰ τὸν Ἡσίοδον, ἦσαν πνεύματα θανάτου καὶ ἐκδικήσεως. «Οἱ μαῦρες Κῆρες, τρίζοντας τὰ λευκὰ δόντια τους, κοιτάζοντας μὲ τρομερὸ βλέμμα, ματωμένες, ἀχόρταγες, μαλλώνανε ποιά θὰ πάρῃ ἐκεῖνον ποὺ ἔπεφτε. Ὅλες διψοῦσαν γιὰ μαῦρο αἷμα. Ὅταν κρατοῦσαν ἕναν πολεμιστή, ποὺ εἶχε πέσει νεκρὸς ἢ τραυματίας, βυθίζανε τὰ μεγάλα νύχια τους στὴ σάρκα του, καὶ ἡ ψυχή του πήγαινε στὸν Ἅδη καὶ στὸν παγωμένο Τάρταρο. Ἀφοῦ τοῦ πίνανε τὸ αἷμα, πετοῦσαν τὸ πτῶμα καὶ τρέχανε, ἀνάμεσα ἀπὸ τὸν ὀρυμαγδὸ καὶ τὴ σφαγή, γιὰ νέα λεία».

Ἦσαν αἱματοβαμμένες, κατακόκκινες ἀπὸ τὸ αἷμα ἐκείνων, ποὺ εἶχαν πέσει εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης. Ἐπετίθεντο, ἄλλωστε, κατὰ τῶν ἀνθρώπων ὁπουδήποτε, εἰς τὸ κρεββάτι των ἢ εἰς τὴν θάλασσαν. Τὰς ὠνόμαζαν ἐνίοτε «σκύλες» καὶ κόρες τοῦ Ἅδου.

Ὁ τύπος τῶν πνευμάτων αὐτῶν τοῦ θανάτου πλησιάζει πρὸς τὸν τύπον τῶν Μοιρῶν κατὰ τοῦτο, ὅτι, ὡς ἐπιστεύετο, κάθε ἄνθρωπος εἶχε τὴν Κῆρα του, ἡ ὁποία τὸν συνώδευεν ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς γεννήσεώς του μέχρι τοῦ θανάτου του καὶ καθώριζε τὴν στιγμὴν τῆς τελευτῆς. Οὕτως, ὁ Ἀχιλλεὺς εἶχε νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ αὐτῶν τῶν δύο θεοτήτων: τῆς μιᾶς ποὺ τοῦ παρεῖχε βίον μακρόν, ἀλλ' ἄδοξον, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ μὴ ἐγκαταλείψῃ τὴν γενέτειράν του, καὶ τῆς ἄλλης ποὺ τοῦ προσέφερε βίον βραχὺν ἀλλ' ἔνδοξον, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι θὰ ἐπήγαινε νὰ πολεμήσῃ ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Τροίας.

Αἱ Ἅρπυιαι

Θεότητες «ἁρπακτικαί», ἐπιφορτισμέναι νὰ προμηθεύουν κατοίκους εἰς τὸν ὑποχθόνιον κόσμον, αἱ Ἅρπυιαι ἦσαν, κατὰ τὸν Ἡσίοδον, κόραι τοῦ Θαύμαντος—υἱοῦ τοῦ Πόντου καὶ τῆς Γαίας—καὶ τῆς Ὠκεανίδος Ἠλέκτρας. Ἄλλοι συγγραφεῖς λέγουν ὅτι πατέρας των ἦτο ὁ Ποσειδῶν καὶ ἄλλοι ὁ Τυφωεύς. Ἐξ ἴσου ἀβέβαιοι εἶναι αἱ πληροφορίαι περὶ τοῦ ἀριθμοῦ των καὶ τοῦ τόπου ὅπου διέμεναν. Γνωρίζομεν τὰ ὀνόματα δύο ἐξ αὐτῶν, τῆς Ἀελλοῦς καὶ τῆς Ὠκυπέτης, εἰς τὰς ὁποίας προσέθεσαν ἀργότερα καὶ μίαν τρίτην, τὴν Κελαινώ. Γενικῶς δέ, τόπος διαμονῆς των ἐθεωροῦντο αἱ νῆσοι Στροφάδες τοῦ Ἰονίου, ἄλλοι συγγραφεῖς, ὅμως, ἀναφέρουν καὶ τὴν Κρήτην καὶ τὴν Θρᾴκην καὶ τὴν Σκυθίαν.

Ὁ τύπος τῶν Ἁρπυιῶν παρουσιάζεται κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τὴν μορφὴν γυναικῶν μὲ ὡραίαν κόμην καὶ πτέρυγας, αἱ ὁποῖαι ταῖς ἐπιτρέπουν νὰ πετοῦν ὡς ἀπεσταλμέναι τοῦ Ἅδου. Ἐπιστεύετο ὅτι εἶχαν γαμψοὺς ὄνυχας. Κατὰ μεταγενεστέραν δοξασίαν εἶχαν σῶμα πτηνοῦ καὶ κεφαλὴν ἀνθρώπου. Εἶναι γνωσταὶ ἀπὸ δύο μύθους, τοῦ Φινέως καὶ τῶν θυγατέρων τοῦ Πανδάρεω.

Κατὰ τὸν Ἀπολλώνιον τὸν Ρόδιον, ὁ Φινεύς, υἱὸς τοῦ Ἀγήνορος, κατοικοῦσεν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Βιθυνίας. «Ὁ Ἀπόλλων τοῦ εἶχε δωρήσει ἀπὸ καιροῦ τὸ χάρισμα νὰ προβλέπῃ τὸ μέλλον—εὔνοια ἐπικίνδυνος ποὺ ἔγινε πηγὴ ὅλων τῶν ἀτυχιῶν του. Χωρὶς σεβασμὸν διὰ τὸν κυρίαρχον τῶν θεῶν, ὁ Φινεὺς ἀπεκάλυπτεν ἀδιστάκτως εἰς τοὺς θνητοὺς τὰς μυστικὰς ἀποφάσεις του. Ὀργισθεὶς ὁ Ζεύς, τὸν κατεδίκασεν εἰς αἰώνιον γῆρας, εἰς τύφλωσιν καὶ συνεχῆ πεῖναν.

» Ματαίως ἐκεῖνοι ποὺ τὸν ἐπεσκέπτοντο, διὰ νὰ λάβουν χρησμούς, τοῦ ἔφερναν ἀδιακόπως νέα τρόφιμα· αἱ Ἅρπυιαι, ὁρμῶσαι αἰφνιδίως ἀπὸ τὰ ὕψη τοῦ οὐρανοῦ, τοῦ τὰ ἥρπαζαν ἀπὸ τὰ χέρια καὶ ἀπὸ τὸ στόμα. Ἐνίοτε, ἐν τούτοις, μὲ σκοπὸν νὰ κάμουν διαρκέστερον τὸ μαρτύριόν του διὰ τῆς συντηρήσεώς του εἰς τὴν ἀξιοθρήνητον ζωὴν ποὺ ἔζουσε, τοῦ ἄφιναν ἐλάχιστα φαγώσιμα, ἐπάνω εἰς τὰ ὁποῖα ὅμως εἶχαν σκορπίσει τόσον ἀπαισίαν ὀσμήν, ὥστε κανεὶς δὲν θὰ εἶχε τὴν δύναμιν ὄχι νὰ τὰ φάγῃ, ἀλλ' ἀκόμη καὶ νὰ ὑφίσταται, ἔστω καὶ ἀπὸ μακράν, τὴν δυσωδίαν των».

Ὁ Φινεύς, παρ' ὅλα αὐτά, δὲν ἀπηλπίζετο διότι, προικισμένος μὲ τὸ χάρισμα νὰ προβλέπῃ τὸ μέλλον, ἐγνώριζεν ὅτι θὰ ἀπηλευθερώνετο μίαν ἡμέραν ἀπὸ τοὺς Ἀργοναύτας. Μόλις αὐτοὶ ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὰ ἐδάφη του, τοὺς ἐκάλεσε νὰ τὸν βοηθήσουν.

Διεβεβαίωσε μὲ ὅρκον τοὺς υἱοὺς τοῦ Βορέου Ζήτην καὶ Κάλαϊν, ὅτι δὲν θὰ διέτρεχαν κανένα κίνδυνον, ἂν ἐσκότωναν τὰς Ἁρπυίας. Οἱ δύο ἥρωες ὥρμησαν τότε, μὲ τὸ σπαθὶ εἰς τὸ χέρι, κατὰ τῶν τεράτων, τὴν στιγμὴν ποὺ αὐταὶ ἐπετίθεντο ἐκ νέου κατὰ τοῦ Φινέως καὶ τὰς κατεδίωξαν μέχρι τῶν Πλωτῶν νή-

Ἐρινύς.
(Μαρμαρίνη κεφαλὴ ἐν Ρώμῃ)

σων. Ἀλλ' ἀκριβῶς ὅταν ἐπρόκειτο νὰ τὰς ἐξοντώσουν, ἐπενέβη ἡ Ἶρις καὶ τὰς ἔσωσεν, ὁρκιζομένη «εἰς τὴν Στύγα, ποὺ καὶ οἱ θεοὶ ἀκόμη τὴν ἐφοβοῦντο, ὅτι αἱ Ἅρπυιαι δὲν θὰ ἐπλησίαζαν πλέον τὴν κατοικίαν τοῦ Φινέως». Οἱ υἱοὶ τοῦ Βορέου ἄφισαν τότε τὰς Ἁρπυίας καὶ ἐστράφησαν ὀπίσω, ἐξ οὗ αἱ Πλωταὶ ὠνο-

μάσθησαν Στροφάδες. Αἱ δὲ Ἅρπυιαι «κατέφυγαν σ' ἕνα σπήλαιον τῆς Κρήτης».

Σύμφωνα μὲ ἄλλην ἐκδοχήν, ἡ μία ἀπὸ τὰς δύο Ἁρπυίας ἔπεσεν εἰς ἓν ρεῦμα τῆς Πελοποννήσου, τὸν Τίγριν, ποὺ ἀπὸ τότε ὀνομάζεται Ἅρπυς, ἡ δὲ ἄλλη ἔφθασε μέχρι τῶν Στροφάδων, ποὺ ἕως τότε ὠνομάζοντο Πλωταί, ὅπως ἀνεφέραμεν ἤδη.

Ὅσον διὰ τὸν μῦθον τῶν θυγατέρων τοῦ Πανδάρεω, ἰδοὺ πῶς τὸν διηγεῖται ἡ Πηνελόπη εἰς τὴν Ὀδύσσειαν: «Οἱ θεοὶ εἴχανε πάρει τοὺς γονεῖς τους καί, ἐπειδὴ εἶχαν μείνει ὀρφανὲς στὸ παλάτι τους, ἡ Ἀφροδίτη τὶς ἔτρεφε μὲ γάλα, γλυκὺ μέλι καὶ ἐξαίσιο κρασί. Ἡ Ἥρα τὶς ἐπροίκισε, περισσότερο ἀπὸ τὶς ἄλλες γυναῖκες, μὲ ὀμορφιὰ καὶ σύνεση. Ἡ παρθενικὴ Ἄρτεμις τοὺς ἔδωσε μεγαλοπρεπὲς παράστημα καὶ ἡ Ἀθηνᾶ τοὺς ἐδίδαξε τὶς πιὸ θαυμαστὲς ἐργασίες. Ἐνῷ, ὅμως, ἡ Ἀφροδίτη εἶχε ἀνεβῆ στὸν εὐρὺν Ὄλυμπο καὶ εἶχε πάει στὸν πανίσχυρο Δία, ποὺ ξέρει τὴν τύχη καὶ τὴ δυστυχία τῶν ἀνθρώπων, γιὰ νὰ τοῦ ζητήση γιὰ τὶς ἀγαπημένες παρθένες της εὐτυχισμένον ὑμέναιο, οἱ Ἅρπυιες τὶς ἅρπαξαν καὶ τὶς ἔδωσαν ὡς ἀκολούθους στὶς μισητὲς Ἐρινύες».

Κατὰ τὸν μῦθον, οἱ δύο ἀθάνατοι ἵπποι τοῦ Ἀχιλλέως, ὁ Βαλίος καὶ ὁ Ξάνθος, εἶχαν γεννηθῆ ἀπὸ τὴν ἕνωσιν μιᾶς Ἁρπυίας μὲ τὸν Ζέφυρον. Ἡ ἰδία καταγωγὴ ἀπεδίδετο καὶ εἰς τοὺς ἵππους τῶν Διοσκούρων, τὸν Φλόγον καὶ τὸν Ἅρπαγον. Μερικοὶ συγγραφεῖς θεωροῦν ἐπίσης ὡς ἀπόγονον μιᾶς τῶν Ἁρπυιῶν τὸν ἵππον Ἀρίωνα, γενικώτερον ὅμως οὗτος θεωρεῖται υἱὸς Ἐρινύος.

Αἱ Ἐρινύες

Ὑποχθόνιοι θεότητες αἱ Ἐρινύες, αἱ ὁποῖαι ἄλλωστε παρουσιάζουν πολλὰς ἀναλογίας μὲ τὰς Κῆρας καὶ τὰς Ἁρπυίας, παίζουν σημαντικώτατον ρόλον. Κατὰ τὸν Ἡσίοδον, ἐγεννήθησαν, ὅπως καὶ οἱ Γίγαντες, ἀπὸ τὰς σταγόνας τοῦ αἵματος ποὺ ἐχύθησαν ἀπὸ τὸ τραῦμα τοῦ Οὐρανοῦ, ὅταν τὸν ἀκρωτηρίασεν ὁ Κρόνος. Κατὰ τὸν Αἰσχύλον ἦσαν κόραι τῆς Νυκτός. Κατὰ τὸν Σοφοκλέα, ἦσαν τέκνα τῆς Γῆς καὶ τοῦ Ἐρέβους. Ἕνας ἄλλος συγγραφεὺς θεωρεῖ πατέρα των τὸν Φόρκυν, ἄλλοι δέ, μεταγενέστεροι, τὸν Ἅδην καὶ τὴν Περσεφόνην.

Ὁ ἀριθμός των ποικίλλει ἀπὸ αἰῶνος εἰς αἰῶνα. Πρῶτος ὁ Εὐριπίδης λέγει ὅτι ἦσαν τρεῖς, καὶ μόνον ἀπὸ τῆς ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς ἀναφέρονται τὰ ὀνόματά των: Ἀληκτὼ (ἐκείνη ποὺ τίποτε δὲν τὴν καταπραΰνει), Τισιφόνη (ἡ ἐκδικήτρια τῶν φόνων) καὶ Μέγαιρα (τὸ πνεῦμα τοῦ μίσους).

Ὅπως αἱ Ἅρπυιαι, αἱ Ἐρινύες εἶναι δαίμονες πτερωτοί, καταδιώκουσαι τὴν λείαν των διὰ τοῦ ἀέρος. Εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν τοὺς ἀπέδωσαν καὶ τὴν ἰδιότητα νὰ μεταμορφώνωνται συχνὰ καὶ γρήγορα. Εἶχαν δέρμα μελανὸν καὶ ἐφοροῦσαν ἐνδύματα πλατειὰ τοῦ ἰδίου χρώματος. Τὰ μαλλιά των ἦσαν ἀνακατεμένα μὲ φίδια. Ἐκρατοῦσαν πότε δᾶδα, πότε μαστίγιον.

Κατά τινα μῦθον, αἱ γυναῖκες τῆς Νύσης, μαστιγωθεῖσαι ἀπὸ τὴν Μέγαιραν, ἐμυκῶντο ὡς ταῦροι καὶ καταληφθεῖσαι ἀπὸ τρέλαν ἐσκότωσαν τὰ παιδιά των. Ἂς προστεθῇ ὅτι ἡ πνοή των ἦτ' δύσοσμος καθὼς καὶ ὁ ἀφρός, ποὺ ἔβγαινε ἀπὸ τὸ στόμα τω' Ἐσκόρπιζαν, εἰς τὰ μέρη ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐπερνοῦσαν, κάθε εἴδους ἀσθένειαν, ἰδιαιτέρως δὲ ἠμπόδιζαν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν φυτῶν. Ἡ πνοή των καὶ τὸ βλέμμα των ἦσαν πύριναι.

Ἐρινὺς κρατοῦσα ὄφιν καὶ κάτοπτρον.
(Ἐξ ἐρυθρομόρφου ἀγγείου)

Ἔργον τῶν Ἐρινύων ἦτο ἡ καταδίωξις τῶν ἐνόχων, ἰδίως ἐκείνων ποὺ δὲν ἐσέβοντο τοὺς γονεῖς των. Εἰς τὴν Ἰλιάδα, ὁ Ἄρης ἐκτίθεται εἰς τὴν καταδίωξιν τῶν Ἐρινύων διότι, ἀντιθέτως πρὸς τὴν θέλησιν τῆς μητέρας του, ἐβοήθησε τοὺς Τρῶας. Ἡ ἰδία μοῖρα ἀπειλοῦσε τὸν Τηλέμαχον, εἰς περίπτωσιν ποὺ θὰ ἐξεδίωκε τὴν μητέρα του ἀπὸ τὴν πατρικὴν οἰκίαν. Ἡ μητέρα τοῦ Μελεάγρου ἐπεκαλεῖτο τὰς Ἐρινύας κατὰ τοῦ υἱοῦ της, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν ἀτυχίαν νὰ σκοτώσῃ τοὺς ἀδελφοὺς τῆς Ἀλθαίας. Τέλος, ἡ δυστυχία τοῦ Οἰδίποδος ὠφείλετο εἰς τὸ ὅτι ἀκουσίως εἶχε καταστῆ ἔνοχος ἐνώπιον τῶν γονέων του. Ὁ ρόλος τῶν ἐκδικητριῶν τοῦ φρικτοτέρου ἐγκλήματος, τῆς πατροκτονίας, ἐχρησίμευσεν ὡς θέμα εἰς τοὺς Ἕλληνας τραγικούς, ἰδίως εἰς τοὺς μύθους τοῦ Ὀρέστου καὶ τοῦ Οἰδίποδος.

Φύλακες τοῦ ὅρκου, αἱ Ἐρινύες κατεδίωκαν τοὺς ἐπιόρκους καὶ ἐκείνους ποὺ δὲν ἐτηροῦσαν τοὺς νόμους τῆς εὐθύτητος. Οἱ ξένοι καὶ οἱ ἐπαῖται ἦσαν ὑπὸ τὴν προστασίαν των. Ἔφθαναν δὲ

αἱ 'Ερινύες μέχρι τοῦ σημείου νὰ τιμωροῦν ἐκείνους ποὺ ἥρπαζαν τοὺς νεοσσοὺς ἀπὸ τὰς φωλεάς των. Μὲ λίγα λόγια, ἐτιμωροῦσαν κάθε πρᾶξιν ἀντίθετον πρὸς τὴν φυσικὴν τάξιν.

Κανεὶς ἔνοχος δὲν ἠμποροῦσε νὰ τοὺς διαφύγῃ. Τὴν στιγμὴν μάλιστα ποὺ θὰ ἐνόμιζεν ὅτι εὑρίσκετο ἐν ἀσφαλείᾳ, αἱ 'Ερινύες ὡρμοῦσαν ἐναντίον του, ἐγκαθίσταντο εἰς τὸ σπίτι του, τὸ κατέστρεφαν, τὸν ἐξεδίωκαν ἀπὸ ἐκεῖ καὶ τὸν ἐκυνηγοῦσαν, ἕως ὅτου οὗτος ἔπεφτεν ἐξηντλημένος, τρελὸς ἀπὸ τὰ τραγούδια μὲ τὰ ὁποῖα αἱ τρομεραὶ θεαὶ κατεπόνουν συνεχῶς τὴν ἀκοήν του. Τὸν ἐκυνηγοῦσαν ἀκόμη καὶ εἰς τὸν ὑποχθόνιον κόσμον, ὅπου ἐφρόντιζαν νὰ τιμωρηθῇ ἀναλόγως τοῦ ἐγκλήματός του.

Συγχεόμεναι μὲ τὰς Μοίρας, ἀκόμη καὶ μὲ τὰς Κῆρας, αἱ 'Ερινύες κατέληξαν νὰ ἐξελιχθοῦν εἰς πραγματικὰς θεότητας τοῦ πεπρωμένου. «Μεγάλη εἶναι», λέγει ὁ ποιητής, «ἡ δύναμη ποὺ ἡ σεβάσμια 'Ερινὺς ἔχει ἀνάμεσα στοὺς θεοὺς καὶ στὸν κάτω κόσμο. Ὅσο γιὰ τοὺς θνητούς, σὲ ἄλλους δίνει ζωὴ ὅλο χαρές, καὶ σὲ ἄλλους λύπες καὶ δάκρυα».

Συγχρόνως ὅμως αἱ 'Ερινύες παύουν νὰ εἶναι θεότητες ἀμείλικτοι. Συμβιβάζονται μὲ τὴν ἰδέαν τῆς συγγνώμης, καὶ δὲν ἀσχολοῦνται μόνον μὲ τὴν δίωξιν τῶν ἐνόχων. Αἱ 'Ερινύες γίνονται Εὐμενίδες, θεότητες εὐεργετικαί, αἱ ὁποῖαι, ὅταν παρουσιάζεται ἡ περίστασις, ἀπομακρύνουν τοὺς κινδύνους, ἀποτρέπουν ἀπὸ τὴν χώραν τοὺς βλαβεροὺς ἀνέμους, τὴν ξηρασίαν καὶ τὰς ἀσθενείας, φέρουν δέ, ἀντιθέτως, τὴν εὐφορίαν καὶ τὰς παντὸς εἴδους ἀνέσεις.

Εἰς ἓν δάσος δρυῶν, εἰς τὰ περίχωρα τῆς Σικυῶνος, ὑπῆρχε ναὸς ἀφιερωμένος εἰς τὰς Εὐμενίδας, εἰς τὸν ὁποῖον, κάθε χρόνον, οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως προσέφεραν θυσίας εἰς αὐτάς. Τὸ ἴδιον συνέβαινε καὶ εἰς τὰ περίχωρα τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Μεγαλοπόλεως. 'Ακόμη καὶ εἰς τὰς 'Αθήνας, ἐλατρεύοντο αἱ Εὐμενίδες, ἱερὸν δὲ ἀφιερωμένον εἰς αὐτὰς ὑπῆρχε μεταξὺ τοῦ 'Αρείου Πάγου καὶ τῆς δυτικῆς κλιτύος τῆς 'Ακροπόλεως. 'Εκεῖ ὑπῆρχε ρῆγμα τοῦ ἐδάφους, τὸ ὁποῖον ἐθεωρεῖτο ὡς εἴσοδος εἰς τὸν ὑποχθόνιον κόσμον. Προσεφέροντο δὲ εἰς τὰς θεὰς θυσίαι νυκτεριναί, κυρίως σπονδαὶ ἀπὸ μέλι καὶ γάλα.

Εἰς τὸ προάστιον τοῦ Κολωνοῦ, τὸ ὁποῖον ἔγινε πασίγνωστον ἀπὸ τὴν τραγῳδίαν τοῦ Σοφοκλέους «Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῷ», ὑπῆρχε δάσος ἱερὸν τῶν Εὐμενίδων, μὲ βωμὸν παραπλεύρως τῶν βωμῶν τοῦ 'Απόλλωνος καὶ τῆς 'Αθηνᾶς. Καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ἐπιστεύετο ὅτι ὑπῆρχεν εἴσοδος εἰς τὸν ὑποχθόνιον κόσμον. 'Η προσευχὴ εἰς τὰς Εὐμενίδας ἐγίνετο ὡς ἑξῆς: ἐγέμιζαν, λέγει ὁ Hildt, «τρεῖς κρατῆρας μὲ νερὸ ἀπὸ τὴν πηγὴν τοῦ δάσους· στὸ νερὸ

'Ανάγλυφον τὸ ὁποῖον παρίστανε Νύμφας.
('Εθνικὸν Μουσεῖον 'Αθηνῶν)

τοῦ τρίτου ἀνακάτευαν μέλι. Ἔκαναν κατοπιν σπονδές, προσέχοντας νὰ μὴν ἀδειάσουν ἐντελῶς παρὰ τὸν κρατῆρα μὲ τὸ ὑδρόμελι. Στὸ ἔδαφος ἅπλωναν τρεῖς φορὲς ἐννέα κλαδιὰ ἐλιᾶς. Κατόπιν προσηύχοντο χαμηλόφωνα καὶ ἔφευγαν σιωπηλοί, προσέχοντας νὰ μὴν κοιτάξουν οὔτε μιὰ φορὰ πίσω».

Αἱ Ἐρινύες καὶ αἱ Εὐμενίδες εἶναι ἀντικείμενον μερικῶν καλλιτεχνικῶν παραστάσεων, ἀπὸ τὰς ὁποίας αἱ ἀρχαιότεραι παρου-

σιάζουν τὰς θεότητας αὐτὰς μὲ χαρακτηριστικὰ ἀνάλογα μὲ τῶν Ἁρπυιῶν καὶ τῶν Γοργόνων. Ἀπὸ μιᾶς ἐποχῆς καὶ ἐντεῦθεν ἔχομεν δύο τύπους Ἐρινύων. Εἰς τὸν ἕνα αἱ θεαὶ φοροῦν μακρὺν χιτῶνα καὶ κρατοῦν φίδια εἰς τὰ χέρια· εἰς τὸν ἄλλον παρουσιάζονται ὑπὸ τὴν φοβερὰν μορφήν των, τρέχουσαι καὶ καταδιώκουσαι τοὺς ἐγκληματίας.

Ὁ Παυσανίας λέγει ὅτι ὁ Κάλαμις εἶχε κάμει ἓν ἄγαλμα τῆς Ἐρινύος διὰ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀρείου Πάγου, προσθέτει δὲ ὅτι ἡ μορφή της δὲν ἦτο καθόλου τρομερά, οὔτε ὑπενθύμιζε καὶ τὰς ἀπαισίας ὑποχθονίους θεότητας. Ὁ Σκόπας, μὲ τὴν σειράν του, ἔκαμεν, ὑπὸ τὸ ἴδιον πνεῦμα, δύο Ἐρινύας. Ὁ τύπος τῆς ἀμειλίκτου Ἐρινύος, ποὺ μόνον ἡ παρουσία της ἔσπειρε τὸν φόβον καὶ τὸν τρόμον, ἐνεφανίσθη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Αἰσχύλου.

Ἀσφαλῶς ἀπὸ τὸν μῦθον τοῦ Ὀρέστου, καταδιωκομένου ἀπὸ τὰ ὑποχθόνια τέρατα, ἤντλησαν οἱ Ἕλληνες καλλιτέχναι τὸ κυριώτερον θέμα τῶν ἀναπαραστάσεων τῶν Ἐρινύων.

Εἰς τὸ Ἄργος ἀνευρέθησαν ἀναθηματικὰ ἀνάγλυφα, εἰς ἓν ἐκ τῶν ὁποίων παρίστανται τρεῖς Εὐμενίδες. Εἰς τὸ ἕνα χέρι κρατοῦν ἕνα φίδι καὶ εἰς τὸ ἄλλο ἓν ἄνθος. Ἐνώπιόν των ἕνας ἄνδρας καὶ μία γυναίκα, πιθανῶς σύζυγοι, παρέχουν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἱκετεύουν τὰς θεάς.

Ὁ Πλούτων ἁρπάζει τὴν Περσεφόνην.
(Ἐξ ἀρχαίας σαρκοφάγου)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΔΙΟΝΥΣΟΣ

Ι. ΜΥΘΟΙ ΣΧΕΤΙΚΟΙ ΜΕ ΤΟΝ ΔΙΟΝΥΣΟΝ

Οὐδεμία θεότης τῆς ἑλληνικῆς Μυθολογίας ἦτο τόσον δημοφιλὴς ὅσον ὁ Διόνυσος, ἀλλὰ καὶ οὐδεμιᾶς ἡ μυθικὴ ἱστορία καὶ ἰδιαιτέρως ἡ προέλευσις ἔθεσαν, ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἀκόμη, τόσα προβλήματα. Ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, ὁ ὁποῖος ἔζησε τὸν 1ον μ. Χ. αἰῶνα, ἔγραφεν ἤδη ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ: «Οἱ ἀρχαῖοι μυθογράφοι καὶ οἱ ἀρχαῖοι ποιηταὶ δὲν εἶναι σύμφωνοι ἐπὶ ὅσων λέγουν διὰ τὸν Διόνυσον. Διέδωσαν δι' αὐτὸν πολλὰς θαυμαστὰς διηγήσεις, τόσον ποὺ εἶναι δύσκολον νὰ ὁμιλήσῃ κανεὶς σαφῶς διὰ τὴν γέννησιν καὶ τὴν δρᾶσιν τοῦ θεοῦ».

Ἐξ ἄλλου, κατὰ τὸν Κικέρωνα, τουλάχιστον πέντε θεοί, προερχόμενοι ἀπὸ τὴν Κρήτην, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Φρυγίαν, τὰς Θήβας καὶ τὸ ὄρος Κιθαιρῶνα, ἔφεραν διαδοχικῶς τὸ ἴδιον ὄνομα.

Τέλος, κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα, μερικοὶ ἐπιστήμονες ἐνόμισαν ὅτι ἠμποροῦσαν νὰ ἄρουν τὰς μεταξὺ τῶν δεδομένων αὐτῶν ἀντιφάσεις δι' ἁπλῆς ἐξομοιώσεως τοῦ Διονύσου πρὸς τὸν βεδικὸν θεὸν

Σόμα, τοῦ ὁποίου ἡ λατρεία ἀπὸ τὰς Ἰνδίας εἶχε διαδοθῆ εἰς τοὺς λεγομένους ἀρείους πληθυσμούς, ὑπὸ τὰς πλέον ποικίλας μορφάς. Δυστυχῶς καὶ ἡ ἐξήγησις αὐτὴ ἀπεδείχθη οὐχὶ ἱκανοποιητική. Τὸ μόνον ποὺ ἠμποροῦμεν νὰ βεβαιώσωμεν εἶναι ὅτι, εἰς τὴν ἀρχαίαν μυθογραφίαν ὁ Διόνυσος παρουσιάζεται ὡς θεότης ἑλληνικῆς καταγωγῆς κατὰ τοὺς μέν, ξενικῆς προελεύσεως κατὰ τοὺς δέ.

Γέννησις τοῦ Διονύσου

Ὑπάρχουν διάφοροι μῦθοι σχετικῶς μὲ τὴν γέννησιν τοῦ Διονύσου, πολλοὶ δὲ τόποι διεξεδίκουν τὴν τιμὴν ὅτι ὁ θεὸς εἶχε γεννηθῆ ἐκεῖ. Τοῦτο προκύπτει ἀπὸ τὸ ἀκόλουθον ἀπόσπασμα τοῦ ὁμηρικοῦ πρὸς τὸν Διόνυσον ὕμνου, τὸ ἀναφερόμενον ἀπὸ τὸν Διόδωρον τὸν Σικελιώτην : «Ἄλλοι λέγουν ὅτι εἰς τὴν Δράκανον, ἄλλοι εἰς τὴν ἀνεμοδαρμένην Ἰκαρίαν, ἄλλοι εἰς τὴν Νάξον, ἄλλοι κοντὰ εἰς τὸν Ἀλφειὸν ποταμὸν μὲ τὰς βαθείας δίνας σὲ ἐγέννησεν ἡ Σεμέλη εἰς τὸν Δία, ὦ εὐραφιῶτα, θεῖον τέκνον. Ἄλλοι πάλιν σὲ φέρουν γεννηθέντα εἰς τὰς Θήβας, ψευδόμενοι. Διότι σὲ ἐγέννησεν ὁ πατὴρ ἀνδρῶν καὶ θεῶν πολὺ μακριὰ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, διὰ νὰ σὲ κρύψῃ ἀπὸ τὴν Ἥραν μὲ τὰ λευκὰ μπράτσα, ἐκεῖ ὅπου εἶναι ἡ Νῦσα, τὸ ὑψηλὸ βουνό, κατάφυτον ἀπὸ δάση, βαθειὰ μέσα εἰς τὴν Φοινίκην, κοντὰ εἰς τὸν ποταμὸν τῆς Αἰγύπτου».

Περισσότερον διαδεδομένη ὅμως ἦτο ἡ ἐκδοχή, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Διόνυσος εἶχε γεννηθῆ εἰς τὰς Θήβας ἀπὸ τὸν Δία καὶ τὴν Σεμέλην, κόρην τοῦ Κάδμου καὶ τῆς Ἁρμονίας. Ἡ ἀπαστράπτουσα καλλονή της ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν τοῦ Διός, εἰς τὸν ὁποῖον παρεδόθη μέσα εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀνάκτορον τοῦ Κάδμου. Ἐν συνεχείᾳ ἡ Ἥρα, πληροφορηθεῖσα τὸ γεγονός, ὡρκίσθη νὰ ἐξοντώσῃ τὴν ἀντίζηλόν της. Προσέλαβε τὴν μορφὴν τῆς τροφοῦ της καί, χωρὶς νὰ χάσῃ καιρόν, συνεβούλευσε τὴν πολὺ εὔπιστον ἐρωμένην τοῦ Διὸς νὰ τοῦ ζητήσῃ νὰ ἐμφανισθῆ ἐνώπιόν της μὲ ὅλην τὴν λάμψιν τῆς μεγαλειότητός του.

Χωρὶς νὰ ὑποψιασθῆ τίποτε, ἡ Σεμέλη ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Δία νὰ τῆς ὁρκισθῆ ὅτι θὰ ἐξεπλήρωνε οἱανδήποτε ἐπιθυμίαν της. Πρόθυμος ὁ Ζεύς, συγκατετέθη ἀμέσως, ἀλλὰ ὅταν ἤκουσε τί ἤθελεν ἡ Σεμέλη, προσεπάθησε νὰ τὴν πείσῃ νὰ παραιτηθῆ τοῦ αἰτήματός της. Ματαίως, ὅμως. Ἡ Σεμέλη ἐπέμενε. Δέσμιος τοῦ ὅρκου, ὁ Ζεὺς παρουσιάσθη τότε εἰς τὴν Σεμέλην ἐπάνω εἰς τὸ ἅρμα του, ἐν μέσῳ τῶν βροντῶν καὶ τῶν ἀστραπῶν. Πρὸ τοῦ ὁράματος αὐτοῦ ἡ δυστυχισμένη νέα ἐξέπνευσεν ἀμέσως ἀπὸ τὸν τρόμον.

Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν ἐπλήγη ἀπὸ κεραυνόν, ὁ ὁποῖος ἔκαυσε καὶ τὸ ἀνάκτορον. Ἀπὸ τὰ σπλάγχνα τῆς νεκρᾶς, ὁ βασιλεὺς τῶν θεῶν ἐπῆρε τὸν καρπὸν τῶν ἐρώτων του μὲ αὐτὴν καί, ἐπειδὴ ἡ κύησις δὲν εἶχε συμπληρωθῆ, τὸν ἔρραψεν εἰς τὸν μηρόν του, διὰ νὰ συμπληρώση ἐκεῖ τὴν ἀνάπτυξίν του.

Ὁ Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος διηγεῖται τὸ γεγονὸς αὐτὸ κάπως διαφορετικά. «Ὁ τρόμος», λέγει, «ἔκαμε τὴν Σεμέλην νὰ χάση τὶς αἰσθήσεις της· καὶ ὅπως ἦταν ἔγκυος ἕξη μηνῶν, ἐγέννησε πρὶν τῆς ὥρας. Μέσα ἀπὸ τὶς φλόγες, ὁ Ζεὺς ἐπῆρε τὸ ἔμβρυο καὶ τὸ ἔρραψε στὸ μηρί του. Οἱ ἄλλες κόρες τοῦ Κάδμου διέδωσαν τότε πὼς ἡ Σεμέλη εἶχε κεραυνοβοληθῆ, ἐπειδὴ εἶχε ἀποδώση ὅλα αὐτὰ στὸ Δία».

Ὁ μῦθος ἔλεγεν ἀκόμη ὅτι τὸ παιδὶ τῆς Σεμέλης εἶχε σωθῆ ἀπὸ τὰς φλόγας, διότι ἡ Γαῖα εἶχε κάμει νὰ φυτρώση κισσός, ὁ ὁποῖος περιετύλιξεν ἀμέσως τοὺς στύλους τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Κάδμου καὶ τὸ ἐπροστάτευσεν ἀπὸ τὴν καταστροφήν.

Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ὀρφισμοῦ ἐνεφανίσθη εἰς μεταγενεστέραν ἐποχήν, σχετικῶς μὲ τὴν γέννησιν τοῦ Διονύσου, ἄλλος μῦθος, τελείως διαφορετικός. Ὁ Διόνυσος—ἐλέγετο—ἦτο υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Περσεφόνης, κόρης τοῦ κυριάρχου τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Ρέας. Διὰ νὰ γεννήση τὴν Περσεφόνην, ἡ Ρέα εἶχε λάβει τὴν μορφὴν φιδιοῦ. Ἡ κόρη της, ἐξ ἄλλου, ἦτο τέρας κερασφόρον μὲ τέσσαρα μάτια. Τὴν Περσεφόνην αὐτὴν ὁ Ζεὺς τὴν ἐβίασε, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν γέννησιν υἱοῦ, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη Ζαγρεύς. Ἡ Ἥρα, μόλις τὸ ἔμαθεν, ὡρκίσθη νὰ ἐξοντώση τὸν Ζαγρέα, πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ αὐτὸν ἔστειλεν ἐναντίον του τοὺς Τιτᾶνας. Αὐτοί, διὰ νὰ παραπλανήσουν τὸ παιδί, τοῦ προσέφεραν παιγνίδια. Ματαίως ὁ Ζαγρεύς, διὰ νὰ ἀποφύγη τὸν θάνατον, μετεμορφώθη εἰς λέοντα, τίγριν, ἵππον καὶ ταῦρον. Οἱ Τιτᾶνες τὸν ἐσκότωσαν καί, ἀφοῦ τὸν ἐτεμάχισαν, τὸν ἔφαγαν.

Κατ' ἄλλον μῦθον, οἱ φονεῖς ἔβαλαν τὰ κομμάτια τοῦ θύματός των εἰς χύτραν, διὰ νὰ τὰ βράσουν. Ἡ ὀσμὴ εἵλκυσε τὴν προσοχὴν τοῦ Διός, ὁ ὁποῖος καὶ προσέτρεξεν. Ἀνεγνώρισε τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ του καὶ διέταξε τὸν Ἀπόλλωνα νὰ θάψη τὰ κομμάτια, εἰς τὸν Παρνασσὸν κατὰ τοὺς μέν, εἰς τὸν ναὸν τῶν Δελφῶν, δίπλα εἰς τὸν τρίποδα τῆς Πυθίας, κατὰ τοὺς δέ. Ἐκεραυνοβόλησε δὲ τοὺς Τιτᾶνας, διὰ νὰ τοὺς τιμωρήση διὰ τὸ ἔγκλημά των.

Ἐν τῷ μεταξύ, ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ ὁποία εἶχε κατορθώσει νὰ κλέψη ἀπὸ τοὺς Τιτᾶνας τὴν καρδίαν τοῦ παιδιοῦ, τὴν ἔδωσεν εἰς τὸν Δία, αὐτὸς δὲ τὴν κατέπιε καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐγέννησε δεύτερον Διόνυσον. Κατὰ παραλλαγὴν τοῦ ἰδίου μύθου, ὁ Ζεὺς ἐκονιοποίησε τὴν καρδίαν ποὺ τοῦ ἔφερεν ἡ Ἀθηνᾶ καὶ τὴν ἔδωσεν εἰς τὴν

Σεμέλην νὰ τὴν καταπίῃ. Ἔτσι ἡ νέα ἔγινε μητέρα τοῦ δευτέρου Διονύσου, τοῦ Θηβαίου Διονύσου.

Ὑπάρχει ἀκόμη ἕνας μῦθος τὸν ὁποῖον διηγοῦντο εἰς τὸν μικρὸν λακωνικὸν λιμένα τῶν Βρασιῶν καὶ ὁ ὁποῖος παρουσιάζει κάποιαν ἀναλογίαν μὲ τὸν μῦθον τῆς Δανάης. Ὁ Κάδμος εἶχε κλείσει τὴν Σεμέλην εἰς ἓν κιβώτιον καὶ τὸ εἶχε ρίψει εἰς τὴν θάλασσαν. Τὰ κύματα ἔφεραν τὸ κιβώτιον εἰς τὰς ἀκτὰς τῶν Βρασιῶν, ὅπου τὸ ἄνοιξαν οἱ ψαράδες. Ἡ Σεμέλη εὑρέθη νεκρὰ καὶ ἐτάφη ἐκεῖ. Τὸ παιδὶ τὸ ἐπῆρεν ἡ Ἰνὼ καὶ τὸ ἀνέθρεψε μέσα εἰς ἓν σπήλαιον, τὸ ὁποῖον, κατὰ τὸν Παυσανίαν, οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς τὸ ἔδειχναν ἀκόμη καὶ εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐποχήν.

Δευτέρα γέννησις τοῦ Διονύσου. Ἡ παιδική του ἡλικία

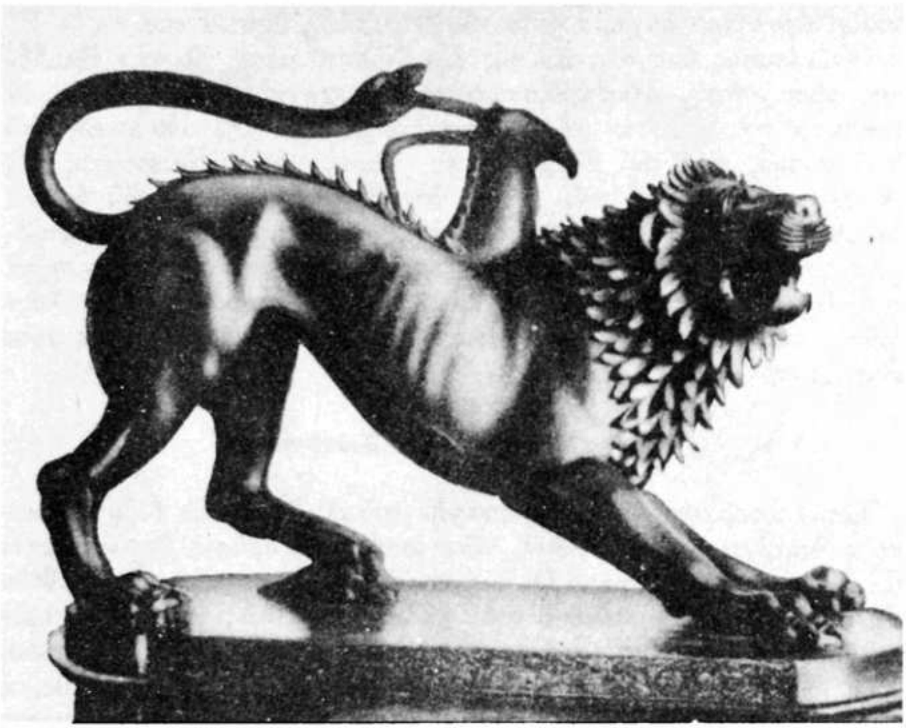
Ἀφοῦ ἔκλεισε τὸ παιδὶ τῆς Σεμέλης μέσα εἰς τὸν μηρόν του, ὁ Ζεὺς τὸ ἐκράτησεν ἐκεῖ ἕως ὅτου συνεπληρώθη ὁ χρόνος τῆς ἐνδομητρίου ζωῆς. Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς δὲν λέγουν τίποτε σχετικῶς μὲ τὴν ἐπακολουθήσασαν γέννησιν τοῦ νέου θεοῦ. Ἀντιθέτως, αὐτὴ ἔχει ἀπεικονισθῆ εἰς μερικὰς ἀγγειογραφίας. Εἰς αὐτὰς ἐμφανίζεται ἡ Εἰλείθυια, παρισταμένων τῆς Δήμητρος, τῆς Θέμιδος ἢ ἀκόμη καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, νὰ παίρνῃ ἀνὰ χεῖρας τὸ νεογνόν. Ἐκεῖνος ὅμως ποὺ παίζει τὸν κυριώτερον ρόλον ἐν προκειμένῳ εἶναι ὁ Ἑρμῆς, διότι εἰς αὐτὸν ἀνέθεσεν ὁ Ζεὺς νὰ κρύψῃ τὸ βρέφος, διὰ νὰ τὸ προφυλάξῃ ἀπὸ τὴν μῆνιν τῆς Ἥρας.

Πράγματι, ἡ σύζυγος τοῦ Διὸς ἔστρεψε τὴν ὀργήν της ἐναντίον ὅλων ὅσοι ἀνέλαβαν νὰ περιποιηθοῦν τὸ παιδὶ τῆς ἀντιζήλου της, ἰδιαιτέρως δὲ ἐναντίον τῆς οἰκογενείας τῆς Σεμέλης. Ὁ Ἀπόλλων μετέφερε τὸ νεογέννητον εἰς τὸν Ὀρχομενὸν καὶ τὸ παρέδωσεν εἰς τὴν Ἰνώ, ἀδελφὴν τῆς Σεμέλης, καὶ εἰς τὸν σύζυγόν της Ἀθάμαντα, μὲ τὴν σύστασιν νὰ τὸ ἀναθρέψουν ὡσὰν νὰ ἦτο κόρη. Ἀλλὰ ἡ Ἥρα τοὺς ἔκαμε καὶ τοὺς δύο νὰ χάσουν τὰ λογικά των. Ὁ Ἀθάμας ἐσκότωσε μὲ τὰ ἴδια του τὰ χέρια τὸν υἱόν του Λέαρχον, νομίσας ὅτι ἦτο ἔλαφος, ἡ δὲ Ἰνώ, μαζὶ μὲ τὸ δεύτερο παιδί των, τὸν Μελικέρτην, ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ Ἑρμῆς, προστρέξας ἐκ νέου, ἐπῆρε τὸν νεαρὸν Διόνυσον, μεταμορφωμένον ἀπὸ τὸν Δία εἰς ἐρίφιον, καὶ τὸν μετέφερεν εἰς τὴν Νῦσαν, ὅπου τὸν ἐνεπιστεύθη εἰς τὰς Νύμφας.

Ποία ἦτο αὐτὴ ἡ πόλις Νῦσα; Ἀδύνατον νὰ τὴν ταυτίσωμεν μὲ οἱανδήποτε ἄλλην, διότι πρόκειται περὶ τόπου φανταστικοῦ, τὸν ὁποῖον οἱ ἀρχαῖοι ἐτοποθέτουν πότε ἐδῶ πότε ἐκεῖ: εἰς τὴν Θρᾴκην, τὴν Βοιωτίαν, τὴν Εὔβοιαν, τὴν Φωκίδα, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Νάξον, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν Καρίαν, τὴν Λυδίαν, τὴν Κιλικίαν,

τὴν ᾿Αραβίαν, τὴν Αἰθοπίαν, τὴν Λιβύην, τέλος δὲ καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ᾿Ινδίας.

῾Ο Διόδωρος ὁ Σικελιώτης διηγεῖται τὸν μῦθον, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Διόνυσος ἀνετράφη εἰς τὴν Νάξον: «Σύμφωνα μὲ τὶς παραδόσεις τους, οἱ Νάξιοι ἰσχυρίζονται πὼς ὁ Διόνυσος ἀνατράφηκε στὸ νησί τους, πὼς ἀγαποῦσε πάντα τὴ Νάξο, καὶ πὼς γι᾿ αὐτὸ μερικοὶ λένε τὴ Νάξο Διονυσιάδα. Λένε πὼς ἐπειδὴ ἡ Σεμέλη εἶχε πεθάνει ἀπὸ κεραυνὸ προτοῦ τελειώσῃ ἡ ἐγκυμοσύνη της, ὁ

῾Η Χίμαιρα.
(Περίφημον ῾Ελληνοετρουσκικὸν χαλκοῦν χυτὸν ἔργον)

Ζεὺς πῆρε τὸ ἔμβρυο καὶ τὸ ἔρραψε στὸ μηρί του· καὶ πὼς ὅταν ἦλθε ἡ κανονικὴ μέρα τῆς γέννας, ὁ Ζεὺς ἔφερε τὸ βρέφος στὴ Νάξο, γιὰ νὰ τὸ κρύψῃ ἀπὸ τὴν ῞Ηρα, καὶ τὸ ἔδωσε νὰ τὸ θρέψουν σὲ τρεῖς Νύμφες τοῦ νησιοῦ αὐτοῦ, στὴ Φιλία, στὴν Κορωνίδα καὶ στὴν Κλείδη. Προσθέτουν πὼς ὁ Ζεὺς ἐκεραυνοβόλησε τὴ Σεμέλη πρὶν ἀπὸ τὴ γέννα, ὥστε τὸ παιδὶ νὰ γίνῃ ἀθάνατο ἀπὸ τὴ στιγμὴ τῆς γέννησής του, γιατὶ ὁ Ζεὺς τοῦ εἶχε χρησιμεύσει ὡς πατέρας καὶ μητέρα».

᾿Εκεῖναι εἰς τὰς ὁποίας ἀνετέθη ἡ ἀνατροφὴ τοῦ Διονύσου κατ᾿

ἄλλους εἶναι Νύμφαι, αἱ Ὑάδες, κατ' ἄλλους αἱ Μοῦσαι. Εἰς τὴν Εὔβοιαν ἐπιστεύετο ὅτι ἡ Μάκρις, κόρη τοῦ Ἀρισταίου, εἶχεν ἀναθρέψει τὸ νεογέννητον μέσα εἰς ἓν σπήλαιον, δίδουσα εἰς αὐτὸ ὡς τροφὴν μέλι. Καταδιωκομένη ἀπὸ τὴν Ἥραν ἡ Μάκρις, μαζὶ μὲ τὸ βρέφος, κατέφυγεν εἰς τοὺς Φαίακας.

Εἰς τὴν Λυδίαν ἐπιστεύετο ὅτι ὁ Διόνυσος εἶχεν ἀνατραφῆ εἰς τὸ ὄρος Τμῶλον ἀπὸ τὴν Νύμφην Ἵππαν ἐνῶ, σύμφωνα μὲ ἄλλους μικρασιατικοὺς μύθους, ὁ νεαρὸς θεὸς εἶχε περάσει τὴν παιδικὴν ἡλικίαν του ἐν μέσῳ τῶν Μαινάδων καὶ τῶν Σειληνῶν, οἱ ὁποῖοι ἀργότερα ἐσχημάτισαν τὸν θορυβώδη θίασόν του.

Ὁ Διόνυσος ἐμεγάλωσεν εἰς τὴν Νῦσαν, μέσα εἰς τὴν ἐλευθέραν φύσιν, ὅπου ἀνεμποδίστως ἠμπόρεσαν νὰ ἀναπτυχθοῦν τὰ ἔνστικτά του. «Ὅταν αἱ Νύμφαι ἐτελείωσαν τὴν ἀνατροφὴ τοῦ θεοῦ αὐτοῦ, ποὺ τοῦ ἀξίζει χίλιες φορὲς νὰ τὸν ὑμνοῦμε», λέγει ἕνα ἀπόσπασμα τοῦ πρὸς τὸν Διόνυσον ὁμηρικοῦ ὕμνου, «αὐτὸς ἄρχισε νὰ περιπλανᾶται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ μέσα στὶς δασωμένες ρεματιές, μὲ τὸ κεφάλι στεφανωμένο ἀπὸ σγουρὰ κλαδιὰ κισσοῦ καὶ δάφνης. Ὅλος ὁ ὅμιλος τῶν Νυμφῶν τὸν ἀκολουθοῦσε, ἐκεῖνος ἐβάδιζε μπροστὰ καὶ ὁ θόρυβος τῆς χορείας τους ἐγέμιζε τὸ ἀτελείωτο δάσος».

Αἱ περιπέτειαι τοῦ Διονύσου

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν πρώτην ἐπαφὴν τοῦ Διονύσου μὲ τοὺς ἀνθρώπους ὑπάρχει σειρὰ μύθων, τῶν ὁποίων ἡ δρᾶσις ἐκτυλίσσεται εἰς διαφόρους περιοχάς. Οἱ μῦθοι αὐτοὶ ἠμπορεῖ νὰ διαιρεθοῦν εἰς δύο κατηγορίας. Κατὰ τοὺς πρώτους, ὁ θεὸς γίνεται εὐχαρίστως δεκτὸς καί, διὰ νὰ ἀνταμείψῃ ἐκείνους ποὺ τὸν ἐφιλοξένησαν, τοὺς δίδει πολύτιμον δῶρον, τὴν ἄμπελον. Κατὰ τοὺς ἄλλους, ἡ ὑποδοχὴ εἶναι, ἀντιθέτως, σαφῶς ἐχθρικὴ καὶ τὸν φέρει ἐνίοτε εἰς δύσκολον θέσιν. Ἡ περιπέτεια ὅμως τελειώνει πάντοτε εἰς βάρος ἐκείνων ποὺ ἐνόμισαν ὅτι θὰ ἠμποροῦσαν νὰ ἀντιπαραταχθοῦν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Διὸς καὶ τῆς Σεμέλης.

Ὁ Διόνυσος καὶ ὁ οἶνος

Τὴν μεγάλην δημοτικότητά του ὁ Διόνυσος τὴν ὀφείλει εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς αὐτὸν ἀπεδόθη ἡ ἀνακάλυψις τῆς ἀμπέλου, τῆς ὁποίας ἡ καλλιέργεια πολὺ συντόμως ἐπεξετάθη σημαντικῶς εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, πάντως, δὲν εἶναι σύμφωνοι ἐπὶ τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον ἔγινεν ἡ ἀνακάλυψις αὐτή. «Ὁ Θεόπομπος», λέγει ὁ Victor Bérard, «διηγεῖται ὅτι ἡ ἄμπελος

εὑρέθη εἰς τὰς ὄχθας τοῦ 'Αλφειοῦ εἰς τὴν 'Ολυμπίαν· οἱ Βοιωτοὶ ἰσχυρίζοντο ὅτι ἡ ἀνακάλυψις ἔγινεν εἰς τὴν περιοχήν των. Διὰ τὸν 'Ελλάνικον, ἡ ἄμπελος ἀνεκαλύφθη εἰς τὴν Αἴγυπτον.

»Διὰ τὸν Φιλωνίδην, ἐνεφανίσθη διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὰς ὄχθας τῆς 'Ερυθρᾶς θαλάσσης, ἀπὸ ἐκεῖ δὲ ὁ Διόνυσος τὴν μετέφερεν εἰς τὴν 'Ελλάδα. 'Ο Διόνυσος εἶναι θεὸς τῆς ἰνδικῆς ἢ αἰθιοπικῆς πόλεως Νύσης. Τέλος, οἱ Τύριοι διεξεδίκουν τὸν Διόνησον ἐφευρέτην τοῦ οἴνου· κατ' αὐτούς, ὅλαι αἱ ἄμπελοι τοῦ ἑλ-

'Ερινὺς ὀφιοφόρος καταδιώκει τὸν 'Ορέστην.
('Ερυθρόμορφον ἀγγεῖον)

ληνικοῦ κόσμου προήρχοντο ἀπὸ τὸ πρῶτον κλῆμα ποὺ εἶχε φυτρώσει εἰς τὸ ἔδαφός των».

'Η ἑλληνικὴ φαντασία δὲν ἠμποροῦσε νὰ μὴ περιβάλῃ μὲ θαυμάσια περιστατικὰ τὴν ἐμφάνισιν τῆς ἀμπέλου εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος. Ἂν πιστεύσωμεν τὸν 'Εκαταῖον τὸν Μιλήσιον, τὸ γεγονὸς ἔλαβε χώραν ὀλίγον μετὰ τὸν κατακλυσμόν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον μόνον ὁ Δευκαλίων καὶ ἡ Πύρρα ἐπέζησαν.

Ἕνας υἱὸς τοῦ Δευκαλίωνος, ὁ 'Ορεσθεύς, ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Αἰτωλίαν. 'Εκεῖ ἡ σκύλλα του, λέγει ὁ Clavier, ἐγέννησεν ἕνα κομμάτι ξύλου. 'Ο 'Ορεσθεὺς τὸ ἔθαψεν, ἐκεῖνο δὲ παρήγαγεν ἓν

κλῆμα ἀμπέλου, φορτωμένο μὲ σταφύλια. Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος αὐτοῦ, ὁ Ὀρεσθεὺς ὠνόμασε Φύτιον τὸν υἱὸν ποὺ ἀπέκτησεν ἐν συνεχείᾳ. Υἱὸς τοῦ Φυτίου ἦτο ὁ Οἰνεύς, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου προέρχεται ἀπὸ τὴν λέξιν «οἴνη», ὅπως ἀπεκάλουν τότε οἱ Ἕλληνες τὴν ἄμπελον. Ὁ Παυσανίας διηγεῖται κατὰ τὸν ἴδιον περίπου τρόπον τὰ τῆς ἐμφανίσεως τῆς ἀμπέλου, κατ' αὐτὸν ὅμως, ὅλα αὐτὰ συνέβησαν εἰς τὴν χώραν τῶν Ὀζολῶν Λοκρῶν.

Κατ' ἄλλον μῦθον, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Σέρβιος, ὁ Οἰνεύς, βασιλεὺς τῆς Αἰτωλίας, εἶχεν ἕνα βοσκὸν ὀνομαζόμενον Στάφυλον. Ὁ βοσκὸς αὐτὸς παρετήρησε κάποτε ὅτι μία ἀπὸ τὰς αἶγας δὲν ἔβοσκε μαζὶ μὲ τὰς ἄλλας καὶ ὅτι κάθε ἡμέραν ἐγίνετο παχυτέρα. Τὴν παρηκολούθησε, λοιπόν, καὶ εἶδεν ὅτι ἔτρωγε σταφύλια. Ἔφαγε καὶ αὐτὸς καί, ἐπειδὴ τὰ εὑρῆκε νόστιμα, ἐμάζεψε μερικὰ καὶ τὰ ἐπῆγεν εἰς τὸν κύριόν του. Ὁ Οἰνεὺς τὰ ἔστυψε, ἐπῆρε τὸν χυμὸν καὶ ἔκαμεν ἀπὸ αὐτὸν ἓν ποτόν, ποὺ τὸ ὠνόμασεν οἶνον. Ἀπὸ εὐγνωμοσύνην δὲ πρὸς τὸν βοσκὸν ἔδωσεν εἰς τὸν καρπὸν τὸ ὄνομα «σταφυλή».

Ὁ Ὑγῖνος διηγεῖται τὰ ἴδια πράγματα ἀλλ' ἁπλούστερα. Εἰς μίαν ἐπίσκεψίν του πρὸς τὸν Οἰνέα, ὁ Διόνυσος ἐρωτεύθη τὴν γυναῖκα του Ἀλθαίαν. Ὅταν ὁ Οἰνεὺς ἀντελήφθη τὰ αἰσθήματα τοῦ θεοῦ, προσεποιήθη ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀπουσιάσῃ διὰ κάποιαν θυσίαν καὶ τοὺς ἀφῆκε μόνους. Ἀπὸ τὰς σχέσεις τοῦ Διονύσου καὶ τῆς Ἀλθαίας ἐγεννήθη, κατὰ τοὺς μὲν ἡ Δηιάνειρα, κατὰ τοὺς δὲ ὁ Μελέαγρος. Διὰ νὰ ἀνταμείψῃ δὲ τὸν Οἰνέα διὰ τὴν συγκατάβασίν του, ὁ Διόνυσος τοῦ ἔμαθε τὴν τέχνην τῆς καλλιεργείας τῆς ἀμπέλου καὶ ἔδωσε τὸ ὄνομά του εἰς τὸν χυμὸν τῶν καρπῶν της.

Διόνυσος καὶ Ἰκάριος

Ὁ μῦθος τοῦ Ἰκαρίου παρουσιάζει τὴν εἰσαγωγὴν τῆς καλλιεργείας τῆς ἀμπέλου εἰς τὴν Ἀττικήν.

Εἰς μίαν ἀπὸ τὰς πλέον γονίμους περιοχὰς τῆς χώρας, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Πεντελικοῦ, ὁ δῆμος Ἰκαρίας, ὁ ὁποῖος καὶ σήμερον ἀκόμη φέρει τὸ χαρακτηριστικὸν ὄνομα Διόνυσος, εἶχεν ὡς βασιλέα τὸν Ἰκάριον, τοῦ ὁποίου ἡ σύζυγος Φανοθέα ἐφεῦρεν, ὡς ἐλέγετο, τὸν ἑξάμετρον στίχον. Ὅταν ὁ Διόνυσος ἦλθεν εἰς τὸ μέρος αὐτό, ἔτυχε πολὺ καλῆς ὑποδοχῆς ἀπὸ τὸν βασιλέα, δι' ὃ καὶ τοῦ ἐδίδαξε τὴν τέχνην τῆς οἰνοποιίας. Συνεβούλευσε συγχρόνως ὁ θεὸς τὸν Ἰκάριον νὰ κρύψῃ καλὰ τοὺς ἀσκοὺς μὲ τὸ πολύτιμον ὑγρόν, διὰ νὰ ἀποφύγῃ μεγάλας δυστυχίας καὶ δι' ἑαυτὸν καὶ διὰ τοὺς ἰδικούς του. Ἀλλ' ὁ Ἰκάριος ἐλησμόνησε τὴν

συμβουλήν. Κάποιοι βοσκοί, πού εὑρῆκαν τούς ἀσκούς, ἔπιαν πάρα πολύ, ἐμέθυσαν καὶ ἐπεδόθησαν εἰς μεγάλας βιαιότητας.

Πρῶτον θῦμα ὑπῆρξεν ὁ Ἰκάριος. Τὸν ἐσκότωσαν καὶ ἔρριψαν τὸ πτῶμα του εἰς τὴν πηγὴν Ἄνυγρον, τὴν ὁποίαν κατόπιν ἐσκέπασαν μὲ πέτρες. Ἡ κόρη τοῦ βασιλέως, ἡ Ἠριγόνη, ἀναζητοῦσα τὸν πατέρα της, ἔψαξε παντοῦ, εἰς τὸ τέλος δὲ τὸν ἀνεκάλυψε χάρις εἰς τὴν σκύλλαν της Μαῖραν. Ἀπὸ τὴν ἀπελπισίαν της, ἡ νέα ἀπηγχονίσθη ἀπὸ τὸ δένδρον, κάτωθεν τοῦ ὁποίου εἶχε ταφῆ ὁ πατέρας της. Ἐν συνεχείᾳ ἡ Ἠριγόνη, ὁ πατέρας της καὶ ἡ σκύλλα Μαῖρα ἐτοποθετήθησαν ἀπὸ τὸν Δία ἢ τὸν Διόνυσον μεταξὺ τῶν ἀστερισμῶν.

Θνητοί, οἱ ὁποῖοι εὐηργετήθησαν ἀπὸ τὸν Διόνυσον, ἀνεφέροντο ἀκόμη ὁ βασιλεὺς Μίδας καὶ ὁ ἐκ Λακωνίας Δίων. Ὁ Μίδας εἶχεν αἰχμαλωτίσει ἕνα ἀπὸ τοὺς συνοδοὺς τοῦ θεοῦ τοῦ οἴνου, τὸν γέρο-Σειληνόν. Εἰς ἀντάλλαγμα τῆς ἐλευθερίας του, ὁ Διόνυσος ἔδωσεν εἰς τὸν Μίδαν τὴν ἱκανότητα νὰ μετατρέπῃ εἰς χρυσὸν ὅ,τι ἤγγιζεν. Ἀπὸ τὴν περιπέτειαν τοῦ Δίωνος, γνωρίζομεν μόνον ὅτι ὁ θεός, ἀφοῦ ἔτυχεν ἐκ μέρους του καλῆς ὑποδοχῆς, ἐκέρδισε τὴν εὔνοιαν τῆς κόρης του Καρυᾶς, τὴν ὁποίαν, μετὰ τὸν θάνατόν της, μετεμόρφωσεν εἰς τὸ γνωστὸν δένδρον (τὴν καρυδιάν).

Διόνυσος καὶ Λυκοῦργος

Ἀπὸ τὸν κύκλον τῶν μύθων πού παρουσιάζουν τὸν Διόνυσον ἀγωνιζόμενον κατὰ τῶν θνητῶν, οἱ ὁποῖοι τὸν κατέτρεχαν, σπουδαιότερος εἶναι ὁ μῦθος τοῦ Λυκούργου. Αὐτὴν τὴν φοράν, θέατρον τῶν γεγονότων εἶναι ἡ Θρᾴκη, ἰδοὺ δὲ πῶς ἀφηγεῖται αὐτὰ ὁ Ὅμηρος εἰς τὴν Ἰλιάδα.

«Ὁ ἴδιος ὁ γιὸς τοῦ Δρύαντος, ὁ δυνατὸς Λυκοῦργος, δὲν ἔζησε πολὺν καιρόν, αὐτὸς πού πολεμοῦσε τοὺς θεοὺς τοῦ οὐρανοῦ. Μιὰ μέρα, πού ὁ Διόνυσος γλεντοῦσε, ὁ Λυκοῦργος κυνήγησε στὸ ἱερὸ βουνὸ τῆς Νύσας τὶς Νύμφες πού εἶχαν ἀναθρέψει τὸ θεό. Χτυπημένες ἀπὸ τὸν ἀνδροφόνο, οἱ Νύμφες ἄφισαν ἀμέσως τοὺς θύρσους νὰ πέσουν καταγῆς. Ὅσο γιὰ τὸ Διόνυσο, ἀπὸ τὸ φόβο του ἔπεσε στὴ θάλασσα, ὅπου—καὶ ἔτρεμε ὁλόκληρος—τὸν περιμάζεψε στὴν ἀγκαλιά της ἡ Θέτις. Ὕστερα ὅμως ἀπ' αὐτό, οἱ εὐτυχισμένοι ἀθάνατοι θύμωσαν μὲ τὸν Λυκοῦργο, κι ὁ γιὸς τοῦ Κρόνου τὸν ἐτύφλωσε. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτό, τοῦ ἀπόμεινε λίγη ζωή, γιατὶ ὅλοι οἱ θεοὶ τὸν μισοῦσαν».

Σύμφωνα μὲ τὴν διήγησιν αὐτήν, ἡ περιπέτεια τῆς ὁποίας ὁ Λυκοῦργος ὑπῆρξεν ἥρως, συνέβη κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν τοῦ

θεοῦ. Ἀργότερα, ἡ περιπέτεια αὐτὴ ἐτοποθετήθη εἰς τὸ χρονικὸν διάστημα ποὺ ὁ Διόνυσος περιεπλανᾶτο ἀνὰ τὰς διαφόρους χώρας. Αὐτὸ τουλάχιστον ἀναφέρει ὁ Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος:

«Ὁ Λυκοῦργος, γιὸς τοῦ Δρύαντος καὶ βασιλιὰς τῶν Ἠδωνῶν, ποὺ κατοικοῦν κοντὰ στὸν Στρυμῶνα, εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ ἔδιωξε τὸ Διόνυσο ἀπὸ τὴ χώρα του... Ὁ Διόνυσος κατέφυγε στὴ θάλασσα, στὴ Νηρηίδα Θέτι, ἐνῷ οἱ Βάκχες καὶ οἱ Σάτυροι τῆς ἀκολουθίας του ἔπεσαν αἰχμάλωτοι. Οἱ Βάκχες ὅμως ἀπελευθερώθηκαν ξαφνικά, γιατὶ ὁ Διόνυσος ἔκαμε τὸ Λυκοῦργο νὰ χάση τὰ λογικά του. Μέσα στὴν τρέλα του, ὁ βασιλιὰς ἐσκότωσε τὸ γιό του Δρύαντα, νομίζοντας πὼς εἶναι κλῆμα. Μόνον ἀφοῦ ἔκοψε τὶς ἄκρες τῶν ποδιῶν καὶ τῶν χεριῶν τοῦ παιδιοῦ του, ὁ ἄμοιρος Λυκοῦργος ξαναβρῆκε τὰ λογικά του.

»Ἔπειτα ἀπὸ αὐτά, ἡ γῆ ἔπαψε νὰ παράγῃ καὶ ὁ θεὸς εἶπε πὼς δὲν θὰ ξαναγινόταν γόνιμη ἂν δὲν σκότωναν τὸ Λυκοῦργο. Οἱ Ἠδωνοί, μαθαίνοντας τὸ χρησμό, ἔδεσαν τὸ βασιλιά τους, τὸν ἔφεραν στὸ Παγγαῖο καὶ τὸν καταδίκασαν, σύμφωνα μὲ τὶς ὑποδείξεις τοῦ Διονύσου, σὲ φριχτὸ θάνατο· τὸν διαμέλισαν ἄλογα».

Περὶ τοῦ μύθου τοῦ Λυκούργου ὁ Ὑγῖνος ἀναφέρει ἄλλην ἐκδοχήν, οὐσιωδῶς διαφορετικὴν ἀπὸ τοῦ Ἀπολλοδώρου τοῦ Ἀθηναίου. Σύμφωνα μὲ αὐτήν, ὁ Θρᾷξ βασιλεύς, εἰς τὴν μανίαν του κατὰ τοῦ Διονύσου, θέλει νὰ βιάσῃ τὴν μητέρα του καὶ νὰ ἐκριζώσῃ παντοῦ, εἰς τὸ βασίλειόν του, τὴν ἄμπελον. Τότε ἀκριβῶς ὁ θεὸς τοῦ ἐπῆρε τὰ λογικά του, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ σκοτώσῃ ὁ Λυκοῦργος τὴν μητέρα του καὶ τὸν υἱόν του καί, μὲ μιὰ τσεκουριά, νὰ κόψῃ τὸ ἕνα πόδι του, νομίσας ὅτι εἶναι κλῆμα. Ἔπειτα ἐκρημνίσθη ἀπὸ τὴν κορυφὴν τῆς Ροδόπης καὶ κατεξεσχίσθη ἀπὸ πάνθηρας.

Τέλος, ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης λέγει ὅτι ὁ Διόνυσος ἔφθασεν εἰς τὴν χώραν τοῦ Λυκούργου κατὰ τὴν ἐπιστροφήν του ἀπὸ τὸ θριαμβευτικὸν ταξίδιόν του εἰς τὰς Ἰνδίας. Ὁ θεὸς εἶχεν ἀφίσει τὴν ἀκολουθίαν του εἰς τὴν ἄλλην ὄχθην τοῦ Ἑλλησπόντου, μετέβη δὲ εἰς τὸ ἀνάκτορον τοῦ Λυκούργου—ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ ἐκδηλωθῆ ὡς σύμμαχός του—συνοδευόμενος μόνον ἀπὸ Μαινάδας. Ὁ βασιλεὺς ὅμως τῆς Θράκης ἐσχεδίαζε νὰ στραγγαλίσῃ τὸν θεὸν κατὰ τὴν νύκτα.

Λόγῳ ἀποκαλύψεως τῆς συνωμοσίας, ὁ θεὸς κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ καὶ νὰ διαπεραιωθῇ εἰς τὴν ἀντικρυνὴν ὄχθην τοῦ στενοῦ, αἱ δὲ Μαινάδες νὰ κρυφθοῦν εἰς τὸ ὄρος Νῦσαν. Ἐν συνεχείᾳ ὁ θεὸς ἐπανῆλθε μὲ συντεταγμένας τὰς δυνάμεις τῆς ἀκολουθίας του, κατενίκησε τὸ ἐχθρικὸν στράτευμα, συνέλαβε τὸν Λυκοῦρ-

γον καί, ἀφοῦ τὸν ὑπέβαλεν εἰς φρικτότατα μαρτύρια καὶ τὸν ἐτύφλωσε, τελικῶς τὸν ἐθανάτωσε διὰ σταυρώσεως.

Πρὸς τὸν μῦθον τοῦ Λυκούργου συνδέεται ὁ ἀφορῶν τὸν ἀδελφόν του Βούτην. Ἀφοῦ ἔγινε βασιλεὺς τῶν Θρᾳκῶν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λυκούργου, ὁ Βούτης ὡδήγησεν ἀποίκους καὶ τοὺς ἐγκατέστησεν εἰς τὴν Νάξον. Διὰ νὰ ἀποκτήσουν ὅμως γυναῖκας, ὁ Βούτης καὶ οἱ πολεμισταί του ἐπέδραμαν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς

Ἡρακλῆς, Κέρβερος καὶ Ἑκάτη.
(Ἐξ ἀρχαίου ἀγγείου)

Θεσσαλίας. Τὰς ἡμέρας ἐκείνας, ἀκριβῶς, ἐτελοῦντο ἐκεῖ αἱ ἑορταὶ τοῦ Διονύσου. Οἱ ἐπιδρομεῖς ὥρμησαν κατὰ τῶν Μαινάδων καὶ τὰς ἀπήγαγαν, τῇ ἐπεμβάσει ὅμως τοῦ Διονύσου, ὁ Βούτης ἐτρελάθη καὶ ἔπεσεν εἰς ἕνα πηγάδι.

Διόνυσος καὶ Πενθεύς. Αἱ Μινυάδες

Εἴπαμεν ἤδη ὅτι κατὰ τὸν πλέον διαδεδομένον μῦθον ὁ Διόνυσος ἐγεννήθη εἰς τὰς Θήβας. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ὁ θεός,

κατὰ τὴν ἐπιστροφήν του ἀπὸ τὴν 'Ασίαν, συνήντησε λυσσαλέον ἐχθρόν, τὸν Πενθέα, υἱὸν τοῦ 'Εχίονος, ἑνὸς ἀπὸ τοὺς Σπαρτούς, (δηλαδὴ ἐκείνους ποὺ εἶχαν γεννηθῆ ἀπὸ τὰ δόντια τοῦ δράκοντος), καὶ τῆς 'Αγαύης, ἀδελφῆς τῆς Σεμέλης.

'Ωργισμένος ἀπὸ τὸ θέαμα τῶν γυναικῶν ποὺ ἔτρεχαν καθ' ὁμάδας εἰς τὰς ὀργιαστικὰς τελετὰς τοῦ Κιθαιρῶνος, ὁ Πενθεὺς ἐπῆγε μὲ τὴν σειράν του εἰς τὸ βουνὸ καὶ ἐκρύβη εἰς ἕνα θάμνον ἤ, κατ' ἄλλην ἐκδοχήν, εἰς τὰ κλαδιὰ ἑνὸς πεύκου. Γρήγορα ὅμως ἔγινεν ἀντιληπτός, καὶ αἱ Μαινάδες, μέσα εἰς τὸ παραλήρημά των, ἐπετέθησαν ἐναντίον τοῦ παρεισάκτου. Πλέον λυσσώδης ἀπὸ ὅλας ἦτο ἡ μητέρα του 'Αγαύη, ἡ ὁποία τὸν ἐξέλαβεν ὡς ἄγριον ζῷον. Αἱ μαινόμεναι γυναῖκες ἔκαμαν κυριολεκτικῶς κομμάτια τὸν δυστυχῆ Πενθέα. 'Ελέγετο ὅτι ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸ αἱ Θηβαῖαι γυναῖκες, σύμφωνα μὲ χρησμὸν τῆς Πυθίας, ἀπέδωσαν θείας τιμὰς εἰς τὸν Πενθέα πλησίον τοῦ θάμνου ποὺ τοῦ εἶχε χρησιμεύσει ὡς κρυψών.

Εἰς τὸν 'Ορχομενόν, τὴν ὀργὴν τοῦ θεοῦ ἐπέσυραν αἱ τρεῖς κόραι τοῦ βασιλέως Μινύου, ἡ Λευκίππη, ἡ 'Αρσίππη καὶ ἡ 'Αλκαθόη, διότι ἠρνήθησαν νὰ συμμετάσχουν μὲ τὰς ἄλλας γυναῖκας εἰς τὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ. 'Ο Διόνυσος ἐχρησιμοποίησεν ὅλα τὰ μέσα διὰ νὰ τὰς μεταπείσῃ. Παρουσιάσθη εἰς αὐτάς, πρῶτον ὑπὸ μορφὴν νεάνιδος. 'Αντιληφθεὶς ὅτι ὁ καλὸς τρόπος δὲν ἀπέδιδε, κατέφυγεν εἰς τὴν τρομοκρατίαν καὶ μετεμορφώθη διαδοχικῶς εἰς ταῦρον, λέοντα καὶ πάνθηρα. 'Αλλ' αἱ Μινυάδες ἦσαν ἀκλόνητοι. 'Ο Διόνυσος, τότε, τοὺς ἔκαμε νὰ παραφρονήσουν. Τρελὴ πλέον, ἡ Λευκίππη ἐσκότωσε τὸν υἱόν της 'Ίππασον. 'Έπειτα ἀπὸ τὰ γεγονότα αὐτά, ὁ 'Ερμῆς μετεμόρφωσε τὰς τρεῖς ἀδελφὰς εἰς νυκτερίδα, γλαῦκα καὶ βῦζαν (=πιθανῶς αἰγοθήλην).

Εἰς τὴν ἰδίαν κατηγορίαν πρέπει νὰ ὑπαχθῇ ἡ περιπέτεια τῶν Προιτιδῶν, Λυσίππης καὶ 'Ιφιανάσσης, θυγατέρων τοῦ Προίτου, βασιλέως τῆς Τίρυνθος. Καὶ αὐταὶ ἠρνήθησαν μὲ ἀγανάκτησιν νὰ συμμετάσχουν εἰς τὰς πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου ἑορτάς. Καταληφθεῖσαι, κατόπιν τούτου, ἀπὸ τρέλαν, περιέτρεχαν τὴν ὕπαιθρον ἡμίγυμναι καὶ ἐμυκῶντο σὰν ἀγελάδες. 'Έπειτα ἡ τρέλα των ἔγινε μεταδοτική, καὶ ἐντὸς ὀλίγου ὅλαι αἱ γυναῖκες τῆς Τίρυνθος ἐγκατέλειψαν τὰ σπίτια των καὶ τὰς ἀκολουθοῦσαν εἰς τὰς περιπλανήσεις των.

'Έντρομος ὁ Προῖτος ἀπηυθύνθη εἰς τὸν μάντιν Μελάμποδα, αὐτὸς δὲ ἐδέχθη νὰ θεραπεύσῃ τὰς παράφρονας γυναῖκας, ἂν ὁ Προῖτος συγκατετίθετο νὰ τοῦ ἐκχωρήσῃ τὸ τρίτον τοῦ βασιλείου του. Τὸ ὑπερβολικὸν τῆς ἀμοιβῆς ἐξώργισε τὸν Προῖτον, ὁ Μελάμπους ὅμως, ἀντὶ οἱασδήποτε ὑποχωρήσεως, ἐπηύξησεν

εἰς δευτέραν συνάντησίν του μὲ τὸν βασιλέα τὰς ἀπαιτήσεις του. Ὁ ἀτυχὴς πατέρας ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ.

Τότε ὁ μάντις ἐξέδραμε πρὸς συνάντησιν τῶν Προιτιδῶν, συνοδευόμενος ἀπὸ νεαρούς, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχε δώσει ὁδηγίας νὰ κραυγάζουν κάθε τόσο δυνατά. Ἔπειτα ἀπὸ μακρὰν διαδρομήν, ὁ Μελάμπους συνήντησε τὴν Λυσίππην καὶ τὴν Ἰφιάνασσαν πλησίον τῆς Σικυῶνος. Ἐκεῖ τὰς ὑπέβαλεν εἰς κάθαρσιν καὶ ἔλαβεν ὡς σύζυγον τὴν μίαν ἀπὸ αὐτάς, ἐνῷ ἡ ἄλλη ἔγινε σύντροφος τοῦ ἀδελφοῦ του Βίαντος.

Ὁ Διόνυσος εἰς Νάξον

Ὅπως εἴπαμεν προηγουμένως, οἱ κάτοικοι τῆς Νάξου διετείνοντο ὅτι ὁ Διόνυσος εἶχε γεννηθῇ εἰς τὸ νησί των. Ἡ Νάξος ὑπῆρξε θέατρον πολλῶν περιπετειῶν, αἱ ὁποῖαι κατέχουν μεγάλην θέσιν εἰς τὴν μυθικὴν ἱστορίαν τοῦ υἱοῦ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Σεμέλης. Σπουδαιοτέρα εἶναι ἡ ἀναφερομένη εἰς τὴν ἀπαγωγὴν τοῦ θεοῦ ὑπὸ Τυρρηνῶν πειρατῶν, κατὰ τὴν διάρκειαν ταξιδίου του πρὸς τὴν Νάξον. Ἰδοὺ πῶς τὴν διηγεῖται ἕνας ἀπὸ τοὺς ὁμηρικοὺς ὕμνους:

«Ὑμνώντας τὸ Διόνυσο, τὸ γιὸ τῆς δοξασμένης Σεμέλης, θὰ πῶ πῶς παρουσιάσθηκε μιὰ μέρα στὴν ἄκρη τῆς ἀνεξάντλητης θάλασσας, στὴν προεξοχὴ ἑνὸς ἀκρωτηρίου· ἔμοιαζε μὲ ἔφηβο, στὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας του· τὰ ὡραῖα μαῦρα μαλλιά του πέφτανε κυματιστὰ στοὺς γεροὺς ὤμους του, ποὺ τοὺς ἐσκέπαζε πορφυρὸς ἐπενδύτης. Μὰ ξαφνικά, ἕνα ὡραῖο πλοῖο, ἕνα τυρρηνικὸ πειρατικό, πλησιάζει· κακὴ μοῖρα τὸ φέρνει. Οἱ πειρατὲς εἴδανε τὸ θεό, κάμανε νόημα ὁ ἕνας στὸν ἄλλο καὶ βγήκανε στὴ στεριά. Χωρὶς νὰ χάσουν καιρό, τρέξανε, τὸν ἁρπάξανε, τὸν πήγανε στὸ πλοῖο τους, κ' ἡ καρδιά τους γέμισε χαρά. Τὸν περάσανε γιὰ παιδὶ κανενὸς βασιλιᾶ, ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ζοῦνε χάρις στὸ Δία, καὶ θελήσανε νὰ τὸν φορτώσουνε μὲ βαριὰ δεσμά. Μὰ τὰ δεσμὰ πέφτουνε μακριὰ ἀπὸ τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια τοῦ θεοῦ, ποὺ κάθεται ἐλεύθερος, μὲ γελαστὰ τὰ μαῦρα μάτια του.

»Βλέποντάς τον ὁ πιλότος, γυρίζει στοὺς συντρόφους του καὶ τοὺς λέει: «Δυστυχισμένοι, ποιός εἶναι αὐτὸς ποὺ ἁρπάξατε καὶ ποὺ θέλετε νὰ τὸν δέσετε; Ποιός δυνατὸς θεὸς εἶναι αὐτός; Τὸ καράβι μας εἶναι στερεό, μὰ δὲν μπορεῖ νὰ τὸν κρατήσῃ. Γιατί, στὰ σίγουρα, εἶναι ὁ Ζεύς, ἢ ὁ Ἀπόλλων μὲ τὸ ἀσημένιο τόξο, ἢ ὁ Ποσειδῶν. Δὲν βλέπετε ποὺ δὲν μοιάζει μὲ τοὺς θνητοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ μὲ τοὺς Ὀλυμπίους θεούς; Ἐμπρός, γρήγορα, ἂς τὸν βγάλουμε στὴ στεριά, καὶ μὴν ἁπλώνετε χέρι ἀπάνου του,

μήπως θυμώση καὶ ξεσηκώση δυνατοὺς ἀνέμους καὶ μεγάλη τρικυμία».

»Εἶπε, καὶ ὁ καπετάνιος τοῦ ἀπάντησε ἀγριεμένος: «Κακομοίρη, κοίταξε τὴ δουλειά σου, κοίταξε πῶς θὰ ὠφεληθοῦμε ἀπὸ τὸν ἄνεμο. Ἄπλωσε τὰ πανιά. Ὅσο γι' αὐτόν, εἶναι δική μας δουλειά, θὰ ἰδοῦμε ὕστερα τί θὰ τὸν κάνουμε. Ἐλπίζω νὰ φθάση στὴν Αἴγυπτο, ἢ στὴν Κύπρο, ἢ στοὺς Ὑπερβορείους, ἢ ἀκόμη πιὸ μακριά, καὶ πὼς στὸ τέλος θὰ μᾶς πῆ ποῦ εἶναι οἱ δικοί του καὶ οἱ θησαυροί του καὶ οἱ γονεῖς του, μιὰ ποὺ ὁ θεὸς ἔκανε νὰ πέση στὰ χέρια μας». Καὶ λέγοντας αὐτό, σήκωσε τὸ πανί. Ὁ ἄνεμος τὸ φούσκωσε.

»Μὰ τὴν ἴδια στιγμή, θαύματα ἄρχισαν νὰ γίνωνται μπροστὰ στὰ μάτια τους. Δίπλα στὸ γρήγορο πλοῖο ἄρχισαν νὰ διαβαίνουν κύματα ἀπὸ γλυκὸ ἀρωματικὸ κρασί, ποὺ ἔβγαζε θεϊκὴ εὐωδιά. Κατάπληξη ἔκανε στοὺς ναῦτες. Συγχρόνως εἶδαν νὰ σκαρφαλώνη ἴσαμε τὴν κορυφὴ τοῦ καταρτιοῦ ἕνα κλῆμα, ποὺ πετοῦσε δεξιὰ κι ἀριστερὰ κλαδιὰ φορτωμένα μὲ σταφύλια, καὶ ἕνας κισσὸς μὲ σκοῦρα φυλλωσιὰ κι ὁλανθισμένος...

»Βλέποντας αὐτά, οἱ ναῦτες φωνάξανε τὸν πιλότο νὰ τοὺς πάη στὴ στεριά. Μά, στὸ μεταξύ, ὁ θεὸς εἶχε μεταμορφωθῆ σὲ λιοντάρι, ἕνα λιοντάρι ποὺ ἔστεκε στὴν πλώρη καὶ βρυχόταν ἄγρια. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτό, δίνοντας σημάδια τῆς δύναμής του, ἐδημιούργησε στὴ μέση τοῦ πλοίου μιὰν ἀρκούδα, μὲ μαλλιαρὸ λαιμό, ποὺ στεκόταν ἀγριεμένη στὰ πισινά της. Ἔντρομοι οἱ ναῦτες τρέξανε στὴν πρύμη καὶ μαζεύτηκαν κοντὰ στὸ συνετὸ πιλότο.

»Τότε, μ' ἕνα ξαφνικὸ πήδημα, τὸ λιοντάρι ὥρμησε κι ἅρπαξε τὸν καπετάνιο. Οἱ ἄλλοι, στὸ θέαμα αὐτό, καὶ θέλοντας νὰ ἀποφύγουν μιὰ τέτια μοῖρα, πέσαν ὅλοι μαζὶ στὴ θεϊκὴ θάλασσα. Ἐκεῖ γίνανε δελφίνια. Ὅσο γιὰ τὸν πιλότο, ὁ θεὸς τὸν λυπήθηκε. Τὸν ἔσφιξε στὴν καρδιά του καὶ τοῦ εἶπε: «Μὴ φοβᾶσαι, καλὲ πιλότε, ἐσὺ ποὺ σ' ἔχω στὴν καρδιά μου, γιατὶ εἶμαι ὁ Διόνυσος, ὁ ξακουσμένος θεὸς ποὺ τὸν ἐγέννησε μιὰ ἀπόγονος τοῦ Κάδμου, ἡ Σεμέλη, καὶ ὁ Δίας».

Διόνυσος καὶ Ἀριάδνη

Εἰς τὴν Νάξον ἔλαβε χώραν καὶ ἡ περιπέτεια τοῦ Διονύσου μὲ τὴν Ἀριάδνην, τὴν κόρην τοῦ Μίνωος. Εἰς ἄλλο κεφάλαιον τοῦ ἔργου αὐτοῦ θὰ ἴδωμεν πῶς, ἀφοῦ ἐρωτεύθη τὸν Θησέα, ἡ Ἀριάδνη ἐγκατελείφθη ἀπὸ τὸν ἥρωα εἰς τὴν Νάξον. Σύμφωνα μὲ ἕνα μῦθον, πολὺ διαδεδομένον εἰς τὰς Ἀθήνας, ὁ Θησεὺς ἐγκατέλειψε τὴν ἐρωμένην του κατόπιν ἀπειλῶν τοῦ Διονύσου, ὁ ὁποῖος

ἐνεφανίσθη ἐνώπιόν του καθ' ὕπνον. Ὁ θεὸς τοῦ οἴνου εἶχεν ἰδεῖ τὴν κόρην τοῦ Μίνωος κοιμωμένην εἰς τὴν ἀκτήν, τὴν ἐρωτεύθη καὶ τὴν ἔκαμε σύζυγόν του. Ἔπειτα ἀπὸ αὐτό, ἀνέβηκαν καὶ οἱ δύο εἰς τὸ ὄρος Δρίον καὶ ἐξηφανίσθησαν διὰ παντός.

Ὅπως ἐλέγετο, ὁ Διόνυσος εἶχε δώσει ὡς γαμήλιον δῶρον εἰς τὴν Ἀριάδνην χρυσοῦν στέφανον στολισμένον μὲ πολυτίμους λίθους τῶν Ἰνδιῶν, κατεσκευασμένον εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ Ἡφαίστου. Ὁ στέφανος αὐτός, ἀργότερα, ἐτοποθετήθη μεταξὺ τῶν ἀστερισμῶν. Ἐξ ἄλλου, ἐπιστεύετο ὅτι ὁ Ζεὺς ἐχάρισε τὴν ἀθανασίαν εἰς τὴν σύζυγον τοῦ υἱοῦ του, τοῦτο ὅμως δὲν ἠμπόδιζε τοὺς Ἀργείους νὰ ἐπιδεικνύουν μέσα εἰς τὸν ναὸν τοῦ Διονύσου τοῦ Κρητικοῦ τάφον τῆς Ἀριάδνης.

Ὁ Πλούτων ὡς θεὸς τῆς εὐφορίας (κρατῶν τὸ σκῆπτρον καὶ τὸ κέρας τῆς Ἀμαλθείας).

Τελείως διάφορος εἶναι ἡ ἐκδοχὴ ποὺ ἀναφέρεται εἰς τὴν Ὀδύσσειαν. Κατ' αὐτήν, «τὴν ὡραίαν Ἀριάδνην, τὴν κόρην τοῦ σκληροῦ Μίνωος, τὴν ἐπῆρε μαζί του ὁ Θησεύς, γυρίζοντας ἀπὸ τὴν Κρήτη στοὺς γόνιμους κάμπους τῶν ἱερῶν Ἀθηνῶν. Μὰ δὲν τὴ χάρηκε. Γιατὶ προτοῦ τὴν κάμη δική του, ἡ Ἄρτεμις τὴ σκότωσε, στὸ νησάκι Δία, σύμφωνα μὲ ἐπιθυμία τοῦ Διονύσου».

Εἰς τὸν Διόνυσον καὶ τὴν Ἀριάδνην ἀπέδιδαν πολλὰ παιδιά, ἰδίως τὸν Οἰνοπίωνα, τὸν Εὐάνθην καὶ τὸν Στάφυλον, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα σχετίζονται μὲ τὴν καλλιέργειαν τῆς ἀμπέλου, καθὼς καὶ τὸν Κέραμον, ἐπώνυμον τοῦ Κεραμεικοῦ τῶν Ἀθηνῶν.

Ἀναφορικῶς μὲ τὴν Νάξον, ὑπῆρχεν ἀκόμη ἕνας μῦθος, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Διόνυσος εἶχε διεκδικήσει τὴν ἐπὶ τῆς νή-

σου ἐξουσίαν ἀπὸ τὸν Ἥφαιστον καὶ εἶχε νικήσει. Κατ' ἄλλον ὅμως συγγραφέα, οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Διὸς εἶχαν συνάψει, ἀντιθέτως, συμμαχίαν εἰς τὴν Νάξον. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ αὐτῇ, ὁ Ἥφαιστος, ὅπως ἐλέγετο, εἶχε χαρίσει εἰς τὸν Διόνυσον χρυσοῦν κύπελλον, τὸ ὁποῖον αὐτὸς τὸ ἔδωσεν ἀργότερα εἰς τὴν Θέτιν, ἐκείνη δὲ τὸ ἐχάρισεν εἰς τὸν υἱόν της Ἀχιλλέα.

Αἱ μακριναὶ ἀποστολαὶ τοῦ Διονύσου

Παραλλήλως μὲ τὴν διεύρυνσιν τοῦ γεωγραφικοῦ ὁρίζοντος τῶν Ἑλλήνων, ἐπεκτείνεται ὁ κύκλος τῶν μύθων τῶν σχετικῶν μὲ τὸν Διόνυσον καὶ τὰς ἀποστολάς του. Τὸ πρᾶγμα εἶναι περισσότερον προφανὲς κυρίως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ποὺ παρέχει τὴν ἐντύπωσιν ἄλλου Διονύσου, προελαύνοντος, ἀπὸ νίκης εἰς νίκην, μέχρι τῶν ἐσχάτων ὁρίων τοῦ τότε γνωστοῦ εἰς τοὺς Ἕλληνας κόσμου.

Ἐν συνδυασμῷ πρὸς αὐτό, ἔλαβε χώραν ἓν φαινόμενον, ποὺ τὸ ἔχομεν ἤδη διαπιστώσει ἀναφορικῶς πρὸς ἄλλας θεότητας, ἰδίως προκειμένου περὶ τῆς Ἀρτέμιδος. Οἱ Ἕλληνες ὁσάκις συναντοῦσαν εἰς τὰς ἄλλας χώρας ἕνα θεὸν ποὺ παρουσίαζε κάποιαν ἀναλογίαν μὲ τὸν Διόνυσον, δὲν ἐδίσταζαν νὰ προβαίνουν εἰς ταυτισμοὺς ποὺ ἐπεξέτειναν πολὺ τὴν περιοχὴν τοῦ υἱοῦ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Σεμέλης. Οὕτω, ὁ Διόνυσος κατέκτησεν ὅλας τὰς χώρας μὲ τὰς ὁποίας ἀπέκτησαν σχέσεις οἱ Ἕλληνες. Τὸν συναντῶμεν τόσον εἰς τὴν Ἀφρικήν, ὅσον καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον, τὴν Λιβύην, τὴν Αἰθιοπίαν καὶ τοὺς ἀραβικοὺς πληθυσμούς, μέχρι τῆς Λυδίας, τῆς Φρυγίας, τῆς Βακτριανῆς, καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν Ἰνδιῶν.

«Ὁ Διόνυσος», λέγει ὁ Παυσανίας, «ἡγήθη πρῶτος μιᾶς ἀποστολῆς κατὰ τῶν Ἰνδῶν· αὐτὸς πρῶτος ἔζευξε μὲ γέφυραν τὸν Εὐφράτην, καὶ δείχνουν, ἀκόμα καὶ σήμερον, τὸ χονδρὸν σχοινίον μὲ τὸ ὁποῖον εἶχε συνδέσει τὰς δύο ὄχθας τοῦ ποταμοῦ· τὸ σχοινίον αὐτὸ εἶναι κατεσκευασμένον ἀπὸ βλαστοὺς ἀμπέλου καὶ κλαδιὰ κισσοῦ».

Αὐτὸ τὸ «πέρασμα» εἶχε γίνει εἰς τὴν πόλιν Ζεῦγμα. Τὸν Τίγρητα τὸν ἐπέρασεν ὁ Διόνυσος ἐπάνω εἰς τὴν ράχιν ἑνὸς λιονταριοῦ ποὺ τοῦ εἶχε στείλει ὁ Ζεύς. Βαδίζων πάντοτε πρὸς ἀνατολάς, μὲ τὴν ἀκολουθίαν του τῶν Σατύρων καὶ τῶν Μαινάδων, ὁ θεὸς ἔφθασε μέχρι τῶν Ἰνδιῶν. Οἱ κάτοικοι τῆς χώρας, εἰς τὴν ἀρχήν, δὲν ἔλαβαν σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν των τὸ κάπως ἀσυνήθιστον στράτευμα, ἠναγκάσθησαν ὅμως νὰ ὁμολογήσουν τὴν ἧτταν των, ἔπειτα ἀπὸ ἕνα πόλεμον ποὺ διήρκεσε τρία χρόνια κατὰ τοὺς μέν,

πέντε κατ' ἄλλους. Οἱ 'Ινδοί, ἄλλωστε, δὲν εἶχαν λόγους νὰ παραπονοῦνται ἀπὸ τὴν ἔλευσιν τοῦ Διονύσου, ὁ ὁποῖος τοὺς ἐχάρισεν ὅλα τὰ καλὰ τοῦ πολιτισμοῦ, ἰδιαιτέρως δὲ τὴν γεωργίαν καὶ τὴν ἀμπελουργίαν.

"Ολοι αὐτοὶ οἱ μῦθοι ἔγιναν προθύμως δεκτοὶ ἀπὸ τοὺς "Ελληνας καὶ ἐπρομήθευσαν ἄφθονον ὑλικὸν εἰς τὴν φαντασίαν τῶν ποιη-

'Ο 'Εχελος ἁρπάζει τὴν νύμφην Βασίλην.
('Ανάγλυφον τοῦ 'Εθνικοῦ Μουσείου 'Αθηνῶν)

τῶν. Παραλλήλως, οἱ γλύπται ἀπεικόνισαν εἰς πολυάριθμα ἀνάγλυφα τὸν θρίαμβον τοῦ θεοῦ, νικητοῦ τῶν 'Ινδιῶν.

Αἱ σχέσεις τοῦ Διονύσου μὲ τὰς ἄλλας θεότητας

"Αν καὶ «νεοφερμένος» εἰς τὸν "Ολυμπον, ὁ Διόνυσος δὲν περιωρίσθη εἰς ρόλον ἀσήμαντον. "Οπως ὁ 'Ηρακλῆς, συνέβαλε καὶ αὐτὸς σπουδαίως εἰς τὴν νίκην τῶν θεῶν κατὰ τῶν Γιγάντων. Προστρέξας μὲ τοὺς Σατύρους καὶ τοὺς Σειληνούς, ἐπιβαίνοντας ὄνων, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τοὺς ἐχθροὺς τῶν 'Ολυμπίων, τρομοκρατηθέντας ἀπὸ τοὺς ὀγκανισμοὺς τῶν ὑποζυγίων τῆς ἀκολουθίας του. 'Ο ἴδιος ἐσκότωσε τὸν Εὔρυτον μὲ ἓν κτύπημα θύρσου. Καὶ διὰ νὰ καταβάλῃ τὸν Ροῖτον, μετεμορφώθη εἰς λέοντα.

"Οταν ὁ "Ηφαιστος ἀπὸ μνησικακίαν κατὰ τῆς μητέρας του

Ἥρας, τὴν ἀφῆκε δεμένην μὲ ἀόρατα δεσμὰ ἐπάνω εἰς τὸ κάθισμα ποὺ τῆς εἶχε χαρίσει καὶ ἔφυγε χωρὶς νὰ σκέπτεται νὰ γυρίσῃ, ματαίως οἱ Ὀλύμπιοι προσεπάθησαν νὰ τὸν πείσουν νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ νὰ λύσῃ τὴν σύζυγον τοῦ Διός. Μόνον ὁ Διόνυσος κατώρθωσε νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἐπιτυχῶς τὴν κατάστασιν. Ἐμέθυσε τὸν «θεϊκὸν σιδηρουργὸν» καὶ τὸν ἐπανέφερεν εἰς τὸν Ὄλυμπον. Ἡ ὑπόθεσις αὐτὴ ἔγινε πολὺ συχνὰ θέμα ἀγγειογραφιῶν, ἀπὸ τὰς ὁποίας πολλαὶ διεσώθησαν μέχρι τῶν ἡμερῶν μας.

Ἡ μητέρα τοῦ Διονύσου, ἡ Σεμέλη, ἔγινε καὶ αὐτὴ δεκτὴ εἰς τὸν Ὄλυμπον. Σύμφωνα μὲ ἕνα μῦθον, αὐτὸ συνέβη εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τῆς ἐρωμένης τοῦ Διός. Κατ' ἄλλην ἐκδοχήν, ἀντιθέτως, ἡ Σεμέλη κατῆλθεν εἰς τὸν Ἅδην, ἀπὸ ἐκεῖ δὲ τὴν ἐπανέφερεν εἰς τὴν ζωὴν ὁ υἱός της. Οἱ Δελφοί, ἡ Λέρνη, ἡ Τροιζὴν καὶ ἡ Σάμος διεξεδίκουν τὴν τιμὴν ὅτι εἶχαν ἰδεῖ τὸν θεὸν τοῦ οἴνου νὰ ἐπανέρχεται ἀπὸ τὸ βασίλειον τῶν νεκρῶν μαζὶ μὲ τὴν μητέρα του.

II. ΛΑΤΡΕΙΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑΙ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ

Ἡ οὐσία τῆς διονυσιακῆς λατρείας

Ὁ Διόνυσος εἶναι πρὸ παντὸς θεὸς τοῦ οἴνου, κατὰ τοὺς πρώτους ὅμως χρόνους ἡ ἐξουσία του ἐξετείνετο ἐπὶ ὁλοκλήρου τῆς φύσεως. Τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς λατρείας του εἶναι ἓν εἶδος παραληρήματος ποὺ κατελάμβανε τοὺς πιστούς του, οἱ ὁποῖοι ἐνόμιζαν ὅτι, μέσα εἰς τὴν μέθην των, μετεῖχαν τῆς θεϊκῆς φύσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Σεμέλης. «Ὁ Διόνυσος εἶναι ὁ θεὸς τῶν τέρψεων», λέγει ὁ Εὐριπίδης, «βασιλεύει στὰ γλέντια, ἀνάμεσα στοὺς στεφάνους τῶν λουλουδιῶν, ἐμψυχώνει τοὺς χαρούμενους χοροὺς μὲ τοὺς ἤχους τῆς φλογέρας του, προκαλεῖ τὰ τρελὰ γέλια καὶ διώχνει τὶς μαῦρες σκέψεις. Τὸ νέκταρ του, στὸ τραπέζι τῶν θεῶν, μεγαλώνει τὴν εὐδαιμονία τους, καὶ οἱ θνητοὶ βρίσκουν μέσα στὸ γελαστὸ κύπελλό του τὸν ὕπνο καὶ τὴ λησμονιά».

Ὁ Πλάτων ἐκφράζει τὴν ἰδίαν ἰδέαν ὅταν γράφῃ: «Ὅμοιοι μὲ τοὺς Κορύβαντες ποὺ χορεύουν μόνον ὅταν εἶναι ἔξαλλοι, οἱ λυρικοὶ ποιητὲς δὲν βρίσκουν τοὺς ὡραίους στίχους, ὅταν εἶναι ἤρεμοι· γιὰ νὰ τοὺς βροῦν, πρέπει πρῶτα ἡ ἁρμονία καὶ τὸ μέτρο νὰ μποῦνε στὴν ψυχή τους καὶ νὰ τὴ μεθύσουν. Οἱ Βάκχες δὲν ἀντλοῦν ἀπὸ τοὺς ποταμοὺς μέλι καὶ γάλα, παρὰ μόνον ἀφοῦ χάσουν τὰ λογικά τους· ἡ δύναμή τους τελειώνει ὅταν τελειώνῃ τὸ παραλήρημά τους».

Τέλος, ὁ Ἀριστοφάνης, ἀπευθυνόμενος εἰς τὸν θεὸν τοῦ οἴνου, λέει: «Σῦρε τοὺς χορούς μας, κισσοστεφανωμένε Διόνυσε· σ' ἐσένα ἀπευθύνονται καὶ οἱ ὕμνοι μας καὶ οἱ χοροί μας, Εὔιε, Βρόμιε, γιὲ τῆς Σεμέλης, Διόνυσε, ἐσὺ ποὺ σοῦ ἀρέσει νὰ χορεύῃς μὲ τὶς Νύμφες στὰ βουνὰ καὶ ποὺ ἐπαναλαμβάνεις, χορεύοντας, τὸν ἱερὸ ὕμνο: Εὔιος! Εὔιος! Γύρω σου ἀντιλαλεῖ ἡ ἠχὼ τοῦ Κιθαιρῶνα καὶ ριγοῦν τὰ βουνὰ μὲ τὶς μαῦρες φυλλωσιὲς καὶ τοὺς παχεῖς ἴσκιους, καὶ οἱ βράχοι τοῦ δάσους».

Ὁ ὀργιαστικὸς χαρακτὴρ τῆς διονυσιακῆς λατρείας εἶναι, ὅθεν, προφανής. Διὰ τοὺς πιστούς του, ἡ ζωή του ἦτο ἀδιάκοπος συνέχεια θορυβωδῶν ἑορτῶν, αἱ ὁποῖαι συχνὰ κατέληγαν εἰς ὄργια, εἰς τὰ ὁποῖα ἐλάμβαναν μέρος κυρίως αἱ γυναῖκες. Ἡ διάβασίς του ἀπὸ ἓν μέρος συνωδεύετο ἀπὸ φαινόμενα θαυμαστά. Πηγαὶ οἴνου καὶ ὕδατος ἀνέβλυζαν ἀπὸ τὸ ἔδαφος καὶ ἀπὸ τοὺς βράχους, εἰς δὲ τοὺς ποταμοὺς ἔρρεε μέλι καὶ γάλα. Διαμονὴ τῆς ἀρεσκείας τοῦ θεοῦ ἦσαν αἱ κορυφαὶ τῶν βουνῶν, ὅπου καὶ ἐτελοῦντο αἱ ἑορταί του, κατὰ προτίμησιν τὴν νύκτα.

Ὁ Ἅδης καθήμενος καὶ ἔχων παρ' αὐτῷ τὸν Κέρβερον.
(Μαρμάρινον ἄγαλμα ἐν Ρώμῃ)

Παρὰ ταῦτα, ὁ Διόνυσος δὲν περιωρίζετο μόνον εἰς τὸ νὰ ἐκδιώκῃ τὰς λύπας καὶ νὰ κάμνῃ τοὺς ἀνθρώπους νὰ λησμονοῦν, μέσα εἰς χαρούμενην μέθην, τὰς καθημερινὰς φροντίδας των. Ἦτο καὶ εὐεργέτης τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ ἄλλων ἀπόψεων. Ἔκαμνε, βέβαια, νὰ παραφρονοῦν ἐκεῖνοι ποὺ δὲν ἤθελαν νὰ συμμετέχουν εἰς

τὴν λατρείαν του, ἀπὸ τὸ ἄλλο ὅμως μέρος ἐξησφάλιζε τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν γαλήνην τῶν πιστῶν του μὲ τὸν πλοῦτον ποὺ ἀποφέρει ἡ γεωργία.

Τοῦ ἀπέδιδαν τὴν ἐφεύρεσιν τοῦ ἀρότρου, εἰς τὸ ὁποῖον, πρῶτος αὐτός, ἔζευξε βόας. Συνέβαλεν ἐξ ἄλλου εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ ὑποβοηθῶν τὴν ὕπαρξιν καλῆς ἁρμονίας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν ὀργάνωσιν πολιτειῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἐνεφανίζετο ὡς ὑπερασπιστὴς τῶν ἀδυνάτων κατὰ τῶν καταπιεζόντων αὐτούς.

Τέλος, ὅπως θὰ ἴδωμεν εἰς τὸ κεφάλαιον αὐτό, ἀπὸ τὴν λατρείαν τοῦ Διονύσου ἐγεννήθη τὸ ἑλληνικὸν θέατρον, πρᾶγμα ποὺ ἐπιτρέπει, καὶ δικαίως, νὰ θεωρῆται ὁ υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Σεμέλης θεὸς τῆς ποιήσεως καὶ τῆς μουσικῆς.

Ὁ Διόνυσος καὶ ἡ μαντικὴ

Εἰς τὸ περὶ Ἀπόλλωνος κεφάλαιον εἴδαμεν ὅτι ἡ ἑρμηνεία τοῦ μέλλοντος ἦτο μία ἀπὸ τὰς κυριωτέρας δικαιοδοσίας τοῦ θεοῦ αὐτοῦ, καὶ ὅτι ὁ Ἀπόλλων ἦτο πολὺ ὑπερήφανος διὰ τὸ προνόμιον ποὺ τοῦ εἶχε παραχωρήσει ὁ Ζεύς. Ἐν τούτοις, τὸ διεμοιράζετο, ὑπὸ μερικοὺς ὅρους, μὲ τὸν Διόνυσον. Ἡ σχετικὴ διαπίστωσις ὀφείλεται εἰς τὸν Bouché-Leclercq:

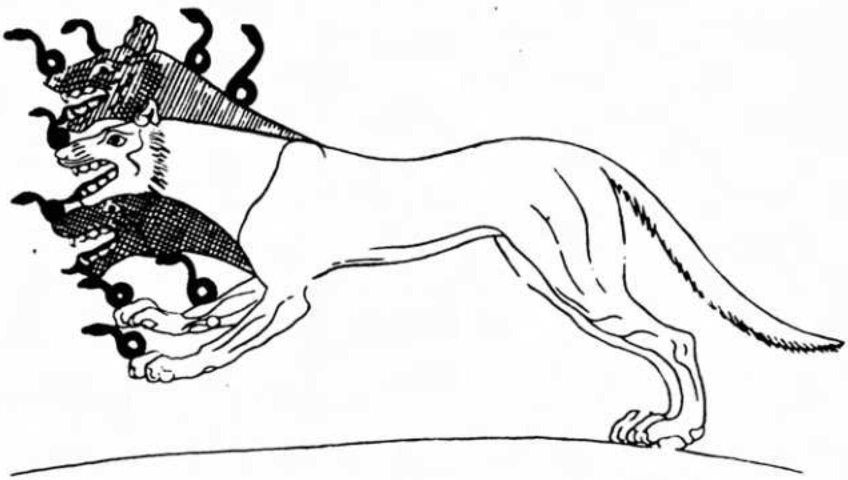
«Ὁ Διόνυσος εἶναι ὁ κρίκος, ποὺ συνδέει μεταξύ των τοὺς χθονίους θεούς, κατόχους ἐξ ἰδιοσυγκρασίας τῶν φυσικῶν μυστικῶν, μὲ τὸν Ἀπόλλωνα, ἑρμηνευτὴν τῶν θείων ἀποφάσεων. Ὄχι μόνον εἶναι, λόγῳ τῆς ποικιλίας τῶν δικαιοδοσιῶν του, ἐξ ἴσου πλησίον πρὸς τὸν ἕνα καὶ πρὸς τὸν ἄλλον, ἀλλ' εἶναι αὐτὸς ποὺ συνεπύκνωσεν εἰς τὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ μετέδωσεν εἰς τὴν ἀπολλώνειον θρησκείαν ὅλην τὴν ἐνέργειαν τῶν ἀποκρύφων δυνάμεων, διὰ τῶν ὁποίων αἱ χθόνιοι θεότητες ἐπιδροῦν ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ.

Περιοριζόμενος εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ δραστηριότητα, ὁ Ἀπόλλων δὲν κατορθώνει νὰ προσπελάσῃ τὴν νόησιν παρὰ μόνον ἀπὸ ἔξω· τὴν φωτίζει ὅπως ὁ ἥλιος (τοῦ ὁποίου ἔχει τὰ χρυσᾶ βέλη εἰς τὴν φαρέτραν του) φωτίζει τὰ ἀδιαφανῆ σώματα—χωρὶς νὰ τὰ διαπερᾷ μὲ τὸ φῶς του. Ὁ Ἀπόλλων ἀγνοεῖ τὰς σκοτεινὰς ὁδοὺς ποὺ ὑπάρχουν μέσα εἰς τοὺς ζωντανοὺς ἱστοὺς καὶ διὰ τῶν ὁποίων τὰ χθόνια ρευστὰ γλιστροῦν καὶ φθάνουν ἕως τὴν ψυχήν, τὴν αἰφνιδιάζουν καὶ τὴν καταλαμβάνουν παρὰ τὴν θέλησίν της.

Ἡ βακχικὴ ἔμπνευσις ἔδωσεν εἰς τὸ ἀπολλώνειον πνεῦμα—συγκρατημένον ἕως τότε ἀπὸ τὰς θετικὰς ἀντιλήψεις τῆς Ἰωνίας εἰς τὰς μικροψύχους μεθόδους τῆς ἐπαγωγῆς—τὴν ὁριστικὴν μορ-

φήν του, τὸν προφητικὸν ἐνθουσιασμόν. Ἡ αἰσθησιακὴ μέθη ποὺ θολώνει τὸ λογικόν, ὁ ταραγμένος καὶ γεμᾶτος ὄνειρα ὕπνος ποὺ τὴν ἀκολουθεῖ, ἦσαν ἡ πρώτη καταβολὴ τοῦ θείου παραληρήματος, τὸ ὁποῖον ἡ ἀπολλώνειος θρησκεία περιέβαλε κατόπιν μὲ μυστήριον καὶ σιγήν».

Παρὰ ταῦτα, ὁ Ἀπόλλων κρατεῖ πάντοτε τὰ πρωτεῖα εἰς τὴν μαντικὴν τέχνην, ἰδίως εἰς τοὺς Δελφούς, ὅπου ἐδείκνυαν τὸν τάφον τοῦ Διονύσου μέσα εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Ἀρτέμιδος. «Μόνον πολὺ ἀργότερα, ὅταν αἱ σκέψεις περὶ μεταθανατίου ζωῆς ἐπανέφεραν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τοὺς χθονίους θεούς, ἐτόλμησαν νὰ ἀναβιβάσουν τὸν Διόνυσον εἰς τὸν προφητικὸν τρίποδα τῆς Πυθίας. Τὸ ἀπολλώνειον ἱερατεῖον ἐνεθάρρυνεν εὐχαρί-

Κέρβερος, ὁ τρικέφαλος κύων τοῦ Ἅδου.
(Ἐξ ἀρχαίας ζωγραφίας)

στως τὴν λατρείαν τοῦ Διονύσου ὡς «ἰατροῦ» ἢ «παράγοντος ὑγείας», ἄφινεν ὅμως πάντοτε νὰ ὑπονοῆται ὅτι μὲ αὐτὰ συνίστα ἁπλῶς τὴν χρῆσιν τοῦ οἴνου.

Εἰς τὴν ἀληθινὴν ἐν τούτοις παράδοσιν, τὴν ὁποίαν ἡ Πυθία προσεποιεῖτο ὅτι ἀγνοοῦσεν, ὁ Διόνυσος ἦτο πράγματι ἰατρός, ὄχι λόγῳ τῶν ὑγιεινῶν ἰδιοτήτων τοῦ οἴνου, ἀλλὰ διότι ἦτο σύμβολον τῶν χθονίων δυνάμεων, διότι ὡς υἱός, συνεταῖρος, κληρονόμος τῆς Γῆς, ἐγνώριζε τὰς μυστικὰς πηγὰς τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου. Ὡς τοιοῦτος, ἐπίσης, διέθετε τρόπους ἀποκαλύψεως χαρακτηριστικοὺς τῆς χθονίου μαντικῆς, δηλαδὴ τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὰ ὄνειρα».

Τὸ μόνον ἑλληνικὸν μαντεῖον τοῦ Διονύσου, διὰ τὸ ὁποῖον διε-

σώθη μέχρις ἡμῶν μνεία, εἶναι τὸ μαντεῖον τῆς Ἀμφικλείας εἰς τὴν Φωκίδα, εἰς τὰς βορείους ὑπωρείας τοῦ Παρνασσοῦ. Ὁ Παυσανίας λέγει τὰ ἑξῆς περὶ αὐτοῦ:

«Δὲν ὑπάρχει οὔτε εἴσοδος ποὺ νὰ ὁδηγῇ στὸ ἄδυτο, οὔτε ἄγαλμα ὁρατό. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἀμφικλείας λέγουν ὅτι ὁ θεὸς αὐτὸς (ὁ Διόνυσος) τοὺς δίδει χρησμοὺς καὶ τοὺς βοηθεῖ στὶς ἀρρώστιες τους· ἀσκεῖ τὴ θεραπευτική, γι' αὐτοὺς καὶ γιὰ τοὺς κατοίκους τῶν περιχώρων, μὲ ὄνειρα· ἑρμηνευτής του εἶναι ἕνας παπάς, ποὺ προφητεύει ὅταν κατέχεται ἀπὸ τὸ θεό».

Εἶναι φανερὸν ἀπὸ αὐτά, ὅτι τὸ μαντεῖον τῆς Ἀμφικλείας, ἐν συγκρίσει μὲ τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν, ἦτο μηδαμινῆς σημασίας. Κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Bouché-Leclercq, ἦτο «μικρὸν ἰατρεῖον».

Ὁ Ἡρόδοτος λέγει ὅτι μαντεῖον τοῦ Διονύσου εἶχαν καὶ οἱ Σάτραι, κάτοικοι τῆς Θρᾴκης, τὴν ὁποίαν πολλοὶ συγγραφεῖς ἐθεώρουν ὡς πρώτην πατρίδα τοῦ θεοῦ τοῦ οἴνου. «Οἱ Σάτραι ἔχουν στὴ χώρα τους, καὶ μάλιστα στὸ πιὸ ψηλὸ βουνό, ἕνα μαντεῖο τοῦ Διονύσου. Τὸ ναὸ τὸν ἐξυπηρετοῦν οἱ Βησσοὶ (ἄλλο θρᾳκικὸν φῦλον). Μία ἱέρεια δίνει τοὺς χρησμοὺς ὅπως στοὺς Δελφούς, καὶ μὲ τὴν ἴδια ἀσάφεια».

Ἀνέκυψε τὸ ζήτημα, ἂν τὸ ἱερὸν αὐτὸ ἦτο τὸ ἴδιον μὲ ἐκεῖνο ποὺ εἰδοποίησε τοὺς κατοίκους τῶν Λιβήθρων ὅτι ἡ πόλις των θὰ κατεστρέφετο, ἂν ἐξεθάπτοντο τὰ ὀστᾶ τοῦ Ὀρφέως. Ἐξ ἄλλου, ὁ Ἀριστοτέλης μνημονεύει «ἕνα ἄδυτο, ἀφιερωμένο στὸ Διόνυσο», τὸ ὁποῖον ὑπῆρχεν εἰς τοὺς θρᾳκικοὺς Λίγυρας. «Στὸ ἱερὸ αὐτὸ ἔδιναν χρησμούς. Μόνον ποὺ ὅσοι ἐπροφήτευαν ἐκεῖ, ἔπιναν πολὺ κρασί, ὅπως στὴν Κλάρο πίνουν νερό».

Κυριώτεροι τόποι λατρείας

Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐπιστεύετο ὅτι πρῶτοι οἱ Θρᾷκες, διὰ τοὺς ὁποίους ἔγινεν ἀνωτέρω λόγος, ἤσκησαν τὴν λατρείαν τοῦ Διονύσου, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν χώραν των ὠνομάζετο Βασσαρεύς, Γίγων, Δύαλος, Σαβάτιος καὶ Σάβος. Ἡ λατρεία αὐτὴ εἶχεν ἤδη ὀργιαστικὸν χαρακτῆρα καὶ ἐτελεῖτο ἐν μέσῳ θορύβου καὶ ἀταξίας· κατ' αὐτὴν δὲ τὸν κυριώτερον ρόλον εἶχαν αἱ γυναῖκες.

Αἱ ἐν λόγῳ θορυβώδεις τελεταὶ ἐλάμβαναν χώραν εἰς τὰ βουνά, ὑπὸ τὸ φῶς πυρσῶν. Διετυπώθη ἡ ὑπόθεσις ὅτι οἱ πιστοί, διὰ νὰ φθάσουν εἰς τὸν ἀπαιτούμενον βαθμὸν ἐξάρσεως, ἔπιναν ὄχι μόνον κρασὶ ἀλλὰ καὶ ἓν εἶδος ὀπίου. Ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς μέθης, οἱ λάτρεις τοῦ Διονύσου ἐπίστευαν ὅτι ἐπλησίαζαν τὸν θεὸν καὶ ἐξωμοιοῦντο πρὸς αὐτόν.

Μερικοὶ εἶπαν ὅτι εἰς τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς λατρείας ἐνυπάρχει ἡ

πρώτη ἀρχὴ τῆς δοξασίας περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, δοξασίας ἡ ὁποία, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, ἦτο πολὺ διαδεδομένη εἰς τοὺς Θρᾷκας. Ἀλλὰ ὁ ταυτισμὸς αὐτὸς εἶναι κάπως τολμηρός.

Ἀπὸ τὴν Θράκην, ἡ λατρεία τοῦ Διονύσου εἰσέδυσε πολὺ ἐνωρὶς εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πῶς ἔγινεν ἡ διείσδυσις αὐτή; Διὰ ξηρᾶς, μέσῳ Θεσσαλίας καὶ Βοιωτίας; Ἤ, ἡ μετανάστευσις ἔγινε διὰ θαλάσσης, μέσῳ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου; Καὶ αἱ δύο θεωρίαι ἔχουν τοὺς ὀπαδούς των, δὲν ἀνήκει δὲ εἰς ἡμᾶς νὰ ἀποφανθῶμεν ἐπὶ τοῦ θέματος.

Εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἡ διονυσιακὴ θρησκεία ἀνεπτύχθη ταχύτατα καὶ σπουδαίως. Εἴδαμεν ἤδη ὅτι κατὰ τὸν περισσότερον διαδεδομένον μῦθον ὁ Διόνυσος εἶχε γεννηθῆ εἰς τὰς Θήβας. Μέσα εἰς τὴν πόλιν, ὅμως, ὁ θεὸς δὲν εἶχεν ἱερόν. Τὰ «Τριετηρικά», ἑορταὶ

Ο Ἡρακλῆς ὁδηγούμενος ὑπὸ τοῦ Ἑρμοῦ εἰσέρχεται εἰς τὸν Ἅδην. Δεξιὰ ὁ Κέρβερος, ἀριστερὰ Πλούτων καὶ Περσεφόνη.

ποὺ ἐτελοῦντο κατὰ τριετίαν, ἐλάμβαναν χώραν εἰς τὰς πλαγιὰς τοῦ Κιθαιρῶνος. Ἦσαν δὲ νυκτεριναὶ καὶ ἐγίνοντο ὑπὸ τὸ φῶς πυρσῶν. «Μόνον γυναῖκες», λέγει ὁ Jules Girard, «ἔπαιρναν μέρος σ' αὐτές· στεφανωμένες μὲ κισσό, ντυμένες μὲ νεβρίδας, μὲ τὰ μαλλιὰ ξέπλεκα, κρατώντας θύρσους καὶ χτυπώντας τύμπανα, χορεύανε καὶ τρέχανε σὰν μανιακὲς στὸ βουνὸ καὶ καλούσανε μὲ δυνατὲς φωνὲς τὸ θεό».

Θυσίαι ἰδιαιτέρου εἴδους προσεφέροντο κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν τελετῶν αὐτῶν, δὲν κατέχομεν ὅμως ἐπὶ τοῦ προκειμένου παρὰ ἐλάχιστα στοιχεῖα· εἶναι πιθανὸν ὅτι αἱ ὡς ἄνω ἱεροτελεστίαι ἦσαν ἐν μέρει ἀναπαράστασις διαφόρων μύθων σχετικῶν μὲ τὸν Διόνυσον.

Ὁ βοιωτικὸς Ὀρχομενὸς ἦτο ἐπίσης σπουδαῖον κέντρον τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου. Ἐκεῖ ἑωρτάζοντο τὰ Ἀγριόνια εἰς ἀνά-

μνησιν τοῦ μύθου τῶν Μινυάδων, διὰ τὰς ὁποίας ὡμιλήσαμεν ἤδη. Κατὰ τὰς ἑορτὰς αὐτάς, αἱ ὁποῖαι ἐτελοῦντο ἐπίσης τὴν νύκτα, ὁ ἱερεὺς τοῦ Διονύσου κατεδίωκε τὰς γυναῖκας μὲ ἕνα σπαθὶ γυμνὸ εἰς τὸ χέρι καὶ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ σκοτώνῃ ὅσας ἠμποροῦσε νὰ φθάσῃ. Ἐπρόκειτο ἀσφαλῶς περὶ ὑπολείμματος ἀπὸ τὰς ἀνθρωποθυσίας ποὺ προσεφέροντο ἄλλοτε εἰς τὸν θεόν.

Εἰς τὰς κορυφὰς τοῦ Παρνασσοῦ ἐτελοῦντο ἀνάλογοι ἱεροτελεστίαι. Αἱ γυναῖκες ποὺ ἐλάμβαναν μέρος εἰς αὐτὰς ὠνομάζοντο Θυιάδες, προσήρχοντο δὲ ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς Δελφοὺς ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν Ἀττικήν. Ὡπλισμέναι μὲ πυρσούς, διέτρεχαν τὸ βουνὸ καὶ ἐπανηγύριζαν τὴν γέννησιν τοῦ θεοῦ.

Ἄλλη ἑορτή, ἀναφερομένη εἰς τὸν θάνατον τοῦ θεοῦ τοῦ οἴνου, ἐτελεῖτο ἀνὰ διετίαν. Τέλος, εἰς τοὺς Δελφούς, παρὰ τὸν τάφον τοῦ Διονύσου, μέσα εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, οἱ Ὅσιοι ἐτέλουν μυστικὴν ἑορτὴν περὶ τῆς ὁποίας δὲν ἔχομεν ἀκριβεῖς πληροφορίας.

Ἡ λατρεία τοῦ Διονύσου εἰς τὴν Ἀττικὴν

Ἀπὸ μιᾶς ἐποχῆς καὶ ἐδῶ Διονύσια (δηλαδὴ ἑορταὶ τοῦ Διονύσου) ἐτελοῦντο εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Εἰς κανὲν ὅμως μέρος δὲν ἔφθαναν τὴν λαμπρότητα ποὺ εἶχαν εἰς τὴν Ἀττικήν. Φυσικά, καὶ εἰς τὴν Ἀττικήν, ἀναπαρίσταντο κατὰ τὰς ἑορτὰς αὐτὰς ὡρισμένοι μῦθοι, ἰδιαιτέρως οἱ μῦθοι τοῦ Ἰκαρίου καὶ τῆς Ἠριγόνης. Κατὰ τὰς ἑορτὰς τοῦ δήμου Ἰκαρίας, ἐκρεμοῦσαν εἰς τὰ κλαδιὰ τῶν δένδρων κοῦκλες, εἰς ἀνάμνησιν τῶν νεανίδων πού, ἀκολουθοῦσαι τὸ παράδειγμα τῆς Ἠριγόνης, ἐκρεμάσθησαν ἀπὸ ἀπελπισίαν. Αἱ ἑορταὶ αὐταὶ ὠνομάζοντο Αἰώρα. Εἰς τὸν Ἰκάριον ἀπεδίδετο ἡ ἵδρυσις τῶν Ἀσκωλίων, ἑορτῆς ποὺ ἐτελεῖτο διαρκοῦντος τοῦ τρυγητοῦ, καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ἀμπελουργοὶ ἐχόρευαν ἐπάνω εἰς ἀσκοὺς φουσκωμένους μὲ ἀέρα καὶ ἀλειμμένους μὲ λάδι. Ὁ Ἰκάριος, ὡς ἐλέγετο, εἶχε σκοτώσει ἕνα κριὸν ποὺ τὸν εὑρῆκε βόσκοντα εἰς τὸν ἀμπελῶνα του καὶ ἀπὸ τὸ δέρμα του ἔκαμε ἕνα ἀσκόν, ἐπάνω εἰς τὸν ὁποῖον ἐχόρευσε. Τέλος, ἕνας κάτοικος τοῦ δήμου Ἰκαρίας, ὁ Θέσπις, ἐδημιούργησεν ἀργότερα τὴν τραγῳδίαν ἀπὸ τὸν διθύραμβον.

Δύο εἰδῶν ἑορταὶ ἐτελοῦντο εἰς τὴν Ἀττικὴν πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου, τὰ Μικρὰ καὶ τὰ Μεγάλα Διονύσια. Τὰ πρῶτα διετήρησαν πάντοτε ἀγροτικὸν χαρακτῆρα, ὠνομάζοντο δὲ Θεοίνια, δηλαδὴ ἑορτὴ τοῦ θεοῦ τοῦ οἴνου. Εἶχαν ἱδρυθῆ, ὡς ἐλέγετο, ἀπὸ τὸν βασιλέα Ἀμφικτύονα καὶ ἐτελοῦντο εἰς τοὺς δήμους, ὅπου ἡ καλλιέργεια τῆς ἀμπέλου δὲν ἦτο ἀνεπτυγμένη. «Ἡ πατροπαρά-

δοτος ἑορτὴ τῶν Διονυσίων», λέγει ὁ Πλούταρχος, «ἦτο ἄλλοτε γεμάτη ἀπὸ ἁπλῆν καὶ λαϊκὴν χαράν. Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς πομπῆς, ἕνας ἀμφορεὺς μὲ κρασὶ καὶ ἕνα κλαδὶ ἀμπέλου· ἔπειτα ἕνα κριάρι, πού, φυσικά, κάποιος τὸ τραβοῦσε· ἔπειτα κάποιος ἄλλος ποὺ μετέφερε ἕνα καλάθι σῦκα· καί, τέλος, ὁ φαλλός».

Εἰς τὸ περὶ Ἀρτέμιδος κεφάλαιον ἠσχολήθημεν μὲ τὰ Βραυρώνια, ἑορτὰς ποὺ ἐτελοῦντο εἰς τὴν μικρὰν πόλιν Βραυρῶνα. Ὅταν, κατὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους, οἱ Πέρσαι ἐλεηλάτησαν τὴν Βραυρῶνα, ἐπῆραν μαζί τους τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀρτέμιδος. Μετὰ τὴν νίκην τῶν Ἑλλήνων, τὸ ἱερὸν τῆς ἀδελφῆς τοῦ Ἀπόλλωνος μετεφέρθη εἰς τὰς Ἀθήνας, ἡ δὲ λατρεία της ἀντικατεστάθη εἰς τὴν Βραυρῶνα μὲ τὴν λατρείαν τοῦ Διονύσου. Εἰς τὸν μικρὸν δῆμον, ὅμως, ἡ νέα λατρεία προσέλαβεν ἰδιαιτέρως ἐλευθεριάζοντα χαρακτῆρα, μέχρι τοῦ σημείου ὥστε μεθυσμένοι ἄνδρες νὰ ἀπάγουν ἑταίρας. Τὰ Βραυρώνια αὐτὰ ἐτελοῦντο ἀνὰ πενταετίαν, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἔστελλαν εἰς αὐτὰ δέκα ἱεροποιούς. Ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων, ἐτελοῦντο παραλλήλως καὶ διάφορα ἀγωνίσματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ πλέον γνωστὸν ἦτο τὸ ἀγώνισμα τῆς ραψῳδίας.

Μεταξὺ τῶν μικρῶν Διονυσίων πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν καὶ τὰ Ὀσχοφόρια, τὰ ὁποῖα ἑωρτάζοντο εἰς τὰς Ἀθήνας ὡς πρόλογος εἰς τὸν τρυγητόν. Ἡ ὀνομασία των ὠφείλετο εἰς τὸ ὅτι κατ' αὐτὰ ἐφέροντο ἐν πομπῇ κλάδοι ἀμπέλου στολισμένοι μὲ σταφυλάς. Ὡς ἐπιστεύετο, τὰ Ὀσχοφόρια εἶχαν ἱδρυθῆ ἐπὶ Θησέως, κατὰ τὴν ἐπιστροφήν του ἀπὸ τὴν Κρήτην, μετὰ τὴν νίκην του κατὰ τοῦ Μινωταύρου. Εἴκοσι ἀγόρια, ἀπὸ τὰς καλυτέρας οἰκογενείας τῶν Ἀθηνῶν, οἱ ὀσχοφόροι, ἐβάδιζαν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς πομπῆς, κρατοῦντες κλάδους ἀμπέλου στολισμένους μὲ τοὺς καρπούς των. Πίσω ἀπὸ αὐτὰ ἤρχοντο ἑπτὰ νέοι, εἰς ἀνάμνησιν τῶν θυμάτων ποὺ οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ στέλλουν εἰς τὸν Μινώταυρον μέχρι τῆς ἡμέρας ποὺ τὸν ἐξόντωσεν ὁ Θησεύς. Ἐν συνεχείᾳ ἤρχοντο αἱ δειπνοφόροι, μητέρες τῶν εἴκοσι ὀσχοφόρων.

Αὐταὶ μετέφεραν τρόφιμα, εἰς ἀνάμνησιν τῶν γυναικῶν ποὺ συνώδευαν τὰ παιδιά των μέχρι τῆς μοιραίας τριήρους, ἡ ὁποία θὰ τὰ μετέφερεν εἰς τὴν Κρήτην. Εἰς ὅλον τὸ μῆκος τῆς ὁδοῦ, ὅσοι συμμετεῖχαν εἰς τὴν ἑορτήν, ἔψαλλαν διάφορα τραγούδια. Οἱ εἴκοσι ὀσχοφόροι ἐπάλαιαν μεταξύ των ἀνὰ δύο, καὶ οἱ δέκα νικηταὶ ἔπιναν ἓν ποτόν, κατεσκευασμένον ἀπὸ κρασί, λάδι, μέλι, ἀλεύρι καὶ τυρί. Ὅταν ἔφθαναν εἰς τὸν ναὸν τῆς Σκιράδος Ἀθηνᾶς εἰς τὸ Φάληρον, κατέθεταν ἐκεῖ τοὺς κλάδους τῆς ἀμπέλου ποὺ εἶχαν μεταφέρει. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ ἐλάμβαναν χώραν τελετουργίαι, τὰ Σκίρα, περὶ τῶν ὁποίων οὐδὲν γνωρίζομεν. Ὑποτίθεται ὅτι μεταξὺ ἄλλων παρετίθετο κατ' αὐτὰς συμπόσιον,

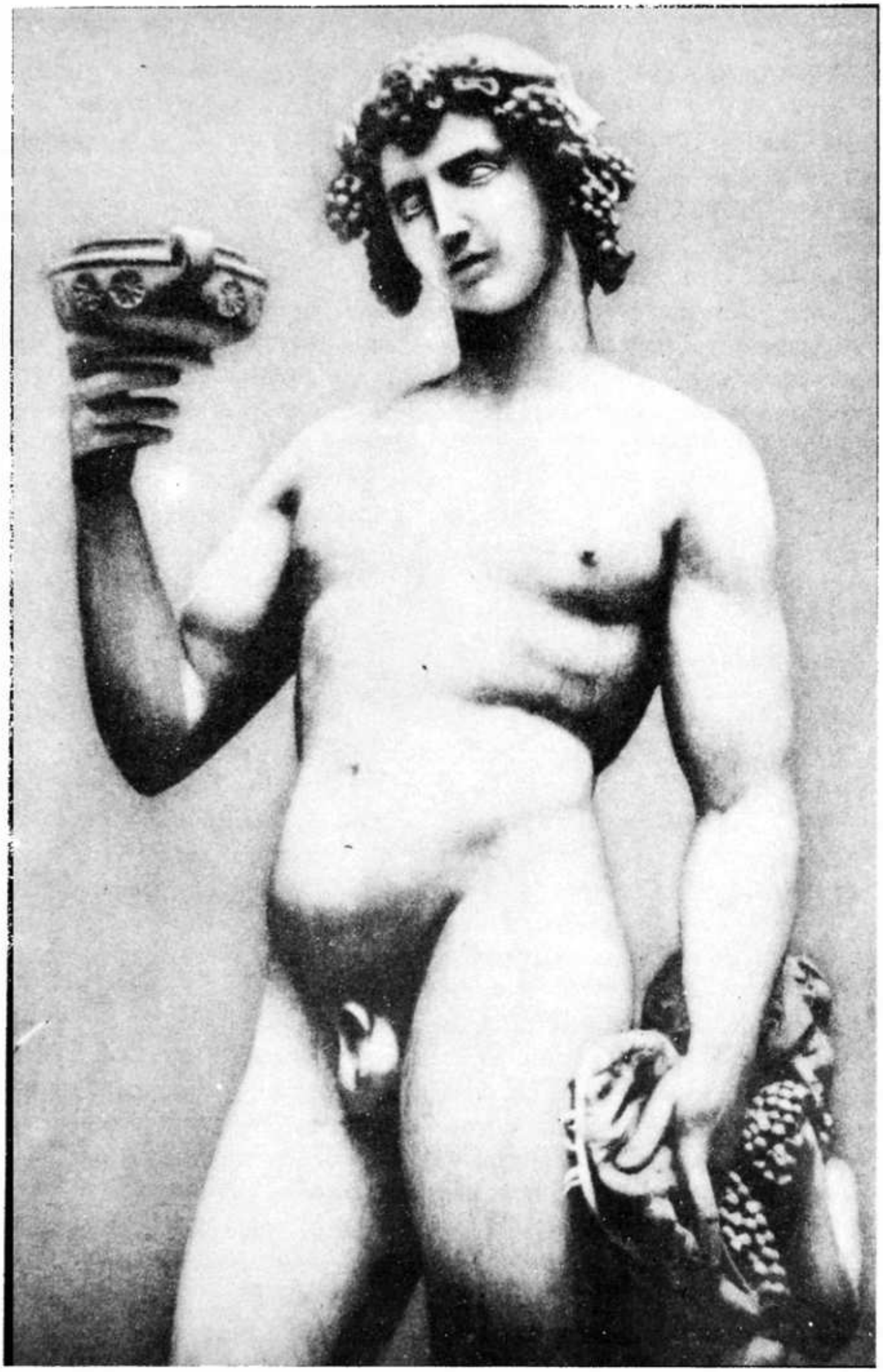
κατὰ τὸ ὁποῖον κατηναλίσκοντο τὰ τρόφιμα ποὺ εἶχαν μεταφέρει αἱ δειπνοφόροι. Τέλος, ἡ πομπὴ ἐπέστρεφεν εἰς τὰς 'Αθήνας, ἐν μέσῳ τῶν κραυγῶν χαρᾶς τοῦ πλήθους.

Τὰ Μεγάλα Διονύσια

Αἱ ἑορταὶ ποὺ ἐτελοῦντο πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου εἰς τὰς 'Αθήνας, καὶ ποὺ ἀπὸ μιᾶς ἐποχῆς εἶχαν προσλάβει ἐξαιρετικὴν λαμπρότητα, διῃροῦντο εἰς τὰ 'Ανθεστήρια, τὰ Λήναια καὶ τὰ κυρίως Μεγάλα Διονύσια.

Τὰ 'Ανθεστήρια, ἡ ἑορτὴ τῶν ἀνθέων, διήρκουν τρεῖς ἡμέρας, κάθε μία ἀπὸ τὰς ὁποίας εἶχεν ἰδιαίτερον ὄνομα, ἀναλόγως τῆς τελετῆς ποὺ ἐγίνετο κατ' αὐτήν. 'Η πρώτη ὠνομάζετο Πιθοίγια. "Ηνοιγαν τὴν ἡμέραν ἐκείνην τοὺς ἀσκοὺς καὶ τὰ δοχεῖα, ὅπου ἐφυλάσσετο τὸ κρασὶ τῆς τελευταίας ἐσοδείας (τὸ νέο κρασὶ) καὶ τὸ ἐδοκίμαζαν. 'Επρόκειτο περὶ πραγματικῆς οἰκογενειακῆς ἑορτῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἐλάμβαναν μέρος ὅλοι, ἀπὸ τὰ παιδιὰ ποὺ εἶχαν συμπληρώσει ἡλικίαν τριῶν ἐτῶν μέχρι τῶν δούλων. Κάθε ἕνας ἀπὸ τοὺς παρισταμένους εἰς τὴν τελετὴν ἐφοροῦσεν εἰς τὴν κεφαλὴν στέφανον ἀπὸ λουλούδια. Κατ' ἀρχὰς ἀπολύτως ἀγροτικὴ ἑορτή, τὰ Πιθοίγια, ἑωρτάζετο μεταγενεστέρως καὶ εἰς τὴν πόλιν. "Εχασεν οὕτω τὸν ἀπολύτως οἰκογενειακὸν χαρακτῆρα ποὺ εἶχεν εἰς τὴν ἀρχήν. Μέσα εἰς τὴν πόλιν, ὁ κόσμος ἐπήγαινε καὶ ἐδοκίμαζε τὸ νέο κρασὶ εἰς τὴν ἀγοράν. 'Απὸ τὰ ἁμάξια ποὺ τὸ εἶχαν μεταφέρει συνηθίζετο νὰ ἐκτοξεύωνται χονδροειδῆ ἀστεῖα, δείγματα τῶν ὁποίων διεσώθησαν εἰς τὰ κείμενα πολλῶν συγγραφέων.

Τὴν δευτέραν ἡμέραν ἐγίνετο ἡ τελετὴ τῶν Χοῶν, σχετικὴ μὲ πανάρχαιον μῦθον ἀναφερόμενον εἰς τὸν 'Ορέστην. "Οταν ὁ υἱὸς τοῦ 'Αγαμέμνονος ἦλθεν εἰς τὰς 'Αθήνας, ὅπου ἔμελλε νὰ ἀθωωθῇ ἀπὸ τὸν "Αρειον Πάγον διὰ τὸν φόνον τῆς μητέρας του, ὁ βασιλεὺς Δημοφῶν δὲν ἠθέλησε νὰ τὸν ἀποκλείσῃ ἀπὸ τὰς ἑορτὰς ποὺ ἐτελοῦντο ἀκριβῶς τὰς ἡμέρας ἐκείνας πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου. 'Επειδή, ὅμως, ὁ 'Ορέστης διετέλει ὑπὸ τὸ βάρος τῆς κατηγορίας ὡς μητροκτόνος, ὁ Δημοφῶν διέταξε νὰ κλείσουν ὅλους τοὺς ναοὺς καὶ νὰ τοποθετήσουν πλησίον ἑκάστου συνδαιτυμόνος μέγα δοχεῖον οἴνου (χοῦν)· ἡ περιεκτικότης τῶν δοχείων αὐτῶν ἔφθανε τὰ τρία περίπου λίτρα. Κατόπιν σήματος, τὸ ὁποῖον ἐδίδετο διὰ σάλπιγγος, οἱ πόται ἤρχιζαν νὰ πίνουν σύμφωνα μὲ τὴν προτροπὴν τοῦ κήρυκος, τὸ κείμενον τῆς ὁποίας διέσωσεν ὁ 'Αριστοφάνης: «'Ακοῦστε, πολίτες· σύμφωνα μὲ τὸ ἐθνικὸ ἔθιμο, ἀρχίστε νὰ πίνετε τὸ κρασί σας μόλις ἀκούσετε τὴ σάλπιγγα· ὅ-

Βάκχος μετὰ σταφυλῶν καὶ οἴνου.
(Γλυπτὸν τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου, Φλωρεντία)

ποιος ἀδειάση πρῶτος τὸ κουμάρι του θὰ πάρῃ δῶρο ἀπὸ τὸν Κτησιφῶντα ἕνα ἀσκί». Σύμφωνα μὲ ἄλλον συγγραφέα, τὸ ἔπαθλον τοῦ ἀγῶνος ἦτο ἁπλοῦν γλύκισμα. Ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸ οἱ διαγωνισθέντες ἀφαιροῦσαν ἀπὸ τὰ κεφάλια τους τὰ λουλουδένια στεφάνια καὶ τὰ ἐπήγαιναν εἰς τὸν τέμενος τοῦ Ληναίου, ὅπου τὰ παρέδιδαν εἰς τὴν ἱέρειαν. Αὐτὴ τὰ ἀφιέρωνεν εἰς τὸν θεὸν τοῦ οἴνου.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τεμένους αὐτοῦ, ἐγίνετο ἄλλη τελετουργία, μὲ ἐκτελεστὰς τὴν σύζυγον τοῦ ἄρχοντος βασιλέως καὶ δέκα τέσσαρας γυναῖκας, τὰς ὁποίας ἐξέλεγαν μεταξὺ τῶν πλέον φημισμένων τῆς πόλεως. Ἡ σύζυγος τοῦ βασιλέως προσέφερεν εἰς τὸν θεὸν θυσίαν ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς ὁποίας δὲν ἔχομεν πληροφορίας. Ἐν συνεχείᾳ, αὕτη ἐμνηστεύετο ἐπισήμως μὲ τὸν Διόνυσον. Τῆς τελετουργικῆς αὐτῆς πράξεως ἐδόθησαν πολλαὶ ἑρμηνεῖαι (γάμος τοῦ Διονύσου μὲ τὴν Ἀριάδνην ἢ τὴν Περσεφόνην), εἶναι ὅμως πιθανὸν ὅτι ἐπρόκειτο ἁπλῶς περὶ συμβόλου, εἰς ἀνάμνησιν τῆς συμμαχίας τοῦ θεοῦ τοῦ οἴνου μὲ τὴν ἀθηναϊκὴν πολιτείαν.

Τέλος, τὴν τρίτην ἡμέραν ἑωρτάζετο ἡ ἑορτὴ «Χύτροι», ὀνομαζομένη οὕτω ἀπὸ τὰ πήλινα δοχεῖα ἢ χύτρας, εἰς τὰς ὁποίας ἔψηναν παντὸς εἴδους σπόρους ποὺ προσέφεραν εἰς τὸν Διόνυσον καὶ τὸν Ἑρμῆν. Ἕνας μῦθος, ποὺ τὸν ἐπενόησαν πιθανώτατα ἐπὶ τούτῳ, ἔλεγεν ὅτι οἱ ἐπιζήσαντες τοῦ κατακλυσμοῦ τοῦ Δευκαλίωνος εἶχαν ψήσει μέσα εἰς χύτρας ὅλας τὰς προμηθείας ποὺ τοὺς ἀπέμεναν καὶ τὰς εἶχαν προσφέρει εἰς τὸν ψυχοπομπὸν Ἑρμῆν. Ὁ Διόνυσος συνεσχετίζετο εἰς τὴν τελετὴν αὐτήν, ποὺ εἶχε καθαρῶς νεκρώσιμον χαρακτῆρα, μὲ τὸν θεὸν ἄγγελον. Ἐξ ἄλλου ἐπάνω εἰς δέκα τέσσαρας βωμούς, δέκα τέσσαρες γυναῖκες, παριστάνουσαι τοὺς ἑπτὰ Τιτᾶνας καὶ τὰς ἑπτὰ Τιτανίδας, αἱ ὁποῖαι, κατὰ τὸν μῦθον ποὺ ἀνεφέραμεν προηγουμένως, εἶχαν κατακρεουργήσει τὸν Διόνυσον εἰς παιδικὴν ἡλικίαν, προσέφεραν, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος αὐτοῦ, θυσίας εἰς τὸν θεὸν τοῦ οἴνου. Τέλος, τὴν ἡμέραν τῶν Χύτρων, ἔζωναν ὅλους τοὺς ναοὺς μὲ σχοινίον καὶ ἀπηγορεύετο ἡ εἴσοδος τῶν πιστῶν εἰς αὐτούς.

Τὰ Λήναια ἦσαν, κατὰ τὴν γενικώτερον παραδεκτὴν ὑπόθεσιν, ἑορτὴ ἀναμνηστικὴ τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ πρώτου στεμφυλοπιεστηρίου. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη, τὰ Λήναια θὰ ἦσαν ἀσφαλῶς ἀγροτικὰ Διονύσια, τὰ ὁποῖα υἱοθετήθησαν μεταγενεστέρως καὶ ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους. Τὸ Λήναιον, τέμενος τοῦ Διονύσου, εὑρίσκετο εἰς τὴν συνοικίαν τῶν Λιμνῶν. Μέσα εἰς αὐτό, προσεφέροντο εἰς τὸν θεὸν τὰ πρωτόλεια τοῦ οἴνου, ἐν συνεχείᾳ δὲ ὅλοι

οἱ παρευρισκόμενοι ἐπήγαιναν εἰς συμπόσιον προσφερόμενον ἀπὸ τὸ κράτος.

Μεθυσμένοι ἀπὸ ἄφθονον γλυκὺν οἶνον, οἱ συμποσιασταὶ ἐσχημάτιζαν μίαν «τρικλίζουσαν πομπὴν» καὶ κατηυθύνοντο εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως. Καθ' ὁδὸν ἔψαλλαν ὕμνους εἰς τὸν Διόνυσον, καὶ ἔτσι ἐγεννήθη ὁ διθύραμβος. Συγχρόνως ὅμως ἐλάμβαναν χώραν σκηναί, τῶν ὁποίων κατὰ προσέγγισιν ἰδέαν μόνον αἱ ἑορταὶ τοῦ καρναβαλιοῦ, ὅπως ἑορτάζεται εἰς μερικὰ μέρη, δύνανται νὰ δώσουν. Ἐπρόκειτο περὶ ἀνταλλαγῆς σκωμμάτων καὶ ἀστεϊσμῶν, μᾶλλον χονδροκομμένων, μεταξὺ τῶν ἑορταστῶν,

Διόνυσος καὶ θεαί.
(Ἀνατολικὸν ἀέτωμα τοῦ Παρθενῶνος, Βρεττανικὸν Μουσεῖον)

ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἄλλοι μὲν ἐπέβαιναν ἁμαξῶν, ἄλλοι δέ, μετημφιεσμένοι κατὰ ποικίλους τρόπους, ἰδίως δὲ εἰς Σατύρους, Σειληνοὺς καὶ Πᾶνας, ἔδιδαν τὸ σύνθημα τῆς πλέον μεγάλης εὐθυμίας.

Ἀπὸ τὸν διθύραμβον ἐγεννήθη ἡ τραγῳδία. Ἡ πρώτη τραγῳδία ἐδόθη κατὰ τὰ Λήναια τοῦ ἔτους 536 π. Χ., ἀπὸ τῆς ἰδίας δὲ ἐποχῆς ὁ Πεισίστρατος ὠργάνωσε τὰς ἐν λόγῳ παραστάσεις. Ὡς ἐλέγετο, αἱ πρῶται ἐδόθησαν πλησίον τοῦ Ληναίου. Ἀργότερα ἡ σκηνή των μετετέθη μέσα εἰς τὸ τέμενος. Πλησίον αὐτοῦ ἐδείκνυαν τὴν μαύρην λεύκην, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνερριχῶντο οἱ θεα-

ταὶ ποὺ εἶχαν ἀργήσει καὶ δὲν εἶχαν εὕρει θέσιν εἰς τὸ ἱερόν. Μόλις τὸ 478 π. Χ., ὅταν τὸ ξύλινον θέατρον τοῦ Ληναίου κατέρρευσε κατὰ τὴν διάρκειαν μιᾶς παραστάσεως, ἀπεφασίσθη ἡ ἵδρυσις λιθίνου θεάτρου, πλησίον τοῦ Ληναίου, εἰς τὰς ὑπωρείας τῆς Ἀκροπόλεως.

Ἡ ἑορτὴ τῶν κυρίως Μεγάλων Διονυσίων εἶναι ἐκείνη πού, ἀπὸ μιᾶς ἐποχῆς καὶ ἐδῶ, διεξήγετο μὲ τὴν μεγαλυτέραν λαμπρότητα. Ἡ καθιέρωσίς της τοποθετεῖται περὶ τὰ τέλη τοῦ 6ου αἰῶνος, μόνον ὅμως μετὰ τὸν θρίαμβον τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Ἀσιατῶν, μετὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους, ἡ ἑορτὴ αὐτὴ προσέλαβε λαμπρότητα καὶ εἵλκυσεν εἰς τὰς Ἀθήνας θεατὰς ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος.

Οἱ συγγραφεῖς δὲν εἶναι σύμφωνοι ὅσον ἀφορᾷ τὴν διάρκειαν τῶν Μεγάλων Διονυσίων, τὰ ὁποῖα περιελάμβαναν πολλὰς τελετὰς μὲ ἰδιαίτερον ἑκάστην χαρακτῆρα: τὸν προάγωνα, τὴν πομπήν, τὸν διθυραμβικὸν ἀγῶνα, τὸν κῶμον, τὰς δραματικὰς παραστάσεις.

Πολλαὶ ὑποθέσεις διετυπώθησαν σχετικῶς μὲ τὸν Προάγωνα, ὁ ὁποῖος ἐτελεῖτο τὴν παραμονὴν τῶν Μεγάλων Διονυσίων. Πιθανωτέρα φαίνεται ἡ προταθεῖσα ἀπὸ τὸν Jules Girard, σύμφωνα μὲ τὴν γνώμην Γερμανοῦ ἐπιστήμονος: «Ὁ Προάγων, πρώτη πρᾶξις τῆς ἑορτῆς, προηγουμένη τοῦ Ἀγῶνος, ἦτο συγχρόνως ἀναγγελία τῶν ἔργων ποὺ θὰ παριστάνοντο καὶ παρουσίασις τῶν τραγικῶν θιάσων καὶ τῶν ποιητῶν ἐνώπιον τοῦ κοινοῦ. Ἦτο μία γνωστοποίησις τῶν τίτλων τῶν τραγῳδιῶν καὶ τῶν ὀνομάτων τῶν ποιητῶν, ἡ ὁποία, εἰς τὸ θέατρον, θὰ ἐγίνετο πολὺ ἁπλουστέρα. Εἰς τὸ Ὠδεῖον οἱ ποιηταί, οἱ ἠθοποιοί του καὶ ὁ χορός του παρουσιάζοντο πρὸ τοῦ κοινοῦ φέροντες ὄχι τὴν περιβολὴν τῆς παραστάσεως, ἀλλὰ ἔνδυμα ἑορτῆς καὶ στέφανον εἰς τὴν κεφαλήν. Ἐπεδίωκαν, μὲ τὸν τρόπον αὐτόν, νὰ κερδίσουν τὴν εὔνοιαν τῶν κριτῶν· ἐξ οὗ ἡ μεταφορικὴ σημασία τῆς λέξεως προάγων».

Ἡ «πομπὴ» ἦτο τελετὴ ἐξαιρετικῆς μεγαλοπρεπείας, ἀναλόγου μὲ τῶν Παναθηναίων. Φαίνεται ὅτι ἐτελεῖτο εἰς ἀνάμνησιν τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Ἀττικὴν τῆς διονυσιακῆς λατρείας. Κατὰ τὸν μῦθον, ὁ θεὸς εἶχεν ἔλθει εἰς τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τὸ μικρὸν χωρίον τῶν Ἐλευθερῶν, ἀπὸ ὅπου εἶχαν μεταφέρει εἰς τὴν ἐνδοξοτέραν πόλιν τῆς Ἑλλάδος ἀρχαῖον ξόανον. Ἀντίγραφον αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἀκόμη εἰς τὰς Ἐλευθερὰς κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Παυσανίου. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι, λογοπαίζοντες ἐπὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως «Ἐλευθερεύς», ἡ ὁποία ἀπετέλει ἐπωνυμίαν τοῦ Διονύσου, διετύπωσαν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἰσοδυνάμει μὲ τὴν λέξιν «ἐλευθερωτής». Πρὸς ὑποστήριξιν δὲ αὐτῆς ἀνέφεραν τὸ γεγονὸς ὅτι τὴν

ἡμέραν ἐκείνην ἀπέδιδαν τὴν ἐλευθερίαν εἰς μερικοὺς δούλους, παρεχώρουν δὲ εἰς ὅλους τοὺς ἄλλους πλήρη ἐλευθερίαν δι' ὀλίγας ὥρας.

Ὁπωσδήποτε ὅμως καὶ ἂν ἔχει τὸ πρᾶγμα, ἡ πρώτη τελετουργία τῆς ἡμέρας ἐκείνης συνίστατο εἰς τὴν μεταφορὰν τοῦ

Ἡρακλῆς, κρατῶν τόξον καὶ ρόπαλον, συνομιλεῖ πρὸς τὸν Διόνυσον (κρατοῦντα κάνθαρον καὶ κλάδους κισσοῦ).

(Ἐρυθρόμορφον πρώιμον ἀγγεῖον)

ἀγάλματος τοῦ Διονύσου Ἐλευθερέως ἀπὸ ἕνα ναὸν τῶν Λιμνῶν εἰς ἄλλο ἱερὸν εὑρισκόμενον πλησίον τῆς Ἀκαδημίας. Ἐν συνεχείᾳ τὸ ἄγαλμα μετεφέρετο εἰς τὸ Λήναιον καὶ περιεφέρετο ἀνὰ τὴν πόλιν, ἐν μέσῳ πομπῆς ἀπὸ τὰ πλέον ἑτερόκλητα στοιχεῖα. Κατὰ πρῶτον ἦσαν οἱ ἀξιωματοῦχοι, οἱ ἱερεῖς, οἱ ἱππεῖς, οἱ πο-

λῖται καὶ οἱ ἔφηβοι. Ὅπως εἰς τὰ Παναθήναια, κανηφόροι, ἐκλεγόμεναι μεταξὺ τῶν νεανίδων τῶν καλυτέρων οἰκογενειῶν, μετέφεραν μέσα εἰς καλάθους δῶρα παντὸς εἴδους. Δίπλα εἰς τὰ σοβαρὰ αὐτὰ πρόσωπα, παρήλαυναν ἄλλα ποὺ ἔδιδαν εἰς τὴν πομπὴν τελείως διάφορον ὄψιν. Ἄνδρες, μετημφιεσμένοι εἰς Σειληνοὺς καὶ Σατύρους, ἐπεδίδοντο, γύρω ἀπὸ τὸ ἄγαλμα τοῦ Διονύσου, εἰς εὐθύμους χορούς. Χορῳδίαι μὲ συνοδείαν αὐλῶν, ἔψαλλαν διθυράμβους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἕνας μόνον, ἔργον τοῦ Πινδάρου, εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὸ ἀκόλουθον ἀπόσπασμα:

«Κοιτᾶξτε τὴ χορῳδία σας, στεῖλτε μας χαρὰ καὶ λάμψη, ὦ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου, ἐσεῖς πού, μέσα σὲ ἀρώματα καὶ λιβανωτούς, ἐπισκέπτεσθε τὴν ἁγία Ἀθήνα, ἀστραφτερὴ ἀπὸ δόξα καὶ μεγαλοπρέπεια. Δεχθῆτε τ' ἀνοιξιάτικα λουλούδια καὶ τὰ λουλουδένια στεφάνια ποὺ σᾶς προσφέρουμε, καὶ ἀξιώσετε νὰ ρίξετε μιὰ ματιὰ καὶ στὸν ποιητὴ πού, ἀπὸ τὴ γιορτὴ τοῦ Δία, ἔρχεται μὲ λαμπρὸ ὕμνο στὸν κισσοστεφανωμένο θεό, αὐτὸν ποὺ ἐμεῖς οἱ θεοὶ τὸν ἐπικαλούμεθα μὲ τὰ ὀνόματα Βρόμιος καὶ Ἐριβόας. Ἦλθα νὰ ὑμνήσω τὴ φυλὴ τῶν δοξασμένων ἡρῴων καὶ τῶν γυναικῶν τῆς οἰκογενείας τοῦ Κάδμου (δηλαδὴ τὸν Διόνυσο, γιὸ τῆς Σεμέλης καὶ ἐγγονὸ τοῦ Κάδμου). Στὴν ἀργεία Νεμέα, ὁ προσεκτικὸς μάντις ἀδράχνει τὴ στιγμὴ ποὺ τὸ βλαστάρι πετιέται ἀπὸ τὸν κορμό, ὅταν ἀνοίγῃ ὁ θάλαμος τῶν Ὡρῶν, καὶ τὰ λουλούδια σκορπίζουν τὴ μυρωμένη πνοὴ τῆς ἄνοιξης. Τότε οἱ βιολέττες ἁπλώνουν πάνω στὴν ἀθάνατη γῆ τὴν ὡραία φυλλωσιά τους, τότε τὰ ρόδα στολίζουν τὰ μαλλιά, καὶ οἱ φωνές, ἀδελφωμένες μὲ τοὺς ἤχους τῆς φλογέρας, καὶ οἱ χορῳδίες ψάλλουν ὕμνους στὴ Σεμέλη».

Κάθε τόσο ἡ πομπὴ ἐσταματοῦσεν ἐμπρὸς εἰς τοὺς βωμοὺς ἢ τοὺς ναούς, ἰδίως εἰς τὴν ἀγοράν, «ὅπου διάφορες χορῳδίες ἐχόρευαν μπροστὰ στὸ βωμὸ τῶν δώδεκα μεγάλων θεῶν». «Ἡ σημαντικωτέρα ἀπὸ τὰς σταθμεύσεις αὐτάς», γράφει ὁ Jules Cirard, «ἴσως εἰς τὸ τέρμα τῆς διαδρομῆς, ἐγίνετο ἐμπρὸς εἰς καίοντα βωμόν, εἰς τὴν ἐξέδραν τοῦ ὁποίου ἦτο τοποθετημένον τὸ ἄγαλμα τοῦ Διονύσου. Ἐκεῖ, χωρὶς ἀμφιβολίαν, ἐθυσίαζαν τὰ θύματα, μὲ ὕμνους καὶ προσευχάς».

Ἔφθαναν τέλος εἰς τὸ θέατρον τοῦ Διονύσου, τοῦ ὁποίου τὰ θεμέλια ἀπεκαλύφθησαν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἔπειτα ἀπὸ μακροχρονίους ἀνασκαφάς. Σημειωτέον ὅτι αἱ πρῶται παραστάσεις εἶχαν δοθῆ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Διονύσου Ἐλευθερέως.

Τὸ ἀρχαιότερον θέατρον τοῦ κόσμου, κατασκευασθὲν πρὸ τῶν μηδικῶν πολέμων, εἶχε σχῆμα τόξου. Τὰ καθίσματα ἦσαν ξύλινα, τοῦτο δὲ ἔγινεν αἰτία ἀληθοῦς καταστροφῆς, κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 5ου αἰῶνος: οἱ «πάγκοι» κατέρρευσαν μὲ πολυάριθμα

θύματα. Ἔπειτα ἀπὸ τὸ δυστύχημα αὐτό, λέγει ὁ λεξικογράφος Σουΐδας, κατεσκευάσθη τὸ πρῶτον μόνιμον θέατρον. Ἀπετελεῖτο κυρίως ἀπὸ τὴν «ὀρχήστραν», προοριζομένην διὰ τοὺς ἑλιγμοὺς τοῦ χοροῦ, καὶ ἀπὸ τὸν διὰ τοὺς θεατὰς χῶρον, ὁ ὁποῖος ὠνομάζετο «θέατρον». Ὡς κατασκευὴ ἦτο ἀρκετὰ πρωτόγονος, οὕτω δὲ ἐξηγεῖται διατὶ ἐχρησιμοποιεῖτο μόνον μίαν φορὰν κάθε χρόνον, ἐπὶ ὀλίγας ἡμέρας.

Τὸν 4ον αἰῶνα, διευθύνοντος τὰ οἰκονομικὰ τοῦ ῥήτορος Λυκούργου, κατεσκευάσθη λίθινον θέατρον, εἰς τὸ ὁποῖον αἱ διὰ τὸ κοινὸν προοριζόμεναι θέσεις ἦσαν βαθμίδες ἐξ ἀσβεστολίθου, ἐνῷ διὰ τοὺς ἐπισήμους—ἀξιωματούχους, ἱερεῖς καὶ ἱερείας— ὑπῆρχαν 67 καθίσματα ἀπὸ πεντελήσιον μάρμαρον.

Ὅταν ἡ πομπὴ ἔφθανεν εἰς τὸ θέατρον, ἔκαμναν σπονδάς, μετὰ τὰς ὁποίας ἤρχιζαν οἱ πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ ἀγῶνες. Πρῶτοι ἦσαν οἱ διθυραμβικοὶ ἀγῶνες, ἕνας ἀνδρῶν καὶ ἕνας παίδων. «Μετὰ τοὺς διθυράμβους», λέγει ὁ Jules Girard, «ἀκολουθοῦσε κῶμος, ὁ ὁποῖος συνεδέετο πιθανῶς μὲ συμπόσια, κατὰ τὰ ὁποῖα ἐπανηγυρίζοντο αἱ διθυραμβικαὶ νῖκαι. Οἱ θεαταί, προτοῦ προσέλθουν εἰς τὸ θέατρον, ἔτρωγαν καὶ ἔπιναν, εἰσήρχοντο δὲ εἰς αὐτὸ φέροντες στεφάνους εἰς τὴν κεφαλήν. Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς παραστάσεως τοὺς προσεφέροντο κρασὶ καὶ γλυκίσματα».

Ἐπὶ αὐτοκρατορίας, ὁ Ἀττικός, κατὰ τὴν διάρκειαν μιᾶς σταθμεύσεως τῆς πομπῆς εἰς τὸν Κεραμεικόν, προσέφερε κρασὶ εἰς ὁλόκληρον τὸ πλῆθος τῶν πολιτῶν καὶ τῶν ξένων ποὺ ἦσαν ἐκεῖ, ἐξαπλωμένοι ἐπάνω εἰς κλαδιὰ κισσοῦ.

Αἱ δραματικαὶ παραστάσεις ποὺ ἐδίδοντο εἰς τὸ θέατρον τοῦ Διονύσου διαρκοῦσαν τρεῖς ἕως τέσσαρας ἡμέρας. Ἐπρόκειτο περὶ πραγματικῶν διαγωνισμῶν, εἰς τοὺς ὁποίους, ἀπὸ μιᾶς ἐποχῆς καὶ ἐδῶ, συμμετεῖχαν τρεῖς ποιηταὶ διὰ τὴν τραγῳδίαν καὶ τὴν κωμῳδίαν. Κάθε τραγικὸς ποιητὴς παρουσίαζε μίαν τριλογίαν. Αἱ μεγαλύτεραι ἐγγυήσεις προεβλέποντο διὰ τὴν ὑπόδειξιν τῶν κριτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐξελέγοντο διὰ κλήρου.

«Τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου τῶν Πεντακοσίων, μαζὶ μὲ τοὺς χορηγούς, ἐξέλεγαν πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἑορτῆς, εἰς κάθε μίαν ἀπὸ τὰς δέκα φυλάς, ὡρισμένον ἀριθμὸν πολιτῶν ποὺ ἐθεωροῦντο ἱκανοὶ διὰ τὸ λειτούργημα αὐτό. Τὰ ὀνόματα ἐγράφοντο ἐπὶ κλήρων, οἱ ὁποῖοι ἐτοποθετοῦντο εἰς ὑδρίας, μίαν διὰ κάθε φυλήν. Αἱ ὑδρίαι αὐταὶ ἐσφραγίζοντο ἀπὸ τοὺς πρυτάνεις καὶ τοὺς χορηγοὺς καὶ ἐδίδοντο πρὸς φύλαξιν εἰς τοὺς θησαυροφύλακας τῆς Ἀκροπόλεως.

»Τὴν ἡμέραν τοῦ διαγωνισμοῦ, ὁ ἄρχων ἀνέσυρεν ἀπὸ κάθε ὑδρίαν ἓν ὄνομα, οὕτως ὥστε τὰ δέκα ὀνόματα νὰ ἀντιπροσω-

τεύουν καὶ τὰς δέκα φυλάς, συνεπῶς δὲ ὁλόκληρον τὴν πολιτείαν. Οἱ κριταὶ ποὺ ὑπεδεικνύοντο μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον, ἀνελάμβαναν δι' ὅρκου νὰ κρίνουν κατὰ συνείδησιν. 'Ιδιαίτεραι θέσεις ἐκρατοῦντο δι' αὐτούς, μετὰ δὲ τὴν παράστασιν, καθένας, ἐν μέσῳ τῶν κραυγῶν καὶ τῶν προτροπῶν τοῦ πλήθους, ἔγραφεν ἐπὶ πινακίδος τὴν σειρὰν ποὺ αὐτὸς ἔδιδεν εἰς τοὺς διαγωνισθέντας.

»Μετὰ ταῦτα, δευτέρα κλήρωσις ἀνεδείκνυεν ἀπὸ τοὺς δέκα κριτὰς πέντε ὁριστικούς, τῶν ὁποίων ἡ ψῆφος ἦτο τελειωτική, ἀμέσως δὲ ἀνεκοινοῦτο τὸ ὄνομα τοῦ νικητοῦ. Τὸ ἔπαθλον ἦτο στέφανος ἀπὸ κισσόν, ἀσφαλῶς δὲ ὁ νικητὴς θὰ ἐστεφανώνετο ἀπὸ τὸν ἄρχοντα τὴν ἰδίαν στιγμὴν τῆς ἀνακηρύξεώς του» (Jules Girard).

Μία ἄλλη τελετή, πολὺ συγκινητική, ἐγίνετο ἐπίσης εἰς τὸ θέατρον τοῦ Διονύσου. Κατ' αὐτὴν ἀνεκοινοῦντο δημοσίᾳ τὰ ὀνόματα τῶν παιδιῶν τῶν 'Αθηναίων πολιτῶν ποὺ εἶχαν πέσει εἰς τὸν πόλεμον καὶ τὰ ὁποῖα θὰ διετρέφοντο μέχρι τῆς ἐφηβείας των δημοσίᾳ δαπάνῃ. Τὰ παιδιὰ αὐτὰ εἰσήρχοντο εἰς τὸ θέατρον μὲ τὰς στολὰς ποὺ τοὺς εἶχε δώσει ἡ πολιτεία καὶ κατελάμβαναν θέσεις εἰδικῶς προωρισμένας δι' αὐτά.

Τὰ Διονύσια ἐκτὸς τῆς 'Αττικῆς

'Απὸ τοῦ 6ου αἰῶνος, ἡ λατρεία τοῦ Διονύσου ἐγενικεύθη εἰς τὴν 'Ελλάδα. Δὲν ὑπῆρχε πλέον πόλις, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ μὴ ἔχῃ ὁ θεὸς ἱερόν. 'Η λατρεία αὐτὴ δὲν παρουσίαζεν, ἄλλως τε, παντοῦ τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα. Αὐτὸ συνέβαινεν ἰδιαιτέρως εἰς τὴν 'Αρκαδίαν. «'Ο Διόνυσος τῶν 'Αρκάδων», γράφει ὁ Victor Bérard, «δὲν ἦτο ὁ νεαρὸς θεὸς τὸν ὁποῖον ἐλάτρευαν οἱ ὑπόλοιποι Ἕλληνες, ὁ υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Σεμέλης, ὅπως τὸν παρουσίασε μεταγενεστέρως ὁ ἑλληνικὸς μῦθος. 'Ο Διόνυσος τῆς 'Αρκαδίας ἦτο ἴσος μὲ τὸν Δία καὶ τὸν Ποσειδῶνα. Εἶχε καὶ αὐτὸς εἰς τὴν Μεγαλόπολιν, πίσω ἀπὸ τὸν ναόν του, ἓν «ἄβατον» εἰς τὸ ἱερὸν δάσος, τὸ περίφρακτον, ὅπου κανεὶς δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ εἰσέλθῃ.

»Εἰς τὴν 'Ηραίαν τὸν Διόνυσον λατρεύουν ὑπὸ τὴν διπλῆν ἐπίκλησιν «Αὐξίτης» καὶ «Πολίτης». Εἰς τὴν Μεγαλόπολιν, πλησίον τοῦ ναοῦ τῆς 'Αφροδίτης, μία πηγὴ εἶναι ἀφιερωμένη εἰς τὸν Διόνυσον, τὸ ἴδιον καὶ εἰς τὴν Μαντίνειαν. 'Εξ ἄλλου, εἰς ὁλόκληρον τὴν 'Αρκαδίαν ἐτιμᾶτο ἰδιαιτέρως».

Ἓν χωρίον τοῦ Πολυβίου, ἐπικυρώνει τὰ προηγούμενα: «Οἱ 'Αρκάδες φημίζονται ὡς ἐνάρετοι μεταξὺ τῶν 'Ελλήνων, ὄχι μόνον λόγῳ τοῦ ὅτι εἶναι φιλόξενοι καὶ «καταδεχτικοί», ἀλλὰ κυρίως

Ὁ Διόνυσος κρατῶν μὲ τὴν μίαν χεῖρα θύρσον καὶ μὲ τὴν ἄλλην προτείνων κάνθαρον.
(Ἀνάγλυφον ἐν Ἑρκουλανῷ)

διὰ τὴν εὐλάβειάν των πρὸς τοὺς θεούς... Σχεδὸν μόνοι αὐτοὶ εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα ἔχουν νόμους προβλέποντας τὴν διδασκαλίαν εἰς τὰ παιδιὰ τῶν ὕμνων καὶ τῶν παιάνων πρὸς τιμὴν τῶν θεῶν καὶ τῶν ἐθνικῶν ἡρώων». Τὰ Διονύσια τῆς Φιγαλείας ἦσαν περίφημα.

Ἡ διεξαγωγὴ τῶν ἑορτῶν αὐτῶν διεπιστώθη εἰς μέγαν ἀριθμὸν πόλεων, τῶν ὁποίων ὁ J. Girard δίδει πλήρη κατάλογον:

Ἄβδηρα, Ἀμοργός, Ἀστυπάλαια, Χίος, Κνίδος, Κέρκυρα, Κῶς, Δελφοί, Δῆλος, Ἴμβρος, Ἐρυθραὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, Λῆμνος, Λέσβος, Νάξος, Πέργαμος, Πτολεμαΐς τῆς Αἰγύπτου, Σμύρνη κλπ.

Ἡ μυστικὴ λατρεία τοῦ Διονύσου

Ἀνεφέραμεν ἤδη, εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ, τὸν μῦθον, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Διόνυσος Ζαγρεὺς ἦτο υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Περσεφόνης, κόρης καὶ αὐτῆς τοῦ Διός, καθὼς καὶ ὅτι, κατόπιν προτροπῆς τῆς Ἥρας, οἱ Τιτᾶνες ἐσκότωσαν τὸ νεογέννητον, τὸ ἐκομμάτιασαν καὶ τὸ ἔφαγαν. Κατ' ἄλλην ἐκδοχήν, τὰ μέλη τοῦ νεογεννήτου συνελέγησαν ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα, ὁ ὁποῖος τὰ ἔθαψεν εἰς τὸν ναὸν τῶν Δελφῶν, πλησίον τοῦ τρίποδος τῆς Πυθίας. Ἡ καρδία τοῦ Διονύσου περισυλλεγεῖσα ἀπὸ τὴν Ἀθηνᾶν, ἐδόθη ἀπὸ τὴν θεὰν εἰς τὸν Δία, ὁ ὁποῖος τὴν κατέπιε καὶ ἔτσι ἐγέννησε ἕνα δεύτερον Διόνυσον. Τὸν ἀνωτέρω μῦθον ἐχρησιμοποίησαν οἱ ὀρφικοὶ ποιηταί.

Οἱ ποιηταὶ αὐτοὶ ὠνομάζοντο οὕτω ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἀοιδοῦ Ὀρφέως. Ἦτο δὲ αὐτός, ὡς ἐλέγετο, Θρᾴξ, υἱὸς τοῦ βασιλέως Οἰάγρου καὶ τῆς Μούσης Καλλιόπης. Εἶχεν ἀδελφὸν ἕνα ἄλλον ἀοιδόν, τὸν Λῖνον, καὶ ἐλέγετο ὅτι ὁ Μουσαῖος ἦτο ἢ διδάσκαλός του ἢ μαθητής του, κατ' ἄλλους δὲ υἱός του ἢ ἐγγονός του.

Ὁ Ὀρφεὺς ἔπαιξε σημαντικὸν ρόλον εἰς τὴν ἐκστρατείαν τῶν Ἀργοναυτῶν. Χάρις εἰς αὐτόν, ὅπως εἴδαμεν εἰς προηγούμενον κεφάλαιον, ὁ Ἰάσων καὶ οἱ σύντροφοί του διέφυγαν τὴν γοητείαν τῶν Σειρήνων. Ἄλλος μῦθος, ὄχι ὀλιγώτερον περίφημος, εἶναι ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὴν κάθοδον τοῦ Ὀρφέως εἰς τὸν Ἅδην, διὰ νὰ πάρῃ ἀπὸ ἐκεῖ τὴν σύζυγόν του Εὐρυδίκην.

Ἡ Εὐρυδίκη εἶχεν ἀποθάνει ἀπὸ δῆγμα ὄφεως ὅταν, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὸν Ἀρισταῖον, ἔτρεχεν εἰς τὰ λειβάδια. Μὲ τὰ τραγούδια του ὁ Ὀρφεὺς κατώρθωσε νὰ ἐξευμενίσῃ τὸν Ἅδην καὶ τὴν Περσεφόνην. Οἱ δύο θεοὶ συγκατετέθησαν νὰ πάρῃ ὁ Ὀρφεὺς τὴν σύζυγόν του μαζί του, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ μὴ κοιτάξῃ πίσω προτοῦ ἀνέλθῃ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς. Ὁ Ὀρφεύς, ὅμως, δὲν κατώρθωσε ν' ἀντισταθῇ εἰς τὸν πειρασμόν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐξαφανισθῇ διὰ παντὸς ἡ σκιὰ τῆς Εὐρυδίκης.

Ἀπαρηγόρητος διὰ τὴν ἀπώλειαν, ὁ Ὀρφεὺς ἔγινε, κατὰ τὸν μῦθον, μισογύνης. Ἀλλὰ μὲ αὐτό, ἐπέσυρεν ἐναντίον του τὸ μῖσος τῶν γυναικῶν τῆς Θρᾴκης. Ἔξαλλοι Μαινάδες ἐκομμάτιασαν τὸ σῶμα του εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἕβρου. Αἱ Μοῦσαι συνέλεξαν τὰ σκορπισμένα μέλη του καὶ τὰ ἔθαψαν, ἡ κεφαλή του ὅμως, παρασυρθεῖσα ἀπὸ τὸ ρεῦμα, ἔφθασε μαζὶ μὲ τὴν λύραν του εἰς τὰς

ἀκτὰς τῆς Λέσβου. Οἱ Λέσβιοι ἔθαψαν τὴν κεφαλὴν τοῦ περιφήμου ἀοιδοῦ, ἐνῷ ἡ λύρα του, φροντίδι τῶν Μουσῶν, ἐτοποθετήθη μεταξὺ τῶν ἀστερισμῶν.

Κατ' ἄλλην ἐκδοχήν, τὰ μέλη τοῦ 'Ορφέως ἐτάφησαν εἰς Λείβηθρα, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ 'Ολύμπου. Ἄλλοι πάλιν ἔλεγαν ὅτι ὁ τάφος τοῦ 'Ορφέως εὑρίσκετο εἰς Μακεδονίαν, εἰς τὸ παρὰ τὴν Πύδναν Δῖον.

'Από τῆς ἀρχαιότητος, ὁ θάνατος αὐτὸς τοῦ 'Ορφέως ἀπὸ τὰς Μαινάδας παρελληλίζετο μὲ τὸν ὅμοιον θάνατον—μὲ «κομμάτιασμα»—τοῦ Διονύσου Ζαγρέως ἀπὸ τοὺς Τιτᾶνας κατόπιν ὑποδείξεως τῆς Ἥρας. Οἱ 'Ορφικοί, λοιπόν, «ἅρπαξαν» τὸν μῦθον τοῦ θανάτου τοῦ Διονύσου. 'Ο Διόνυσος Ζαγρεὺς ἔγινε κέντρον μυστηρίων εἰς τὰ ὁποῖα ἀπεδίδετο ὑψηλὴ ἠθικὴ σημασία.

'Ιδρυτὴς τῶν μυστηρίων, ὡς ἐλέγετο, ἦτο ὁ 'Ορφεύς. Ο Διόνυσος Ζαγρεὺς ἔγινε, διὰ τοὺς ὀρφικούς, ἡ ὑπάτη ἀρχὴ παντὸς πράγματος, διότι, καθὼς λέγει ὁ Jules Girard, «συνεδύαζεν εἰς ἑαυτὸν τὴν αἰθερίαν πηγὴν τῆς ζωῆς ποὺ τοῦ εἶχε μεταδώσει ὁ πατέρας του Ζεὺς καὶ τὴν πηγὴν τοῦ κόσμου τοῦ ἐρέβους ποὺ προήρχετο ἀπὸ τὴν μητέρα του Περσεφόνην».

'Ο Ch. Dubois χαρακτηρίζει πολὺ ἐπιτυχῶς αὐτὴν τὴν πλευρὰν τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου Ζαγρέως. «Βασιλεύει ὡς κυρίαρχος εἰς τὸν κάτω κόσμον, ἐνίοτε δὲ θεωρεῖται υἱός τοῦ Ἄδου ἢ ἄλλος Ἄδης. Συμμετέχει ὅμως καὶ εἰς τὸν οὐράνιον θρόνον τοῦ Διός. Εἶναι ὁ πρωτότοκος θεός· πρὸ τοῦ θανάτου του, ὅπως καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασίν του, εἶναι μέτοχος τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας τοῦ πατρός του· εἶναι μονάρχης παγκόσμιος, κύριος ὅλων τῶν ἀθανάτων. Εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου καὶ διασφαλίζει τὴν ὕπαρξίν του.

»'Ο ἀγὼν του κατὰ τῶν Τιτάνων, ὁ θάνατός του, ἡ ἀνάστασίς του, συμβολίζουν τὰς περιπετείας τῆς ζωῆς εἰς τὴν φύσιν, εἰς τὸν φυσικὸν καὶ ἠθικὸν κόσμον. Διότι εἶναι ἐπίσης ἡ ἀρχὴ τοῦ καλοῦ, ἐνῷ οἱ Τιτᾶνες ἐκπροσωποῦν τὴν καταστροφικὴν ἐνέργειαν τοῦ κακοῦ. Δι' αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος, ὡς γεννηθεὶς ἀπὸ τὴν τέφραν τῶν Τιτάνων ποὺ εἶχαν τραφῆ ἀπὸ τὴν τέφραν τοῦ Διονύσου, εἶναι μεῖγμα καλοῦ καὶ κακοῦ. Καὶ ὀφείλει νὰ πληρώσῃ διὰ τὰ ἐγκλήματα τῶν θεοκτόνων προγόνων του, νὰ ἐξαγνισθῇ ἀπὸ τὸ ἁμάρτημα αὐτό, καὶ νὰ ἐλευθερώσῃ τὰ καλὰ στοιχεῖα ποὺ ἔχει μέσα του ἀφιερούμενος εἰς τὸν Διόνυσον. Αὐτὸς ἦτο ὁ σκοπὸς τῆς ὀρφικῆς μυήσεως».

Διὰ τὰς μυήσεις ταύτας, οἱ πιστοὶ ἐπεζήτουν νὰ ἔλθουν εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τὸν θεὸν διὰ διαφόρων τελετουργιῶν, ἀπὸ τὰς ὁποίας κυριωτέρα ἦτο ἡ ὠμοφαγία. Κατ' αὐτήν, ἐκομμάτιαζαν τὰ θύματα ζωντανὰ καὶ ἔτρωγαν τὰς σάρκας των ὠμάς. Εἰς τὴν λα-

τρείαν τοῦ Διονύσου Ζαγρέως τὸ θῦμα ἦτο ταῦρος, ζῷον τοῦ ὁποίου τὴν μορφὴν ἠρέσκετο νὰ λαμβάνῃ ὁ θεὸς κατὰ τὰς μεταμορφώσεις του.

Τρώγοντες τὰς ὠμὰς σάρκας τοῦ ταύρου, οἱ πιστοὶ ἐνόμιζαν ὅτι ἀφωμοίωναν τὸν θεὸν τὸν ἴδιον καὶ ὅτι ἐπεκοινώνουν ἀπολύτως μὲ αὐτόν. Μετὰ τὸν θάνατόν του, ὁ Διόνυσος Ζαγρεὺς τοὺς ἀνεγνώριζε, καὶ χάρις εἰς αὐτὸν ἐπερνοῦσαν εἰς ἄλλα σώματα. Ἡ μετεμψύχωσις ἦτο δόγμα τῶν ὀρφικῶν.

Ἰδοὺ πῶς ἐπεκαλοῦντο τὸν Διόνυσον Ζαγρέα, σύμφωνα μὲ ἓν ἀπόσπασμα τοῦ Εὐριπίδου: «Σὲ σένα, κυρίαρχε δημιουργὲ τῆς τάξεως, προσφέρω αὐτὴν τὴ θυσία κι αὐτὴν τὴ σπονδή, σὲ σένα, Δία ἢ Ἄδη, ἀνάλογα μὲ τὴν ἐπιθυμία σου νὰ σὲ ἀποκαλοῦν. Δέξου αὐτὴν τὴ θυσία ποὺ γίνεται χωρὶς φωτιά, αὐτὰ τὰ κάθε λογὶς φροῦτα ποὺ γεμίζουν τὰ καλάθια μας. Ἐσύ, ἀνάμεσα στοὺς θεοὺς τοῦ οὐρανοῦ, κρατεῖς στὸ χέρι τὸ σκῆπτρο τοῦ Διός, κ' ἐσύ, στὸν κάτω κόσμο, μοιράζεσαι μὲ τὸν Ἄδη τὸ θρόνο του. Φώτισε τὴν ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων ποὺ θέλουν νὰ μάθουν τὶς δοκιμασίες τῆς πρόσκαιρης ζωῆς τους, ἀποκάλυψέ τους ἀπὸ τώρα ποῦθε ἔρχονται, ποιά εἶναι ἡ ρίζα τοῦ κακοῦ, καὶ ποιόν ἀπὸ τοὺς πανευτυχεῖς θεοὺς πρέπει νὰ ἐξευμενίσουν μὲ θυσίες γιὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὰ βάσανα».

Σύμβολα τοῦ Διονύσου

Μέγας ἦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν συμβόλων τοῦ Διονύσου. Καὶ ἐν μέρει μὲν εἶχαν ληφθῆ ἀπὸ τὸν ζωικὸν καὶ φυτικὸν κόσμον, ἐν μέρει δὲ ὠφείλοντο εἰς τὴν γόνιμον φαντασίαν τῶν πιστῶν του.

Ἀπὸ τὰ ἀφιερωμένα εἰς τὸν Διόνυσον ζῷα, ἄλλα χαρακτηρίζουν τὴν ἐν Ἑλλάδι λατρείαν του, καὶ ἄλλα προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐπέκτασιν τῆς λατρείας αὐτῆς εἰς τὴν Ἀσίαν. Πρῶτον ἀπὸ τὴν πρώτην κατηγορίαν πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν τὸν ταῦρον, τὸν ὁποῖον ὁ θεὸς ἐχρησιμοποιοῦσε συνήθως διὰ νὰ ἱππεύῃ ἐπ' αὐτοῦ, καὶ ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ ὁποίου ἐνεφανίζετο ἐνίοτε εἰς τοὺς ἐχθρούς του, διὰ νὰ τοὺς τρομοκρατῇ. Ταύρους, ἐξ ἄλλου, προσέφεραν συνήθως εἰς τὸν θεὸν ὡς θυσίαν. Σημειωτέον, πάντως, ὅτι τὰ συνηθέστερον θυσιαζόμενα εἰς τὸν Διόνυσον ζῷα ἦσαν ἡ αἲξ καὶ ὁ τράγος.

Ἐκτὸς τοῦ ταύρου, ἀφιερωμένα εἰς τὸν θεὸν ἦσαν τὸ ἐρίφιον, ὁ νεβρὸς καὶ ὁ χοῖρος. Ὁ ὄνος ἦτο ἐπίσης ἀφιερωμένος εἰς αὐτόν, ὡμιλήσαμεν δὲ ἤδη διὰ τὸν ρόλον, ποὺ τὸ ζῷον αὐτὸ ἔπαιξε κατὰ τὸν ἀγῶνα τῶν θεῶν ἐναντίον τοῦ Γιγάντων. Σπανιώτερον ἐμφανίζεται ὡς ἀφιερωμένος εἰς τὸν Διόνυσον ὁ ἵππος. Εἰς μερικὰς

παραστάσεις ὁ θεὸς συνοδεύεται ἀπὸ κύνας. Τέλος, ὁ λαγὸς καὶ ἡ μέλισσα ἦσαν ἐπίσης ἀφιερωμένοι εἰς αὐτόν.

Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀσιατικῆς λατρείας τοῦ Διονύσου, ἐνεφανίσθησαν ὡς οἰκεῖα πρὸς αὐτὸν ζῷα ὁ λέων, ὁ πάνθηρ, ἡ τίγρις καὶ ὁ λύγξ. Ὁ θεὸς καὶ οἱ συνοδοί του εἰκονίζονται εἰς πολλὰς παραστάσεις ἱππεύοντες τὰ θηρία αὐτά, ἐξημερωμένα, φυσικά, ἀπὸ τοὺς ἰδίους.

Διόνυσος.
(Μαρμαρίνη κεφαλὴ ἐκ Θάσου)

Τὸ κυριώτερον σύμβολον τοῦ Διονύσου ἀπὸ τὸν φυτικὸν κόσμον ἦτο, ὡς εὐνόητον, ἡ ἄμπελος. Ὁ θεὸς τοῦ οἴνου καὶ οἱ συνοδοί του παρίστανται σχεδὸν πάντοτε στεφανωμένοι μὲ κλάδους ἀμπέλου, εἰς πολλὰς δὲ παραστάσεις ὁ Διόνυσος εἰκονίζεται κρατῶν τὸ ἴδιον συμβολικὸν φυτόν. Ὁ κισσός, ἐξ ἄλλου, κατεῖχε σπουδαίαν θέσιν εἰς τὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ· ἀνεφέραμεν ἤδη τὸν μῦθον, κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ κλάδοι τοῦ φυτοῦ αὐτοῦ περιετυλίχθησαν αὐτομάτως γύρω ἀπὸ τοὺς κίονας τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Κάδμου, πρᾶγμα ποὺ κατέστησε δυνατὴν τὴν σωτηρίαν τοῦ υἱοῦ τῆς Σεμέλης μετὰ τὴν ἐν μέσῳ βροντῶν καὶ ἀστραπῶν ἐμφάνισιν τοῦ Διός.

Ἐνίοτε εἶναι ἀφιερωμένα εἰς τὸν Διόνυσον καὶ ἡ δρῦς, ἡ μυρσίνη καὶ τὸ πεῦκον καθὼς καὶ ὀπωροφόρα δένδρα, ὅπως ἡ μηλιά, ἡ καρυδιά, ἡ ροδιά, ἰδίως δὲ ἡ συκιά, τὸ ξύλον τῆς ὁποίας ἐχρησιμοποιεῖτο κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους πρὸς κατασκευὴν ἀγαλμάτων τοῦ θεοῦ καὶ φαλλῶν, τοὺς ὁποίους ἐκρατοῦσαν εἰς μερικὰς ἑορτάς. Ἀπὸ τὰ ἄνθη, τὴν πρώτην θέσιν ὡς σύμβολον τοῦ Διονύσου εἶχε τὸ ρόδον· ἐνίοτε ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ ὁ ἀσφοδελός.

Ἀρχαιότατον σύμβολον τοῦ υἱοῦ τῆς Σεμέλης ἦτο τὸ κουφόξυλον ἢ νάρθηξ, τοῦ ὁποίου ὁ μίσχος ἔδωσε τὴν ἰδέαν τοῦ θύρσου, τοῦ σπουδαιοτέρου ἐμβλήματος τοῦ θεοῦ. Ὁ θύρσος ἦτο, διὰ τὸν Διόνυσον, ὅ,τι τὸ κηρύκειον διὰ τὸν Ἑρμῆν, ὑπέστη δέ, ὡς ἐκεῖνο, πολλοὺς μετασχηματισμούς. Ἀρχικῶς εἶχε τὴν μορφὴν δενδρυλλίου, ἀπὸ τὸ ὁποῖον δὲν εἶχαν ἀποκοπῆ οἱ κλάδοι του. Ἀργότερα, ἀντὶ κλάδων, ὁ θύρσος εἶχεν εἰς τὴν κορυφὴν κῶνον πεύκης, ἰδίως δὲ φύλλα κισσοῦ καὶ ἀμπέλου. Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, ὅσοι καλλιτέχναι παρίσταναν τὸν Διόνυσον κρατοῦντα τὸν θύρσον—ὁ ὁποῖος τοῦ ἐχρησίμευεν ὡς σκῆπτρον—ἔδιδαν περισσότερον διακοσμητικὸν χαρακτῆρα εἰς τὸ ἔμβλημα αὐτό. Εἰς τὰ ἔργα των, δίπλα εἰς τὸν κῶνον τῆς πεύκης βλέπομεν μπουμπούκια λωτοῦ καὶ γύρω ἀπὸ τὸ κυρίως σῶμα φύλλα ἀμπέλου ἢ κισσοῦ, ἀκόμη δὲ καὶ ταινίας.

Ὁ θύρσος, ἐξ ἄλλου, ἐχρησίμευε συγχρόνως ὡς ὅπλον καὶ ὡς μαγικὴ ράβδος. Ἡ τελευταία ἰδιότης ὀφείλεται κυρίως εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ὀρφισμοῦ, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Διόνυσος ἐκτυποῦσε τοὺς πιστούς του μὲ τὸν θύρσον, διὰ νὰ προκαλέσῃ εἰς τὴν ψυχήν των τὸν ἐνθουσιασμόν, ποὺ ἤγγιζε τὰ ὅρια τῆς τρέλλας. Ὡς ὅπλον ὁ Διόνυσος ἔφερεν ἀκόμη, ἀλλ' οὐχὶ πάντοτε, τὸν πέλεκυν στολισμένον μὲ σταφυλάς.

Οἱ πυρσοί, ποὺ ἔπαιζαν μεγάλον ρόλον κατὰ τὰ νυκτερινὰ ὄργια, ἐκρατοῦντο συνήθως ἀπὸ τὰ πρόσωπα τῆς συνοδείας τοῦ Διονύσου, σπανίως ὅμως ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν θεόν.

Ὑπὸ τὴν ἰδιότητά του ὡς θεοῦ τοῦ οἴνου ὁ Διόνυσος εἰκονίζεται συνήθως κρατῶν ἓν ἀπὸ τὰ πολλὰ δοχεῖα, ποὺ ἐχρησιμοποιοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι διὰ νὰ πίνουν: κάνθαρον, ρυτὸν (δοχεῖον μὲ σχῆμα κέρατος), ἢ σκύφον. Ὁ ἀμφορεὺς καὶ ὁ ἀσκὸς ἀπὸ δέρμα αἰγὸς ἐμφανίζονται ἐπίσης εἰς τὰς παραστάσεις τοῦ Διονύσου.

Τὰ μουσικὰ ὄργανα ἔπαιζαν μεγάλον ρόλον εἰς τὰς βακχικὰς ἑορτάς: αὐλοὶ καὶ σύριγγες, κύμβαλα, τύμπανα κλπ. Τὸ ἴδιον ἰσχύει καὶ διὰ τὰ προσωπεῖα—κωμικά, τραγικὰ καὶ σατιρικὰ—τῶν ὁποίων ἡ ἀρχαιότης μᾶς ἐκληροδότησε μερικὰς ἐνδιαφερούσας παραστάσεις.

Ὁ Διόνυσος εἰκονίζετο συνήθως φορῶν νεβρίδα ἀπὸ δέρμα αἰγός, τράγου, ἐλάφου, μεταγενεστέρως δὲ πάνθηρος.

Ὁ Διόνυσος εἰς τὴν Τέχνην

Αἱ παραστάσεις τοῦ Διονύσου ὑπέστησαν, μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, ὄχι ὀλιγωτέρους μετασχηματισμοὺς ἀπὸ τὴν ἰδέαν ποὺ ἀντεπροσώπευεν ὁ θεὸς καὶ τὴν λατρείαν, ποὺ τοῦ προσεφέρετο.

Τὰ διασωθέντα μνημεῖα συμφωνοῦν μὲ μερικὰς ἐπωνυμίας του ἀναφερομένας ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ὡς «ἔνδενδρος», «δενδρίτης», «στῦλος», «περικιόνιος», «κισσὸς» καὶ «φυτάλμιος», καὶ στηρίζουν τὴν ὑπόθεσιν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Διόνυσος, προτοῦ γίνῃ κυρίως θεὸς τοῦ οἴνου, ἦτο θεότης τῆς βλαστήσεως γενικῶς.

Ἐξ ἄλλου, εἶναι ὀρθὴ ἡ παρατήρησις, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποίαν ὁ θεός, εἰς τὴν ἑλληνικὴν τέχνην, εἰκονίζεται κατὰ δύο τρόπους: εἰς τοὺς πρώτους μὲν χρόνους ὑπὸ τὴν μορφὴν ἀνδρὸς γενειοφόρου, μεταγενεστέρως δὲ ὡς ἔφηβος εἰς ὅλην τὴν λάμψιν τῆς νεότητός του.

Μακραὶ συζητήσεις διεξήχθησαν πρὸς ἐξακρίβωσιν τοῦ χρόνου, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ δεύτερος τύπος ἀντικατέστησε τὸν πρῶτον. Ἔπειτα ἀπὸ ἀναδρομὴν μέχρι τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Πραξιτέλους, διετυπώθη ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἡ ἀνανέωσις τοῦ θεοῦ ἦτο ἔργον τοῦ Καλάμιδος. Τὸ μόνον, ὅμως, ποὺ ἠμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν μετὰ βεβαιότητος, εἶναι ὅτι ἡ νέα ἀντίληψις ἀπέβη κυρίαρχος κατὰ τὸν 4ον π. Χ. αἰῶνα, χωρίς, ἄλλως τε, νὰ ἐξαφανίσῃ ἐντελῶς τὴν πρώτην.

Τὰ ἀρχαιότερα εἴδωλα τοῦ Διονύσου ἦσαν τεμάχια ξύλου, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον χονδροειδῶς πελεκημένα. Τοιοῦτον ἦτο τὸ σύμβολον τοῦ θεοῦ, τὸ ὁποῖον ἐφυλάσσετο εἰς τὸ Καδμεῖον, εἰς τὰς Θήβας, καὶ διὰ τὸ ὁποῖον ἐλέγετο ὅτι εἶχε πέσει ἐξ οὐρανοῦ. Τοὺς κορμοὺς αὐτοὺς τῶν δένδρων τοὺς ἐστόλιζαν κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἑορτῶν μὲ κλήματα καὶ κισσὸν καὶ τοὺς ἐκάλυπταν μὲ ἐνδύματα, σημαντικὴ δὲ πρόοδος ἐπετελέσθη, ὅταν προσέθεσαν εἰς αὐτοὺς κεφαλὴν καὶ προσωπίδα.

Ἐξ ἄλλου ὑπάρχουν καὶ «Ἑρμαῖ» τοῦ Διονύσου· πολλοί, ὅμως, ἐπίστευσαν ἄνευ λόγου ὅτι μνημεῖα τοῦ εἴδους αὐτοῦ, ἀφιερωμένα εἰς ἄλλους θεούς, παρίσταναν τὸν υἱὸν τοῦ Διὸς καὶ τῆς Σεμέλης. Μόνον ὅταν εὑρισκώμεθα πρὸ τῶν διακριτικῶν γνωρισμάτων τοῦ θεοῦ, ἰδίως τοῦ ἐκ κισσοῦ στεφάνου, δυνάμεθα νὰ ἀποφανθῶμεν μετὰ βεβαιότητος ὅτι πρόκειται περὶ αὐτοῦ.

Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν θὰ ἀνῆκεν ἀναμφιβόλως ὁ Ἀκρατοφόρος Διόνυσος τῆς Φιγαλείας, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Παυσανίας λέγει ὅτι δὲν ἠμπόρεσε νὰ ἴδῃ τὸ κάτω μέρος τοῦ σώματός του, σκεπασμένον καθὼς ἦτο ἀπὸ φύλλα κισσοῦ καὶ δάφνης.

Ἀνεφέραμεν ἤδη προηγουμένως τὸν μῦθον τοῦ Αἰσυμνήτου Διονύσου τῶν Πατρῶν, ἔργου τοῦ Ἡφαίστου. Τὸ ἄγαλμα αὐτὸ τὸ ἔφερεν εἰς τοὺς Πατρέας ὁ Εὐρύπυλος, ὁ ὁποῖος τὸ εἶχε πάρει ὡς λάφυρον μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας. Ὅσον ἀφορᾷ τὰς Ἀθήνας, οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς λέγουν ὅτι ὑπῆρχαν εἰς τὴν πόλιν τῆς Παλλάδος πολλὰ καὶ πολὺ ἀρχαῖα σύμβολα τοῦ Διονύσου. Ἐν

ἀπὸ τὰ περισσότερον τιμώμενα ἦτο ἡ εἰκὼν τοῦ Διονύσου Ἐλευθερέως, καθὼς καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Διονύσου Μορίχου, τὴν ὁποίαν κατὰ τὸν τρυγητὸν ἤλειφαν μὲ μοῦστον καὶ νωπὰ σύκα.

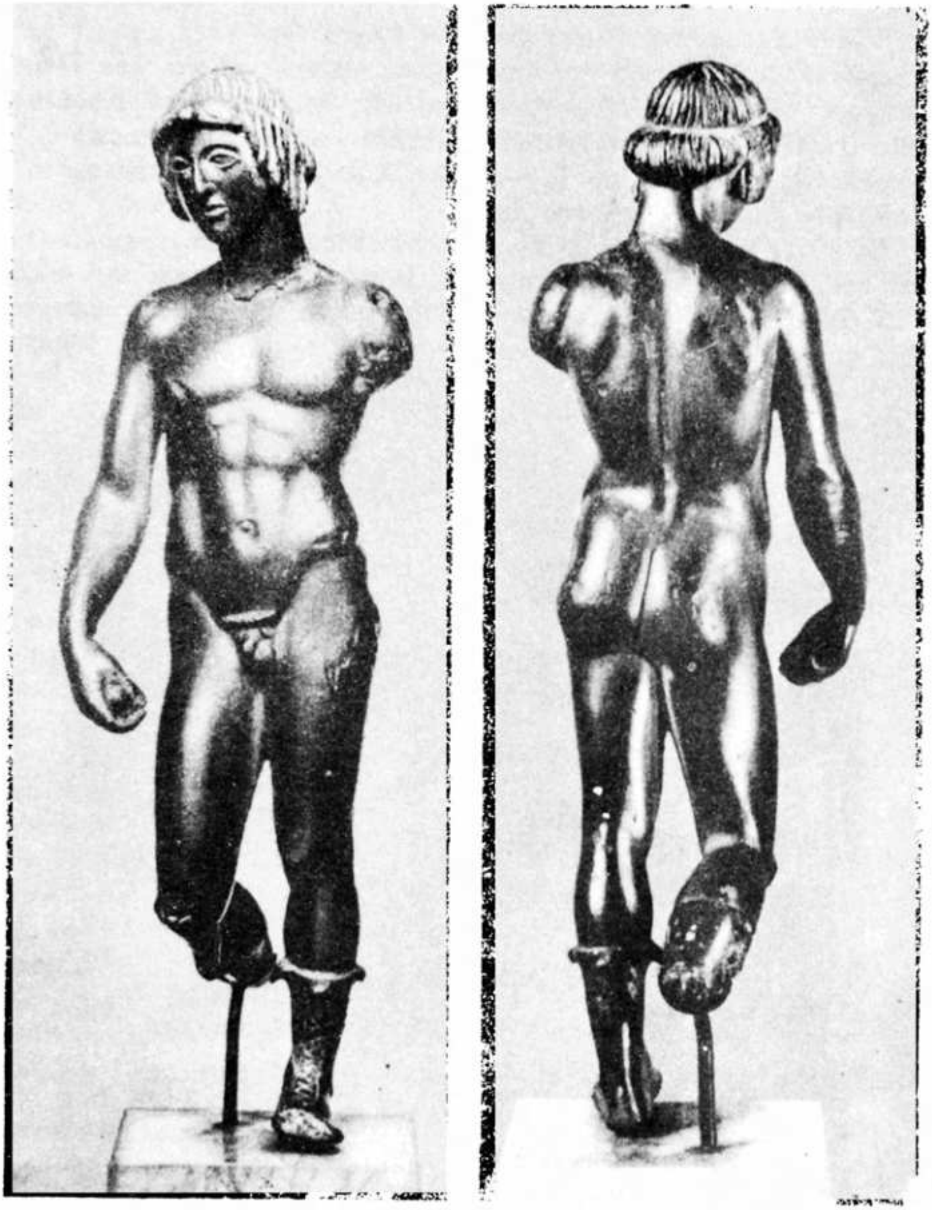
Οἱ Κορίνθιοι εἶχαν εἰς τὸν ναόν των δύο ξύλινα ἀγάλματα, τὸ ἓν τοῦ Διονύσου Λυσίου καὶ τὸ ἄλλο τοῦ Διονύσου Βακχείου, καὶ τὰ δύο, κατὰ τὸν μῦθον, καμωμένα ἀπὸ τὸ πεῦκον, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχε κρυβῆ ὁ Πενθεύς, διὰ νὰ παρακολουθήσῃ τὰ ὄργια τῶν Θηβαίων γυναικῶν εἰς τὸν Κιθαιρῶνα.

Εἰς τὸ Ἄργος εἶχαν ἓν ξόανον τοῦ Διονύσου προερχόμενον ἀπὸ τὴν Τροίαν, ὅπως καὶ τὸ ξόανον τῶν Πατρῶν. Εἰς τὰς Βρασιὰς τῆς Κυνουρίας, ὅπου ἐπίστευαν εἰδικὸν περὶ τῆς Σεμέλης μῦθον, διὰ τὸν ὁποῖον ἔγινε προηγουμένως λόγος, ὑπῆρχεν εἰκὼν τοῦ Διονύσου, εἰς τὴν ὁποίαν μόνον αἱ γυναῖκες εἶχαν δικαίωμα νὰ προσφέρουν λατρείαν. Τέλος, κατὰ τὸν Παυσανίαν, ὁ Διόνυσος Σαώτης, εἰς τὴν Λέρνην, παρίστατο καθήμενος.

Παραστάσεις τοῦ ἀρχαϊκοῦ Διονύσου ὑπάρχουν ἐπὶ πολλῶν μελανομόρφων ἀγγείων. Εἰς αὐτάς, ὁ θεὸς παρίσταται γενικῶς φορῶν μακρὸν χιτῶνα μὲ μακρὰ ἢ κοντὰ μανίκια. Ὅταν παρίσταται ἐπὶ ἡμιόνου ἢ ταύρου, φορεῖ ἔνδυμα προσηρμοσμένον, χιτῶνα βραχὺν ἢ χλαμύδα. Εἰς τὰ ἀρχαϊκὰ ἀγγεῖα ὁ Διόνυσος εἰκονίζεται ἐξαπλωμένος, ὑπὸ τὴν σκιὰν κλάδων κισσοῦ, μὲ κόμην καὶ γενειάδα πολὺ μεγάλας, καὶ συντροφευμένος ἀπὸ οἰνοχόον ἢ γυναῖκα.

Τὸ κυριώτερον ἔμβλημα τοῦ Διονύσου εἰς τὰς παραστάσεις αὐτὰς εἶναι ὁ στέφανος ἀπὸ κισσόν· εἰς τὸ ἕνα χέρι ὁ θεὸς κρατεῖ κύπελλον ἢ κάνθαρον, εἰς τὸ ἄλλο τεμάχιον κλήματος. Δὲν φορεῖ ἀκόμη τὴν νεβρίδα, ἐνίοτε ὅμως δέρμα πάνθηρος. Τὰ συχνότερον εἰκονιζόμενα μαζὶ μὲ τὸν θεὸν ζῷα εἶναι ὁ ταῦρος καὶ ὁ ἡμίονος, καθὼς καὶ ὁ πάνθηρ. Ὁ Διόνυσος γενικῶς παρίσταται ὄρθιος, ὑπάρχουν ὅμως καὶ παραστάσεις τοῦ θεοῦ καθημένου—εἴτε μεταξὺ ἄλλων θεῶν εἴτε μεταξὺ δύο γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι χορεύουν ἢ εἶναι ἐξαπλωμέναι. Αἱ μυθολογικαὶ σκηναί, τὰς ὁποίας συχνότερον συναντῶμεν εἰς τὰ ἀρχαϊκὰ ἀγγεῖα, εἶναι ἡ μάχη κατὰ τῶν Γιγάντων, ἡ ἐπιστροφὴ τοῦ Ἡφαίστου κλπ.

Εἰς τὰ ἀρχαιότερα ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα, αἱ παραστάσεις τοῦ Διονύσου δὲν διαφέρουν οὐσιωδῶς ἀπὸ ἐκείνας ποὺ συναντῶμεν εἰς τὰ μελανόμορφα. Δέρμα πάνθηρος φέρει πάντοτε ὁ θεὸς ἐπάνω ἀπὸ τὰ ἐνδύματά του. Εἰς αὐτά, ὅμως, ἐμφανίζεται ὁ θύρσος, μὲ φούνταν ἀπὸ κισσὸν εἰς τὸ ἐπάνω ἄκρον. Ὁ θεὸς εἰκονίζεται γενικῶς στεφανωμένος μὲ κισσὸν καὶ κρατῶν κάνθαρον, κατὰ δὲ τὸ πλεῖστον ὄρθιος. Αἱ μυθολογικαὶ σκηναί, εἰς τὰς ὁποίας παίζει κάποιον ρόλον, εἶναι αἱ ἴδιαι μὲ τῶν μελανομόρφων ἀγγείων.

Χαλκοῦν ἀγαλμάτιον Διονύσου.
(Μουσεῖον Λούβρου)

Εἰς ἀργυροῦν νόμισμα τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, τοῦ ὁποίου εἶναι δύσκολον νὰ καθορίσωμεν μὲ ἀκρίβειαν τὴν προέλευσιν, ὁ Διόνυσος ἐμφανίζεται ἀπολύτως γυμνός. Εἰς τὰ νομίσματα τῆς Νάξου εἰκονίζεται μόνον ἡ κεφαλή του· ὁ θεὸς φέρει στέφανον ἀπὸ κισσὸν καὶ χαμογελᾷ.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν γλυπτικήν, δὲν ἔχομεν διὰ τὰς ἀρχαιοτέρας παραστάσεις τοῦ θεοῦ παρὰ μαρτυρίας γραπτάς. Κατὰ τὸν Παυσανίαν, ὁ Διόνυσος εἰκονίζεται ἐπὶ τῆς λάρνακος τοῦ Κυψέλου ἐξαπλωμένος, κρατῶν χρυσοῦν κύπελλον καὶ φέρων μακρὺν χιτῶνα. Εἰς τὸ βάθρον τοῦ θρόνου τῶν Ἀμυκλῶν ὑπῆρχαν παραστάσεις τοῦ Διονύσου καὶ τῆς Σεμέλης.

Ἀγάλματα, τὰ ὁποῖα εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ ἐξακριβωθῇ τί παριστάνουν, ἐθεωρήθησαν πολλάκις ὡς ἀγάλματα τοῦ υἱοῦ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Σεμέλης. Οἱ ἐπιστήμονες διεξήγαγαν μακρὰς συζητήσεις περὶ τοῦ ἂν τὸ κολοσσιαῖον ἄγαλμα τῆς villa Albani παριστᾷ τὸν θεὸν ἢ κάποιον ἱερέα του. Ἡ αὐτὴ ἀβεβαιότης ἐπικρατεῖ καὶ σχετικῶς μὲ ἓν ἄγαλμα τοῦ ἀνακτόρου Doria. Ἐξ ἄλλου, οὐδὲν γνωρίζομεν ὅσον ἀφορᾷ ἓν ἄγαλμα τοῦ Διονύσου, ἔργον τοῦ Μύρωνος, τὸ ὁποῖον, ὡς φαίνεται, ἦτο πραγματικὸν ἀριστούργημα.

Κατὰ τὴν κλασσικὴν ἐποχήν, πολλοὶ καλλιτέχναι μεγάλης φήμης ἐπεδόθησαν εἰς τὴν παράστασιν τοῦ Διονύσου. Δὲν γνωρίζομεν ἂν ὁ Φειδίας καὶ ὁ Πολύκλειτος ἔκαμαν ἀγάλματα τοῦ θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἦτο τότε πολὺ δημοφιλὴς εἰς τὰς Ἀθήνας, εἴμεθα ὅμως καλύτερον πληροφορημένοι ὅσον ἀφορᾷ τὸν Διόνυσον τοῦ Ἀλκαμένους, ὁ ὁποῖος εὑρίσκετο εἰς τὸ παρὰ τὸ θέατρον διονυσιακὸν ἱερόν.

Τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ εὑρέθησαν ἀπεικονίσεις ἐπὶ νομισμάτων. Ὁ θεὸς εἰκονίζεται καθήμενος ἐπὶ θρόνου μὲ ὑψηλὸν ἐρεισίνωτον· εἰς τὸ δεξιὸ χέρι ἐκρατοῦσε θύρσον, εἰς τὸ ἀριστερὸν κάνθαρον. Ἀντὶ παντὸς ἄλλου ἐνδύματος, ἐφοροῦσεν ἐλαφρὸν ἐπενδύτην. Τὸ ἄγαλμα αὐτὸ ἦτο χρυσελεφάντινον, ὅπως καὶ ἐκεῖνο ποὺ εὑρίσκετο εἰς τὸν ναὸν τῆς Σικυῶνος. Ἐξ ἄλλου, ὁ Διόνυσος εἰκονίζετο εἰς μερικὰ νομίσματα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Τέλος, μεταξὺ τῶν ἀρχαιοτέρων ζωγράφων, ποὺ ἠσχολήθησαν μὲ τὴν παράστασιν τοῦ θεοῦ, ἀναφέρουν κυρίως τὸν διάσημον Παρράσιον, ὁ ὁποῖος, καθὼς φαίνεται, εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς πρώτους ποὺ παρουσίασαν τὸν θεὸν μὲ νεανικὴν μορφήν.

Ὁ μετασχηματισμὸς αὐτὸς δὲν εἶχεν ἀκόμη εἰσαχθῇ εἰς τὰς ἀγγειογραφίας τῆς ἰδίας ἐποχῆς. Αἱ σκηναὶ ποὺ ἐπροτιμοῦσαν οἱ καλλιτέχναι εἶναι πάντοτε ἡ ἐπέμβασις τοῦ Διονύσου εἰς τὴν Γιγαντομαχίαν καὶ ἡ ἐπιστροφὴ τοῦ Ἡφαίστου. Ὁ θεὸς εἰκονίζεται ἐνίοτε καθ' ἣν στιγμήν, ἑτοιμαζόμενος διὰ τὴν μάχην, φορεῖ θώρακα ἐπάνω ἀπὸ τὸν μακρὸν χιτῶνα του, ἐνῷ αἱ Βάκχαι κρατοῦν τὰ ὅπλα, μὲ τὰ ὁποῖα θὰ ἀγωνισθῇ. Ὁ θύρσος εἶναι καὶ ἐν προκειμένῳ τὸ κυριώτερον ἔμβλημα, τὸ δέρμα ὅμως τοῦ πάνθηρος ἔχει ἀντικατασταθῇ ἀπὸ νεβρίδα.

Τὸ μέτωπον τοῦ θεοῦ εἶναι συνήθως στεφανωμένον μὲ πλατειὰν ταινίαν, προοριζομένην πιθανῶς νὰ συγκρατῇ τὴν κόμην του. Κάτω ἀπὸ τὸ μακρὸν φόρεμα, ὁ θεὸς φορεῖ ἄλλον χιτῶνα, βραχύν, τὸν χιτωνίσκον, χωρὶς μανίκια, μὲ ζώνην καὶ πλούσια κεντήματα. Ὑποθέτουν ὅτι ὁ χιτωνίσκος αὐτὸς ἐνεφανίσθη ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ θεάτρου.

Ἔχομεν δύο παραστάσεις τοῦ Φρυγίου Σαβαζίου, ὑπὸ μορφὴν ἀναγλύφων. Δὲν παρέχουν, ὅμως, κανὲν σημεῖον ἐνδιαφερούσης συγκρίσεως μὲ τὸν ἑλληνικὸν Διόνυσον. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὰ

Ὁ Διόνυσος κρατῶν κέρας (ρυτὸν) χαιρετίζει τὴν Ἀριάδνην, τὴν ὁποίαν τοῦ προσκομίζει Σάτυρος. Ὄπισθεν τοῦ Διονύσου Ἑρμῆς, Ποσειδῶν καὶ ἕτερος Σάτυρος. (Μελανόμορφος ἀγγειογραφία)

θρᾳκικῆς προελεύσεως ἀνάγλυφα· αἱ παραστάσεις αὐταὶ δὲν ἤσκησαν ἀξιόλογον ἐπίδρασιν εἰς τὰς τάσεις τῆς ἑλληνικῆς τέχνης.

Ἡ ὁλονὲν μεγαλυτέρα ἐπέκτασις τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν παραστάσεων τοῦ θεοῦ. Ὅλοι οἱ μεγάλοι καλλιτέχναι τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἀναπαράστασιν τῆς μορφῆς τοῦ Διονύσου. Ἀπὸ τοὺς γλύπτας, ὁ Εὐφράνωρ, ὁ Σκόπας, ὁ Πραξιτέλης, ὁ Βρύαξις καὶ ὁ Λύσιππος. Ἀπὸ τοὺς ζωγράφους, ὁ Ἀριστείδης καὶ ὁ Νικίας. Δυστυχῶς, τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἔργα αὐτὰ ἐχά-

θησαν, οἱ δὲ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς δὲν κατέγραψαν, γενικῶς, πολλὰς πληροφορίας δι' αὐτά.

Ὁ γενειοφόρος τύπος τοῦ θεοῦ ἐξαφανίζεται, κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν, σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου, ἀντικαθιστάμενος ἀπὸ ἕνα Διόνυσον ἀγένειον καὶ νεανικόν.

Ἠμποροῦμεν νὰ παρακολουθήσωμεν, διὰ μέσου τῶν καλλιτεχνικῶν παραστάσεων, τοὺς διαφόρους σταθμοὺς τῆς ἱστορίας τοῦ Διονύσου, ἀπὸ τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας γεννήσεώς του. Μία ἀπὸ τὰς σκηνὰς ποὺ ἐπροτιμοῦσαν οἱ ἀγγειογράφοι, εἶναι ἐκείνη, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἑρμῆς παραλαμβάνει τὸν μικρὸν εἰσέτι Διόνυσον· ἡ σκηνὴ αὐτὴ ἦτο ἀπεικονισμένη καὶ εἰς τὸν θρόνον τῶν Ἀμυκλῶν.

Εἰς τὴν σελίδα 229 ἐδώσαμεν εἰκόνα τοῦ θαυμασίου ἀγάλματος τοῦ Πραξιτέλους, τὸ ὁποῖον, κατὰ καλὴν τύχην, διεσώθη μέχρις ἡμῶν. Ο Ἑρμῆς κρατεῖ εἰς τὸ ἀριστερὸ χέρι τὸν μικρὸν Διόνυσον. Εἰς τὸ δεξιὸ ἐκρατοῦσε πιθανῶς σταφυλήν. Ἄλλο ἀριστούργημα εἶναι ὁ γενειοφόρος Σειληνός, ὁ ὁποῖος ἐκρατοῦσεν εἰς τὰ χέρια του τὸν υἱὸν τοῦ Διὸς καὶ τῆς Σεμέλης καὶ τοῦ ὁποίου πολὺ καλὸν ἀντίγραφον ὑπάρχει εἰς τὸ Λοῦβρον. Ὑπάρχουν ἀκόμη καὶ ἄλλαι παραστάσεις τοῦ Διονύσου εἰς μικρὰν ἡλικίαν: ἐπὶ τῶν ὤμων ἢ εἰς τὴν ἀγκάλην τοῦ Παπποσειληνοῦ, ἐπὶ ἵππου, τράγου, πάνθηρος κλπ.

Τὸ ἀρχαιότερον ἄγαλμα τοῦ Διονύσου, ὡς νέου, διὰ τὸ ὁποῖον ἔχομεν πληροφορίας, εὑρίσκετο εἰς τὸν ναὸν τῆς Τανάγρας καὶ ἦτο ἔργον τοῦ Καλάμιδος. Ὑποτίθεται ὅτι μερικαὶ εἰκόνες τοῦ Διονύσου ἐπὶ νομισμάτων εἶναι ἀναπαραστάσεις τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ. Ὁ θεός, φορῶν πιθανῶς βραχὺν χιτῶνα καὶ ὑψηλὰ ὑποδήματα, ἐκρατοῦσεν εἰς τὸ ἀριστερὸ χέρι θύρσον καὶ εἰς τὸ δεξιὸ κάνθαρον. Μερικοὶ συγγραφεῖς, ἐξ ἄλλου, ἰσχυρίζονται ὅτι ἀνεγνώρισαν τὸν Διόνυσον εἰς τὰ γλυπτὰ τοῦ Παρθενῶνος, τοῦ Θησείου καὶ τοῦ ναοῦ τῆς Νίκης, οἱ ἰσχυρισμοί των ὅμως εἶναι πολὺ συζητήσιμοι.

Ὁ Καλλίστρατος περιγράφει ἓν ἄγαλμα τοῦ Διονύσου, νέου, φέροντος νεβρίδα, ἔργον τοῦ Πραξιτέλους. Ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ καλλιτέχνου, ἡ συνήθεια ἐγενικεύθη, καὶ ὁ θεὸς εἰκονίζετο φέρων, ἀντὶ παντὸς ἄλλου ἐνδύματος, δέρμα νεβροῦ.

Ὁ Σκόπας εἶχε κάμει ἓν ἄγαλμα τοῦ Διονύσου διὰ τὴν πόλιν Κνίδον, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπῆρχε καὶ ἄλλο, ἔργον τοῦ Βρυάξιδος. Μερικοὶ νομίζουν ὅτι ἀναγνωρίζουν τὴν τεχνοτροπίαν τοῦ Σκόπα εἰς τὴν περίφημον κεφαλὴν τοῦ Διονύσου τοῦ Λέϋντεν, τὴν ὁποίαν ἔστειλεν εἰς τὸ Ἄμστερνταμ, ἀπὸ τὴν Σμύρνην, κάποιος Ὁλλανδός.

Ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου εἶναι πολὺ ζωηρά, ἐνῷ ἡ ἔκφρασις τῆς κεφαλῆς τοῦ θεοῦ, ποὺ εὑρέθη εἰς τὰς θέρμας τοῦ Καρακάλλα, εἶναι περισσότερον σύννους.

Ὁ τύπος τοῦ Διονύσου ὡς νέου, διαδίδεται καὶ κυριαρχεῖ ὁλονὲν περισσότερον. Οἱ σχετικοὶ πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Διὸς καὶ τῆς Σεμέλης μῦθοι, τοὺς ὁποίους ἔκαμε δημοφιλεῖς ἡ ποίησις, συνέβαλαν πολὺ εἰς αὐτό. Ὁ γενειοφόρος Διόνυσος δὲν ἐμφανίζεται πλέον παρὰ εἰς μερικὰς σκηνάς, ὅπως ἡ Γιγαντομαχία καὶ ἡ ἐπαναφορὰ τοῦ Ἡφαίστου εἰς τὸν Ὄλυμπον.

Εἰς τὸν προαναφερθέντα ὁμηρικὸν ὕμνον πρὸς τὸν Διόνυσον, εἰς τὸν ὁποῖον περιλαμβάνεται ἡ περιπέτεια τοῦ θεοῦ μὲ τοὺς Τυρ-

Βακχικὴ πομπὴ μὲ μίαν Μαινάδα ἐπὶ κεφαλῆς.
('Αρχαῖον ἀνάγλυφον, Μουσεῖον Νεαπόλεως)

ρηνοὺς πειρατάς, ὁ ποιητὴς παρουσιάζει τὸν θεὸν τοῦ οἴνου ὅμοιον πρὸς ἔφηβον, εἰς τὸ ἄνθος τῆς νεότητός του, μὲ μακρὰν κόμην καταπίπτουσαν εἰς τοὺς εὐρεῖς ὤμους του, τοὺς ὁποίους ἐσκέπαζε πορφυροῦς ἐπενδύτης. Φαίνεται ὅτι οἱ στίχοι αὐτοὶ ἐνέπνευσαν τὴν παράστασιν τοῦ θεοῦ εἰς τὸ διάζωμα τοῦ μνημείου τοῦ Λυσικράτους (τὸ ὁποῖον ἀνηγέρθη τὸ 334 π. Χ.), μὲ τὴν διαφοράν, πάντως, ὅτι ὁ ἐπενδύτης εἶχε γλιστρήσει ἀπὸ τοὺς ὤμους του καὶ ὁ θεὸς εἰκονίζεται ἐντελῶς γυμνός. Γενικῶς ὅμως ὁ Διόνυσος παρίστατο ἐνδεδυμένος, ἐνίοτε δὲ φορῶν δύο ἐνδύματα, ὅπως εἰς τὸ μνημεῖον τοῦ Θρασύλλου.

Διὰ τὸν χαλκοῦν Διόνυσον τοῦ Λυσίππου δὲν γνωρίζομεν σχεδὸν τίποτε, καὶ μόνον ὑποθέσεις ἠμποροῦμεν νὰ ἐκφέρωμεν δι'

αὐτόν. Εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἰδίου καλλιτέχνου ἀποδίδονται ὡρισμέναι κεφαλαὶ τοῦ Διονύσου νέου, αἱ ὁποῖαι τὸν παρουσιάζουν κερασφόρον, μὲ μικρὰ κέρατα ταύρου. Πρέπει ἐπίσης νὰ ἀναφέρωμεν τὰς παραστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας ὁ θεὸς εἰκονίζεται μὲ βραχὺν χιτῶνα, ὑψηλὰ ὑποδήματα, νεβρίδα ἢ δέρμα πάνθηρος.

Ἡ τάσις νὰ εἰκονίζεται ὁ Διόνυσος γυμνὸς φαίνεται ὅτι δὲν ἐκυριάρχησεν εἰς τὰς ἀγγειογραφίας τὴν ἰδίαν ἐποχήν, ποὺ ἐπεβλήθη εἰς τὴν ἀγαλματοποιίαν. Εἰς αὐτάς, ὁ θεὸς παρίσταται συνήθως φορῶν ἐπενδύτην ἢ χλαμύδα. Ἐξ ἄλλου, τόσον οἱ γλύπται ὅσον καὶ οἱ ζωγράφοι ἔκλιναν, ὁλονὲν περισσότερον ἐν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου, νὰ παρουσιάζουν ἕνα Διόνυσον, εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ὁποίου ἦτο ἀποτυπωμένον, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ottfried Müller, «ἓν μοναδικὸν μεῖγμα εὐτυχοῦς μέθης καὶ ἀορίστου μελαγχολίας». Σημειωτέον ὅτι ὁ θεὸς δὲν εἶχεν εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς παραστάσεις τὴν θηλυπρεπῆ ἔκφρασιν, ποὺ τοῦ ἀποδίδουν μερικοὶ συγγραφεῖς.

Ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα ἀγάλματα τοῦ Διονύσου γυμνοῦ, ποὺ διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν, πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν δύο χάλκινα τῆς Βιέννης, τὸν κορμὸν Farnese καὶ τοὺς κορμοὺς τοῦ Βατικανοῦ, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ ἕνας ἔχει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ γυναικείου σώματος. Ἐκδηλοῦται δὲ καὶ ἡ τάσις ἐκθηλυσμοῦ τοῦ θεοῦ τοῦ οἴνου, κυρίως εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, ἀξιόλογος εἶναι ἡ προτομὴ τοῦ Διονύσου, ἡ εὑρισκομένη εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Καπιτωλίου. Ἐκεῖνο ποὺ δίδει εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτὴν ἔκφρασιν γυναικείαν—ἡ ὁποία ἄλλως τε προκύπτει καὶ ἀπὸ τὸ σχῆμα τοῦ προσώπου—εἶναι ἰδίως ἡ κόμη. Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ὑπάγεται ὁ Διόνυσος τῆς villa Tiburtina.

Ὡμιλήσαμεν ἤδη διὰ τοὺς κυριωτέρους μύθους, τοὺς σχετικοὺς μὲ τὸν Διόνυσον, ποὺ ἔδωσαν ὑλικὸν εἰς τὰς παραστάσεις τοῦ θεοῦ. Ἀφοροῦν δὲ αὐτοὶ τὴν γέννησιν τοῦ θεοῦ, τὴν ἐπαναφορὰν τοῦ Ἡφαίστου εἰς τὸν Ὄλυμπον, τὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν Γιγαντομαχίαν, τὰς περιπετείας τοῦ Πενθέως καὶ τοῦ Λυκούργου καὶ τὴν συνάντησιν μὲ τὴν Ἀριάδνην. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, οἱ καλλιτέχναι ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἀναπαράστασιν ὁλοκλήρου τῆς συνοδείας τοῦ θεοῦ, δηλαδὴ τῶν Σειληνῶν, τῶν Σατύρων καὶ τῶν Μαινάδων. Τὸ θριαμβευτικὸν ταξίδιον τοῦ Διονύσου εἰς τὰς Ἰνδίας παρέσχεν ἐπίσης ὑλικὸν εἰς πολλὰ καλλιτεχνήματα. Ὑπερβαίνει ὅμως τὰ πλαίσια τοῦ παρόντος ἔργου ἡ λεπτομερὴς μελέτη ὅλων αὐτῶν τῶν παραστάσεων, ποὺ δὲν προσθέτουν τίποτε εἰς τοὺς διαφόρους τύπους τοῦ Διονύσου, ἐπὶ τῶν ὁποίων οἱ Ἕλληνες καλλιτέχναι εἰργάσθησαν αἰῶνας ὁλοκλήρους.

Η ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ Ἢ Ο ΘΙΑΣΟΣ ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΟΥ

ΜΑΙΝΑΔΕΣ, ΣΑΤΥΡΟΙ ΚΑΙ ΣΕΙΛΗΝΟΙ. Ο ΠΑΝ

Αἱ Μαινάδες

Εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς μύθους ὁ Διόνυσος ἐμφανίζεται ἐν τῷ μέσῳ θορυβώδους ἀκολουθίας, τῆς ὁποίας αἱ μὲν Μαινάδες ἀποτελοῦν τὸ θῆλυ στοιχεῖον, οἱ δὲ Σάτυροι, οἱ Σειληνοὶ καὶ ὁ Πὰν τὸ ἄρρεν.

Αἱ Μαινάδες, αἱ ὁποῖαι ὠνομάζοντο ἐπίσης καὶ Βάκχαι, ἦσαν Νύμφαι, γνωρίζομεν δὲ ἤδη ὅτι Νύμφαι, κατὰ τοὺς μύθους, ἀνέθρεψαν τὸν Διόνυσον εἰς τὸ ὄρος Νῦσαν. Ἀπὸ τότε ἔγιναν πισταὶ ἀκόλουθοι καὶ θεραπαινίδες τοῦ θεοῦ τῆς ἀμπέλου καὶ συμμετεῖχαν προθύμως εἰς τὸν τρυγητόν, συνήθως μαζὶ μὲ Σειληνούς. Ἐμπνεόμεναι ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ ἐπεδίδοντο εἰς διαδρομὰς ὁρμητικὰς καὶ ἀκανονίστους, τὰς ὁποίας παραλληλίζουν μὲ τὰ πηδήματα τῆς ἐλάφου, ποὺ προσπαθεῖ νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τοὺς κυνηγούς. Συγχρόνως ἐξέβαλλαν ὀξείας κραυγὰς καὶ ἐκτυποῦσαν μὲ μανίαν κρόταλα. Στεφανωμέναι μὲ φύλλα ἀμπέλου καὶ κισσοῦ, ἐφοροῦσαν ὅπως ὁ Διόνυσος τὴν νεβρίδα, ἐλαφρὸν ἔνδυμα ποὺ τὰς διηυκόλυνε νὰ ἐπιδίδωνται εἰς τὸν χορόν, τὸν ὁποῖον ἀγαποῦσαν πολύ. Πολὺ συχνὰ συνωδεύοντο ἀπὸ ζῷα, ὅπως αἶγας, ἐλάφους, πάνθηρας καὶ λέοντας· ἐνίοτε ἐκρατοῦσαν φίδια. Ὅπως ὁ θεός, ἐκρατοῦσαν καὶ αὐταὶ θύρσους, τοὺς ὁποίους ἐστόλιζαν μὲ φύλλα κισσοῦ καὶ κλήματα.

Ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν τροποποιήσεων, τὰς ὁποίας ἐπέφερεν εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Διονύσου ἡ πρόσμιξις ξένων στοιχείων, προερχομένων ἰδίως ἀπὸ τὴν Φρυγίαν καὶ τὴν Λυδίαν, ὁ τύπος τῶν Μαινάδων ὑπέστη βαθυτάτους μετασχηματισμούς. Ἔγιναν περισσότερον θορυβώδεις· ἡ φρενῖτις των καὶ τὸ παραλήρημά των συνωδεύετο ἀπὸ τὸν ἦχον κυμβάλων, τυμπάνων καὶ λυδικῶν αὐλῶν. Ὁ χορός των ἔλαβε μορφὴν σχεδὸν ἀγρίαν, ποὺ ἐτρόμαζεν εἰς τὴν ἀρχὴν τὸν ἀσυνήθιστον εἰς αὐτὰ πληθυσμόν. Δι' αὐτό, δὲν τὰς ὑπεδέχοντο πλέον καλῶς, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τοὺς μύθους τοῦ Πενθέως, τοῦ Λυκούργου καὶ τῶν Μινυάδων.

Ἐξ ἄλλου, εἴδαμεν πῶς ὁ Διόνυσος ἐτιμωροῦσε τοὺς ἐχθροὺς τῆς λατρείας του, συσκοτίζων τὰ πνεύματά των ἀπὸ τὴν ἰδίαν φρενίτιδα, ποὺ κατελάμβανε τὰς Μαινάδας καὶ ἐξωθῶν αὐτοὺς εἰς πράξεις παραλόγους. Τελικῶς, ἡ μανία τῶν Μαινάδων ἔγινεν ἀπεριόριστος. Ἐξέσχιζαν ζῷα καὶ ἔτρωγαν ὠμὰς τὰς σάρκας των.

Ἡ φυσική ροπή των δὲν ἔκαμνεν ἐξαίρεσιν οὔτε τῶν ἀνθρώπων: Εἶναι γνωστὸς ὁ μῦθος, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Ὀρφεὺς κατεξεσχίσθη ἀπὸ μαινομένας Βάκχας.

Σειληνοὶ καὶ Σάτυροι

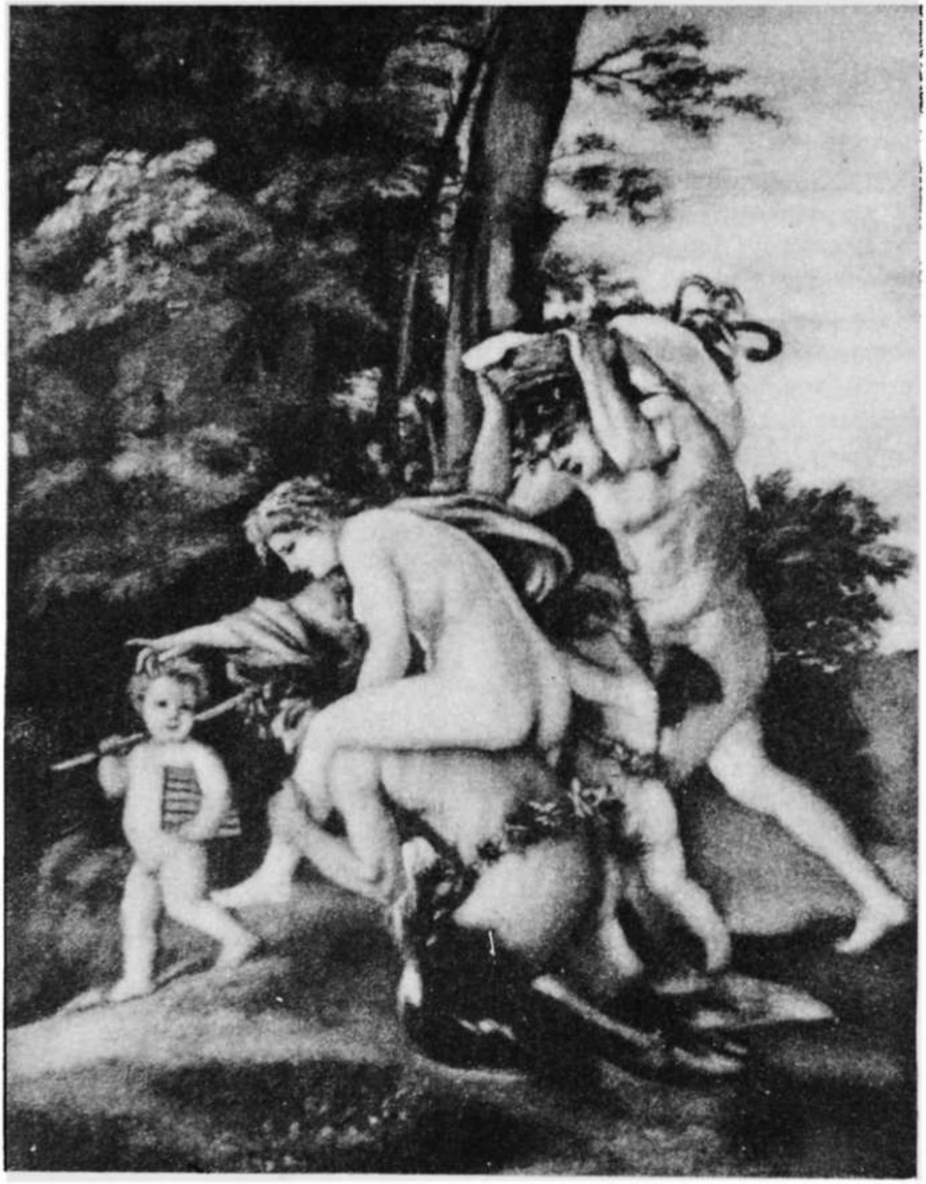
Δίπλα εἰς τὰς Μαινάδας, καὶ τρόπον τινὰ ὡς συμπλήρωμά των, ὑπῆρχαν εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Διονύσου ὄντα εἰδικοῦ χαρακτῆρος, κατὰ τὸ ἥμισυ ἄνθρωποι καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ ζῷα, οἱ Σάτυροι καὶ οἱ Σειληνοί, οἱ ὁποῖοι, ἂν καὶ ἐντελῶς χωριστοὶ κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους, κατέληξαν ἀργότερα νὰ θεωροῦνται ὅμοιοι καὶ νὰ συγχέωνται. Καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ εἶναι περισσότερον γνωστοὶ ἀπὸ τὰς πολυαρίθμους καλλιτεχνικὰς ἀναπαραστάσεις, τῶν ὁποίων ὑπῆρξαν ἀντικείμενον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, παρὰ ἀπὸ λογοτεχνικὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα, ἐν προκειμένῳ, εἶναι ἐλάχιστα.

Φαίνεται ὅτι πατρὶς τῶν Σατύρων ἦτο ἡ Πελοπόννησος, εἰδικώτερον δὲ ἡ Ἀρκαδία, τῆς ὁποίας οἱ γεωργικοὶ πληθυσμοὶ τοὺς ἐφαντάζοντο ὡς πνεύματα, δαίμονας ποὺ διέμεναν κατὰ προτίμησιν εἰς τὰ δάση καὶ τὰς κορυφὰς τῶν βουνῶν. Εἶχαν, ὡς ἐπιστεύετο, κέρατα, μακρὰν οὐρὰν καὶ γαμψοὺς ὄνυχας, καὶ ὡμοίαζαν μὲ τράγους, ἀκόμη καὶ ὡς πρὸς τὸν λάγνον χαρακτῆρα.

Καταγόμενοι ἀπὸ τὴν Θρᾴκην καὶ τὴν Φρυγίαν, οἱ Σειληνοὶ διεκρίνοντο ἀπὸ τοὺς Σατύρους κατὰ τὸ ὅτι ὡμοίαζαν πολὺ μὲ Κενταύρους. Εἶχαν αὐτιά, οὐράν, ὁπλάς, ἐνίοτε δὲ καὶ πόδια ἵππου. Εἶχαν, ἐπὶ πλέον, χαίτην καὶ ὁλόκληρον τὸ σῶμα τριχωτόν.

Ἀπὸ μίαν ἐποχὴν καὶ ἐδῶ, ἡ μεταξὺ Σατύρων καὶ Σειληνῶν διάκρισις ἐξηφανίσθη. Ἀπὸ τότε τοὺς συνέχεαν καὶ τοὺς ἔδιδαν ἀδιαφόρως πότε τὸ ἓν πότε τὸ ἄλλο ὄνομα. Εἰς τὰς καλλιτεχνικὰς παραστάσεις, ὅμως, ἐπεκράτησεν ὁ τύπος τοῦ Σατύρου μὲ αὐτιὰ καὶ οὐρὰν ἵππου.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν Σειληνῶν εἶναι ἀπεριόριστος. Ἕνας ὅμως ἀπὸ αὐτοὺς κατέχει εἰδικὴν θέσιν. Εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἐθεωρεῖτο τροφὸς καὶ παιδαγωγὸς τοῦ Διονύσου. Ἐλέγετο ὅτι ἦτο υἱὸς τοῦ Πανὸς καὶ μιᾶς Νύμφης. Ἄλλοι συγγραφεῖς ἐθεωροῦσαν ὡς πατέρα του τὸν Ἀπόλλωνα, κατά τινα δὲ μῦθον εἶχε γεννηθῆ, ὅπως οἱ Γίγαντες, ἀπὸ τὰς σταγόνας τοῦ αἵματος τοῦ ἀκρωτηριασμένου Οὐρανοῦ. Διέμενεν εἰς τὸ ὄρος Νῦσαν, ὅπου, κατὰ τὸν μῦθον, ὁ Διόνυσος ἀνετράφη ἀπὸ τὰς Νύμφας. Αὐταὶ ἐνεπιστεύθησαν τὴν μόρφωσιν τοῦ νεαροῦ θεοῦ εἰς τὸν Σειληνόν, καὶ ἔτσι αὐτὸς ἔγινεν ἀπὸ τότε ἀχώριστος σύντροφός του. Ἐπιστεύετο ὅτι ἦτο σοφὸς καὶ ὅτι εἶχε τὸ χάρισμα τῆς προφητείας, τοῦ ὁποίου ὅμως ἠμποροῦσε νὰ κάμῃ χρῆσιν μόνον ὅταν ἦτο μεθυσμένος.

Βακχική σκηνή.
(Πίναξ τοῦ Πουσσέν, Μουσεῖον τῆς Κάσσελ)

Δι' αὐτὸν τὸν λόγον οἱ ἄνθρωποι ἐπεζήτουν νὰ τὸν συλλάβουν καὶ νὰ τὸν μεθύσουν—διὰ νὰ τοῦ ἀποσπάσουν ἀποκαλύψεις διὰ τὸ μέλλον. Ἔτσι ἔπεσεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ βασιλέως Μίδου, κοντὰ εἰς τὴν ὁμώνυμον κρήνην κατὰ τοὺς μέν, εἰς τὸ ὄρος Βέρμιον τῆς Μακεδονίας κατ' ἄλλους.

Ὅταν προσήχθη ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, δὲν ἤθελε νὰ εἴπῃ τί-

ποτε, έπειτα όμως ώμίλησε διά τήν ματαιότητα τών άνθρωπίνων πραγμάτων. «Θά ήταν καλύτερα γιά τόν άνθρωπο», είπε, «νά μή γεννιόταν, ή νά πεθαίνη μόλις γεννιέται».

Κατά τούς μύθους, ό Σειληνός είχε συλληφθή πολλάκις άπό θνητούς, πού ήθελαν νά φωτισθούν άπό τήν σοφίαν του. Είς τήν έκτην Ἐκλογήν του, ό Βιργίλιος διηγεῖται ὅτι δύο νεαροί βοσκοί, είς τούς όποίους ό Σειληνός είχε συχνά ύποσχεθή, άστειευόμενος, ένα άπό τά τραγούδια του, εύρηκαν κάποτε τόν γέροντα κοιμώμενον είς έν σπήλαιον. Βοηθούμενοι άπό τήν Νύμφην Αἴγλην, τόν έδεσαν μέ τόν στέφανον πού είχε γλιστρήσει, κατά τόν ύπνον του, άπό τήν κεφαλήν του. Ὅταν έξύπνησεν, ό Σειληνός έγέλασε διά τό πάθημά του καί άρχισε ένα τραγούδι, είς τό όποῖον διηγεῖτο τήν γέννησιν τοῦ κόσμου καί τῆς ζωῆς. Εἶπε τούς πλέον άρχαίους μύθους, όπως τῆς Πύρρας, τοῦ Κρόνου καί τοῦ Προμηθέως, όλα δέ τά ζῷα τῶν περιχώρων έτρεξαν, διά νά άκούσουν τάς μελῳδίας τοῦ γέρο-Σειληνοῦ. Ἀκόμη καί αί δρύες έκινοῦσαν τάς κορυφάς των, έν όσῳ έκεῖνος έτραγουδοῦσεν.

Είς τήν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν έδειχναν μίαν πέτραν, είς τήν όποίαν, όπως έπιστεύετο, εἶχε καθήσει ό Σειληνός, όταν, μαζί μέ τόν Διόνυσον, εἶχεν έλθει είς τήν πρωτεύουσαν τῆς Ἀττικῆς.

Είς τήν άγοράν τῆς Ἤλιδος, είς τήν Πελοπόννησον, ύπῆρχε ναός είδικῶς άφιερωμένος είς τόν Σειληνόν, μέ άγαλμα τοῦ θεοῦ είς τόν όποῖον ή Μέθη προσέφερε κύπελλον γεμᾶτο άπό κρασί. Ὁ Σειληνός έτιμᾶτο έπίσης είς τόν Μαλέαν τῆς Λακωνίας, όπου, όπως έπιστεύετο, ό σύντροφος τοῦ Διονύσου εἶχεν έν τέλει έγκατασταθῆ.

Είς τήν Φολόην έλέγετο ὅτι ό Σειληνός εἶχεν άποκτήσει άπό τήν Νύμφην Μελίαν τόν Κένταυρον Φόλον. Τέλος, σύμφωνα μέ κάποιον μῦθον άναφερόμενον άπό τόν Κλήμεντα τόν Ἀλεξανδρέα, οί Ἀρκάδες έπίστευαν ὅτι ό Σειληνός ἦτο πατέρας τοῦ Νομίου Ἀπόλλωνος, δηλαδή τοῦ προστάτου τῶν ποιμένων. Είς μεταγενεστέραν έποχήν έθεωρήθη υίός τοῦ Σειληνοῦ ό Στάφυλος, μυθικόν πρόσωπον, ό όποῖος, ώς έπιστεύετο, πρῶτος άνέμειξε τό κρασί μέ νερό. Ἕνας Αἰγύπτιος συγγραφεύς, ό Νόννος, άναφέρει τρεῖς υίούς τοῦ Σειληνοῦ, τόν Ἀστραῖον, τόν Μάρωνα καί τόν Ληνέα.

Είς τάς παραστάσεις, οί Σειληνοί έμφανίζονται συνήθως χορεύοντες μαζί μέ Μαινάδας. Ἦσαν έπίσης μουσικοί. Ἀνεφέραμεν ἤδη τόν μῦθον τοῦ σατύρου Μαρσύου, ό όποῖος έτόλμησε νά προκαλέση είς μουσικόν άγῶνα τόν Ἀπόλλωνα—ό σάτυρος μέ φλογέραν, ό υίός τῆς Λητοῦς μέ λύραν. Ἡ λύρα δέν ἦτο άγνωστος είς τούς Σειληνούς· συνώδευαν μέ αὐτήν τά τραγούδια των.

Οἱ Σάτυροι καὶ οἱ Σειληνοὶ ὑπῆρχαν, ἀσφαλῶς, εἰς τὴν φαντασίαν τῶν Ἑλλήνων, προτοῦ συνδυασθοῦν μὲ τὸν Διόνυσον. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν συνδυασμόν, αὐτὸς ἐξηγεῖται ἀπὸ τὴν ἀκατανίκητον ἕλξιν τῆς διονυσιακῆς θρησκείας πρὸς ὅ,τι ἐθεωρεῖτο δευτέρας τάξεως πνεῦμα τῶν ὑδάτων, τῶν δασῶν καὶ τῶν πηγῶν. Οἱ Σάτυροι ἄρχισαν πάλιν, διὰ λογαριασμὸν τοῦ Διονύσου, τοὺς τελετουργικοὺς χορούς, ποὺ ἐχόρευαν ἄλλοτε διὰ τὴν Κυβέλην. Αἱ ἐξωτικαὶ τελεταὶ τῆς λατρείας αὐτῆς ἐπροκαλοῦσαν εἰς τοὺς πιστοὺς κρίσεις ἐνθουσιασμοῦ· ἐπίστευαν ὅτι κατείχοντο ἀπὸ τὸν θεὸν καὶ ὅτι εἶχαν μεταμορφωθῆ εἰς ζῷα ἱερά, τράγους ἢ ἵππους (Σάτυροι ἢ Σειληνοί).

Ἀπὸ μίαν ἐποχὴν καὶ ἐδῶ, οἱ Σάτυροι καὶ οἱ Σειληνοὶ ἔχασαν τὸν ζωώδη χαρακτῆρα των. Δὲν ἦσαν πλέον παρὰ ἄνθρωποι μεταμορφωμένοι, οἱ ὁποῖοι, μέσα εἰς θορυβώδεις ἐκδηλώσεις, ἐλάμβαναν μέρος εἰς τὰς πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου ἑορτάς. Ἀπὸ τὴν συμμετοχὴν αὐτήν, ἀκριβῶς, ἐγεννήθησαν εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ διθύραμβος, ἡ τραγῳδία καὶ τὸ σατιρικὸν δρᾶμα.

Οἱ ἠθοποιοὶ εἰς τοὺς ὁποίους ἀνετίθετο ὁ ρόλος τῶν Σατύρων, ἐφοροῦσαν προσωπίδα μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν μυθικῶν αὐτῶν προσώπων. Ἦσαν γυμνοὶ ἕως τὴν μέσην, ἢ ἐφοροῦσαν ἕνα μικρὸ «μαγιό», τοῦ ἰδίου χρώματος μὲ τὸ δέρμα των. Ὄχι σπανίως, ὅμως, ἐκαλύπτοντο μὲ δέρμα ζῴου ἢ ἐφοροῦσαν συνήθη ἐνδύματα. Εἰς τοὺς πρώτους χρόνους οἱ χορευταὶ ἦσαν δώδεκα, εἰς παραστάσεις ὅμως, ποὺ διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν, βλέπομεν μεταξὺ τῶν θεατῶν καὶ Σατύρους, εὐκόλως ἀναγνωριζομένους ἀπὸ τὴν μορφὴν καὶ τὴν περιβολήν των.

Εἴπαμεν ἤδη ὅτι οἱ Σειληνοὶ ἐβοήθησαν τὸν Διόνυσον κατὰ τὴν Γιγαντομαχίαν, ἐπιβαίνοντες ὄνων, τῶν ὁποίων οἱ ὀγκανισμοὶ ἐτρομοκράτησαν τοὺς ἐχθροὺς τῶν Ὀλυμπίων. Εἰς ἓν ἀγγεῖον ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, παρίσταται ὁ Διόνυσος διαπερῶν μὲ τὸν θύρσον του ἕνα Γίγαντα πεσμένον καταγῆς, ἐνῷ συγχρόνως ἕνας πάνθηρ τὸν δαγκάνει εἰς τὸ στῆθος. Δύο Σειληνοὶ σπεύδουν δρομαῖοι. Ὁ ἕνας κρατεῖ εἰς τὸ δεξιὸ χέρι δέρμα πάνθηρος· μὲ τὸ ἀριστερὸ παίρνει μίαν πέτραν, διὰ νὰ τὴν ρίψῃ κατὰ τοῦ Γίγαντος. Ὁ σύντροφός του κρατεῖ ἀσπίδα καὶ δόρυ μὲ τὴν αἰχμὴν ἐστραμμένην πρὸς τὰ κάτω. Εἰς τὴν ἄλλην πλευρὰν τοῦ ἀγγείου εἰκονίζεται ὡπλισμένος Σειληνὸς ἐπὶ ἅρματος πολεμικοῦ, τὸ ὁποῖον σύρουν δύο ἄοπλοι Σειληνοί· πίσω ἀπὸ αὐτό, τέταρτος Σειληνὸς σαλπίζει.

Ἡ περίπτωσις αὐτὴ δὲν εἶναι ἡ μόνη, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Σειληνοὶ ἐμφανίζονται ἔχοντες δοσοληψίας μὲ θεούς. Εἰς τὸ περί-

φημον ἀγγεῖον τοῦ Βρύγου εἰκονίζονται διαπληκτιζόμενοι μὲ τὴν ἀγγελιαφόρον τῶν θεῶν, τὴν Ἶριδα.

Ἡ σκηνὴ ἔχει ὡς ἑξῆς: Τὴν στιγμὴν ποὺ ἡ Ἶρις παίρνει ἀπὸ τὸν βωμὸν μίαν οὐρὰν ἀγελάδος θυσιασθείσης, προστρέχουν τρεῖς Σειληνοί. Ὁ ἕνας πιάνει τὴν θεὰν μὲ τὸ ἕνα χέρι, ἐνῷ μὲ τὸ ἄλλο προσπαθεῖ νὰ τῆς πάρῃ τὴν οὐράν. Δεύτερος Σειληνὸς πηδᾷ ἐπάνω ἀπὸ τὸν βωμόν, ἐνῷ τρίτος προστρέχει ταχέως. Ὁ Διόνυσος, κρατῶν ράβδον εἰς τὸ ἀριστερὸ χέρι καὶ κάνθαρον εἰς τὸ δεξιό, παρακολουθεῖ τὴν σκηνήν. Φαίνεται κατάπληκτος ἀπὸ τὸ ἀσεβὲς θράσος τῶν Σειληνῶν. Εἰς τὸ ἴδιον ἀγγεῖον ὁ καλλιτέχνης παρέστησε τοὺς Σειληνοὺς ἐπιχειροῦντας νὰ βιάσουν τὴν Ἥραν. Τὴν σύζυγον τοῦ Διὸς ὑπερασπίζει ὁ Ἑρμῆς, τοποθετηθεὶς μεταξὺ αὐτῆς καὶ ἐκείνων, ἀλλὰ ἡ θεὰ σώζεται μόνον κατόπιν ἐπεμβάσεως τοῦ Ἡρακλέους, ἡ ἐμφάνισις τοῦ ὁποίου τρέπει τοὺς Σειληνοὺς εἰς φυγήν.

Ὁ ἔνδοξος ἥρως φαίνεται ὅτι ἐνέπνεεν εἰς τοὺς ἀκολούθους τοῦ Διονύσου ἀπερίγραπτον φόβον. Πολλαὶ ἀγγειογραφίαι, διασωθεῖσαι μέχρις ἡμῶν, μαρτυροῦν σχετικῶς. Εἰς μίαν ἀπὸ αὐτάς, βλέπομεν ἓξ Σειληνοὺς πέριξ τοῦ Διονύσου· καθένας ἔχει δίπλα του ἓν δοχεῖον γεμᾶτο κρασί. Ἔξαφνα, φθάνει ὁ Ἡρακλῆς, φέρων τὴν λεοντῆν καὶ ὡπλισμένος μὲ τὸ ρόπαλόν του καὶ τὸ τόξον του. Ὁ Διόνυσος χαιρετᾷ τὸν υἱὸν τῆς Ἀλκμήνης, ἐνῷ οἱ Σειληνοί, περίτρομοι, παίρνουν τὰς πλέον κωμικὰς στάσεις. Εἰς ἄλλην ἀγγειογραφίαν, ὁ Ἡρακλῆς εἰκονίζεται ἐξαπλωμένος δίπλα εἰς τὸν Διόνυσον. Ἕνας Σειληνός, ἕρπων ἐπὶ τῶν γονάτων, πηγαίνει νὰ κλέψῃ ἓν γλύκισμα, ἐνῷ ὁ σύντροφός του, ὡσὰν νὰ μὴ συνέβαινε τίποτε, κοιτάζει ἀλλοῦ. Εἰς τρίτην ἀγγειογραφίαν, ὁ Ἡρακλῆς εἰκονίζεται βαδίζων πίσω ἀπὸ δύο Σειληνοὺς δεμένους τὸν ἕνα μὲ τὸν ἄλλον ἀπὸ τὰ χέρια, ἐνῷ δύο ἄλλοι τρέπονται εἰς φυγήν. Εἰς ἀγγειογραφίας, τέλος, βλέπομεν Σειληνοὺς κλέπτοντας τὰ ὅπλα τοῦ Ἡρακλέους, καθ' ὃν χρόνον ὁ ἥρως κοιμᾶται, καὶ ἐγκαταλείποντας τὰ κλοπιμαῖα καὶ τρεπομένους εἰς φυγήν, μόλις ὁ υἱὸς τῆς Ἀλκμήνης ἔκαμε κάποιαν κίνησιν μέσα εἰς τὸν ὕπνον του ἢ ἄνοιξε τοὺς ὀφθαλμούς του.

Ὁ Περσεύς, ἐπίσης, ὑπῆρξεν ἀντικείμενον ἐπιθέσεως ἐκ μέρους τῶν Σατύρων. Διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ αὐτούς, ὁ περίφημος ἥρως ἠναγκάσθη νὰ τοὺς δείξῃ τὴν κεφαλὴν τῆς Γοργόνος· εἶναι πράγματι κωμικὸς ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον οἱ Σάτυροι, τρομοκρατημένοι, κλείουν τὰ μάτια καὶ γονυπετοῦν.

Οἱ Σειληνοὶ καὶ οἱ Σάτυροι εἰς τὴν Τέχνην

Πρῶτοι ἐμφανίζονται εἰς τὰς ἀρχαιοτέρας καλλιτεχνικὰς παραστάσεις, ποὺ διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν, οἱ Σειληνοί. Εἰς νομίσματα τῆς Θάσου καὶ εἰς κοσμήματα εἰκονίζονται μὲ οὐράν, αὐτιὰ καὶ ὁπλὰς ἵππου. Εἰς ἓν ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα διασωθέντα μνημεῖα, μίαν σαρκοφάγον ἀπὸ τὰς Κλαζομενάς, βλέπομεν ἕνα Σειληνὸν μὲ ἐντελῶς κτηνώδη μορφήν. Ἡ μύτη του εἶναι χονδρὴ καὶ ἀνασηκωμένη, τὰ μάτια του στρογγυλά, τὰ μαλλιά του καὶ τὰ γένεια του ὅμοια μὲ χαίτην, τὰ αὐτιά του μυτερά. Ἔχει ὁπλὰς καὶ οὐράν.

Ὑπὸ οὐσιωδῶς ἀνάλογον μορφὴν ἐμφανίζονται ἓξ Σειληνοὶ μαζὶ μὲ ἓξ Νύμφας εἰς ἕνα ἀμφορέα: ὀγκώδης κεφαλή, μύτη σι-

Ὁ Διόνυσος διὰ θύρσου, μεταβεβλημένου εἰς λόγχην, θανατώνει Γίγαντα.
(Μελανόμορφος ἀγγειογραφία)

μή, αὐτιὰ ὄνου, πυκνὴ χαίτη, οὐρὰ ἵππου καὶ γενειὰς φθάνουσα μέχρι γονάτων. Εἰς τὰ ἀρχαϊκὰ ἀγγεῖα τῆς Ἀττικῆς, οἱ Σειληνοί, ἐνῷ διατηροῦν τὸν κτηνώδη χαρακτῆρα των, ἔχουν καὶ κάποιαν χάριν· ἡ κεφαλή των, πάντως, τοὺς φέρει πλησιέστερα πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Ἐνίοτε ἔχουν πόδια ἵππου, εἰς ἄλλας ὅμως παραστάσεις ἔχουν πόδια ἀνθρώπινα καὶ εἶναι ἐντελῶς ντυμένοι.

Εἰς τὰ πλέον ἀρχαῖα ἀττικὰ ἀγγεῖα, οἱ Σειληνοὶ παρίστανται συνήθως συνοδεύοντες τὸν Διόνυσον, ἐνίοτε δὲ χορεύοντες μὲ Μαινάδας ἢ ἀπάγοντες αὐτάς. Κυρίως, ὅμως, παρίστανται ὡς ὑπηρέται τοῦ θεοῦ, ὅπως εἰς τὴν σκηνήν, ὅπου συνοδεύουν τὸν Διόνυσον ἐπαναφέροντα τὸν Ἥφαιστον εἰς τὸν Ὄλυμπον. Ἡ ἀκολουθία τοῦ Διονύσου δὲν ἔχει ἀκόμη τὸν ὀργιαστικὸν χαρακτῆρα ποὺ ἐπῆρε μεταγενεστέρως, αὐτὸ ὅμως δὲν ἐμποδίζει τοὺς καλλιτέ-

χνας νὰ παρουσιάζουν τοὺς Σειληνοὺς εἰς τὰς πλέον ἀσέμνους στάσεις. Φέρουν εἰς τὴν ράχιν των ἀσκοὺς γεμάτους ἀπὸ κρασί, ἢ κρατοῦν οἰνοχόην· σπανίως παρίστανται πίνοντες οἱ ἴδιοι. Κατὰ τὸν τρυγητόν, οἱ Σειληνοὶ συλλέγουν τὸν καρπόν, τὸν φέρουν εἰς τὸν ληνὸν (πατητήρι) καὶ τὸν πατοῦν. Παίζουν αὐλὸν καὶ κιθάραν. Τὰ ζῷα μαζὶ μὲ τὰ ὁποῖα εἰκονίζοντο συνήθως εἶναι ὁ ἡμίονος, ὁ ὄνος, ὁ τράγος, ἐνίοτε δὲ καὶ ὁ ταῦρος.

Εἰς τὴν περίοδον ποὺ ἠκολούθησε τὴν ἐποχὴν τῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης, ὁ τύπος τοῦ Σειληνοῦ, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἀθηναίων καλλιτεχνῶν, ὑπέστη ὡρισμένας τροποποιήσεις. Ἡ μακρὰ κόμη ἐξηφανίσθη, παραχωρήσασα τὴν θέσιν της εἰς τὸ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον γυμνὸν κρανίον. Ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου ἔγινε πλέον ζωντανή, ὀλιγώτερον κτηνώδης. Συνοδεύουν, βέβαια, καὶ πάλιν πολὺ συχνὰ τὰς Μαινάδας, κυρίως ὅμως τὸν Διόνυσον, γύρω ἀπὸ τὸν ὁποῖον χορεύουν παίζοντες μὲ τοὺς αὐλούς. Αὐτὴν τὴν ἐποχὴν οἱ καλλιτέχναι ἤρχισαν νὰ παριστάνουν τοὺς Σειληνοὺς εἰς τὰς μυθικὰς σκηνάς, τὰς ὁποίας ἀνεφέραμεν προηγουμένως, δηλαδὴ τὴν ἀπόπειραν βιασμοῦ τῆς Ἴριδος καὶ τῆς Ἥρας, καὶ τὴν μάχην μὲ τὸν Ἡρακλέα.

Εἰς τὴν κλασσικὴν ἐποχήν, ἡ τάσις νὰ παρίστανται ὀλιγώτερον ἄγριοι οἱ Σειληνοί, νὰ τοὺς προσδίδεται κάποια γλυκύτης καὶ εὐγένεια, ἐνετάθη. Ἔχουν πάντοτε λεπτὸν σῶμα καὶ πυκνὴν γενειάδα, ἡ οὐρὰ ὅμως εἶναι τώρα μικροτέρα, μόλις φθάνει μέχρι γονάτων. Ἡ ἔκφρασις τοῦ προσώπου εἶναι σοβαρά, ἐνίοτε μελαγχολική. Σχεδὸν πάντοτε γυμνοί, οἱ Σειληνοὶ ἔχουν ὡς κυριώτερον ἔμβλημα τὸν θύρσον.

Ἐπὶ μακρὰ ἔτη, οἱ καλλιτέχναι παρίσταναν τοὺς Σειληνοὺς ὑπὸ μορφὴν ἀνδρῶν κάπως ἡλικιωμένων. Μὲ τὸν καιρὸν ἐδημιουργήθη ἡ συνήθεια νὰ παρουσιάζουν, δίπλα εἰς αὐτούς, καὶ ἄτομα νεώτερα, μὲ κινήσεις ὀλιγώτερον βαρείας. Ἐξ ἄλλου, ὑπάρχει ὁ τύπος τοῦ Σειληνοῦ, ὁ ὁποῖος ἐθεωρεῖτο ὡς θετὸς πατέρας τοῦ Διονύσου. Ὁ τύπος αὐτὸς ἔγινεν, ἀπὸ τὸν 4ον π. Χ. αἰῶνα, κλασσικός. Εἶναι «ἓν ἄτομον μὲ σωκρατικὴν μορφήν, φαλακρὸς καὶ ἀγένειος, ἄσχημος καὶ πρόσχαρος συγχρόνως, μὲ χονδρὰ μέλη καὶ προέχουσαν κοιλίαν». Εἶναι τέλος ἐξηκριβωμένον ὅτι, κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς, ἡ τάσις νὰ δίδεται εἰς τοὺς Σειληνοὺς ἔκφρασις ὀλιγώτερον ἀχαλίνωτος, ἐξηφανίσθη. Ἡ ὀργιαστικὴ πλευρὰ τῆς διονυσιακῆς λατρείας, ἡ ὁποία ἐπεβάλλετο ὁλονὲν περισσότερον, ὡδήγησε τοὺς καλλιτέχνας νὰ παριστάνουν τοὺς Σειληνούς, ὄχι εἰς τὴν ἔκστασιν τῶν Μαινάδων, ἀλλὰ μὲ ἐλευθερίαν συμπεριφορᾶς ποὺ ἐνθυμίζει τὴν ἀρχαϊκὴν τέχνην.

Ἡ ἀναπαράστασις τῶν Σειληνῶν διὰ τῆς πλαστικῆς ἐνεφανίσθη

εἰς σχετικῶς νεωτέραν ἐποχὴν τῆς ἑλληνικῆς τέχνης. Δὲν γνωρίζομεν παρὰ ἀπὸ λογοτεχνικὰ κείμενα τὸν περίφημον ὅμιλον τοῦ Μύρωνος, εἰς τὸν ὁποῖον εἰκονίζοντο ἀφ' ἑνὸς ἡ 'Αθηνᾶ ρίπτουσα καταγῆς τοὺς αὐλούς, ποὺ μόλις εἶχεν ἀνακαλύψει, διότι τῆς παρεμόρφωναν τὸ στόμα, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ Μαρσύας, ἀνυπόμονος νὰ τοὺς περισυλλέξῃ. Κατὰ τὸν 4ον π. Χ. αἰῶνα, ἀντιθέτως, οἱ μεγάλοι γλύπται ἐπεδόθησαν εἰς τὴν παράστασιν προσώπων, ποὺ ἕως τότε εἶχαν ἑλκύσει κυρίως τοὺς ἀγγειογράφους. Τὸ περιφημότερον ἀπὸ τὰ ἀγάλματα αὐτὰ εἶναι ὁ Σάτυρος τοῦ Πραξιτέλους, τοῦ ὁποίου διεσώθησαν πολλὰ ἀντίγραφα. Πρόκειται περὶ νέου μὲ κανονικὰ χαρακτηριστικά, ποὺ μόνον τὰ μυτερὰ αὐτιά του ἐνθυμίζουν τοὺς πρωτογόνους συντρόφους τοῦ Διονύσου. Στηρίζεται εἰς κορμὸν δένδρου καί, μὲ τὴν κεφαλὴν ἐλαφρῶς σκυμμένην, κοιτάζει μακράν, εἰς τὸ ἄπειρον.

Νέοι, ἐπίσης, Σάτυροι συνωθοῦνται γύρω ἀπὸ τὸν Διόνυσον εἰς τὸ μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους. Ἕνας ἄλλος μεγάλος γλύπτης, ὁ Λύσιππος, παρέστησε τὸν Σειληνὸν μὲ τὸν Διόνυσον εἰς παιδικὴν ἡλικίαν· τὸ καλύτερον ἀντίγραφον τοῦ θαυμασίου αὐτοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον κατ' ἀρχὰς ἀπεδόθη εἰς τὸν Πραξιτέλην, εὑρίσκεται εἰς τὸ Λοῦβρον. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Σειληνόν, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἐκυριάρχησεν εἰς τὴν γλυπτικὴν ὁ τύπος τοῦ καλοκαμωμένου ἀνθρώπου, εἰς τὸν ὁποῖον, ὅμως, οἱ μύες ἔχουν ἤδη ὑποστῆ τὴν εἰσβολὴν τοῦ λίπους, ἀποτέλεσμα τῆς καλοζωίας. Τὸ κρανίον του εἶναι μυτερὸν καὶ φαλακρόν, τὸ μέτωπον ζαρωμένον, ἡ γενειὰς ἄφθονος. Τὰ παχειὰ αὐτιά του καταλήγουν εἰς ὀξὺ ἄκρον καὶ ὁμοιάζουν κατὰ τοῦτο μὲ τὰ αὐτιὰ τοῦ χοίρου.

'Η ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ εἶναι πλουσία εἰς παραστάσεις παντὸς εἴδους Σειληνῶν καὶ Σατύρων. Τὸ ἴδιον ἰσχύει διὰ τὰς τοιχογραφίας τῆς Πομπηίας. 'Απὸ τότε, οἱ καλλιτέχναι ἐπεδίδοντο ὁλονὲν καὶ περισσότερον εἰς τὴν ἀναπαράστασιν νεαρῶν Σατύρων καὶ γηραιῶν Σειληνῶν.

'Ο Πὰν

Δίπλα εἰς τὰς Μαινάδας, τοὺς Σειληνοὺς καὶ τοὺς Σατύρους, ἐμφανίζεται συχνὰ εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Διονύσου ἕνας ἄλλος δαίμων, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν ἀρχὴν εἶχεν ἰδιαιτέραν προσωπικότητα καὶ τοῦ ὁποίου ἡ λατρεία, ἀρχικῶς περιωρισμένη εἰς εἰδικὸν διαμέρισμα τῆς 'Ελλάδος, διεδόθη πολὺ ἀργότερον εἰς τὴν ὑπόλοιπον χώραν. Εἶναι ὁ Πάν, τοῦ ὁποίου οὐδεμία μνεία γίνεται οὔτε εἰς τὴν 'Ιλιάδα οὔτε εἰς τὴν 'Οδύσσειαν, ἀλλὰ εἰς τὸν ὁποῖον ἔχει ἀφιερωθῆ ἕνας ὁμηρικὸς ὕμνος. 'Αξίζει νὰ τὸν παραθέσωμεν:

«Μοῦσα, πές μου γιὰ τὸν ἀγαπημένο γιὸ τοῦ Ἑρμῆ, τὸ θεὸ ποὺ ἔχει πόδια σὰν τοῦ τράγου καὶ δύο κέρατα, ποὺ τοῦ ἀρέσουν οἱ θορυβώδεις χοροί, καὶ ποὺ τρέχει στὰ λιβάδια καὶ στὰ σύδεντρα μαζὶ μὲ Νύμφες... Αὐτὲς ἀνεβαίνουν στὶς κορυφὲς τῶν ἀπότομων βράχων καὶ καλοῦνε τὸν Πᾶνα, τὸ θεὸ τῶν βοσκῶν, μὲ τὴν ὑπέροχη ἀπεριποίητη κόμη... Καὶ ὁ θεὸς πάει ἐδῶ κ' ἐκεῖ, ἀνάμεσα στὶς πυκνὲς λόχμες· πότε τὸν τραβᾷ ἕνα εἰρηνικὸ ρυάκι, πότε ἀνηφορίζει ἀνάμεσα ἀπὸ ἄγριους βράχους καί, ἀπὸ κάποια κορυφή, ὁρμᾷ καὶ τρέχει ἀπὸ βουνὸ σὲ βουνό· πολλὲς φορὲς περιπλανᾶται στοὺς λόφους καὶ σκοτώνει τὰ θηρία, ποὺ συναντᾷ. Κάποτε, τὰ βράδια, γυρίζοντας ἀπὸ τὸ κυνήγι καὶ ἐμπνευσμένος ἀπὸ τὴ γλυκειὰ Μοῦσα, τραγουδᾷ μὲ τὴ σύριγγά του· οὔτε τὸ πουλί, ποὺ τὴν ἄνοιξη, μέσα στὶς φυλλωσιές, τραγουδᾷ τὰ πιὸ γλυκὰ τραγούδια, δὲν θὰ μποροῦσε νὰ τὸν φθάση στὴ μελῳδία. Τότε, οἱ Ὀρεστιάδες Νύμφες τὸν παίρνουν σιγὰ-σιγὰ ἀπὸ πίσω, πρὸς τὴ βαθειὰ πηγή, καὶ τραγουδᾶνε μαζί του· ἡ ἠχὼ τοὺς ἀπαντᾷ ἀπὸ τὰ γύρω βουνά, καὶ στὸ μαλακὸ λιβάδι, ὅπου ὁ κρόκος καὶ ὁ ὑάκινθος σκορπίζουν τὴν εὐωδιά τους κρύβοντας τὰ λουλούδια τους μέσα στὴν παχειὰ χλόη, ὁ θεός, φορώντας ἕνα ματωμένο δέρμα λυγκός, μπαίνει πότε ἐδῶ πότε ἐκεῖ στὴ χορῳδία, περήφανος γιὰ ὅλα αὐτά. Οἱ Νύμφες ὑμνοῦνε τοὺς εὐτυχισμένους θεοὺς καὶ τὸν εὐρύχωρο Ὄλυμπο· διηγοῦνται πόσο ξεχωρίζει ἀνάμεσα σ' ὅλους τοὺς θεοὺς ὁ καλόκαρδος Ἑρμῆς, ὁ ταχὺς ἀγγελιαφόρος τους. Εἶχε ἔλθει στὴν Ἀρκαδία μὲ τὶς πολλὲς πηγὲς καὶ τὰ πολλὰ κοπάδια, ὅπου εὑρίσκεται τὸ ἱερὸ δάσος του τῆς Κυλλήνης, καί, μολονότι θεός, ἔβοσκε πρόβατα σὰν κοινὸς θνητός. Γιατὶ ὁ πόθος εἶχε γεμίσει τὴν ψυχή του, τὴν πλημμύριζε ὁ πόθος νὰ ἑνωθῇ μὲ τὴ Νύμφη Δρυόπη. Ὁ γάμος ἔγινε καὶ ἡ Νύμφη ἐγέννησε στὴν κατοικία της τὸν ἀγαπημένο γιὸ τοῦ Ἑρμῆ, θεὸ πρωτοφανῆ, μὲ πόδια τράγου, μὲ κέρατα, ποὺ τοῦ ἄρεσαν οἱ χαρούμενοι χοροὶ καὶ ποὺ γελοῦσε γλυκά. Ἡ μητέρα του, μόλις τὸν εἶδε, ἐτρόμαξε κ' ἔφυγε, ἡ παραμάνα τὸν ἐγκατέλειψε κι αὐτή, φοβισμένη ἀπὸ τὸ ἀγριωπὸ καὶ τριχωτὸ πρόσωπό του. Τότε ὁ καλόκαρδος Ἑρμῆς τὸν πῆρε στὰ χέρια του, γεμᾶτος χαρά, κ' ἔτρεξε νὰ γυρίση στὴν κατοικία τῶν θεῶν, ἀφοῦ ἐτύλιξε τὸ νεογέννητο σὲ τριχωτὸ δέρμα λαγοῦ. Στὸν Ὄλυμπο ἐπάνω ὁ Ἑρμῆς ἐκάθησε δίπλα στὸ Δία καὶ τοὺς ἄλλους ἀθανάτους καὶ τοὺς ἔδειξε τὸ γιό του. Σὲ ὅλους ἄρεσε, περισσότερο ὅμως στὸν Διόνυσο. Αὐτὸς τοῦ ἔδωσε τὸ ὄνομα Πὰν (ὅλο), γιατὶ ὅλοι εἶχαν εὐχαριστηθῆ».

Κατὰ τὸν ὁμηρικὸν αὐτὸν ὕμνον, ὁ Πὰν εἶναι υἱὸς τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς Νύμφης Δρυόπης. Κατ' ἄλλους συγγραφεῖς, ὅμως, διά-

Ὁ Διόνυσος (κρατῶν κάνθαρον) καὶ δύο Μαινάδες κρατοῦσαι λαγωόν.
(Μελανόμορφον ἀγγεῖον τοῦ Ἀμάσιος, Παρίσιοι)

φορος εἶναι ἡ γενεαλογία του. Κατὰ τοὺς μὲν ἦτο υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Καλλιστοῦς· κατ' ἄλλους εἶχε γεννηθῆ ἀπὸ τὰς σχέσεις τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς Πηνελόπης. Ἐπὶ τῆς τελευταίας αὐτῆς ἐκδοχῆς στηρίζεται ὁ Ἡρόδοτος, διὰ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ εἰσαγωγὴ εἰς

τὴν Ἑλλάδα τῆς λατρείας τοῦ Πανὸς ἦτο πρόσφατος. Ἀλλά, ναὶ μὲν ὁ θεὸς αὐτὸς ἐβράδυνε νὰ γίνῃ πανελλήνιος θεότης, βέβαιον εἶναι ἐν τούτοις, ὅτι ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐτιμᾶτο εἰς ἓν ἀπὸ τὰ πλέον ἀπομονωμένα διαμερίσματα τῆς Ἑλλάδος, τὴν Ἀρκαδίαν. Ὁ Victor Bérard, μάλιστα, πιστεύει ὅτι εἶναι ὁ ἀρχαιότερος θεὸς τῶν Ἀρκάδων, προγενέστερος ἀκόμη καὶ τοῦ Διός. Πάντως, ἦτο ἡ θεότης ποὺ ὁ λαὸς ἐκεῖνος τῶν βοσκῶν ἐπροτιμοῦσεν. Εἰς τὸ Λύκαιον ὄρος ἡ λατρεία του ἦτο ἀχώριστος ἀπὸ τὴν λατρείαν τοῦ Λυκαίου Διός, τῆς ὁποίας τὴν ἰδιομορφίαν ἀνεπτύξαμεν εἰς τὸ δεύτερον κεφάλαιον τοῦ ἔργου αὐτοῦ.

Ἴχνη τῆς λατρείας τοῦ Πανὸς ἀνευρίσκονται καὶ εἰς ἄλλα μέρη, ὅπως ἡ Λυκόσουρα, ἡ ὁποία ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ ἀρχαιοτάτη πόλις τοῦ κόσμου, τὸ ὄρος Μαίναλον, ὅπου ὑπῆρχε καὶ μαντεῖον τοῦ θεοῦ, καὶ τὸ Παρθένιον.

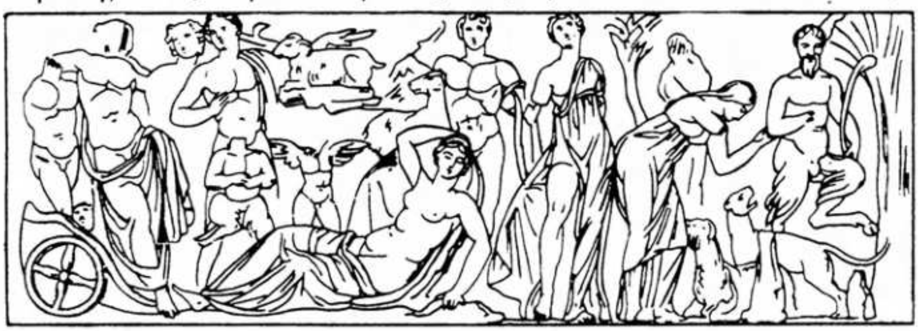
Ὁ Πὰν καὶ αἱ Νύμφαι. Σύριγξ. Ἠχώ. Πίτυς

«Οἱ Ὀρεστιάδες Νύμφες», λέγει ὁ ὁμηρικὸς ὕμνος, «τὸν παίρνουν σιγὰ-σιγὰ ἀπὸ πίσω, πρὸς τὴ βαθειὰ πηγή, καὶ τραγουδᾶνε μαζί του». Πολλοὶ μῦθοι παρουσιάζουν τὸν θεόν, ἐξημμένον ἀπὸ τὸν πόθον καὶ ἀποπειρώμενον νὰ ἱκανοποιηθῇ ἐπὶ μερικῶν ἀπὸ τὰς χαριτωμένας συντρόφους του. Μία ἀπὸ αὐτάς, ἡ Σύριγξ, μὴ θέλουσα νὰ ἑνωθῇ μαζί του, ἐτράπη εἰς φυγήν. Καταδιωκομένη ἀπὸ τὸν θεόν, ἔφθασεν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Λάδωνος ποταμοῦ. Ἀλλ' ἦτο ἤδη ἐξηντλημένη ἀπὸ τὴν φυγήν. Ἱκέτευσε λοιπὸν τὸν ποταμὸν νὰ τὴν σώσῃ ἀπὸ τὸν διώκτην της. Ἡ παράκλησίς της εἰσηκούσθη. Τὴν στιγμὴν ποὺ ὁ Πὰν ἅπλωνε τὸ χέρι του διὰ νὰ συλλάβῃ τὴν λείαν του, ἡ Νύμφη μετεμορφώθη καὶ ὁ θεὸς ἔπιασεν ἕνα καλάμι. Ἄρχισε νὰ παραπονῆται, ἐσταμάτησεν ὅμως ἀμέσως, διότι ἡ προσοχή του ἐστράφη εἰς τὸν μουσικὸν ἦχον ποὺ κάνει ὁ ἄνεμος περνώντας μέσα ἀπὸ τὶς καλαμιές. Ἔκοψε τότε μερικά, τὰ ἥνωσε μὲ κερί, καὶ ἀπὸ τὸ ὄργανον αὐτὸ τῆς ἐφευρέσεώς του, τὴν σύριγγα, ἀπέσπασεν ἤχους ποὺ ἀπὸ τότε γοητεύουν τὴν ἀκοὴν τῶν ἀγρίων Ἀρκάδων βοσκῶν. Ἐπιστεύετο ὅτι ἡ σκηνὴ αὐτὴ εἶχε γίνει πλησίον τοῦ Μαινάλου ὄρους, εἰς τὴν Μέλπειαν.

Ἡ Ἠχὼ ἦτο, κατὰ τὸν μῦθον, Ὀρεστιὰς Νύμφη, εἶχε δὲ πατέρα θνητόν. Κανεὶς δὲν ἠμποροῦσε νὰ παίζῃ τόσον ὡραῖα, ὅσον αὐτή, μὲ τὴν σύριγγα καὶ τὴν φλογέραν. Καμμία φωνὴ δὲν ἦτο τόσον ἁρμονικὴ ὅσον ἡ ἰδική της. Ὁ Πὰν τὴν ἐρωτεύθη μὲ πάθος ἄγριον, ἡ παρθένος ὅμως τὸν ἀπέκρουσε μὲ περιφρόνησιν. Ἐπειδὴ δὲν ἐτολμοῦσε νὰ τὴν ἐκδικηθῇ ἀπ' εὐθείας, ὁ θεὸς παρεκίνησεν ἐναντίον της τοὺς βοσκούς, οἱ ὁποῖοι, μέσα εἰς τὴν μανίαν ποὺ

τοὺς κατέλαβεν, ἅρπαξαν τὴν δυστυχισμένην νέαν, τὴν κατεξέσχισαν καὶ ἐσκόρπισαν τὰ κομμάτια τοῦ σώματός της εἰς ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος. Πονετική, ὅμως, ἡ Γαῖα συνέλεξεν αὐτὰ «disjecta membra corporis» (τὰ διεσκορπισμένα μέλη τοῦ σώματος) καὶ τὰ ἔθαψε. Καὶ ἔτσι ἡ Νύμφη ἐπέζησε, μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοιαν, ὅτι μιμεῖται καὶ ἐπαναλαμβάνει ὅλους τοὺς ἤχους ποὺ ἀκούει.

Κατ' ἄλλον μῦθον, ἡ 'Ηχὼ δὲν ὑπῆρξε θῦμα τοῦ Πανός, ἀλλὰ τῆς "Ηρας, τὸ δὲ πάθημά της ὠφείλετο εἰς τὴν τυφλὴν ἀφοσίωσίν της εἰς τὸν Δία. Κάποτε, ποὺ ὁ ὕπατος τῶν θεῶν εἶχε δοσοληψίας μὲ Νύμφας, ἡ 'Ηχώ, διὰ νὰ ἀποσπάσῃ τὴν προσοχὴν τῆς "Ηρας, συνωμιλοῦσε μαζί της ἀδιακόπως. 'Η "Ηρα ὅμως κατάλαβε τὸ τέχνασμα καὶ μετεμόρφωσε τὴν Νύμφην εἰς ἠχώ, δηλαδή, ὅπως λέγει ὁ 'Οβίδιος, εἰς πρόσωπον ἀνίκανον νὰ συγ-

'Ο Διόνυσος μετὰ τῆς ἀκολουθίας του ἀνακαλύπτουν τὴν 'Αριάδνην ἐν Νάξῳ.
('Αρχαῖον ἀνάγλυφον)

κρατῇ τὴν γλῶσσαν του, ἀνίκανον νὰ ὁμιλῇ πρῶτον, ἀνίκανον νὰ σιωπᾷ ὅταν τοῦ ὁμιλοῦν, καὶ ἱκανὸν μόνον νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τοὺς τελευταίους ἤχους ποὺ ἀκούει.

'Ο ἴδιος ποιητὴς ἀναφέρει ἀκόμη ἄλλον ἕνα μῦθον, ἐντελῶς διαφορετικόν, σχετικῶς μὲ τὴν 'Ηχώ. 'Αφοῦ τὴν ἀπέκρουσεν ὁ ὡραῖος Νάρκισσος, ἡ νέα, βαθύτατα λυπημένη, ἐκρύβη μέσα εἰς σπήλαιον. 'Εκεῖ ἔλειωσεν ἀπὸ τὴν θλῖψιν. Εἰς τὸ τέλος, λέγει ὁ ποιητὴς τῶν «Μεταμορφώσεων», «δὲν τῆς ἔμεινε πιὰ παρὰ ἡ φωνὴ καὶ τὰ κόκκαλα· ἡ φωνὴ διετηρήθη, ὁ σκελετὸς πῆρε τὴ μορφὴ βράχου. 'Απὸ τότε δὲν φαίνεται πιὰ στὰ βουνά· μὰ ἀπὸ τὰ βαθειὰ καταφύγια, ὅπου κρύβεται, ἀπαντᾷ ἀκόμη σὲ ὅλους ὅσοι τὴν φωνάζουν».

Περισσότερον εὐτυχὴς ὑπῆρξεν ὁ Πάν, εἰς τὰς ἀρχὰς τουλάχιστον, μὲ τὴν Νύμφην Πίτυν, ἡ ὁποία τὸν ἐπροτίμησεν ἀπὸ τὸν Βορέαν, τὸν θεὸν τοῦ ἀνέμου, ἐπίσης ἐρωτευμένον μὲ αὐτήν. Εἰς μίαν ἔκρηξιν ὀργῆς ὅμως ὁ τελευταῖος, ἀφοῦ ἐκτύπησε μὲ μανίαν τὴν

Νύμφην, τὴν ἔρριψε κάτω ἀπὸ ἕνα βράχον. Ὅπως καὶ τὴν Ἠχώ, ἡ Γαῖα ἐβοήθησε καὶ τὸ νέον θῦμα. Τὴν μετεμόρφωσεν εἰς δένδρον, ποὺ ἀπὸ τότε ὀνομάζεται πίτυς.

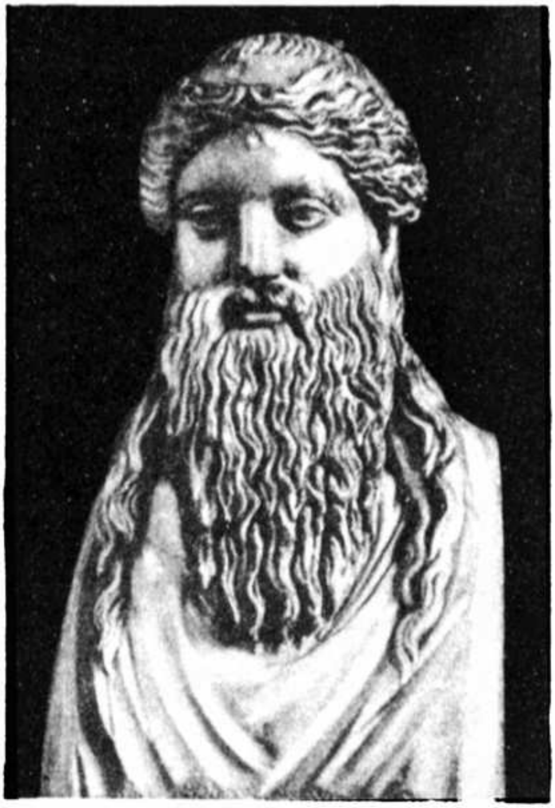
Δικαιοδοσίαι τοῦ Πανός

Πρὸ παντὸς θεὸς τῶν βοσκῶν καὶ τῶν ποιμνίων, ὁ Πὰν εἶχεν ὡς κυριώτερον σύντροφόν του τὸν κύνα· ἐνίοτε εἶχε τὸν λαγόν. Ἐνδιεφέρετο διὰ τὴν μελισσοκομίαν καὶ ηὐχαριστεῖτο ὅταν τοῦ προσέφεραν μέλι. Μὲ τὴν ἐφεύρεσιν τῆς σύριγγος, ἔγινε καὶ θεὸς τῆς μουσικῆς. Ἡ τέχνη αὐτὴ ὑποβοηθεῖ τὸν χορόν, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Πὰν ἐπεδίδετο μὲ πάθος· ἦτο ὁ θεὸς «ποὺ ἐπηδοῦσε, ποὺ ἐχόρευε». Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἦτο στενὸς συγγενὴς τῶν Σατύρων, λάγνος ὅπως ἐκεῖνοι. Ἐξ ἄλλου οἱ Σάτυροι, ὅπως ἐλέχθη ἀπὸ μερικούς, εἰς αὐτὸν ὤφειλαν τὸ κτηνῶδες στοιχεῖον τῆς φυσιογνωμίας των. Δὲν εἶναι, λοιπόν, καθόλου ἐκπληκτικὸν ὅτι εἰσῆλθε μὲ τὴν σειράν του εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Διονύσου, εἰς τὴν ὁποίαν μάλιστα κατεῖχε συχνὰ τὴν πρώτην θέσιν. Φυσικὰ δέ, ἡ ἐρωτικὴ ποίησις εὑρῆκεν εἰς τὸν Πᾶνα θέμα ἔργων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ἄσεμνον δὲν λείπει πάντοτε. Ὁ χαρακτὴρ τῶν σπουδαιοτέρων πιστῶν τοῦ θεοῦ, τῶν βοσκῶν, φαίνεται ὅτι ἐπέτρεπε τὰ ἐκδηλώσεις αὐτὰς τοῦ κάπως χονδροειδοῦς νατουραλισμοῦ.

Ἡ λατρεία τοῦ Πανὸς εἰς τὰς Ἀθήνας

Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, ἡ λατρεία τοῦ Πανὸς εἰσήχθη εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν ἐποχὴν τῶν μηδικῶν πολέμων. Ἰδοὺ ὑπὸ ποίας συνθήκας. Ὅταν τὰ περσικὰ στρατεύματα, μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Ἐρετρίας ἀπειλοῦσαν ἀπ' εὐθείας τὰς Ἀθήνας, οἱ πολῖται τῆς πόλεως αὐτῆς ἔστειλαν πρεσβευτὴν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, οἱ ὁποῖοι ἐθεωροῦντο τότε ὡς ἡ σπουδαιοτέρα στρατιωτικὴ δύναμις τῆς Ἑλλάδος, διὰ νὰ ζητήσουν τὴν βοήθειάν των. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπήντησαν ὅτι ἦσαν μὲν πρόθυμοι νὰ βαδίσουν κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, ἀλλ' ὅτι συγχρόνως ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ τηρήσουν ἕνα νόμον, ποὺ τοὺς ἀπηγόρευε νὰ ἀρχίσουν ἐκστρατείαν πρὸ τῆς νέας σελήνης. Ἐπρόκειτο βεβαίως περὶ κακῆς προφάσεως τῶν σπαρτιατικῶν ἀρχῶν, αἱ ὁποῖαι ἐφθονοῦσαν τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν κοσμοκρατορίαν τῶν Ἀθηνῶν. Μεταφέρων τὴν ἀπάντησιν ποὺ τοῦ ἐδόθη ὁ Φειδιππίδης, ὁ ἀπεσταλμένος τῶν Ἀθηναίων, διηγήθη ὅτι ὅταν ἐπερνοῦσεν ἀπὸ τὸ Παρθένιον ὄρος, τὸν ἐσταμάτησεν ὁ θεὸς Πὰν καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ ἐρωτήσῃ τοὺς Ἀθηναίους διατὶ δὲν προσέφεραν λατρείαν καὶ εἰς αὐτόν, ὁ ὁποῖος τόσας φορὰς τοὺς

εἶχε δείξει τὴν συμπάθειάν του, συμπάθειαν ἡ ὁποία θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἐκδηλωθῇ καὶ μὲ ἔργα. Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, οἱ Ἀθηναῖοι, ἀντὶ νὰ δεχθοῦν τὴν διήγησιν αὐτὴν ὡς μύθευμα, τὴν ἐπίστευσαν. Ὅταν δέ, παρὰ τὴν ἀριθμητικὴν μειονεκτικότητά των, ἐνίκησαν τοὺς Πέρσας εἰς τὸν Μαραθῶνα, ἐθεώρησαν ὅτι, ἐν μέρει τουλάχιστον, ὤφειλαν τὴν ἐπιτυχίαν των εἰς ἐπέμβασιν τοῦ Πανός, ὅτι δηλαδὴ αὐτὸς ἔσπειρε τὴν σύγχυσιν εἰς τὰς τάξεις τῶν ἐχθρῶν καὶ ἐβοήθησεν οὕτω τοὺς Ἕλληνας νὰ τοὺς τρέψουν εἰς φυγήν.

Ἑρμαϊκὴ στήλη Διονύσου.
(Μάρμαρον, Μουσεῖον Παλέρμου)

Ἐκ τούτου προέρχεται ἡ λέξις «πανικός», ποὺ σημαίνει τὴν ἄλογον τάσιν φυγῆς ποὺ καταλαμβάνει τὰς ἀνθρωπίνας μάζας, ὅταν δὲν βλέπουν ἄλλο μέσον σωτηρίας ἀπὸ τὴν ταχύτητα τῶν ποδῶν των. «Οἱ πανικοί», λέγει ἀρχαῖος συγγραφεύς, «εἶναι φόβοι ἀπότομοι καὶ ἄλογοι· ἔτσι βλέπομεν τὰ κοπάδια τῶν ζώων νὰ φεύγουν, τρελλὰ ἀπὸ φόβον, ὅταν αἰφνίδιος θόρυβος ἀκουσθῇ ἀπὸ τὸ δάσος ἢ ἀπὸ τὰ βάθη τῆς λόχμης». Διὰ νὰ ἀποδείξουν τὴν εὐγνωμοσύνην των πρὸς τὸν Πᾶνα, οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ ἀφιέρωσαν ἱερὸν ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν, εἰς τὸ ὁποῖον ἐτοποθέτησαν καὶ ἄγαλμά του ἀπὸ πάριον μάρμαρον. Κάθε χρόνον τοῦ προσέφεραν πανηγυρικῶς θυσίας, ἀκολουθουμένας ἀπὸ λαμπαδηδρομίας.

Ἐπεμβάσεις τοῦ Πανὸς ὑπὲρ τῶν πιστῶν του ἐξεδηλώθησαν, καθὼς λέγουν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, εἰς πολλὰς περιπτώσεις. Κατὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Σαλαμῖνος τὸν εἶδαν νὰ πετᾷ ἐπάνω ἀπὸ ἓν ἀκρωτήριον. Τὸν εἶδαν, ἐπίσης, εἰς τὴν νῆσον Ψυττάλειαν,

ὅπου καὶ ἀνήγειραν πρὸς τιμήν του ἀγάλματα ξύλινα (ξόανα), τὰ ὁποῖα ὁ Παυσανίας λέγει ὅτι τὰ εἶδε.

Ὁ Πὰν ἐξεδήλωσεν ἐπίσης τὴν παρουσίαν του εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Φυλῆς, συμμετέσχε δὲ μὲ τὸν Ἀπόλλωνα εἰς τὴν ἧτταν τῶν Γαλατῶν πρὸ τῶν Δελφῶν. Ἀπὸ τότε ἡ λατρεία τοῦ Πανὸς ἐγενικεύθη εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰσέδυσε δὲ καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν. Εἴδαμεν, ἐξ ἄλλου, ὅτι εἰς τὸ τέλος τοῦ ὁμηρικοῦ ὕμνου τοῦ ἀφιερωμένου εἰς αὐτόν, ὁ Διόνυσος ἔδωσεν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Ἑρμοῦ «τὸ ὄνομα Πὰν (ὅλο), γιατὶ ὅλοι εἶχαν εὐχαριστηθῆ».

Ἡ ἐτυμολογικὴ αὐτὴ ἐξήγησις ἔδωσεν ἀφορμὴν νὰ θεωρηθῇ ὁ Πὰν θεότης καθολική, νὰ τὸν φαντασθοῦν ὡς τὸ μέγα Σύνολον. Αὐτὸ ἐκφράζει ἕνας ὀρφικὸς ὕμνος ὅταν λέγῃ: «Ἐπικαλοῦμαι τὸν Πᾶνα, θεὸ δυνατό, θεὸ τῶν βοσκῶν· τὸν Πᾶνα, τὸ σύνολο τοῦ κόσμου, τὸν οὐρανό, τὴ θάλασσα, τὴν κυρίαρχη γῆ καὶ τὸ ἀθάνατον πῦρ, γιατὶ αὐτὰ εἶναι τὰ μέλη τοῦ Πανός... τὸ θεὸ ποὺ οἱ μελῳδικὲς συμφωνίες του ὑμνοῦν τὴν παγκόσμια ζωή· τὸ θεὸ μὲ τὰ χίλια ὀνόματα, ἀπόλυτο κυρίαρχο τοῦ κόσμου, ποὺ γεννᾶ τὰ πάντα». Ἔτσι, μὲ τὸν καιρόν, ὁ ταπεινὸς θεὸς τῶν Ἀρκάδων βοσκῶν προήχθη εἰς θεότητα πρώτης τάξεως.

Σύμβολα τοῦ Πανὸς

Κυριώτερον σύμβολον τοῦ θεοῦ ἦτο ἡ σύριγξ, συνήθως ὀνομαζομένη αὐλὸς (φλογέρα) τοῦ Πανός. Ἰδοὺ πῶς ὁρίζει τὸ ὄργανον αὐτὸ ἕνας ἀρχαῖος συγγραφεύς: «Ἡ σύριγξ ἀποτελεῖται ἀπὸ καλάμια κολλημένα μὲ κερί... τὰ καλάμια ἔχουν διαφορετικὸ μέγεθος καὶ τοποθετοῦνται τὸ ἕνα μετὰ τὸ ἄλλο, ἀπὸ τὸ μεγαλύτερο στὸ μικρότερο... στὸ στόμιο (ἐκεῖ ποὺ φυσᾶμε) εἶναι ὅλα στὴν ἴδια γραμμή· στὴν ἄλλη ἄκρη, ἐξ αἰτίας τῆς ἀνισότητός των, σχηματίζουν βαθμίδες, ἔτσι ποὺ τὸ σύνολο μοιάζει μὲ φτερούγα πουλιοῦ».

Οἱ καλλιτέχναι δὲν παρέστησαν σχεδὸν ποτὲ τὸν Πᾶνα χωρὶς σύριγγα, τῆς ὁποίας ἐπίστευαν ὅτι ἤκουαν τοὺς ἤχους εἰς τὸ σπήλαιον τῆς Ἀκροπόλεως καὶ εἰς τὸ Μαίναλον ὄρος. Εἰς μερικὰς παραστάσεις ὁ θεὸς κρατεῖ φλογέραν, ἀλλὰ πρόκειται περὶ ἔργων μεταγενεστέρας ἐποχῆς. Εἰς ἐτρουσκικὰ μνημεῖα, ὁ θεὸς εἰκονίζεται κρατῶν λύραν. Τέλος, τὸ τύμπανον ἐχρησιμοποιεῖτο ἀπὸ τὸν Πᾶνα κατὰ τὸν χορόν.

Εἰς πολλὰς παραστάσεις ὁ θεὸς εἰκονίζεται κρατῶν τὸ λαγωβόλον, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευε καὶ ὡς ποιμενικὴ ῥάβδος, διὰ τὴν ἐπαναφορὰν τῶν προβάτων ποὺ ἀπεμακρύνοντο ἀπὸ τὸ κοπάδι, καὶ ὡς ὄργανον κυνηγετικόν, μὲ τὸ ὁποῖον ἐσκότωναν λαγούς. Ὑπὸ τὴν ἰδιότητα τοῦ κυνηγοῦ, ἄλλως τε, ὁ Πὰν εἰκονίζεται,

ἰδίως ἐπὶ ἀρκαδικῶν νομισμάτων, ὡπλισμένος μὲ ἓν ἢ δύο λαγωβόλα.

Ὁ θύρσος σπανίζει εἰς τὰς παραστάσεις τοῦ Πανός. Δὲν συμβαίνει ὅμως τὸ ἴδιον μὲ τὸ κερατόσχημον ρυτόν. Εἰς πολλὰς παραστάσεις ὁ θεὸς εἰκονίζεται κρατῶν αὐτὸ ἀνὰ χεῖρας. Εἰς ἄλλας, φέρει ἐπὶ τῶν ὤμων ἀμφορέα. Παρίσταται ἐπίσης, εἰς μερικὰς σκηνάς, κρατῶν πυρσόν, καὶ ὡς θεὸς ποὺ ἐμπνέει τὸν πανικὸν φόβον εἰκονίζεται φέρων περικεφαλαίαν καὶ θώρακα καὶ κρατῶν ἀσπίδα. Τέλος, ὁ ἀσκὸς εἶναι σύνηθες ἔμβλημα τοῦ θεοῦ, ἰδίως εἰς τὰς βακχικὰς πομπάς.

Ὁ πιστότερος σύντροφος τοῦ Πανὸς εἶναι ὁ κύων, ὁ ὁποῖος συχνότατα συνοδεύει τὸν θεόν, ὅπως καὶ ὁ λαγός. Ὁ ἡμίονος παρουσιάζεται ἐνίοτε ὡς ὑποζύγιον τοῦ θεοῦ, τὸ ζῷον αὐτὸ ὅμως εἶναι κυρίως ἀφιερωμένον εἰς τὸν Διόνυσον. Τὸ ἴδιον ἰσχύει καὶ διὰ τὸν πάνθηρα.

Ἀπὸ τὰ πτηνὰ ἀναφέρονται ὡς ἀφιερωμένα εἰς τὸν Πᾶνα ὁ ἀετός καὶ ὁ γρύψ, ἀπὸ δὲ τὰ φυτὰ ὁ κισσὸς καὶ ἡ πίτυς, μὲ τὰ φύλλα καὶ τὰ κλαδιὰ τῶν ὁποίων ὁ θεὸς ἐστεφάνωνε τὴν κεφαλήν του. Ὅπως ἤδη εἴπαμεν, μία ἀπὸ τὰς Νύμφας ποὺ ἀγάπησεν ὁ Πὰν μετεμορφώθη εἰς πίτυν.

Ὁ Πὰν εἰς τὴν Τέχνην

Ἡ μεγάλη διάδοσις τῆς λατρείας τοῦ Πανὸς εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν καλλιτεχνικῶν παραστάσεών του. Ἀπὸ μίαν ἐποχὴν ἰδίως καὶ ἐδῶ, ὁ θεὸς αὐτὸς ἦτο θέμα ἰδιαιτέρας προτιμήσεως τῶν καλλιτεχνῶν. Χάρις εἰς ἀξιολόγους ἐργασίας πολλῶν ἐπιστημόνων δυνάμεθα πλέον νὰ σχηματίσωμεν κάπως σαφῆ ἰδέαν τοῦ ζητήματος, τὸ ὁποῖον μέχρι πρός τινος ἦτο ἀρκετὰ συγκεχυμένον.

Ἀνεφέραμεν ἤδη τὰ ξόανα ἢ ξύλινα ἀγάλματα, ποὺ εἶχαν ἀφιερωθῆ εἰς τὸν Πᾶνα εἰς τὴν νῆσον Ψυττάλειαν, ἀλλὰ τῶν ὁποίων ὁ Παυσανίας οὐδεμίαν δίδει περιγραφήν. Ὁ ὁμηρικὸς ὕμνος ποὺ παρεθέσαμεν προηγουμένως ὀνομάζει τὸν Πᾶνα «θεὸ ποὺ ἔχει πόδια σὰν τοῦ τράγου καὶ δυὸ κέρατα... μὲ ἀπεριποίητη κόμη... ποὺ παίζει μὲ τὴ σύριγγα... φορῶντας ἕνα ματωμένο δέρμα λυγκός». Ὑπὸ τὴν μορφὴν αὐτὴν πιθανῶς εἶχεν ἀπεικονισθῆ εἰς τὴν Ποικίλην στοὰν ἀπὸ τοὺς ζωγράφους Πάναινον καὶ Μίκωνα.

Ἡ τοιχογραφία αὐτὴ εἶχε θέμα τὴν μάχην τοῦ Μαραθῶνος, εἰς τὴν ὁποίαν τόσον σπουδαῖον ρόλον, κατὰ τὸν μῦθον, εἶχε παίξει ὁ θεός. Εἰς τὸ εἶδος αὐτὸ τῶν παραστάσεων, ἐκεῖνο ποὺ κυρίως προέχει εἶναι ἡ ζωώδης φύσις τοῦ θεοῦ. Παραλλήλως ὅμως μὲ

τὸν τύπον αὐτὸν θὰ ἐμφανισθῇ ἄλλος, ἀπὸ τὸν ὁποῖον θὰ ἔχῃ τελείως ἐξαφανισθῇ ἡ ζωώδης ἔκφρασις. Μοναδικὰ γνωρίσματα τοῦ τύπου αὐτοῦ θὰ εἶναι τὰ κέρατα καὶ τὰ ὦτα.

Τὸ ἀξιολογώτερον μνημεῖον τοῦ θεοῦ τῆς πρώτης τεχνοτροπίας εἶναι ἓν μικρὸν χάλκινον ἄγαλμα, ἀνευρεθὲν τὸ 1816 εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὁ θεός, ὅμοιος μὲ τράγον ὄρθιον εἰς τοὺς ὀπισθίους πόδας του, εἶναι γυμνός. Εἰς τὸ ἀριστερὸ χέρι κρατεῖ τὴν σύριγγα, ἐνῷ τὸ δεξιὸ κρέμεται κάτω. Ὁ κορμὸς καὶ οἱ βραχίονες εἶναι ἀνθρώπινοι, τὸ κάτω ὅμως μέρος τοῦ σώματος εἶναι τελείως ὅμοιον μὲ τοῦ τράγου. Ὁ θεὸς εἰκονίζεται μὲ γενειάδα καὶ ὦτα τράγου, ἡ ἔκφρασις ὅμως τῆς κεφαλῆς ἐνθυμίζει τὸ ρύγχος τοῦ χοίρου.

Ἀπὸ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος, οἱ Ἕλληνες καλλιτέχναι, ἰδίως οἱ τῆς Ἀττικῆς, ἐπηρεαζόμενοι ἀπὸ τὸ θέατρον, ἐπιδιώκουν νὰ κάμουν περισσότερον ἀνθρωπίνην τὴν μορφὴν τοῦ Πανός. Δίπλα εἰς τοὺς Σατύρους καὶ τοὺς Σειληνούς, εἰσέρχεται μὲ τὴν σειράν του εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Διονύσου συνοδὸς ἐξ ἴσου θορυβώδης μὲ τοὺς ἄλλους. Βεβαίως, δὲν ἔχει ἀκόμα χάσει τὸν ζωώδη χαρακτῆρα του, τὸ πρόσωπόν του ὅμως ὁμοιάζει τὸ ἀνθρώπινον, ἡ στάσις καὶ αἱ κινήσεις του εἶναι ὀλιγώτερον ζωώδεις.

Ὁ μετασχηματισμὸς ποὺ κατέληξεν εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ νεαροῦ καὶ ἀγενείου Πανός, τοῦ ὁποίου μικρὰ μόνον κέρατα, σχεδὸν κρυμμένα εἰς τὰ μαλλιά, ἐνθυμίζουν τὴν προέλευσίν του, ἔγινεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, περιοχὴν ὅπου ἡ λατρεία τοῦ Πανὸς ἐχρονολογεῖτο ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων. Οἱ περισσότεροι συγγραφεῖς συμφωνοῦν ἐπὶ τοῦ ὅτι ἓν χάλκινον ἀγαλμάτιον τοῦ Cabinet des Médailles εἶναι πολὺ στενὸς συγγενὴς τοῦ Δορυφόρου τοῦ Πολυκλείτου. Ὁ θεὸς παρίσταται ὑπὸ τὴν μορφὴν νεαροῦ ἀνδρός. Εἰς τὸ ἀριστερὸ χέρι ἐκρατοῦσεν ἀναμφιβόλως τὸ λαγωβόλον, εἰς τὸ δεξὶ τὴν σύριγγα. Τὰ μικρὰ κέρατα μόλις φαίνονται μέσα ἀπὸ τὰ μαλλιά.

Ἄλλος τύπος, πολὺ ὅμοιος μὲ τὸν προηγούμενον, ἔργον τῆς ἰδίας σχολῆς, διετηρήθη εἰς πολλὰ ἀντίγραφα. Ὁ τύπος αὐτὸς διαφέρει ἀπὸ τὸν προηγούμενον κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ θεὸς κρατεῖ τὸ λαγωβόλον εἰς τὸ δεξιὸ χέρι καὶ τὴν σύριγγα εἰς τὸ ἀριστερό.

Εἰς τὴν περίφημον προτομήν, τὴν γνωστὴν μὲ τὸ ὄνομα Φαῦνος τοῦ Winckelmann, τὰ κέρατα εἶναι ἀπ' εὐθείας τοποθετημένα εἰς τὸ μέτωπον, τὰ μάτια δὲν εἶναι χαμηλωμένα ἀλλὰ κοιτοῦν ἐπάνω, ὅλον δὲ τὸ πρόσωπον ἔχει ἔκφρασιν ἐκλεπτυσμένου αἰσθησιασμοῦ.

Τὸν 4ον π. Χ. αἰῶνα ἐνεφανίσθησαν δύο νέοι τύποι εἰς τὴν καλ-

Βακχική σκηνή (τμῆμα).
(Πίναξ τοῦ Πουσσέν, Λοῦβρον)

λιτεχνικὴν ἀναπαράστασιν τοῦ Πανός. Ὁ πρῶτος ἐχρησιμοποιήθη ἀπὸ τοὺς ἀρχιτέκτονας ὡς διακοσμητικὴ μορφὴ εἰς παραστάσεις καὶ κιγκλιδώματα, ὁ δεύτερος συναντᾶται εἰς ἀνάγλυφα ὄχι ὅμως μόνος ἀλλὰ μαζὶ μὲ Νύμφας. Ὑπὸ τὴν πρώτην μορφὴν ὁ θεὸς εἶναι πάντοτε ντυμένος. Τὸ θηριομορφικὸν στοιχεῖον φαίνεται ἀπὸ τὰ πόδια καὶ ἀπὸ τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου.

Εἰς τὸν τύπον αὐτόν, ὁ θεὸς ἔχει γενειάδα καὶ ὦτα τράγου, ὄχι ὅμως κέρατα. Εἰς τὸ ἀριστερὸ χέρι κρατεῖ σύριγγα. Διεσώθησαν πολλὰ ἀγάλματα τοῦ εἴδους αὐτοῦ· τὸ σημαντικώτερον εὑρέθη εἰς τὸν Πειραιᾶ τὸ 1840. Στηριζόμενος εἰς στῦλον, ὁ θεὸς εἶναι τυλιγμένος μὲ ἐπενδύτην, ὁ ὁποῖος τοῦ σκεπάζει τὸ δεξιὸ χέρι, ἀφίνει ὅμως νὰ φαίνωνται οἱ τράγειοι πόδες του. Τὸ ἀριστερὸ χέρι, ἀκάλυπτον εἰς τὸ ἄκρον του, κρατεῖ τὴν σύριγγα.

Ὑπάρχουν ἀρκεταὶ παραλλαγαὶ τοῦ τύπου αὐτοῦ, σκορπισμέναι εἰς διάφορα μουσεῖα τῆς Εὐρώπης. Ἐξ ἄλλου, εἶχαν κατασκευασθῆ καὶ Ἑρμαῖ τοῦ Πανός, ὅπως καὶ ἄλλων θεοτήτων. Ἕνας ἀπὸ τοὺς σπουδαιοτέρους εὑρέθη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου π.Χ. αἰῶνος εἰς τὴν ἔπαυλιν τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς, πλησίον τῆς Civita Lavigna, ὑπὸ τοῦ Gavin Hamilton, ἀποκείμενος ἤδη εἰς τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον. Ὁ θεὸς εἰκονίζεται γενειοφόρος, χωρὶς κέρατα, παίζων μὲ τὸν αὐλὸν καὶ φορῶν ἔνδυμα μὲ χαριτωμένας πτυχώσεις.

Εἰς τὰ ἀνάγλυφα, ὅπου ὁ θεὸς παρίσταται μαζὶ μὲ Νύμφας, εἰκονίζεται γενικῶς καθήμενος ἐπὶ βράχου, ἐντελῶς γυμνός, μὲ πόδια τράγου καὶ χονδρὰ κέρατα, παίζων μὲ τὴν σύριγγα. Συνήθως αἱ Νύμφαι, τρεῖς τὸν ἀριθμόν, ὁδηγοῦνται ἀπὸ τὴν Ἑρμῆν. Ἀπὸ τὰ ἀνάγλυφα αὐτά, τὰ ὁποῖα εἶναι πολυάριθμα καὶ τῶν ὁποίων ὁ τύπος ποικίλλει πολύ, πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν τὸ ἀνευρεθὲν εἰς τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἕνας ἄνθρωπος πλησιάζει τὰς Νύμφας διὰ νὰ προσευχηθῇ εἰς αὐτάς, ἐνῷ ἀπὸ ἓν σπήλαιον προβάλλει τὸ ἀνώτερον μέρος τοῦ σώματος τοῦ Πανός. Ὅλα αὐτὰ τὰ μνημεῖα ἀποδεικνύουν τὴν μεγάλην ἔκτασιν ποὺ ἐπῆρεν εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ λατρεία τοῦ Πανὸς μετὰ τὴν μάχην τοῦ Μαραθῶνος.

Ὡμιλήσαμεν ἤδη διὰ τὴν ἐπιρροὴν ποὺ ἤσκησεν ἡ τέχνη τοῦ Πραξιτέλους εἰς τὸν μετασχηματισμὸν τοῦ τύπου τοῦ Πανὸς εἰς ἄτομον νεαρόν, ἀπὸ τὸ ὁποῖον λείπει σχεδὸν ἐντελῶς ἡ ζωώδης ἔκφρασις. Ὁ μέγας γλύπτης εἶχε καὶ ὁ ἴδιος κάμει ἕνα ὅμιλον παριστάνοντα τὸν Πᾶνα ἐν τῷ μέσῳ τῆς Δανάης καὶ Νυμφῶν. Δυστυχῶς, δὲν γνωρίζομεν πολλὰ πράγματα σχετικῶς μὲ τὸ ἔργον αὐτό. Ὁ θεός, πάντως, εἶχε πόδια τράγου καὶ ἔφερεν ἐπὶ τῶν ὤμων ἀσκόν, πρᾶγμα σύνηθες εἰς τοὺς Σατύρους καὶ τοὺς Σειληνούς.

Ὑποτίθεται, ἐξ ἄλλου, ὅτι καὶ ὁ Σκόπας εἶχε σκαλίσει ἐπὶ μαρμάρου τὴν μορφὴν τοῦ θεοῦ, ἀναπαράστασιν δὲ τοῦ ἔργου αὐτοῦ ὑποτίθεται ἐπίσης ὅτι κατέχομεν ἐπὶ ἀνευρεθέντος νομίσματος τῆς Ἡραίας, πόλεως εἰς τὴν ὁποίαν ὑπῆρχεν ἱερὸν τοῦ Πανός. Ὁ θεὸς εἰκονίζεται εἰς αὐτὸ ὡς κυνηγός, στηρίζεται δὲ μὲ τὸ ἀρι-

στερὸ χέρι ἐπὶ λαγωβόλου. Ἔχει κέρατα, ἀλλὰ πόδια ἀνθρώπινα. Τέλος, εἰς ἀττικὰς ἀγγειογραφίας, ὁ Πὰν παρίσταται μαζὶ μὲ τὴν Ἀφροδίτην καὶ τὸν Ἔρωτα.

Ἀπὸ τὰ περιεργότερα νομίσματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναπαρίσταται ἡ κεφαλὴ τοῦ Πανός, πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν τὰ νομίσματα τοῦ Παντικαπαίου, τὰ ἀρχαιότερα τῶν ὁποίων παριστάνουν τὸν θεὸν μὲ ἄγρια χαρακτηριστικά, μὲ αἰχμηρὰ ὦτα, ἀλλὰ χωρὶς κέρατα. Μεταγενεστέρως, ὁ τύπος ὑπέστη μεταβολάς, ἀπέκτησε χάριν.

Τὰ ἀρκαδικὰ νομίσματα παρουσιάζουν καὶ αὐτὰ τὸν θεὸν μὲ δύο μορφάς. Εἰς ἄλλα ὁ θεὸς παρίσταται ὁλόκληρος, μὲ πόδια ἀνθρώπινα, μὲ μικρὰ κέρατα, καθισμένος ἐπὶ βράχου, μὲ τὸ λαγωβόλον εἰς τὰ χέρια, ἐνῷ ἡ σύριγξ κεῖται καταγῆς, ἐμπρὸς εἰς τὰ πόδια του. Εἰς ἄλλα παρίσταται μόνον ἡ κεφαλὴ τοῦ θεοῦ, μὲ μορφὴν νεανικὴν καὶ μικρὰ κέρατα.

Οἱ Ἕλληνες ζωγράφοι δὲν ἀδιαφόρησαν βεβαίως πρὸ μιᾶς μορφῆς, ὅπως αὐτή, ἡ ὁποία παρεῖχεν εἰς τὴν φαντασίαν των ὑλικὸν πλουσίων ἀναπτύξεων. Δυστυχῶς, ὄχι μόνον δὲν ἔμεινε τίποτε ἀπὸ τὰ ἔργα των, ἀλλ' οὔτε εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς εὑρίσκομεν, πλὴν σπανίων ἐξαιρέσεων, πληροφορίας δι' αὐτά. Ἔτσι, δὲν γνωρίζομεν παρὰ μόνον τὰς μεγάλας γραμμὰς τοῦ πίνακος, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Ζεῦξις, ὁ μεγαλύτερος ζωγράφος τῆς ἀρχαιότητος, εἶχε παραστήσει τὸν Πᾶνα κοιμώμενον καὶ Νύμφας ποὺ τοῦ ἔκοβαν τὴν γενειάδα, διὰ νὰ τὸν καταστήσουν γελοῖον καὶ νὰ μειώσουν τὰς πιθανότητας νὰ ἀρέσῃ εἰς τὴν Ἠχώ. Κατὰ τὸν Πλίνιον, ὁ ζωγράφος Νικόμαχος εἶχεν ἐκλέξει ὡς θέμα ἑνὸς πίνακός του τὸν Πᾶνα εἰς στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπλησίαζε κοιμωμένην Νύμφην. Ὁ ἴδιος συγγραφεὺς ἀναφέρει πίνακα τοῦ ζωγράφου Πρωτογένους, μὲ θέμα τὸν Πᾶνα, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ἀπαριθμῇ λεπτομερείας.

Εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχήν, αἱ καλλιτεχνικαὶ ἀναπαραστάσεις τοῦ Πανός, αἱ πλέον ποικίλαι, τόσον εἰς τὴν γλυπτικὴν ὅσον καὶ εἰς τὴν ἀγγειογραφίαν, ἀνεπτύχθησαν μεγάλως, ἰδίως ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς ἐπαφῆς τοῦ θεοῦ μὲ τὰ ἄλλα πρόσωπα τῆς ἀκολουθίας τοῦ Διονύσου, τοὺς Σειληνοὺς καὶ τοὺς Σατύρους.

Ἐξ ἄλλου, ἔδωσαν εἰς τὸν Πᾶνα οἰκογένειαν. Ἔχει σύζυγον, τὴν Πανίνην, καὶ τέκνα, τοὺς Πανίσκους. Ἓν μαρμάρινον ἀγαλμάτιον τῆς villa Albani παριστᾷ μίαν Πανίνην ὀρθίαν, παίζουσαν μὲ διπλοῦν αὐλόν. Ἡ νεανικὴ κεφαλὴ μὲ τὰ μεγάλα κέρατα ἔχει, καθὼς κλίνει ἐλαφρῶς πρὸς τὸ ἓν μέρος, πολὺ χαριτωμένην ἔκφρασιν. Δέρμα αἰγὸς καλύπτει τμῆμα τοῦ σώματος, τὸ ὁποῖον καταλήγει εἰς πόδια αἰγός. Ὑπάρχουν ἐπίσης μερικαὶ παραστάσεις Πανίσκων. Τὸ γνωστότερον ἀπὸ τὰ μνημεῖα αὐτὰ εἶναι ἓν

ἀνάγλυφον τοῦ Μουσείου τοῦ Λατερανοῦ. Μία Νύμφη δίδει εἰς τὸν 'Αρκάδα νὰ πίῃ, ἐνῷ ὁ Πᾶν, παιδί, μὲ πόδια τράγου, παίζει μὲ τὴν σύριγγα. 'Ανάλογοι σκηναὶ ὑπάρχουν εἰς τὰς τοιχογραφίας τῆς Πομπηίας. 'Ακόμη καὶ κατὰ τὴν περίοδον ποὺ ἠκολούθησε τὴν ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν, οἱ καλλιτέχναι ἠσχολοῦντο μὲ τὸν Πᾶνα.

Ὁ Πρίαπος

Δὲν εἶναι πολὺ εὔκολον νὰ καθορισθῇ ἐπακριβῶς ἡ θέσις, τὴν ὁποίαν κατέχει ὁ Πρίαπος εἰς τὸ σύνολον τῆς ἑλληνικῆς Μυθολογίας. Ἦτο θεότης ἀσιατικῆς προελεύσεως, πιθανῶς ἀρχαιοτάτη, τῆς ὁποίας ὅμως ἡ λατρεία διεδόθη εἰς τὴν 'Ελλάδα εἰς πολὺ νεωτέρους χρόνους. Εἰς τὸν Πρίαπον ὁ ἀνθρωπομορφισμὸς ἐπροσωποποίησε μίαν ἰδέαν, ἡ ὁποία πιθανῶς συναντᾶται εἰς ὅλους τοὺς πρωτογόνους λαούς, τὴν ἰδέαν τῆς γεννήσεως, τῆς παραγωγικῆς ἐνεργείας τῆς φύσεως, τόσον εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅσον καὶ εἰς τὸ ζωικὸν καὶ φυτικὸν βασίλειον. Δι' αὐτὸ ὁ Πρίαπος παρίσταται ἰθυφαλλικός, τοῦ φαλλοῦ θεωρουμένου ὡς συμβόλου τῆς γεννητικῆς δυνάμεως. Εἴδαμεν ἤδη εἰς τὸ περὶ 'Ερμοῦ κεφάλαιον ὅτι οἱ 'Ερμαῖ ἔφεραν κατὰ τὸ πλεῖστον ἰθυφάλλους. 'Εκ τούτου, εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Πριάπου ἐνδιαφέρει μία ἄσεμνος πλευρά, ἡ μόνη ἐξ ἄλλου τὴν ὁποίαν γνωρίζομεν, καὶ εἰς τὴν ἔξαρσιν τῆς ὁποίας ἐπεδόθησαν οἱ ἐρωτικοὶ συγγραφεῖς.

Γέννησις καὶ περιπέτειαι τοῦ Πριάπου

Περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Πριάπου ὑπάρχουν πολλοὶ μῦθοι, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα παραλλαγαὶ μιᾶς μοναδικῆς παραδόσεως. Σύμφωνα μὲ αὐτήν, ὁ θεὸς ἦτο καρπὸς τῶν ἐρώτων τοῦ Διὸς καὶ τῆς 'Αφροδίτης. Φυσικά, ἡ θεὰ τοῦ ἔρωτος ὑπέστη καὶ αὐτὴ τὴν ἐκδικητικὴν ζηλοτυπίαν τῆς Ἥρας. Ὅταν ἡ 'Αφροδίτη ἦτο ἑτοίμη νὰ γεννήσῃ, ἡ νόμιμος σύζυγος τοῦ Διὸς ἔτρεξε κοντά της καὶ ἔβαλε τὸ χέρι της ἐπάνω εἰς τὴν κοιλίαν τῆς ἀντιζήλου της. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο νὰ γεννηθῇ ἕνα ὂν ἀποκρουστικόν, μὲ γλῶσσαν καὶ κοιλίαν πελωρίας. Καταληφθεῖσα ἀπὸ φρίκην ἡ 'Αφροδίτη ἐτράπη εἰς φυγήν, ἐγκαταλείπουσα τὸ νεογέννητον εἰς τὰς φροντίδας τῶν βοσκῶν. Αὐτοὶ τὸ συνέλεξαν καὶ τὸ ἀνέθρεψαν.

Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν ὁ Πρίαπος ἦτο υἱὸς τοῦ Διονύσου καὶ τῆς 'Αφροδίτης καὶ κατὰ τρίτην πατέρας του ἦτο ὁ Ἄδωνις. Σύμφωνα μὲ τὴν τελευταίαν ἐκδοχὴν ἡ 'Αφροδίτη, σύζυγος τοῦ Διονύσου, ἐπωφελήθη ἐκ τοῦ ταξιδίου τοῦ θεοῦ εἰς τὰς 'Ινδίας, διὰ

νὰ συνάψῃ ἐνόχους σχέσεις μὲ τὸν Ἄδωνιν. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Διονύσου, ἀφοῦ τοῦ ἔκαμε λαμπρὰν ὑποδοχήν, ἡ Ἀφροδίτη ἔφυγεν εἰς Λάμψακον, ὅπου, κατόπιν ἐπεμβάσεως τῆς Ἥρας, ἐγέννησεν υἱόν, τοῦ ὁποίου ἡ θέα δὲν τῆς ἦτο ἀνεκτή. Τέλος, ἐλέγετο ἀκόμη ὅτι ὁ Πρίαπος ἦτο υἱὸς τοῦ Διονύσου καὶ τῆς Νύμφης Χιόνης.

Ἀπὸ τὰς περιπετείας ποὺ ἀπεδίδοντο εἰς τὸν Πρίαπον καὶ ποὺ εἶχαν τεθῆ εἰς κυκλοφορίαν εἰς ἀρκετὰ νεωτέραν ἐποχήν, πρέ-

Ὁ Διόνυσος, κρατῶν κάνθαρον καὶ σταφυλάς, ταξιδεύει ἐπὶ ταύρου.
(Μελανόμορφον ἀγγεῖον)

πει νὰ ἀναφέρωμεν ἐκείνην, ποὺ εἶχε μὲ τὴν Νύμφην Λωτίδα καὶ ἡ ὁποία ἐνθυμίζει τὸν μῦθον τοῦ Πανὸς καὶ τῆς Σύριγγος. Τὴν στιγμὴν ποὺ ὁ Πρίαπος ἐνόμιζεν ὅτι εἶχε φθάσει εἰς τὸν σκοπόν του, ἡ παρθένος μετεμορφώθη εἰς τὸ φυτὸν ποὺ φέρει τὸ ὄνομά της, τὸν λωτόν. Ἐλέγετο ἀκόμη ὅτι ὁ θεὸς ἀπέτυχε, διότι τὴν στιγμὴν ποὺ ἐπρόκειτο νὰ βιάσῃ τὴν κοιμωμένην Νύμφην, ὁ ὄνος τοῦ Σειληνοῦ ἤρχισε νὰ ὀγκανίζῃ καὶ ἐξύπνησε τὴν νέαν, ἡ ὁποία ἀμέσως ἐτράπη εἰς φυγήν. Ὀργισθεὶς ἐκ τούτου ὁ Πρίαπος, ἐσκότωσε τὸ ζῶον ποὺ εἶχε καταστρέψει τὰ σχέδιά του.

Ὁ ὄνος ἐμφανίζεται ἐπίσης καὶ εἰς ἄλλην περιπέτειαν, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Πρίαπος δὲν παίζει πολὺ λαμπρὸν ρόλον. Ἐλέγετο ὅτι ὁ Διόνυσος εἶχε χαρίσει ἀνθρωπίνην φωνὴν εἰς ἕνα ὄνον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κάποτε εἶχεν ἱππεύσει διὰ νὰ μεταβῇ κάπου. Μίαν ἡμέραν ποὺ ὁ ὄνος αὐτὸς καὶ ὁ Πρίαπος συνηντήθησαν, ἐνεπλάκησαν εἰς συζήτησιν περὶ τῶν διαστάσεων τοῦ γεννητικοῦ μορίου των. Κατ' αὐτὴν ὁ θεὸς ἐσκότωσε τὸν ὄνον, τὸν ὁποῖον ἐν συνεχείᾳ ὁ Διόνυσος ἐτοποθέτησε μεταξὺ τῶν ἀστέρων. Ἄγνωστον ποία ἡ βάσις τοῦ μύθου αὐτοῦ. Τὸ μόνον ποὺ γνωρίζομεν εἶναι ὅτι εἰς τὴν Λάμψακον ἐθυσίαζαν εἰς τὸν θεὸν ὄνους.

Σχέσεις τοῦ Πριάπου μὲ τὰς ἄλλας θεότητας

Ὁ θεὸς μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Πρίαπος εἶχε τὰς στενωτέρας σχέσεις, εἶναι φυσικὰ ὁ Διόνυσος, ὁ ὁποῖος γενικῶς ἐθεωρεῖτο πατέρας του. Οἱ δύο αὐτοὶ θεοὶ συνεχέοντο, ἄλλως τε, πολὺ συχνά. Ὅπως ὁ Διόνυσος, καὶ ὁ Πρίαπος φέρει στέφανον ἀπὸ κισσὸν καὶ κλήματα καὶ κρατεῖ εἰς τὸ ἕνα χέρι θύρσον καὶ εἰς τὸ ἄλλο κύπελλον. Ἐλέγετο ὅτι, κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους, ἡ λέξις Πρίαπος ἦτο ἐπωνυμία τοῦ Διονύσου. Ἄλλοι ὅμως συγγραφεῖς θεωροῦν τὸν ἰθυφαλλικὸν θεὸν σύντροφον καὶ ὑπηρέτην τοῦ υἱοῦ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Σεμέλης, ἀκριβῶς ὅπως τὸν Πᾶνα, τοὺς Σατύρους καὶ τοὺς Σειληνούς.

Εἴδαμεν ἤδη ὅτι ὁ Πρίαπος ἐθεωρεῖτο υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀφροδίτης. Ἦτο ὅμως πλησιέστερος πρὸς τὸν Ἑρμῆν, εἰς τὴν λατρείαν τοῦ ὁποίου ὁ φαλλὸς ἔπαιζεν ἐπίσης ρόλον. Καὶ οἱ δύο ἐτιμῶντο ἐπὸ τοὺς βοσκοὺς καὶ τοὺς ναύτας καί, κατὰ τὸν Ὑγῖνον, ὁ Ἑρμῆς ἦτο πατέρας τοῦ Πριάπου.

Μερικοί, ἐξ ἄλλου, ἀπεπειράθησαν νὰ εὕρουν σχέσιν τινὰ μεταξὺ τοῦ θεοῦ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἑρμαφροδίτου, βασιζόμενοι εἰς μερικὰς καλλιτεχνικὰς παραστάσεις, χαρακτῆρος μᾶλλον ἀσέμνου.

Ἐνίοτε ὁ Πρίαπος παρίστατο μὲ τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος σχεδὸν γυναικεῖον. Εἰς μίαν τοιχογραφίαν τῆς Πομπηίας, εἰς τὴν ὁποίαν παρίστανται ὁ Ἡρακλῆς μὲ τὴν Ὀμφάλην, βλέπομεν τὸν Πρίαπον μὲ γυναικείαν ἀμφίεσιν. Συνεπέραναν ἐκ τούτου ὅτι, εἰς τὰς ἀρχάς, ὑπῆρχεν ἴσως στενὴ σχέσις μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν προσώπων.

Δικαιοδοσίαι καὶ λατρεία τοῦ Πριάπου

Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς εἶχαν ἤδη ἀσχοληθῆ μὲ τὸ ζήτημα εἰς ποίαν χώραν ἡ λατρεία τοῦ Πριάπου ἦτο ἀρχαιοτέρα. Κατὰ τοὺς

μὲν τὸ ἀρχαιότερον ἱερὸν τοῦ θεοῦ εὑρίσκετο εἰς Ὀρνεὰς τῆς Ἀργολίδος, κατὰ τὴν εὐρύτερον ὅμως διαδεδομένην γνώμην ἡ λατρεία τοῦ θεοῦ ἐξεκίνησεν ἀπὸ τὴν χώραν τῶν Βεβρίκων, νοτίως τοῦ Ἑλλησπόντου. Πρῶτον κέντρον αὐτῆς ἦτο ἡ Λάμψακος, ὅπου ὁ Πρίαπος ἐτιμᾶτο ὡς κυριώτερος θεός. Εἰς αὐτὸν ἀπεδίδετο ἡ ἵδρυσις τῆς πόλεως, ἐθεωρεῖτο δὲ προστάτης τῶν πλουσίων ἀμπελώνων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ κάτοικοί της ἐθησαύριζαν. Τὰ νομίσματα τῆς Λαμψάκου ἔφεραν παραστάσεις τοῦ θεοῦ, ἄλλα μὲν προτομάς, ἄλλα δὲ ὁλόκληρον τὸ σῶμα του, πάντοτε ἰθυφαλλικόν.

Ἀνεφέραμεν ἤδη τὸν μῦθον τῆς γεννήσεως τοῦ θεοῦ εἰς τὴν Λάμψακον. Μερικοὶ συγγραφεῖς λέγουν ὅτι ὁ Πρίαπος κατήγετο μὲν ἀπὸ τὴν πόλιν αὐτήν, ἀλλ' ὅτι ἐξωρίσθη «propter virilis membri magnitudinem» (=διὰ τὸ μέγεθος τοῦ ἀνδρικοῦ μορίου του). Δὲν γνωρίζομεν σπουδαῖα πράγματα διὰ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ἐτελεῖτο ἡ λατρεία τοῦ Πριάπου εἰς τὴν Λάμψακον. Καί, ἄραγε, εἰς τὴν φήμην τῆς ὁποίας ἔχαιρε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὁ ὄνος, ὡς ἱκανώτατος διὰ τὴν ἀναπαραγωγήν, ὀφείλεται τὸ γεγονὸς ὅτι ὄνοι ἐθυσιάζοντο ἐπὶ τῶν βωμῶν τοῦ θεοῦ;

Ὁ Πρίαπος ἐλατρεύετο ἐπίσης καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Προποντίδος. Μία ἐξ αὐτῶν εἶχε τὸ ὄνομά του, εἰς αὐτὸν δὲ ἀπεδίδετο ἡ ἵδρυσίς της. Ὁ θεὸς ἐθεωρεῖτο ἐκεῖ υἱὸς τοῦ Διονύσου καὶ τῆς Χιόνης. Ἦτο ἐπίσης ἀντικείμενον λατρείας εἰς τὴν πόλιν Πάριον καὶ ἄλλας.

Εἰς τὴν Βιθυνίαν, ἡ λατρεία τοῦ Πριάπου παρουσιάζετο ὑπὸ διάφορον μορφήν. Ἐπιστεύετο ἐκεῖ ὅτι ὁ Πρίαπος ἦτο Τιτὰν ἢ ἕνας ἀπὸ τοὺς Δακτύλους τῆς Ἴδης. Αὐτὸς εἶχε διδάξει εἰς τὸν Ἄρην κατ' ἀρχὰς τὸν ἁπλοῦν χορόν, ἔπειτα τὸν πολεμικόν. Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος αὐτοῦ, ὁ Πρίαπος ἐλάμβανε τὸ δέκατον τῶν λαφύρων ποὺ προωρίζοντο διὰ τὸν Ἄρην.

Ναυτικοὶ πιθανῶς διέδωσαν τὴν λατρείαν τοῦ Πριάπου εἰς τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου, Θάσον, Λέσβον καὶ Θήραν. Ἀπὸ ἐκεῖ, ἡ λατρεία του διεπεραιώθη εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα. Ἀνεφέραμεν ἤδη τὸ ἱερὸν τῶν Ὀρνεῶν. Ὁ Παυσανίας λέγει ὅτι ὑπῆρχεν εἰς τὸν Ἑλικῶνα ἄγαλμα τοῦ Πριάπου «ἄξιον ἰδέσθαι», δὲν δίδει ὅμως περισσοτέρας λεπτομερείας ἐπὶ τοῦ θέματος.

Εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, σπουδαῖον ἱερὸν τοῦ Πριάπου ὑπῆρχεν εἰς τὰ Ὕπαιπα, πόλιν τῆς Λυδίας. Αἱ Τράλλεις, εἰς τὴν ἰδίαν περιοχήν, εἶχαν ἐπίσης ἱερὸν τοῦ θεοῦ. Τέλος, ὁ Πρίαπος, ἀπὸ μίαν ἐποχὴν καὶ ἐδῶ, ἐλατρεύετο καὶ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν τῆς Αἰγύπτου.

Ἡ ἀπαρίθμησις τῶν ὀλίγων αὐτῶν πόλεων δὲν ἠμπορεῖ νὰ

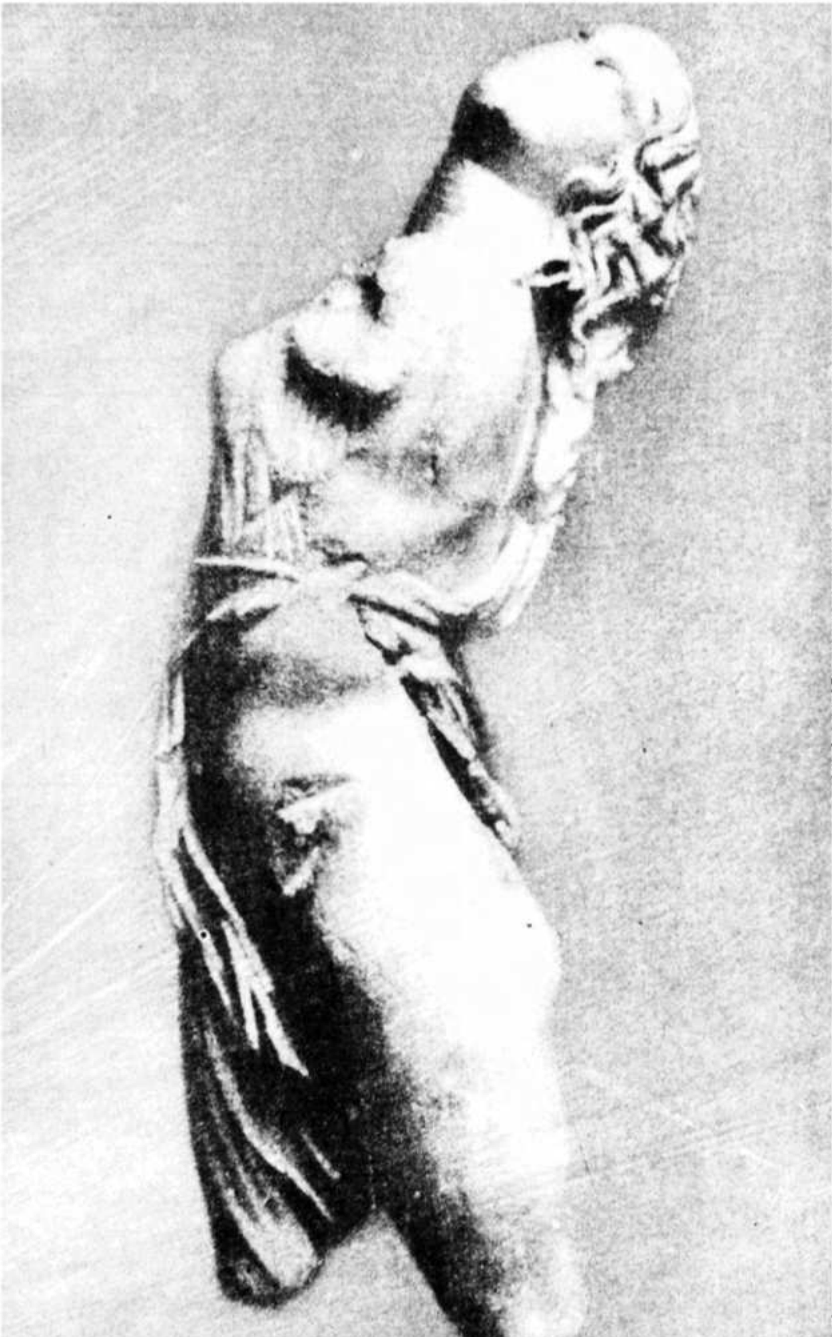
δώση μίαν ἰδέαν, ἔστω καὶ κατὰ προσέγγισιν, τῆς διαδόσεως τῆς λατρείας τοῦ Πριάπου εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Ἑλλάδα καί, ἀργότερον, τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης λέγει ὅτι ὁ θεὸς ἐτιμᾶτο ὄχι μόνον εἰς τὰ ἀστικὰ ἱερά του, ἀλλὰ εἰς ὁλόκληρον τὴν ὕπαιθρον. Ἐθεωρεῖτο προστάτης τῶν βοσκῶν, τῶν ποιμνίων, τῆς κτηνοτροφίας γενικῶς. Τοῦ προσέφεραν μέλι καὶ γλυκίσματα καὶ τοῦ ἐθυσίαζαν ζῷα ἀπὸ τὰ κοπάδια, τῶν ὁποίων ἐξησφάλιζε τὴν γονιμότητα. Ἡ μελισσοκομία ἐτέλει ἐπίσης ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Πριάπου.

Ὡς θεὸς τῆς ἀναπαραγωγικῆς δυνάμεως, ὁ Πρίαπος ἦτο, κατὰ τὴν ἔκφρασιν ἀρχαίου συγγραφέως, προστάτης τῶν κήπων καὶ τῶν ἀμπελώνων. Προσεφέροντο δὲ εἰς αὐτὸν παντοειδεῖς καρποί, ἰδίως σῦκα, σταφύλια, ἀμύγδαλα καὶ ρόδια. Τοῦ ἀφιέρωναν κήρινα ὁμοιώματα κηπευτικῶν ἐργαλείων. Αἱ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον χονδροκομμέναι παραστάσεις τοῦ θεοῦ, τὰς ὁποίας οἱ πιστοὶ ἐτοποθετοῦσαν πρὸς τιμήν του εἰς τοὺς κήπους, ἦσαν ἀπὸ ξύλον συκῆς, πεύκης ἢ δρυός. Αἱ παραστάσεις αὐταί, μεταγενεστέρως, ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς φόβητρα κατὰ τῶν κλεπτῶν καὶ τῶν πτηνῶν.

Ὁ Πρίαπος ἐλατρεύετο ἐπίσης ἀπὸ τοὺς ναυτικοὺς καὶ τοὺς ἁλιεῖς. Ἀγάλματα καὶ βωμοὶ τοῦ θεοῦ ὑπῆρχαν εἰς τὰς ἀκτὰς καὶ τοὺς λιμένας. Τοῦ προσέφεραν ψάρια καὶ τοῦ ἀφιέρωναν ἁλιευτικὰ ἐργαλεῖα. Οἱ δὲ ὁδοιπόροι, εἰς τοὺς ὁποίους τὰ πολυάριθμα ἀγάλματα τοῦ θεοῦ ἐχρησίμευαν ὡς ὁδικοὶ δεῖκται, δὲν παρέλειπαν νὰ καταθέτουν πρὸ αὐτῶν τὸν φόρον τῆς εὐγνωμοσύνης των.

Ἀλλ᾽ ἰδίως εἰς τὰ διονυσιακὰ μυστήρια ἡ λατρεία τοῦ Πριάπου, συμβόλου τῆς γονιμοποιοῦ δυνάμεως τῆς φύσεως, ἔφθασεν εἰς τὸ ἀπόγειόν της. Κατέληξαν νὰ τὸν θεωροῦν καθολικὴν ἀρχὴν τοῦ σύμπαντος, δημιουργὸν καὶ πάροχον παντὸς ἀγαθοῦ. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἡ ἀντίληψις αὐτὴ πλησιάζει τὴν πρωτόγονον ἰδέαν, ποὺ οἱ πρῶτοι λάτραι τοῦ Πριάπου εἶχαν σχηματίσει περὶ αὐτοῦ. Ὁ φαλλός, σύμβολον τῆς θεϊκῆς δημιουργοῦ δυνάμεως, συναντᾶται εἰς πολλοὺς ἀρχαίους λαούς.

Εἰς προηγούμενον κεφάλαιον εἴδαμεν ὅτι εἰς ἓν ἱερὸν τῆς Κυλλήνης ὁ Ἑρμῆς παρίστατο δι᾽ ἁπλοῦ φαλλοῦ, καὶ γνωρίζομεν τὸν ρόλον ποὺ παίζει, ἀκόμη καὶ σήμερον, τὸ «λίγκαμ» εἰς τὴν ἰνδικὴν θρησκείαν. Διαδεδομένη ἰδίως εἰς τὴν ὕπαιθρον, ἡ λατρεία τοῦ Πριάπου δὲν ἔχασε ποτὲ ἐξ ὁλοκλήρου τὸ χαρακτηριστικὸν αὐτό. Ἀσφαλῶς ἐξηυγενίσθη ἀπὸ τὴν ἐπαφήν της μὲ τοὺς Ὀρφικούς. ἀλλ᾽ ὁ ὀρφισμὸς δὲν κατώρθωσε ποτὲ νὰ ὑπερβῇ τὰ ὅρια ἑνὸς στενοῦ κύκλου.

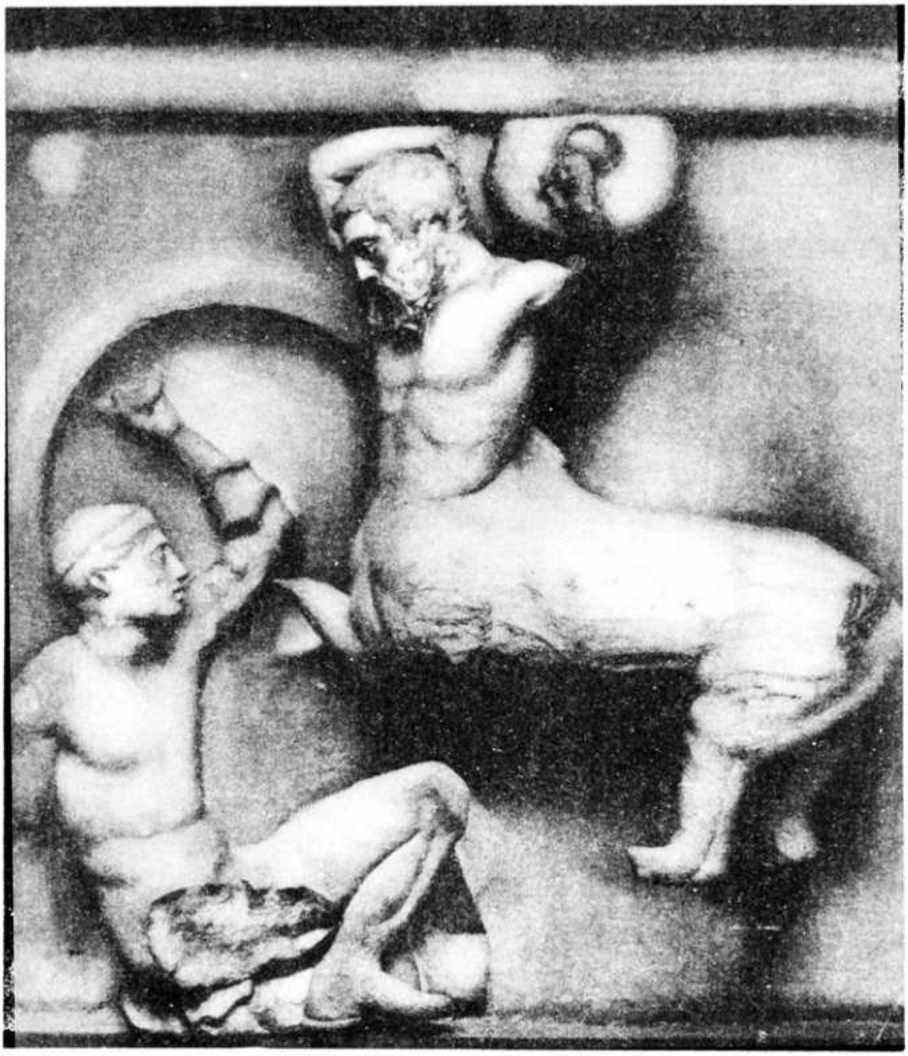
Μαινὰς ἐν ἐκστάσει.
(Μουσεῖον τῆς Δρέσδης)

Ὁ Πρίαπος εἰς τὴν Τέχνην

Τὰ ἀγροτικὰ εἴδωλα τοῦ Πριάπου, τὰ ὁποῖα ἀφθονοῦσαν εἰς τὴν ὕπαιθρον, δὲν ἔχουν καμμίαν σχέσιν μὲ τὰς καλλιτεχνικὰς παραστάσεις τοῦ θεοῦ, αἱ ὁποῖαι ἐκοσμοῦσαν τὰ εἰς αὐτὸν ἀφιερωμένα ἱερά. Σχετικῶς, ἠμποροῦμεν νὰ σχηματίσωμεν μίαν πρώτην ἰδέαν ἀπὸ μερικὰ νομίσματα τῆς Λαμψάκου, τῶν ὁποίων ὅμως ἡ σημερινὴ νοοτροπία δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ παραθέσωμεν ἀναπαραστάσεις. Πράγματι, ὁ θεὸς παρουσιάζεται εἰς αὐτὰ πάντοτε ἰθυφαλλικός. Γενικῶς γενειοφόρος, στεφανωμένος μὲ κισσὸν ὅπως ὁ Διόνυσος, κρατεῖ εἰς τὸ ἕνα χέρι θύρσον καὶ εἰς τὸ ἄλλο κύπελλον, μὲ τὸ ὁποῖον κάμνει σπονδήν. Τὸ ἔνδυμά του εἶναι μακρόν, ἀνυψωμένον ἐμπρὸς ὡς «ποδιά», συνήθως γεμάτη ἀπὸ καρπούς, καὶ τόσον ὥστε νὰ ἀφίνῃ νὰ φαίνεται ὁ φαλλός. Ὁ τύπος αὐτὸς συναντᾶται εἰς χάλκινα ἀγαλμάτια καὶ εἰς πολυαρίθμους τερρακότας.

Ὅπως συμβαίνει μὲ τὸν Διόνυσον, καὶ ὁ Πρίαπος, ἀπὸ μίαν ἐποχὴν καὶ ἐδῶ, παρουσιάζεται νεώτερος εἰς τὰς καλλιτεχνικὰς παραστάσεις. Ἡ γενειὰς ἐξαφανίζεται, αἱ γραμμαὶ τοῦ σώματος ἔχουν περισσοτέραν χάριν. Φορεῖ πάντοτε μακρὸν ἔνδυμα ἀνυψωμένον ἐμπρός, περιέχον εἰς τὰς πτυχάς του καρποὺς καὶ ἄνθη, καὶ ἐπιτρέπον νὰ φαίνεται τὸ διακριτικὸν γνώρισμά του. Δίπλα εἰς τὰ ἄνθη καὶ τοὺς καρπούς, εἰκονίζονται μικροὶ Ἔρωτες, οἱ ὁποῖοι, εἰς μερικὰς παραστάσεις, ὄρθιοι εἰς τὰ πόδια τοῦ θεοῦ, ἀνασηκώνουν μὲ ἀδιακρισίαν τὸ ἔνδυμά του. Εἰς τὰς παραστάσεις αὐτὰς τὸ ἔνδυμα τοῦ θεοῦ καλύπτει ὁλόκληρον τὸ σῶμα του, οἱ καλλιτέχναι ὅμως, διὰ διαφόρων πτυχώσεων, ἀφίνουν νὰ διακρίνεται ὁ ἰθύφαλλος· ἄλλοι κρύπτουν αὐτὸν κάτω ἀπὸ ἄνθη.

Ἀνεφέραμεν προηγουμένως τὴν τοιχογραφίαν τῆς Πομπηίας, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Πρίαπος παρίσταται μαζὶ μὲ τὸν Ἡρακλέα καὶ τὴν Ὀμφάλην. Εἰς αὐτὴν ὁ θεὸς εἰκονίζεται μὲ ἔνδυμα ἀσιατικόν, τὸ ὁποῖον κρύπτει ὁλόκληρον τὸ σῶμα του· φορεῖ ὑποδήματα καὶ σκουλαρίκια. Ἀπὸ τὸν ὦμον του κρέμεται δέρμα ἐριφίου. Ἕνας μικρὸς Ἔρως ἀνασηκώνει τὸ ἔνδυμά του, διὰ νὰ ἴδῃ τὸν φαλλόν, τοῦ ὁποίου καμμία πτύχωσις δὲν προδίδει τὴν παρουσίαν. Εἰς πολλὰς ἄλλας τοιχογραφίας οἱ καλλιτέχναι ἔχουν πολλάκις ὑπερβῆ τὰ ὅρια τῆς σεμνότητος, πιστεύεται δὲ ἀπὸ μερικοὺς ὅτι πολλὰ ἀγαλμάτια ἐφήβων, ἰδιαιτέρως ἄσεμνα, ἔχουν σχέσιν μὲ τὸν Πρίαπον.

Σκηνὴ ἐκ τῆς μάχης τῶν Λαπιθῶν κατὰ τῶν Κενταύρων.
(Μετόπη τοῦ Παρθενῶνος)

Τέλος, ὁ Πρίαπος ἐμφανίζεται εἰς ὁμίλους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀξιολογώτερος εἶναι ἐκεῖνος εἰς τὸν ὁποῖον ὁ θεὸς περιβάλλει μὲ τὸ ἀριστερὸ χέρι μίαν Μαινάδα, ἐνῷ συγχρόνως τὴν κοιτάζει μὲ βλέμμα, ποὺ δὲν ἐπιτρέπει ἀμφιβολίας. Ὑπάρχουν ἐπίσης πολλαὶ παραστάσεις τοῦ Πριάπου εἰς ὁμίλους μὲ τὴν Ἀφροδίτην καὶ τὸν Ἔρωτα, καὶ ἀγάλματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ θεὰ τοῦ ἔρωτος

παρίσταται στηριζομένη εἰς «῾Ερμῆν» τοῦ Πριάπου. Οἱ ῾Ερμαῖ αὐτοὶ ἦσαν πολυάριθμοι· ἀπετελοῦντο πότε ἀπὸ μίαν κεφαλὴν μόνον, πότε ἀπὸ τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος μὲ τὰς πτυχώσεις τοῦ ἐνδύματος γεμάτας καρποὺς καὶ ἄνθη. Οἱ γυμνοὶ ῾Ερμαῖ τοῦ Πριάπου ἀφθονοῦν εἰς τὰ ἀνάγλυφα. ᾿Αντικείμενον πολὺ ἐνδιαφερούσης μελέτης θὰ ἦτο ἡ ἐξέλιξις τῶν τύπων καλλιτεχνικῆς ἀναπαραστάσεως τοῦ Πριάπου, αὕτη ὅμως ὑπερβαίνει τὰ πλαίσια τοῦ παρόντος ἔργου.

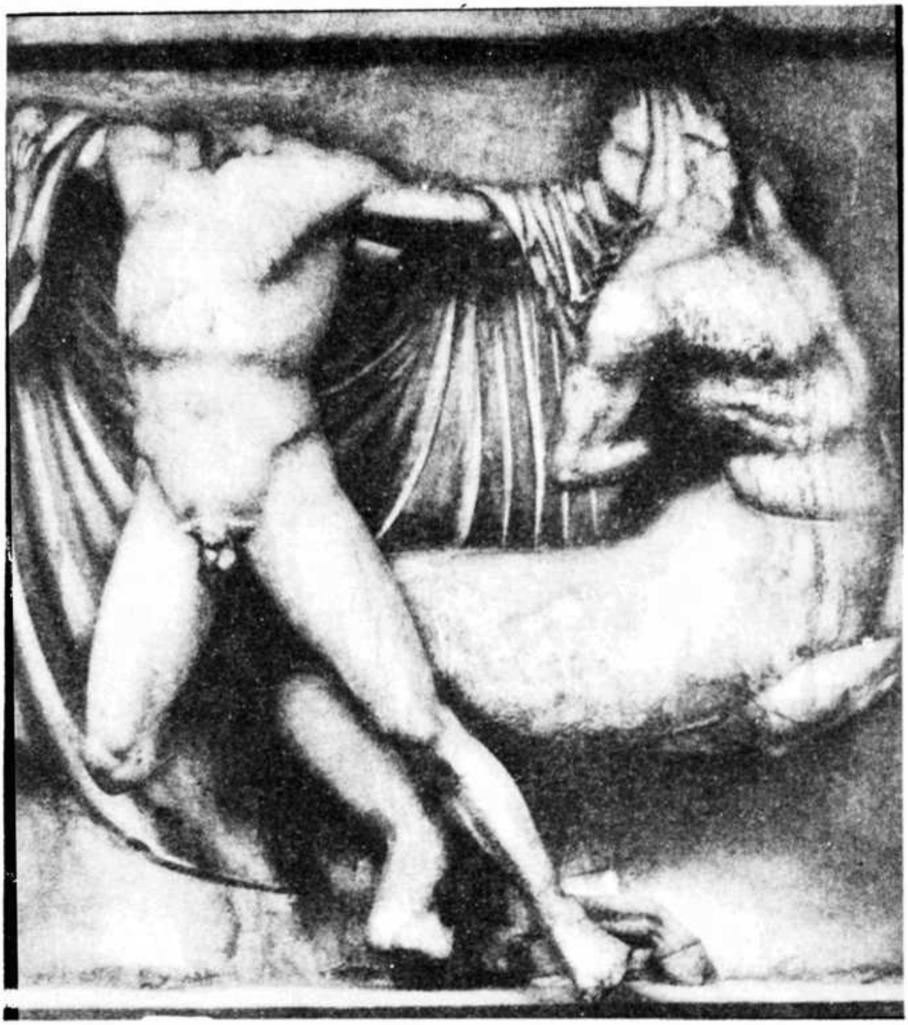
Οἱ Κένταυροι

᾿Απὸ τὰ μυθικὰ ὄντα ποὺ ἔπλασεν ἡ φαντασία τῶν ἀρχαίων, τὰ περιεργότερα εἶναι ἴσως οἱ Κένταυροι. Θηριομορφικοὶ ὅπως οἱ Σάτυροι, εἰσῆλθαν κάποτε, ὅπως ἐκεῖνοι, εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Διονύσου. Πολλοὶ μῦθοι ἀναφέρονται εἰς τὰς περιπετείας των, μερικοὶ δὲ ἀπὸ αὐτοὺς καταλέγονται μεταξὺ τῶν εὐρύτερον διαδεδομένων τῆς ἑλληνικῆς Μυθολογίας.

Ποία ἡ προέλευσις τῶν Κενταύρων; ᾿Απὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς πρέπει νὰ διακρίνωμεν δύο κατηγοίας, μίαν ἡ ὁποία περιλαμβάνει τοὺς πλέον ἐνδόξους τῆς εἰδικῆς αὐτῆς φυλῆς, τὸν Χείρωνα καὶ τὸν Φόλον, καὶ τὴν δευτέραν, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπάγονται ὅλοι οἱ ἄλλοι Κένταυροι, περισσότερον ἄγριοι καὶ πολὺ περισσότερον ζωώδεις. Σύμφωνα μὲ μερικοὺς συγγραφεῖς, ὁ Χείρων εἶχε τὸν ἴδιον πατέρα μὲ τὸν Δία, τὸν Ποσειδῶνα καὶ τὸν ῞Αδην. ᾿Επιστεύετο ὅτι ὁ Κρόνος τὸν εἶχε γεννήσει ἀπὸ τὴν ᾿Ωκεανίδα Φιλύραν, μεταμορφωθεὶς εἰς ἵππον. Κατ᾿ ἄλλην διαφορετικὴν ἐκδοχήν, ὁ Κρόνος κατέφυγεν εἰς τὴν μεταμόρφωσιν αὐτήν, μόνον ἀφοῦ συνελήφθη ἐπ᾿ αὐτοφώρῳ ἐρωτοτροπῶν ἀπὸ τὴν νόμιμον σύζυγόν του Ρέαν. ᾿Εν συνεχείᾳ ἡ Φιλύρα ἔφυγεν εἰς τὸ ὄρος Πήλιον τῆς Θεσσαλίας, ὅπου ἐγέννησε τὸν Χείρωνα.

Μεταγενεστέρα παράδοσις λέγει ὅτι ἡ ᾿Ωκεανὶς μετεμορφώθη εἰς τὸ ὁμώνυμον δένδρον, τὴν φιλύραν. ῍Αν καὶ μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ ἄνθρωπος, κατὰ δὲ τὸ ὑπόλοιπον ἵππος, ὁ Χείρων ἦτο γλυκὺς τοὺς τρόπους καὶ περίφημος διὰ τὴν σοφίαν του. Χρησιμοποιῶν τὰ βότανα, ποὺ ἐφύοντο εἰς τὰς πλαγιὰς τοῦ Πηλίου, ἐθεράπευε τὰ πάσχοντα ζῷα. ῾Ο ᾿Απόλλων τοῦ ἐνεπιστεύθη τὴν ἀνατροφὴν τοῦ υἱοῦ του ᾿Ασκληπιοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἐξέμαθε τὴν ἰατρικὴν τέχνην. Μέγας ἀριθμὸς ἡρώων ἐδιδάχθησαν ἀπὸ αὐτόν. Τοὺς ἐμάνθανε τὴν κυνηγετικήν, τὴν μουσικὴν καὶ τὴν στρατιωτικὴν τέχνην.

Περιφημότερος ἀπὸ τοὺς μαθητὰς αὐτοὺς τοῦ Χείρωνος ἦτο

Σκηνὴ ἐκ τῆς μάχης μεταξὺ Λαπιθῶν καὶ Κενταύρων.
(Μετόπη τοῦ Παρθενῶνος)

ὁ Ἀχιλλεύς, τὸν ὁποῖον ὁ Κένταυρος ἀνέθρεψε μὲ αἷμα λεόντων καὶ μυελὸν ὀστῶν ἄρκτων καὶ κάπρων.

Ἡ εἰδικὴ αὐτὴ συμπεριφορὰ τοῦ Χείρωνος ἀπέναντι τοῦ Ἀχιλλέως ὠφείλετο εἰς ἰδιαιτέρους λόγους. Ὁ Πηλεύς, ὁ πατέρας τοῦ Ἀχιλλέως, ἦτο υἱὸς τοῦ Αἰακοῦ καὶ τῆς Ἐνδηίδος, κόρης τοῦ Χείρωνος. Ἂν ὁ Πηλεὺς κατέληξε νὰ νυμφευθῇ τὴν Ὠκεανίδα Θέτιν, αὐτὸ ὠφείλετο εἰς τὸν σοφώτατον τῶν Κενταύρων, εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ ὁποίου, εἰς τὸ Πήλιον, ἔγιναν οἱ γάμοι. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ αὐτῇ, ὁ Χείρων ἐδώρησεν εἰς τὸν Πηλέα θαυμαστὸν

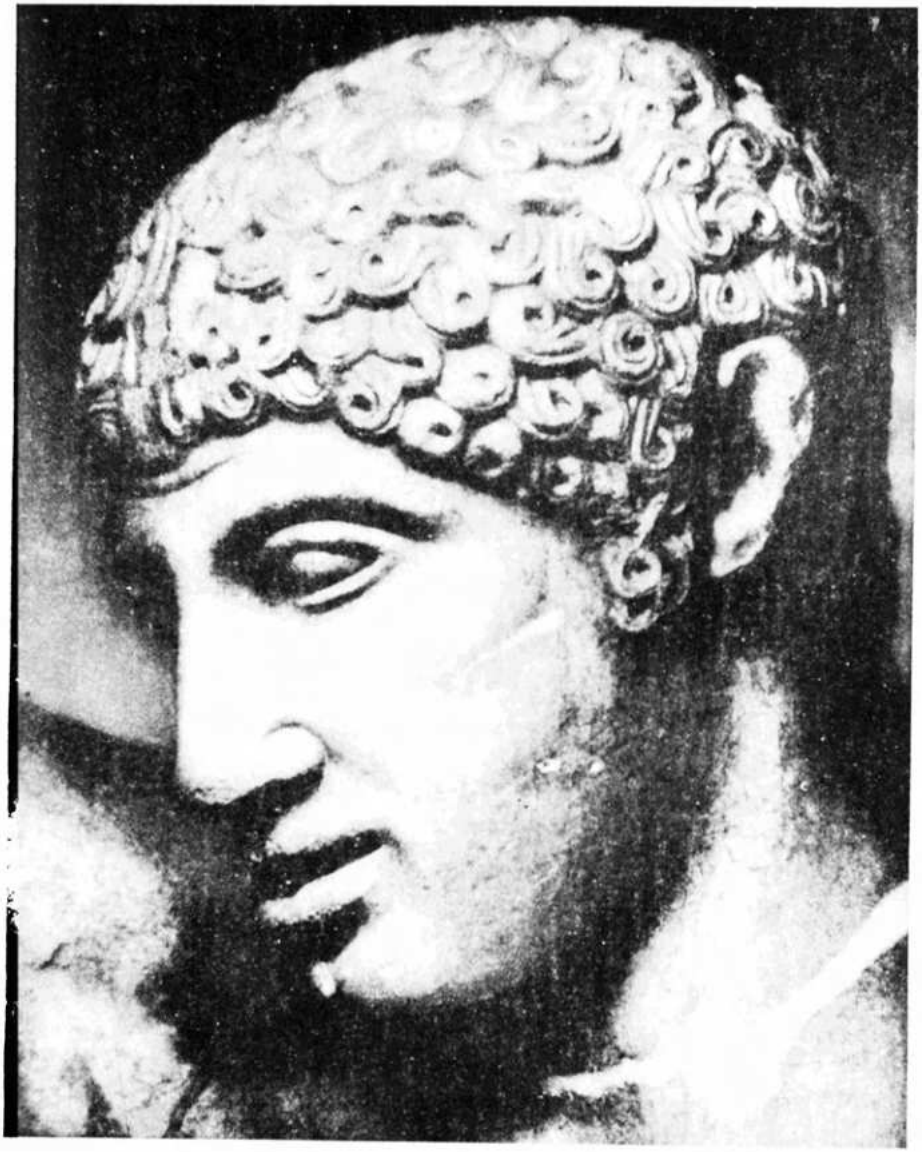
δόρυ, ἱκανὸν νὰ θεραπεύῃ τὰς πληγὰς ποὺ ἐπροξενοῦσε, καὶ τὸ ὁποῖον, ἀργότερα, ἔγινε κτῆμα τοῦ γενναιοτέρου ἥρωος τοῦ Τρωικοῦ πολέμου.

Διηγήθημεν ἤδη, εἰς ἄλλο κεφάλαιον τοῦ ἔργου αὐτοῦ, πῶς ὁ Χείρων, ἂν καὶ ἀθάνατος ἐκ καταγωγῆς, ἐζήτησε νὰ ἀποθάνῃ, διότι εἶχε πληγωθῆ ἀπὸ ἓν βέλος τοῦ Ἡρακλέους, ἐμβαπτισμένον εἰς τὸ δηλητήριον τῆς Λερναίας ὕδρας. Ἡ ἀθανασία του ἐδόθη εἰς τὸν Προμηθέα, μολονότι καὶ αὐτὸς δὲν ὑπέκειτο εἰς θάνατον.

Καταγωγῆς ὀλιγώτερον ἐνδόξου, ὁ Φόλος ἦτο, ὡς ἐλέγετο, υἱὸς τοῦ Σειληνοῦ καὶ μιᾶς Νύμφης. Μολονότι δὲν ἦτο τόσον σπουδαῖος, ὅπως ὁ παιδαγωγὸς τοῦ Ἀχιλλέως, διεκρίνετο καὶ αὐτὸς ἀπὸ τοὺς ἄλλους Κενταύρους χάρις εἰς τὸν εὐθὺν καὶ φιλόξενον χαρακτῆρα του. Κληθεὶς ὡς διαιτητὴς εἰς τὴν διένεξιν Ἡφαίστου καὶ Διονύσου διὰ τὴν κυριαρχίαν τῆς νήσου Νάξου, ἀπεφάνθη ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Σεμέλης. Ἀπὸ εὐγνωμοσύνην, ὁ Διόνυσος ἐδώρησεν εἰς τὸν Φόλον ἕνα πίθον ἐκλεκτοῦ οἴνου, τοῦ συνέστησε δὲ νὰ μὴ τὸν ἀνοίξῃ πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ἡρακλέους. Ὁ Φόλος ἔθαψε τὸν πίθον μέχρι τῆς ἡμέρας πού, μετὰ τέσσαρας γενεὰς ἀνθρώπων, ὁ ἥρως ἐπεσκέφθη τὸν Φόλον εἰς τὸ ἄντρον του. Κατὰ τὸν μῦθον, οἱ ἄλλοι Κένταυροι, ἑλκυσθέντες ἀπὸ τὴν μυρωδιὰ τοῦ κρασιοῦ, προσέτρεξαν καὶ ἐζήτησαν νὰ συμμετάσχουν εἰς τὸ συμπόσιον. Ἐπηκολούθησε τρομερὰ συμπλοκή. Κατ' αὐτὴν οἱ Κένταυροι ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Ἡρακλέους μὲ κομμάτια βράχων καὶ ὁλόκληρα πεῦκα, εἰς τὸ τέλος ὅμως κατετροπώθησαν ἀπὸ τὸν ἥρωα, ὁ ὁποῖος τοὺς κατεδίωξε μέχρι Μαλέα.

Ἡ προέλευσις τῶν Κενταύρων αὐτῶν τῆς δευτέρας κατηγορίας ἀναφέρεται εἰς ἕνα μῦθον, διὰ τὸν ὁποῖον ὡμιλήσαμεν ἤδη, ὅταν ἠσχολήθημεν μὲ τὴν περιπέτειαν τοῦ Ἰξίονος καὶ τῆς Ἥρας. Ὁ Ἰξίων, διὰ τὴν καταγωγὴν τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι σύμφωνοι οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, (οἱ περισσότεροι τὸν θεωροῦν υἱὸν τοῦ Φλεγύου καὶ τῆς Περιμήλας, ἄλλοι υἱὸν τοῦ Ἄρεως), εἶχε ζητήσει τὴν χεῖρα τῆς Δίας, κόρης τοῦ Δηιονέως καί, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀποδοχὴν τῆς προτάσεώς του, εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς τὸν πενθερόν του δῶρα μεγάλης ἀξίας, τὰ ὁποῖα ὅμως, μετέπειτα, ἠρνήθη νὰ δώσῃ. Ὁ Δηιονεὺς διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς κακοπιστίας αὐτῆς καὶ διέκοψε πᾶσαν σχέσιν μὲ τὸν γαμβρόν του. Ὁ Ἰξίων, ἐν συνεχείᾳ, προσεποιήθη ὅτι ἤθελε νὰ συνδιαλλαγῇ μαζί του καὶ τὸν ἐκάλεσεν εἰς συμπόσιον, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὁποίου τὸν ἔρριψεν εἰς λάκκον φλεγόμενον, ὅπου ὁ δυστυχὴς Δηιονεὺς ἀπηνθρακώθη.

Τὸ ἀποτρόπαιον ἔγκλημα προεκάλεσε τὴν γενικὴν ἀγανάκτησιν

Κεφαλὴ Λαπίθου μαχομένου, ἐκ τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ.
(Μουσεῖον Ὀλυμπίας)

καὶ ἀποδοκιμασίαν, τόσον ἐπὶ γῆς ὅσον καὶ μεταξὺ τῶν Ὀλυμπίων. Κανεὶς ἀπὸ τοὺς θεοὺς δὲν ἐδέχθη νὰ ἀποκαθάρῃ τὸν Ἰξίονα, πλὴν τοῦ Διός, ὁ ὁποῖος ὄχι μόνον τοῦ παρεχώρησε τὴν κάθαρσιν, ἀλλὰ καὶ τὸν προσεκάλεσεν εἰς τὸ συμπόσιον τῶν θεῶν. Ὁ ὕπατος τῶν θεῶν, ὅμως, ἔλαβεν ἀπροσδόκητον διὰ τὴν ἐπιεί-

κειάν του ἀνταπόδοσιν, διότι ὁ Ἰξίων ἐπεδίωξε νὰ ἀποκτήσῃ τὴν Ἥραν.

Τὸ πρᾶγμα δὲν ἠμποροῦσε, βέβαια, νὰ μὴ ὑποπέσῃ εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ Διός, ὁ ὁποῖος, διὰ νὰ δοκιμάσῃ τὸν Ἰξίονα, κατέφυγεν εἰς ἓν στρατήγημα. Ἔδωσεν εἰς ἓν σύννεφον τὴν μορφὴν τῆς Ἥρας. Ὁ Ἰξίων ἡνώθη μὲ τὴν Νεφέλην καὶ ἀπὸ τὴ ἕνωσιν αὐτὴν ἐγεννήθη ἓν τέρας, ὁ Κένταυρος. «Ἡ παράξενη αὐτὴ μητέρα», λέγει ὁ Πίνδαρος, «μοναδικὴ στὸν κόσμο, ἐγέννησε ἕνα παιδί, ποὺ ὅμοιό του δὲν ὑπάρχει σὲ ὅλη τὴν πλάση. Οἱ Χάριτες δὲν παραστάθηκαν στὴ γέννησή του. Οἱ ἄνθρωποι ἔδιωχναν μὲ περιφρόνηση τὸ ἄγριο τέρας καὶ οἱ θεϊκοὶ νόμοι τὸ ἐστιγμάτιζαν. Ὁ Κένταυρος (αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ εἶχε δώσει ἡ μητέρα του) ἑνώθηκε, στὶς κοιλάδες τοῦ Πηλίου, μὲ τὶς φορβάδες τῆς Μαγνησίας, καὶ ἀπὸ τὴν ἕνωση αὐτὴ γεννήθηκε λαὸς ὁλόκληρος παιδιῶν θαυμαστῶν, ἄλογα ἀπὸ τὴ μέση καὶ κάτω, ἄνθρωποι ἀπὸ τὴ μέση καὶ πάνω».

Κατ' ἄλλην διαφορετικὴν ἐκδοχήν, ὁ Ἰξίων ἀπέκτησεν ἀπὸ τὴν Νεφέλην ὄχι ἕνα, ἀλλὰ πολλὰ παιδιά, Κενταύρους μὲ σῶμα ἐξ ὁλοκλήρου ἀνθρώπινον. Αὐτοί, ἀφοῦ ἀνετράφησαν ἀπὸ τὰς Νύμφας εἰς τὸ Πήλιον, ἡνώθησαν μὲ τὰς φορβάδας, καὶ ἔτσι ἐγεννήθησαν οἱ ἱπποκένταυροι, ἄνθρωποι καὶ ἵπποι συγχρόνως. Τέλος, σύμφωνα μὲ ἄλλον μῦθον, οἱ Κένταυροι δὲν εἶχαν πατέρα μόνον τὸν Ἰξίονα, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τὸν πτερωτὸν ἵππον Πήγασον· καὶ οἱ δύο, καθὼς ἐπιστεύετο, εἶχαν ἑνωθῆ τὴν ἰδίαν νύκτα μὲ μίαν δούλην, ἡ ὁποία, σύμφωνα μὲ μερικοὺς συγγραφεῖς, ἦτο Κένταυρος ὀνομαζομένη Δία. Αὐτὴ ἡ Δία ἀπέκτησεν ἀργότερα ἀπὸ τὸν Δία ἕνα υἱὸν ποὺ ἔγινεν ἔνδοξος, τὸν Πειρίθουν.

Εἰς τὰ Διονυσιακά του, ὁ Νόννος, Ἕλλην συγγραφεὺς μεταγενεστέρας ἐποχῆς, διακρίνει τρία εἴδη Κενταύρων, συνοδοὺς τοῦ Διονύσου εἰς τὸ θριαμβευτικὸν ταξίδιόν του. Ἡ πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τὸν Χείρωνα καὶ τὸν Φόλον. Εἰς τὴν δευτέραν ὑπάγονται οἱ λεγόμενοι κερασφόροι Κένταυροι, υἱοὶ τῶν Νυμφῶν Ὑάδων.

Αὐτοὶ εἶχον κάποτε ἀνθρωπίνην μορφήν, μετεμορφώθησαν ὅμως ἀπὸ τὴν Ἥραν, διότι αἱ Ὑάδες εἶχαν περιποιηθῆ τὸν Διόνυσον, ὅταν ἀκόμη ἦτο μικρός. Εἰς τὴν τρίτην κατηγορίαν, τέλος, ὑπάγονται οἱ Κένταυροι ποὺ ἐγεννήθησαν ἀπὸ τὴν Γαῖαν καὶ τὸν Δία, εἰς τὴν νῆσον Κύπρον, ἔπειτα ἀπὸ μίαν ἀποτυχοῦσαν ἀπόπειραν βιασμοῦ τῆς Ἀφροδίτης ἀπὸ τὸν ὕπατον τῶν θεῶν. Ἡ Ἀφροδίτη, ἂν καὶ συνήθως ὄχι τόσον δύσκολη, κατώρθωσε τότε νὰ

'Ο Πὰν διδάσκει τὸν Ὄλυμπον νὰ παίζῃ τὴν σύριγγα.
(Μαρμάρινον σύμπλεγμα, Μουσεῖον Νεαπόλεως)

ἀποφύγῃ τοὺς ἐναγκαλισμοὺς τοῦ Διός, καὶ ἡ Γῆ ἐδέχθη τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀποτυχούσης ἀποπείρας.

Κένταυροι καὶ Λαπίθαι

Ὁ Ὅμηρος, ὁ ὁποῖος ἐπανειλημμένως ἀναφέρει τοὺς Κενταύρους, διηγεῖται τὴν σύγκρουσίν των μὲ τοὺς Λαπίθας. Οἱ τελευταῖοι, χάρις εἰς τὰς διαφορετικὰς προελεύσεις των, ἦσαν κατ' ἀρχὰς πρόσωπα μυθικά· ἀργότερα, οἱ Λαπίθαι ἐθεωρήθησαν ἄνθρωποι, ποὺ εἶχαν πράγματι ὑπάρξει καὶ ποὺ ἐζοῦσαν εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Ἔχουν καταμετρηθῆ περισσότεροι ἀπὸ ἑξῆντα, ὀλίγοι ὅμως ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι ἄξιοι λόγου. Ἐλέγετο ὅτι ὁ Ὑψεὺς καὶ ὁ Ἀνδρεὺς ἦσαν υἱοὶ τοῦ Πηνειοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς Νύμφης Κρεούσης, ὅτι ὁ Φλεγύας εἶχε πατέρα τὸν Ἄρην καὶ μητέρα τὴν Χρύσην, καὶ ὅτι ὁ Λαπίθης εἶχε γεννηθῆ ἀπὸ τὴν ἕνωσιν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Στίλβης.

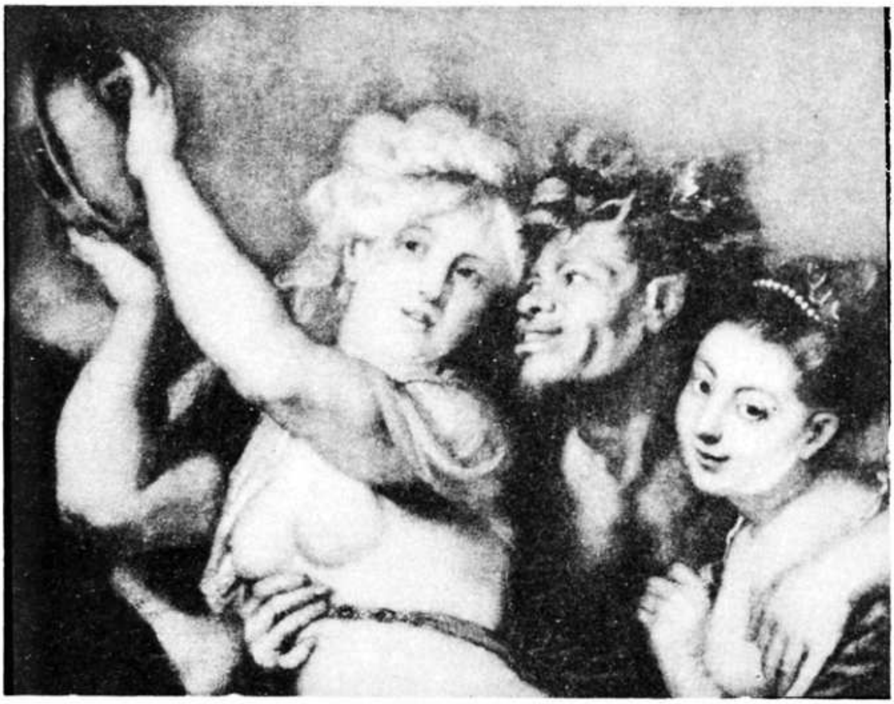
Περιφημότερος, ὅμως, ἀπὸ ὅλους αὐτοὺς ἦτο ὁ Πειρίθους, ὁ βασιλεύς των. Ἐλέγετο ὅτι πατέρας του ἦτο ὁ Ζεὺς καὶ μητέρα του ἡ σύζυγος τοῦ Ἰξίονος. Ὁ Λαπίθης εἶχε νυμφευθῆ τὴν Ἱπποδάμειαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπέκτησεν ἕνα υἱόν, τὸν Πολυποίτην. «Ἡ ὡραία Ἱπποδάμεια», λέγει ἡ Ἰλιάς, «συνέλαβε τὸν υἱὸν τοῦ Πειρίθου τὴν ἡμέρα, ποὺ ὁ ἥρως κατενίκησε τοὺς τριχωτοὺς Κενταύρους, τοὺς ἔδιωξε ἀπὸ τὸ Πήλιο καὶ τοὺς κυνήγησε ὥς τὰ βουνὰ τῶν Αἰθίκων» (Πίνδου).

Φαίνεται ἐξ αὐτοῦ ὅτι, κατὰ τὴν ὁμηρικὴν παράδοσιν, ἡ μάχη Κενταύρων καὶ Λαπιθῶν δὲν ἔγινεν, ὅπως ἐλέχθη μεταγενεστέρως, ἐξ αἰτίας τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ Κενταύρου Εὐρυτίωνος κατὰ τοὺς γάμους τοῦ Πειρίθου καὶ τῆς Ἱπποδαμείας. Ὁ Εὐρυτίων αὐτὸς εἶχε προσκληθῆ εἰς τοὺς γάμους καί, ἀφοῦ ἐμέθυσεν, ἠθέλησε νὰ κάμῃ ἐρωμένην του τὴν νεόνυμφον. Ἰδοὺ πῶς διηγεῖται τὸ ἐπεισόδιον ὁ Ὅμηρος εἰς τὴν Ὀδύσσειαν: «Δὲν εἶναι τὸ κρασὶ πού, στὸ παλάτι τοῦ μεγαλόψυχου Πειρίθου, ἔκαμε τὸν περίφημο Κένταυρο Εὐρυτίωνα νὰ χάσῃ τὸ μυαλό του, ὅταν εἶχε προσκληθῆ στὸ γλέντι τῶν Λαπιθῶν; Ἔξαλλος ἀπὸ τὸ μεθύσι, τρελός, ἔκαμε μέσα στὸ παλάτι ἐγκληματικὲς πράξεις. Οἱ ἥρωες τότε σηκωθήκανε, τὸν τραβήξανε ἔξω ἀπὸ τὴν πύλη καί, ἀμείλικτοι, τοῦ κόψανε τὰ αὐτιὰ καὶ τὰ ρουθούνια. Ἐκεῖνος, μανιασμένος, ἔφυγε... Ἔτσι ἄρχισε ὁ πόλεμος ἀνάμεσα σὲ ἀνθρώπους καὶ Κενταύρους».

Διὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τότε τὸ πάθημα τοῦ Εὐρυτίωνος, ὅλοι οἱ Κένταυροι προσέτρεξαν, ὡπλισμένοι μὲ τεράστια κομμάτια βρά-

χων καὶ μεγάλα πεῦκα. Ἐπηκολούθησε φοβερὰ σύγκρουσις, εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ὁποίας τὴν ὑπεροχὴν τὴν εἶχαν οἱ Κένταυροι. Χάρις ὅμως εἰς τὴν ἀνδρείαν τοῦ Πειρίθου καί, ἰδίως, χάρις εἰς τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Θησέως, οἱ Κένταυροι κατετροπώθησαν καὶ κατεδιώχθησαν μέχρι τῶν ὑπωρειῶν τῆς Πίνδου. Ἡ μάχη αὐτὴ ἔδωσεν εἰς τοὺς Ἕλληνας καλλιτέχνας ὑλικὸν πολυαρίθμων ἔργων τέχνης.

Ἐπὶ τοῦ ἀγγείου «François» (κρατῆρος τοῦ Ἐργοτίμου καὶ Κλιτίου), τρεῖς Κένταυροι προσπαθοῦν νὰ θάψουν κάτω ἀπὸ κομ-

Σάτυρος καὶ δύο Βάκχαι. Ἡ πρώτη κρατεῖ τύμπανον.
(Λεπτομέρεια πίνακος τοῦ Ροῦμπενς, ἐν Βερολίνῳ)

μάτια βράχων καὶ κορμοὺς δένδρων τὸν Λαπίθην Καινέα. Εἰς τὴν παράστασιν αὐτήν, οἱ Κένταυροι εἰκονίζονται γενειοφόροι, μὲ κόμην ἄτακτον καὶ αὐτιὰ Σατύρων. Μόνον τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματός των εἶναι ἀνθρώπινον. Ἐξ ἄλλου, αἱ μάχαι τῶν Κενταύρων εἰκονίζοντο εἰς τὰς μετόπας τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοῦ τοῦ Διός, τοῦ Παρθενῶνος, τοῦ Θησείου καὶ τοῦ ναοῦ τῆς Φιγαλείας.

Οἱ Κένταυροι καὶ ὁ Ἡρακλῆς. Ἡ Ἀταλάντη

Ὡμιλήσαμεν ἤδη διὰ τὸν ἀγῶνα τοῦ Ἡρακλέους κατὰ τῶν Κενταύρων, ποὺ τοὺς εἶχε προσελκύσει ἡ εὐωδία τοῦ κρασιοῦ, τὸ ὁποῖον ὁ Διόνυσος εἶχε δωρήσει εἰς τὸν Φόλον. Αὐτὴ δὲν ἦτο ἡ μόνη σύγκρουσις τοῦ ἐνδοξοτέρου ἥρωος τῆς Ἑλλάδος μὲ τοὺς Κενταύρους. Ὁ Εὐρυτίων, εἰς τὸν ὁποῖον οἱ Λαπίθαι εἶχαν ἐπιβάλει τὴν τιμωρίαν ποὺ ἐξιστορεῖ ὁ Ὅμηρος, δὲν ἐδίστασε νὰ ἀντιμετωπίσῃ εἰς ἀνοικτὸν ἀγῶνα τὸν Ἡρακλέα. Ὁ υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀλκμήνης εἶχε ζητήσει εἰς γάμον τὴν Δηιάνειραν, κόρην τοῦ βασιλέως Δεξαμενοῦ, καὶ ἡ αἴτησίς του εἶχε γίνει δεκτή. Ἐν συνεχείᾳ παρουσιάσθη ὡς ὑποψήφιος ὁ Εὐρυτίων καὶ ἠνάγκασε τὸν Δεξαμενὸν νὰ τὸν δεχθῇ ὡς γαμβρόν. Κατὰ τὴν τέλεσιν ὅμως τῶν γάμων, ἐμφανισθεὶς αἰφνιδίως ὁ Ἡρακλῆς, ὥρμησε κατὰ τοῦ Κενταύρου καὶ τὸν ἐσκότωσε. Τέλος, ὁ Κένταυρος Νέσσος, ἀπαγωγεὺς τῆς ἰδίας Δηιανείρας, θὰ γίνῃ ἐμμέσως ἡ αἰτία τοῦ θανάτου τοῦ Ἡρακλέους, ὅπως θὰ ἴδωμεν εἰς τὸ κεφάλαιον τὸ ἀφιερωμένον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀλκμήνης.

Ἡ Ἀταλάντη, ἡ πολεμικὴ παρθένος καὶ κυνηγέτις, διὰ τὴν ὁποίαν ἔγινεν ἤδη λόγος εἰς τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Μελέαγρον, ἐπέσυρε τὸν ἔρωτα δύο Κενταύρων, τοῦ Ὑλαίου καὶ τοῦ Ροίκου. Στεφανωμένοι μὲ κλάδους πεύκης, κρατοῦντες ἀναμμένα δένδρα ἀντὶ πυρσῶν, ἀπεπειράθησαν νὰ τὴν βιάσουν. Αὐτὴ ὅμως τοὺς ἐσκότωσε μὲ τὰ βέλη της.

Χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν Κενταύρων

Αὐτὸ ποὺ προκύπτει ἀπὸ τοὺς κυριωτέρους μύθους τοὺς σχετικοὺς μὲ τοὺς Κενταύρους, εἶναι τὸ μεγάλο πάθος των διὰ τὸ κρασί. Δὲν εἶναι, λοιπόν, ἐκπληκτικὸν ὅτι εὑρῆκαν καὶ αὐτοὶ θέσιν εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Διονύσου, δίπλα εἰς τὸν Πᾶνα, τὸν Σειληνόν, τοὺς Σατύρους καὶ τὰς Βάκχας. Τοὺς βλέπομεν εἰς ἀγγειογραφίας, μαζὶ μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους, κρατοῦντας κανθάρους καὶ κύπελλα καὶ κλάδους ἐλάτης. Σύρουν τὸ ἅρμα τοῦ Διονύσου καὶ τῆς Ἀριάδνης. Σύμβολά των εἶναι ὁ θύρσος, ἡ λύρα, ἡ φλογέρα, τὸ τύμπανον καὶ ὁ πυρσός. Εἰς μερικὰς τοιχογραφίας τῆς Πομπηίας οἱ Κένταυροι εἰκονίζονται ἐν μέσῳ Μαινάδων, μὲ τὰς ὁποίας σχηματίζουν ὁμίλους ἀξιολόγους ἀπὸ καλλιτεχνικῆς ἀπόψεως.

Ἄλλο χαρακτηριστικὸν τῶν Κενταύρων εἶναι ἡ λαγνεία των. Ὅλαι αἱ Νύμφαι, τόσον τῶν δασῶν ὅσον καὶ τῶν πηγῶν καὶ τῶν ποταμῶν, εἶναι ἀντικείμενα τῶν ἐπιδιώξεών των. Ὁ Φόλος ἦτο

Λαπιθὶς ἐκ τοῦ δυτικοῦ ἀετώματος τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ.
(Μουσεῖον Ὀλυμπίας)

υἱὸς τοῦ Σειληνοῦ καὶ μιᾶς ναϊάδος, ἔλαβε δὲ ὡς σύζυγον τὴν Νύμφην Μελίαν. Ὁ Χείρων εἶχεν ἐπίσης λάβει ὡς σύζυγον μίαν Νύμφην, τὴν Χαρικλώ, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπέκτησε μίαν κόρην, τὴν Ὠκυρρόην, προικισμένην μὲ τὸ χάρισμα τῆς προφητείας. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ Ὠκυρρόη προεῖπε τὸ μέλλον, παρὰ τὴν θέλησιν τῶν θεῶν, εἰς τὸν Χείρωνα καὶ τὸν Ἀσκληπιὸν—ὅταν ἀκόμη αὐτὸς ἦτο μικρὸς—μετεμορφώθη εἰς ἵππον καὶ μετωνομάσθη εἰς Ἵππην ἢ Ἱππώ. Αἱ περιπέτειαι τοῦ Εὐρυτίωνος καὶ τοῦ Νέσσου ὀφείλονται ἐπίσης εἰς τὸ πάθος ποὺ τοὺς ἐμπνέει μία γυναίκα, ἡ Δηιάνειρα, μὲ συνέπειαν τὴν μοιραίαν ὀργὴν τοῦ Ἡρακλέους.

Εἰς μεταγενεστέραν ἐποχήν, ἐδημιουργήθησαν σχέσεις μεταξὺ Κενταύρων καὶ Ἔρωτος. Δὲν εἶναι πλέον τὰ ἄγρια ὄντα, τῶν ὁποίων τὸ πάθος δὲν ὑποχωρεῖ πρὸ οὐδενός. Δέχονται νὰ τοὺς πειράζουν μικροὶ Ἔρωτες καὶ τοὺς μεταφέρουν εἰς τὴν ράχιν των. Ἔχουν μορφὴν νεανικήν, εἰς τὴν ὁποίαν ὅμως φαίνεται τὸ πάθος ποὺ τοὺς κατέχει.

Ἡ διαμονὴ τῶν Κενταύρων

Ἡ Θεσσαλία εἶναι ἡ περιοχὴ ὅπου συνέβησαν αἱ κυριώτεραι περιπέτειαι τῶν Κενταύρων. Σύμφωνα μὲ τὸν Ὅμηρον, οἱ Κένταυροι κατοικοῦσαν κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ Πήλιον. Ἀπὸ ἐκεῖ τοὺς ἐξεδίωξεν ὁ Πειρίθους, ὁ ὁποῖος καὶ τοὺς ἐκυνήγησε μέχρι τῶν βουνῶν τῶν Αἰθίκων, δηλαδὴ μέχρι τῶν ὑπωρειῶν τῆς Πίνδου, κοντὰ εἰς τὰς πηγὰς τοῦ Πηνειοῦ. Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀναφέρουν ἀκόμη ὡς διαμονὴν τῶν Κενταύρων τὴν Ὄθρυν καὶ τὴν Οἴτην. Μετὰ τὴν ἧτταν των, ὁ Ἡρακλῆς, ὡς ἐλέγετο, ἵδρυσε μίαν πόλιν εἰς τὴν χώραν τῶν Λαπιθῶν. Αὐτοὶ ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν Ἄργισσαν, τὴν Λάρισαν, τὸν Ἄτρακα, τὴν Γυρτῶνα καὶ τὴν Ἐλάτειαν. Ἓν μέρος τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Πιερίας ἀνῆκαν ἐπίσης εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Κενταύρων.

Κένταυροι ὑπῆρχαν καὶ εἰς τὴν Αἰτωλίαν, εἰς τὸ ὄρος Τάφιον, ὅπου, προφανῶς, εἶχαν μεταναστεύσει ἀπὸ τὴν Θεσσαλίαν. Τὸ ὄρος Φολόη, ὅπου ἐξελίσσεται ὁ μῦθος τοῦ Φόλου, εὑρίσκεται εἰς τὰ σύνορα τῆς Ἤλιδος καὶ τῆς Ἀρκαδίας. Ἐκεῖ, ὡς ἐπιστεύετο, κατεδιώχθη ἡ Ἀταλάντη ἀπὸ τοὺς Κενταύρους Ὑλαῖον καὶ Ροῖκον.

Μερικοὶ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς λέγουν ὅτι ὁ Χείρων καὶ ἄλλοι Κένταυροι εἶχαν ἐκδιωχθῆ ἀπὸ τὴν Θεσσαλίαν μέχρι Φενεοῦ καὶ τοῦ ἀκρωτηρίου Μαλέα. Βέβαιον, ἐξ ἄλλου, εἶναι ὅτι οἱ σχετικοὶ μὲ τοὺς Κενταύρους μῦθοι ἦσαν πολὺ διαδεδομένοι εἰς ὁλόκληρον τὴν Πελοπόννησον.

Εἰς τὴν ἀρχαϊκὴν πόλιν Ὤλενον, κατὰ τὸν Ἀπολλόδωρον τὸν Ἀθηναῖον, ὁ Ἡρακλῆς ἐσκότωσε τὸν Κένταυρον Εὐρυτίωνα, ποὺ ἐπωφελήθη τῆς ἀπουσίας του διὰ νὰ πάρῃ σύζυγόν του τὴν Δηιάνειραν. Εἰς τὴν Κόρινθον συναντῶνται ἴχνη τῶν Λαπιθῶν· μία ἀπὸ τὰς κυριωτέρας οἰκογενείας, τῶν Κυψελιδῶν, ἰσχυρίζετο ὅτι γενάρχης της ἦτο ὁ Καινεύς. Ὁμοίως, εἰς τὰς Ἀθήνας, οἱ Πειριθοΐδαι ἰσχυρίζοντο ὅτι κατήγοντο ἀπὸ τὸν Πειρίθουν. Ἀνεφέραμεν ἤδη τὸν ρόλον τοῦ Θησέως εἰς τὴν σύγκρουσιν Λαπιθῶν καὶ Κενταύρων. Τέλος, εἰς μερικὰ νησιά, τὴν Ρόδον καὶ τὴν Κύπρον, ὑπῆρχαν ἐπίσης μῦθοι σχετικοὶ μὲ τοὺς Κενταύρους.

Καλλιτεχνικαὶ ἀπεικονίσεις

Δὲν εἶναι καθόλου ἐκπληκτικὸν ὅτι ἀπὸ ἀρχαίων χρόνων οἱ καλλιτέχναι ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἀναπαράστασιν ἀτόμων τόσον πρωτοτύπου μορφῆς ὅπως οἱ Κένταυροι. Τὴν ἔκφρασίν των ἐπανευρίσκομεν, πολὺ πρωτόγονον ἄλλως τε, εἰς τὴν ἀσσυριακὴν τέχνην, τίποτε ὅμως δὲν ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἑλληνικὴ τέχνη εἶχεν ὑποστῆ ἐν προκειμένῳ ἀνατολικῆς προελεύσεως ἐπιρροάς.

Εἰς τὰ πλέον πρωτόγονα μνημεῖα, οἱ Κένταυροι ἀναπαρίστανται μὲ ἀνθρώπινα τὰ ἐμπρόσθια πόδια, ὅπως εἰς τὰς πλάκας τοῦ περιδεραίου ποὺ ἀνευρέθη εἰς τὴν Ρόδον, εἰς τὸ ὁποῖον, ἄλλως τε, ἡ ἀσιατικὴ ἐπίδρασις εἶναι προφανής. Ἀντιθέτως, οἱ ἀγγειογράφοι τῆς Ἀττικῆς προσπαθοῦν νὰ δίδουν εἰς τὰ δημιουργήματά των ὁλονὲν πρωτοτυπώτερον χαρακτῆρα.

Εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἀνευρέθησαν δύο μικρὰ χάλκινα ἀγάλματα, τὰ ὁποῖα δίδουν ἀκριβῆ ἰδέαν τοῦ τρόπου καθ' ὃν οἱ καλλιτέχναι τοῦ 6ου π. Χ. αἰῶνος ἐφαντάζοντο τοὺς Κενταύρους. Ὁ τύπος αὐτὸς ὑπέστη τότε σημαντικὸν μετασχηματισμόν. Τὰ ἐμπρόσθια πόδια, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀνθρώπινα, παρεχώρησαν τὴν θέσιν των εἰς πόδια ἵππου, ἡ δὲ ἔκφρασις τῶν κεφαλῶν ἔγινεν ὀλιγώτερον ἀγρία, ἂν καὶ συσπᾶται ἀκόμη ἀπὸ διαφόρους μορφασμούς. Φαίνεται ὅτι ὁ τύπος τοῦ Κενταύρου ἀπεκρυσταλλώθη ἀπὸ τὴν γλυπτικὴν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Φειδίου. Παραστάσεις αὐτῶν ὑπάρχουν εἰς τὰς μετόπας τοῦ Θησείου, εἰς τὰς μετόπας τοῦ Παρθενῶνος καὶ εἰς τὴν ζῳφόρον τοῦ ναοῦ τῆς Φιγαλείας.

Οἱ κυριώτεροι μῦθοι εἰς τοὺς ὁποίους οἱ Κένταυροι παίζουν ρόλον, παρεστάθησαν, ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον, εἰς σκηνὰς γεμάτας ἀπὸ κίνησιν. Μερικαὶ ἀπὸ τὰς παραστάσεις αὐτὰς διεσώθησαν, εὐτυχῶς, μέχρις ἡμῶν.

Ὁ μεγαλύτερος ζωγράφος τῆς ἀρχαιότητος, ὁ Ζεῦξις, ἐδημι-

ούργησεν ἕνα νέον τύπον, τῆς Κενταύρου, τοῦ ὁποίου μερικὰ ἀνάγλυφα σαρκοφάγων, παραλλήλως πρὸς τὴν περιγραφὴν τοῦ Λουκιανοῦ, μᾶς δίδουν κάποιαν ἰδέαν. Εἰς τὸν πίνακά του αὐτόν, ὁ Ζεῦξις παρουσίαζε μίαν Κένταυρον θηλάζουσαν παιδίον. Εἰς ἓν σῶμα ἵππου, ὁ καλλιτέχνης εἶχεν ἐπιπροσθέσει κορμὸν γυναικός, μὲ τὸ καλύτερον, ὡς φαίνεται, αἰσθητικὸν ἀποτέλεσμα.

Κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχήν, ἐπεδόθησαν ἀκόμη περισσότερον εἰς τὴν ἔξαρσιν τοῦ ἀνθρωπίνου στοιχείου τῶν Κενταύρων. Ὡραῖα μωσαϊκὰ τοὺς παρουσιάζουν συμπλεκομένους μὲ ἄγρια ζῷα, ἰδίως μὲ λέοντας, τοὺς ὁποίους ἐπιχειροῦν νὰ ἐξοντώσουν μὲ τὰ δόρατά των ἢ ρίπτοντες ἐναντίον των ὀγκολίθους.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Α' ΤΟΜΟΥ

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Εἰς τὴν σελ. 32, στ. 14, ἀνάγνωθι Ἑ κ α τ ο μ π έ δ ω ν (ἀντὶ τοῦ ἐσφαλμένου Ἑκατογηπέδων).

» » » 225, στ. 8, ἀνάγνωθι τ ὸ ν μ ῦ θ ο ν (ἀντὶ τοῦ ἐσφαλμένου τοῦ μῦθον).

» » » 253 ἡ ἀριστερὰ λεζάντα ἀναφέρεται εἰς τὴν δεξιὰν εἰκόνα καὶ τἀνάπαλιν.

» » » 353 εἰς τὴν λεζάνταν διόρθωσον λ ή κ υ θ ο ν (ἀντὶ τοῦ ἐσφαλμένου λύκηθον).

» » » 363 εἰς τὴν λεζάνταν ἀνάγνωθι κ ά ν θ α ρ ο ν (ἀντὶ τοῦ ἐσφαλμένου κάνθαριν).